

ФИЭС
УЛ
ЛУФОТ

1

БОБИ АЛИФ

Фасли алифи мамдуда маъа алиф

ОЙИНАИ СИҚАНДАР آئینه سکندر чун Сикандар шаҳри Искандария дар сарҳади Фаранг маъмур кард, дар он шаҳр бар канораи даръё барои огоҳӣ аз шуриши аҳли Фаранг манорае бино карда ва ойинае аз ҳикмат ва тилисм сохта бар он ниҳода ва дидбоне муайян кард то таҳияи омадани эшон дар он ойина дида фавҷи Сикандарро огоҳ гардонад. Ду бор ба ин тадбир шикаст доданд. Бори саввум дидбон ғафлат кард, аҳли Фаранг омада шаҳри Искандарияро хароб карданд ва он ойинаро дар миёни даръё андохтанд. Чун Сикандарро хабар шуд, боз он ойинаро аз даръё бароварда бар сари манора насб кард. Аз он вақт эшон бар он тасарруф наёфтанд (аз «Қашф-ул-луғот» ва «Бурҳон»). Ва дар «Таворихи баҳчат-ул-олам» мастур аст, ки дар шаҳри Искандария **Балинос** ба фармудан Искандар манораи азим сохта буд ба баландии сесад газ ва бар сари он ойинае насб карда, ки қутри он ҳафт газ ва даври он бисту як газ буд. Тақрибан чун ба дурбин дар он нигаристӣ ҳар чи дар Истанбул воқеъ будӣ, дар он ойина зоҳир мебуд.

ОЙИНАДОР آئینه دار ходим, ки ойинаи пеши рӯ гузорад ва ба маънии муқобил ва рӯ ба рӯ ва ба маънии зоҳиркунандан айб ё хубӣ.

ОИС آئیس ба маънии ноумед (аз «Латиф») ва ин мақлуби **ёис** (ياس) аст, ки маъхуз аз **ёс** (ياس) бошад.

ОЙИНАИ ПИЛ آئینه پیل тобаҳои оҳани мусайқал ва пурчило, ки дар чанғо болон баргустувони пил васл кунанд, то захм бар пил нарасад (аз «Шарҳи Сикандарнома» ва Хони Орзу ва Сайфуллоҳи Аҳмадободӣ).

ОЙИН آئين зебу ороиш ва тарз ва дастур (аз «Бурҳон») ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ба лафзи **додан** ва **гирифттан** ва **доштан** ва **бастан** ва **ниҳодан** ва **кардан** ва **барандохтан** ва **соз кардан** ва **тоза кардан** мустағмал аст.

ОЙИНА ПЕШИ НАФАС ДОШТАН آئینه پیش نفس داشتن дар ҳолати беҳушии тамоми ойинаи пеши нафас гузошта ҳоли танаффус дарёфт кунанд. Агар ойина муқаддар шавад, зиндааст ва илло мурда.

ОЙИНА آئینه мураккаб аз ойин ба маънии зебу ороиш ва ҳо-и нисбат, чи аз дидани ойина зинат ва орош мекунад ё он ки дар асл **оҳина** буд. Оҳин ба забони гелон оҳанро гуянд. Ва зоҳир аст, ки ойина дар асл аз оҳан сохта шуда буд (аз «Баҳори Аҷам»).

ОЙИНБАНДИ آئین بندی зебу ороиш, ки дар кучаву бозори шаҳро ба ҳангоми қудуми салотин кунанд (аз «Рашидӣ»).

Фасли алифи мамдуда маъа бои муваҳҳада

ОБО آبا падарон; ин чамъи **аб** (اب) аст, ки дар асл **абӯ** (ابو) буд, во-ви муфрад дар чамъ ҳамза шуда **обо** гашт.

ОБ آب файз ва иззат ва равнақ ва хубӣ ва рахшандагӣ ва тезии тег ва тарз ва равнши ва номн моҳи румӣ ва он бо моҳи бҳадун, ки моҳи хиндист, ба андак тафовут мутобиқат дорад. Ва низ лафзи **об** ва **оба** калиммаи нисбат аст чун сардоб ва сардоба ба маънии сардохна ва гуробу гуроба ба кофи форсӣ ба маънии гунбаде ки бар сари мақобир созанд (аз «Латоиф» ва «Шарҳи Нисоб» ва «Шамсӣ» ва «Баҳори Аҷам»).

ОБИ ТАРАБ آب طرف шароб.

ОБДАСТ آب دست ба маънии вузӯ ва истинҷон об; ва ба маънии равнаки қор ва санъат (аз «Шарҳи Қиронус-саъдайн» ва «Баҳори Аҷам»).

ОБЛУЧ آب لوح// آب لوح ба маънии қанд ва бемад низ омада ва биззам муарраби он (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ОБИ СУРХ آب سرخ шароби сурх.

ОБИ МУНЧАМИД آب منجمد пиёлаи булур.

ОБИ МАРВОРИД آب مرواريد беморини нузули об дар пардаи чашм, ки нобино мегардонад (аз «Чаҳор шарбат» ва «Бурҳон»).

ОБИ СИНД آب سند даръёи Аттуқ.

ОБ ДАР ЧИГАР НАДОРАД آب در چگر ندارد яъне муфлис аст (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ОБДУЗД آب دزد навъе аз раҳгузари об, ки пинҳон дар зерӣ он об қорӣ бошад ва Туғро ба ҳамин маъний оварда. Ва ба маънии зарфе тангсар, ки дар таҳи он суроҳҳо бошад, ки ба хиндӣ онро панҷура гуянд (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

ОБХУРД آب خورد ба маънии насиб ва қисмат ва ба маънии рӯдхона ва толоб, ки мардум ва баҳоим аз он чо об хӯранд (аз «Бурҳон»).

ОБОД آب داد **зидди** вайрон ва ба маънии офарин ва ситоиш ва ободон (آبادان) мазиди алайҳи обод аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ОБИ ГАВҲАР آب گوهر беморини нузули об дар пардаи чашм, ки нобино мегардонад (аз «Чаҳор шарбат» ва «Бурҳон»).

ОБХУР آب خورد ба маънии насиб ва қисмат ва ба маънии рӯдхона ва толоб ва наҳр, ки мардум ва баҳоим аз он чо об хӯранд (аз «Бурҳон»).

ОБОР آب بار бар вазни **бозор**, дар форсӣ ба маънии сурби сӯхта ва дар арабӣ чамъи **бир** (بير), ки ба маънии чоҳ аст ба қалби маконӣ дар ҳамза ва **бо** (аз «Бурҳон» ва ғайри он).

ОБЛОР آب لور рӯдест дар Қашмир.

ОБИШХУР آب شخړ рӯзӣ ва қисмат ва маҳалли иқомат ва чои об хӯрдани мардум ва хайвонот (аз «Баҳори Аҷам»).

ОБШОР آب شاور раҳгузари об, ки аз боло ба пахноӣ ба зер резад.

ОБКУР آب كور касе ки мардум аз обу нони ӯ нафъ набаранд (аз «Баҳори Аҷам»).

ОБИ АНГУР آب انگور шароби ангурӣ.

ОБИ АНОР آب انار шароби сурх (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

ОБИ ХИЗР آب خضر оби ҳаёт.

ОБГИР آب گير толоб ва ҳавз (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

ОБХЕЗ آب خيز ба маънии мавҷ ва ба маънии заmine, ки ҳар чо дар он кананд об барояд (аз «Рашидӣ»).

ОББОЗ آب باز ба маънии шинновар.

ОБИ ШЕРОЗ آب شيراز шароб.

ОБГАРДИШ آب گردش беморие, ки аз хӯрдани обҳои мухталиф хусусан дар сафар ба ҳам расад ва ба маънии рӯзӣ ва қисмат (аз «Баҳори Аҷам»).

ОБУРАНГ آب و رنگ сафеда ва шангарф ва равған, ки барои сафои ранг бар чехра моланд ва онро гулгуна ва роза гуянд («Шарҳи девони Ҳофиз» аз Баҳлул).

ОБИ ХУШК آب خشк пиёлаи булур.

ОБСОЛ آب سال ба маънии боғ (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

ОБУГИЛ//ОБУ ГИЛ آب و گل киноя аз қолаби башарӣ.

ОБИ ҲАРОМ آب حرام шароб.

- ОБ БАР ОИНА РЕХТАН** ва **ЗА-ДАН** **آب بر آينه ريختن و زدن** расмест, ки дар қафои шахе ки ба сафар меравад, чанд барги сабз бар ойина гузошта об бар он резанд, ки ба саломат боз ояд (аз «Чароғи ҳидоят»).
- ОБ АЗ ПАЙ РЕХТАН** ва **ГИРИСТАНИ ОИНА** ва **ЧАШМ ТАР ҚАРДАНИ ОИНА** ва **ОИНА АЗ ПАЙ ДОШТАН** **آب از پاي ريختن و گزستن آينه و چشم تر کردن آينه و داشتن** ин ҳама истилохот шугули зуд расидан аз сафар донанд (аз «Мусталахот»).
- ОБТИН** **آبتين** бар вази остин; номи падари Фиридун (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ»).
- ОБСОЛОН** **آبسالان** ба маънии боғ (аз «Бурҳон»).
- ОБДАСТОН** **آبداستان** офтобае, ки бадон вузу қунанд. Обдаст ба маънии вузу ва алифу нун (он) барои нисбат.
- ОБОН** **آبان** номи моҳи шамсӣ ва он муддати мондани офтоб аст дар бурчи Ақраб ва он бо моҳи ҳиндӣ, ки ағҳан аст ба андак пасу пеш мутобикат дорад ва номи рӯзи даҳум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Рашидӣ»).
- ОБДОН** **آبدان** толоб ва ба маънии зарфи об (аз «Бурҳон»).
- ОБИ РАФТА ДАР ЧУ ОМАДАН** **آب رفتن در چو آمدن** баъд аз заволи неъмат аз сари нав комёб шудан.
- ОБИ РАВШАН** **آب روشن** дар истилоҳ ба маънии равнақ.
- ОБИ ОТАШИН** **آب آتшин** шароби тунд.
- ОБ БЕЛИЧОМ ХҲҮРДАН** **آب بي لجام خوردن** мутлақульинон ва худсар маош қардан (яъне худсарона зиндагӣ қардан, мутеъи касе набудан) *.
- ОБ ДАР САБАД ҚАРДАН** **آب در سباده بردن** иртиқоби амри бефоида.
- ОБИ ҚОВИДОН** **آب جاويدان** обия ҳаёт.
- ОБ АЗ ДАҲОН РАФТАН** ва **БА ДА-ҲОН ГАРДИДАН** **آب از دهان رفتن**
- киноя аз** оби ҳасрат ба даҳон мастан.
- ОБ БАР ДАСТУ ПОИ КАСЕ РЕХТАН** ва **ҚАРДАН** **آب بردست و پاي ريختن و كردن** киноя аз хидматго-рии ӯ қардан.
- ОБ ЗЕРИ ҚОҲ АНДОҲТАН** **آب زير كاه انداختن** макқори ва ҳилагарӣ.
- ОБИ ЧАШМИ КАСЕ ГИРИФТАН** **آب چشمه گزستن** тарсонидан.
- ОБ БА ЗЕРИ КАСЕ ХИШТАН** ва **САР ДОДАН** **آب بزير كسي هشتن و سر دادن** фиреб додан.
- ОБ БА РЕСМОН БАСТАН** **آب بريمان بستن** талоши ба чид намудан дар хусули он чи муяссар набояд; ин ҳама истилохот аз «Мустала-хот».
- ОБ ХҲҮРДАН** **آب خوردن** андак таваққуф қардан (аз «Шарҳи Сикандар-нома»).
- ОБ НАХҲҮРДАН** **آب نخوردن** даранг нақардан (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).
- ОБУ РАВҒАН** **آب و روغن** тақаллуф қардан дар суҳанорой (аз «Лато-иф»).
- ОБ ГИРИФТАН** **آب گرفتن** беморӣ, ки аз фасоди об пайдо шавад.
- ОБ БАР РҮИ ҚОР ОВАРДАН** **آب بار روي كار آوردن** равнақ ва ҳубӣ дар қор пайдо қардан ва иззату имтиёз ҳосил намудан.
- ОБИ ДАҲОН ХҲҮРДАН** **آب دهان خوردن** ба маънии таҳаммул қардан (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).
- ОБИ ДАНДОН** **آب دندان** қисме аз халвои нафис ва мақозан ширинӣ ва ба маънии муфт ва занф ва забун ва ба истилоҳи қиморбозон ҳарифи забун ва нодон ва навъе аз анор ва амруд (аз «Рашидӣ» ва «Чароғи ҳидоят» ва «Баҳори Ачам» ва «Бурҳон»).
- ОБ ШУДАН** **آب شدن** шарманда шудан (аз «Рашидӣ»).
- ОБ БА ПҮСТ АФГАНДАН** **آب بهرست افكندن** расидани мева ба пухтагӣ ва болиғ шудани қудак (аз «Ча-роғи ҳидоят»).

ОБ ДАР ЧИГАР ДОШТАН آب در جگر داشتن тавонгар ва сохнбмак-дур будан (аз «Бурҳон»).

ОБ ДАР ДИДА ДОШТАН آب در دیده داشتن хаё кардан.

ОБИ МУРҒОН آب مرغان тафарруч-гохест дар Шероз (аз «Мадор-ул-афозил»).

ОБКАМОН//ОБИ КАМОН آب كمان ба маънии зуркамон (аз «Баҳори Ачам»).

ОБРУ ва **ОБРУХ** آبړو//آبرخ дар асл ба изофат, ба маънии таркибии он хубии ру ва сафон чеҳра ва ба маънии чоҳ ва эътибор маҷоз аст. Ва дар урф ба факи изофат ба лафзи *бурдан* ва *бохтан* ва *шикастан* ва *рехтан* мустаъмал аст (аз «Баҳори Ачам»).

ОБ ДАР ЧУ آب در چو киноя аз давлат ва фармондиҳӣ ва ба маънии комёб.

ОБОРА آبارة ба маънии ҳисоб (аз «Сироч-ул-луғот»).

ОБГИНА آبگينه чизест мушобеҳ ба санги шаффоф, ки онро ба хиндӣ қач гӯянд ва ба маънии шишае, ки дар он май ва гулоб ва мисли он ниҳанд. Маълум нест, ки аз ин ҳар ду маънӣ кадом маҷоз аст (аз «Бурҳон» ва шуруҳ) ва дар «Баҳори Ачам» навишта, ки обгина ба маънии шиша ва булур ва ойна ва маҷозан ба маънии шароб.

ОБХОНА آبخانه мустароҳ, яъне пой-хона.

ОБКОМА آبکامه обест туруш, ки аз ҳумузоти мутааддида рост кунанд.

ОБИ МУРДА آب مرده оби ғайричорӣ ва афсурда.

ОБИ СИЯХ آب سياه оби амиқ ва тӯ-фони об ва ба маънии оби назла, ки дар пардаи чашм чамъ шуда нобино гардонад ва ба маънии сиёҳии давог ва ба маънии шароб ва ба маънии нақбат ва хорӣ (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Баҳори Ачам» ва «Шарҳи Сикандарнома» ва «Чаҳор шарбат»).

ОБИ БА ДАҲОН ОМАДА آب بدعان ба маънии камоли шоик ва муштоки чнзи марғуб.

ОБОИ УЛВИ آبای علوی ба маънии падарони баландӣ ва киноя *аст аз нух фалак ӯ аз ҳафт ситораи сайёра*.

ОБИ آبى номи мевае, ки онро биҳӣ гӯянд ва ҳар қиз, ки ба об тар шуда бошад ва ба маънии хароб, чунон ки Мирзо Қатил дар «Чор шарбат» **оби шудани муомила** ба маънии барҳам хурдани муомила навиштааст; ва номи ранге, ки бо сафедин қадаре нилгун бошад ва ба араби инкоркунанда, чаро ки исми фонл аст аз **ибо** (ابا), ки ба маънии инкор аст.

ОББОЗИ آب بازی ба маънии шиноварӣ.

ОБЕРИ آببارى об расонидан беҳи дарахтонро.

Фасли алифи мамдуда маъа тои фавқонӣ

ОТАШПО آتشفها беқарор (аз «Латоиф»).

ОТ آب туркӣ аспро гӯянд.

ОТАШИ БЕДУД آتش بيدرد офтоб.

ОТАШИ ТАР آتش تر шароб.

ОТАШҚОР آتشكار оташ додан ва гарм кардан ва матбах ва оташбоз.

ОТАШҲОР آتخور номӣ мургест, ки оташ меҳӯрад (аз «Рашидӣ») ва баъзе гӯянд, ки он қонварест, ки ба хиндӣ онро чакур гӯянд.

ОТАШГИР آتشگر чизе ки оташ аз манқал ва дегдон ба он бардоранд.

ОТАШ//ОТИШ آتش билфатҳ ва касри фавқонӣ ҳар ду дуруст аст (аз «Ҷаҳонгири» ва «Сироч-ул-луғот») ва дар «Бурҳон» ба касри то.

ОТАШИ МАҲЛУЛ آتش محلول оби гарм ва равғани гарм ва киноя бошад аз шароб ба эътибори сурҳӣ ва гармӣ.

ОТАШЗАН آتشن چонварест, ки онро қақнус гӯянд ва баёнаш дар лафзи қақнус мастур аст ва ба маънии чақмоқ низ омада (аз «Шарҳи Сикандарнома» ва «Бурҳон»).

ОТАШЗАБОН آتش زبان киноя аз шоир ва фасеҳулқалом ва теззабон.

ОТАШИ ДЕҲҚОН *آتش دهقان* оташе ки деҳқонон ба тобистон дар марғзори хушк зананд то чун борон биборад ба шитоб гиёҳи нав барояд (аз «Муайид-ул-фузалo» ва «Бурҳон»).

ОТУН *آتون* зане ки духтаронро таълими хондан диҳад (аз «Рашидӣ»).

ОТАШҚАДАКОВ *آتشكده كار* сиҳи оҳанӣ бо ҷуби дароз, ки бад-он оташро мешикананд ва муштағил мекунанд.

ОТАШГИРА *آتشگره* чизе ки оташ аз манқал ва дегдон ба он бардоранд.

ОТАШЗАНА *آتش زنه* чакмоқ ва ба маънии ҷубе ё сиҳе, ки бад-он оташро шикананд (аз «Шарҳи Маснавӣ»).

ОТАШИ НАМРУДИ *آتش نمرودی* оташе азим, ки ба ихотан як фарсанг Намруд барои сӯхтани Иброҳим алайҳиссалом афрӯхта буд ва он қадар ҳарорат дошт, ки дар чаҳор фарсаҳи он зиҷаёт нагаштӣ. Ба ҳукми илоҳӣ он оташ бар он ҳазрат сард шуд ва аз миёни он анвоби гулу райҳон падида омад.

ОТАШДАСТИ *آتشدستی* ғалаба ва ҷолокӣ ва тездастӣ ва ҷалдӣ.

ОТАШИ ФОРСИ *آتش فارسی* оташқадае ки ба аҳди подшоҳони дини Зартушт дар форс буд ва оташи онро нагузоштанӣ, ки хомӯш шавад. Ва номи маразе, ки онро нори форсӣ низ гуянд Ҷа он басре ҷанд аст, ки бар бадаён зоҳир шавад сузон ва бо шиддати дард ва дар авоил зардоб медорад ва ин мараз ғайри оташак аст ва маънии сонӣ маҷоз аст аз маънии аввал ба муносибати шиддати сӯзиш ва дермондагӣ (аз «Рашидӣ»).

Фасли алифи мамдуда маъа
сон мусалласа

ОСОР *آثار* нишонаҳон қадам ва суннатҳои расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама; ин ҷамъи асар (اثر) аст (аз «Мунтахаб») ва ба маънии афъол ва асарҳои табиат, чунонки: асари оташ — сӯхтан ва асари об — тар қардан ва ало ҳазалкиёс. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки осор ба маънии арзи

девор низ дар каломи устодон омада ва он чи осор ба маънии сервазн дар мардум иштиҳор дорад дар кутуби луғоти арабӣ ва форсӣ ба со-и мусалласа ё ба син-и муҳмала ба ин маънӣ аслан ба назар наёмада. Зоҳиран эҷоди баъзе хиндустониёни форситарош аст. Чун шуҳрат гирифта ҳукми истилоҳ пайдо карда, ночор бояд навишт.

ОСИМ *آثم* гуноҳгор (аз «Қашф» ва «Қанз»).

ОСОМ *آثم* ҷамъи исм (اثم), ки ба касри аввал ба маънии гуноҳ аст.

Фасли алифи мамдуда маъа чими
арабӣ ва форсӣ

ОҶУР *آجر* хишти пухта, яъне хиште ки ба оташ пухта бошанд (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).

ОҶОР *آچار* муштарак аст дар форсӣ ва хиндӣ (аз «Сироҷ-ул-луғот») ва ба маънии замини ҳамвор (аз «Баҳори Аҷам»).

ОҶИЛ *آجل* ҳар чи бо муҳлат ва ё дер бошад ва гоҳе киноя аз олами охираат бошад (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).

ОҶОЛ *آجال* ҷамъи аҷал, ки ба маънии вақти мавт аст ва холо истеъмоли он ба маънии марғ ва мавт бошад.

ОҶОМ *آجام* ҷамъи аҷам, ки ба фатҳатайн ҷамъи аҷама аст ва аҷама (ба фатҳот) ба маънии анбуҳе дарахтон ва найистон, пас оҷом ҷамъулҷамъ аст (аз «Қанз-ул-луғот»).

ОҶАДА ва **ОҶИДА** *آجده و آجیده* баҳия ва ба маънии дурушти сӯхон ва ноҳамвори сатҳи чизе (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

Фасли алифи мамдуда маъа ҳои
муҳмала

ОҶОД *آحاد* бар вазни афъол ҷамъи аҳад (احاد), ки ба маънии яқест (аз «Қашф»). Бидон ки аъдодро чаҳоргона маротиб муқарраранд: аввал оҳод аз як то нух, дуввум ашарот аз даҳ то навад, саввум мнот аз яксад то нухсад, чаҳорум

улуф ва гоҳе лафзи оҳод ба маънии авомуннос ояд, чаро ки мардуми авом аксар фард-фард кору бори худ мекуванд, мисли хавос ва умаро ходимон ва рафиқон надо-ранд.

Фасли алифи мамдуда маъа хои муъчама

ОХШИЧ آخشيچ ба маънии зид ва мухолиф аст ва маҷозан ба эътибори зиддият ба маънии яке аз аносири арбаъа, ки хок ва бод ва об ва оташ аст (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон») ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **охшиг** (آخشيگ) асл аст ва **охшич** мубаддали он аст на муарраби он.

ОХ آخ калимаи таҳсин ва офарин (аз «Латоиф») ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии шӯру фиғон.

ОХАВУНД آخوند ба маънии устод ва муаллим ва ба замми хо (**охунд**)* низ омада. Ва қасоне ки ба алифи ғайри мамдуда ва сукуни хо ва фатҳи вов (яъне **ахванд**)* хонанд галат аст.

ОХИЗ آخذ гиранда.

ОХИР آخر ба маънии зидди аввал ва ба фатҳи хо (**оҳар**)* ба маънии дигар, ки ба ҳиндӣ тарҷуман лафзи дигар авар бошад, на он ки лафзи дигар муродифи лафзи дувум бошад (аз «Суроҳ» ва «Қашф» ва «Муайид») ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **Ахр** ба замми хои муъчама **муҳаффафи оҳур** (آخور), ки ба маънии алафи аспон аст ва ба маънии устухоне ки зери гардан ва болои синаи инсон аст, ба ҳиндӣ ҳансалӣ гӯянд.

ОХУР آخور ҷои чаридани аспон ва ҷои алаф хӯрдан ва истабл ва амсоли он ва ин **муҳаффафи обхӯр** (آبخور) аст, ки маънии таркибии он машраб (яъне ҷои обхӯрӣ ва обғирӣ)* аст, лекин ба маҷоз ба маънии ҷои чаридан муқаррар гашт. Ва **маҷозан** ба маънии қоҳ ки аспон хӯранд ва ба маънии қоҳи аспонда низ омада. Ба маънии мутлақ оромгоҳ ва нишман агарчи барои инсон бошад (аз «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).

ОХШИГ آخشيگ ба маънии зид ва мухолиф аст ва маҷозан ба эътибори зиддият ба маънии яке аз аносири арбаъа, ки хок ва бод ва об ва оташ аст (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон») ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **охшиг** асл аст ва **охшич** мубаддали он аст на муарраби он.

ОХИРИН ТАҲВИЛ آخريين تحويل *киноя аз қиёмат.*

ОХТАН آختن баркашидан; ва аксар бо теғ мустаъмал мешавад (аз «Рашидӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Бурҳон»).

ОХУРИ САНГИН آخور سنگين мақоми беалаф.

Фасли алифи мамдуда маъа доли муҳмала

ОДОБ آداب *ҷамъи адаб* ва ба маънии илми араби ва инро аз он адаб гӯянд, ки бад-ин нигоҳ дошта мешавад худро аз ҳалал дар каломи араб ва он дувоздаҳ қисм аст: илми луғат, илми сарф, илми иштиқоқ, илми наҳв, илми маонӣ, илми баён, илми арӯз, илми қофия ва ин ҳашт усуланд ва илми расмулхат ва илми фарзушешър ва он илмест, ки имтиёз карда мешавад бад-он миёни шешъре ки солим аз уюб аст ё ғайри солим аз уюб ва илми иншои наср аз хутаб ва расоил ва илми маҳозирот, яъне илми таворих ва монанди он ва ин ҷаҳор фуруъанд (аз «Мунтахаб»).

ОДРАФШ آدرفش олатест, ки бад-он дар чарм сӯроҳ кунанд; ба ҳиндӣ сутали гӯянд.

ОДРАХШ آدرخش ба маънии сояқа ва барқ (аз «Сироч-ул-луғот»).

ОДАМ آدم ваҷҳи тасмаи он ки аз адимуларз, яъне аз рӯи замин, эй аз хоки рӯи замин махлуқ шуда буд ва баъзе гӯянд, ки у гандумгун буд ва дар ин сурат аз удмат маъхуз аст ва удмат (ادمت) биззам ба маънии гандумгунист ва одам ба маънии шутури сафед ва оҳуи сафед, ки бар пушташ хатҳои сиёҳ бошад, низ омада (аз «Латоиф» ва «Шарҳи Нисоб») ваҷҳи аввал аз «Тафсири ҷалолӣ» ва баъзе муҳаққиқин навиштаанд. ки

лафзи одамро, ки исми абулбашар аст аз адим ва аз удмат муштак гуфтан саҳеҳ набошад, чаро ки одам лафзи аҷамист ва адиму удмат арабист. Пас иштиқоқи лафзи аҷамӣ аз арабӣ мутасаввир намешавад.

ОДОБИ ФОЗИЛА *آداب فاضله* хасоили писандида ва низ *киноя аз хикмат* ва шуҷоат ва иффат ва адолат.

ОДИНА *آدینه* бар вазни *хогинна*; дар форсӣ ва туркӣ номи рӯзи чумъа аст ва Сурурӣ, ки шарҳи «Гулистон» ба арабӣ намудааст, *озина* (*آدینه*) ба золи муъҷама таҳқиқ карда, чи *озин* ба маънии зинат ва ороиш ва *хо* барои нисбати чумъа— рӯзи ороиши мусулмонон зоҳир аст.

ОДАМИ СОНЙ *آدم ثانی* ҳазрати Нӯх алайҳиссалом.

ОДАМИ ОБИ *آدم آبى* навъе аз ҳайвоноти баҳрӣ, ки ба сурати одамай мебошанд (аз «Баҳори Аҷам»).

Фасли алифи мамдуда маъа
золи муъҷама

ОЗАРГУШАСП *آذرگوشپ* ба маънии оташи чаҳанда, ки иборат аз барк аст ва номи оташхона: чун ҳамеша оташи он шўълазан мемонад, лиҳоз ба исми барк мусаммо гардид. Ва баъзе гуянд, ки ин *муҳаффафи Озаргушгосп* аст, чаро ки бинокардан подшоҳ Гуштосп буд (аз «Сироч-ул-луғот» ва «Шарҳи Сикандарнома» ва «Рашидӣ»).

ОЗУР *آذر* оташ ва номи моҳи шамсини форсӣ ва оҷ муддати мондани офтобаст дар бурҷи Қавспус, ки моҳи ҳиндист ба андак каму бешӣ ба он мутобиқат дорад. Ва номи рӯзи нухум аз ҳар моҳи шамсини форсӣ ва ба фатҳи золи муъҷама (*озар*)* *муҳаффафи озор*, ки номи моҳи румист ва он муддати мондани офтоб аст дар бурҷи Хут ва ин бо моҳи ҳиндӣ, ки ҷайт бошад тақрибан мутобиқат дорад ва дар кутуби луғот мастур аст Ардашери Зартушти моҳири луғати фурс ба маънии оташ одур (*آذر*) ба замми доли муҳмала мехонад, лекин аксари шуаро ба фатҳи золи муъҷама (*озар*)* кофия сохтаанд (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Су-

рурӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мадор» ва «Муайид») ва дар «Бурҳон» ба фатҳи доли муҳмала (*одар*)* ба маънии оташ ва фатҳи золи муъҷама (*озар*)* номи моҳ ва номи рӯзи нухум ва дар «Сироч-ул-луғот» ба замми золи муъҷама (*озур*)* ба маънии оташ ва дар «Баҳори Аҷам» ба фатҳи он (*озар*)*. Ва дар «Ҷавохир-ул-хуруф» навишта, ки *озур* ба золи муъҷама *муарраби одур*, ки ба маънии оташ аст на мубаддал, зеро ки золи муъҷама назди баъзе дар форсӣ намеояд.

ОЗОР *آذر* номи моҳи румӣ ва мутобики он ба ҳиндӣ ҷайт аст, ки ба фатҳи чими форсӣ бошад (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Мадор»).

ОЗИШ *آذيش* ва ба доли муҳмала (*одиш*)* низ омада ва шини муъҷама ба маънии отиш (аз «Муайид») ва дар «Бурҳон» ба маънии хасу хошок ва ба маънии чубе ки бар остонаи дари хона устувор кунанд.

ОЗАРОБОДГОН *آذرآبادگان* номи шаҳре.

ОЗАРБОЙЧОН *آذربايجان* *муарраби* Озарбойгон, ки мулкест дар ҳадди ғарбии Эрон, дорулиморати он ҷо шаҳри Табрз ва тафсилаш дар Азрабичон марқум хоҳад шуд (аз «Бурҳон» ва ғайра).

ОЗИН *آذين* ба маънии ойнбандӣ ва ороиш (аз «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ОЗОН *آذان* гушхо; ин *ҷамъи узн* аст.

ОЗУҚА *آذوقه* ва *آذوقه* ба маънии қути андақ; зоҳиран ба зои ҳавваз саҳеҳ аст, лиҳоз дар фасли он навишта хоҳад шуд.

Фасли алифи мамдуда маъа
рои муҳмала

ОРД *آرد* ба маънии он чи аз соидани ғалла ҳосил шавад (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор» ва «Бурҳон» ва «Муайид»).

ОРОД *آراد* рӯзи бисту панҷум аз ҳар моҳи шамсӣ ва ба ин маънӣ *орд* низ омада (аз «Рашидӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Бурҳон»).

ОРАШ آرش номи паҳлавони Эрон, ки дар тирандозӣ ба олам назри худ надошт. Гуянд, ки тираш ба масофати чихил манзил рафта буд. Ва ба ғайри мадд ба фатхатайн (араш — ارش)* аз оринҷ то сари ангуштон (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Кашф» ва «Бурҳон»).

ОРУҒ آروغ ба маънии боде, ки аз андаруни шикам ба роҳи даҳан барояд; зоҳиран туркист, ба лафзи *задан* ва *гирифтан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ОРОМ آرام *ҷамъи рим*, ки ба маънии охубара аст ва дар форсӣ қарор ва сукун ва ҳам сиған амр бар ин маънӣ ва ба лафзи *додан* ва *доштан* ва *бурдан* ва *гирифтан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ОРАЗМ آرمз ба маънии чанг ва корзор.

ОРОСТАН آراستن хушнамо гардонидан чизеро ба зиёдат кардани чизе бар он, муноқиқӣ ороиши доман ба санҷоф ва ороиши даст ба зевар (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

ОРОН آران мулкест аз вилояти Озарбойҷон.

ОРЗУ ШИКАСТАН آرزو شکستن ҳосил шудани орзу (аз «Мусталаҳот»).

ОРДӢ آردӣ қисме аз шафтолу.

ОРИЙ آرى ба маънии охури аспон ва расан, ки ба он пой ҷаҳорпоя банданд (аз «Шарҳи Нисоб») ва *оре* ба таҳфифи ё-и маҷхул дар форсӣ исми феъл аст ба маънии қабул дорам ва ҳам барои эҷоб ба маънии бале ва бидуни мадд калимаи нидост чунонки дар хиндӣ. Пас ин тавофуқи лисонайн бошад (аз «Чароғи ҳидоят»).

ОРОЙ آرای *ҷамъи раъй*, ки ба маънии фикр ва биноии дил аст (аз «Суроҳ» ва «Қомус» ва «Мунтахаб») ва ин лафз дар асл *арой* (آرای) буд бар вазни афъол. *Е-ро* бадал карданд аз ҳамза, чаро ки баъди алиф зоида буд *ароъ* (آراء) шуд, баъдуҳу қалби маконӣ карданд, яъне ҳамзаро ки *айн*-и калима буд ба *ҷон ро*, ки *фо*и калима буд, оварданд ва *ро-ро* ба *ҷон* ҳамза ниҳоданд *ароъ* (آراء) шуд; ду ҳамза ба ҳам омаданд аввали мафғуҳ дуввум сокин, пас ҳамзаин

сониро ба алиф бадал карданд *ороъ* (آراء) шуд бар вазни афъол. Дар истеъмоли форсӣ ба *ҷон* ҳамза охир ё нависанд.

Фасли алифи мамдуда маъна зои муъҷамаи арабӣ ва форсӣ

ОЗУРДАПУШТ آزرده پشت кӯзпушт.

ОЖАХ آجّх ба маънии гӯштпорае, ки бар андоми одамай падида ояд ва ба хиндӣ масса номанд (аз «Сирочул-луғот» ва «Бурҳон»).

ОЗОД آزاد касе ки ӯ мамлуки касе набошад ва номи дарахтест, ки дар Ҷурҷон рӯяд ва онро дарахти тоқ низ гуянд. Чун баҳоими бихурад бинирад. Ва ба маънии рост ва ба ҳамин маънӣ итлоқи *озод* бар сарви ростқомат кунанд ва ба маънии муҷаррад ва беайб ва комил (аз «Сирочул-луғот») ва низ дар «Сирочул-луғот» аз «Рашидӣ» нақл карда, ки савсани *озод* аз он аст, ки барғояш рост бошанд ва аз Сомонӣ нақл карда, ки сарви аз он *озод* гуянд, ки дасти ҳазон ба у нарасад. Ва савсани сафедро аз он *озод* гуянд, ки аз бори ранг *озод* аст. Ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки агарчи зиёдати ҳо дар лафзи *озода* (آزاده) ба чиҳати баёни ҳаракат аст, чунонки *ҷом* ва *ҷома* ҳар ду ба маънии пиллаи шаробхӯрӣ. Магар *озод* бидуни ҳо ба ҷо мустаъмал мешавад, ки ихтиёри раҳони ӯ ба дасти дигар бошад ва *озода* ба ҷо мустаъмал мешавад, ки ихтиёри раҳони ӯ ба дасти ҳамин кас бошад.

ОЖАРД آژرد ба маънии бисёр хурдан (аз «Бурҳон»).

ОЗАР آزر номи падари ҳазрати Иброҳими Халилulloҳ алайҳиссалом ва аҳли таърих гуянд, ки номи ами эшон аст ва аксар аҳли араб аммо низ падар гуянд, лиҳозо муҳолифи Куръон нест (аз «Мунтахаб» ва «Кашф» ва «Мадор»).

ОЗУР آوزр харис ва соҳибоз.

ОЗ آز ба маънии хирс.

ОЖАНГ آژنگ ба маънии чин ва шикаҷҳо, ки дар ҳолати пири бар чеҳра ва андом пайдо мешаванд ва ба маънии мева низ навишта-

анд (аз «Латоиф» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ОЗАРМ آزرَم шарм ва ҳаё ва шафқат ва меҳрубонӣ ва бузургӣ ва иззат ва адл ва роҳат ва ошӣ ва сулҳ ва тоқат ва ғазаб ва номӣ духтари Хусрав ва ошқоро ва ғаму андӯх ва гуноҳ (аз «Латоиф» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор»).

ОЗМУДАН آزمودن имтиҳон ва озмоиш (аз «Бурҳон»).

ОЗАРДАН آزرَدَن ба фатҳи зон муъчама; ва ба замми он (озурдан)* ғалат аст, чаро ки муҳаффафи озоридан аст (аз «Қашф»).

ОЗУҚА آزوقه киноя аз кути қалил; чи дар асл обзукқа (آب زوقه) буд ба изофати баёнӣ; зукқа (زوقه) ба зам ва ташдиди коф дар арабӣ ба маънии донаву об, ки тоир аз гулӯ бароварда дар даҳани бачча андозад ва давое, ки ба шири модар дар даҳони тифл бирезанд. Пас ба чихати таҳриф бо-ро ҳазф карданд, чунончи дар охур, ки дар асл обхӯр буд; ва кофро муҳаффаф кардаанд ва гоҳе ба ишбоъи заммаи зо вов низ пайдо кунанд. Ва маҷозан ба лиҳози алоқаи мушобаҳати қиллат бар ғизои қалил итлоқ нуомоянд; ва ба золи муъчама ва бидуни мадд (اذقه ва اذقه) хатост.

ОЖДА آژده ба маънии чин ва шиканҷ (аз «Ҷаҳонگیرӣ») ва дар «Бурҳон» ба маънии нишони халонидаани чизе ва устура задан.

Фасли алифи мамдуда маъа сини муҳмаля

ОСО آسا ба маънии мисл ва монанд ва ба таркиби исм ба маънии осудакунанда ва ба маънии хамбёза (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

ОСИЕ آسیа муҳаффафи осиеб, ки дар асл ос-об (آس آب) буд. Чун бар алифи мамдуда, ки дар ҳақиқат ду алиф аст ҳарфе ё лафзе дарояд, алифи аввал ба ё-и таҳтонӣ бадал шавад ва осиеб осе бошад, ки ба таҳриқи об мегардад; ва осие ба

маънии мутлақи ос ҳам мустаъмал мешавад.

ОСТАР آستى зидди абра; бидуни мадд (яъне астар)* хатост (аз «Қашф»).

ОСОС آساس ба маънии бунбёдҳо ва ин ҷамъи асас (اسس) аст, ки ба фатҳатайн ба маънии бунбёд бошад ва ба ғайри мадд (اساس) муфрад аст ба маънии бунбёд; ва усус (اسس) ба замматайн ҷамъи он аст.

ОС آس ба арабӣ номи дарахте, ки ба форсӣ онро мӯрд гуянд ва ба форсӣ ду санги мудаваар, ки аз он ғалларо орд созанд.

ОСМОН آسمان мураккаб аст аз лафзи ос ва калимаи мон, ки ба маънии монанд аст, яъне монанди осие. Чи дар мунтаҳои билоди шимолӣ гардиши фалак ба лиҳози гардиши офтоб ба таври гардиши осиест на ба вазъи гардиши дулоб. Ва ҳамин ҳол бошад дар мунтаҳои замини ҷанубӣ. Ё он ки монанди осиест ба гирд будани ниман фалак, ки маръӣ мешавад; ва номи рузи бисту нуҳум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Рашидӣ» ва ғайра).

ОСТИН АФШОНДАН ва **ОСТИН ЗАДАН** آستين اذشاندين و آستين زدن ба маънии рад кардан ва манъ намудан ва гоҳе остин афшондан ба маънии офарин ва таҳсин кардан ва ба маънии рақс ва самоъ низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ОСТИН БАР ҶАБИН ва **ЧАШМ** ва **ДИДА** ва **ДИЛ КАШИДАН** آستين برجبين و چشم و دیده و دل کشيدن киноя аз дилосо ва ғамхорист (аз «Мусталаҳот»).

ОСИЯ آسیе номи зани Фиръавн, ки мусулмон буд, зеро ки пинҳон ба Мусо алайҳиссалом имон овард (аз «Шарҳи Маснавийи маънавӣ»).

ОСМОНА آسمانه сақфи хона.

ОСЕМА آسيمه ба маънии парешон ва саросема аз ин қост (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ОСИ آسی табиби роҳнишин ва ба маънии ғамнок (аз «Мунтаҳаб» ва баъзе шурӯҳ).

ОСМОНИ آسماني қисме аз оташбозӣ, ки онро хавой низ гуянд.

Фасли алифи мамдуда маъ
шини муъчама

ОШНО *آشنا* ба маънии шиновар ва ба маънии шиноварӣ (аз «Бурхон»).

ОШУБ *آشوب* шӯру фитна ва ғавфо ва ба ҳам баромадани чизе (аз «Бурхон») ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ба лафзи *афгандан* ва *афтодан* ва *нишастан* ва *бархостан* мустаъмал аст.

ОШ *آش* ҳар таоми рақик, ки онро тавон ошомид (аз «Баҳори Аҷам») ва ба маънии мутлақ таом низ меояд.

ОШОМ *آشام* сиғаи амр аз **ошомидан** ва ба шартӣ таркиби исм ба маънии ошоманда ва ба маънии хӯрок ва номи мулкест, ки ба шимол ва машиқи Бангола воқеъ аст ва обе, ки аз биринчи пухта гиранд, ба хиндӣ печ гуянд (аз «Латоиф» ва «Бурхонӣ котеъ» ва «Рашидӣ»).

ОШОМИДАН *آشامیدن* нӯшидан.

ОШУРДАН *آشوردن* омехтан ва хамир кардан (аз «Бурхон»).

ОШНОЙ ДОДАН *آشنايي دادن* шиносондан касеро (аз «Баҳори Аҷам»).

ОШЪЁН ва **ОШЪЁНА** *آشيان و آشيانه* мутлақ хонаи ҳайвонот ва ба маънии сақфи хонаи мардум, чунончи хонаи яксақфаро якошъёна ва ду-сақфаро дуошъёна гуянд. Ба маънии аввал ба лафзи *чидан* ва *ниҳодан* ва *бастан* ва *гузоштан* ва *гирифтан* ва *сохтан* ва *кардан* ва *афроштан* ва *бардоштан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ОШНОРУ *آشنارو* ба маънии рӯшинос (аз «Баҳори Аҷам»).

ОШНОҲ *آشناه* мазид алайҳи шиноҳ ва шиноҳ ба маънии шиноварӣ ва шиноварикунанда (аз «Баҳори Аҷам»).

ОШНОФУРУШ *آشنافروشي* мадҳ кардани ошно.

ОШМОЛӢ *آشمالی* хушомад ва беҳамиятӣ (аз «Чароғи хидоят»).

ОШТИ *آشتی* ба маънии сулҳ.

Фасли алифи мамдуда маъ
соди муҳмала

ОСАФ *آصف* номӣ вазири Сулаймон алайҳиссалом (аз «Музил-ул-ағлот» ва «Бурхон») ва баъзе аз аҳли луғат навиштаанд, ки **Осаф** ибни Барҳиё яке аз уламони Банӣ Исроил буд.

ОСОЛ *آصال* *ҷамъи* асил, ки ба маънии шабонгоҳ аст ва он аз баъди аср аст то ғуруб.

Фасли алифи мамдуда маъ
ғайни муъчама

ОҒО *آغا* ба маънии худованд ва бародари калон ва ин лафзи туркист (аз «Муайид ва «Мадор»).

ОҒУШ *آغوش* ба маънии бағал ва катор ва ба маънии банда ва ғулом ва каниз (аз «Сироч-ул-луғот» ва «Бурхон» ва «Рашидӣ» ва «Қашф»).

ОҒОЛ *آغال* ҷон хобидани ғуспандон дар сахро ва ба маънии гирифтор кардан ва касеро бар ҷанг тез кардан (аз «Бурхон»).

ОҒОЛИДАН *آغالىدن* тез кардан касеро барои ҷанг ва хусумат (аз «Бурхон»).

ОҒОРИДАН *آغاریدن* сирштистан.

ОҒУШ ДОДАН *آغوش دادن* *киноя* аз беҳабар шудан (аз «Мусталаҳот»).

ОҒАШТАН *آغشتن* омехтан ва тар кардан (аз «Сироч-ул-луғот»).

ОҒАШТА *آغشته* ба маънии олуда (аз «Бурхон» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонگیری»).

Фасли алифи мамдуда маъ фо

ОҒТОБ *آفتاب* маъруф аст ва ба маънии равшании оғтоб низ омада; ва ба маънии шароб ва ба маънии ҳалқае, ки аз тор созанд (аз «Қашф» ва ғайра) ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки оғтоб ба маънии курси хуршед аст ва ба маънии равшании хуршед *маҷоз* аст ба хилофи маҳтоб, ки ба маънии равшании моҳ аст ва ба маънии курси моҳ *маҷоз* аст ва қиёс

мохтоб бар офтоб ва қиёси офтоб бар мохтоб хатост.

ОФТОБСАВОР آفتاب سوار киноя аз мардуми субххез ва шаббедор (аз «Баҳори Аҷам»).

ОФТОБГИР آفتاب گير ба маънии соя-бон.

ОФОҚ آفتاب чамъи уфуқ, ки ба маънии канораи осмон аст, ки дар майдони сахрои васеъ бо замин пайваста аз дур ба назар меояд. Ва мурод аз офоқ олами аҷсом аст, ки дунё бошад, чаро ки ҳама олам дар миёни канорҳои осмон аст ва ин мустафод аст аз баъзе кутуби луғат ва шуруҳ. Ва назди фақир муаллиф таҳқиқ он аст, ки офоқ чамъи уфуқ бошад, ки назди аҳли ҳайъат доираест, ки тансиф мекунад фалакро миёни маръӣ ва ғайримаръӣ, яъне доираи уфуқ фарқ мекунад он қадар фалакро, ки болои замин дида мешавад ва миёни он қадар фалак, ки аз назари нозир маҳҷуб аст ба зери замин ва дар тамоми маъмураи олам ба эътибори тафовути рӯоят; ҳаракати фалакни уфуқ се қисм аст: дӯлоби ва ҳамоили ва раҳавӣ. Дӯлобӣ бар билоди хати устувост ва ҳамоили бар аксари билоди маъмураи олам ва раҳавӣ, яъне уфуқӣ, ки бар он ҳаракати фалак ба таври гардиши осӣ маръӣ ва маҳсус мешавад бар арзи тисъин, ки кутби шимолӣ дар он чо самтурраъс аст. Ва афроди уфуқи ҳамоили қасир аст чи дар ҳар иқлим мутафовит бошад дар майлони қачқ ва ростӣ. Пас мурод аз лафзи офоқ маҷмӯи олам бошад аз хати устуво то арзи тисъин, яъне аз ибтидои иқлими аввал то интиҳои иқлими ҳафтум.

ОФИЛ آفتاب ба маънии фурӯраванда (аз «Латоиф»).

ОФТОБИ ЛАБИ БОМ آفتاب لب بام наздик ба марг (аз «Чаҳор шарбат»).

ОФТОБ ДОДАН آفتاب دادن нигоҳ доштан чизеро дар офтоб (аз «Чароғи хидоят»).

ОФАРИН آفرين амр аз офаридан ва ба маънии таҳсин ва ҳамд (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Сироч-ул-луғот») ва ба маънии офарида низ омада.

ОФИЛИН آفيلين фурӯравандагон.

ОФТОБИ ШУДАН آفتابى شدن зоҳир шудан.

ОФТОБ ХҶРДАН آفتاب خوردن меҳнат ва тааб кашидан.

ОФТОБА آفتابه ованди луладор, ки бад-он вузӯ кунанд. Дар асл обтоба буд, бо-ро ба фо бадал карданд (аз «Чароғи хидоят»).

ОФОҚИ МОИЛА آفتاب مائلا иборат аз рубъи маскун, чаро ки рубъи маскун аз хати устуво ба ҷониби шимол воқеъ шудааст ва офоқи моила ҳамин уфуқҳои ҳамоил аст ва тафсили ин дар таҳқиқи лафзи офоқ мастур шуд.

ОФТОБИ آفتابى сураҷмукҳӣ, ки барои соя созанд; ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии мутағайир ва шикастарағ ва чизе ки онро офтоб дода бошанд. Ва дар фарҳанге ба маънии зарфи оҳанӣ, ки ба хиндӣ онро қараҳӣ гуянд.

Фасли алифи мамдуда маъа коф

ОҚО آقا ба маънии худованд (аз «Мадор») ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки ин лафзро чун бар исми шахс муқаддам кунанд барои таъзим бошад ва агар аз исми муаххар оранд барои таҳқиқ бошад; ва ин лафзи туркист.

ОҚСУНҚУР آقنقر ба маънии сунқури сафед, чи дар туркӣ оқ сафедро гуянд ва сунқур тоири шикорист ва дар муқобалаи ин қаросунқур аст ба маънии сунқури сиёҳ, чи қаро (ба фатҳ) дар туркӣ сиёҳро гуянд. Ва ин ҳар ду исми номи ғулумони туркон низ мебошад.

ОҚЧА آتچه рупия ва ба маънии ашрафӣ низ омада (аз луғоти туркӣ).

ОҚОСИ آقاسى доруғаи девонхона ва ин туркист.

Фасли алифи мамдуда маъа кофи араби

ОҚО آقا дар туркӣ бародари қалон.

ОҚ آك ба маънии айб ва офат ва барон нисбат ва ташбеҳ ояд, чун мағок мансуб ба мағ, ки ба маънии умқ аст ва фағок ба маънии

аблах мушобех ба **фағ**, ки ба маънии бут аст. Ва чун лафзи **ок** дар охири сифаи амр ояд маъни ҳосили билмасдар диҳад, чун **хӯрок** ва **сӯзок** ба маънии хӯриш ва сӯзиш.

**Фасли алифи мамдуда маъа
кофи форси**

ОГАНДАГУШ آگنده گوش касе ки насихат нашнавад.

ОГИН آيين он чи аз қисми пунба ва пари мурр ва мисли он дар такъя пур кунанд.

ОГАН آگн сифаи амр аз **огандан**.

ОГАНИДАН آگنيان пур кардан.

ОГОҲӢ آگهي ба лафзи **омадан** ва **овардан** ва **доштан** ва **додан** ва **ёфтан** ва **будан** мустаъмал аст (аз «Баҳори Аҷам»).

Фасли алифи мамдуда маъаллом

ОЛОЪ آلا неъматҳо; **ҷамъи ило**, ки (ба касри аввал) ба маънии неъмат аст.

ОЛТАМҶО آلتما ба маънии бахшидани замин ва чоғир касеро наслан баъди наслин; чи ол дар арабӣ ба маънии фарзандон ва аҳли хона ва пайравон омадааст (аз «Мунтахаб»).

ОЛИ АБО آليا иборат аз ҳазрати Фотима ва Алий ва Ҳусайн ризвоналлоҳу алайҳим; чи **або** ба маънии гилем ва чодар бошад. Манқул аст, ки рӯзе он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама ҳар чаҳор тани мазкурро талабида абое, ки мухаттат буд бар худ ва бар эшон кашида ояи татхирро хонданд. Ва изофати **ол** ба **сӯи або** назар ба истеъмоли араб хеле нудрат дорад, чи лафзи **ол** музоф созанд ба завилуқул фақат ва лафзи **аҳл-ро** (ин лафз дар асл **аҳли абост**, **хо-ро** ба ҳамза бадал кардаанд)* ба завилуқул ва ғайри завилуқул ҳар ду.

ОЛАТ آلت ба маънии дастафзор; лафзи арабист, чунонки дар Ҳиндустон ин лафз ба маънии қазиб шухрат дорад, зохиран дар вилоят мустаъмал набошад. Магар дар

каломи Туғро олати марди воқеъ шуда (аз «Баҳори Аҷам»).

ОЛОТ آلات **ҷамъи олат** ва он чизест, ки бад-он коре ва чизе бисозанд.

ОЛОФ آلاф ҳазорон; **ҷамъи алф**.

ОЛАНГ آلانг лафзи туркист ба маънии сабзор ва чароғҳо ва саҳро (аз «Сироч-ул-луғот»).

ОЛ آل дар форсӣ ба маънии ранги сурх ва аспн бур ва навъе аз шароб ва чуби хайма ва номи маразе, ки занони навзонадаро бошад ва беҳҳои борик, ки бад-он чомаро сурх кунанд (аз «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот») ва муаллиф лафзи **ол** ба маънии сурх ва муҳри подшоҳ дар луғоти туркӣ дидааст. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ба туркӣ муҳри подшоҳонро гуянд. Шояд дар қадим муҳри подшоҳ ба шанҷарф мекарда бошанд. Ва **олтамҶо** ба маънии бахшидани замин ва чоғир аст касеро наслан баъди наслин; дар ин сурат лафзи **ол** арабӣ бошад ва ба арабӣ ба маънии фарзандон ва аҳли хона ва пайравон (казо фил — «Мунтахаб»).

ОЛАМ آلم ранҷ ва дард расонида-тар.

ОЛОМ آلام **ҷамъи алам**, ки ба маънии дард ва ранҷ аст.

ОЛУФТАН آلتفن ба маънии ошuftан (аз «Бурҳон»).

ОЛУФТА آلتنه риндмашраб.

ОЛУЧА آلوچه номи мевани вилоятӣ, ки ширин ва лазиз бошад.

ОЛЧИ آلچي гиранда ва ситонанда (аз «луғоти туркӣ»).

Фасли алифи мамдуда маъалмим

ОМО آما **сифаи амр** аст аз **омудан**; ба маънии пур кун, магар ба таркиби исми маъни исми фонл медиҳад ба маънии омонда ва пурку-нанда.

ОМОЧ آماچ нишонаи тиру туфанг (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ») ва баъзе муҳакқиқин навиштаанд, ки **омоч** ба чими арабӣ ва ба чими форсӣ хоктӯдае, ки бар он нишонаи тиру туфанг насб кунанд ва ин лафз туркист.

ОМЕЗГОР آميزگار халиқ ва созгор (аз «Баҳори Ачам»).

ОМИР آمر ба маънии амрқунанда, яъне ҳоким.

ОМУЗГОР آموزگار ба маънии устод ва ба маънии шогирд низ омада (аз «Шамси» ва «Бурҳон»).

ОМЕҒ آميغ ба маънии омез; ба табдилзи зон муъчама ба ғайни муъчама. Дар ин сурат аксар ба маънии омезиш бошад (аз шуруҳи «Маснави» ва «Бурҳон»).

ОМОЛ آمال бар вазни афъол, *чамъи амал*, ки (ба фатҳатайн) ба маънии умед аст (аз «Баҳори Ачам» ва «Мунтахаб»).

ОМУЛ آمل номи шаҳре аз Можандарон (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Сироч-ул-луғот»).

ОМУХТАН آموختن лозим ва мутааддӣ ҳар ду омада (аз «Баҳори Ачам»).

ОМИН آمين исми феъл аст ба маънии қабул қун дуоро ё ба маънии чунин бод (аз «Суруҳ»).

ОМАДАН ва **ОМАДА** آمدن و آمده ҳар ду ба фатҳи мим аст ва касоне ки омадан-ро бар вазни **соҳтан** ҳонанд хатост (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»).

ОМИНА آمينه исми волидаи он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама.

ОМУХТА آموخته *муҳаффафи омухта* (аз «Рашидӣ»).

ОМУЛА آمله самарн дарахтест машхур (аз «Бурҳон»).

ОМУН ва **ОМУЙ** آمون و آموي номи рӯдест миёни Эрон ва Турон (аз «Шарҳи Маснави»-и Мавлавии Рум).

Фасли алифи мамдуда маъа нун

ОНОТ آنات ба маънии авқот.

ОНИС آنس унс ва муҳаббатгиранда; ва ба фатҳи нун (онас — آنس)* хуғирандатар (аз «Мунтахаб»).

ОНИФ آنف ба маънии мутеъ ва фармонбардор (аз «Шарҳи Нисоб»).

ОНАК-ОНАК آنك آنك ишорат аст ба баъид, чунонки **инак** ба қариб; ва ба маънии обилае, ки бар андом зоҳир меояд (аз «Бурҳон») ва баъзе ба маънии акнун-акнун низ навиштаанд.

ОНУК آنك (сурб, қурғошим)* ба хиндӣ сиса гуянд, ки аз он гулӯлаҳои бундуқ созанд (аз «Шарҳи Нисоб» ва «Бурҳон»).

ОН آن дар арабӣ ба маънии вақт ва ҳангом ва ба маънии андак вақт ва дар форсӣ ба маънии молу мулкӣ, чунончи гуянд фалон чиз аз он ман аст, яъне аз молу мулкӣ яти ман аст. Ва харфи ишора ба чизе дур ва ба маънии тавр ва андоз ва адову қайфияте, ки дар ҳусни маъшуқ мебошад.

ОНА آنه калимаи нисбат аст чун моҳона ва солона ва рӯзона.

Фасли алифи мамдуда маъа вов

ОВО آوا *муҳаффафи овоз* ба ҳазфи зон муъчама (аз «Сурурӣ»); ва дар «Ҷавоҳир-ул-хуруф» навишта, ки **ово муҳаффафи овой** аст, ки мубаддали **овоз** бошад, чаро ки зон муъчама ба ёи таҳтонӣ бадал мешавад.

ОВАХ آوخ ба маънии оҳ ва афсӯс ва калимаи тааҷҷуб (аз «Қашф» ва «Латоиф»); ва дар «Латоиф» ва «Бурҳон» ба маънии насиб ва қисмат низ навиштааст.

ОВАНД آوند дар асл **обванд** буд ба маънии зарфи об. **Бо**-ро ба **вов** бадал карданд; баъд аз он ба чиҳати иҷтимоъи вовайн як вовро ҳазф карданд (аз «Рисола»-и Абдуллоевеъ).

ОВАРД آورد *зидди бурд*; ва ба маънии ҷанг ва қорзор (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

ОВЕШ آویش номи даво, ки онро саътар гуянд (аз «Шарҳи Нисоб» ва «Бурҳон»); ва дар «Ҷавоҳир-ул-хуруф» навишта. ки **овеш** (ба ёи маҷхул ва шини муъчама) гиёҳест, ки дарвешон аз он тара пазанд ва ба арабӣ саътар гуянд ва атиббо саътарро ба сод нависанд, то илтибос ба шафир наёяд, ки ба маънии ҷав бошад.

ОВАНГ آونگ ресмоне бошад, ки бар он чома ва хушаҳои ангур ва амсоли он овезанд; ба ҳинди алганӣ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ОВАРДАН آوردن зидди бурдан (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Баҳори Аҷам»); Туғро гуянд:

Чу килкаш сар ба ҳалқорӣ баровард,
Талокӯби зари худ шуд гули зард.

Ва ба замми вов низ омада, чунончи Ҷаъфархои мусаннифи «Ширин ва Хусрав» гуянд, байт:

Лаблаб кӯзаи софӣ зи ҳар дурд,
Ба наздики лаби ҳар як чу оворд.

ОВОН آوان ҷамъи он аст, ки ба ҳамзаи мафтӯҳа бошад; ва ба маънии авкот (аз «Қашф» ва шарҳ аз Мир Нуруллоҳ бар «Гулистон»).

ОВОЗ ГИРИФТАН آواز گرفتن афтодани овоз ва инро харошидани овоз ва нишастани овоз низ гуянд (аз «Баҳори Аҷам»).

ОВ آو ба маънии об, ба табдили (бон)* муваҳхада ба вов (аз «Латиф»).

ОВОРА آواره ба маънии чудо (аз «Латиф»).

ОВАХ آو ба маънии оҳ (аз ҳавошии «Маснавӣ»-и Мавлавии Рум).

ОВИНА آينه вақтҳо ва ин ҷамъи авон аст, ки ба маънии вақт бошад.

Фасли алифи мамдуда маъа ҳо

ОҶО آما калимаест, ки ба вақти хуш омадани ҷизе истеъмол кунанд (аз «Шарҳи Нисоб»).

ОҶАНРУБО آهн ربا сангест, ки оҳанро ба худ мекашад, онро миқнотис низ гуянд ва ба ҳинди чуммак номанд (ба замми ҷими форсӣ ва ташдиди мим).

ОҶАНЧ آهنج ба маънии қасд ва оҳанг.

ОҶОР آمار он чи аз нишоста ва ғайра ба таври ош пухта бар қоғаз ва чома моланд (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Баҳори Аҷам»).

ОҶИ САРД آه سرد оҳе, ки ба хавфи ифшои роз ҳасби дилхоҳ ба овози баланд ба гармии ҷуши дил кашада нашавад ва ба танаффуси тунд барояд.

ОҶИ НИМКАШ آه نيمکش оҳе ки ба хавфи ифшои роз ҳасби дилхоҳ ба овози баланд кашада нашавад.

ОҶАҚ آهك чунан сафед, ки онро баъзе мардум қалъӣ гуянд. Ваҷҳи тасмия он ки чун об бар-ӯ пошанд бухоре монанди оҳ аз он бармехезад (аз «Рашидӣ»).

ОҶАНГ آهنگ лашкар ва таъчил ва тарз ва равиш ва кушиш ва қасд ва ирода ва ба маънии кук ва мувофиқ ва номи суруд ва ба маънии овозе, ки қабл аз суруд кашанд ва ин аз маънии қасд ва ирода маъхуз аст, чаро ки дар нағамот гуянд, ки чи оҳанг аст, яъне қасди кадом мақом аст ва ба ҳинди алап гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва дигар шуруҳ).

ОҶУИ ҶАРАМ آهوى حرم он оҳу, ки дар саҳрон гирди навоҳии Маккаи муаззама бошад ва сайди он ҳаром аст. Ва худуди замини ҳарам ин аст: ҷониби машриқи Қазба шаш курӯҳ ва ба тарафи ҷануби Қазба дувоздах курӯҳ ва ба суи мағриб ҳаҷдаҳ курӯҳ ва ба савби шимол бисту чаҳор курӯҳ (аз шуруҳ ва «Қанз-ул-фиқҳ»).

ОҶАРМАН آهر من ба маънии дев ва шайтон; ва ба эътиқоди маҷус оҳарман фоили шарр аст ва яздон фонли хайр (аз «Бурҳон»).

ОҶАНИ САРД КҶФТАН آهн سرد گرفتن кӯшиши бифонда қардан.

ОҶЕХТАН آهيجتن барқашидан; ва аксар бо теғ ва ханҷар мустаъмал мешавад (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ОҶУ آهو ду маънӣ дорад; аввал ҷонвари маъруф, дуввум ба маънии айб (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ОҶУПАРАСТӢ آهوپرستى киноя аз камали муҳаббати шикор.

Фасли алифи мамдуда маъа
ёи таҳтонӣ

ОӢ آيا калимаи таманно ва ба маънии афсӯс ва ба маънии шояд; ва калимаи истифҳом ва барои истеъ-

чоб ва ба маънии валлоҳу аълам низ диҳад. Шоир гӯяд, байт:

Онон ки ба сад забон сухан мегуфтанд,
Оё чӣ шунданд, ки хомӯш шуданд.

(аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва ғайра).

ОЯТ آیت нишон ва аломат (аз «Шарҳи Нисоб»).

ОЁТИ МУҲҚАМОТ آیات محکمات оёте ки муҳтоҷ ба таъвил нест ва ҳукми он зоҳир (аз «Баҳори Аҷам»).

ОЁН آیان ба маънии оянда, ҷунонки болон ба маънии боланда.

ОЁТИ МУТАШОБЕҲА آیات متشابهه оёте ки маънии он сареху муайян набошад, балки таъвилталаб бошад ва эҳтимоли маънии касир дорад, ҷунонки ҳуруфи муқаттаъот ва ғайри он ва низ ҷунонки: ядуллоҳи фавка айдихим варрахмо-ну алаларши иставо.

ОЁНИ آيانی ба маънии шоистагӣ ва хуби (аз «Мусталаҳот ва «Баҳори Аҷам»).

ОИ-ОИ آی آی ба маънии омад-омад.

ОИ آی ба туркӣ моҳро гӯянд, ки ба арабӣ онро шаҳр номанд.

Фасли алифи мақсура маъа ҳамза

АИММА ائمه ҷамъи имом аст; дар асл аъмиратун (ائمة) буд дар вази нафъилатун (افعله), пас ҳаракати мими аввал, ки касра буд нақл карда ба ҳамза доданд ва мимро дар мим идғом карданд **аимма** (ائمه) шуд; чун ҳамза мақсур буд онро ба сурати ё навишанд ва баъзе ҳамзаи мақсури сониро ба ё бадал карданд. Ва **аиммаи маъсумин** иборат аз дувоздаҳ имом аст разияллоҳу анҳума.

Фасли алифи мақсура маъа
бон муваҳҳада

ИБТИЛО ابتلا озмудан ва дар бало афтодан (аз «Қанз ва «Суруҳ»).

ИБТИҒО ابتغا хоستان ва хоҳиш (аз «Қанз»).

ИБҚО ابقا боқӣ доштан.

ИБО ابا ба маънии инкор ва ба фатҳи аввал (яъне **або**)* ба маънии ош ва шӯрбо ва дар форсӣ маънии маъа диҳад ба зиёдати алиф бар ҳарфи **бо** (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва ғайра).

ИБТО ابطا даранг кардан.

АБНО ابنا писарон (аз «Мунтахаб»), ҷамъи бану, ки асл иби аст; ва билкаср (яъне **ибно**)* бино кардан.

ИБРО ابرا адо кардан ва безор шудан ва пок шудан ва бех кардан.

ИБДО ابدأ ошкоро кардан ва офарин (аз «Қанз»).

ИБНУЛЪИНАБ ابن العناب кунияти шароб.

АБ اب ба маънии падар ва ин дар асл абавун (ابو) буд; ва баъзе форсиён ба ташдид низ овардаанд (аз «Баҳори Аҷам»).

УБУВВАТ ابوت падар шудан (аз «Қанз»).

ИБНУЛВАҚТ ابن الوقت шахсе ки ба муқтазон вақт амал кунад (аз «Чароғи ҳидоят»).

УББАҲАТ ابهت ба маънии бузургӣ (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).

ИБОҲАТ اباحت ҳалол ва мубоҳ гардонидан.

АБЛУҶ ابلاج қанд ва шақари сафед (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

ИБНИ СУБҲ ابن صبح киноя аз офтоб.

АБОД اباد нафрин ва дуои бад ва ба мадд (яъне **обод**)* дар форсӣ ба маънии офарин ва дуои хайр (аз «Латоиф»).

АБЪОД ابعاد ҷамъи буъд ба маънии дурӣ ва билкаср (яъне **ибъод**)* дур андохтан.

АБАНАНҶАД ابانجد яъне падарро аз ҷад; абананҷад дар асл ан абин ан ҷаддин (من اب عن جد) буд. Қалимаи ан-ро аз аввал ҳазф карданд ва лафзи абан-ро мансуб сохтанд ба қоидаи наҳв, ки гоҳе ҳарфи ҷарро ҳазф кунанд ва мачрури онро мансуб созанд ва ин қисм мансубро дар истилоҳи наҳвиён мансуб ба назъи хофиз гӯянд.

АБАД ابد хамеша ва замонае, ки ниҳоят надорад (аз «Мунтахаб»).

АБУЗАИД ابوزيد марде буд ниҳоят зирак ва доно ва бағоят фасеҳу зариф ва айёри пуркор; ва Абдулвосеъ дар «Шарҳи Бустон» навишта, ки шатранчбозе буд дар фанни шатранчбозӣ зарбулмасал.

АБЧАД ابجد киноя аз хуруфи муфррадот, ки алиф, бо, то, со (ا ب ت ث) бошад то охир; ва ҳашт каллимаи маъруф, ки ба ҳисоби ҷумал ба ҷихати тартиби аъдоди хуруфи таҳаҷҷи муайян доштаанд, ҷунончи: абҷад, ҳавваз, ҳуттӣ, каламан, саъфас, қарашат, саҳиз, за-зиф (قرشت، سعفى، كلبن، حلى، فوز، ابجد) ئخذ (مَطْع، نَخْذ). Маонии ин алфози мазкур соҳиби «Мадор-ул-афозил» ҷунии навишта: абҷад ай абӣ ваҷиду филмаъсият (ابنى وجد فى المصيبة), яъне падари ман, ки Одам буд, ёфта шуд дар гуноҳ, яъне гуноҳе аз ӯ ба вуҷуд омад; ҳавваз ай атубаъа ҳавоҳу (اتبع هواه), яъне пайравӣ кард ҳавои нафсонии худро; ҳуттӣ ай ҳутта занубатун биттаватилистиғфор (حظ ذنبه بالقرية الاستغفار), яъне кам карда шуд гуноҳи ӯ ба тавба кардан ва истиғфор; каламан ай такаллама би калиматин фатаби алайҳи билкабули варраҳмати (تكلم بالرحمة), яъне калом кард ба калима, пас қабул шуд тавбаи ӯ; саъфас ай зақа алайҳиддуня фауфиза алайҳи (ضاق عليه الدنيا فانفص عليه) яъне танг шуд бар ӯ дунёе, пас рехта шуд ба ӯ; қарашат ай ақарра бизанбиҳи фа-шаруфа билкаромати (اقربته بقرىة) (بالكرامة), яъне иқрор кард ба гуноҳи хеш, пас шараф ба қаромат ёфт; саҳиз ай аҳаза миналлоҳи қувватан (اخذ من الله قوة), яъне гирифт аз ҳақ таоло қувватро; зазиф ай садда анху назғушшайғони билъазимати (سد عنه نزع الشيطان بالعزيمة), яъне банд шуд аз ӯ назғи шайтон ба азимат, эй ба каломи ҳақ ва тавҳид. Ва баъзе навишта, ки Абҷод ном подшоҳе буд, ки абҷад муҳаффафи он аст ва ҳафт калимоти боқӣ асмои ҳафт фарзандони ӯст, ҷунончи дар «Суроҳ» ва ғайра тасриҳи он кардаанд. Ва баъзе навишта, ки Маромар ном марде буд, ки хат навиштан эҷоди ӯст. Ин ҳашт калимот асмои ҳашт фар-

зандони ӯст. Ва дар рисолаи «Завобити азим» маънии ҳар ҳашт алфози мазкура ҷунии навишта: абҷад оғоз кард, ҳавваз дарпайваст, ҳуттӣ воқиф шуд, каламан суҳангу шуд, саъфас аз ӯ умӯхт, қарашат тартиб кард, саҳиз нигоҳ дошт, за-зиф тамом кард, тамма калома валлоҳу аълам биссабов.

АБУЛБАШАР ابوالبشر ҳазрати Одам алайҳиссалом.

АБҚОР ابتكار ҷамъи бикр (билкаср) аст ва низ ҷамъи букра (биззам), ки ба маънии бомдод аст (аз «Латиф»).

АБАР ابر мазид алайҳи бар, ки ба маънии болост; ва дар «Баҳорӣ Аҷам» навишта, ки абр (билфатҳ ва сукуни бо) тарҷуман саҳоб. Зоҳиран мураккаб аз аб, ки лугатест дар об (билмадд) ва ҳарфи ро каллимаи нисбат аст бар қиёси ангуштар ба маънии хотам.

АБТАР ابتار ба маънии думбурида ва дунболбурида ва нотамом ва бe-фарзанд (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Фирдавс-ул-луғот») ва дар «Баҳорӣ Аҷам» навишта, ки форсиён ин лафзро ба маънии пароганда ва зоеъ низ овардаанд.

АБИЧАЪФАР ابى جعفر имом Муҳаммадбоқир разияллоҳу анҳума.

АБҲОР ابحار даръёҳо ва ин ҷамъи баҳр аст.

АБРОР ابرار некукорон; ҷамъи борр ва бирр ба ташдиди ро (аз «Мунтахаб»).

АБҚАР ابقر ба маънии шӯра (аз «Бурҳон»).

АБҲОЗ ابغاز номи вилоятест самти Гурҷистон (аз «Рашидӣ») ва дар «Бурҳон» мулке аз Туркистон. Ва соҳиби «Қомус» гӯяд, ки номи тоифаест аз мардум.

ИБРОЗ ابراز берун овардан ва зоҳир кардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Қомус»). Он чи, ки баъзе мардум гӯянд, ки иброз ба маънии дафъулбуроз аст дар кутуби муътабарай луғот ёфта нашуд.

ИБРИЗ ابريز ҳолис аз зару нуқра (аз «Мунтахаб»).

ИБЛОС ابلوس ноумед шудан ва ғамгин шудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ИБЛИС ابليس ноумед аз раҳмат ва номи шайтон (аз «Мунтахаб»).

ИБНУЛЪИРС ابن العرس росу, ки ба хиндӣ ниюла гуянд.

АБРАШ ابرش бар вазни маҳваш; аспе ки нуқтаҳо бар он муҳолифи ранги ӯ бошанд ва ба маънии ранги сурху сафеди ба ҳам омехта (аз «Бурҳон» ва «Кашф» ва «Канз»).

АБРАС ابرص касе ки бар андомаш доғҳои сафед бошад (аз «Латоиф»).

АБЯЗ ابيض сафедранг.

ИБТ ابط ба маънии бағал (аз «Канз»).

ИБДОЪ ابداع пайдо кардани чизе, ки нав ва тоза бошад (аз «Кашф» ва «Зубдат-ул-фавонд») ва наъве аз саноеъи шеър.

ИБТИЛОЪ ابتلاع ба ҳалқ фуру бурдан (аз «Мунтахаб»).

АБРАҚ ابرق наъве аз санг, ки сафед ва бароқ ва табақ бар табақ бошад. Зоҳиран абрақ муарраби абрак аст, чун дар табақ бар табақ будан ба абр мушобеҳ аст; лиҳозо абрак ба кофи тасғир исми он санг шуда, ӯ он ки исми тафзил аст аз буруқ, ки ба маънии дураҳшидан бошад. Ба лиҳози дураҳшандагӣ исми санги мазкур мукаррар шуд.

АБРИҚ ابريق ованди чармини луладор, ки бад-он вузу кунанд ва ин муарраби обрез аст (аз «Кашф» ва «Суроҳ»).

ИБТИХОЛ ابتهاج тазарруъ ва зорӣ кардан (аз «Кашф» ва «Канз»).

ИБИЛ//ИБЛ ابل шутурон ва ин чамъест, ки воҳид надорад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Кашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

УБХУЛ ابل تухми сарви кӯҳӣ, ки ба хиндӣ ҳаубир гуянд (аз «Бурҳон» ва «Канз»).

ИБТОЛ ابطال ботил кардан ва билфатҳ (яъне абтол)* далерон (аз «Мунтахаб»).

ИБДОЛ ابدال бадал кардан ва билфатҳ (яъне абдол)* гуруҳе аз авлиёulloҳ, ки ҳақ таоло оламро ба вучуди эшон қонм дорад. Ва он ҳама дар олам ҳафтод шахсанд. Чихил дар Шом мебошанд ва сӣ кас дар ҷоҳои дигар. Агар яке аз инон бимирад, дигар аз мардум ба ҷои ӯ мукаррар шавад (аз «Мунтахаб»). Бидон ки абдол чамъи бидл аст (ки ба касри аввал ва сукуни дол бошад) ба маънии шариф ва карим. Чун авлиёulloҳ шариф ва карими ҳалонқанд, эшонро абдол гуфтанд. Ӯ он ки абдол чамъи бадил аст, ки ба маънии бадали чизест. Чун ин қисм авлиёро бадали яқдигар шудан мукаррар аст, лиҳозо эшонро ибдол гуянд. Ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Мусталахот» навишта, ки абдол агарчи чамъ аст магар форсиён ба маънии каландар воҳид истеъмоли кунанд ва ҳам бар мурид итлоқ намоянд; кучаки абдол ӯ кучакабдол (ба изофат ӯ бе изофат) муриди каландарро гуянд, на ин ки муриди хурдсол мурод бошад.

ИБТИЗОЛ ابتذال дарбоختан ва ниғо доштан чизеро (аз «Суроҳ») ва мачозан ба маънии безътиборӣ ва бекадрӣ.

АБОБИЛ ابابيل ба маънии гуруҳҳои мурғон; чамъи иббола (ба касри аввал ва ташдиди муваҳхада), ки ба маънии гуруҳи мурғон аст; ва ба маънии тоири маъруф, ки дар сакфи иморот пухта аз нари мурғон ошъёна созад хатост, онро ба арабӣ хуттоф (ба зам ва ташдид) гуянд, чамъи он хатотиф, ба форсӣ парасту гуянд ва ба хиндӣ номи он ба самъ нарасида (аз «Кашф» ва «Одоб-ул-фузало» ин «Рашидӣ»). Ва фақир муаллиф гуянд, ки чун тоири мазкур гуруҳ-гуруҳ шуда ақсар парвоз менамоянд, агар ба ин муносибат тоири мазкурро абобил мегуфта бошанд, шоъяд ки дуруст бошад.

ИБНУССАБИЛ ابن السبيل мусофир; чун мусофирро касе намешиносад, лиҳозо нисбат карданд ӯро ба суи роҳ (аз «Шарҳи Мақомот»-и Харирий).

ИБХОМ ايهام пӯшида гуфтан ва пушида гузоштан ва дар бастан ин

ба маънии нарангушт (аз «Латоиф» ва «Канз»).

ИБРОМ ابرام устувор кардан ва ба сутӯҳ овардан ва малул кардан (аз «Мунтахаб» ва «Кашф») ва дар «Канз» устувор кардан ва саҳт тофтани ресмон; ва Юсуфи шорехи «Нисоб» ба маънии дутӯ кардани ресмон навишта ва дар «Мунтахаб» низ ҳамин маънист.

ИБТИСОМ ابتسام андак ханда кардан ва ба маънии шугуфтан мачоз аст.

АБРЕШУМ ابريشم аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва муарраби он ибрисам (ки ба касри аввал ва ёи маъруф ва фатҳи сини муҳмала) бошад (казо фис — «Суроҳ»); ва ин лафз сивои маънии машхур ба маънии торҳон соз низ ояд, чаро ки аз абрешум ҳам торҳон соз месозанд (казо фир — «Рашидӣ» ва «Баҳор-ул-аҷам»).

АБКМ ايكم ба маънии гунг (аз «Канз»).

ИБРОҲИМИ АДҲАМ ابراهيم ادهم яке аз авлиё кибор, ки қабл аз ихтиёри фақр подшоҳи Балх буданд; ва номи эшон Иброҳим аст ва номи падари эшон Адҳам (аз «Латоиф» ва ғайри он).

АБУЛҚОСИМ ابوالقاسم кунияти ҳазрати Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама, чаро ки номи фарзанди он ҳазрат Қосим буд, ки ба тифли вафот ёфтанд.

ИББОН ابلان, хангом ва вақт (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

АБУРАЙҲОН ابوريجان яке аз анмаи илми ҳайъат аст, ки онро Абурайҳони Берунӣ гуянд.

ИБНИ СИРИН ابن سيرين аз ақобири тобени аст моҳир дар илми таъбири хоб.

ИБНУЛЛАБУН ابن اللبون шутурбаҷаи ширхора (аз «Латоиф»).

ИБҚОИ МОҚОН ابقاى ماكان боқӣ доштан он чи ки буд.

АБРУ ЗАДАН ابرو زدن ризо додан (аз «Мусталахот»).

АБҶАД РАВОН СОҲТАН ايجاد روان ساختن алиф, бо, то хондан (аз «Мусталахот»).

АБРУ НОЗУК ва **ТАНГ ҚАРДАН** ابرو نازك و تنگ كردن ноз ва ғурур намудан (аз «Мусталахот»).

ИБРА ابره сӯзан ва неш (аз шурӯҳи «Нисоб») ва билфатҳ (яъне абра)* дар форсӣ ба маънии абри мурда низ омада ва он чизест мушобеҳ ба намад ва бағоят қозиби об бошад; ва ба маънии қониби болон чоман дутӯ мисли қабо ва ғайра ва ин маъхуз аз абар аст, ки (ба фатҳатайн) ба маънии бар бошад, ки тарҷуман ало аст. Алифӣ зонда ва ҳои нисбат чун таволин ҳаракот дар форсӣ сақил бувад, лиҳозо аз лафзи абра ҳарфи сониро ба ҷиҳати таҳфиф сокин карданд.

АБХИРА ابخره ба маънии бухорот.

АБНИЯ ابنيه чамъи бино, ки иморат бошад.

АБЪОДИ САЛОСА ابعاد ثلاثة тӯл ва арз ва умкоро гуянд; ва умк мурод аз ситабрист (аз «Кашф»).

АБУШАҲМА ابو شحمة кунияти писари ҳазрати Умар разияллоҳу анҳу; баъзе гуянд, ки ӯ зино карда буд ҳазрати Умар бар ӯ ҳад қорӣ карданд, ӯ ба зарбати хад бимурд; ва баъзе навиштаанд, ки ҳамр хӯрда буд.

АБЛАҲ ابلاه аҳмақ (аз «Канз»).

ИБНИ ҲАБАННАҚА ابن حنيفة кунияти масҳара.

ИБНИ МУҚЛА ابن مقلة номи марде хаттот, ки ба таърихи сесаду даҳи хичрӣ аз хати маъқилӣ ва кӯфӣ ва ғайри он шаш хат ихтироъ намуда барон ҳар ҳарф тарзи хос қарор дода ва асоми он шаш хат ин аст: сулс ва тавкеъ ва муҳаққақ ва насх ва райҳон ва рикоъ. Баъд аз он ба мурури айём устодон ду хати дигар: яке таълиқ аз рикоъ ва тавкеъ, дувум настаълиқ аз насх ва таълиқ истинбот намудаанд (аз «Мунтахаб») ва дар «Мадор-ул-афозил» навиштааст, ки ба сабаби ҷурме ки аз Ибни Муқла ба вуқӯъ омада, ҳокими вақт дасташ бурид.

АБРАҲА ابره исми ноиби подшоҳи Ҳабаша, ки бар парастиги Қабба ҳасад бурда, дар Яман бутхонае бино карда онро Ифлис ном кард. Ҳарчанд ки таъкид месохт, магар

касе ба парастии он намегаронд. Хаёл намуд, ки агар Қаъбаро мунҳадим кунам, парастии ин макон ба вачҳи аҳсан хоҳад шуд. Ба ин ирода лашкар бо филон барон таҳриби Қаъба фиристод. Чун қариби Қаъба омаданд ба ҳукми илоҳӣ тоирон гуруҳҳо гуруҳ ба парвоз омада, сангрезаҳо бар сари эшон бориданд. Ҳар сангреза, ки бар сари ҳар кас мерасид аз одамай ва фил, ҳар ду мегузашт. Ҷумла ҳалок шуданд.

АВОДАЛЛОҲ ابداللہ ба маънии ҳалок гардонад худон таоло (аз «Суроҳ»).

АБИ ابى дар араби ба маънии саркаш ва ба фатҳи аввал ва ёи маҷхул (яъне абе)* дар форсӣ ба маънии бе, ки ҳарфи нафӣ аст. Алиф дар ин сурат дар лафзи абе зоида аст. Ва ба замми аввал ва фатҳи муваҳхада ва ташдиди ёи тахтонӣ (яъне Убай)* номи яке аз асҳоб ва форсиён ба ин маънӣ ба таҳфиф низ оранд.

АБДОЛӢ ابدالى ба маънии фақр ва тарки дуньё қардан; ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии зарофат ва тамасхур оварда.

АБЛАҲТИРОЗӢ ابله طرازی зинате ки барои аблаҳфиребӣ бошад.

АБҲАРИ ابرى бар вазни аҳмадӣ, мансуб ба сӯи Абҳар, ки шаҳрест қариби Занҷон ва номи қарияе ба Исфаҳон (аз «Лубоб-ул-албоб»).

АБҲО ابهى ба маънии зеботар (аз «Қанз»).

АБАВИ ابوى мансуб ба аб, ки ба маънии падар бошад.

ИБНИ ОВО ابن آوى ба маънии шағол (аз «Қанз»).

Фасли алифи мақсура маъна
тои фавқонӣ

ИТТИКО اتکا такъя қардан (аз «Мунтахаб»).

ИТЪОБ اتعاب дар ранҷ андохтан ва билфатҳ (яъне аътоб)* ранҷҳо.

АТРОБ اثراب ба маънии занони навумри ҳамзод ва духтарони дӯшиза ва ҳамсолон ва ҳамумрон ва ин

ҷамъи тирб аст (ки билкаср бошад).

УТРУЧ اترج турунҷ (аз «Бурҳон»).

ИТТИҲОЗ اتخاذ ба маънии барғирифтан (аз «Мунтахаб»).

ИТТИҶОР اتجار бар вазни иттифок, ба маънии тиҷорат қардан (аз «Латиф»).

ИТМИШ اتمش лафзи туркист, ба маънии қарда, ки сиған мозиет ба зиёдаги ҳо.

ИТТИБОЪ اتباع бар вазни иттифок, ба маънии пайравӣ ва бар вазни анвоъ (яъне атбоъ)* ба маънии пайравон.

ИТТИСОЪ اتساع фароҳ шудан ва номи маразе дар чашм, ки заъфи басар орад (аз «Муайид» ва «Латиф» ва «Суроҳ»).

ИТҲОФ اتحاف бар вазни ифъол, ба маънии тухфа додан (аз «Мунтахаб»).

ИТТИСОФ اتصاف сифат қардан ва ба сифате мавсуф шудан (аз «Мунтахаб»).

ИТЛОФ اتلاف нест қардан ва ҳалок қардан (аз «Мунтахаб»).

ИТТИФОҚ اتفاق мувофиқат қардан ва ба маънии воқеъ шудани коре бе сабаб.

УТОҚ اتاق лафзи туркист, ба маънии хона ва хайма; ва ба чои қоф гайни муъчама (яъне утоғ)* низ омада (аз «Мусталаҳот» ва луғоти туркӣ).

АТРОК اتراك туркоқ, ки қавме аз муғулон бошад ва маҷозан ба маънии сипоҳиён ва ба маънии худҳои оҳанӣ (аз «Суроҳ» ва ғайра).

АТОБАК اتابك лафзи туркист, ба маънии устод ва амир ва дар «Рашидӣ» маркум аст, ки атобиг (ба касри бои муваҳхада ва кофи форсӣ) мураккаб аз лафзи ато, ки ба маънии падар аст ва лафзи биг (بىگ), ки муҳаффафи бег (بيگ) аст ба маънии амир, яъне амире ки ба чои падар бошад. Ва соҳиби «Мадор-ул-афозил» аз «Шарафнома» нақл қарда, ки атобак ба маънии адабомузи кудакон ва атолик

аст. Ва низ лақаби Саъди Зангии подшоҳи Шероз, чаро ки Султон Санҷар шабе дар ҳолати мастӣ Саъди Зангиро, ки устоди ӯ буд, подшоҳии худ бахшид. Баъди вафоти Султон Санҷар, Атобак Саъди Зангӣ подшоҳ шуд ва Атобак, ки лақаби қадимии ӯ буд, бар худ раво медошт ва лафзи подшоҳ бар бародарзодагони султони марҳум муқаррар гардонид. Ва лафзи атобак ба маънии чубе, ки вақти ҳам додани камон дар зех дароварда ба камон банданд, то рост нагардад (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн») ва дар «Бурҳон» навишта, ки ба маънии падари бузург ва адабомуз.

АТМАК اتمك дар туркӣ нонро гӯянд (аз «Муайид») ва суву атмак ба маънии обу нон.

ИТТИСОЛ اتصال пайвастан ва ба истилоҳи мунаҷҷимин иборат аз назар қардани қавоқиб аст бо якдигар ба эътибори мафосилаи буруҷ ва дараҷот.

ИТЕН اتيان даромадан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Қанз»); чун баъди ин ҳарфи бо воқеъ шавад, ба маънии овардан ва ба ҷо овардан мегардад.

АТОН اتان модахар (аз «Шарҳи Нисоб» ва «Қанз» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ИТҚОН اتيقان устуворӣ ва муҳкамии қардан (аз «Қанз»).

УТТУ اتو дар асл номи дастафзорест, ки онро гарм қарда нуқуш бар ҷома мекунад.

АТАГА اتاге дар туркӣ шавҳари дояро гӯянд (камо фӣ «Даръи латофат») ва ин муҳаффафи атоғоҳ кесе ки қонмақоми падар бошад.

УТОҚА//УТОҒА اطاقه//اتاقه ба маънии кохе, ки аз парҳон баъзе мурғон созанд ва ин лафзи туркист, ба лафзи задан ва доштан мустаъмал.

Фасли алифи мақсура маъа сои мусалласа

АСНО اثنا миёнҳо, ҷамъи сино (билкаср; аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).

АСВОБ اواب чомаҳон пушидани, ҷамъи савб.

АСОСУЛБАЙТ اثاث البيت рахт ва матоъи хона.

АСОС اثاث ба маънии бисёр шудан ва анбӯх шудан ва рахту матоъи хона; воҳидаш асоса (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ИСМИД ائيد санги сурма (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

АСИР ائير ба маънии оліи ва баланд ва ба муносибати баландӣ фалакро гӯянд; ва ба маънии қураи нор низ мегиранд, чаро ки қураи нор баландтарин аносир аст (аз «Қашф» ва «Латоиф»).

АСАР اثر нишони по ва нишони захм ва ба маънии мутлақ нишон низ; ва ба маънии суннати расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне аср)* ҷавҳари шамшер ва нақл қардани суҳан ва ҳадиси набавӣ; ва билкаср (яъне иср)* нишон ва паси ҷизе (аз «Суроҳ» ва «Шамсӣ» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АСКОЛ ائقال гарониҳо ва борҳо; ва билкаср (яъне искол)* гарон қардан (аз «Қанз»).

АСЛ ائل навъе аз дараҳти газ (аз «Бурҳон») ва дар «Мунтахаб» шурагаз навишта.

ИСМ ائم гуноҳ.

АСИМ ائيم бар вази қарим, ба маънии гуноҳгор (аз «Қанз»).

ИСНАЙН ва **ИСНОН** اثنان و اثنين ба маънии ду; дар ҳолати насбӣ ва ҷарӣ ба ё ва дар ҳолати рафъӣ ба алиф ва ин мулҳақи тасния аст.

АСМОН ائمان қиматҳо.

АСНИЯ ائنيه ҷамъи сано, ки ба маънии мадҳ аст.

АСОСА ائاته рахт ва матоъ (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

УСФИЙЯ ائفيه ба маънии як поя аз се пояи дегдон (аз «Латоиф» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

АСОҒИ ائاني ба маънии дегпояҳо, яъне дегдон, ки аз се поя мураккаб шавад, ин ҷамъи усфийя аст.

ИСНОШАРИЯ ائناسرى тонфаи шеъин мансуб ба аймман исноашар, яъне дувоздах имом салавотуллохи алайҳим аҷмаъин; ва номи рудаест таҳти меъда ва онро исноашарӣ аз он гуянд, ки тули ӯ дувоздах ангушти мазмум мебошад ба ангуштони соҳибаш (аз баъзе кутуб ва «Муфарреҳ-ул-қулуб»-и тиб).

Фасли алифи мақсура маъа чим

ИЧТИБО اجتبا баргузидан (аз «Муайид»).

ИЧТИРО اجترا далерӣ (аз «Латоиф» ва «Қанз» ва «Шарҳи Мақомот»).

АЧИЛЛО اجلا бар вазни атиббо, *ҷамъи чалил* аст.

УЧРО//ИЧРО اجرى ба маънии вази-фа, яъне таоми ҳаррӯза, ки ба мухтоҷон диҳанд ва улуфа (аз «Латоиф» ва «Шарҳи Тухфат-ул-проқайн»).

ИЧЗО اجزا чизья додан ва бениёз кардан ва ҷазо додан ва билфатҳ (яъне аҷзо)* пораҳои чиз (аз «Мунтахаб»).

АЧОНИБ اجانب ба маънии бегонагон; ин *ҷамъи аҷнаби* аст (аз «Мунтахаб»),

ИЧТИНОБ اجتناب дур шудан ва яқсӯ шудан аз чизе (аз «Мунтахаб»).

АЧРАБ اجرб соҳибн марази хориш.

УЧУП اچوپ лафзи туркист, ба маънии кушода.

УЧРАТ اجرت музд (аз «Қанз»).

ИЧОБАТ اجابت ҷавоб додан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ») ва *маҷозан* ба маънии қабул намудан; ва ба истилоҳи атиббо дафъи буроз кардан, ки ба Ҳиндустон даст номанд.

ИЧОЛАТ اجالت гардонидан ва ҷавлон додан (аз «Мунтахаб»).

УЧОЧ اجاج намаки талх ва оби шӯр (аз «Сурурӣ» ва се шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ИЧТИХОД اجتهاد кӯшиш кардан дар роҳи саов ва ҷустан; ва ба истилоҳи фуқаҳо нборат аст аз истиботи масоили шаръия ба қиёс аз Каломуллоҳ ва ҳадис ва иҷмоъ ба шароите, ки дар кутуби усул

мастур аст, чунончи воқифият камо ҳаққа аз муховароти лисони араб ва илми сарфу наҳв ва шони нузули оёт ва илми ҳадис дошта бошад.

АЧНОД اچناد афвоч ва лашкарҳо; ва ин *ҷамъи ҷунд* аст.

АЧСОД اچساد баданҳо ва ҷисмҳо.

ИЧЛИВВОЗ اچلواذ шитофтан (аз «Фирдавс-ул-луғот» ва «Суроҳ»).

АЧИР اچير бар вазни фақир, ба маънии муздур (аз «Мунтахаб»).

ИЧБОР اچبار касеро ба зӯр бар коре доштан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ИЧҲОР اچهار ба маънии изҳор.

УЧУР اچور *ҷамъи аҷр*.

АЧҲАР اچهر рӯзкӯр (аз «Қанз»).

ИЧЛОС اچلاس нишондан (аз «Мунтахаб»).

ИЧҚОС اچاص қисме аз олу, ки мевааст турушмаза; ва дар «Мунтахаб» навишта, ки ин муарраб аст, чаро ки дар каломи араб чим ва сод ҷамъ намешавад.

ИЧМОЪ اچماع иттифоқ кардани ҷамоат бар коре.

ИЧТИМОЪ اچتماع ба истилоҳи аҳли танчим онро гуянд, ки офтобу моҳ дар як бурҷ ба як дарачаву як дақиқа ҷамъ шаванд, дар ин вақт моҳ аз назар гум ва ғойб мешавад ва ҷунин вақт манхус бошад.

АЧДАЪ اچداع буридабинӣ ва буридагуш (аз «Мунтахаб»).

АЧЛОФ اچلاف мардумони сифла ва фурумоя ва ба маънии ситамгорон; *ҷамъи ҷилф* (ки билкаср бошад) ба маънии ҷафоқунанда ва хуми тий ва ҳар чи миёнтиҳӣ бошад (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АЧВАФ اچروف чизе ки андарунаш ҳолӣ бошад; ва назди сарфиён лафзе ки миёни он муқобили айни феъл ҳарфи иллат бошад.

ИЧҲОФ اچحاف нуқсон кардан ва бурдани қисе ва наздик шудан ва кор бар қисе ширкат ғярифтан.

УЧОҚ اچاق лафзи туркист, ба маънии дегдон ва хонадон (аз «Чароғи ҳидоят»).

АЧАЛЛ اجل ба маънии бузуртгар; ва ба фатҳатайн ва тахфифи лом (яъне ачал)* ба маънии мўҳлат ва муддати марг ва вақти чизе ва ниҳояти замони умр; ва ба фатҳи аввал ва сукуни чим (яъне ачл)* ба маънии барангехтан ва ба маънии барон (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АЧДАЛ اجلد тоири шикорист, ки ба форсӣ онро чарғ гуянд.

ИЧМОМ اچمام осоиш додан сутурро барои саворӣ (аз «Мунтахаб»).

ИЧҚОМ اچقام боздоштан ва наздик ба ҳалок расидан (аз «Мунтахаб»).

АЧАМ اچيم найистонҳо ва анбўҳиҳои дарахтон; ачама воҳид (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).

АЦРОМ اچرام ба маънии аҷсом; магар ақсар итлоқи ин лафз бар қавакиб ва ҷавохирот ва аҳқор кунанд ва бар аҷсоми ҳайвонӣ ва наботӣ раво надоранд, магар ба нудрат дар аҷсоми адвия ва аъзо.

АЦРИ ҒАЙРИ МАМНУН اجر غير ممنون савоби (ثواب) бенуксон.

АЦФОН اچفان пилкҳои чашм ва мўҳон миҷгон.

АЧИЛЛА اچله ба маънии бузургон; ва ин ҷамъи ҷалил аст.

АЧНИҲА اچنه бозуҳои мурғон ва бозуҳои одамиён; ва ин ҷамъи ҷаноҳ аст (аз «Мунтахаб»).

АЧВИБА اچويه ҷамъи ҷавоб (аз «Шарҳи Усули акбарӣ»).

УЧУРА اچوره лафзи арабист, ба маънии музд (аз «Баҳори Аҷам»).

АЧИННА اچنه ҷамъи чини ғалат аст, чаро ки ин ҷамъи чанин аст; ва ҷамъи чини чинна аст (билқаср ва нуни мушаддад; аз «Музил-ул-афлот» ва «Мунтахаб»).

АЧНАБӢ اچنبى бегона (аз «Қанз»).

АЧӢ اچى бародари калон; ин лафзи туркист (аз «Латонф») ва он чи дар баъзе нусаҳ ба ин маънӣ аҳӣ (ба ҳои муъчама) навиштаанд аз ғалати котибон аст.

Ғасли алифи мақсура маъа ҳои муҳмала

ЭҶСО اچسا шумурдан ва забт кардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АҶИББО اچبا ба маънии дўстон; ва ин ҷамъи ҳабиб аст, ки ба маънии дўст бошад.

АҶЛО اچلى ширинтар.

ЭҶЪЕ اچيا зинда кардан; ва номӣ китобест «Эҳъе-ул-улум» аз имом Муҳаммади Ғазоли раҳматуллоҳи алайҳи ва он китобро ҷаҳор арбоъ аст: як рубъи он дар одот ва дувум дар ибодот, саввум дар мунҷиёт, ки дар он асбоби наҷот аст; ҷаҳорум дар мўҳликот, ки дар он баёни асбоби ҳалок ва уқубат аст. Ва ҳар як аз арбоъи он муштамил аст бар даҳ боб. Ва билфатҳ (яъне аҳъе)* зиндагон ва ба маънии қабилаҳо, маҳаллаҳо, ба ин маънӣ ҷамъи ҳай аст (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Фирдавс-ул-луғот» ва «Суруҳ»).

АҶШО اچشا он чи дар сина ва шикам бошад аз дилу ҷигар ва меъда ва рӯда (аз «Кашф» ва «Мунтахаб»).

ЭҶТИВО اچترا гирд фуру гирифтан (аз «Қанз»).

ЭҶТИМО اچتما парҳез кардани бемор ва ҳимоят кардан (аз «Кашф» ва «Латонф»).

АҶЪЕНАН اچيانا ҷамъи ҳин; лекин ба маънии гоҳ-гоҳ мустаъмал мешавад ва насби он ба эътибори зарфият аст.

ЭҶТИҶОБ اچتجاب дар парда шудан (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ»).

ЭҶТИСОБ اچتساب наҳй кардан аз чизҳое ки дар шаръ мамнӯъ бошад; ва ба шумор овардан (аз «Мунтахаб»).

АҶЗОБ اچزاب гурӯҳҳо (аз «Мунтахаб»).

ИҶОЛАТ اچالات ҳавола кардан ва хила кардан ва муҳол гуфтан ва яқсола шудан (аз «Мунтахаб»).

АҶСАНТА اچانت сиған воҳиди музакқари ҳозир аз боби афъол, ба маънии неку гуфтан; магар дар форсӣ тон фавқониро мавқуф хо-

- нанд ва ба маънии таҳсин ва офарин мустаъмал кунанд.
- ЭҲДОС** احداث нав пайдо кардан ва билфатҳ (яъне аҳдос)* мардуми навчавон ва навхоста (аз «Мунтахаб»).
- ЭҲТИЕЧ** احتياج ниёзмандӣ; ба лафзи овардан ва доштан ва афтодан мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).
- АҲФОД** احفاد фарзандзодагон ва ба маънии ходимон низ (аз «Мунтахаб»).
- ЭҲҚОД** احقاد ба кина овардан касеро; ва билфатҳ (яъне аҳқод)* кинаҳо (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).
- УҲУД** احد кӯҳест наздики Мадина; ва ба фатҳатайн (яъне аҳад)* яке ёа касе ва якум ва рузи якшанбе; ва ба маънии ягона сиған сифати мушаббах дар асл ваҳад буда бар вазни ҳасан ва вовро бар хилофи киёс ба ҳамза бадал сохта аҳад хонданд ва итлоки ин лафз дар васфи ҳақ таоло кунанд на бар дигаре; ва ба ташдиди дол (яъне аҳадд)* тезтар (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва ғайра).
- АҲВАР** احور марди сафедпӯст, ки сиёҳни чашми у бағоят сиёҳ бошад ва номи Муштарӣ (аз «Мунтахаб»).
- ЭҲЗОР** احضار ҳозир кардан (аз «Мунтахаб»).
- АҲҚОР** احجار чамъи ҳаҷар, ки ба маънии санг аст.
- АҲБОР** احبار доноён (аз «Фирдавсул-луғот»).
- АҲМАР** احمر ба маънии сурх ва гоҳе ба маънии саҳт ва зишт ояд, чунончи мавти аҳмар мавти саҳтро гӯянд, яъне мавте ки дар он таассуф ва мотам бисъёр бошад ва мактудро низ гӯянд (аз «Мунтахаб» ҳамин ба субут мерасад).
- АҲРОР** احرار ба маънии озодагон; ин чамъи хур аст (ки биззам) ба маънии озод бошад (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»); ва лақаби Убайдуллоҳи Нақшбандӣ, ки пири Мавлави Чомӣ буданд. Ва дар ҳақиқат лақаби эшон Ҳочаи Аҳрор аст, чаро ки чун исмӣ эшон Убайдуллоҳ воқеъ гашт, ки маънии он банди кучаки худост; барои тадоруки он Ҳочаи Аҳрор лақаб карданд. Гоҳе лафзи Ҳоча дар истеъмоли ҳазф кунанд.
- ЭҲТИКОР** احتكار ғалла ба нияти ғаронӣ чамъ кардан, то ба нафъи фуруҳта шавад (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).
- ЭҲРОЗ** احراز устувор кардан ва нигоҳ доштан ва чамъ кардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ЭҲТИРОЗ** احتراز парҳез кардан ва худро нигоҳ доштан (аз «Мунтахаб»).
- ЭҲТИБОС** احتباس дар банд доштан ва боздоштан ва бухл кардан ва бозистодани бавл ё ғоят (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ЭҲСОС** احساس дидан ва дарёфт намудан (аз «Мунтахаб») ва дар баъзе кутуби луғат навишта, ки эҳсос дидан ва ба ламси бадан чизе маълум кардан ва он чи ба яке аз ҳавоси хамса дарёфта шавад.
- АҲМАЗ** احماض ба маънии туруш (аз «Мунтахаб») ва гоҳе маҷозан ба маънии ноҳуш ва душвор ояд.
- ЭҲТИЕТ** احتياط гирд фуру гирифтан (аз «Қанз»).
- ЭҲТИРОФ** احتراف дар «Латоиф» ба маънии дониш ва дар «Мунтахаб» ба маънии пешаварӣ.
- АҲРУФ** احرف чамъи ҳарф.
- АҲНАФ** احنت қаҷпо; ба тавре ки сари ҳар ду по ба тарафи якдигар ҳамида бошад; ва номи бузурге дар ниҳояти фазлу камол аз зумраи тобеъин (аз «Мунтахаб»).
- ЭҲРОҚ** احراق сӯхтан ва сӯзонидан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ЭҲТИРОҚ** احتراق сӯхта шудан; ва ба истилоҳи аҳли танчим ниҳон шудани яке аз панҷ ситоран сайёра сивои қамар дар зери шуоъи хуршед ба сабаби бо ҳам шудан дар бурҷи воҳид (аз «Мунтахаб»).
- АҲДОҚ** احداق мардумакҳои чашм; чамъи ҳадақа.
- АҲАҚ** احق сазовортар ва лонқтар (аз «Мунтахаб»).

ЭҲТИКОК احتكاك бо ҳам харошидан ва бо ҳам дармолидан ва ковидан бо касе (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ЭҲМОЛ احوال бор бардоштан ва билфатҳ (яъне **аҳмол**)* борҳо ва гарониҳо (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЭҲТИЕЛ احتيال ҳила ангехтан (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»).

АҲВАЛ احوال кажчашм, яъне касе ки як чизро ду бинад (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

АҲВОЛ احوال чамъи ҳол ва ҳолат, ки ба маънии гашти ҳар чиз аст; ва ба ҷои муфрад низ оранд (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва «Баҳори Аҷам»).

ИҲЛИЛ احليل сӯрохи закар (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЭҲТИМОЛ احتمال бардоштан ва гумон кардан (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ»).

АҲЗАМ احزم ҳушёртар ва донотар (аз «Мунтахаб»).

ЭҲТИШОМ احتشام худованди ходимон ва фавҷ будан; ва *маҷозан* ба маънии шаъну шуқӯҳ ва ба маънии шарм доштан (аз «Мунтахаб»).

ЭҲРОМ احرام бар худ ҳаром гардонидани баъзе чизҳои ҳалол ва мубоҳро чанд рӯз пештар аз зиёрати хонаи Қабъа аз мақомоти муайян; ва ҳамчунин дар айёми ҳаҷ ва муҷозо эҳром ба маънии ду чодари нодӯхта, ки дар айёми эҳром яке-ро лунг ва таҳбанд кунанд ва дигареро бар дӯш пушанд; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **эҳром** (билкаср) дар ҳарам шудан ва дар урфи шаръ он аст, ки хоҷиён либоси дӯхта ва истеъмоли хушбӯ ва ислоҳи ришу бурут ва муҷомаат ва ғайра бар худ ҳаром гардонанд; ҳоло **эҳром бастан** ба маънии касду ният кардан мустаъмал аст.

ЭҲКОМ احكام устувор кардан; ва билфатҳ (яъне **аҳком**) ҳукмҳо ва фармонҳои подшоҳӣ; ва номи китоб дар усули фикҳ.

АҲСАНИ ТАҚВИМ احسن تقويم некӯтар рост кардан ва *кинояе* ба маънии сурати инсон.

ЭҲТИҶОМ احتجام устураҳо задан бар узве барои хун кашидан (аз «Латоиф»).

АҲМАРИ АҚТАМ احمرا اتم ба маънии ниҳоят сурхи моил ба сиёҳӣ ва губор.

АҲШОМ احشام навкарон ва хидматгорон (аз «Қанз»).

АҲЛОМ احلام хобҳо; аз «Қанз» ва «Мунтахаб» ба маънии хобҳо ва ақлҳо ва бурдбориҳо.

АҲОСИН احاسن чамъи аҳсан; ба маънии хубиҳо.

ЭҲЗОН احزان андӯхгин кардан; ва билфатҳ (яъне **аҳзон**)* андӯхҳо (аз «Мунтахаб»).

ЭҲСОН احسان зан хостани мард ва шавҳар кардани зан; ва устувор кардан ва ҳисор кардан ва парҳезгор шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз») ва дар «Хиёбон» ва «Шарҳи Гулистон» навишта, ки **эҳсон** дар асл ба маънии нигоҳ доштан аз бадихо ва ин маъҳуз аст аз **ҳисн** ва *маҷозан* ба маънии зан хостан мустаъмал аст.

ЭҲТИЗОН احتضان дар канор гирифтани (аз «Мунтахаб»).

АҲЪЕН احيان вақтҳо (аз «Мунтахаб»).

ЭҲДАЛҲУСНАИН احدى الحسين ба маънии яке аз ду некиҳо.

ИҲНА احنه ба маънии кина ва ҳашм (аз «Мунтахаб» ва «Шарҳи Нисоб» ва «Қанз»).

УҲҶИЯ احجيه ба маънии чистон, ки ба хиндӣ онро паҳелӣ гуянд.

АҲМАРИ ҚОНИ احمراقانى сурхи моил ба сиёҳии мушобеҳ ба лавни хун.

ЭҲТИЕЛИ احتيالى ҳилаангезӣ; зоҳиран ёи таҳтонӣ дар оҳир зоида аст аз олами саломатӣ ва фузулӣ, ҷаро ки **эҳтиёл** худ масдар аст, ҳоҷат ба ёи масдарӣ надорад ва ин навъе аз тафрис аст.

АҲАДИ احدى мансабдорӣ бошад аз anvoyi мансабдорон ва ин аз аҳди Акбар подшоҳ аст (аз «Ҷароғи хидоят») ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ҷамъаи аҳадиён танҳо мансаби зотдоранд ва савору пиёдаи мутаайини сардор бо худ надоранд, тамма каломуҳо ва ғӯ-

янд, ки аҳадӣ аз тарафи подшоҳ барои иҷрои ҳукме бар умаро мутасаллит мешавад; ва баъзе мардум, ки аҳдӣ (ба сукуни ҳо) гӯянд саҳеҳ нест.

Фасли алифи мақсура маъа хон муъчама

ИХСО اخسا хасӣ кардан (аз «Латоиф»).

АХИЛЛО اخلا ба маънии дӯстони содик; ин *ҷамъи* халил аст, ки ба маънии дӯст бошад (аз «Мунтахаб»).

АХИССО اخسا *ҷамъи* хасис.

АХТАРИ ЧАВЗО اخترجوزا *киноя аз* Уторид, чаро ки Чавзо хонаи Уторид аст.

ИХО اخاء бародарӣ ва дӯстӣ кардан; масдар аст аз ахӣ, ё-ро ҳамза карданд (аз «Мунтахаб»).

АХРАБ اخرب вайрон; ва ба истилоҳи арӯзиён вази баҳре, ки дар он харб воқеъ шавад ва харб (билфатҳ) агарчи дар луғат ба маънии вайрон кардан аст, лекин ба истилоҳи арӯз андохтани мим ва нуни «мафойлун» аст, «фойл» бимонад «мафъулу» (ба замми лом), ки лафзи мустаъмал аст ба ҷои он ниханд. Чун аввал ва охири рукнеро андохтанд харобии тамои дар он роҳ ёфт, лихозо **ахраб** ном карданд.

УХУВВАТ اخوت ба маънии бародарӣ, яъне бародар шудан ва ба касри аввал ва сукуни сонӣ ва фатҳи вов (яъне ихват)* ба маънии бародарон (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).

«**ИХТИЁРОТ**» اختيارات номи китобест дар илми тиб дар баёни хавоси адвия, онро «Ихтиёрооти бадеӣ» низ гӯянд.

УХТ اخت хоҳар.

АХАВОТ اخوات хоҳарон.

ИХТИЛОҶ اختلاج паридани узв, яъне частани андом.

АХ اخ бародар, ки дар асл ахв буд ва ба форсӣ ба маънии офарин; ва биззам (яъне **ух**)* ба маънии бӯи-

дан; ва **ух** (биззам) дар туркӣ ба маънии тир, ки аз камон меандозанд (аз «Латоиф» ва ғайра).

АХ-АХ اخ اخ ба маънии хуш, чунонки дар арабӣ тубо ва бах-бах гӯянд; ва низ калимае, ки ба мақоми таассуф гӯянд (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

УХДУД اخدود шиғофҳои замин ва кӯх, ки ба дарозӣ бошад (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

АХЗ اخذ гирифтани (аз «Мунтахаб»).

ИХОЗ اخاذ ба маънии гирифтани ва ба маънии толоб, ки дар биёбон бошад ва ба маънии замин, ки ба чихати худ аз подшоҳ гирифта бошанд (аз «Мунтахаб»); ва ба фатҳи аввал ва хои муъчамаи мушаддад (яъне аххоз)* ба маънии сахтиранда ва бисёргиранда.

АХТАР اختر ситора ва ба маънии фол ва шугун ва ба маънии толеъ ва илми дириоят; ва номи фириштае, ки дар олами омин омингӯён мегардад. Хар дуое, ки ба омине ӯ баробар воқеъ мешавад ба иҷобат мерасад (аз «Латоиф» ва «Мусталахот» ва «Бурҳон»).

АХЗАР اخضر ба маънии сабз, ки ранги маъруф аст.

ИХБОР اخبار хабар додан; ва билфатҳ (яъне **ахбор**)* *ҷамъи* хабар аст; ва ба маънии аҳодиси набавӣ ва таворих низ меояд. Ва лафзи **ахборнависӣ** билфатҳ аст, на ба каср (аз «Мунтахаб»).

ИХТИБОР اختبار хабар гирифтани ва ба маънии имтиҳон ва озмудан.

ИХТИЕР اختيار баргузидани ва ба маънии мухтор ҳам омада.

ИХТИСОС اختصار ба истилоҳи аҳли маонӣ суханро қалилуллафз ва касирулмаънӣ овардани ва ин бехтар аст. Ва **иктисор** зидди ин аст ва он бад аст.

АХТАРШИНОС اخترشناس мунаҷҷим (аз «Бурҳон»).

АХРАС اخروس ба маънии гунг, яъне инсонӣ бенутк (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

АХАС(С) اخس ба маънии забунтар ва хортар (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Канз»).

АХФАШ اخفش дар асл луғат ба маънии заифчашм, ки аз равшани офтоб хичобталаб бошад; ва номи марде аз анимал луғат ва сарфу наҳв ва қироат.

АХАС(С) اخص хостар.

АХМАС اخمص миёни кафи по, ки бо замин мулҳақ нашавад (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Канз»).

ИХТИЛОТ اختلاط омехтан ва табох шудан (аз «Мунтахаб»).

АХЛОТ اخلاط *ҷамъи* хилт; ва номи шаҳр дар Рум ва доруҳон хушбӯ (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ИХТИРОЪ اختراع пайдо кардан чизро, ки пештар аз ӯ мисли он пайдо нашуда бошад ва ин муштақ аст аз *харъ* (билфатх), ки ба маънии шиғофтан аст.

АХЛОФ اخلاق пасмондагони мурда ва фарзандони саодатманд ва ин *ҷамъи* халаф (ки ба фатҳатайн) бошад ба маънии фарзанди солеҳ, ки баъди мавти падари худ ба салоҳият монда бошад; ва *ҷамъи* халф (ки ба фатҳи хо ва сукуни лом аст) ба маънии фарзанди ғайри солеҳ хулуф меояд (ба замматайн); ва гоҳе ихлоф низ меояд, чунончи ифлос *ҷамъи* фалс омада (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва шуруҳи «Нисоб»).

ИХТИТОФ اختطاف рабудан ҳамчу барқ.

АХАФ(Ф) اخف сабуктар.

ИХТИНОҚ اختناق гулӯ гирифтани ва гулӯгирифта шудан (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

АХОҚ اخاك ба маънии бародари ту; ва ин лафз мураккаб аст аз *ах* ва *кофи* хитоб. Ва инро ба қондан наҳв дар ҳолати насб ба алиф ва дар ҳолати рафъ ба *вов* ва дар ҳолати ҷар ба *ён* тахтонӣ навишанд.

АХТАЛ اخطل номи шоире машҳур аз араб (аз «Мунтахаб»).

ИХТИЕЛ اختيال гарданкашӣ кардан ва хиёл кардан (аз «Мунтахаб»).

АХВОЛ اخوال *ҷамъи* ҳол аст, ки ба маънии бародари модар ва алами лашкар ва нуқтан сиёҳ бошад, ки бар андом бувад.

АХЗАМ اخزم мори нар; ва номи ҷаҳди Ҳотами Тойи, ки ӯро падараш оқ карда буд (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

АХРАМ اخرم касе ки девораки бинии ӯ бурида бошанд ва бинибурида; ва ба истилоҳи арӯз вази баҳре ки харм дар он воқеъ шавад. Ва харм (билфатх) агарчи дар луғат ба маънии девораки бини буридан аст, лекин ба истилоҳи арӯз андохтани мими «мафойлун» аст «фойлун» бимонад. «Мафъулун», ки лафзи мустаъмал аст ба ҷои он ниҳанд. Андохтани мими «мафойлун»-ро ба буридани бини ташбех карданд.

АХМ اخم чини пешонӣ ва абрӯ (аз «Чароғи хидоят»).

АХШАМ اخشم касе ки идроки бӯи хуш ва бӯи бад накунад (аз «Латоиф»).

ИХВОН اخوان ба маънии бародарон; ин *ҷамъи* *ах* аст, ки дар асл *ахв* буд. Вове ки дар воҳид ба ҷихати таҳриф ҳазф шуда буд дар ҳолати *ҷамъи* авд кард. Ва ин бар вази феълон (билкаср) аст, чунончи *ғизлон* ва *сирдон* ва *тиҷон ҷамъи* *ғазол* ва *сурад* ва *тоҷ*. Пас касоне ки ихвон-ро билфатх (яъне *ахвон*)* хонанд хатост.

АХТОН اختان *ҷамъи* хатан, ки (ба фатҳатайн) ба маънии домод аст.

АХДОН اخدان дӯстон; *ҷамъи* хидн (билкаср), ки ба маънии дӯст аст.

АХТАР ШУМУРДАН اختر شمردن *киноя* аз бедор мондан.

АХТАР ДАР ПИРАҲАН КАРДАН اختر در پيراهن كردن беором ва беқарор кардан.

ИХТИСОН اختсан номи подшоҳ, ки мамдуҳи Ҳоқонӣ ва Низомист.

ИХОЗА اخاذه обгир ва толоб (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Канз» ва «Мунтахаб»).

АХТАХОНА اخته خانه тавилаи аспон (аз «Мусталаҳот»).

АХЧА اخچه ба маънии резан зар ва рупия; ва *ақча* (ба қоф) низ гӯянд ва ин лафзи туркист.

АХБИЯ اخبيه номи манзили бисту ҷаҳорум аз манозили Қамар ва он

чаҳор ситора аст наҳс (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

АХМА اخمه чин ва шиканч (аз «Бахори Аҷам»).

УХКАСМААНДОЗИ اخگمه اندازى лафзи туркист; тири бозгаштӣ задан (аз «Чароғи хидоят»).

АХЁФИ اخيائى ба маънии бародароне, ки падари ҳар яке алоҳида ва модар воҳид бошад (аз «Қанз») ва аллотӣ, бародароне ки модари ҳар яке алоҳида ва падар воҳид бошад; ва аъёнӣ он ки дар модару падар шарик бошанд.

АХИ اخى ба маънии бародари ман.

АХТИ اخلى мансуб ба ахт, ки қавмест хуснхез.

**Фасли алифи мақсура маъа
доли муҳмала**

УДАБО ادبا ба маънии адабдихандагон; ва ин *ҷамъи адиб* аст.

ИДДИО ادما даъво қардан ва орзу қардан (аз «Мунтахаб»).

АДО ادا расонидан ва гузордан ва баён қардан; ва ин масдар нест, магар ба маънии масдар меояд. Ва ба форсӣ хубии ҳаракоти маъшук ва рамзу ишора ва ба маънии овоз низ меояд.

АДНО ادنا наздиктар ва забунтар; бар тақдири аввал аз **дунув**, бар тақдири сонӣ аз **диноат** аст (аз «Мунтахаб»).

АДАБ ادب андоза ва ҳадди ҳар чиз нигоҳ доштан; ва ба маънии дониш ва таври писандида ва улуми арабии мисли сарфу наҳв ва маонӣ ва баён ва бадеъ (аз «Мунтахаб» ва «Бахори Аҷам» ва «Муайид»).

АДОТ ادات ба маънии олати хусули чизе ва дастафзор ва силоҳ; ва ба истилоҳи илмӣ ба маънии ҳарф, ки дар муқобалан исму феъл бошад. Ва он лафзест, ки бад-он исро ба феъл рабт диҳанд; ва **адоти ташбеҳ** ба маънии лафзе, ки бар ташбеҳ далолат кунад, ҷунончи дар форсӣ лафзи **чун** ва **чу** ва монанди он ҳар яке аз ин алфоз олат аст барои хусули ташбеҳ (аз «Мунтахаб» то лафзи чизе).

АДАВОТ ادوات ба маънии олати хусули чизе; ва ин *ҷамъи адот* аст (аз «Мунтахаб»).

ИДМОЧ ادماج печидани чизе; ва номи санъати шеърӣ, ки дар каломии савқ муддао мутазаммини муддаои дигар бошад, ҷунонки дар ин байт:

Он чи тират мекунад бар ҷони хасм
Мекунад теги ту бо фарқи сарон.

ИДБОР ادبار пушт додани давлат (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

АДВОР ادوار гардишҳои фалак, яъне замонаҳо (аз «Мунтахаб»).

ИДРОР ادرار равон шудан ва рехтани борони тунд ва бавл қардани паёнай; ва бор-бор инъому бахшиш намудан (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Қанз») ва дар «Хиёбон» навишта, ки **идро** дар асл ҷорӣ сохтан аст. Ва дар урф ба маънии вазифа ва ротиб ва рӯзина мустаъмал.

ИДДИХОР ادخار захира қардан (аз «Мунтахаб»); дар асл **изтиҳор** (اذتجار) буд; золи муъҷама ва тои фавқонӣ ҳар ду ба ду доли муҳмалатайн бадал шуда мудғам шуданд.

ИДБЕР ادبير *имолаи идбор*; ва гоҳе барои риояти қофия ба ёи маъруф низ хонанд (аз «Латоиф»).

АДНОС ادناس чиркҳо; ва ин *ҷамъи данис* аст, ки ба форсӣ онро чирк ва ба хиндӣ майл гӯянд (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ИДРИС ادريس номи пайғамбаре, ки ба ҳаёт дар ҷаннат рафтанд (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

АДАҚ ادق дақиқтар, яъне мушқилтар.

ИДРОҚ ادراك дарёфтани ашёи ғайри махсус.

АДАЛ(Л) ادل далелтар ва раҳнаматар.

ИДЛОЛ ادلال ноз қардан (аз «Мунтахаб»).

АДҲАМ ادحم ба маънии сиёҳ; ва ба маънии аспӣ сиёҳ ва мори сиёҳ; ва ба маънии банди оҳанӣ, ки дар пой муҷримон андозанд; ва номи падари Иброҳими Балхӣ, ки валии

- комил буданд (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).
- АДИМ** ادیم мутлак пўсти даббоғат-дода ва ба маънии пўсте ки онро будор гўянд; ва ба маънии рўй ва аввали ҳар қиз, ҷунончи: адимуларз ба маънии рўй замин ва адимуззуҳо ба маънии аввали чошт; ва ба маънии таом бо нонхўриш (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ИДОМ** ادام нонхўриш, ки ба ҳиндӣ салун гўянд (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).
- ИДФОМ** ادغام хўрдани чизе бе ҷовидан; ва лиғом дар даҳани асп қардан; ва ҳарфери дар ҳарфе овардан (аз «Мунтахаб»).
- АДБЕН** ادیان ҷамъи дин (аз «Мунтахаб»).
- АДВАН** ادون каминатар ва ҳақиртар ва наздиктар (аз «Мунтахаб»).
- АДКАН** ادکن хокистарранг (аз «Латоиф») ва дар «Мунтахаб» ранге, ки ба сиёҳӣ мовил бошад.
- ИДМОН** ادامان доим қардан қорери (аз «Қанз») ва дар «Мунтахаб» пайваста шароб хўрдан.
- АДХИНА** ادخنة дудҳо; ва ин ҷамъи духон аст, ки (ба зам) ба маънии дуд бошад.
- УДРА** ادرة бузург шудани хоя аз ҳадди худ ба сабаби марази бод ва рутубат (аз шарҳи «Нисоб»).
- АДАҚЧА** ادقچه лафзи туркӣ; навиъ аз ороиши паланги хоби умаро: ва он ҷодире бошад сафед баробари паланг, ки ҳар ҷаҳор тарафи он порчай рангин ба арзи ним заръа (дар луғат даръа — درعة чоп шудааст, ки ғалати маҳз аст)* ба тавре дўзанд, ки вақти густурдани он пояи паланг бад-он пўшида нашавад ва бар он порчай рангин ба қалобатун анвоъи нақшу нигор дўзанд. Ҷун онро бар паланг густурда болои он тўшак ва ҷодир кашанд, он порчай мунаққашӣ мазкур аз ҳар ҷаҳор тараф дар миёнан ҳар ҷаҳор пояи паланг мутта-сила фарши замин овезон бошад.
- АДЪИЯ** ادعيه ҷамъи дуъо аст; ва ёи таҳтониро мушаддад хондан ҳа-тост.
- АДЪИЯИ МОСУРА** ادعيه ماثوره ба маънии дуоҳое, ки аз расул сал-лаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва сал-лама манқул аст.
- АДИЛЛА** ادله ҷамъи далел аст.
- АДОНИ** ادائى ба маънии наздикта-рон ва каминатарон (аз «Мунта-хаб»).
- Фасли алифи мақсура маъа золи муъчама**
- ИЗО** اذا ба маънии ҷун ва ба маъ-нии вақте ва ба маънии пас ва ба маънии ногоҳ (аз «Қанз»).
- АЗО** اذى бар вази бақо; ба маъ-нии изо додан ва ранҷонидан (аз «Мунтахаб»).
- АЗКЯ** اذكى зирактар (аз «Қанз»).
- ИЗҲОБ** اذهاب бурдан ва равон қар-дан ва зарандуда қардан аз бе-рун (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ»).
- ИЗНОБ** اذئاب гуноҳ қардан; ва бил-фатҳ (яъне азноб)* думҳо, ҷаро ки дар ин сурат ҷамъи заноб аст; ва гоҳе маҷозан ба маънии банда-гон ва қанizon ва лавоҳиқ бошад (аз «Латоиф»).
- ИЗОАТ** اذامت ошқоро қардан (аз «Зубдат-ул-фавоид»).
- АЗИЯТ** اذيت озор ва ранҷ.
- ИЗХИР** اذخر гиёҳест хушбўдор, ки ба ҳиндӣ онро мирҷия гўянд (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).
- ИЗХОР** اذخار захира ниҳодан ва за-хира қардан.
- ИЗКОР** اذكار ёд додан; ва билфатҳ (яъне азкор)* ёд қарданҳо (аз «Мунтахаб»).
- АЗФАР** اذفر ба маънии тезбў (аз «Муайид») ва «Мунтахаб» ва «Қашф») ва дар «Суруҳ» ба маъ-нии холис.
- АЗЪЕЛ** اذيال доманҳо.
- АЗАЛ(Л)** اذل залилтар.
- ИЗЛОЛ** اذلال хор қардан (аз «Мун-тахаб»).
- АЗҲОН** اذعان ҷамъи зехн.
- ИЗЪОН** اذعان фармонбардорӣ ва итоат (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АЗРАБИЧОН اذربيجان *муарраби* Озарободгон, ки номи шаҳрест; ва маънии таркибии он оташобод, чун дар он шаҳр оташхонаҳо бисёр буданд, лихозо бад-ин исм мавсум шуд. Ва баъзе чунин навишта, ки Оғур ном подшоҳе дар он ҷо маком карда фармуд, ки ҳама лашкар дар доман хок оварда пушта созанд. Ва худ низ шарик шуд. Чун пушта бузург шуд, номи он **Озарбойгон** кард, чи дар туркӣ озар баландро гӯянд ва бойгон ҷои тавонгаронро гӯянд. Муарраби маҷмӯъа **Озарбойҷон** шуд (аз «Рашидӣ»).

УЗН//УЗУН اذن гӯш (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Мунтахаб» ва «Қанз») ва билкаسر (яъне изн)* ба маънии амр ва фармон.

Фасли алифи мақсура маъа
рой муҳмала

ИРТИҚО ارتقا боло рафтан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИРЧО ارچا умедвор қардан ва пас афғандан ва наздик омадани роҳ; ва билфатх (яъне арҷо)* қаронаҳо, ба ин маънӣ *ҷамъи рачо//риҷо* аст, ки ба маънии қанора ва тараф бошад (аз «Латиф» ва «Шамсӣ»).

ИРТИҚО ارتقا умед доштан (аз «Мунтахаб»).

ИРДО اردا ҳалок қардан (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

УРМИЁ ارميا номи Хизр алайҳиссалом; ва баъзе гӯянд, ки номи Ильёс алайҳиссалом (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

ИРХО ارخا суст қардан ва фуру гузоштан (аз «Қашф» ва «Суруҳ» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»); ва архо (ба фатҳи аввал) дар туркӣ пушт-ро гӯянд.

ИРВО اروا сероб қардан ва равон қардан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИРТИЗО ارتضا писандидан (аз «Қашф» ва «Қанз») ва дар «Мунтахаб» ба маънии хушнуд шудан.

АРНАБ ارناب харгӯш (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

ИРТИЁБ ارتياب дар шак афтодан (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

ИРБ ارب ба маънии ҳочат (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

УРЕБ اريب қачӣ ва қач рафтан (аз «Латиф»); ва ин *имолаи* вуроб (وراب) аст баъди ибдоли вов ба ҳамза.

АРБОБ ارباب лафзи арабист; *ҷамъи раб(б)*, ки ба маънии парваришқунанда аст, магар лафзи **арбоб** ба маънии соҳибон ва шурафо ва худовандон мустаъмал мешавад. Ва ба истилоҳи аҳли вилоят ранси дехро гӯянд ба иғмоси назар аз маънии ҷамъ (аз «Мусталаҳот» ва ғайри он).

ИРТИКОБ ارتكاب гуноҳ қардан ва шуруъ ба қори номашруъ қардан ва савор шудан бар қизе (аз «Мунтахаб», ва «Қанз» ва «Суруҳ»).

АРОИБ ارايب ба маънии ҳочатҳо, ин *ҷамъи* ирб аст (ки билкаسر бошад).

УРДИБИҲИШТ اردى بهشت номи моҳи шамсӣ, ки ба ҳиндӣ мутобиқи он четх аст; ва ин мураккаб аст аз урд, ки ба маънии монанд ва назир аст ва биҳишт ва ʻ (ى) аз ишбоъи қасраи изофат пайдо қарданд, пас маънии мураккаб *монанди биҳишт* шуд. Чун ба Эрон ва Турон дар ин моҳ иштидоди баҳор мешавад, лихозо ба ин исм мавсум шуд. Ва номи рӯзи саввум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Муайид»).

ИРОАТ ارائت бар вазни иҷобат, ба маънии намудан (аз «Қанз»).

ИРОҲАТ ارواحت осудан ва осоиш додан ва ба шаб қаронидан ва ганда шудан ва мурдан ва бӯн қизе дарёфтан (аз «Мунтахаб»).

ИРОҚАТ اراقت рехтани об ва ғайра.

АРБОБИ ҲУҶҶАТ ارباب حجت *киноя* аз аҳли мантиқ.

ИРС ارس мероси восил ва қори қадим, ки ба варосат ба дигаре расад; ва бақияи қизе ва хокистар; ва билфатх (яъне арс)* оташ афрӯхтан (аз «Мунтахаб»).

- АРЧ** ارچ дар форсӣ ба маънии қимат, зеро ки дар асл арз (ارز) буд, зои муъҷамаро ба ҷим бадал кардаанд. Ва маҷозан ба маънии мартаба ва қадр; ва ба арабӣ ба фатҳи аввал ва касри рои муҳма-ла (яъне арич)*, ҳар чиз, ки хуш-будор бошад (маънии форсӣ дар «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Сурурӣ» ва «Фирдавс-ул-луғот» ва маънии арабӣ аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз») ва дар «Бурҳон» ба маънии қаргадан низ навишта.
- ИРТИҶОҶ** ارتجاج ба маънии ҷунбидан ва ларзидан (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).
- УРҶАНҶ** ارکنج номи шаҳр аз Хуросон, ки ба ҳудуди Мовароуннаҳр пайваста аст (аз «Бурҳон») ва дар «Рашидӣ» навишта, ки туркони Ҷурҷонияро гуянд, ки пойтахти Хоразм аст.
- ИРТИБОҶ** ارتباح суд гирифтани дар тичорат.
- АРВОҶ** ادواح ба маънии малонк ва ба маънии рӯҳҳо.
- ИРТИЕҲ** ارتياح ба маънии шод шудан (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- АРҶМАНД** ارجمند бар вазни нақшбанд, ба маънии соҳибқимат ва маҷозан ба маънии соҳибмортаба ва ғиромикадр ва азиз; ва ба зами чим (яъне арҷуманд)* ҳондан хатост (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Сурурӣ»).
- УРМУЗД** ارمزد ситораи Муштарӣ ва номи рӯзи аввал аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- АРД** ارد ба маънии қаҳр ва ҳашм; ва биззам (яъне урд)* ба маънии монанд ва назир; ва билқаср (яъне ирд)* номи рӯзи бисту панҷум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); ва Ардашер лақаби подшоҳе аз маънии аввал ё аз сонӣ мураккаб аст.
- АРВАНД** اروند номи кӯҳ, ки онро Алванд низ гуянд.
- ИРТИДОД** ارتداد рад шудан ва аз ислом баргаштан (аз «Мунтахаб»).
- АРМАД** ارمد соҳибрамад, яъне касе ки чашми ӯ дард кунад бо сурҳи ва сайлонн об.
- АРШАД** ارشد роҳи рост ёбандатар.
- ИРТИЕД** ارتياد ҷустан ва талаб кардан (аз «Мунтахаб»).
- ИРШОД** ارشاد роҳи ҳақ намудан.
- АРЧАНД** ارچند ба маънии ҳарчанд.
- АР** ار ба маънии агар.
- АРДАШЕР** اردشير мураккаб аз лафзи ард (билфатҳ), ки ба маънии ҳашм ва қаҳр, ё аз лафзи урд (биззам), ки ба маънии монанд ва назир аст. Ба ҳар тақдир лақаби Баҳман ибни Исфандиёр аст. Ҷунҷаддаш Гуштосп уро бисёр далер дид бад-ин лақаб мулаққаб кард; ва низ лақаби Сосон ибни Сосон, ки набераи Баҳман ва духтарзодани Бобак буд ва уро Ардашерӣ Бобакон низ гуянд ба алиф ва нуни нисбат (яъне он;* аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф»).
- УРМУЗ** ارمز номи рӯзи аввал аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- АРЗИЗ** ارزيز ба маънии қалъӣ, ки онро ба хиндӣ ранг гуянд.
- АРУЗ(З)/УРУЗ** ارز ба маънии биринҷ, ки ғаллаи маъруф аст; ва ба фатҳи аввал ва суқуни рои муҳма-ла ва зои муъҷаман мавқуф (яъне арз)* дар форсӣ ба маънии қимат (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва шуруҳи «Тухфат-ул-проқайн» ва «Қанз»).
- АРАШМИДУС** ارشميدس номи ҳақимест (аз «Бурҳон»).
- АРАС** اراس номи шаҳр ва рӯдест қанораи Озарбойҷон (аз «Мадор-ул-афозил»).
- АРАСТОТОЛИС** ارطاطاليس вазири султон Сикандар ва Арасту муҳаффафи ҳамин аст ва ин лафзи юнонист.
- АРАШ** ارش аз ориҷ то сарангуштон; ва номи шаҳр ва навъе аз қомаи сабзранг. Ва ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне ариш)* ба маънии оқил ва зирак ва ба маънии аҷуман (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Қашф» ва «Латиф» ва «Бурҳон»).

ва ғайра); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки миқдори ҳар ду дасти одами, ки баробари қомати одам аст. Ва ба арабӣ ба фатҳи аввал ва сукуни рои муҳмала (яъне **арш**)* ба маънии барангехтани фитна ва ҷанг ва дияти ҷироҳат (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қанз»).

ИРТИҶОШ ارتماش ба маънии ларзидан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қанз»).

ИРМОЗ اروماض ба маънии сӯхтан аз реги гарм (аз «Қанз»).

АРЗ ارزش замин; бояд донист, ки бар садади ҳисоб маълум қардаанд. ки доираи азима, ки бар Замин фарз кунанд, ҳашт ҳазор фарсах аст. Ҳар фарсахе се мил ва ҳар мил се ҳазор газ ва ҳар газе сию ду ангушти мазмум ва ҳар ангушт миқдори арзи шаш ҷави муътадил. Ва кутри арз духазору понсаду чихилу панҷ фарсах аст. Такрибан, ки ҳафтхазору шашсаду сию панҷ мил мешавад. Ва он чи ба иттифоқи чанд кутуби муътабара ба тафовути қалил дарёфт шуда ин аст, ки: масоҳати тамоми кураи арз шаш куруру бист лаку сихазору дусаду бист мил аст. Ва масоҳати маъмура аз рубъи маскун як куруру чихил лаку сихазору дусаду бист мил аст. Ва бӯъди муқаари фалаки Қамар аз маркази олам чихилу як ҳазору нуҳсаду сию шаш фарсах аст. Ва бӯъди муҳаддаби фалаки Қамар, ки муқаари фалаки Уторид аст, аз маркази олам ҳаштоду панҷ ҳазору ҳафтсаду се фарсах аст. Ва бӯъди муқаари фалаки Шамс як лаку чихил ва бистхазору ҳаштсаду ҳаштоду ду фарсах аст. Ва бӯъди муҳаддаби фалаки савобит, ки муқаари фалаки аъзам бошад, сию ҳашт лаку бисту ҷаҳор ҳазору сесаду нуҳ фарсах. Аммо бӯъди муҳаддаби фалаки аъзам ба ҳаддест, ки онро ба ҷуз худои таоло кас намедонад. Ва ҳамчунин маълум шуда, ки кутри офтоб ҳафтад ҳазору понсаду сию ҳашт фарсах аст. Ва ҷирми вай сесаду бисту шаш баробари Замин аст. Ва назди баъзе яқсаду шасту шаш бор монанди Замин аст. Ва кутри Қамар ҳафтсаду сию як фарсах аст. Ва ҷирми вай судсу субъи

ҷирми Замин аст валлоҳу аълам биссабов.

Ва баъзе арбоби таҳқиқ чунин навиштаанд, ки тамоми доираи кураи Замин ҳашт ҳазор фарсанг аст. Ва ба ҳисоби қуруҳ бисту ҷаҳор ҳазор қуруҳ. Тули рубъи маскун аз машриқ то ба мағриб дувоздаҳ ҳазор қуруҳ ва арзаш аз ҷануб то шимол навад дараҷа, ки шаш ҳазор қуруҳ бошад. Ва ҳар қуруҳ ҷаҳор ҳазор газ ва ҳар газ бисту ҷаҳор ангушт ва ҳар ангушт шаш ҷав ва ҳар ҷав шаш мӯи ёли асп.

Бидон, ки масоҳати маъмураи Замин, ки рубъи маскун бошад чихилу шаш лаку ҳафтоду шаш ҳазору ҳафтсаду чихил фарсанг аст. Бидон, ки ҳар дараҷаи Замин шасту шаш қуруҳу ду ҳазору шашсаду шасту шаш газу шонздаҳ ангушт аст. Шастум ҳиссаи дараҷаро дақиқа гуянд ва масофати ҳар дақиқаи Замин як қуруҳу ҷаҳорсаду чихилу ҷаҳор газ; ва ҳар дақиқаро шаст сония бошад. Ва масофати ҳар сония ҳафтоду ҷаҳор газу як ангушт. Ва бидон, ки тули ҳар бурҷи фалак сӣ дараҷа бошад. Ва арзи ҳар бурҷ яқсаду ҳаштод дараҷа ва паймониши тули бурҷ як куруру ҳафтад лаку ҳафтоду шаш ҳазору дусаду ҳаштоду ҳафт фарсанг. Ва бидон, ки ҳар бурҷи фалакиро шаст дараҷа бошад ва паймониши ҳар дараҷаи фалаки се лаку наваду ду ҳазору панҷсаду чихилу ду фарсанг аст. Ва паймониши дараҷаи фалаки ба ҳисоби қуруҳ ёздаҳ лаку ҳафтоду ҳафт ҳазору шашсаду бисту шаш қуруҳ аст. Бидон, ки ҳар дараҷаро шаст дақиқа бошад. Паймониши дақиқаи фалаки ба ҳисоби қуруҳ нуздаҳ ҳазору шашсаду бисту шаш қуруҳ аст. Бидон, ки дараҷаи Осмон ҳафтад ҳазору шашсаду чихилу шаш баробари дараҷаи Замин аст. Пас аз ин зоҳир шуд, ки фалаки савобит ҳафтад ҳазору шашсаду чихилу шаш баробари Замин аст, валлоҳу аълам биссабов. Паймониши Замин ба таври ҳукамон Ҳинд чунин аст, ки: арзи ҳашт мӯи ёли аспро як ҷав ва арзи ҳашт ҷавро як ангушт ва бисту ҷаҳор ангуштро як даст ва ҷаҳор дастро як данд ва даҳ дастро як бонс ва бист бонсро як тавсан ва даҳ ҳазор дандро ку-

« » ,) (; « » ()* ; (« » « »)*. (« » , »). (« » « ») (« » » »)* ; «CujI (« » « » »). «CJjl ; (« ») « »). (« » « »)*, ; (« »)* ; (« »)* ; « »)

рӯх, яъне ҳашт ҳазор дастро як куруҳ номанд ва чаҳор куруҳро як чавчан ва сад чавчанро як дес, яъне чаҳорсад куруҳро дес гӯянд ва сад десро як манзил ва сад манзилро як кҳанд ва нух кҳандро тамоми Замин.

ИРТИБОТ ارتباط бастан чизеро бо чизе дигар.

ИРҚОЪ ارجاع чизеро ба сӯи чизе мутаваҷҷеҳ гардонидан.

ИРТИҚОЪ ارتجاع бозгардонидан.

ИРТИФОЪ ارتفاع баландӣ ва баланд шудан ва аз ҷой баромадан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб») ва дар «Хиёбон» ба маънии баланд шудан ва бардоштани ғалла ва маҷозан ба маънии маҳсул ва ҳосили зирот ва ҳосили мулк тамма каломуху; ва ба маънии дафъ ва дур кардан.

АРБОЪ ارباع манзилҳо ва хонаҳо; *ҷамъи рабъ* (билфатҳ), ки ба маънии хона аст ва *ҷиз ҷамъи рубъ* (биззам).

АРОЦИФ اراجيف бехудагон ва суханҳои дурӯғу беасл ва ин *ҷамъи ирҷоф* аст (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИРТИШОФ ارتشات макидан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

АРАҚ ارق бехобӣ ва бедорӣ; ва ташдиди қоф (яъне араққ)* бориктар ва шаффоф (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ИРТИФОҚ ارتفاق ба маънии рафокат кардан ва бар оринҷ такъя кардан (аз «Мунтахаб»).

АРЗОҚ ارزاق *ҷамъи ризқ*.

АРШАҚ ارشق хушқоматтар ва зебондомтар.

УРМОҚ ارماق масдари туркӣ, ба маънии задан (аз шарҳи «Нисоб»).

АРОҚ اراق китъаи замин ва ба маънии дараҳти пелу, ки аз беҳи он мисвок созанд (аз «Мунтахаб» ва «Тоҷ-ул-асомӣ»).

АРҚ ارق ҳар қалъае, ки маскани подшоҳ бошад; ва ин лафзро баъзе ба замматайн (яъне урук)* навиштаанд ва баъзе ба зиёдати алиф гуфтаанд; ва дар «Рашидӣ» ва

«Ҷаҳонگیرӣ» навишта, ки арқ (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) ҳар қалъае, ки даруни шаҳр бошад ва номи вилоятест; ва дар «Бурҳон» ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ ва қофи форсӣ (яъне арғ)* ба маънии қалъаи кӯчак.

АРОИҚ ارائق ба маънии тахтҳо; *ҷамъи арика* (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

УРДАҚ اردق луғати туркист, ба маънии мурғобӣ (аз «Мусталахот»).

АРТАҶАҚ ارتجاج ба маънии барқ (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Бурҳон») ва соҳиби «Рашидӣ» билқаср (яъне *иртаҷақ*)* навишта.

АРТАНГ ارتنگ нигорномаи Монӣ ва номи бутхона ва сафҳа ва тахтаи наққошон (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

АРЖАНГ ارژنگ номи наққоше аз Чин, ки назири Монӣ буд; ва ҳар китобе, ки сувар ва ашқол дошта бошад (аз «Рашидӣ») ва дар «Бурҳон» навишта, ки аржанг нигорхонаи Монист ва баъзе гӯянд номи Монӣ Аржанг буд ва Монӣ дуост, ки лақаби ӯ шуда.

ИРТИҚОЛ ارتجال бе андеша ва бе тааммул чизе гуфтан ва бе андеша бисъёр шеър ва хутба гуфтан ва филфавр кардани коре (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИРТИҲОЛ ارتحال чизеро аз ҷое бардоштан ва ба ҷое рафтан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АРЗАЛ ارضل забунтар ва нокастар (аз «Қанз»).

АРОЗИЛ اراضل нокасон (аз «Қанз-ул-луғот»).

АРЗОЛ ارضال фурумоягон (аз «Мунтахаб»).

АРДУБЕЛ اردبيل номи шаҳрест (аз «Лубб-ул-албоб») ва дар «Қашф» ба доли мавқуф (яъне Ардбел)*.

АРҶАЛ ارجل аспе ки як пой ӯ сафед бошад ва се пой дигар ғайри сафед бошад ва ин яке аз уюби нафси асп аст нуҳусати тамом дорад.

АРОМИЛ ارامل занони бева (аз «Қашф») ва дар «Хиёбон» чунин таҳқиқ карда, ки аромил *ҷамъи армала* аст ба маънии марди безан

- ва занн бемард; ва дар кифояи «Шарҳи Хидоя» навишта, ки **аромил ҷамъи армал** аст, ки ба вазни **аҳмақ** бошад ба маънии марде ва зане, ки кудрат ба ҳеч чиз надошта бошад.
- ИРСОЛ** ارسال лафзи арабист, ба маънии фуру гузоштан ва фирис-тодан; форсиён бар тухфа ва савғот истеъмол кунанд (аз «Муста-лаҳот»).
- ИРҒОМ** ارغام хор кардан ва бинин касе ба хок расонидан (аз «Мун-тахаб»).
- ИРТИТОМ** ارتطام фуру рафтан ва ги-рифтор шудан ва дар гил афган-дан чизеро (аз «Қашф» ва «Мун-тахаб»).
- АРҲОМ** ارحام захдонҳо ва хешиҳо; **ҷамъи раҳим** (аз «Мунтахаб»).
- АРҚАМ** ارقم мори снѐх, ки нуктаҳои сафед бар пушт дорад; ва баъзе чунин навишта: арқам море ки хут-тут ва нукоти снѐх ӛ сапед бар пушти он бошад.
- АРҚОМ** ارقام хатҳо (аз «Қанз-ул-лу-ғот»).
- ИРТИСОМ** ارتسام нақш бастан (аз «Қашф») ва сурат баста шудан (аз «Қанз»).
- ИРАМ** ارم номи шаҳри Од ва номи падари Од (аз «Мунтахаб»); ва дар «Қашф» навишта, ки **Ирам** бихишти Шаддод аст ва инро би-ҳишти ҳаштум доништан хатост. Ва дар таврихи «Баҳҷат-ул-ола» на-вишта, ки Ирами Шаддод мобайни Санъо ва Ҳазармавт аст дар икли-ми аввал; ва масоҳати боғи Ирам дувоздах фарсанг дар дувоздах фарсанг аст ва иртифоъи девораш сессад заръа.
- АРҒАНУН** ارغنون бар вазни **андарун** ва **арғун** бар вазни **афзун** ва арған маънии ҳар се лафз воҳид аст. Номи созе, ки Афлотун возеъи он аст. Ва он кадун ҳоли бошад ба **ҷарм** андар қашнда ва бар он рӯ-даҳо банданд (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Шарафнома») ва дар «Муайид» ба замми ғайни муъча-ма (яъне **арғунун**)* ва он чи холо ба ҳам мерасад мураббаъ бошад мушобех ба сандук.
- АРМАН//ИРМАН** ارمن номи мулкест мобайни Эрон ва Рум ва Фаранг (аз «Бурҳон» ва ғайри он).
- АРМОН** ارمان ба маънии орзу; ва лафзи туркист.
- АРБАӒИН** اربعين номи адад, ки ба форсӣ онро чиҳил гуянд; ва **ма-ҷозан** ба маънии чилла, ки суфиён то чиҳил рӯз ба ғуша нишаста ри-ѐзат ва ибодат мекунанд.
- АРЗАН** ارزن номи дарахте, ки аз ҷӯ-би он асо созанд; ва номи ғаллае, ки ба ҳиндӣ онро чина гуянд; ва номи мавзеъест се фарсанг аз Ше-роз (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).
- АРДАВОН** اردوان бар вазни **пахла-вон**; номи подшоҳе, ки Ардашери Бобакон навқари ӯ буд, ӯро қушта подшоҳ шуда; ва номи вилояте (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).
- АРРОН** اران номи вилоят, ки он чо маодини зару нукра аст (аз «Қашф» ва «Бурҳон»).
- АРСЛОН** ارسلان ба маънии банда ва ғулум; ва ба маънии шери дарран-да, ки ба араби онро асад гуянд ва ин лафзи туркист (аз «Суру-рий»).
- АРҚОН** ارکان **ҷамъи рукн**, ки ба маънии ҷузви аъзам аст; ва дар «Суруҳ» **рукн** (биззам) чизе ки қав-витар бошад; ва гоҳе аз арқони арбаъ аносир мурод бошад.
- АРҒАВОН** ارغوان дарахтест, ки шо-хаҳои борик дорад ва дар мавси-ми баҳор ҳама дарахт аз гулҳо сурх мегардад ва аслан барг на-дорад ва дар мавсими дигар пур-барг мешавад; ва дар «Бурҳон» ба вазни **пахлавон** номи гулест сурхранг.
- АРМАҒОН** ارمانان бар вазни **пахла-вон**; ба маънии тухфа (аз «Бур-ҳон» ва «Муайид») ва соҳибони «Ҷаҳонғирӣ» ва «Қашф» ва «Ма-дор» ва «Баҳори Аҷам» навишта-анд, ки ба фатҳи аввал ва замми мим (яъне **армуғон**)* аст ва дар «Рашидӣ» ба фатҳи мим (яъне **ар-мағон**)*.
- АРЗИН** ارزين **ҷамъи арз**, ки ба маъ-нин замин аст.
- УРДУ** اردو лашқаргоҳ ва лашқари подшоҳӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

АРНАБА *ارنبه* харгӯши мода ва ба маънии парраи бини (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Сууроҳ»).

УРБИЯ *اربیه* бунӣ рон (аз «Сууроҳ»).

АРЗА *ارزه* кирмҳо бошанд ба сура-ти мӯр, ки ҷӯбро мехӯранд, ба ҳинди димак гуянд (аз «Қанз»).

АРГАЧА *ارگچه* хушбӯиест мураккаб, ки аз сандал ва гулоб ва кофур ва мушк ва анбар ва равғани саман созанд.

УРМА *ارمه* муҳаффафи Урмиё, ки номӣ Хизр алайҳиссалом аст.

АРИҚА *اریکه* ба маънии тахти ораста (аз «Мунтахаб» ва «Сууроҳ»); ва Ибни Ҳоҷ навишта: тахте ва сари-ре, ки бар он ҳаҷла ё шомӣна бо-шад.

АРОБА *ارابه* бар вази қароба, ба маънии гардун, ки аз ҷуб созанд ва бар он бор қашанд (аз «Бур-ҳон»); ва соҳибӣ «Баҳори Ачам» навишта, ки ароба ба алиф ва бои муваҳхада ва ароба (*عرايه*) ба ай-ни муҳмала ва бои муваҳхада ҳар ду галат аст. Он чи ба таҳқиқ пайваста саҳеҳ ар(р)ода (*عراده*); ба айни муҳмала ва доли муҳма-ла) аст. Факир муаллиф гуянд, ки чун дар «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ғарда (ба фатҳи ғайни муъчама ва доли муҳмала) ба маънии гар-дунҷубе навиштааст. Ба ин далел ғарода (*غراده*) саҳеҳ бошад, ба фатҳи ғайни муъчама мазиди алай-ҳи ғардаи мазкур; ва инчунин зи-ёдатӣ алиф дар форсӣ бисёр ома-да. Ва ба қавли Бурҳон, ки аҳли лисон аст дарёфт мешавад, ки аро-ба (*ارابه*) ба маънии гардун лафзи алоҳида аст.

АРБАЪАИ МУТАНОСИБА *اربعة متناسبه* дар илми ҳисоб қоидаест, ки бад-он маълум карда мешавад адади маҷхул. Ва барои ин амр ҷаҳор дарачан аъдод муқаррар аст ба ин тавр ки нисбати адади ав-вал ба сонӣ ончунон бошад ки нисбати солис ба робеъ. Пас аввал ва робеъро тарафайн гуянд ва со-ниву солисро васатайн номанд. Ҳар гоҳ ки яке аз тарафайн маҷхул бошад, васатайнро бо ҳам зарб карда, ҳосили зарбро баробар так-сим кун бар аъдоди тарафи маъ-

лум. Пас он қадар, ки ба як адад аз аъдоди тарафи маълум расад, ҳамон қадар тарафи маҷхул хоҳад буд. Масалан, агар касе пурсад, ки ду рупияро шаш осори қанд мебошад, ҷаҳордаҳ рупияро чанд осори қанд хоҳад буд? — Гуём, ки чун дар ин ҷо яке аз тарафайн маҷхул аст, пас васатайнро, ки шаш ва ҷаҳордаҳ бошад бо ҳам зарб кардем ҳосил шуд ҳаштоду ҷаҳор. Пас онро бар тарафи маъ-лум, ки ду бошад қисмат намудем, ба ҳар як адад ҷиҳилу ду расид. Маълум гардид, ки тарафи маҷхул дар ин ҷо ҷиҳилу ду осори қанд аст. Акнун зоҳир аст, ки чунончи дуру бо шаш нисбати сулсият аст, ҳамин тавр ҷаҳордаҳро бо ҷиҳилу ду нисбати сулсият аст ва ҳува-лматлуб. Ва киёс кун бар ин вақте ки яке аз васатайн маҷхул бошад. Ва ин қоидаҳо ба ин иборати саҳл барои тафҳими ом навиштаам.

ИРОҚА *اراقه* ба маънии рехтани об ва мисли он (аз «Қанз» ва «Мун-тахаб»).

АРИНИ *ارینی* ба маънии бинамо ма-ро; ва ин ишорат аст ба қиссаи Мусо алайҳиссалом қола раббӣ *قال رب ارینی* илайка (*انظر اليك*) гуфт Мусо алайҳисса-лом: — Эй парвардигори ман, би-намо маро дидори худ то бибинам ба сӯи ту! Қола лан таронӣ (*قال لئن ترانی*) фармуд ҳақ таоло, ки харғиз дидан натавонӣ маро! Ва калимаи аринӣ мураккаб аст аз лафзи ари (*ار*) ва нуни виқоя ва ёи мутақаллим. Ва ари (*ار*) дар асл аръй (*ارئي*) буд бар вази акрам амр аз боби афъол. Ҳарака-ти ҳамза нақл карда ба моқабл доданд ва ҳамзоро аз ҷиҳати илтиқои соқинайн ва ё-ро аз ҷиҳати вақф, ки дар охири амр мебошад, ҳазф карданд ари боқӣ монд. Чун нуни виқоя ва ёи му-тақаллим ба у мақрун гашт аринӣ шуд. Ва лафзи аринӣ дар форсӣ ба сукуни рон муҳмала (яъне ар-нӣ)* низ омада, чунончи дар «Мах-зан-ул-асрор» Мавлавӣ Низомӣ гуфта, байт:

Мусо аз ин ҷом тижй дид даст,
Шиша ба кӯхпоия арий шикаст.

ИРЧИЪЙ *ارجی سیغای* воҳиди муан-наси амри ҳозир аст ба маънии

бозгашт кун, ту эй зан; ва ин хитоб аст ба рӯҳи муъмин ба вақти марг.

УРДАКПАРРОНИ اردک پرانی зарофат ва истехзо ва зурот задан (аз «Мусталахот»).

АРОЗИ اراضی *чамъи арз*, чунонки аҳоли *чамъи аҳл* ва лаъли *чамъи лайл*, зеро ки *чамъи феъл* бар вазни *фаоли* низ меояд. Мустафод аз «Фусули Акбарӣ» ва «Шофия» ва аз «Суроҳ» ҳам ҳамин собит, магар баъзе аҳли луғат мисли Ибни Ҳоҷ ва ғайра инкор доранд. Ва дар «Қомус» навишта, ки *арозӣ чамъи арз* аст, лекин ғайри қиёс.

АРЗОНИ ارزانی *зидди* гиронии нархи ашё ва қимат доштан ва афзунӣ ва *маҷозан* ба маънии додан ва бахшидан; ва мансуб ба сӯи Арзан, ки шахрест ба диёри Бакр ва ҳам мансуб ба Арзан, ки мавзеъест се фарсанг аз Шероз. Ва дар «Баҳори Аҷам» *арзонӣ* ба маънии лоиқ ва сазовор ва мусаллам ва барқарор омада.

АРӢ ارى ба маънии шахд (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

АРМАНИ ارمنی мансуб ба арман, ки мулкест қариби Рум (аз «Лубб-ул-албоб»).

Фасли алифи мақсура маъа
зои муъҷама

ИЗО ازا ба маънии муқобала ва баробар (аз «Қашф» ва «Қанз»).

АЗЕРО ازيرا *мазид алайҳи* зеро, ба маънии аз ин ҷиҳат (аз «Бурҳон»).

АЗКИЕ ازکیа покон ва соҳибони зеҳни софӣ.

АЗКО ازکی поктар ва лазизтар (аз «Қанз»).

АЖДАРҲО اژدها ба маънии мори бузургчусса ва ин *чамъи аждар* нест, балки *аждарҳо* лафзи муфрад аст (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ИЗОХАТ ازاحت дур қардан (аз «Мунтахаб»).

АЗ САРИ ДАСТ از سردست бетаамул ва ҳуст ва ҷалд (аз «Рашидӣ»).

ИЗДИВОҶ ازدواج бо ҳам ҷуфт қардан марду занро ва қарин ва ҷуфт шудан бо ҳам (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»); ва *издивоҷ* маъхуз аз *завҷ* аст. Чун дар боби ифтиол бурданд, тои ифтиолро ба дол бадал қарданд. Ва ба истилоҳ номи санъате, ки дар охири абъёт ду лафзи муташобеҳулохир ё ду лафзи муттаҳидуллафз ва мухталифулмаънӣ оранд, чунончи дар ин шеър, байт:

Эй эи лаъли оташинаат дар дили
гулнор нор,
Ғайри дил бурдан надорӣ эй бутн
маккор кор.

ИЗЪОҶ ازماج ба маънии чунбонидан ва баровардан ва барҳезонидан (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИЗТИЪОД ازتماد саҳт бонг қардани шутур (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ИЗДИЕД ازدیاد зиёда шудан (аз «Мунтахаб»); дар ин лафз доли аввал бадал аз тои фавқонист.

ИЗДИРОД ازدراد ба гулу фуру бурдан (аз «Мунтахаб»).

АЗҲАР ازهر бар вазни анвар, ба маънии равшантар (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АЗБАР ازبر ба маънии ҳифз намудан ва ба хотир нигоҳ доштани ҷизе (аз «Бурҳон»).

АЖДАР اژدر ба маънии мори бузургчусса, ки онро аждарҳо низ гуянд; ва низ номи шаклест дар фалак ба сурати аждаҳо, ки онро Раъс ва Занаб низ гуянд.

ИЗОР ازار дастор ва ба маънии шалвор ва тунбон ва ба маънии лунгӣ ва лунг (аз «Бурҳон»).

АЗОҲИР ازاهير шукуфаҳо; ва ин *чамъи азҳор* аст ва азҳор *чамъи зухра*, заҳра, заҳара, зуҳара (биззам ва билфатҳ ва ба фатҳатайн ва ба замми аввал ва фатҳи сонӣ), ки ба маънии шукуфа аст.

ИЗҲОР ازهار равшан қардани ҷароғ ва билфатҳ (яъне азҳор)* ба маънии шукуфаҳо ва ин *чамъи заҳара*, зуҳара (ки ба фатҳатайн ва ба замми аввал ва фатҳи хо) бошад (аз «Мунтахаб»).

АЗ ځا Ҳарфест, ки ба маънии ибтидо ва иллат ва таҷрид ва дигар маонӣ ояд. Ҳар ҷо ки ду ҳарфи аз ҷамъ шаванд, ҳазфи яке аз он ҷо из доштаанд. Байти шоир, байт:

Давлати хубтар аз хотири худ
рафтан нест,
Соия боли ҳумо бар сари дарвешон аст.

Чунончи бои муваҳхада дар ин
мисраъи Соиб, мисраъ:

Айбе ба айби худ нарасидан намерасад...

(аз «Чароғи ҳидоят») ва соҳиби «Баҳори Ачам» дар «Ҷавоҳир-ул-хуруф» навишта, ки ҳарфи аз аҷлия бошад, яъне ба маънии барои, чунонки Зухурӣ гуянд, байт:

Зи гулчинони боғаш фасли хурдод
Шукуфта гунҷаҳо аз чунбиши бод.

Яъне барои гулчинони боғ тасви-роти мамдуҳ дар фасли хурдод, ки охири баҳор аст, гунҷаҳо шукуфта мешаванд аз чунбиши бод, яъне дар интиҳои баргрезии олам ҳам ибтидои баҳори ӯ мешавад; ва зои табъизия, чунонки мисраъ:

Якero таб омад зи соҳибдиллон...

ва аз баёнӣ, байт:

Барангехт разме ҷу боранда мер
Тагаргаш зи пайкону борон зи тер.

Ва гоҳе ба маънии ҳарфи ро ояд,
байт:

Ба хубӣ ниҳад расму бунъёдо,
Зи давлат ба некӣ кунад ёдо.

Яъне давлатро барои умуроти некӣ ёд мекунад; ва ба маънии дар, чунонки мисраъ:

Кодиям аз ҷиҳил рӯз гардад тамо.

Яъне дар ҷиҳил рӯз; мисоли дигар,
чунонки мисраъ:

Паноҳандаро ёд кард аз нухуст.

яъне дар нухуст; ва ба маънии ало (على), Низомӣ гуянд, мисраъ:

Арӯси ҷаҳонро нишонд аз бараш...

яъне бар болои ӯ; ва ба маънии маъа, мисраъ:

Дилбастагӣ аз сунбули гулпуши
ту дорад...

яъне бо сунбули гулпуши ту до-рад. Ва бар чанд алфоз лафзи аз зоида ҳам ояд, чунонки: аз ногоҳ ва аз баҳри... ва аз барои... ва аз пай... ва азбаски; ва яке аз анвоъи лафзи аз интизоя аст, байт:

Магар шоҳ з-он дод ҷавгон ба ман,
Ки то з-у кашам мулк бар кештан.

агар замири ӯ роҷеъ ба тарафи до-ро бошад; ва барои эъроз, байт:

Гар гузинад сурма аз хоки дараши
мижгон ҷу боз,
Чангул андозад ба зогӣ дидан бинои ман.

АЗИЗ عزيز овози ҷӯши дег ва овози раъд (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

АЗИҒ ازيغ ба маънии нафрат ва ки-на (аз «Латоиф» ва «Рашидӣ»).

ИЗЛОҒ ازلاغ наздик кардан ва ҷамъ кардан ва вочиб шудан (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

АЗОҲИҒ ازاحيت тағйироти аркони бухури шеър; ва ин ҷамъи изҳоф аст ва изҳоф ҷамъи заҳф аст.

АЗРАҚ ازرق ба маънии нилгун ва кабуд; ва ба маънии оби соф ва касе ки сиёҳии чашми ӯ монил ба кабудӣ ё сабзӣ ё зардӣ бошад (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

АЖДАҲОИ ФАЛАК ازدمای فلك шак-лест дар фалак ба сурати аждаҳо, ки он уқдатайн аст, ки ба арабӣ онро Раъсу Занаб гуянд ва Тин-нинро низ гуянд, ки сурате аз ҷум-лаи ҷиҳилу ҳашт суратҳои фалак-ист (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

АЗ ОН ҶО КИ//АЗОНҶОКИ ازآنجاکه ба маънии барои он ки (аз «Баҳори Ачам»).

АЖАНГ ازنگ чинҳои рӯй ва андом (аз «Бурҳон»).

АЗАЛ ازل ҳамешагӣ ва замоне ки онро ибтидо набошад (аз «Канз»).

ИЗМИЛ ازميل ба маънии нишгир-даи кафшгарон, ки бад-он чармро метарошанд (аз «Мунтахаб») ва ба ҳиндӣ онро ранпӣ гуянд.

ИЗДИХОМ ازدحام ба маъни анбӯхӣ кардан ва анбӯх (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Суроҳ»); ва ба зон форсӣ ва ҳои ҳавваз ғалат аст, чунонки шухрат гирифта; ва ин маъхуз аз захм (ضم) аст, ки ба маъни анбӯх бошад. Чун дар боби ифтиол бурданд, тои ифтиол ба доя бадал шуд, чаро ки фо калмаи зон муъҷама воқеъ шуда аст.

ИЗХОМ ازحام анбӯхӣ кардан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

УЗУМ ازم дар туркӣ ангурро гуянд (аз «Латонф»).

ИЗМОН ازمان дерина шудан; ва билфатҳ (яъне **азмон**)* вақтҳо (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

АЗ ПЕШИ ПОИ ҚАСЕ БАРХОСТАН از پیش پای کسی برخاستن ба таъзиби ӯ бархостан (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ЧО БАРДОШТАН از جا برداشتن касеро таракки додан ба рутбаи ӯ (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ТАРС ХИНДУВОНА АФГАНДАН از ترس هندوانه افگندن муродифи байза афгандан (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ЧО БАРОМАДАН از جا برآمدن беҳавсалағӣ кардан (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ДУР БУСА ЗАДАН از دور بوسه زدن киноя аз ниҳоятӣ адаб ва таъзим (аз «Мусталаҳот»).

АЗ САҲРО ЕФТАН ё **АЗ САҲРО ЧУСТАН** ва **АЗ САҲРО ОВАРДАН** از صحرا یافتن یا از صحرا جستن ва аз صحرا آوردن муфт ва райгон ёфтан; ва чустан ба маъни ёфтан бисёр омада.

АЗ ФИЛОФ БАРОМАДАН از غلاف برآمدن беҳиҷоб шудан.

АЗ САРИ ТОЗИЕНА ДОДАН از سر تازیانه دادن ба нишораи тозиёна бахшидан.

АЗ ҚАСЕ ҚИСВАТ ВА ЧОМА ДОШТАН از کسی کسوت و جامه داشتن киноя аз мурид ва халифан ӯ будан (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ҚАСЕ КАШИДАН ВА БАРДОШТАН از کسی کشیدن و برداشتن аз каси ситамӣ ӯ бардоштан (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ҚАФИ ДАСТ МҶ БАРОМАДАН از کف دست موم برآمدن гирифтани амри мумтанеъулвукӯ дар мақоми таълиқи муҳол билмуҳол (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ҚАСЕ ЗАҲИРА ДОШТАН از کسی ذخیره داشتن шикваъ ӯ дар дил гирифтани (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ҚИСА РАФТАН از کینه رفتن зоеъ шудан ва гум кардан (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ҲАМ ГУЗАШТАН از هم گذشتن мурдан ва аз якдигар чудо шудан (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ДАСТ РАФТАН ва **АЗ ДАСТ ШУДАН** از دست رفتن و از دست شدن беҳуд ва беҳитёр шудан (аз «Рашидӣ»).

АЗ ҲАР УҶТОДАН از هر افتادن киноя аз мурдан (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Латонф»).

АЗ ТАРФ БАРШИКАСТАН از طرف برشکستن ру тофтан ва канора кардан ва эъроз намудан (аз «Баҳори Аҷам»).

АЗ ТАҲИ РИШ ГУЗАШТАН از ته ریش گذشتن фиреб додан.

АЗ ЧО ДАРОМАДАН از جا درآمدن аз ҳолати нек ба ҳолати бад рафтани.

АЗИН//АЗ ИН از این ба маъни чунин (аз «Шарҳи Гулистон» ва Хони Орзу).

АЗ ҲАМ ГУЗАРОНИДАН از هم گذرانیدن киноя аз қатл кардан (аз «Чароғи ҳидоят»).

АЗ ЧАШМ УҶТОДАН از چشم افتادن безътибор шудан дар назари касе (аз «Чароғи ҳидоят»).

АЗ НАҶАС АНДОХТАН از نفس انداختن хомӯш ва бесадо кардан (аз «Чароғи ҳидоят»).

АЗ РАҲ УҶТОДАН از ره افتادن роҳ гум кардан (аз «Баҳори Аҷам»).

АЗ ЧО РАФТАН ВА ШУДАН از جا رفتن و شدن беҳавсалағӣ кардан ва музтариб шудан ва ғазабнок гардидан.

АЗ БУНИ ДАНДОН از بن دندان киноя аз ниҳоятӣ рағбат ва илҳоқ ва миннаткашӣ; ва зоҳир аст, ки дар чунин ҳолат аксар беҳхон дандон

зоҳир мегарданд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва баъзе шуруҳи «Нисоб»).

АЗ ТОҚИ ДИЛИ КАСЕ УФТОДАН از نگر افتادن номакбул ва нописанд шудан пеши ӯ.

АЗ НАЗАР УФТОДАН از نظر افتادن нописанд ва безътибор шудан.

АЗ ЧИГАР ГУЗАШТАН از چگر گذشتن баддилӣ ва номардӣ кардан.

АЗ САР БОЗ КАРДАН ва **АЗ САР ВО КАРДАН** از سر باز کردن و از سر کردن киноя аз дафъ кардани он ва аз сар ҷудо кардан.

АЗ ПАРГОР УФТОДАН از پرگار افتادن ба маънии зоеъ ва бекор шудан; бале паргор ба маънии сомон ва низом аст (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ПУСТ БАРОМАДАН از پوست برآمدن киноя аз кашфи холи худ кардан ва аз худии худ баромадан ва камоли шуғфтагӣ ва шодӣ (аз «Мусталаҳот»).

АЗ ДАҲАНИ МОР БЕРУНОМАДА از دهن مار ببردن киноя аз чизест, ки камоли рост бошад, ки ҳеч қачӣ дар ӯ набошад (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон») ва дар шархе ба маънии чизе камоли латиф ва нафис бошад бо сафо ва равшанӣ.

АЗИММА ازمه чамъи зимом, ки ба маънии миҳор аст (аз «Мунтахаб») ва ба фатҳи аввал ва касри зои муъҷама ва фатҳи мими ғайри мушаддад (яъне азима)* ба маънии ранҷ ва сахтӣ ва қаҳт (аз «Латоиф»).

АЗМИНА ازمنه чамъи замона.

ИЗОЛА ازاله дур кардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АЖДА ازده ноҳамворӣ ва дуруштии суҳон; ва ба алифи мамлуда (яъне ожда)* низ омадааст.

АЗАЛИ ازلی мансуб ба азал; ва ҳамчунин абадӣ низ ба фатҳатайин аст (аз «Қашф»).

Фасли алифи мақсура маъа сини муҳмала

ИСТИБКО استيقاء боқӣ доштан ва боқӣ гузоштан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ИСҚО اسقاء нӯшондани обу шароб ва мисли он (аз «Қанз»).

ИСТИВО استواء баробар шудан ва гоҳе маҷозан ба маънии вақти нимрӯз (аз «Қанз»).

ИСТИРЗО استرخاء ризомандӣ хоستان ва хушнудӣ хоستان.

УСТО استا тафсири Жанд, ки китобест аз Зартушт дар дини оташпарастӣ (аз «Ҷаҳонگیری» ва «Муайид» ва «Қашф») ва дар «Бурҳон» навишта, ки Асто ва Усто (билфатҳ ва биззам) тафсири Жанд; ва билкаср (яъне исто)* ситониш ва биззам (яъне усто)* муҳаффафи устод.

ИСТИДЪО استدعا дархоستان.

ИСТИҚРО استقراء талош ва ҷустуҷӯ кардан (аз «Қашф» ва «Қанз») ва пайравӣ ва татаббуъ (аз «Мунтахаб»).

ИСТИҚСО استقصاء талаби ниҳояти чизе кардан ва ба ниҳояти чизе расидан (аз «Мунтахаб»); ва маҷозан ба маънии бухл ва ҷузврасӣ ва савъо кушиши бисёр.

ИСТЕЪФО استعفاء хато аз касе муофкунонидан ва маҷозан ба маҳалли адаб ӯҳда ва хидматро гузоштан. Он чи гуянд, ки ғалон аз кори худ истеъфо дод, ғалат аст. Саҳеҳ чунин бошад ки: аз кори худ истеъфо қард. Лекин агар он коғазро маҷозан истеъфо гуянд, ки дар он калимоти истеъфо марқум бошанд, додан ҳам дуруст бошад.

ИСТИФО استيفاء тамомро фуру гирифтани ва тамом гирифтани ҳақ. (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Суроҳ»).

ИСТИЛО استيلاء аз боби истифъол, ба маънии даст ёфтан ва ғолиб шудан (аз «Қанз» ва «Суроҳ»).

ИСТЕЪЛО استعلاء баланд шудан ва бузурғвор шудан (аз «Қанз»).

ИСТИСНО استثناء берун кардан аз маҷмӯа чизеро (аз «Қанз»); ва ба маънии иншоаллоҳу таоло гуфтан (аз «Латоиф»).

ИСРО اسراء ба шаб роҳ рафтан (аз «Мунтахаб») ва ба замми аввал ва фатҳи сини муҳмала ва рои муҳмала ва баъд алифи ҳамза (яъне усаро)* асирон ва бандиён.

ИСТЕХСО استحصاء шумор кардан ва забт намудан.

ИСТИСҚО استسقا об хостан ва ташнагӣ ва борон хостан; ва номи ма-раз, ки дар он шикам рӯз ба рӯз бузургтар мешавад (аз «Латонф» ва «Суроҳ»).

УСОРО اسارى ба маънии асирон; ва ин *ҷамъи асир* аст.

ИСТЕХЗО استهزاء бо касе тамасхур кардан.

ИСТИРҲО استرخا фуруҳишта шудан (аз «Қанз»).

ИСТИЛҚО استلقاء бар пушт вохуспидан (аз «Қанз» ва «Суроҳ»).

ИСОЪ اسم бадӣ кардан; маъхуз аз сӯъ, ки ба маънии бадист.

ИСТИБТО استبطاء даранг кардан.

АСМО اسم номи зане соҳибҷамол аз араб, ки Саъд ном марде бар ӯ ошиқ буд (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ИСТИҶЛО استجلاء равшаг ва муҷаллӣ сохтан.

АСАФО اسفا ба маънии во андӯх; алиф дар охири ин лафз барои нудба аст.

АСХИЁ استخيا *ҷамъи сахӣ*.

ИСТИШФО استشفوا сикҳат, ва шифо хостан.

ИСТИЗО استزاء равшанӣ гирифтан.

ИСТИҶЛОБ استجلاب ба сӯи худ кашидан ва ба маънии ҳосил кардан мустаъмал (аз «Мунтахаб»).

ИСТИЪОБ استيعاب ҳамаро фаро гирифтан аз аввал то охир ва тамом гирифтан; маъхуз аз *ваъб*, ки ба маънии ҷумла ва ҳама бошад (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Фирдавс-ул-луғот»).

УСЛУБ اسلوب ба маънии вазъ ва тарз ва гуна ва равиш (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Суроҳ» ва «Қашф»); ва билфатҳ (яъне аслуб) * хатост.

АСОЛИБ اساليب *ҷамъи услуб*.

ИСҲОБ اسهاب бисёр гуфтан ва дар бӯён рафтан ва пеш рафтани асп (аз «Мунтахаб»).

УСРУБ اسرب сисо (яъне сурб)*, ки бад-он гулӯлаҳои бундук созанд.

УСТУРЛОБ اسطرلاب номи олатест, ки бад-он иртифоъи офтоб ва кавокиб маълум кунанд. Ва ин лафзро ба соди муҳмала (اسطرلاب)* ҳам менависанд ва машруҳан баёни ин дар фасли алиф маъна соди муҳмала мазкур хоҳад шуд.

ИСТИКСОБ استكتاب ҳосил кардани чизе ё хунаре ба саъйи худ ва талаби гирдоварии чизе нумудан.

ИСТИКТОБ استكتاب китобат кардан ва навиштан.

ИСТИМОЛАТ استمالت ба сӯи худ майл додан касеро ва розӣ ва роғиб кардан ба суи худ (аз «Қанз» ва «Суроҳ»).

ИСТИҚОМАТ استقامت рост шудан.

ИСТИҲОНАТ استهانت хор шумурдан.

ИСТИДОМАТ استدامت ҳамешагӣ хостан.

ИСТИЪОЗАТ استاذت паноҳ гирифтан.

ИСТИФОСАТ استغاثت фаръёдрасӣ хостан.

ИСТИЪОДАТ استعادت талаби бозгардонидан.

ИСТИҲОЛАТ استحالت муҳол ва номумкин будани чизе.

ИСТИНОРАТ استنارت ба маънии нур гирифтан ва равшан шудан (аз «Қанз» ва «Суроҳ»).

ИСОАТ اسانت бадӣ кардан.

УСТУҚУССОТ اسطقت ба маънии аносир; ва ин *ҷамъи устукус* аст, ки ба маънии унсур бошад (аз «Қашф»).

ИСТИҶОБАТ استجاب қабул кардан ва ҷавоб гуфтан (аз «Мунтахаб»).

ИСТИТОБАТ استظابت покӣ хостан ва хушӣ кардан ва хушбӯдор кардан ва лазиз шудан.

ИСТИҚОНАТ استكانت фурутанӣ ва ҳақорат ва ақз; ва баъзе гуфтаанд, ки муштақ аз *кайн* (كَيْن) аст, ки ба маънии лаҳми фарҷ аст. Чун он асфали мавзеъ ва заил аст, пас маънии ҳақиқии **истиконат** мисли кайн гардидан бошад дар ҳақорат (аз «Ҷорбардӣ»-и шарҳи «Шофия» ва «Қанз»).

ИСТИТОАТ استطاعت қудрат ва мақдур ва дастрас ва дастгоҳ.

ИСТ سۇрохи сӯрохи дубур; лафзи арабист (аз «Фирдавс-ул-луғот»).

ИСТЕЪЛОЧ استلاج талаби илоҷ қардан (аз «Мунтахаб»).

ИСТИДРОЧ استدرج харки одат, ки аз кофир зоҳир шавад; ва харки одати валиро қаромат гуянд ва набиро муъчиза.

ИСТИМЗОЧ استمزاج мизочдонӣ қардан (аз «Мунтахаб»).

ИСФЕДБОЧ اسفيداج муарраби сифедбо, ки ба маънии шӯрбон гушти бемасолеҳи зард, ки маризонро диҳанд.

ИСФЕДОЧ اسفيداج муарраби сифедоб ё сифедо, чи дар калимае, ки охири он алиф бошад, дар ҳолати таъриб чим зонд кунанд ва дар урф онро сафедаи қошғарӣ гуянд.

ИСТИСЛОҲ استصلاح салох пурсидан.

ИСФОНОҲ اسفاناخ номи тарае, ки ба ҳиндӣ онро палак гуянд (аз «Баҳрул-ҷавохир») ва испноҷ (ба чини арабӣ) низ омада, чаро ки хон муъчама ба чим бадал мешавад.

ИСЛОҲ اسلاخ пӯст қашидан ва пӯст қандан.

ИСПАҲБАД اسپهبد ба маънии سپаҳсолор, чи лафзи бад (билфатҳ) ба маънии соҳиб ва доранда аст (аз «Рашидӣ»).

ИСТИБДОД استبداد танҳо бар сари қоре истодан ва манъи қасе қабул накардан (аз «Қашф» ва «Қанз»); ва ин маъхуз аст аз бадд (билфатҳ ва ташдиди дол) ба маънии парешон қардан.

УСТОД استاد муҳаффафи устовад, чи устод дар луғати фурс ба маънии китоб аст ва вад (ба фатҳи вов ва доли муҳмала) ба маънии доно; ва таркиби мақлуб аст аз олами гулоб; ва ба золи муъчама (яъне устоз)* муарраби он ва чамъаш асотиза (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

ИСТЕЪДОД استعداد омодагӣ (аз «Суроҳ»).

ИСТИТРОД استطراد талаби баромадан ва талаби рондани чизе қар-

дан ва равонии қор (аз «Қашф-ул-маонӣ» ва «Мунтахаб»); ва дар муҳоварот ба маънии биттабаъ.

ИСТИБЪОД استبعاد дурӣ қустан ва дур шумурдан (аз «Мунтахаб»).

ИСТИЪБОД استبعاد ба бандагӣ гирифтан (аз «Мунтахаб»).

ИСТИШҲОД استشهاد гувоҳӣ хостан.

ИСТИСЪОД استسعاد саодат хостан, яъне неқбахтӣ қустан ва ёрӣ хостан (аз «Қанз»).

ИСТИЛОД استيلاء валодат хостан.

ИСЪОД اسعاد ёрӣ ва неқбахтӣ (аз «Мунтахаб»).

УСУД اسود чамъи асад; ва ба фатҳи аввал ва сукуни син ва фатҳи вов (яъне асвад)* сиёҳ ва ба маънии мори сиёҳ.

ИСНОД اسناد такъя додан чизеро ба чизе ва нисбат қардан чизеро ба чизе; ва билфатҳ (яъне аснод)* чамъи санад (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

АСАД اسد шерӣ дарранда ва номи бурҷи панҷум аз буруҷи фалак.

ИСТИРДОД استرداد талаби бозпаси-чизе қардан ва додаро вопас хостан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИСТИЛЗОЗ استلذاذ лаззат гирифтан.

ИСФАНДОРМУЗ اسفندارمذ номи моҳи дувоздаҳум ва он муддати мондани офтоб аст дар бурҷи Хут.

ИСТАҲР استخر ба маънии толоб ва номи қалъаи Форс, чаро ки дар вай толобе аз ғайри воқеъ аст (аз «Рашидӣ»).

ИСФАНДЕР اسفنديار номи подшоҳ, ки ниҳоят баҳодур ва паҳлавон буд. Рустам ўро ба тирӣ душоҳа қур қарда қушт ва номи падари ў Гуштосп буд (аз «Бурҳон» ва «Қашф»).

ИСКДОР اسکدار ба маънии доқҷавкӣ (ибораи ҳиндист ба маънии элчӣ)* аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонғирӣ»; ва дар «Суроҳӣ» ба маънии қосид.

АСИР اسير ба маънии маҳбус ва бандӣ; ва ба маънии ҳабс ва қайд, ки масдар аст низ меояд, чаро ки фаъил низ аз авзони масдар аст, чун наъим ба маънии неъмат (аз «Баҳори Аҷам»).

- ИСТИҒФОР** استغفار талаби мағфираг ва омурзиш хоستان (аз «Мунтахаб»).
- УСТУВОР** استوار ба маънии муҳкам (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Ачам»).
- ИСТИШШОР** استيشار хабари хуш пурсидан.
- АСМОР** اسرار афсонаҳон шаб; ва ин *чамъи самар* аст, ки ба маънии афсонаи шаб ва хикоят бошад (аз «Қашф» ва «Сурурӣ»).
- ИСТИҚРОР** استقرار ором гирифтани ва собит шудан (аз «Мунтахаб»).
- ИСТИМРОР** استمرار равон шудан ва ҳамеша будан (аз «Мунтахаб» ва «Фирдавс-ул-луғот»).
- ИСТИЗҲОР** استظهار ёрӣ хоستان ва пушту паноҳ шудан ва қавипушт шудан ва аз бар хондан (аз «Мунтахаб» ва «Хиёбон»).
- ИСТЕҲҚОР** استحقار хор доштан (аз «Қанз» ва «Фирдавс-ул-луғот»).
- УСТУХОНДОР** استخوان دار ба маънии муҳкам ва қонм (аз «Мусталаҳот»).
- АСҒОР** اسفار ба маънии мусофирон ва сафарҳо ва сипедихон рӯзҳо ва китобхон калон; ба маънии аввал *чамъи сафир* аст ва ба маънии дуввуму севвум *чамъи сафар* аст ва ба маънии ахир *чамъи сифр* (билқаср) аст (аз «Қанз»); ва *исфор* (билқаср) равшан шудан (аз «Қашф-ул-маонӣ» ва «Латонф» ва «Мунтахаб»).
- АСВАДУ АҲМАР** اسوداحمر киноя аз мулки Ҳабаш ва Рум ва баъзе Араб ва Ачам навишта.
- АСОТИР** اساطير афсонаҳон ботил, ба ин маъни *чамъи устура* аст (ки ба зам бошад); ва ҳам ба маънии хутут ва сутур, зохиран ба ин маъни *чамъулчамъи сатр* аст (аз «Мунтахаб» ва ғайра).
- ИСТИКСОР** استكثر бисёр хоستان.
- АСМАР** اسمر гандумгун; ва афсонагӯ ва қиссахон (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ИСТИҚБОР** استيكار худро бузургмартан пиндоштан ва гарданкашӣ қардан (аз «Муайид» ва «Мунтахаб»).
- ИСТИБСОР** استيعار ба яқин донистан ва дидан ва доноӣ ва биношудан.
- ИСТИҚБОР** استيعار такаббур ва гарданкашӣ қардан (аз «Мунтахаб»).
- АСҲОР** اسرار бомдодҳо ва афсунҳо.
- ИСТЕҲЗОР** استحضار ёд доштан ва хузури қасе хоستان.
- АСТАР** استر номи ҳайвоне, ки аз чуфти хари нар ва аспӣ мода пайдо мешавад ва ба ҳиндӣ ҳаҷҷар гуянд.
- АСТОР** استار пардаҳо; *чамъи ситр* (билқаср) аст ба маънии парда; ва *истор* (билқаср) номи вазне ки ҷаҳор миқолу ним бошад (аз «Рашидӣ» ва «Қомус»).
- ИСТИТОР** استتار дар парда пинҳон қардидан (аз «Мунтахаб»).
- АСАРР** اسر ба маънии масруртар (аз «Латонф»).
- ИСТИСМОР** استعمار мева чидан ва мева хоستان.
- ИСТИШЪОР** استيشار пинҳон қардидан (аз «Мунтахаб»).
- УСҒУР** اسغر хорпушт (аз «Латонф»).
- АСРОР** اسرار *чамъи сирр*, ки ба маънии роз бошад.
- ИСТИҚРОР** استكرار такрор қардан, яъне бор-бор хоستان.
- ИСТИНСОР** استنصار талаби нусрат қардан ва ёрӣ хоستان.
- ИСТИҒСОР** استفسار изҳор хоستان ва пурсидан.
- АСОС** اساس бар вази саҳоб; бунъёд ва беҳи иморат ва бино (аз «Қашф» ва «Суруҳ» ва «Қанз» ва «Латонф»); ва осос (билмад) *чамъи асос* аст (ки ба фатҳатайн) ба маънии бунъёни иморат бошад (аз «Қанз») ва дар «Баҳори Ачам» навишта, ки асос ба лафзи *қардан* ва *бастан* ва *ниҳодан* ва *густурдан* ва *қашидан* ва *андохтан* ва *баровардан* мустағмал аст.
- УСТУҚУС** اسطقس лафзи юнонист, ба маънии унсур.
- ИСТИНОС** استناس хӯ гирифтани ва улфат ва муҳаббат (аз «Мунтахаб»); ва дар «Хиёбон» унс ва улфат гирифтани.

- ИСТИНФОС** استنفاص зиндагонӣ хостан ва хун баровардан.
- ИСТИЪМОШ** استعمال занфулбасар кардан.
- УСПУШ** ايش кирме ки дар пустин ва намад ва гандум афтад (аз «Латоиф»).
- ИСТИРХОС** استرخاص рухсат хостан.
- ИСТИХЛОС** استخلاص раҳонидан.
- ИСТИНБОТ** استنباط ба маънии истихроҷ, яъне берун овардан чизе ро аз чизе (аз «Қанз»); ва ин маъхуз аст аз наbt ба маънии обе ки аз қаъри чоҳ барояд.
- АСБОТ** اسباط ба маънии писарони писар ва писарони духтар; ва ин *чамъи* сибт (билкасар) аст, ки ба маънии писарзода ва духтарзода бошад; ва ба маънии уммати Мусо алайҳиссалом, чаро ки уммати эшон авлоди дувоздаҳ писарони Яъқуб алайҳиссалом буд. Ва лафзи *асбот* ба маънии гуруҳҳо мустаъмал бад-он ки истеъмоли лафзи *асбот* дар авлоди Яъқуб мисли истеъмоли лафзи қабил аст дар Бани Исмоил. Ва тасмияи инҳо ба *асбот* ва тасмияи онҳо бо қабил барон он аст, то фарқ бошад миёни фарзандони Исмоил ва фарзандони Исҳоқ.
- ИСКОТ** اسقاط андохтан ва ба маънии бача андохтан аз шикм ва хато кардан дар сухан (аз «Мунтахаб»).
- ИСТИМТОЪ** استمتاع манфиат чустан ва нафъ хостан (аз «Мунтахаб»).
- ИСМОЪ** اسماع шунавонидан ва дашном додан ва суруд гуфтан; ва билфатҳ (яъне асмоъ)* гӯшҳо (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).
- ИСТИРЧОЪ** استرجاع чизи додаро вопас гирифтан; ва «инно лиллоҳи ва инно илайҳи рочиун» хондан (аз «Қашф» ва «Қанз»).
- ИСТИШФОЪ** استفاع шафоат хостан (аз «Қанз»).
- ИСЦОЪ** اسجاع қофия дар сухан овардан; ва билфатҳ (яъне асчоъ)* суханҳои бо қофия ва овозҳои кабутар ва фохта (аз «Мунтахаб»).
- УСБУЪ** اسبوع ҳафта ва ҳафт рӯз (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Қанз»).
- ИСТИДФОЪ** استفاع дафъи чизе аз касе хостан.
- ИСТИТЛОЪ** استطلاع огоҳӣ чустан ва иттилоъ хостан.
- ИСТИНҚОЪ** استنقاц нақуъ гирифтан, яъне баъзе аз меван хушкро дар об тар карда, аз даст молида оби он гирифтан.
- ИСТИФРОҒ** استفراغ фароғат хостан; ва ба истилоҳи атиббо тикӣ шудани бадан аз фазалот (аз «Қанз»); ва ба маънии қай кардан низ мустаъмал.
- ИСБОҒ** اسباغ тамом кардан ва комил кардан (аз «Қанз»).
- АСАҒ** اسف андӯхи саҳт ва андӯхуғами бо ҳам омехта; ва «ё асафо», ки ба ҳолати ғам гӯянд аз ин чост (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Бахрул-ҷавоҳир»).
- ИСТИНҚОҒ** استنقاث ба маънии наngu ор доштан (аз «Қашф»).
- УСКУҒ** اسقب хатиб ва воизи насоро, ки Инҷил бихонад ва олими дин ва пешвои эшон (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва ғайри он).
- ИСЪОҒ** اسعات ҳоҷат раво кардан (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).
- ИСТЕЪТОҒ** استعطاف меҳрубонӣ хостан ва дил ба даст овардан (аз «Мунтахаб»).
- ИСТИНОҒ** استيناف аз сар гирифтан ва оғоз кардан (аз «Мунтахаб»).
- АСЛОҒ** اسلات пешинагон (аз «Қанз» ва «Мунтахаб») ва билкасар (яъне ислоф)* пеш фиристодан (аз «Мунтахаб»).
- ИСТИЛОҒ** استيلات талаби улфат намудан ва муҳаббат хостан.
- ИСТИХФОҒ** استخفات сабуқӣ ва ҳақорат ва шармандагӣ ва сабуқ шумурдан.
- ИСРОҒ** اسراف зиёда аз ҳоҷат харҷ кардан.
- АСИҒ** اسيف бар вази фаъил, андӯҳин ва ғамгин (аз шурӯҳи «Нисоб»).
- ИСКОҒ** اسكات кафшгар (аз «Қанз» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва шурӯҳи «Нисоб»).

АСЬЕФ اسياف *чамъи сайф*, ба маънии шамшерҳо (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ИСТИҒРОҚ استغراق ҳамаро фаро гирифтани (аз «Канз»).

ИСТИСОҚ استساق ба маънии устуворӣ хостан (аз «Кашф» ва «Канз»).

ИСТИРОҚ استراق дуздидани гуш ба сухани касе доштан (аз «Канз» ва «Латиф» ва «Суроҳ»).

ИСТИНТОҚ استنطاق сухан пурсидани ва гуёӣ хостан (аз «Мунтахаб»).

ИСТЕҲҚОҚ استحقاق сазовор шудани (аз «Мунтахаб»).

АСВОҚ اسواق бозорҳо; ва ин *чамъи суқ* аст, ки ба маънии бозор бошад.

ИСТИТЛОҚ استطلاق раҳонидани аз банд.

ИСТИНШОҚ استنشاق об ё ҳаво ё даво ба бодии бинии даркашидан.

ИСТАБРАҚ استبرق *муарраби истабра*; ва дар «Қомус» гуфта, ки он дебои сифт ва гунда аст мисли атлас; ва аз рисолаи «Аҳволи қиёмат», ки таълифкардаи Шоҳ Рафъуддини Дехлавист, хамин собит шуда ва аз баъзе тафосир низ.

ИСТИМСОҚ استمساق чанг дарзадан.

АСПАҚ اسپك хаймаи калон.

ИСПАРАҚ اسپرك гиёҳест зардранг, ки бад-он чомаҳоро ранг кунанд (аз «Бурҳон»).

ИСПАРАНГ اسپرنگ номи шахрест наздики Самарқанд, мавлиди Сайф ном шоир он ҷост.

ИСБОЛ اسبال фуру гузоштани чома ва қорӣ қардан (аз «Канз»).

АСПҒУЛ اسپغول номи тухмест, маънии таркибии он гӯши асп аст, чи ғул ба маънии гӯш аст. Тухми мазкур бо гӯши асп мушобаҳат дорад. Ва баъзе навишта, ки баргаш шабеҳи гӯши асп аст (аз «Рашидӣ» ва ғайри он); ва дар «Бурҳон» билкасп (яъне испғул)* аст.

ИСТИҚБОЛ استقبال пешвоӣ намудани ва ба маънии муқобала қардани моҳу офтоб дар шаби чаҳордаҳум ва дар ин вақт моҳ тамому қомил бошад.

ИСТЕЪҚОЛ استعجال шитофтани ва шитобӣ хостани.

ИСТЕҲЛОЛ استهلال моҳи нав дидани ва бонг қардани қудак ба вақти таваллуд ва ошқоро шудани (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ИСТИЗЛОЛ استغلال соя гирифтани (аз «Канз») ва паноҳ қустани ба соя (аз «Суроҳ»).

ИСТИҚЛОЛ استقلال ба худ ба қоре истодани бе ширкати ғайре; ва ба маънии андак шумурдани (аз «Канз»).

ИСҲОЛ اسهال қорӣ шудани шиками.

ИСТИДЛОЛ استدلال далел овардани ва гувоҳӣ хостани (аз «Канз»).

ИСТОФИЛ استافيل ба луғати румӣ ангурро гуянд, ки мевани маъруф аст (аз «Бурҳон»).

ИСРОФИЛ اسرافيل номи фириштаест, ки дар қиёмат ду бор сур хоҳад дамид. Дар дамидани аввал бор ҳама махлуқ мурда ва нест хоҳад шуд ва дар дамидани бори дигар ҳама мурдагон зинда хоҳанд шуд.

ИСРОИЛ اسرائيل номи Яъқуб пайғамбар алайҳиссалом (аз «Канз»); ва дар «Латиф» гӯяд, ки маънии Исроил ба забони ибрӣ баргузидаи худо ва баъзе гӯянд банди худо.

АСФАЛ اسفل ба маънии поинтар ва пастар ва зертар.

АСОФИЛ اسافل поинтаринҳо ва қаминҳо ва ба маънии суринҳои мардум (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ИСТИСОЛ استسصال бех баровардани ва аз бун барқандани; ва ин дар асл истиъсол (استسصال) буд (аз «Канз-ул-луғот»).

ИСТАМ استم ситам, ки ба маънии қафо ва зулм бошад (аз «Латиф»).

ИСТЕҲМОМ استحمام ба ҳаммом ғусл қардани ва бухори гарм аз чизе гирифтани.

ИСТЕЪЛОМ استعلام огоҳӣ хостани (аз «Канз»).

АСҚОМ اسقام бемориҳо ва амроз.

ИСМ اسم назди Басриён муатталул-лом муштақ аз сумув ба маънии

улув ба далели амсилаи иштиқоқи у чун **самма**, **ясмӣ**, **тасмият**. Ва **самма** дар **тасғир** ва **асмо** дар **чамъи таксир**, ки **исм** аз **чиҳати тазаммани иҷлол** ва **ташрифӣ** муносибат бо маънии **сумув** дорад ва номниҳанда ба таайюни номи неки аълои мусаммо пиндорад асли **ӯ сумув** буд бар хилофи қиёс ба тағйир пайваст ба ҳазфи **вов** ва **таскини син** ва зиёдати ҳамзаи васли максура аз **чиҳати тааззури ибтидо** ба сокин **исм** гашт.

Ва назди **Қуфӣён** муатталулфо аст муштак аз **васм** ба маънии доғ, ки аломати маърифат аст чи **исм** бо **васм** мувофиқ дар ин сифат аст. Асли **ӯ васм** буд ба ҳазфи **вов** ва зиёдати ҳамзаи васл ба тағйир пайваст **исм** гашт. Ва назди баъзе вояи максур ба ҳамза мубаддал аст ва **Қуфӣён** амсилаи иштиқоқи уро ҳамл бар қалб кунанд ва ҳамаро муатталулфо донанд. Ва шак нест, ки қалб хилофи асл аст, аз ин **чиҳат гуфтаанд**, ки **рочех қавли аввал аст** (аз тафсири «Баҳри маввоҷ»).

ИСТИСЛОМ استلام талаби саломат ва гардан ниҳодан.

ИСМИ АЪЗАМ اسم اعظم исми бузург аз чамъи асмои ҳақ таоло ва дар таъини он ихтилоф бисёр аст. Назди баъзе аллоҳ ва назди баъзе самад ва назди баъзе алхайюлкайюм ва назди баъзе араҳмонирраҳим ва назди баъзе муҳаймин, валлоҳу аълам биссабов.

УСАИЛИМ اسيلم тасғири аслам (اسلم) аст; номи рағест, ки миёни хинсир ва бинсир бошад.

ИСТИФҶОМ استفهام фаҳмидагии чи-зе хостан (аз «Мунтахаб»).

ИСТИЛОМ اسلام аз боби ифтиъол; судан сангро ба даст ё ба лаб (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва ин *киноя аст* аз бӯсидан; ва салосии мучарради он салам (سلم) аст, ки ба фатҳатайн бошад ба маънии гардан ниҳодан; зоҳиран чун ба судани санг ба даст ё ба лаб аз лавозими гардан ниҳодан аст, маънии мазид маҷоз аст аз маънии мучаррад. Ва қасоне, ки истилом (استيلاء) ба зиёдати ёи таҳтонӣ хонанд ғалат аст (аз «Қанз»).

ИСТИШМОМ استشمم ба маънии бундан.

ИСТИҚДОМ استفدام ба маънии истиқбол қардан.

УСТУРДАН استردن тарошидани муъ ва пок қардан (аз «Бурҳон»).

АСТАРВАН استردن ба маънии ақим, яъне зани нозой (аз «Рашидӣ»).

УСТУҶОН استخوان навъе аз силоҳи зангиён (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

АСОТИН اساطين *чамъи устувона* (биззам), ки ба маънии сутун аст (аз «Қанз»).

ИСТЕХСОН استخوان неқ шумурдан ва писанд намудан (аз «Суроҳ» ва «Зубдат-ул-фавоид» ва «Қанз»).

УСТУН استن ба маънии сутун.

АСНОН اسنان солҳо ва дандонҳо (аз «Қанз»).

АСФАЛУССОФИЛИН اسفل السافلين *киноя аст* аз ҳафтумин табақан дӯзах, ки зери ҳама табақоти дӯзах аст.

УСТУРА اسطوره ба маънии афсона ва сухани ботил (аз «Мунтахаб»).

АСКАНА اسكنه олатест наччоронро, ки дар **ҷуб** бад-он сӯроҳ кунанд; ба ҳиндӣ ниҳан ва ниҳани гуянд (аз «Чароғи хидоят»); ва дар «Баҳори Аҷам» ба ҳамин маъни билқаср (яъне *искана*)*; ва дар луғоти туркӣ билқаср ва сини муҳмала (*искана*) ниҳани наччорон ва ҳамин асаҳ аст. Ва дар «Рашидӣ» билқаср (*искана*) ба маънии барман наччорон; ва дар «Бурҳон» низ билқаср (*искана*) барма ва ба шини муъчама (*ишкана*)* низ омадааст.

АСОТИЗА اسائذه *чамъи устоз*, ки ба золи муъчама аст, *муарраби устод*, ки ба доли муҳмала бошад.

АСАФОҶ اسفاء ба маънии во андӯх!; чаро ки асаф ба маънии андӯх ва ғам аст ва алифу ҳо барои нудба ва ба маънии таассуф ва афсус мустаъмал аст.

ИСТИФОЗА استفاضه фазл гирифтан.

УСБЎЪА اسبوعه ба маънии ҳафта, ки маҷмуъи ҳафт рӯзи мутаорифа бошад.

ИСКАНДАРНИЯ اسكندريه шахрест дар шимоли мулки Миср, бинокардаи Искандар ибни Файлакус.

УСТА استه тухми хурмо ва монанди он мисли кунор ва шафтолу (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Сурурӣ») ва дар «Бурҳон» билфатҳ (аста)*.

УСВА اسوه ба маънии пешво дар муҳиммот (аз «Мунтахаб» ва «Баҳрул-ҷавоҳир» ва «Қанз» ва «Суруҳ») ва билфатҳ (асва)* ғалат аст.

УСУРА استوره маъруф аст; зоҳир аст аз устурдан (аз «Баҳори Аҷам»).

ИСТИНБОҶ استنباه огоҳӣ чустан.

ИСТИОРА استواره ба орият хоستان (аз «Тоҷ-ул-масодир» ва «Қанз») ва дар «Завобити азим» навишта, ки истиора дар луғат ба орият гирифтани чизе. Ва дар истилоҳи шуаро маҷозро номанд ва онро изофати маҷозӣ ва изофати билестиора хонанд, чунон ки: сари хуш ва қадами фикр, ки хушу фикрро шахс фарз карда барои ӯ сару қадам муқаррар намуда. Ва дар рисолаи Абдулвосеъ низ ҳамин аст. Ва соҳиби «Маҷмаъ-ус-сағреъ» навишта, ки истиора иборат аз он аст, ки лафзеро ки маънии ҳақиқӣ дошта бошад муншӣ ё шoir он лафзро аз маънии ҳақиқии он нақл карда, бар чизе дигар бар сабили орият истеъмоӣ намояд аз ҷиҳати мушобаҳат, ки миёни ин ҳар ду аст. Чунончи, лафзи нарғис ва оҳу ба ҷои ҷашм овардан ва сунбул ба ҷои зулф ва сарв ба ҷои қад гуфтани. Мисоли дигар аз ҳадиси набаъӣ: алфитнату наимату лъаналлоху ман айқазаха (الفتنة نائمة لمن الله) хобу бедорӣ барои лафзи фитна истиора воқеъ шуда. Мисол дар форсӣ, байт:

Ҷашми давлат зи саводи қаламат
гашта мунир,
Бори дониш зи саҳоби қарамаат
гашта назир.

Ва баъзе аз муҳаққиқини ин ҷанба чунон тасреҳ кардаанд, ки истиора қисме аз маҷоз аст ва маҷоз онро гуянд, ки лафзро дар ғайри маънии аслии ҳақиқии ӯ ба як гуна алоқа ва муносибате истеъмоӣ кунанд. Агар ғимобайн алоқаи

амрист сивои ташбеҳ мисли сабабият ё лузум ё ғайри залик, онро маҷозии мурсал номанд ва агар алоқаи ташбеҳ аст, онро истиора мегӯянд. Ва ҳосили истиора он аст, ки мушаббаҳро айни мушаббаҳун бихи иддио намоянд. Агар мушаббаҳро матрук ва мушаббаҳун бихиро мазкур созанд, онро истиораи биттасреҳ номанд, чунончи дар ин байти Асадӣ, байт:

Маҳаш мушқову шакар майфуруш,
Ду нарғис камонқаш, ду гул диръпӯш.

Ва агар мушаббаҳун бихиро матрук кунанд ва мушаббаҳро мазкур созанд, онро истиораи билкиноя хонанд ва истиораи муканнӣ низ гуянд. Ва бидон, ки гоҳе истиораи маҳсус барои шайъи маҳсус бошад ба вачҳи ҳиссии ӯ ё ба вачҳи аклии ӯ. Ва гоҳе истиораи шайъи маъқул барои шайъи маъқул ва гоҳе истиораи маҳсус барои шайъи маъқул ва гоҳе истиораи маъқул барои шайъи маҳсус бошад.

Ва бидон, ки тақсим ба эътибори лафзи мустаъор бар ду қисм аст: аслия ва табайя. Истиораи аслия он аст, ки лафзи мустаъор исми чинс бошад, мисли истиораи асад барои марди шуҷоъ ва истиораи гул барои руҳсор ва саҳиро ба Хотам ва шуҷоъро ба Рустам. Ва истиораи табайя он аст, ки лафзи мустаъор феъл ё шабеҳи феъл бошад, ба ин ҳайсиёт, ки маолаш роҷеъ ба маънии масдариин он бошад, чунончи дар ин байт, байт:

Машитобу ба хуни мо оғез,
В-аз ҳаёлотӣ беҳуда бигрез!

Тамассук қарданро ба овехтан истиора қарда ва иҷтиноб қарданро ба гурехтан ва дар ин байт, байт:

Даҳани мамлакат наҳандад хуш,
То сарӣ теги ту нағирьяд зор.

Ҷақидани хуни теғро ба гиристан истиора қарда. Аммо тақсими истиора ба эътибори таҷрид ва таршеҳ ба се навъ аст: навъи аввал истиораи мутлақа ва он чунон аст, ки чизе мулоимот ва сифоти мустаъорлаҳу ва мустаъорминҳу дар он мазкур набошад, чунон ки дар

ин байти Абдулвосеъи Цабали,
байт:

Шугуфа бар сари шох аст ҳамчу
оразӣ чонон,
Бунафша бар лаби ҷӯяст чун
ҷароран дилбар.

Зулфро ба акраби ҷаррора исти-
ора намуда ва муносиботи мустаъ-
орлаҳу ва мустаъорминҳу ҳеч ка-
дом мазкур насохт. Навъи дуввум
истиоран мучаррада ва он ҷунон
аст, ки сифот ва мулоимоти мус-
таъорлаҳуро зикр кунанд фақат,
ҷунончи дар ин байти Фирдавси,
байт:

Ба нохун зиреҳ бофт аз мушки ноб,
Даровехт аз гушае офтоб.

Зулфро ба зиреҳ истиора намуда ва
лафзи нохун ва мушки ноб овех-
тан аз мулоимоти мустаъорлаҳуст,
яъне зулф, ҷунончи дар ин байти
Ҳоконӣ, байт:

Аз шӯриши охи ман ҳама шаб
Бодомӣ ту дӯш ногунуда.

Чашмро ба бодом истиора намуда
ва лафзи ғунударо, ки мулоимоти
чашм аст мазкур сохта. Навъи
саввум истиоран мурашшаҳа ва он
ҷунон аст, ки мулоимот ва сифоти
мустаъорминҳуро мазкур созанд
фақат, ҷунончи дар ин байти Ан-
варӣ, байт:

Дар хуфья гарна азми хуруҷ аст боғро,
Ҷун обгирҳо ҳама пуртеғу ҷавшан аст.

Мавчи обгирро ба теғу ҷавшан исти-
ора намуда ва лафзи азму хуруҷ
мулоими теғу ҷавшан аст, ки мус-
таъорминҳу воқеъ шуда. Ва гоҳе
таҷрид ва таршеҳ хар ду дар як
истиора ҷамъ месозанд, ҷунончи
дар ин байти Ҳоконӣ, байт:

Баршикофад сабо машинаш шаб,
Тифли хунӣ ба ховар андозад.

Офтобро ба тифл истиора намуда
ва сабову шаб ва ховар мулоими
мустаъорлаҳу ва машинаш ва хунӣ
ва шикофтан мулоими мустаъор-
минҳу воқеъ шуда. Ва таршеҳ дар
истиора балеғтар аз таҷрид ва ит-
лоқ аст. Аммо истиоран билкиноя
иборат аст аз зикри мушаббах ва
иродаи мушаббахбеҳ бо насби қар-
рина ва қарина дар ин ҷо исти-

ораи таҳйилия хоҳад буд. Ва тари-
қаш ҷунон аст, ки бо мушаббахӣ
мазкур чизе чанд аз лавозими му-
шаббахбеҳи маҳзӯф зикр намоянд.
Пас зикри мушаббах ва ҳазфи му-
шаббахбеҳ иборат аз истиоран бил-
киноя аст ва исбот ва лавозими
мушаббахбеҳи маҳзӯф барон му-
шаббах мазкур иборат аст аз ис-
тиоран таҳйилия ва ин бар се қисм
меояд. Барон он ки лавозиме, ки
ихтисос ба мушаббахбеҳ дорад, он-
ро аз барои мушаббах исбот мена-
моянд, аз се ҳол берун нест, ё ак-
воми мушаббахбеҳ ба ўст ё тақми-
ли мушаббахбеҳ мавкуф бар он
аст ё дахле дар қавом ва тақмил
надорад. Мисоли аввал, ҷунончи:
*забони ҳоли ман ба шикоят гӯётар
аст*; дар ин ҷо ҳолро ба шахси му-
тақаллим ташбеҳ дода, ин исти-
ораи билкиноя аст ва исботи за-
бон, ки қавоми мутақаллим ба ўст
истиоран таҳйилия. Мисоли дигар,
Саной гӯяд, байт:

Уламо ҷумла ҳарза мелофанд,
Дин бар пой ҳар касе бофанд.

Дар ин ҷо динро ба дебову ҳарир
ташбеҳ дода ва ин истиоран бил-
киноя аст. Ва лафзи *пой* ва *боф-*
тан, ки аз лавозими муқаввимаи
дебову ҳарир аст истиоран таҳйи-
лия. Мисоли дуввум ҷунончи гӯй:
*панҷаи марг дар фалон кас фуру
рафт*; дар ин ҷо маргро ба шер
ташбеҳ дода ва мушаббахун биҳи-
ро, ки шер аст зикр накарда, ин
истиоран билкиноя аст. Ва нохун,
ки ихтисос ба шер дорад ва му-
ҷиби тақмили ўст барои марг, ки
мушаббах аст исбот намуда, ин
истиоран таҳйилия аст. Мисоли
саввум ҷунончи гӯй: *зимомӣ ҳукм
дар дастӣ фулон аст*; дар ин ҷо
ташбеҳи ҳукм ба ноқа истиоран
билкиноя аст ва исботи зимом, ки
аз лавозими ғайри муқаввимаи му-
шаббахун биҳи аст барон мушаб-
бах истиора намуда ва ин исти-
ораи таҳйилия аст.

ИСТИХОРА استخاره дар луғат бехта-
рӣ хоस्तан аз худон таоло; ва ба
истилоҳ оғоҳӣ ҷустан аз ғайр дар
маоли коре. Назди сунниён ба
чанд дастур аст. Мухтасар он ки
дуон кунур ё дигар аъён ҳонда
биҳуспанд. Он чи шуданӣ бошад
муносиботи он ба хоб мушоҳада

- кунанд. Ва аксар шиён истихора ба ин тавр мекунад, ки: баъд аз хондани адъия чашм баста, тахминан макоми сулси донаҳои тасбехро ба ду ангушт мегиранд ва аз он ҷо то имом ду-ду дона тарҳ мекунад. Агар дар охир як дона монад, аломати хайр аст ва агар ду монад аломати шар аст.
- ИСТИҶОЗА** استجازه иҷозат хоستان (аз «Мунтахаб»).
- ИСТИШОРА** استشارة машвара қардан ва салоҳпурсӣ.
- АСВИЛА** اصوله *ҷамъи* суол аст.
- ИСТИҲОЛА** استحاله талаби муҳол қардан ва муҳол шудан ва муҳол шумурдан ва аз ҳол баргардидан ва ҳила қардан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).
- ИСТИҶОСА** استغائه фаръёд хоستان ва додҳои (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).
- АСЛИҲА** اسلحه *ҷамъи* силоҳ аст, ки ба маънии олоти ҷанг бошад, мисли теғ ва тиру найза ва ғайра.
- ИСКИЗА** اسكيزه ба маънии шаланг ва барҷастан ва дулатӣ андохтани аспу ҳар (аз «Латоиф» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).
- ИСТИКРОҲ** استكراه ба маънии қароқият қардан.
- ИСТИРОДА** استراده барғаштан.
- УСТУВОНА** اسطوانه ба маънии сутун (аз «Мунтахаб»).
- ИСОДА** اساده ба маънии висода, яъне болиш.
- АСОМИ** اسامى *ҷамъулҷамъи* исм аст; ҷи асомӣ *ҷамъи* асмот ва асмо *ҷамъи* исм аст. Ва асомӣ ба алифи мамдуда навиштан ё ба сои мусалласа нигоштан ё ба алифу нун ҷамъ қарда асомиён гуфтан, ин ҳар се вачҳ маҳз ғалат аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Мадор»).
- УСОРО** اسارى *ҷамъи* асир аст, ки ба маънии гирифтور ва қайдӣ бошад (аз «Мадор» ва «Қашф»); дар ин ҷо барои маслаҳат муқаррар навишта шуд.
- ИСМОИЛИ** اسماعيلى ба маънии қурбонӣ; ва номи тоифае гумроҳ, ки олати аспро парастииш мекунад (аз «Латоиф»).
- АСИЙ** اسى андуҳгин ва пажмон (аз шуруҳи «Нисоб»).
- Фасли алифи мақсура маъа шини муъҷама**
- АШҚИЁ** اشقياء *ҷамъи* шақӣ, ки ба маънии бадбахт аст.
- АШФО** اشفي баёнаш дар охири ҳамин фасл мастур аст.
- АШҲО** اشهب ба маънии орзуовардатар ва марғубтар.
- АШИДДО** اشداء ба маънии шадидон ва шиддаткунандагон.
- ИШТИҲО** اشتها орзу қардан; ва форсиён ба маънии орзуи таом истеъмол кунанд.
- АШҲАБ** اشهب ҳар чизи сиёҳранг, ки сифедӣ дар рангаш ғолиб бошад ва аспи сабза, ки қасрати мӯҳон сифед бар қасрати мӯҳон сиёҳи у ғолиб бошад. Ва ин лафз дар сифати ранги анбар бисёр мустаъмал аст, зеро ки анбари ашҳаб навъе аз анбар аст, ки ба нисбати анбари хашшошӣ ва анбари ҳабашӣ бехтар бошад (аз «Суроҳ» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қанз» ва «Қашф» ва «Муайнд»).
- «ИШОРОТ»** اشارات номи китоби Бӯ-алӣ Сино дар илми ҳикмат (аз «Қашф» ва «Сурурӣ»).
- ИШОАТ** اشاعت ошқоро қардан ва пошидан ва пароганда қардан (аз «Мунтахаб»).
- АШИҲОТ** اشعات *ҷамъи* ашиъа ва ашиъа *ҷамъи* шуоъ аст.
- АШЪАС** اشعث соҳиби «Мунтахаб-ул-луғот» навишта, ки ба сои мусалласа ғалат аст ва ба бои муваҳҳада саҳеҳ; номи таммоъе, ки Аббоси Давс домоди Уст, ки он дар тамаъ худро аз Ашъас гузаронида; ва Давс (ба фатҳи дол) номи қабиле дар Яман (аз «Мусталаҳот»).
- АШАЧ(Ҷ)** اشج шикастасар (аз шарҳи «Нисоб»).
- АШБОҲ** اشباح шаҳсоҳ, яъне баданҳо ва ҷисмҳо; ва ин *ҷамъи* шабаҳ аст,

- ки (ба фатхатайн бошад) ба маънии колбуд (аз «Мунтахаб»).
- ИШТИДОД** اشتداد шиддат ва сахти ва гоҳе *мурод аз камоли чизе бошад*.
- АШҚИ ДОВУД** اشدك دارد мӯҳрае бошад сурхи бағоят шаффоф (аз шарҳи «Тухфат-ул-ироқайн»).
- АШТОД** اشتاد бар вазни хаштод; номи рӯзи бисту шашум аз ҳар моҳи шамси (аз «Қашф» ва «Бурҳон»).
- АШАД(Д)** اشد ба маънии сахттар.
- ИШЪОР** اشعار огоҳӣ додан; ва билфатҳ (яъне **ашъор**)* ба маънии абъёт ва ба маънии мӯҳои сар ва бадан.
- АШҚАР** اشقر ҳар шайъи сурх, ки рангаш ба зардӣ ва сиёҳӣ занад; ва аспе, ки бад-ни ранг бошад онро низ гӯянд, зоҳиран он суранг бошад; ва гоҳе ба маънии мутлақ асп истеъмол кунанд; аз «Мадор-ул-афозил» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Суроҳ» низ ба маънии аввал муайн аст.
- АШИР(Р)** اشر худписанд ва снтезанда.
- АШҚОР** اشجار *ҷамъи шачар*, ки ба маънии дарахт аст.
- УШТУР** اشتر ба маънии шутур, ки маъруф аст.
- ИШКБУС** اشكبيوس номи муборизест, ки ба мадади Афросиёб омада буд ва Рустам ӯро кушт (аз «Муста-лаҳот»).
- ИШТИРОТ** اشتراط шарт кардан (аз «Қанз»).
- АШЪЪ** اشباع гурӯҳҳои дӯстон; *ҷамъи шиъа* (аз «Латоиф»).
- ИШБОЪ** اشباع сер кардан; ва ба истилоҳ пур хондани фатҳа ё замма ё касраро ба тарзе ки ҳарфе аз ҳуруфи иллат, ки муносиби он бошад ба зуҳур ояд; ва ба истилоҳи қофия ҳаракати мобаъди алифи таъсисро гӯянд, чунончи: касраи сод дар ҳосил (حاصل) ва фатҳи вов дар ёвар (يوار).
- АШНАЪ** اشنع бадтар ва қабехтар.
- АШЧАЪ** اشجع далерттар ва навъе аз мор (аз «Қанз»).
- АШГАРФ** اشكرф бузург ва азим ва некӯ ва хуш; ва билкаср (яъне **ишгарф**)* ҷавӣ ва ба маънии шаъну шавкат (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- ИШРОФ** اشراف баланд шудан ва бар болои баландӣ шудан ва истодан бар сари чизе ва воқиғи шудан чизеро (аз «Мунтахаб») ва дар «Қашф» аз боло ба зер нигаристан ва ба маънии омода шудан бар чизе низ омада.
- УШЛУҚ** اشلق ба маънии тухмат; ин лафзи туркист.
- УШОҚ** اشاق лафзи туркист; ба маънии ғуломи содарӯ ва номи ғуломи туркон низ бошад.
- УШАҚ** اشق самғи дарахтест; ва ба фатхатайн ва ташдиди коф (яъне **ашаққ**)* душвортар (аз «Мунтахаб»).
- ИШФОҚ** اشفاق меҳрубонӣ кардан ва тарсонидан; ва билфатҳ (яъне **ашфоқ**)* *ҷамъи шафақат* аст (аз «Қанз» ва «Латоиф»).
- ИШРОҚ** اشراق дурахшидан ва равшан шудан ва вақти субҳ баъд аз тулӯъ (аз «Мунтахаб»).
- ИШТИҚОҚ** اشتقاق гирифтани калима аз калима ва нима гирифтани ва хезум ва ҷуз он шиғофтан (аз «Мунтахаб»).
- ИШТИБОҚ** اشتباك ба ҳам даррафтан ва ангуштони ҳар ду даст миёни ҳамдигар даровардан ва ба ҳам даррафтани шохҳои дарахт ва мисли он; ва гоҳе аз лафзи **иштибоқ** иҷтимоъ ва анбӯх мурод бошад.
- ИШАҚ** اشك ба маънии ҳар, ки ба араби ҳимор гӯянд; ва ин лафзи туркист (аз «Латоиф») ва дар луғоти турки ба ташдиди шини муъҷама (яъне **ишшак**)* навишта; ва билфатҳ ва сукуни сонӣ (яъне **ашк**)* ба маънии қатра ва ба маънии оби чашм.
- АШБОҚ** اشباك *ҷамъи шабака*; ба маънии домҳо.
- ИШКОЛ** اشكال душворӣ; ва билфатҳ (яъне **ашкол**)* суратҳо ва расанҳо, ба ин маъни *ҷамъи шикл* (билкаср аст), ки ба маънии расан бошад.

АШҲАЛ اشهل сиёҳи ба зардӣ монл; ва ба маънии инсонӣ мешчашм (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ИШЪОЛ اشعال афрӯхта ва шуълазан кардани оташ.

АШҒОЛ اشغال шуғлҳо.

АШҚАЛ اشكل пойбанд ва расане, ки ба он полони шугур банданд то аз пушташ наравад; ва ба маънии сурхчашм ва сурхию сифедии омехта; ва хуштар ва пушидатар ва душвортар; ва ба маънии аспе, ки дасти рости пой чапи ӯ сипед бошад (аз «Мунтахаб»).

АШКИЛ اشكيل ба маънии аспе, ки дасти рости пой чапи ӯ сипед бошад; ва ба маънии макр ва хила низ омада (аз «Бурҳон»).

ИШТИЪОЛ اشتمال афрӯхта шудани оташ.

ИШТИМОЛ اشتمال гирд фуру гирифтан (аз «Қанз»).

УШТУЛУМ اشتمل салаба ва тундӣ ва зур ва тааддӣ (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»); ғолибан, балки яқинан ин лафзи туркист, чи дар луғоти туркӣ уштулум ба маънии ситам навиштааст; гу ки дар «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон» ишора ба туркӣ буданаш накардаанд.

ИШМОМ اشمام бӯйндан ва бӯённдан.

УШНОН اشنان гнѐҳест шӯр дар замини шӯр рӯяд, чун бад-он чома шӯянд мисли собун сифед гардонад ва ҳар гоҳ ки онро месузанд шаҳор мешавад, яъне саччӣ гардад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ИШБЕХТАН اشبيختن пошидан (аз «Бурҳон»).

ИШРОҚИЕН اشراقيان бидон ки ишроқинин гуруҳест аз ҳукамои салаф, ки аз боиси ишроқ ва равшани ботини худҳо, ки аз қасрати риёзат пайдо карда буданд таълим ва тааллум ба муқошифа ва муқолиба мекарданд ва ҳоҷат ба рафтани пеши яқдигар надоштанд, ба хилофи ҳукамои машшоин, ки эшон назди яқдигар рафта муқаддамот дарёфт месохтанд, чунончи Афлотун ва Бақрот ва ғайра аз зумран ишроқинин буданд.

ИШҚАРА اشكره тоири шикорӣ, ки онро шикара гуянд.

УШНА اشته чизест мисли гнѐҳи хушк, ки сиёҳу сипед бошад, ки ба хиндӣ чаҳарҷаҳила гуянд ва баъзе ҷҳарла номанд ва баъзе малагир хонанд (аз «Бурҳон»).

ИШНУСА اشنوسه атса (аз «Бурҳон») ва дар «Рашидӣ» билфатҳ (яъне ашнуса)*.

АШИЪА اشعه чамъи шуоъ; ва касоне ки ба сукуни шин хонанд (яъне ашъа)* хатост.

АШРИБА اشربه чамъи шароб, ки ба маънии мутлақ ҳар қизи рақик аст аз ҷинси хӯрдани ва ошомидани, мисли об ва шир ва ҳамр ва шахд ва ғайра.

АШБОҲ اشباه амсол ва назоир; чамъи шибҳ (ки билқаср аст).

АШБАҲ اشبه бисъер мушобаҳатдоранда.

ИШКАНА اشكنه ба маънии бармаи наҷорон (аз «Мусталаҳот»); ва ба сини муҳмала ннз омада.

АШРАФЙ اشرفى дурустзар ва ин мансуб аст ба Ашраф, ки подшоҳе буд сиккаи зар ба вази даҳмоша ба замони ӯ ривоч ёфт (аз «Шарҳи девони Хоқонӣ»); ва касоне ки ба фатҳи шин ва сукуни ро (яъне ашарфӣ)* хонанд ғалати маҳз аст.

АШКОЛИ ЧАНУБИЯ ва **ШИМОЛЙ** اشكال جنوبي و شمالي бидон ки бар фалаки савобит чихилу ҳашт ашкол қарор додаанд, минҷумлаи он дувоздах шакл бар минтақатулбуруҷ воқеъанд, ки дувоздах буруҷи машхура иборат аз ҳамин аст ва понздаҳ ашкол аз он ба ҷониби чануби минтақатулбуруҷ аст ва бисту як шакл ба тарафи шимол; ва тафсил ин ашкол дар фасли бои муваҳҳада маъа сини муҳмала мастур аст.

АШЪАРИ اشعرى мансуб ба сун Ашъар, ки шахсе буд ки чун модараш уро зонд бар танаш мӯҳон дароз буданд (аз «Лубб-ул-албоб»).

АШФО اشفى олати оҳанӣ, ки бад-он дар ҷарм суруҳ кунанд; ба хиндӣ суталӣ гуянд; ва дар ин чо ба лиҳози шакл навишта шуд.

АШҶО اشجى орзудорандатар (аз «Мунтахаб») ва орзуовардатар; дар ин чо ба лиҳози шакл муқаррар навишта шуд.

Фасли алифи мақсура маъа соди муҳмала

ИСҶО اصفا гуш ниҳодан (аз «Мадор») ва гуш фаро доштан (аз «Қанз»).

АСФИЕ اصفيا баргузидагон; ва ин *чамъи сафӣ* аст (аз «Мунтахаб»).

АСДИҚО اصديقا ба маънии дӯстон; ва ин *чамъи садик* аст, ки бар вазни фаъил бошад.

АСЛО//АСЛАН اصلا ба маънии ҳаргиз; алиф, ки дар охири **асло**-ст барои вақф аст ё дар ивази танвин, чаро ки **аслан** дар ҳақиқат **асл** буд (аз «Қашф»).

ИСТИФО اصفا баргузидан ва баргузидагӣ (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

АСИҶҶО اصحا тандурустон; ин *чамъи саҳеҳ* аст.

АСҶАБ اصعب ҳар шайъи сурхранг, ки сипедӣ занад (аз «Суроҳ»).

АСЛОБ اصلاب *чамъи сулб* (ки биззам аст) ба маънии устухонҷу пушт, ки маҳалли нутфан мارد аст; ва аз **аслоб** мурод обо ва аҷдод аст (аз «Латонф»).

АСҶОБ اصحاب ёрон ва худовандон; ва ин *чамъи соҳиб* нест. Балки *чамъулҷамъи соҳиб* аст, чаро ки исми *чамъи соҳиб саҳб* аст (билфатҳ) ва *чамъи саҳб асҷоб* аст ва *чамъи асҷоб асоҳиб* меояд (аз «Латонф» ва «Суроҳ»); ва Саъдуддини Тафтозонӣ ва ҷамои дигар мегӯянд, ки **асҷоб** *чамъи соҳиб* аст, ҷунонки атҳор *чамъи тоҳир* ва **ансор** *чамъи носир* ва **аҷҳол** *чамъи ҷоҳил*; ва Ҷоруллоҳи Замашшарӣ аз ин инкор дорад.

АСВАБ اصوب босавобтар ва нектар.

УСТУРЛОБ اصطلاّب олатест, ки аз биринҷ, яъне питал месозанд ба сурати курс ва андаруни он чанд авроқ бошад аз биринҷ ва бар он авроқ давоири касир ва хутути бисъёр манкуш мебошанд. Ва бар сатҳи аълои он узода мебошанд, ки онро мегардонанд ва онро узодан устурлоб гӯянд. Пас ба кавоиди илми **устурлоб**, ки илмест барои дарёфти аҳкоми устурлоби мавсуф, иртифоъи офтоб ва сито-

рагон ва баландин ҳар чиз маълум кунанд. Ва ин лафзро ба сини муҳмала ҳам менависанд. Бидон ки **устур** ба забони юнонӣ тарозуро гӯянд ва **лоб** ба маънии офтоб. Чун аксар бад-он аҳкоми офтоб ва ситорагон маълум кунанд ва бузургтарин ситорагон ва дигар ашъё офтоб аст, лиҳозо онро ба офтоб мансуб карданд. Ва возеҳи он ба қавли асаҳ Арасту ва Балинос аст, ки аз ҷони Қайхусрав истихроҷ намудаанд (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Латонф»). Ва баъзе муҳаққикин навиштаанд, ки возеҳи устурлоб Абарҳас ҳакими юнонӣст. Абарҳас (ба фатҳи аввал ва фатҳи муваҳҳада ва сукуни рон муҳмала ва фатҳи хон муъҷама ва сини муҳмала). Ва баъзе аз муҳаққикин навиштаанд, ки **устурлоб** дар **асл** ба сини муҳмала буд ва фатҳи аввал ва замми тои муҳмала (яъне **астурлоб**)*, чи **устур(астур)** *чамъи сатр* аст ва **лоб** ба маънии офтоб. Пас **устурлоб (астурлоб)** ба маънии сатрхон офтоб, ки аҳволи офтоб бад-он шинохта мешавад. Баъд аз он синро ба чихати муносибати тои мутабақа ба сод бадал карданд, ҷунончи дар сирот (صراط), ки дар **асл** ба син (яъне **сراط**)* буд.

ИСОВАТ اصابت ба маънии расоӣ ва савоб ёфтаи (аз «Қашф» ва «Қанз»).

АСҶОБУССАБТ اصحاب السبت ёрони рӯзи шанбе, ки қавме аз бани-исроил буд, ҳақ таоло амр кард, ки рӯзи шанбе моҳиён сайд накунанд. Иттифоқан дар он рӯз моҳиён бисъёр чамъ мешуданд. Эшон ҳила карда моҳиёро дар ҳамон об банд мекарданд ва ба рӯзи якшанбе мегирифтанд. Чун зулми эшон аз ҳад гузашт ҳақ таоло ҳамаро масҳ карда бӯзина сохт ва онҳо баъд аз чанд рӯз ҳалок шуданд (аз «Латонф»).

ИСТИЛОҶ اصطلاح дар луғат бо ҳам сулҳ кардан; ва маънии истилоҳи лафзи **истилоҳ** ҳам иттифоқ намудани қавме. Барои муайян доштани маънии лафз сивои маънии мавзӯӣ он лафз ва **истилоҳ** маъхуз аз сулҳ аст. Чун дар боло ифтиҳол сод муқобили **фо** афтод ва тои ифтиҳолро ба то (ط) бадал карданд, **истилоҳ** шуд.

аз-
зҳия
азҳо
маъ-
акти
ман,
қоим
з он
фоя-
алки

му-
фуру
ндан
гар-
яъне
(аз

и ва
н ва
ҷуз
аши-
рех-
дар
ба
(аз
» ва

низе-
онад,
виён
океъ
и ав-
муф-
орсӣ
ало-
дар
қисм
фати
олик,
и ва
офа-
анди
лики
низ
ҳам
рчу-
маъ-
шад;
му-
суи
фъи

АСБОХ اصباح *чамъи субҳ*; ба маънии бомдодҳо; ва билкаср (яъне исбох)* субҳ қардан ва дар сабоҳ рафтан ва аз ҳоле ба ҳоле гаштан (аз «Мунтахаб»).

ИСТАРХ//УСТАРХ اصطرخ номи шаҳр, ки қалъаи шаҳри Форс аст (аз «Муайид» ва «Мадор»).

АСФОД اصفاذ занҷирҳо ва қайдҳо; ва ба маънии баҳшишо (аз «Латониф» ва «Мунтахаб»).

ИСТИЁД اصلياد сайд қардан (аз «Латониф» ва «Мунтахаб»).

ИСТАХР اصطخر номи шаҳр, ки қалъаи Форс аст, *муарраби истахр* (استخر), ки добик гузашт (аз «Лубб-ул-ал-боб» ва «Бурҳон»).

ИСРОР اصرار танҳо бар қардани қоре мустаид шудан ва манъ қардани қасе ва қабул насохтан.

ИСТИБОР اصطبار сабр қардан; ва тон он бадал аз тон фавқонист (ت); ва дар «Мунтахаб» шикебой намудан.

АСОФИР اصافر ба маънии хурдон.

АСФАР اصفر ба маънии зард.

АСОБЕЪУЛҲУР اصابع الحور номи ширинӣ, ки ба шакли ангуштон бошад бағоят сифед.

ИСТИНОЪ اصطناع накуй қардан ва баргардидаи (аз «Қашф» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АСЛАЪ اصلع ба маънии кал, яъне шаҳсе ки мӯи сараш зоиш шуда бошад (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Латониф»).

АСОБЕЪ اصابع ангуштон.

ИСБАЪ اصبع ба маънии ангушти даст ё по (аз «Қанз»).

АСБОҒ اصباغ ранғо, *чамъи сабғ*.

АСНОФ اصناف қисмҳо ва анвоъ ва гунаҳо ва гуруҳҳо; ва ин *чамъи синф* аст.

АСДОФ اصداق *чамъи садаф*.

УСУЛИ ҲАФИФ اصول خفيف яке аз ҳафдах усули мусиқӣ; ва усулро ба хинди тал гуянд.

АСАФ اصفت ба маънии кабар, ки самаран наботест аз супорӣ дарозтар ва мазан он турш (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

АСҲОБИ ҚАҲФ اصحاب كهف ба маънии соҳибони ғор; ва эшон ҳафт тан буданд аз дустони ҳақ, ки аз ҳавфи Дакёнус ном подшоҳе золим аз шаҳр гурехта дар ғоре пинҳон шуда бихуфтанд. Ва саге ба муҳаббати эшон ҳамроҳ буд, ба ҳукми илоҳӣ баъди сесад сол бедор шуда боз бихуфтанд, боз ба қиёмат хоҳанд бархост. Номи эшон ба иттифоқи аксари муфасссирини аст: аввал Ямлиҳо, дуввум Максалмино, саввум Қашфутат, чаҳорум Табюнус, панҷум Қашофатюнус, шашум Азарфатюнус, ҳафтум Юнусбус ва номи саги эшон Қитмир буд.

ИСДОҚ اصداق рост қардани қавли қасе; ва билфатҳ (яъне **асдоқ**)* ростихо.

ИСТИКОК اصلكك овози бар якдигар қуфтани ду чизи сахт (аз «Қанз» ва «Латониф»); ва дар «Мунтахаб» ба ҳам воқуфтан.

ИСТАБЛ اصبل макони бастанӣ аспон (аз «Суроҳ» ва «Музил-ул-ағлот»).

АСҲОБУШШИМОЛ اصحاب الشمال дӯзахийн.

АСЛ اصل беҳи дарахт ва ғайри он ва насаб.

АСЛИ САҚИЛ اصل ثقيل яке аз ҳафдах усули мусиқӣ; ва усулро ба хинди тол гуянд.

АСИЛ اصيل ба маънии шабонғоҳ (аз «Латониф»); ва соҳибасл ба маънии соҳибнасаб, ай: қасе ки обову аҷдоди у шарифу начиб бошанд.

АСҲОБИ МАИҚАЛ اصحاب منقل ба маънии ёрони ҳамсуҳбат (аз «Мусталаҳот»).

УСУЛ اصول *чамъи асл*, ки ба маънии беҳ аст; ва номи илме ки дар он аз ҳар чаҳор усули фикҳ, ки адиллаи шаръия иборат аз он аст баҳс кунанд ва он ин аст: китоб ва суннат ва иҷмоъулуммат ва қиёс. Дар ин ҷо маънии китобу суннат Қуръон ва ҳадис аст. Пас иҷмоъи уммат иборат аст аз иттифоқи саҳоба ё муҷтаҳидин бар чизе. Ва қиёс иборат аст аз ташбеҳи чизе ба чизе ба сабаби иштироки он ҳар ду дар амре то ки собит шавад дар чизин аввал ҳукме, ки собит аст дар чизин дуввум, ҷунонки ташбеҳ до-

дан лаввататро ба ватй дар холати хайз ба сабаби иштироки ҳар ду дар наҷосат. Пас собит қарданд барои лавватат ҳукме, ки собит аст барои ватйи мазкур, яъне ҳурмат. Ва ба истилоҳи форсиён ба маънии ҳаракати мавзуни ҳушоянда; ва ба истилоҳи мусикиён ба маънии он ки ба хиндй онро тал гуянд (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Қашф»). Бидон ки усул, ки ба хиндй онро тал гуянд назди аҷам ҳафдаҳ аст: яке мухаммас, дуввум баҳри туркзарб ва онро турки низ гуянд, севвум ду-як, чаҳорум давр, панҷум сақил, шашум ҳафиф, ҳафтум чаҳорзарб, ҳаштум дурафшон, нуҳум миатайн, даҳум зарбулфатҳ, ёздаҳум усули фохта, дувоздаҳум чанбар, сездҳум, нимсақил, чаҳордаҳум азфар, понздаҳум арсад, шонздаҳум рамал, ҳафдаҳум ҳазаҷ.

АСНОМ اصنام бутҳо; ва ин *ҷамъи* санам аст.

АСАМ(М) اسم ба маънии қар ва ношунаво; ва ба маънии санғи саҳт; ва шаҳруллоҳи асам иборат аз моҳи рачаб, зеро ки дар ӯ қитол ҳаром бувад ва овози додҳох ва овози снлоҳ шунида намешавад; ва Ҳотами Асам номи бузургест (аз «Мунтахаб»).

УСУЛИ КАЛОМ اصول كلام иборат аз масоили илми қалом, ки дар он матолиби илми нақлиро ба далоили ақлӣ собит кунанд.

ИСФАҲОН اصفهان шаҳри машҳур аз Эрон; ва номи пардае аз мусиқӣ (аз «Лубб-ул-албоб» ва «Баҳори Аҷам»).

УСУЛИ ФОХТА اصول فاخته номи зарбе аз мусиқӣ ва навъе аз навохтани соз (аз «Қашф»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки савте бошад аз ҳафдаҳ баҳри усул; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки онро *сури* фохта гуянд.

АСМАЪЙ اسمعى яке аз тобеъини моҳири луғоти араб, мансуб ба ҷадди худ ки Асмаъ ном дошт. Ва ба қасри аввал (яъне Исмаъй)* ғалат (аз «Лубб-ул-албоб»).

АСЛЙ اسلى навъе аз луғати араб ва он луғатест, ки дар асли мавзӯ аст чун имод.

Фасли алифи мақсура маъа зоди муъҷама

АЗҲО احدى *ҷамъи* азҳот аст ва азҳот муфрад аст; дар асл узҳия буд ба маънии қурбонӣ. Ва азҳо феълест аз афъоли ноқиса ва маънии он қардани қор дар вақти чошт, чун: азҳо Зайдун қонман, яъне дар вақти чошт Зайд қонм шуд. Ва афъоли ноқисаро аз он ноқиса гуянд, ки он фақат ба фъоили худ тамома намешавад, балки ба ҳабаб муҳтоҷ бошад.

ИЗРОБ اضراب рӯ қардонидан ва муқим шудан ба як ҷо ва сар фуру қардан ва нар бар мода афғандан ва сар қардонидан ва падида қардонидани масал; ва билфатҳ (яъне азроб)* монандҳо ва анвоъ (аз «Мунтахаб»).

ИЗТИРОБ اضربان ҳалал ёфтан ва парешонҳол шудан ва ларзидан ва тапидан ва задани шамшер ва ҷуз он бо якдигар. Ва ба лафзи *кашидан* ва *қардан* ва *афғандан* ва *реҳтан* ва *додан* мустаъмал. Ва дар «Маснави маънавӣ» *изтироб* ба маънии музтариб низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Латонф»).

ИЗОАТ اضاعت зоеъ қардан.

ИЗОАТ اضائت равшан қардан.

ИЗОФАТ اضاغت нисбат қардан чизро ба сӯи чизе; ва маҳфи намонад, ки *изофат* ба истилоҳи нахвиён нисбатест, ки миёни ду исм воқеъ шавад бар ваҷҳи тақйид. Исми аввалро музоф ва исми сониро музофилайҳ гуянд. Ва дар форсӣ ҳарфи охири музофро бинобар аломати *изофат* қасра медиҳанд дар талаффуз; ва ин *изофат* даҳ қисм аст: *аввал тамлиқ* ва он *изофати милк* (билқаср) аст ба сӯи молик, чун: *аспи Зайд, ганҷи Қорун* ва *қасри султон*; ва ҳамчунин *изофати молик* ба мулк, чун: *худованди хона* ва *султони Рум* ва *молики динор* ва инро *изофати ҳақиқӣ* низ гуянд ва баъзе *изофати ломӣ* ҳам номанд, чаро ки дар арабӣ тарҷуман ин қисм *изофати ду исми маънӣ* ломӣ тамлиқӣ мустатир бошад; *дуввум тахсисӣ* ва он *изофати муҳассас* аст (ба фатҳи сод) ба сӯи муҳассис (ба қасри сод) ба дафъи

ништироки хосан у, чун: *ойинаи пил* ва *занги шутур* ва *пўсти анор* ва *дуккони аттор*; ва аз ҳамин қисм аст изофати мусаббиб ба сӯи сабаб, чун: *куштаи ғам* ва изофати сабаб ба сӯи мусаббиб, чун: *теги интиқом* ва ин изофати таҳсисӣ ҳам ломист, чаро ки тақдири лом дар музофилайҳ мебошад. Ва аз ҳамин қабил аст изофати ибнӣ ва он изофати писар бошад ба сӯи падар ба ҳазфи лафзи ибн, чунонки: *Абулфазли Муборак* ва *Абдуссамади Афзалмуҳаммад* ва *Буалии Сино*, яъне *Абулфазл ибни Муборак* ва *Абдуссамад ибни Афзалмуҳаммад* ва *Буали ибни Сино*; *саввум тавзеҳӣ* ва он изофати муваззах аст (ба фатҳи зодн муъҷама) ба сӯи муваззах (ба касри зод), чун: *шаҳри Басра* ва *хиттаи Бухоро* ва *боди шимол* ва *дарахти арок* ва *рӯзи душанбе* ва инро изофати ом ба сӯи хос низ гуянд; *ҷаҳорум табйинӣ* ва инро баёнӣ низ гуянд ва дар ин баён карда мешавад ҳақиқат ва моддан музоф ба музофилайҳ, чун: *девори гил* ва *хотами тилло* ва *косаи булур* ва *ҷомаи дебо* ва *қаламдони ҷуб*. Бидон ки фарқ дар тавзеҳӣ ва баёнӣ он аст, ки тавзеҳӣ ба ҷое бошад ки музоф бидуни музофилайҳ ҳам ёфта шавад ва музофилайҳ бидуни музоф ёфта нашавад, яъне вучуди музофилайхро вучуди музоф лозим бошад. Ва баёнӣ он аст, ки гоҳе музоф бидуни музофилайҳ ҳам ёфта шавад ва гоҳе музофилайҳ бидуни музоф ҳам ёфта шавад, яъне вучуди ҳар якero вучуди дигаре лозим набошад; *панҷум ташбеҳӣ* ва он изофати мушаббахун бихи аст ба сӯи мушаббах ва баъзе инро изофати маҷозӣ низ гуянд, чун: *душмани нафс* ва *золи дуньё* ва *гулшани давлат* ва *баҳори иқбол* ва *кулоҳи шукӯфа* ва *атфоли шох* ва *сунбули зулф* ва *нарғиси чашм* ва *чаллоди аҷал* ва *сандуқи сина*; *шашум тавсифӣ* ва он изофати мавсуф аст ба сӯи сифат, чун: *шамшерӣ тез* ва *корди кунд* ва *аспи кабӯд* ва *марди шӯҷоъ*; *ҳафтум маҷозӣ* ва он исботи музоф ва музофинлайхро маҳз фарзе ва эътиборе бошад ба ин вазъ, ки қонли ташбеҳ ду шайъ дар зехни худ фарз карда лавозимӣ мушаббахун бихиро музоф ба сӯи мушаббах ку-

над ва ин қисмро истинора низ гуянд, чунонки: *сари ҳуши ва қадами фикр* ва *дасти ақл*. Дар ин сурат исботи сар ва қадам барои ҳуш ва фикр маҳз ба тахайюли мутақаллим аст, ки ҳуш ва фикрро шахси соҳиби сар ва қадам мулоҳаза намуда; *ҳаштум зарфӣ* ва он изофати мазруф аст ба сӯи зарф, чун: *нишинандаи бозор* ва *оби дарьё* ва *обу ҳавои саҳро* ва гоҳе изофати зарф бошад ба сӯи мазруф, чун: *шишаи гулоб* ва *сандуқи китоб*; *ноҳум иқтиронӣ* ва он чунон аст, ки музоф ба музофилайҳ иқтиронӣ маънавий дошта бошад, яъне музофилайҳ ҳол бошад мар музофро, чунонки дар ин иборат: *номаи иноят*, *ки ба номи фақир судур ёфт* ба *дасти адаб гирифта* ба *сари иродат ниҳодам* ва *ба аномили ниёз мафтӯҳ сохта* ба *чашми ақидат бархондам*, яъне номае, ки муқтарин ба иноят буд ба дасти худ, ки ба ҳолати адаб иқтирон дошт гирифта бар саре, ки бо сари иродат муқоранат дорад ниҳодам; ва бар ҳамин қиёс фикран дигар. Баъзе инро *изофати бааднии мулобасат* номанд ва назди баъзе сурати он алоҳида аст, чунонки мазкур мегардад; *даҳум изофати бааднии мулобасат*, яъне нисбат кардан якero ба дигаре ба камтар муносабате, ки байнаҳумо воқеъ аст, мисоли он: *Эрони мо беҳ аз Турони шумост*. Зоҳир аст, ки қонли ин калом дар маҳаллан шаҳре аз музофоти Эрон қиём дошта бошад ва ҳамчунин мухотиб ба ин андак муносабат, ки зикр карда омада тамоми Эронро аз он худ қарор дода ва ин изофати мутафарреъ аст аз изофати тамлиқӣ, ки дар садр мазкур шуд. Бояд донист калимоте, ки охири он алиф ё вови сокин бошад чихати изҳори касран изофат ва тавсиф ёи тахтонии зодн максур оранд, чун: *донои аср* ва *дебои латиф* ва *рӯи ҳуб* ва *пахлуи ман*. Ва бояд донист дар калмае, ки охири он ҳои мухтафӣ бошад, вақти изофат ва тавсиф онҳоро ба ҳамзаи мулайяна бадал кунанд, чун: *хушаи ангур* ва *бодии соф* ва гоҳе бинобар таҳфифи калом музофилайхро бар музоф муқаддам намоянд, дар ин сурат касран музоф ҳазф созанд ва ин услубро *изофати билқалб* номанд ва

баъзе **изофати мақлубӣ** гуянд, чунонки: *аврангзеб*, яъне зеби авранг ва *наҷҷорписар*, яъне писари наҷҷор ва *некмард*, яъне марди нек ва *ҷаҳонподшоҳӣ*, яъне подшоҳин ҷаҳон ва *гардунофтоб*, яъне офтоб-гардун ва *гулоб*, яъне оби гул. Ва аз чанд алфози муайяна бинобар зарурати шеърӣ ё қасрати истеъмоли ё ғалабаи исмият музоф бар музофилайҳам чунон муқаддам бошад ва қасраи аломати изофатро аз охири музоф соқит кунанд ва ин амалро **факи изофат** хонанд ва он алфоз ин аст, мисли: *сар* ва *соҳиб* ва *қобил* ва *душман* ва *ошиқ* ва *писар* ва *молик*. Ва алфозе, ки дар авохирӣ он баъди маддае нун бошад ва алалумум ин қондаи **факи изофат**, ин қисми нун чоғ набошад магар он ки чанд лафз бар самъ мавқуф бошанд на бар қиёс. Ва алфозе, ки дар авохирӣ он ҳои мухтафӣ бошад, чунонки: *сархайл* ва *саргурӯҳ* ва *сарангушт* ва *соҳибгараз* ва *соҳибдил* ва *қобилнисор* ва *душманҳаё* ва *ошиқсухан*, чунонки Зухурӣ гуянд, байт:

Дар ин анчуман кист ошиқсухан,
Ки ишқе наварзид бо шеърӣ ман?!

мисоли дигар аз Устодӣ, мисраъ:

Гарчи баднақшам, вале ошиққимор
уфтадам.

ва писар (дар байти)* Қассоб, чунонки байт:

Дерина ҳамдаме, ки дилам захмдори ӯст,
Моро бародар аст, туро гар писаръам аст.

мисоли **факи изофати лафзи молик**,
Ҳоконӣ гуянд, байт:

Чумла бад-ин доварӣ бар дари Анко
шуданд.
Қ-ӯст халифа туюр довари моликқирқоб.

мисоли дигар, Бадр гуянд байт:

Эй ба ҷафози умур бар сари тахти сурур
Бар ҳама шохони аср ҳукми ту моликқирқоб.

мисоли **факи изофати нун**, Ҳоконӣ
гуянд дар лафзи **шубон**, байт:

Замири ман амири оби ҳайвон,
Забони ман шубонводии Аймаи.

мисоли дигар, Бадр гуянд дар лафзи **камон**, байт:

Рӯи замин чу тир шуд рост зи нуки
килки ту,
Чуз қачие, ки дар камонабруви тоқи
дилбар аст.

мисоли **факи изофат аз ҳои мухтафӣ**,
Мавлавӣ фармояд, байт:

Гар худо хоҳад, ки парда қас дарад,
Майлаш андар таънаи поқон барад.

мисоли дигар дар **ҳазфи қасраи изофат**, Захирин Форъебӣ гуянд,
байт:

Нисори маҷлисат аз ҷархи гавҳарӣ бодо,
Ки дар ҳисоб наёяд баҳо чунон гавҳар.

яъне ҳарфи ёи таҳтонӣ дар охири лафзи **баҳо**, ки барои ихрои қасраи изофат ба тарафи чунон гавҳар зарур аст, дар ин ҷо барои истиқомати вазн маҳзӯф шудааст. Ва лафзи аввал дар баъзе маҳал мактуъулизофат ояд, Низомӣ фармояд, мисраъ:

Чу аввал шаб оҳанги хоб оварам...

ҳамчунин лафзи ним ҳама ҷо бидунӣ қасраи изофат ояд, чун: *нимрӯз* ва *нимшаб*; ҳамчунин лафзи **пас** гоҳе мактуъулизофат ояд, чунонки: *пасфардо* ва *пасонгоҳ* ва *пасқӯча*; ва ҳамчунин аз лафзи *валиаҳд* ва *валинеғмат* қасраи изофат соқит кунанд, мисоли он ки ба чихати ғалабаи исмият қасраи изофат соқит шуда бошад, чунонки: *мурғобӣ* ва *гулнор* ва *гулгаз*, ки ҳар ду исми ранги машҳур аст ва *бустонсаро* ва *ҷомағук*, ки ба арабӣ тухлуб ва ба ҳиндӣ кай гуянд ва *табарзин* навъе аз табар, ки саворони вилоят дар зин нигоҳ доранд. Ва бояд дониш, ки қалимаи музоф чун мураккаб бошад ба шини замир ё тои хитоб ё мими мутақаллим, чун: *ғуломаш* ва *аспат* ва *шамшерам*, дар ин сурат ба риояти фатҳи моқабл ва сукуни замири муттасил қасраи музоф зоҳир нашавад, магар вақте ки ба чоғ замири муттасил замири мунфасил, ки он зиёда аз як ҳарф мебошад, бигзоранд, чун: *ғуломи ӯ* ва *аспи ту* ва *шамшери ман* ва ҳамин ҳол аст дар қалимаи *бе* ва *било...* ва *чӯз* ва *пур*, ки бо васфи субути маънини изофат

аломати касра зоҳир нашавад, мисоли лафзи **бе** дар ин мисраъ, мисраъ: *Бе ёр ба сар наметавон бурд, ва билотасаннуъ меғям ва умр чуз ишқ зоғ аст ва дили пурдард*, магар вақте ки ба ҷон ин алфоз калимаи дигар, ки мутародифи ниҳо бошад, мисли **сивои ва ғайри, молмоли** ...бигзоранд, касраи аломати изофат пайдо ояд. Ва ҳамчунин аз лафзи **бар** ба бои муваҳҳада ба маънии пеш, ки лозимулизофат ба мобаъди худаш бошад, чунонки дар ин байти Саъдӣ, байт:

Чавон аз миён рафт, бурданд пир
Бикарданд *бар* тахти султон асир.

ай: **пеш** тахти султон, Низомӣ фармояд, мисраъ:

Тазаллумзанонанд *бар* шоҳи Рум...

ва ҳамчунин аз лафзи **бар** ва **забар**, ки ба маънии боло бошад, чунонки дар ин мисраъ:

Нишаст аз *бари* боран куваш...

мисоли фақи изофати он, мисраъ:

Нишондаш *забар* дасти дастури хеш...

яъне болон маснади вазири аввалини худ ва агар забардастро сифати муқаддами вазири дуввумӣ гуфта шавад, чунонки баъзе гумон бурданд, феъли **нишондаш** лағви маҳз хоҳад буд. Ва ҳамчунин агар лафзи **шон** замири ҷамъи ғоиб ва калимаи масдар ба алифи мамдуда монанди **об** ва максура монанди **эзид** музофилайҳ воқеъ шавад, фақи касраи изофӣ умуман дар музоф ҷоиш ва равоист, мисраъи Хусрав:

Кард *занахшон* зи маҳосин канор...

яъне занаҳдони муғулон; мисоли алифи мамдуда чунончи **сайлоб**; мисоли **эзид** аз Низомӣ, мисраъ:

Ба номн бузург *эзиди* додбахш...

мисоли дигар аз Низомӣ, мақулаи хокони Чин, байт:

Чу **эзид** ба ман неъмате дарфузуд,
Сипос *эзидам*, чун набояд намуд?

Ҷомӣ гуяд, мисраъ:

Ба ном **эзид** аҷаб гулдастаи нур...

ва гоҳе алифи **эзид** дар китобат ҳам соқит карда ба моқабл мавсул созанд, чунонки: ба ном **эзид** (بناميزد) — қонда ва тарзи навишти мисолҳо дар ин мақола дар алифбон арабӣ саҳеҳтар зоҳир мегардад)* ва метавонад, ки касраи изофат аз охири лафзи **бузург** ва сипос дар ҳар ду шеъри Низомӣ ва аз охири лафзи **ном** дар мисраъи Ҷомӣ дар ҳар амсилаи мазкура саломат дорем ва алифи **эзидро** ҳар се ҷо ба зарурати назм соқит кунем, чунончи суқути ин қисм алиф дар назм бисёр аст. Ва бояд доғнист, ки гоҳе калимаро бадалаи касраи изофат оранд, чунончи дар ин мисраъ, мисраъ:

Рабуда ниюшандагонро шикеб...

ай: **шикеби** ниюшандагон; ва ҳамчунин дар ин мисраъ, мисраъ:

Касонро нашуд новак андар ҳарир...

яъне новаки он касон дар ҳарир нарафт. Ва чунонки аз баъзе алфози суқути касраи изофат ба назар омада, ҳамчунин дар баъзе ҷо бидуни ҳоҷати изофат зиёдати касраи низ дида шуда, чунончи касраи лафзи **сар** дар ин байти Зухурӣ, байт:

Ба зери қасри қадраш дар тамошо
Сари бар пушти ақли даст боло.

мисоли дигар аз Зухурӣ, мисраъ:

Аз эшон сари сандал олуида кард...

Ва дар баъзе ҷунин мақомот ба ён таҳтӣ менависанд ва меғунд, ки ин ён зоида аст. Бидон ки ҳарчанд дар қалом асотиза суқути касраи изофат ва зиёдати он дар баъзе маҳал воқеъ аст, лекин аз ин ҳарду амр иҷтиноб лозим. Магар исқоти касраи изофат аз лафзи **соҳиб** ва **сар** ҷоиш аст? Чун андак аз ақсоми изофат ба баён омад, чанде аз мушобехоти он низ гуфта мешавад, то тамизе ҳосил гашта толибонро як навъ ғоидае даст диҳад. Бидон ки мушобех ба музоф ва музофилайҳ таркиби бадал ва мубаддал аст. Дар ин сурат ҳарфи

охирн исми аввалро максур нахонанд, балки охири хар ду исмро мавкуф муталаффиз намоянд, чунон ки *имом Хасан* ва *шоҳзода Хурмузд* ва *Мирзо Соиб*, суханшинос Махмудбек, пас минн *имом* ва хои *шоҳзода* ва синн *суханшиносро* максур набояд хонд, зеро ки ин хар се исми мубаддал аст ва Хасан ва Хурмузд ва Махмудбек ин се исми бадал аст аз онҳо. Бояд донист, ки қариб ба услуби таркиби изофи таркиб ба ҳазфи ҳарфи ташбеҳ бошад аз мушаббахун биҳи ва ба искоти лафзи дар аз мушаббах, чунонки: *ойинаи рӯ*, яъне чун ойина дар рӯ ва *сарви қомат*, яъне чун сарв дар қомат ва дигар таркиби тамйиз чун: *пастмартаба* ва *баландҳиммат*, яъне паст аз рӯи мартаба ва баланд аз рӯи ҳиммат; ва дар ин хар ду таркиби охири иннн харфи охири исми аввалро мавкуф хонанд ва асло максур ба забон наронанд ва хар якро аз ин кисм асмои мураккаба, чунончи: *ойинаи рӯ* ва *сарви қомат* ва *пастмартаба* ва *баландҳиммат* ва амсоли онро лақаб гӯянд.

АЗДОД اذداد *ҷамъи зид*(д).

ИЗРОР اضرار зарар расонидан.

ИЗИРОР اضرار беихтиёрӣ ва бечорагӣ қардан (аз «Суроҳ»).

ИЗМОР اضرار замир овардан барон исме дар қалом.

АЗЯЪ اضيع зоеъқунандатар.

АЗЛОЪ اضلاع *ҷамъи зиль*, ки ба маънии паҳлу бошад; ва гоҳе ба маънии гӯшаҳо ва атроф ва ҷавониб мустаъмал мешавад.

ИЗИҶОЪ اضجاع бар паҳлу хуфтан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ИЗЪОФ اضافت дучанд гардонидан ва билфатҳ (яъне азъоф)* дучандҳо.

АЗОИФ اخافت *ҷамъи зайф*, ки ба маънии меҳмон бошад ва ин ҷамъ хилофулқиёс аст.

АЗЕФ اضياب *ҷамъи зайф* аст, ки ба маънии меҳмон бошад.

АЗЪАФ اضعت заифтар.

ИЗЛОЛ اضلال бериҳ гардонидан касеро (аз «Қанз»).

АЗФОСИ АҲЛОМ اضافت احلام азғос ба маънии дастаҳои гиёҳи хушқу тари бо ҳам омехта, чи азғос *ҷамъи зигс* (билкаср) аст ва аҳлом (билфатҳ ва хои муҳмала) ба маънии хобҳо, *ҷамъи хулм* (ки биззам аст) ба маънии хоб; пас маҷмуъи азъофи аҳлом ба маънии хобҳои парешон, ки таъбири дуруст надошта бошанд ба ҷиҳати ахлоти аҳволи маъқул ва ғайри маъқул.

УЗҲУКА اضحكه он чиз ва сухан, ки мардумро ба ханда орад.

АЗЪОФИ МУЗОАФА اضافت مضاهه дучандҳо ва дучанд қардашуда ва киноя аз ин қасрат дар қасрат ва бисъёри дар бисъёрист.

Фасли алифи максура маъа тои муҳмала

ИТФО اطفاف куштани оташ ва куштани чароғ (аз «Мунтахаб»).

ИТРОР اطرار муболиға қардан дар ситонш ва мадҳ.

ИТНОБ اطناب дарозини сухан ва билфатҳ (яъне атноб)* расанҳои хайма (аз «Мунтахаб»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки итноб ба лафзи додан ва овардан ва рафтан мустаъмал.

АТЯБ اطيب хушбӯдортар ва покизатар.

ИТОЛАТ اطالت дароз қардан.

ИТОРАТ اطارت парронидан.

ИТРОҲ اطراح андохтан (аз «Одобул-фузало» ва «Мунтахаб»).

ИТТИРОД اطراد ба маънии рост шудани коре ва пайи якдигар шудан ва ба таҳфиф (яъне итрод)* ба маънии рондан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ИТРОЗ اطرار нақш қардан ва билкаср ва ташдид (яъне иттироз)* низ ба маънии нақш қардан.

АТЛАС اطلس ба маънии дирами бенақши сикка ва номи чомаи абрешумӣ, ки аксар аз нақш сода бошад; ва ба маънии сатҳаи муқари фалаки нуҳум, ки сатҳи муҳаддаби онро арш гӯянд, зеро ки чунончи дирами бенақш аз нуқуш сода бошад, ҳамчунин фалаки нуҳум аз

- нукуши кавокиб сода аст; ва ба маънии гурги даррандаи тира, яъне сурхи тираанг (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва шуруҳи «Қирон-ус-саъдайн»).
- УТРУШ** اطروش ба маънии кар, ки ба хинди бахра гуянд (аз шуруҳи «Нисоб»).
- ИТМОЪ** اطماع касеро дар тамаъ андохтан (аз «Қанз»); ва билфатҳ (яъне атмоъ)* *чамъи тамаъ*.
- АТРОФ** اطراف канораҳо; ва ба истилоҳи атиббо ба маънии дасту по (аз «Қанз»).
- ИТЛОҚ** اطلاق равон кардан ва раҳо кардан аз банд ва кушодан ва гуфтан ва шикам рондан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ИТРИФАЛ** اطرافل *муарраби трипҳал*, чи дар хинди три ба маънии се бошад ва пҳал ба маънии самар (аз рисолаи «Муарработ»); чун давон маъруф аз ҳалила ва баллила ва омула мураккаб аст, бад-ин исм мусаммо гардид.
- АТЛОЛ** اطلاق нишонаҳои сарон куҳна ва вайрон (аз «Латоиф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- АТРИЯ** اطرية ришта, ки аз майда сохта бо ширу шакар мехуранд (аз «Бурҳон»).
- УТРУБА** اطرובה он чи мардумро ба тараб орад; ва ба маънии соз ва мазомир ва нағма мустаъмал мешавад.
- УТРА** اطره зеҳи буни нохун (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).
- АТЪИМА** اطعمه *чамъи таом*.
- Фасли алифи мақсура маъа
зон муъҷама
- ИЗҲОР** اظهار ғолиб гардонидан ва пайдо кардан (аз «Мунтахаб»).
- Фасли алифи мақсура маъа
айни муҳмала
- ЭЪЁ** اعيا монда шудан ва монда кардан аз бисёрни рафтан ё ҳаракат (аз «Мунтахаб»).
- АЪТО** اعتا саркашон; ин *чамъи утув(в)* аст (аз «Латоиф»).
- АЪМО** اعسى ба маънии нобино.
- АЪШО** اعشا лақаби шоире азимушшон аз араб (аз «Сурурӣ»); ва дар «Мунтахаб» ба маънии шабқур низ омадааст.
- ЭЪТИЗО** اعترضا нисбат доштан ва худро бо қасе нисбат кардан (аз «Мунтахаб»).
- ЭЪСО** اعصا нофармонӣ кардан ва чамъ кардан гурӯҳеро бар хайр ва шар.
- ЭЪТИЛО** اعطلا баланд шудан (аз «Мунтахаб»).
- ЭЪЛО** اعلا баланд кардан ва бузургов кардан (аз «Мунтахаб»).
- ЭЪТИНО** اعتمنا ғамхорӣ кардан ва тимор доштан ва эҳтимом ва мехрубонӣ кардан (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- АИФФО** اعفا *чамъи афиф*.
- ЭЪТО** اعطا додан ва бахшидан (аз «Мунтахаб»).
- ЭЪРОБ** اعراب возеҳ ва равшан гардонидан ва баён кардан; ва ҳаракоти авоҳири калимоти араб, чаро ки возеҳ мекунад маонии муқтазиаро ё он ки дур мекунад фасоди илтибосро, ба ин маънӣ маъхуз аст аз арбат муадтаҳу изо фасадат (عريت ممدته اذا فسدت); пас бар ин тақдир ҳамзан боби ифъол баърои салб бошад; ва билфатҳ (яъне аъроб)* арабони саҳронишин, ба ин маънӣ ин лафзи чамъест, ки муфрад надорад (аз «Қомус» ва «Суруҳ» ва «Латоиф» ва «Қанз» ва ғайра).
- ЭЪҶОБ** اعجاب дар такаббур ва ғурурандохтан ва такаббур кардан ва бар ҷизе тааҷҷуб овардан ва аҷиб доништан (аз «Мунтахаб»).
- АЪШОБ** اعشاب гиёҳҳои тар.
- АОҶИБ** اعاجيب *чамъи аҷиб*, чунонки аҳодис *чамъи ҳадис* (аз «Қомус»).
- АЪҚОБ** اعقاب пасмондагон ва пасояндагон ва писарон ва авлод; *чамъи ақиб*.
- ИОДАТ** اعادت бозгардонидан ва бозгуфтан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ЭЪНОТ** اعنات худро ба қори саҳт афғандан; ва номи санъате, ки онро илтизоми молоюлзам низ гуянд.

ЭЪВИЧОЧ اعراج ба маънии кач шудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

АЪРАЧ اعرج ланг (аз «Мунтахаб»).

ЭЪТИДОД اعتداد ба маънии эътибор ва ба маънии ба шумор овардан (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).

ЭЪДОД اعداد омода сохтан; ва ба фатх (яъне аъдод)* *чамъи* адад (аз «Мунтахаб»).

ЭЪТИЗОД اعتضاد бозу додан, яъне ёри ва мадад кардан; ва метавонад, ки гоҳе эътизод, ки масдар аст, ба маънии муътазид бошад, ки исми фоил аст, чунонки худо ба маънии ходи.

ЭЪТИМОД اعتماد ба пушт такъя кардан ба чизе (аз «Кашф»).

ЭЪТИКОД اعتقاد дар дил гирифтан ва саҳт муҳкам шудан; ба лафзи доштан мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ЭЪТИЕД اعتياد бозомадан ва одат кардан (аз «Мунтахаб»).

ЭЪЗОР اعذار узр кардан ва хатна кардан ва таому зиёфати хатна (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ЭЪСОР اعصار гирдбод, ки ба хинди бағула гуянд; ва билфатҳ (яъне аъсор)* *чамъи* аср, ки ба маънии замона аст (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

ЭЪТИБОР اعتبار ибрат гирифтан ва ба андеша аз пайи чизе рафтан ва чизеро нек ангоштан (аз «Мунтахаб»).

АЪВАР اعور ба маънии шахси якчашм; ва номи як рӯда аз шаш рудаи шикам, чаро ки онро мадхал ва махраҷ ҳамон як роҳ аст (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Канз»).

ЭЪТИЗОР اعتذار узр хостан.

АЪМОР اعمار умрхо ва зиндагонихо, ин *чамъи* умр аст (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).

АЪШОР امثار *чамъи* ушр, ки (биззам) ба маънии даҳум хисса бошад аз чизе.

ЭЪЗОЗ اعزاز нээат додан.

АЪҚОЗ اعجاز суринок; ва билкаср (яъне эъқоз)* очиз кардан касеро

ва харки одате, ки аз набӣ зоҳир шавад, чаро ки кофирон аз дидани он очиз мегардиданд (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ЭЪҚОС اعكاس вожгун кардан ва акси чизе дар обу ойина ва ғайра андохтан.

АЪМАШ اعمش он ки об аз чашмаш ба сабаби мараз чорӣ бошад; ва лақаби олиме (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

ЭЪВОС اعراض душвор кардани кор бар хасм (аз «Мунтахаб»).

ЭЪРОЗ اعراض рӯй аз чизе гардонидан; ва билфатҳ (яъне аъроз)* матоъхо ва беморихо; ва ба истилоҳи атиббо ба маънии мараз, ки ба сабаби маразе пайдо шуда бошад; ва *чамъи* араз, ки ба муқобалан ҷавҳар бошад, яъне чизҳое ки собит ва мустақил ба нафси худ набошад ва қоним ба ғайр бошад; ва аърози нафсонӣ иборат аз ғам ва ваҳм ва фазаъ ва фараҳ ва хичлат аст.

ЭЪТИРОЗ اعتراض пеш омадан мар касеро ва дар миён омадан ва ҳоил шудан (аз «Кашф» ва «Канзул-луғот»).

ЭЪТИЕЗ اعتياض ба маънии иваз додан; дар ин лафз ё бадал аз **вов** аст (аз «Латонф»).

ЭЪТИСОФ امتساق аз асаф; ба маънии бериҳ рафтан ва бедод кардан (аз «Канз» ва «Кашф» ва «Мунтахаб»).

АЪРОФ اعرف мақомест мобайни дӯзах ва биҳишт; ва бад-он чихат онро аъроф гуянд, ки сокинони он ҷо аъроф бошанд, ай: шиносандатар бошанд ба аҳволи биҳиштиён ва дӯзахиён; ва ин ривоят аз имом Зоҳид аст (аз «Мадор-ул-афозил» ва «Кашф» ва «Мунтахаб»); ва соҳибни «Кашф» ва «Мунтахаб» ба маънии бӯё низ навишта.

ЭЪТИРОФ اعتراف бар хатон худ икром кардан ва шинохтан (аз «Мунтахаб»); ва ба лафзи доштан ва овардан мустаъмал.

ЭЪТИКОФ اعتكاف бозистодан аз чизе (аз «Канз»); ва дар «Мунтахаб» гӯшанишинӣ дар масҷид.

АЪТОФ اعطاف меҳрубониҳо (аз «Канз»); *чамъи* атоф.

- ЭЪТИНОҚ** امتنان муониқа кардан (аз «Латоиф»).
- ЭЪТОҚ** امتان банда озод кардан (аз «Мунтахаб»).
- АЪНОҚ** امتان гарданхо ва бузургони кавм (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).
- ЭЪТИЗОЛ** امتزال як сӯ шудан (аз «Қанз»); ва дар «Латоиф» гушанишинӣ ва як сӯ шудан ва мункири олами ботин шудан ва дар маҳсусот мондан, тамма каломаху; ва ба истилоҳи аксар аз муҳаққиқин эътизол коил ба қидами арш шудан ва уббодро холиқи афъоли худҳо хайран ва шарран пиндоштан ва аслаҳ дар ҳақи уббод аз тарафи боритаоло вочиб доништан аст.
- АЪДАЛ** عدل шонстатар ба гувоҳӣ додан ва доддихандатар (аз «Суроҳ»).
- ЭЪМОЛ** اعمال кор фармудан; ва билфатҳ (яъне аъмол)* корҳо ва ба маънии дехот ва парганот низ омада, зохиран ба ин маънии ахир маҷоз аст.
- АЪЗАЛ** اعزل дар луғат ба маънии марди бесилоҳ аст; ва номи ситорае, ки онро Симоки Аъзал гуянд, чи қариби ӯ кавкаби дигар, ки ба манзилаи силоҳ ва найзаи ӯ бошад нест, ба хилофи Симоки Ромех, ки қариби ӯ кавкабест, ки ба манзилаи силоҳ ва найза бошад (аз шарҳи «Қирон-ус-саъдайн» ва «Мунтахаб»).
- АЪҶОЛ** اعجال шитобиҳо ва шитобиқунандагон ва ғӯсолаҳо.
- ЭЪТИДОЛ** اعتدال миёна шудан дар гармӣ ва сардӣ ва хушкию тарӣ ё дар тулу арз ва баробар будани ҳар чиз ва гоҳе киноя бошад аз аъзо ва андом, чаро ки аксар аъзон берунии инсон ду-ду ҳастанд ва бо ҳам адл, яъне баробарӣ доранд ва ин маҷоз аст, ки итлоқи масдар бар исми фойл шудааст.
- ЭЪТИЛОЛ** اعتلال бемор шудан ва бахона овардан ва иллату сабаб овардан барои чизе ва ҳам боздоштан касеро аз коре (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).
- ЭЪТИҚОЛ** اعتقال банд кардан ва баста гардонидан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ЭЪТИСОМ** اعتصام худро аз гуноҳ маҳфуз доштан ва ҷанг дарзадан ба чизе (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ЭЪЗОМ** اعظام бузург кардан ва бузург доштан.
- АОЗИМ** اعظم ба маънии бузургтарон; ин ҷамъи аъзам аст, чунонки афозил ҷамъи афзал.
- ЭЪЛОМ** اعلام хабар додан ва огоҳ кардан; ва билфатҳ (яъне аълом)* аламҳои фавҷ ва нишоҳои лашкариён; ва ба маънии исмҳои мардум ва номҳои шаҳр; ва ба маънии кӯҳҳо (аз «Мунтахаб»).
- ЭЪДОМ** اعدام нест кардан.
- ААМ(М)** اعم фарогирандатар ҳама-ро (аз «Мунтахаб»).
- АЪҶАМ** اعجم он ки сухани фасех гуфтан натавонад; ва ба маънии гунг низ омада (аз «Мунтахаб» ва ғайра).
- АЪМОМ** اعمام ҷамъи ам(м), ки ба маънии бародари падар аст (аз «Мунтахаб»).
- АЪВОМ** اعوام ба маънии солҳо; ва ин ҷамъи ом аст, ки ба маънии сол бошад (аз «Мунтахаб»).
- ЭЪЛОН** اعلان зоҳир кардан ва ошкоро кардан (аз «Қанз» ва «Суроҳ»).
- АЪЛАН** اعلان ошкоротар.
- АЪВОН** اعوان ёрон, яъне мададгорон ва ёварон (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- АЪЕН** اعيان ба маънии бузургон ва ҷашмҳо ва ашъё ва завоти мавҷудот дар хорич (аз «Мунтахаб»).
- УЪҶУБА** اعجوبه ба маънии аҷиб ва он чи мардумро дар тааҷҷуб андозад, на ба ғайри ҳамза (аз «Музил-ул-ағлот»).
- АИННА** اعنه ҷамъи инони асп.
- АИЗЗА** اعزه бузургворон ва азизон; ва ин ҷамъи азиз аст.
- АЪВИНА** اعونه ёриқунандагон; ва ин ҷамъи оин аст хилофулқиёс; ва оини сифаи исми фойл бошад аз авн.

АЪЕНИ СОБИТА اعيان ثابتة сувари асмои илоҳӣ (аз «Қашф»); ва дар «Мадор-ул-афозил» ба маънии су-варн илмия навиштааст.

АЪЗОИ РАИСА اعضاء رئيسه дил ва димоғ ва чигар ва ғайра.

АЪМОИ ФИТРИ اعمالي فطري кӯри мо-дарзод.

АЪЕЙ//ЭЪЕЙ اعيائي номи дарде, ки соҳибаш аз ҳаракат изо меёбад.

АОЛИ اعالي баланд ва баландмарта-багон ва чоҳон баланд (аз «Қашф» ва «Қанз»).

АОДИ اعادي ба маънии душманон (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Қашф»).

АЪЦАМИ اعجمي мурод аз нодон ва ғайри фасеҳ (аз шарҳи «Тухфат-ул-урокайн»).

АЪРОБИ امرابي ба маънии яке аз аъроб; ва ин мансуб ба аъроб аст, ки ба маънии арабони сахронишин аст.

АЪНИ اعني ба маънии қасд мекунам ва мурод медорам; ин сифати мута-каллимӣ воҳид аст аз ана (عنى), яъне иноятан.

**Фасли алифи мақсура маъа
ғайни муъҷама**

ИҒРО اغرا ба ҷанг барангехтан ка-сера ва барғалонидан (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИҒЗО اغضا иғмоз ва чашмпӯшӣ.

ИҒВО اغوا гумроҳ қардан (аз «Мун-тахаб»).

ИҒИО اغنا тавонгар қардан ва бени-ёз гардонидан (аз «Мунтахаб»).

ИҒТИРОБ اغتراب ғариб ва мусофир шудан (аз «Латонф»).

ИҒСАТ اغاثت ба маънии фаръедра-сӣ (аз «Мунтахаб»).

ИҒРИРИС اغريرث номи подшоҳ, ба-родари Афросиёб (аз «Муайинд» ва «Бурҳон» ва «Мадор»).

АҒОИД اغائد маъшукон; ин ҷамъи ағъяд аст, ки сифати исми тафзил бошад ба маънии нозукбадантар ва нармандомтар (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

АҒБАР اغبير ба маънии хокранг ва гардолуд (аз «Қанз» ва «Мунта-хаб»).

ИҒТИФОР اغتفار мағфират (аз «Ла-тонф»).

АҒОР اغار ба маънии нам ва заминӣ намнок ва ҷунбидан ва барғалони-дан ва омехтан (аз «Латонф»).

АҒМОР اغمار нодонон ва ноозмудако-рон.

АҒЛАМАШ اغلمش номи подшоҳе аз Туркистон (аз «Мадор» ва шуруҳ); ва баъзе муҳаққикин ба замми ав-вал ва севвум ва ҷаҳорум (яъне Уғлумуш)* навишта.

ИҒМОЗ اغماض чашмпӯшӣ ва осон ги-рифтан дар муомила (аз «Мунта-хаб»).

АҒЛАТ اغلط ба маънии ғалаттар.

ИҒЛОТ اغلاط ғалат қардан; ва бил-фатҳ (яъне ағлот)* ҷамъи ғалат.

АҒЛОЗ اغلاظ чизҳои дурушт ва си-табр.

ИҒТИРОФ اغتراف аз каф об хӯрдан (аз «Латонф»).

ИҒЛОҚ اغلاق дар бастан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»); ва ба истилоҳ душвор қардани ҳусули муддао.

ИҒРОҚ اغراق ғарқ қардан ва мубо-лиға қардан ва камон саҳт қаш-дан (аз «Мунтахаб»); ва блъзе аз муҳаққикон навиштаанд, ки иғроқ он муболағаро гуянд, ки ба ҳасби ақл мумкин бошад ва ба эътибори одат муҳол намояд; ва он ки ба одат ва ақл ҳар ду муҳол бошад онро муболағаи ғулув(в) номанд.

ИҒФОЛ اغفال фуру гузоштан ва бе-хабарӣ (аз «Мунтахаб»).

АҒЛОЛ اغلال тавқон оҳанӣ, ҷамъи ғул (биззам); ва обҳои раво; ва билқаср (яъне иғлол)* хиёнат ва кина (аз «Латонф»).

АҒНОМ اغنام буз ва гӯспандон, ин ҷамъи ғанам аст.

ИҒЛОМ اغلام қори шанъ бо амра-дон ва кудакон қардан.

АҒСОН اغصان ҷамъи ғусн (биззам), ки ба маънии шоҳи дарахт аст (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунта-хаб»).

АҒЛОЗИ АЙМОН اغلاظ ایمان ба маъ-
нии касамҳои дурушт.

УҒЛУТА اغلوطه чизе ё сухане, ки ба
он касеро дар ғалати ва ваҳм ан-
дозанд (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

АҒЗИЯ اغذيه ҷамъи ғиза.

АҒОНӢ اغانى ҷамъи уғния, ки (ба
замми аввал ва ташдиди ёи таҳ-
тонӣ) мисли умния ва амонӣ ва
узҳия ва азоҳӣ; ва уғния созеро
низ гӯянд, ки бе нафҳи дам мена-
возанд мисли ҷангу рубоб; ва миз-
мор онро гӯянд, ки ба нафҳи дам
навозанд мисли най ва мусиқор
(аз «Шарҳи Гулистон» аз Мир Ну-
руллоҳ ва «Мунтахаб»).

Фасли алифи мақсура маъа фо

ИФНО افنا нест қардан (аз «Мун-
тахаб»).

АҒӢО اغنى навъе аз мори сиёҳ, ки
бағоят захрнок бошад; форсиён ба
қасри айн (яъне ағъӣ)* хонанд.

АҒСО افسا ба маънии афсунгар (аз
«Бурҳон»).

ИФШО افشا ошқоро ва зоҳир қардан
(аз «Мунтахаб»).

ИФТИРО افترا ба маънии бӯхтон.

АҒРОСИ ОБ افراس آب ба маънии ху-
бобҳо, ки ба вақти бориш бар рӯи
об падиқ оянд (аз «Сурурӣ»).

АҒРОСИЕБ افراسياب подшоҳе ази-
мушшон аз подшоҳони Тӯрон, ки
бағоят шучоъ ва баҳодур буд; ва
ба маънии хубобҳо низ бошад, ба
ин маънӣ чун дар лафзи об ду
алиф аст, алифи аввал ба ёи таҳ-
тонӣ мувофиқи қоида бадал шуда-
аст.

УҒТ افث ба маънии уфтодан ба ми-
ёндорӣ, яъне дар қушті ду қасро
аз ҳам ҷудо қардан (аз «Шарҳи
Гулқушӣ»).

ИФОЗАТ افاضت файз додан ва хайри
бисъёр расонидан ва пур қардани
зарф (аз «Мунтахаб»).

ИФОҚАТ افاقات ба ҳуш бозомадан
(аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИФЛОҶ افلاج фолҷ шудан ва бе-
хиссу ҳаракат гардидани узв.

ИФЛОҲ افلاح фирӯзмандӣ ва раста-
горӣ (аз «Мунтахаб»).

ИҒТИТОҲ افنتاح кушодан ва оғоз
қардан (аз «Мунтахаб»).

ИҒТИРОҲ افتراح сурур ва шодмонӣ
қардан.

ИҒРОҲ افراح шод қардан (аз
«Қанз»).

ИҒЗОҲ افضاح фазиҳат қардан ва
расво қардан.

АҒЗАҲ افضح расвотар.

ИҒТИЗОҲ افنتضاح расвой.

ИҒТИҚОД افنتقاد ба маънии гум қар-
дан, яъне номавҷуд қардан; ва ба
маънии тафаҳхус қардан; ва ба
маънии гумшударо бозчустан ва
мехрубонӣ қардан (аз «Латоиф»).

УҒТОД افنتاد маҷозан ба маънии ит-
тифок (аз «Мадор» ва «Қашф»).

ИҒСОД افساد фасод қардан ва табоҳ
қардан; ва билфатҳ (яъне афсод)*
табоҳиҳо (аз «Мунтахаб»).

АҒХОЗ افخاذ ронҳо.

ИҒТИҚОР افنتقار эҳтиёҷ ва дарвешӣ
ва хорӣ ва очизӣ (аз «Мунтахаб»
ва ғайра).

АҒҚОР افنكار ҷамъи фикр; ва дар
форсӣ ба фатҳи аввал ва кофи
форсӣ (яъне ағфор)* ба маънии
реш ва захм; ва ба маънии маҷ-
руҳ (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ИҒТОР افطار рӯза шикастан ва рӯза
кушодан (аз «Мунтахаб»).

АҒДАР افندر ба маънии бародарзода
ва хоҳарзода (аз «Қашф» ва «Су-
рурӣ» ва «Мадор»); ва дар «Бур-
ҳон» ва Рашидӣ) навишта, ки са-
ҳеҳ он аст, ки бародари падарро
гӯянд, ки ба араби ам(м) номанд.

АҒШОР افشار тонфаест аз қизилбош
(аз «Фарҳанги туркӣ»).

АҒСОР افسار ресмоне, ки бад-он асп-
ро баста мекашанд, ба ҳиндӣ бағ-
дур гӯянд.

АҒРОЗ افراز масолеҳи таом, мисли
кашнӣз ва қаранфул ва зира ва
ғайра; ва ин муҳаффафи буйафроз
аст.

УҒСУС افوس ба маънии танз ва бо-
зӣ ва зарофат ва тамасхур; ва бил-
фатҳ (яъне афсӯс)* дарег ва ҳас-
рат ва зулм (аз «Рашидӣ») ва дар
«Бурҳон» ба ҳама маънӣ билфатҳ.

ИФЛОС افلاس бечиз шудан, яъне ба чое расидан, ки гуянд фулсе надорад (аз «Суроҳ»); бидон, ки дар ин лафз хосияти боби афъоли салб маъхаз аст.

ИФТИРОС افتراس гардан шикастан ва куштан ва ба нишон дарёфтан чизеро ва савор шудан (аз «Мунтахаб»).

АФРОС افراس аспон; ва ин *чамъи фарас* аст, ки ба маънии асп бошад.

ИФТИТОШ افتتاش тафтиш кардан, яъне чувстучу кардан (аз «Латоиф»).

ИФРОТ افراط аз хад даргузаштан ва ин *зидди тафрит* аст, ки ба маънии камй кардан ва таксир кардан аст (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ИФТИРОҚ افتراق аз ҳамдигар чудо кардан.

УФУҚ افق каноран осмон (аз «Мунтахаб»); ва таҳқиқи *уфуқ* дар баёни лафзи *офоқ* навишта шуд ва ҳам дар таҳқиқи *доираи узмо* дар фасли дол маъалалиф муфассал мазкур ҳақад шуд.

ИФҚ افك дурӯр ва бухтон (аз «Канз» ва «Мадор»).

АФЗАЛ افضل ишорат аст ба Афзалуддин, ки номи Ҳоконист алайҳи раҳма.

АФОЗИЛ افاضل фозилтарон; ва ин *чамъи афзал* аст.

ИФТИЪОЛ افتعال тухмат ва бухтон.

АФЗАЛУЛАШКОЛ افضل الاشكال *киноя аз* шакли мудаваар, ки гирд мебошад.

АФЕЛ افعال филон.

АФИЛ افيل ба маънии шутури чавон (аз шарҳи «Нисоб»).

АФБИИ ОТАШИНДАМ افعى آتئين دم *киноя аз* бундуқ.

ИФҲОМ افحام хомӯш гардонидан ба хуччат (аз «Мунтахаб»).

АФГАНДАСУМ افگنده سم ба маънии очиз ва аз ҳаракат бозмонда.

АФРЕШУМ افريشم ба маънии абрешум.

УФТОДАН افتادان на ба фатх (яъне афтодан)* чунон ки машхур шуда

(аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Кашф»).

АФДИДАН افديدن тааччуб кардан (аз «Бурҳон»).

АФНИН افنين ба маънии шохҳои дарахт; ва ба маънии хунархо ва анвоъи сухан, *чамъулчамъи афнон* аст ва *афнон чамъи фанан* аст. ки ба маънии шох бошад ва низ *чамъи фан(н)* (аз «Мунтахаб»).

ИФНОН افنان гуногун овардан; ва билфатх (яъне *афнон*)* шохҳои дарахт, *чамъи фанан* (аз «Канз»).

АФСОН افسان санги фасон.

АФҒОН افغان оху нола; ва номи қавмест маъруф (аз «Рашидй» ва «Бурҳон»).

ИФТИТОН افتتان фитна ангеҳтан ва дар фитна уфтодан (аз «Латоиф» ва «Канз»).

АФСУРДА افسرده аз бисъёрии сарди пажмурдашуда ва ях басташуда (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайри он).

АФРАНЧА افرنجه номи шаҳр.

АФЪИДА افنده ба маънии дилхо; ва ин *чамъи фуод* аст, ки ба маънии дил бошад.

АФВОҲ افواه дорухон хушбӯ; ва ба маънии даҳанхо ва ба ин маъни *чамъи фаваҳ* аст, ки бар вази қавл ба маънии даҳан бошад; *маҷозан* ба маънии шухрат мустаъма. (аз «Канз» ва «Мунтахаб» ва «Ҳиёбон»); ва Сайид Нуруллоҳ дар «Шарҳи Гулiston» навишта, ки *афвоҳ чамъи фуҳ* аст (ки ба зами аввал бошад), ҳо-ро аз охир ҳазф карданд, чун вов таҳаммули эъроб надошт ба мим бадал карданд. Замман фо, ки ба чиҳати муносибати вов буд, барон хиффат ба фатҳа мубаддал шуд, чунончи дар маҳалли муфрад *фам* гуянд. Чун сифаро ба хангоми тасғир ва чамъи таксир ба асл рӯ менамоянд, дар тасғир *фуя* ва дар чамъ *афвоҳ* гуянд.

АФОГИНА افاغنه *чамъи афгон*, ки қавмест маъруф.

АФЗИЯ افضيه маконҳои фарох; ва ин чамъи *фазо-ст*.

АФГОНА افگانه бачаи нотамом, ки дар камтар аз ҳафт моҳ мутаваллид шавад.

АФЗАЛИ افضلې тахаллуси Хоқонӣ, ки дар ибтидо мекарданд.

АФЪЙ افئى қисмест аз мори бағоят захрнок (аз «Канз»); ва гуянд, ки афъй аз дидани зумурруд кӯр мегардад.

АФОЪИ افئى морхон захрнок; ин *ҷамъи афъй*-ст.

Фасли алифи мақсура маъа қоф

ИҚНО ائنا сармоя додан ва касб кардан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ИҚТИНО ائنتа касб кардан, яъне хо-сил кардан ва сармоя гирифтан (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ИҚТИФО ائنتа ба маънии пайравӣ (аз «Мунтахаб»).

АҚСО ائسا канорҳо ва дуриҳо, *ҷамъи қасо* (ки ба фатҳи аввал ва каср) ба маънии дури ва канора аст, чунонки арҷо *ҷамъи рачо*-ст ва ҳам *ҷамъи қасӣ*, ки ба маънии дур аст (аз «Суроҳ» ва «Қомус»).

АҚСО ائسى ба маънии дуртар ва ба-пиҳоят расидатар; ва Масҷиди Ақсо масҷидест, ки оиро Байтулмуқаддас гуянд, бинокардаи Довуд алайҳиссалом, дар мулки Шом воқеъст ва он қиблаи яҳуд аст.

АҚРИБО اقربا *ҷамъи қариб*, ки ба маънии хешованд аст; ва он чи баъзе мардум ба фатҳи ро ва замми ро (яъне *акрабо* ё *акрубо*)* хонанд ғалати маҳз аст, камо ло-яхфо ало соҳиби плмиттасриф.

ИҚВО اقوا айбест аз уюби қофия ва он мухталиф кардан аст қофия-хоро ба ихтилофи ҳаракот на ба ихтилофи ҳуруф. Чун қофияи гил (билкаср) бо гул (биззам) ва қофияи давр (билфатҳ) бо дур (биззам). Ва *иқво* дар луғат тамом шудани зод аст. Ва чун ин айб ба сабаби он мебошад, ки зоди шоир, ки қофияи саҳеҳ аст тамом шуда, лихозо ин айбро *иқво* ном карданд (аз «Мунтахаб» ва «Рисолаи Атой»).

ИҚЛИМИЁ ائليميا рими нукура ва чирки тилло (аз «Мунтахаб»).

ИҚТИДО ائنتدا пайравӣ кардан (аз «Мунтахаб»).

АҚЗО اقضى ҳукмқунандатар (аз «Мунтахаб»).

АҚВО اقوى қавӣ ва зӯрмандтар.

АҚВИЁ اقربيا зӯрмандон; ва ин *ҷамъи қавӣ*-ст.

АҚРАБ اقرب қарибтар.

АҚОРИБ اقارب наздикон ва хешон (аз «Мунтахаб»).

ИҚТИЗОБ اقتضاب буридан (аз «Канз»).

ИҚТИРОБ اقتراب наздик омадан (аз «Латоиф»).

АҚЗАЛҚУЗОТ اقضى القضاء қозитар аз қозиён, яъне он қозӣ, ки дар мартабаи қазо болотар аз қозиён бошад.

ИҚОМАТ اقامت мондан дар ҷое ва қиём намудан ва қоим кардан; ва тақбир барои иттилоғи намози ҷамоат гуфтан.

ИҚОЛАТ ائالت фасҳи байъ намудан ва аз коре даргузаштан.

АҚВОТ اقوات *ҷамъи қут*, ки ба маънии ризқ ва хурок аст.

ИҚНОЪИЁТ ائناعيات иборат аз заъиниёт.

АҚДАҲ ائدح ноқистар ва маъюбтар.

АҚДОҲ ائداح косаҳои бузург; ва билкаср (яъне *иқдоҳ*)* айб кардан касеро.

АҚБАҲ ائبح зишттар (аз «Мунтахаб»).

ИҚМОҲ ائماح сар баровардан сун осмон, чунон ки чашмҳо ба сун замин бошанд (аз «Латоиф»).

ИҚТИРОҲ ائتراح ба маънии хостан ва суол кардан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ИҚЛИД ائليد *муарраби калид* (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ИҚТИСОД ائتصاد миёнаравӣ (аз «Мунтахаб»).

АҚТОР ائطار канораҳо; ва ба маънии қутрҳо; дар сурати маънии аввал *ҷамъи қутр* (биззам) аст, ба маънии канора (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ИҚТИСОР ائتصار қутоҳӣ кардан ва бар як чиз истодан (аз «Мунта-

хаб»); ва ба истилоҳи аҳли маонӣ касомро касируллафз ва қалилулмаъни нумудан.

ИҚТИБОС اقتباس оташ гирифтан, чаро ки масдар аст маъхуз аз моддан қабас (ки ба фатҳатайн) ба маънии оташпора аст; ва низ лафзи иқтибос ба маънии нур гирифтан; ва ба истилоҳи аҳли илми бадеъ андаке аз Қуръон ё ҳадис дар иборати худ овардан бе ишорат (аз «Қанз» ва баъзе расонл).

УҚЛИДИС اقليدس номи китобест дар илми ҳандаса ва ашколи риёзи, ки ба номи мусаннифаш онро номанд; ва маънии луғавии ин лафз қалиди ҳандаса аст, чи ба забони юнонӣ уқли (биззам) қалид ва дис (билқаср) ба маънии ҳандаса. Ва ба қасри аввал ва фатҳи дол (яъне **Иқлидас**)* низ навиштаанд (аз «Сурури» ва «Бурҳон» ва ғайри он). Ва дар «Мунтахаб» биззам гуфта ва ҳаракати дол назишти.

ИҚТИНОС اقتناس шикор қардан ва қасб қардан (аз «Қанз» ва «Латоиф»).

ИҚТ//ИҚИТ اقط ба маънии панир, ки онро қурт ва кашк низ гуянд ва он мост ва ҷугроти хушқ қардашуда аст, ки онро **нонхӯриш** созанд (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АҚТОЪ اقطاع чоғирот ва парғанаҳо; мустафод аз «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Мусталаҳот».

АҚРАЪ اقرع ба маънии қал, ки ба хиндӣ онро ганча гуянд (ба фатҳи кофи форсӣ; аз шуруҳи «Нисоб»).

АҚТАЪ اقطع буридадаст (аз «Латоиф»).

ИҚМОЪ اقماع шикаста гардонидан; ва билфатҳ (яъне **ақмоъ**)* шикастанҳо ва кӯҳонҳои шутур.

ИҚТИНОЪ اقتناع қаноат қардан.

ИҚТИТОФ اقتطاف мевачинӣ ва самарёбӣ.

АҚФОЛ اقتال қамъи қуфл аст.

ИҚБОЛ اقبال пеш омадан ва рӯ овардани давлат ба сӯи қасе; ва ба маънии қабул қардан (аз «Мунтахаб» ва ғайра); ва дар «Баҳори

Ачам» навишта, ки форсиён ба маънии давлат ва қуввати толеъ истеъмол нумоянд.

ИҚБЕЛ اقبيل имолаи иқбол, ки ҳамин маънии иқбол дорад.

АҚАЛ(Л) اقل ба маънии андақтар; ва абди ақал(л) ба маънии гуломи камқиматтар.

АҚЕЛ اقبال бузургворон (аз «Қанз»).

ИҚЛОЛ اقلال андақ қардан ва дарвешӣ (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ИҚТИХОМ اقتحام ихтиёр қардан ва даромадан дар чизе; ва ситам қардан ва хор доштан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

АҚСОМ اقسام хиссаҳо ва савгандҳо.

АҚОНИМ اقايم қамъи уқнум; ва он се китоб аст насороро дар мазҳаби эшон.

УҚНУМ اقوم асли ҳар чиз; ва ба истилоҳи тарсоён уқнум се аст: вучуд ва ҳаёт ва илм ва онро аб ва ибн ва руҳулқудус низ гуянд; ва номи се китоби мазҳаби насоро дар баёни ҳар се уқнуми мазкур (аз «Муайид» ва «Мунтахаб» ва ғайри он).

ИҚХОМ اقام андохтан чизеро дар чизе (аз «Мунтахаб»).

АҚВОМ اقوام қамъи қавм.

ИҚДОМ اقدام пеш рафтани дар қоре; ва билфатҳ (яъне **ақдом**)* қадамҳо (аз «Қанз»).

ИҚЛИМ اقليم ва он ҳафтумин хисса бошад аз рубъи маскун, ки иборат аз замини обод аст ва ҳар хисса тӯлонист, ки як сар ба мағриб дорад ва сари дигар ба мағриб ва ҳар-иқлим мансуб ба яке аз сабъан сайёра аст; ва дар баъзе кутуб асмон ҳафт иқлим ва муносибати ҳар яке ба сайёрае чунин навиштаанд, чунонки Шайх Муҳаммади Лоди соҳиби «Муайид-ул-фузало» навиштааст: Ҳиндустон ба Зухал ва Чин ба Муштарӣ ва Туркистон ба Миррих ва Хуросон, яъне Эрон ба Шамс ва Мовароуннаҳр, яъне Турон ба Зухра ва Рум ба Уторид ва Балх ба Қамар мансуб аст. Ва итлоки псеми иқлим бар ин мулкҳои мазкур муҳолифи қа-

рордоди ҳукамоғ, чунончи тафси-
ли ақолим дар бобҳои хавваз ба
шарҳи лафзи **ҳафт** иқлим хоҳад
омад, иншоаллоҳу таоло. Ва лафзи
иқлим аз «Мунтахаб» ва «Қашф»
ва ғайра билкаср собит шудааст
ва ба фатҳ (яъне **ақлим**)* ғалат
аст.

УҚҲУВОН//АҚҲУВОН اقحوان ба маъ-
нии бобуна (аз «Муайид» ва
«Бахр-ул-ҷавоҳир» ва «Сурури» ва
«Бурҳон»).

АҚРОН اقرون ҳамсарон ва наздикон
ва ҳамсоғгон (аз «Мадор»).

ИҚТИРОН اقتران наздик шудан.

АҚЧА اقچه ба маънии муҳри зар ва
нукра, яъне дираму динар ва ҳар
чизи сафед, ки дар кишт (яъне за-
минни коридашуда, киштзор)* насб
кунанд; ва ин лафзи туркист. Дар
луғоти туркӣ ба алифи мамдуда ва
сукуни қоф (яъне **оқча**)* навишта-
аст.

АҚЗИЯ اقضيہ *ҷамъи* қазо, ки ба
маънии ҳукм бошад.

ИҚОЛА اقاله байъро фасх кардан,
яъне баъд аз фурухтани чизе хари-
дор ва фурушанда ба ризои якди-
гар аз иродаи байъ даргузаранд;
ва ба маънии аз гуноҳ даргузаш-
тан ва ба маънии мавқуф кардани
ирода (аз «Мунтахаб» ва «Шарҳи
Мақомоти Ҳарирӣ»).

АҚМИША اقمشه чомаҳои пашминна ва
рахтҳо ва матоъҳо; ва ин *ҷамъи*
қумош аст.

АҚОСИ اقاصى дуртарон (аз «Мунта-
хаб» ва «Канз»).

Фасли алифи мақсура маъа қоф

АҚФО اقفا ба маънии ҳамсарон ва
ҳамчинсон, чаро ки *ҷамъи* ку-
фу//куфв аст; ва билкаср (яъне **ик-
фо**)* яке аз уюби қофия, ки ҳар-
фи рави ё қайди мухталиф бошад,
ба шартӣ қурби маҳраҷ, чун: са-
боҳ (صبح) ва сипоҳ (سپاه) ва баҳр
(بحر) ва шаҳр (شهر), аз «Мунта-
хаб» ва «Рисолаи Атой».

АҚОЗИБ اقاذيب суханхон дурӯғ;
ҷамъи козиб, хилофулқийс, чунон-
ки аботил *ҷамъи* ботил, ё он ки

ҷамъи **акзоб** бошад ва **акзоб** *ҷамъи*
кизб.

ИКТИЁБ اکتیاب дардманд ва ғамнок
шудан (аз «Латоиф» ва «Канз»).

ИКТИСОБ اکتساب ҳосил кардани чи-
зе ба саъйи худ (аз «Мунтахаб»).

ИҚБОБ اکتباب нигун уфтодан (аз
«Латоиф»); ва дар «Мунтахаб» на-
вишта, ки ба рӯ уфтодан ва ба рӯ
афгандан; лозим ва мутааддист.

УҚУРОТ اكرات *ҷамъи* укур, ки (ба
замматайн) *ҷамъи* кура бошад,
мисли кураи аносир ва кураи аф-
лок.

АҚРОД اكراد *ҷамъи* курд (биззам);
қавмест аз Аҷам, аксарн эшон саҳ-
ронишин бошанд (аз «Мунтахаб»
ва ғайра).

АҚИД اكيد бар вази **фаъил**, ба маъ-
нии муҳкам ва устувор.

АҚДАР اكدر тиратар (аз «Латоиф»).

АҚҚОР اكار барзгар, яъне музореъ;
ай: деҳқон, ки зироат кунанд (аз
«Мунтахаб»).

ИКСОР اکتار бисъёр гуфтан ва бисъ-
ёр кардан ва бисъёр хурдан (аз
«Мунтахаб»).

ИКСИР اكسير ба маънии кимйе (аз
«Қашф» ва «Сурури» ва «Муай-
ид»).

АҚЯС اکتیس зирактар (аз «Латоиф»).

ИҚДИШ اكدش ба маънии маҳбуб ва
ба маънии касе ки модараш аз
Ҳинд ва падараш аз Туркистон бо-
шад (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Лато-
иф»); ва аспе, ки модараш туркӣ
ва падараш арабӣ бошад ва он
бағоят тезрафтор бувад; ва гоҳе
маҷозан ба маънии мураккаб ва
маҷмуъа ояд.

АҚОРЕЪ اكارع поҳон гов ва гӯспанд
(аз «Суроҳ»).

АҚНОФ اکتاف ба маънии атроф ва
канораҳо; ва ба маънии паноҳҳо
ва ин *ҷамъи* **канаф** аст, ки ба маъ-
нии паноҳ ва канора ва тараф бо-
шад (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ИКТИНОФ اکتتاف паноҳ гирифтани
(аз «Латоиф»).

ИҚОФ اکتاف полони ҳар ва асп (аз
шарҳи «Нисоб» ва «Канз» ва
«Мунтахаб»).

АКҲАЛ **اڪحل** он ки ҷои рустанӣ миҷғони **ӯ** сиёҳ бошад ва сурма дар ҷашм карда; ва номи рағест, ки онро ҳафт андом гуянд ва он миёни рағи сарору ва бослик аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АКУЛ **اڪول** бар вазни **фаъул**, бисъ-ёрхӯранда.

АККОЛ **اڪال** бисъёрхӯранда.

АКИЛ **اڪيل** ҳамкоса, яъне ҳамроҳхӯранда.

ИКМОЛ **اڪمال** комил кардан ва тамома кардан.

ИКТИҲОЛ **اڪتھال** сурма дар ҷашм кашидан (аз «Қанз»).

ИКЛИЛ **اڪليل** ба маънии тоҷ; ва номи манзили ҳафдаҳум аз манозили Қамар ва он се ситора аст ба шакли мусаллас ба сурати тоҷ бар пешони акраб (аз «Шарҳи Қиронус-саъдайн» ва «Қашф» ва «Маддор»).

УКУЛ **اڪل** ба маънии мева; ва ба фатҳи аввал ва сукуни коф (яъне **акл**)* ба маънии хурдан (аз «Латиф»).

АКМАЛ **اڪمل** ва маънии комилтар.

АКОРИМ **اڪرم** гиромитарон ва бахшандатарон.

ИКТИТОМ **اڪتھام** пинҳон доштан ва пушидагӣ ва хизоб кардан.

АҚМОМ **اڪمام** остинҳо ва ғилофҳои шукуфа (аз «Мунтахаб»).

АҚНУН **اڪنون** дар «Бурҳон» бар вазни **маҷнун**; ва киёс меҳоҳад, ки биззам (яъне **укнун**)* бошад, ҷи ин лафз зоҳиран мазид алайҳи **кунун** аст (ки ба замматайн бошад); ҷун алиф дар аввали салосӣ ва рубоӣ ва ғайра дароранд, мобаъди **у** сокин **кунанд** ва ҳамон ҳаракати мобаъд **бад-ӯ** диҳанд.

АҚВОН **اڪوان** дар форсӣ номи деве, ки Рустамро дар дарёи андохта буд ва боз ба дасти Рустам кушта шуд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»); ва дар араби ба маънии мавҷудот ва маҳлуқот ва ин **ҷамъи** **кавин** аст (ки билфатҳ бошад) ва метавонад, ки **ҷамъи** **коин** бошад, ки ба маънии пайдошаванда аст.

АҚНОН **اڪنان** пардаҳо; ва ин **ҷамъи** **кин(н)** аст, ки (билкаср ва таш-

дид) ба маънии парда ва пушиш бошад (аз «Мунтахаб»).

ИКСУН **اڪسون** деҳон сиёҳ (аз «Ҷаҳонғирӣ» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Сурурӣ»); ва дар «Бурҳон» билфатҳ ва билкаср (яъне **аксун** ва **иксун**)* омада.

АКОСИРА **اڪاسره** **ҷамъи** **Кисро**, ки лақаби Нушервон аст, лекин **акосира** авлоди уро гуянд; ва гоҳе аз лафзи **акосира** салотини мутакаббирин мурод бошанд (аз «Мунтахаб»).

АКИЛА **اڪيله** хӯрданӣ ва ғизо, чароки **фаъила** ба маънии **мафъула** аст.

АҚМА **اڪمه** кӯри модарзод (аз «Латиф» ва «Қанз»).

АКИЛА **اڪاله** номи мараз, на ба мадди аввал (яъне **окила***; аз «Музил-ул-ағлот»).

ИКТИНОҲ **اڪتھه** ба кунҳи чизе расидан.

ИКРОҲ **اڪراه** ба зӯру ситам касеро бар коре доштан (аз «Қанз»).

АККОЛА **اڪاله** бисъёр-бисъёрхӯранда.

ИКСИРӢ **اڪسيري** киниёгар.

Фасли алифи мақсура маъа лом

ИЛО **اِلو** ба маънии неъмат ва некӣ; ва ба фатҳи аввал (яъне **ало**)* ба маънии бидон ва огоҳ бош, дар ин сурат харфи танбех аст (аз «Қанз» ва шурӯҳи «Нисоб»); ва дар форсӣ билфатҳ калимаи хитоб аст ба маънии эй (аз «Бурҳон»).

УЛКО **اِلكا** лафзи туркист, ба маънии парғана ва замин ва мулк ва ватан.

ИЛТИҚО **اِلتھا** бо ҳам шудан ва бо ҳам пайвастан ва якдигарро дидан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИЛҚО **اِلتھا** расонидан ва афғандан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Суруҳ»).

ИЛТИВО **اِلتھوا** ба маънии печидан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИЛФО **اِلفھو** масдар аст аз боби афъол, ба маънии ёфтан; ва ба замми аввал ва фатҳи лом (яъне **улафо**)* бо якдигар улфатқунандагон ва дӯстдорандагон.

ИЛЧО الجا нигоҳ доштан аз бадӣ ва андохтан кори худро бар худо (аз «Мунтахаб»).

ИЛҲО الجا дар назъ андохтан (аз «Суроҳ»).

ИЛТИҶО التجا паноҳ овардан (аз «Мунтахаб»).

АЛБОБ الباب донишҳо.

ИЛТИҶОБ التجاب афрухта шудани оташ ва шўълазан шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

УЛУБ الرب туркист, ба маънии шуда.

УЛУЛАЛБОБ الالباب соҳибони ақлҳо ва хирадҳо, чи улу (ба замма-тайн) ба маънии соҳибон ва **албоб** (билфатҳ) *ҷамъи луб(б)*, ки (биз-зам ва ташдиди бои мувахҳада) ба маънии ақл ва хирад бошад.

ИЛТИФОТ التفات ба гушан чашм нигарнстан (аз «Мадор»).

АЛАСТУ//АЛАСТ الست ба маънии оё нестам, чи алиф дар аввали лафзи аласт барон истифҳом аст ва ласту снған воҳиди мутакаллим ва лафзи аласт ишора бошад ба оян карима: «аласту бираббикум қолу бало».

ИЛОҶИЕТ الهيات мабоҳис ва масо-или илоҳӣ, ки яке аз фунуни хик-мат аст.

УЛФАТ الفت хӯ қардан ва дустӣ; ба лафзи додан ва ниҳодан ва гирифт-тан ва қардан мустаъмал.

АЛАМУТ الموت номи қалъаест маш-хур, ки мобайни Қазвин ва Гелон воқеъ аст (аз «Бурҳон»).

АЛВОС الواث олудағиҳо.

АЛҒИЁС الغيات додрасӣ меҳоҳам; дар асл атлабулғиёс (اطلب الغيات) буд; ба чихати таҳфида атлаб, ки феъл буд ҳазф қарданд, алғиёс-и мафъули он боқӣ монд. Ва дар истеъмоли урф алғиёс ба маънии фаръед мустаъмал мешавад.

ИЛТИҶОҶ التجاج ситеза қардан.

ИЛҲОҶ الحاح зорӣ қардан ва дар-ҳостан (аз «Мадор» ва «Муайид»); ва дар «Қанз» ва «Мунтахаб» му-болиға қардан дар қоре.

АЛВОҶ الراج ба маънии чизҳое, ки паҳн бошад мисли тахтаҳо, хоҳ аз

чуб бошад хоҳ аз оч ва мис ва охан ва ғайра; ин *ҷамъи лавҳ* аст (аз «Мунтахаб»).

АЛВАНД الوند номи кухест баланд дар навоҳии Ҳамадон (аз «Бур-ҳон»).

АЛАД(Д) الد саҳт хусуматқунанда (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ИЛТИЗОЗ التذاذ лаззат ва маза ёф-тан (аз «Мунтахаб»).

АЛАЗ(З) الذ лазизтар ва бозазатар.

АЛЛОҶУАҚБАР الله اكبر номи кӯҳ-ест қариби Шероз ва аз у чашмае беруи омада, ки қаноран Рукнобод қорист (аз «Мадор»).

УЛУЛАМР الالامر подшоҳ ва амрр ва ҳар қасе ки соҳибн ҳукумат бо-шад.

АЛБУРЗ البرز номи кӯҳест ба мулки Мозандарон (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» номи кухест миёни Эрон ва Ҳиндустон.

АЛТИЗ التز номи подшоҳи турк ва Хоразм (аз «Муайид» ва «Бур-ҳон»).

ИЛДУҶАЗ الدجيز номи падари Қи-зиларслон (аз «Муайид» ва «Бур-ҳон»).

АЛМОС العماس чавҳарест сифеди шаф-фофи бағоят саҳти гиринокимат, ки ба ҳиндӣ хира гуянд; ва қисмест аз фулоди чавҳардор ва қорди қал-ламтарош ва теғ ва ҳанҷарро низ гуянд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва шарҳи «Нисоб» ва «Муайид»).

ИЛЁС الياس номи пайғамбар алай-ҳиссалом, ки бародари Хизр алай-ҳиссаломанд ва ҳамроҳи Хизр оби ҳаёт хӯрда ҳамеша зиндаанд, чу-нончи хидмати бар(р) ба Хизр му-фаввиз аст, ҳамчунин хидмати баҳр ба Илёс муқаррар аст.

УЛУС الوس дар туркӣ қавро гуянд.

ИЛТИМОС التماس дарҳостан (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи аҳли илм арабӣ суол бо мусовӣ ва дар форсӣ суоли адно ба аъло.

АЛТАМИШ التمش ба маънии фавчи пешин; ва ин лафзи туркист. Ва дар луғоти туркӣ навншта, ки ал-тамиш ба маънии фавче, ки миёни

хировул ва сардор бошад; ва дар туркӣ ба маънии адади шаст низ омада.

УЛУШ **الوش** он чи аз пеши умаро таом ба навкарон диҳанд (аз «Мадор»); ва ин лафзи туркист, гоҳе мутобики расмулхати туркӣ улӯш (**الوش**) ба зиёдати вов нависанд, магар хондани он вов хатост.

УЛУШ **الوش** он чи аз пеши умаро таом ба навкарон диҳанд ва таоми пасмонда; ва ин лафзи туркист.

УЛМИШ **الмыш** лафзи туркист ба маънии шуда.

ИЛТИҚОТ **التقاط** барчидан (аз «Канз»).

ИЛТИЕЪ **التبع** ба маънии сузиши дил аз ишк (аз «Кашф» ва «Сурӯх»).

ИЛТИМОЪ **التماع** дурахшидан ва ламъа задан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

УЛУҒ **الغ** ба маънии калон ва бузург; ва ин лафзи туркист (аз «Мадор» ва «Кашф» ва «Бурҳон»).

АЛСАҒ **الغ** касе ки хуруф ба маҳраҷ адо кардан нагавонад, ба ҷои рои муҳмала лом гуянд ва ба ҷои шни муъҷама сини муҳмала.

АЛАПУЛУҒ **الابالغ** калимаи мураккаб аст ба маънии далер ва бузург (аз «Латиф»).

УЛОҒ **الاغ** ба маънии саворӣ ва маркаб, ки онро бегор гиранд (аз «Рашидӣ»); ва дар «Латиф» ба маънии асп ва касе ки ба дакҷавкӣ ба ҷое равад; ва дар «Бурҳон» ба маънии қосид ва аспӣ дакҷавкӣ.

ИЛТОҒ **الغاث** лутф кардан; ва билфатх (яъне **алтоғ**)* навозишҳо (аз «Мунтахаб»).

ИЛФОҒ **الغاف** дар ҳам печидан; ва билфатх (яъне **алфоғ**)* дарахтони ба ҳам даршуда (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

АЛТАҒ **الطغ** нозуктар ва покизатар (аз «Мунтахаб»).

УЛУҒ **الوغ** ҳазорон; ва ин *ҷамъи* алф аст.

АЛИҒ **اليف** улфатгирифташуда (аз «Латиф»).

АЛҒ **الغ** ба маънии ҳазор, ки адади маъруф аст; ва ба касри аввал, ва сукуни лом (яъне **илғ**)* хуғир шудан ва дустӣ ва ёру дуст; ва ба фатҳатайн (яъне **алағ**)* низ ба маънии ху ғирфтан ва дустӣ (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Қомус»); ва ба фатҳи аввал ва касри лом (яъне **алиғ**)* ба маънии марди ҷавод ва сахӣ ва ба қавле марди безан; ва номи яке аз хуруфӣ таҳачҷӣ ва он хати муस्ताқим аст, ки дар миёни лафзе ё охири лафзе сокин воқеъ мешавад бе зағтан забон ва агар он хати муस्ताқим дар ибтидои лафз мутаҳаррик бошад ё дар миён ё дар охири лафз сокин ба зағтан забон воқеъ шавад ҳамза номанд. Магар дар урф ва муҳовароти аҳли форсӣ ва арабӣ агар сокин бошад ё мутаҳаррик ба ҳар ду ҳол алиғ гуянд. Бидон ки алиғ дар форсӣ бар чанд қисм аст: аввал барои **фоил**, ҷунон ки дар *доно* ва *бино* ва *ҷӯё*: дувум барои **мафъул**, ҷунон ки *пазиро бод*, яъне пазируфташуда бод; саввум барои **лағқат**, ҷунон ки *хоно* ва *пазиро*, ба маънии лонки хондан ва лонки пазируфтан, мисраъ:

Пазиро сухан буд шуд ҷойгир...

ва дар ин ду қисм фарқи борик аст: ҷаҳорум барои **мутақаллим**, ҷунон ки *малозо* ва *маозо*, яъне малози ман ва маози ман; панҷум барои **иттисол**, яъне муродифи бои илсоқ ояд, ҷунон ки *рангоранг* ва *шабошоб*, яъне ранг ба ранг ва шаб ба шаб; шашум барои **қасам**, ҷун *ҳаққо* ва *раббо*; ҳафтум **масдария**, ҷун *паҳно* ва *фароҳо*, ба маънии паҳн шудан ва фароҳ будан, Низомӣ гуянд, мисраъ:

Ба паҳно шудӣ чеҳраро паҳн соз...

ва ҳаштум барои **қасрат**, ҷун *хушо* ва *бадо* ва *андако*, яъне бисъёр хуш ва бисъёр бад ва бисъёр андак; нухум барои **дуо**, ҷун *диҳод* ва *қунод* ва *бимонод* ва *мирод* ва *марезод* ва *бод* дар асл ба вов буд; даҳум барои **нудба**, яъне барои мадди савт, ки ба ҷиҳати дафъи бухорн ғам дар навҳа ва нола ба кор баранд, ҷун *вофаръёдо*, *водареғо*, *водардо*, *вовайло*;

ёздаҳум барои *нидо*, чун *худое* ва *каримо* ва *дило* ва *муҳиббо*; дувоздаҳум барои *атф*, чун *шаборуз* ва *солмоҳ* ва *саропо* ва дар *шаборуз* лафзи *она* ба ҷои вои *атф* аст; сездрахум *зонд* ва он гоҳе дар аввал *оранд*, чун *уштур* ва *штур* ва *агар* ва *гар* ва *абар* ва *бар* ва *ашкара* ва *шакара* ва *Искандар* ва *Сикандар* ва гоҳе дар васат, чун *нигунсор* ба маънии *нигунсар* ва *ҳаромхор* ба маънии *ҳаромхур* ва *ёсаминбор* ба маънии *ёсаминбар* ва гоҳе дар охир, чун *неко* ба маънии *нек* ва *дарवेशо* ба маънии *дарवेशе* ва *гуфто* ба маънии *гуфт*; ва ин алифи *зонд* аксар дар назм меояд барои зарурати вазн; ҷаҳордахум *алифи тасмия*, ки барои таъзим дар охири аълом ва алқоб *оранд*, чун *Чалоло* ва *Насиро* ва *Заҳиро* ва *Толибо* ва *Тақиё* ва *Соибо* ва ғайра; понздаҳум барои ифодаи маънии *инҳисор*, чун *саропо*; шонздаҳум барои *нисбат*, чун *гандо* ба маънии *чизе* ки бун нохуш диҳад, *Пури Баҳон* *Ҷомӣ* *гӯяд*, *мисраъ*:

Гандову тез ҳамчу пиёзу туруш
чу дур...

ва *шавҳаро* ба маънии *ҳоргул* ва ғайра, ки *бар рӯи шавҳар* ва *домод овезанд* ва *зебо мансуб* ба *zeb*; ҳафдахум барои *ишбоъ*, яъне *алифе*, ки ба *сер хондани фатҳа пайдо* шавад, чун *намок* ба маънии *намак* ва *моҳор* ба маънии *маҳор* ва *очор* ва *ачор* ва ин алифи *мамдуда* дар асл ду алиф аст; ҳаждаҳум *алифи танвин* ва он дар авоҳири асмои арабӣ воқеъ шавад ва дар мақоми *насб* нависанд дар ҳолати *вақф* алиф *хонда мешавад*, чун *яқинан* (*يقيناً*) ва *мутлақан* (*مطلقاً*) ва *қатъан* (*قطماً*) ва *зохиран* (*ظاهراً*) ва *масалан* (*مثلاً*) ва *аслан* (*اصلاً*) ва ин танвини *насби* муфид маънии *тамиз* аст, яъне аз рӯи *яқин* *чунин* аст, магар *лафзи аслан* (*اصلاً*) *мансуб* ба *наъни* *хофиз* аст, яъне ба *дур қардани бо*, ки *ҳарфи чора* аст, эй *аслан* (*اصلاً*) *дар асл боасл* буд, яъне ба *ваҷҳ ай*: ба ҳеч *ваҷҳ*; нуздаҳум *алифи чамъ* ва он дар *форсӣ* *чуз* ба *лафзи мо ёфта* *нашуда* ва дар арабӣ *бисёр* аст, чун *тадобир* ва *тарокиб* ва *аносир* ва *масоҷид* ва *ароиц*; бистум *алифи*

ибдол ва ин махсус ба арабист, чун дар бадали *вов ояд* ба сурати алиф нависанд ва *хонанд*, чун *асо*, ки дар асл *асу* буд; чун дар бадали *ё ояд* ба сурати *ё* нависанд ва алиф *хонанд*, чун *муҳтадо* (*مہتدی*), ки дар асл *муҳтадӣ* (*مہتدی*) буд; ҳамчунин дар *муртазо* (*مرتضی*) ва *мустафо* (*مصطفی*), *агарчи ё-и* *ин* *ҳар ду дар асл* *вов буда*; бисту *якум алифи таънис*, ки ба авоҳири алфози арабӣ *мулҳақ* *шавад* ва ба сурати *ё* *навишта мешавад*, чун *хубло* (*حبلی*) ва *уқбо* (*عقبی*) ва *дунё* (*دنیی*), магар *дунё* (*دنیی*) *ро* *мисли ульё* (*علیاً*) ба алиф нависанд; бисту *дуввум алифи маҷхулула* ва *инро* *низ* ба *ё* *нависанд*, гоҳе *форсиён* *ин алифро* ба *этибори сурати китобат* *ё* *хонанд*, чун *Мусо* (*موسی*) ва *Исо* (*عیسی*); ва бисту *саввум* ба маънии *сӯ* ва *тараф*, чун *сарозер* ва *сароболо*, яъне *сар* ба *суи зер* ва *сар* ба *тарафи боло* ва *росто* ва *чапо*; бисту *ҷаҳорум алиф* ба маънии *лафз* аст, ки *ҳарфи рабт* аст, *чунонки* *байт*:

Дареғо *гардани тоат* *ниҳодан*,
Гараш *ҳамроҳ* *будӣ* *даст* *додан*.

яъне *дарег* аст; ва *Урфӣ* *гӯяд*, *байт*:

Он *ҷом*, ки аз *ройи мунири ту*
фалак сохт,
Зудо *ки* *кунад* *ғунҷаи гул*
шухрати *Ҷамро*.

яъне *зуд* аст; ва ин *ҳарф* *гоҳе* *ба* *бои муваҳҳада* *бадал* *шавад*, чун *асағдидан* ва *басағдидан* *бар* *вазни парастидан* *ба маънии сохта* *ва омода шудан*; ва ба *хои муъҷама*, чун *аста* ва *хаста*, *билфатҳ* *устухони хурмо* ва *қунор* ва ғайра ва ба *доли муҳмаля*, чун *баон* ва *бад-он* ва ба *зои муъҷамаи арабӣ* ва ба *кофи форсӣ* ва ба *лом*, чун *сағобӣ* *сағлобӣ* *ҷонвари обӣ*, ки *чандбедситр* аз он ба *ҳам расад*; ва ба *нун*, чун *ағул* ва *нағул* (*ба* *вови маъруф*) *ҷое* *ки дар биебон* *барои раман гуспандон* *созанд* *ва овард* *ва новард* *ба маънии чанг*; ва ба *вов*, чун *оранҷ* ва *воранҷ* ва *тоғ* ва *туғ* *номи дарахт* *ва яксон* *ва яқсун* *ба маънии баробар*; ва ба *ҳон* *ҳавваз*, чун *анбоз* ва *ҳанбоз* ва *ёсо* ва *ёса* *ба маънии расму* *қидан муғулон*; ва ба *ён* *тахтонӣ*, чун *армағон* ва *ярмағон* ва чун *уфтод* ва *биофтод*.

ИЛСОҚ الصان ба чизе часпидан ва часпонидан (аз «Мунтахаб»).

ИЛТИЗОҚ//ИЛТИСОҚ التزاق//التزاق ба маънии ба чизе часпидан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИЛТИСОҚ التماق ба маънии ба чизе часпидан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

УЛОЧУҚ الاچق хонаи сахронён, ки аз му созанд (аз «Латоиф»).

УЛОҚ الاق саворӣ ва маркаб, ки онро бегор гиранд (аз «Рашидӣ»); ва дар «Латоиф» ба маънии асп ва касе ки ба дакчавкӣ ба ҷое равад; ва дар «Бурҳон» ба маънии қосид ва аспӣ дакчавкӣ ва ба маънии хар низ омада; ва ин лафзи туркист.

УЛДУҚ الدق дар туркӣ масдар аст, ба маънии шудан.

АЛХОЛУҚ الخالق туркист, соҳиби луғот туркӣ навишта: пушоки маъруф, ки зери қабо пушанд.

УЛАНГ الئك ба туркӣ ба маънии сабззор: ва ба фатҳатайн (яъне аланг)* ба маънии девори мурчоли қалъагирӣ (аз «Бурҳон»).

АЛЪАЧАЛ العجل масдар аст ва алифу лом дар аввал зоида, дар таркиби мафъули мултлақ аст, ки снган амр аз аввали ин ҳазф шуда. Дар асл чунин буд: аъчалулъаҷал, яъне зудӣ бикун, зудӣ қардан, эй: камоли зудӣ бикун.

АЛҲОЛ الحال ба маънии акнун; мураккаб аст аз алифу ломи аҳд ва калимаи ҳол; баъзе аз мардум, ки як лафзи муфрад донанд ва билкаср (яъне илҳол)* хонанд ғалати маҳз аст.

ИЛ(Л) ال ба маънии паймон ва амон ва савганд (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ИЛҲОМ الهام он чи дар дили касе андозад худои таоло аз хабари вуқӯи хайр ё шар (аз «Баҳр-ул-чавоҳир» ва «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИЛТИЕМ التيام ба якдигар пайваста шудан ва ба ҳам омадан ва беҳ шудани захм (аз «Зубдат-ул-фавоид» ва «Мунтахаб» ва «Муайид»).

УЛУЛЪАЗМ الالزم худовандони азм ва ба маънии пайғамбароне, ки

чаҳду сабот доштанд дар қорҳо ва сабр бар бало ва таколиф қарданд ва он нуҳ тан буданд: Нуҳ ва Иброҳим ва Довуд ва Яъқуб ва Юсуф ва Айюб ва Мусо ва Исо ва Муҳаммад алайҳумуссалоту вассалом (аз «Байзовӣ» ва «Мунтахаб» ва ғайра).

ИЛЗОМ الزام лозим гардонидан бар худ ё бар ғайр (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ИЛТИЗОМ التزام бар худ лозим гирифтани қореро (аз «Мунтахаб»).

АЛЗАМ الزم лозимтар.

АЛАМ الم ранҷ ва дард.

АЛИМ اليم дарднок.

ИЛТИСОМ التمام бӯса додан бар чизе, яъне бӯсидан; маъхуз аз ласм, ки ба маънии бӯса додан аст.

АЛЛОҲУММА اللهم дар асл ё аллоҳ буд, лафзи ё-ро ҳазф қарданд ва мими мафтӯҳ ва мушаддад ивази у дар охир дароварданд.

АЛТУН التون дар туркӣ зари сурхро гуянд; ва номи ҳарамӣ Туғоншоҳ; ва ба маънии канизак (аз «Латоиф»).

ИЛҲОН الحان хушхонӣ ва нағма; ва билфатҳ (яъне алҳон)* овозҳо (аз «Мунтахаб»).

АЛҚАН الكن он ки забонаш дар суҳан гирифта шавад (аз «Мунтахаб»).

АЛЛОН الان номи мулке аз кишвари Рус; ва дар «Бурҳон» вилояте аз Туркистон; ва билфатҳ ва таҳфифи лом ва мадди алифи дуввум (яъне ал-он)* дар араби ба маънии акнун.

АЛАПАРСЛОН//АЛПАРСЛОН الپ ارسلان ба маънии шери далер, чи алап(алп) ба маънии далер ва арслон ба маънии шери дарранда; ҳарду лафзи туркист ва ин лақаби подшоҳест.

ИЛАЛ-ОН الى التان ба маънии ханӯз ва то акнун.

АЛМОСДАНДОН ШУДАН الماسي كمنه من دندان شدن киноя аз камоли илҳоҳ ва фурутанӣ қардан.

АЛИФ КАШИДАН ва **АЛИФ БА ТАҶН КАШИДАН** اليف كشيدين و الت

КШИДАН **كشيدن** доғ ба сурати алиф бар бадан сӯхтан; ва баъзе гӯянд, ки дар айёми мотам устураҳо бар сина зананд, ки нишонахоёш ба шакли алифҳо пайдо мешаванд; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ин расми вилоят аст, ки ошиқон ва каландарон ва мотамиён алиф бар сина мекашанд.

АЛСУН **الس** *ҷамъи лисон* аст.

АЛИФҚОМАТОН **الف قلماتان** мижгон; ва *киноя аз* нигоҳ (аз «Мусталаҳот»).

АЛИФ БАР ХОК Ӛ БАР ЗАМИН КАШИДАН **الف برخاک يا بر زمين کشيدن** *киноя аз* ҳаҷолат кашидан.

АЛИФ БАР ХОКИ КАСЕ ҚАШИДАН **الف برخاک کسی کشيدن** дар мазҳаб имомия расмест, ки майитро дар хок карда ҳафт бор сураи «инно анзално» хонанд ва ҳар бор бар қабр алиф кашанд (аз «Мусталаҳот»).

АЛБАТТА **البته** масдар аст ва барои таъкид ва муболаға мустаъмал мешавад; дар асл баттатан (**بته**) ба маънии қатъ аст, яъне як бор бурдан; алиф ва лом дар **ӯ** зонд оварданд, ки ивази феъли омил аст (аз «Канз»).

АЛСИНА **السنة** *ҷамъи лисон*, ки ба маънии забон аст; ва бар ҳамин вазн **атъима ҷамъи таом** ва **амтиъа ҷамъи матоъ** ва **ақмиша ҷамъи қумош** ва **аслиҳа ҷамъи силоҳ** ва **ғайри он**.

АЛҶА **اليه** ба маънии сурин; ва билқар (яъне иля)* чунон ки машхур аст ғалат (аз «Музил-ул-ағлот» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»); ва дар шуруҳи «Нисоб» ва «Канз» аля (билфатх) ба маънии дунбаи гӯспанд ва гӯшти сурини ҳайвон.

АЛИФУ НУНИ ЗОИДА **الف و نون** **زانده** яъне алифу нун, ки муқобили фо ва айн ва лом наюфтад, чунон ки дар раҳмон ва атшон, ки бар вазни фаълон аст.

АЛҶИЯ **الغية** номи китобе дар илми наҳв ва сарф, ки ҳазор байт дорад; ва ба истилоҳи риндони Эрон *киноя аз* қазиб ва закар (аз «Баҳори Аҷам» ва «Рашидӣ»).

УЛКА **الکة** ба маънии кишвар; лафзи туркист (аз луғоти туркӣ ва «Бурҳон»).

АЛЛОҶ **الله** дар луғат ба маънии маъбуди барҳақ; ва дар истилоҳ: «илмун лиззотилвочибилвучуд ва мустачмеъу бичамеъиесифот». Ва дар асли ин ихтилоф аст. Назди Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳи, бар асли худ аст, зеро ки дар зоти у таоло тағайюр нест, пас дар лафзи исми зоти **ӯ** ҳам тағайюр набояд қард. Ва назди Себавайҳ ду қавл аст: яке он ки асли он алилоҳа (**اللاه**) буд, ҳамзаро ба қондаи ясил ҳазф қарданд ва лами аввалиро сокин қарда, дар лами дувум идғом қарданд аллоҳ шуд. Ва дигар он ки асли он илаҳ (**اله**) буд, ҳамзаро ҳазф қарданд хилофи қиёс, пас ивази у алифу лом дароварданд, ду лом ҷамъ шуданд, аввалро дар сонӣ идғом қарданд, аллоҳ шуд. Ва ҳам назди Себавайҳ асли лафзи аллоҳ лоҳун (**لاه**) буда, аз лайҳ (**ليه**; билфатх), ки ба маънии пушидан ва дар парда рафтан аст, пас дохил қарда шуд бар лоҳун алифу лами зонди лозими ғайри ивази ва баъдуху идғом чорӣ шуд ба маҳалли исми илм (аз «Суруҳ» ва «Мунтахаб» ва баъзе ҳавошӣ ва ҳамин арҷаҳ аст).

АЛЛОҶ-АЛЛОҶ **الله الله** дар мақоми тааҷҷуб истеъмол кунанд.

АЛВИЯ **الويه** аламҳои фавҷ, яъне нишонаҳои лашқар; ва ин *ҷамъи ливо* аст.

АЛҶА **الاجه** порчае бошад муҳатат, ки дуранг бошад (аз луғоти туркӣ).

АЛҶА **الجه** ҷинси ва мол ва бандӣ, ки дар тохти мулки бегона гиранд; ва навъе аз порчаи абрешуми алвон ва ин лафзи туркист (аз «Мусталаҳот»).

ИЛОҶИПАНОҶ **الهي پناه** касе ки **ӯ** олимӣ илми ҳикмати илоҳӣ бошад. Ва илоҳӣ номи фаннест аз се фанни ҳикмат, ки табиӣ ва риёӣ ва илоҳӣ бошад.

АЛҶИЯ ва **ШАЛҶИЯ** **الغية و شلفية** номи китобе, ки ҳақиме барои тақвияти боҳи подшоҳе муштамил бар ашқоли аҷибан ҷимоъ тартиб дода буд. АлҶия *киноя аз* олати тано-

сул ва Шалфия киноя аз фарқи зан (аз «Мусталахот»).

АЛИФИ ТОЗИЕНА الت تازيانه хате ки аз зарби тозиёна бар бадан зоҳир шавад (аз «Мусталахот»).

АЛМАЪИ المعنى касе ки рои ӯ хамеша бар савоб бошад ва дар фикри у хато наофтад ва нопурсида аз фиросати худ маълум кунад (аз «Шарҳи Ҳарири»); ва дар «Канз» ба маънии зирак.

АЛҶИ الجى мол ва ҷинсӣ ва бандӣ, ки дар тохти мулки бегона гиранд; ва ба маънии гиранда ва ситонанда; ва ин лафзи туркист (аз «Мусталахот»).

ИЛОҶИ اللى ин лафз мураккаб аст аз лафзи илаҳ (الله), ки исми зоти ҳақ таолост ва аз ҳарфи ё-и мутақалим. Пас маънии маҷмуъ илаҳи ман аст. Ва дар баъзе қавл ё-и ин лафзи муқарраб барои нисбат низ мафҳум мешавад, ҷунонки дар ин иборат, ки: «хукми илоҳӣ инчунин буд». Ва касоне, ки ин ё-ро аз нафси калима донанд хатост. Ва илоҳӣ номи яке аз ақсоми салосаи хикмат низ аст. Ва ақсоми сало-саи хикмат ин аст: риёзӣ ва табиӣ ва илоҳӣ. Пас илоҳӣ илмест, ки баҳс карда шавад дар он аз умуре, ки ба вучуди хориҷӣ ва тааққул ҳар ду муҳтоҷ набошад ба сӯи модда; ва он маърифати аллоҳи таолост ва муқаррабони хазрати ӯ, ки ба фармони ӯ асбоби дигар мавҷудот шудаанд, чун уқул ва нуфус ва аҳком ва афъоли эшон.

АЛИФИ ҚУҶИ الكوفى киноя аз чи-зи қач, чаро ки алифи хати қуфӣ қач бошад (аз «Қашф»); ва дар «Мадор-ул-афозил» ва «Бурҳон» навишта, ки алифи қуфӣ киноя аз қазиб ва олати таносул.

УЛДУҚИ الدقى дар туркӣ ба маънии шудан; ва ёи таҳтонӣ дар охири замири ғоиб тарҷуман лафзи ӯ, ки роҷеъ аст ба сӯи ҳои хидой.

Фасли алифи мақсура маъа мим

ИМО اما чамъи амат аст, ки (ба фатҳатайн) ба маънии қанизақ бошад (аз «Латоиф»); ва ба қасри аввал ва ташдиди мим (яъне иммо)* дар арабӣ тарҷуман ё, ки ҳарфи тардид аст; ва ба фатҳи ав-

вал ва ташдиди мим (яъне аммо)* маънии лекин диҳад.

ИМЗО امّما нишон ва аломате, ки бар пушти фаромин ва қабола на-висанд; ва маънии луғавии он биг-заронидан аст ва равои гардонидани фармон (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Мунта-хаб» ва «Канз»).

УМАРО امرا чамъи амир (аз «Мун-тахаб»); аҷаб аз баъзе мардуми беилтифот, ки ба сукуни мим (яъне умро)* хонанд.

ИМЛО املا пур қардан ва аз ёд чизе навиштан ва оғоз қардан ва аз худ чизе гуфтан; ва дар истилоҳ ба маънии расмулҳат, яъне навиштани таркиби ҳуруф мувофиқи қоида (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).

ИМТИЛО امتلا пур шудан; ва дар-урф бисёр пур шудани меъда аз гизо ва бадҳазми.

УМАНО امنا ба маънии амонатдорон; ва ин чамъи амин аст.

АМЪО اما рӯдаҳои шикам; ва ин чамъи миъо-ст (ки ба қасри мим бошад). Ва рӯда ҳама шаш аст: аввал исношарӣ, дуввум соим, сев-вум дақиқ, чаҳорум аъвар, панҷум кулун, шашум мустаким (аз «Ла-тоиф» ва «Муфарреҳ-ул-қулуб»).

УММУЛҚУРО ام القرى Маккаи му-аззама, чаро ки аввал аз ҳама қарьяҳои он навоҳӣ обод шудааст.

ИМШАБ امشب ба маънии ин шаб; ва дар маънии шаби гузашта ва ша-би оянда ҳар ду мустаъмал меша-вад. Бидон ки дар се маҳал лафзи им (билқаср) ба маънии лафзи ин оянд: яке имшаб. дуввум имрӯз, севвум имсол (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайри он).

УММУЛҚИТОБ ام الكتاب киноя аз су-раи фотиҳа; ва ба маънии Қуръони маҷид; ва ба маънии лавҳи маҳфуз ва оёти муҳкамот (аз «Канз»); ва дар истилоҳи солиқон ақли аввал, ки ишорат ба мартабаи ваҳдат аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Латоиф»).

УМНИЙЯТ امنيت ба маънии орзу ва умед; ва билфатҳ ва нуни мақсур ва ташдиди таҳтонии мафтӯҳ (яъне амнийят)* ба маънии беҳавфӣ ва амн (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Мунтахаб»).

ИМОТАТ اماتت мирондан ва куштан касеро (аз «Мунтахаб»).

ИМОРАТ امامت ҳукумат; ва ба фатҳ (яъне аморат)* ба маънии нишон ва аломат.

АМОРОТ امامات аломатҳо ва нишо-наҳо (аз «Суроҳ» ва «Қашф»).

УММАҲОТ امامات модарон; *ҷамъи уммаҳот*. Ва ин лугатест дар ум, ки ба маънии модар бошад. Ва истеъмоли *уммаҳот* дар инсон аст ва дар ғайри инсон *уммот* гӯянд (ба ташдиди мим; аз «Қомус» ва «Су-роҳ»).

АММАТ امت ба маънии канизак; ва ба фатҳ ва сукуни мим (яъне амт)* пуштан замин ва ҷои баланд; ва ба замми аввал ва ташдиди мими мафтуҳ (яъне уммат)* ба маънии гуруҳи инсон; ва ба маънии пай-равони анбиё (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Фирдавс-ул-луғот»); ва Мавлоно Юсуф ибни Монеъ чунин таҳқиқ карда, ки *уммат* маъхуз аз *ум(м)* аст, ки ба маънии қасд кардан бошад. Ва ба ин тақдир *ум-мат* гуруҳе бувад, ки дар қасд кардани ҷизе якдил бошад; ва ба маъ-нии ҷамъ; ва ба маънии миллат; ва имом ва пешво ва баъзе аз рӯз-гор ва тораки сар.

УММУЛҲАБОИС ام الخبائث шароб.

ИМТИЗОҶ امتزاز омехта шудани ҷи-зе ба ҷизе (аз «Мунтахаб»).

ИМЛОҲ املاح чизеро намакин кар-дан.

АММО БАЪД//АММО БАЪДУ اما بعد аммо лафзи мутазаммин ба маънии шарт ва лафзи баъд аз зуруфи за-монист ба маънии пас; чун дар ин ҷо музофилайҳ маҳзуфи манавист, мабнӣ алаззам бояд хонд, яъне до-ли баъдро дар аммо баъд мазмум бояд хонд (яъне аммо баъду)* ва музофилайҳи маҳзуфи он аксар лафзи ҳамду наът бошад.

ИМДОД امداد мадад кардан (аз «Мунтахаб»).

ИМТИДОД امتداد кашида шудан ва дарозӣ (аз «Мунтахаб»).

АМҶАД امجد бузургтар (аз «Мунта-хаб»).

АМҶОД امجاد бузургон.

АМОҶИД امجد бузургон.

АМРАД امرد бериш ва содазанах (аз «Суроҳ»).

АМОРИД امارد *ҷамъи амрад*.

УМЕД اميد ва гоҳе мимро мушаддад кунанд ва маҷхулро маъруф хон-дан дар аксар маҳал дуруст бо-шад (аз «Мадор» ва «Муайнд»).

УММИ ВАЛАД ام ولد ба истилоҳи фикҳ канизе, ки ба нутфаи молки худ писар ё духтар зонда бошад. Дар хини ҳаёти худ молики уро раво набуд, ки он канизро фурухт нумояд. Ва баъд аз мурдани мо-лики худ он каниз озод бошад, ба касе дар мерос нахоҳад расид.

АМСОР امصار шаҳрхон калон; ва ин *ҷамъи миср* аст, ки ба маънии шаҳр аст (аз «Мунтахаб»).

АМТОР امطار боронҳо; ин *ҷамъи ма-тар* аст, ки ба маънии борон бошад (аз «Мунтахаб»).

ИМРОР امراء бигзаронидан (аз «Қанз»).

АМВОТИ АҲМАР اموات احمر макту-лон ва шаҳидон.

АМР امر ба маънии ҳукм ва ба маъ-нин кор. Агар ба маънии ҳукм бо-шад, *ҷамъи он авомир* меояд ва агар ба маънии кор бошад, *ҷамъи он умур* меояд (аз «Мунтахаб»).

АМС امس дирӯз (аз «Қашф»).

АМЛАС املس сода ва ҳамвор ва соф ва нарм (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Суроҳ»).

ИМРАУЛҚАИС امروالقيس номи шо-ире, ки афсаҳи шуарои араб буда-аст. Баъзе гӯянд, ки ӯ ҳафт қаси-даи ғаррон худ навишта, бар дари Қабба овехта буд ва ба гуфтани ҷавоб салони ом дардода. Дар он айём ояи қаримаи: «кила ё арзу аблаъи моаки ва ё самоъу ақлиъи ва ғизалмоъу ва қузияламру васта-ват алалҷудийи» нозил гашт. Ба мулоҳазан ин оя шуҳрати фасоҳа-ти Имраулқайс сипарӣ гашт.

ИМТИСОС امتصاص макидан (аз «Қанз»).

ИМТОЪ امتاع нафъ расонидан.

УММУДДИМОҶ ام الدماغ киноя аз ҷои димоғ ва он ҷавфест аз устухон ва

ғишоест сулб, ки муҳити чавҳари димоғ аст.

АМРИ МАЪРУФ امر معروف амр кардан ба қорхон неқу, ки дар шаритати ислом маъруф ва шинохташуда ҳастанд, чунончи: савм ва салот ва ҳаҷ ва закот ва садакаи идулфитр ва қурбонӣ.

ИМЛОҚ املاق муфлисӣ ва дарвешӣ (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).

ИМОМИ НОТИҚ امام ناطق яъне имомии нотик ба ҳақ иборат аз Имом Ҷаъфарӣ Содик разияллоҳу анҳу.

ИМЛОҚ املاق молики чизе гардонидан; ва билфатҳ (яъне амлок)* *ҷамъи милк* (билкаср).

ИМТИСОЛ امتثال ба маънии фармонбардорӣ (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИМЛОЛ امال малул қардан (аз «Мунтахаб»).

ИМҲОЛ ва **ИМТИҲОЛ** امهال و امتهال муҳлат ва фурсат додан (аз «Латиф»).

АМСОЛ امثال дostonхон машҳура ва сифатҳо; ва ба маънии монандҳо (аз «Мунтахаб»).

АМИРИ НАҲЛ امير نحل лақаби ҳазрати Али қаррамаллоҳу вачҷаҳу (аз «Мадор»).

АМОСИЛ امائل *ҷамъи амсал*, ки ба маънии мушобеҳ ва назир аст; ё *ҷамъи амсол*, ки *ҷамъи масал* аст (аз «Шарҳи Усули Акбарӣ»); ва ба маънии ҳамсарон мустаъмал.

АМАЛ امر ба маънии умед (аз «Мунтахаб»).

АМ امر ҳарфи атф аст ба маънии ёи тардид; ва биззам ва ташдиди мим (яъне ум(м))* ба маънии модар ва асли ҳар чиз.

УММУЛЪУЛУМ ام العلوم қуниятӣ илми сарф, зеро ки асл ва мабдаъи аксар улум аст.

УММИ МИЛДАМ ام ملدم қуниятӣ тапи доимӣ, ки модари марғ аст (аз «Шарҳи «Тухфат-ул-ироқайн» ва «Муайид» ва «Мунтахаб»).

УМАМ امم ба маънии гурӯҳҳои мардум (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АМОМ امام ба маънии пеш ва рӯ ба рӯ; ва ба каср (яъне имом)* ба

маънии пешво; ва ба маънии риштаи меъморон, ки ба он бино рост қунанд.

АМН امن беҳарос шудан (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Мунтахаб»); ва қасоне ки аз беилтифотӣ ба фатҳатайи (яъне аман)* хонанд ғалат аст.

АМОН امان беҳавф будан ва эминӣ ва зинҳор; ва ба мадди аввал (яъне омон)* *ҷамъи амн*, ки ба маънии беҳавф аст.

АМИН امين амонатдор (аз «Суроҳ»).

ИМЪОН ايمان тез қардани назар ва даррафтан дар қоре, яъне дар қоре ғавр қардан (аз «Мунтахаб»).

УММУССИБЪЁН ام الصبيان номи деве, ки атфолро осеб расонад; ва назди атиббо навъе аз саръ аст, ки ба атфол ориз мешавад (аз «Мусталаҳот»).

УММИ ҒЕЛОН ام غيلان ба маънии модари девон; чи ум(м) ба маънии модар ва ғелон *ҷамъи ғул*, ки ба маънии дев бошад; лекин ба муносибати маскан ва маъвои девон будан ба маънии дарахти хордор, ки ба хиндӣ бабул ва кикар гуянд, мустаъмал аст. Ва мағелон муҳаффафи ҳамин аст (аз «Мунтахаб» ва баъзе шуруҳ); ва дар «Суроҳ» ва «Қомус» навишта, ки умми ғелон (ба фатҳи ғайни муъҷама; яъне умми ғайлон)* дарахти самура, ки онро талх низ гуянд ва он дарахтони бузурганд хордор дар регистони араб.

УММАТОН امتان *ҷамъи уммат* ба таври форсӣ.

ИМТИНОН امتنان неъмат додан ва миннат ниҳодан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АМОКИН امكين *ҷамъулҷамъи макон* аст, чи *ҷамъи макон амкина* бошад ва *ҷамъи амкина амокин* аст.

ИМОМИ МУБИН امام مبين ба маънии лавҳи маҳфуз.

ИМКОН امکان масдар аст аз боби ифъол, ба маънии қудрат додан ва ҷой додан; бар тақдири маънии аввал маъхуз аст аз мукнат, ки ба маънии қудрат бошад; ва бар тақдири маънии дуввум маъхуз бошад аз маконат, ки ба маънии ҷой ва

чойгир шудан аст. Ва дар муҳова-
раи форсиён ба маънии тоқат ва
қудрат ояд, гоҳе аз он мосивон ал-
лоҳ мурод бошад. Ва ба истилоҳи
аҳли ҳикмат чизеро гуянд, ки ада-
му вучуди ӯ ҳар ду зарурӣ набо-
шад, чунончи қузъиёти ҳодиса мис-
ли инсон ва дигар ҳайвонот ва ша-
ҷар ва ҳаҷар. Ва имтиноъ онро гу-
янд, ки адами вай зарурӣ бошад,
чунончи шарики борӣ ва вучуби он
ки вучуди вай зарурӣ бошад, чу-
нончи вочиб (и) таоло.

АМКИНА امکنه *ҷамъи макон.*

ИМОЛА اماله майл додан чизеро аз
қои у ба сӯи дигар; ва ба истилоҳи
аҳли арабӣ майл додан фатҳаро ба
суи қасра ба тарзе, ки алиф сура-
ти ёи маҷхул пайдо кунад, чунон-
чи: китеб *имолаи китоб* ва *рикеб*
имолаи рикоб. Ва дар алфози фор-
сӣ низ имола меояд, чунончи: *озер*
имолаи озор ва *обед имолаи обод*
(аз «Рисолаи Ноҷи» ва Абдулвосеъ
ва Ғайруҳумо).

АМСИЛА امثله *ҷамъи мисол.*

АМТИЪА امتعه *ҷамъи матоъ.*

АМЗИҶА امرجه *ҷамъи мизоҷ.*

УМУРИ ОММА امور عامه дар истило-
ҳи аҳли ҳикмат чизхоро гуянд, ки
зоти онҳо ом бошад ва мухтас ба
як қисм аз ақсоми мавҷудот набо-
шад, балки шомил бошад ҳар се
қисми мавҷудотро ё дуру аз он
ҷумла. Ва мавҷудот се қисм аст:
вочиб ва ҷавҳар ва араз. Пас вучу-
ди ваҳдат ва қасрат аз ҷумлаи
умури омма аст, ки махсус ба як
қисм аз онҳо нест, чунончи вучуди
ваҳдат ёфта мешавад дар ҳар се
ақсоми мавҷудот ва қасрат ёфта
мешавад дар ду қисм, ки ҷавҳар
ва араз бошад.

ИМОМИЯ اماميه фирқаи шийён, ки ба
қуз дувоздах имом ба вилояти қас-
се эътиқод надоранд.

УММИ امي дар ҳақиқат мансуб ба
ум(м) аст, ки ба маънии модар бо-
шад, яъне он қасе ки падараш дар
айёми тифлии ӯ бимирад ва аз тар-
бияти падар маҳрум буда, дар кит-
фи модар ё доя парвариш ёбад ва
аз ин ҷиҳат илми навиштан ва хон-
дан уро ҳосил нашавад. Ва *маҷо-
зан* ба маънии ҳар он қасе ки на-

виштан ва хондан надонад, агарчи
пеши падар ҷавон шуда бошад. Ва
лафзи **умми** лақаби пайғамбари ҳу-
до саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва
саллама аз он аст, ки он ҳазрат аз
қасе таълим нагрифта буданд, то
фазилати устод бар он ҳазрат со-
бит нашавад (аз «Баҳори Аҷам» ва
«Мунтахаб» ва шуруҳи «Сикандар-
нома» ва «Қанз»).

УММИҲОНИ امهاني номи духтари
Абутолиб, яъне хоҳари ҳақиқин
ҳазрати Али қаррамаллоҳу ваҷҳа-
ҳу, ки хоҳари амзодаи пайғамбари
ҳудо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи
ва саллама бошад (аз «Асмо-ур-ри-
ҷол»-и Шайх Абдулҳақ ва «Ҷомеъ-
ул-усул»); ва қасри мим мухтаси
форсист. Ва он чи, ки баъзе аз аҳ-
ли луғат ба маънии аммаи он ҳаз-
рат навиштаанд маъзи ғалат аст.

УММАҲОТИ СИФЛИ امهات سفلى ар-
баъан аносир ё табақоти замин.

АМОНИ امني ба маънии орзуҳо ва
муродҳо; ва ин *ҷамъи умния* аст
(ки биззам бошад) ба маънии ор-
зу; ва ба алифи мамдуда (яъне
омонӣ)* хондан ё ба таҳфифи ё
донистан ғалат аст, магар форсиён
ба маъмули худ ба таҳфифи ё ме-
хонанд (аз «Қанз» ва «Мадор» ва
«Мунтахаб»); ва лафзи **амонӣ** ба
таҳфифи ё, ба маънии *мансуб ба*
амон, ки ба маънии амн аст ва ҳам
мансуб ба амонат, ба ҳазфи тои
фавқонӣ.

ИМОМ МУҲАММАДИ ҒАЗОЛИ امام
محمد غزالي ба ибтидои ҳол ба улу-
ми зоҳир пояи азим доштанд, чу-
нончи бар муосирони худ тафаввуқ
ҷустанд ва ба охир аз зӯҳду таз-
кия ва тасфияи ботин насибе ко-
мил ҳосил сохтанд ва кутуби му-
фидаи бисъёр тасниф карданд, чун:
китоби «Эҳё-ул-улум» ва «Ҷаво-
хир-ул-Қуръон» ва тафсири «Еқут-
ут-таъвил» ҷиҳил муҷаллад ва
«Мишқут-ул-анвор» ва ғайри он.
Ва Хони Орзу дар «Хиёбон» на-
виштааст, ки лафзи Ғазолиро Мул-
лоисом дар шарҳи қасидае бурда
ба таҳриф навишта. Ва Мавлавӣ
Абдулғафур дар хошнияи «Нафа-
ҳот» ба ташдид гуфта, чунонки
Абдулбосити Байлақонӣ дар ҳаво-
шии «Қомус» тасреҳ карда. Ва
ҳамчунин Ибни Халлиқон низ ба
ташдид таҳқиқ намуда, лекин

Самъонӣ дар «Китоби ансоб» ба тахфифи зон муъчама гуфта. Чун Ғазола (ба фатҳ) деҳест аз музофоти Тус, зохиран ҳамин тахфиф асаҳ аст. Ва Имоми мазкур дар санаи понсаду бист ба чивори раҳмати ҳақ пайваст.

УМАВИЙ اموي *мансуб ба Банӣ Умайя*; ва **Умайя** (ба замми ҳамза ва фатҳи мим ва ташдиди таҳтонӣ) номи яке аз аҷдоди Язид ба пушти чаҳорум.

Фасли алифи мақсура маъа нун

ИНТИФО انظفا *фуру мурдани оташ ва чароғ* (аз «Мунтахаб»).

АНДАРВО اندروа *ба маънии овехта ва нигунсор ва саргашта ва ҳайрон* (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ИНЧИЛО انجلا *равшан ва соф шудан; ва во шудани абр ва во шудани ғам; ва аз хона ва ватан берун рафтан* (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АНҲО انحا *ҷамъи наҳв аст, ки ба маънии роҳ ва тавр бошад.*

УНАСО انسا *ҷамъи анис, ки ба маънии ҳамдам ва ғамхор ва рафӣк аст.*

ИНЗИВО انزوا *гушанишинӣ ва як сӯ шудан аз халқ.*

ИНТИМО انتما *ба қасе нисбат ёфтан ва ба маънии афзун шудан ва болидағӣ* (аз «Қомус» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Қанз»); баъзе мардум, ки ба маънии пур ва мамлув гӯянд ғалат аст.

ИНҲО انها *хабар додан* (аз «Мунтахаб»).

ИНБО انبا *хабар додан* (аз «Мунтахаб»).

ИНҲИНО انحنّا *ҳамида шудан ва кӯзпушт шудан* (аз «Мунтахаб»); ва ин боб аз боби инфийол аст, муҷарради у ҳано (билфатҳ) ба маънии ҳамидан.

ИНТИВО انظوا *дарнавардида шудан* (аз «Мунтахаб»).

АНО انا *дар туркӣ модар ва дар арабӣ ба маънии ман; ва ба касри аввал (яъне ино)* ба маънии вақт;*

ва агар дар охир баъди алиф ҳамза зиёда кунанд, ба маънии зарф ва ованд бошад (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Фирдавс-ул-луғот»).

ИНТИФО انتفا *нест қардан ва нест шудан* (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНҚИЗО انقضا *ба сар омадани муддат* (аз «Мунтахаб»).

УНСО انسى *мода, ки дар муқобалаи нар аст* (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНШО انشا *офаридан ва оғоз қардан ва аз худ чизе гуфтан; ва номи илмест, ки доништа шавад бад-он таркиби ибороти наср; ва ба истилоҳи илми арабият ва мантиқ каломе, ки эҳтимоли сидқу киэб надошта бошад ва ақсоми он бисъёр аст, минҷумлаи он амру наҳй ва нидо ва қасам ва тааҷҷуб* (аз «Мунтахаб» ва «Мунозира-ул-иншо» ва «Суроҳ» ва «Қашф» ва «Қанз»).

АНГУШТНУМО انگشت نما *қомил ва ашхар ва расво* (аз «Мусталаҳот»).

ИНТИХОБ انتخاب *берун қашидан ва баргузидан; ба лафзи задан ва қардан мустаъмал* (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам»).

ИНҲИДОБ اندحاب *кӯзпушти.*

ИНТИСОБ انتساب *нисбат доштан ба қасе.*

АНСАБ انساب *муносибтар.*

ИНҶИЗОБ انجداب *қашида шудан* (аз «Мунтахаб» ва «Тоҷ-ул-масодир»).

ИНСИҚОБ انسكاب *рехтани об ва гиристанӣ бисъёр* (аз «Мунтахаб»).

ИНҚИЛОБ انقلاب *баргардидан ва вожгун шудан; ва баргаштан аз коре ва ҳоле; ва раҷъати қавқаб. Ва ба лафзи гирифтани ва қардан ва уфтодан мустаъмал* (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

АНСОБ انساب *насабҳо ва наҷодҳо.*

ИНСИЛОБ انقلاب *гум ва нест шудан.*

ИНТИҲОБ انتهاب *ғорат қардан* (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Тоҷ-ул-масодир» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

УНБУБ انبوب *ба маънии най, ки аз миён ҳолӣ бошад; ва ин лафзи арабист* (аз «Мунтахаб»).

АНҚОБ انقاب *суроҳҳо ва сурангҳо, ки дар замин қананд, дар ин су-*

- рат *чамъи нақб* аст; ва ба маънии рубандҳо, дар ин сурат *чамъи ниқоб* аст.
- ИНСИБОБ** انصباب рехта шудани об ва ҳар чи рақиқ бошад (аз «Мунтахаб»).
- АНЕБ** انياب дандонҳои ништар, ки даррандагонро бошанд; ва ин *чамъи ноб* аст (аз «Суроҳ»).
- ИНКИБОБ** انكياب бухори адвия гирифтани ва бар рӯи уфтодан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).
- ИНТИСОБ** انتصاب бар по шудан.
- ИНОБАТ** انابت тавба қардан ва дуо хоستان (аз «Қашф»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» бозгардидан ба суи худо ва бозгаштан аз қорҳои бад.
- ИНДПАТ** انديت *муҳаффафи Индирпат*, ки дехе буд, алҳол дохили қалъаи шаҳри Дехлист.
- АНГИШТ** انگشت чӯби сӯхта, ки сард шуда сиеҳ гашта бошад (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Ҷаҳонгири» ва «Қашф»).
- АНФАТ** انفт ба маънии нангу ор доштан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ИНОАТ** انانت ба маънии дер ва даранг ва оҳистагӣ ва таанни мазиди ҳамин аст (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).
- АНОТ** انات бар вази қанот, ба маънии даранг; ва тои ин лафз дар расмулхати араби гирд менависанд.
- УНУСИЯТ** انوسيت ба маънии зан шудан ва мода будан; ва унусат бидуни ёи тахтонӣ саҳеҳ, ба хилофи *ручулият*, ки масдари ҷаълист, ҷаро ки рӯчул исми ҷомид аст ва унсо муштак аст аз унусат, лекин чун унусият ҳам дар каломи сиқот воқеъ шуда, истеъмолаш ҷоиз бошад, Урфӣ гуяд, байт:
- Мояи нашъаи унусият
Боз дар батни модар андозад.
- ИНОС** اناث ба маънии модаҳо; ин *чамъи унсо*, ки ба маънии мода аст (аз «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Қашф» ва «Латонф»).
- ИНБИОС** انيمات барангехта шудан (аз «Мунтахаб»).
- АНИС** انيث бар вази *фаъил*, ба маънии оҳани нарм (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»).
- ИНДИМОЧ** اندماج даррафта шудан ба чизе ва даромадан ва устувор шудан ба ҷое (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).
- ИНДИРОЧ** اندراج дохил шудан ва даромадан ва навардида шудан (аз «Қанз»).
- АНБАЧ** انبج *муарраби анба*.
- УНМУЗАЧ** انموزج ба маънии нумуна ва нумудор; ва дар форсӣ гоҳе *маҷозан* ба маънии андак мустаъмал мешавад. Бояд донист, ки соҳиби «Комус» *намузаҷ* (бидуни алиф ва ба фатҳи нун) *муарраби нумуна* навишта аст ва *унмузаҷро*, ки ба алиф аст хато гуфта. Лекин аз «Мифтоҳ»-и Саккоқӣ ва кутуби муътабаран дигар маълум шуда, ки *унмузаҷ* ба зиёдати алиф саҳеҳ аст, ҷаро ки рутбаи соҳиби «Мифтоҳ» дар илми арабият зиёда аз рутбаи соҳиби «Қомус» аст. Ва ҳар ду шорехи «Мифтоҳ» *унмузаҷро*, ки ба алиф аст савоб дониста, *муарраби нумуда* гуфтаанд, на *муарраби нумуна*. Ба далели он ки қодидан таъриб далолат мекунад, ки *муарраби нумуда* бошад, ҷи доли муҳмала дар таъриб ба золи муъҷама бадал мешавад. Ва лафзи *нумуна*, ки бад-ин ҷо мазкур шуда, сифан исми мафъул аст, на мозӣ. Ва *нумуна муҳаффафи нумуда* аст. Ва ин аз таҳқиқоти Устоди Абдулқаримхони мағфур аст. Ва муаллиф низ аз кутуби муътабара ҳамин таҳқиқ нумуда.
- ИНЗОЧ** انضاج пухта қардани хилт ва мода ва реш; ва расида қардани мева; ва инз ба истилоҳи атиббо ғализ қардан хилти рақиқро ва рақиқ қардан ғализро.
- АНГУШТПЕЧ** انگشت بيچ аҳду паймон ва дастовез.
- ИНҶОҶ** انجاج раво қардани ҳоҷат (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ИНФИТОҶ** انفتاح кушода шудан (аз «Мунтахаб»).
- ИНШИРОҶ** انشراح кушода шудани дил (аз «Мунтахаб»).
- ИНТИСОҶ** انتصاح насихат пазируфтани.

ИНТИТОҲ انتحاح сарун задани гов ва қўч ва мисли он (аз «Латонф»).

ИНТИСОҲ انتساح нусха гирифтани (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНТИФОҲ انتفاح пурбод шудан ва омосидан (аз «Мунтахаб»).

ИНҚИЁД انقياد фармонбардорӣ ва фурутанӣ (аз «Мунтахаб»).

ИНТИҚОД انتقاد нақд ситонидан ва коҳ аз дона чудо кардан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»); ва яке аз эъмоли илми муаммоси ва он ишорат кардан аст ба баъзе ҳуруф ба алфози муносиби он ҳуруф, чунончи ҳарфи аввалро сар ва руҳ ва лаб ва тоҷ гуфтани ва ҳарфи васатро миён ва дил ва камар ва ҳарфи охириро по ва доман ва ғайра хондан, чунончи барои исми шамс дар ин мисраъ, мисраъ:

Аввали шому миёни чаману
домани наргис...

ИНЪИҚОД انقياد баста шудан ва мучтамеъ шудан.

ИНШОД انشاد шеър хондан; ва иншодсароӣ ба маънии шеърхон.

АНД اند *мухаффафи* андак; ва лафзи анд ба маънии чанд низ омада (аз шуруҳи «Нисоб»); ва дар «Бурхон» ва «Ҷаҳонгирӣ» навишта, ки анд лафзест барои шумори адади мачхули аз се то нух.

ИНСИДОД انسداد баста шудани роҳ (аз «Мунтахаб»).

ИНФИРОД انفراد танҳо шудан.

АНБОНИ БОД انبان باد пӯсте ки онро пурбод карда оҳангарон оташ афрузанд.

ИНФОЗ انفاذ чорӣ кардан ва равон кардан ва равон шудан ва фирисотодан ва шамшер ва ханҷар бар чизе гузаронидан (аз «Мунтахаб»).

АНСОР انصار ёридиҳандагон; ва гуруҳе аз асҳоби расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама, ки дар айёми хичрат дар Мадина ба мадади он сарвар расиданд (аз «Мадор»).

ИНТИШОР انتشار пароганда шудан; ва ба маънии истода шудани зақар ва қазиб (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

АНЗОР انظار назарҳо.

ИНФИҶОР انفجار бадар омадани об (аз «Мунтахаб»); ва равон шудани рим аз дунбал.

АНГОР انگار сиған амр аз ангоштан, ба маънии бифаҳм ва бидон ва хиёл кун.

ИНТИЗОР انتظار чизеро чашм доштан; ба лафзи *доштан* ва *бурдан* ва *кашидан* ва *кардан* мустаъмал; ва интизорӣ ба зиёдати ёи масдарӣ хатост, магар назди баъзе форсиён чоиз.

ИНКИСОР انكار шикаста шудан ва шикастагӣ.

ИНҲИСОР انحصار кӯтоҳ шудан ва даргунҷидан дар чизе.

АНМОР انمار палангон; ва номи кабилас аз Банӣ Сабо (аз «Мунтахаб»).

АНВОР انوار шугуфаҳо ва равшаниҳо; бар тақдири аввал *ҷамъи навр* (билфатҳ) ва ба тақдири маънии дуввум *ҷамъи нур* (биззам; аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНЗОР انذار панд додан ва тарсонидан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

АНДОР اندار ба маънии афсона (аз «Фарҳанг»-и Мир Азудуддавлан Инчу).

АНБУР انبر дар туркӣ номи олатест, ки оҳани гармро бад-он гиранд, ба ҳиндӣ сандасӣ гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Фирдавс-ул-луғот»).

АНБОР انبار тӯдаҳои ғалла ва матоъ, *ҷамъи нибр*, ки (билкаср) ба маънии тӯда ва ҷои ғалла рехтан аст (чунончи дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва дар форсӣ сиған амр аз *анпоштан*, ки ба маънии пур кардан ва захира кардан аст (аз «Баҳори Аҷам»).

АНГУШТИ ЗИНҲОР انگشت زنهار мағлуб, ки ба ҷиҳати хостани амон ва паноҳи ҷустан пеши ғолиби ангушти шаҳодат бармедорад.

ИНФИТОР انتظار пора-пора шудан ва офаридан (аз «Латоиф»).

ИНШОР انتشار зинда кардан (аз «Латоиф»).

АНДОЗ انداز ба маънии адои дилпазир; ва ба маънии қиёс ва қасд ва

хамла кардан ва кудрат ва микдор ва мартаба ва ҳол; ва андози расо киноя аз фикри расо ва тарзе ки хар касеро писанд ояд (аз «Қашф» ва «Баҳори Ачам» ва «Ҷаҳонгири» ва «Рашидӣ» ва «Сурури» ва «Бурҳон» ва «Ҷароғи хидоят»).

АНГУЖ انگز он чн пилбонон дар даст доранд (аз «Бурҳон»); ва дар «Ҷавоҳир-ул-хуруф» навишта, ки дар асл онкус буд (ба замми кофи араби ва сини муҳмала). Чун ба иттисоли кофи мазмум ба сини муҳмала лафзи қабех пайдо мешуд, лихозо кофи араби ро ба кофи форсӣ ва синро ба зои муъчама бадал карданд ва баъзе зои араби ро ба зои форсӣ бадал нумоянд.

АНДАРЗ اندرز насихат ва панд ва васнат (аз «Мадор» ва «Сурури» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгири» ва «Бурҳон»).

ИНТИҲОЗ انتهاز фурсат ёфтан ва кобу ёфтан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АНБОЗ انباز шарик.

ИНҶОЗ انجاز вафо кардани ваъда ва раво кардани ҳоҷат (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

УНОС اناس ба маънии мардумон; ва ин муфрад аст, чамъ нест, магар ба маънии чамъ меояд (аз «Бахр-ул-ҷавоҳир» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИНС انس -одамиён; ва ин муфрад аст ба маънии чамъ; ва биззам (яъне унс)* ху гирифта ва ором гирифта ва чизе ва улфат гирифта; ва ба фатҳатайн (яъне анас)* номи яке аз асҳоби киром (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНДИРОС اندراس ба маънии кухна шудан ва кухнагӣ (аз «Мунтахаб»).

ИНТИКОС انتكاس вожгун шудан.

ИНҒИМОС انغماس ба об фуру рафтани (аз «Мунтахаб» ва «Точ»).

ИНҒИРОС انغراس рӯйдани дарахт.

АНФУС انفس чамъи нафс, ки (ба сукуни фо) ба маънии руҳ ва зот аст; ва олами анфусӣ мурод аз олами арвоҳ; олами ботини ва офоқӣ киноя аз олами зоҳирӣ ва ола-

ми ачсом (аз «Шамсӣ»); ва метавонад, ки олами анфус ва офоқ ҳамин олами зоҳирӣ бошад, чн аксар нуфус ва чамъи уфуқ дар ҳамин олами зоҳирӣ мавҷуданд.

АНИС انيس хуғирифташуда ва ҳамдам ва ғамхор ва мусоҳиб (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Сурух» ва «Латоиф»).

ИНЪИКОС انعكاس бозгуна шудан ва намудор шудани шакли чизе дар хар ҷисми шаффоф мисли об ва ойна ва ғайра.

АНДАЛУС اندلس мулкест дар мағриб (аз «Лубб-ул-албоб»).

АНҶОС انجاس палидиҳо (аз «Мунтахаб»).

АНҚОС انقاس сиёҳҳои навиштан; ва ин чамъи ниқс аст, ки (билкаср) ба маънии сиёҳии навиштан бошад (аз «Мунтахаб»).

АНҶАС انجس ба маънии палидтар; исми тафзил аз начис.

ИНТИЪОШ انتماش баланд шудан ва барҳостан ва неку шудан; ва ин аз боби ифтиъол аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»); ва форсиён ба маънии айшу нишот истеъмол кунанд (аз «Баҳори Ачам»).

ИНТИБОШ انتباهش бараҳна кардан ва кафан дуздидан (аз «Латоиф»).

АНҚАС انقص камтар ва айбноктар (аз «Мунтахаб»).

АНҚОС انقاص камихо ва айбҳо; ва билкаср (яъне инқос)* кам кардан ва ноқис кардан.

ИНҚИБОЗ انقباض гирифта шудан ва гирифтагӣ (аз «Мунтахаб»).

ИНТИҚОЗ انتقاض шикастагии аҳд ва ҷуз он (аз «Мунтахаб»).

ИНТИҲОЗ انتهاز барҳостан ва кӯч кардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНҚИРОЗ انقراض бурида шудан ва гоҳе ба охир расидани муддат аз ин мурод бошад (аз «Қанз»).

ИНХИФОЗ انخفاض бо қасра шудани калима ва ба нишеб уфтодан (аз «Қанз»).

ИНБИСОТ انبساط ба маънии густоҳӣ ва қушода шудан ва фароҳӣ; ва маҷозан ба маънии хушӣ ва гус-

- турда шудан (аз «Мунтахаб» ва «Мацмӯъ-ул-луғот»).
- ИНХИРОТ** انخراط дар миёни чамоате даррафтан (аз «Қанз»); ва дар «Мацмӯъ-ул-луғот» дар миёни чизе даромадан ва ришта дар сӯзан кашидан; ва дар «Сурух» даркашида шудани дур дар ришта; ва аз «Мунтахаб» ба маънии тарошида шудан мустафод мегардад.
- ИНХИТОТ** انحطاط фуруд омадан ва рӯ ба камӣ ниҳодани чизе (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ИНЗИБОТ** انضباط пайвастагӣ ва мазбутӣ.
- АНБОНИ НЕФТ** اتبان نفت ҳуққан чармин бошад, ки аз нафт ё борут пур карда ба мадади оташ бар душманон андозанд.
- ИНТИЗОЪ** انتزاع берун кашидан ва баркандан ва барканда шудан; лозим ва мутааддӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).
- ИНДИФОЪ** اندفاع дур шудан.
- ИНСИДОЪ** انصداع шигофта шудан (аз «Мунтахаб»).
- ИНТИФОЪ** انتفاع нафъ гирифтани (аз «Мунтахаб»); ба лафзи бурдан мустаъмал.
- ИНХИЛОЪ** انخلاع барканда шудан (аз «Мунтахаб»).
- ИНТИБОЪ** انطباع нақш шудани чизе бар чизе (аз «Мунтахаб»).
- ИНҚИЛОЪ** انقلاب барканда шудан (аз «Қанз»).
- АНБОҒ** انباغ ду зан, ки дар никоҳи як мард бошанд. Ҳар яке мар дигарро анбоғ бошанд; ба ҳиндӣ савг гуянд (аз «Бурҳон»).
- ИНФОҒ** انفاغ Кутбалӣ дар «Шарҳи девони Ҳофиз» ба маънии сӯх навишта; ва дар «Мадор» айфоғ (ба фатҳи аввал ва сукуни таҳтонӣ ва фо) ба маънии ғаммоз ва ғунуда гуфта; ва дар «Мацмӯъ-ул-луғот» ва фарҳанги дигар ба сукуни таҳтонӣ, ба маънии гуволидани кудак, яъне ҳарф задани кудак ва ба маънии нав омухтани суҳан; ва Баҳлул шореҳи девони Ҳофиз ба маънии рустой навишта.
- ИНЗИЁҒ** انزياغ майл кардан ба тарафи дигар аз ҷониби ҳақ ва эътидол.
- ИНСИБОҒ** انصباع рангин шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ИНДИБОҒ** انديباغ пухт ёфтани пӯст.
- ИНҲИРОҒ** انحراف ҳам шудан ва баргаштан ва ба тарафе моил шудан; ва муродан ба маънии қачравӣ ва бефармонӣ ояд (аз «Қанз»).
- ИНСИРОҒ** انصراف бозгаштан ва му роҷаат ва инқилоб.
- ИНЪИТОҒ** انعطاف ҳам гирифтани ва баргардидани (аз «Мунтахаб»).
- ИНКИШОҒ** انكشاف во шудан.
- ИНҚИСОҒ** انكساف кусуф шудани офтоб.
- ИНТИҚОҒ** انتكاف ору нанг доштан (аз «Латоиф»).
- ИНСОҒ** انصاف нисф кардан ва баробар доштан, ки бар ҳеч тараф зиёдати нашавад.
- АНҒ** انغ бинӣ.
- ИНТИСОҒ** انتمصاف дод ёфтани ва нисф ёфтани ва нима шудани (аз «Мунтахаб»).
- УНУҒ** انثر ҷамъи анғ, ки ба маънии бинист.
- АНИҚ** انيق хуб ва аҷиб (аз «Мунтахаб»).
- ИНМИЛОҚ** انملاق дӯстӣ ва чоплӯсӣ ва лутф намудани ва ҳамвор шудани ва халос ёфтани (аз «Мунтахаб»).
- ИНҒОҚ** انغاق рӯзӣ додан ва харҷ кардани (аз «Мунтахаб»).
- ИНТИСОҚ** انتساق тариқ ва интизом пазируфтани ва равиш ва дастури чизе тартиб додан, лозим ва мутааддӣ ҳар ду омада.
- ИНСОҚ** انساق равиш ва дастур ва тартиб додан; ва билфатҳ (яъне ансоқ)* ҷамъи насақ.
- ИНЗИҲОҚ** انزهاق нест шудани ва ҳалок шудани (аз «Мунтахаб»).
- ИНХИРОҚ** انخراق дарида шудани.
- ИНҒИЛОҚ** انغلاق баста шудани дар.
- ИНТИБОҚ** انطباق ба ҳам пайвастан.
- ИНСИЛОҚ** انسلاك даромадани чизе дар чизе (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИНХИМОК انهماك кӯшидан дар коре ва муболаға кардан дар он (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ИНҲОК انهاك лоғар ва заиф кардан (аз «Мунтахаб»).

ИНФИКОК انفكاك ба маънии аз ҳам чудо шудан ва озод шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНСИБОҚ انسباق гудохта шудани зару нукура ва дигар филиззот.

АНДИК انديك бар вази наздик, каллиман таманно, ба маънии умед аст (аз «Шарҳи қасоиди Ҳоконӣ» ва «Бурҳон»).

АНФОЛ انفال ғаниматҳо, ки аз куффор гиранд; *ҷамъи нафал* (ба фатҳатайн; аз «Мунтахаб»).

ИНҲИЛОЛ انفلال кушода шудан ва ночиз шудан ва нобуд шудан (аз «Мунтахаб» ва «Маҷмӯъ-ул-луғот»).

ИНЧИЛ انجيل китоби Исо алайҳиссалом, *муарраби* Ангалиюн. Баъди ҳазфи вову нун қалби маконӣ карданд миёни лом ва ё; ва алифро қасра доданд, чи афъил (билфатҳ) дар каломи араб наёмада.

АНҶАЛ انجل фарохчашм (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Қанз» ва «Суроҳ»).

ИНДИМОЛ انفمال беҳ шудани захму чароҳат (аз «Мунтахаб»).

ИНХИЛОЛ انفلال табоҳӣ.

АНОМИЛ انفمال ба маънии сарҳон ангуштон; ва ин *ҷамъи* анмула аст, ки ба маънии сарангушт бошад (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ИНФИЪОЛ انفمال шарманда шудан ва асари чизе пазируфтани (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»); ва ба лафзи *доштан* ва *бурдан* ва *кашидан* ва *додан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ИНТИҲОЛ انفحال сухани касе ё шеъри касе бар худ бастан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНТИҚОЛ انفقال аз ҷое ба ҷое рафтани (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНТИСОЛ انفسال фарзанд шудан (аз «Латоиф»).

ИНТИКОМ انفقام кина кашидан аз касе (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»);

ба лафзи *кашидан* ва *гирифтани* мустаъмал.

ИНҲИДОМ انفدام вайрон шудан ва аз по даромадани иморат ва ғайра (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНСИРОМ انصرام бурида шудан ва мункатеъ шудан ва охир шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНҲИЗОМ انفزام ба маънии шикасти лашкар, ки дар муқобалаи фатҳ аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНҚИСОМ انفسام ҳисса-ҳисса шудан ва бахш-бахш шудан.

ИНЗИМОМ انفمام фароҳам шудани чизе ба чизе ва пайвастагӣ ва омехтан ва ба ҳам шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ИНЪОМ انفام неъмат додан ва нозук кардан ва зиёда шудан; ва билфатҳ (яъне анъом)* чорлоён, дар ин сурат *ҷамъи наъам* аст (ки ба фатҳатайн бошад); ва номи сураи Қуръони маҷид (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АНҶУМ انجم ситораҳо; ва ин *ҷамъи* начм аст, ки ба маънии ситора бошад (аз «Қомус» ва «Мунтахаб»).

ИНЗОМ انفظام ораста ва мураттаб кардан.

АНОМ انفام ба маънии махлуқот аз чинс ва инс; ва **АНОМ** (билмадд) низ омада ва **аним** ҳам навиштаанд. Ва ин ҳар се лафз исми ҷамъ аст, на ҷамъ, мисли *қавм* ва *раҳт* (аз «Қомус» ва «Мунтахаб»).

ИНЪИДОМ انفدام нобуд шудан; ва соҳиби «Музил-ул-ағлот» навишта, ки ин лафз ғалат аст, чаро ки боби инфиъол мухтас(с) ба илоҷ ва таъсир аст магар истеъмоли он бисъёр аст.

ИНФИСОМ انفسام ба маънии шикаста шудан (аз «Мунтахаб»).

АНДОМ انفدام мутлақ узви зоҳир; ва *маҷозан* тамоми бадан, балки мутлақ ҷисмро гуянд, лиҳозо андоми гул ва андоми кӯҳ ва андоми офтоб ҳам омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ИНТИСОМ انفسام бӯи хуш гирифтани (аз «Қанз»).

АНҶОМ انفجام ба маънии интиҳо (аз «Бурҳон»); ва дар «Мадор» ба маънии охири кор.

АНДАГОН اندگان номи шахре аз Турон мобайни Самарқанд ва Чин (аз «Бурҳон»).

АНДАҶОН اندجان номи шахрест аз Турон; ва ин *муарраби* Андагон аст (аз «Қомус»).

ИНСОН انسان ба маънии одамӣ ва ба маънии мардумакӣ чашм (аз «Қанз» ва «Мадор»); ва Мавлоно Юсуф дар «Шарҳи Нисоб» навишта, ки **инсон** дар асл инс буд, алифу нуни мазиди «он» бад-он мулҳақ шуда. Ва ин маъхуз аст аз **унс** (биззам), ки ба маънии улфат гирифтани ва зоҳир шудани аст. Ва баъзе гуфта, ки маъхуз аз **нисъён** аст. Ва мардумакӣ чашмро аз он **инсон** гуянд, ки бинандаро шакли **инсон** дар он назар меояд. Ба ҳамин чихат дар форсӣ мардум ва мардумак гуянд; ва ба хиндӣ путли номанд, чи дар хиндӣ маънии ҳақиқии лафзи путли тасвири одамист.

ИНСОНИ АИН انسان مين мардумак, ки ба хиндӣ путли номанд.

АНҶУМАН انجمن ҷое ки дар он мардуми бисъёр нишаста бошанд; ва дар охири ин лафз нун барои инсбат аст ба сӯи **анҷум**, яъне муносибат бо ситорагон дорад, ай: чунонки ситорагон бо ҳам муттасил мебошанд ва номҳои мухталиф доранд ва дар хурдию бузурги мутафовит; ба ҳамин таърифи маҷлис аст (ва ин аз шурӯҳи «Нисоб»).

АНГОШТАН انفاشتн ба маънии донистан ва линдоштан; ва ба кофи арабӣ хондан ғалат аст (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Луғати Бобо»).

АНДОИДАН اندائيدن қаҳгил кардани бар девор ва ба маънии олулдан (аз «Мадор» ва «Бурҳон»).

АНДУҲОН انفهان ба маънии ғамгин (аз «Латоиф»).

АНИН انفن ба маънии нола ва нолидан (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

АНЧИДАН انفيدن устура задани ва реза-реза кардани (аз «Бурҳон»).

АНЧИДАГОН انفيدگان ба маънии захиён.

АНИРОН انفيران номи рӯзи сиюм аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»).

УНСИЁН ва **УНСИИН** انشيان و انشيان хар ду хоя (аз «Қанз»).

АНБОН انبان пусти даббоғатдода ва занбили фақирон, ки аз чарм мебошад ва машкиза.

АНДИДАН انفيدن тааҷҷуб кардани (аз «Бурҳон»).

АНГАЛҶОН انفليون ба маънии Инҷили Исо алайҳиссалом; ва номи китоби Монии нақшош; ва номи сози ва номи ҷоман ҳафтранг; ва хар шайбе, ки аҷиб ва ғариб бошад (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

АНГУШТ ДАР ДАҲОН МОНДАН انگشت در دهان ماندن мутаассиф мондани.

АНГУШТ БАР ЛАБ ЗАДАН انگشت بر لب زدن касеро ба сухан овардани ва гуё гардонидани (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»); ва *киноя* аз истидъои сухан (аз «Мусталаҳот»).

АНГУШТ БАР ҲАРФ НИҲОДАН انگشت بر حرف نهادن айбгирӣ кардани.

АНГУШТИ НИЛ КАШИДАН انگشت نيل كشيدن ба маънии тарк кардани (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

АНГУШТ БА ДАНДОН ГИРИФТАН انگشت بندان گرفتن *киноя* аз тааҷҷуб кардани ва ҳасрат хӯрдани.

АНГУШТ БАР ЧАШМ НИҲОДАН انگشت بر چشم نهادن қабул кардани фармон (аз «Бурҳон»).

АНГУШТ БАР ДАР ЗАДАН انگشت بر در زدن истиҷозати боз кардани дар.

АНГУШТ БАР ҶАБИН НИҲОДАН انگشت بر جبين نهادن *киноя* аз салом кардани.

АНОРИ ЁСИН انفار ياسين рӯзи наврӯз чихил бор сураи ёсин бар анор медаманд. Ҳар кӣ онро бе ширкати ғайр бихӯрад, тамоми сол аз амроз махфуз монад.

АНГУШТУ РЕЗАҲОН انگشت ريزا خون нони ба равшану шакар молида (аз «Бурҳон»).

АНБУРА انفيره олатест, ки охани гармро бад-он мегирани; ба хиндӣ сансӣ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

АНМУЛА انفله ба маънии сарангушт; *ҷамъи* ин **аномил** меояд (аз «Баҳр»).

Ғис-ул-луғот.

ул-чавохир» ва «Қашф» ва «Мадор»); ва дар «Мунтахаб» ба касримим ва соҳиби «Қомус» гуянд, ки ба ҳар се ҳаракати алиф ва ба ҳар се ҳаракати мим дуруст аст.

АНДОЗА اندازه ба маънии тоқат ва ёрон чуръат ва тахмин ва намуна ва нишон; ва ба маънии қасду ирода (аз «Баҳори Аҷам»).

УНУША انوشه ба маънии хуррам ва хушҳол ва подшоҳи навҷавон; ва маҷозан ба маънии домод, яъне марди нав катхудо (аз «Ҷаҳонگیری» ва «Рашидӣ» ва «Мадор»).

АНГОРА انگاره ба маънии нақши нотамо ва нақшаи дули тасвир ва ҳар чизи нотамо; ва ба маънии нигориш; ва ба маънии афсона ва дафтари ҳисоб (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам»).

ИНТИБОҲ انتباه огоҳ қардан ва ҳабдор шудан ва огоҳӣ (аз «Қашф» ва «Сурурӣ» ва «Мунтахаб»).

УНБУБА انبويه ба маънии ноизаи офтоба ва мошура (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»); ва ҳарфи панҷумро ён тахтонӣ донистан ҳатост.

АНГУЛА انگاله ҳалқаи кӯчак, ки гуи гиребонро дар он дохил кунанд (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» ба фатҳи кофи форсӣ (яъне ангала)* ба маънии гуи гиребон.

АНГУЗА انگوزه дар асл ангуҷад буда. Ангу ба маънии дарахти ҳилтит, чӣ анг ба маънии ҳилтит ва вови нисбат; ва жаҳ (ба фатҳи зон форсӣ) ба маънии самғ. Пас жо-ро ба зо-и арабӣ ва долро ба хо бадал кардаанд. Магар ангуза (انگزه) бидуни вов асаҳ аст (аз «Рашидӣ» ва ғайра).

ИНФАҲА//ИНФАҲҲА//АНФИҲА انفهه ба маънии панирмоя; соҳиби «Қомус» ва Оксарой навиштаанд: инфаҳа шире бошад, ки мунҷамид ва баста мешавад дар шиканбаи бачаи шутур ё меш ё буз ва ғайра. Ба шарте ки он бача то ҳол гиёҳ нахурда бошад. Пас шикамаш шиккофта шири мазкур, ки ба зардӣ моил мешавад берун меоранд ва хушк карда ба давоҳо ба кор мебаранд; ва аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-чавохир» ва «Қашф» низ ҳамин таҳқиқ шуда.

АНБОНА انبانه ва он пӯсте бошад мисли машк, ки ғалла ва рахт дар он пур кунанд (аз «Бурҳон»).

АНИҚА انيعة бар вази саҳифа, ба маънии хуб ва аҷиб (аз «Мунтахаб»); маъхуз аз анақ (ба фатҳатайн) шод шудан ва бағоят хуш шудан.

АНБУҲ انبه *муҳаффафи анбуҳ* (انبه); ва ба фатҳи аввал ва сукуни нун ва фатҳи бои муваҳҳада ва ҳоҷ малфуз (яъне анбах)* лафзи арабӣ ба маънии танбеҳкунандатар ва хабардиҳандатар (аз «Мунтахаб»); ва ба фатҳи муваҳҳада ва ҳоҷ мухтафӣ (яъне анба)* меваест машхур, ки онро онаб гуянд.

УНСИЯ انسيه мансуб ба унс, ки (биззам) ба маънии хӯ гирифтан ва улфат намудан аст.

АНТОКИЯ انطاكيه шаҳрест ба Шом.

АНГУШТАРИН ва **АНГУШТАРӢ** انگشترين و انگشتری мазид алайҳи ин ҳар ду лафз ангуштар аст, аз олами маҳин, ки дар асл маҳ аст; ва ё ва нун сонда. Ва ангуштар *муҳаффафи ангуштвар* аст, яъне соҳиби ангушт. Пас вовро ба ҷихати таҳфиф ҳазф кардаанд (аз «Ҳиёбон»).

АНДОӢ اندای амр аз андойидан, ки ба маънии гилоба ва қаҳил бар девор ва ғайра молидан аст ва ба маънии олудан; ва ба маънии бадгӯй; ва ба маънии рӯён содика (аз «Бурҳон»).

ИНСИ انسى одамай ва ба маънии чоғиби аидарунии узв ва ҳар чиз ва чоғиби рост (аз «Қанз»).

АНОӢ انائي бедониш (аз «Латонф»).

АНФУСИ انفسى *мурод* аз олами арвоҳ ва олами ботинӣ ва офоқӣ, *мурод* аз он олами зоҳирӣ ва олами аҷсом, ки дунё бошад (аз «Шамсӣ»).

АНДОМӢ اندامى чомаи хушуслӯб, ки бар бадан ҷуст ва дурусту рост ояд.

АНИРОӢ انىراى номи девони Рӯҳуллоҳон, ки зуннордор буд.

Фасли алифи мақсура маъа вов

АВЛО ادلى савобтар ва сазовортар; ва биззам (яъне уло)* ба маънии нахустин, *муаннаси* аввал (аз

- «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва ба замми аввал ва вои ғайри малфуз ва касри лом (яъне улий)* ба маънии худовандон.
- АВЛИЕ** اوليا дўстон ва наздикони қаробат ва наздикони ҳақ таоло (аз «Мунтахаб-ул-луғот» ва «Фирдавс-ул-луғот»).
- АВИДДО** اودا *чамъи* вадид аст, ба маънии дўстдорандагон.
- АВСИЕ** اوصيا *чамъи* васӣ.
- АВСАТИ ҚАЗОЕ** اوسط قضايا *киноя* аз ҳадди авсат ва он иборат аст аз лафзи мукаррар дар қиёс. Ва қиёс мураккаб бошад аз ду қазийя, чунончи алоламу мутағайир ва қудли мутағайир ҳодис. Пас лафзи мутағайир ҳадди авсат аст. Чун аз ҳар ду қазийяи суғро ва кубро ҳар ду лафзи мукаррарро, ки ҳадди авсат аст дур кунӣ, натиҷа ҳосил ояд: алоламу ҳодис.
- АВВАЛБАҲО МУШҚБАҲО** اول بها *киноя* ин масал дар муҳовараи савдогарон аст ба ин маънӣ, ки фурӯғтани матоъ ба ивази қимате, ки харидори аввалин медиҳад, бехтар аст.
- АВВО** اوى ба маънии шағол; соҳиби «Нисоб» ин лафсро ба зарурати назм *мухаффафи* ин ово овардааст.
- УТУБ** اوتوب дар туркӣ ба маънии гузашта.
- АВҚАБ** اوجب ба маънии вочибтар.
- АВВАЛШАБ** اول شب дар асл таркиби изофист, лекин ба касрати истеъмол касраи изофат маҳзӯф шуда, чунончи: *нимшаб* ва чуз он ки мактуъулизофат аст абадан, Низомӣ гӯяд, байт:
- Чу аввалшаб оҳанги хоб оварам,
Ба тасбеҳи номат шитоб оварам.
- АВХАНУЛБҲУЮТ** اوهن البيوت суस्ता-рин хонаҳо.
- АВВАЛИ ҚУНУТ** اول قنوت *киноя* аз вақти фаҷр, чаро ки шофеъӣ дар он қунут мехонанд (аз «Мадор»).
- УЙМОҚОТ** اويماقات *чамъи* уймоқ, ки лафзи туркист, ба маънии қавм ва қабила (аз луғоти туркӣ навиштаанд).
- АВДОЧ** اوداج рағҳои гардан; *чамъи* видоч (ки билкаср аст).
- АВЧ** اوج тарафи болои ҳар чиз; ва авч баландтарин дараҷан кавокиб бувад ва он мулоқоти сатҳи муҳаддаби фалак бошад аз афлоки сабъан сайёра. Ва ин *муарраби* уч аст ва уч (ба замми аввал ва вои маъдула ва сукуни ҷими форсӣ) лафзи хиндист (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Бирчандӣ»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки авч (билфатҳ) ба истилоҳи ҳайъат ва танчим нуктаест аз фалаки хорич-марказ, ки дуртарин нуқот аст аз маркази олам ва ҳар яқро аз сабъан сайёра авче бошад ва гоҳе ҳазиз.
- УСТОХ** اوستاخ ба маънии густох (аз «Латонф»).
- АВСОХ** اوساخ *чамъи* васх//васах, ки ба маънии чирк ва рим аст (аз «Латонф»).
- АВЧИ МИРРИХ** اوج مريخ *киноя* аз бурчи Асад, ки маҳалли авчи Миррих аст.
- АВТОД** اوتاد мехҳо; ва ин *чамъи* ватад аст; ва қисме аз авлиёуллоҳ, ки ба ҳама олам ҷаҳор тан мебошанд (аз «Мунтахаб»).
- АВРОД** اوراد дуоҳое, ки ба вақти муайяни худ хонанд (аз «Мунтахаб»).
- УВЛОД//УЛОД** اولاد номи деви Мозандарон.
- УРМУЗД** اورمزد ба забони паҳлавӣ ситорайи Муштарӣ, ки қозии фалак аст.
- АВРАНД** اورند тахт ва фар(р) ва шукӯҳ ва макру хила (аз «Бурҳон»).
- АВҲАД** اوحده ягона (аз «Латонф»).
- АВТОР** اوتار ба маънии торҳои соз ва рӯдаҳон камон; ва ин *чамъи* ватар аст (ки ба фатҳатайн бошад; аз «Мунтахаб»).
- АВТОР** اوطار хочот.
- АВБОР** اوبار амр аз авборидан, ба маънии ба ҳалқ фуру бурдан; ва ин амр ба таркиби исм ба маънии ба ҳалқ фурубаранда ояд.
- АВДИР** اودر бародари падар, ки ба арабӣ ам(м) гуянд (аз «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

АВЗОР اوزار олот ва адавоти коригарон; ва масолеҳи таом (аз «Бурхон»); ва ба арабӣ ғуноҳҳо ва силоҳҳо ва борҳо, ки бар пушт бардоранд (аз «Қанз-ул-луғот»).

АВЛОТАР اولى تو бехтар; лафзи тар маҳзи зоида аст, барои муболаға нест, чаро ки **авло**, ки снғаи исми тафзил аст, ҳочат ба муболағаи дигар надорад, ё он ки дар ин таркиб калимаи **авло** ба таҷрида мустаъмал мешавад (аз «Баҳори Аҷам»); ва Нуруллоҳ дар «Шарҳи Гулистон» навишта, ки чун маънии тафзилӣ аз лафзи **авло** мустафод аст, калимаи тар маҳзи зоида. Чун дар каломи кудамо касирулистеъмом аст, нслоҳ наметувон кард.

АВАЗ(З) اوز мурғобӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қомус»).

АВС اوس гурги дарранда; ва ато ва иваз; ва номн қабилае аз араб (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Фирдавс-ул-луғот» ва «Латониф»).

АВБОШ اوباش ба маънии мардуми мухталифи дарҳам омехта ва мардуми фурумоя ва нокас; ва дар урфи ом ба маънии марди бегок ва ринд; ва ин **ҷамъи бавш** аст (ки билфатҳ бошад), ки ба тарики калби ҳуруф воқеъ шуда, **вовро** бар бо муқаддам карданд; форсиён ба ҷон муфрад истеъмом кунанд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Латониф» ва «Мунтахаб» ва шурӯҳи «Гулистон»).

АВОСИТ اواسط миёнаҳо ва миёнатарон; ва ин **ҷамъи авсат** аст.

АВҶОЪ اوجاع дардҳо; **ҷамъи ваҷаъ**, ки ба маънии дард аст (аз «Қанз»).

АВТОДИ ТОЛЕЪ اوتاد طالع бидон, ки назди мунаҷҷимин автоди толеъи мавлуд ҷаҳор аст: аввал бурҷи толеъ, ки хонаи аввал аст ва он тааллуқ дорад ба тану ҷон ва умр ва зиндагонии мавлуд; дуввум хонаи ҷаҳорум ва он тааллуқ дорад ба маош ва рӯзи ва мулк ва мақом ва падар; сеvvум хонаи ҳафтум ва он тааллуқ дорад ба тазвиҷ ва завҷа ва мурод ва мақсуд; ҷаҳорум хонаи даҳум ва он тааллуқ дорад ба ҳукумат ва шуғл ва амал ва давлат.

УЛОҒ اولاغ лафзи туркист, ба маънии хар.

УТОҒ ва **УТОҚ** اوتاغ و اوتاق дар гуркӣ хона ва хучра.

УҶОҒ ва **УҶОҚ** اوجاغ و اوجاق дар туркӣ дегдон.

АВҚОФ اوقات молҳое, ки бар фуқаро ва мазорот вақф карда бошанд (аз «Мунтахаб»).

АВҒАҚ اوفق мувофиқтар (аз «Мунтахаб»).

УШОҚ اوشاق дар туркӣ ба маънии тифл ва амрад.

АВСАҚ اوتق муҳкамтар ва устувортар (аз «Мунтахаб»).

УҒРИШМОҚ اوغر شماق масдари туркист, ба маънии дуздидан.

УЛАНГ اولنگ ба маънии сабззор ва марғзор; ва ин лафзи туркист.

УНИНГ اوننگ дар туркӣ ба маънии онҳо.

АВШАНГ اوشنگ (ба маънии авранг, тахт, сарир)* ҳиндӣ алғани (аз «Бурхон»).

АВОИЛ اوائل **ҷамъи аввал**.

УҒУЛ اوغول лафзи туркист, ба маънии кӯдак ва писар; **маҷозан** гоҳе ба маънии маъшуқ оранд.

АВҶОЛ اوجال бимҳо ва хавфҳо.

АВВАЛ اول снғаи исми тафзил ба маънии пештар ва мунсариф омадан; ва лафзи **аввал** исми тафзил ва адами истеъмоли он ба яке аз истеъмолати салосан исми тафзил, ки **ман** ва **изофат** ва **алифу лом** аст аз ҷиҳати касрати истеъмом аст. Лихозо баъзе сарфиён вази он **фавъал**, мисли **ҷавҳар** қарор додаанд; ва ба замми **аввал** ва **фатҳ** ва **тахфифи вов** (яъне **увал**)* **ҷамъи уло**, ки **муаннаси аввал** аст; ва ба замми **аввал** ва **вови ғайри малфуз** ва **сукуни лом** (яъне **ул**)* дар туркӣ ба маънии «ба он», ки бо-и майият ва исми ишорат аст.

УЗУМ اوزم лафзи туркист, ба маънии ангур (аз «Латониф»).

АВҲОМ اوجام **ҷамъи ваҳм**.

АВСОН اوتان ба маънии бутҳо; ин **ҷамъи васан** аст, ки ба маънии бут бошад (аз «Мунтахаб»).

АВТОН اوطان **ҷамъи ватан**.

ИВОН اوان ба маънии айвон ва кушк; ва ба фатҳ ва каср (яъне, авон ва ивон)* ба маънии вақт ва хангом (аз «Мунтахаб» ва «Қомус»); ва дар «Суроҳ» ба маънии хангом фақат билфатҳ.

АВБОРИДАН اوباريدن ба халқ фуру бурдан.

АВВАЛИН اولين дар истеъмоли форсӣ ба зиёдатӣ ё ва нун мазид алайҳи аввал аст, мисли нуҳуст ва нуҳустин ва меҳ ва меҳин ва камтар ва камтарин (аз шарҳи Нуруллоҳ).

АВЖАН//УЖАН اوژن сиған амр аст аз авжандидан, ба маънии бияндоз ва бияфган ва қатл бикун ва бикун (аз «Бурҳон»).

УЛОН اولان дар туркӣ ба маънии шаванда.

АВЧИ САРВ اوج سرد номн нағмаест аз мусиқӣ.

АВАДА اوده савбан Ҳиндустон, дар қадим шаҳре буд бузург Аҷудхия ном; Баҳраиҷ ва Лакхнав ва Балгиром дохили ин савба аст.

УВҚИЯ اوتيه янҳил дирами вази; авоқӣ чамъи он (аз «Муайид» ва «Қашф»); ва дар «Канз» навишта, ки увқия (биззам) микдори даҳ дираму панҷ субъи дирам, эй хиссаи ҳафтумин дирам; ва дар ҳадис ба маънии чихил дирам.

УХҚАСМА اوخكسمه туркист, ба маънии тири бозгаштӣ задан (аз «Чароғи хидоят»); ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии қач ва муҳарраф ва баргашта.

УЛМИШ УЛА اولمش اوله дар туркӣ ба маънии шуда бошад, чи ўлмиш (ба замми аввал ва вови ғайри малфуз ва сукуни лом ва касри мим ва сукуни шини муъчама) ба маънии шуда; ва ўла (ба замми аввал ва фатҳи лом) ба маънии бошад.

УЛҚА اولكّه ба маънии кишвар; ва ин туркист.

АВЪИЯ اوجيه ба маънии зуруф ва овандҳо; ин чамъи виъо-ст, ки (ба каср) ба маънии ованд бошад ва ба маънии ованди воҳид низ мустаъмал мешавад.

АВОРА اواره дафтари ҳисоб (аз «Бурҳон»).

АВВОҲ اواه дуохонанда ба зорӣ ва муъмин ва охунанда ва касе ки ба забон ҳоҷат надорад, ҳар чи кунад ба дил кунад (аз «Латоиф»).

АВРИДА اوردّه рағҳои ғайри чаҳанда; ва ин чамъи варида аст.

АВРА اوره абраи қабо ва абраи разой ва ғайра.

УЛИАҶНИҲА اولي اجنحه соҳибони бозуҳо; ва ин киноя аст аз малонк, чаро ки манқул аст, ки фириштагон пару бол доранд.

УЛИ اولي ба маънии худовандон; чамъи зу (биззам); ва ин чамъи хилофи моддаи муфрад аст.

АВҶИ اوجي тахаллуси шоире.

АВОНИ اوانی ба маънии зуруф ва овандҳо; ва ин чамъи ония аст ва ония (ба касри нун) чамъи ино-ст ва ино (ба касри аввал) ба маънии ованд аст (аз «Суроҳ»).

УҒУЛИ اوغلي мансуб ба Уғулон, ки номи қавмест аз узбак. Алифу нун дар ҳолати нисбат ҳазф шуда. Ва дар луғоти туркӣ навишта, ки Уғули ба маънии писари ў, чи ўғул ба маънии писар ва бача ва ён маъруф ба маънии ў, зеро ки замири ғонб аст.

УВАИСИ ҚАРАНИ اويس قرنى номи валии комил, мансуб ба Қаран, чи Қаран (ба фатҳатайн) номи қабилаест дар мулки Яман (аз «Қомус» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва ба сукуни ро хондан ғалат аст.

Фасли алифи мақсура маъа
ҳои ҳавваз

ЭҲДО اهدا ҳадия ва тухфа фиристодан.

АҲВО اهوا хоҳишҳо ва орзуҳои нафс (аз «Мунтахаб»).

АҲЛАН ва **САҲЛАН** ва **МАРҲАБАН** اهلان و ساهلان و مرحبان дастури араб аст, ки чун касе аз роҳи дур биёяд, ин ҳар се калимот гуянд. Аҳлан, яъне омадӣ ту аҳлу ақрабон худро, саҳлан ба маънии сайр қардӣ ту замини нарро, марҳабан ҷои ту фароҳ аст.

ИҲОБ اهاب ба маънии пусти ҳайвон, ки онро даббоғат надода бошанд ё пуст мутлақ (аз «Мунтахаб»).

АҲЛИЙЯТ اهليت сазовор будан ва лаёқат ва шарофат.

УҲВАТ اهبت соз ва яроқ (аз «Мунтахаб»).

ИҲОНАТ امانت сабук доштан касеро (аз «Суроҳ»).

АҲВАЧ اهرج аҳмаки шитобкор ва марди бузургҷуссаи дарозболо (аз «Мунтахаб»).

ИҲЛИЛИЧ اهليج муарраби ҳалила (аз Исмаи «Шарҳи Хулосат-ул-хисоб»); ва дар «Суроҳ» бар вазни итрифал.

АҲВОЗ اهواز номи шаҳре аз Хузистон, ки ҳавон бад дорад ва кайдуми захрнок дар он ҷо бисёр бошад (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирий»).

ЭҲТИЗОЗ اهتزاز чунбиш кардан ва хушҳолӣ кардан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

АҲЛ اهل сазоворӣ ва унс гирифтани ва кадхудо шудан ва касон ва мардумони хона (аз «Мунтахаб»); ва дар «Ҳиёбон» навишта, ки аҳл ба маънии соҳиб ояд ва гоҳе ба маънии соҳибон, муфрад ва ҷамъ ҳар ду ояд.

АҲВОЛ احوال ҷамъи ҳавл, ки ба маънии ваҳшат ва тарс аст (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ЭҲМОЛ اعمال фуру гузоштан чизеро ба худ (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки эҳмол ба маънии даранг аз моддаи ҳамл дар луғат ёфта нашуд. Магар имҳол ба тақдими мим, ба маънии муҳлат додан омада; бар ин тақдир эҳмол қалби имҳол бошад.

АҲРАМ اهرام ба маънии шайтон ва кафчаи ситабр ва калонмор.

ЭҲТИМОМ اهتمام ғамхорӣ кардан ва дар коре ҳиммат барғумоштан ва тавачҷуҳи дилӣ кардан ва ҳосили маънии он кӯшиш кардан (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

АҲАМ(М) اهم саҳт дар андӯҳ андозанда; ва қиоя аз мушқилтар ва заруртар (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).

АҲРАМАН اهرمن ба маънии шайтон; ва ба эътиқоди маҷус фоида

шар(р), чунонки яздон фоида хайр (аз «Бурҳон»).

АҲВАН اهرن осонтар.

АҲЛИ БАҲҲЯ اهل بھيه ринд ва хароботӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

АҲИЛЛА اهل ҷамъи ҳилол аст.

АҲВИЯ اھويه ҷамъи ҳаво, чунонки ағзия ва адвия ҷамъи ғизо ва даво.

АҲЛИ ЗИММА اهل ذمه кофирони мутеъи подшоҳи ислом; ва гоҳе иборат аз раият бошад.

АҲОЛИ اهالى аён ва ашроф; ва аҳолӣ ҷамъи аҳл бар хилофи қиёс (аз шарҳи «Нисоб» ва «Канз»).

УҲБАТЕ اھبتي ба маънии соз ва яроқ; ва ин лафз дар ҳақиқат уҳбат аст бидуни ёи таҳтонӣ, ба маънии соз ва яроқ. Чуи дар иншо ба ё воқеъ шудааст, лиҳозо дар ин ҷо ба риояти баъзе касон ба ё навишт. Зоҳиран будани ё аз ғалати котибон аст, ки ба ҷои касран мавсуф ё навиштааст, ё он ки барон таъзим бошад, яъне созу яроқи бузург ва бисёр.

Фасли алифи мақсура маъа ёи таҳтонӣ

ИЛИЕ ايليا ба луғати суръенӣ маънии ин лафз сиддики ақбар аст. Ва ин лафз барои бисёр маъний ояд: номи шаҳрест ва номи Байтулмуқаддас ва лақаби ҳазрати Али қарамаллоҳу ваҷҳаҳу ва номи ҳазрати Хизр алайҳиссалом (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

АЙҲАН ايهن ба маънии ҳайхот, айбаъд ба маънии алмозӣ, яъне дур шуд.

АЕ ايا калимаи нидост ва калимаи афсӯс ва барои истифҳом ояд, чунон ки гӯӣ: аё ин мақсуд ба ҳусул хоҳад пайваст? (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва ғайра).

ИРСО ايرسا беҳи савсан ва қавси кузаҳ (аз «Бурҳон»).

ИТИЕ ايتيا биед шумо ду касон (аз «Қашф»).

ИФО ايفنا додан ва гузордани ҳақиқасе ба тамои (аз «Суроҳ»).

ИТО ايٲا поймол кардан ва мукаррар кардани қофия; ва он бар ду қисм аст: итoи хафй ва итoи чaлй. **Хафй** он аст, ки такрор зоҳир набoшaд, чун *доно* ва *бино* ва *об* ва *гулоб*; ва чaлй он аст, ки такрор зоҳир бошaд, чун *зеботар* ва *хуштар* ва *ситамгар* ва *афсунгар* ва *заррин* ва *симин* ва *гирьён* ва *хандон* ва *гуфта-тан* ва *шунидан* ва *ёрон* ва *азизон*; ва ин айби фоҳиш аст.

ИЕБ اياب ба маънии бoзгашт ва ручуъ (аз «Кашф» ва «Лaтoиф»).

ИДУБ ايٲوب дар туркй ба маънии сохта.

АЙЮБ ايوب номи пайғамбаре, ки бар тақoлифу мараз ва ранчи бисёр собир буданд.

ЭЧОБ//ИЧОБ ايچاب лозим кардан ва собит ва мукаррар нумудан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ИТ ايت дар туркй сағро гўянд.

ЭЛОҚОТ ايلاقات масокин ва агрофи туркон; ва ин лафзи туркист.

ИЕЛАТ ايالت снёсaт ва нигоҳ доштан; ва ба фaтх (яъне *аёлaт*)* ғaлат (аз «Мунтахаб» ва «Кашф» ва «Канз»).

УЙМОҚОТ ايماقات хонадонҳо ва қабoил; ва ин *чамъи уймоқ* аст, ки лафзи туркист (аз «Мифтоҳ-ул-луғот» ва луғoти туркй); ва барoн фонда мукаррар навишта шуд.

ИНТ اينت кaлиман таҳсин ва тааччуб аст, ба маънии зикй (аз «Бурҳон» ва «Лaтoиф»).

ЭРОС//ИРОС ايراث мерoс расонидан ва бақияи чизе додан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ИЕРАЧ ايراج давоест мураккаби мусхил ва мунаққoи димоғ (аз «Баҳрул-чaвоҳир» ва «Мунтахаб»).

ЭРАЧ ايوج номи писари Фиридун (аз «Бурҳон»); ва баъзе навиштаанд, ки дар мулки ў ҳеч шаҳри мушк-хез набуд.

ЭЧ ايچ ба маънии ҳеч (аз «Бурҳон»).

ИЛОЧ ايلاج дарoвардани чизе дар миёни чизе (аз «Кашф» ва «Фирдавс-ул-луғот»).

ЭЗОҲ ايضاح равшан ва oшкоро кардан (аз «Мунтахаб»).

ИЛХ ايلاخ ба маънии ғaлан аспон; лафзи туркист ва аз баъзе туркон илхй ба зиёдаги ёи тахтонй дар oхир масмўъ гардида.

ЭЧОД ايجاد дар вуҷуд oвардан ва пайдо кардан.

ЭРОД ايراد фурўд oвардан ва чизе бар касе ворид кардан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ЭЗИД ايزد номи ҳақ таоло; ва дар вачҳи таркиби ин номи воло, ки аз ин чaҳор хуруф аст, чунин гуфтаанд, ки: чун мадори oлам бар толеъи аввал ва oшир ва собеъ ва рoбеъ аст, ки онҳоро автoди арбаъа гўянд. Пас ин номи муборакро ба лиҳози аъдoди мазкур ба ин хуруф таркиб карданд. Бидон ки барoи алиф як адад аст ва барoи ё дах ва барoи зо ҳафт ва барoи дол чaҳор (аз «Рашидй» ва «Бурҳон»).

ЭЛОД//ИЛОД ايلاد зоидан.

ЭЗОД//ИЗОД ايزاد ба маънии зиёда ғaлат аст, чарo ки дар ин чо будани ёи тахтонй ба муқoбалаи фои феъл ваҷҳе надорад, чарo ки асли ин аҷваф аст. Магар азoда ба ҳасби киёс саҳеҳ бошад.

АЙСАР ايسر oсонгар ва ба маънии чoниби чап (аз «Канз»).

ЭДАР ايدر бар вазни дигар, ба маънии ин чо ва акнун (аз «Бурҳон» ва «Лaтoиф» ва «Рашидй»).

ЭСОР//ИСОР ايشار баргузидан, яъне манфаати ғайрo бар маслиҳати худ муқаддам доштан; ва ин кaмоли дараҷаи саҳoват аст.

АЙР اير закар ва қазиб (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ИЛҒОР//ИЛҒАР ايلاغر ба касри аввал ва ёи ғайри малфуз, чарo ки аломати касраи алиф аст. Чи дар туркй ҳаракотро ба хуруфи иллат менависанд; ва сукуни лом ва ғайни муъҷамаи мафтўҳ ва алифи ғайри малфуз ба сукуни рoи муҳмала. Пас илгор дар талаффуз илғар (الغر) бар вазни хинсар боқй монд, ба маънии ба суръат бар ғавҷи душман давидан.

АЁР ايار яке аз моҳи румиён, ки офтоб дар Савр бошад ва мутобики

- он ба ҳинди четх аст (аз «Бурҳон» ва шуруҳи «Нисоб» ва ғайра).
- ЭҶОЗ** ايجاز кӯтоҳ кардани суҳан ва ихтисор намудан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- АЁС** اياس номи ғуломи Султон Махмуди Ғазнавий; ва сини муҳмалаи ин бадал аз зои муъчама аст (аз «Бурҳон»).
- ИКДИШ** ايكدش ду чизи ба ҳам омехта ва касе ки модару падараш чиниву румӣ ӯ фарангию хиндӣ бошанд; ва аспи мучаннас, яъне аспе, ки аз чуфти аспи туркӣ ва тозӣ пайдо шуда бошад (аз «Ҷаҳонгирӣ»); ва ин лафзи туркист.
- ЭНМИШ//ИНМИШ** اينش дар туркӣ ба маънии фурудомада.
- АЙҚОЗ** ايقتا бедорон (аз «Қанз»); ва билкаср (яъне иқоз)* бедор кардан.
- ИҚОЪ** ايقتاع воқеъ кардан ва ба чанг дарандохтан (аз «Мунтахаб»).
- АЕҒ** ايغ пиёлаи шаробхӯрӣ; ва ин лафзи туркист (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- АЙФОҒ** ايغا дар «Мадор-ул-афозил» ба маънии ғаммоз ва ба маънии ғунуда; ва Бухлули шорехи девони Ҳофиз ба маънии рустой ва Қутбали ба маънии шӯх навишта.
- ИТИЛОҒ** ايبتلاق бо ҳамдигар омехтагӣ гирифтан.
- ЭРОҚ//ИРОҚ** ايراق барг баровардани дарахт (аз «Мунтахаб»).
- УИМОҚ** ايسان ба маънии табор ва қабила (аз «Мифтоҳ-ул-луғот»).
- ИТИЛОҚ** ايبتلاق сапед намудор шудан; маҷозан ба маънии дурахшидан ва равшан шудан.
- АЁҚ** ايات пиёлаи шаробхӯрӣ; ва ба маънии пой; ва ин лафзи туркист (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- ЭБАК** ايک ба маънии бут, ки ба арабӣ санам гӯянд; гоҳе маҷозан ба маънии маъшуқ ояд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»); ва дар «Латоиф» ба маънии ғулом ва қосид.
- АЙК** ايک беша ва анбӯҳни дарахтон (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).
- ИНАҚ** اينك ба маънии ин аст; ва ин қариб ва акнун.
- ЭСОЛ//ИСОЛ** ايصال расонидан (аз «Мунтахаб»).
- ИЛ** ايل ба забони сурёнӣ номи ҳақ таоло; ва аз ин чост Ҷабраил ва Микоил, ба маънии бандани худо; ва ба туркӣ ба маънии сол аст; ва ба касри аввал ва ташдиди таҳтони мафтӯҳ (яъне иял)* дар арабӣ ба маънии гавази ва бузи кӯҳӣ (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Қанз»); ва ба касри аввал ва ёи маҷхул (яъне эл)* дар туркӣ ба маънии мардумон ва қавм ва ҷамоат.
- АЙЛУЛ** ايلول номи моҳи румӣ, ки офтоб дар Сунбула бошад; мутобиқи он ба хиндӣ моҳи кунвор аст (аз шуруҳи «Нисоб»).
- АЙМ** ايم морӣ сафед (аз «Мунтахаб»).
- ЭЛОМ//ИЛОМ** ايلام дардманд кардан (аз «Мунтахаб»).
- АЙТОМ** ايتام ҷамъи ятим.
- ИҲОМ** ايهام дар ғалат андохтан ва дар шак афгандан; ва номи санъати шеърӣ ва он чунон бошад, ки дар шеър лафзи зумаънийин оранд, яъне лафзе зикр кунанд, ки ду маъни дошта бошад ва маънии баъд мурод бошад (аз «Кашф» ва «Маҷмаъ-ус-саноеъ»).
- АЙЁМ** ايام рӯзҳо, ҷамъи явм; форсиён ба маънии муғлаки вақт ва ҳангом низ оранд, Салим гӯяд, байт:
- Чун шом Салим омад айёми қадаҳнӯшист,
Файзе надихад дар рӯз соғар чу гули шаббӯ.
(аз «Бахори Аҷам»).
- ЭМИН** ايمن ба маънии беҳавф ва бедахшат; *имолаи омин* (ба касри мим), ки исми фоиал аст аз *амн*. Ва *эйман* (билкаср ва мими мафтӯҳ) ба маънии беҳавфтар ва ин *имолаи оман* (ба фатҳи мим) аст, ки исми тафзил аз *амн* аст; ва *айман* (билфатҳ ва мими мафтӯҳ) ба маънии муборақтар ва қониби дасти рост, чи бар тақдир маънии муборақтар исми тафзил аз *юмн* ва бар тақдир маънии дигар маъхуз аст аз *ямин*, ки ба маънии дасти рост аст.
- ИВОН** ايران нишастгоҳи баланд, ки бар он сақф бошад ва кӯшк ва долони бузург; ва ин *муарраби айвон*

(билфатх; аз шуруҳи «Нисоб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қанз»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки **ивон** (билкаср) сафҳаи бузург, ки зоҳиран *муарраби айвон* аст, ки дар форсии ба фатх мустаъмал мешавад.

ИГИН//ЭГИН ايگن дар туркӣ ба маънии буда.

АЙСОН ايسان гӯшаи олам мобайни машрик ва шимол; зоҳиран ин лафзи хиндист.

АЙДУН ايدون ба маънии акнун; ва билкаср (яъне *эду*)^{*} ба маънии инчунин ва ин ҷо ва ин замон (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ИРМОН ايرمان тифле ки ҳамроҳи меҳмон ояд; ва ба маънии ҳасрат ва надомат; ва ба маънии орият (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ИҚОН ايقان ба яқин доништан (аз «Қанз»).

АЙМОН ايمان савгандҳо ва қувватҳо ва дастҳои рост; ва билкаср (яъне *имон*)^{*} гардидаи ва амон додан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

АЙМУРРИҲОН ايام الرهان он рӯзо, ки мардуми араб дар он аспон ба гарав медавананд, ҳар кӣ аспи худ пеш барад, гарав аз ҳариф мегирад (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ЭТГИН ايتگين номи ғуломи турк аст (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

АЙЕНА ايان ба маънии кай; ва он суол аст аз замон (аз «Қанз» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЭРОН ايران мулкест машҳур, ки мобайни Ҷайхун ва Фурот воқеъ аст; ва он Ироқ ва Хуросон ва Табаристон ва Форс ва Ҳамадон ва Нуҳованд ва Озарбойҷон ва Қирмон ва ғайра бошад (аз «Рашидӣ» ва «Шарафнома» ва «Бурҳон»); ва дар «Рисола»-и Ночӣ мастур аст, ки Эрон мансуб аст ба Эр, ки онро Эрач ҳам мегӯянд, номи писари Фиридуш.

АЙНА اين ба маънии кучо (аз шарҳи «Нисоб»).

ИРВОН ايروان номи шахрест.

АЙКА ايكه беша ва анбӯҳии дарахтон (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ИЙҲИ ايه ба маънии зиёда кун (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ИЛҲА ايلحه рама ва галан аспон; ва *маҷозан* ба маънии истабл низ омада; ва ин лафзи туркист.

ИЛА//ИРЛА ايله//ايرله дар туркӣ тарҷамаи **бо**-и майяат.

ИЧРА اچره дар туркӣ ба маънии дар миён ва андарун.

АЙМА ايمه ба маънии акнун; ва ба маънии беҳуда; ва билкаср (яъне *има*, *ийма*)^{*} мухаффафи ин ҳама (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон»); ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии ин, ки нсми ишорат аст ба қариб; ва ба маънии ҳамчунин низ омада. Ва ба фатҳи аввал ва касри ҳамза, ки ҳарфи дуввум аст ва ташдиди мим (яъне *аимма*)^{*} лафзи арабист, *ҷамъи имом*. Ва он чи дар кавоғази арозӣ ва амлок нависанд, ки **аймадорони** парганаи фулон, ғалат аст. Ба ҷои он **йимадорон** саҳеҳ аст, чи **йима** (ба касри таҳтонӣ ва фатҳи мим) дар туркӣ хӯроқ ва рӯзиноро гӯянд. Ва *има* (ба касри алиф ва ёи таҳтонии ғайри малфуз ва фатҳи мим) ҳам ба ин маъни ояд. Ва ин тафовут аз тафовути лаҳҷаи баъзе туркон аст.

АЕДӢ ايدى неъматҳо ва нақӯйҳо ва дастҳо; ва ин *ҷамъи айдӣ*-ст ва *айдӣ ҷамъи яд* аст (аз «Қашф» ва «Сурури» ва «Қанз»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки **айдӣ** ва **аёдӣ** (ҳар ду ба фатх) дастҳо ва неъматҳо; лафзи аввал ба маънии даст бисъёр истеъмол ёфта ва лафзи сонӣ ба маънии неъмат. Ва **Хони Орзу** дар «Хиебон» навишта, ки **аёдӣ ҷамъи айдӣ**-ст ва **айдӣ ҷамъи яд** аст ва **яд** ба маънии даст аст. Гоҳе ба тариқи *маҷоз* ба маънии неъмат ва қудрат мустаъмал мешавад. Ва баъзе навиштаанд, ки муштарак аст ба ҳар ду маънии ҳақиқӣ. Ва баъзе навишта, ки **яд** ба маънии даст *ҷамъ* карда мешавад барои **айдӣ** ва барои неъмат бар **аёдӣ**.

ИШИКОҚОСӢ ايشيك اقاسى туркист, ба маънии доруғаи девонхона; чи **ишик** (ба ҳамза ва ёи таҳтонӣ ва шини муъҷама ва таҳтонӣ ва кофи арабӣ) фазон дарвоза ва **оқосӣ** ба маънии сардори ҳама (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ЭИ اى ҳарфи нидост; дар арабӣ билфатх ва дар форсию хиндӣ авом

ба ёи маҷхул. Ва ин аз тавофуки лисонайн аст, лекин дар хинди ки-тобӣ ҳе (ба ҳон ҳавваз) аст. Магар лафзи эй, ки барои тафсир аст дар форсӣ низ ба фатҳ (яъне ай)* мустаъмал мешавад (аз «Баҳори Аҷам» ва «Муайид»); ва ба фатҳи аввал ва замми ёи мушаддад (яъне айю)* дар арабӣ ба маънии чӣ ва кадом (аз «Канз-ул-луғот»).

ИЙЕЯ اياى ба маънии маро.

ЭШЙ ايشى сифати занон бошад, чун бибӣ, ки дар арабӣ ситтӣ (билкаси ва ташдиди тои фавконӣ) ва ба туркӣ бегим (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

ЭЛОҚИ الاقى мансуб ба Элок, ки мулкест аз Шош қариб ба Турк.

ЭЛХИ//ИЛХИ ايلخى рама ва галаи аспон; ва ин лафзи туркист.

БОБИ БОИ АРАБИ

Фасли бон арабӣ маъа алиф

БОРХУДО بارخدا ба маънии худои таолои бузург ва неқуқор; чи лафзи бор ба маънии неқуқор ва бузург аст (аз «Муайид» ва «Қашф»); ва баъзе навишта, ки ҳақ таолоро аз он борхудо гуянд, ки ҳар касеро бор медиҳад, яъне ҳар кас ҳар вақт аз ӯ арзи ҳоҷати худ метавон кард.

БОЛО بالا ба маънии фавқ ва ба маънии қаду комат ва баландӣ ва дарозӣ ва аспӣ кутал; ва киноя аз мулки Хуросон (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

БОДПО بادپا ба маънии тезрафтор; ва аксар сифати асп воқеъ мешавад (аз «Бурҳон»).

БОСО باسا ба маънии сахтӣ (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Суроҳ»).

БОБУССАМО باب الساما Қаҳқашон (аз «Латоиф»).

БОДПАРВО بادپورا даричаро гуянд, ки барои омадани бод кушода бошад (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

БО با дар арабӣ марди касирулчи-моъ ва дар форсӣ мухаффафи боз аст, ки тоири шикорӣ бошад. Ва бидон, ки лафзи бо ҳарфест мураккаб аз бон мусаммо ва алифи мусаммо. Дар форсӣ барои чанд маъ-нӣ омада: аввал ба маънии маъа чунонки бигӯӣ: аспе бо зини мукалал харидам; дуввум ба маънии бо вучуди, чунонки: бо он ки уро бисёр фаҳмонидам, магар нафаҳмид; саввум барои атф ояд, байт:

Фарқ аст миёни он ки ёраш дар бар,
Бо он ки ду чашми интизораш бар дар.

чаҳорум ба маънии тараф ва чо-ниб, чунонки байт:

Барад аз вай паёме чанд бо ӯ,
Зулайхоро диҳад пайванд бо ӯ.

панҷум ба маънии ро, чунонки мисраъ:

Санҷобдеҳи зи мер бо кӯҳ...

яъне кӯҳро; шашум барои тақобул, чунонки байт:

Хуб аст, валекин он надорад.
Хуб аст, валекин он надорад.

ҳафтум барои муовиза, мисраъ:

Фарҳод кӯҳи ғамро бо чон намефурушад.

ҳаштум барои истионат, Урфӣ гу-яд, байт:

Бо сайқали замири ту чун акси онна
Маръи шавад зи зилли бадан сурати ҳавос.

Ва бон мусаммо, яъне фақат бон мусаммо бидуни алиф, он низ дар форсӣ барои чанд маънӣ ояд: аввал ба маънии маъа, чунонки: ба хайру офият дар ин чо расидам; дуввум ба маънии бо вучуди, чунонки мисраъ:

Ба исён дари ризк бар кас набаст.

севвум ба маънии тараф ва чоноиб, чунонки мисраъ:

Ба кӯн ӯ надихам тифли ашкро руҳсат.

мисраъи дигар:

Ба мулки Аҷам рағбати шоҳ хост.

чаҳорум ба маънии миқдор, чунон-ки байт:

Ба ҷав меситонад зи деҳқони пир,
Ба ман мефиристад ба девони мир.

панчум ба маънии барои, чунонки
мисраъ:

Ба дидори мардум шудан айб нест...

мисраъи дигар:

Ба тавофи Каъба рафтам ба ҳарам
раҳам надоданд.

шашум барои тақобул, байт:

Ба обдории лаълат яке нахоҳад буд.
Агар ҳазор ақиқ аз Яман шавад пайдо.

ҳафтум барои тавофук, чунонки
мисраъ:

Ғамин мабош чу коре ба муддаои
ту нест.

мисраъ:

Мутриб бигӯ, ки кори ҷаҳон шуд ба
коми мо.

ҳаштум барои курб, чунонки мис-
раъ:

Тамаъ бурд шухе ба соҳибдиле.

мисраъи дигар:

...Ки фардо ба довар бувад хусравӣ.

мисраъ:

Уро ба ману маро ба ӯ бозрасон.

нуҳум барои сабаб, чунонки байт:

Ба ҷурми шиқи туам мекушанду
равроест,
Ту низ бар лаби бом о, ки хуш
тамошоест.

даҳум барои ташбех, чунонки байт:

Лутфаш ба баҳори шодмонист,
Қаҳраш ба самуми меҳргонист.

мисраъ:

Ба ҳусни сурати ӯ бар замин.
нахоҳад буд.

мисраъ:

Ба сурати ту буге камтар офарид худо.

ёздаҳум ба маънии иваз, мисраъ:

Падарам равзаи ризвон ба ду гандум
бифурӯхт.

байт:

На парҳезгору на донишваранд,
Ҳамин бас, ки дунё ба дин меҳаранд.

мисраъ:

...Ки илму адаб мефурушад ба нон.

дувоздаҳум барои қасам, чунонки
байт:

Эи абрувони ту беихтиёр метарсам,
Ба Муртазо, ки аз ин Зулфакор метарсам.

сездаҳум барои таяммуни ва тавас-
сул, чунонки рубоъӣ:

Ё раб, ба рисолати расулуссақлайн,
Ё раб, ба ғазокунандаи бадру ҳунайн,
Исёни маро ду ҳисса кун дар арасот,
Ниме ба Ҳасан бибахшу ниме ба
Хусайн.

ҷаҳордаҳум барои истинонат, чунон-
ки мисраъ:

Ба ҷавғони хидмат тавон бурд гуй.

мисраъ:

Ба лашкар тавон қард ин қорзор.

мисраъ:

Тоza месозам ба нохун боз доғи хешро.

понздаҳум барои сила ва иттисол,
чун: *ранг ба ранг ва дам ба дам;*
шонздаҳум ба маънии зери, чунон-
ки: *ба теги, ба маънии зери теғ,*
байт:

Чунин то ба миқдори ҳафтод мард
Ба теғ омад аз румиён дар набард.

мисраъ:

...Киро пой хотир дарояд ба санг.

ҳафдаҳум барои оғоз, чунонки мис-
раъ:

Ба номи ҷаҳондори ҷонофарин...

агарчи дар ҳақиқат ин бон истино-
нат аст, лекин ҷунки баъди ҳазфи
ҷумлаи мутааллиқаи худ, ки «иб-
тидо мекунам» аст, дар ибтидои
калом воқеъ шуда, лиҳозо *маҷозан*
бон ибтидоия ва бон оғоз гуянд;
ҳаждаҳум ба маънии рух ва самт,
ҷунонки мисраъ:

Ба гардан ғитад сарқамни тундхӯ.

нуздаҳум бон изофӣ ва он маонии
изофат диҳад, мисраъ:

В-ар зар дорӣ ба зӯр муҳтоҷ най.

бистум ба маънии лоик, чунонки
Соиб гуянд, байт:

Соиб кунун, ки дард ба дармон
намондааст,
Он беҳ, ки роҳи ҷораву тадбир наспарем.

яъне дард кор ба ҳалокат расонида, лонки муолаҷа намонда; бисту якум ба маънии аз, чунонки байт:

Ба тан буё кунад гулҳон тасвири
Ба по бедор созад хуфтагони нақши
ниҳолиро,
колиро.

байт:

Ҳофиз ба худ напушид ин хирқаи
Эй шайхи покдоман, маъзур дор моро!
майолуд,
моро!

яъне аз худ напушид; бисту дувум ба маънии дар, чунонки мисраъ:

Дашном ба ман додӣ шақкар ба
даҳони ту.

бисту севвум ба маънии бар, чунонки байт:

Он шамъро гузар ба ғуборам фитодааст,
Парвона чун саман ба мазорам
фитодааст.

мисраъ:

Мушти обе ба рӯи гафлат зан.

бисту чаҳорум ба маънии ро, чунонки мисраъ:

Ба доро надод он чи додӣ нухуст.

мисраъ:

Ба зулфаш чун диҳам, эй орзу, дил?

бисту панҷум зоида; ва он дар аввали асмон хуруфи мафтӯҳ меояд ва дар ибтидои афъол аксар ҷо максур ва баъзе ҷо мазмум. Мисоли бон зоидаи мафтӯҳа бар исм, мисраъ:

Он қатраам, ки чарх ба дур афганад
маро.

мисраъ:

Ба танҳо надонист рӯи раҳе.

мисоли бон зоидаи мафтӯҳа бар ҳарф, мисраъ:

Ба ҷуз ин нукта, ки Ҳофиз зи ту
нохушнуд аст...

мисоли бон зоидаи максур бар мазъи ва амр ва музореъ, чунонки: *бирафт* ва *бизир* ва *бирав*, мисраъ:

В-ар ба сахтӣ бинирад андар ғор.

мисоли бон зоидаи мазмум бар мазъи ва музореъ ва амр, чун; *бигуфт*

ва *бикунад* ва *бихӯр*. Ва дар арабӣ барои ҷамеъи маонӣ максур меояд. Ва ин ҳарф гоҳе ба **вов** бадал шавад, чун: *барно* ва *варно* ва *воз* ва *боз*; ва ба **фо**, чун: *забон* ва *зафон*; ва ба **мим**, чун: *ғужб* ва *ғужм*; ва ба кофи арабӣ ва форсӣ, чун: *бола* ва *гола* ба маънии навъе аз ҷувол; ва ба **ҳои ҳавваз**, чун: *бавиш* ва *ҳавиш* ба маънии карру фар.

БОБ باب дар арабӣ дарвоза ва номи китобе; ва дар туркӣ ва форсӣ ба маънии шоиства ва баробар ва дархур ва лонк ва ба маънии бора ва ҳақ, чунонки гуянд: *дар боби фулон*, яъне дар ҳақи фулон (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Латоиф»).

БОИБ بائب гушаи олам мобайни мағриб ва шимол; ва ин лафзи хиндист.

БОБУЛАВВОБ باب الابواب сарҳадест ба мулки Хазар ва он аз маҳалли инкитоби ҷибол аз Қаён то даръёи Хазар садде аз сангу чуна ва оҳан ва аризи кашидаанд ва дар миёни сад(д) ба чихати омадшуди кавофил, ки аз Эрон ба Туркистон ё аз Туркистон ба Эрон бошад дарвозаи калои аз оҳан насб намудаанд. Ба вақти хочати мурури кавофил ичгаҳбонони подшоҳи Эрон он дарвозаро мекушоянд ва боз мукаффал намоянд; ва инро дарбанди Хазар ҳам мегуянд (аз таворих ва ғайра).

БОБИ ҚАССОБ باب قصاب довест аз қуштӣ ва он якборагӣ ба зӯр калла ва гардани ҳарифро қач қарда бар замин задан аст, чунонки қассоб чаҳорпоҷро бар замин мезанад.

БОДИ ЧАНУБ باد جنوب бодест муҳолифи мизочи одамӣ, чунонки дар қутуби тиббия мазаммати он бисъёр мастур аст.

БОБАТ بابت лонкӣ ва сазоворӣ ва ба маънии лонк ва сазовор низ омада; ва ин масдари ҷаълист (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

БОҒОТ باغات *ҷамъи боғ*, ба таври арабӣ; ва номи маҳаллае дар Исфаҳон, ки аксар сокинонаш ринду авбош буда бошанд (аз «Шарҳи Гулкушти»).

БОЛИШТ بالشت он ҷп ба вақти хоб зери сар ниҳанд; ва ин мазид алай-

ҳи болиш аст, ки ба маънии такъя шухрат дорад (аз «Бурҳон»); ва болишти пил он чи микдори такъян калон аз пунба рост кунанд ва пили навгирифторро ба он бовали диҳанд (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъ-дайн»).

БОЛИНПАРАСТ بالين پرست шахси шал ва бекори оромдӯст, ки сар аз боли натавонад бардошт (аз «Мусталаҳот»).

БОЙИСТ بایست ба маънии ҳоҷат ва ниёз ва лавозими чизе (аз «Мадор»).

БОДДАСТ باددست мусриф ва касе ки молро ҷалд харобу парешон кунад; ва ба маънии муфлис низ омада (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Ҷахроғи хидоят»).

БОЗХОСТ باز خواست талаб ва ҷустуҷӯ ва муахиза ва вопас гирифтани чизе.

БОЗЕФТ باز یافت ба маънии харидан.

БОРУД ва **БОРУТ** بارود дар асл ба маънии шӯра аст; ва ба маънии ҷаруи туфанг маҷоз аст, зеро ки ҷузви аъзами он шӯра бошад (аз «Баҳори Аҷам»).

БОД ДАР МУШТ باد در مشت беҳосил ва тихидаст; ва ба маънии беҳосилӣ ва тихидастӣ (аз «Бурҳон»).

БОДИ БУРУТ باد بروت такаббур ва ғурур; ва ба маънии лоф низ (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Латоиф»).

БОЛОДАСТ بالادست хариф ва ғолиб; ва ба маънии ҳар чизи нафис ва бехтар ва комил; ва ба маънии садри маҷлис (аз «Бурҳон»).

БОИС باعث барангезанда.

БОҲИС باعث ковандан замин ва ковандан сухан (аз «Мунтахаб»).

БОҶ باج заре ки аз савдогарон ба тариқи маҳсул мегиранд; ва заре ки подшоҳи ғолиб аз мағлуб гирад.

БОДЛИҶ بادليج навъе аз тўп, ки олати ҷанг аст (аз «Ҷахроғи хидоят»); зоҳиран бодлиҷ *муарраби бодлиш* аст ва бодлиш (ба доли муҳмала ва касри лом ва шини муъчама) дар туркӣ тўпро гўянд, ҷунонқи дар луғоти туркӣ мастур аст.

БОДСАНҶ بادنچ хомтамаъ ва кори бефондакунанда.

БОДИ МАСЕҶ باد مسیح киноя аз дами Масеҳ, ки амвотро ҳаёт мебахшид.

БОДИ СУРҶ باد سرخ маразест маъруф.

БОД باد маънии аввал маъруф аст; ва номи рузи бисту дуввум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва ба маънии калом ва сухан ва мадҳ ва оху нола ва тезу тунд; ва номи ганче аз ганҷҳои Хусрави Парвез; ва нахват ва такаббур; ва калимаест барои дуо ва бад-ин маънӣ *мухаффафи бувод* аст ва бодо мазид алайҳи бод аст; ва номи фиришта; ва номи маразе, ки аз фасоди хун пайдо мешавад ва тан аз он мепошад; ва ба маънии ҷушиши хун, ки онро сурхбод низ гўянд (аз «Бурҳон» ва «Ҷахроғириӣ»); ва бод ба маънии садама низ омада, ҷунонқи *боди дашном* ва *боди тир* ва *боди силӣ* ва *боди ҳома* ва *боди тозиёна* ва *боди рикоб* ва *боди туфанг* ва *боди шамиер* ва *боди рамҳ* ва ғайра (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

БОРИД بارد дар арабӣ ба маънии сард ва сардикунанда; ва форсиён ба маънии бемаза ва нохуш оранд; ва *маҷозан* ба маънии иннин, ки бар зан қодир набошад (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

БОДОВАРД بادورد номи ганҷи дуввум аз ҳашт ганҷи Хусрави Парвез; вачҳи тасмияш ин аст, ки кайсари Рум аз хавфи Парвез чанд кишти аз молу зар пур қарда ба ҷазира мефиристод, бодӣ муҳолиф он киштихоро ба сун мулки Парвез оварда, лиҳозо он молро *ганҷи бодовард* ном қарданд; ва низ номи бутан хордори сафедранг; ва номи навоест аз мусиқӣ (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Мадор»).

БОРБАД باربد номи мутрибе аз муқаррабони Хусрави Парвез буд ва дар фанни мусиқӣ маҳорати азим дошт; ва ин мураккаб аст аз *бор*, ки ба маънии даҳл ва руҳсат аст ва *бад* (билфатҳ) ба маънии худованд ва доранда. Ҷун Парвез ўро хукми духули маҷлис ба ҷамеъи авкот дода буд, лиҳозо ба ин лақаб мулаққаб гардид (аз «Раши-

дй) ва «Кашф» ва «Бурҳон»); ва соҳиби «Бурҳон» навишта, ки ба замми муваххада ва фатҳи он низ дуруст бошад. Ва дар «Рашидӣ» навишта, ки замма (яъне Борбуд)* хатост.

БОСАУД باسعود кунияти Абулҳасани Ҳараконӣ раҳматуллоҳи алайҳи (аз «Латоиф»).

БОЯЗИД بايزيد кунияти яке аз авлиёи кибор, ки акмали вақт буданд ва мавлиди эшон шаҳри Бастом аст.

БОЗУБАНД بازوبند масолеҳи ҳар чиз, чунонки риштаи тасбех ва давол ва амсоли он барои шамшер.

БОҒИ МУРОД باغ مراد боғест дар Ҳирот.

БОҶИР باجر марди бисёрилим ва бисёрмол ва шери дарранда; ва лақаби имоми панҷум, ки писари имом Зайнулобидин алайҳимуссалом буданд (аз «Мунтахаб»).

БОДФАР بادفر яке аз бозичаҳои афол, ки ба ҳиндӣ онро пхиркӣ гуянд ва онро аз коғаз месозанд. Ва баъзе навишта, ки чарме бошад мудаввар ба ду сӯроҳ, ки ба ришта суфта ба ду даст дар кашокаш оранд.

БОР بار ин лафз чанд маънӣ дорад: аввал номест аз номҳои ҳақ таоло; дуввум пуштаи харвор ва анбор; севвум бузургӣ; чаҳорум гиронӣ; панҷум бузург ва неқуқор; шашум насиб; ҳафтум руҳсат ва даҳл; ҳаштум бех ва бунӣ дарахт; нуҳум муродифи қор; даҳум қарат ва мартаба; ёздаҳум боргоҳ; дувоздаҳум бисёрии ҳар чиз ва ҷои анбуҳи ҳар чиз чун занбор ва дарьёбор; сездҳум самар ва меваи ҳар дарахт; чаҳордаҳум ҳамли заҳон; понздаҳум ғаш ва омезиш, ки дар мушқу заъфарон кунанд; шонздаҳум сози мутрибон; ҳафдаҳум боранда ва амр аз боридан (аз «Чаҳонгирий»); ва маонии ин лафз бисёр аст. Чун баъзе аз он дар қутуби мутадовила мустағмал нашуда буд, тарк кардам. Ва ба арабӣ бор(р) (ба ташдиди ро) ба маънии неқуқор (аз «Мунтахаб»); ва дар «Чароғи хидоят» ва «Баҳори Аҷам» бор ба маънии шоҳи дарахт навиштааст.

БОБОКАПУР بابا كپور номи шахсе ки фақири бангӯш буд.

БОҶУР با حور ба маънии сахтии гармо дар моҳи тамуз; ва айёми муқаррари он ҳашт рӯз аст аз нуздаҳуми тамуз то бисту шашуми моҳи мазкур. Ва ин ҳашт рӯз агар бағояти гармӣ бигзаранд, аломати арзонист ва агар ба сардӣ бигзаранд, аломати қаҳт бошад. Ва назди баъзе ин лафз маъхуз аз буҳрон, ки ба маънии ҳукм бошад, яъне ҳашт рӯзи мазкур ҳокиманд бар аҳволи ҳашт моҳ аз аввали амурдод то охири исфандормуз (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Латоиф»); ва аксари аҳли луғат ва баъзе шорехини қасоиди Урфиро дар таҳқиқи ин лафз хато воқеъ шуда.

БОРГИР باورگير ба маънии аспу шутур ва гов (аз «Бурҳон»).

БОДГИР بادگير дарича ва равзана, ки барои бод дар хона созанд; ва хонае, ки аз ҳар чаҳор тараф бодгир ба ҷиҳати вазидани бод дошта бошад.

БОҒИ НАЗАР باغ نظر номи боғест дар Қирмон на дар Исфаҳон (аз «Мусталаҳот»).

БОҶИР باجر ба маънии равшан ва зоҳир (аз «Мунтахаб»).

БОХТАР باختر ба маънии машрик аксар аст ва гоҳе ба маънии магриб низ меояд. Ва лафзи бохтар муҳаффафи боахтар аст. Ва ахтар офтобро гуянд ва моҳро низ ахтар мегуянд; ва ба маънии мулки Хурросон ва навоҳии Қандаҳор (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Чаҳонгирий» ва «Кашф» ва «Шарҳи Хоқонӣ»).

БОВАР باور ба маънии эътибор қардан ва қабул доштан; ба лафзи қардан ва уфтодан ва доштан мустағмал (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

БОЗОР بازار зоҳиран дар асл абозор буд, зеро ки дар чунин ҷоҳо аксар аз ағъима ва абоҳо мефурӯхтанд. Ва ба мурури айём ба маънии мутлақи ҷои фурӯхтан истеғмол ёфта. Ва бозори тез ва гарм ва роиҷ аз сифоти ўст; ва муқобили инҳо бозори ганда ва афсурда ва шикаста ва баста ва ғайри роиҷ. Ва лафзи

- бозор ба маънии суд дар муомала ва равақ ва ривоч низ омада (аз «Баҳори Ачам»).
- БОБУР** *بابر* номи подшоҳе, ки ҷадди Акбар буд. Ва ба ҷаҳор восита набеари шох Темури соҳибқирон бошад.
- БОДИР** *بادر* шитобанда (аз «Латоиф»).
- БОДОМИ ЗАНЧИР** *بادام زنجير* тукмаи ҳалқаи занчир (аз «Мусталаҳот»).
- БИЛЪИШ** *بالعى و الابكار* ба маънии шом ва бомдод.
- БОЗ** *باز* масофати ҳар ду дасти фароҳкарда аз сарангушти дасте то сарангушти дасти дигар, ки ба туркӣ онро қулоч гӯянд; ва ба маънии такрор ва муовадати коре; ва ба маънии қушода ва нишеб ва тамиз ва тафриқа ва қониб ва гузаргоҳ; ва ба маънии ҷудо ва номи тоири шикорӣ ва шароб ва бочу хироч; ва ба маънии баргаштан ва сифаи амр аз *боҳтан* ва *бозидан*. Ин ҳамма сездар маонӣ шуданд (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири» ва «Рашидӣ»). Ва муаллиф гӯяд ҳарчанд ки лафзи **боз** ба маънии вақт ва ҳангом дар кутуби лугат наёмада, магар дар кутуби дарси форсӣ, мисли Зухурӣ ва Абулфазл ва ғайра, чанд ҷо воқеъ шуда, чунончи бар мутааббеъи мутааммил пушида нест; ва дар лафзи *дерёз* (ҳарфи ҷаҳорум ёи таҳтонист) баёнаш дар маҳалли худ хоҳад омад.
- БОҲАРЗ** *باخرز* бар вазни *номард*; номи қасабае аз Хуросон; ва номи гӯшаест аз чихилу ҳашт гӯшаи мусикӣ (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири»).
- БОРИЗ** *بارز* ба маънии зохир ва пайдошаванда ва ошқоро.
- БОРОНГУРЕЗ** *باران گريز* он чи аз ҷӯбу хинш мисли соябон созанд, ба хиндӣ ҷҳачча гӯянд (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).
- БОРАНДОЗ** *بارانداز* фурӯкаш шудан ва мақом гузидан (аз «Мусталаҳот»).
- БОЛУС** *بالوس* ба маънии кофури маъшуш, яъне кофуре, ки чизи дигар ба фиреб дар он омехта бошанд (аз «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор»).
- БОС** *باس* ба маънии ҳавф ва бим ва азоб ва сахтӣ ва қуввати ҷанг ва далерӣ (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- БОИС** *بائس* сахт муҳтоҷшаванда ва дарвеш (аз «Латоиф»).
- БОБОҲАМС** *باباخمس* номи масҳара.
- БОШ** *باش* дар туркӣ ба маънии сар, ки ба арабӣ раъс гӯянд (аз луғоти туркӣ).
- БОЗИГУШ** *بازيگوش* ба маънии шӯху шанг; ва тифле ки гӯш бар овози бозии тифлони дигар дорад. Ин лафз ба кофи арабӣ хатост (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири» ва «Ҷаҳор шарбат»).
- БОҚЛАТМИШ** *باقلتمش* лафзи туркист, ба маънии дидашуда. **Боқ** ба маънии дида ва лом аломати маҷҳул ва **миш** аломати мафъул ба ҷои **ҳо**, ки дар охири сифаи мӯзӣ ва мафъул оранд, чунончи дар *гуфта* ва *рафта* ва *гашта*.
- БАХМИШ** *باخمش* дар туркӣ ба маънии дида, ки сифаи мозиест.
- БОДИ РИШ** *بادريش* гурур ва лоф (аз «Латоиф»).
- БОДФУРУШ** *بادفروش* ҳушомадгу ва лофзан; ва дар Ҳиндустон лақаби қавмест, ки онро боҳат гӯянд; ва онро **бодхон** низ номанд ва ҳамин саҳеҳ аст (аз «Баҳори Ачам»).
- БОЛИШ** *بالش* тақья, ки зери сар ниҳанд; ва ба маънии болидағӣ ва афзоиш (аз «Бурҳон»); ва дар «Ҷаҳонгири-ул-хуруф» навишта, ки **болиш** ва **болин** тақья, ки онро зери сар ниҳанд маъхуз аз **бол**, ки ба маънии парҳон бозуи мурғон аст. Ҷи дар асли вазъ аз пари мурғон меогандиданд. Ва дар лафзи аввал шини муъҷама ва дар лафзи сонӣ ёи таҳтонӣ ва нун барои нисбат аст ё он ки маъхуз аз **болидан**, ба маънии афзудан. Ҷун зери сар ниҳодани тақья муҷиби афзоиши хоб аст, лиҳозо ба шини нисбат онро **болиш** гуфтанд.
- БОСИТ** *باسط* фароҳидиҳанда; ва яке аз асмон илоҳӣ.
- БОДИ ШУРТ** *بادشرط* боди мувофиқ; чун шурт (биззам) дар асл ба маъ-

нии нишон ва аломат аст, боди мувофиқро, ки **боди шурт** гӯянд аз ҳамин ҷиҳат аст, ки аломати равон шудани ҷиҳоз ва дур шудани тӯфон аст (аз «Мадор» ва «Рашидӣ» ва «Латоиф» ва «Сироч-ул-луғот»); ва соҳибн «Таърихи вилоятнома», ки ба шаҳри Ландани доруссалтанати Ингриз рафта буд, чунин навишта, ки **боди шурт** боди нарм аст, чун насими мувофиқ, ки баъди фуру шудани тӯфон вазидан гирад. Ба ин бод агарчи аҳли ҷиҳозро баъди тасдеъоти тӯфон роҳате ҳосил швад, лекин дар равиши ҷиҳоз қусур роҳ ёбад, зеро ки ҷиҳоз ҳар қадар ки зудтар ба манзили мақсуд равад, бехтар аст.

БОЪ باغ миқдори дароз қардани ҳар ду даст (аз «Мунтахаб»).

БОЛУҒ بالغ паймонаи шароб.

БОЗИҒ بازغ равшан ва толеъшаванда (аз «Мунтахаб»).

БОҒ باغ маъруф аст; ва муштарак аст дар арабӣ ва форсӣ. Дар арабӣ *ҷамъи* он **биғон**, чунонки **тиҷон** ва **нирон ҷамъи тоҷ** ва **ноғ** низ омада (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар туркӣ **боғ** ба маънии банд, ки аз он ҷизеро банданд.

БОРИҚ بارق равшан ва тобон.

БОСИҚ باسق дароз ва боланда, аз **бусуқ**, ки ба маънии болидан ва дароз шудан аст (аз «Суроҳ» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

БОСИЛИҚ بالسليق лафзи юнист; ва он рағест машҳур ва маънии луғавин он подшоҳи азим аст, чаро ки ин рағ аз дилу ҷигар рустааст (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир»); ва аҷаб, ки ба туркӣ ҳам **бошлиқ** (ба шини муъҷама ва қасри лом) ба маънии подшоҳ ва амир ва сардор аст. Ва дар ин ҳар ду лафзи юнонӣ ва туркӣ тавофуқи лисонайн аст ба андак фарқ.

БОЛОЧОҚ بالاچاق ба маънии ғолиб ва ҳоким ва забардаст ва боло ва соҳиб баландӣ, муқобили **зерчок**, ки ба маънии мағлуб ва маҳкум ва фармонбардор бошад (аз «Ҷароғи хидоят» ва «Ҷаҳор шарбат»).

БОДИ ФАТҚ باد فتنق маразест, ки хоя бузург швад.

БОРБИҒ باربيغ ба маънии амири аъзам, ки ӯ ҳар вақт ки ҳоҳад ба даргоҳи подшоҳ бор ёбад. Ва ин мураккаб аст аз **бор**, ки ба маънии дахл аст ва аз **биғ** (بيگ билқаср), ки *муҳаффафи бег* (بيگ) аст, ба маънии соҳиб ва амир. Ва ин лафзро ба фатҳи бои сой (яъне **борбаг**)* низ навиштаанд, ки **баг** (билфатҳ) ба маънии амир ва соҳиб аст дар туркӣ. Ва ин лафз ба маънии **арзбегӣ**, ки арзи мардумро ба ҳузури подшоҳ мебарад низ омада (аз «Қашф» ва «Шарҳи Қирон-уссаъдайн»).

БОБАК بابك номи подшоҳи порс, ки ҷадди модарин Ардашер ибни Сосон аст. Ва баъзе гӯянд, ки номи муаббуре, ки Сосонро башорати таваллуди Ардашер дода буд (аз «Рашидӣ» ва «Қашф»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки **бобак** ба маънии амин ва устувор ва номи подшоҳе, ки Ардашер духтарзодаи ӯ буд. Ва ба маънии парваранда ва тасғири **боб**, ки ба маънии падар бошад. Ва ин тасғир барои таъзим аст. Ва соҳибн «Ҷавоҳир-ул-хуруф» навишта, ки дар **бобак** коф барои тафҳим ва таъзим аст.

БОСАК باسك ба маънии даҳандара, ки ба ҳиндӣ онро ҷамоҳӣ гӯянд; ва назди муварриҳини хунуд номи подшоҳи морон.

БОЛ بال аз китф то сари нохун; ва баъзе гӯянд аз шона то оранҷ ва бозуи муғрон ва навъе аз моҳни бузург ва амр аз болидан; ва ба арабӣ ба маънии дил ва ҷон ва ҳол ва фароҳини айш ва шаъну азамат; ва ба туркӣ асалро гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Муайид»).

БОБИЛ بابل номи шаҳри қариби Қӯфа; ва ба замми бо (яъне **Бобул**)* ғайри фасех (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Мунтахаб»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки номи шаҳрест аз Ироқ ва дар он ҷо ҳоҳест, ки Ҳоруту Морут дар он муаззабанд; қолу изза ва ҷалла бибобила Ҳорута ва Морута. Ва баъзе аҳли луғат ба замми севум (яъне **Бобул**)* низ навиштаанд ва шуаро ҳам оварда, Зухурӣ гӯяд, байт:

Дар Дакан он ҷашм пайдо мешавад, Бочоҳи соҳирони Бобул аст.

Салим гўяд, байт:

Дар рахи ишк, эй дил, аз сеҳру
фусун эмин мабош,
Хонаи ҳар мўри ин саҳроӣ чоҳи

Бобул аст.

бинои қофияи ҳар ду ғазал бар
замма аст.

БОҚИЛ باقىل тарафуруш ва номи марде, ки бағоят кундзабон ва аҳмак буд (аз «Канз»); ва дар «Мусталаҳот» ва «Баҳори Ачам» навишта, ки қудаки нишони риш бароварда; ва номи шахсе ки ба хумқ машхур буд; ва суҳане, ки ба қохилӣ ва дармондағӣ баён шавад.

БОЗИЛ بازىл шутуре, ки ба соли нуҳум дарояд (аз «Мунтахаб»).

БОЗИЛ باذل ба маънии бахшанда ва сахӣ (аз «Мунтахаб»).

БОСИЛ باسل далер ва баҳодур (аз «Мунтахаб»).

БОЛИШТИ ПИЛ پيل بالشت он чи дар авонили ҳол барои омўхтани пили навғирифтор аз пунба ба миқдори тақъияи калон рост кунанд ва бовалий диҳанд (аз «Шарҳи Қирон-уссаъдайн»):

БИАЙИИ ҲОЛИН باى حال ба маънии ба ҳар ҳол; бидон ки бо чорра аст ва айи исмни истиғфомияи маҷрур ва музоф ва ҳолин музофилайх. Ва айии гоҳе мадҳули худро ом мегардонад, чунончи ҳам дар ин ҷост.

БИЛҒУДУВВ ВАЛ-ОСОЛ بالغودو والاصال ба маънии бомдод ва шабонгоҳҳо.

БИЛИСТИҚЛОЛ بالا استقلال биззот ва билвосита ва танҳо ба коре истодан.

БОҒИ НАСИМ باغ نسيم боғест дар Кашмир (аз «Чароғи ҳидоят»).

БОМ بام тарафи берунии сақфи хона; ва ба маънии субҳ ва пагоҳ; ва дар ин сурат *муҳаффафи* бомдод аст (аз «Бурҳон»).

БОДУШНОМ بادشنام муқаддимаи ҷузум бошад (аз «Рашидӣ»).

БОН بان номи дарахтест; ва номи хушбӯй ва мушкбедро низ гўянд (аз «Бурҳон»); ва таҳқиқ ин аст, ки бон дарахтест нозук ва хушнамо, ки аз тухми он равған гиранд

ва бисёри нофеъ ва хушбӯ бошад. Ва он дарахт дар мулки Араб рўяд ва дар Ҳиндустон набошад. Ва он чи баъзе навишта, ки бон ба маънии дарахти саҳҷана аст яъ баъзе гўянд, ки дарахти бақониро номанд; ин ҳар ду ғалат аст (аз «Мунтахаб» ва «Ҳиёбон»); ва дар форсӣ ба маънии ранг ва лавн ва ба маънии доранда ояд, чун фил-бон; ва дар хиндӣ бон чизест, ки ба борут пур қарда ба мадади оташ бар фавҷи муҳолиф андозанд. Ва он ба шакли ҳавоӣ бошад, ки оташбозии маъруф аст. Зоҳираи номаш *аганбон* аст, чи бон дар хиндӣ тирро гўянд ва аган ба маънии оташ.

БОСТОН باستان ба маънии қадим ва гузашта ва ба маънии кухна; ин лафзро ба бои форсӣ (яъне *постон*)* хондан ҳатост (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонғирӣ»).

БОБЗАН بابزن сих, ки бар он қабоб бирён кунанд (аз «Рашидӣ» ва «Сурурӣ»).

БОЗАРҒОН بازارگان ба маънии савдогар; ва ин *муҳаффафи* бозоргон аст. Ва мураккаб бошад аз лафзи бозор, ки маъруф аст ва аз лафзи гон, ки барои лаёқат ояд. Пас маънии бозоргон касе ки лоиқи бозор бошад ва он савдогар аст. Ва касоне ки ба замми зо (яъне бозургон)* хонанд ҳатост (аз «Қашф» ва «Бурҳон»); ва дар «Баҳори Ачам» навишта, ки бозоргон *ҷамғи бозора*, ки ба ҳои нисбат, ба маънии касе ки дар бозор нишинад. Ва бозаргон (ба фатҳи зои муъҷамаи арабӣ) *муҳаффафи* бозоргон ва итлоқи он бар шахси воҳид аз олами *мижгон* ва дандон, ки ҷамъи мижа ва данд аст ва ба маънии муфрад мустаъмал мешавад ва ба маънии савдогар *маҷоз* аст.

БОҚЛОН باقلان номи ҷоест.

БОЗҲУРДАН بازخوردن мулоқӣ шудан ва муқобил шудан.

БОБАҚОН بابكان мансуб ба Бобак, ки номи ҷадди модарин Ардашер ибни Сосон аст. Чун Ардашер аз Бобак парварниш ёфта буд, ба ӯ мансуб шуд; алифун нун барои нисбат аст. Ва баъзе гўянд, ки Бобак номи муаббире, ки Сосонро башо-

рати таваллуди Ардашер дода буд, лихозо ба у нисбат карданд (аз «Рашидӣ»).

БОЗИНЧОН *باذنجان* муарраби бодингон, тарқорни маъруф, ки ба хиндӣ беган гуянд (аз «Комус» ва ғайри он).

БОРДОН *باردان* ба маънии ованд ва зарф, ки дар он чизе ниҳанд (аз «Бурҳон» ва шуруҳи «Нисоб»); ва дар «Рашидӣ» навишта, ки ҷувол ва хурҷӣ; ва ба маънии суроҳӣ низ омада.

БОРДИН *باردين* номн шаҳр (аз «Латониф»).

БОЛИН *بالين* он чӣ ба вақти хоб зери сар мениҳанд; дар Ҳиндустон ба тақия шуҳрат дорад. Ва он таърифи сарирро гуянд, ки бад-он таърифи сар мениҳанд; ба хиндӣ сархона гуянд.

БОМДОДОН *بامدادان* ба маънии бомдод; алифу нун зоида аст, аз олами баҳорон ва субҳгоҳон (аз «Хиёбон»).

БОДЗАН *بادزن* ба маънии бодкаш, ки ба хиндӣ панкхо гуянд.

БО ХУД БАРНАЕМАДАН *با خود* ба ғайри бениҳтиёр шудан.

БОД ПАЙМУДАН *باد پيمودن* кори бефоида кардан (аз «Бурҳон»).

БОДХОН *بادخوان* хушомадгӯ ва ҳарзагӯ (аз «Бурҳон»).

БОД ДАР БУРУТ АФГАНДАН ва **БОД ДАР САБЛАТ АФГАНДАН** *باد در بروت افگندن و باد در سبليت افگندن* такабур ва ғурур ва лоф задан.

БОХТАН *باختن* лозим ва мутааддӣ ҳар ду омада; бози кардан ё чинсе аз қимор ва нақди худро дар қимор ба ҳариф дода очиз мондан, ки ба хиндӣ ҳарна гуянд.

БА ОБ РАСОНИДАНИ БИНО ва **РАСИДАНИ БИНО БА ОБ** *باب رسانيدن و بنا و رسيدن بنا باب* бинои хона муҳкам ва устувор шудан ва кардан аз ҷиҳати амиқ қандани ҷои бино; ва ба маънии хароб кардан низ омада.

БОРИК ШУДАН *باريك شدن* лоғар шудан (аз «Мусталаҳот»).

БОРИК РЕСИДАН *باريك رسيدن* дар қоре ба ғаври тамом ворасидан ва

андак-андак ба камоли хубӣ саранҷом додан (аз «Мусталаҳот»).

БОЗОР ЗАДАН *بازار زدن* фоидаи хотирхоҳ гирифтани суд ва муомила; ва судро низ бозор гуянд (аз «Мусталаҳот»).

БОЗ ҚАРДАН *باز کردن* ҷудо намудан ва кушодан (аз «Мусталаҳот»).

БОЗУ ҚУШОДАН *بازو كشادن* ҷавонмардӣ ва саховат (аз «Мусталаҳот»).

БО ҚАСЕ ОТАШ ШУДАН *با کسی آتش شدن* бо ӯ дар ҳашм шудан.

БОЛО ГИРИФТАН *بالا گرفتن* баланд шудан ва шаҳсери ғофил қарда чизе аз моли ӯ рабудан ва хориҷ кардан; ва ба маънии бардоштан ва равак ва низом ёфтан (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»).

БОЛИН ШИКАСТАН *بالين شكستن* андаке таъзим кардан (аз «Мусталаҳот»).

БОЗИ ХҶРДАН *بازی خوردن* фиреб хӯрдан.

БОД БА ДОМОН ҚАРДАН *باد بدامان کردن* киноя аз ғурур ва раъноӣ; ва баъзе гуянд, ки иборат аст аз амри ғайри мумкин ба зухур овардан.

БОРАҒАН *بارافگن* ба маънии фурукаш шудан ва мақом гузидан (аз «Мусталаҳот»).

БОД ДАР ҚУЛАҲ ДОШТАН *باد در داشتهن* киноя аз ғурур ва наҳват (аз «Мусталаҳот»).

БОР БАСТАН *بار بستن* киноя аз сафар кардан.

БОҒИ САБЗ НУМУДАН *باغ سبز نمودن* ба маънии фиреб додан (аз «Ҷаҳор шарбат»); ва дар «Ҷароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам» боғи сабз нумудан ба ваъдаҳои дурӯғ фиреб додан.

БО САГ ДАР ҶУВОЛ ШУДАН *با سگ در جوال شدن* навъе аз таъзиби мучрмон, ки бо саг дар як ҷувол қарда мебанданд; ва киноя аз ҳамхона шудан бо мардуми бад (аз «Бурҳон» ва ғайра).

БОЗҚАШИДАН *بازگشيدن* ба маънии навиштан; Абулфазл дар макотиб оварда: «Ва он ки дар боби боз-

кашидан фикрае чанд каламй намудаанд то охир».

БОЛИ ТАЗАРВ بال تازرو лаккаи абр, яъне порчаи абр (аз «Шарҳи Гул-кушти»).

БОЗУ بازو қувват ва истеъдод.

БОЛИНГҶ بالنكو бодранҷбуя (аз «Бурҳон»).

БОРУ بارو девори қалъа ва ҳисор (аз «Латоиф» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

БОКУ باكو шаҳрест қариби Шервон (аз «Муайид» ва ғайра).

БОЗГУ بازگو баёнқунанда.

БОҶУ باجو чӯбдасте бузург (аз «Бурҳон»).

БОРИҚА بارقه чизе ки дурахшанда бошад; ва маҷозан ба маънии равшани ва дурахшандагӣ; ки **бориқа** маъхуз аз **бурук**, ки ба маънии дурахшидан бошад; ва дар «Мадор» ба маънии абри бобарқ; ва дар «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Қомус» ба маънии шамшерҳо; ва дар «Сурух» ба маънии шамшери воҳид.

БОРА باره ҳисор ва қалъа ва девори қалъа; ва ба маънии аспӣ тезрафтор; ва ба маънии қаррат ва навбат; ва ба маънии ҳақ ва шаън, ҷунончи: дар бораи фулон, яъне дар ҳақи фулон; ва ба маънии қоида; ва ба маънии буза, ки нашъа мекунад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сурури» ва «Қашф» ва «Латоиф» ва «Мадор»); ва дар «Мусталаҳот» ба маънии дӯст ҳам омада.

БОҶУНДА بافنده гулӯлаи пунбаи манкуш (аз «Бурҳон»).

БОЛУҶА بالوجه хавзе бошад кӯчаксари аз андарун фарох, ки оби саҳни хона ва оби мабраз дар он чамъ мешавад (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Қанз»); ва дар «Қашф» роҳи обхона.

БОДФАРОҶ ва **БОДАФРОҶ** بادفراه بادفراه ҷазои гуноҳ ва муқофоти бадӣ (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Сурури»).

БОДА باده шароб; ҷи бод ба маънии гурур омада ва ҳо барои нисбат аст (аз «Рашидӣ»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки бода шаробе

ки хом аз хум бароварда истеъмом нумоянд ва бар арақ низ итлоқ кунанд. Ва ин мансуб ба бод аст, ҷи бод гурурро гуянд. Ва хӯрдани шароб низ гурур меорад; ва маҷозан ба маънии пиёлаи шаробхӯрӣ ҳам меояд.

БОҶРА باجره гирехе, ки дар бандгоҳи бағал ё буни рон ба сабаби ва раме ё реше ба ҳам расад; ба ҳиндӣ уланбха гуянд (аз «Рашидӣ»).

БОКИРА باكره ба маънии дӯшиза; ва дар «Мадор» ва «Қашф» ба маънии зани норасида ва ноболиғ.

БОҶЧА بافچه боғи кӯчак; ва қасоне ки бағича гуянд хатост (аз «Қашф»).

БОЛИЯ باليه кӯҳна ва қадим (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Қанз»); маъхуз аз **било** (билқаср) ба маънии кӯҳна шудан.

БОҶА باجه ҷонвари обист, ки ба ҳиндӣ қачҳва гуянд (аз «Ҷаҳонگیری»); ва ин лафзи туркист.

БОКУРА باكوره мевани наврасида, ки аввал аз ҳама афроди навӣ худ пухта шуда бошад (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қанз» ва ғайра).

БОЗНОМА بازنامه асбоби таҷаммул; ва ба маънии миннат; ва ба маънии тафохур; ва баъзе гумон бурдаанд, ки ба рои муҳмала (яъне **борнома**)* аст (аз «Рашидӣ» ва «Латоиф»); ва дар «Бурҳон» ин лафз ба ҷихати ҳамина маонӣ ба рон муҳмала марқум аст.

БОЛИҶА بالجه ба маънии комила.

БОДИЯ باديه сахро ва биёбон; ба ин маънӣ арабист. Ва ба туркӣ пиёлаи бузургро гуянд, ҷунонки дар луғоти туркӣ мастур аст.

БОИСТА بايسته лоиқ ва бехтар.

БОЗИҶА بازجه тулӯқунанда; ва ном занест аз насли Од, ки ба хидояти Юсуф алайҳиссалом ба мартабаи маърифат расид (аз «Мунтахаб»).

БОТИША باتشه сахтгиранда ва ҳамлакунанда (аз «Мунтахаб»).

БОДИХИҚҚА بادحکه ба маънии шахват ва боҳи занон; ва ин мураккаб аст, ҷи ҳиққа ба маънии хорнш аст. Ҷун бод ва рӯҳ дар уруқ ва аъсо-

- би андомн зан мумтало мешавад, ҳолате мисли хорнш ба ҳам мера-сад (аз кутуби тиб ва «Мунтахаб»)
- БОДИКУЛА(Х)** بادکله ба маънии зарбати чимоъ (аз «Чароғи ҳидо-ят»).
- БИЛМУШОФАҲА** بالمشفه ба маънии бо рӯ ба рӯ сухан гуфтан; ва ка-соне, ки фо-ро максур хонанд ё дар охир як ҳо менависанд ва як ҳо мехонанд, хатост. Лоик он буд, ки ин лафзро дар боби мим мена-виштам, лекин бинобар маслаҳате дар ин ҷо навишта шуд.
- БОДРЕСА** بادريسه чӯби мудававр, яъне курси чӯбини сӯроҳдор, ки бар сугуни хайма ниҳанд (аз «Бур-хон»).
- БОДОМА** بادامه қисме аз порчаи на-фис ва навъе аз абрешуми камина, ки хануз онро аз ҳам накушода бошанд; ва ба маънии хиркаи му-раққазъ (аз «Бурхон»).
- БОСГУНА** باسگونه ба маънии вож-гуна.
- БОБАКОНА** بابکانه дарича; ва коф барон тасғир ва она, ки ҳарфи нис-бат аст, зонд (аз «Шарҳи Хоқо-нӣ»); ва дар «Бурхон» навишта, ки полигона (ба бои форсӣ ва лом ва кофи форсӣ) ба маънии боми ба-ланд ва даричаи хона.
- БОДОМИ СИЯҲ** بادم سیه бодомҳое, ки бар тобути мурда андозанд; ва киноя аз чашми маҳбуб (аз «Ба-хори Аҷам»).
- БОЗИЧА** بازچه он чи бад-он атфол бозӣ кунанд; ва ба ҳиндӣ кхилуна гӯянд. **Бозича** агарчи дар зоҳир *тасғири бозист*, магар таҳқиқ он аст, ки калимаи ҷа дар ин лафз ба-рои нисбат аст (аз «Хиёбон»).
- БОРОНИ** بارانی намад ё сақирлотӣ чома ва кулоҳе, ки дар бориш пӯ-шанд ва ба маънии бориш низ омада (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Бурхон» ва «Рашидӣ» навишта, ки қабилаест аз туркон.
- БОЗАНДАҒИ** بازندگی ба маънии макқорӣ ва ҳилагарӣ (аз «Муста-лаҳот» ва «Бахори Аҷам»).
- БО ФУЛОН ЧИ ДОРИ** با فلان چه دوری ба маънии бо ӯ чӣ хусумат дорӣ (аз «Мусталаҳот»).
- БОДАИ РАЙҲОНЯ** باده ریحانی шаро-бе, ки дар он аксоми гулхон хуш-бӯдор андохта бикашанд.
- БОРАГИ** بارگی ба маънии асп (аз «Латонф» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бур-хон»).
- БОНИ** بانی бинокунанда (аз «Мунта-хаб»).
- БОДИ ИСО** باد میسی дами Исо, яъне кама биизниллоҳи гуфтани Исо алайҳиссалом.
- БОҒИ** باغی бепармон ва аз итоат бе-руншаванда.
- БОЗИ** بازی дар арабӣ бозро гӯянд, ки тоири шикорист; ва дар форсӣ сивои маънии маъруф ба маънии фиреб ва дағо низ омада.
- БОДИ** بادی оғозкунанда ва ба маъ-нии аввали ҳар чиз (аз «Қашф» ва «Латонф» ва «Мунтахаб»).
- БОДИЮРРАӢИ** بادی الرای аввали фикр; бидон ки **бодӣ** исми фоил аст аз **бидоят**, ки ба маънии оғоз ва аввал аст. Чун инро музоф кар-данд ба суи арраӢӣ алиф дар дар-ҷи калом афтод ва замма бар ё са-қил буд, андохтанд, илтиқон сокин-айн шуд миёни ё ва лом. Ё афтод дар талаффуз; магар ин ё-ро дар расмулхат менависанд. Ва дар ҳола-ти ҷарӣ низ ҳамин ҳукм аст, магар дар сурати насб ё-ро хазф наку-нанд ва мафтӯҳ хонанд.
- БОКИ** باکی ба маънии гирьякунанда (аз «Мунтахаб»).
- БОРИ** باری номи ҳақ таоло; дар асл **бораун** буд; ва дар «Қанз» ба маъ-нии офаринанда навишта. Ва дар форсӣ ба ёи маҷхул (яъне **боре**)* лафзест, ки барои қиллати қабул ва истидъои қалил ояд.
- БОНГИ ХАЛИЛУЛЛОҲИ** بانگ خلیل اللہی куштигирон чун ҳариф-ро аз ҷо бардоранд ва хоҳанд, ки бар замнаш зананд, ба бонги ба-ланд «аллоҳу ақбар» мекашанд ва онро бонги Халилуллоҳӣ номанд, зеро ки он ҳазрат ақсар дар ни-шасту барҳост «аллоҳу ақбар» ме-гуфтанд (аз «Бахори Аҷам»).
- БОЛИ** بالی кӯхна (аз «Мунтахаб»).
- БОШИ** باشی дар туркӣ ба маънии сардор.

БОВАЛИ باولی мансуб ба Бовал, ки шахрест чомаи абрешимӣ дар он чо хуб бофанд.

БОДДАСТӢ باددستی ба маънии суръат ва чолокии ва исроф.

БОҒЧАИ СУЛАЙМОНИ باغچه سلیمانی боғи тилисм, ки ба шаъбадаву сеҳр ба назар мутахайил гардонанд.

БОҚИЛОНӢ باقلانی номи банде ва пулест.

БОҶӢ باجӣ лафзи хиндӣ, ба маънии ҳиссаи таом, ки ба тақриби шодӣ ё мотам ба хонаи мардум мефирис-танд; ва ҳам лафзи форсист, ба маънии хирочӣ ва бочдиҳанда; ва дар туркӣ ба маънии хоҳар ва ҳамшира (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

БОРБАКӢ باربکی назорат ва дору-ғағӣ.

БОЗИ-БОЗИ بازی بازی яъне ба бе-парвоӣ кор кардан (аз «Баҳори Аҷам»).

Фасли бои муваҳҳада маъа
бои араби ва форси

БАБҒӢ ببا ба маънии тӯтӣ; ва ҳар-фи соноро бои форсӣ (яъне бап-ғо)* низ навиштаанд (аз «Бур-хон»).

БАБР ببر бар вази сабр; дарран-даест, ки душмани шер бошад (аз «Мадор»); ва дар «Бурҳон» ва «Рашидӣ» навишта, ки бабар (ба фатҳатайн) ҷонвари сахрони ша-беҳ ба гурба, ки дум надорад; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ, даррандаи маъруф ва масмӯшшуда, ки навъе аз шер аст, ки пашмдор бошад. Ва дар «Баҳори Аҷам» на-вишта, ки бабар (ба фатҳатайн) даррандаест аз қисми шер, **бубур ҷамъи** он; форсиён ба сукун истеъ-мом нумоянд.

БА ПУШТИ ҲАМ РАФТАН به پشت هم رفتن мададгорӣ кардан ва ма-ҷозан муфоилатро гӯянд (аз «Мус-талаҳот»).

БА БИНИ РАСИДАН به بینی رسیدن қариби марғ шудан ва аз зист ба тағ омадан.

БА БИНИ ХАТ БАР ЗАМИН КА-ШИДАН به بینی خط بر زمین کشیدن қамолӣ аҷзу фурутани кардан.

БА ПУСТ УҶТОДАН بیوست افتادن айбҷуии касе нумудан.

БА ПУСТ ГУФТАН بیوست گفتن су-хан дар парда гуфтан, яъне ба рамз ва имо гуфтан.

БА ПАРҚОР БУДАН بهرکار بودن ба қоида ва қонун будан.

Фасли бои муваҳҳада маъа
тои фавқонӣ

БИТО بتа ба маънии бигзор; сиған амр аст (аз «Бурҳон»).

БАТ(Т) بت ба маънии буридан; ва аз ин ҷост бат, ки ба шангарф бар сари ҳар фикран наср меннгоранд ва он ишорат аст ба ин маънӣ, ки фикран аввал то ин чо қатъ шуда, фикран дигар шурӯъ гардид, то лафзи буридан (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»); ва боқӣ аз забони си-кот.

БИТОСОНӢД بیتاسانید яъне битарсо-нид (аз «Латонф»).

БАТАР بتر *муҳаффафи* бадтар; ва ба араби ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне батр)* буридан ва аз бех барқандан; ва ба фатҳатайн (яъне батар)* буридадум шудан ва бефарзанд шудан (аз «Мунтахаб»).

БАТУЛ بطل ҳазрати Фотима разиял-лоҳу анҳаро аз он лақаб аст, ки батл (билфатҳ) дар луғат ба маъ-нии қатъ аст ва батул ба маънии қутӯъ бошад, ки сиған исми фоил аст, ба маънии қатъкунанда. Ҷун ҳазрати Фотима қотеъи алоики дунъё буданд, лиҳозо батул гуф-танд (аз «Латонф»).

БА ТАН БАРДОШТАН ва **БАРГИ-РИФТАН** بتن برداشتن *виргертн* таҳам-мул кардан номулоим ва макрӯхро.

БИТӢРА بیتاره ба маънии балову офат; ва ба маънии афсун ва фи-реб ва дев (аз «Бурҳон» ва «Суру-рӣ» ва «Латонф» ва «Муайид»); ва дар «Рашидӣ» ба бои форсӣ (яъне *питӢра*)* ба маънии макрӯҳ ва му-ҳиб.

БУТИ РОҶ بت راه ба маънии мо-неъи роҳ.

Фасли бои муваҳҳада маъа
сои мусалласа

БАС(С) بث ошкоро кардан ва фош кардан ва зухур нумудан (аз «Кашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

БУСУР بشر обилаи хурд ва ё донаи сурх ё зард, ки аз чушиши хун бар андом падид ояд (аз «Кашф»).

БУСУР بشور *чамъи бусра* (аз «Кашф» ва «Мунтахаб»).

БУСРА بشرة обилаи кучак (аз «Мунтахаб»).

Фасли бои муваҳҳада маъа
чими арабӣ ва форсӣ

БИЧОҚ بچان бар вазни китоб; ба маънии корд, аз луғоти туркӣ, ки бағоят муътабар аст. Ва баъзе **ничок** (ба нун) навиштаанд; ва дар «Мусталаҳот» ҳам ба бои муваҳҳада ва ташдиди чими форсӣ (яъне **биччоқ**)* омада.

БИЧИШК بچشк ба маънии табиб (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгири»); ва дар фарҳанги Нуруддини Ҳусайн ба касри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне **бичашк**)* ва дар «Кашф» ва «Мадор» ба замматайн (яъне **бучушк**)*, магар аввал асаҳ аст.

БУЧУЛ بچول бар вазни усул; ба маънии устухони шитолинг ва понсаи бозии қимор, ки аз устухон месозанд (аз «Бурҳон»); ва дар «Мадор» бар вазни малул (яъне **бачул**)* ва дар «Рашидӣ» ба фатҳатайн (яъне **бачавл**)*. Ва ин лафзи туркист. Ва дар луғоти туркӣ, ки бағоят муътабар аст, ба замми бои муваҳҳада ва замми чим ва вови маъдулаи ғайри малфуз воқеъ шуда ва ҳамин асаҳ аст.

БА ЧАШМ ҚАРДАН بچشم کردن интиҳоб кардан ва вақъ ва вақор ниҳодан (аз «Мусталаҳот»).

БА ЧАШМИ ҚАМ ДИДАН بچشم کم دیدن ҳақир ва беқадр доништан (аз «Мусталаҳот»).

БАҶОНОМАДА بچان آمده нохуш ва бедимоғ (аз «Баҳори Аҷам»).

Фасли бои муваҳҳада маъа
ҳои муҳмала

БАҶИРО//БУҶАЙРО بچيرا номи роҳибе, ки дар роҳи Шом он ҳазратро дар айёми тифли пайғамбари охируззамон шинохта имон оварда буд.

БАҶТ بعت ба маънии холис ва маҳз ва сирф (аз «Кашф» ва «Мунтахаб»).

БУҶҲАТУССАВТ بعة الصوت гирифтагии овоз (аз «Худуд-ул-амроз»).

БАҶС بحث кандидан ва ковидани замин; ва ба маънии тафаҳхус низ мустаъмал мешавад (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

БАҶР بجر даръён муҳит, ки шур аст; ва ҷуи бузург (аз «Мунтахаб»); ва *маҷозан* ба маънии вазни шеър ба мушбахати он ки ҳамчунон ки даръё муштамил аст бар анвоъи ҷавохир ва наботот ва хайвонот; **баҳри арӯз** низ муштамил аст бар анвоъи шеър, ё ҳамчунон ки касе дар даръё афтад ҳайрону саргардон мешавад. Ҷамчунин касе ки дар баҳри ашъор афтад ба чиҳати тағйироте, ки дар аркон воқеъ аст, мутаҳайир мешавад, ки ин ҷӣ тағйир аст ва ҷӣ вазн дорад. Ва адади бухури шеър нуздаҳ аст: **тавил** ва **мадид** ва **басит** ва **вофир** ва **комил** ва **ҳазақ** ва **раҷаз** ва **рамал** ва **мунсарех** ва **музореъ** ва **муқтазаб** ва **мучтас** ва **сареъ** ва **ҷадид** ва **қариб** ва **хафиф** ва **мушокил** ва **мутадорик** ва **мутақориб** (аз расоили арӯз); ва дар «Мусталаҳот» **баҳр** ба маънии ғавр ва фикр низ омада.

БУҶУР بچور *чамъи баҳр*, хоҳ **баҳр** ба маънии даръё бошад, хоҳ ба маънии вазни шеър.

БИҶОР بچار даръёҳо; ва ин *чамъи баҳр* аст, ки ба маънии даръё бошад.

БАҶРИ АҶЗАР بجر اجزر ба маънии даръёи сабз; ва сабз будани даръё маҳзи фарзист ё аз касрати умқ сабз менамуда бошад. Ва нин **Баҳри Аҷзар** даръёест, ки ба ҷониби шарқин он Чин ва ба ғарби он Яман ва ба шимоли он Ҳинд ва ба ҷануби он даръён муҳит. Тулаш ду ҳазор фарсанг ва арз понсад фар-

санг ва чазоирн обод бисъёр дорад.
Яке аз он Сарандеп аст.

БАҲРИ МУАЛЛАҚ بحر معلق *киноя аз осмон.*

БИҲИЛ بهيل бахшидани чурм ва афв кардани гуноҳ (аз «Латонф» ва «Мадор»); ва дар «Бахори Аҷам» ба маънии муоф омада. Ва муаллиф гуяд, ки чун дар форсӣ ҳои хуттӣ наёмада, зохиран **биҳил** лафзи арабӣ бошад. Ва ҳол он ки дар луғоти муътабарани арабӣ, мисли «Суруҳ» ва «Қомус» ва «Мунтахаб» ва ғайра моддаи **биҳил** ба ҳеч маънӣ наёмада. Аз ин маълум шуд, ки дар асл **бахил** (بهيل) буда бошад. Ба фатҳи аввал ва касри ҳои ҳавваз (яъне **бахил**; بهيل) сифати мушаббаҳа ба маънии тарк кардашуда ва ба мурод гузошташуда, *маҷозан* ба маънии муоф мустаъмал; маъхуз аз **бахл** (билфатҳ), ки масдар аст ба маънии тарк кардан ва гузоштан ба мурод (аз «Суруҳ» ва «Қомус»). Пас аз ғалати котибони қадим ва адамилтифотин аҳли тааллум ва таълим ба ҳои хуттӣ шуҳрат гирифта. Ё он ки дар асл **биҳил** (بهيل; ба касратайн) бошад, сифати амр аз ҳилидан ба маънии гузоштан, ки дар баъзе маҳал ба маънии исми мафъул воқеъ мешавад, чунонки **гузин**, ки сифати амр аст ба маънии исми мафъул мустаъмал мегардад. Пас ба ҳар тақдир ба ҳои ҳавваз дуруст бошад, магар он ки будани ҳои хуттӣ ба ибдол бошад, чунон ки: дар *ҳез* ва *ҳол*, ки дар асл *ҳез* (هيز) ва *ҳол* (هال) буда. Лекин ин қисм даъвии ибдол ҳоли аз заъф наменумояд. Ва метавонад, ки баҳалл (ба фатҳатайн ва ташдиди лом аст) ба маънии ба ҳалол шудан, чи **бои** муваҳхадаи мафтӯҳа барои зарфият ё манйят бошад ба қоидаи форсӣ ва ҳалл (билфатҳ ва ташдиди лом) масдар ба маънии ҳалол шудан, чунонки дар «Мунтахаб» аст. Сурурӣ, ки шорехи «Гулистон» аст ба арабӣ ҳамин тавҷеҳи охир ихтиёр нумуда.

БАҲРАИИ بحرين хар ду дарьёи Рум ва Форс; ва номи шаҳрест дар иқлими дуввум ба қониби магриб.

БАҲРИ РАВОН بحر روان иборат аз киштӣ.

БУҲРОН بھران тағйири азим, ки дафъатан дар мараз воқеъ шавад аз муқовимати табиат бо мараз. Ё ба суи сикҳат кашад ё ба суи ҳалок. Ва ташбех кардаанд табиатро ба султон ва маразро ба душман ва баданро ба мулк ва рузи бухронро ба рузи китол. Пас агар дар ин руз султон, ки табиат аст, душманро, ки мараз аст, аз мулк биро над **буҳрони** томҷид гуянд ва агар душман ғолиб шавад, наузубиллаҳу минҳо, ва султонро бикушад ва мулк фуру гирад, **буҳрони** томради номанд.

БАҲРИ ҚАМОН بھركمان фосилае, ки баъди кашидани камон миёни зеҳ ва камон ба ҳам расад (аз «Мусталаҳот»).

БАҲРИ СИЯҲ بھر سيه дарьёи амик ва хатарнок.

БУҲТУРИ بھتري номи шоире аз араб, мансуб аст ба Бухтур, ки падари қабила аз Тай буд (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

Фасли бон муваҳхада маъа
ҳои муъҷама

БУҲОРО بھارا номи шаҳр аз Турон: муштақ аз бухор, ки ба маънии илм аст. Чун дар он шаҳр уламо ва фузало бисъёр буданд, ба Бухоро мавсум карданд (аз «Латонф»); ва муаллиф гуяд, ки бухор ба маънии илм дар кутуби дигар ба назар наёмада.

БАХШО بھشا амри бахшидан ва бахшоидан (аз «Рашидӣ»).

БАХТ بھت баҳра ва насиб; ва ин дар арабӣ низ омада. Дар асл **бахш** буд ва шини муъҷамаро ба то бадал кардаанд (аз «Ҷавоҳирул-хуруф» ва «Бахори Аҷам»).

БАХ بھ қалимаест ба маънии хушо, ки ба вақти хуш омадани чизе гуянд (аз шарҳи «Нисоб»).

БАХ-БАХ بھ بھ ба маънии хушо ва офарин; ва ин қалимаест, ки ба вақти таҳсини чизе гуянд (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

БАҲРАД//БИХРАД بھرد дар «Лисон-уш-шуаро» билфатҳ ва дар «Мадор» билкаср ба маънии хушёр; ва

дар «Бурҳон» низ билқаср аст, ба маънии доно ва хушёр.

БАХТИ СИФЕД *بخت سفید* бахти нек.

БАХТБАЛАНД *بخت بلند* лақаби амире заминдор.

БАХҲУР *بخور* ба маънии хушбӯ (аз «Муайид»); ва соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки он чи аз он бӯ диҳанд; ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Мадор» хушбӯие, ки аз сӯхтани баъзе адвия хосил шавад, мисли уд ва лубон ва ғайра; ва дар «Латоиф» ба замматайн (яъне бухур)* атриётӣ сӯхтани.

БУХТНАССАР *بخت نصر* номи подшоҳе, ки кофир буд; ва ин муракқаб аст аз бухт, ки дар асл *бӯхт* (*بوخت*) буд, ба маънии писар ва *нассар*, ки номи бут аст. Чун уро дар ҳолати тифлӣ пешни бут ёфта буданд ва номи падараш маълум набуд, лиҳоз ба он бут мансуб карданд; ва шутури бухтӣ мансуб ба он подшоҳ аст (аз «Қомус»).

БАХАР *بخار* бадбӯйдахон (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

БУХОР *بخار* дуд ва он чи монанди дуди борутубат аз оби гарм ва ғайра барҳезад; ва *маҷозан* ба маънии тап низ омада.

БАХС *بخس* ба маънии зари қалб, яъне зари носара (аз «Латоиф»); ва дар «Қанз» ба маънии ноқис ва нуқсон қардан; ва низ дар «Латоиф» навишта, ки дар форсӣ ба бон форсӣ ба маънии ғудохта ва пажмурда.

БАХШОИШ *بخشايش* аз гуноҳ даргузаштан (аз «Бурҳон»).

БАХШ *بخش* ба маънии ҳисса ва насиб (аз «Бурҳон» ва «Қашф»).

БАХШ-БАХШ *بخش بخش* ба маънии пора-пора.

БАХТ ва **ИТТИФОҚ** *بخت و اتيان* манфаати қасир ҳосил шудан ба қасе биловачҳи бесаъй ва талош. Чунончи мол ёфтани қасе дар замин ё дар аснои чоҳ қандидан. Ва фарқ дар миёни бахт ва иттифоқ он ки бахт хос аст ва иттифоқ ом. Агар ёфтани манфаати қасир аст, бахт гӯянд ва агар ёфтани қизи бемқдор, чунончи пораи шиша ё пораи зуруфи чинӣ дар бунӣ хохи

навқандида ёфтан ё пеш омадани мақруҳӣ, ки дар он чо вучудаш мутасаввир набошад, иттифоқ гӯянд.

БА ХОМ ҚАШИДАН *بخام کشیدن* дар пусти даббоғатнокарда қашидан, чунончи нақораро дар пусти гов қашанд ё гунаҳгорро дар пусти хар ва сағ қашанд (аз «Мусталаҳот»).

БАХШОИДАН ва **БАХШОИШ** *بخشائيدن و بخشايش* дар маҳалли тараҳҳум ва афв мустаъмал аст, лекин ба маънии ҷуд ва қарам ҳам истеъмол қардаанд, магар ба нудрат (аз «Баҳори Аҷам»).

БАХШУДАН *بخشودن* раҳм қардан (аз «Рашидӣ» ва «Латоиф-ул-ҳадоиқ» ва «Бурҳон»).

БАХИЯ АЗ РҶИ ҚОР УҶТОДАН *بخيه از روى كار افتادن* ба маънии фош шудани роз.

БАХИДА *بخيده* бар вазни расида; пунба ва пашми барзада ва аз ҳам ҷудоғашта (аз «Рашидӣ» ва «Мадор» ва «Бурҳон»).

БИХРАДИ *بخردى* доноӣ (аз «Бурҳон»).

БУХТӢ *بختى* навъе аз шутури қавӣ ва бузурги сурхранг, ки аз ҷониби Хуросон оранд. Ва ин мансуб ба Бухт аст, ки подшоҳе будааст ва онро Бухтнассар низ мехонанд. Подшоҳи мазкур модашутури араб ва наршутури аҷамро ҷуфт сохта буд. Натиҷае, ки аз он ҳосил шуд, онро шутури бухтӣ гӯянд (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»).

Фасли бон муваҳҳада маъа
доли муҳмала

БУДАЛО *بدلاء* тоифаест аз авлиёуллоҳ; ва эшон дар ҳама олам ҳафт тан мебошанд. Ва эшон ғайр аз абдоланд, чи абдол дар ҳама олам ҳафтод шахсанд (аз «Мунтахаб»).

БИДИСТ *بدست* аз сарангушти кӯҷак то сарангушти нар, ки ба араби онро *ваҷаб* (ба фатҳатайн) ва *шибр* (билқаср) номанд ва ба хиндӣ *болишт* гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонғирӣ» ва «Мадор» ва «Бурҳон»).

БИДОАТ *بدانت* ба маънии оғоз ва оғоз қардан (аз «Мунтахаб» ва «Тоҷ» ва «Қанз»).

БИДЪАТ بدعت чизе нав, ки дар дин пайдо шавад ва ба замони расул алайҳиссалом набуда бошад (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

БАДОҲАТ بداهت беандеша омадани суҳан ва ногоҳ омадани чизе (аз «Қанз»).

БАДАҲИЁТ بدعيات зеро ки чун **фаъила** мансуб ба ёи нисбат мешавад, ёи **ӯ** маҳзуф шавад ва касраи айни калимааш ба фатҳ ибдол ёбад, чунончи **ҳанафӣ** дар нисбат **ҳанифа**. Пас бадахиёт ашъе, ки илми онҳо мавкуф ба тафаккур набошад, чунончи воҳид нисфи иснайн аст ва кул аъзам аст аз чувз. Ва бад-ни маъни бадахиёт низ омада (ба сукуни таҳтонии аввал ва ташдиди таҳтонии дуввум).

БУД(Д) بد ба маънии чора ва илоҷ (аз «Мунтахаб»); ва дар форсӣ биззам ва таҳфифи дол, **мухаффафи буд** (برد). Ва билфатҳ (яъне бад)* ба маънии соҳиб ва худованд (аз «Бурҳон»).

БИДРУД بديرد ба маънии вадоъ ва ба маънии руҳсат кардан ва тарк кардан (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Муайид» ва «Маҷмаъ-ул-фурс»); ва дар «Кашф» ва «Мадор» билкаср ва биззами (яъне бидруд ва будруд)* хар ду.

БАДИД بديد зоҳир (аз «Кашф»).

БАДР بدر моҳи тамоғ; ва номи ҷое, ки дар он ба замонаи расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама ҷанг воқеъ шуда буд (аз «Мадор» ва «Мунтахаб»). Ва баъзе муҳаққиқин навиштаанд, ки **бадр** моҳи тамоғро аз он гӯянд, ки баъди ғуруби шамс мубодарат менамояд дар вақти тулӯи ҳеш бар дигар ашқоли маҳок.

БУДУР بدور **ҷамъи бадр**, ки ба маънии моҳи тамоғ аст.

БАДАХШ بدخش **мухаффафи Бадахшон**; ва бадахши музоб киноя аз лаъли Бадахшони гудохташуда, ки иборат аз шароби сурх бошад.

БАДЕЪ بدع нав пайдошуда (аз «Мунтахаб»).

БИДЪ بدع нав пайдо шудан; ва ба касри аввал ва фатҳи дол (яъне **бидаъ**)* чизҳои нав пайдошуда дар

дин, **ҷамъи бидъат** (аз «Мунтахаб»).

БАДОЕЪ بدايع чизҳои нав пайдошуда; **ҷамъи бадеъ**; **маҷозан** ба маънии аҷоибот мустаъмал.

БУДОҒ بداع ба маънии шоҳи дарахт (аз луғоти туркӣ); ва дар «Фирдавс-ул-луғот» ба маънии шамшер навишта, валлоҳу аълам биссаваб.

БАДДИЛ بددل тарсноқ (аз «Бурҳон»).

БАДАЛ بدل ба истилоҳи куштигирон дафъи ҳар банд, ки онро дар урфи ҳинд тур гӯянд (аз «Баҳори Аҷам»).

БАДАЛИ МОЯТАҲАЛЛАЛ بدل مايتحلل ивази чизе, ки таҳлил мешавад аз бадан.

БАДСИГОЛ بدسگال ба маънии бадандеш ва душман.

БАДИЛ بديل бадали чизе; ва номи ҳақим Ҳоконӣ (аз «Мунтахаб»).

БАДДОЛ بدال ба маънии он ки ғаллаҳо фурушад ва мардум онро баққол гӯянд. Ва дар луғат **баққол** онро гӯянд, ки тара фурушад (аз «Музил-ул-ағлот»).

БАДРОМ بدرام тавсани саркаш; ва ба касри бон форсӣ (яъне **пидром**)* ороста ва хуррам (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ»); ва дар «Бурҳон» билфатҳ (яъне **падром**)* ба маънии хуш ва бехтар.

БАД-ИН بدين ба маънии ба ин; на билкаср (яъне **бид-ин**)*.

БАДТУХМОН بدتخمان ғаллафурушон ва музореъони муфлис ва мардумони золиму фосиқ.

БА ДАСТИ КАМ ГИРИФТАН بدست کم گرفتن ҳақир ва беқадр донистан (аз «Мусталаҳот»).

БАДВ//БУДУВ(В) بدو ба маънии зоҳир шудан ва падид омадан; ва ба фатҳи аввал ва сукуни дол (яъне **бадв**)* сивои маънии мазкур ба маънии биёбон ва саҳро (аз «Суроҳ» ва «Латоиф» ва «Қанз»); ва ҳам ба фатҳи аввал ва сукуни дол, ба маънии ибтидо кардан ва ибтидо ва оғоз. Ба ин маъни дар асл **бадъ** (بدء) буд. Бидуни қандаи арабӣ форсӣён мувофиқи зобитан худ ҳамзоро ба вов бадал карданд,

чунонки: *чузъи* китоб ва ғайраро *чузъ* ба вов нависанд ва хонанд.

БАДЧИЛАВ بدچلو аспи саркаш (аз «Бахори Аҷам»).

БАДЗАҲРА بدزهرة тарснок.

БАДА بده хушкаи палов (аз «Бурхон»).

БАДЕҲА بديهе бе андеша омадани сухан ва ногоҳ омадани чизе (аз «Қанз»); ва шеъру масал, ки бар маҳал хонда шавад.

БАДРА بدره соҳиби «Рашидӣ» ва «Қашф» навиштаанд, ки билфатҳ харитаи динору ашрафӣ; ва аз «Бурхон» низ ҳамин собит шуда. Ва дар «Қанз» ва «Мунтахаб» навишта, ки пусти барра ва бузғола ва ҳамёни ҳазордирам ва ё даҳ-ҳазордирам ва ё ҳафтҳазордирам ва динор.

БАДРАҚА بدرقه ба маънии раҳбар (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»); ва соҳиби «Муарраб» гуяд: ҷамоате, ки роҳбари кофила бошад; ва ин арабиюласл нест, балки муваллад аст.

БАДАНИ بدنى майсуб ба бадан; ва ба сукуни дол (яъне бадний)* ғалат; ва ба ҳамин тавр ба фатҳа-ғайн аст: *арабӣ* ва *ҳабашӣ* ва *намакин* ва *ҳамағӣ* ва *ғалатӣ*.

БАДИЙ بدى ба маънии нахустин ва аввалин; ва дар асл ин лафз бар вазни *фаъил* аст (аз шарҳи «Нисоб»).

БАДАВИ بدوى мардуми сахронишин.

БАДЕҲӢ بديهى чизе ки илми он мавқуф ба тафаккур набошад, чунончи воҳид нисфи иснайн аст.

Фасли бои муваҳҳада маъа золи муъчама

БАЗР بذر ҳар тухме, ки аз нухуд кӯчактар бошад.

БАЗЛА بذله ба маънии латифа ва сухани хуш ва марғуб, ки дар маҳфили дӯстон онро базл ва харч тавон кард барои нишоти хотир (аз «Латониф» ва «Бурхон»); ва дар «Муайид» ва «Мадор» биззам ва билкаср (яъне бузла ва бизла)*; ва дар «Ҳиёбон» навишта, ки ба ин

маънӣ ин лафз арабиюласл бошад, лекин дар аксар кутуби форсӣ дохил аст.

БАЗИЙ بذي марди фоҳиш ва бешарм (аз «Мунтахаб»).

Фасли бои муваҳҳада маъа рои муҳмала

БАРНО برنا марди ҷавон (аз «Бурхон»).

БАРОЕ براي халонк; ва ин *ҷамъи* барият аст, ки (ба фатҳи бо ва касри ро ва ташдиди таҳтонӣ) ба маънии халқ бошад (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

БАРСИСО برسيسما номи вали, ки ба вавсвон шайтон кофир шуда буд (аз «Латониф»).

БАРҲИЕ برخيا номи падари Осаф, ки вазири Сулаймон алайҳиссалом буд.

БУРЪ بوم аз беморӣ беҳ шудан (аз «Қанз»).

БАРГИ БАҒРО برگ بغرا иборат аз тангаҳои Бағро, ки заволаи орди гандум паҳн карда ба шакли барг созанд ва ба шарбату қанд пазанд. **Бағро** (ба фатҳи муваҳҳада ва сукуни ғайни муъчама) номи подшоҳи Туркистон, ки мучиди таоми мавсуф аст (аз «Мусталаҳот» ва «Бахори Аҷам»).

БАРОАТ برائت бар вазни *фароғат*; безорӣ аз чизе ва пок шудан ва дур шудан (аз «Қанз»).

БАРОТ برات лафзи форсист; коғазӣ навишта, ки ба мӯчиби он аз ҳз-зона зар ба даст ояд; ба лафзи *навиштан* ва *кардан* ва *додан* ва *гирифтан* ва *овардан* ва *задан* ва *шудан* мустаъмал (аз «Бахори Аҷам»).

БАРҒАСТ برغست номи тарае, ки мисли полак бошад; ва ба маънии ҷӯи об (аз «Латониф»).

БАРДОШТ برداشت ба маънии саворӣ.

БАРНИШАСТ برنشت ба маънии савор шуд (аз «Латониф» ва «Бурхон»).

БУРУДАТ برودت ба маънии сардӣ.

БАРОАТ براعت равшанӣ ва фасохат ва фазилат ва комил шудан дар

фазлу хунар (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Қанз»); ва санъати бароатулистехлол назди аҳли бадеъ иборат аст аз он ки шоир ё муншӣ дар ибтидон хутбаи китоб ё дар матлаъи қасида алфозе чанд зикр кунад, ки мушъир бар матлаб бошад. Ва дар «Мунтахаб» навишта, ки истеҳлол ба маънии бонг кардани кӯдак ба вақти валодат аст. Зоҳиран вачҳи тасмия он аст, ки чун ба муҷарради бонг кардани мавлуд ба вақти валодат шинохта мешавад, ки писар аст ё духтар. Ҳамчунин аз санъати мазкур ба далолати алфози таносуба дар шуруъи китоб ва қасида дарёфта мешавад, ки ин китоб ва қасида дар фулон мазмун ва фулон аҳвол аст.

БУРУТ بروت ба маънии сабалат, яъне муйлаб (аз «Баҳори Аҷам» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Мадор»).

БАРАКАТ برکت ба маънии болидач ва афзун шудан; ва гоҳе ба сукуни сонӣ (яъне баркат)* низ ояд, чунончи Қудсӣ гуфта байт:

Чунон бод шамшердастӣ фишонд,
Ки дар хирмани умр баркат намонд.

(аз «Баҳори Аҷам»); ва он чи дар авом ба ташдиди коф (яъне баракат)* мустаъмал аст, маҳзи ғалат.

БАРБАСТ برست қоида ва қонун ва дастур (аз «Бурҳон»).

БАРИЯТ بریت ба маънии халқ (ки ба фатҳ аст; аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

БУРҒУС برغوث ба маънии кайк, ки ба хиндӣ писсу гуянд (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

БИРИНҶ برنج муарраби пиринг, ки ба хиндӣ питал гуянд ва он миссу части мамзуч бошад.

БАРХ برخ ба маънии пора ва ҳисса ва баҳра (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

БАРЗАХ برزخ чизе ки миёни ду чизи мутахолиф хоил бошад, хоҳ аз он хар ду мутахолиф дар худ муносибате дошта бошад ё на, чунончи: аъроф барзах аст миёни биҳишт ва дузаҳ ва бӯзина барзах аст миёни баҳони ва инсон ва дарахти хурмо ва мардумгиё барзах аст миёни

хайвонот ва наботот ва бусуд, яъне мунго барзах аст миёни наботот ва чамодот. Ва барзах ба маънии замонае, ки мобайни вақти марг ва замони қиёмат аст (аз «Сурурӣ» ва «Қанз» ва «Мунтахаб» ва дигар кутуб).

БАРХУРД برخورد мозист; ба маънии мулоқӣ шуд; ва ҳам масдар ба маънии мулоқот; ва ба фатҳи рои дуввум (яъне бархурд)* ба маънии мулоқӣ шавад.

БАРД برد бар вази сард; ба маънии сард гаштан ва ба маънии сармо; ва ба маънии хоб кардан; ва ҳамеша будан; ва қиём нумудан. Ва биззам (яъне бурд)* навъе аз чомаи мухаттат; ва қазияи барда аз ин ҷост. Ва ба фатҳатайн (яъне баррад)* ба маънии жола ва тагарг; ва ба фатҳи аввал ва қасри дуввум (яъне барид)* ҳар қиз, ки сард бошад. Ва дар форсӣ биззам (яъне бурд)* як қисм бозии шатранҷ, ки муҳри хариф ҳама кушта шаванд, факат шоҳ бимонад ва ин ба манзилаи нисфи мот аст (маънии аввал аз «Сурух» ва «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Қашф»; ва ба маънии охир аз «Латоиф»).

БАРГИ БЕД برگ بید навъе аз пайкон ва ханҷар, ки ба шакли барги бед созанд (аз «Сурух» ва «Мусталахот»).

БАРИД برید ба маънии қосид ва номабар мустаъмал аст (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»); ва низ дар «Мунтахаб» ва «Рисолаи муарработ», ки бағоят муътабара аст, чунин таҳқиқ карда, ки барид муарраби буридадум аст. Ва он астаре бошад ё асп, ки думи уро бибуранд барои нишон; ва баъзе гуянд, ки тезрафтор мешавад ва ба микдори лу фарсанг нигоҳ доранд ба ҷихати хабар бурдани салотин. Ва алҳол он шахсро гуянд, ки бар он савор шуда хабар барад, балки дар ин замон ҳар номабар ва қосидро гуянд, ки ҷолок бошад.

БИРҶАНД برچند номи қарияе аз вилояти Хуросон (аз «Бурҳон»).

БАРРАБАНД بره بند таҷрибақор ва моҳир; ва ба маънии қавмест, ки қўчи ҷангӣ парваранд ва бичангонанд ва ба баҳон гирон фурушанд (аз «Мусталахот»).

БА РҮЗИ ФУЛОНИ НИШИНАД *بروز فلانی نشیند* яъне мисли *ӯ* ба ҳоли табоҳ гирифторм ояд (аз «Мусталаҳот»).

БИРОЗАД *برازد* ба маънии мезебад.

БАРУМАНД *برومند* ба маънии борвар; ва *маҷозан* ба маънии бархурдор ва комёб; ва аз хосияти лафзи манд он аст, ки моқабли он агар калимаи саной бошад, вови зоида бар он зиёда кунанд, чун **баруманд** ва **тануманд** (аз «Сироч»).

БАРХУРДОР *برخوردار* мураккаб аст аз **бархур** ва маъаддол, ба маънии бархурдан ва лафзи **ор**, ки калимаи нисбат аст. Ва ин аз олами *харидор* аст, ва аз олами *зардор* (аз «Баҳори Аҷам»). Ва соҳиби «Кашф» дар ин латифае бароварда, ки ин ҳар се амр аст, яъне бибар ва бихур ва бидор; ва назди баъзе **бархурдор** ба маънии дарахти бархурдан, чи **дор** ба маънии дарахт ва **бархур** ба маънии масдар ва мураккаб аст аз исму амр, чунонки: *хунрезӣ* ба маънии хун рехтан ва *побӯс* ба маънии по бӯсидан.

БУРУНГОР *برونگار* ба туркӣ номи фавче, ки ба рӯзи чанг қониби даст рости подшоҳ истода бошад (аз луғоти туркӣ навишта шуд).

БАРФАВР *برفافر* чалд ва шитоб.

БАРВОР *بروار* хонаи тобистонӣ, ки бағоят сард бошад (аз «Бурҳон»); ва дар «Мунтахаб» ва «Бурҳон» даричаи болохона, ки тарҷамаи ғурфа аст.

БАРОДАР *برادر* агарчи ба ҳеч яке аз кутуби луғат лафзи **бародар** ба тасреҳ ба назари муаллиф наёмада, ки ба фатҳ саҳеҳ аст *ē* ба каср. Магар соҳиби «Бурҳон» навиштааст, ки **фародар** ба фатҳ бар вазни **бародар**. Пас аз ин маълум шуд, ки **бародар** ба фатҳ аст.

БАР *بر* самара ва мевани дарахт; ва сина ва оғуш ва канор ва бағал; ва зани ҷавон ва пистони зани ҷавон; ва ба маънии паҳной. Ва мисли бои муваҳхада барои илсоқ низ ояд чунончи: *дӯш бар дӯш* ва *замин бар замин*, яъне *дӯш* ба *дӯш* ва *замин* ба *замин*. Ва дар арабӣ ба фатҳ ва ташдиди ро (яъне **барр**)* номи ҳақ таоло ва замини хушк ва биёбон; ва неқуор ва

меҳрубон. Ва билкаср ва ташдиди ро (яъне **бирр**)* ба маънии неқӣ ва бахшиш; ва ба хушнудию ризомандии модару падар зиндагонӣ қардан. Ва ба зам ва ташдид (яъне **бурр**)* ба маънии гандум. Ва билкаср ва сукуни ро (яъне **бир**)* дар туркӣ ба маънии як, ки адади аввал аст (аз «Латиф» ва «Канз» ва «Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва луғоти туркӣ).

БАРЗГАР *برزگار* зироаткунанда ва деҳқон; ва касоне, ки аз ин таҳқиқ огоҳ наянд, **базргар** (*بازرگار*) ба золи муъчама ба ҷои рон муҳмала мехонанд ва ин назди аҳли таҳқиқ саҳеҳ нест (аз «Бурҳон»).

БАР ОН САР *بران سر* яъне бар он азм ва бар он ирода.

БИРКОР *بیرکار* пистон ва синаи баромадан ҷавонон ва ба маънии маъшӯқ (аз «Чароғи ҳидоят»); ва дар «Шарҳи Гулкушӣ» навишта, ки **барикор**//**бари кор** (ба фатҳи аввал ва касри рои муҳмала ва кофи арабӣ) баромадагӣ ва болидагии сина ва пистон.

БИРБИР *بیربیر* дар туркӣ ба маънии як-як; ва ба фатҳи ҳар ду бои муваҳхада (яъне **Барбар**)* мулкест ба қониби Ҳабаша, ки мардуми он ҷо сабзаранг бошанд.

БУРҶИ КАБУТАР *بورج کبوتر* дар Эрон расм аст, ки иморати баланди чашма-чашма дар сахро созанд ва он хоса барон кабутарон аст, мавсум ба **бурҷи кабутар**. Чун пихоли кабутар ба қори рангразон ояд, маҳсули бурҷи кабутар дар сарқори подшоҳӣ расад. Ва баъзе навишта, ки **бурҷи кабутар** хонаи кабутарро гуянд (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

БУРУЗ *بروز* бурун омадан ва ошқоро шудан (аз «Мунтахаб»); ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ ва фатҳи вов ва дар охир зои муъчама (яъне **барваз**)* дар форсӣ сичофи домани чома ва ғайра (аз «Бурҳон»).

БИРОЗ *براز* фузла ва ғоит, яъне саргини одами ва ғайра; ва ба маънии берун омадан; ва ба фатҳ (яъне **бароз**)* хатост (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

БУРЗ برز қадр ва шуқӯҳ ва мартаба ва рифъат ва баландии қомати инсон ва танаи дарахт; ва билфатҳ (яъне барз)* зироат ва ба маънии зебон (аз «Чаҳонگیر» ва «Рашидӣ» ва «Сурурӣ» ва «Бурҳон»).

БАРДИ АЧУЗ برد عجزо ҳафт рӯз аст дар охири зимистон, се рузи охири баҳман, ки ба ҳиндӣ пхагун гуянд ва чаҳор рӯзи аввали исфандор, ки ба ҳиндӣ тақрибан чайт бошад. Чун ин рӯзҳо дар охири зимистон воқеъ шуда, лихозо барди ачуз номанд, чи бард ба маънии сармо ва ачуз ба маънии пирзан. Ва баъзе гуянд, ки дар он рӯзҳо золе дар саҳро аз сармо мурда буд, лихозо ба ин исм мусаммо гашт. Ва асоми он ҳафт рӯз ин аст: сини (ба касри соди муҳмала ва ташдиди нун), синнабр (ба касри соди муҳмала ва ташдиди нуни мафтӯҳа ва сукуни муваҳҳада ва рои муҳмала), вабр (ба фатҳи вов ва сукуни бои муваҳҳада ва рои муҳмала), омир, бар вазни фоил; мутамир ва маъаллил (аввал ба сиған исми фонл ва сонӣ ба фатҳатайн ва каср ва ташдиди ломи аввал), мутафиюлчамер (биззам; аз «Суроҳ»).

БАРГРЕЗ برگ ريز мавсими ҳазон (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

БАРГИ САБЗ برگ سبز киноя аз чизи бисъёр каммикдор ва тухфай дарвеш, ки ба тавакқуъи зару сим пешн ағниё гузоранд (аз «Мусталахот»).

БИРЧИС برجيس ситораи Муштарӣ, ки бар фалаки шашум тобад ва саъд аст ва онро қозии фалак гуянд ва хонаи ӯ Қавс ва Ҳут аст; ва ин муарраби барчис аст (ки ба фатҳ бошад), чаро ки вазни фаълил (билфатҳ) дар каломии араб наёмада (аз «Бурҳон» ва «Рисолаи муарработ» ва ғайри он).

БУРЧОС برجاس ба маънии нишонаи тир ва ғайра (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

БУРНУС برنس чомае, ки аз пашми сиёҳ бофанд ва нодиран сифед ҳам бошад. Ва он либоси тарсоён ва насорост. Ва дар «Сиҳоҳ» ба маънии қулоҳи дароз, ки кашиншон ме-пӯшанд.

БУРИШ برش қоши харбуза ва ғайра (аз «Баҳори Ачам»).

БАРАС برص маразест, ки доғҳои сиёҳ ё сифед бар андом падида оянд (аз «Мунтахаб»).

БАРБАТ برط номи созест, ки мисли танбура бошад, магар қосаи бузург ва дастан кӯтоҳ дорад (аз «Бурҳон»); ва дар «Рисолаи муарработ», ки аз соҳиб Рашидист, мастур аст, ки барбат муарраби барбат (بربت) аст, ба маънии синаи бат, зеро ки шабеҳ бошад ба синаи бат.

БАРДАЪ بردع мулкест аз тавобеъи Эрон дар Озарбойҷон ба иқлими панҷум.

БАРФ برث фарқ миёни барф ва ях он аст, ки барф чун анбари сифед мисли ғубор меборад ва ях чун муми ғудохта қатра-қатра мечакад ва инҷимод мепазирад ва мисли санги сифед мегардад.

БАРРОҚ بران ҳар чи ба тобиш ва дурахшандагӣ ва ламаон бошад мисли абрак ва санги сурма.

БАРИҚ برين равшанӣ ва дурахшандагӣ ва тобиши барқ, ки аз абр мечаҳад (аз «Қанз» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Кашф»); ва гуянд, ки ба маънии дурахшон низ омада.

БАРҚ ва ЗАРҚ برق و برق равшанӣ ва сохтагӣ.

БАРИДИ ФАЛАК برید فلک киноя аз мох, ки сареъуссайр аст (аз «Сироч»).

БАРМАК برمك шахсе буд оташпараст, дар охир мусулмон шуда бо иёл ба Димишқ рафт. Холид ном писараш дар давлати Аббосия вазир шуд ва баъд аз Холид писараш, ки Яхъё ном дошт, ба давлат расид ва баъд аз ӯ Фузайл, ки писари Яхъё буд, ба давлат комёб гашт ва баъд аз Фузайл бародараш, ки Чаъфар ном дошт, ба мартабаи аъло расид ва давлати баромика (яъне Бармакиён)* бар Чаъфар тамои шуд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

БУРУК بروك фуруҳтани шутур ва собит шудан (аз «Латоиф»).

БАРГ برگ созу наво ва сомон ва асбоб ва сараҷом; ва ба маънии илтифот ва парво; ва ба фатҳатайн ва кофи араби (яъне барак)* қумоше бошад аз пашми шутур (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

БАРШКОЛ *برشکال* ба маънии барсот; ва ба фатҳатайн (яъне барашкол)* низ омада. Ва дар «Бахори Аҷам» навишта, ки лафзи хиндист. Ва назди фақир муаллифи китоб *муффарраси барскол* аст (ки ба сини муҳмала бошад), чи дар хиндӣ барс ба маънии бориш ва кол ба маънии вақт. Чун баъд аз таҳқиқи ин лафз дар «Сироҷ-ул-луғот» талош кардам, бияйниҳи мутобиқи навиштаи худ ёфтам.

БАР ОН ДИЛ *بران دل* яъне бар он азм ва бар он ирода (аз «Бахори Аҷам»).

БАРСОМ *برسام* маразест, ки андаруни сина варам бошад (аз «Бурҳон»); ва дар «Худуд-ул-амроз» навишта, ки ба араби онро зотул-чанб гуянд.

БАРОҲОМ *براهام* номи чухудест, ки камоли бахил ва хасис буд дар замони Бахроми Гур (аз «Шарҳи Хоконӣ» ва «Муайид»).

БАР ЧАШМ ва **БА ЧАШМ ҒУФТАН** *برچشم و چشم گفتن* кардан аз қабул кардан.

БАРОЧИМ *براجم* бандҳои ангуштон; бурҷум (ба замми аввал ва саввум) муфрад аст (аз шарҳи «Нисоб»).

БИРУН *برون* муҳаффафи берун (*بيرون*), аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»; ва соҳиби «Қашф» ба зам (яъне бурун)* навишта.

БАРЗАН *برزن* ба маънии кӯча (аз «Рашидӣ»).

БАРОҲИН *براهين* ҷамъи бурҳон; ва ба зам (яъне буроҳин)* хондан ҳа-тоист.

БАРРАИН *برين* тасниия барр; ва *киноя аз* Араб ва Рум; ва ба фатҳи бо ва таҳфифи рои максур (яъне барин)* дар форсӣ ба маънии бартар ва баланд.

БАРГУСТУВОН *برگستوان* он чи аз қисми лиҳоф бар асп андозанд то зинат ва ҳифозат шавад, ба хиндӣ пақҳар гуянд. Ва дар «Сироҷ» навишта, ки баргастувон (ба фатҳи кофи форсӣ), чи баргаст ба маънии паноҳ ва лафзи он калимач нисбат.

БАРҶИ ЯМОН *برق يمان* барке, ки мансуб ба Яман бошад, яъне барке, ки аз ҷониби Яман, ки матлаъи Сухайл аст, дурахшон шавад ва он далели борон аст. Ва дар «Мунтахаб» ва «Қашф» навишта, ки Ямон мансуб аст ба Яман.

БУРҲОН *برهان* ҳуҷҷати равшан ва далели котеъ (аз «Мунтахаб»); ва фарқ дар миёни бурҳон ва далел он аст, ки далел ом аст ва бурҳон хос. Ва ба истилоҳи мантиқ қиёсест, ки мураккаб бошад аз муқаддамоти яқинӣ то натиҷа диҳад муқаддимаи дигарро, ки яқинӣ бошад на заннӣ, ҷунончи: қулли инсон ҳайвон ва қулли ҳайвон ҷисм. Пас аз ин натиҷаи яқинӣ баромад, қул-ли инсон ҷисм.

БУРСУН *برثن* номи қабила ва ангушти сибоъ (аз «Канз»); ва дар «Мунтахаб» номи падари қабила ва чанголи шер ва чанголи ҳар ҷонвари дарранда; ва дар «Суроҳ» чанголи мурғони шикорӣ.

БАРАҶМАН/БАРҶАМАН *برجمن* қавмест аз уламои хинду.

БАРЗИН *برزين* номи оташкада; ва ба маънии оташ ҳам навиштаанд (аз «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Сурурӣ» ва «Мадор» ва «Рашидӣ»).

БАРҶУН *برهون* ба маънии собун (аз «Сироҷ»).

БАРТАКОН *برتكان* ба маънии гилем (аз шарҳи «Нисоб» ва «Фирдавсул-луғот»).

БАРОҒЛИДАН *براغليدن* касеро барчанг тез кардан (аз «Бурҳон»).

БАРМОСИДАН *برماسیدن* молидани узв (аз «Бурҳон»).

БУРДАН *بردن* дар қимор аз ҳарифи галиб омадан (аз «Ҷароғи хидоят»).

БА РУИ ОБ ОВАРДАН *بروى آب آوردن* зоҳир сохтан.

БАР РҶ ИСТОДАН *بررو ايستادن* ҳариф шудан (аз «Ҷароғи хидоят»).

БАРАҚАТ ШУДАН *برکت شدن* тамом шудан ва мурдан (аз «Ҷароғи хидоят» ва ғайра).

БАР ТОҚИ АБРУИ КАСЕ МАИ ХУРДАН *برطان ابرى كسى مى خوردن* ба ёди касе шароб хӯрдан (аз «Ҷароғи хидоят»).

БА РЕСМОНИ КАСЕ БА ЧОҲ УФТОДАН *با چاه افتادن* ба сабаби шахсе дар бало уфтодан (аз «Чароғи хидоят»).

БАР-У ДАРМОНДАН *برو درماندن* ҳаҷлатзада шудан ва очиз шудан (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи хидоят»).

БА РЕСМОНИ АҶАБ УФТОДАН *با عجب افتادن* бо шахсе маккор ба муомала уфтодан (аз «Мусталаҳот»).

БАР ХЕШ НОБАХШУДАН *برخوش نابخشودن* қасди чизе қардан, ки аз он ҳалок шавад.

БАР ХУД ЧИДАН *بر خود چيدن* тафохур қардан ва такаббур қардан (аз «Чароғи хидоят» ва «Чаҳор шарбат»).

БАРТОФТАН *بر تافتن* ба маънии бардоштан.

БАР ТАБЪ ХҲРДАН *بر طبع خوردن* нохуш ва нописанд омадан ва ғамафзо шудан.

БАР РҮ ДАВИДАН *بر رو دويدن* шӯхӣ қардан (аз «Баҳори Аҷам»).

БАР САР ОМАДАН *بر سر آمدن* ғолиб омадан; ва ба маънии охир шудан (аз «Баҳори Аҷам»).

БАРУФТОДАН *بر افتادن* дур шудан ва нобуд гаштан (аз «Баҳори Аҷам»).

БАР БУНОГУШ ЗАДАН *بر بناگوش زدن* тапонча задан ва огоҳ гардонидан.

БАР САР ПЕЧИДАН ва **БА САР ПЕЧИДАН** *بر سر پيچيدن* ва *بر پيچيدن* номи фаннест аз қушті (аз «Баҳори Аҷам»).

БАРГАРАФ ШУДАН *بر طرف شدن* дур шудан.

БАРОБАР ДАВИДАН *برابر دويدن* исттиқбол қардан.

БАРОБАР ҚАШИДАН *برابر كشيدن* санҷидан.

БА РҮЗИ СИЕҲ НИШОНДАН *بروز سياه نشانندن* хароб ва бадҳол гардонидан (аз «Баҳори Аҷам»).

БАР ЧИЗЕ ЧАШМ СУРХ ҚАРДАН *بر چشم سرخ كردن* тамаъ доштани он чиз.

БАРХҲРДАН *بر خوردن* мулоқӣ шудан ва мулоқот қардан ва зада шудани чизе бар чизе; ва ба маънии нафъёб шудан (аз «Чароғи хидоят»).

БАР ТОҚИ БАЛАНД ГУЗОШТАН ва **БАР ТОҚИ БАЛАНД НИҲОДАН** *بر طاق بلند گذاشتن* ва *بر طاق بلند نهادن* ба мартабаи аъло расонидан ва чизеро камоли намоиш додан; ва ба маънии чизеро бар ҷои баланд ниҳодан, ки даст ба он нарасад; ва ба маънии тарқ қардан ва фаромӯш қардан ҳам омада (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

БАР ЯҲ ЗАДАН ва **БАР ЯҲ НАВИШТАН** *بر يه زدن* ва *بر يه نوشتن* фаромӯш қардан ва нобуд қардан ва маҳв қардан ва зуд зоил қардан (аз «Бурҳон» ва «Сироч» ва ғайри он).

БАР РҮИ РҲЗ АФГАНДАН *بر روي روز افكندن* ба маънии зоҳир сохтан.

БАРҚАРДАН *بر كردن* ба маънии равшан қардан ва зоҳир қардан (аз «Сироч» ва «Чароғи хидоят»).

БАРГРЕЗОН *برگ ريزان* ба маънии мавсими ҳазон (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

БАРГИ САБЗ ФИРИСТОДАН *برگ سبز فرستادن* муродифи гул фиристодан.

БАР МИЖГОН ДАВИДАН *بر ميگان دويدن* чизе дар назар омадан (аз «Мусталаҳот»).

БУРУТИ КАСЕ РЕХТАН *بروت کسی ريختن* забун ва мағлуб қардан (аз «Мусталаҳот»).

БУРУТИ КАСЕРО ПУНБА НИҲОДАН *بروت کسی را پنبه نهادن* киноя аз тамасхур ва зарофат намудан (аз «Мусталаҳот»).

БА РИШИ КАСЕ ФАРОҶАТ ДОШТАН *با ريش کسی فراغت داشتن* ба риши ӯ ридан, чи фароғат ба маънии ридан мустаъмал аст (аз «Мусталаҳот»).

БАР ҚОЛАБ ЗАДАН *بر قالب زدن* муҳайё қардан ва саранҷом додан (аз «Мусталаҳот»).

БАРМОЛИДАН *بر ماليدن* ба маънии боло қардани остин ва боло қардани пойчан тунбон барои шитоб рафтан; ва *ماچوزان* ба маънии гурехтан (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот»).

БАРМАЧИДАН *بر مچيدن* дастро ба нармӣ бар бадани касе молидан (аз «Бурҳон»).

БАР ЛИНГ ЗАДАН *барлинг задан* ба маънии гурехтан (аз «Мусталаҳот» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»); ва низ соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки дар ин тааммул аст. Зохиран линг (ба касри лом) ба маънии олати ручулият аст. Пас **бар линг задан киноя** аз қатъи олат бувад, чаро ки задан ба маънии буридан омадааст.

БАРШИҚАСТАН *баршиқастан* канора қардан ва ба маънии ранчида шудан низ омада.

БАРНИШАСТАН *барнишастан* савор шудан.

БАР ОБ БАСТАН *бароб бастан* чизеро сероб қардан (аз «Мусталаҳот»).

БА РОҶ БУРДАН *бароҳ бурдан* ба сар бурдан (аз «Мусталаҳот»).

БАР АНГУШТ ПЕЧИДАН *барангашт* *барангашт* ёд доштан ва машхур қардан (аз «Мусталаҳот»).

БАР ПОЙЧА РИДАН *барпайҷа ридан* яъне бисъёр тарсидан (аз «Мусталаҳот»).

БАР ХАРИ ХУД СУВОР ШУДАН ва **НИШАСТАН** *бархари худ сувор шудан* ва *нишастан* ба мукофоти амали худ гирифт-тор омадан (аз «Мусталаҳот»).

БАР ХИШТ ЗОДАН *бархашт задан* маъмули қанони бордор аст, ки ба вақти вазъи ҳамл хиштро зери по гузошта бар сари по нишинанд ва зур бар хар ду по зананд, то тифл ба суҳулат мутавааллид шавад.

БАР ДАРИ ИРФОН ЗАДАН ва **БАР ОЛАМИ ИРФОН ЗАДАН** *бардари ирфан* *бардари ирфан* аз ҳичобу шарм баромадан (аз «Мусталаҳот»).

БАР ДАРИ ҶАЛОЛ ЗАДАН *бардари ҷалол* хашмноқ шудан (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

БАР ДУНБА ДАНДОН ЗАДАН *бардари дунба* *бардари дунба* киноя аз рағбати лаввотат; чи дунба суринро гӯянд (аз «Мусталаҳот»).

БАР САРИ ПО ОМАДАН *бар сари по* *бар сари по* зоҳир шудан ва пайдо шудан (аз «Мусталаҳот»).

БАР САРИ МАН *бар сари ман* эй бар зимман ман (аз «Мусталаҳот»).

БАР САНГ ЗАДАН *барсанг задан* зоҳир қардан ва гуфтан (аз «Мусталаҳот»).

БАРҚАШИДАН *барқашидан* вазн қардан ва мартабаву рутбаи касе афзун қардан (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

БАРҒУ//БУРҒУ *барғу* шоҳи ҳайвон, ки аз мнён тижӣ бошад ва онро монанди нафуре навозанд (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонғирӣ» ва «Бурҳон»).

БИРИШТА *барирешта* бар вазни **фиришта**; ба маънии биръён; ва хар чи марғубу маҳғуб бошад; ва ҳусни **биришта киноя** аз ҳусни сабзу таҳғулгун, яъне ҳусне ки малеҳи моил ба сурҳӣ бошад (аз «Баҳори Аҷам» ва «Муайид» ва «Қашф»).

БАРАРА *барра* неқуқорон; *чамъи борр* (ки ба таҳдиди ро-ст).

БАРЪУССОАТ *баръуссоат* давон мураккаби муфиди назла ва рутубот; ва номи китоб дар илми тиб аз Имом Зақариён Розӣ: ва маънии лафзини мураккаб «бех шудан дар соат» аст.

БАРРА//БАРА *барра* бачаи ғуспанд ва оху; ва ба маънии бурчи Ҳамал, ки маҳалли шарафи Оғтоб аст. Вақте ки Оғтоб дар бурчи Ҳамал бошад, мавсими баҳор шурӯъ мешавад.

БИРҚА *барқа* ҳавзи об; лафзи арабист (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

БАРОҲИМА *бароҳима* *чамъи бароҳима* (ба ҳазфи харфи хомис).

БАРДА *барда* ба маънии ғулом ва қанизак ва доя (аз «Баҳори Аҷам»); ва ин лафзи туркист. Ва дар «Бурҳон» ба маънии асир.

БАРАҲНА *бароҳна* тарҷамаи урьён; ва ба фатҳи аввал ва суқуни сонӣ ва фатҳи хо (яъне **барҳана**)* низ омада.

БАРЗАЪА *барзаъа* полони хар (аз шурӯҳи «Нисоб»).

БУРТАЛА *бартала* қулоҳ (аз «Қомус»).

БИРИНҶИ ШАМОЛА *баринҷи шамале* палови зард (аз «Бурҳон»).

БАРОМИКА *баромика* киноя аз умарон азимушшаъни саховатпеша; ва дар асл ин лафз чамъи **Бармак** аст. Пас **баромика** авлод ва насли **Бармак** бошад. Таҳқиқ он ки **Бармак**

шахсе буд оташпарастан дар оташхонаи Навбахор, ки дар Балх буд, хидмати оташафрузи мекард ва аз ҷамеъи ходимони оташқада муаззатарин буд. Ва дар «Таворих»-и Ибни Халликон мастур аст, ки: намедонам, ки ислом оварда буд ё на? Ва соҳиби «Рашидӣ» навишта, ки дар охир мусулмон шуда, бо иёл ба ҷониби Димишк, ки дорулмулки Бани Умий буд, тавачҷух намуд ва Халид ном писараш дар давлати Аббосия вазири Абилаббоси Саффоҳ шуд. Ва баъд аз Халид писараш, ки Яхъё ном дошт, ба давлат расид ва баъд аз он Фузайл, ки писари Яхъё буд, ба давлат комёб гардид. Ва баъд аз Фузайл бародараш, ки Ҷаъфар ном дошт, ба мартабаи аъло расид ва дар саховату мурувват назари худ надошт. Ва давлати баромика бар Ҷаъфар тамош шуд (аз «Таворих»-и Ибни Халликон ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

БАҶУРДОРӢ ва **НУРИЧАШМӢ** **باجوردارى و نورچشمى** ин алқоб хос ба духтар навиштан ва ҳар ду ёи таҳтонӣ барои таънис доништан маҳзи хатос, чаро ки дар форсӣ ё барои таънис ҳеч чо наёмада, магар дар ҳиндӣ. Ва агар гуянд барои мутақаллим аст, ҳуеусияти духтар намедонад, ба писар ҳам собит мешавад. Ба ҳар сурат ин алқоб ба духтар холи аз карохият нест.

БАРХЕ **برخى** як пора аз ҷизе, ки барх (билфатх) ба маънии ҳисса ва баҳра ва ёи таҳтонӣ барои ваҳдат, лихозо ба маънии андаке машҳур аст. Ва ба фатҳи аввал ва суқуни сонӣ ва фатҳи хои муъҷама, бар вазни дарпай (яъне бархай)* ба маънии фидья ва қурбонӣ ва садақа, яъне он чи ивази ҷизе азиз ба касе диҳанд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Муайид»).

БАРАКӢ **بركى** мансуб ба барак (ки ба фатҳатайн аст) ва он қумоше бошад аз пашми шутур, ки аксар либоси фуқаро ба он бошад (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

БАРИӢ **برى** ба маънии пок; ва ба маънии безор; ва ба маънии бегуноҳ. Ва ба фатҳи аввал ва ташдиди ро (яъне баррӣ)* ҳар шайъ, ки

дар замини хушк ва сахро бошад (аз «Қанз»).

БҶРДИ ХАТӢ **بردخلى** ҷинсе аз чодар бошад, ки дар бофти он хатҳои борик ва рангин бошанд.

БҶРДИ ҚАЛАМИ **بردقلى** ҷинсе аз чодар, ки дар бофти он хатҳои мебошанд баробари ситабрин қалам. Ва баъзе гуянд, ки бар он наққошон аз қалам нақшу нингор кашанд.

БҶРДИ ЯМОӢ **بردىماتى** навъе аз қомаи мухаттат, ки аз мулки Яман оранд. Ва алиф дар лафзи ямонӣ ивази яке аз ёи мушаддада аст. Пас гуфта намешавад «ямонӣ — ба алиф ва ташдиди ё» то ҷамъ нашавад ивазу муавваз, магар ямонӣ ба таҳфиф.

БАРНОӢ **برنائى** ҷавонӣ.

БИРЪЕНИ **برينائى** навъе аз палови намакин.

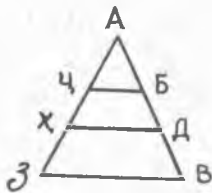
БАРГИ САБЗИ ҶАМКОРӢ ва **БАРГИ САБЗИ ҶАМЧАШМӢ** **برگ سبز جملگورى و برگ سبز هم چشمايى** барги пон ё сабази дигар, ки куштигирон ба ҷиҳати муқаррар кардани куштӣ ба ҳонаи ҳарифи худ фиристанд; ва ҳамчунин гул низ мефаристанд ва онро гули куштӣ гуянд.

БҶРҶОНИ ЛИММӢ **برهان ليمى** бидон ки бурҳон ба истилоҳи мантиқин иборат аст аз киёсе, ки муракқаб бошад аз муқаддамоти яқинӣ. Ва он ду қисм аст: яке лиммӣ, дувум иннӣ. Лиммӣ он аст, ки ҳадди авсат дар он иллати ҳукм бувад дар зехн ва нафсуламар, ҷунонки гуянд, ҳозо мутааффиулаҳлотӣ ва қуллу мутааффиулаҳлотӣ фаҳува маҳмум, фаҳозо маҳмум. Пас ҳадди авсат, ки мутааффиулаҳлот аст, иллат аст барои ҳукм кардани маҳмум бар ҳозо дар зехн ва нафсуламар. Ва онро бурҳони лиммӣ аз он гуянд, ки далолат мекунад бар лим ва иллати ҳукм дар нафсуламар.

БҶРҶОНИ ИННӢ **برهان انى** бидон ки бурҳони иннӣ он аст, ки ҳадди авсат дар он иллати ҳукм бувад дар зехн фақат, на дар нафсуламар, ҷунонки гуянд: аларбаъату мунқасимун би мутасаввияйнӣ ва қуллу мунқасимин би мутасаввияйнӣ фаҳува завҷун. Фаларбаъату завҷун.

Пас ҳадди авсат, ки мунқасим би мутасаввийни аст, иллат аст барои ҳукм қардани завҷ бар арбаъа дар зехн фақат. Ва онро **бурҳони иннӣ** аз он гуянд, ки далолат мекунад бар иннияти субути ҳукм дар нафсуламр, на бар лим ва илллати ҳукм. Ва баъзе ба иборати дигар чунин тасреҳи лиммӣ ва иннӣ кардаанд: бурҳони лиммӣ он аст, ки аз илллати далел гиранд ба тарафи маълул, чунончи: тааффуни ахлот иллат аст барои ҳуммо дар ин мисол: Зайдун мутааффи-нулахлоти ва куллу мутааффи-нулахлоти фаҳува маҳмумун. Фазайдун маҳмумун. Ва **бурҳони иннӣ** он аст, ки аз маълул далел гиранд ба тарафи иллат, чун: алчисму муаллафун ва куллу муаллафин лаху муаллифун. Фалчисму муаллафун. Пас муаллаф (ба фатҳи лом) маълул аст ва ба касри лом (яъне муаллиф)* иллат аст.

БУРҲОНИ СУЛЛАМӢ *برهان سلمی* бидон ки бурҳони сулламӣ бурҳонест, ки ба он собит мекунад дар илми хикмат мутаноҳӣ будани абъод. Ва онро **бурҳони сулламӣ** аз он гуянд, ки дар он шакле мекашанд ба сурати суллам барои исботи матлуб. Тақрираш бар вачҳи иҷмол он ки: агар адами таноҳии абъод мутаҳакқиқ бошад, албатта мумкин бувад, ки барорем аз як мабдаъ ду хат монанди ду соқи мусаллас. Ва ҳар қадар ки он хатхоро бикашем буъди фимобайн мутазоид гардад, масалан хорич кунем аз нуқтаи А ду хат ба тарзи мазкур ва фарз кунем бар як хати нуқтаи Б ба фосилаи як газ ва Д ба фосилаи ду газ ва В ба фосилаи се газ; ва фарз кунем бар хати дигари мукобили инҳо нуқтаҳои Ч, Х, З ба фо-

силаҳон муфассала ва васл кунем миёни он нуқтаҳои хутут, ба ин сурат буъди Д, Х зоиҷ бошад аз буъди Б, Ч ва буъди В, З зоиҷ бошад аз

буъди Д, Х. Пас он ҳар ду хутутро ило ғайруниҳоя мумкин бошад дар миёни онҳо буъди ғайри мутаноҳӣ, бо он ки махсур бошад он буъди ғайри мутаноҳӣ миёни ду хосир. Ва ин мунофиҳои адами таноҳист, зеро ки махсурияти таноҳиро мехоҳад. Пас ҷи гуна адами таноҳии инфироч бо васфи махсурият мутасаввир бошад, пас ботил шуд адами таноҳии абъод.

БАРАҲНАГУӢ *برهانگویی* сарех гуфтан ва фош гуфтан.

БУРҶИ ОБӢ *برج آبى* Саратон ва Ақраб ва Ҳут.

БУРҶИ ХОКӢ *برج خاكى* Савр ва Сунбула ва Ҷадӣ.

БУРҶИ БОДӢ *برج بادى* Ҷавзо ва Мизон ва Далъ.

БУРҶИ ОТАШӢ *برج آتشی* Ҳамал ва Асад ва Қавс.

БАРҚУҲӢ *بركهى* номи кабутар (аз «Шамсӣ»).

Фасли бои муваҳҳада маъа зои муъҷама

БУЗУРҶУМЕҲР *بزرجمهر* номи вазири аъзами Нӯшервон; ва ин *муарраби Бузургмеҳр* аст. Ва он чи дар баъзе луғат навиштаанд, ки ба замми ҷим нашоёд, ҷим ва рои муҳмала ҳар ду ро сокин бояд хонд. Ин қавл ғалат аст. Саҳеҳ ҳамон аст, ки ҷимро мазмум хонанд, чаро ки дар арабӣ ду сокин бидуни мадда ба ҳам наёянд (аз «Рисолаи муарработ»-и соҳиби «Мунтахаб»). Чун замма ба нисбати касра ва фатҳа ҳаракати қавист, пас калимаи муаррабро, ки заиф буд, ба ин ҳаракати қавӣ қувват доданд ва қуввати замма ба «Шарҳи Мулло» дар баҳси феъл мазкур аст.

БУЗУРГВОР *بزرگوار* мазид алайҳи бузург (аз «Баҳори Аҷам»).

БУЗГАР *بزرگ* касе ки меши нари ҷанги-ро бичанғонад.

БУЗҶИГАР *بزرگير* тарсон; *сидди* баҳодур.

БАЗЗОЗ *بزاز* чомафуруш, чаро ки базз (ба фатҳ ва ташдиди зои муъҷама) ба араби ҷомаро гуянд (аз «Қашф» ва «Муайид»).

БАЗ(З) بز ба маънии чома; ва биззам ва тахфиф (яъне буз)* дар форсӣ ба маънии гуспанд, ки ба хиндӣ онро бакрӣ гуянд. Ва *киноя* аз бурчи Ҳамал, ки хонаи Зухал аст; ва ба маънии масҳара низ меояд (маънии аввал аз «Бурҳон» ва боқӣ аз «Латоиф»).

БУЗОВЕЗ بزآورз номи дов аз куштӣ; ва он вожгун овехтани ҳариф аст, чунонки қассоб забехаро бар қунор баста пӯст кашад.

БУЗУҒ بزوغ равшани ва тулӯъ (аз «Латоиф»).

БУЗОҚ بزاق луоб ва кафи даҳан (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Баҳр-ул-ҷавохир»).

БИЗИШК بزشк табиб (аз «Бурҳон»).

БУЗУРГ بزرك номи мақомест аз дувоздаҳ мақоми мусикӣ; ва билфатҳ ва рои муҳмалаи мафтӯҳ (яъне базраг)* ба маънии катон, ки ба хиндӣ алсӣ гуянд (аз «Бурҳон»).

БУЗҚАДАМ بزقدم ҳақир ва нотавони батиюлҳаракат (аз «Мусталаҳот»).

БУЗОН بزآن лафзи муфрад аст, ба маънии шахвати занон (аз «Латоиф»).

БУЗ ГИРИФТАН بزگرفتن ҳазлу тасмхур кардан (аз «Латоиф»).

БА ЗАБОН БАРДОШТАН ва **ГИРИФТАН** بزبان برداشتن ба ҳарфҳои мулоим фиреб додан ва суханони нолоиқ гуфтан касеро (аз «Мусталаҳот»).

БАЗМИ САНГИН بزيم سنگين базме ки дар он мардуми қасир чамъ бошад (аз «Мусталаҳот»).

БАЗА بزّه ба маънии гуноҳ ва хато; ва ба замми аввал (яъне буза)* мевари хушбӯдор (аз «Бурҳон» ва «Сироҷ-ул-луғот» ва «Рашидӣ»).

БАЗМА بزمه ба маънии базм; ва Сайфуллоҳ навишта, ки ҳо барон тасғир аст; ва дар «Сироҷ-ул-луғот» навишта, ки базма ба маънии гӯшае аз базм. Дар ин сурат ҳо барон нисбат аст. Ва дар «Бурҳон» ба маънии маҷлиси шароб.

БУЗҒОЛА بزغاله бузи кӯҳӣ; чи ғол ба маънии шигоф ва ғор, ки дар кӯх бошад ва ҳо барон нисбат.

БИЗАНГОҲ بزنگاه чое ки хавфи раҳзанон дошта бошад (аз «Мусталаҳот»).

БАЗДАВӢ بزددى мансуб ба Базда, ки номи шаҳрест.

БУЗГИРӢ بزگيرى макру хила кардан; ва ба маънии дуздӣ низ омада (аз «Мусталаҳот»).

БУЗБОЗӢ بزبازى рақсонидани буз ва бузина (аз «Мусталаҳот»).

Фасли бои муваҳҳада маъа сини муҳмала

БАСО بسа ба маънии бисёрь; ва алиф барои қасрат ё зонд.

БАСОЛАТ بسالت шуҷоат ва далерӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

БУСТ بست номи шаҳрест аз Эрон; ва вақтест манхус ба миқдори дувоздаҳ соат, ки баъд аз се шаборӯз ба сабили давр меояд. Мабдаъи он аз ҳангоми ибтидои иҷтимоъи шамс ва қамар аст; ба хиндӣ онро бхаддро гуянд (ба фатҳи бои муваҳҳадан маҳлут ба ҳо ва ташдиди дол ва баъдаху рои муҳмала ва алиф). Ва билқаср муҳаффафи бист (بيست), ки тарҷуман адади ишрин аст.

БАСТАТ بستت ба маънии фароҳӣ ва кушодагӣ (аз «Суроҳ» ва «Қанз»); ва *киноя* аз дустӣ ва биззам (яъне бустат)* хатост.

БАСЕЧ بسچ қасд ва ирода ва тайёрий ва омодагӣ (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

БАСҒОЯҶ بسايج *муарраби баспоя*; номи давое, ки ҷӯби дарахте бошад (аз «Рисолаи муарработ»-и соҳиби «Рашидӣ» ва «Мунтахаб»).

БАСАНД بسند ба маънии кофӣ ва кофӣ шудан (аз «Сироҷ» ва «Рашидӣ»).

БУССУД//БУСУД بسد ба маънии марҷон, ки ба хиндӣ онро мунга гуянд (аз «Кашф» ва «Мадор» ва «Бурҳон»).

БАСТАНИГОР بستنگار навъе аз сурӯд ва роғинӣ (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

БУСР بىر хурмои хом, ки ханӯз пухта нашуда бошад (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»); ва ба фатҳи аввал ва қасри син (яъне **Басир**)* номии вазири насронӣ (аз «Латоиф»).

БУСТОНАФРҮЗ بستان افروز гули тоҷи хурус, ки баъзе аҳли ҳинд онро калға гуянд (аз «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот»).

БАС بس ба маънии бисъёр ва ба маънии кофӣ; ва яке аз ҳуруфи ташбеҳ, чун *шербас*, ба маънии монанди шер.

БАСТ بست ба маънии фароҳӣ, на ба зам (аз «Суроҳ»); ва ба маънии густардан.

БИСОТ بساط фарш ва арсаи шатранҷ ва фароҳии майдон; ва ба маънии дастрас ва матоъ ва сармоя ва дастгоҳ ва суфраи чармин. Ба лафзи *андохтан* ва *афгандан* ва *кашидан* ва *оростан* ва *густардан* ва *чидан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Фирдавс-ул-луғот»).

БАСИТ بسيت чон фароҳ ва густардашуда ва чизе ки фароҳ бошад; ва дар истилоҳи ҳукамо ҳар шайъ, ки ғайри мураккаб аст. Ва баъзе таърифи **басит** чунин кардаанд, ки: ҳар чиз, ки ҳузви он мушобеҳи кулли он бошад, чунончи обу хоку оташу бод алоҳида-алоҳида. Ва ном баҳрест аз нуздаҳ бухури шеър.

БАСОИТ بسائت *ҷамъи басит*; ва *мурод аз басоити арбаъа* аносир, ки хоку боду оташу об аст.

БАСИТИ МУСАББАЪ بسيت مسبح *киноя аз замин*, ба эътибори ҳафт иқлим.

БУСРОҚ بسراق ёкути зард, ки дар Ҳинд пукхраҷ гуянд (аз «Мусталаҳот»).

БИСТУ ЯҚ ВУШОҚ بست و يك وشاق *киноя аз бисту яқ сурати шимолӣ*; ва тафсиллаш ҳамин ҷо баъди ду сатр мастур аст.

БИСМИЛ بسمل ба маънии мазбӯҳ ва ба маънии забҳ кардан низ омада, чаро ки ба вақти забҳ кардан бисмиллоҳ мегуянд. Пас зоҳиран ин калимаи форсиюласл нест, лафзи мустаҳдас аст (аз «Сироч» ва «Қашф»).

БИСТУ ЯҚ ПАЙҚАРИ НУР ДАР АЙВОНИ ШИМОЛ بست و يك پيكر نور دار ايوان شمال *бидон ки аҳли ҳайъат аз кавокиби марсуда ҳамагӣ чихилу хашт сувар бар фалак қарор додаанд. Аз он ҷумла дувоздаҳ сувар бар нафси минтақатулбуруҷ воқеъанд, ки дувоздаҳ буручи машхура иборат аз он аст. Ва аз он ҷумла бисту яқ сувар ба ҷониби шимол аз минтақатулбуруҷанд: яке аз он Дубби Асғар ба сурати хирси истода ва кавокиби он ҳафт; дуввум Дубби Акбар ва он низ ба сурати хирси калон аст, кавокиби он бисту ҳафт; саввум Тиннин ба сурати аждаҳон бузург бо шиканҳон бисъёр кавокибаш сию ҳафт; чаҳорум Қайковус бар шакли мусалласе бузург, кавокибаш ёздаҳ; панҷум Авво ба сурати марди истода ва дастҳои кашида, ба дасти рост асо гирифта ва инро Ҳорисуссамо низ номанд, кавокибаш бисту ду; шашум Факка ва онро косаи дарвешон низ гуянд, чаро ки дар истидорати он раҳна афтодааст, гуё косаи лабшикастааст, ситоран он ҳашт; ҳафтум Ҷосӣ аларрикбатия ба сурати марде бар зону даромада, эй бар зону нишаста, ситоран он бисту ҳашт; ҳаштум Шалёк ва он ба сурати сулаҳфот аст, яъне боҳа, кавокибаш даҳ ва аз он ҷумла кавкабест аз қадри аввал, онро Насри Воқеъ гуянд; нуҳум Даҷоча ва он ба сурати мокиён аст, кавокибаш ҳафдаҳ; даҳум Зотулқурсӣ ба сурати занест бар курси нишаста ва по фуру гузошта, кавокибаш сездҳа, яке аз кавокиби он Қаффулҳазиб аст аз қадри солис; ёздаҳум Ҳомили раъсулгул бар мисоли мардест бар пой чапи худ истода ва пой рост бардошта ва дасти рост бар сар ниҳода ва ба дасти чап сари деви хунҷакон ба мӯи сар гирифта, кавокибаш бисту шаш; дувоздаҳум Мумсиқульинон ба сурати марде истода ба як даст тозиёна ва ба дасти дигар иноне, кавокибаш чаҳордаҳ, аз он ҷумла Айюк аз қадри аввал; сездҳаҳум Уқоб ва онро Насри Тоир низ гуянд, кавокибаш нуҳ; чаҳордаҳум Дулфин ба сурати ҳайвони баҳрист, ки ба машки пурбодкарда мушобаҳат дорад, кавокибаш даҳ; понздаҳум Саҳм ба сурати тир, ка-*

вокибаш панҷ; шонздаҳум Худ ин ба сурати марди морафосот, кавокибаш бисту чаҳор; ҳафдаҳум Ҳайят ба сурати мор, ки ба дасти ҳамон морафосот, кавокибаш ҳаждаҳ; ҳаждаҳум Қитъатулфарас кавокибаш чаҳор ва дар «Нафос-ул-фунун» ба чои Қитъатулфарас Фараси том навишта, ки ба сурати аспи хушшакл, кавокибаш сӣ; нуздаҳум Фараси Акбар ба сурати аспе, ки ўро сару ду даст бошад ва кафалу ду пой набувад, кавокибаш бист; бистум Маръати мусалсала ба сурати зане истода, дастҳо кашида ва занчире бар ҳар ду пой у ниҳода; ва баъзе навишта, ки занчире бар дасти ўст, кавокибаш бист; бисту якум Мусаллас ва он мусалласест, ки дар вай тўл бошад, кавокибаш чаҳор.

Ва понздаҳ сувар, ки ба чоиниби чануб аз минтақатулбуруҷ воқеъ шуда ин аст: аввал Қантус ва он бар шакли ҳайвони баҳрист, ки ўро ду даст бувад ва болу дум чун мурғ, кавокибаш бисту ду; дуввум Чаббор бар шакли марди қоим ба ду курсӣ ва дар даст асо гирифта ва камар баста ва шамшере ҳамонил қарда ва ин суратро Чавзо низ гўянд, кавокибаш сию ҳашт; саввум Наҳр бар шакли чўи борик бо гардишҳои бисъёр, кавокибаш сию чаҳор; чаҳорум Арнаб ба сурати харгўш, кавокибаш дувоздах; панҷум Қалби Акбар ба сурати сағ, кавокибаш ҳаждаҳ, минҷумлаи он Шеърон Ямонӣ, ки Шеърон Убур низ гўянд, аз қадри аввал; шашум Қалби Асғар, аз кавокиби ў яке Шеърон Шомӣ ва дигар Мирзам; ҳафтум Сафина ба шакли киштӣ, кавокибаш чихилу панҷ ва минҷумлаи он Сухайл аст аз қадри аввал; ҳаштум Шучоъ ба сурати мори бузург ва дароз бо шиканҳои бисъёр, ба бурчи Асад пайваста, кавокибаш бист; нуҳум Ботия ва онро Кос низ гўянд, шаклест мустадир, кавокибаш ҳафт; даҳум Ғуроб ба сурати зог, кавокибаш ҳафт; ёздаҳум Қунтурас ба сурати ҳайвоне мураккаб аз асп ва одамай, аз сар то пушт чун муқаддаи одамай ва аз камар то по мисли асп, кавокибаш сию ҳафт; дувоздахум Сабўъ ба сурати ҳайвони дарранда, кавокибаш нуздаҳ; сёздаҳум Мичмара ба сурати манқал, кавокибаш

ҳафт; чаҳордахум Иклили Чанубӣ ба шакли санавбаре, кавокибаш сёздаҳ; понздаҳум Ҳути Чанубӣ ба шакли моҳии бузург, кавокибаш ёздаҳ.

БАСТОМ // **БИСТОМ** بِسْطَم соҳиби «Мунтахаб-ул-луғот» ва «Музил-ул-ағлот» ва Ёкути Ҳамавӣ навиштаанд, ки билқаср аст, номи шаҳрест, ки мавлиди ҳазрати Боязид аст; ва соҳиби «Муайид» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Мадор» ва «Лубб-ул-албоб» ба фатҳ навиштаанд; ва биззам (яъне **Бустом**)* дар ҳеч китоб ёфта нашуд.

БАСИМ بِسِيم ба маънии табассумкунанда (аз «Латиф»).

БАССОМ بِسَام хандон ва шугуфта.

БАСЕЧИДАН بِسِجِدَان ирода қардан.

БАСТАН بِسْتَان ба маънии пайванд низ омада, чун *оина бастан*; ба маънии пайдо қардан ва шудан, чун *шугуфа бастан* ва *обила бастан*; ва ба маънии пўшидан, чун *пироя бастан*; ва ба маънии бино қардан, чун *ҳисор бастан* (аз «Баҳори Аҷам»).

БУСТОН بستان муарраби **бустон** (برستان); аз «Мунтахаб»; ва дар «Сироҷ-ул-луғот» навишта, ки лафзи форсист, мураккаб аз калимаи **буст** (биззам), ки ба маънии гулзор ва ҷое ки меван хушбў дар он бошад ва алифу нуни зоида, мисли *шод* ва *шодмон*.

БАСОТИН بِسَاتِين *ҷамъи бустон*; ва ба зам (яъне **бусотин**)* хондан ҳафтост.

БУССУДИН بِسْدِين мансуб ба **буссуд**, ки марҷон бошад; ва *мурод аз сурх*.

БИСТУ ЯК ҚИРОН بِسْتُ وَ يَك قِرَان тартибаш ин аст: Зухалро бо шаш қавқаб, ки зери ўст; Муштариро бо панҷ қавқаб, ки зери ўст; ва Миррихро бо чаҳор қавқаб, ки зери ўст; ва Шамсро бо се қавқаб, ки зери ўст; ва Зухроро бо ду қавқаб; ва Уторидро ба Қамар.

БА САРИ ЗУЛФ СУҲБАТ ДОШТАН بِسَر زَلْف صَحْبَت دَاشْتَن парешон ва тирарўз будан ва изхори ранҷиш нумудан.

БА САР ШУДАН بِسَر شُدَن охир шудан (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

БА САР ПЕЧИДАН بسر پیچیدن илхоҳ ва самоҷат қардан; ва номи дов аст аз кушӣ.

БА САР КАШИДАН بسر کشیدن як дафъа лочуръа кашидан (аз «Мусталаҳот»).

БАСТ ШИКАСТАН بست شکستن аз ҳад таҷовуз нумудан (аз «Мусталаҳот»).

БА САРИ ПО ОМАДАН بسر پا آمدن аз мараз шифо ёфтан (аз «Мусталаҳот»).

БА САРИ КАСЕ ГАРДИДАН بسر کسی گردیدن *муродифи* гирди сар гардидан.

БАСБОСА بسبابه *муарраби* базбоз; ба ҳиндӣ қавитрӣ гуянд (аз «Мунтаҳаб»).

БАСМИЛА//БИСМИЛА بسمله *муҳаф-фафи* бисмиллоҳ; ва ба маънии бисмиллоҳ-ир-раҳмон-ир-раҳим гуфтан (аз «Мунтаҳаб» ва ғайра).

БУСҲОҚИ АТЪИМА بسحاق اطعمه номи шoir, ки дар ашъораш ҳама баён таомҳо бошад.

БИСВА بسوه лафзи ҳиндист, ба маънии бистум ҳиссаи ҳар чиз умуман; ва ба маънии бистум ҳиссаи бигҳ дар паймониши замини зироат хусусан.

БАСТА بسته букча.

БИСОТИ ХОНА بساط خانه матоъи хона (аз «Ҷароғи хидоят»).

БАСМАЧӢ بسمه چي он ки ба авроқи тилло ва нуқра ба қолаб ё ба қалам бар чома нақш кунад (аз «Баҳори Аҷам»).

БАСЕ بسى мазид алайҳи бас (аз «Баҳори Аҷам»).

БУСТОНСАРОӢ بستانسرائى бoғе, ки дар саҳни хона созанд (аз «Сироч-ул-луғот»).

Фасли бои муваҳҳада маъа
шини муъчама

БУШРО بشرى ба маънии мужда ва бишорат; ва номи ёри барорандаи Юсуф алайҳиссалом аз чоҳ (аз «Мунтаҳаб» ва «Тафсири Мадорик» ва «Ҷомеъ-ул-баён»); ва таҳқиқи ё бушро дар боби ёи таҳтонӣ гуфта хоҳад шуд.

БУШҚОБ بشقاب ба маънии рикобе бузург; ин лафзи туркист (аз «Баҳори Аҷам»).

БУШОРАТ//БИШОРАТ بشارت ба маънии хабари хуш; ва ба фатҳ (яъне башорат)* ба ин маънӣ хатост (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Муайид» ва «Мунтаҳаб»).

БАШОШАТ بشاشت кушодарӯӣ ва хушӣ табъ (аз «Мунтаҳаб» ва «Қанз»); ва дар «Суроҳ» тозарӯ шудан.

БИШАНПАД بشنپد навъе аз суруди ҳиндист, мисли дхурпад.

БАШАР بشر ба маънии инсон; ва аз ин чихат инсонро башар гуянд, ки дида мешавад ва намоён мебошад билбашарат, эй ба зоҳирулҷилд (аз «Шарҳи Мақомоти Ҳарирӣ»).

БАШ بش банди ҳар чиз мутлақан; ва бандҳои оҳану нуқра ва бириҷ, ки бар дарзо ва пайвандҳои сандуқ ва амсоли он насб кунанд барои устуворӣ (аз «Мусталаҳот» ва «Сироч-ул-луғот»).

БАШШОШ بشاش ба маънии хуш ва тозарӯ (аз «Латойф» ва «Қанз»).

БАШИЪ بشع бадмаза ва гулӯгир (аз «Қанз»).

БАШК بشك давидан ва дурӯғ гуфтан (аз «Латойф»); ва дар «Рашидӣ» ба фатҳ, ишва ва ғамза; ва биззам (яъне бушк)* ба маънии зулф.

БАШКОЛ بشكال барсот.

БИШҚАН-БИШҚАН بشكن بشكن ба маънии ҳангомаи ҷӯшу хурӯш ва ангуштак задан, ки аҳли рақсро бошад (аз «Ҷароғи хидоят»).

БИШУЛИДАН بشوليدن парешон қардан (аз «Бурҳон»).

БИШХУДАН بشخودن харошидан (аз «Бурҳон»).

БИШКУЛИДАН بشكوليدن чолокӣ нумудан (аз «Бурҳон»).

БАШАРА بشره зоҳири пӯсти одамӣ (аз «Қашф» ва «Мунтаҳаб» ва «Қанз»).

БИШРҲОФИ بشرحافى номи валие, ки барарнапо мегашт (аз «Латойф»).

Фасли бои муваҳхада маъа
соди муҳмала

БАСИРАТ بصيرت бинони дил, яъне доной ва зиракӣ.

БАСОРАТ بصارت бинони чашм (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

БАСИР بصير бино ва доно (аз «Мунтахаб»).

БАСОИР بصائر бинониҳо ва хуччатҳои равшан.

БАСАЛ بصل пиёз (аз «Латоиф» ва «Канз»).

БУСМ بسم фурчаи миёни хинсир ва бинсир (аз шарҳи «Нисоб»).

БАСРА بصره номи шаҳре аз Ироқи Араб; ва ба фатҳатайн (яъне басара)* *чамъи* босир.

БИСРИЯ بصرى мансуб ба шаҳри Басра; агарчи киёс ба фатҳ мехост, лекин касра доданд, то тафовут бошад миёни Басри (билфатҳ) мансуб ба суи Басра, ки ба маънии мулки Ҳичоз аст (аз «Шарҳи Қофия» аз Шаҳобуддини Давлатободӣ).

Фасли бои муваҳхада маъа
зоди муъҷама

БИЗОАТ بضاعت мол ва асбоб.

БИЗЪ بضع аз се то нух ҳар ададе, ки бошад бизъ гуянд; ва биззам (яъне бузъ)* ба маънии никоҳ ва фарқи зан; ва билфатҳ (яъне базъ)* гушт буридан ва сероб шудан (аз «Латоиф» ва «Канз»).

БИЗЪА بضمه гӯштпора (аз «Латоиф» ва «Канз»).

Фасли бои муваҳхада маъа
тои муҳмала

БАТҲО بطحا водии Маккаи муаззама; ва гоҳе аз Батҳо Маккаи муаззама мурод бошад; ва дар асл луғати батҳо ба маънии замини фарох, ки гузаргоҳи оби сел бошад ва дар он сангрзаҳо бисъёр бошад (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Қашф» ва «Латоиф»).

БАТОЛАТ بطالت бекор ва муаттал будан; ва ба касри аввал (яъне би-

толат)* ба маънии далерӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

БАТОЕҲ بطائح чоҳони нишеб ва фарох, ки гузаргоҳи оби сел бошад ва дар он сангрзаҳо бисъёр бошанд; ва ин *чамъи* батҳо-ст (аз «Суруҳ» ва «Канз»).

БИТТИХ بطيخ харбуза (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

БАТР بطر шифоғтани захм; ва ба фатҳатайн (яъне батар)* дахшат ва ҳайронӣ ва ғафлат; ва носипосӣ ва нофармонӣ; ва шодии муфрит; ва тавонгарӣ ва фароҳии айш; ва ба маънии замини шифоғта низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қашф» ва «Канз»).

БАТЛАЙМУС بطليموس номи ҳақими юнонӣ, соҳиби китоби «Миҷастӣ»; ва тақдими мим низ гуфтаанд (аз «Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» ба фатҳи бо ва фатҳи лом ва тақдими мим бар ёи таҳтонӣ; ва гуфта, ки ба тақдими таҳтонӣ бар мим (яъне Батлаиҷус)* низ ба назар омада.

БАТШ بطش саҳт гирифтани ва ҳамла кардан (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Суруҳ»).

БАТ بط чонвари маъруф (яъне мурғобӣ)*; ва ин *муарраби* бат (بت) аст; ва суруҳии шароб, ки ба сураи бат созанд (аз «Рисолаи муарработ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).

БИТРИҚ بطريق зоҳиди тарсоён (аз «Муайид» ва «Бурҳон»); ва дар «Суруҳ» ва «Канз» сардори фавҷи румиён.

БАТАК بٹك суруҳии кӯчак, ки барон шароб созанд.

БАТАЛ بطل ба маънии шуҷоъ ва далер (аз «Мунтахаб»).

БАТТОЛ بطال бекор ва дурӯғу ва бағоят далер (аз «Мунтахаб»).

БАТН بطن шикам (аз «Мунтахаб»).

БУТАЙН بطين тасғири батн; ва номи манзили дуввум аз манозили Қамар ва он се ситораи борик аст бар шакли мусаллас, ки бар думи Ҳамал воқеъ шуда (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»); ва ба фатҳи аввал ва касри то (яъне батин)* ба маънии бузургшикам.

БУТУН بطون пӯшидан ва пӯшидагӣ; ва *чамъи батн*, ки ба маънии шикам аст.

БУТЛОН بطلان ночиз ва зоеъ шудан (аз «Мунтахаб»).

БА ТОҚИ АБРУИ ҚАСЕ ҚОР ҚАР-ДАН بطن ابروی کسی کار کردن ба ёди у қор қардан (аз «Мусталаҳот»).

БА ТАРҲ ДОДАН بطرح دادن фуруҳтани чинс ба зур ба раоё (аз «Баҳори Аҷам»).

БУТЪ بطوه даранг ва оҳистагӣ; *нақизи суръат* (аз «Суроҳ»).

БИТОНА بطنه ба маънии остари қабо ва ғайра; ва ба маънии андаруни шикам ва сина; ва *маҷозан* ба маънии иродаи ботин; ва ба маънии дусти дилӣ (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).

БАТИЙ بطى бар вази *фаъил*; дарангунанда ва оҳиста.

БАТИ СУРҲОБЗОИ بط سرخاب زای су-роҳии шароб (аз «Муайид»).

Фасли бои муваҳҳада маъа
айни муҳмаля

БАЪС بعث ба маънии барангехтан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва гоҳе аз ин қиёмат мурод бошад.

БУЪДАБЪАД // БУЪДИ АБЪАД بعدا بعدا номи доирае, ки болотар аз ҳама афлок ховни фалакхост. Ва низ аҳли ҳайъат *буъди абъад* бар хате итлоқ қунанд, ки аз маркази олам хорич шуда ба авҷи кавкаб ба мисли он расад.

БАЪСУ НАШР بعث و نشر *киноя* аз рузи қиёмат, чаро ки дар он вақт ҳама мурдагон аз замин барангехта хоҳанд шуд ва ба ҳар тараф пароканда хоҳанд гашт.

БАЪИР بعير бар вази *фақир*; ба маънии уштур (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

БАЪР بعير саргини шутур ва гӯспанд ва оҳу ва муш; ба форсӣ пушк гӯянд (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

БАЪУЗ بعوض ба маънии пашша (аз «Канз-ул-луғот»).

БАЪЗ بعض поре аз чизе; ва дар лафзи *баъзе ёи таҳтонӣ* барои ваҳ-

дат аст. Агар ваҳдат манзур набошад овардани ё дуруст нест.

БААЛБАК بعليک номи шахрест ба Шом, ки қавми Ильёс алайҳиссалом дар он чо *Баъл* ном бутро мепарастиданд (аз «Мунтахаб»).

БАЪЛ بعل номи бути қавми Ильёс алайҳиссалом; ва ба маънии шавҳар; ва ба маънии соҳиб ва молик (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

БИЪОЛ بعال ба маънии нарҳо; ва ба маънии чимоъ қардан ва ручулият ва шавҳарон; ва заминҳои баланд ва заминҳои бороннорасида (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

БУЪДУЛМАШРИҚАЙН بعدالمشرقين

бидон ки мафосилаи машриқи сайфӣ ва шатави ба эътибори уфуқи арз тақрибан як ҳазору чихилу шаш фарсах поу кам мешавад ва ба ҳисоби қуруҳ се ҳазору яксаду сию ҳафт поу боло мешавад, чаро ки буъди матлаъи аксарулайём аз матлаъи атвалулайём тақрибан чихилу ҳафт дараҷа аст. Ва ҳар дараҷаи арзӣ тақрибан бисту ду фарсах поу боло мешавад. Ва ба ҳисоби қуруҳ ҳар дараҷаи арзӣ тақрибан шасту ҳафт қуруҳ поу кам мешавад. Аз рӯи таҳқиқ ҳар дараҷаи арзӣ шасту шаш қуруҳу ду ҳазору шашсаду шаш газу даҳ гирех мегардад. Ва паймониши дараҷаи фалақӣ ёздаҳ лаку ҳафтоду ҳафт ҳазору шашсаду бисту шаш қуруҳ мешавад. Ва назди баъзе машриқайн иборат аз машриқу мағриб аст, чаро ки гоҳе ба лиҳози шарофати тулуъи офтоб аз машриқ тағлибан мағрибро низ машриқ гуфта тасниия он машриқайн нумоянд.

БАЪСАРА بعثره барангехтан ва пароганда шудан (аз «Канз»).

БАЪРА بعره саргини шутур ва гӯспанд ва оҳу; ба форсӣ онро пушк гӯянд (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва шуруҳи «Нисоб»).

БИАЙНИҲ//БИАЙНИҲИ بعينه ба маънии ба ҳақиқати худ ва зоти худ.

БА ОЛАМЕ БАРТАРАФ УФТОДА بعدالمعالي يورث افتاده *киноя* аз худраъӣ ва худписанд, ки насихати қасе напазирад.

**Фасли бои муваҳхада маъа
ғайни муъҷама**

БАҒРО بغرا номи подшоҳи Хоразм; ва номи ошест, ки эҷоди Бағрохони подшоҳи Хоразм аст. Ва он чунон бошад, ки мисли лимун қоғазӣ, балки хурдтар аз он аз орди нахуд гулӯла сохта ош аз он дуруст месозанд; ва бағро ба маънии хук низ омада (аз «Бурхон» ва ғайри он); ва дар «Сироч-ул-луғот» биззам (яъне буғро)* навишта, ки навте аз ош аст ва вазъкардаи Бағрохони подшоҳи Туркистон, ба касрати истеъмом лафзи хон ва ёи нисбат ҳазф шуда. Ва дар «Ойинчи Акбарӣ» навишта, ки бағро қисме аз палов, ки аз гӯшт ва майда ва нахуд ва равған ва қанд ва сирка ва зардак ва ғайра рост кунанд.

БАҒЗО بغضا ба маънии адовати сахт.
БАҒО بغا ба маънии хостан; ва ба каср ва мад (яъне биго)* ба маънии зино қардан ва фоҳиша шудан (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»); ва ба форсӣ ба маънии ҳез ва муҳаннас (аз «Латоиф» ва «Рашидӣ»).

БАҒОС//БИҒОС//БУҒОС بغاث мурғест тираранг, ки мурдор мехӯрад (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»); зоҳиран қаргас бошад. Ва дар тарҷуман «Ҳарирӣ» навишта, ки бигос (ба касри аввал) тоири шикорист; ва дар «Қанз» ба зам, ба маънии тоири пир, ки аз талоши туъма очиз монад, валлоҳу аълам бисса-воб.

БАҒДОД بغداد номи шаҳр дар Ироқи Араб, ки дар асл Боғдод буд. Аз он ки пеш аз ин боғе буд, ки ҳар ҳафта Нӯшервони Одил дар он боғ ба доди мазлумон мерасид. Алҳол алиффо соқит қарда Бағдод мегӯянд (аз «Қашф» ва «Бурхон» ва «Хиёбон»); ва дар «Мусталаҳот» ба маънии қуҳна ва хароб ва киноя аз пиблаи шароб, ки пур ва молмомол бошад. Ва Бағдод ба истилоҳи лутийи шикамро гӯянд (аз «Шарҳи «Гулқуштӣ»).

БАҒЛАМИШЛАР بغلامشлар дар туркӣ ба маънии бастаанд.

БИҒОЗ بغاز чубаке, ки дар шигофи чӯбе ба қўфтан дохил кунанд (аз «Бурхон»); ва дар «Рашидӣ» ба рои муҳмала (яъне бигор)* ба на-

зар омада, валлоҳу аълам бисса-воб.

БАҒАЛТОҚ بغالتان و بغلتان ба маънии кабо (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурхон» қулоҳ ва фарҷи ва тоқа; ва баъзе ба маънии чоман бағалбанд навишта; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки ба маънии бағалбанд ва қулоҳ. Чун то (ط) ва қоф (ق) дар форсӣ намеояд, шояд ки забони дигар бошад.

БАҒЛАҚ بغلق номи тоир; маҷозан ба маънии тир омада.

БАҒАЛАҚ بغلق гиреҳе бошад, ки дар бағали мардум пайдо шавад ва ба дер пухта гардад (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ»).

БАҒЛ بغل ба маънии астар, ки ба хиндӣ онро ҳаччар гӯянд; ва он аз хари нар ва аспи мода пайдо мешавад (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

БУҒЧА بغچه чомабанд, ки маъруф аст. Ин лафзи туркист, аз луғоти туркӣ собит шуда.

БАҒТАТАН بغتة ногоҳ ва якборагӣ ва дафъатан (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).

БАҒЯ بغى масдар аст, ба маънии бефармонӣ ва аз итоат берун рафтани; ва ба фатҳи аввал ва касри сонӣ ва ёи мушаддад (яъне бағий)* бар вази фаъил, сифаи сифати мушаббах ба маънии бефармон (аз «Мунтахаб»).

БАҒДОДИ ХАРОБ ва **БАҒДОДИ КУҲНА** ва **БАҒДОДИ ХОЛӢ** بغداد كوهنا و بغداد خراب و بغداد خالي киноя аз соғари тийи ва шиками холӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

БАҒАЛГИРӢ بغلگیری номи дов аз қуштӣ.

БАҒАЛӢ بغلى киноя аз Қуръони кўчаки тақтеъ, ки онро ба сафар дар бағал тавон дошт.

Фасли бои муваҳхада маъа фо

БИФРИСАНД بفرستد ин лафз ғалат аст ва бифристанд саҳеҳ, чаро ки масдараш фиристодан аст. Пас знеда қардани ёи таҳтонӣ баъди рои муҳмала ваҷҳе надорад ва искоти

тои фавқонӣ низ дар ин лафз аз баъди сини муҳмала ёфта нашуда.

БАФТАРИ *بفتري* коргоҳи ҷӯлоҳа (аз «Қашф»); ва аз «Рашидӣ» маълум мешавад, ки рачқи ҷӯлоҳа бошад.

Фасли бои муваҳҳада маъа қоф

БАҚЛАТУЛҲАМҚО *بقلة الحمقا* тараи хурфа; ва маънии луғавии он тараи нодон аст. Чун бо васфи қа-воиди бисъёр бештар дар роҳҳо ва чоҳон хасис мерӯяд, лиҳозо ба ин исм мусаммо гашт (аз «Мадор»); ва дар шарҳи «Нисоб» навишта, ки чун тараи мазкур бо вучуде ки ҳар бор аз сел ҳароб ва барбод меравад, лекин аксар ба роҳи сел ва гузари об мерӯяд.

БА ҚОИМӢ РЕЗАД *بقائى ريزد* яъне дар бозии шатранҷ баробар монад.

БАҚАР *بقر* ба маънии мутлақи гов; хоҳ нар, хоҳ мода. Ба хилофи савр, ки гови нарро гӯянд. Ва дар **бақарат** (*بقرة*) тои ваҳдат аст, на барон таънис (аз «Суроҳ» ва шарҳи «Нисоб»).

БАҚРОТ *بقراط* номи ҳаким (аз «Мадор» ва «Қашф»).

БИҚОЪ *بقاع* ба маънии чоҳо; *ҷамъи* буқъа (ки биззам аст) ба маънии ҷо (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

БАҚ(Қ) *بق* ба маънии пашша; гоҳе дар форсӣ ба зарурати назм ба таҳфиф меоранд.

БАҚЛ *بقل* тарае, ки пухта *нонхӯ-*риш созанд.

БАҚҚОЛ *بقال* дар Ҳиндустон ба маънии ғаллафуруш бисъёр мустаъмал шудааст; ва ба ин маънӣ **баддол** (ба фатҳ ва ташдиди доли муҳмала) саҳеҳ бошад. Ва назди аҳли забон **баққол** ба маънии тарафуруш аст, чи **бақл** (билфатҳ) тараро гӯянд (аз «Чароғи ҳидоят»).

БАҚҚАМ *بقم* номи ҷӯбе, ки аз ӯ ранги сурх ҳосил шавад (аз «Қомус»); ва дар форсӣ ба таҳфифи қоф мустаъмал.

БА ҚОИМ РЕХТАН *بقائم ريختن* очиз шудан аст (аз «Ҷаҳор шарбат»); ва дар «Баҳори Аҷам» *киноя* аз ҷанг нокарда очиз омадан.

БАҚЛА *بقلة* тарае, ки пухта *нонхӯ-*риш созанд.

БУҚЪА *بقمة* замин, ки маҳдуд ва мумтоз бошад аз заминни дигар; за ба маънии сароӣ ва хона мустаъ-мал аст (аз «Мунтахаб»).

Фасли бои муваҳҳада маъа қофи араби ва форсӣ

БУҚО *بكا* ба маънии гирья, ки ашк рехтан бошад; ва **буқоъ** (*بكاء*; биззам ва дар охир ҳамза) бар вазни **фуъол**, ба маънии гирья кардан ба овоз (аз «Мунтахаб» ва «Шарҳи Юсуф»).

БАКОРАТ *بكاتر* саҳеҳ аст; ва ба зам ва ба қаср (яъне **букорат**, **бикорат**)* хатост. Ба маънии душизагӣ (аз «Музил-ул-ағлот» ва «Суроҳ» ва «Қашф» ва «Мунтахаб»).

БА ГАРД РАФТ *بگرد رفت* ҳаробу табоҳ шуд (аз «Мусталаҳот»).

БА ГАРД АСТ *بگرد است* ба маънии табоҳ ва зоеъ аст (аз «Мусталаҳот»).

БАГЛАР *بگلر* бар вазни аҳтар; ба туркӣ амир ва бузургро гӯянд (аз «Латонф»).

БАГТАР *بگتر* бар вазни аҳтар; чомаест ки ба рӯзи ҷанг пӯшанд. Ва он тобаҳон оҳанӣ бошад, ки бар он маҳмал ё банот қашида истеъмол менамоянд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

БИКР *بكر* зани дӯшиза; ва аввали ҳар ҷиз ва ҳар коре, ки монанди он пештар нашуда бошад. Ва ба фатҳ (яъне **бакр**)* шутури ҷавон; ва номи қабилаест; ва номи мулкест; ва ба фатҳатайн (яъне **бакар**)* бомдод. Ва лафзи **бокира** (*باكره*), ки ба знедаги алиф машхур аст, яъне зани дӯшиза аз мухтареотӣ авом аст. Саҳеҳ бидуни алиф аст. Ва **бикр** (билқаср) ба маънии нозук ва латиф инч омада, магар ба *маҷоз*, чун *суҳани бикр* ва *мазмун* *бикр* ва *нуқтаи бикр* ва ҳамчунин *бӯсаи бикр* ва *бодии бикр*, ба маънии бодае, ки ханӯз аз он нахӯрда бошанд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Баҳори Аҷам»).

БУҚУР *بكور* пагоҳ бархостан ва дар бомдод рафтан (аз «Мунтахаб»).

БЕКТОШ بكتاش номи подшохи Хоразм (аз «Бурхон» ва «Сироч-ул-лугот» ва «Мадор»); ва дар «Рашидӣ» ёфта нашуда. Ва баъзе чунин навиштаанд, ки **Бегтош** (билкаср ва кофе форсӣ) мураккаб аст аз лафзи **бег** (بگ), ки мухаффафи **биг** (бег بىگ) аст, ки ба туркӣ ба маънии соҳиб ва амир бошад ва тош ба маънии ғулом. Пас маънии маҷмуъ соҳиби ғуломон аст. Ва метавонад, ки ба маънии ҳам худованд бошад, чи дар туркӣ лафзи тош ва дош барон иштирок ояд.

БЕГЕРУҚ بگيرىق номи амир; ва ба маънии ғуломони як соҳиб (аз «Латонф»).

БАГ بگ ғук; ва билкаср (яъне бег) *мухаффафи биг* (бег بىگ), ки ба туркӣ ба маънии амир аст (аз «Латонф» ва «Рашидӣ»).

БАҚНАГ بگنگ ба маънии ҳайвони думбурида (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ»).

БАГЛАРБЕГ بگلربگ ба туркӣ ба маънии хони хонон ва амири амирон (аз «Латонф»).

БУКОВУЛ بکاول ба маънии доруған боварчихона (аз «Сироч-ул-лугот»); ва дар «Баҳорн Аҷам» ба фатҳи аввал ва фатҳи вов (яъне баковал)*.

БУКМ بكم *ҷамъи абкам*, ки ба маънии гунг аст; ва ба фатҳатайн (яъне бакам)* ба маънии гунгӣ (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Қанз»).

БУКРОН بکران таҳдеғӣ (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон»).

БЕГТИНОН بگتینان бар вази мискинон; номи қавм аз салотини турк.

БИГЗОШТАН بگداشتن аз «Рисола»-и Абдулвосеъ маълум мешавад, ки ба касри бои муваҳҳада аст.

БА ҚОР БУРДАН بکار بردن ба амал овардан.

БЕГЛАРБЕГИЁН بگگلار بگييان сардорони умаро ва бузургони амирон.

БАККА بکه номи қадимии Маккаи муаззама (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

БУКРА بکره субҳ ва бомдод; ва бил-фатҳ (яъне бакра)* чархе ки бар

сари чоҳ насб кунанд; ва ба маънии чархи кўчак, ки ҷулоҳагон каловаро бар он кашида ва ба гардиш оварда ресмон бар мошура печанд; ба хинди чархӣ номанд (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва ғайра).

БАҚЛОНА بگلانہ мулкест дар ақсон шарқияи савбаи Бангола.

БИКРНИГОҶ بگرنگاه маъшуқе, ки хануз дилрабой наёмухта бошад (аз «Мусталаҳот»).

Фасли бои муваҳҳада маъаллом

БАЛВО بلوا бало ва заҳмат (аз «Латонф» ва «Қанз»).

БАЛО بلا озмоиши касе кардан, хоҳ ба изо расонидан, хоҳ ба неъмат додан (аз шуруҳи «Нисоб»); ва дар «Суроҳ» ба маънии заҳмат ва саҳтӣ; ва дар «Муҳаззаб-ул-лугот» ба маънии неъмат; ва дар «Қанз» ба маънии неъмат ва заҳмат ҳар ду омада; ва дар «Мунтахаб» озмудан ва макрӯҳӣ расонидан ва неъмат додан; ва дар муҳовараи форсиён ба маънии бисёӣ изо (аз «Чароғи хидоят»); ва низ дар «Баҳори Аҷам» навишта, ба маънии коре ки бағоят аҷиб бошад; ва кори умдаи фавқуттоқат.

БУЛАҶО بلغا *ҷамъи балиғ*.

БАЛОҶАТ بلاغت ҷавон шудан ва расидан ба мартабаи мунтаҳо; ва камол дар эроди калом ба риояти муқтазон ҳол, яъне овардани калом мутобики иқтизои мақом ба шартӣ фасоҳат, чаро ки фасоҳат ҷузъи балоғат аст. Ва фасоҳати фақатро балоғат шарт нест (аз «Мунтахаб» ва чанд шуруҳи расонил ва «Маҷмаъ-ус-саноеъ»); ва дар «Манозир-ул-нишо» чунин таъриф карда, ки балоғат мутобик будани калом аст мар муқтазон мақомро, яъне лоики ҳоли муҳотаб ва муносиби мақом калом кунанд; ва ҳолис будани калом аз заъфи таълиф. Ва баъзе сиқот чунин тасреҳ кардаанд, ки балоғати калом он аст, ки калом бар вафки мақом ва ҳол бувад, чунонки ба вақти эҳтимоли малолӣ сомеъ аз тули мақол эҳтироз кунанд ва он чи аҳам бошад тақдим намояд ва он чи аҳам на-

бувад муаххар кунад. Ва зикри умури мабуза тарк созад ва умури махбубаи мухотаб эрод нумояд; ва ало ҳазалқиёс.

БАЛИЯТ *بليت* ба маънии озор ва ранҷ ва сахтӣ (аз «Мунтахаб»).

БИЛОҲАТ *بلاعت* камақл будан дар умуроти дунё (аз «Қанз»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ба фатҳ (яъне *балоҳат*)* нодонӣ.

БАЛОДАТ *بلادت* кундзехнӣ (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Қанз»).

БУЛУҚОТ *بلوکات* чанд дех, ки бо ҳам тааллуқ дошта бошанд, ба хиндӣ парғана гӯянд (аз «Мадор»); ва дар фарҳанге муътабар навишта, ки *булуқот чамъи булуқ аст* (ки ба замми аввал) ба маънии қасаба ва дех бошад; ва ин лафзи туркист.

БУЛМОҶ *بلماچ* навъе аз ош, ки рақиқ ва пуроб ва бегӯшт пазанд, монанди ҳарира (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироҷ»).

БИЛОҶАРҲ *بلارجح* ба маънии бидуни рад кардан.

БАЛҲ *بلخ* номи шаҳр аз Хуросон (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб»); ва ба фатҳатайн (яъне *Балах*)* хондан ҳатост.

БАЛИД *بليد* кундзехнӣ (аз «Мунтахаб»).

БАЛАНД *بلند* ба ҳаракоти салоса, лекин фатҳ афсаҳ аст (аз «Бурҳони қотъ» ва «Мадор»); ва соҳиби «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонғирӣ» навиштаанд, ки *баланд* (ба фатҳатайн) ба маънии ҷӯби ҷаҳорум, ки аз се ҷӯби дарвозаи дигар боло бошад. Ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки *баланд* (ба фатҳ ва зам) ҳар чиз дароз, хоҳ ба сӯи фавқ, хоҳ ба сӯи таҳт, чун: *зулфи баланд*, яъне зулфи дароз; ва ба маънии азимушшаън ва бузург низ *маҷозан*, чун: *рағиби баланд* ва *қимати баланд* ва *давлати баланд* ва *шаҳриёри баланд*; ва дар «Сироҷул-луғот» ва «Ҷароғи ҳидоят» навишта, ки *баланд* (билфатҳ) зидди паст. Ва ба лаҳҷаи баъзе ба замми аввал (яъне *буланд*)* ба маънии дароз низ омада, чунонки: *шабҳои буланд* ва *умри буланд* ва *домани буланд*; ва ба маънии ка-

сир ва бисёр низ омада, чунонки: *тағофули буланд*.

БАЛАД *بلد* дар арабӣ ба маънии шаҳр; ва дар форсӣ ба маънии роҳбар ва пешво (аз «Фирдавс-ул-луғот» ва «Баҳори Аҷам»).

БУЛҶОР *بلجار* ба маънии ваъда (аз луғоти туркӣ).

БУЛҒУР *بلغور* ҳар ғалла, ки дар осие андохта шикаста бошанд; ва оше ки аз он пазанд, онро низ булғур гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор»).

БУЛҒОР *بلغار* шаҳрест наздики Зулумот, ободкардан Сикандар. Ва маънии таркибии он *бисёрғор аст*, чи дар он сарзамин бисёр ғор аст (аз «Сироҷ-ул-луғот»); ва баъзе гӯянд, ки дар асл *буни ғор аст*, нун ба лом бадал шуда. Ва лафзи *Булғор* ба маънии чарми будор низ омада, ки онро *адим* гӯянд. Ва соҳиби «Қомус» гуянд, ки ба маънии шаҳр *Булғар аст* (биззам) ва ома *Булғор* гӯянд. Ва соҳиби «Рашидӣ» навишта, ки вачҳи сиххати *Булғар* зоҳир намешавад. Ва соҳиби «Қашф» ва «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ҳама ба маънии номи шаҳр *Булғор* навиштаанд.

БАЛОДУР *بلادور* самари дарахтест, ки ба хиндӣ онро бҳуланва гӯянд, хор дар дараҷан ҷаҳорум; ва номи зевар ва пирояи занон, ки ба сурати *балодур* созадан ва занон онро бар сар банданд (аз «Рашидӣ» ва «Латоиф» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонғирӣ» ва «Бурҳон»); ва ба касри аввал ва фатҳи дол (яъне *билодар*)* ғалат аст.

БИЛЛАВР *بلور* сангест сифед ва шаффоф; ва ба ин маънӣ ба фатҳи бо ва замми ломи мушаддад ва во-ви маъруф (яъне *баллур*)* низ омада (аз «Мунтахаб»); ва ба таҳфи-фи лом (яъне *билур*, *балур*)* низ воқеъ шуда.

БАЛЪАМИ БОЪУР *بلم باعور* яке аз уламони Ванӣ Исроил, ки мустаҷоб-буддаавот буд ба ҳавон нафси худ. Бар Мусо алайҳиссалом дуъои бад кард. Мусо ба сабаби он чихил сол дар биёсон саргардон монд. Охир ба дуъои Юшаъ пайғамбар алайҳиссалом имони ӯ маслуб гардид.

- Номи падари у Боъур буд (аз «Латоиф» ва ғайри он).
- БИЛҚИС** بلقيس зане буд ҷамила, фармонравон шаҳри Сабо, ки ба никоҳи ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом омад.
- БАЛИНОС** بليناس номи ҳакиме аз надимиони Сикандар (аз «Қашф» ва «Мадор»).
- БАЛОС** بلايس маҷозан ба маънии макру фиреб; ва ваҷҳи тасмийи ин дар «Бахори Аҷам» мастур аст.
- БАЛЛУТ** بلوط номи дарахтест, ки тухми онро **чуфти баллут** гӯянд, ки ба хиндӣ ситасупарӣ номанд, борид ба дараҷаи аввал ва ёбис дар саввум, мумсик ва қобиз (аз «Бахр-ул-ҷавоҳир»).
- БАЛЪ** بلع ба маънии фуру бурдан ҷизеро ба гулу; ва ба замми бо ва фатҳи лом (яъне **булаъ**)* манзили бисту саввум аз манозили Қамар ва он ду ситора аст, яке равшан ва бузург ва дигаре хафӣ ва кӯчак. Ва он ки равшан аст, гӯё аз камолӣ равшани худ он кӯҷакро фуру мебарад (аз «Мадор»); ва дар «Қанз» барои ҳар ду маънии мазкура ба фатҳатайн (яъне **балаъ**)* навиштааст.
- БУЛБУЛИ БУСТОНИ МОЗОҒ** بلبل **бусти** **бусти** **киноя** аз пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама (аз «Муайид»).
- БАЛОҒ** بلاغ расонидан; ва ба маънии камол ва кифоят низ омада (аз «Суроҳ» ва ғайра).
- БАЛИҒ** بلغ расо ва расанда дар илм ба мартабаи камол; ва теззабон (аз «Мунтахаб» ва ғайра).
- БАЛАҒ** بلغ аломате, ки дар муқобалаи китоб бар қаноран ҷараҳ нависанд, то маълум шавад, ки муқобалаи сикҳати китоб то ин ҷо расида; **балағ** сифати мозист.
- БУЛОҚ** بلان чашмаи об ва ҳалқан бинӣ, ки зевари занон аст (аз луғоти туркӣ).
- БЕЛАҚ//БИЛАҚ** بلق ҳар ҷиз, ки диданаш хуш ояд; ва ба маънии тухфа ва ҷизи аҷибу ғариб (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- БАЛ** بل лафзи арабист, ки барои тараққӣ ва изроб ояд; форсиён ақсар
- ба зиндоти коф дар охири истеъмол кунанд.
- БИЛОЛ** بلال номи шахсе аз аҳли ҳабаш, ки аз зумраи асҳоби қибора буданд ва дар масҷиди расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама бонги намози панҷгона мегуфтанд.
- БАЛОБИЛ** بلبل **ҷамъи булбул**, ки тоғри машҳур аст; ва **ҷамъи булбула**, ки ба маънии қӯзан лӯладор ва суроҳист.
- БУЛБУЛИ ОМУЛ** بلبل **лақаби Толиби Омулӣ**, ки шоғри муътабар аст.
- БАЛАЛ** بلل нам ва тарӣ (аз «Қанз»).
- БАЛБОЛ** بلبال ба маънии андох ва ғами шадид (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- БАЛЪАМ** بلعم дарвеше буд мустаҷобуддаовот, ки бар Мусо алайҳиссалом бад дуо кард ва муассир шуд. Тафсилат анқариб дар **Балъами Боъур** гузашт.
- БАЛОҒАРДОН** بلاگردان ба маънии қурбон ва тасаддуқ кардашуда.
- БАЛО ҚАРДАН** بلاگردن қори аҷиб ба зухур овардан (аз «Мусталаҳот»).
- БУЛДОН** بلدان ба маънии шаҳрҳо; ва ин **ҷамъи балад** аст.
- БАЛАБОН** بلبان номи соз, ки ба иштироки лаб ва даст менавозанд ва ба ҳамин сабаб ба хиндӣ онро мунҳчанг гӯянд (аз «Бахори Аҷам»); ва соҳиби «Қашф» **балабон-ро билфатҳ (яъне балбон)*** навишта. Ва шорехе, ки сика ва муътабар аст, **балабон-ро** ба фатҳатайн ба маънии анғӯза навишта. Ва ин лафз дар «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ёфта нашуда.
- БАЛАСОН** بلسان дарахтест кӯчак монанди дараҳти ҳино, ки намерӯяд мағар дар қарияи Айнушшамс, ки дар мулки Миср аст (аз «Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки ба фатҳи бо ва суқуни лом (яъне **балсон**)* дарахтест дар мулки Миср, ки аз барги он равшан гирад. Ва дар «Бахр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф» низ ба фатҳатайн навишта, ки дарахтест дар Миср, ки равшан аз ӯ меҷақад.

БАЛАНД ШУНИДАН بلند شنیدن ба маънии кар шудан, эй ношунаво шудан (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъ-дайн»).

БАЛИЯ بلیه ба маънии озор ва ранҷ ва сахтӣ (аз «Мунтахаб»).

БАЛМА بلمه дарозриш (аз «Латоиф»).

БУЛБУЛА بلبله ба маънии кӯзае, ки лӯлааш паҳлуи гардани он бошад ва овози суроҳӣ ва ба маънии суроҳӣ низ омада. Ва ба фатҳи хар ду бон муваҳҳада (яъне **балбала**)* ба маънии шиддати андӯҳ ва васвос (аз «Мунтахаб» ва «Рашиди» ва «Бурҳон»).

БАЛИЛА بلیله бодн намнок; ва ба ёи мачҳул (яъне **балела**)* самари дарахте, ки ба хиндӣ баҳира гӯянд, борид ба дараҷаи аввал ва ёбис дар дуввум, муқаввни меъда (аз «Латоиф»).

БАЛАҒА بلغه аломате ки дар муқобалаи китоб бар канораи варақ нависанд, то маълум шавад, ки муқобалаи сикҳати китоб то ин ҷо расид. Зоҳиран **балаға** сифаи мозии муаннас аст, ки тои онро дар ин мақом аломат ба чикати ихтисор дароз нависанд. Ва дар «Суроҳ» навишта, ки **булға** (биззам) он чи писанд бошад. Ва дар «Шарҳи Хоқонӣ» навишта, ки **балға** (билфатҳ) *муқоффафи* балогат; ва ба фатҳи аввал ва сонӣ ва солис *ҷамъи болиғ* аст.

БАЛДА بلدہ шаҳр ва номи манзили бисту яқум аз манозили Қамар; ва он шаш ситораест аз бурҷи Қавс. Ва соҳибн «Қомус» гӯянд: он поре аз осмон аст ҳолӣ аз қавакиб ва ба маънии шаҳр; ва биззам (яъне **булда**)* низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва шуруҳ ва баъзе аз сикот).

БИЛОЛОНА بلالون монанди Билал; чун ҳазрати Билал марди солах ва бетакаллуф буданд, пас аз **билолон** *мурод* солахона ва бетакаллуфона бошад.

БУЉИҲ بله *ҷамъи аблаҳ* (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва дар «Қанз» навишта, ки қамақлон дар умури дунё ва маош, на дар умури охира; ва бала (ба фатҳатайн ва ҳои мухтафӣ) ба тасарруфи лутнён му-

қоффафи лафзи бале, ки ба маънии оре аст.

БАЛКИ بلکه бидуни қоф (яъне **бал**)* лафзи арабист; барои тараккӣ ва изроб форсиён бо қоф истеъмол кунанд ва дар мақоми занн ҳам оранд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»); фақир муаллиф гӯянд, ки қофро дар лафзи **балки** дароз бояд навишт, чаро ки қофи ғайри дароз, ки дар ҳақиқат мураккаб ба ҳои мухтафист, ба ҷое нависанд, ки қофро ба лафзи дигар муттасил насозанд. Дар ин ҷо чун қоф ба лафзи **бал** мураккаб шуд ҳоҷат ба иттисоли ҳои мухтафӣ намонд.

БАЛЕ بلۃ лафзест, ки барои тасдиқи калом ояд. Дар асл ин лафзи арабист ба фатҳи лом, магар форсиён ба қасри лом истеъмол кунанд.

БАЛАНДИ بلندی дарозӣ ва рафъат; ба лафзи *додан* ва *ёфтан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

БИЛОТАҲОШИ بلوتاحشى ба маънии бедаранг ва бенҷтиноб ва бе яқсу шудан; ва ба фатҳи шини муъҷама ба ҷои ёи таҳтонӣ алиф (яъне **билотаҳошо**)* хондан тасарруфи форсиён аст, ҷунонки таманнӣ-ро таманно нависанд ва мехонанд.

Фасли бон муваҳҳада маъа мим

БАМ بم ба маънии сарчанг, яъне ба зӯри даст задан бар сари қасе (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Ҷароғи хидоят» ва «Латоиф»); ба маънии садон пур ва бонги баланд, ки аз нақора ва руд бароранд, дар муқобалаи зер бошад, ки ба маънии овози болиғ аст.

Фасли бон муваҳҳада маъа нун

БАННО بنا меъмор ва бисъёр биниқунанда; ва ба қасри аввал ва таҳфифи нун (яъне **бино**)* иморат ва беҳи иморат (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф» ва «Қанз»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **бино** ба лафзи *қардан* ва *шудан* ва *ниҳодан* ва *гузоштан* ва *афгандан* ва *андоштан* мустаъмал.

ВИНТУЉЪИНАБ بنت العنب ба маънии шароб, чи **инаб** ангурро гӯянд.

Ва дар Араб ва Форс шароб аз ангур месозанд.

БИНТ بنت ба маънии духтар.

БАНОТ بنات ба маънии духтарон; ва ин *чамъи* солими бинт аст ва **бинт** дар асл **бунувват** (بنوة) буд. Вовро бар хилофи қиёс ҳазф карданд ва тои фавқониро ивази он гардониданд ва нӯро сокин карда, бои муваҳҳадаро касра доданд. Чун хостанд, ки чамъи солим созанд, алифу то барои чамъият оварданд ва тои фавқониро ҳазф карданд ва барои таҳфиф бои муваҳҳадаро ба тарафи асл рӯҷӯъ сохта мафтӯҳ хонданд, ба чихағи зонл шудани хиффати, ки аз сукуни нун пайдо шуда буд.

БУНУВВАТ بنوت ба маънии писарӣ ва фарзандӣ (аз «Мунтахаб»).

БАНЧ بنج *муарраби* банг, ки ба маънии дарахти хуросонии аҷвайн аст. Агарчи қиёс меҳоҳад, ки **банч муарраби** ин банг низ бошад, ки ба хиндӣ бханг гуянд, магар чунин нест. Дар истеъмоли атиббо беҳи дарахти аҷвайни хуросонист. Ва ин банг-ро ки баъзе мардум ба об сода менушанд, атиббо ва фуқаҳо қиннаб гуянд, на банч (аз «Рисолаи муарработ»-и соҳиби «Рашидӣ»).

БАНД بند ба маънии қайд; ва ба маънии фикр ва тадбир; ва ба маънии фиреб ва ҳила; ва пайванди андомҳо; ва қавонини куштии пахлавонон; ва ба маънии занҷир ва қуфл ва банди қабо ва ғайри он; ва давсли тег; ва банд, ки пеши оби рӯд банданд; ва расани асп ва ғайра; ва аҳду паймон; ва чуфти гов, ки ба қулба ва ароба бо ҳам бидоранд; ва шарт; ва ғам; ва гиреҳ ва ресмон; ва тумори коғаз; ва ба маънии тавакқӯф ва тамаъ; ва номи вилоят (аз «Бурҳон» ва «Латоиф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»).

БАНОМЕЗИД//БА НОМ ЭЗИД بناميزد ин қалмаи бузург таяммуни барои дафъи чашми бад истеъмомол кунанд. Ва баъзе гуянд дар маҳалли тааҷҷуб ва қасам оранд. Ба сабаби қасрати истеъмомол қасраи изофатро ҳазф кардаанд, балки алифи эзид ҳам дар расмулхат нанависанд (аз

«Сироч-ул-луғот» ва «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»); ва баъзе гуянд, ки агар қасраи мимро қасраи изофат қарор диҳанд на барои риюғи ёи тахтонӣ ва ҳазфи алиф, ки бештар аст маъа қасраи худаш пиндоранд, метавонад шуд.

БАНДАР بندار қанораи даръё, ки ҷон бастанӣ кишти бошад (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии ҳар шаҳре, ки бар қанораи даръёи муҳит воқеъ бошад мустаъмал мешавад, мисли Сурат ва Бамбай. Маълуми сарех намешавад, ки бандар ба ин маънии қадом забон аст. Лекин ақсар чамъи он дар кутуб ба таври арабии банодир меояд.

БАНОДИР بنادر *чамъи* бандар, ки мазкур шуд.

БИНСИР بنصر ангуште, ки миёни вусто ва хинсир аст.

БАНИ НАВЪИ БАШАР بنى نوع بشر ба маънии фарзандони ҷинси инсон; ҷи бани дар асл банин буд, ки *чамъи* ибн аст. Чун банин-ро музоф карданд ба сӯи навъ, нуни чамъ мувофиқи қоидаи наҳви соқит гардид, бани навъ монд.

БАНИ ОМИР بنى عامر қаблаест аз араб.

БУНГАҲИ ТИР تير *киноя* аз бурҷи Ҷавзо.

БАНГИШ بنگش бар вазни ранҷиш; номи мулкест қариби Қашмир ва сокинони он мулкро низ бангиш гуянд (аз «Бурҳон» ва ғайра).

БАНУФШ بنفش ба маънии қабудранг ва нилғун (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

БАНОТУННАЪШ بنات النعش се ситораанд қариби пояи шарқии шимолии Наъш. Ва Наъш ҷаҳор ситора дорад ба сурати ҷаҳорпой. Ва Банот ва Наъш маҷмӯъ ҳафт ситораанд қариби Қутби Шимолӣ. Ва он ҳар хама бар гирди қутб мегарданд.

БУНОГУШ بناگوش нарман гуш (аз «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Муайид»); ва соҳиби «Мадор-улафозил» аз «Сикандарӣ» ва «Шарафнома» ва «Ҳалли луғот» ҳамин ба зами аввал таҳқиқ карда. Ва соҳиби «Фарҳанги Хусайнӣ» низ

хамин замма сахеҳ гуфта. Пас ба каср ва фатх (яъне баногӯш, биногӯш)*, ки машхур аст, маҳзи ғалат бошад. Ва низ соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки баъзе ба маънии шақиқа гуфтаанд ва баъзе ба маънии паси гӯш овардаанд.

БУНУМОШ بنوماش галлаи сабзранг, ки онро мунг гӯянд (аз «Мадор» ва «Сироч-ул-луғот»).

БАНОҒ بناغ мошӯран ресмони хом; ва навъе аз сабза; ва ҷуби хушк; ва тори анкабут (аз «Латоиф»).

БАНОДИҚ بنادين чамъи бундуқ.

БУНДУҚ بنون дар асл биззам аст, магар дар истеъмоли форсиён ба фатх (яъне бандуқ)* низ ҷоиш, ба маънии туфанг. Ва ин маъхуз аз бундуқ (بندين) аст, ки ба замми аввал ва солис дар арабӣ ба маънии ғулула бошад. Чун аз туфанг гулулаи оҳан ё сурб меандозанд, лиҳозо маҷозан туфангро, ки олаи андохтани он аст, номиданд. Чун заммаи долро ишбоъ карданд вов пайдо шуд. Пас он вовро навишта бундуқ (بنديون) гуфтанд.

БУНДУҚ بنديون гулулаи гилин, ки андозанд; ва меваи маъруф, ки фундуқ гӯянд (аз «Мунтахаб»).

БАНОЕНИ АФЛОҚ بنايان افلاك уқули ашара.

БАНГ بنگ бар вазни ранг; номи сабзаи маъруф; ва номи мулки машхур, ки онро Бангола гӯянд. Ва ба фатхатайн ва кофи арабӣ (яъне банак)* бар вазни фалак, навъе аз қумош, ки заминаш аз атлас бошад ва гулҳояш ба зардӯзӣ (аз «Рашидӣ»); шояд ки ҳамин ном сахеҳ бошад бароҷи чизе, ки дар мулки мо онро банат гӯянд.

БАНИ ИСРОИЛ بنى اسرائيل авлоди Яъқуб алайҳиссалом. Чи Исроил ба забони ибрий лақаби Яъқуб алайҳиссалом аст. Чи исро (билкаср) ба маънии баргузида ва ил исми ҳақ таоло (аз «Латоиф»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки лафзи суръенист. Ва баъзе гуфта, ки Исроил ба маънии бандаи худост.

БАНИ ТАМИМ بنى تميم қавме ва қаблаест аз араб (аз «Мунтахаб»).

БИНТУЛҚАРМ بنت الكرم ба маънии шароби ангурӣ; чи карм (билфатх) ба маънии раз аст, ки дарахти ангур бошад (аз «Қанз»).

БАНОЁН بنايان меъморон.

БИНО БА ОБ РАСОНИДАН بنا بآب رسائيد киноя аз камоли устувории бино, ваҷхаш зоҳир аст; ва низ киноя аз харобии иморат.

БУНА БАСТАН بنه بستن киноя аз сафар кардан.

БИНО АНДОХТАН بنا انداختن муридифи ранги хона рехтан (аз «Мусталаҳот»).

БАНД ҚАРДАН بند کردن ду маънӣ дорад: яке муҳкам гирифтани ва асир кардан, дуввум зақари худ бар узви касе ниҳода зӯр кардан ва ҷимоъ кардан (аз «Мусталаҳот» ва «Ҷароғи хидоят» ва «Шарҳи Гулкушти»).

БАНД БАСТАН بند بستن тавакқуъ ва тамаъ доштан.

БАНУН ва **БАНИН** بنون و بنين ба маънии фарзандон ва писарон (аз «Латоиф»).

БУНҚАРОН بنگران биринчоро гӯянд, ки дар таҳи дег бириён шуда монда бошад (аз «Латоиф»).

БУНИ ДАНДОН بن دندان бағоят илҳоҳ ва очизӣ кардан; ва дар «Латоиф» ва «Рашидӣ» ба маънии камоли итоат ва рағбат ва тавозуъ.

БУНЕН بنيان ба маънии бунъеди хона (аз «Мунтахаб»).

БАНОН بنان сарҳон ангуштон; ва ип чамъи банона аст (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф»).

БУН بن ба маънии дарахт ва ба маънии беҳи дарахт ва поёни ҳар чиз; ва тухмест, ки онро қаҳва низ гӯянд (аз «Латоиф»).

БАНДИВОН بنديروان дар асл бандибон буд, ба маънии касе ки ниғаҳбони қайдиён бошад. Ва авом дар лафзу маънӣ ғалат кардаанд, ки ба ҷои бон муваҳҳада вов мехонанд ва ба ҷои бандӣ, ки ба маънии асир аст, бандивон-ро ба маънии қайдӣ ва асир гӯянд.

БИНЕМИН بنيامين бар вазни Исрофил, номи писари Яъқуб алайҳис-

салом, ки бародари ҳақиқи Юсуф алайҳиссалом буд. Ва Ибни Ғмин ғалат аст; ва номи шоирест.

БАНГУ بنگو ба маънии аспғул (аз «Бурхон» ва «Сироч-ул-луғот»).

БУНГОҲ ва **БУНГАҲ** بنگاه و بنگه чои рахт ва асбоб ва хона ва хайлхона (аз «Латонф» ва «Бурхон» ва баъзе шуруҳ ва «Сироч»).

ВИНЬЯ//БУНЬЯ بنیه ба маънии бунь-ёд ва ниҳод ва офарниши ва вучуд ва сиришти одаи (аз «Латонф» ва «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавохир» ва «Қашф» ва «Суроҳ»); ва ба фатҳи аввал ва касри нун ва ташдиди таҳтонӣ (яъне **Банийя**)* ба маънии Қабба (аз шуруҳи «Нисоб»).

БАНДА بندہ мураккаб аз банд ва ҳо, ки калмаи нисбат аст. Ва вазъи он дар асл барои абид ва ҷаворӣ буд, зеро ки дар банд оянд ва ба фуруҳт меравад. Ва ба мурури айём бар ҷамъи навъи инсон итлоқ ёфта. Пас дар ҳақиқат музоф ба сун ҳақ бошад ва ҷамъи он ба алифу нун қиёсаст ва ба ҳо ва алиф низ омада, байт:

Соиб зи бандаҳон баиклос мешавад,
Ҳар кас ба як тараф ниҳад
уммеда бимро.

Ва ҷунонки мегӯянд: *банда ин кор мекунад*, ҳамчунин *банда ин кор мекунам*, низ муҳовара аст, Салмон гӯяд, байт:

Банда имруз панҷ рӯз гузашт,
Ки бар ин дар ҳамеланам фаръед.

(аз «Баҳори Аҷам»).

БАНУФША بنفشه гиёест давоӣ, дарахташ бағоят паст бо шоҳаҳои борик ва гулаш ба ранги кабуд мебошад (аз «Бурхон»); ва дар «Муайид» ва «Мадор» ва «Қашф» ба замматайн (яъне бунуфша)*.

БАНОНА بنانه сарангушт; *ҷамъи* он банон (аз «Мунтахаб»).

БУНА//БУНАҲ بنه ба маънии рахт ва асбоб (аз «Сурурӣ» ва «Сироч»).

БАНИ ШАЙБА بنی شيبه номи қабилае аз араб.

БАНГИ РАСОЕ رسای بنگه ба маънии банге, ки нашъан комил дорад.

БАНИ ТАЙ بنی طی номи қабилаест аз Яман, ки Ҳоғами Тойи мансуб ба он аст (аз «Латонф»).

БАНДИ بندى асир ва гирифтор.

Фасли бои муваҳҳада маъа вов)

БУЕ بویа ба маънии хушбӯдор.

БУАЛИ СИНО بوملى سینا падараш аз сикоти Балх ва уммоли он чо буд. Ва дар айёми Нӯҳ ибни Мансур дар шаҳри Бухоро омада. Буали Сино дар он чо мутаваллид шуд дар санаи сесаду ҳафтоди ҳичрӣ. Ба дувоздаҳсолағӣ аз аксар улум баҳравар гашт. Ва баъзе улум бади он бар ӯ мақшӯф гардид. Вазир Шамсуддавла шуд ва ҳаҷдаҳ китоб дар улум тасниф карда, дар санаи чаҳорсаду бисту ҳашти ҳичрӣ аз ин ҷаҳон даргузашт. «Ишорот» ва «Ҳосили маҳсул» ва «Шифо» ва «Наҷот» ва «Қонун» аз таснифи ӯст (аз «Сироч-ул-луғот») аз қавли Мачдуддин Али Қавсӣ бe ихтисор манкул шуд).

БУЛЪАЛО بوالعلا кунияти Подуда ва кунияти Ҳанбақ, ки дар ҳамоқат зарбулмасал буд. Ва кунияти яке аз авлиёи кибор (аз «Латонф»); ва номи устои падари Ҳоконӣ, ки Ҳокониро аз ӯ ранчише ба миён омада буд (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

БУЛҲАЙЧО بوالهيجا кунияти ҳазрати Алӣ қаррамаллоҳу вачҳаҳу. Дар асл Абулҳайчо буд. Форсиён ин қисм алифро аксар ҳазф менумоянд.

БУҲАННО برحنا кунияти Яҳё алайҳиссалом (аз «Муайид»).

БУМТИЛ (Л)О بوم تلالо чизе ки замини он тиллоӣ бошад ва нақшу нигораш аз чинси дигар.

БАВВОБ بواب ба маънии дарбон.

БУЛАҲАБ بولهب амми расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама ва номи ӯ Абдулғуззо буд. Ва висити адоват ва душманӣ ӯ ба он ҳазрат нафрин бар ӯ воқеъ шуда, лихозо Булаҳаб номаш карданд (аз «Латонф»); ва Мавлоно Юсуф ибни Монеъ дар шарҳи «Нисоб» навишта, ки чун рӯи ӯ тобон буд мисли шӯъла, лихозо Булаҳаб куният ёфт.

БУЛЪАЧАБ بوالعجب падари тааччуб, яъне сохиби тааччуб; ва ба маънии мушаъбид ва бозигар низ омада.

БУТУРОБ بوتراب кунияти ҳазрати Али каррамаллоху вачхаху, чаро ки рӯзе он ҷаноб дар ҳолати ғаму ғусса бар замини масҷид истироҳат фармуданд, пайғамбар саллаллоху алайҳи ва олиҳи ва саллама омада руҳсора ва андоми эшонро аз хок гардолуда дида аз роҳи шафақат барои бедор кардан фармуд: «қум ё абутуроб». Аз он рӯз ин куният муқаррар гашт ва ба ин куният ҷаноби амир тафохур мекарданд. Ва Бутуроб дар асл **Абутуроб** аст. Форсиён алифро аксар ҳазф мекунанд.

БУТОЛИБ بوتالب дар асл **Абӯтолиб** аст. Кунияти волиди ҳазрати Алии Муртазо каррамаллоху вачхаху, ки амми пайғамбар саллаллоху алайҳи ва олиҳи ва саллама буд.

БАВОИС بواعث *ҷамъи боис* (аз «Шамсӣ»).

БУД بود *киноя аз ҳастӣ ва вучуд.*

БҶАЗИД بوزيد яке аз авлиён комил буданд раҳматуллоҳи алайҳи.

БҶСАЪИД بوسعيد дар асл **Абӯсаъид** аст. Кунияти муршид ҳазрати Шайх Абдулқодири Мухйиуддини Ҷелонӣ раҳматуллоҳи алайҳи.

БУЗ بوز ба маънии буд, ки ба доли муҳмала аст (аз «Латоиф»); ва ин мувофики қоида аст, агарчи дар ин замон матрук шуда ва тафсиллаш дар «Рисола»-и Абдулвосеъ ва «Рисола»-и Ночӣ мастур аст.

БУТИМОР بوتيمار мургест сифед, ки ба ҳиндӣ бағла номанд. Гуянд, ки мурғи мазкур бар лаби обҳо нишинанд ва аз ғами он ки мабодо об кам шавад бо вучуди ташнагӣ об нахӯрад. Ва ба ҳамин сабаб **бутимор** гуянд, яъне сохиби гамхорӣ (аз «Рашидӣ»).

БАВОСИР بواسير *марази машхур*; ва ин *ҷамъи босур* аст. Ва он гуштпорае бошад, ки дар мақъад ё бинӣ пайдо шавад (аз «Сурух» ва «Мунтахаб»).

БАВОР بوار халоқӣ ва харобӣ (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва дар «Зубдат-ул-фавоид»); ва дар

«Баҳори дониш» лафзи **бавор** ба маънии монанд омадааст, лекин дар ин сурат калиман форсӣ бошад ва бои муваҳхада зоида аст ва аз нафси калима нест.

БҶР بور аспӣ сурхранг (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Сироҷ-ул-луғот» ва «Латоиф» ва «Бурҳон»); зоҳир он аст, ки ба ҳиндӣ онро суранг гӯянд.

БҶАМР بوممرور *номи яке аз ҳафт ус-тодони илми қироат.*

БҶЗАР بوزر *номи яке аз асҳоб, ки аз зумраи муҳоҷирин буданд.*

БҶИАФРОЗ بوى افزا *гарммасолеҳи таом, мисли зира ва қаранфул ва қоқула ва дорчинӣ ва ғайра (аз «Бурҳон»).*

БҶНОЗ بوناز *ғиёҳест, ки ҳар ҷо беҳи хушки онро ниҳон кунанд, зуд сабз шавад.*

БҶЪС بئس ба маънии дарвешӣ ва шиддати эҳтиёҷ ва сахти (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»); ва ба замми аввал ва сукуни вов (яъне **бус**)* ба маънии **бӯса** (аз «Баҳори Аҷам»).

БҶФИРОС بوفراس кунияти шоири қадиме аз араб, ки номи ӯ Фараздак буд (аз «Мунтахаб»).

БҶҚУБАИС بوقبيس *номи кӯҳ дар қурб ва ҷавори Маккаи муаззама.*

БҶЛҲАВАС بوالهوس ба таркиби лафзи **бӯ**, ки *муҳаффафи абӯ* бошад, ба маънии падар ва соҳиб ва алифу ломӣ таъриф ғалат аст, чаро ки **ҳавас** лафзи форсиест, ба маънии орзу. Ва пас дохил кардани алифу лом бар ӯ чоиз набошад, ба хилофи **булғузул** ва **булъачаб** ва амсоли он, ки алфози арабист. Пас ҳақ он аст, ки **булҳавас** (بيلهوس) бе вову алиф аст, мураккаб аз лафзи **бул** (بل) *биззам ва сукуни лом*), ки ба маънии *бисъёр* бошад ва лафзи **ҳавас**, ба маънии *бисъёрҳавас*, чунонки: **булқома** ба маънии *бисъёрқом* ва **булғор** ва **булғок** ва **булғанд** ба маънии *бисъёрғор* ва **бисъёршӯр** ва **бисъёрпеч** («Шарҳи Бӯстон» аз Мир Абдулвосеъи Ҳонсавай). Фақир муаллифи китоб гӯяд, ки он чи Мир Абдулвосеъ дар ин ҷо навишта, ки **ҳавас** (ба фат-

ҳатайн) лафзи форсист ба маънии орзу, ба муктазон башарият хато воқеъ шуд, чаро ки аз «Қомус» ва «Суруҳ» ва «Мунтахаб» сарех маълум мешавад, ки ҳавас (ба фатҳатайн) лафзи арабист, ба маънии орзу. Дар ин сурат дохил кардани алифҷи лом бар ӯ чоиз бошад, чунончи: булфузул ва булҷаҷаб ва амсоли он. Ва он чи дар «Бурҳон» ва «Ҷаҳонӣрӣ» навиштааст, ки ҳус (биззами вови маҷҳул) ба маънии орзу ва умед аст. Дар ин сурат лафзи ҳавас ғолибан форсиюласт набошад, балки навъе аз тафриси бошад, ки лафзи ҳавас-ро (ки ба фатҳатайн аст) форсиён ба вови маҷҳул хондаанд, ё он ки иттифоқан моддаи лафзи арабию форсӣ муташобеҳулхуруф воқеъ гашта бошад. Пас булҳус (بلهوس) бидуни вову алиф, чунончи Абдулвосеъ фаҳмида, бар вазни мулнуш ва гулдӯз собит мешавад; ва ҳол он ки яке аз шуаро дар каломи худ ба ин вазн наёварда, балки ҳама бар вазни булҷаҷаб овардаанд.

БАВШ بوش ба маънии карру фар ва худнамоӣ ва марди дарवेशи бисъ-ёрнёл; ва ба маънии мардуми мухталифи дар ҳам омехта; ва авбош чамъи ин аст ва ҳазалчамъул-маклуб (аз «Латонф» ва «Ҷаҳон-гирӣ» ва «Суруҳ» ва «Бурҳон»).

БУНОФЕЪ بونافع навъе аз маъҷуни давой.

БУХИЛОФ بخلاف кунияти Иблис.

БУАЛИИ ДАҚҚОК بوعلىء دقان номи шоирест (аз «Муайид»).

БАВОРИҚ بوارق чамъи бориқа, ки ба маънии чизи равшан; ва ба маънии дурахшандагӣ ва равшанӣ бошад. Муштак аз буруқ, ки ба маънии дурахшидан аст; ва ба маънии шамшерҳо.

БУҚ بوق чизе бошад аз мис монанди шаҳной, ки аз он овози муҳибу макруҳ бармеояд (аз «Қанз» на «Суруҳ»); ва дар «Латонф» навишта, ки ба хиндӣ баҳир гӯянд. Ва он чи дар «Бурҳон» навишта, ки буқ номи муҳраи сифед аст, ки ба хиндӣ санкх гӯянд, дуруст набошад.

БУРАҚ بوق چيزест монанди намак, муарраби бура ва ба хиндӣ онро

качлун гӯянд (аз «Мунтахаб»); ва ба вови маҷҳул (яъне бурақ) дар туркӣ навъе аз ош аст, ки аз шириу чуғрот пазанд.

БУСҲОҚ بوسحاق номи тоифаест, ки зохиран он тоифаи шарир бошад ё мабғуз. Ҳоча Низомӣ аз «Шарҳи Хони Орзу» ва соҳиби «Бурҳон» навишта, ки номи кони фируза ва номи шоир, ки аксар баёни таом мекунад.

БУСАЛИК بوسليک номи мақоме аз дувоздаҳ мақоми мусикӣ (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ»); ва Бадри Чоч дар назм оварда, ки вақти он баъди завол аст. Ва баъзе навишта, ки ба хиндӣ онро лурий гӯянд. Ва баъзе гуфта, ки шер бар нағмаи бусалик ошиқ аст.

БУЛУҚ بلوق дар туркӣ ба маънии шаҳр; маҷозан ба маънии фалак низ омада.

БУК بوك ба маънии шояд ва ба маънии магар.

БУРАК بورك бар вазни кӯчак; навъе аз таом; ва ба маънии санбуса навиштаанд (аз «Бурҳон»).

БАВЗАК بوزك он чи сабзӣ ё сафедии пунбамонанд, чизе ки аз ҳавои сард бар нони кӯҳна ё аҷор нишинад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сурурӣ»).

БУЮНГ بويونگ номи тараест нисли сипарғам ва онро бодруя низ гӯянд.

БАВЛ بول шоша (аз «Мунтахаб»).

БУТАМ بوتم ба маънии бача ва тифл; ва ин лафзи туркист, аз луғоти туркӣ навишта шуд.

БУТАММОМ بوتمام номи шоир аз араб.

БУЛҲАҚАМ بوالحكم қабл аз инкори ислом кунияти Абӯҷаҳл буд. Чун аз ислом инкор кард, кунияти Абӯҷаҳл муқаррар карданд.

БУНАЦМ بونجم номи шахсе аз шаҳри Шаҳлоб, ки бар лаб мӯи саблағ бисъёр дошт (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

БУМ بوم ба маънии замин, ки дар он қулбаронӣ нашуда бошад; ва номи тоири манхус; ба маънии сиринг ва тинат; ва ба зами аввал ва фатҳи вов (яъне бувам)* ба маъ-

нин бошам (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ» ва «Латоиф»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **бум** (биззам) тоирест манхус ва бад-ин маъни арабист ва он ғайри чуғз аст ва қалонтар аз **ӯ** бошад. Ва Қавсий гуяд, ки **бум** дар форсий замин, ки ханӯз дар он зироат накарда бошанд ва **марз** ба маънии замин, ки дар он зироат кунанд; ва ба маънии мутлақи манзил ва чо ва мақом низ омада.

БУ ДОДАН **بودان** бирён қардани тухмо ва мағзо (аз «Чароғи ҳидоят»).

БҮСА ХҶРДАН **بوسه خوردن** бӯса гирифтани (аз «Чароғи ҳидоят»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки **бӯса** ба лафзи **қандан** ва **қидан** ва **дуздидан** ва **печидан** ва **барафшондан** ва **рехтан** ва **афғандан** ва **задан** ва **ниҳодан** ва **хӯрдан** ва **додан** мустаъмал аст.

БУКАЛАМУН **بوكلمون** навъе аз дебои румӣ, ки ҳар лаҳза ба ранги дигар нумояд (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сурурӣ»); магар соҳиби «Бурхон» навишта, ки сивои маънии мазкур ба маънии хирбост; ва номи мурғе, ки ҳар лаҳза ба ранги дигар нумояд. Зохиран ин ҳар ду маънии ахир **маҷоз** бошад аз маънии аввал. Ва дар «Сироч» навишта, ки **букаламун** лафзи арабист, дар асл **абӯкаламун** буд. Форсийи алифи **ӯ** ҳазф нумоянд, чунончи дар **Бӯчаҳл** ва **Бӯлаҳаб**. Ва дар «Суруҳ» маънии он дебои рангоранг навишта. Ва Қавсий гуяд, ки форсийи **букаламун**-ро ба сукуни лом (яъне **буқалмун**)* низ оваранд ва ин навъе аз тафрис аст. Ва дар «Ҳибон» чунон навишта, ки **букаламун муҳаффафи абӯкаламун**, чунончи **Бӯчаҳл муҳаффафи Абӯчаҳл**. Ва баъзе гуянд, ки ғайри хирбост, аз хирбо бузургтар, ки субҳ ба ранге ва шом ба ранге нумояд. Магар форсийи ба маънии рангоранг мустаъмал кунанд.

БУЛҲАСАН **برالحسن** кунияти ҳазрати Алӣ қаррамаллоҳу ваҷҷаҳу.

БҮИ ПИРОҲАН **بوی پيراهن** бӯи қамиси Юсуф алайҳиссалом, ки қабл аз мулоқот ба Яъқуб алайҳиссалом расида буд; ва гоҳе аз ин **мурод**

бошад андаке аз осор ва муқаддамоти ҳусули васл.

БУЛҲУҚАЙМОН **بوالحكيمان** ба маънии камхирадон ва бешуурон, чи **хуқайм** (ба замми ҳон муҳмала ва фатҳи коф) тасғири ҳикам, ки (ба касри аввал ва фатҳи сонӣ) чамъи ҳикмат бошад (аз «Шарҳи Хони Орзу»); ё ба маънии бединон бошад, чи **Абулҳакам** (ба фатҳатайни ҳон муҳмала ва кофи арабӣ) кунияти **Абӯчаҳл** буд. Аз он ҷиҳат онро ба ҷиҳати ҳақорат мусағғар қарда чамъ сохтанд.

БУЛҲАҚАМОН **بوالحكمان** **мурод** аз бединон, чи **Абулҳакам** кунияти **Абӯчаҳл** буд, қабл аз инкори ислом. Чун аз ислом инкор қард, кунияти **ӯ** **Абӯчаҳл** муқаррар қарданд.

БУН//БАВН **بن** ҷудой ва дурӣ ва фарқи миёни ду чиз; ва ба фатҳ (яъне **бавн**)* афзун омадан аз касе ба фазл (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

БҮСТОН **بوستان** мураккаб аз калимаи **бу** ва **стон**, ки ба маънии ҷои пайдо шудан аст (аз «Сироч»).

БҮҒДОН **بوغدان** ҷизест, ки қаландарон дар он асбоби гадоӣ нигоҳ доранд (аз «Латоиф»).

БҮСА БА ЛАБИ ХЕШ ЗАДАН **بوسه بلب خویش زدن** дар истилоҳи куштигирон он аст, ки даст ба бозуи худ зананд ва овоз барқашанд ва даст дар даст ҳариф қарда ба зӯр раванд.

БҮ сивои маънии машхур ба маънии умед ва тамаъ ва суроғ ва муҳаббат ва хубӣ; ва ба маънии кошкӣ ва ба маънии шояд; ва **муҳаффафи бувад**, (ки ба фатҳи вов аст) ва **муҳаффафи бум**, ки тоири манхус аст. Ва дар туркӣ ба маънии ин, ки исми ишорат аст барон қариб (аз «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Латоиф» ва «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Мусталаҳот»).

БҮТА **بوته** номи зарфи кӯчаке, ки аз гил созанд ва дар он тиллову нуқра гудозанд; ва ба туркӣ бачаи шутурро гуянд. Ва ба вови маъруф (яъне **бута**) дарахти кӯчак, ки бисъёр баланд набошад (аз «Рашидӣ» ва «Сироч» ва луғоти туркӣ).

БУЗИНА بوزينه чонвари маъруф аст, ки ба хинди бандар гуянд (аз «Бурхон»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки бузина (ба касри зои муъчама) мухаффафи абӯзинна (ба ташдиди нун), ки кунияти маймун аст, ки онро ба форсӣ капӣ хонанд; ва зинна (ба касри зои муъчама ва ташдиди нун) ба маънии тухмат аст (аз «Суроҳ»). Форсиён тасарруф карда бузина (بوزينه) ба ёи ишбоъи касраи зои муъчама) истеъмол кунанд. Ва метавонанд, ки бузина (بوزينه) мухаффафи абӯзинна бошад (ва ёи тахтонӣ ивази нуни аввал бошад) бар киёси динор (دينار), ки дар асл диннор (دينار) буда. Бар ин тақдир ёи ишбоъ набошад ва тахфифи арабӣ дар форсӣ шоъе аст ба хилофи зиёдат.

БУЗНИЯ بوزنيه ба маънии бузина овардаанд.

БУСИДА بوسيده ба маънии куҳна ва фарсуда ва мундарис. Дар асл ба бои форсӣ ва ба бои арабӣ шуҳрат гирифта (аз «Шаръ-уш-шуаро»).

БУРА//БУРА بوره чизест монанди намак талхмаза, ба хинди суҳаға гуянд (аз «Бурхон»).

БУМАРРА بومره кунияти Иблис (аз «Латоиф»).

БУҲАНИФА بوحنيفه кунияти Имоми Аъзами Қуфӣ раҳматуллоҳи алайҳи; ва номи мубораки эшон Нуъмон буд (биззам).

БАВШИДА بوشيده ба маънии карру фар ёфташуда (аз «Латоиф»).

БУДАНА بودنه чонварест, ки ба хинди батер гуянд (аз «Сироч»).

БАВЛИ بولى тез кардани чонвари шикорӣ бар чонвари дигар; ва дар Ҳинд бавли шуҳрат дорад (аз «Чароғи хидоят»).

БУТОТНАВИСИ بواتات نويسى ғалат аст ва саҳеҳ буютотнавси ба зиёдати тахтонӣ ва замми аввал ва сонӣ; ва ин чамъи буют аст ва буют чамъи байт аст, ки ба маънии хона бошад.

БУЯҲЪЕ بويحيى кунияти Азроил алайҳиссалом.

БАВЛСАРИ بولسارى номи дарахтест, ки онро мардум мавлсарӣ мегӯянд, чи бавл (ба фатҳ) ба маънии пешоб аст ва сарӣ ба маънии асп. Чун аз пешоби аспи Сулаймон алайҳиссалом пайдо шудааст, лиҳозо бад-ин исм мусаммо гашт.

БУИСҲОҚИ بواسحاقى кони фирӯза аст дар Нишопур мансуб ба Бӯисҳоқ; ва гоҳе ҳамзаи максураро аз ин лафз хазф менамоянд.

БАВОҚИ بواقي чамъи боқӣ.

БАВОДИ بوادي чамъи бодия, ки ба маънии саҳрост.

Фасли бои арабӣ маъа ҳои ҳавваз

БАҲО بها равшанӣ ва равак ва зебӣ (аз «Мунтахаб»); ва дар форсӣ ба маънии кимат (аз «Латоиф»).

БА ҲИНД РАФТАНИ ҲИНО بهند رفتن حنا бар сиёҳӣ задани ҳино (аз «Мусталаҳот»).

БАҲЧАТ بهجت шодмонӣ ва тозагӣ ва зебӣ ва хубӣ; ва ба зам (яъне бухчат)*, чунонки машҳур аст, ғалат аст (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

БУҲТАТ بهت хайрат ва таҳайюр (аз «Суроҳ»).

БҲАТ بهت қавме аз бараҳманон.

БАҲИЧ بهيج бар вази ғаъил, ба маънии шодмон (аз «Латоиф»).

БАҲРОЧ بهراج номи подшоҳе.

БАҲРАЧ بهرج ба маънии дирами носара; ва ҳар чиз забун ва ботил ва бад; ва ин муарраби баҳза аст (аз «Рисолаи муарработ» ва шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

БАҲРОМИ ЧАРХ بهرام چرخ Миррих, ранги он сурх аст, бар фалаки панҷум тобад.

БА ҲАМ БАРОМАД بهم برآمد яъне дар ғазаб шуд (аз «Рашидӣ»).

БЕҲЗОД بهزاد номи наққоше, ки дар аҳди шох Исмоили Сафавӣ дар наққошӣ яди тӯло дошт (аз «Сироч-ул-луғот»).

БАҲОРИ АНБАР بهار انبار нуқоти сифеди зардиомез, ки баъд аз шикастани анбари ашҳаб падида меояд

(аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»); ва дар «Чароғи ҳидоят» навишта: интишори бӯи анбар.

БАҲОДУР بهادر ба маънии шучоъ; ва ин лафзи туркист ва ба фатҳи дол (яъне баҳодар)* гуфтан хатост (аз «Муайид» ва луғоти туркӣ ва «Бурҳон»).

БАҲОР بهار фасли рабеъ; ва он дар билоди иқлими чаҳорум ва панҷум ва шашум муддати мондани офтоб аст дар Ҳамал ва Савр ва Чавзо; ва дар иқлими дуввум ва саввум муддати мондани офтоб дар Ҳут ва Ҳамал. Ва ҳар гул умуман ва гули норанҷ хусусан; ва номи оташхона ва номи бутхона; ва қисме аз чомаи нафис. Ва билқаср (яъне Биҳор)* мулкест маъруф дар Ҳиндустон. Ва баҳор (ба фатҳ) ба лафзи *рӯидан* ва *даמידан* ва *ҷӯшидан* ва *рехтан* ва *афишондан* ва *омадан* ва *расидан* ва *шуғуфтан* мустаъмал (аз «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироч» ва «Бурҳон»).

БАҲИР بهير бар вазни фақир; бозориёни лашкар. Зоҳиран лафзи ҳиндист, ки ба тафрис воқеъ шудааст.

БАҲАГАТБОЗ بهت باز мураккаб аст аз ҷузви аввали ҳиндӣ ва ҷузви сонин форсӣ; фирқаест дар Ҳиндустон, ки амрадонро мерақсонанд.

БАҲАҚ بهق иллатест, ки ақсар бар андоми навҷавонон пади ояд; ба ҳиндӣ чхип гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Қашф»).

БИҲИЛ بهل ба маънии бигзор; вэ ин амр аст аз ҳилидан (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Сироч»).

БУҲЛУЛ بهلول марди хандорӯ ва пешвои қавм, ки сардор бошад; ва номи орифест машхур (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

БАҲРОМ بهرام номи подшоҳи Ирок, ки бисёр одил ва сахӣ буд. Чун ақсар шикори гурҳар мекард, лиҳозро Баҳроми Гур гуянд. Ва дар форсӣ номи ситораи Миррих, ки бар фалаки панҷум аст; ва номи рузи бистум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва номи сарлашқари Ҳурмуз ибни Нӯшервон, ки рӯзе Ҳурмуз бар ӯ ғазаб гирифта буд ва ба ҷихати тазлилаш чарха ва пунба пеши ӯ фи-

ристон. Баҳром ҳамон замон ҳама силоҳу асбоби сипоҳгарӣ ба тороҷ дод, ки чун ман назди подшоҳ ҳукми пирзан пайдо кардам, маро ба силоҳ ҷӣ кор (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Латоиф» ва «Сироч»).

БАҲОИМ بهائم чаҳорпоён мисли аспу шутур ва гов ва ғайра; *ҷамъи баҳима*.

БАҲИМ بهيم бар вазни насим; номн асп (аз шарҳи «Нисоб»).

БАҲРОМИ ЧУБИН بهرام چوبين номи надим ва амири лашқари Ҳурмуз ибни Нӯшервон. Чун ӯ бағоят лоғару хушкандом буд, лиҳозо Баҳроми Чубин машхур шуд (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Сироч»).

БАҲОРОН بهاران ба маънии баҳор; алифу нун зоида аст.

БЕҲЛИСТОН بهستان номи мулке, ки ба Беҳлиса машхур аст (аз фарҳанге навишта шуд).

БАҲМОН بهمان исмest барон шахси маҷхули ғайри муайян, ҷунончи фулон. Ва ин исм дар форсӣ барои тамсил истеъмол кунанд, ҷунончи Зайд ва Амр ва Бақр дар арабӣ (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

БАҲРАМОН بهرامан гули усфур, ки дар урф онро гули муасфар гуянд; ва ба ҳиндӣ касанба гуянд. Ва навъе аз бофтаи абрешумӣ; ва ба маънии ёкути сурх (аз «Сурурӣ» ва «Мадор» ва «Сироч» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

БЕҲТАРИН بهتريين мансуб ба беҳтар, яъне чизе ки онро беҳтар метавон гуфт; ва гоҳе ё ва нун (яъне ин)* маҳз зоида бошад (аз «Баҳори Аҷам»).

БУҲТОН بهتان ифтиро; ба лафзи *ниҳодан* ва *кардан* ва *бастан* ба силаи лафзи бар мустаъмал мешавад (аз «Баҳори Аҷам»).

БАҲМАН بهمن номи моҳи шамсӣ ва он муддати мондани офтоб аст дар бурҷи Далв. Бо ҷаҳон, моҳи ҳиндӣ ба андак тафовут мутобиқат дорад. Ва номи рузи дуввум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва номи ақли аввал, ки фиришта аст; ва подшоҳе, ки писари Исфандиёр буд. Ӯро низ ба нисбати он фиришта ин ном шуда;

ва номи давое ва он ду қисм бошад: яке **бахмани сифед** ва он навъе аз зардаки сахроист ва дигар **бахмани сурх** ва он беҳи даррахти алоҳида аст; ва номи пардае аз мусикӣ (аз «Рашидӣ» ва «Латониф» ва «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

БИХИШТИРУ *بهشتی رو* киноя аз содарӯ, чаро ки дар бихишт хама мардон сивои пайғамбари мо саллаллоху алайҳи ва олиҳи ва асҳобихи ва саллама содарӯ дар ҳолати навҷавонӣ хоҳанд буд. Ва дар «Рашидӣ» ба маънии хубрӯ навишта.

БАХВ *بهو* қаср ва айвон ва нишеман (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва «Шарҳи Хоқонӣ»).

БАХНОНА *بهانه* ба маънии бӯзина (аз «Қашф» ва «Бурҳон»).

БАХРА *بهرة* ҳисса ва насиба; ба лафзи *доштан* ва *бардоштан* ва *бурдан* ба силаи аз мустаъмал (аз «Бахори Аҷам»).

БИХИДОНА *بهيدانه* бориди рутаб дар дараҷаи дуввум, ба сурфаи хор ва тапҳо муфид, музъифи меъда.

БАХИИЯ *بهيه* ба маънии равшан ва тобон.

БЕХ//БИХ *به* номи мевае, ки онро бихӣ низ гӯянд.

БАХИМА *بهيمه* ҷаҳорпоя (аз «Латониф»).

БАХМАНЧИНА *بهمنچنه* номи ид, ки ба рӯзи дуввуми баҳманмоҳ кунанд; ва рӯзи дуввуми ҳар моҳи шамсиро дар форсӣ низ баҳман ном аст. Чун номи моҳ ва номи рӯз мутобик афтад, дар он рӯз ид ва ҷашн мекунанд. Чун дар рӯзи баҳманмоҳ баҳман ҷаши кунанд ва ақсоми таомҳо пазанд ва гулҳои баҳмани сурх ва гулҳои баҳмани сифед чинанд ва бар таомҳо пошанд. Ба ҳамин ҷиҳат ҷашни рӯзи баҳманро баҳманчина гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

БАХЛА *بهله* дастона бошад аз пӯст, ки миршикорон ва ғайра бар даст пушанд (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч» ва «Мадор» ва «Баҳори Аҷам» билқаср аст (яъне **бихла**)*.

БАҲИМИ *بهيمي* мансуб ба баҳима, ки ба маънии ҷаҳорпоя аст. Ва қиёс меҳоҳад, ки **бахими** ҳам ба ғағхатайн бидуни тахтонӣ (яъне **бахамӣ**)* бошад, ба қондаи нисбати ханафи дар ҳанифа.

БАҲИИ *بهی* дар арабӣ ба маънии равшан ва тобон ва хуб ва зебо. Форсиён ба таҳриф (яъне **бахӣ**)* хонанд. Ва **беҳӣ** (ба қасратайн) форсист, яъне неқӯй ва беҳтарӣ ва сиххат ва тараққи давлат ва тандурустӣ. Мураккаб аз **беҳ** ва **ҳи** масдарӣ. Ва номи меваи вилоятӣ, ки бихидона тухми ўст. Ва он ду қисм аст: ширин ва туруш. Ширин муътадили рутаб дар дараҷаи аввал ва туруш борид дар аввал ва ёбис дар дуввум (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Тухфат-ул-муъминин»).

Фасли бои муваҳҳада маъа
ҳи тахтонӣ

БЕНАВО *بينوا* бесомон, беқувват ва беҳўрок.

БАЙДБО *بهديبا* номи ҳақими зоҳид, ки воизи Рой Добишлыми рочаи Ҳинд буд.

БАЙДО *بهيدا* биёбон ва дашт (аз «Қанз»).

БАЙЗО *بهيزا* ба маънии равшан ва сифед; ва ба маънии офтоб; ва номи шаҳр дар Форс, ки «Тафсири Байзовӣ» мансуб ба он аст (аз шуруҳи «Нисоб»).

БАЙТИ АҚСО *بيت اقصی* иборат аз Байтулмақаддас. Ва **Ақсо** аз ин гуфта, ки он масҷидест, ки дуртар аст аз аҳли Макка (аз «Тафсири Ҳусайнӣ»).

БАЙТУЛҲАЛО *بيت الخلا* пойхона.

БЕВАРАСП *بهيراسب* лақаби Заҳҳок аст: чи **бевар** ба маънии даҳ ҳазор асп. Чун Заҳҳок молики даҳ ҳазор аспи хоса буд, лиҳозо ба ин лақаб мулаққаб гардид (аз «Бурҳон» ва «Шарҳи қасоиди Хоқонӣ»).

БИСТ *بهست* бар вазни **чист**; номи адади маълум (аз «Сироч»).

БУЮТ *بيوت* хонаҳо; ва ин **ҷамъи байт** аст, ки ба маънии хона бошад (аз «Қанз»).

БАЙИНОТ *بیانات* ба маънии равшанкунандагон ва хуччатҳои равшан ва гувохони содик; ва ин *ҷамъи байина* аст. Ва байинот навъе аз ҳисоби аъдоди ҳуруфи абҷад аст. Ва он чунон бошад, ки исми ҳар ҳарф ба эътибори талаффуз гиранд, яъне ҳуруфи духарфи ро ду ҳарф гирифта ва ҷузви аввал, ки мусаммои уст тарк кунанд, ва ҷузви сонӣ, ки алиф аст, боқӣ монад; аз он як адад мурад бошад. Ҳамчунин аз ҳуруфи сеҳарфӣ ҳарфи аввалро тарк карда, ду ҳарф, ки боқӣ монад, аъдоди онҳо бигиранд. Ба ин ҳисоб син ва шин ва айн ва ғайн ҳар якеро шаст адад бошад ва алиф-ро яқсаду даҳ; ва сод ва зод ҳар якеро панҷ ва ало ҳазалқис. Ва бо ва то ва со ва ро ва зо ҳар якеро як-як адад бошад. Ва сари ҳарфро, ки меандозанд, аъдоди онҳоро зубур номанд (ба замма-тайн).

БАЕТ *بیات* номи шувбае аз мусиқӣ; ва дар туркӣ номи тоифаест аз туркиён; ва баъзе навишта, ки қавмест аз турк. Ва ба арабӣ ба маънии шабонгоҳ ва номи шабина (аз «Ҷаҳор шарбат» ва «Нисоби туркӣ» ва «Латоиф»).

БЕХОСТ *بیخواست* ба маънии беталош ва бестарк; ва ба маънии ноталабида.

БАЙЪАТ *بیعت* фармонбардорӣ кардан ва аҳду паймон ва ихлоси худро дар дӯстӣ фуруҳтан ва мурид шудан; ва гоҳе *мурод* аз ақди никоҳ бошад (аз «Баҳори Аҷам»).

БАЙТУТАТ *بیوتت* шаббошӣ кардан дар ҷо (аз «Канз»).

БАЙТ *بيت* ба маънии хона; ва ин маъхуз аст аз байтутат, ки ба маънии шаб гузаронидан бошад. Чун аксари авкот байтутат дар хона мешавад, лиҳозо хонаро байт гуфтанд («Шарҳи Нисоб» аз Юсуф ибни Монеъ).

БАЙНУНАТ *بیوننت* ба маънии ҷудой ва муфорақат.

БАЙД *بید* *ҷамъи байдо*, ки ба маънии биёбон аст; ва ба маънии пайванд ва ҳалок шудан; ва билқаср (яъне бед)* дар форсӣ номи даррахтест, гуянд ки бор надорад. Ва

муаллифи ин китоб бори сарв ва бори бед ҳар ду дидааст, магар қобили хурдан набошад. Магар беда сода ба ҷуз шугуфа самар надорад. Ва соҳиби «Латоиф» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Баҳори Аҷам» ва дигар аҳли луғат навиштаанд, ки бед ҳафдаҳ навъ аст, чунонки: гурбабед ва беда Мачнун ва мушқбед ва беда муш ва беда табарӣ ва беда сода ва сурхбед ва сиёҳбед ва беда муваллах ва ғайра. Ва ба маънии шуур ва огоҳӣ, чунонки бедор ба маънии муқобили хуфта аз ин ҷост. Ва ба маънии беҳуда низ омада; ва номи деве аз девони Можандарон; ва номи кирме, ки қолин ва қоғаз ва пашминаро хароб созад; ва низ номи китоби хунуд, ки бараҳманон онро «каломн худо» гуянд. Ва он дар асл яқест муштамил бар ҷаҳор дафтар ва ба ҳамин сабаб *ҷорбед* гуянд: аввал *риғҳбед* (ба қасри рои муҳмала ва сукуни қофи форсии махлутутталаффуз ба хо), дуввум *ҷачурбед* (ба фатҳи ҷими аввал ва замми ҷими сонӣ), саввум *сиёмбед* (ба қасри сини муҳмала ва баъдаху ёи тахтонӣ), ҷаҳорум *атаҳрбанбед* (ба фатҳи алиф ва фатҳи тои фавқонии махлутутталаффуз ба хо ва сукуни рои муҳмала ва фатҳи муваҳҳада ва сукуни нун). Дар ҳар се беда аввал аз амру наҳӣ ва ваъдаву ваъид ва сонри аҳкоми шарияти эшон аст ва дар беда ҷаҳорум аз аввали офарниш то охир ва ҳар ҷи дар миёни он аст.

БЕДОД *بیداد* ба маънии зулму ситам; агарчи қисс мехоҳад, ки ба маънии зolim бошад (аз «Сироч»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки бедод ба маънии зулму ситам мураккаб аз бед ва лафзи од, ки қалиман нисбат аст. Чун дарахти бед бор надорад, лиҳозо зулму, ки амали бефонда аст, ба дарахти бед мансуб ва мушобех карда, *бедод* ном карданд. Ва ба маънии зolim мураккаб аз лафзи бе ва дод.

БАЙТОР *بیطار* ба маънии табиби ҷаҳорпоён (аз «Канз» ва «Ҳиёбон»).

БЕРЎЗГОР *ببروزگار* ба маънии шахсе ки шугле ва қасе надошта бошад, Солиқи Яздӣ гуянд, байт:

Дили оворам бас беқарор аст.
Ба ҳинди зулфи ӯ берўзгор аст.

Бидон ки лафзи но барои нафй бар муштакот ва сифот дохил мегардад, чунончи: *ноболиғ* ва *номасмиғ*; ва лафзи бе бар асмой ғайри сифат меояд, чунонки: *берӯзгор* ва *беҳунар*. Аммо дар баъзе ҷо баръакси ин низ омада чунончи: *тувон*, ки исми ғайри муштақ аст, бар ӯ лафзи но дохил карда *нотувон* мегуянд (аз «Баҳори Аҷам»).

БЕДОР بيدار мураккаб аст аз бед ва лафзи дор. Як долро ҳазф кардаанд ё он ки мураккаб аст аз бед ва лафзи ор, ки калимаи нисбат аст. Ва бед ба маънии шуур аст. Бедорӣ ба лафзи *кашидан* мустаъмал аст (аз «Баҳори Аҷам»).

БАЙТУЛМАЪМУР بيت العمور масҷидест бар осмони чаҳорум аз зумурруд ё ёқут муқобили Қазба, ба тавре ки агар аз он ҷо чизе биюфтад, бар боми Қазба ояд. Ва қабл аз тӯфон бар замини Қазба буд ва маъмур аз он ном шуд, ки ҳар вақт аз зиёрати малоик обод аст (аз «Мадорик» ва «Баҳри маввоҷ» ва «Канз»).

БЕДАНЧИР بيدانچير дарахтест, ки ба хиндӣ аранд гуянд ва баъзе анд гуянд. Ва ин лафз дар асл боданчир буд, ба маънии шигофта ва шикастаи бод. Чун чӯбаш камоли нозук бошад аз шиддати бод шикаста мешавад, ба имола беданчир шуд (аз «Кашф» ва ғайра).

БЕДАР بيدار номи шаҳре дар мулки Дакан.

БИР бир дар арабӣ ба маънии хоҳ (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф» ва «Суроҳ»).

БИЪСУЛМАСИР بيش المصير бадбозгашт ва бадҷои бозгаштан; ва ин киноя аз дузах бошад.

БЕЛАВАР بيلوار доруфурӯш ва он ки донаҳои обгина ва ғайра фурӯшад (аз «Мадор»); ва дар «Бурҳон» ба бои форсӣ (яъне пилавар)* омада.

БЕНУКАР//БЕНАВКАР بنوكر ба маънии шахси нукарипеша, ки ба ҷое нукар набошад. Ғалат аст, ба ҷояш саҳеҳ *нонукар* аст. Чи лафзи но барои нафй бар муштакот ва сифот ояд, чунончи *фоил* ва исми мафъул ва сифати мушаббах, масалан: *ноболиғ* ва *номасмиғ* ва

нохалаф; ва ба лафзи *бе* барои нафй бар асмой ғайри муштақ ва сифот ояд, чунончи исми масдар ва исми ҷомид, масалан: *бешуур* ва *беҳунар* ва *безар*.

БАЙТУЛМУҚАДДАС بيت المقدس масҷидест дар мулки Шом, ки ҳазрати Довуд алайҳиссалом онро бино ниҳода ва ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом онро ба итмом расонида. Ва қиблаи аксари анбиё ҳамон буда аст.

БЕХЕШ بيخوش ба маънии бехуд ва бехуш (аз «Сироҷ»).

БАЁЗ بياض сифедни ҳар чиз ва қоғазӣ содаи нонавишта; ва номи шақле аз шонздаҳ ашқоли рамл. Ва он чи дар «Гулистон» навишта, ки: «иттифоқи баёз афтод», яъне иттифоқи навиштан дар баёз афтод; ва лафзи навиштан дар ин ҷо муқаддар аст. Ва соҳиби «Баҳори Аҷам» чунин навишта, ки «иттифоқи баёз афтод», яъне аз савод ба баёз оварда, эй мусаввадаро соф карда.

БАЙЗ بياض тухмҳои мурғ, *ҷамъи байза*; ва билқаср ва ёи маъруф (яъне биз)* занони сифед ва чизҳои муаннас, ки сифед бошад. Дар ин сурат *ҷамъи байзо*-ст. Ва айёмулбайз таърихи сездахум ва чаҳордахум ва понздаҳум (аз «Мунтахаб»).

БАЙЕЪ بيع харанда ва фурӯшанда ва даллол.

БАЙЪ بيع харидан ва фурӯштан; ва ин аз луғати азод аст (аз шарҳи «Нисоб»).

БАЙТУЛЛУТФ بيت اللطف киноя аз лӯлихона (аз «Мусталаҳот»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» ба ин маъни байтуннутаф навиштааст (ба замми нун, ки баъди лом аст ва фатҳи тои муҳмала), чи нутаф *ҷамъи нутфа* аст.

БАЙТУШШАРАФ بيت الشرف хонаи баландӣ ва бузургӣ; ва ба истилоҳи мунаҷҷимин бурҷе, ки дар он якеро аз ҳафт ситораи сайёра саодатӣ ва шараф ҳосил шавад, чунончи шарафи Офтоб дар бурҷи Ҳамал аст ва шарафи Қамар дар Савр ва шарафи Муштарӣ дар Саратон ва Зухраро дар Хут ва Уторҷро дар Сунбула ва Миррихро дар Ҷадӣ ва Зухалро дар Мизон.

БАЙТУЛЪАТИҚ بيت العتيق ба маънии Қаъба; ва маънии лафзин он хонаи қадим аст. Чаро ки аввал барои ибодати Одам алайхиссалом муқаррар буд. Ва баъди тӯфони Нӯх Иброҳим алайхиссалом таъдиди он қарданд. Ва атиқ ба маънии қарим ва муаззаз ҳам омадааст; ё он ки озод қарда шудааст аз ғарқи тӯфон, ё он ки озод аст аз дасти хароб қардани золимон (аз «Тафсири Мадорик» ва «Баҳри маввоч»).

БАЙЗАҚ باينق ба маънии пиёдан шатранҷ ва он муарраби пиёда аст (аз «Мадор» ва «Рисолаи муарработ» ва «Баҳори Аҷам»). Ва ҳоло он пиёдаро гуянд, ки ба мунтаҳои хонаҳои шатранҷ расад. Лекин муҳаққиқини шатранҷ он ду пиёдаро номанд, ки рӯ ба рӯи шоҳу фарзин ниҳанд, ом аз ин ки ба мунтаҳои хонаҳо расад ё нарасад.

БАЙРАҚ بيرق ба маънии алам ва нишони фавҷ ва ғайра, ки кучак бошад (аз «Сурури» ва «Бурҳон» ва луғоти туркӣ).

БЕДМУШҚ بيدمشك дарахтест, ки гулаш зард бошад моил ба андак сабзӣ ва сиёҳӣ. Пештар аз зуҳури барғ бешгуфад, бағоят хушбӯ.

БЕЛАҚ بيلك навъе аз пайкони тир, ки паҳн бошад (аз «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); ва билфатҳ (яъне Байлак)* номи амире аз сипоҳи муғулон.

БИЧАҚ بيجك лафзи ҳиндист, ба маънии он чи савдогарон қимати хариди чинс бо тамомии ахроҷоти маҳсул ва кироя ва ғайра навишта назди худ нигоҳ доранд, то ҳангоми фуруҳти он мулоҳазааш намуда суд ва манфаат сиво аз чамъ ва сармоия худ бигиранд.

БЕСУРОҚ بيسراك ба маънии шутури чавон; ва ба маънии шутурбача ҳам омада (аз «Бурҳон» ва «Сурури»); ва дар «Рашидӣ» навишта, ки баъзе гуфта шутуре, ки модараш арабӣ ва падараш дукӯҳон бошад. Ва ҳам соҳиби «Бурҳон» боз навишта, ки ба маънии астар, ки ба хиндӣ онро хаччар ғуянд низ омада. Ва дар «Сироҷ-ул-луғот» навишта, ки бесуроқ (ба бои мувахҳада ва ёи маҷҳул ва сини муҳмала) шутури чавони пурқувват;

ва он ки баъзе ба маънии харулоғ ва астар навишта саҳеҳ нест, чаро ки бад-он маънӣ берок аст (бидуни сини муҳмала).

БЕРАНГ بيرنگ намунае, ки пеш аз бинои иморат қашанд; ва ба маънии нақшаи тасвир, ки ҳанӯз дар он рангомезӣ нақарда бошанд; ва ба маънии гардаи наққошон, ки бар қоғазӣ сӯзанзада дуда ё сафеда мегузаронанд ва бар асари он он чи матлуб бошад менигоранд; ва ба маънии зуҳури ваҳдонияти ҳақ таоло (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сироҷ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Латонф» ва «Муайид»).

БЕДБАРГ بيدبرگ навъе аз пайкон, ки ба сурати барги бед бошад (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Сироҷ»).

БЕГ بيگ ба маънии амир (аз луғоти туркӣ).

БЕГЛАРБЕГ بيگلربيك ба маънии амирулмаро ва сипахсолор; ин лафзи туркист.

БАЙТУЛМОЛ بيت المال хонае, ки моли ғанимат ва моли мутаваффо баъд аз забт дар он нигоҳ доранд (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Латонф» ба маънии он мол, ки ҳама мусулмононро дар он ҳақке бошад.

БЕЛ بيل олатест оҳанӣ, ки сари он паҳн бошад, бад-он замиро қованд; ва ба маънии чӯбе ки ба як сари он қитъаҳои тахта васл қунанд ва киштиро бад-он меронанд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

БЕСАРУДИЛ بي سرودل бепарво.

БАЙТУЛҒАЗАЛ بيت الغزل байти ҷити-хобӣ ва бехтар (аз «Баҳори Аҷам»).

БИМ بيم хавф; ба лафзи *қашидан* ва *бурдан* ва *доштан* ва *қардан* ва *додан* ва *овардан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

БАЙТУЛҲАРОМ بيت الحرام ба маънии Қаъба; ва ҳаром масдар аст, ба маънии манъ. Дар ин чо масдар ба маънии исми мафъул аст, яъне хонае, ки манъ қарда шудааст ба сабаби бузургии аз қаттолӣ, ки дар ӯ бошад ё аз баъзе мубоҳот (аз «Тафсири Байзавӣ»).

БАЙРАМ بيرم ба маънии гирдбур, яъне бармаи наҷқорон; ва ба маъ-

нии тири бузург; ва навъе аз порчаи борик; ва ба туркӣ ба маънии ид ва чашн (аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Сироч»).

БЕГИМ *بيگم* зани умда; ва ба фатҳи кофи форсӣ (яъне **бегам**)* ба маънии амири ман (аз луғоти туркӣ).

БЕЗАН *بيزن* номи пахлавоне, писари Гев, ки хоҳарзодан Рустам буда ва бар Маниза духтари Афросиёб ишк дошт ва дар чоҳ маҳбус монда мусибатҳо кашид (аз «Чахонгирӣ» ва «Мадор»); ва дар «Бурхон» ба зои форсӣ (яъне **Бежан**)* аст.

БАЕБОН *بيابان* аз «Қашф»; ва баъзе муҳаккиқин навиштаанд, ки **биёбон** (ба касри аввал) асаҳ бошад, зеро ки дар асл **беобон** буд, ба маънии беобшаванда, яъне саҳрои беоб. Чун ба алифи мамдукаи **об** (*آب*), ки дар ҳақиқат ду алиф аст, лафзи дигар мураккаб шавад алифи аввал соқит гардад, чунонки: *симоб* ва *гулоб*. Ва алифу нун (яъне **он**)* дар охир барои фоилият аст.

БЕСУТУН *بيستون* номи кӯҳест (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурхон» навишта, ки номи кӯҳе, ки Фарҳод ба ҳукми Ширин онро меканд ва дар он дасткорихо карда. Ва баъзе гуянд, ки то аз он роҳи чуи шир барон Ширин равона созад. Ва дар «Шарафнома» ва «Чахонгирӣ» навишта, ки Фарҳод ба таманнои Ширин он кӯҳро ба гуфтаи Парвез канда буд ва ҳамин ақвост.

БАЙЛАҚОН *بيلاقان* номи шаҳре, на ба каср (аз «Қашф» ва «Бурхон»); ва дар «Муайид» навишта, ки ба фатҳ ва ломи мавқуб (яъне **Байлқон**)*; ва дар «Хиёбон» навишта, ки шаҳрест аз Эрон, зохиран *муарраби Байлагон* бошад. Муаллиф гуянд, ки дар сурати таъриб ба фатҳи аввал ва фатҳи лом саҳеҳ бошад ва ба сукуни лом хато, чаро ки дар арабӣ иҷмоъи сокинайн бидуни мадда дуруст набошад.

БАЙТУЛҲУЗН//БАЙТУЛҲАЗАН *بيت الحزن* ба маънии хона ва ҳучраи Яъқуб алайҳиссалом, ки дар айёми муҳочирати Юсуф алайҳиссалом дар он мемонданд; ва **байти аҳзон** ва **кулбаи аҳзон** низ гуянд (ба фатҳи ҳамза); ва *маҷозан* хонаи ҳар

ошики маҳчурро номанд (аз «Бахори Аҷам»).

БЕҒОҲОН *بيگاهان* вақти шаб; ба алифу нуни зоида.

БЕҚАРИН *بيقرين* бемисл ва беназир.

БЕСУКУН *بيسكون* ба маънии касе ки аз шухӣ ба ҳеч ҷо қарор нагирад.

БИРУЛОН *بيرالان* дар туркӣ ба маънии якшаванда.

БИРОН *بيران* ба маънии вирон (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **бирон** ва **бирона** ба маънии вирон ва вирона; ва дар «Мадор-ул-афозил» навишта, ки **Бирон** номи вазири Афросиёб аст. Ва ӯ сарлашқари Турон шуда дар лашқари Қайхусрав шабехун оварда ҳафтсад паҳлавон ба қатл расонида буд.

БАЙН *بين* ба маънии фарқ ва фасли миёни ду чиз ва ҷудои; ва ба фатҳи аввал ва ташдид ва касри сонӣ (яъне **байин**)* ба маънии ошқоро (аз «Канз» ва «Суроҳ»); ва ба ёи маъруф дар ҳиндӣ номи созест, ки ба зерӣ ҷубе, ки мисли гардани танбур бошад ду каду рост васл кунанд ва бар он ҷуб чанд тор каша, ки мушобеҳ ба танбура менавозанд. Ва он низ аз ӯ яқ навъ мушобеҳат дорад.

БАЁН *بيان* пайдо ва зоҳир кардани чизе; ва суҳан пайдову кушода гуфтани ва фасоҳат («Шарҳи Нисоб» аз Юсуф ибни Монеъ ва «Суроҳ»).

БЕЛЗАН *بيلزن* *киноя* аз дехкон ва музореъ (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

БИЁҒОЛИДАН *بياغاليدن* ҷунбонидан ва омехтан ва барғалонидан, яъне иғво нумудан (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ»).

БИЪСУЛҚАРИН *بيس القرين* ҳампайванди зишт ва мусоҳиби бад.

БЕДИ МАҶНУН *بيد مجنون* навъе аз бед аст, ки барғҳои борик дорад ва шоҳаҳои нозук.

БЕРУН *بيرون* *муқобили дарун*; ва **бирун** (*برودن*); ба касри аввал) муҳаффафи он аст. Ба лафзи *шудан* ва *уфтодан* ва *задан* ва *ҷастан* ва *омадан* ва *рондан* ва *додан* ва *кардан* ва *кашидан* ва *овардан* ва

- бурдан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).
- БИНИ ЗАДАН** *بينى زدن* инкор кардан (аз «Баҳори Аҷам»).
- БЕҲУЗУР ШУДАН** *بيحضور شدن* ба маънии бемор шудан (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Чароғи хидоят» ба маънии бенамоз шудан.
- БАЙТИ ҒАЗАЛПҶУРКҶҶН** *بيت غزل* *پرکن* як байт ё ду байти заифулмазмун, ки шоир дар чанд ашъори барҷаста ва пурмазмунӣ худ дохил намуда ғазал ба итмом расонад.
- БИРА БАРДОШТАН** *بيره برداشتن* *киноя* аз ирода кардани билҷазм; чи дар замонаи собиқ дар салотини Хинд расм буд, ки пеши умаро барои инсиром расонидани муҳим бирапон меандохтанд. Ҳар касе ки онро бардошти инсиромӣ он муҳим ба зиммаи ӯ воҷиб шудӣ.
- БАЙЗА ДАР САРИ ҚАСЕ ШИҚАС-ТАН** ва **БАЙЗА ДАР ҚУЛОҲ ШИҚАСТАН** *بيضة در سر كسى شكستن* *киноя* аз мағлуб сохтани қасе (аз «Чаҳор шарбат»); ва дар «Сироч-ул-луғот» ба маънии расво кардан.
- БАЙЗА АҒГАНДАН** *بيشه انگندن* тарсидан ва заҳра бохтан (аз «Муста-лахот»).
- БЕРҶ** *بيرو* бемурувват.
- БЕГОНА** *بيگانه* ғайр ва ношҷно; ва ба маънии нодир низ омада.
- БЕСИҚҚА** *بيسکه* бекадр ва бемиқдор (аз «Мусталаҳот»).
- БИНИИ ҚҶҶ** *بينيه كوه* баромадагии сари қӯх (аз «Мусталаҳот»).
- БАЙИНА** *بينه* ба маънии ҳуҷҷати равшан ва гувоҳ (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Канз»).
- БЕВА** *بيوه* дар «Сикандарӣ» ва «Муайид» ба фатҳ (яъне байва)* навишта; ва соҳиби «Мадор» гуфта, ки ба каср саҳеҳ аст.
- БЕЧОДА** *بيچاده* ҷавҳарест сурх, ки монанди қахрабо ҷазби қоҳ қунад ва қисме аз он зард бошад (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).
- БАЙЗА** *بيشه* тухми мурғ; ва ба маънии хӯди оҳанӣ, ки сипоҳиён бар сар ниҳанд; ва ба маънии ҷамоат ва гуруҳ; ва саҳти гармо; ва миёни ҳар чиз ва миёни шаҳр ва навоҳӣ; ва навъе аз дарди сар ки ба тамоми сар муҳит бошад (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Шарҳи Тухфат-ул-ироқайн» ва шуруҳи «Нисоб»).
- БАЕРА** *بياره* бар вазни шарора; дарраҳте, ки соки он афрошта набувад, мисли каду ва хиёр (аз «Сироч»).
- БИРОНА** *بيرانه* ба маънии вирона.
- БИЧА** *بيچه* ба маънии маъшуқа; ва ин мусавғар ва *муҳаффафи* биби-ст.
- БЕГАҲ** ва **БЕГОҲ** *بيگاه* ва *بيگه* ба маънии вақти шом (аз «Бурҳон»).
- БЕСАРУДИЛОНА** *بي سرودلانه* яъне ба таври бепарвоён.
- БЕЛА** *بيله* замини хушкоро гӯянд, ки дар миёни оби дарёё ва рӯдхона воқеъ шавад; ва ба маънии белақ; ва ба маънии руҳсора; ва ба маънии харитаи адвия (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Шарҳи Хоқонӣ»); ва ба маънии қабола ва маншур низ омада. Ва бела дар туркӣ ба қасри бои муваҳхада ва ёи тахтонии ғайри малфуз ва фатҳи лом.
- БИРЛА** *بيرله* ҳар ду лафз ба маънии бои маъният.
- БЕҚҶ** *بيكوي* муродифи бекас ва берафиқ (аз «Мусталаҳот»).
- БЕҲУЗҶРИ** *بيحضورى* беморӣ ва нотавайнӣ, зеро ки мучиби қусури ибодат ва маш аст.
- БЕДИ ТАБАРИ** *بيد طبرى* навъе аз бед, ки шугуфай сурх дорад.
- БЕАНДОМӢ** *بي اندامى* беадабӣ.
- БАЮГОНИ** *بيوگاني* шодии қадхудоӣ, ки онро дар туркӣ туй гӯянд; чи баюқ арусро гӯянд (аз «Мусталаҳот»).
- БЕНАМОЗИ** *بي نمازى* *киноя* аз ҳайз (аз «Мусталаҳот»).
- БАЙЗОВӢ** *بيزارى* мансуб ба сӯи Байзо, ки шаҳрест дар Форс (аз «Лубб-ул-албоб»).
- БАЙТУЛМОЛЧӢ** *بيت المالچى* қасе ки аз тарафи султон бар байтулмол мутасарриф бошад.

БЕКАРИНАГИ *بيقرينگی* наёмехтани чизе ба чизе; ва *мурод аз он* як-той дар амре ва сонӣ надоштан дар коре (аз шархе навишта шуд).

БАЙЗИ *بيشى* рутубатест сифед ва шаффоф монанди сифедии байзан мурғ дар миёни чашм, мобайни пардаи инабия ва анкабутия.

БЕРУЙ *بيروئى* ба маънии бетаваҷҷуҳӣ ва бемурувватӣ ва беравнакӣ (аз «Шарҳи Зулайхо» ва «Қирон-ус-саъдайн»).

БЕРАНГИ *بيرنگى* бечунии ҳақ; ва наъзи муҳаккикон зуҳури аҳадият аст ва ишоран ваҳдат, ки иборат аз мартабаи бемартаба буд, ки исқоти изофоти зоти муарро аз либоси асмо ва сифот аст таоло ва тақаддус (аз «Бурҳон»).

БЕДИМОҒИ *بيدماغى* беллтифотин табиат, ки баъд аз забти хашм ба ҳам мерасад.

БЕЧИГАРИ *بيچگرى* бимнокӣ, ки зидди баҳодурист.

БОБИ БОИ ФОРСӢ

Фасли бои форсӣ маъа алиф

ПО *پا* тарҷуман риҷл; ва ба маънии бех ва бунъёд ва тамкин ва истиқрор ва тобу тоқат ҳама *маҷоз* аст; ва ба маънии тахт, ки муқобили фавқ аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ПОИ ТАРСО *پاى تارسو* пиёлаи шаробхурӣ.

ПОРСО *پارسا* мураккаб аст аз *порс*, ки муродифи *пос* аст ва алиф, ки чун лоҳики калима шавад, ифодаи маънии фонлият кунад. Пас маънии таркибӣ *посдор* бошад. Чун *ӯ* хофизи нафси худ аст аз манҳиёт, лиҳозо ба ин исм мусаммо гашт. Ва ба маънии *порсӣ*, яъне мансуб ба мулки *Порс*. Ба ин маънӣ алифи *порсо* барои нисбат аст, мисраъ: Соқӣ бидех бишорати пирони *порсо*, яъне пирони *порсиро* (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ПОЛО *پالا* ба маънии аспӣ кутал (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ПОЙКУБ *پاى كوب* ба маънии раққос.

ПОШНАҚУБ *پاشنهكوب* касе ки дар паси гурехта додавад; ба арабӣ мутаокиб гуянд.

ПОБАРИКОБ *پابركاب* мустаид рафтани.

ПОЙШИБ *پايشيب* маконест дар роҳи Макка, дар он чо ақаба аст, ки чун шайтон ба он чо расид дар банд меафтад (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ПОНИ РҶХСАТ *پان رخصت* дар баъзе билоди Хинд расм аст, ки ба вақти рӯхсат қардан пон ба шахси раванди медиқанд.

ПОБАСТ *پابست* ба маънии бунъеди иморат; ва ба маънии муҳкам; ва ба маънии гирифтӣ низ омада.

ПОНСАДИЗОТ *پانصدى ذات* бидон ки соҳиби мансаби понсадиозтро ҳашт лаҳ дом муқаррар бошад. Чун чихил домро як рупия мешавад, бад-ин ҳисоб ҳашт лаҳ домро бист ҳазор рупия шуданд.

ПОЙКИЛОТ *پاىكلات* фаннест аз куш-тӣ, ки ҳарифро аз камар гирифта чунон бардоранд, ки пояш баланд шавад (аз «Баҳори Аҷам»).

ПОИТАХТ *پاى تخت* шаҳре ки подшоҳ дар он суқунат дорад; ба арабӣ доруссалтанат гуянд.

ПОИРАНЧ *پاى رنج* инъом ва заре, ки ба қосид ё меҳмон дода шавад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ПОСУХ *پاسخ* ба маънии ҷавоб (аз «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Мадор»).

ПОЯД *پايد* ба маънии қоим монад.

ПОИБАНД *پايبند* расан ва дом.

ПОИМАРД *پايمرد* мададгор, ки дар қори касе мардона дорад (аз «Латониф» ва «Бурҳон»).

ПОЖАНД *پاژند* олатест оҳанӣ, ки бад-он оташро бишкананд ва би-гиранд; ва ба муносибати ҳамин маънӣ номи тафсири Жанд, ки китоби Зартушт аст дар баёни дини оташпарастӣ (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор»).

ПОЗАҲР *پازهر* захрмуҳра; дар асл *повзаҳр* буд, яъне покқунандаи

заҳр. Чи лафзи пов ба маънии шустан омадааст. Ба мурури айём вов ҳазф шуд (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»); ва соҳиби «Рашидӣ» ҷунон навишта, ки позаҳр *муҳаффафи подзаҳр* аст, мураккаб аз под (ба доли муҳмала), ки ба маънии посбонист. Маънии мураккаб посдорандаи заҳр. Ва фодзаҳр *муарраби* он бошад.

ПОЛКИР *پالکیر* номи қавмест дар мулки Дакан.

ПОКОР *پاکار* пиёдаи таҳсилӣ ва хидматгор ва муздур ва хокрӯб.

ПОИ ҚОР *پای کار* ҷоғе ки масолах фароҳам оварда зери иморат анбор кунанд.

ПОКИЗ *پاکیز* номи дов аз куштӣ, ки ба як даст пой ҳариф гирифта, ба дасти дигар зӯр бар гардан овардан.

ПОР *پار* ба маънии соли гузашта, ки порсол бошад.

ПОРОР *پارار* се соли гузаштаре гуянд.

ПОЛАҒЗ *پالغز* ҷои лағзидани по; ва ба маънии лағзидани по низ омада. Ва гоҳе *мурод* бошад аз ин ҳаробӣ ва ҷурм ва хато (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

ПОСАБЗ *پاسبز* миёнҷӣ ва даллол ва шумқадамро низ гуянд (аз «Мусталахот»).

ПОКАШ АНДОЗ *پاکش انداز* яъне тамомаш андоз, ай ҳарифро ба ҳуб вачҳ зер кун (аз «Баҳори Аҷам»).

ПОАФРОЗ *پافراز* ба маънии кафш (аз «Бурҳон»).

ПОИЙЗ *پاینیز* ба маънии фасли ҳазон; ва он муддати мондани офтоб аст дар Мизон ва Ақраб ва Қавс Ва баъзе ба маънии тирмоҳ навишта (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Муайид» ва «Кашф» ва «Лағоиф»).

ПОРС *پارس* ба маънии мулки Форс, ки мавсум аст ба номи Порс ибни Паҳлав ибни Сом ибни Нӯҳ алайҳиссалом, зеро ки дар тасарруфи ӯ буд. Ва дар қадим тамоми Эронро Порс меғуфтанд. Ва ҳоло чанд шаҳр аст: Шероз ва Язд ва Қирмон ва Байзо ва Истаҳр ва Фирӯз-

обод ва Гозарун (аз «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Ҳиёбон» ва ғайри онҳо); ва Порс дар туркӣ палаңги даррандари гуянд (аз «Фирдавс-ул-луғот»).

ПОБУС *پابوس* ба маънии по бўсидан ва побўсанда ҳар ду омада.

ПОС *پاس* ба маънии муҳофазат ва рубъи рӯз ё шаб, ҷаро ки нигоҳдошти ҳар паҳр ба ҳар як посбон тааллуқ дорад. Ва ба хотири факир мерасад, ки ҷун ин қадар вақтро ба шумори ғҳарихо пос доранд, лиҳозо *маҷозан* ин муддати вақтро пос гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Шамсӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии баҳше аз рӯз ё шаб.

ПОҒУШ *پاغوش* ғӯта (аз «Рашидӣ»).

ПОЛУШ *پالوش* кофури мағшуш; ва ба сини муҳмала ва бон мувахҳада (яъне болӯс)* низ омада (аз «Бурҳон»).

ПОЯНДАКЕШ *پاینده کیش* номи шаҳр; ва баъзе шорехини «Бўстон» поянд ба маънии замини гилу лой навишта ва кеш номи ҷазира.

ПОЛОИШ *پالایش* соф кардан.

ПОДОШ *پاداش* мутлақ ҷазо ва ҷазои бадӣ (аз «Бурҳон»).

ПОИТУҒ *پای توغ* мансаби аламбардорӣ; чи туғ дар туркӣ алами фавҷро гуянд.

ПОИ ҚУЛОҒ *پای کلاغ* *мурод* аз қалам, ҷаро ки мисли пой зоғ сиёҳу хушк мебошад; ва навъе аз хати арбоби девон, ки бағоят зишт бошад.

ПОЯК *پایک* ба маънии пиёда.

ПОК *پاک* тарҷуман тохир; ва ба маънии ҳама ва тамом низ мустаъмал аст.

ПОДАНГ *پادنگ* ҷўби шоликўб, ки ба хиндӣ дхуниклӣ гуянд; ва он олатест ҷўбӣ гулханафрузон ва коғазсозонро; ки ҷун по бар як сари он ниҳанд сари дигараш баланд шавад ва ҳамин ки по бардоранд сари он дар хован хўрад. Мураккаб аз лафзи по ва данг, ки номи ҷўби мазкур аст, зеро ки ба по ҳаракат меёбад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва ғайри он).

ПОЛХАНГ پالهنك расане, ки ба лиҷом баста аспи куталро бо он кашанд; ва дар муховараи хиндӣ бакдур хонанд. Ва таҳқиқ он аст, ки полханг мураккаб аст аз лафзи поло, ки ба маънии аспи кутал аст ва оҳанг ва ҳанг ба маънии қасд қардан ва қашидан. Ба вақти таркиб як алифро ба сабаби иҷтимоӣ алифайн ҳазф қарданд, **полоҳанг** шуд. Баъд аз он таҳфиф намуда полханг гуфтанд (аз «Хиёбон» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ПОЙ ДАР ГИЛ پاي در گل гирифтोर ва ҳайрон.

ПОЙМОЛ پايمال ба маънии хароб.

ПОЧОЛ پاچال гӯй бошад, ки чӯлоҳа ба вақти бофтан хар ду по дар он меандозад; ба хиндӣ гарҳ гуянд (аз «Бурҳон»).

ПОЙДОМ پاي دام одаме бошад ё ҷонваре, ки ҷонварони паррандаро ба овоз ба сӯи худ кашад (аз «Бурҳон»); ва дар шарҳи «Нисоб» навишта, ки **пойдом** ба маънии талае, ки навъе аз дом аст.

ПОРДУМ پاردم ба маънии думҷи зини асп (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

ПОСИН پاس ба маънии пошна (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).

ПО ҚУФТАН پاکوفتن ракс қардан (аз «Бурҳон»).

ПОЛОЙИДАН پالاتيدن ба маънии соф қардан (аз «Бурҳон»).

ПОБАРАНҶАН پابرنجن ба маънии халхол (аз «Бурҳон»).

ПОЛУДАН پالودن соф қардан.

ПОРГИН پارگين бар вази остин; ҳавзи кӯчак, ки дар он оби сарой ва ғулсона ва матбах ва ғайра чамъ шавад (аз «Мадор» ва «Бурҳон»).

ПОРИДАН پاريدن парвоз қардан (аз «Бурҳон»).

ПОЯНДОН پاياندان сафи ниол, ай сафи охирина маҷлис, ки дар он ҷо кафш аз по гузоранд; ва ба маънии зомин ва кафил; ва ба маънии раҳн ва гараб; ва ба маънии элҷи-гарӣ ва ниғаҳбон (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ПОЛОИ پالان палосе, ки бар пушти хар ғандозанд.

ПОЙИДАН پايدين пойдорӣ қардан (аз «Хиёбон»).

ПОЛАМИ РАНГИН ҚАРДАН پاعلم بر رنگين он аст, ки касеро аз фавҷи душман гирифта зери алами худ ба тариқи шугун қардан мезананд ва илло зери алам ду гӯспандон забҳ мекунанд.

ПО ДАРОЗ ҚАШИДАН پادراز كشيدين ғалтидан ва даъво қардан (аз «Бахори Аҷам»).

ПОЛАМҶОН پام خوان касе ки дар айёми ошуро ба зери алам чизе хонад.

ПО БА ДАВРИ САРИ ҚАСЕ ГАРДОНИДАН پابدر سر کسی گردانيدن киноя аз оҷиз сохтани ўст, ҷунон-ки хиндуён гуянд: тунгарӣ тали се нақари дунья (аз «Шарҳи Гулкушти»).

ПОЧАНОРИЁН پاناريان чамъи почанорӣ; ва Почанор мақомест дар Эрон, ки сокинони он ҷо арзал ва номуқайяданд, лиҳозо ҳар мардуми камқадр ва фурумоя ва хидматгӯро почанорӣ гуянд (аз «Мусталаҳот» ва «Чор шарбат»).

ПОЙМОЧОН//ПОЙМОЧОН پاي ماچان расмест дарвешонро, ки ҷун касе гуноҳе кунад ўро ба сафи ниол, ки мақоми эҳтиқор аст ба як по истода кунанд ва гуши ў ба дасти ў гиронанд (аз «Муайид» ва «Бурҳон»).

ПОЙДАРШАН پادريشن зери ғурфай шаҳнишини айвони султон; ва ин лафзи хиндист, истилоҳи шохони Дехлӣ.

ПОЙХОКИ ҚАРДАН پاي خاكي كردن пиёда омадан ва қадам ранча қардан (аз «Бурҳон» ва баъзе шурӯҳ).

ПО БА ҚАДРИ ГИЛЕМ ДАРОЗ ҚАРДАН پاي بقدر گليم دراز كردن ба қадри дастрас ва истеъдоди худ коре қардан.

ПО БОЛО НИҶОДАН پاي بالا نهادن давидан ва шитоб рафтн (аз «Мусталаҳот»).

ПО ҚУФТ ҚАРДАН پايچفت كردن дар талоши коре саъйи фавқ аз мақдур ба ҷо овардан (аз «Мусталаҳот»).

ПО БА САНГ ОМАДАН پاستنگ آمدن зарб хӯрдан дар по аз санге, ки дар роҳ бошад, ба хиндӣ тхукар гуянд; ва ин киноя аст аз пеш омадани мухотара.

ПО ГИРИФТАН پاکرنتن киём гирифтани (аз «Мусталаҳот»).

ПОКИЗА پاکیزه мансуб ба пок, зеро мураккаб аст аз лафзи пок ва иза, ки калимаи тасғир ва нисбат аст. Ва назари ин оташиза ба маънии кирми шабтоб. Ва чун калимаи нисбат зоида низ меояд, метавонад ки покиза мазид алайҳи пок бувад ё мураккаб аз лафзи покӣ ва зах бувад, яъне чизе ки зода аз покӣ бошад (аз «Баҳори Аҷам»).

ПОҒУНДА پاغنده ғулӯлаи пунбаи манқуш (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

ПОТИЛА پاتله деги даханфарох (аз «Бурҳон»).

ПОЧОҶ پاچاه гӯй бошад, ки ҷӯлоҳа ба вақти бофтани хар ду по дар он меандозад; ба хиндӣ гарҳ гуянд (аз «Бурҳон»).

ПОЛИГОНА پالگانه боми баланд ва даричан хона ва посанги тарозу (аз «Бурҳон»).

ПОРИНА پارينه ба маънии кӯҳна ва чизе ки соли тамом бар ӯ гузашта бошад.

ПОЙГОҶ/ПОЙГАҶ پايگاه/پايگه тавилаи аспон; мураккаб аз по, ки маъруф аст ва гоҳ ба маънии ҷо, яъне ҷои пой ҷаҳорпоён; ва ҳам мухаффафи поягоҳ (пайегаҳ) ба маънии кадру мартаба ва мансаб.

ПОРА پاره ба маънии ришват; ва ин форсист қадим (аз «Бурҳон» ва шурӯҳи «Нисоб»).

ПОРСА پارسه гадо.

ПОЧИЛА پاچله пойтоба (аз «Латоиф»).

ПОДШОҶ پادشاه ба бои форсӣ саҳеҳ аст, на ба бои арабӣ. Ва ин ки дар Ҳиндустон ба бои арабӣ шухрат дорад зохиран аз ҷиҳати истиқроҳи ҷузви аввал аст аз калимаи мазкур, ки ба забони хиндӣ қабех аст. Ва лафзи подшоҳ мураккаб аст аз под ва шоҳ. Лафзи аввал, ки под аст ба маънии тахт бошад, ҷи дар асл пот буд, тои фавқониरो ба дол ба-

дал қарданд. Лафзи пот ба маънии посбонӣ ва пойндан низ омада ва лафзи шоҳ ба маънии худованд аст (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Ҷароғи ҳидоят» ва «Рашидӣ»).

ПОЯ پايе сивои маънии машхур ба маънии мартаба ва рутба; ва ба маънии забун ва хор низ омада (аз «Латоиф»).

ПОКӢ پاکى маъруф; ва устура (аз «Мусталаҳот»).

ПОҶӢ پاچي мардуми аҷлоф; лекин дар қаломӣ кудамо ёфта нашуда. Ва ин ки ҷамъи он паввоҷ гуянд аз тасарруфи форсизабонони мутарриб аст. Ва метавон гуфт, ки мураккаб аз по ба маънии тахт, ки муқобили фавқ аст ва ҷӣ, ки калимаи нисбат аст, ҷунонқи миёнқи. Бар ин тақдир маънии таркиби он мансуб ба тахт бошад. Пас итлоқи он бар фурумоҷ маҷоз аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ПОЧАНОРӢ پانچاري мансуб ба Почанор, ки макомест дар Эрон, ки соқинони он ҷо қавми арзал бошанд (аз «Мусталаҳот»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки агарчи почанорӣ одами фурумоҷро гуянд, магар дар муҳоварот ба маънии хидматгори донмулҳузур мустаъмал аст.

ПОРГӢ پارگي кӯҳнағӣ ва даридағӣ; ва ҳавзи кӯҷак, ки оби ғулҳона ва матбах дар он ҷамъ шавад.

ПОИИНАРАСТӢ پائين پرستي хидматгорӣ.

ПОҚӢ پاکوي киноя аз рақс.

ПОЙ КАМ ОВАРДАН АЗ КАСЕ پاي کم آوردن аз каси кӯтоҳӣ қардан дар коре ба муқобалаи касе.

ПОЙ НИҶОДАН БАР ЧИЗЕ پاي نهادن киноя аз тарқ қардани он чиз аст.

ПОЛОӢ پالاي софқунанда ва безанда (аз «Бурҳон»).

ПОРИҚОБИ پارکابي киноя аз миқдори қалил; ҷи по ба маънии залил ва хор ва забун ва рикобӣ табақчаи хурд (аз шарҳи Хони Орзу ва мустафод аз «Латоиф»).

ПОЛОӢӢ پالاني аспӣ борбардор.

ПОЙМАРДӢ پايمردي ба маънии мададгорӣ (аз «Ҳиёбон»).

Фасли бои форсӣ маъа тои фавқонӣ

ПАТАР پتر пораҳои оҳанини паҳн кардашуда. Ва ин лафзи муштарак аст дар хиндӣ ва форсӣ, магар дар хиндӣ тои фавқониро мушаддад оранд (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ПУТК پتك оҳани ситабр бо дастачӯб, ки бад-он оҳанро мекубанд; ва ба арабӣ онро митрака гӯянд ва ба хиндӣ гҳан номанд (аз «Бурҳон» ва шарҳи «Нисоб», хусусан аз шарҳе, ки аз Мавлоно Юсуф ибни Мо-неъ аст).

ПАТВА پترو навъе аз кишти, ки аз чӯб созанд; ва ин лафзи хиндист.

ПАТЕРА//ПИТЕРА پتیاره офат ва ба-ло (аз «Бурҳон»).

Фасли бои форсӣ маъа хои муъчама

ПАХЧ پخچ ба маънии кӯфта ва пахншуда; ва ба маънии паст низ омада; ва ба маънии пажмурда (аз «Бурҳон»).

ПУХ پخ ба забони Хуросон бирозро гӯянд, яъне саргини одамӣ ва ғайра (аз «Шарҳи Гулкушти»); ва аз луғоти туркӣ ба субут мерасад, ки лафзи туркист.

ПУХТАХОР پخته خوار мардуми оромталаб ва гиронҷон; ва ба маънии гадо ҳам омада; ва ба маънии домод низ мустаъмал шуда (аз «Бахори Аҷам» ва ғайра).

ПАХС پخس ба маънии пажмурда ва гудохта (аз «Бурҳон»).

ПАХСИДА پخسیده пажмурда ва турнчида (аз «Латоиф»).

ПАХТА پخته пунбае, ки аз дона ҷудо карда шуда бошад (аз «Рашидӣ»).

Фасли бои форсӣ маъа доли муҳмала

ПАД پد дарахтест, ки самар надорад (аз «Бурҳон»).

ПАДРУД//ПИДРУД پدروд ба маънии видоъ (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бахори Аҷам» биззам ва билкасп (яъне пудруд ва пидруд)* видоъ кардан ва тарк гуфтан.

ПАДИДОР پدیدار ба маънии зоҳир ва ошкоро (аз «Бурҳон»).

ПИДАР پدر бар вазни писар; на ба фатҳи аввал (яъне падар)* чунонки машҳур аст (аз «Муайид»).

ПИДРОМ پدروم ораста ва хуррам; ва ба бои арабӣ (яъне бадром)* ба маънии аспӣ саркаш (аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»).

Фасли бои форсӣ маъа золи муъчама

ПАЗИРО//ПИЗИРО پزیرا ба маънии макбул; ва ба маънии истикбол нумудан (аз «Бурҳон»).

ПИЗИРА پزیره ба маънии истикбол кардан ва пеши касе рафтан; ва ба маънии макбул низ омада (аз «Мадор»).

Фасли бои форсӣ маъа рои муҳмала

ПУРШИКАНО پورشكنا *мурод аз маъшук*; ва низ метавонад, ки ба маънии ошик бошад; ва алиф дар охир барои фонлият аст (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).

ПАРВО پروа ба маънии фурсат ва илтифот ва таваҷҷуҳ ва фароғат ва майлу рағбат (аз «Рашидӣ» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Чароғи ҳидоят»); ва Қавсӣ гӯяд, ки ба маънии бим ва хавф; ва баъзе аҳли таҳқиқ навиштаанд, ки лафзи парво дар урфи ом ба маънии эҳтиёҷ ва илтиҷост. Аммо бад-ин маънӣ нест, балки ба маънии фурсат ва фароғат аст, лихозо соҳиби «Суроҳ» фурсатро ба маънии парво навишта. Ва ҳақ он аст, ки лафзи муштарак аст, гоҳе ба маънии эҳтиёҷ ва гоҳе ба маънии фурсат ояд. Ва инкор аз ин ду маънӣ дур аз ҳисоб аст. Ва чун дар эҳтиёҷ аз мухточилайҳ хавфе ва рӯъбе дар хотир мебошад, ба маънии хавфу бим низ дурӯст бошад (аз «Сироч-ул-луғот»); ва дар «Бахори Аҷам» навишта, ки нафӣи парво ба лафзи но ва бе хар ду омада.

ПАРИ ҲУМО پرمنا ба маънии утока, яъне калғӣ.

ПАРДАСАРО پرده سرا ба маънии хайма; ва ба маънии мутриб (аз «Бахори Аҷам»).

ПАРПО پریا кабутари помуз.

шудан
шудан
дан ва
дан ва
орос-
хон»),
ухкам
меҳи
мух-
арчин
роҷ»).
РБОД
мута-

پرانیدن
мубо-
ин ва
луста-

ан ва
и ан-
лаб

наста-
т (аз

н (аз

(аз

и му-
Ша-

и, ки
уру-

ҷақ,
дар
ну-

обол
Ла-

ва
ёна
рат
иғи-

ва
аз
ба
да
ва

ПАРТОБ پرتاب ба маънии андохтан; ва навъе аз тир, ки бисъёр дур ме-
равад ва масофате, ки миёни мав-
зеъи раҳо қардани тир ва маҳалли
уфтодани тир воқеъ бошад (аз
«Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот» ва
ғайри он).

ПУРТ پرت ба маънии бирав ва аз
роҳ яқсу шав! (аз «Латоиф»).

ПРАНД پرند ҳарири сода ва боф-
таи абрешумӣ; ва ба маънии тег ва
ҷавҳари тег; ва Парвин, ки онро
Сурайё гуянд (аз «Қашф» ва «Ра-
шидӣ» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»
ва «Сироч-ул-луғот» ва «Сурурӣ»).

ПАРАСТОР پرستار ба маънии мутла-
қи хидматгор, хоҳ ғулом бошад,
хоҳ каниз, хоҳ мард ё зан, ки ба
хидматгори нукар бошад. Ва ин ки
баъзе мардуми Ҳиндустон махсус
ба маънии каниз донанд, хатост
(аз «Сироч»).

ПАРДАДОР پردهدار дарбон.

ПАРВОР پرور хонаи тобистонӣ, ки
сард бошад, дар он ҷонварони ҷа-
ҳорпоя нигоҳ дошта парвариш ме-
намоянд, то фарбеҳ шавад; ва ма-
ҷозан ба маънии фарбеҳ ояд (аз
«Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва
«Сироч»).

ПУРКОР پرکار гоҳе ба маънии доно
ва айёр бошад; ва ба фатҳ (яъне
паркор)* калами оҳанин душоха,
ки бад-он доира кашанд; маҷозан
гоҳе ба маънии доира ва ҳалқа ва
тавқ низ меояд (аз «Шарҳи Қирон-
ус-саъдайн» ва ғайра); ва баъзе
паргор (билфатҳ), ки бад-он доира
мекашанд, ба кофи форсӣ хонанд,
ба далели он ки муарраби ин фир-
ҷор аст. Чи кофи форсиро дар таъ-
риб ба ҷими арабӣ бадал кунанд,
на кофи арабиро.

ПАРВАРДГОР پروردگار мураккаб аз
парвард, ки мазӣ ба маънии мас-
дар аст ва гор (ба кофи форсӣ)
ифодаи маънии фонлият кунанд. Пас
парвардгор маҷмуъ ба маънии пар-
варанда ва аксар итлоки ин лафз
бар боритаолост.

ПУР پر нақизи холи; ва нисбати он
ба зарф дида шуда, чунончи: шиша
аз шароб пур аст; ва гоҳе ба маз-
руф низ нисбат кунанд ва ин кам
аст. Дар ин сурат: ҳавз аз об пур

аст ва об дар ҳавз пур аст, ҳар ду
саҳеҳ бошад. Ва лафзи пур ба маъ-
нии бисъёр низ омада. Ва билфатҳ
(яъне пар)* ба маънии барги коҳ
низ ояд; ва ба маънии ғӯша ва ка-
норай ҳар чиз (аз «Ҷароғи ҳидоят»
ва «Рашидӣ»).

ПАРДАИ ЗАНБУР پرده زنبور қисме аз
бурқаи чолидор.

ПАРЕР پرير ба маънии пареруз (аз
«Шарҳи Нисоб» ва «Сироч»); ва
дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки
парер бар вазни ҳарир рӯзи пеш аз
рӯзи гузашта.

ПАРВЕЗ پرويز бар вазни лабрез; но-
ми подшоҳ, ки уро Хусрав гуянд
ва ӯ ошики Ширин буд ва номи
падараш Хурмуз ибни Нушервон
аст. Уро Парвез аз он ном кар-
данд, ки парвез ба забони паҳлавӣ
моҳиро гуянд ва ӯ шикори моҳиро
бисъёр дӯст медошт. Ва мусаннифи
«Мифтоҳ-ул-улум» парвез ба маъ-
нии азиз ва арҷманд навишта. Ва
низ навиштаанд, ки парвез ғарболе
бошад, ки бад-он шакар бибезанд.
Чун ӯ шақарҷикалом буд, лихозо
Парвез ном карданд (аз «Бурҳон»
ва «Сироч-ул-луғот»).

ПАРДОЗ پرداز ба маънии таҳрири бо-
рик, ки гирди тасвир ва нуқуш му-
савварон мекашанд, чунончи бар
тасвири барг ба ҷои рағояш хутут
созанд. Ва ба маънии ороиш ва
машғул шудан.

ПАРВАЗ پروز фаровез, яъне санҷоф
ва домани ҷома ва ғайра (аз «Бур-
ҳон»).

ПАРТОС پرتاس номи вилоятест аз
худуди Рус; ва навъе аз пӯстии
рӯбоҳ, ки аз мулки Партос пайдо
шавад (аз «Қашф»); ва дар «Қо-
мус» навишта, ки номи қавмест, ки
ранги ўшон сурх бошад.

ПАРИ СИЕВУШ ва **ПАРИ СОВУШ**
پرسياوش و پرساوش шаклест бар осмон
ба тарафи ҷимолӣ минтақа, мурак-
каб аз бисту шаш кавокиб ва онро
ҳомилӣ Раъсулгул низ гуянд (аз
«Шарҳи Ҷағминии форсӣ» ва «Шар-
ҳи Тазкираи Насируддини Тусӣ» ва
ғайра).

ПАРЕШ پریش сиғаи амр аст, ба маъ-
нии парешон бикун; ба таркиби ис-
ми маънӣ исми фонл мебахшад, чун

- хотирпареш ба маънии парешонкунандаи хотир (аз «Бурҳон» ва ғайри он); ва дар «Сироч-ул-луғот» ба қасратайн ва ёи маҷхул (яъне пиреш)* омада.
- ПАРХОШ** پرخاش ҷанг ва хусумат (аз «Бурҳон»); ва дар «Фарҳанги Иброҳимшоҳӣ» ба бон муваҳҳада (яъне бархош)*.
- ПАР ШИКАСТАНИ МУРҒ** پرشکستن مرغ пар бо ҳам ҷамъ қардани мурғ ба-рои паридан.
- ПРИСТУҚ** پرستک тоирест кӯчаки сиёҳ, ки дар сақфи иморот ошъёна созад ва ба исми абобил шуҳрат дорад (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).
- ПУРДИЛ** پردل баҳодур ва шуҷоъ.
- ПАРТКОЛ** پرتکال номи мулке ва қавме аз Фаранг, ки партакеш мубаддали он аст; ва навъе аз шароб аст, ки баъд аз ҳафт бор қашидан ҳосил мешавад.
- ПАРЧАМ** پرچم ҷизест, ки аз абрешими сиёҳ тайёр сохта бар сари алам банданд; ва ба маҷоз мӯи думи гови қухиро низ мегуфта бошанд (аз «Сироч-ул-луғот»); ва дар «Бурҳон» ва «Латоиф» навишта, ки ба маънии мӯи думи гови қухист ва ба маҷоз ба маънии зулф ва кокул низ меояд.
- ПАРСУМ** پرسم бар вазни гандум; орди хушк, ки бар рағифи нон пошанд; ба хиндӣ палетҳан гӯянд (аз «Бурҳон»).
- ПУРХАМ** پرخم киноя аз муболаға дар тахриротӣ диловези мусикӣ (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ПАРАСТ ЗАДАН** پرست زدن сайри дур қардан ва рафтор нумудан (аз «Мусталаҳот»).
- ПАРЧИН** پرچين хисор, ки аз хор ва ҷуб гирди кишт ва хона месозанд; ва низ муҳкам шудани меҳ ва ғайра дар ҷизе (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот»).
- ПАРЕШОН** پریشان соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки ба қасратайн (яъне пирешон)* аст, ба маънии пароганда. Ва дар «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ба фатҳи аввал ва ёи маҷхул, магар маъруф фасех аст.
- ПАРДОХТАН** پرداختن машғул шудан ва навохтани соз ва фориг шудан ва ҳолӣ сохтан ва охир расидан ва рафъ нумудан, ва тарк қардан ва тамои шудан; ва ба маънии ороштан (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»).
- ПАРЧИН ШУДАН** پرچين شدن муҳкам шудани ҷизе дар ҷизе; чун меҳи оҳани дар тахта фуру рафта муҳкам шавад, гӯянд ки меҳ парчин шуд (аз «Мусталаҳот» ва «Сироч»).
- ПУРБОД ГАШТАН** ва **ПУРБОД ШУДАН** پرباد گشتن و پرباد شدن мутақаббир ва мағрур шудан.
- ПАРОНИДАН** ва **ПАРОНДАН** پرانيدن و پرانندن лоғзани қардан ва муболаға дар мадҳи қасе қардан ва таърифи беҷо қардан (аз «Мусталаҳот»).
- ПАРИДАН** پریدن тафохур қардан ва такабур нумудан; ва ҷастани андом, ҷунончи ҷастани ҷашму лаб (аз шарҳ).
- ПАРПАҲАН** پرپهن бар вазни настан; ба маънии тараи хурфа (аз «Бурҳон»).
- ПАРТОБИЁН** پرتابيان тирандозон (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- ПАРИХОН** پرى خوان афсунгар (аз «Бурҳон»).
- ПАРНИЁН** پرنيان ҳарири чинӣ, ки мунаққаш бошад (манқул аз «Шарафнома»).
- ПАРАН** پرن ба маънии Парвин, ки ба арабӣ Сурайё гӯянд (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон»).
- ПАРВИН** پردين шаш ситораи кӯчак, ки бо ҳам муҷтамеъанд ва он дар айёми зимистон аз аввали шаб нумоён бошанд.
- ПАРВЕЗАН** پرويزان ба маънии ғарбол (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Латоиф»).
- ПИРИСТУ** پرستو тоирест кӯчак ва сиёҳ, ки дар сақфи иморот ошъёна созад ва ба исми абобил шуҳрат дорад (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).
- ПАРТАВ** پرتو ба маънии фуруғ ва равшанӣ ва акс ва шуҷоъ, ки аз ҷирми нуронӣ зоҳир шавад; ва ба маънии соя, ҷунонки машҳур шуда хатост (аз «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»).

Пурса پورسه азопурсӣ (аз «Мусталахот»).

Пари қоза پرقازه ба маънии муқалами наққошон; чи мусаввирони вилоят аз пари борикӣ қоз хома дуруст менамоянд (аз «Мусталахот»).

Парвона پروانه номи чонвари маъруф; ва ин муракқаб аз **парв**, ки ба маънии ситора аст ва **маҷозан** ба маънии нури ҷароғ ва шамъ ва лафзи **она**, ки калимаи нисбат аст. Ё муракқаб аз **пар** ва лафзи **вона** (ба вов), ки калимаи нисбат аст, чунонки ангуштвона ба маънии зехгир. Ва лафзи **парвона** ба маънии рубоҳе, ки ҳамроҳи шер монад ва овоз баланд мекунад; ва ба маънии хатти ҳукми амирон бар уммол ва ғайра низ; ва **парвонаҷот** *ҷамъи* он. Ва ин тасарруфи форсидонони мутаарриб аст, чунонки: **фармон**, ки лафзи форсӣст, ҷамъи он **фаромин** меоранд (аз «Баҳори Аҷам»).

Парқола پرکاله ба маънии порча ва ҳисса (аз «Бурҳон»).

Парғана پرگانه дехот (аз «Бурҳон»).

Пурза پوزه он чи бар сақирлот ба ҳам расад; ва он чи занон ба худ баргиранд; ва лиқаи давот (аз «Бурҳон»).

Парра پره сафи лашкар; ва ба маънии барги коҳ; ва ҷузви кучак аз ҳар ду ҷузви куфл, ки ба вақти бастани дар онро андаруни куфл дохил кунанд, ба ҳиндӣ ҷҳар гӯянд; ва ба маънии ҷониби рост ва чап; ва нармин бинӣ ва як санги осӣ ва чархи дӯлоб (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

Парда پرده ба маънии ҳичоб; ва он чи аз рӯда ё биринҷ ё нуқра бар дастаи танбура ва сетор ва ғайра банданд барои нигоҳ доштани ангуштон ва ҳифзи мақомоти мусикӣ. Ва ба сабаби қасрати истеъмол ба маънии мутлақи оҳанг мустаъмал шуда; ва ба маънии мақомот низ омада, чунончи: «Пардаи Ушшок» ва «Пардаи Хуросон» ва «Пардаи Ирок» ва «Пардаи Ёкут» ва «Пардаи Дерсол» ва «Пардаи Булбул» ва «Пардаи Кумрӣ» ва «Пардаи Чағона». Ва таҳқиқ он аст, ки ҳақиқати мақомоти дувоздахгона ҷудост ва ҳақиқати парда ва шуъба

ҷудо (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч-ул-луғот»).

Пурёи Валӣ پورئى ولاى лақаби паҳлавон Маҳмуди Хоразмӣ аст; ва гоҳе *мурод* бошад паҳлавони куҳансоли машшоқи фани куштӣ, ки саромади паҳлавонони зӯрхона бувад. Лихозо ҳар касе ки аз куштигирон вориди зӯрхона мешавад, аввал қадамбӯсии **Пурёи Валӣ** мекунад. Аз ин ҷиҳат гоҳе аз лафзи **Пурёи Валӣ** *маҷозан* маънии муаззаз ва муқаррам гиранд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Ҷароғи хидоят» ва «Шарҳи Гулкуштӣ»).

Пардаи Анбӣ پرده انبى номи табақае аз табақоти ҳафтгонаи ҷашм аст, ки мултаҳима ва инабия ва шабакия ва анқабутия ва машинмия ва сулбия ва қарния аст (аз «Мусталахот»).

Пардаи Занбурӣ پرده زنبورى хонаи ҷолидор.

Пардабозӣ پرده بازى муродифи шаббозӣ (аз «Мусталахот»).

Парвонӣ پروانى номи фане аз куштӣ; ва он гирди ҳариф гашта пояш ногаҳон бардоштан ва аз ҷо рубудан аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Чаҳор шарбат»).

Парпой پرپاي кабутарони помуз.

Парӣ پرى ба маънии мутлақи чин; ва дар урфи ҳол навъе аз занони чин, ки ниҳоят хубрӯ бошанд, истеъмол нумоянд. Ва ба ён маҷҳул (яъне *паре*)* ба маънии рӯзи гузашта аст, ки *мухаффафи парер* бошад ва парер низ ба ён маҷҳул аст. Чун ён маҷҳул ва вови маҷҳул дар рӯзмаран проқиён, балки аксари аҳли Эрон намонда ва ҳама маъруф шуда. Ба маънии рӯзи гузашта ҳам ба ён маъруф хонанд (аз «Сироч-ул-луғот» ва «Баҳори Аҷам»); ва низ дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **парӣ** навъе аз кумош аст дар ниҳояти мулоимӣ ба сони маҳмал хобағӣ ҳам дорад ва рангоранг мебошад ва аз он маснад ва фарш созанд.

Парихонӣ پرخوانى афсунгарӣ ва азиматхонӣ (аз «Латонф»).

Пардағӣ پردگى мансуб ба парда; ва *мурод* аз он маҳбуби парданишин бошад; ва гоҳе ба маънии хо-

чиб ва пардадор ояд (аз «Сироч-ул-луғот» ва «Бахори Аҷам»).

ПАРАФШОНИ پارانئى тарки алонк кардан.

Фасли бои форсӣ маъа зои муъчама

ПАЗ پز амр аст аз пухтан.

ПИЗИШК پزىشк ба маънии табиб (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Рашидӣ» ба касратайн ва бои муваҳҳада (яъне бизишк)*.

ПАЖМОН پژمان ба маънии беравнақ ва ғамгин (аз «Сурурӣ» ва «Қашф» ва «Муайид»); ва дар «Бахори Аҷам» навишта, ки **пажмон** мураккаб аз **пажм**, ки ба маънии куҳ аст ва алифу нуни нисбат. Ба чиҳати инҷимоди табиат ва афсурдагӣ бар марди андӯхгин ва ҳар чизи афсурда ва бенашвунамо итлоқ кунанд. Ва дар «Бурҳон» ба ҳар се ҳаракати ҳарфи аввал ва дар «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» билкаср ва билфатҳ.

ПАЖҶҶИДАН پژويدان чустан (аз «Қашф»); ва дар «Ҷаҳонгирӣ» ба каср аст; ва дар «Сироч-ул-луғот» низ ба касри аввал (яъне **пажҷҷидан**)* ба маънии тафаҳхус.

ПАЗОВА پزاده доши хиштпазон, ки дар он хиштҳо пазанд; авом онро **пачова** гӯянд.

ПИЖҶҶЛИДА پژويده парешон кардашуда (аз «Бурҳон»).

ПИЖМҶҶРДА پژمورده беравнақ ва ғамнок; ва **маҷозан** ба маънии бетароват (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» билкаср ва билфатҳ (яъне **пижмурда** ва **пажмурда**)* ҳар ду омада.

Фасли бои форсӣ маъа сини муҳмала

ПИСТ پست орди ғаллаи бирьён, ки ба хиндӣ сатту гӯянд (аз «Бурҳон»).

ПИСАР پسر муродифи пур; ва аз шони уст, ки гоҳе мактӯъулизофат ҳам ояд, аз Муиззӣ Фитрат, байт:

Диламро бурд боз аз каф писар
бераҳми бозорӣ,
Матоъи орзу арзонкуне, матлаб
гиронсозе.

Малик гӯяд, байт:

Дерина ҳамдаме, ки дилам захмдори уст,
Моро бародар аст, туро гар писаръам аст.

(аз «Бахори Аҷам»).

ПАСХЕЗ پس خيز шогирди навмашқи куштигирон, чаро ки баъд аз таълим ҳама шогирдони устод ба чиҳати таълим ба ӯ куштӣ гирад (аз «Бахори Аҷам» ва шарҳ).

ПУС پس ба маънии писар (аз «Латоиф»); ва дар «Бахори Аҷам» навишта, ки **пас** (билфатҳ) тарҷамаи **фо** (ف)-ст, гоҳе барои таъкиб ояд ва гоҳе барои тафреъ. Таъкиб он аст, ки сониро маҳзи тааххур дар замон бошад ва аввалро мадҳале дар вучуди сонӣ набувад, чунонки гӯӣ: аввал Зайд омад, пас пада-раш, пас бародараш. Ва тафреъ он аст, ки аввалро бо вучуди тақаддуми зотӣ ва замонӣ даҳл дар вучуди сонӣ бувад, чунончи гуфта шавад ки: Зайд ба акли сукмуниё мубодарат намуд, пас уро исхол шуд. Ақли сукмуниё иллат ва сабаб аст барои исхол. Ва аз хавосси лафзи **пас** яке он аст, ки мактӯъулизофат ҳам меояд, чун: **паскӯча** ва **пасдевор** ва **пасфардо** ва **пас он гоҳ**.

ПИСРОК پىراك лафзи туркист; ба маънии астар, ки аз чуфтӣ хари нар ва асти мода пайдо мешавад (аз «Мусталаҳот»).

ПАСОҶАНГ پس آنگه фавҷи пасин, ки ба туркӣ чиндовул гӯянд (аз «Бахори Аҷам»).

ПАСХАМ ГИРИФТАН ва **ПАСИ САР КАРДАН** پس خم گرفتن و پس سر کردن рӯ гардонидан (аз «Мусталаҳот»).

ПАСХАМ ЗАДАН پس خم زدن гурехтан (аз «Ҷароғи хидоят»).

ПАСИ ҚОР БИНШАСТАН پس كار بنشستن тарки максуди худ кардан ва аз қор даргузаштан (аз «Сироч-ул-луғот»).

ПАСОВАРДА پس آورده рабиб, яъне писари зан (аз «Мусталаҳот»).

ПАСАНДА پسنده навъе аз кабоб; ва он курсҳои қима бошанд, ки дар равған бирьён кунанд ва гоҳе беравған бирьён кунанд.

ПИСИНДИДА پسندیده баргузида (аз «Муайид»); ва дар «Бурҳон» ба фатхатайн (яъне пасандида)* аст.

ПАСАФГАНДА پس افگنده чизе ки аз харч бозгиранд ва нигоҳ доранд барои вақти дигар; ва ба маънии пихоли тоирон ва саргини давоб (аз «Сироч» ва «Бурҳон»).

**Фасли бои форсӣ маъа
шини муъчама**

ПАШМИ ДИНОҚО آقا پشم دين лафзест, ки дар мақоми таҳқир гӯянд (аз «Мусталаҳот»).

ПУШТ پشт маъруф аст; ва ба маънии шахси кундеҳ; ва ҳар чизе ки барои тақвияти нашта дохили шароб кунанд (аз «Чароғи хидоят»).

ПАШИЗ پشيز бар вази каниз; ба маънии фалс ва пули резаи кучак, ки аз мис бошад. Зоҳиран он аст, ки дар диёри мо оламгире машхур аст (аз «Сурурӣ» ва «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» ба касратайн (яъне пишиз)*.

ПИШҚ//ПУШҚ پشك саргини шутур ва гуспанд ва оху ва муш, ба ҳиндӣ менгӣ гӯянд (аз «Бурҳон»); ва биззам дар туркӣ ба маънии гурба; ва дар луғоти туркӣ барои маънии гурба ба касри аввал ва фатҳи соний (яъне пишак)* аст.

ПАШМАҚ پشماك қисме аз ҳалвой.

ПУШАНГ پشانگ номи падари Афросиёб (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот» ба фатхатайн (яъне Пашанг)* номи падари Манучеҳр ва номи падари Афросиёб ва номи муборизе.

ПУШҚОЛ پشقال мавсими барсот (аз «Бурҳон»).

ПИШКИЛ پشکل саргини шутур ва гуспанд ва муш (аз «Бурҳон»).

ПУШТИ САРИ ҚАСЕ ДИДАН پشست سر کسی ديدان заводи касеро дидан (аз «Мусталаҳот»).

ПАШИН پشين номи писари Қайқубод (аз «Сироч» ва «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Рашидӣ»).

ПАШАН پشان номи мақомест (аз «Мадор» ва «Рашидӣ»).

ПАШМ ДАР КУЛОҲ ДОШТАН پشم دركلاه داشتн иззат ва эътибор доштан (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Чархор шарбат» ба маънии ғурури давлат қардан.

ПАШМ ДАР КУЛОҲ НАДОШТАН پشم دركلاه نداشتن ба маънии муфлисӣ ва хорӣ (аз «Сироч»).

ПАШМИ ДИН پشم دين лафзест, ки дар вақти таҳқир гӯянд.

ПАШМ КАШИДАН پشم كشيدين ба маънии ҳалок қардан.

ПУШТИ ДАСТ БАР ЗАМИН НИҲОДАН دست بر زمين نهادن **КИНОЯ** аз камоли иллоҳ нумудан ва зориву фурутанӣ қардан.

ПУШТ ЗАДАН ва **ПУШТИ ПО ЗАДАН** پشست زدن و پشست پا زدن ба маънии рад қардани чизе (аз «Чархор шарбат» ва «Сироч» ва «Мусталаҳот»).

ПУШТИ ЧАШМ НОЗУҚ ҚАРДАН چشم نازك کردن игмоз нумудан ва тағофул қардан ва ноз қардан (аз «Чароғи хидоят»); ва дар китобе муътабар ба маънии озурдагии нозомез; ва ба маънии изхори бедиморӣ ва ранчиш; ва дар «Баҳори Аҷам» ба нозу ғурур давидан.

ПУШТИ КАМОН БАР ҚАСЕ АФГАНДАН پشست کمان بر کسی افگندن аз тир андохтан ба сӯи қасе, чи дар ҳолати тир андохтан пушти камон ҷониби ҳариф бошад (аз «Мусталаҳот»).

ПУШТИ ДАСТ ХОИДАН پشست دست خايدن афсӯс ва надомат (аз «Сироч»).

ПАШМИ ДИН ва **ПАШМИ ҚУЛИ** پشم دين و پشم قلى бинобар таҳқир ва ихонати исми қасе муқаррар кунанд (аз «Баҳори Аҷам»).

ПУШТВОРА پشتواره микдоре аз бор ки ба пушт тувон бардошт; ва пуштора **МУХАФФАФИ** он аст (аз «Сироч-ул-луғот»).

ПУШТИ МОҲИ پشست ماهی **КИНОЯ** 13 шаб (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ПУШТГАРМИ پشست گرمى мададгорӣ ва тақвият.

Фасли бои форсӣ маъа фо

ПУФ پوف даханро баста ба зӯр бод баровардан.

ПУФУ پوفو пуф кардан (аз «Латоиф»).

Фасли бои форсӣ маъа кофи арабӣ ва форсӣ

ПАГ پاك ба маънии дастор; ин лафзи хиндист.

ПАКНА پاكناه фарбеҳ ва кӯтоҳқад (аз «Ҷаҳонگیرӣ»).

ПАГОҶ ва **ПАГАҶ** پاكه و پگاه ба маънии сахар ва фазр (аз «Бурҳон»); ва ба бои арабӣ (яъне багоҳ ва багах) ба маънии зуд (аз «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»).

ПАКЛҲ پاكلى номи зилъ аз музофоти Қашмир.

Фасли бои форсӣ маъа лом

ПАЛИД پاليد ба дол саҳеҳ аст; ва ба ҷои дол тӯн фавқонӣ навиштан ё гуфтан (яъне палит)* хатост.

ПАЛОС پلاس чизест мисли карпос, ки аз ресмони пӯсти дарахти сан бофанд, ба хиндӣ тат гӯянд; ва номи дарахти дҳак, ки гули онро тесу гӯянд; ва дар «Мадор» ва «Латоиф» ва «Сироч» навишта, ки навъе аз пашминаи ситабр; ва дар «Баҳори Аҷам» навъе аз ҷомаҳои камбаҳо; ва ба маънии макру ҳила низ навиштаанд.

ПАЛАНГТУШ پالنگتوش номи шахсе ки ба ваколоти шоҳи Турон назди шоҳ Аббос рафта буд. Ва баъзе аз муҳаққиқин навишта, ки **палангтуш** ба ёи таҳтонӣ (яъне **палангюш**)* аст, ба маънии паҳлавонсина. Ҷи **пал** ба маънии паҳлавон ва **анг** аз ҳуруфи изофат ва **юш** (ба вои маҷхул) дар туркӣ ба маънии сина.

ПАЛОРАК پلارك шамшер ва ҷавҳари теғ ва навъе аз фулод (аз «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Бурҳон»).

ПАЛАК پلك пӯсти гирдогирди ҷашм; ва ба маънии мӯи мижа низ омада. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта,

ки **палк** (ба фатҳи аввал ва сукуни лом) лиҳофи ҷашм; ва ба фатҳатайн низ омада.

ПАЛАНГ پلنگ номи дарранда аст (аз «Рашидӣ» ва «Мадор» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Латоиф» ва «Сироч» ва «Муайид» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»); ва касоне ки ба касри аввал ва фатҳи лом (яъне **пиланг**)* хонанд ё ба маънии **чита** донанд, ғалат аст. Ва Сирочуддин Алихони Орзу алайҳираҳма дар «Шарҳи Гулистон» ҳам навиштаанд, ки ақсар мардуми бетаҳқиқи Ҳиндустон **паланг** ҷонвареро донанд, ки ба хиндӣ онро **чита** гӯянд ва ин хатост, зеро ки **паланг** ҷонвари дигар аст, ки ба арабӣ онро **намир** гӯянд ва читаро дар форсӣ **юз** гӯянд, на **паланг**. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **паланг** даррандаест ғайр аз **юз**, ки ба хиндӣ **чита** гӯянд; ва чорпои **ҷубин** ва ба ин маънӣ хиндист, ки дар ашъоро баъзе аҳли вилоят низ воқеъ шуда.

ПУЛ پل маъруф аст; ва ба маънии фалс, ки он курси миси маскук бошад (аз «Бурҳон»); ва он чи ки мисли фулус аз пушти баъзе ақсоми моҳӣ бармеояд.

ПУЛ ШИҚАСТАН پل شگستان маҳрум кардан (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»); ва баъзе гӯянд ба маънии ғарқ кардан.

ПИЛЛАГОН پلنگان ба маънии нардбон ва зинаи ҷубин (аз «Чароғи хидоят»).

ПАЛОВ پلاد ба маънии неъмат ва тамои маъруф, на биззам (яъне **пулов**)*; аз «Музил» ва «Муайид» ва «Баҳори Аҷам»).

ПАЛА پله дарахти дҳок (аз «Бурҳон» ва «Сироч»); ва билфатҳ ва ташдиди лом (яъне **палла**)* дараҷа ва мартаба ва тарозу ва пояи нардбон (аз «Бурҳони қотеъ»).

ПАЛИТА پليته пунба ё ресмон ё латтаи тобдода; ва **фатила муарраби** он аст. Муаллиф гӯяд, ки **фатила** лафзи арабист алоҳида маъхуз аз **фатл**, ки ба маънии ресмон тофтан. Зохиран **палита** мубаддали **фалита** хоҳад буд. Ва **фалита** муштақ аз **фалат**, ки ба маънии ногоҳ аст. Ва **фалита** ба маънии ногоҳгиранда бошад, яъне ҷалд ва ногоҳгиран-

даи шуъла. Ӯ он ки **фалита** қалби **фатила** бошад.

ПАЛАНГИНА پلنگينه мушобех ба пусти паланг; навъе аз чома, ки дар нукуш мушобех ба пусти паланг бошад.

ПУЛУФТА پلنته ба маънии оташпорае, ки ҳаво онро бибарад; ва ба хиндӣ онро чингарӣ гуянд (аз «Рашидӣ»).

ПУЛЧӢ پلچي фулулсуфурӯш; ва ба маънии хармухра низ омада (аз «Рашидӣ»); ва агар харфи аввал ёи тахтонии мазмун бошад (яъне юлчӣ)*, дар турки гузарбон ва гадон роҳнишин.

Фасли бои форсӣ маъа нун

ПАНЧПО پنجپا човвари обӣ, ки ба форсӣ харчанг ва ба арабӣ саратон гуянд.

ПАНЧ ДУЪО پنج دعا киноя аз панч намос.

ПАНЧГУШТ پنج گشت наботест, ки ба хиндӣ санбахолу гуянд (аз «Бурхон»).

ПАНЧ НАВБАТ پنج نوبت навбати панч вақт, ки бар дари подшоҳон зананд; ва ин аз аҳди Султон Санҷар муқаррар шудааст. Пеш аз ин се навбат мезаданд. Ва низ иборат аз он панҷ чиз, ки менавозанд, чун; духул ва дамома ва тунбак ва ной ва тос; ва низ киноя аз бонги намози панҷгона (аз «Баҳори Аҷам»).

ПАНЧУ ЧАҲОР پنج و چهار киноя аз нух фалак ё панҷ ҳавос ва чаҳор табъ.

ПИНҲОНШИКАНЧ پنهنان شكنج касе ки печутоби ӯ махфӣ бошад.

ПАНЧ ГАНЧ پنج گنج дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки киноя аз ҳавоси ҳамса ва салоти ҳамса ва баъзе «Хамса»-и Низомӣ гуфта; ва баъзе навишта, ки иборат аст аз панҷ хизона, аз ҷумлаи ҳашт ганчи Парвез ва он ин аст: аввал ганчи бодовард, ки онро шойгон низ гуянд; дуввум ганчи гов; севвум ганчи арӯс; чаҳорум ганчи сӯхта; панҷум ганчи шодовард (аз «Бурхон» ва ғайри он).

ПАНЧ АРКОНИ ҲАЧ پنج ارکان حج назди Шофеъӣ аввал эҳром бастан, дуввум саъй кардан миёни Сафо ва Марва, севвум вукуфи арафот, чаҳорум Муздалафа, панҷум тавофи Каъба. Ва назди Имоми Аъзам се аркон сивоӣ саъй ва Муздалафа.

ПАНД پند насиҳат; ба лафзи бурдан ва кардан ва пазируфтани ва шунидан ва додан ва гуфтан мустаъмал.

ПИНДОР پندار тасаввур ва тақаббур ва ҳаёл (аз «Бурхон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ПАНҶАР پنجر ҳар чи мушаббақ бошад; ва он чи аз ҷӯб ва ғайра ҷолӣ созанд.

ПУНБАДУЗ پنبه دوز ба маънии куҳнадӯз ғалат аст; саҳеҳ пинадӯз аст, бар вазни кинатӯз, ба маънии касе ки порчаи куҳна ва хирқа ва амсоли он дузад (аз «Сироч-ул-луғот»).

ПАНЧ ҲИС(С) پنج حس панҷ қувватҳои дарёфт ва он самъ аст ва ба сар ва шам ва завқ ва ламс; ва тафсили ин дар таҳқиқи ҳавос хоҳам навишт.

ПАНҶАИ АЛМОС پنجه العاس панҷаи фӯлодӣ, ки куштигирон барои варзиш созанд; ва алмос дар ин ҷо ба маънии фӯлод аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ПАНЧНУШ پنج نوش навъест аз таркиб, ки мураккаб бошад аз симоб ва мис ва оҳан ва фӯлод ва талқ ва рими оҳан; ва инро хиндуён панҷ амрит гуянд, яъне панҷ оби ҳаёт; ва атиббон фурс фақат рими оҳанро гуянд; *мурраби* он *фанҷануш* аст (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ПУНБАДАҲОН پنبه دهان киноя аз камгӯ ва камсухан (аз «Баҳори Аҷам»).

ПУНБА КАРДАН پنبه كردن ба маънии нарм сохтан ва очиз кардан (аз «Латоиф»).

ПИНГОН پنگان косаи мисин, ки онро дар об андохта андозаи гҳарӣ гиранд ва он косаро низ гҳарӣ гуянд (аз «Латоиф»). **Пингон** дар «Фарҳанги Онандроҷ» чунин шарҳ дода шудааст: як хисса аз даҳ хиссаи шабонарӯзӣ; чи шабонарӯзро ба даҳ қисмат кардаанд ва ҳар

кисматеро пинге гӯянд ва пингонро низ гӯянд. Ва он косаи кӯчаки мисин ё тоси руйин аст, ки дар буни он сӯрохе танг кунанд ва дар об гузоранд. Чун пур гардад ва дар тах нишинад як пинг шавад. Ва аксар обёрон ва музореъон онро доранд ва ба он қисмат ва андозаи об нумоянд. Ва ҳар косаи мисин ва тоси руйинро, ки зарфи таом ва ё об бошад **пингон** гӯянд; ва **финҷон муарраби** он аст (шарҳи **пингон** аз «Фарҳанги Онандроҷ» иловаи ба чоп ҳозиркунанда аст)*.

ПАНЧ АРКОН پنچ ارکان иборат аз панҷ бинои ислом; ва он калимаи тайиба ва намоз ва рӯза ва ҳаҷ ва закот аст.

ПАНЧ НАВБАТ ЗАДАН پنچ نوبت زدن изхори чоҳу салтанат кардан.

ПАНЧГОҲ پنجگاه авкоти намози панҷгона; ва номи пардае аз мусиқӣ; ва гоҳе *киноя аз ҳавоси хамса бошад.*

ПАНЧАРА پنجره хар чи мушаббак бошад; ва он чи дар баъзе иморот ҳоли созанд; ва хонаи ҷубин, ки барои даррандагон ва туюр созанд.

ПАНОҲ پناه ба лафзи *гирифтан* ва *кардан* ва *бурдан* ва *овардан* ва *доштан мустаъмал* (аз «Баҳори Аҷам»).

ПАНЧОҲ پنجاه номи адади маъруф, на билкаср (яъне **пинҷох**)* чунон ки машҳур аст (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Музил»).

ПУНБА//ПАНБА پنبة дар «Баҳори Аҷам» биззам; ва дар «Латоиф» билфатҳ.

ПАНЧПОЯ پنجپايه чонваре бошад даръёи баробари ғук; ба хиндӣ онро гингча (билкаср ва хар ду кофи форсӣ ва нун ва ҷими форсӣ) ва кекра низ гӯянд; ва ба арабӣ саратон хонанд. Ва номи бурҷи чаҳорум аз буруҷи фалак, ки онро Саратон ном аст (аз «Бурҳон» ва ғайри он).

ПАНЧҲАЗОРИ پنج هزارى касе ки мансаби панҷҳазоризот дорад; бидон ки панҷҳазоризотро як курур дом муайян бошад. Чун дом чихилум хисса мешавад, пас курури домро дуним лакҳ рупия бошад. Ва ин мансаб аз дигар мансабҳо аъло ва афзун аст.

Фасли бои форсӣ маъа вов

ПҶЕ پويа ба маънии даванда ва давон; чунонки гӯянд, ки аспро пӯё кардам (аз «Бурҳон»).

ПУРИ СИНО پورسینا ҳақим Буалӣ, ки номи падари ӯ Сино буд.

ПУРИ САҚҚО پورسقا Шайх Санъон, ки дар ишқи духтари тарсо куфр ихтиёр карда буд ва боз хидоят ёфт (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ПУТ پوت ба маънии чигар ва ахшо, яъне он чи дар сина ва шикам бошад. Чун қалия аз вай пазанд онро қалияи путӣ гӯянд (аз «Латоиф»).

ПУСТТАХТ پوست تخت бистари фуқаро, ки аз пӯсти шер ё оҳу ва ғайра бошад (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироч-ул-луғот»).

ПУЧ پوج ба маънии холи ва бемағз (аз «Баҳори Аҷам»).

ПУХ پوخ саргини одамӣ; лафзи туркист.

ПУД پود ва он ришта ва ресмоне бошад, ки ба арзи чома онро меандозанд; ба хиндӣ бана гӯянд; ва тору пуд ба маънии танабана меояд (аз «Бурҳон» ва ғайри он).

ПҶЛҶОД پولاد навъе аз оҳан, ки бағоят саҳт бошад (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Рашидӣ»).

ПУР پور бар вазни **нур**; ба маънии писар (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ПУРИ ҲОЧАР پورحاجر *киноя аз Исмоил алайҳиссалом, чаро ки волидан он ҳазрат Ҳочар ном дошт.*

ПУЗ//ПҶЗ پوز ба маънии бинии чаҳорпоён ва чеҳраи баҳоним (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Латоиф»).

ПҶЗИШ پوزش узр ва маъзарат (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ПҶШ پوش амр бар дур шудан (аз «Бурҳон»).

ПУРИ ПУШАНГ پورپشنگ Афросиёб.

ПУШОК پوشاك пӯш *муҳаффафи* пӯшиш ва ок лафзест муфиди маънии нисбат (аз рисолае муътабар).

ПҶСТИН پوستين қабо аз ҷарми баъзе ҳайвонот; ва ба маънии айб ва мазаммат (аз «Бурҳон»).

ПУСТ КАНДАН پوست کندن киноя аз зоҳир сохтан ва айби қасе баён кардан (аз «Мусталаҳот»).

ПУСТКАНДА ГУФТАН پوست كنده پوست бармало ва сарех гуфтан.

ПУШИДАН پوشيدن лозим ва мутаадди хар ду омада (аз «Мусталаҳот»).

ПУСИДАН پوشيدن саҳт суда шудан ва аз қухнағи қариб рехта шудан (аз «Муайид» ва «Шаръ-уш-шуаро»); ва дар мардум ба бон муваҳҳада (яъне бусидан)* шухрат гирифта.

ПУЯ پويه рафтори қариби давидан (аз «Бурҳон»).

ПУШОНА پوشانه номи чоест дар кӯхистони сари роҳи Қашмир (аз «Сироч-ул-луғот»).

ПУСТКАНДА پوست كنده сарех ва ошкоро (аз «Баҳори Аҷам»).

ПУЛИ СИЕҲ پول سياه миси маскук, ки ба хиндӣ пайса гуянд (аз «Баҳори Аҷам»).

ПУШИДА پوشيده ба маънии хилъат ва доми сайёд хар ду омада.

ПУЛЧӢ پولچي ба маънии роҳбар навиштаанд; ва ин ҳатост. Саҳеҳ юл-чи-ст (аз پولچي); ба замми ёи таҳтонӣ ва вови маъдула ва сукуни лом ва чими форсӣ), ба маънии гадон роҳнишин. Чи юл бар вази пул, дар туркӣ ба маънии роҳ ва калимаи чи ба маънии доранда ва соҳиб аст.

Фасли бон форсӣ маъа ҳон ҳавваз

ПАҲНЧАШМ پهن چشم шӯҳ ва беҳаё (аз «Чаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ПАҲН پهن ба маънии фарох ва ариз.

ПАҲЛУ ТИҲӢ ҚАРДАН پهلو تهی کردن қанора кардан аз коре (аз «Латоиф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).

ПАҲЛУ ЗАДАН پهلو زدن баробарӣ кардан (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

ПАҲЛУ ҚАРДАН پهلو کردن ба маънии қанора кардан.

ПАҲЛУ ДОДАН پهلو دادن мадади қасе нумудан (аз «Чароғи хидоят»).

ПАҲЛУ БА ЧИЗЕ ЗАДАН پهلو بجيزی پهلو баробарӣ ба он кардан (аз «Мусталаҳот»).

ПАҲЛУ ХҶРДАН پهلو خوردن садама хурдан (аз «Мусталаҳот»).

ПАҲЛУ НИҲОДАН پهلو نهادن хоби-дан (аз «Мусталаҳот»).

ПАҲЛУ ДУЗДИДАН پهلو دزدیدن ҳештанро боздоштан аз қасе ба наҳче ки қасе бар он мутталеъ нашавад (аз «Баҳори Аҷам»).

ПАҲЛАВ پهلو ба маънии шаҳр; ва забони паҳлавӣ мансуб бад-он аст, чаро ки ин забон дар айёми қадим ба шаҳро буд; ва ба маънии марди шучоъ ва диловар ва марди соҳибчоҳу мол; ва номи писари Сом ибни Нуҳ алайҳиссалом ва Порс писари ӯ буд; ва ба фатҳи аввал ва замми лом (яъне паҳлу)* хар ду тарафи сина ва шикам; ва ба маънии нафъ ва фоида (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Чаҳонгирӣ»).

ПАҲ په калимаи таҳсин аст, ба маънии хушо ва ҳаббазо (аз «Бурҳон»).

ПАҲ-ПАҲ په په муродифи ваҳ-вах, ки муҳаффафи воҳ-воҳ аст; ва ин барои мутлақ таҳсин нест, балки барои таҳсини ҳайратомехта аст дар туркӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

ПАҲЛАВИ پهلوӣ номи забонест аз ҳафт забони форсӣ ва он забони шахрист, чи паҳлав ба маънии шахр аст ва баъзе гуянд мансуб ба Паҳла, ки номи мулки Рай ва Исфаҳон ва Динавар аст; ва чамъе гуянд, ки паҳлавонони пойтахти қадим бад-он такаллум мекарданд (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки паҳлавӣ мансуб ба паҳлав, ки ба маънии азён ва аркон аст. Ва маҷозан бар маҳалли иҷтимоӣ эшон, ки урдуст итлоқ кунанд. Пас паҳлавӣ забони урдуст ва дарӣ мансуб ба дарихонаи подшоҳ аст.

Фасли бон форсӣ маъа ёи таҳтонӣ

ПЕРО پهرا амр аз перостан; ва ба маънии пероянда, яъне камкунанда аз қасе барои зебой (аз «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).

ПИЛПО پيلپا навъе аз беморни по; ва суроҳии бузург; ва гурзи оҳани ва хуккаи адвия (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ПИЛБОЛО پيل بالا яъне ба микдори комати пил.

ПИРИ САРАНДЕП پير سرانديپ киноя аз Одам алайҳиссалом; чаро ки аз биҳишт бар замини Сарандеп афтада буданд.

ПЕШДАСТ پيشداست нонб ва пешкор; ва низ ба маънии ғолиб ва мададгор (аз «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»).

ПИЛТАПЕЧ پيلتاپيچ чизе ки мисли фатила тоб ёфта бошад; ва ин аз истилоҳи лутийн аст; ва номи дови куштӣ, ки дасти худ зери бағали ҳариф бурда ба гардани ӯ печидан (аз «Шарҳи Гулкуштӣ»).

ПАИСИФЕД پيسفيد ӯ шумқадам (аз «Мусталаҳот»).

ПИЛБАНД پيلبند тадбирест дар бозни шатранҷ, ки дар паси пили худ ду пиёда ниҳанд, то ин ҳар се тақвияти ҳамдигар нумоянд ва муҳраи ҳарифро ба ин тараф омадан надиҳанд ва пилбанди ҳарифро ба пиёдан худ мешикананд.

ПЕШХҶҮРД پيشخورد ба маънии чошнии таом ва таоми андак, ки наҳор бад-он шикананд (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ПЕШОМАД پيش آمد сулук ва риоят.

ПЕШНИҲОД پيشنهاد ба маънии ирода ва манзури хотир.

ПАЙКОР پيكار ба маънии ҷанг (аз «Қашф»); ва дар «Бурҳон» ба кофи форсист (яъне **пайгор**)*; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **пайгор** дар «Бурҳон» ба кофи форсист ва ба кофи арабӣ суҳрат дорад. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **пайкор** ба кофи арабист ва ба кофи форсӣ низ дар «Бурҳон» воқеъ аст. Алаттақдирини маънии таркибии он амре ки нисбат дошта бошад ба по. Ва он иборат аст аз исботи қадам ва афшурдани по, ки аз лавозими ҷанг аст ва ба маънии ҷангу ҷидол *маҷоз* аст.

ПИРОНАСАР پيراناسر ба маънии ҳолати пирӣ (аз «Сироч-ул-луғот»); ва дар «Ҳибон» навишта, ки лафзи

она гоҳе муфиди маънии вақт бошад. Ва маънии он вақти пири сар аст, ки иборат аст аз сифедии мӯи сар.

ПИЛАВАР پيلاور ба маънии шишагар ва аттор ва абрешумфурӯш (аз «Бурҳон»).

ПАИСИПУР پيسپور ба маънии поймол (аз «Бурҳон»).

ПИНАДУЗ پينهدوز бар вазни кина-тӯз, ба маънии касе ки порча бар кафш ва чома ва хирка ва амсоли он дӯзад (аз «Сироч-ул-луғот»).

ПЕШВОЗ ва **ПЕШБОЗ** پيشواز ба маънии истикбол қардан ва ба маънии истикболқунанда (аз «Сироч» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»).

ПЕШХЕЗ پيشخيز хидматгори ҷолок ва нашид ва оҳанги суруд (аз шарҳ).

ПЕС پيس ба маънии барас; ва ба маънии мабрус, яъне касе ки бар андомаш доғҳои сифед пайдо шуда бошад (аз «Сироч-ул-луғот» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).

ПЕШРАС پيشرس меваете ки пештар аз дигар мевачоти мавсими худ пухта шавад.

ПЕШ پيش ба маънии мозӣ; ва ба маънии ҳузур ақсар ояд; ва ба маънии мустакбал шоз ва нодир аст (аз «Сироч-ул-луғот»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» но чи ба маънии мустакбал оварда ин аст, мисраъ:

Сари бозори расвой нишастам, то
чи пеш ояд...

Бадри Чоч ғӯяд, байт:

Пеш дар ин хокдон чамъ шудан
руй нест.
Хотири худро чу зулф пеши парешон
мадор.

ПЕШҚАШ پيشکش ба маънии назрона (аз «Мусталаҳот»).

ПЕШҚАБЗ پيشقبض навъе аз аслиҳа; ва номи фане аз куштӣ ва он даст бар дасти ҳариф қарда ба авзоъи мухталиф ба зур задан аст. Дар ҳиндӣ онро кили номанд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Шарҳи Гулкуштӣ»).

ПЕШТОҚ پيشطاق ба маънии саҳни хо-на ва дарвозаи баланди қасри ума-

- ро ва мулук; ва ба маънии сахни пеши дарвоза (аз «Мусталахот»).
- ПАЙСРОК** *پيسراک* уштури чавон (аз «Рашидӣ»); ва сохиби «Қашф» навишта, ки лафзи туркист, ки ба форсӣ астар ва ба ҳиндӣ хаччар номанд.
- ПЕШОҲАНГ** *پيش آهنگ* он ки пеш-пешӣ лашкар ва қофила равад (аз «Баҳори Аҷам»).
- ПЕЧОК** *پيچاک* ба маънии печу хам; ва дар «Мадор» ба маънии турра ва зулф.
- ПИЛМОЛ** *پيل مال* поймол қардан касеро ба андохтан дар таҳи пил (аз «Бурҳон»); ва «ба изофат (яъне **пили мол**)» ба маънии моли бисёр, яъне пили маҳмули мол.
- ПИХОЛ** *پيخال* саргини муғфон.
- ПИЛСАМ** *پيلسم* номи паҳлавоне бародари Бирон, ки сарлашқари Афросиёб буд, ки аз дасти Рустам кушта шуда (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»)
- ПАЕМ** ва **ПАЙҒОМ** *پيام و پيغام* ба лафзи *гузордан* ва *қардан* ва *додан* ва *расонидан* ва *омадан* ва *овардан* ва *бурдан* мустағмал (аз «Баҳори Аҷам»).
- ПЕРОСТАН** *پيرواستن* ва назди баъзе ба фатҳ (яъне **пайростан**)* ба маънии кам қардан ва буридан чизеро ба чихати ороиш ва зебоии он, масалан мӯи зиёдаи одамі буридан ё шохӣ дарахти номуносиб аз дарахт қатъ қардан то хушнамо гардад (аз «Сироч-ул-луғот» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Муайид»).
- ПЕРОМУН** *پيرومون* гирдогирд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).
- ПЕРОМУН//ПЕРОМАН** *پيروامن* дар «Муайид» ба фатҳ аст, мутобиқи «Рашидӣ»; ва дар «Бурҳон» билқаср ва ёи маҷҳул ва замми мим, чаро ки *муҳаффафи перомун* (*پيرومون*) аст. Ва дар «Сироч» **пероман** (билфатҳ) бар вазни **перо-хан** ба маънии гирдогирди чизе.
- ПЕШБИН** *پيش بين* доно (аз «Бурҳон»).
- ПЕШДАНДОН** *پيش دندان* чизе ки нахор бад-он шикананд (аз «Мусталахот»).
- ПЕШ КАШИДАН** *پيش كشيدن* дар итоб гирифтани (аз «Мусталахот»).
- ПЕШДОМАН** *پيش دامن* ба маънии ҳодим (аз «Мусталахот»).
- ПИЛ АФГАНДАН** *پيل افگندن* киноя аз очиз қардан ва ғолиб омадан (аз «Сироч» ва «Бурҳон»).
- ПЕШДОДИЁН** *پيش داديان* авлоди Хушанг, ки ӯ дар Форс аввали одил (яъне подшоҳи одил аз табакаи аввал, аз ҷумлаи чаҳор табакаи шохони Эрон, ки ба адлу дод машхур будаанд)* будааст. Ва баъзе ёздаҳ тан гуфтаанд: Қаюмарс ва Хушанг ва Таҳмураб ва Ҷамшед ва Заҳҳок ва Фиридун ва Манучеҳр ва Навзар ва Афросиёб ва Таҳмосп ва Гуштосп (аз «Бурҳон»).
- ПИЛРО ҲИНДУСТОН ЕД ДОДАН** *پيل را هندوستان ياد دادن* киноя аст, дар маънӣ ва шӯриш овардан пилро; ва ин масал мухтареғи аҳли Эрон ва Турон аст (аз шарҳи Хони Орзу, ки бар «Сикандарнома» аст).
- ПЕХТАН** *پيختن* аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»; ва маънии он маъруф аст.
- ПИРИ ҚАНЪОН** *پيركنعان* киноя аз Яъқуб алайҳиссалом.
- ПАЙМОН ПУР ШУДАН** *پيمان پر شدن* умр ба охир расидан.
- ПАЙМОН** *پيمان* ба маънии аҳд, ки дар урф онро қавл ва иқрои гуянд.
- ПАИ ҚАРДАН** *پي كردن* ба маънии рағу пайи поро аз болои пошна ба шамшер қатъ қардан ва аз инчунин қатъӣ пой қобили рафтор намено-над, агарчи захм беҳ шавад; ва **пай қардан** гоҳе ба маънии очиз қардан ва берафтор қардан низ ояд.
- ПИҲИ ГУРГ БАР ПЕРАҲАН МОЛИДАН** *پيه گرك بر پيروهن ماليدن* макруи фуреб қардан (аз «Мусталахот»).
- ПАЙСИПУРОН** *پي سپران* ба маънии равандагон ва мусофирон ва пой-молқардагон.
- ПЕГУ** *پيگو* номи мулкест ба ҷониби Зеробод (аз «Мусталахот»); ва он дар шарқи Ҳиндустан аст. Ва ба фатҳ ва қофи форсӣ (яъне **пайғу**)* кисме аз чавахир аст.

ПИНУ پینو ба маънии чуғроти хушк кардашуда, ки ғурабо аз он нонхӯриш созанд ва ба турки онро **курут** гуянд; ва ба маънии мутлақи чуғрот низ омада (аз «Бурҳон» ва «Сироҷ-ул-луғот» ва шарҳи «Нисоб»).

ПЕШРАВ پشرد ба маънии ходим; ва ба маънии нашид ва оҳанги суруд (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ПЕРОЯ پيرايه ороиш ва либос ва ба маънии зевар (аз «Бурҳон» ва «Муайид»); магар маҷхулро маъруф хондан фасеҳ аст? (аз «Сироҷ-ул-луғот» ва «Баҳори Аҷам»).

ПАЙҒОРА پيغوره ба маънии сарзаниш ва таъна (аз «Сурурӣ» ва «Сироҷ» ва «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Қашф»); ва кила билкасро ба ёи маҷхул (яъне **пегора**)*.

ПАЙҒУЛА پيغوله ба маънии ғуша (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонғирӣ» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф»).

ПИЛА پيله кирме бошад, ки аз ӯ решм ҳосил шавад (аз «Бурҳон»); ва дар «Латоиф» сивои маънии мазкура ба маънии палаки чашм низ навишта. Ва дар «Сироҷ-ул-луғот», ки **пила** бар вази **хила** ба маънии байзан абрешум, ки кирми тананда дар он ҷой ғирад; ва ба маънии кирми тананда низ омада.

ПЕШГОҲ پيشگاه садри маҷлис; ва фарше, ки пеши айвон ва пеши тахту маснади салотин ва умаро бигустуронанд; ва сахни хона (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Мусталаҳот»).

ПЕШИНГОҲ پيشينگاه вақти намози зуҳр; ва намози зуҳро пешин аз он гуянд, ки Ҷабраил алайҳиссалом расулдуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва салламаро аввал аз ҳама намозхо намози зуҳр таълим карда буд.

ПИЕДА پياده мураккаб аз **пӣ** ба маънии по ва **ода**, ки калимаи нисбат аст. Бар ин тақдир бояд, ки ба **фатх** (яъне **паёда**)* бошад, лекин машҳур ба каср аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ПАЙСА پيسه зари нақд; ва бад-ин маъний муштарақ аст дар хиндӣ ва

форсӣ; ва билкасро ва ёи маҷхул ва сини мухмала (яъне **песа**)* ба маънии аблак, яъне ҳар чизе ки сиёҳу сифеди омехта бошад; ва ба маънии мабрӯс (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироҷ»).

ПЕХТА//ПИХТА پيخته ба маънии майда.

ПИРИ ЧИҲИЛСОЛА پير چهلساله киноя аз Ҷабраил алайҳиссалом; ва дар «Сироҷ-ул-луғот» навишта, ки киноя аз қуввати оқида, ки дар умри чихилсолағӣ тамом ва комил мешавад.

ПИҲ پيه чизе сифед, ки бар гушт монанди равған мунҷамид мебошад; онро ба урф **ҷарбӣ** гуянд.

ПИРАФШОНӢ پيرانشاني қорқон ҷавонон дар хангоми **пирӣ** қардан (аз «Ҷароғи хидоят» ва «Мусталаҳот»).

ПАЙ پى чизест сифеди нарм дар печидан ва саҳт даргӯсастан, ки дар бадани хайвонот ба ҳам мерасад ва онро дар арабӣ **асаб** номанд ва ба хиндӣ **паттҳа** гуянд; ва ба маънии решаҳои асаби мазкур, ки бар камон ва ғайра часпонанд; ва ба маънии по; ва ба маънии нишонни қадам; ва ба маънии дунбол ва ақиб; ва ба маънии барои; ва ба маънии бор ва қарат ва мартаба; ва ба маънии тобу тоқат (аз «Ҷаҳонғирӣ» ва «Бурҳон»); ва билкасро (яъне **пӣ**, **пе**)* харфест аз ҳуруфи махсусан форсӣ. Ва ин харф дар таъриб ва ғайри таъриб ба **фо** бадал шавад, чун: **пил** ва **фил**; **сипед** ва **сифед** ва ба бон муваҳхада, чун: **тап** ва **таб** ва ба чими арабӣ, чун: **полиз** ва **ҷолиз** ва ба ғайини муъҷама, чун: **парвезан** ва **ғарвезан** ва ба қофи тозӣ, чун: **пих** ва **ких**, ба маънии чирки чашм; ва ба лом, чун: **Саранден** ва **Сарандел**; ва ба мим, чун: **сапорук** ва **саморук**, ба маънии қабутар ва ба вов, чун: **чорпо** ва **чорво**.

ПАЙҚОНӢ پيکاني чинсе аз лаъл; ва навъе аз нушодур; ва қисме аз ёқут (аз «Ҷароғи хидоят» ва «Бурҳон» ва «Сироҷ»).

ПИЛОНИ МЕЪБАРИЯ پيلان معبري пилони калон, ки бар онҳо ништаста аз даръёе убуру кунанд.

ПИРОНАСАРИЯ پيرانه سوري ба маънии

ҳолати пирӣ (аз «Сироҷ-ул-луғот»);
ва дар «Хиёбон» навишта, ки лаф-
зи она гоҳе муфиди маънии вақт
бошад. Маънии он вақти пирии сар
аст, ки иборат аст аз сифедии мӯи
сар.

ПИНАКИ *پینکی* бар вазни зиракӣ; ба
маънии ғунудагӣ ва муқаддимаи
хоб (аз «Мусталаҳот»).

ПЕШДАСТӢ *پشدستی* ниёбат ва саба-
қат нумудан.

ПЕШОНИ *پیشانی* ду маънӣ дорад: ав-
вал маъруф аст; дуввум ба маънии
сахтӣ ва бешармӣ ва шухӣ (аз «Ла-
тоиф»); ва дар «Мусталаҳот» ба
маънии лаёқат ва шоистагӣ омада;
ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии
вусъат ва фароҳӣ; ва ба маънии
насиб ва қисмат аст.

БОБИ ТОИ ФАВҚОНИ

Фасли тои фавқонӣ маъа алиф

ТО *ت* дар луғати араб хоки нарм;
ва дар форсӣ ба маънии адад, чу-
нонки; *якто* ва *дуто*; ва ба маъ-
нии таҳи чома ва ғайра; ва ба
маънии тахтаи қоғаз; ва *мухаффа-
фи тор*, ки бар сари созоҳо банданд;
ва ба маънии ҳаргиз ва зинҳор, чу-
нонки байт:

Зи соҳибғараз то сухан нашнавӣ,
Дигар кор бандӣ пушаймон шавӣ.

мисраъ:

То дуруштӣ ҳунар напандорӣ...

ва барои танбех, яъне барои огоҳӣ
додан, чунонки байт:

То чӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,
Рузи дармондагӣ ба сими дағал!

ва ба маънии агар, ки калимаи
шарт аст, Урфӣ гӯяд, байт:

То теғ ба каф ёбӣ бар нафс дудастӣ зан,
То санг ба каф ояд, бар шишаи
ҳастӣ зан!

ва барои ибтидон замон, чунонки
мисраъ:

То ишки ту дар сина макон қард,
киро чой...

ва барои интиҳо ояд, гоҳе замонӣ
бошад, чунонки мисраъ:

То ба рузи чазо паёлай бод...

ва гоҳе маконӣ, чунонки мисраъ:

Зя машрик то ба мағриб таште аз зар...

ва барои рабт қонимақоми қофи
рабт ояд, мисраъ:

Бифармуд то доғи шон барқашанд...

ва* барои ихтисор ояд, чунонки
байт:

Бифармуд то кордонони Рум
Суви кед рафтанд з-он марзу бум.

ва барои иллат ояд, байт:

Зи ман сурат набандад маънии озори
хотирҳо,
Ба ёди кас наёям, то набошам бори
хотирҳо.

ва барои баён ояд, яъне қонимақо-
ми қофи баёнӣ, чунонки байт:

Умри ғиронмоя дар ин сарф шуд,
То чӣ ҳурам сайфу чӣ пушам шито.

байт:

Дабирон нигар, то ба рузи сифед
Қалам чун тарошанд аз мушқбед.

ва барои натиҷа ва тараттуби фои-
да ояд, байт:

Чашми ман қард ба ҳар гӯша равон
сайли сиринҷ,
То саҳисарви туро тоза ба обе дорад.

мисраъ:

Биё то бигардем майдон хуш аст...

ва ба маънии ҳамон дам ва ҳамин
ки, яъне барои шиддати илтизоми
байнуламурайн ва суръати таратту-
би амри сонӣ бар аввал, чунонки
бигӯӣ: То мӯш аз сӯроҳ барояд,
гурбааш бихӯрад; дар назм Соиб
гӯяд, байт:

То туро аз дур дидам рафт хушу ақли
ман,
Мешавад наздики манзил қорвош аз ҳам
чудо.

ва тои мусаммо, яъне тои бидуни
алиф барои хитоби воҳид ояд ва

он ду қисм аст: яке **то**, ки музофилайҳ афтад ва он дар авохири асмо ояд ва маънии ту диҳад, чунонки: *рӯят* хуб аст ва *ғуломат* нек; дувум мафъул воқеъ шавад ва он дар авохири афъол ва асмо ояд, чунонки: *аспат*-ро давонидам, мисраъ:

Нагуямат, ки ҳама сол
майпарастӣ кун...

ва ба маънии худ ояд, мисраъ:

Гирам, ки ғамат нест ғами мо ҳам
нест...

Ба *роҳат* сурмасо кардӣ қабинам...

ва зонд ояд, чун: *болишт* ва *болиш* ба маънии такъя ва *фаромуш* ва *фаромушт* ва *дастрас* ва *дастраст*. Ва **то** дар арабӣ ҳашт қисм ояд: тон таънис, ки дар охири асмо воқеъ шавад ва дар ҳолати вақф ҳо гардад, чун: *зориба* ва *мазруба* ва *фосиқа* ва *мастура*; ва тон масдария, чун: *зорибият* ва *мазрубият* ва *раҳмат* ва *қаноат* ва *ғафлат*; ва тон ваҳдат, чун: *самарат* ба маънии хурмои воҳид ва *ҳамома* ба маънии қабутар ё қумрини воҳид; ва тон зоида, чун тои *тамратин*; ва тон муболага, чун тон *аломат* ва *фаҳомат*; ва тон иваз, чун *иддат*, ки дар асл ваъд буд; ва тон накл, эй **то**, ки барои накли калима аз маънии васфӣ ба сӯи маънии исмӣ меояд, чун тои *кофия* ва *халифа*, зеро ки ин ҳар ду лафз дар асл бидуни то буданд ва маънии васфӣ медоштанд. Ҳоло ки аз он маънии васфӣ манкул гашта исм шуданд, то ба ҷихати далолат бар ҳамин маънӣ оварданд; ва тои қасам ва ин ҷуз бар лафзи аллоҳ дарнаёяд, чун *толлоҳ*, ба маънии қасами худ. Ва ин ҳарф ба ҷими тозӣ бадал шавад, чун *ғорат* ва *ғораҷ*, чунонки дар «Фарҳанги Қавсий»-ст ва *лат* ва *лаҷ* ва ба ҷими форсӣ, чун *тус* ва *чус*, боди асфал, ки бесадо бошад ва ба доли муҳмала, чун *тут* ва *туд* ва ба сини муҳмала, чун *сез* ба вазн ва маънии *тез*, ки муқобили кунд аст ва ба қофи арабӣ чун *чошт* ва *чошк* ба маънии аввали рӯз ва дар таъриб ба сон мусалласа ва тои (ط) муҳмала бадал шавад, чун *Таҳмура*с муар-

раби *Таҳмура*т (تهمورث) ба ду тои фавқонӣ.

ТОСО تاسا андӯх ва малол ва изтироб ва беқарорӣ (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ТОБ تاب ба маънии тоқат ва тувоной; ва ба маънии равнак; ва ба маънии печидагӣ; ва ба маънии равшани; ва ба маънии гармӣ; ва амр бар печидан ва амр бар давидан ва амр бар равшан кардан. Ва ин лафз аксар ба қаринаи муродифифодаи маънӣ мекунад, чунончи: *тобу тоқат* ва *печуб* ва *обуб* ва *табу тоб* ва *тағу тоб*. Ва лафзи *тоб* ҳар гоҳ ки ба маънии печ бошад, ба калиман *хурдан* ва *уфтодан* ва *афгандан* ва *гирифтани* ва *задан* ва *додан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ТОИБ تائب тавбакунанда.

ТААҲҲУБ تاهب сохта ва омода шудан.

ТОБУТ تابوت сундуки мурда.

ТОРАТ تارت як бор ва як мартаба (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ТОРОТ تارات ҷамъи торат; ва баъзе навишта, ки дар форсӣ мубаддали *тороҷ* аст.

ТОММОТ تامات ба маънии комилот; чи ин ҷамъи *томма* аст, ки *муаннаси том* бошад. Ва *томм* (ба ташди ди мим) исми фонл аст аз *тамом*, ки масдар аст.

ТАЪҶИЧ تاجيج забона задани оташ.

ТОРОҶ تاراج ғорат кардан; лафзи форсӣст, ба калиман *додан* ва *кардан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАЪРИХ تاريخ вақти ҷизе падид кардан (аз «Мунтахаб»); ва дар истилоҳ таъйин кардани муддатеро аз ибтидои амри азим ва қадими машҳур то зуҳури амри сонӣ, ки ақиби ӯст, то ки дарёфта шавад ба замонаи оянда. Ва дигар муддати зуҳури ин амри сонӣ ба лиҳози нисбати баъди муддати амри қадими машҳури аввал.

ТАЪЛИД تاليد моли қуҳна ва қадим (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ТАЪБИД تابد چовид кардан (аз «Мунтахаб»).

ТОШГАНД تاشگند шахрест дар Турон.

ТОРУ ПУД تاروپود торҳои тӯл ва арзи чома; ба хиндӣ танабана гуянд.

ТОР تار маъруф аст; ва ресмони чома, ки ба хиндӣ тана гуянд; ва ба маънии торик; ва ба маънии миёни сар, дар ин сурат *мухаффафи то-рак* аст; ва номи дарахте мушобех ба дарахти хурмо, ба ин маънӣ *муфarrаси тор* (تور) аст, ки ба ро-и сақили хиндист; ва дар туркӣ *тор* ба маънии танг аст, ки зидди фарах бошад.

ТОЧИР تاجر савдогар; ва касоне ки ба фатҳ ва замми чим (яъне *тоҷар* ва *тоҷур*)* хонанд маҳзи ғалат.

ТОРМОР//ТОРУМОР تارومار//تارومار ба маънии зеру забар ва қачу маҷ ва парешон ва пароганда; ва гоҳе ба ҳамин маънӣ *толмол* (*толумол*) низ меояд (аз «Кашф» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Мусталаҳот»).

ТОЛОР تالار чаҳор сутун дар замин фуру бурда болои он монанди тахт аз ҷубу тахта пӯшанд (аз «Рашидӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Мусталаҳот» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»); зоҳиран ҳамин аст, ки ба хиндӣ онро танд гуянд.

ТОБЕЪДОР تابددار ин лафз ғалат аст, чаро ки лафзи *тобеъ*, ки сиған исми фонд аст, ба таркиби лафзи *дор* ҳоҷат надорад. Агар иттифоқ афтад ба ҷояш *табаъдор* (бидуни алиф) ё фармонбардор бояд гуфт.

ТОЗ تاز *мухаффафи тоза* (аз «Латиф»); ва дар «Луғати Бобо» ба маънии тохтан ва ба маънии маҷбуб.

ТОЧИ ХУРУС تاجخوروس гулест сурхранг, ки дар диёри мо онро калға гуянд.

ТААННУС تانس хӯ гирифтани ба чизе.

ТАЪСИС تائيس устувор кардан ва бунёди ниҳодан; ва номи ҳарф аз ҳуруфи қофия (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ»).

ТОЗИШ تازش давидан (аз «Бурҳон»).

ТОШ تاش ба маънии худованд ва ёр ва шарик; ва дар туркӣ яке аз алфози ширкат аст, чунонки калимаи *ҳам*, ки барои ширкат мустаъмал

мешавад, чунончи: *ҳамроҳ* ва *ҳамсабақ*; ҳамчунин лафзи *тош* дар охири исме оранд барои иштирок. Пас *ҳочатош* ба маънии *ҳамҳоҷа* бошад, яъне бандагони як худованд. Ва ба ин маънӣ мубаддали *дош* бошад, ки лафзи туркист; ва ба маънии қалаф, ки бар рӯи баъзе мардум падида ояд. Ва ба маънии ёр ва хона ва ғулом низ омада. Ва дар туркӣ сангро гуянд (аз «Бурҳон» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Кашф» ва «Мадор» ва луғоти туркӣ).

ТОЛОШ تلاش бар вазни *шобош*; ба маънии саъй ва ҷустуҷӯ зоҳиран ғалат аст, чаро ки дар калом асо-тиза ва кутуби луғат наёмада. Магар ин ки бигӯем ин лафзи туркист ва дар туркӣ ҳаракотро ба ҳуруфи иллат менависанд. Пас алифи аввал фатҳи тои фавқонист. Навиштани ин алиф дуруст бошад ва хонданиш нодуруст.

ТОЧИ ШАМЪ تاجشمع шуълаи шамъ (аз «Мусталаҳот»).

ТОҒ تاغ кӯҳ (аз луғоти туркӣ); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки *тоғ* ва *тоҳ* (аввал ба ғайни муъҷама ва сонӣ ба хои муъҷама) дарахтест, ки оташи ҷуби он дер монад. Қавсӣ гуянд, ки қариб ба даҳ рӯз. Ва дар «Сомонӣ» навишта, ки онро озоддарахт низ гуянд, чунонки дар «Қонун» аст.

ТОИ ТАШРИФ تائيرت як хилъат (аз «Мусталаҳот»).

ТАЪЛИФ تاليف ду чиз ё чанд чиз бо ҳам ба пайвастагӣ ва рабт додан; ва ба маънии ҷамъ нумудан бо тартиб. Ва гоҳе *таълиф*, ки масдар аст ба маънии исми мафъул низ меояд. Дар ин сурат китобе бошад, ки дар он аз чанд кутуб матолиби шатторо ҷамъ нумуда бошанд (ва ин мустафод аст аз кутуби луғат ва шурӯҳ).

ТААЛЛУФ تالفت бар вазни таассуф; улфат ва дӯстӣ ва созгорӣ ёфтан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва ғайри он).

ТААННУФ تائف ор ва нанг доштан (аз «Мунтахаб»).

ТАЪИҚ تائق ба маънии шойиқ (аз «Нихоя»).

ТААТТУҚ تاتىق орзуманд шудан ва бадху шудан (аз «Латоиф»).

ТОК توك дарахти ангур; ва номи қавмест дар навоҳии Дехлӣ ва Гучрот (аз «Мадор» ва «Бурҳон»).

ТОЧИК تاجك авлоди араб, ки дар Ачам бузург шуда бошад ва аксари эшон савдогар бошанд. Лиҳозо аз тоҷик гоҳе савдогар мурод бошад (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ТОРАК تارك миёни сари одамӣ ва фарқи сар (аз «Бурҳон» ва «Мадор»); ва ин тағсири тор аст, ки ба маънии миёни сар аст.

ТОРИК تاريك дар истеъмол ин лафзи хос аст ва лафзи тира ом, чаро ки ҳар чиз, ки торик бошад онро тира метавон гуфт ва он чи тира бошад онро торик наметувон гуфт (аз «Чароғи ҳидоят»).

ТОЧИК تاجيك арабзода, ки дар Ачам калон шавад; ва номи вилояте ва тоифае, ки гайри-арабӣ бошад (аз «Латоиф» ва «Сироч»); ва дар луғоти туркӣ ба маънии аҳли фурс навишта.

ТОЛ تال ду пиёлаи кӯчаки камумк бошанд аз биринҷ, ки ҳангоми ракс ва суруд бо ҳам зананд ва ба садон он усули суруд нигоҳдоранд. Ва ин лафзи ҳиндист (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Ачам»).

ТАЪВИЛ تاريل бозгашт қардан аз чизе; ва таъбири хоб; ва ҳилаи шаръӣ; ва дар истилоҳ гардонидани калом аз зоҳир ба сӯи ҷиҳате, ки эҳтимол дошта бошад ва низ оқибати падида қардан. Ва гуянд, ки таъвил муштак аз аввал аст. Пас таъвил гардонидани калом бошад ба сӯи аввал ва баён қардан аз иборате ба иборати дигар (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Фарҳанги Ҳусайнӣ» ва «Зубдат-ул-фавоид»); ва ин аз таҳқиқоти Хонсоҳиб Абдулқаримхони мағфур аст.

ТОЛМОЛ//ТОЛУМОЛ تال مال//تال دومان ба маънии парешон (аз «Бурҳон»).

ТААММУЛ تامل андеша нумудан (аз «Мунтахаб»).

ТААҲҲУЛ تامل бар вазни тааммул; зан хостан ва соҳиби иёлу атфол шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАЪЧИЛ تاجيل бар вазни тағъил; муҳлат додан.

ТАЪКИДУЛМАДҲ БИМО ЯШБА-ХУЗЗАМ تاكيد المذح بعائشه التيم سито-иши касе ба ваҷе нумудан, ки агар баъд аз он хоҳад, ки барои таъкиди ситонш сифати дигар афзояд, ба лафзе оғоз кунанд, ки сомеъро тасаввури он шавад, ки баъд аз ин зам хоҳад қард. Лекин чун ба сифат қамоли дигар муяққад созад, сомеъро нишот афзояд, байт:

Лабаш рӯхпарвар, вале майфуруш,
Шабаш меҳрфарсо, вале рӯзпуш.

Ва таъкидуззам бимо яшбахулмадх хилофи ин аст.

ТААЛЛУМ تالم дард ёфтан (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Канз»).

ТОМ(М) تام ба маънии тамом ва комил.

ТАЪБИН تابين дар пайи чизе шудан ва паси чизе рафтани (аз «Су-роҳ» ва «Мунтахаб»); ва соҳиби «Музил-ул-ағлот» навишта, ки ин масдар аст бар вазни тағъил, ба маънии пайравӣ. Магар истеъмоли ин масдар ба маънии исми фиол дуруст аст, ба маънии пайравику-нанда. Чунончи қамъи ин форсиён таъбинон меоранд.

ТОБДОН تابدان равзанае ки дар иморат барои омадани равшани офтоб гузоранд.

ТОРДОН تاردان зарфе ки дар он барои танбӯр ва сетор торхоро нигоҳдоранд, то индалҳоҷат ба қор ояд.

ТОЗИЁН تازيان шитобон (аз «Латоиф»); ва ба маънии арабони араби-забонон.

ТОБЕЪИН تابعين ба истилоҳи муҳаддисин ҷамоаи мусулмонон, ки ба яке ё бештаре аз асҳоби расулulloҳ мулоқот нумуда бошанд; ва табаъаи тобеъин онон ки тобеъинро дида бошанд.

ТОҲУ تاهو навъе аз шароб (аз «Бурҳон»).

ТОҒА تاهه ҳолу (аз луғоти туркӣ).

ТОСА تاسه ба маънии андӯх ва малол; ва ба маънии изтироб ва беқарорӣ (аз «Бурҳон» ва «Латоиф» ва «Баҳори Ачам»).

ТОБХОНА **تابخانه** ба маънии хаммом ва хонае, ки дар он танӯр бошад ё бухор (аз «Ҷаҳонгирӣ»); ва ба маънии хонаи ҷолидори мушаббак; ва ҷое ки дар он печутоб ҳосил шавад.

ТОБА **تابه** курси оҳан, ки бар он нон пазанд; ва ба ҳиндӣ тава гуянд.

ТОФТА **تافته** қумоши абрешумӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

ТОЗИЕНА **تازيانه** он чи бад-он аспро зананд; ба ҳиндӣ кура; мураккаб аз тозӣ, ки аспӣ тозист ва она каллимаи нисбат.

ТААЛЛУТ **تالة** аз боби тафаъул; ҳақпарастӣ; ва мутааллит ибодат ва зориқунанда (аз «Фарҳанги Ахлоқи Носирӣ»).

ТОТУРА **تاتوره** наботест, ки самари он захр бошад; ва ба ҳиндӣ дҳатура гуянд.

ТАЪДИЯ **تاديه** ба маънии расонидан ва гузордан ва адо қардан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ТОҚИ **تاقي** қулоҳ (аз луғоти туркӣ).

ТОЗИ **تازي** ба маънии забони арабӣ; ва ба маънии аспӣ тозӣ; ва ба маънии сағи шикорӣ (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки тозӣ ба маънии арабӣ ва ин мансуб ба тоз аст. Чун лафзи тоз ба маънии тозанда низ омада. Ва дар авоили нислом арабон тохту тороч бисъёр дар Эрон қардаанд, бад-ин ҷихат нисбат ба тоз қарда.

ТААННИ **تاني** ба маънии даранг ва дер (аз «Қашф» ва «Қанз»); ва навиштаанд, ки ин маъхуз аз ино-ст (ки ба қасри аввал бошад), ба маънии даранг ва дер дар вақти чизе ёфтан.

ТААССИ **تاسي** итоат ва пайравӣ қардан (аз «Мунтахаб»).

ТОИ **تاي** ба маънии ҷома; ва ба маънии адад; ва ба маънии тӯ, ки онро таҳ ва лой низ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор»); ва ба маънии тахтаи қоғаз; ва ба маънии тоқ, ки *зидди* **ҷуфт** бошад, низ гуфтаанд.

ТОЗАДИМОҒИ **تازهدماغى** доноӣ ва хуш-холӣ.

ТОЛИ **تالي** ба маънии дар пай раванда; исми фойл аст аз тилв, ки (билқаср) ба маънии паси чизе рафтани аст; ва гоҳе ба маънии қиммақом ояд. Ва ба истилоҳи мантиқ ба маънии ҷузъи сонии қазияи шартия ва ҷузъи аввали онро муқаддам гуянд. Ҷунонки дар қазияи ҳамлия мавзӯ ва маҳмул гуянд, дар шартия муқаддам ва толи хонанд, ҷунончи «ин қонатишшамсу толеъатан фаннаҳору мавҷудун» ҷузъи аввалро, ки «ин қонатишшамсу толеъатан» бошад, муқаддам гуянд ва ҷузъи сониро, ки «фаннаҳору мавҷудун» бошад, толи номад. Ва ин низ маъхуз аз тилв аст. Ва номи аспӣ ҷаҳорум ва тафсилашро дар таҳқиқи лафзи **мучалли** бояд ҷуст (аз шуруҳи «Нисоб» ва ғайри он).

ТОРИ **تارى** *муҳаффафи торик* (аз «Сироч-ул-луғот» ва шарҳи «Нисоб»).

ТАЪНИСИ МАЪНАВИ **تائيت معنوي** ба истилоҳи нахвиён исме, ки дар он аломоти таънис, ки тои фавқонӣ дар охир ва алифӣ намудуда ва мақсура аст, ҳеҷ яке набошад. Магар дар истеъмоли араб замири муаннас ба сӯи он роҷеъ қунанд ё алами муаннас бошад, ки дар он аломоти таънис набошад, чуи: шамс ва арз ва акраб ва Ҳинд ва Зайнаб.

ТОҶИРИ МАККЯ **تاجر مكي** номи марде тарсо.

Фасли тои фавқонӣ маъа
бон муваҳҳада

ТАБАРРО **تبرا** бар вазни таманно; ба маънии безорӣ (аз «Латоиф»).

ТАБОБ **تباب** ҳалокат ва зиёнкорӣ (аз «Латоиф»).

ТИББАТ **تبت** бар вазни иллат ва шиддат; номи ҷоест мушқхез дар миёни шарқу шимоли Қашмир, ки мушки хуб аз он ҷо оранд; ва ба таҳфифи муваҳҳада (яъне **тибат**)* низ омада (аз «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот»).

ТАБАЪИЙЯТ **تبعيت** пайрав шудан.

ТАБАЪОТ **تبعات** пайравон ва лавозини чизе; ва гоҳе *мурод аз* укуботи

маъосӣ бошад; ва **табаъоти** иқтисом киноя аз ранҷо ва машаққатҳо.

ТАБАРЗАД **تبرزد** қанди сифед ва наботи шаффоф; чун аз ғояти сахтӣ қобили он аст, ки онро ба табар бишкананд, табарзад ном карданд; ва **табарзад** (**طبرزد**) **муарраби** он аст. Ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **табарзад** шакари сифеду сахт, ки гуё атрофи он ба табар тарошидаанд.

ТАБАЛЛУД **تبليد** бар вазни таваллуд; ба маънии кундии зехн.

ТАБОЪУД **تباعد** аз ҳамдигар дур шудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТИБР **تبر** ба маънии тило, ки ба форсӣ онро зар гуянд (аз «Латоиф» ва «Канз»).

ТАБОР **تبار** дар арабӣ ба маънии ҳалокӣ; ва дар форсӣ ба маънии хонадон ва авлод (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).

ТАБАХТУР **تبختر** ба нозу ғурур хиромидан; бар вазни **тафаълул**, рубоъии мазид.

ТАБУР **تبور** хусрон ва ҳалок ва қоҳилӣ (аз «Латоиф»).

ТАБЗИР **تبذير** пароганда кардан ва падид омадани гиёҳ аз замин; ва беандоза харч кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАБАҲҲУР **تبهر** бар вазни **тафаккур**; ба маънии бисъерилм шудан (аз «Канз»).

ТАБОДУР **تبادر** бо ҳам шитофтган ва пешӣ гирифтган дар коре (аз «Канз»).

ТАБОШИР **تباشير** гоҳе инро муарраб карда **табошир** (**طباشير**) гуянд; ва он давое бошад сифеди қадре моил ба қабудӣ, ки аз миёни най пайдо шавад; ва ба маънии равшани аввали субҳ низ меояд (аз «Мадор» ва «Ҷаҳонگیرӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **табошир** ба маънии аввали хар чиз; ва **табошири** субҳ аввали субҳ ва сипедан он. Дар ин сурат лафзи арабист, чунонки Қавсӣ тасреҳ карда. Ва **табошир** давое сифед, ки аз най пайдо мешавад, форсист ва **табо-**

шир (**طباشير**; ба тои мутабақа) **муарраби** он аст.

ТАБРЕЗ **تبريز** номи шаҳрест дар Озарбойҷон, дар иқлими панҷум; ва номи шубъае аз мусиқӣ (аз «Ҷаҳор шарбат» ва ғайра). Ва мардуми он ҷо аксар оҳангаранд. Ва Ҷалолуддини Суҷутӣ дар «Лубб-ул-албоб» навишта, ки **Тибрез** (билкаср) шаҳрест қариби Озарбойҷон ва ин **муарраби** он аст.

ТАБОҒУЗ **تباغض** бо ҳам буғзу адovat доштан (аз «Канз»).

ТАБАССУТ **تبسط** бар вазни **тафаълул**; маъхуз аз **баст**, ки (билфатҳ) ба маънии кушодагист.

ТАБЕЪ **تبع** бар вазни **рабеъ**; гови яқсола (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ТАБАЪ **تبع** пайравӣ кардан; ва ба маънии пайрав; ва ба маънии пайравони воҳид ва ҷамъ хар ду омада (аз «Мунтахаб»).

ТАБАРРУЪ **تبرع** бар вазни **тасарруф**; ба маънии бахшидани чизе ва кардани коре, ки воҷиб набошад (аз «Мунтахаб»); ва гоҳе **мачозан** ба маънии ибодати нафл ояд.

ТАБЛИҒ **تبليغ** ба маънии расонидан.

ТАБУРОК **تبراک** табли кўчак, ки музореъон доранд ба ҷихати рамони дани туюр; ва низ номи ду ҷуб аст, ки музореъин бар якдигар зананд, то мурғон бигрезанд; ва ба маънии ғарбол ва хон ва кафчаи оҳанӣ (аз «Латоиф» ва «Ҷаҳонگیرӣ»).

ТАБУК **تبوك** табаке бошад монанди даф; ва номи мавзеъе миёни Ҳинҷр ва ноҳияи Шом, ки ғазваи он ҷо машҳур аст (аз «Латоиф»).

ТАБАРРУК **تبرک** ба баракат доштан ва муборак гирифтган (аз «Канз»); ва гоҳе ба маънии мутабаррик ояд. Дар ин сурат масдар ба маънии исми маъфул бошад.

ТАББАТ ЯДОК **تبث يداك** ҳалок шавад хар ду дасти ту!

ТАБОРУК **تبارك** хучаста ва муборак кардан ва баланд шудан ва пок гаштан ва зиёда шудан ва бузург шудан; ва ба фатҳи ро (яъне **таборак**)* сиған мозин маълум аз боби тафозал, ба маънии бузург шудан.

Чун исми илохиро ҳол вокеъ мешавад, лихозо маънии бузург аст мурод бошад; ва номи сураи қуръонӣ.

ТАБЧИЛ *تبجيل* бар вази **тафъил**; бузург доштан ва иззат қардан ва таъзим қардан (аз «Кашф» ва «Мунтахаб»).

ТАБАЪУЛ *تبعل* шавҳарӣ.

ТАБАТТУЛ *تبتل* бо худо гаравидан ва дил аз дунё буридан (аз «Латоиф»).

ТАБАССУМ *تبسم* оҳиста хандидан (аз «Мунтахаб»); ва дар охири «Баҳори дониш» лафзи **табассум** ба нун, ба маънии нафас задан ва дам ба худ кашидан; ва гоҳе аз ин дам задан ва изхори лофу гизоф мурод бошад.

ТАБАРРУМ *تبرم* бар вази **табассум**; устувор шудан ва ба сутӯҳ омадан ва малул шудан ва монда шудан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ТИБЁН *تبيان* масдар аст аз боби тафъил, ба маънии равшан ва хувайдо шудани маонӣ ва ошкоро қардан (аз «шуруҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Латоиф» ва «Қанз»); ва навиштаанд, ки гоҳе бар нафси қалом ҳам итлоқ қарда мешавад.

ТИБН *تبين* қоҳи хушк (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТАБИЙН *تبين* бар вази **таъйиз** ва **тағйир**; ба маънии баён қардан ва ошкоро сохтан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва ғайри он).

ТАБАРХУН *طبرخون و تبرخون* чӯбе бошад сурху саҳт ва гирон (аз «Рашидӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Бурҳон»); ва баъзе ғўянд, ки он сандали сурх аст. Дар «Бурҳон» ба маънии бакқам.

ТАБОУН *تبان* ба маънии тафовут ва фарқ будан ва ҷудой миёни ду чиз.

ТАБАРЗИН *تبرزين* навъе аз табар бошад, ки сипоҳиён дар зини асп нигоҳ доранд (аз «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот»).

ТАПИДАН *تپيدان* гарм шудан; ва ба маънии изтироб ва беқарорӣ **маҷоз** аст. Ва ба тои хуттӣ навиштан расми мутааххирин аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАБХОЛА *تبخاله* обилаҳои хурд, ки аз гармии таб бар атрофи лаб пади ояд ва ин аломати муфороқати тап аст; ба лафзи *уфтодан* ва *дамидан* ва *задан* мустаъмал. Ва дар ин лафз қалби изофат аст ва табдилли бои форсӣ ба араби ва зиёдаи хо ва ба бои форсӣ ва бидуни хо низ омада (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч-ул-луғот»).

ТАБЕРА *تبيارة* тап ва ларза (аз «Латоиф»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **тапёза** (ба зои муъҷама) ба маънии тап ва ларза ба лафзи *гирифтн* ва *уфтодан* ва *задан* мустаъмал.

ТАБАЪА *تبعمه* тобеъон ва пайравон; ин *ҷамъи* тобеъ аст; ва лавозим ва лавоҳики чизе; ва ба фатҳи аввал ва қасри бои муваҳхада (яъне **табъиъа**)* қори бад ва оқибати бад (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ТАБҚИЯ *تبقيه* бар вази **тасфия**; боқӣ доштан (аз «Қанз»).

ТАБОРАКАЛЛОҲ *تبارك الله* бузург шуд ва пок шуд аллоҳи таоло; ва истеъмоли ин дар мадҳ ба вақти тааҷҷуб бошад.

ТАБИРА *تبيرة* ба маънии табл ва кӯс ва духул (аз «Кашф» ва «Рашидӣ»).

ТАБСИРА *تبسره* бино қардан; ва *мурод* аз айнак низ доштаанд (аз «Шамсӣ» ва «Мунтахаб» ва «Қанз» ва ғайра).

ТИББАТИ *تبتي* мансуб ба **Тиббат**, ки шаҳрест дар қўхистони ҷануби Ҳиндустон қариби Қашмир.

Фасли тои фавқонӣ маъа
тои фавқонӣ

ТУТМОҶ *تتماج* номи қисме аз ош аст дар туркӣ (аз «Латоиф» ва «Сироч» ва «Мадор»).

ТАТАР *تتر* **муҳаффафи** Тотор, ки шаҳрест дар Туркистон.

ТАТОВУЪ *تتابع* паёнай шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАТАББУЪ *تتابع* дар пайи чизе рафтн ба талаби он (аз «Мунтахаб»); ва дар «Мадор» тафаҳхус ва талош; ва дар «Қанз» пайравӣ қардан.

ТУТУҚ تۇتۇق ба маъни саропарда (аз «Бахори Аҷам» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Кашф»); ва низ соҳиб «Кашф» навишта, ки ин лафзи араби нест.

ТАТМИМ تاتميم бар вазни таъзим; ба маъни тамома қардан.

ТУТУН تۇتۇن дар турки танбокуро гӯянд.

ТАТИММА تاتيمما ба маъни бақия ва охири ҳар қиз; ва қасоне ки ба қасри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне титамма ё титама)* хонанд, хатост (аз «Кашф»).

ТАТАРИ تاترى мансуб ба Татар, ки муҳаффафи Тотор аст ва он мулкест аз Туркистон, ки соқинони он ҷо дар собиқ кофир буданд.

Фасли тои фавқонӣ маъа
сон мусалласа

ТАСРИБ تاسريب сарзаниш ва маломат қардан (аз «Мунтахаб»).

ТАСОЪУБ تاساؤب бар вазни тафоъул; ҳаракате табиист, ки ба ҷиҳати дафъи бухорот даҳан боз мегардад; ба форсӣ фожа ва даҳандара гӯянд; ва ба хиндӣ ҷамаҳӣ номанд.

ТАСЛИС تاسليث ба истилоҳи мунаҷҷимин будани Қамар бо Саъде ба муфосилаи панҷ бурҷ ё нуҳ бурҷ, чунонки Қамар дар Ҳамал бошад ва Муштарӣ дар Асад ё он ки Муштарӣ дар Қавс бошад. Дар ин сурат аз Ҳамал то Асад панҷ хона аст ва аз Ҳамал то Қавс нуҳ хона. Ва ин назари тамома дӯстӣ бошад; ва ин ситораи Саъд нозир ва ходим бошад Қамарро. Ва инро таслис аз он гӯянд, ки дар миёни Қамар ва Саъд ба ҳисоби дараҷот севвум ҳиссаи фалак бошад. Ва он ҷаҳор бурҷ бувад ба ин тавр ки се бурҷи солим ва ба қадри як бурҷ аз ҷамъ қардани дараҷоти бурҷи Қамар ва бурҷи Саъд. Ҳосил он ки миёни Қамар ва Саъд муфосилаи яксаду бист дараҷаи хоил бошад. Ва агар муфосилаи се бурҷ ё ёздаҳ бурҷ бошад ва инро назари тасдис гӯянд ва ин нимдӯстӣ бошад. Ва агар ба муфосилаи ҷаҳор бурҷ ё даҳ бурҷ бошад ин тарбеъ аст, назари нимдушманӣ дорад. Ва агар муфосилаи як бурҷ ё хафт бурҷ бо-

шад, инро муқобала гӯянд, ин назари тамома душманист. Ва агар ду қавқаб дар як бурҷ бошад, онро қирон гӯянд. Назари тарбеъ дар ҷамъи қори бад гиранд, магар тарбеъи Моҳ бо Муштарӣ барои бинои масҷид ва қандани ҷоҳ ва ҷуй бехтар ва тарбеъи Моҳ бо Уторид барои таълим хуб бувад (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Муайид» ва «Мадор» ва дигар расоил).

ТАСМИР تاسمير мева қидан; ва ба маъни нафъ ёфтан.

ТАСОҚУЛ تاساقل гирибор шудан ва гирибонии хотир.

Фасли тои фавқонӣ маъа қим

ТАҶОРУБ تاجارب бар вазни тафоъул; ҳамдигарро озмудан; ва ба қасри рои муҳмала (яъне таҷориб)* ҷамъи таҷриба.

ТАҶАННУБ تاجنب дур шудан ва як сӯ шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАҶДИД تاجديد аз сари нав сохтан; ва дар «Мунтахаб» нав қардан.

ТАҶРИД تاجريد бараҳна қардан қизеро аз завоидоте, ки бар он бошад; ва перостан ва ислоҳ нумудан; ва номи китобе (аз «Мунтахаб»).

ТАҶВИД تاجويد некӯ қардан ва сара қардан ва ҳуруф ба маҳорич адо қардан.

ТАҶАРРУД تاجرد бараҳна шудан ва бараҳнагӣ; ва маҷозан ба маъни тарки дунё ва қатъи алоқ.

ТАҶАЛЛУД تاجللد ҷалдӣ ва ҷолоқӣ нумудан дар муқобалаи душман.

ТАҶАББУР تاجبر гарданқашӣ қардан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТАҶОСУР تاجاسر далерӣ қардан ва шӯхию густоҳӣ қардан (аз «Кашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТУҶЧОР تاجچار савдогарон; ва ин ҷамъи тоҷир аст.

ТАҶҲИЗ تاجهيز бар вазни таҷвиз; сохтани асбоби мурда ва сохтани асбоби арус.

ТАҶАҲҲУЗ تاجهيز омода шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАҶАССУС تاجسس ҷустуҷӯ қардан ва ҳабар пурсидан (аз «Мунтахаб»).

ТАЧАММУШ تجمش бар вазни тафъул; аз чамш, ки ба фатҳ аст; ва дар «Мунтахаб» навишта, ки чамш (билфатҳ) ситурдани мӯ ва овози борик ва бозӣ ва ишқ варзидан ба касе.

ТАЧАРРУЪ تجرع ба маънии чуръа-чуръа нушидан ва андак-андак нушидан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАЧВИФ تجريف холӣ кардан; ва дар муховара он чи ки дар миёни чизе холӣ бошад.

ТАЧФИФ تجفيف хушк кардан (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ТАЧОҲУЛ تجاهل бо вучуди донистан худро нодон ва нодониста вонумудан.

ТАЧАММУЛ تجمل шаъну шукӯҳ ва чамол ва оронши худ нумудан (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ТАЧАССУМ تجسم баргузидан касеро аз миёни қавм ва касд кардан ба чизе ва тановар шудан ва ба қор бузург шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАЧАШШУМ تجشم ранчу машаққат кашидан (аз «Канз» ва «Мунтахаб» ва «Мадор»).

ТАЧРИБА تجربه ба маънии озмоиш; ва бо лафзи гирифтан ва кардан мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мунтахаб»); ва тазира ва тафриқа низ бар вазни таҷриба аст, ки мазкур аст.

ТАЧЗИЯ تجزيه пора-пора кардан ва тақсим кардан чизеро (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАЧЛИЯ تجليه зудудан ва таҷаллӣ ва равшан ва ошқоро кардан.

ТАЧАЛЛӢ تجلى ошқоро шудан (аз «Канз»); ва дар «Мунтахаб» равшан ва ошқоро кардан ва чилва кардан; ва ба истеъмоли форсиён киноя аз ғалабаи нури илоҳӣ, ки Мусо алайҳиссаломро бар Тур зоҳир шуда буд ва Мусо алайҳиссалом аз он беҳуш шуданд. Пас таҷаллӣ ба лафзи доштан ва шикастан ва таровидан ва дамидан ва кардан мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»); ва гоҳе форсиён таҷаллиро таҷалло мехонанд, агарчи ёи моқабли максурро алиф хондан хилофи қондаи арабист. Лекин ин та-

сарруф навъе аз тафрис аст, чунонки: таманнӣ-ро таманно ва тамошӣ-ро тамошо мехонанд.

ТАЧАННӢ تجني гуноҳ бар касе бастан.

Фасли тои фавқонӣ маъа ҳои ҳуттӣ

ТАҲТУССАРО تحت الثرى иборат аз зери замин, чи саро (ба фатҳи аввал ва сонӣ) хоки намнокро гӯянд.

ТАҲОРУБ تحارب бо ҳам ҷанг кардан (аз «Канз»).

ТАҲИЯТ تحيت салом гуфтан ва дермондан ва подшоҳӣ ва мулк (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ТАҲМИД تحميد нек ситудан ва пай дар пай ситоиш кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲДИД تحديد тез кардан ва ҳадди чизе пайдо кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲЗИР تحذير ба маънии тарсонидан (аз «Кашф»).

ТАҲРИР تحرير озод кардани ғулом ва канизак; ва ба маънии навиштан ва покиза гуфтан; ва навъе аз нағма, ки ба печидагии овоз бошад, ба хиндӣ гитқарӣ гӯянд; ва ба маънии хатҳон борик, ки аз мӯқалам бар нуқӯш ва тасовир кашанд; ва номи китоб дар илми ашқоли ҳандаса аз Уқлидес (аз «Канз» ва «Кашф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»).

ТАҲШИР تحشير танг доштани нафақа бар ахлу иёл (аз «Латиф»).

ТАҲАЧҚУР تحجر мисли санг саҳт гардидани чизе.

ТАҲЗИЗ تحزيز тез кардан (аз «Суроҳ»).

ТАҲАРРУЗ تحرز бар вазни тасарруф; парҳез кардан ва хешро нигоҳ доштан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲРИЗ تحريش касеро бар ҷанг барангехтан (аз «Кашф» ва «Мадор»).

ТАҲТУШУОЪ تحت الشعاع киноя аз ду рӯз ё се рӯз, ки охири ҳар моҳ мебошад, ки чирми Қамар дар он айём аз ғояти борикӣ аз бонси қурби Шамс ба зери шоӯб ва равшанӣ Шамс аз назар маъдум мегардад ва он айёми манхус аст.

ТУҲАФ تحت *чамъи туҳфа* (мустафод аз «Фусули Акбарӣ»).

ТАҲРИФ تحريف гардонидани сухан ва чизеро аз вазъу ҳолати худ ва мавзӯи худ (аз «Мунтахаб»).

ТАҲТУЛҲАНАК تحت الحنك маъмули зуҳход аст, ки як печи имома аз тахти ханак гузаронда ба сар печанд; ва ханак (ба фатҳатайн) ба маънии ком ва зери занаҳ (аз «Мусталаҳот»).

ТАҲРИК تحريك ҳаракат додан; ва гоҳе *маҷозан* ба маънии рағбат додан ва варғалонидан ояд.

ТАҲАРРУҚ تحرك чунбидан.

ТАҲЛИЛ تحليل аз ҳам кушодан чизеро ва ҳалол кардан ва ба ҷо фуруд омадан ва фонӣ кардан чизеро ба гудоҳтан; ва ба истилоҳи муаммо ду бахш кардан лафзеро ё зиёда ва аз ҳар бахш маънии алоҳида гирифтан ва баъзеро ба ҳоли худ гузоштан, чунончи дар муаммон иси *асад*. Лафзи *асбобро* ба таҳлил ду ҷузв карданд, яке *ас*, дуввум *боб*. Ҳар ду лафзи муроданд, на маънии эшон, чаро ки лафзи *ас* ба ҳоли худ монд ва аз лафзи *боб* муродифи *ӯ*, ки дар аст, хоста шуд. Ва аз лафзи дар ҳарфи *ро* ба амали *исқот*, ки калимаи *лонихоят* ишорат аст, бад-он ҳазф намуданд. Пас лафзи *ас-ро* ба дол, ки аз калиман дар боқӣ монда, мулҳақ карданд, иси *асад* ҳосил шуд.

ТАҲВИЛ تحويل баргардидан ва баргаштан ва баргардонидан; лозим ва мутааддӣ ҳар ду омада; ва мустағмал ба маънии сипурдан ва ҳавола нумудан ва дохил шудан (аз «Қашф»).

ТАҲАТТУМ تحت бар вазни тақаллум; ба маънии воҷиб шудан (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТАҲАҚҚУМ تحکم даъво кардан ва ғалаба кардан ва ҳукумати ба зӯр; ва дар «Ҳиёбон» навишта, ки таҳаққум хоҳнахоҳ ҳукми касе қабул кардан.

ТАҲАЧҶУМ تحجم берун баромадагии ҳар чиз; ва ҳаҷомат нумудан ва мақидан ва боздоштан ва баромадани пистон (аз «Мунтахаб»).

ТАҲАШШУМ تحشم ғазаб нумудан ва соҳиби ҷокарон ва хидматгорон шудан.

ТАҲАЗЗУН تحزن бар вазни тағассуф; андӯҳгин шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲАССУН تحسن дар ҳисор шудан.

ТАҲАННУН تحنن меҳрубонӣ кардан.

ТАҲРИМА تحريمе такбири аввал, яъне такбире ки баъди нияти намоз гуянд ва ин такбир аз ҳама тақбироти намоз аввал мебошад; ва маънии аслии ин ҳаром гардонидан бар худ қаломи дунё ва дигар ҳаракоту муомалот.

ТАҲИЯ تحية ба маънии салом ва дурӯд; ва ба маънии зиндагонӣ додан ва мулк ва подшоҳӣ (аз «Суруҳ» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТАҲЛИЯ تحليه ширин кардан ва зервар бастан ва касеро сифат кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲОШӢ تحاشى ба як сӯ шудан (аз «Қашф» ва «Қанз»).

ТАҲАРРИ تحرى бар вазни тасалли; ба маънии савоб чустан ва сазовор ва бехтар чустан ва даранг кардан ба ҷо ва қасд кардан ба сӯи қибла (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ТАҲОФИ تحانى неқӯ шудан ва ҷудо шудан (аз «Латоиф»).

Фасли тои фавқонӣ маъа ҳои муъҷама

ТУҲМИ ҲИНО تحم حنا аз «Маҳзан» маълум мешавад, ки музирри боҳ аст.

ТАҲРИБ تحريب хароб кардан.

ТАХТИ ҲИСОБ تحت حساب мунаҷҷимонро тахтаи ҳисоб мебошад, ки бар он хок андохта нукуши ҳисоби толеъ дуруст кунанд.

ТАХТ تحت маъруф; ва ҷоқ шудани димоғ аз нашъа (аз «Мусталаҳот»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки тахт ба маънии ариқа муштарак аст дар арабӣ ва форсӣ.

ТАХОЛУҶ تحالж шак ва васвос дар дил омадан (аз «Қанз»).

ТАХРИҶ تحريج берун овардан ва адаб додан бар некӣ.

ТАХТАБАНД تخته بند ба маънии ҳабс ва қайд; ва ба маънии маҳбус ва қайди; ва ба маънии ҷубҳои кучак, ки бар дасту пой шикаста банданд; ва ба маънии дасту пой шикаста, ки бар он ҷубҳо баста бошанд низ омада (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ТАХТАИ НАРД تخته نرد тахтае, ки бар он бозии нард бозанд.

ТАХСИР تخسير ба маънии камӣ (аз «Латоиф»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ба маънии ҳалок кардан.

ТАХШ تخش камони тири новак (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки навъе аз камон аст, ки тири кӯчак дорад; ва қисме аз тир аст. Ва дар «Мусталаҳот» марқум аст, ки навъе аз камон аст, ки тир аз он ба таъбия андозанд; ва дар «Сироч-ул-луғот» оварда, ки тахш (билфатҳ) боло ва садри маҷлис ва навъе аз тир ва тири оташбозиро низ гӯянд. Чун тахшидан ба маънии боло ништастан аст, тири оташбозиро ба ҳамин сабаб тахш номанд, ки дар ҳаво бисёр баланд меравад. Ва низ навишта, ки баъзе гӯянд, ки навъе аз камон аст.

ТАХЛИТ تخليت омехтан ва омезиш кардани ботил дар калом (аз «Мадор»).

ТАХАШШУЪ تخشع бар вазни такаллуф; фурутанӣ ва аҷз кардан (аз «Кашф»).

ТАХВИФ تخفيف ба маънии тарсонидан.

ТАХОВУФ تخاوف бо ҳамдигар хавф нумудан.

ТАХОЛУФ تخالف муҳолафат ва дигаргунӣ.

ТАХАЛЛУФ تخلف бар вазни тасарруф; хилоф кардан дар ваъда.

ТУХМОҚ تخماق ба маънии мехкӯб; ва он ҷубе бошад, ки бад-он мехҳои хайма қубанд. Ин лафзи туркист (аз «Мусталаҳот» ва луғоти туркӣ).

ТАХРИҚ تخريق пора кардан (аз «Латоиф»).

ТАХАЛЛУҚ تخالق бар вазни тамаллуқ; ҳулқ гирифтани ва ҳу кардани ва хушхӯ шудани (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ТАХТАИ ШАЛАНГ تخته شانگ вазни куштигирон аст, ки хафт-ҳашт тахта ба девор қоим карда ва зангҳо баста ба вазии маъхӯд бар он шаланг зананд (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ТАХТАИ АВВАЛ تخته اول лавҳи маҳфуз (аз «Шарҳи Маҳзан-ул-асрор»).

ТАХАЛЛУЛ تخلل раҳна шудани ва харобӣ ва табоҳӣ.

ТАХИИЛ تخييل бар вазни тафъил; ҳаёл кардани ва касеро дар ҳаёл андохтани.

ТАХАЙЮЛ تخيل бар вазни такаллуф; дар ҳаёл овардани (аз «Мунтахаб»).

ТАХАЛХУЛ تخلل чудо шудани аҷзони чизе аз якдигар; *зидди* такосуф (аз «Мунтахаб»).

ТАҲОҚУ ЙИЛ/ТАҲОҚУЙИЛ تخاقوئيل соли мурғ; чи таҳоқу дар туркӣ ба маънии мурғ ва йил ба маънии сол. Чунонки давраи дувоздаҳ моҳро сол бошад, ҳамчунин турконро давраи дувоздаҳ сол низ муқаррар аст ва ҳар солро номи алоҳида ба исми ҷонварест. Пас таҳоқуйил номи соли даҳум аст аз ҷумлаи дувоздаҳ сол. Ва қасоне ки номи моҳ фаҳманд ғалат аст.

ТУҲМИ ГУЛ تخم گل гирехе бошад сурхранг, ки баъд аз бартариф шудани гул бар дарахти гул пайдо мешавад.

ТУХУМ تخوم нишонаҳо ва ҳудуди миёни ду замин; ва номи шаҳр.

ТАХТА БАР САР ШИКАСТАН تخته بر سر شڪستن хароб ва расво кардани (аз «Мусталаҳот»).

ТАХТА ЗАДАН تخته زدن расми насорост, ки хангоми парастии ба зарбу усул тахта бар тахта зананд (аз «Шарҳи Гулкушти»).

ТУҲМИ ЧИЗЕ БАРУФТОДАН تخم چيزي برافتادن киноя аз нобуд ва маъдум шудани он (аз «Мусталаҳот»).

ТАХШИДАН تخشيدن боло ништастан (аз «Бурҳон»).

ТАХМИН تخمين андоза кардани.

ТАХТИ СУЛАЙМОН تخت سليمان номи макомест дар Қашмир.

ТАХТИ РАВАНДА تخت روانده *киноя* аз асп.

ТАХТИНДА تختنده дар туркӣ ба маънии дар тахт; нун зоида аст ва лафзи да (ба хон мухтафӣ) ба маънии дар.

ТУХМА تخمه дар форсӣ асл ва нажод ва авлод; ва ба замми аввал ва фатҳи дуввум ва севвум (яъне *тухама*)* дар арабӣ ба маънии бад-хазмии таом, ки аз имтилои меъда пайдо шавад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Латонф» ва «Сурурӣ» ва «Сироч»).

ТАХЛИЯ تخليه холӣ кардан (аз «Канз»).

ТАХТИЯ تخطيه бар вазни тасфия; ба маънии ҳато гирифтани дар кори касе (аз «Канз»).

ТАХОҚУИ تحاقوى ба маънии мурғ; ва ин туркист (аз луғоти туркӣ навишта шуд).

ТУХМБОЗИ تخم بازی рӯзи наврӯз ва рӯзи ид кӯдакон ба байзаҳон рангин бозӣ кунанд (аз «Мусталахот»).

**Фасли тои фавқонӣ маъа
доли муҳмала**

ТАДРИЧ تدريج дараҷа ба дараҷа ва поя ба поя чизеро ба сӯи чизе бурдан, яъне оҳиста-оҳиста коре кардан.

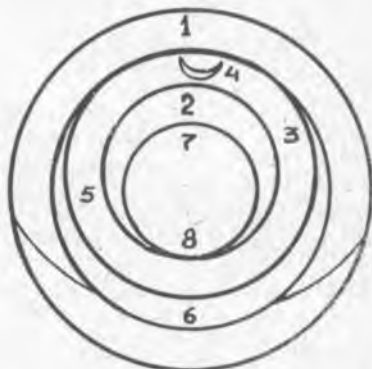
ТАДАББУР تدبير бар вазни тафаккур; паси кор андешидан (аз «Мунтахаб»).

ТАДБИР تدبير дар паси коре даромадан ва дар ақиби коре ғавр кардан (аз «Кашф»); ва дар «Суруҳ» поёни коре нигаристан.

ТАДМИР تدبير ҳалок кардан ва ба ҳалок афгандан касеро (аз «Мунтахаб»).

ТАДВИР تدبير маънии луғавӣ гирд гардонидани чизе; ва ба истилоҳи илми ҳайъат фалаки кӯчак, ки миёни фалаки дигар бошад (аз «Мунтахаб»); бидон ки ҳар фалаке аз афлоки ҳафтгона мураккаб аст аз чанд афлок, яъне аз чанд аҷзон мудавар. Ва ҳама асмои аҷзо ин аст: мумассил ва моил ва чавзаҳар ва мудар ва хоричулмарказ ва ҳомил

ва тадвир. Пас дар ҳомил ва хоричулмарказ тафовут ҳамин аст, ки дар фалаки Шамс хоричулмарказ номанд ва дар афлоки дигар ҳомил гӯянд. Ва мумассил ва моил ва мудар ҳар се бар як шакл бошад, яъне ҳар яке аз ин ҳар се баъди маркуз шудани ҳомил он чи боқӣ монад ба ду мутаммими мухтали-фуссиҳан тамомият мегирад. Яке ҳовӣ ба ҳомил ва дигаре маҳви ҳомил ва рикқати ҳовӣ ва ғилази маҳви ба қониби авҷ ва ба сӯи ҳазиз, ҳамчунин бар хилофи якдигар. Бидон ки фалаки Қамар мураккаб аст аз чаҳор аҷзо: яке моил, дуввум ҳомил, севвум тадвир, чаҳорум чавзаҳар, ки муҳити ҳар се аҷзон мазкураи уст; ва фалаки Уторид мураккаб аз чаҳор фалак: яке мумассил, дуввум мудар, севвум ҳомил, чаҳорум тадвир; ва фалаки Шамс мураккаб аз ду фалак: яке мумассил, дуввум хоричулмарказ ва тадвир надорад. Ва Шамс дар сихани хоричулмаркази худ ба ҷои тадвир маркуз аст. Ва фалаки Зухра ва Миррих ва Муштарӣ ва Зухал ҳар яке аз инҳо мураккаб аст аз се фалак: яке мумассил, дуввум ҳомил, севвум тадвир. Ва Шамс ҳар яке аз сайёра дар кано-раи тадбири хеш маркуз аст ва тадвир дар сихани ҳомили худ. Дар ин ҷо шакли фалаки Қамар навишта мешавад, ки аз он сивои фалаки Уторид ба шакли панҷ фалаки дигар ба қиёс метавон овард.

1 — Қамар, 2 — Мутаммими маҳви моил,
3 — Ҳомил, 4 — Тадвир, 5 — Чавзаҳар,
6 — Мутаммими ҳовии моил, 7 — Авҷ,
8 — Ҳазиз

Чун аз чавзаҳар қатъи назар кунанд, сурати фалаки Зухра ва Миррих ва Муштарӣ ва Зухал мушаххас мешавад. Ва чун чавзаҳар ва тадвир ҳар ду ро аз назар андозанд, шакли фалаки Шамс зоҳир мегардад.

- ТАДРИС** تدريس сабақ додан.
- ТАДНИС** تدنيس ба чирк олудан.
- ТАДҚИҚ** تدقيق борик қардан ва нек қуфтан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАДОРУК** تدارك дарёфтани чизе, ки фавт шуда бошад ва ба ҳамдигар расидан (аз «Қанз»).
- ТАДОХУЛ** تداخل ба ҳам даршудан дар якдигар (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи атиббо дар ғизои мунҳазим ғайри мунҳазимро омехтан.
- ТАДОВУЛ** تداول аз якдигар даст ба даст фаро гирифтани ва ба навбат аз якдигар гирифтани (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ТАДВИН** تدوين чамъ нумудан ва таълиф қардан (аз «Мунтахаб»).
- ТАДАЙЮН** تدوين диндор шудан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ТАДҲИН** تدهين равшан молидан ва ҷарб қардан.
- ТАДСИЯ** تدسيه табоҳ қардан ва гумроҳ қардан (аз «Мунтахаб»).
- ТАДОВИ** تداوى даво қардан ва дармон нумудан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- Фасли тои Ҷавқонӣ маъа
золи муъҷама**
- ТАЗНИБ** تاذنيب бар вазни тақриб; дунбола пайдо қардан чизеро (аз «Мунтахаб»).
- ТАЗАБЗУБ** تاذنذب дудила шудан ва мутараддид будан ва чунбидани чизе, ки ба ҳаво овехта бошанд (аз «Мунтахаб»).
- ТАЗҲИБ** تذهيب зарандуд қардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАЗҚОР** تذكار зикр нумудан; ва билкасп (яъне тизқор)* хатост, ҷаро ки сивои тибён ва тилқоӣ ҳеч масдаре бар вазни тифъол (билкасп) наёмада. Магар исми ҷинс ва сифот

бар ин вазн аксар меояд, ҷунончи: *тимсол* ва *тимсоҳ* ва *тилғоб* ба маънии бисёр бозиқунанда (аз «Рисола»-и Ибни Ҳоҷ).

ТАЗКИР تذكير музаққар гардонидан; ва ба маънии ёддихӣ қардан.

ТАЗАҚҚУР تذکر ёд қардан ва ба ёд омадан.

ТАЗАЛЛУЛ تذلل фурутанӣ нумудан ва аҷз қардан ва худро хор доштан (аз «Сулоҳ»).

ТАЗАРВ تازير ба маънии хурӯси саҳарой; ва ба доли муҳмала (яъне *тадарв*)* навиштан ва хондан ва ба маънии қабк гуфтан хатост (аз «Ҷаҳонғирӣ» ва «Фарҳанг»-и Ҳақим Нуруддин); ва дар «Сироҷ-ул-луғот» аз «Фарҳанг»-и Қавсий нақл қарда, ки *тазарв* (ба золи муъҷама) мурге аз ҷинси мокиён ва хурус, ки дар бешан Астаробод ва Мозандарон бисёр бошад ва бағоят хушранг бувад. Ва боз Сирочуддин Алиҳони Орзу қавли Қавсиро писанд нумуда навишта, ки маро эътиמוד бар қавли Қавсист, ки соҳибзабон аст.

ТАЗҚИРА تذكرة ба маънии ёддошт; ва ба маънии ёд овардан ва панд додан (аз «Қашф» ва «Қанз»).

**Фасли тои Ҷавқонӣ маъа
рони муҳмала**

ТАРСО ترسا насоро ва оташпараст; ва ин лафзи румист (аз «Бурҳон» ва «Сироҷ»).

ТАРТИБ ترتيب тар қардан ва тарӣ дар мизоч даровардан.

ТАРТИБ ترتيب рост қардани дараҷаи ҳар қиз ва ниҳодан ҷанд чизро ба мақом ва мартабаи худҳо.

ТАРАТТУБ ترتب бар вазни тасарруф; рост ва дуруст шудан.

ТУРҚИЗАРВ تركي ضرب навъе аз усули навохтани сохҳо.

ТАРАҲҲУБ ترهب роҳиб шудан (аз «Латоиф»).

ТУРОБ تراب хоки хушк (аз шуруҳи «Нисоб»).

ТИРВ ترب ба маънии ҳамбумр, ки ба форсӣ ҳамзод гуянд (аз «Сулоҳ» ва шуруҳи «Нисоб»).

ТАРОИБ ترائب устухонҳои сина; ин *чамъи тариба* аст; ва *маҷозан* ба маънии сина ояд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва ғайра).

ТАРАҲХУБ ترحب мархабо гуфтан (аз «Латонф»).

ТАРҲИБ ترحيب ба маънии таъзим (аз «Латонф»).

ТАРАҚҚУБ ترقب чашмдошт (аз «Канз»).

ТАРҲИБ ترحيب бар вазни таркиб; ба маънии тарсонидан (аз «Мунтахаб»).

ТУРБАТ تربت ба маънии хок; ва *маҷозан* ба маънии қабр (аз «Канз»).

ТАРТУМАРТ تربت و مرت ба маънии зерузабар (аз «Латонф»).

ТУРРАҲОТ ترهات суханҳои ботили лаҳвомез; *чамъи турраҳат*, ки ба маънии ботил аст (аз «Суроҳ» ва «Канз»).

ТАРДАСТ تردست ба маънии чуству чолок (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); ва баъзе муҳаққикон навиштаанд, ки ба маънии машшоқ ва комилхунар ва мустаъмал дар коре, ки ба даст тааллуқ дорад; ва дар «Сироч-ул-луғот» ба маънии чолокдаст. Ва итлоқи ин лафз бар қасоне кунанд, ки амал ба даст нумоянд, чунонки наққош ва котиб.

ТАРВИЧ تربيح ба маънии ривоч додан ва равоӣ додан.

ТУРУНЧ ترنج меваи маъруф; ва ба маънии чин ва шиканҷ; на ба замми аввал ва фатҳи сонӣ (яъне *туранҷ**; аз «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Муайнд» ва «Мадор»); ва ба маънии бутайи қалон, ки бар ҳар чаҳор гӯшаи чодир ва душола ва баъзе чоҳон қабо ва ғайра аз қалобатун ва абрешуми алвон нақш кунанд.

ТАРВЕҲ تربح роҳат додан ва хушбӯдор қардан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАРОВЕҲ تربح *чамъи тарвех*; ва бист рақъат намози нафӣ, ки дар шабҳои моҳи рамазон гузоранд. Онро *таровеҳ* ба ҳамин сабаб гӯянд, ки баъди ҳар чаҳор рақъат худро роҳат ва ором медиҳанд.

ТАРАҲ ترح ба маънии андӯх ва ғам, ки зидди фараҳ аст (аз «Латонф»).

ТАРАШШУҲ ترشح таровидан (аз «Мунтахаб»); ва маҷозан ба маънии андак бориш мустаъмал мешавад.

ТАРШЕҲ ترشح об додан ва номи санъате (аз «Шамсӣ»).

ТАРЧЕҲ ترحيح бар вазни тафъил; афзунӣ ниҳодан ва ғолиб шудан (аз «Тоҷ-ул-масодир» ва «Мунтахаб»); ва ба лафзи *доштан* ва *додан* ва *қардан* ва *ниҳодан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ТУРБУД تربد номи давое мусҳил; ба хиндӣ расут гӯянд.

ТАРДИД ترديد бозгардонидан ва бозвордан ва забун ва фосид гардонидан (аз «Мунтахаб»).

ТАРАДДУД تردد гардидан ва рафтан ва омадушуд қардан; ва *маҷозан* ба маънии фикру андеша (аз «Тоҷ-ул-масодир» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАРАССУД ترصد чашм доштан (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Канз»).

ТУРКИ ТАМОМ ШУД تركي تمام شد гурури қасе охир шудан (аз «Мусталаҳот»).

ТАРЦЕЪБАНД ترحيح بند маънии ин дар луғат баргардонидани банд аст; ва дар истилоҳ он ки шоир чанд банд дар баҳри мувофиқ ва ба қавофин мухталиф тасниф нумояд ва баъди ҳар банд як байти муайяно, ки муттафиқулвазн ва мухталиф ба қавофин ҳар банд бошад, бор-бор биёрад, ба шарте ки он байти муқаррар ба мазмуни байти охири ҳар банд марбут бошад.

ТАРКИББАНД تركيب بند он ки шоир чанд банд ба баҳри мувофиқ ва ба қавофин мухталиф тасниф нумояд ва мобайни ҳар банд байте алоҳидаи ғайри муқаррар, муттафиқулвазн ва мухталифулқавофӣ ҳонл қунад.

ТАР تر барои тафзил ояд; ва ба маънии тоза ва обдор ва соф ва покиза, чун: *шарбати тар ва шакари тар* ва *қабоби тар* ва *бӯсаи тар* ва *шеъри тар* ва *нағмаи тар* ва *нолаи тар* ва *қофури тар* ва *вас-*

маи тар; ва лафзи тар ба маънии нодим ва шарманда низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАРЁҚИ КАБИР *ترياق كبير* маъҷунест мураккаб аз ҳафтод адвия ва инро тарёқи форук низ гӯянд. Дофеъи чамеъи захрҳо ва муқаввии дил ва димоғ.

ТУРКТОЗ *تركتاز* мутлақ тохтан; ва ба маънии ногоҳ тохтан бар сабили ғорат, мисли тохтани туркон; ва ба маънии марди сипоҳӣ ва ғоратгар (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч» ва «Мадор»).

ТИРЕЗ//ТИРИЗ *تيريز* китъае аз чома ва кабо; ва он мусаллас бошад (аз «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Мадор»).

ТИРОЗ *تيراز* номи шаҳре; ва нукуши чома; ва *маҷозан* зинат ва ороиш; ва билфатҳ (яъне тароз)* низ омада. Ва тироз (*طراز*; ба той) *муарраби* он аст (аз «Рашидӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки тироз алами чома ва ба маънии зинат ва ороиш ва номи шаҳрест аз Туркистон, ки ахли он ба камоли ҳусн шуҳраи офоқанд; ва ба фатҳ низ гуфтаанд. Ва Қавсӣ навишта, ки тароз (билфатҳ) санҷофи чома ва тарози остин ва гиребон; ва он зинатест, ки қабл аз ин мекарданд; ва ба каср шаҳре аз Туркистон.

ТУРС *تورس* дар арабӣ ба маънии силпар; ва дар форсӣ ба маънии чизии саҳт меояд (аз «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Сурурӣ» ва «Бурҳон»).

ТАРОШ *تراش* ифтихор ва ороиш ва нафъ; ва ба маънии тамаъ ва таваккуъ (аз «Рашидӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Латоиф» ва «Мусталахот»).

ТАРКАШ *ترکش* дар асл тиркаш буд, ба маънии ҷои тир кашидан. Ба ҷиҳати касрати истеъмол касра барои таҳриф ба фатҳ бадал шуда ва ёро ҳазф карданд.

ТУРУШ//ТУРШ *ترش* номи мазан маъруф, ки ба арабӣ ҳомиз гӯянд (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»).

ТАРСИС *تورصيص* устуворӣ кардани чизе ба ваҷҳи камол ва ба арзиз гирифтани чизеро (аз «Канз» ва «Қашф» ва «Мунтахаб»).

ТАРХИС *تورخيس* руҳсат кардан ва иҷозат додан.

ТАРАББУС *تربص* бар вазни тасарруф; чашм доштан чизеро ва таваккуф кардан ва ғалла нигоҳ доштан барои фуруҳтан (аз «Қашф» ва «Суруҳ» ва «Канз» ва «Латоиф»).

ТАРОЗ *تراض* бо якдигар розӣ шудан. Дар асл тарозӣ буд, ё ба ҷиҳати таҳриф ҳазф шудааст.

ТАРЧЕЪ *ترجيع* бозгардонидан; ва дар мусибат «инна лиллоҳи ва инна илайҳи роҷеъун» гуфтан.

ТАРАФФУЪ *ترفع* баландӣ ҷустан ва киноя аз ғурур ва такаббур (аз «Латоиф» ва ғайра).

ТАРОЦУЪ *تراجع* бозгаштан ва мунқалиб шудан ва бо якдигар рӯҷуъ кардан; ва раҷъат кардани кавокиб аз ҳаракати аксарин худ, ки аз мағриб ба сун машриқ мебошад.

ТУРАЪ *تورع* ба маънии сабззор (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Канз-ул-луғот» навишта, ки тураъ бӯстонҳо ва дараҷаҳо; ва ин *ҷамъи туръа* аст (ки биззам бошад).

ТАРАЪРУЪ *توروع* болидани кӯдак ва навшунамо гирифтани (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ТАРБЕЪ *تربيع* дар миёни Қамар ва ситораи дигар тафовут ҷаҳор бурҷ ё даҳ бурҷ бошад. Масалан, агар Қамар дар Ҳамал бошад ва Зухра дар Саратон ва ё Қамар дар Ҷавзо бошад ва Зухра дар Хут; ва ин назари далели душманист (аз «Мадор»); ва инро тарбеъ аз он гӯянд, ки дар миёни Қамар ва кавкаби дигар ба ҳисоби дараҷот муфосилан навад дараҷа, ки ҷаҳорум ҳиссаи фалак бувад; ва он се бурҷ бошад ба ин тавр, ки ду бурҷ солим ва ба қадри як бурҷ аз ҷамъ кардани дараҷоти бурҷи Қамар ва бурҷи дигар кавкаб. Ва дар «Мунтахаб» ҷаҳоргуша кардан чизеро; ва назар кардани кавкаб аз бурҷи севвум, ки рубъи фалак аст ба кавкаби дигар.

ТАРСЕЪ *تورصيع* ҷавохир нишондан дар чизе; ва дар суҳан муқобалаи ҳар лафз лафзе дигар овардан, ки қофия ба он тавонад шуд. Ва баъзе муҳаққикон чунин навиштаанд,

ки **тарсеъ** чавоҳир нишондан дар чизе; ва ба истилоҳи шоир ё мушӣ баробари ҳар калима калимаи дигар биёрад, ки муттафиқулвазн ва мувофиқулқавофӣ бошад, мисоли он аз Қуръони маҷид: инналаборора лафий наъимии ва инналфуччора лафий чаҳмин.

ТАРДИМОҒ ترمداغ сархуш ва ниммаст.

ТАРОДИФ تراديف қаринаҳо, яъне ду чиз ё бештар, ки бо ҳам мушобеҳи якдигар бошанд.

ТАРҒ تارغ панир ва чуғроти хушк (аз «Муайид»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки нонхӯришест, ки аз чуғрот мепазанд.

ТАРАФҲУҚ ترفه бар вазни тамаллук; ба маънии меҳрубонӣ қардан ва нармӣ нумудан.

ТИРЕҚ تيريق муарраби тирёк; ва он давое мураккаб аст маъруф, ки чанд адвияро қўфта ва бехта дар шахд оmezанд. Ва он дофеъи ақсоми заҳрхон наботӣ ва ҳайвонӣ бошад.

ТУРҒОҚ ترغاق посбонӣ ва нигоҳбонӣ (аз «Сироч-ул-луғот»); ва ин лафзи туркист.

ТАРК ترك ба маънии гузоштан; ва ба лафзи *гуфтан* ва *қардан* ва *гиррифтан* мустаъмал; ва ба маънии қулоҳ ва гушаи қулоҳ; ва ба маънии ҳўди оҳанӣ; ва биззам (яъне **турк**)* номи қавме мансуб ба **Турк**, ки марде буд аз фарзандони Нўҳ алайҳиссалом; ва *маҷозан* ба маънии сипоҳӣ ва ба маънии маъшук (аз «Мадор» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Муайид» ва луғоти туркӣ ва «Бурҳон» ва «Мунтахаб»). Магар форсиён барои маънии ҳўди оҳанӣ дар баъзе маҳал ба кофи форсӣ низ истеъмоли қардаанд.

ТУРКИ ФАЛАК ترك فلک ситоран Миррих; ва баъзе гўянд, ки *киноя* аз офтоб аст.

ТИРЕҚ//ТАРЕК تيريق соҳиби «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ба фатҳ ва қасри аввал навиштаанд; ва дар «Ҷаҳонгирӣ» ба фатҳ фақат номи маъҷуне ва мутлақ фодзаҳр ва ба маънии афъюн; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **тирёк**

(билқаср) ба маънии подзаҳр, ки ба урф онро заҳрмуҳра гўянд; ва *маҷозан* ба маънии маъҷуне муқаррарӣ, ки дофеъи заҳр бошад итлоқ кунанд; ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки ба маънии афъюн истилоҳи чадида афъюниён аст, ки шуҳрат гирифта.

ТУРҒОҚ ترغاق ба маънии посбон ва посдорин шаб; ин лафзи туркист (аз «Бурҳон»).

ТАРАНГ ترنگ овози қамон ба вақти тир андохтан (аз «Бурҳон»).

ТАРАНГОТАРАНГ ترنگاترنگ овози теғ ба вақти задан бар чизи сахт.

ТАРОЗУИ АДЛ ترازوی عدل тарозу, ки ба санҷидан дар ҳар ду паллаи он қамии бешӣ набошад, балки баробар бошад.

ТИРҲОЛ ترحال кўч қардан (аз «Латиф»).

ТАРТИЛ ترتيل қироати Қуръон ба адон маҳоричи ҳуруф ба охиштагӣ ва оромидагӣ.

ТАРАҲҲУЛ ترهه бар вазни таҷаммул; нармгўшт шудан ва нарм шудани узв (аз «Қанз»); ва дар «Мунтахаб» ба маънии суст шудан.

ТАРОКУМ تراکم бар вазни тафоъул; бар ҳам ништастан ва гирд омадан (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Қанз»); ва *маҷозан* ба маънии ҳуҷум ва анбўх.

ТАРХИМ ترخيم нарм гардонидан ва андохтани ҳарфи охир аз калимаи мунодо ва ғайри мунодо.

ТАРАННУМ ترنم ба маънии сароидан ва суруд (аз «Мунтахаб»).

ТАР ШУДАН تر شدن шарманда ва мунфаъил шудан (аз «Ҷароғи хидоят» ва «Сироч» ва «Шамсӣ» ва «Мусталаҳот»).

ТАРДОМАН تردامن фосик ва фочир (аз «Суроҳ»).

ТАРЗУБОН ترزيان нотик ва ба фасохат суҳангўянда.

ТУРҚИ ҚАРДАН تركي كردن зулм ба уштулум қардан (аз «Рашидӣ»).

ТАРҚИДАН ترقيدين шигофта шудан; ва ин мубаддали тарқидан аст (аз «Ҷавоҳир-ул-хуруф»).

ТАРЧУМОН ترجمان ба маънии фасеҳ ва теззабон ва хуштақрир; ва касе ки донандаи ду забон бошад, ки соҳиби як забонро ба соҳиби дигар забон бифаҳмонад; ва ин муарраби тарзубон аст. Ва замми чим аз он аст, ки зубон (ба замми аввал аст) ба фатҳ низ омада. Ва баъди муарраб кардани ин лафз масдар ва афъол ва асмое аз он аҳз карданд, чун: тарчама, ютарчимун, тарчаматан фахува мутарчимун, чун: ваҳрача, юдҳирчу, ваҳрачатан фахува мӯдҳирчу (аз «Рисолаи муарработ») -и Мулло Абдурашиди соҳиби «Рашидӣ»; ва дар «Қашф» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» низ ба замми чим аст; ва дар «Муайид» ба фатҳи чим (яъне тарчамон)*; ва дар «Суруҳ» ба зам ва фатҳи чим, ба маънии тилмочӣ. Ва лафзи тарчумон ба маънии товон низ омадааст, чунонки дар «Баҳори Аҷам» ёфта шуд.

ТУРКМОН ترکمان номи қавме аз турк (аз луғоти туркӣ); ва дар «Сироч» навишта, ки чун инҳо аз туркон пояи камтар доранд чунин мавсум шуданд, яъне монанди туркон; ва баъзе навишта, ки мураккаб негс.

ТАРҚИН ترقين наздик ба ҳам навиштани сатрҳои китоб ва нуқта ва эъроб кардан ва ориш додан китобро ва хизоб кардан ба ҳино ва сиёҳ кардан мавзеъеро ба фарди ҳисоб ба хати зоида, то гумон нашавад, ки ин чоро барои навиштан сифед гузоштаанд (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ТАРАН ترن гули нисрин (аз «Бурҳон»).

ТАРАНГУБИН ترنگبين ва он давоест ширин мисли шакар, ки монанди шабнам бар дарахте хос, ки хордор мебошад мунҷамид мегардад (аз «Бурҳон»).

ТАРИДАН تریدن кашидан; ва ба зам (яъне туридан)* ба маънии рамидан (аз «Бурҳон»).

ТАРҚОН ترکان лақаби занон аз олами биби ва бегима (аз «Латоиф»).

ТҶРКИ ЧИН ترک چین киноя аз офтоб.

ТАРАНҚУБИН ترنجبین муарраби тарангубин аст; ва он чизе бошад монанди шахд ба ширинӣ ва қавом, ки бар хорҳои дарахти уштурхор

дар мулки Хуросон аз ҳаво монанди шабнам меафтад ва боз хушк шуда монанди шакар сурх мегардад (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Садидӣ» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ТАРОЗУИ ПУЛОДСАНҚОН ترازوی پولودسانچان киноя аз найзан муборизон (аз «Сироч»).

ТУРХОН ترخان касе ки подшоҳ уро аз таколифи одоб муоф карда бошад ва ба гуноҳе муоҳаза накунад; ва навъе аз сабза, ки монанди пудина бо нон хӯранд; ва қавме аз туркони ҷигатой; ва раис ва шарифро низ гуянд; ва лақаби Абунасири Хоқонӣ (аз «Рашидӣ»); ва Хони Орзу дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки турхон ба маънос дар урфи ҳол ба маънии масҳара низ мустағмал мешавад.¹

ТАРОЗУ ШУДАН ترازو شدن як сари тир ва найза аз чизе гузаштан ва мондани нисфе аз он ба тарафи қамондор; ва муқобил шудан ва баробар шудан (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Бурҳон»).

ТАРОЗУИ САНГЗАН ترازوی سنگ زن тарозу, ки як паллаи он зиёда бошад ва дигар кам (аз «Баҳори Аҷам»).

ТИРА تیره ба маънии кина; ва ба фатҳи аввал ва қасри сонӣ (яъне тарих)* ба маънии ботил; ва ба фатҳатайн ва тахфиф ва ташдиди ро (яъне тара ва тарра)* дар форсӣ ба маънии барги баъзе наботот, ки пухта ба ӯ нон хӯранд; ба хиндӣ сағ гуянд (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Латоиф» ва «Қанз» ва ғайра).

ТАРЧАМА ترجمه баён кардани матолиби забоне ба забони дигар; ва маъҳази ин тарчумон аст, ки муарраби тарзубон бошад. Ва тарчумон ба маънии касе ки каломи душхаси мутағоируллосонро ба якдигар бифаҳмонад. Чун араби тарзубонро муарраб карда тарчумон сохтанд, пас аз он масдар ва афъол ва асмое иштиқоқ карданд, чун: тарчама, ютарчимун, тарчаматан фахува мутарчимун, чун: ваҳрача, юдҳирчу, ваҳрачатан фахува мӯдҳирчу. Агарчи дар лафзи тарчумон ба фатҳ ва замми чим баъзе ихтилоф кардаанд, чунончи соҳиби «Мунта-

хаб» ва «Суроҳ». Магар дар лафзи тарчама ба ҳаракати ҷим ихтилоф набояд қард, чаро ки бар вазни ваҳрача аст. Сивои ин «Баҳр-ул-ҷа-воҳир» ва «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Музил-ул-ағлот» ҳам-ба ба фатҳи ҷим собит мекунад.

ТАРҚУВАТ ترقيوة устухони чанбарн гардан, ки ба ҳиндӣ ҳасли гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ТИРЕҚИ АРБАЪА ترباعه маъҷу-нест дофеъи захрҳо ва муфиди саръ ва лаква. Аҷзоиш ҷаҳор аст: ҷин-тиёно, ҳаббулғор, зарованд, мурр.

ТАРОША تراشه олатест оҳанӣ, ки аз ӯ сангро метарошанд.

ТАРИКА تركة он чи молу матоъ аз мурда монад (аз «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Ма-дор»).

ТАРНОНА ترنانه ба маънии нон бо нонхуриш (аз «Латоиф»).

ТУРУНЦИДА ترنجيده ба маънии пур-чин ва турушрӯ (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Рашидӣ» на-вишта, ки ин лафз аз турунҷ маъ-хуз аст, ба воситаи ҷину шиканҷ, ки бар пӯсти он бошад.

ТАРФЕҲ ترفيه бар вазни тарҷех; ба маънии осудагӣ (аз «Муайид»); ва дар «Мунтахаб» осоиш додан ва хушвақт гардонидан.

ТАРАФҲУҲ ترفه осудагӣ ва давлат-мандӣ.

ТАРОНА ترانه ба маънии суруд ва нағма ва навъе аз суруд (аз «Си-роҷ-ул-луғот»); ва рубоъиро низ та-рона гуянд.

ТАРДОМАНИ تردمانى гуноҳгорӣ ва фосқӣ.

ТАРАҶҶИ ترجى умед доштам ба чизе, ки мумкин бошад.

ТИРЕКӢ تريكى касе ки ба афъон хӯрдан одат дорад; ва номи шонре.

ТАРОНАҶОНИ ХАЗОНАГӢ ترانهای خزانهى *мурод* таронаҳои умда ва таронаҳое, ки онро подшоҳе ё ами-ре тасниф карда бошад.

ТУРСЯ توسى хар қиз, ки ба сурати сипар мушобех бошад.

ТАРДИМОҶӢ تردمافى ҳолати ақл ва шуур; ва ба маънии фарҳат ва сӯ-

рур ва мастии муътадил; ва ба маънии тозагӣ низ омада.

ТАРОҶӢ تراجى бо ҳам мурод дош-тан.

ТИРЕҚИ ЛОНӢ ترباق لانى позаҳри Лон; ва Лон номи кӯҳест (аз «Ба-ҳори Аҷам» ва «Мунтахаб»).

ТАРОҲӢ تراخى бар вазни фараҳӣ; ба маънии кохилӣ ва тақсир нуму-дан (аз «Қашф» ва «Қанз»); ва дар «Мунтахаб» таъхир қардан.

ТАРОҲӢЯ تراهي навбова ва меван наврасида (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳон-гирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Сироч»).

ТУРҲОНИ ترخانى мансаби муқарра-рин пеши салотини Туркистон, ки соҳибаш аз ҷамеъи тақолифи нав-қарӣ муоф бошад; ва *маҷозан* ба маънии масҳарагӣ низ омада (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

ТУРКТОЗӢ ترکتازى ба маънии мут-лаки тохт; ва ба маънии ногоҳ тох-тан бар сабили ғорат, мисли тох-тани туркон; ва ба маънии марди ҷолок ва сипоҳӣ, ба ин маънӣ ёи нисбат бошад (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАРИ ترى бедимоғӣ ва нохушӣ ва зарофат (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Ҷароғи ҳидоят» ба маънии дуруш-тӣ ва озурдагӣ.

ТАРНАВОЗӢ ترنوازی хушхонии мут-риб (аз «Мусталаҳот»).

ТАРОЗӢ تراضى аз ҳамдигар ризоманд ва хушнуд шудан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТИРМИЗӢ ترمذى мансуб ба шаҳри Тирмиз, ки он тарафи Ҷайхун аст (аз «Лубб-ул-албоб»-и Суютӣ).

Фасли тои фавқонӣ маъа
зон муъҷама

ТАЗВИҶ تزويج ҷуфт қардан ва қарин қардан ва мардро зан додан ва занро шавҳар (аз «Мунтахаб»).

ТАЗОЮД تزويد афзун шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАЗОРИД تزويد ба маънии ҷинҳо ва шиканҳо, ки мушобех ба бофтани зирех бошад.

ТАЗВИР تزوير макру фиреб кардан ва биёростани дурӯғ (аз «Сихох» ва «Канз»).

ТАЗАЪЗУЪ تزعم ба маънии чунбиш (аз «Мунтахаб»).

ТАЗИИФ تزئيف бар вазни тасриф; ба маънии забун ва ночиз кардан ва носара гаштан (аз «Латоиф»).

ТАЗЪИФ تزعيف халок кардан (аз «Суроҳ»).

ТАЗРИҚ تزريق риё ва нифоқ ва дурӯғ; ва касеро ба риё ва нифоқ ва дурӯғ нисбат кардан.

ТУЗУҚ تزك ба маънии тартиб ва интизом ва зобитан лашкар ва маҷлис; ва ин лафзи туркист. Гоҳе тузук (تزوك) ба зиёдати вов нависанд мувофиқи расмулхатти туркӣ (аз «Нисоб»-и туркӣ ва «Шамсӣ» ва луғоти туркӣ).

ТАЗАЛЗУЛ تزلزل ларзидан ва чунбидан.

ТАЗАЛЛУЛ تزلل бар вазни тааммул; лағзиш ва лағзидан.

ТАЗОҲУМ تراحم ба маънии анбӯҳӣ ва анбӯҳ кардан (аз «Канз»).

ТАЗИИН تزئين зинат додан ва ориш кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАЗРИҚБАЁН تزريق بيان ба маънии козиб ва дурӯғгӯ.

ТАЖОВ تژاد яке аз сипоҳиён ва номи сардор (аз шарҳи Хони Орзу бар «Сикандарнома»).

ТАЗКИЯ تزكيه пок гардонидан ва закот додан (аз «Канз»).

ТУЗАҚҚИ تزكي номи амирист аз умарои султон Муизуддин (аз шарҳ).

Фасли тои фавқонӣ маъъна сини муҳмала

ТАСАҲҲУБ تسحب ба маънии ноз, ки маъшуқонро ба ошиқон бошад (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАСВИДУЛБҲҮЮТ تسويد البيوت ба истилоҳи мунаҷҷимин он аст, ки шакли дувоздаҳ хонаи барӯрч бар тахта ё қоғаз кашанд ва мутобиқи будани кавокиб дар бурҷи фалакӣ дар ҳар хонаи он исми кавкаб нависанд

ва дар он шакл назар карда нухсат ва саодати толеъи мавлуд дарёфт нумоянд.

ТАСБЕҲ تسبيح субҳоналлоҳ-субҳоналлоҳ гуфтан ва ба покӣ худоро ёд кардан ва намоз кардан (аз «Мунтахаб»); ва маҷозан ба маънии яқсад донан дар ришта кашада низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАСОМУҲ تسامح осон гирифтани (аз «Канз» ва «Кашф»); ва ҷавонмардӣ кардан.

ТАСЛИХ تليخ пӯст кандан.

ТАСОФУД تسافت ҷимоъ кардани баҳоним (аз «Канз»).

ТАСДИД تسديد рост ва дуруст нумудан; ва дурустӣ ва устуворӣ.

ТАСВИД تسويد сиёҳ кардан; ва киноя аз навиштан (аз «Канз»).

ТАСХИР تسخير ром кардан ва фармонбардор кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАСТИР تظير ба маънии навиштан (аз «Мунтахаб»).

ТАСТИР تستير пӯшида кардан ва парда бастан.

ТАСАЙЮР تسير сайр кардан.

ТАСИР تسير сайр додан ва равои кардан ва аз шаҳр бадар кардан.

ТАСОҚҮР تسكر худро маст вонумудан ба ғайри мастӣ ва нашъа.

ТАСВИС تسويس ваввос кардан.

ТАСДИС تسديس шашгӯша кардан; ва ба истилоҳи аҳли танҷим агар миёни ду ситора тафовут ба се бурҷ ё ёздаҳ бурҷ бошад, чунонки Қамар дар Ҳамал бошад ва Муштарӣ дар Ҷавзо, ё он ки Қамар дар Ҷавзо бошад ва Муштарӣ дар Ҳамал; ва ин ним дӯстист (аз «Мадор»); ва инро тасдис аз он гуянд, ки миёни Қамар ва кавкаби дигар муфосалаи шаст дараҷа, ки судс, яъне шашум ҳиссаи фалак бошад, воқеъ бувад.

ТУС تس дар форсӣ ба маънии гӯзи бесадо (аз «Мусталахот»).

ТАСАЛЛУС تسلس бар вазни тамаллук; ба маънии солусӣ ва маккорӣ (аз «Латоиф»).

ТАСАЛЛУТ تامل бар касе даст ёфтан ва ғалаба қардан (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ»).

ТАСВИФ توبيخ равои қардан ва равои нумудан (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Қашф»).

ТАСВИФ توبيخ таъхир қардан ва дар даранг андохтан ва ваъдаҳои фиреб додан (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Қанз»).

ТАСАЛСУЛ تسلسل пайваста шудан ва равои шудан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»); ва ба истилоҳ тасалсул иборат аст аз вучуди умури ғайри мутаноҳия дар як вақт бар сабили таваққуф, ки яке аз он мавқуф бар дигаре бошад ва он дигаре мавқуф бар дигаре аз онҳо ва ҳамчунин ило ғайри ниҳоят. Чунонки маротиби аъдод, ки ғайри мутаноҳиянд, агар дар як вақт чамъ шаванд аз ҷониби интиҳои фарзӣ.

ТАСБЕҲИ СОЛ سال تسيح риштан солгиреҳ (аз «Мусталаҳот»).

ТАСВИЛ توييل ороستاني коре ва суол қардан ва хоستان ба забон; ва низ ороستاني шайтон гуноҳонро дар нафси мардум ва ифтиро ва суханорон (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Фарҳанги Ҳусайний» ва «Латоиф» ва «Қанз»).

ТАСҲИЛ تسهيل осон қардан; ва ба истилоҳи аҳли муаммо яке аз аъмоли таъмия аст, ки анвоъи он чаҳор аст: интиқод ва таҳлил ва таркиб ва табдил. **Интиқод** ишорат қардан аст ба баъзе ҳуруф, чунончи ҳарфи аввалро сар ва руҳ ва лаб ва тоҷ ва ҳарфи васатро миён ва дил ва камар ва ҳарфи охиетро по ва доман ва ғайра гуфтан, чунонки барои исми шамс дар ин мисраъ, мисраъ:

Аввали шому миёни чаману доманн
наргис...

Ва таҳлил он ки лафзи муфрадро ду пора қарда амал нумоянд, яъне лафзеро, ки ба эътибори маънии шеърӣ муфрад бошад, ба эътибори маънии муаммой мураккаб доранд ба ду ҷузъ ё бештар, чунонки дар исми тақӣ, фард:

Чу набвад меҳру маҳ, эй турфа соқӣ,
Бувад пайваста руҳсори ту боқӣ.

лафзи **боқӣ-ро**, ки ба эътибори маънии шеърӣ муфрад аст, ба эътибори маънии муаммой мураккаб дошанд. Аз лафзи **бо**, ки барои илсоки васла меояд ва аз лафзи **қӣ** чун руҳсори лафзи **ту-ро**, ки тои фавқонӣ бошад, бо лафзи **қӣ** зам қарданд, тақӣ пайдо шуд. Ва таркиб иборат аз он аст, ки ду лафзо, ки дар маънии шеърӣ ҳар яке мустақил бошад ё ғайри мустақил, барои хусули сурати исми он ҳар ду лафзо мураккаб қарда, як лафз фарз нумуда маънии он мурад кунанд, чунончи дар исми **Умар** (ё **умр**)*, байт:

Мурғи дилҳои қасонро ба паём он ғамза
Сайди худ сохта бе донаву дом он ғамза.

аз таркиби лафзи **дом** ва лафзи **он** **домон** мураккаб нумуда ва аз **домон** ба амали интиқод ҳарфи охири **ғамза**, ки **ҳо** бошад мурад дошта ва **дона киноя аз** нуктаи ғайни **ғамза**, пас ба нафӣи нукта ва нафӣи **ҳо** **Умар** ҳосил шуд. Табдил иборат аст аз он ки баъзе ҳуруфро аз калима ба ҷиҳати сурат гирифтани исми матлуб ба ҳарфи дигар ба далолатҳои латиф бадал нумоянд, чунончи дар исми **иваз**, байт:

Бар лаби ҳавз чун даҳон пуштӣ
Чашмаи Хизр шуд қанораи ҳавз.

чун қанораи лафзи **ҳавз-ро**, ки хои хуттист ба муродифи **чашма**, ки лафзи **айн** бошад, ба муносибати таҷонуси лафзӣ ба ҳарфи **айн** бадал созанд, **иваз** пайдо мегардад.

ТАСОЛУМ تسالم бо ҳамдигар сулҳ қардан (аз «Мунтахаб»).

ТАСЛИМ تسليم супурдан ва салом қардан ва гардан ниҳодан ба ҳукм (аз «Мунтахаб»); ва ба саломат доштан (аз «Қанз»).

ТАСНИМ تسنيم наҳрест дар бихишт, ки болои ғурфаҳо ҷорист (аз «Мунтахаб»).

ТАСОВИУТТАРАФАЙН تساوى الطرفين баробар шудани ду тараф.

ТАСХИН تسخين ба маънии гарм қардан, ки муқобили сард қардан бошад; ва билқаср (яъне **тисхин**)* ба маънии қашш, ки дар по кунанд (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Мадор» ва «Қанз»).

пай-
вған
н»).

фия;

ва
кори

ош-
(аз

уби
рха
ва
ва

ги-
на-

ар-
чу-

ҷое

ис-
ач-

нди
ар-

он-
ро

бар

аги

ли
тар

ав-
та-

ар-
ис-
аз

ва

а-

т,
д.

ТАСМИН تسمين фарбеҳ кардан ва равған ба хӯрди касе додан (аз «Мунтахаб»).

ТАСВИЯ تويه рост кардан ва баробар кардан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТИСЪА تيه ба маънии нух, ки адади маъруф аст (аз «Канз»).

ТАСМИЯ تسميه ном ниҳодан ва бисмиллох-ир-рахмон-ир-рахим гуфтан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАСМАБОЗИ تسمابازى дағалӣ ва фиреб; ва навъе аз кимор (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят»).

ТАСОВИ تساوى баробар шудани ду чиз (аз «Мунтахаб»).

ТУСНАФАСИ ترفنسى *мурод аз харзағӣ* (аз «Мусталаҳот»).

**Фасли тои фавқонӣ маъа
шини муъчама**

ТАШБИБ تشبيب зикри ахволи айёми шабоб кардан ва сифати маъшук (аз «Мунтахаб»); ва дар «Ҳадоиқул-Аҷам» навишта, ки **ташбиб** дар лугат оташ афруҳтан; ва ба истилоҳи шуаро он чи дар ибтидои касида, қабл аз мадҳи мамдуҳ байте чанд дар баёни ишқ зикр кунанд, чаро ки шoir ба зикри маъшук оташи шавкро иштиғол медихад.

ТАШАЪУБ تشعب шох дар шох шудан ва гурӯҳ дар гурӯҳ шудан.

ТАШАРРУБ تشرب нӯшидан ва ошомидан.

ТАШАТТУТ تشت пароганда шудан ва парешонӣ (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАШТ تشت бар вазни ҳашт; ованди маъруф ва **ташт** (طشت) *муарраби он аст* (аз «Музил»).

ТАШАББУС تشبىت чанг дарзадан (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ТАШАННУЧ تشنج кашида шудани узв, ки аз ҳаракати инбисоти бозмонда, хох аз бурудат, хох аз юбусат.

ТАШТЕҲ تشطوح беҳаёӣ кардан; ва ба истилоҳи суфия калимоти муҳолифи зоҳир шаръ гуфтан (аз «Мунтахаб»).

ТАШРЕҲ تشریح ба камолӣ вазоҳат баён кардан ва ошқоро кардан; ва дар истилоҳи атиббо баён кардани ҳақоик ва ашқолӣ аъзон дарунӣ ва бурунӣ ва шумори устухонҳо ва баёни маҳал ва пайванди ҳар узв ва баёни рағҳо ва асабҳо.

ТАШДИД تشديد устувор кардан ва сахтӣ нумудан (аз «Мунтахаб»).

ТАШАДДУД تشدد сахтӣ кардан.

ТАШАҲҲУД تشهد бар вазни таваллуд; калимаи шаҳодат хондан ва «ашҳаду ан лойлоҳа иллаглоҳ» гуфтан (аз «Мунтахаб»).

ТАШОҲУД تشاهد бо ҳам гувоҳӣ додан ва бо ҳам хозир шудан ва мулокот.

ТАШИИД تشييد барафроштани бино ва андойидани девор ба оҳақ ва гач ва чуз он; ва *маҷозан* ба маънии устувор ва муҳкам кардан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАШҲИЗ تشحيد тез кардани корд ва шамшер (аз «Канз» ва «Мунтахаб»).

ТАШҲИР تشهير шухрат додан расвоии касеро; чунонки касеро бар ҳар савор карда ба шаҳр гардонидан.

ТАШМИР تشمير доман ба миён задан; ва *маҷозан* ба маънии чувствув чолоқӣ (аз «Мунтахаб»).

ТАШВИР تشوير ишорат кардан ва ҳаҷлат ва шармсорӣ (аз «Қашф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мунтахаб»); ва дар «Канз» ба маънии шармсорӣ ва ишора кардан; ва дар «Суроҳ» ба маънии ҳаҷлат ва ишора кардан; ва дар китобе навишта, ки арақ кардан аз ҳаҷлат ва ишорат кардан.

ТУШАТР تشتر номи шаҳр (аз «Музил»).

ТИШ//ТЕШ تش *муҳаффафи теша*.

ТАШВИШ تشويش парешон кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАШХИС تشخيص муайян кардани чизе; ва ба маънии иҷора гирифтани низ мустаъмал мешавад.

ТАШАҲХУС تشخص таайюн ёфтан ва муайян гардидан.

ТАШНЕЪ تاشنيع зишт гуфтан ба касе ва маломат кардан касеро (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ТАШАЙЮЪ تاشيع даъвои мазхаби шиъа кардан ва худро шиъа нумудан (аз «Мунтахаб»).

ТАШРИФ تشریف ба маънии бузург кардан ва бузург доштан; ва форсиён ба маънии хилъат оранд, ки умаро ва салотин ба касе диҳанд барои бузург гардонидани ӯ; ва лафзи ташриф ба лафзи пушидан ва доштан ва барои маънии рафтаи ба лафзи бурдан ва додан ва овардан ва фармудан мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАШВИҚ تاشويق ба орзу даровардан касеро (аз «Мунтахаб»).

ТАШАВВУҚ تاشوق орзуманд нумудан (аз «Мунтахаб»).

ТАШАККУҚ تاشك дар шак уфтодан.

ТАШКИҚ تاشكيق дар шак афғандаи касеро (аз «Точ» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАШОБУҚ تاشابк бо ҳам даромехтан ба якдигар ва чизҳо дар якдигар даровардан ва ба ҳамдигар кардани ангуштон ва ғайри он; ва ба маънии анбӯх ва издиҳоми чизҳо мустаъмал.

ТАШАББУҚ تاشبک дар ҳамдигар кардани ангуштон ва чизҳои тӯлонӣ дар якдигар даровардан.

ТАШҚИЛ تاشكيل сурат додан ва шакл кашидан аз чизе (аз «Мунтахаб»).

ТАШАККУЛ تاشكل бар вазни таваккул; сурат гирифтани чизе (аз «Мунтахаб»).

ТАШМИМ تاشميم бӯйидан.

ТИШРИН تاشرين номи ду моҳ дар забони румӣ: якеро тишрини уло гуянд ва онро ба ҳиндӣ тақрибан катик гуянд ва дигареро тишрини ухро номанд ва онро ба ҳиндӣ тақрибан агҳан хонанд (аз «Мадор» ва шуруҳи «Нисоб»).

ТАШТУ ХОЯ تاشتوخايه номи бозӣ, ки дар байзаи мурғ шабнам пур кунанд ва даҳани он ба адвияи лозика банд нумоянд ва дар ташт гузошта дар офтоб ниҳанд, он байза ба парвоз меояд; ва баъзе гуянд, ки симоб пур кунанд ва бар оташ ниҳанд (аз «Бурҳон»).

ТАШША تاش бар вазни пашша; паймонаи равған, ки бад-он равған дар чароғ андозанд (аз «Бурҳон»).

ТАШВИЯ تاشويه бар вазни тасфия; бирён кардан (аз «Канз»).

ТАШБЕХ تاشبه ба лафзи додан ва кардан мустаъмал аст (аз «Баҳори Аҷам»).

Фасли тои фавқонӣ маъа
соди муҳмала

ТАСВИБ تصويب рост ва дуруст доштан ва ростӣ ва фуруд овардан (аз «Мунтахаб»).

ТАСАФФУҲ تصفح дар коре ба хуби ваҷх назар кардан ва сафҳа-сафҳа нигаристан (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»); ва ҳосил аз ин талош ва тафҳӯс ва ҷустуҷӯст.

ТАСОФУҲ تصافح дастӣ якдигар гирифтани; ва ин қоимақоми муонака аст.

ТАСҲЕҲ تصحيح рост ва дуруст кардан; ва ба истилоҳ назар ва мавҷудоти сипоҳ гирифтани.

ТАСЪИД تصعيد баромадан бар қое баланд (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи атиббо ва муҳаввисон аҷзои латифи баъзе адвия ба таъйиди оташ аз миёни дег ва ғайра ба сарпуши он мунҷамид сохтан, ҷунонки нушодур ва кофур ва ғайраро кунанд.

ТАСОЪДУ تصاعد боло баромадан бар қои баланд.

ТАСИИД تصييد сайд кардан.

ТАСАВВУР تصور дар дили худ сурати чизе бастан; ва ба истилоҳи аҳли мантик хусули сурати шайъ дар ақл ба ғайри ҳукм, ҷунончи тасаввури Зайд ва Амр ва Бақр ва тасаввури ғуломи Зайд.

ТАСВИР تصوير ба маънии сурат кардан; ва ин масдар ба маънии исми мафӯл мустаъмал аст (аз «Қашф»).

ТАСДИР تصدير дебоча навиштан ва муқаддам гардонидан (аз «Мунтахаб»).

ТАСВИРИ СОЯДОР تصوير سايه دار бут, ки аз сангу оҳан ва ғайра бошад.

Дар мазхаби шиъа шикастани он вочиб аст ба хилофи тасвири ранг (аз «Мусталахот»).

ТАСАННУЪ تصنع равиши некӯ нумудан аз худ ва орогани зан ҳусни худро (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии хушомад ва чоплӯӣ мустаъ-мал.

ТАСДЕЪ تصدع дарди сар додан; ба лафзи *додан* ва *кашидан* мустаъ-мал.

ТАСАЛЛУФ تصاف бар вазни **тасар-руф**; лоф задан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАСОРИФ تصريف гардониданҳо ва гузаштанҳо ва баргаштанҳо.

ТАСАВВУФ تصوف пашмина пӯшидан; маъхуз аз **суф** (биззам), ки ба маънии пашм ва навъе аз пашмина; ва ба истилоҳ аз хоҳиши нафсонӣ пок шудан ва ашъёи оламро мазҳарн ҳақ доништан. Чун дар замони собиқ сохибони сифоти мазкура суф мепушиданд, лихозо *маҷозан* аъмол ва афъоли эшонро **тасаввуф** номиданд. Ва метавонад, ки **тасаввуф** маъхуз бошад ва **савф** (билфатҳ), ки ба маънии як сӯ шудан ва рӯ гардонидан аст. Чун восилони ҳақ аз мо суи аллоҳ як сӯ мешаванд ва рӯ мегардонанд, лихозо кори эшонро **тасаввуф** гуфтанд. Вачҳи охир дар «Қашф» низ мастур аст.

ТАСНИФ. تصنيف синф-синф кардан ва навъ-навъ гардонидан ва ҷудо сохтани баъзе навъро аз баъзе (аз «Қашф» ва «Муайид»); ва дар баъзе кутуб чунин навишта, ки **тасниф** навъ-навъ гирифтани ва ҷамъ кардан, маъхуз аз **синф** (ки билкасер аст).

ТАСҲИФ تصحيف хато кардан дар китобат; ва ба истилоҳи муаммо тағйир кардан дар нуқот ва ҳуруф ба исбот ё ба маҳв кардан (аз «Шарҳи Бӯстон»); ва баъзе чунин тасрех карда, ки **тасҳиф** ба истилоҳи муаммо лафзеро ба бурдани нуқта ё ба овардани нуқта ё ба накли нуқта лафзе дигар муқаррар гардонанд, чунончи *бӯса* (بوسه)-ро ба тағйири нуқот *тӯша* (توشه) гардонанд.

ТАСФИҚ تصفيق баровардани шароб аз зарфе ба зарфе дигар ва даст

бар ҳам задан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ТАСДИҚ تصديق ростгӯ доштан ва рост пиндоштан; ва ба истилоҳи мантик тасаввур бо ҳукм бошад, чунончи гуӣ: Зайд нависандааст ё нависанда нест.

ТАСОДУҚ تصادق бо якдигар ростӣ нумудан дар дӯстӣ ва сухан (аз «Мунтахаб»).

ТАСОДУМ تصادم ба ҳам воқӯфтан; ва ба хинди дҳакка гуянд; ва гоҳе *мурод* аз он анбуҳ бошад.

ТАСМИМ تصميم холис кардан ва устувор кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАСНИҶ نهيёдани **НИҶОДАН** تصنيف ба маънии бухтон кардан (аз «Шарҳи касоиди Хоқонӣ»).

ТАСДЕЪА تصديه зиёдати ҳо дар охири ин лафз ғалат аст ва саҳеҳ **тасдеъ** аст бидуни ҳо (аз «Баҳори Аҷам»); фақир муаллиф гуянд, ки агар дар охири лафзи **тасдеъа** тои фавқонӣ, ки аз ҷиҳати вақф ҳо шу-дааст барои маррат қарор диҳанд ва ба маънии як бор дарди сар додан, эӣ як бор тақлиф додан мустаъмал нумоянд, дуруст бошад (ва ин мустафод аст аз «Фусули Акбарӣ»).

ТАСФИЯ تصفيه соф кардан ва пок нумудан.

ТАСАДДӢ تصدى бар вазни **тасаллӣ**; пеш омадан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ТАСОБИ تصابي амрадпарастӣ.

Фасли тои фавқонӣ маъа
зоди муъҷама

ТАЗЪИФИ БУЮТИ ШАТРАНҶ تصفيه بويوت شترانج дучанд гардонидани хонаҳои шатранҷ, яъне дар ҳар хонаи шатранҷ дучанд кардани аъдоди ҷне аз аъдоди хонае, ки болон уст, масалан агар дар хонаи аввал як биринҷ ниҳанд, дар хонаи дуввум ду биринҷ ниҳанд ва дар хонаи севвум чаҳор биринҷ ва дар хонаи чаҳорум ҳашт биринҷ ва дар хонаи панҷум шонздаҳ биринҷ ва дар хонаи шашум сию ду биринҷ ниҳанд, ало ҳазалқиёс то хонаи шасту чаҳорум. Бидон ки маротиби

аъдод ин аст: икан, даҳан, сайян, саҳсан, даҳ саҳсан, лакхан, дах лакхан, круран, дах круран, арабан, дах арабан, кхарбан, дах кхарбан, найлан, дах найлан, падаман, дах падаман, санкхан, дах санкхан, маҳо санкхан. Пас аъдоди биринчи хонаи шасту чаҳоруми шатранҷ билиттифоқ ин аст: наваду ду санкхан, бисту се падам, сию ҳафт найл, бист кхарб, сию шаш араб, ҳаштоду панҷ крур, чихилу ҳафт лакх, ҳафтоду панҷ ҳазору ҳаштсаду ҳашт биринч. Ва аъдоди биринчи чамъи аъдоди кулли хонаҳои шатранҷ аз хонаи аввал то хонаи шасту чаҳорум ин аст: як маҳо санкх, ҳаштоду чаҳор санкх, чихилу шаш падам, ҳафтоду чаҳор найл, чихил кхарб, ҳафтоду се араб, ҳафтод крур, наваду панҷ лакх, панҷоҳу як ҳазору шашсаду понздаҳ биринч. Чун ин ҳама биринҷро вазн карда манҳои пахта сохтам ин шуд: ҳаштоду се кхарб, ҳафтоду ҳашт араб, ҳафтоду нуҳ крур, чаҳор ҳазору чаҳорсаду даҳ ман шуд. Ва боқимонд нуҳ осор, се моша, ҳафт сурх ва ҳафт биринч. Ва бидон ки дар ин вазни ҳар ман чихил осор пахта ва ҳар осор ба вазни ҳаштод рупия ва ҳар рупия даҳ моша ва шаш сурх ва ҳар моша ҳашт сурх ва ҳар сурх ҳашт биринч ва биринч вазни як рупия, шашсаду ҳаштоду ҳашт мешавад. Ва рупияҳои як ман пахта сеҳазору дусад; ва ҳосили зарби он дар як ман пахта ду круру бист лакху шонздаҳ ҳазору дусаду ҳаштод шуд. Ва агар ҳама биринчи тазъифи буюти шатранҷро касе крури мани пахта ҳар рӯз вазн кунад, дар духазору сесаду бисту ҳафт солу панҷ моҳу нуҳ рӯз вазн карда шавад ва чаҳор ҳазору чаҳорсаду даҳ ману нуҳ осору се мошаву ҳафт сурху ҳафт биринч боки монанд, валлоҳу аълам биссаваб.

ТАЗОД(Д) تضاد бо ҳамдигар зид будан ва бо ҳамдигар душманӣ кардан (аз «Қанз»).

ТАЗАЧҚУР تاجر бар вазни таҳайюр; дилтангӣ ва беором шудан аз ғам (аз «Мунтахаб»).

ТАЗИИЪ تصيب бар вазни тарҷеҳ; ба маънии зоеъ кардан.

ТАЗАРРУЪ تضرع зорӣ кардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ТАЗЪИФ تضمين дучанд гардонидан (аз «Мунтахаб»).

ТАЗОЮҚ تضايق бар ҳамдигар танг шудан ва дар як чо гунҷидан (аз «Мунтахаб»).

ТАЗАРРАМ تضرم сиғаи амр ба маънии оташ барафрӯз; аз боби тафаъул.

ТАЗМИН تضمين пазиронидан ва зомин гардонидан касеро ва дар паноҳи худ овардан; ва даровардани шеъри машхури дигареро дар шеъри худ ва чизеро дар миён ниҳодан (аз «Мунтахаб»).

Фасли тои фавқонӣ маъа
тои муҳмала

ТАТАИЮБ تطيب хушбӯдор кардан ва хушбӯдор шудан.

ТАТИИБ تطيب бар вазни тафъил; хушбӯ кардан ва пок кардан ва хуш кардан (аз «Қанз»).

ТАТҲИР تطهير пок кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАТАВВУЪ تطوع фармон бурдан ва он чи бар худ лозим набошад ба чо овардан, яъне мустахабот ва навофил (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ТАТАРРУҚ تترك روҳ кардан ва роҳ ёфтан ва шикаста шудан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАТОВУЛ تاول гарданкашӣ ва тақабур (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Суроҳ»); ва *муродан* ба маънии зулм мустағмал мешавад. Ва дар «Хиёбон» навишта, ки татовул ба маънии дароздастӣ ва *киноя* аз зулму тааддӣ.

ТАТВИЛ تطويل дароз кардан.

ТАТФИЯ تفتيه бар вазни тасфия; митордан ва сард кардани оташ.

Фасли тои фавқонӣ маъа
зои муъчама

ТАЗОҲУР تظاهر бо ҳам пушті додан ва мададгорӣ кардан.

ТАЗЛИЛ تليل соя андохтан ва соядорӣ (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАЗАЛЛУМ تالم фаръёд қардан ва нолидан аз бедоди касе (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

Фасли тои фавқонӣ маъа аини муҳмала

ТААДДО تاادا ба маънии зулм; ва дар асл ин лафз тааддӣ (ба ён тахтонӣ) аст, магар форсиён ба тасарруфи худ аксар ён алфози ин вазиро бидуни қондан арабӣ ба алиф бадал нумоянд, чунончи: таманнӣ ва таваллӣ ва таҷаллӣ ва тамошӣ (تماشى, تجلى, تولى, تملى)-ро тавалло ва таҷалло ва таманно ва тамошо (تماشا, تجلا, تولا, تمنا) хонанд. Ва ин навъе аз тафрис аст.

ТАОЛО تاالى ба маънии баланд шуд; ва ин сифан мозин маълум аст аз боби тафоъул, ки аксари исми илоҳиро ҳол воқеъ мешавад, чунончи: худои таоло ва ҳақ таоло, яъне бартар аст худо.

ТААССУБ تعصب ҳимоят қардан ва ёрӣ додан ва пуштӣ қардан ва ҳешовандӣ қардан (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ТАЪАБ تعب ранҷ ва мондагӣ (аз «Мунтахаб»).

ТАОҚУБ تعاقب дар паси гурехта давидан.

ТААЗЗУБ تعذب таззабонӣ (аз «Мунтахаб»).

ТАЪЙИНОТ تعيينات бар вазни таҳқиқот; *ҷамъи таъйин*; ва форсиён ба маънии мутаайин истеъмол кунанд ва ин маҷоз аст (аз «Бахори Аҷам»).

ТАЪЗИЯТ تعزيت мотампурсӣ қардан (аз «Мунтахаб»).

ТААННУТ تعنت бар вазни тасарруф; айби касе ҷустан ва бадгӯӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Хиёбон»).

ТАЪДОД تعداد шумор қардан; ва ҳамчунин тазкор ва такрор (низ ба фатҳ); ва ҳеч масдар бар вазни тифъол (билкасар) наёмада, магар ду, яке тибъён, дуввум тилқоъ.

ТАЪКИД تعقيد пӯшида суҳан гуфтан, чунонки нек натавон дарёфт;

ва бисёр гирех задан; ва ба истилоҳи илми маонӣ тақдим ва таъхир қардани алфоз ба ҷиҳати риояти вазн; ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки таъқид ду қисм аст: маънави ва лафзӣ. Маънави он аст, каломе ки ғайри зохируддалолот бошад бар маънии мақсуд аз ҷиҳати адами интиқоли зехн аз маънии луғавӣ ба сун маънии мақсуди мутақаллим, бинобар зикри лавозими баъида ба хиёлати васоити касира бо васфи интифони қароин; ва лафзӣ он аст каломе ки далолати зоҳир надорад бар маънии мақсуд аз ҷиҳати тақдим ё таъхири алфоз ё сабабе дигар аз ҳазф ва амсоли он, ки мучибӣ душвории фаҳми маънӣ бошад. Ва ин ду қисм аз маойиби фасоҳат ва балогат аст. Ва баъзе навишта, ки лафзӣ айб аст ва маънави хунар, мисоли таъқиди лафзӣ, мисраъ:

Чун биронӣ, мекунам афғону зорӣ,
3-ин дарам...

мисоли таъқиди маънави, байт:

Аз он сӯ ҳазору аз ин сӯ ҳазор,
Чу бо ҳам зада гашта даҳсад ҳазор.

ТАЪДИД تعديد шумор қардан.

ТААННУД تعدد инод қардан ва ситеза қардан.

ТААҲҲУД تعهد саранҷоми кори касе ба зимман худ гирифтани ва зоминӣ қардан (аз «Қанз»).

ТААББУД تعبد бандагӣ қардан ва ибодат қардан (аз «Шамсӣ» ва «Қанз»).

ТААВВУД تعود бар вазни тасарруф; одат гирифтани ва ҳугир шудани (аз «Қанз»).

ТАЪВИЗ تعويذ паноҳ додан ва дар паноҳ овардани (аз «Мунтахаб»); ва маҷозан ба маънии он чи аз адъйя ё аъдоди асмой илоҳӣ навишта дар гулӯ ва бозу банданд ба ҷиҳати паноҳ додан аз балиёт.

ТАЪЗИР تعزير камтар аз ҳад задан; ва ақалли дараҷаи ҳад ҷиҳил дарра аст; ва баъзе гуфта сиеъат қардан касеро он микдор, ки маслаҳати вақт бошад (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Қанз»).

ТААССУР تعسر душворӣ (аз «Мунтахаб»).

ТАЪТИР *تعطير* хушбӯ кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАЪИИР *تعيبير* сарзаниш (аз «Мунтахаб»).

ТААТТУР *تعطر* хушбӯ шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАЪБИР *تعبير* баён кардан ва баён нумудани маънии хоб; ба лафзи *кардан* ва *ниҳодан* ва *рондан* ва *рафтан* ва *задан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ТААЗЗУР *تعذر* душвор шудани кор ва узор ва ҳуҷчат овардан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ТАЪРИС *تعريس* ба охири шаб фуруд омадани мусофир (аз «Латонф»).

ТААЙЮШ *تعيش* бар вазни тасарруф; асбоби маишат сохтан (аз «Мунтахаб»).

ТААТТУШ *تعطش* бар вазни тасарруф; ба маънии ташнагӣ ва ташна шудан.

ТАЪРИШ *تعريش* бар тахт ё бар кӯшк бурдан ва сар бардоштан ва даҳан боз кардани хар (аз «Латонф»).

ТАЪРИЗ *تعريش* ба киноя сухан гуфтан ва пеш овардан (аз «Мунтахаб»).

ТААРРУЗ *تعريش* пеш омадан касеро (аз «Мунтахаб»); ва ба чизе дарпардохтан (аз «Қанз»).

ТААТТУФ *تعطف* меҳрубонӣ кардан (аз «Мунтахаб»).

ТААССУФ *تعسف* бераҳ рафтан (аз «Мунтахаб»).

ТААФФУФ *تعفف* парҳезгорӣ ва порсой (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).

ТАОРУФ *تعارف* якдигарро шинохтан ва каломи рӯзмарра.

ТАОТУФ *تعاطف* бо ҳам меҳрубонӣ кардан.

ТААННУФ *تعنت* сарзаниш кардан ва дурушті ва ситам нумудан (аз «Мунтахаб»).

ТААРРУФ *تعرف* бар вазни такаллуф; ба маънии шинохтан.

ТАЪВИҚ *تعويق* боздоштан ва дар банд кардан; ва дар китобе навишта, ки таъвик манъ сохтан ва боздоштан ва дар даранг афгандан;

муштақ аз **авқ** (билфатҳ), ки ба маънии боздоштан аст.

ТАЪЛИҚ *تعليق* овехтан чизеро (аз «Мунтахаб»).

ТАЪМИҚ *تعميم* дур андешидан дар коре ва ғавр кардан ва мағок кардан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ТААММУҚ *تعمن* ғавр кардан ва ба кунҳи чизе расидан (аз «Мунтахаб»).

ТАОНУҚ *تعانق* бағалгир шудан.

ТАЪДИЛ *تعديل* баробар кардан чизеро ба чизе ва рости дуруст кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАЪЧИЛ *تعجيل* шитоб кардан дар коре пеш аз вақти он; ва ин мазмум аст.

ТАЪТИЛ *تعطيل* бекор кардан касеро (аз «Мунтахаб»).

ТААТТУЛ *تعطل* бекор мондан.

ТААЛЛУЛ *تعطل* иллат ангехтан ва сабаб пурсидан; ва маънии таъхир ва баҳоначӯӣ аз он мурод бошад (аз «Қанз»); ва дар китобе навишта, ки тааллул ҳуҷчат ангехтан. Чун ҳуҷчат боиси даранг ва таъхир мешавад, лихозо *маҷозан* ба маънии даранг ва таъхир мустаъмал мешавад; ва ба истилоҳи атиббо андак-андак хурдан чизеро.

ТААҚҚУЛ *تعقل* фикр нумудан дар коре.

ТАОЛ *تعال* ба маънии биё (аз «Латонф»).

ТАЪМИЛ *تعميل* амал додан (аз «Суроҳ»).

ТАЪМИМ *تعميم* ом ва шомил гардонидан чизеро (аз «Мунтахаб»).

ТАЪЛИМ *تعليم* касеро чизе омӯхтан; форсиён ба маънии лозим низ овардаанд, Ҷомӣ гуяд, байт:

Гуруҳе дид гирдогирди Юсуф,
Пайи таълими дин шоғирди Юсуф.

ба лафзи *фармудан* ва *гуфтан* ва *додан* ва *кардан* ва *бофтан* ва *гиррифтан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ТААЛЛУМ *تعلم* аз касе омӯхтан; ва ба фатҳи аввал ва сонӣ ва ломӣ мушаддади мафтӯҳ (яъне таал-

лам)* дар ин сурат сифан амр аст, ба маънии биёмуз; аз боби тафаъ-ал.

ТААТТУМ تاتم даранг ва таъхир кардан (аз «Суроҳ»).

ТААССУМ تاسم тамаъ доштан.

ТААШШУМ تاشم сахт пир шудан ва хушк шудан.

ТАЪИЙН تعيين бар вазни таҳқиқ; муайян кардан ва махсус нумудан чизеро аз миёни чизҳо; магар форсиён як ё-ро барои таҳфиф ҳазф нумоянд ва ин навъе аз тафрис бошад.

ТАЪДИЛИ АРҚОН تعديل اركان ба истилоҳи фикҳ ба оҳистагӣ росту дурӯст адо кардани рӯкӯъу сучуд ва ғайра.

ТААФФУН تاففن ганда шудан ва бадбӯ шудан; ва маҷозан ба маънии бадбӯй.

ТАОВУН تعاون бо ҳам мададгории якдигар кардан.

ТААЙЮН تامين махсус шудани чизе аз миёни чизҳо (аз «Мунтахаб»); ва гоҳе *мурод аз ҳастӣ* ва вучуд низ бошад.

ТАЪБИЯ تعبيه дар «Суроҳ» ба маънии оростан; ва дар «Мунтахаб» ба маънии пинҳон кардан ва пӯшидан чизеро; ва дар «Хиёбон» навишта, ки таъбия ба маънии оростан ва ба маънии сохтани чизе, ки қадре ғариб нумояд.

ТАЪДИЯ تديه гузаронидан; ва феълӣ лозимро мутааддӣ кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАЪМИЯ تميمه нобино кардан ва пӯшидан чизеро; ва ба маънии муаммо гуфтан; аз маънии аввал ва соний маҷоз аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ТААДДИ تادى таҷовуз кардан аз ҳадди худ; ва маҷозан ба маънии ситам ва зулм ояд (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва ғайра).

ТАЪЛИМИ تعليمي тасмае, ки бар сари личоми асп бошад.

Фасли тои фавқонӣ маъа ғайни муъҷама

ТАҒАЛЛУБ تغلب ғалаба кардан ва чира шудан.

ТАҒИЙР تغيير бар вазни ташриф; бар вазни фақир, магар форсиён як ё-ро барои таҳфиф ҳазф кунанд ва ин навъе аз тафрис аст. Ва ба лафзи *додан* ва *кардан* мустаъмал (аз «Чароғи хидоят» ва «Бахори Аҷам»).

ТАҒОР تغار ба маънии ташти гилӣ (аз «Бурҳон»).

ТИҒЛИС تغليس номи шаҳр, ки дорулмулки Арман аст (аз «Шарҳи Сикандарнома»-и Хони Орзу); ва дар «Рисолаи муарработ» Тағлис (бил-фатҳ ва фо) *муарраби* Типлис навишта.²

ТУҒЛУҚ تغلق ба маънии сардор (аз луғоти туркӣ навишта шуд); ва номи подшоҳе.

ТАҒОФУЛ تغافل ба лафзи доштан ва кардан ва задан мустаъмал аст (аз «Бахори Аҷам»).

ТАҒОБУН تغابن якдигареро дар зиён афгандан ва ба зиён якдигарро фирефтан ва гоҳе таҷрид нумода ба маънии зиёнкорӣ ва зиёнзада шудан; ва чун зиёнкориро афсӯс лозим аст, маҷозан ба маънии афсӯс хонанд (аз «Мунтахаб» ва «Хиёбон»).

ТАҒЗИЯ تغذيه хӯриш додан ва парвардан (аз «Мунтахаб»).

ТАҒОЙ تغاى ба туркӣ бародари модарро гуянд, ки ба хиндӣ мамун номанд (аз луғоти туркӣ навишта шуд).

ТАҒАШИ تغشى ба маънии пӯшидан ва ғаш овардан.

Фасли тои фавқонӣ маъа фо

ТАФТ تفت гарм ва сӯхта ва ғазабнок; ва маҷозан ба маънии муфлис низ омада; ва номи ҷое аз музофоти Язд; ва сабаде ки барои ниҳодани гул ва мева созанд (аз «Мусталаҳот» ва «Сироҷ» ва «Луғати Бобо»).

ТАФОВУТ تفاوت ба маънии дурии миёни ду чиз (аз «Қомус» ва «Су-

- роҳ» ва «Мунтахаб»); ва ин хилофи киёс махсус ба ҳамин лафз аст.
- ТАФАТТУТ** تفتت бар вазни тасарруф; реза-реза шудан (аз «Қанз»).
- ТАФАС** تفت бурот ва нохун ва мӯн бағал ва мӯн сарро тарошидан ва ғулс қардан дар рӯзҳои ҳаҷ ва раҷ ва наҳр ва ғайра (аз «Суруҳ» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).
- ТАФАРРУҶ** تفرج ба маънии кушонӣ ёфтани ва аз тангиву душворӣ берун омадан ва хушҳолӣ; ва дар истеъмоли форсӣ *маҷозан* ба маънии сайру тамошо (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Мадор»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки **тафарруҷ** дар луғат ба маънии кушодагӣ гирифтани аст; ва форсиён аксар ба маънии сайру тамошо истеъмол кунанд, чаро ки сайр мучиби кушодагӣ гирифтани хотири тангдилон аст.
- ТУФФОҶ** تفاع ба маънии себ, ки меван маъруф аст.
- ТАФЗЕҲ** تفهيم фазихат ва расво қардан.
- ТАФСЕҲ** تفسيح ба маънии фароҳ қардан ва фароҳӣ (аз «Шамсӣ» ва «Қанз»).
- ТАФАҚҚУД** تفقد гумшударо бозҷустани ва пурсиши нумудан; ва *маҷозан* ба маънии дилҷӯй ва меҳробонӣ ва ғамхорӣ (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Хиёбон»).
- ТАФАРРУД** تفرد ягона шудан ва хилват гузидан; ва номи рисолае аз Яъқуби Тарсо.
- ТАФРИД** تفريد ягона қардан ва танҳо мондан (аз «Мунтахаб»).
- ТАФНИД** تفهيد ба маънии накухидан ва касеро ба заъфи раъй ва дурӯғ нисбат қардан (аз «Мунтахаб»).
- ТАФАРРУР** تفرر гуреҳтан ва тарсидан ва парҳезгорӣ.
- ТАФАРРУС** تفرس дарёфтани чизеро дар аввали назар ба аломот ва осор (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАФЛИС** تفليس *муарраби* Тиблис, номи шаҳр, ки дорулмулки Арман аст.³
- ТАФИШ** تفش бағоят гармӣ.
- ТАФТИШ** تفتيش ковидан ва кандидан ва ҷустуҷӯ қардан (аз «Мунтахаб»).
- ТАФАҲҲУС** تفحص ковидан (аз «Мунтахаб»).
- ТАФВИЗ** تفويض супурдан ва бозгузоштан қори худро ба касе ё ба худо.
- ТАФРИТ** تفريط кӯтоҳӣ ва қамӣ қардан дар қоре ва зоеъ қардан (аз «Мунтахаб»).
- ТАФАСТУТ** تفطت аҳмақ шудан ва ҳазъён ва инқори ҳақоник қардан ва суфастой шудан (аз «Латоиф»).
- ТАФАҶҶУЪ** تفجع дардманд шудан (аз «Мунтахаб»).
- ТАФЗЕЪ** تفزع тарсонидан.
- ТАФАЛСУФ** تفلس ба маънии хикмат.
- ТАФ** تفت бухор ва гармӣ; ва биззам (яъне **туф**)* оби даҳон андохтан (аз «Сироч» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонғирӣ»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **туф** оби даҳон ва ба лафзи *афғандан* ва *задан* ва *қардан* мустаъмал.
- ТАФАВВУҚ** تفوق бартарӣ нумудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАФОРИҚ** تفريق чудо нумуданҳо ва тафриқа қарданҳо; ва ин *ҷамъи тафриқ* аст.
- ТАФИҚ** تفهيق пора қардан ва кушондан (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).
- ТУФАК** ва **ТУФАНГ** تفك و تفنگ ба маънии бундуқ; лафзи аввал мубаддали **тупак**, ки тасғир ва таҳфифи **тӯп** аст ва лафзи дуввум мураккаб аз **туф**, ки мубаддал ва *муҳаффафи тӯп* аст ва англ. каллимаи нисбат ва ташбеҳ, чунонки дар *ҷишанг* ва *диранг* ва *бӯянг*; ба лафзи *андохтан* ва *афғандан* ва *сар додан* ва *хӯрдан* мустаъмал аст, на ба лафзи *гузоштан* (аз «Баҳори Аҷам»).
- ТАФОСУЛ** تفاسل аз ҳам чудо нумудан ва фарқ нумудан.
- ТАФОЗУЛ** تفاضل аз ҳамдигар афзул омадан.
- ТАФАЪУЛ** تفؤل фоли неқ задан ва шугуни неқ гирифтани (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ТАФАРРУҚИ ИТТИСОЛ تفرق اتصال ба истилоҳи табибон ба маънии захм ва ҷироҳат.

ТАФХИМ تفخيم бузург қардан (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ТАФХИМ تفخيم снѐҳ қардан ва дар торикии шаб сайр қардан (аз «Латоиф»).

ТАФАННУН تفانн гуна-гуна шудан ва шох дар шох шудан.

ТАФСИДАН تفسيدан гарм шудан (аз «Бурҳон» ва «Луғати Бобо»).

ТАФСОН تفسان бағоят гарм (аз «Чахонғир»).

ТАФТОН تفتان он чи аз офтоб ё аз оташ гарм шуда бошад; ва қисме аз нон, ки онро ба хиндӣ паратҳа гуянд (аз «Мусталаҳот» ва ғайра).

ТУФУ تفر ба маънии туф, яъне оби даҳон (аз «Ҷавоҳир-ул-хуруф»).

ТАФТА تفتе саҳт гармшуда (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор»).

ТАФТИДА تفتيده он чи аз офтоб ва оташ гарм шуда бошад.

ТАФРИҚА تفرقة ба маънии фарк қардани миёни ду чиз ё чанд чиз.

ТАФЕҲ تته ба маънии чизе, ки ҳеч маза надошта бошад, мисли хиёр ва каду (аз се шуруҳи «Нисоб» ва «Сурурӣ»).

ТАФАҚҚУҲ تفكه мева хӯрдан.

ТАФСИДА تفسيده бағоят гармшуда (аз «Бурҳон»).

ТАФАССИ تفصى бар вазни тараққӣ; ба маънии аз тангӣ ва душворӣ ҳалосӣ ёфтан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

Фасли тои ғавқонӣ маъа қоф

ТУҚО ثقا парҳезгорӣ (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ТАҚЛИБ تقليب баргардонидан ва бозгуна қардан; ва бадал қардан ҳарфиро ба ҳарфе.

ТАҚОЛИБ تقليب бозгуна гаштанхо ва инқилобот ва гардишҳои замона.

ТАҚАЛЛУБ تقلب бисъёр гардидан ва гардиш.

ТАҚРИБ تقريب наздик гардонидан; ва ба истилоҳ рондани сухан ба ваҷе, ки мусталзими матлуб бошад.

ТАҚИИД تقيد бар вазни тафъил; ба маънии қайд қардан ва банд нумудан (аз «Мунтахаб»).

ТАҚАЙЮД تقيد бар вазни таваллуд; қасоне ки ба ғатҳи ёи таҳтонӣ (яъне тақайяд)* хонанд, ҳатост.

ТАҚАЛЛУД تقلد бар гардани худ коре гирифтани ва пайравӣ ва тааҳхуд.

ТАҚОУД تقاعد аз қардани коре бознишастани ва аз коре бозмондани (аз «Қашф» ва «Қанз»).

ТАҚЛИД تقليد гарданбанд дар гардан андохтани ва қор ба ўҳдаи қасе сохтани ва бар гардани худ қор бигрифтани; ва маҷозан ба маънии пайравии қасе бе дарёфти ҳақиқати он (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Фарҳанги Ҳусайнӣ» ва «Зубдат-ул-ғавоид»).

ТАҚАЗЗУР تقذر палид доштан (аз «Латоиф»).

ТАҚАТТУР تقتر тангӣ қардан дар нафақан иёл.

ТАҚСИР تقصير кӯтоҳ қардан ва сустӣ ва кӯтоҳӣ қардан дар коре (аз «Мунтахаб»).

ТАҚРИР تقرير сухан гуфтани ва қарор додани ва ба иқроқ овардани (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам»).

ТАҚАРРУР تقرر қарор гирифтани (аз «Мунтахаб»).

ТАҚШИР تقشير пӯст дур қардан аз ҳубуб ва мева ва ғайра.

ТАҚОТУР تقاطر паёпай қатра чакидани (аз «Мунтахаб»).

ТАҚАДДУС تقدس пок қардан ва пок шудани (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ТАҚДИС تقديس покиза қардан ва боз поки мансуб қардан (аз «Суруҳ»).

ТАҚТЕЪИ ЛИБОС تقطيع لباس пероши ва ороши либос.

ТАҚДИМАТУЛҶАЙШ تقديمه الجيш ба маънии пешвоии лашқар (аз «Шамсӣ»); агарчи тақдимат масдар аст, ба маънии пеш қардан, магар дар

ин чо барои муболага ба маънии мафъул омада, аз қабил «зайд ва адл».

ТАҚАЛЛУС تعلق барҷастани чизе ва боло ҷаста шудани ҷома ва лаб дарҳам кашида шудан (аз «Қанз»).

ТАҚРЕЪ تفرع бад ғуфтан ва маломат кардан ва кӯфтан ва барғаштан аз паҳлу ба паҳлу ва бекарорӣ (аз «Латиф» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суруҳ»).

ТАҚОТУЪ تقاطع бо ҳам қатъ нумудан якдигариро.

ТАҚАДДУМИ БИШШАРАФ تقدم بالشرف тақаддуми пеш будани шайъе бар шайъе сонӣ. Бидон ки тақаддум бар панҷ навъ аст: аввал тақаддуми билмакон, чунончи тақаддуми имом бар муктадо ва инро тақаддуми биррутбат низ номанд; дуввум тақаддуми биззамон, чунончи тақаддуми Одам алайҳиссалом бар Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллам; сеvvум тақаддуми бишшараф, чунончи тақаддуми Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама бар Одам алайҳиссалом; чаҳорум тақаддуми билъиллат, чунончи тақаддуми ҳаракати даст бар ҳаракати қалид; панҷум тақаддуми биттабъ ва он будани шайъе муқаддам ба хайсияте, ки муҳтоҷ бошад ба тарафи ӯ мутааххир ва набувад мутақаддуми иллати томма барои мутааххир, чунончи тақаддуми вузӯ бар салот ва тақаддуми воҳид бар иснайн.

ТАҚАШШУФ تقش با қуввати андак ва ҷомаи дурушту чиркин зист кардан ва ба маънии дарवेशи мустаъмал; ва тақашшуфи ҷилд иборат аз тирағӣ ва хушунати ҷилд (аз «Мунтахаб» ва «Худуд-ул-амроз»).

ТУҚМОҚ تقماق мехкӯб, ки баъзе мардумони Ҳинд онро мехчӯ гуянд (аз «Мусталаҳот» ва луғоти туркӣ).

ТАҚБИЛ تقبيل бӯсидан ва чизеро бӯса додан (аз «Қанз»).

ТАҚАББУЛ تقبل пазируфтадан ва қабул кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАҚОТУЛ تقاطل якдигарро куштан.

ТАҚЛИЛ تقليل кам кардан ва андак нумудан.

ТАҚАЛҚУЛ تعلق ба маънии бекарорӣ ва андӯҳ ва овоз кардани суроҳӣ (аз «Қашф» ва «Суруҳ»).

ТАҚВИМ تقويم қимат кардан ва рост нумудан ва ҳисоби яқсолаи мунаҷҷимон ва он вараке чанд бошад, ки дар он ҳаракот ва аҳволи кавокиби сайёра сабт нумоянд; ва ба маънии қоим кардани чизе; ва ба маънии сурат низ (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва чанд шуруҳ).

ТАҚСИМ تقسيم бахш кардан ва пароганда кардан ва неқӯ кардан (аз «Мунтахаб»); ва номи санъатест, ки шоир дар мисраъ чанд чизро зикр кунад, баъдаҳу чанд чизи дигар зикр нумояд, ки ба онҳо ҳар воҳид тааллуқ дорад.

ТАҚАДДУМ تقدم пеш шудан; ва ба фатҳи доли мушаддад (яъне тақаддам)* сифати амр аст аз ҳамин боб, ба маънии пеш шав!

ТАҚДИМА تقدمه бар вазни такмила ва тасфия; пеш кардан ва дар пеш шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»); магар ба маънии мафъул ояд ва ба маънии муқаддима ва пешво мустаъмал мешавад; ва ба истилоҳ заре, ки пеш аз кор ба коргар диҳанд; ва дар форсӣ пешдод гуянд (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ТАҚАЗЗИ تقضى бар вазни тараққӣ; охир омадани муддат (аз «Қанз»).

ТАҚИЙ تقى бар вазни фаъил; ба маънии тарсанда аз худо; ва маҷозан ба маънии парҳезгор мустаъмал (аз «Шарҳи Нисоб» аз Мавлоно Юсуф ибни Монеъ).

ТАҚВО تقوى дар ин чо ин лафз барои риояти расмулхат навишта шуд; ба маънии тарсидан ва парҳезгорӣ (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТАҚОВИ تقاوى қувват додан; ва ба истилоҳи уммол заре, ки ба музоареъони нодор диҳанд барои дурустии корн зироат.

Фасли тои фавқонӣ маъа
кофи арабӣ ва форсӣ

ТАГУТО تكوتا ба маънии давидан ба пон худ ва давонидани асп, чи таг ба маънии давидан ба пон худ

ва то *мухаффафи* тоз аст, ба маънии давонидани асп (аз «Сироч»).

ТАКАРРУЧ *تكرج* мутағайир шудани лави ва бӯю мазан таом ё чизе диғар; ва ин масдари ҷаълист аз *карач*, ки *муарраби кара* бошад ва *кара* (ба фатҳатайн) сабзӣ ё мисли пунба чизе ки дар айёми барсот бар ачор ва ғайра пайдо ояд, ба хиндӣ Ҳафхундӣ гӯянд (ин чо *кара* мағор ва пупанак аст, ки бар рӯи нон ва сабзавоти дар сирко хобондашуда пайдо мешавад; *такарруч* мағор бастан, пупанак қардан аст)*.

ТАКОСУР *تكار* афзун шудан ва ба маънии бисъёри ва афзунӣ мустаъмал.

ТАКСИР *تکثير* бисъёр қардан (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи илми ҳисоб зарб қардан ду ададро, ки бо ҳам баробар набошанд, чунончи ҳафтро дар нух зарб қардан.

ТАКАССУР *تكثر* бисъёр шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАКСИР *تکبير* бисъёр шикастан чизеро; ва ба истилоҳи таъвизнависон тақсим қардани аъдоди исро бар хонаҳои таъвиз ба наҳче, ки аз ҳар тараф шумор баробар уфтад.

ТАКАССУР *تكثر* шикаста шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАКРИР ва **ТАКРОР** *تكرير تكرار* борбор қардонидан ва борҳо бозомадани чизе (аз «Мунтахаб»).

ТАКФИР *تکفير* каффорат додан ва касеро кофир хондан ва пӯшидан; ва соҳиби «Мағриб» гуфта, ки *тақфир* ба маънии кофир хондан ривоят нашуда; ва соҳиби «Қомус» низ наёварда, аммо дар кутуби бисъёр мустаъмал қардаанд (аз «Мунтахаб»).

ТАГОВАР *تكار* ба маънии аспи тезрав; ва ин мураккаб аст аз *таг*, ки ба маънии давидан бошад ва аз лафзи *овар*, ки сиғай амр аст (аз «Бурҳон» ва «Ҷавоҳир-ул-хуруф»).

ТАКАШ *تکش* номи подшоҳи туркон (аз «Бурҳон»); ва дар «Мадор» ба қасратайн (яъне *тикиш*)*.

ТАКАРРУЪ *تكرع* бар вази таҳаммул; ба маънии вузӯ қардан; ва ин маъхуз аз *акореъ* аст, ки ба маъ-

нии пойча бошад. Чун дар вузӯ дасту пой шуянд, лихозо *такарруъ* гуфтанд (аз «Шарҳи Нисоб»-и Юсуф ибни Монеъ).

ТАКАЛЛУФ *تکلف* бар худ ранҷ ниҳодан ва аз худ чизе нумудан, ки он дар ӯ набошад (аз «Мунтахаб»).

ТАКЛИФ *تکليف* касеро дар ранҷ андохтан ва қор фармудан касеро, ки ба андозаи тоқати ӯ набошад (аз «Мунтахаб» ва ғайри он); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки форсиён ба маънии мутлақ қор фармудан оранд ва ба лафзи *қардан* мустаъмал. Пас тақлифоти шаръия бинобар машхур аз қисми пасин аст.

ТАКАЙЮФ *تکيت* бар вази *тасарруф*; чигунағӣ донистан.

ТАКОСУФ *تکائف* ситабр ва ғализ шудан ва фароҳам омадан (аз «Сууроҳ»).

ТАКСИФ *تکثيف* ситабр ва ғализ қардонидан ва фароҳам овардан (аз «Сууроҳ»).

ТАГ *تگ* ба маънии қаъри чоҳ ва таҳ ва пойин ва бун, чун: *таҳи хавз* ва *буни чоҳ* ва умқ; ва ба маънии давидан; ва ин лафз ба кофи арабӣ низ омадааст (аз «Бурҳон» ва «Муайид»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки лафзи *таг* ба кофи форсӣ саҳеҳ аст; ва он чи «Сурури» ва «Бурҳон» ба кофи арабӣ овардаанд, хатот.

ТАГАРГ *تگرگ* ба маънии жола; ба хиндӣ уло гӯянд; ва дар «Сироч» навишта *тагарг* ба маънии оби баста, ки аз осмон борад. Ва баъзе ба маънии жола навишта; ва жола ба маънии шабнам низ дида шуда.

ТАКОСУЛ *تکامل* худро кохилу суғт нумудан.

ТАҚОҲУЛ *تکامل* худро қохил нумудан.

ТАҚАФҲУЛ *تکفل* зомин ва мутааҳҳиди чизе шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАКАРРАМ *تكرم* сиғай амр аз *тақаррум* (ки ба фатҳатайн ва ташдиди рон замзум) аст, масдар ба маънии бахшидан.

ТАКАЛЛАМ *تکلم* сиғай амр аз *тақаллум* (ки ба замми лом) аст, масдар ба маънии суҳан гуфтан.

ТАКВИН تکوين хаст нумудан ва дар вучуд овардан ва пайдо кардан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва асли он кавн (билфатх), ки ба маънии будан аст.

ТАКАВВУН تکون хаст шудан ва будан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАУКЛОН تکلان ба маънии эътимод ва таваккул (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТЕГИН تکين номи подшохи Хуросоч, ки падари Султон Махмуд буд; ва дар «Латонф» тагин (ба фатҳи аввал) ба маънии пахлавон ва оташ ва хавзи хурд.

ТАКФИН تکفين кафан пушонидан мурдаро.

ТАГОНИДАН تکايدان ба маънии афшондан (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАГОФУ تکافو бо ҳамдигар баробар шудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Суроҳ»).

ТАКАЛТУ تکلتو ба маънии хавгири асп; ва ин лугати туркист; ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки такалту хавгири асп, ки онро намадзин гуянд; ва риш, ки ба ихтилоти сабал дароз шуда бошад; ва дар «Чароғи хидоят» ба маънии намадзин ва риш, ки саблат дохил карда дароз созанд.

ТАГОПУ//ТАКОПУ تکاپو// تکاپو ба маънии давидани бисъёр.

ТУКМА تکمه гӯи гиребон (аз «Бурхон» ва луготи туркий), ки ба хиндӣ онро гхундӣ гуянд; ва ба маънии халкаи кӯчак, ки аз он гӯи гиребонро бигзаронанд ва дар Ҳиндустон машҳур аст, зохиран дуруст нест.

ТАКЪЯ تکيه лафзи арабист, ба маънии пушт ба чизе гузоштан; ва ба маънии муттако низ омада, яъне чизе ки бар он пушт гузоранд ва макони будани фукаро (аз «Чароғи хидоят»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки такъя болиш ва чизе ки бар он такъя зананд; ва ин форсист маъхуз аз тугоҳ бар вазни кулоҳ, ки дар арабӣ бад-ин маъний омада; ва ба маҷоз пушту паноҳро гуянд; ва макони будубоши фукаро; ва ба маънии эътимод маҷоз аст; ба лафзи кардан ва задан ва

додан ва овардан ва доштан мустаъмал.

ТУКЛА تکله номи подшохи Шероз (аз «Бурхон»).

ТИККА تکه ба маънии изорбанд (аз шарҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ТАКОФИ تکافي баробар шудан бо хам (аз «Мунтахаб»).

ТАГОМАШӢ تکامشي калимаи мураккаб аст аз таг ва маши ва алиф барои иттисол аст, чунонки дар тагопу ва даводав. Ва пас маънии тагомашӣ ба маънии тагопу ва бисъёр давидан бошад. Ва чун лафзи таг ба маънии ақиб ва пас низ меояд, дар ин сурат алиф барои ишбоъ шавад ва маънии он таоқуб бошад, яъне дар пайи касе давидан.

Фасли тои фавконӣ маъа лом

ТАЛОЛО تلاو ба арабӣ равшанӣ; ва ба маънии наъраи каландарон (аз «Муайид»).

ТИЛҚО تلتا ба маънии тараф ва чоғиб, ки муқобили рӯ бошад; ва чиҳат ва баробар ва дидор кардан ва дидан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ТИЛО تلا ба маънии заҳаб, ки форсиёни арабидон ба то (تلا) навиштаанд; аз олами тапидан (طپیدن); (аз «Сироҷ-ул-луғот»).

ТУЛБ تلّب гурӯҳ ва тоифа (аз «Латонф»).

ТАЛАҲҲУБ تلّهب шуълазан шудани оташ ва забона кашидани оташ.

ТАЛҚИБ تلقيب мулаққаб гардонидан ва лақаб додан.

ТАЛХКУМАЙТ تلخ کميت кумайте, ки рангаш моил ба сиеҳӣ бошад.

ТАЛОЧ تلّاج шуру ғавго (аз «Кашф» ва «Сироҷ» ва «Бурхон»).

ТАЛАҲҲУЧ تلّهچ бар вазни тамаввуч; шефтагӣ ва хирс (аз «Мунтахаб»).

ТАЛМЕҲ تلميح нигоҳи сабуқ кардан ба сӯи чизе (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи аҳли маонӣ ишорат кардан дар калом ба қисса ё овардани истилоҳоти нучум ва мусикӣ ва

- гайра; ё дар каломи худ овардани оёти Қуръони мачид ё аходис.
- ТАЛВЕҲ** تلويح ишорат қардан ва ду-рахшон қардан ва равшан ва зоҳир сохтан; ва китобе дар усули фикҳ (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАЛҲ** تلخ сивои маънии маъруф ба маънии ранги сиёҳ низ меояд; ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки талх маъруф аст; ва ба маънии ноговор ва номулоим ва ба маънии сиёҳ низ меояд; ва номи ҷоест, ки ҳавояш шадидулбурудат аст.
- ТИЛМИЗ** تلميز ба маънии шогирд; ва ин муарраби талмиз аст (ки ба фатҳ бошад; аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).
- ТАЛОМИЗ** تلامذ ба маънии шогирдон; ва ин ҷамъи талмиз аст.
- ТАЛАММУЗ** تلمذ ба маънии шогирдӣ (аз «Муайид»).
- ТАЛАЗЗУЗ** تلذذ маза гирифтан.
- ТАЛБИС** تلبيس чома пӯшидан (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии макру фиреб мустаъмал, чаро ки аз макру фиреб одамай иродаи худро мепӯшад.
- ТАЛОШ** تلاش бар вазни харош; ба маънии саъй ва ҷустуҷӯ (аз луғоти туркӣ); ва талош бар вазни шобохондан ғалат, магар навиштан дуруст: Баъзе гумон баранд, ки лафзи талош арабист ва барои маънии талашқунанда лафзи муталошӣ аз талош маъхуз кунанд, ин ҳам маҳзи ғалат ва сахех ба ҷои муталошӣ лафзи талошӣ-ст, чаро ки лафзи талош туркист (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч»).
- ТАЛҲИС** تلخيص хулоса қардан ва по-ку соф қардан; ва номи китоб дар илми маонӣ (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Мадор»).
- ТАЛАММУЪ** تلمع ба маънии равшан шудан ва дурахшидан (аз «Мунтахаб»).
- ТАЛАФ** تلف ба маънии ҳалок шудан; ва ба маънии зоеъ ва табоҳ мустаъмал.
- ТАЛФИФ** تلفيف дар ҳам печидан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАЛАҚҚУФ** تلفت зуд фаро гирифтани чизеро ва ҷолоқӣ нумудан (аз «Мунтахаб»).
- ТАЛОФИФ** تلايف неқ дарпечиданҳо; ва ин ҷамъи талфиф аст.
- ТАЛАҲҲУФ** تلهت бар вазни такаллуф; ба маънии дарег; ва ба маънии андӯх (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАЛФИҚ** تلفيق фароҳам овардан ва тартиб додан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Суроҳ» ва «Мадор»).
- ТАЛҚ** تلك ба маънии қайл ва паймона (аз «Мусталаҳот»); ва ба касри аввал ва сукуни лом ва фатҳи коф (яъне тилка)* дар араби тарҷамаи лафзи ин, ки исми ишорат аст барои қариб.
- ТИЛАНГ** تليغ номи мулкест аз Дақан, ки онро Тилангона низ гуянд. Ҳайдаробод дорулмулк он аст; ва ба касратайн (яъне тилинг)* ба маънии задани ангушт бар даф ва дойра ва амсоли он (аз «Сироч»); ва дар «Мусталаҳот» ба сарангушт навохтани даф ва дойра; ва муродифи кӯк низ омада; ва ба аввал мазмум (яъне туланг)* ҳоҷат ва хоҳиш; ва тулангӣ ба маънии ғало ва ҳоҷатманд; тулангона гадоёна.
- ТАЛ(Л)** تل замини баланд ва пушта (аз «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Чароғи ҳидоят» ва «Латоиф» ва «Қанз» ва «Сироч-ул-луғот» ва луғоти туркӣ); зоҳиран дар сурати мушаддад будан муарраб ва муҳаффаф аст.
- ТИЛОЛ** تلال гареваҳо ва пуштаҳо.
- ТАЛСИМ** تلتيم бар вазни тақрим; бӯсидан ва бӯса додан чизеро (аз «Мунтахаб»); ва ин лафзро ба сини муҳмала навиштан хатост.
- ТАЛАССУМ** تلتيم бар вазни такаллум, бӯса додан ва бӯсидан.
- ТАЛОТУМ** تلاطم бо ҳамдигар тапонча задан; ва бар якдигар задани мавҷҳои дарё (аз «Мунтахаб»); ва қасоне ки талотум-ро ба ду тои муҳмала (яъне طلائيم) нависанд, хатост.
- ТАЛВИМ** تلويم маломат қардан (аз «Латоиф»).
- ТАЛҚИН** تلقين фаҳмонидан ва таълим қардан (аз «Мунтахаб» ва

- «Канз» ва «Точ»); ва маъхуз аз лақн ба маънии фаҳмидан ва гирифтани сухан аз касе; ва дар «Бахори Аҷам» навишта, ки талкин ба лафзи кардан ва задан ва овардан ва доштан ва додан мустаъмал.
- ТАЛВИН** *تلوين* гуногун кардан; ва ба истилоҳи аҳли тасаввуф номи яке аз мақомоти фақр.
- ТАЛАВВУН** *تلون* рангоранг шудан (аз «Мунтахаб»).
- ТАЛХҲАРФОН** *تلخ حرفان* кофирнеъматон.
- ТАЛОЛУЪ//ТАЛАЪЛУЪ** *تلالو* ба маънии дурахшидан (аз «Канз»).
- ТИЛВ** *تلر* ба маънии пайрав ва баҷаи шутур, ки дар пайи модари худ равад (аз «Кашф» ва «Мадор» ва «Суруҳ»).
- ТАЛОМИЗА** *تلامذه* ба маънии шогирдон; ва ин *ҷамъи талмиз* аст.
- ТАЛҲА** *تلخه* хилти сафро; ва низ ба маънии зарфи он хилт, ки ба хинди пинта гуянд.
- ТИЛИНГИ ДОИРА** *تلنگ دائره* дафрӯ ба ангуштон задан то садо барояд; ва ба тилинги доира бадар кардан. Лутийени Эрон навое доранд, ки барои дафъи мухилли маҷлиси худ хонанд, чун он дафъ шавад гуянд, ки: «ба тилинги доира бадар кардем» (аз «Мусталаҳот»).
- ТАЛТУМ** ва **ПАТЁЛА** *تلتم و پتياله* харду номи ҷое дар ҳаволи Бурхонпур (аз «Шамсий»).
- ТАЛБҲА** *تلبيه* бар вази тазкира; ба маънии лаббайк гуфтани хоҷиён.
- ТАЛВАСА** ва **ТАЛВОСА** *تلويه و تلوايه* ба маънии андӯх ва изтироб ва беқарорӣ (аз «Кашф» ва «Бурхон» ва «Сироч»).
- ТИЛЛА** *تله* заре, ки ба тило шухрат дорад ва **ТИЛО** (*طلا*) *муарраби* ҳамин тилла аст (аз «Рашидий»); ва **ТАЛА** (ба фатҳатайн ва таҳфифи лом) дар турки ба маънии навъе аз доми сайёдони туюр (аз «Бурхон» ва «Сироч»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **ТАЛА** (ба фатҳатайн) чизест, ки онро ба хок пинҳон карда, бад-он ҷонваронро шикор кунанд, сивои дом; ва дар «Чароғи ҳидоят» ба фатҳ ва ташдид ва таҳфиф (яъне **тал(л)а**)* ҳалқаҳои муи думи асп, ки бад-он туюрро шикор кунанд.
- ТАЛПАТ** ва **ТАЛПАТА** *تلپت و تلپته* номи парганеи шаш куруҳ аз Деҳлӣ.
- ТАЛОФИ** *تلافي* дарёфтани ва ба даст овардани (аз «Канз»).
- ТАЛОҚИ** *تلقي* яқдигарро дидан ва бо ҳам мулоқот кардан (аз «Суруҳ»).
- ТАЛӢ** *تلى* *муҳаффафи* таалӣ, ки лафзи хиндист.
- ТИЛИНГИ//ТАЛИНГИ** *تلنگي* навохтани даф ва доира ба сарангушт; ва ба маънии мурувват ва дардмандӣ низ омада; ва ба маънии гадой низ воқеъ шуда (аз «Бахори Аҷам» ва дигар шурӯҳ).
- ТАЛОШИ** *تلشي* масдар аст, ба маънии нест шудан; маъхуз аз **ЛОШАӢ** (аз «Канз»).
- ТАЛАҚҚИ** *تلقي* мулоқот кардан ва пазируфтани (аз «Мадор»).

Фасли тои фавқонӣ маъа мим

ТАМОМАҶЗО *تام اجزا* ба маънии комил ва бекусур (аз «Чароғи ҳидоят»).

ТАМОШО *تماشا* лафзи арабист, масдар аз боби тафӯул; дар асл **тамошӣ** буд, маъхуз аз **МАШИ**. Форсиён дар ин қисм масодир *ё-ро* ба **алиф** бадал мекунанд, аз олами **таманно** ва тавалло ва **тақозо**, ки дар асл **таманнӣ** ва таваллӣ ва **тақозӣ** аст. Пас маънии **тамошо** ба асли луғат бо яқдигар пиёда рафтани аст. Чун ёрон барои тафарруҷ аксар бо ҳам пиёда сайр мекунанд, лиҳозо дар урф ба маънии тафарруҷ ва дидани башавқ мустаъмал шуда. Аз ин боис ба тарафи дида мансуб доштаанд. Ва **тамошо** бо лафзи **кардан** мустаъмал аст ва бо **дидан** дида нашуда. Ин қадар хаст, ки **тамошо** ба маънии чизе ки дар у ба тааҷҷуб ё ба шавқ назар кунанд мустаъмал мешавад; ва ба маънии хангома низ омада («Шарҳи Гулистон» аз Мир Нуруллоҳ ва «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят» ва «Хиебон»); ва дар «Ба-

хори Ачам» навишта, ки **тамошо** ба лафзи *доштан* ва *кардан* ва *нумудан* ва *дидан* ҳам мустаъмал аст.

ТАМАННО *تما* орзу кардан; дар асл ба охири ин лафз ёи тахтонист, магар форсиён ба алиф нависанд ва хонанд. Ва ин тасарруф навъе аз тафрис аст. Ва дар «Бахори Ачам» навишта, ки **таманно** ба лафзи *доштан* ва *кардан* ва *пухтан* ва *бастан* мустаъмал аст.

ТАМҒО *تماغا* дар туркӣ ба маънии нишон ва муҳр ва доғ, ки бар рони асп ва ғайра ниҳанд; ва боҷ гирифта аз савдогарон ва мардум, ки **тамғо** гӯянд, ғалат аст (аз «Кашф» ва «Шарафнома» ва луғоти туркӣ); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **тамғо** (билфатҳ) бочест, ки бар дарҳои билод ва маобири бихор аз туччор гиранд; ва ба маънии муҳре ки баъди гирифтани боҷ бар аҷноси туччор зананд; ва ба маънии фармони султонӣ; ва мукаррар бас-тани шоир мазмуни худро.

ТАМШИЯТ *تماشيت* бар вазни **тафъилат**; маъхуз аз **машй**, ба маънии чорӣ кардан ва равон кардан; ва касоне ки бар вазни **тафъил** гӯянд, ғалат аст, чаро ки дар ин хол ёи тахтонӣ зоида мегардад, ва хол он ки аслист.

ТАМВИҲОТ *تماويهات* зарандудагиҳо; ва *киноя* аз суханҳои тамаллуқ ва фиреб.

ТАМАВВУЧ *تماوج* мавҷ задани об.

ТАМЛИҲ *تمايح* намак кардан дар чизе ва овардани шайъи малех (аз «Мунтахаб»).

ТИМСОҲ *تماسح* ба маънии наханг, ки чонвари обист (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

ТАМОСИҲ *تماسيح* нахангон; ин *ҷамъи* тимсоҳ аст, ки ба маънии наханг бошад.

ТАМДЕҲ *تماديح* мадҳ кардан.

ТАМРИҲ *تماريح* равшан ё монанди он, бар бадан молидан (аз «Мунтахаб»).

ТАМОСУҲ *تماسح* баргардидани сурати касе ба сурате дигар, ки бадтар аз сурати нахустин бошад (аз «Мунтахаб»).

ТАМЧИД *تماچيد* ба бузургӣ нисбат кардан касеро (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ТАМҲИД *تماهيد* густаронидан ва ҳамвор ва неқӯ кардани кор (аз «Мунтахаб»).

ТАМАРРУД *تمارد* саркашӣ кардан (аз «Мунтахаб» ва «Шамсӣ» ва «Канз»).

ТАМАР *تمار* хурмон хушк (аз «Мунтахаб»); ва номи зани аъробӣ (аз «Латонф»); ва дар форсӣ ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне **тамп**)* номи беморӣ, ки дар чашм пайдо шавад; ва ба касри аввал ва замми мим (яъне **темур**)* ба забони туркӣ оҳанро гӯянд; ва номи яке аз сардерони муғул; ва номи подшоҳи азимушшаън, ки мардуми новокифи Ҳинд онро **Таймур** хонанд, бар вазни зайтун ва расмулхати туркиро намедонанд, ки заммаро ба сурати **вов** ва фатҳро ба сурати **алиф** ва касраро ба сурати **ё** нависанд (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва луғоти туркӣ навишта шуд).

ТАМОМЪИЕР *تمام عيار* комилъиёр ва холис (аз «Бахори Ачам»).

ТАМУЗ *تماوز* ба забони румӣ муддати мондани офтоб дар бурҷи Саратон; ва ба хиндӣ тақрибан моҳи саван бошад. Чун дар моҳи мазкур гармӣ бисъёр мебошад, лиҳозо дар форсӣ *маҷозан* ба маънии шиддати мавсими гармо мустаъмал (аз «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Ҳиёбон»).

ТАМИИЗ *تماييز* бар вазни **тафъил**; ба маънии ҷудо кардан; маъхуз аз **майз** (билфатҳ); аммо форсиён як ё-ро бинобар таҳфиф ҳазф кунанд ва **тамиз** бар вазни азиз мехонанд (аз «Чароғи ҳидоят» ва ғайри он).

ТАМОРУЗ *تمارض* худро бемор нумудан бе мараз ва худро ба тақаллуф мариз вонумудан (аз «Мунтахаб»).

ТАМАТТУЪ *تماتع* бархурдорӣ ёфтан ва манфаат гирифтаи (аз «Мунтахаб»); ва дар «Бахори Ачам» навишта, ки **тамааттуъ** ба лафзи *дидан* ва *гирифтаи* ва *бурдан* ва *бардоштан* мустаъмал аст.

ТАМАССУК *تماسك* чанг дарзадан дар чизе (аз «Мунтахаб»).

ТАМОСУК تماك бо ҳам чанг дарзадан ва ҳештанро нигоҳ доштан; ва *маҷозан* ба маънии сабру таҳаммул ва вақор омада.

ТАМАЛЛУК تملك молик шудан.

ТАМЛИК تملك молик гардонидан касеро бар моле ва ё чизе (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАМОЛУК تملك ба ихтиёри худ будан ва молики нафси худ шудан; ва ба маънии ихтиёр ва тоқат мустағнал аст (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТИМСОЛ تمثال ба маънии сурат ва пайкар; ва *маҷозан* ба маънии фармони подшоҳ; *ҷамъи* он *тамосил* ояд (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).

ТАМОСИЛ تمايل тасовир ва асном; ва ба маънии фармонҳои подшоҳи низ омада (аз «Шамсӣ»).

ТАМАҲҲУЛ تحمل ба маънии макру ҳила нумудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАМАВВУЛ تمول молдор шудан ва давлатмандӣ (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАМАҲҲУЛ تمهل даранг кардан (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Суроҳ»).

ТАМАЛМУЛ تملل бекарорӣ ва беоромӣ; ва ба маънии ҳолате, ки дар миёни хобу бедорӣ бошад.

ТАМОМ تمام дуруст ва кофӣ ва комил (аз «Мунтахаб»).

ТАМТОМ تمام касе ки дар калом тои фавқонӣ бисъёр талаффуз кунад; ба хиндӣ тутла ғӯянд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ТАМ تم офатест, ки дар чашм пайдо шавад монанди парда; ва *маҷозан* ба маънии торикӣ ва сиёҳӣ ояд.

ТАММИМ تمم сиған амр аст, ба маънии тамом кун!

ТАМАРИСТОН تمارستان ба маънии боғи хурмо.

ТАМКИН تمكين чо додан ва побарҷой кардан; ва ба маънии кадр ва вақъ (аз «Баҳори Аҷам» ва «Канз»); ва номи яке аз мақомоти солиқон.

ТАМКИН КАРДАН ва **ТАМКИН ДОДАН** تمكين كردن و تمكين دادن

мадҳ ва вақъ гузоштан (аз «Мусталаҳот»).

ТАМАККУН تمكين чой гирифтан ва қонм шудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТУМАН تمن даҳҳазор кас (аз «Шамсӣ»); ва дар туркӣ иборат аз бист рупия.

ТАМАДДУН تمدن бар вазни тамаллуқ; дар шаҳр будубош кардан ва интизоми шаҳр нумудан ва иҷтимоъи аҳли хирфа.

ТАМАРРУН تمرن бар вазни тамаллуқ; нарм шудан ва одат кардан ба чизе (аз «Мунтахаб»).

ТАМРА تمرة ба маънии як хурмо (аз «Мунтахаб»).

ТАМИМА تميمة ба маънии таъвиз; ва ба маънии муҳран сиёҳу сафед, ки дар гардани тифлон андозанд; *тамоми* *ҷамъи* он (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ТАМВЕҲ تمويه бар вазни тафвиз; ба маънии зарандуда кардан ва ороши нумудан; ва ба маънии макру фиреб ва тамаллуқ (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ТАМАННО تمنى орзу кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАМҒОЧИ تمغاجى касе ки аз қониби кутвол бар аҷнос муҳр карда маҳсул ва боҷи он гирад.

ТАМАТТИ تمطى ба маънии ҳамъёза, ки ба хиндӣ анграй ғӯянд.

ТАМОДИ تمادى ба ниҳоят расидан ва дароз шудан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

Фасли тои фавқонӣ маъа нун

ТАНҲО تنها ба маънии ҳолӣ низ омада (аз «Мусталаҳот»).

ТАНГЛУШО تنگلوشا нигорхона ва тасвирхона румиён (аз «Муайид» ва «Шаръ-уш-шуаро»); ва шорехи қасоиди Хоконӣ навишта, ки номи ҳақимест, ки китоби «Артанг» таснифи ӯст.⁴

ТАНГТОБ تنگتاب маъдумуттоқат (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАНОСУБ تناسب бо ҳам муносибат доштан.

ТАНСУКОТ تنسوقات аҷоибот ва ашь-ёи камёб (аз «Бурҳон»); ва дар луғоти туркӣ ба маънии нодирот; ва навишта, ки ин ҷамъи тансуқ аст, ки лафзи туркист, ба маънии нодир; ва соҳиби «Рашидӣ» навишта, ки тансуқ муарраби тансуч аст ва он навъе аз ҷомаи нафис, ки онро танзеб гуянд; ва маҷозан ба маънии тухфа ва чизи нафис ва аҷиб; ва дар «Сироч» навишта, ки тансуқот ҷамъи тансуқ аст ва тансуқ муарраби тансух аст (билфатҳ ва сини муҳмалаи мазмум ва хои муъчама бошад), муфarrаси тансуқх, ки лафзи хиндист (билфатҳ ва сини муҳмалаи мазмум ва кофи арабӣ ба хои махлутутталаффуз) ва он қисме аз ҷомаи нафис аз мулки Бангола оваранд. Чун ҷомаи мазкур аз тухфаҳои нафиси Хиндустон аст, ба маҷоз ҳар тухфаи нафисро гуфтаанд.

ТАНАЪУМОТ تمنعات айшу ишратҳо.

ТАНАЗЗУҲОТ تنزيهات бар вази тақаллуфот; беайбиҳо ва хубиҳо ва сайрҳои боғу бӯстон (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАНҚЕҲ تنقيح пок ва соф кардан чизеро аз заводи ва уюб ва ҳолис кардан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ТАНАҲНУҲ تنحنح гулӯ соф кардан (аз «Суроҳ»).

ТАНОСУҲ تناسخ ба маънии зоиладан ва зоиладани рӯҳ аз қолабе ва даромадани он ба қолабе дигар (аз «Мунтахаб»).

ТАНУМАНД تنومند ба маънии қавиҷусса ва фарбеҳ; ва баъзе навиштаанд, ки тануманд ба маънии соҳибқувват, чи тану ба маънии қувват ва манд ба маънии соҳиб; ва Хони Орзу гуянд, ки вов дар таркиби қалмаи духарфӣ ва лафзи манд зиёда кунанд, ҷунонки баруманд.

ТАНОД//**ТАНОДИ** تناد бо ҳам нидо додан яқдигариро; ва явмуттанод киноя аз рӯзи қиёмат (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ТАНФИЗ تنفيذ равон кардани фармон ва нома (аз «Мунтахаб»).

ТУНДАР تندر ба маънии бонги раъд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»); ва шо-

реҳи қасоиди Ҳоконӣ ба маънии булбул низ навишта.

ТАНОВАР تنابر ба маънии фарбеҳ ва ситабр (аз «Бурҳон» ва «Муайид»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки тановар (ба фатҳи вов) ба маънии қавиҷусса; ва ин мураккаб аст аз тан ва лафзи овар, ки қалмаи нисбат аст.

ТАНГОР تنگار давос қонист, ки ба хиндӣ суҳага гуянд; ва ба кофи арабӣ дида нашуда (аз «Мадор» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ТАНЗИР تنذير ба маънии тарсонидан.

ТАНГИ ШАКАР تنگ شکر фаннест аз фунуни қушӣ ва он ҳар ду пой ҳариф танг гирифта зӯр бар сару сини у оварда бар замин задан аст (аз «Мусталаҳот»).

ТАНОФУР تنافر нафрат нумудан ва гурехтан аст; ва ба истилоҳи илми маонӣ иҷтимоӣ алфозе чанд, ки талаффузи онҳо сақил бошад ва аз талаффузи он таъд нафрат гирад, ҷунончи: сидки қавл ва ҷунончи иморати Турон ва хусусан, ки ба як дам онро ду-се бор бигуянд, ҷунончи ин алфоз: хоча таваҷҷуҳи тичорат мекунӣ!

ТАНВИР تنوير равшан кардан (аз «Қанз»); ва ба маънии равшани мустаъмал.

ТАНШИР تنشير пароганда кардан.

ТАНЪР تنور лафзи форсӣ; дар сура-ти ташдиқи ҷун (яъне таннур)* муарраби он (аз «Сироч»).

ТАНГБОР تنگبار чое, ки дар он ҳарқасро даҳл набошад (аз «Бурҳон»).

ТАНГУЗ تنگوز ба туркӣ ҳукро гуянд (аз луғоти туркӣ).

ТАНОФУС تنافس бо ҳам нафас задан ва фаҳр кардан.

ТАНҚИШ تنقيش нақш кардан.

ТАНГАЙШ تنگ ميش муфлис ва дардманд.

ТАНҚИС تنقيص нуқсон кардан.

ТАНСИС تنصيص зоҳир кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАНОҚУЗ تناقض зидди ҳамдигар шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАНШИТ تَشِيْط ба нишот овардан ва шодмонӣ нумудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАНАВВУЪ تَنَوُّع гуногун шудан ва қисм-қисм шудан (аз «Шамсӣ»).

ТАНОЗУЪ تَنَازُع бо ҳам хусумат кардан (аз «Мунтахаб»); ва танозуъ кунанд бо ҳам ду феъл ба исми зоҳир, ки баъди онҳо бошад дар фоилият, чун: зарбатӣ ва акраматӣ Зайдан; ё дар мафъулият, чун: зарабти ва акрамати Зайдан; ё дар фоилият ва мафъулият, яъне яке фоилро хоҳад ва дигаре мафъулро, мисли зарабти ва акраматӣ Зайдан. Пас мухтори басрин аъмоли феъли сонист ба чихати қурби ў; ва феъли аввал агар иктизои фоил кунанд, дар ин сурат мувофиқи исми зоҳир дар феъли муфрад замири мустатир фарз кунанд ва дар ғайри он замири бориз, чунончи: зарбатӣ ва акраматӣ Зайдан ва зарабонӣ ва акраматуззайдайнӣ. Агарчи дар ин сурат измори каблуззикр лозим меояд, лекин назди басрин дар **танозуъ**, дар фоил чоиз аст. Ва агар аввал мафъулро хоҳад замири мафъулро ҳазф кунанд, ба шарте ки он ҳар ду феъл аз афъоли қулуб набошад, чунончи: зарабту ва акрамту Зайдан, яъне задам ўро ва гиромӣ кардам Зайдро, то измори каблуззикр лозим набояд дар мафъул. Ва Кисой хилофи басрин измори фоил дар феъли аввал раво надорад, ба хавфи измори каблуззикр, балки ҳазф мекунад замири фоилро аз феъли аввал ва фазои аъмоли феъли сонӣ раво надоста, ба вақти хоستانی феъли аввал фоилро барои хавфи ҳазфи фоил ё измори каблуззикр; ин ҳар ду мамнӯъ аст. Ва мухтори кӯфини аъмоли феъли аввал аст, ба чихати сабақати он фақат.

ТАНСИФ تَنْصِيْف дуним кардан чизеро ва аз ҳам нисф-нисф кардан (аз «Канз»).

ТАНСИҚ تَنْصِيْق интизом ва тартиб додан (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Суроҳ»).

ТАНМИК تَنْمِيْك навиштан (аз «Қашф» ва «Канз»).

ТУНБАҚ تَنْبَاق духули кӯчак ва нақоран кӯчак (аз «Рашидӣ» ва «Ча-

хонгири»); ва ба маънии сози маъруф, ки ба урфи Хиндустон онро табла гуянд, низ омада.

ТАНАССУҚ تَنْسُك ба маънии худопарастӣ (аз «Латоиф»).

ТИННИНИ ФАЛАК تَنْبِيْن فَلاَك ишорат аст ба уқдаи раъсу замаб, ки маҳалли тақотуъи хомили Қамар аст ё моил; ва ба маънии Қахқашон низ (аз «Бурҳон»).

ТУНУК تَنْك борик ва кам ва андак ва нозуку латиф (аз «Мадор» ва «Шакаристон» ва «Баҳори Аҷам»).

ТАНГ تَنْگ харбор, яъне боре, ки хар онро барад; ва навор, ки бад-он зини асп мазбут кунанд; ва корномаи наққашон; ва номи мулке аз Бадахшон; ва номи мулке аз Туркистон; ва ба маънии қариб ва наздик; ва биззам (яъне **тунг**)* кӯзае, ки шикамаш калону гарданаш кӯтоҳ ва дахонаш танг бошад; ва билқаср (яъне **тинг**)* минқори мурғон (аз «Рашидӣ» ва «Чахонгири» ва «Бурҳон» ва «Муайид»).

ТАНЗИЛ تَنْزِيْل ба маънии фуру фиристодан; ва ба маънии Қуръони мачид; ва номи китобе дар илми сулук (аз «Латоиф» ва «Канз» ва «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАНОВУЛ تَنْوَال фаро гирифтан ва бардоштан (аз «Канз»); ва *мачозан* ба маънии хурдан мустағмал.

ТАНБУЛ تَنْبُول бар вази мақбул; барги пон (аз «Бурҳон»); ва ин лафзи хиндин китобист.

ТАНГСОЛ تَنْگَسَال ба маънии соли қаҳт ва имсоки борон (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАНБАЛ تَنْبَال ба маънии одами фарбеҳ ва қоҳил ва қоҳилу бекор; ва биззам (яъне **тунбал**)* мақру ҳила (аз «Латоиф» ва «Бурҳон» ва луғоти туркӣ ва «Сироҷ»).

ТАНОСУЛ تَنْسَال аз ҳам зоидан (аз «Канз»).

ТАНАЪУМ تَنْعَم ба нозу неъмат парварда шудан (аз «Мунтахаб»).

ТАНЧИМ تَنْجِيْم ситорашиносӣ; ва мутобиқи қавоиди илми нучум сооти саъду наҳс шинохтан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТАНАССУМ تَنْسَم бар вази такаллум; нафас задан ва дам ба худ

- кашидан ва бундан ва хаво гирифтан (аз «Суроҳ» ва ғайра).
- ТАНЪИМ** **تنظيم** номи мавзъест ба фосилаи се куруҳ аз Макка ба чо-ниби шимоли, маносики умра дар он чо ба амал меояд ва ҳаҷ ба итмом мерасад.
- ТАНЗИМ** **تنظيم** чавахир ба ришта кашидан; ва *мачозан* ба маънии дурустии умуроти шахру дарбор ва ғайра.
- ТАНГЧАШМ** **چشم تنگ** бахил ва мум-сик ва навдавлат; ва сифати маъшук ояд, чаро ки ба сӯи касе намебинад (аз «Бахори Аҷам»).
- ТУНБАКИ ТАЪЛИМ** **تعليم تون** тунбакест, ки ба вақти таълими варзиши куштӣ навозанд; ва ин расми вилоят аст (аз «Бахори Аҷам»).
- ТАН ЗАДАН** **زدن تن** хомӯш шудан (аз «Рашидӣ» ва «Мадор» ва «Бурхон» ва «Кашф»).
- ТУНБОН** **تنبان** шалвор ва пойчома; туркист (аз «Бурхон» ва луғоти туркӣ).
- ТАНИДАИ РЕСМОН** **چينيدۀ ريسان** чизест, ки ба хиндӣ онро атия гӯянд.
- ТАН** **تن** ба маънии танҳо; ва дафтартан ба маънии дафтартанҳо аст (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Бахори Аҷам»).
- ТАНХОҶ ГИРИФТАН** **گرفتني تنخواه** кави гирифтани (аз «Чаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот»).
- ТИННИН** **تئين** ба маънии аждаҳо (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАНОНИН** **تنائين** ба маънии аждаҳо; ва ин *чамъи тиннин* аст.
- ТАНИДАН** **تئيندن** кори чӯлоҳа ва анкабут; ва ба маънии бофтан низ меояд; ва ба маънии пайдо кардан ҳам омада; ва гоҳе ба гирди чизе гардидан ва таваҷҷуҳ ва илтифот ояд (аз «Бахори Аҷам» ва шурӯҳ).
- ТАН ДАРДОДАН** **تن در دادن** қабул кардан ва розӣ шудан (аз «Сироч»).
- ТАНГИ ТУРКОН** **ترکان تنگ** номи мавзъест (аз «Бурхон»).
- ТАНБОКУ** **تنباکو** ба лафзи *кашидан* мустаъмали аҳли забон ва ба лафзи *нӯшидан* маъзи хатост (аз «Бахори Аҷам»).
- ТУНДРУ** **تندرو** бахил (аз «Сироч»).
- ТАНҚИЯ** **تنقيه** пок ва соф кардан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАНБЕҶ** **تنبيه** ба маънии огоҳ ва хушбӯр кардан; ва *мачозан* дар урф ба маънии задан ва қайд кардани кӯтоҳандешон.
- ТАНАББУҶ** **تنبه** бар вазни таваккул; ба маънии огоҳ шудан (аз «Мунтахаб»).
- ТАНЗЕҶ** **تنزيه** дур кардан ва пок кардан аз чизҳои зишт (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ТАНАЗЗУҶ** **تنزه** бар вазни *тасарруф*; дур шудан аз айб; ва сайри боғу сабза ва иморот; ва *мачозан* ба маънии хушӣ ва беғами (аз «Мунтахаб» ва ғайра).
- ТАНУРА** **تنوره** навъе аз пӯшиш, ки рузи чанг пӯшанд ва он монанди чавшан бошад; ва ба маънии чарх задан ва ҳалқа задан (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон» ва «Сироч»); ва баъзе ба маънии чор ойна навишта; ва ба маънии манқал низ навиштаанд.
- ТАНА** **تنه** беҳи дарахт аз болон замин то маҳалли руйидани шоҳаҳо; ва дар «Мусталаҳот» ба маънии ром ва мутеъ низ навишта; ва дар «Бахори Аҷам» барои маънии дувум ба замматайн (яъне *тунух*)* аст.
- ТАНҚА** **تنکه** ба маънии қурси роиҷ хоҳ аз зар бошад, хоҳ аз нукра ё мис; ва ин *муфарраси така* аст; ва *тунга* (биззам ва кофи форсӣ) тунбони чармӣ, ки то сари зону бошад, вақти куштӣ гирифтани пӯшанд (аз «Мусталаҳот» ва «Бахори Аҷам»).
- ТАНХОҶ** **تنخواه** ба лафзи *додан* ва *гирифтани* ва *кардан* мустаъмал (аз «Бахори Аҷам»).
- ТАНУФА** **تنوفه** ба маънии биёбон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).
- ТАНМИЯ** **تنميه** бар вазни *тасфия*; афзоиш ва болидағӣ (аз «Қанз»).
- ТАНОСОНИ** **تن آسانی** роҳат ва ором.
- ТАНХОРИЯ** // **ТАНАХОРИЯ** // **تن خوارى** // **تنه خوارى** коҳиши тан кардан аз

бойси ғаму андӯҳ; ва дар «Бахори Аҷам» ба маънии шиканча ва азоб.

ТАНОҲӢ *تناهى* ба поёни чизе расидан ва боздоштан аз чизе (аз «Мунтахаб»); ва дар «Кашф» ва «Қанз» ба маънии ниҳоятпазир шудан ва ба поён расидан.

ТАНГЧАШМӢ *تنگ چشمی* киноя аз бухл; ба лихози он ки соҳибаш ба сабаби дунхимматӣ ба дунбён фонӣ басанд нумуда; ва киноя аз камни-ғоҳии маъшук; ва ин лафз дар сифати маъшук воқеъ шавад аз он ҷихат, ки маъшук аз гурури хусн ё аз фарти ҳаё ба сӯи касе намебинанд («Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Орзу).

ТАНГДАРЗӢ *درزی تنگ* ба маънии часпонӣ ва ихтилот (аз «Чароғи хидоят»); ва баъзе гӯянд, ки ба замми аввал ва фатҳи нун ва кофи арабӣ (яъне тунақдарзӣ)* ба маънии пайваस्ताгӣ ва васли ду чиз ё бештар, ки маҳалли васли онҳо ба ғавр маълум шавад.

ТАНГҲАВСАЛАҒӢ // ТУНУҚҲАВСАЛАҒӢ *تنگ حوصلگی // تنگ حوصلگی* вачҳи аввал зоҳир аст ва вачҳи сонӣ он ки ҳар шайъ, ки заҳомат ва ситабрӣ кам дорад ва баъзе чизҳо аз рикқати худ ё аз сангинии худ онро шикаста бадар мераванд (аз «Чароғи хидоят» ва ғайри он).

ТИНГРӢ//ТИНГИРӢ *تنگری* дар забони туркӣ номи ҳақ таолост (аз луғоти туркӣ ва «Бурҳон» ва «Мадор»).

ТУНДРОЙ//ТУНДРАӢ *تندرای* кӯтаҳандеш (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАНГНОӢ *تنگنای* кӯҷаи танг ва ба маънии мутлақ ҷои танг (аз «Баҳори Аҷам»).

Фасли тои фавқонӣ маъна вов

ТАВАЛЛО *تولا* муҳаббат ва умед; ва дар «Мунтахаб» ва «Мадор» ба маънии баргаштан ва дӯст доштан ва ҳукумат нумудан ва ба қори касе касе киём нумудан, агарчи барои ин маънӣ тавалло (*تولی*) ба ёни таҳтонист, лекин форсиён ба тасарруфи худ ба алиф хонанд, ҷунончи: таманнӣ-ро таманно гӯянд; ва ба вои маҷҳул (яъне тӯло)* дар форсӣ ба маънии сағбача.

ТУТИЕ *توتیا* ба маънии сурма; ва ба то (*ط*) навиштан хатост (аз «Сурох» ва «Мунтахаб»).

ТАВО *توا* ҳалокат (аз «Мунтахаб» ва «Латойф»).

ТУВУ ХУДО//ТУ ВА ХУДО *توو خدا* дар мақоми қасам гӯянд; ҳамчунин худо, бар ту, ба маънии савганди худо ояд (аз «Мусталаҳот»).

ТАВЛАБ *تولب* ба маънии харкурра, яъне бачаи хар (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

ТАВВОБ *تواب* тавбапазирада (аз «Мунтахаб»).

ТАВРИБ *توريب* бар вазни тавфик; қачӣ ва қач нумудан ва ба уребирифтган.

ТУП *توپ* дар туркӣ ба маънии фавҷ аст (аз луғоти туркӣ).

ТУП-ТУП *توپ توپ* ба маънии фавҷ-фавҷ, яъне бисёр.

ТАВЛИЯТ *تولیت* воли гардонидан ва пай дар пай шудан (аз «Мунтахаб»); ва дар «Қанз» ба маънии воли гардонидан ва амал додан ба касе; ва зиммадорӣ ва пушт баргардонидан; ва чизеро ба он чи ҳарида бошад ба касе фуруҳтан.

ТУХТ *توخت* бар вазни сӯхт; ба маънии ҷамъ қард ва адо нумуд (аз «Бурҳон»).

ТАВРИТ//ТАВРОТ *تورات* китоби Мусо алайҳиссалом.

ТАВЗЕҲ *توضیح* равшан ва пайдо сохтан; ва номи китобест дар усули фикҳ (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).

ТАВШЕҲ *توشیح* ҳамонил дар гардан андохтан ва ороиш додан; ва номи санъате шеърӣ, ки шонире ба тариқи шеър иншо нумояд, ки ҷун хуруфи аввали масорей ё абъет ҷамъ кунанд, исме берун ояд, ҷунончи исми: Муҳаммад аз ин рубоӣ:

Ман бар даҳанат ба мӯй бастам дяли танг,
Ҳосил зи лабат нест бурун аз найранг,
Ман бо туву ту бо мани мискин шабу рӯз,
Дорам сари оштиву дорӣ сари ҷанг.

Ҷун ҳарфҳои аввал аз масорейи ин ду байт ба тартиб як ҷо кунанд, номи Муҳаммад пайдо мешавад.

ТАВБЕХ توبىخ маломат ва сарзаниш (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТУИ ШОХ توى شاخ фаннест аз куштӣ, ки даст даруни ҳар ду даст ё пой миёни ҳар ду рони ҳариф андохта зӯр кунанд; чи тӯй ба маънии андарун аст ва шох ба маънии дасту пой (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ТАВКИД توكيد устуворӣ (аз «Шамсӣ» ва «Канз»).

ТАВАЛЛУД تولد зойида шудан; ба лафзи қардан мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАВЛИД توليد зоёнидан ва парвариш қардан (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии пайдо кардани чизе аз хосият ва таъсир низ мустаъмал мешавад.

ТАВАҚҚУД توقد афрӯхта шудани оташ.

ТАВОРУД توارد бо ҳам ба як чо фуруд омадан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва ба истилоҳи шуаро воқеъ шудани мисраъ ё байт аз таъби ду шоир бе иттилоъи якдигар.

ТАВЗИР توزير ба дурӯғ бар зимман касе гуноҳ бастан.

ТАВФИР توفير бисёёр қардан ва бисёёр шудан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва дар урф он чи дар ичора ғоида бардоранд.

ТАВКИР توقير иззат ва ҳурмат нигоҳ доштан (аз «Мунтахаб»).

ТУР تور номи писари калони Фиридун, ки мулки Турон мансуб ба ӯст; ва низ номи вилояти Турон аст; ва ба маънии паҳлавон ва баҳодур; ва номи гиёҳест турушмаза; ва ба маънии рам ва рамидағӣ (аз «Луғоти Бобо» ва «Рашидӣ»); ва тур (ба вои маҷҳул) дар турки чолиро гуянд, ки бар миҳафған саворни ароис ва бегимот андозанд; ва ба маънии доми моҳӣ низ омада; ва ба арабӣ тавр (билфатҳ) ба маънии тағор ва кӯзаи об ва табак; ва чамъи он атвор (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»).

ТУВОНГАР توانگر дар асл ба маънин соҳибқувват аст; мураккаб аз тувон ба маънии токат ва гар ка-

лимаи нисбат; ва ба маънии молдор маҷоз аст. Ин лафзро дар асли расмулхат бидуни алиф навиштан хатосат ва хондан раво бошад (аз «Баҳори Аҷам» ва «Хиёбон»).

ТАВОТУР تواتر пай дар пай шудан; маъхуз аз витр (билқаср), ба маънии танҳо-танҳо ва як-як ба ҳам омадан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ТУЗ توز сиған амр аст, ба маънии андуз; ва ба таркиби исми ба маънии чуянда ва андузанда ва кашанда; ва номи пусти дарахтест, ки мисли пай бар қамон ва зин ба қор баранд (аз «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Сироқ»); ва Хони Орзу дар «Шарҳи Сикандарнома» навишта, ки туз-ро ба хиндӣ бхучпаттар гуянд; ва дар «Шарҳи Ҳоконӣ» навишта, ки туз қисмест аз қатон.

ТУШ توش ба маънии сина (аз луғоти туркӣ); ва дар «Бурҳон» ба маънии қувват ва тувоной ва қисм ва бадан.

ТАВАССУТ تواسط миёнаравӣ ва эътидол (аз «Шамсӣ»); ва восита қардан.

ТАВАҚҚУЪ توقع ва мардум аз беиятифотӣ ба қаср ё ба фатҳи қоф (яъне таваққиъ ва таваққаъ)* хонанд.

ТАВОЗУЪ تواضع фурутанӣ нумудан ва худро фуру ниходан; ва мардум аз беилтифотӣ ба қасри зод (яъне тавозеъ)* хонанд.

ТАВАЗЗУЪ توزع бар вазни тасарруф; парогандағӣ ва парешонӣ (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТАВКЕЪ توكيع нишон қардани подшоҳ бар нома ва маншур; ва ба маънии дастхат ва нишонии подшоҳ; ва фармони подшоҳӣ, ки ба қаҳр бошад, ба хилофи маншур (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Муайид»).

ТАВДЕЪ توديع вадоъ қардан ва сипард қардан ва руҳсат қардан.

ТАВЗЕЪ توزيع пароганда қардан ва бахш қардан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қашф»).

ТАВАЛЛУЪ تولع бар вазни тамаллук; ба маънии хирс қардан ва ҳавасноқӣ.

ТАВАССУЪ توسع фарохӣ кардан ва фарох будан (аз «Суроҳ»).

ТАВАРРУЪ تورع пархезгорӣ.

ТАВСЕЪ توسيع фарох кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАВАЦЧУЪ توجع дард пайдо шудан.

ТУҒ توغ ба маънии алам ва нишон (аз луғоти туркӣ ва «Сироч»).

ТАВФИҚ توافق дар луғат чизеро ба чизе баробар кардан; ва ба истилоҳ мувофиқ гардонидани худо асбобро мувофиқи хоҳиши банда, то он хоҳиши ӯ саранҷом ёбад; ва истеъмоли лафзи **тавфиқ** дар ба ҳам расидани асбоби умури хайр бошад, на умуроти шар.

ТАВУҒУҚ توافق бо ҳам як чо шудан ва мувофиқ будан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва дар «Суроҳ» якӣ шудан ва ҳампушти кардан.

ТАВСИҚ توافق бар вазни **тавфиқ**; ба маънии муҳкам ва устувор кардан (аз «Кашф» ва «Мадор» ва «Канз»).

ТАВҚ توق орзумандӣ ва ғалабаи шахват (аз «Мунтахаб»).

ТУЗУҚ توزك лафзи туркист; ба маънии сомон ва ороиш; ва ба маънии интизом ва тартиби лашкар ва маҷлис ва дарбор.

ТУШК توشك ба маънии фарш (аз луғоти туркӣ); ва дар «Бурҳон» ва «Сироч» ба воқи маҷхул (яъне тӯшк)* ба маънии ниҳолин.

ТУВУРГ تورگ ба маънии ҳурфа ва он тараи маъруф аст (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» бар вазни кучак (яъне тӯраг)*.

ТАВАҚҚУЛ توكل ба худо сипурдан ва дил бардоштан аз асбоби дунё ва ба ҳазрати мусаббибуласобоб тавачҷуҳ нумудан.

ТАВАҒҒУЛ توغل бар вазни **таваққул**; дар «Суроҳ» навишта, ки ба маънии дур даршудан ва рафтан, яъне дар коре ба мартабаи камол расидан ва машки комил доштан.

ТАВКИЛ توكيل вакил гардонидан ва корро ба касе гузоштан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТУБОЛ//ТҶУБОЛ توبال буродан мис ва оҳан (аз «Бурҳон» ва «Канз»).

ТУШМОЛ توشمال буковул ва консолор (аз «Мусталаҳот»); лафзи туркист.

ТАВОБИЛ توابل ба маънии масолеҳи таом, мисли зира ва қаранфул ва филфил ва ғайра (аз «Мадор» ва «Кашф»).

ТАВАХҲУМ توهم дар ваҳм андохтан (аз «Латоиф»).

ТАВЪАМ توام бар вазни **равзан**; он як бача, ки бо бачаи дигар аз як ҳамли зан пайдо шуда бошад; ва ба маънии бурчи Ҷавзо низ меояд (аз «Мадор» ва «Мунтахаб»).

ТАВЪАМОН توامان бар вазни **навҷавон**; он ҳар ду бача, ки аз як ҳамли зан зойида мешаванд; ва ин тасниияи **тавъам** аст; ва ба маънии бурчи Ҷавзо (аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).

ТУРОН توران мулкест маъруф, мансуб ба **Тур**, ки писари Фиридун буда (аз «Бурҳон»).

ТАВСАН توسن курраи асп, ки тунд ва шӯху саркаш бошад (аз «Мадор» ва «Сироч»); ва дар «Кашф» бизам (яъне тусан)*; ва соҳиби «Бахори Аҷам» дар «Ҷавохир-ул-хуруф» навишта, ки зоҳиран асаҳ ба воқи маҷхул ва шини муъҷама (яъне тӯшан)* аст, ки ба қасрати истеъмоли муҳмала шудааст; чи **тӯш** ба маънии қувват ва тувонист; тундӣ ва шӯҳи асп дол бар тувонии уст.

ТУХТАН توختن ҳосил кардан ва ҳосан ва ҷамъ кардан; ва ба маънии адо кардан ва гузордан; ва ин аз луғоти азод аст (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ТУШҚОН توشقان лафзи туркист; ба маънии харғуш (аз луғоти туркӣ навишта шуд).

ТУЛИДАН توليدن ба маънии рамидан (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

ТУН تون заҳдон ва ҳаммом ва сӯроҳи ҳаммом ва гулхан ва ҷои саргин андохтан (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

ТАВОНИН تواتين ин лафз ғалат аст; саҳеҳ **танонин** аст, ба маънии аждаҳоҳо; ин **ҷамъи тиннин** аст.

- ТУМОН** تورمان ба маънии гурӯҳ ва паргана ва меғ; ва ба маънии даҳ ҳазор; ва ба маънии зари нақд, ки ба қадри бист рупия бошад (аз луғоти туркӣ).
- ТУВОН** تۋان ба маънии зӯр ва қувват; ва фатҳи аввал (яъне **тавон**)* хато (аз «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Сироч»).
- ТАВҚОН** تۋقان орзумандӣ ва ғалабаи шахват (аз «Мунтахаб»).
- ТАВЗИН** تۋزين санҷидан ва вазн қардан.
- ТУ** تۋ парда ва таху болоӣ (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ту (ба вои маъруф) ба маънии андаруни чизе ва ба вои маҷхул ба маънии худ ва туро низ омада.
- ТУРА** تۋره дар туркӣ ба маънии расму қондаи мутлақ; ва маҷозан шариятеро гӯянд, ки Чингизхон аз худ вазъ карда (аз «Сироч»); холо ба маънии ҳукми шадиди подшоҳӣ мустаъмал.
- ТАВТИЯ** تۋطيه густурдан ва пайси-пар фармудан, яъне помол қардан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва маҷозан тамҳиди муддаоро гӯянд.
- ТУЛОКАЛЛОҲ** تۋلاک الله дӯст дорад туро аллоҳи таоло.
- ТУЛА** تۋله бачаи сағ ва навъе аз сағи шикорӣ, ки бӯи чонварон бӯйида, шикорро аз зери буттаҳо меорад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Мусталаҳот»).
- ТУЛЧА** تۋلچه ба маънии тӯла, ки лафзи хиндист; исми вазни дувоздаҳ моша; мутааххирини форс баъди ҳазфи ҳои мухтафӣ, лафзи ча зоида карда навъе аз тафрис қардаанд (аз «Ҷавоҳир-ул-хуруф»).
- ТУША** تۋشه зоди роҳ; мураккаб аз тӯш ба маънии қувват ва тувонӣ ва хо-и нисбат; ба лафзи *кашидан* ва *қардан* ва *бардоштан* ва *гирифттан* ва *бастан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).
- ТУШАХОНА** تۋشه خانه зохиран ин лафз ғалат аст; саҳеҳ **тӯшқхона** аст, чи **тушқ** ба маънии раҳт аст, чунонки дар «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»-ст.
- ТУРОНШОҲ** توران شاه номи вазир.
- ТАВАЧҚУҲ** تۋاجه ба касри чим (яъне **таваҷҷеҳ**)* ғалат аст, чунонки баъзе мардум гӯянд; ба маънии рӯ ба сӯи чизе ё ба сӯи қасе овардан.
- ТАВЧЕҲ** تۋجيه гардонидани рӯ ба сӯи чизе ва нек баён қардан (аз «Мунтахаб»); ва номи ҳаракати моқабли рави сокин.
- ТАВБА** تۋبه аз гуноҳ бозғаштан; ва авом биззам (яъне **тӯба**)* гӯянд (аз «Мунтахаб»); ва ба лафзи *ғуфттан* ва *қардан* ва *фармудан* ва *додан* ва *шикастан* ва *ғусастан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).
- ТАВСЕЪА** تۋسمه фароҳӣ ва фароҳ қардан; ва гоҳе аз ғайри нокис ҳам бар ин вазни масдар меояд.
- ТАВФИЯ** تۋفيه тамом додан ва нек вафо қардан.
- ТАВЛЕҲ** تۋليه кор ба зиммаи қасе қардан (аз «Суроҳ»).
- ТАВАЛЛӢ** تۋلى баргаштан ва рӯ ба рӯ гардонидан ва ҳукумат нумудан ва ба кори қасе қиём нумудан (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Қанз» ва «Суроҳ»).
- ТАВОЗИ** تۋازى бо ҳам баробар шудан (аз «Мунтахаб»).
- ТАВАҚҚӢ** تۋقى ниғаҳбонӣ.
- ТУЗИ** تۋزى навъе аз чомаи нафис; ва дар «Сироч» навишта **тӯзӣ** номи чомае мансуб ба шаҳри **Тӯз**, ки шаҳрест аз мулки Форс.
- ТАВОНИ** تۋانى сустӣ қардан ва тақсир қардан (аз «Мунтахаб»).
- ТУӢ** تۋى дар туркӣ шодии арӯсиро гӯянд (аз «Бурҳон»; ва дар луғоти туркӣ ба замми аввал ва вои ғайри маффуз ва сукуни ёи тахтонӣ (яъне **туй** طۋى)* ба маънии шодӣ, мутааххирин ба то нависанд.
- ТУНИ** تۋنى ба маънии каннос ва дузд ва дағобоз.
- ТУВОНӢ** تۋنائى (аз «Кашф»).
- ТАВОЛӢ** تۋالى паёпай шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»); маъхуз аз **вило** (билқаср), ки ба маънии панҳам ба коре нумудан аст; ва ба истилоҳи аҳли хайъат ҳаракати **таволи** ҳаракати афлоки сабъан сайё-

раро гўянд, ки аз мағриб ба сўи машриқ аст ба тартиби паёпай будани буруч аз Ҳамал ва Савр то Хут, чунонки харруза аз хар ҳаракати хоси Қамар муоина мешавад. Ва ин ҳаракат хилофи ҳаракати фалакулафлок аст, ки доим аз машриқ ба сўи мағриб мебошад. Ин ҳаракати хилофи таволи сареътар аст аз ҳаракоти таволи; ва будани рӯзу шаб тааллуқ ба ҳаракати фалакулафлок дорад.

ТАВОРИ تَواری пинҳон шудан ва пӯшидагӣ (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Сурури» ва «Канз»).

Фасли тои фавқонӣ маъа ҳои ҳавваз

ТАҲЗИБ تهذيب пок кардан ва ислоҳ додан (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ТУҲАМАТ تهمت гумони бад кардан (аз «Мунтахаб»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ин лафз дар форсиён ба сукуни дуввум (яъне туҳмат)* мустаъмал аст; ва ба лафзи кардан ва андохтан ва ниҳодан ва задан ва бастан ва кашидан ва бардоштан истеъмол меёбад.

ТАҲНИЯТ تهنيت муборакбод гуфтан ва гуворо кардан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Канз»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ба лафзи гуфтан ва додан ва кардан ва сохтан мустаъмал.

ТАҲАББУЦ تهيج мушобех ба омос шудан; чи ҳабач (ба фатхатайн) омосидан аст; ва боби тафаъул ба рои ташбех ояд.

ТАҲАЙЮЦ تهيج бархостани бод ва ғубор ва ғайра (аз «Латоиф»).

ТАҲАЧЧУД تهجد бар вазни такаллуф; дар шаб хуфтан ва дар шаб бедор шудан (аз «Канз» ва «Мунтахаб»); ва маҷозан ба маънии намозе, ки сулаҳо баъди нисфи шаб аз хоёр бархоста ҳашт рақъат ё маъа воб ёздаҳ ё зиёда аз ин мегузоранд.

ТАҲДИД تهديد ба маънии тарсонидан (аз «Мунтахаб»).

ТИҲИОХУР تهى آخر касе ки мубталон қахтин обу дона бошад (аз «Мусталаҳот»).

ТАҲАВВУР تهور мардонагӣ; ва ба қавли ҳукамо ифротӣ қуввати ғазабӣ ва он мазмум аст.

ТҲОҚУР تهاکر лафзи ҳиндист; ба маънии худованд; ва ҳиндувон дар муховароти худ бар ҳамсилқ, яъне самдхӣ итлоқ кунанд.

ТАҲАВВУЪ تهوع бар вазни тасарруф; ба шиддат қай кардан (аз «Қашф» ва «Қомус» ва «Мунтахаб» ва «Канз»); ва дар «Кифоя» ҳаракате бувад, ки аз меъда ҳодис шавад барон дафъи чизе ки дар ӯ бошад, бе он ки чизе дафъ шавад.

ТАҲАТТУК تهتك парда даридан ва пардадарӣ ва бетаҳаммули ва расвой (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Канз»).

ТАҲЛИЈ تهليل «ло илоҳо иллаллоҳ» гуфтан (яъне «нест худое ғайри он худон яғона» гуфтан)*.

ТАҲАМТАН تهمتن лақаби Рустам; мураккаб аз таҳам, ки ба маънии диловар аст ва ҳам ба маънии бузург ва қавӣ; ва тан ба маънии ҷусса ва ҷисм (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیر»).

ТАҲОВУН تهادن хор ва ҳақир доштан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲИ РИШ ГУЗАШТАН تهريش گذشتن фиреб додан.

ТАҲНИШОН ته نشان он чи қабзаҳои теғ ва ғайра қанда, торҳои тило ва нуқраро дар он кӯфта менишонанд, ба тавре ки нуқуши гулҳо падида оянд.

ТАҲ ҚАРДАНИ ЗОНУ ته كردن زانو ба адаб нишастан, чунонки дар намоз менишинанд.

ТАҲИ(И)Я تهيه омодагӣ кардан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲЛАҚА // ТАҲЛИҚА // ТАҲЛУҚА تهلكه ба маънии нест шудан ва мурдан (аз «Мунтахаб»).

ТАҲЧУРЪА تهجره киноя аз шароби андақ, ки дар таҳи чом бимонад, ба изофат ва бидуни изофат (аз «Баҳори Аҷам»).

ТАҲГИРА تهگيره чизест, ки онро таҳдегӣ гўянд (аз «Мусталаҳот»).

ТИҲИГОҲ تهنگاه ба маънии камар ва он ҷоест нарм болои устухони сурин ва зери устухонҳои пахлу.

ТАҲБАНДИ تەبەندى ба истилоҳи саб-боғон ранге ки барои тақвият пеш аз ранги мақсуд кашанд; ва ба маънии ҷузъбандии китоб (аз «Мусталаҳот»).

ТАҲОДИ تەھادى ҳадья бо ҳам фирис-тодан (яъне ҳадья ба якдигар фирис-тодан).*

ТАҲИМАЙДОНИ تەھمیدانى мардуми бе-сарупон хонабадуш (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ҷамъе аз лутийён, ки дар таҳи майдони як гӯша уфтода ме-бошанд.

ТАҲАҚҶИ تەھجى ҳаҷв гуфтан касеро; ва ҳиҷо кардан, яъне ҳуруфи муф-радаро бо ҳамдигар таркиб додан; ва ҳуруфи таҳақҷи ҳуруфи алиф, бо, то, со-ро гӯянд.

ТАҲҚУРЪАГИ تەھجурەگى андак шароб, ки баъд аз нушидан дар пиёла бо-кӣ монда бошад.

ТАҲОНИ تەھانى бо ҳам муборакбод гуфтан ва таҳният кардан; ба ин маъни масдар аст аз боби тафоъул; ва ҳам ҷамъи таҳният, мисли тачо-риб (ба касри ро) ҷамъи тачриба, чунонки дар «Фусули Акбарӣ»-ст.

Фасли тои фавқонӣ маъа ёи таҳтонӣ

ТИРИ КОКУЛРУБО تيرکاکولروبا ба маънии тире, ки аз сари нишон биғзарад. ва ба сари ҳадаф расад ва онро баъзе тире саргузор гӯянд (аз «Чароғи хидоят»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки тире ко-кулрубо ба маънии тире ки муӣ ко-кулро аз сар рубояд ва шахсро осеб нарасад; ва ин камоли мубо-лаға аст дар тирандозӣ.

ТЕБО//ТИБО تەبوا ба маънии дафъ кардан ва интизор ва ишва (аз «Латоиф»).

ТЕҒИ СУЗАНРУБО ва **ТЕҒИ СУ-ЗАНДОР** تەغ سوزن روباوتەغ سوزن دار те-ге, ки ба камоли обдорӣ сузанро бардорад (аз «Мусталаҳот»).

ТИНОБ تيناب бар вазни симоб; ба маънии хоб, ки ба арабӣ онро руъё гӯянд (аз «Сироч»).

ТИРПАРТОБ تير پرتاب қисме аз тир, ки ба кори дурандозӣ ояд ва ба нишон намерасад (аз «Мустала-

ҳот»); ва дар «Баҳори Аҷам» на-вишта, ки ба маънии тири ҳавоӣ низ омада.

ТЕҒАИ ПУШТ تەغە پشت катори муҳ-раҳои пушт.

ТИНОТ تينات номи мавзеъе ба муфо-силаи даҳ фарсах аз Миср (аз «Ла-тоиф»).

ТЕҲУЧ تەھوچ муарраби теҳу, ки тои-рест кучактар аз кабк, зохиран ба хиндӣ лава номанд.

ТИМОЧ تیماج чарми бӯдор, ки онро булғор ва адим низ гӯянд; ва ин лафзи туркист (аз «Қашф» ва «Ба-ҳори Аҷам» ва «Муайид»); ва дар «Мадор» ба ҷими форсист (яъне тимоч)*.

ТИРИ ЧАРХ تير چرخ Уторид (аз «Бур-хон»).

ТЕҒИ МУҲАННАД تەغ تەغ مەھنە теги сох-таи хинд, чаро ки дар мулки Араб ва Эрон теги хиндӣ эътибори та-мом дорад.

ТАИСИР تەيسير бар вазни такбир ва таҳрир; осон кардан ва осонӣ (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ТЕМОП//ТИМОП تەميار ғамхорӣ ва хидмат кардан (аз «Бурхон»).

ТАЯССУР تەيسر бар вазни такаббур; осон шудан (аз «Мунтахаб»).

ТЕМУР تەيمور ин лафзи туркист; ба маънии фӯлод; ва номи подшоҳи машҳур аст. Чун дар туркӣ қонда аст, ки баъди ҳарфи мазмун **вов** ба баъди мафтӯҳ алиф ва баъди мак-сур ё менависанд. Магар он вову алифу ё дар хондан намеояд. Дар ин лафз низ ё ва **вов** ба хондан намеояд, чаро ки аломати қасра ва замма аст. Ва агар дар назм ба сабили ишбоъ хонда шавад, ҷои-з бошад.

ТИР تير маъруф аст; ва ба маънии ситорай Уторид ва номи моҳи шам-сӣ ба забони порсӣ, ки ба ҳисоби хиндӣ тақрибан сован бошад; ва номи рузи сездарум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва ҷӯби рости сакф ва киш-тӣ; ва ба маънии тоқат ва қудрат (аз «Қашф» ва «Латоиф» ва «Си-роҷ»).

ТАЙЕР تەيار ба маънии ҷалдрафтор ва ҷаҳанда ва маввоҷ (аз «Мунта-

хаб» ва «Суроҳ»); ва он чи дар муховарот гуянд, ки фулон чиз тайёр аст, яъне дуруст ва муҳайёст. Ба ин маъни *маҷоз* бошад аз маъни лугавӣ, яъне фулон чиз аз боиси дурустии худ чаҳанда ва ҷалдрафтор аст ба сӯи истеъмол, ай муктазои истеъмол аст. Пас лафзи **тайёр** арабист. Қасоне ки форсӣ гумон баранд, хатост. Ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Ҷароғи хидоят» ва «Сироч-ул-луғот» навиштаанд, ки барои маънии омода ва муҳайё **тайёр** (طيار) ба тои муҳмала аст. Чи дар асл истилоҳи миришкорон аст, ки чун ҷонвари шикорӣ аз гурез баромада мустаъид ва омодаи парвоз ва шикорандозӣ мешавад, гуянд ки ин ҷонвар тайёр шуда. Чун ба ин маъний шуҳрат гирифта, *маҷозан* ҳар шайъи муҳайёро **тайёр** гуянд. Пас **тайёр** (طيار) ва **тайёр** (تيار) ҳар ду тавр саҳеҳ бошад.

ТИРОВАР تيرآور маккор ва ҳилагар ва қурамсоқ.

ТИРСОЗ تيرساز мизробсоз.

ТИЗ تيز садое, ки аз роҳи поини хайвонот бароянд, онро гӯз низ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ТАИС تيس ба маънии бузи нар, ки дар гала фаҳл бошад; ба форсӣ онро ниҳоз номанд ва ба хиндӣ бук гуянд (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ТИРТАХШ//ТИРИ ТАХШ تير تخش ба маънии тири ҳавоӣ ва тири новак ва тири оташбозиро низ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ТИРИ РҶИ ТАРКАШ تير روی تارکش ба маънии тири хуб ва бехтар, ки онро беруни таркаш ҷо созанд ва дар он ҷо гузоранд (аз «Ҷароғи хидоят»).

ТЕШ تيش лафзи туркист; ба маънии дандон; ва лафзи **теша**, ки олаи начҷорон аст аз ин маъҳуз аст ва ҳарфи ҳо барои ташбеҳ ва мушобеҳат, ҷунонки дар лафзи **дандона**.

ТИРКАШ تيرکش ба маънии тирдон, ки лафзи **таркаш** *муҳаффафи* он аст (аз «Бурҳон»); ва ба маънии сӯроҳе, ки дар девори қалъа ва қасри мулук барои андохтани тир ва бундуқ ба ҷониби душман месозанд.

ТАЙКИЗ تيكيز бар вазни таҳдид; ба маънии бедор қардан ва ба маънии бедорӣ мустаъмал мешавад.

ТАЯКҚУЗ تيكقوز бар вазни **тафаккур**; бедор шудан ва бедорӣ (аз «Мунтахаб»).

ТЕҒ تغ мубаддалӣ **тез**, чун *омез* ва *омег* ва *ситез* ва *ситеғ* бар ҳар чизи бурранда итлоқ кунанд, чун қорд ва ханҷар ва шамшер (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Мадор» ба маънии пушт низ омада.

ТЕҒИ МУҲАРРАФ تغي محرف теғи ҳамдор, ки захмаш амиқ мебошад; ё теғе, ки ба вақти задани он қадре дастро ба як ҷониб ҳам қарда зананд, то захми амиқ диҳад.

ТАИҚ تيق ба маънии бадхӯ (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ТИҒОЛ تيفال ба маънии таранҷубин (аз «Бурҳон»)⁵.

ТИҲИ БАНИ ИСРОИЛ تيه بنی اسرائيل биебоне, ки Мусо алайҳиссалом бо дувоздах сибти Банӣ Исроил, ки дар ҳар сибт панҷоҳ ҳазор мардум буданд, чихил сол саргардону хайрон ва маҳбус монданд ва натавонистанд, ки беруни оянд (аз «Мадор»).

ТУЮЛ تيوول ҷогир ва мадади маош; ва ин лафзи туркист (аз луғоти туркӣ навишта шуд); ва дар «Мадор» таюл (ба фатҳи аввал ва замми сонӣ)⁶.

ТИМ تيم дар форсӣ қорвонсарой; ва *киноя* аз дунё (аз «Муайид»); ва билфатҳ (яъне тайм)* дар арабӣ ба маънии банда (аз «Мунтахаб»).

ТЕҒИ ХАМ تغي خم теғе, ки мисли меҳроб ҳам дошта бошад (аз «Мусталаҳот»).

ТИРИ ТОМ تيرتام тири комил ва берайб.

ТИН تين ба маънии анҷир, ки меваи маъруф аст (аз «Канз»).

ТИР БА ҚАСЕ ДОДАН تير بکسی دادن салотин чун ба қасе амон диҳанд ва хоҳанд, ки музоҳамате аз лашкариён ба ӯ нарасад, тире ки номи подшоҳ бар ӯ манқуш бошад, аз ҷаббаи хос ба ӯ диҳанд ва ин нишони амон бошад (аз «Мусталаҳот»).

ТИР КАШИДАН تير کشيدان дард кардан (аз «Мусталаҳот»).

ТАЯММУН تيمم бо баракат шудан (аз «Мунтахаб»).

ТЕҒ ШУДАН تېغ شدن рӯ ба рӯ шудан (аз «Баҳори Аҷам»).

ТЕҒ БА ХОК ҚАРДАН تېغ بخاك كردن киноя аз тарки фитнаву хунрезӣ (аз «Мусталаҳот»).

ТЕҒУ ТУРУНҶ БА МИЕН ОВАРДАН تېغ ترونج بميان آوردن киноя аз имтихон; маъхузи он теғу турунчи Зулайхост, ки ба имтихони хусни Юсуф ба дасти занони Миср дода буд (аз «Мусталаҳот»).

ТИРАҚ ЗАДАН تيرك زدن қорӣ шудани хун аз захи ми тир (аз «Мусталаҳот»).

ТИРДОН تيردان қиндили тир ва ба маънии таркаш; ва ба зои муъҷама (яъне тиздон)* мақъад аст (аз «Мусталаҳот»).

ТИХУ//ТЕХУ تېهو бар вази лиму; дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки тоирест мушобех ба кабк, лекин кӯчақтар аз ӯ; ва ин тоири махуси вилоят аст ва дар Ҳиндустон ношоад. Мағар он ки аз он чо оранд, чунончи Сайид Аминуддин-хон аз Қобул оварда буд ва муаллиф дар Дехлӣ онро дида; ва теҳуч муарраби он аст (аз «Сироч»); ва дар «Бурҳон» низ ҳамин навишта, ки тоирест кӯчақтар аз кабк. Муаллиф гуяд, зохиран ба ҳиндӣ онро лава номанд.

ТИРА تيره торик ва мукаддар ва хашмнок (аз «Баҳори Аҷам»).

ТИРИ ДУҚАМОНА تير دوکمانه тире ки чун қушод ёбад б) ҷое бирасад, аз он чо ҷаста ба чои дигар хӯрад (аз «Мусталаҳот»).

ТИРИ ХОНА تير خانه тир ҷӯбҳои ситабри рост, ки аз он сақфи хона созанд.

ТИРИ САБУҚЗАХМА ва **ТИРИ ШАҚАРЗАХМА** تير سبک زخمه و تيرشکر تير سبک زخمه мурод аз тирӣ бехато.

ТЕҒИ КҶҲ تېغ کوه ба маънии баландии кӯҳ ва сари кӯҳ ва қуллаи кӯҳ (аз «Бурҳон»).

ТЕҒИ ДУДАМА تېغ دودمه теғе, ки ба ҳар ду тарафи ӯ тезӣ ва обдорӣ бошад.

ТИҲ تيه биёбоне, ки раванда дар он ҳалок шавад; ва ба маънии такаббур қардан ва рафтани ба ҳар чо саргардон; ва ба истилоҳ биёбоне, ки Мусо алайҳиссалом бо дувоздаҳ сибти Бани Исроил, ки дар ҳар сибт панҷоҳ ҳазор нафар буданд, дар он биёбон муддати чихил сол саргардон буданд (аз «Суроҳ» ва шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

ТИРДАСТЯ//ТИРИ ДАСТЯ تير دستي ба маънии асо.

ТИРАГИ تيرگي торикӣ ва сиёҳӣ; ва ба маънии кудурати хотир (аз «Бурҳон»).

ТИРАРУЗИ تيره روزي айёри ва маккорӣ (аз «Мусталаҳот»).

ТЕҒИ МАҒРИБИ تېغ مغربي навъе аз теғ; баъзе гуянд, ки аз мулки мағриб меояд ва баъзе гуянд, ки дар шаҳри Гучарот сохта мешавад ба чоини дарвозаи мағрибии шаҳри мазкур; аз ин сабаб мағриби гуянд.

ТЕҒ КАШИДАНИ БИНИ تېغ کشيدان киноя аз хушк шудани гӯшти бинии мариз; ва ин аломати бад аст (аз «Мусталаҳот»).

ТИ تى муҳаффафи тийҳ.

ТАЙ-ТАЙ تى تى лафзест, ки мутрибон ҳангоми ракс гуянд, чунончи раққосони хинд тата-тхай гуянд; ва ба касри ҳар ду тои фавқонӣ ва ҳар ду ёи маъруф (яъне тй-тй)* талаб қардан мурғбачагонро барои дона (аз «Латоиф» ва ғайри он); ва дар забоне аз ҳуруфи инкор аст, чунончи дар форсӣ не-не.

ТИРИ ҶАВОЙ تير هوائى тире, ки ба ҳаво андозанд, яъне ба суи осмон андозанд; ва қисме аз оташбозӣ (аз «Мусталаҳот»).

ТИРГАРДОНИ تيرگرداني он аст, ки чун чизе гум шавад, асомин ҳозирон бар даври пиёла нависанд ва тир гузошта афсун хонанд, тир худ ба худ ба ҳаракат омада бар номи дузд истад (аз «Мусталаҳот»).

БОБИ СОИ МУСАЛЛАСА

Фасли сои мусалласа маъа алиф

СОҚИБ ثاقب ба маънии равшан ва дурахшон (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»); ва номи дардест, ки сохибаш чунон пиндорад, ки касе дар андом суроҳҳо мекунад (аз «Латоиф» ва «Қанз»).

СОД داد ба маънии нам ва сармо (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

СОР//САЪР سار интикоми хун қардан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

САОЛИЛ سائل бар вази саровил; ба маънии ожаҳҳо; ва ин ҳамъи сулул аст, ки ба ҳиндӣ онро масса гӯянд.

СОНИИ ИСНАЙН سانی انین киноя аз мислу монанд ва назир, чаро ки адади дуввум аз маҷмуъи ду адади биззарур дар зот ва аксар сифот мисли адади аввал хоҳад буд.

СОЛИСИ САЛОСА سالت لاله қавми насоро, ки ба се худо қоиланд; ҳақ таоло ва Исо ва Марьям алайҳиссалом.

Фасли сои мусалласа маъа бон муваҳҳада

САБОТ سبات ба маънии қарор ва қиём (аз «Мунтахаб»).

САБТ سبت қарор додан ва навиштан ва ҳуҷат ва марди муътамад (аз «Мунтахаб»); ва сабт агарчи масдар аст, гоҳе ба маънии исми мафъул мебошад, чунончи сабт ба маънии қарор додашуда ва навишта ва маркум меояд.

СУБУР سبور ҳалоқат (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»); ва дар «Қанз» ҳалок шудан ва воҳалоко гуфтан.

Фасли сои мусалласа маъа чими арабӣ

САЧ(Ч) سچ ба маънии рехтани об ва хун.

Фасли сои мусалласа маъа хои муъчама

СИХАН سخن ба маънии ҳаҷм ва ситабрӣ (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

САХИН سخن муҳкам ва ситабр ва ғализ (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»); ва дар «Қомус» ғализ ва сулб.

Фасли сои мусалласа маъа доли муҳмала

СИДИ//САДИ//СИДИЙ سدی пистони занон ва мардон (аз «Суроҳ» ва «Қанз»); ва Ибни Ҳоҷ навишта, ки пистони мардонро сандут гӯянд, ва пистони баҳониро заръ.

Фасли сои мусалласа маъа рои муҳмала

СУРАИЕ سريا ба маънии Парвин; ва он шаш ситораест муттасили ҳамдигар ва он манзили севвум аст аз манозилӣ Камар. Дар асли лугат тасғири сарво, ки сифаи муаннаси афъалуттафзил аст, муштак аз саро, ки ба маънии касрат аст. Чун дар ситорагони мазкур қадре касрат аст, лиҳозо бад-ин исм мусаммо гашт (аз «Суроҳ»); ва дар Бирҷандӣ шарҳи бист бобе навишта, ки тасғир дар Сурайё ба лиҳози хурдӣ кавокиби уст ё ин тасғир ба ҷиҳати таъзим бошад.

САРО سارى хоки намнок ва зерн замин (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва ғайри он).

САРБ سرب чодарест аз шахм бар меъда ва амёо муҳитшуда (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Қанз»); ва дар «Худуд-ул-амроз» ба фатҳатайн (яъне сараб)* аст.

САРВАТ سروت бисъерии мол ва тувонгарӣ ва неъмат ва меҳтарӣ (аз «Латоиф» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Қанз»).

САРИД سريد бар вази ҳамид; навъе аз таом, ки пораҳои нонро дар шурбои гушт тар кунанд (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Латоиф»).

САРТ سرت сиреш (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

Фасли сои мусалласа маъа
айни муҳмала

САЪЛАБ ثعلب ба маънии рӯбоҳ (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

САЪОЛИБ ثعلاب рӯбоҳҳо; *чамъи саълаб*.

САЪЛАБОН ثعلبان ба маънии рӯбоҳ; ва дар «Қанз» суълубон (ба замми аввал ва севвум) рӯбоҳи нар.

СУЪБОН ثعلبان ба маънии мори бузург ва аждаҳо (аз «Қанз» ва «Мунтахаб»).

САЪОБИН ثعلابين *чамъи суъбон* аст, ки ба маънии аждаҳо бошад.

САЪЛАБИЯ ثعلبيه номи мақом аст.

САЪЛАБИ МИСРИ ثعلب مصرى номи давое; ва дар ин таҳфиф кардаанд, чи ин дар асл хусятуссаълаб бувад, чи давон мазкур бехест ба шакли хояи рӯбоҳ. Чун дар навоҳии Миср пайдо мешавад, ба Миср мансуб кунанд. Зохиран лафзи *саълаби мисрий* ё *саълаб* гуфтан дурӯст набошад, магар он ки гӯем, чун лафзи хусят макруҳ аст, лиҳоз агар фақат ба лафзи *саълаб* мавсум кунанд чоиз бошад.

Фасли сои мусалласа маъа
ғайни муъҷама

САҒР ثغر ба маънии дандон ва дандони пеш; ва сарҳади миёни мулки куфр ва ислом (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

СУҒУР ثغور ба маънии сарҳадҳо; *чамъи сағр* (аз «Шакаристон» ва «Хиёбон»); ва ба маънии дандонҳо.

СУҒ ثغ ба маънии бут (аз «Бурхон»); ва баъзе муҳаккикон навиштаанд, ки чун дар форсӣ сои мусалласа наёяд, ин лафзи *фуғ* (ба фо) аст.

СУҒРО ثغرى мағоке, ки миёни синаву шикам бошад ва мағоки зери гулу (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

Фасли сои мусалласа маъа фо

САҒАР ثغر ба маънии пордум; ба Ҳиндустон думчӣ гӯянд (аз шуруҳи «Нисоб»).

Фасли сои мусалласа маъа коф

СУҚБ//СУҚУБ ثقب сӯроҳҳо; *чамъи суқба* (аз «Суроҳ»).

СИҚАТ ثقت устуворӣ.

СИҚОТ ثقات *чамъи сиқа*; ва касоне, ки ба зам (яъне *суқа*)* хонанд, хатост (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

СИҚАЛ ثقل бар вази *инаб*; гиронӣ ва гирон шудан; ва ба касри аввал ва сукуни сонӣ (яъне *сиқл*)* гиронии бор; ва ба фатҳатайн (яъне *сақал*)* хар чизи нафиси нигоҳ доштани (аз «Мунтахаб» ва «Комус»).

САҚИЛ ثقل гирон; ва номи дардест, ки узв аз он гирон маълум мешавад.

САҚАЛАЙН ثقلين ба маънии ду гуруҳ; ва ба маънии олами инсу чин (аз «Қашф» ва «Қанз»).

СИҚА ثقه эътиқод кардан ва устуворӣ ва марди муътамад, ки бар қавлу феълаш мардум эътимод кунанд (аз «Қанз» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

СУҚБА ثقب ба маънии сӯроҳ (аз «Суроҳ»).

СУҚБАИ ИНАБИЯ ثقبه عنبية сӯроҳест дар васати табақаи *инабия* ба сиёҳии чашм монанд; сӯроҳе ки дар *инаб*, яъне ангур мебошад ба вақти чудо кардани он аз ҷуби хӯша. Ва он сӯроҳро, ки *суқбаи инабия* иборат аз он аст, ба форсӣ мардумак ва ба Ҳиндӣ тил гӯянд (ба касри тои фавқонӣ) ва он манфази нури басар аст.

Фасли сои мусалласа маъа коф

САҚЛО ثقلى зане, ки фарзанди ӯ мурда бошад (аз «Мунтахаб»).

Фасли сои мусалласа маъа лом

САЛОСО لالسا номи рӯзи сешанбе; бар яхудон ин рӯзи муборак аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Қашф» ва «Музил»).

СИЛБ ثلب шутури пир; ва силба нокаи пири дандорехта (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Қанз»).

СУЛС//СУЛУС ثلث севвум хиссан хар чиз (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва соҳиби «Мадор» ва «Қашф» навиштаанд, ки сулс (биззам) ба маънии севвум хисса ва номи хате аз хутути хафтгона ва он ин аст: **маношир, муҳаққак, насх, райхон, риқоъ, сулс, таълик.** Ва мутааххирин як хати дигар аз ин истихроҷ кардаанд, ки номаш настаълик мебошад ва аслаш насхтаълик аст, зеро ки мураккаб аст аз хати насх ва хати таълик. Ва сулсро аз он сулс гӯянд, ки дар он севвум хиссаи вусули қалам бошад.

САЛҶ لاج ба маънии барф (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

САЛМ ليم бинӣ буридан (аз «Латоиф»).

СУЛСОН لسان ду хисса аз чумлаи се хисса.

САЛОСАИ ҒАССОЛА لثلاثة غساله се пиёлаи шароб, ки ба вақти субҳ нушанд ва он шӯяндаи ғамҳо ва шӯяндаи касофати бадан ва музили кудурати башариёт бошад (аз «Қашф» ва «Мадор» ва «Муайид»).

СУЛЛА لله ба маънии гурӯҳи мардум (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

Ғасли сои мусалласа маъа мим

САМАРОТ ثمرات меваҳо ва ин *ҷамъи* самара аст.

САМИД ثمد оби андак (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»); ва дар «Суроҳ» барои ҳамин маънӣ ба ғамхатайн (яъне самад)* аст.

САМУД ثمود номи шахсест, аз насли Нӯҳ алайҳиссалом ба ҷаҳор восита; ва **Бани Самуд** ки уммати ҳазрати Солеҳ пайгамбар аст, ба Самуд мансуб ва машҳуранд. Нокаи ҳазрати Солеҳро пай карданд, ба шӯмин он ҳама сӯхтанд (аз «Латоиф» ва «Қанз»).

САМАР ثمر мева ва бори дарахт ва моду зар ва фарзанд (аз «Мунтахаб»).

СИМОР ثمار меваҳо; ва ин *ҷамъи* самар аст.

САМИР ثمير мевадор.

СУММА ثم ба маънии пас ва боз; ва билфатҳ ва мими мушаддади мафтух (яъне **самма**)* ба маънии он чо.

САМАН ثمن ба маънии қимат; ва биззам ва ба замматайн (яъне **сумн** ва **сумун**)* ҳаштум хиссаи чизе (аз «Қомус» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

САМОНИН ثمانين ба маънии ҳаштод (аз «Мунтахаб»).

САМИН ثمين гиронқимат.

САМИНА ثمينه чизи гиронқимат.

САМАРА ثمره соҳиби «Қомус» ва «Суроҳ» навиштаанд, ки ба ғамхатайн аст, на ба сукуни мим (яъне **самра**)*; ва дигар он ки *ҷамъи* ин **симор** (билкаср) ва **самарот** (ба ҳаракоти со ва мим) дуруст.

САМОНИЯ ثمانية ба маънии ҳашт, ки адади маъруф аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

Ғасли сои мусалласа маъа нун

САНОЕ ثنايا ҷаҳор дандони пешин, ду аз боло ва ду аз зер (аз «Мунтахаб»); ва биззам (яъне **суноё**)* хатост.

САНО ثنا ситоиш (аз «Мунтахаб»).

САНОЙ ثنائى ба маънии лафзи дӯҳарфӣ; ва дандони **саной** хар ду дандони пешин.

САНИЙ ثنى ба маънии гову гӯспанд ва асп, ки дар соли севвум бошад; ва уштури шашсола (аз шурӯҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» ва «Қанз» гову гӯспанд, ки по дар соли севвум ниҳода бошад ва шутури панҷсола, ки по дар шаш ниҳода бошад.

Ғасли сои мусалласа маъа вов

САВОБ ثواب ба маънии музд ва ҷазои хайр дар охираат (аз «Мунтахаб»).

САВБ ثوب чома ва либос.

САВОҚИБ ثواقب ба маънии равшаниҳо ва лавомеъ.

САВОБИТ ثوابت ба маънии ситорагонӣ ғайри мутаҳаррик, ки ҳаракат

СА
«
СА
с.
СА
в
а
СУ
з
«
СА
к
СА
СА
д
ч
В:
п
х
м
л
р
ч
з:
м

СА
д
к
«
СУ
у:
«
СУ
х
в
м
ф
СУ
ш
(

СА
Х
х

ба зоти худ надошта бошанд, сивонин сабъаи сайёра. Агарчи ба ҳаракати баъзе савобит ҳукамо конланд, фааммо чун ниҳоят батикюс-сайранд, лиҳозо ҳаракати онҳо муътабар надоранд, чунончи Наср, ки дар бисту чаҳор ҳазор сол як давраи тамои мекунад.

САВР ثور гови нар; на ба маънии мутлақ гов; ва бақар ом аст, хоҳ нар, хоҳ мода; ва номи бурчи дувуми фалак ва он ба сурати гови нар аст.

СУЛУЛ ثولول гӯштпорае, ки бар аъзо падида ояд; ба ҳиндӣ масса гуянд; *ҷамъи* он саолил аст.

СУМ ثوم сайр; ба ҳиндӣ лиҳсин гуянд.

САВАРОН ثوران ба маънии чӯш ва бархостани гард ва фитна (аз

«Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

САВБОН ثوبان номи ғуломи он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама.

САВОНИ ثوانى *ҷамъи* сония, ки ба маънии дуввум аст; ва шастум ҳиссан дақиқа.

Фасли сои мусалласа маъа ё

СИЕБ ثياب чомаҳон пӯшиданӣ; ва ин *ҷамъи* савб аст.

САИИБОТ ثيبات занони шавҳардида.

САИИБА ثيبه зидди бикр, яъне занони шавҳардида, хоҳ шавҳараш зинда бошад, хоҳ мурда.

БОБИ ЧИМИ АРАБИ

Фасли чими арабӣ маъа алиф

ЧОБУЛСО جابلسا номи шаҳрест дар сарҳади мағриб; ва баъзе гуянд шаҳрест дар олами мисол (аз «Бурҳон»).

ЧОБУЛҚО جابلقا номи шаҳрест ба сарҳади машриқ; ва баъзе гуянд шаҳрест дар олами мисол (аз «Бурҳон»).

ЧОМИ ҶАҲОННУМО جام جهان نما иборат аз чоми Қайхусрав, ки аҳволи хайру шарри олам аз он маълум мешуд.

ЧОНИ МАНУ ЧОНИ ШУМО جان من چони ман ва маро савганд ба чони шумо; ё он ки: чони ман фидои чони шумо бод; ва низ ҷое, ки камоли иттиҳод бошад, гуянд: яъне чони ману чони шумо, ҳар ду якест.

ЧОРИМАҶРО چارى مجرى ба маънии коиммақом.

ЧОЛИБ چالب ба сӯи худ кашанда чизеро.

ЧОҶИЛИ(И)ЯТ چاليت замонае, ки пеш аз замонаи расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама буд, ки қабонли араб бутҳоро мепараситанд.

ЧОЛУТ چالوت номи подшоҳи кониқ, ки Толут ба ҳамроҳи ҳазрати Довуд алайҳиссалом уро шикаст дод (аз «Латоиф»).

ЧОМАИ СУРАТ چماه صورت чомае, ки тасвиrot дар он нақш карда бошанд (аз «Мусталаҳот»).

ЧОИ ФУЛОН ПАИДОСТ ва **САБЗ АСТ** ва **ХОЛИСТ** چاى فلان پيدااست و خاليت дар мақоми ёди касе гуянд, яъне дар ин ҷо ӯ мебояд (аз «Мусталаҳот»).

ЧОМАИ ФАТҲ چماه فتح чомае, ки рӯзи ҷанг зери зиреҳ пӯшанд ва адъия ва оёти мисли «инно фатаҳно» бар он нақш карда бошанд (аз «Мусталаҳот»).

ЧОМЕҲ چامح саркашиқунанда.

ЧОВИД چاويد ба маънии ҳамеша; ва ба фатҳи вов (яъне *ҷовайд*)* ҳа-тост (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Сурурӣ»).

ЧОҶИД چاحد мункир ва инкоркунанда бо вучуди донистагӣ.

ЧОР چار ҳамсоя; ва ба маънии ниғаҳбон ва шарик ва зинҳор додашуда (аз «Қанз»); ва дар туркӣ лафзи *чор* ба ду маъни омада: яке ба маънии нидо кардан ва мунодӣ,

- дуввум ба маънии чамъият (аз луғоти туркӣ).
- ҚОИР** چاير он ки аз роҳи ҳақ майл кунад ба роҳи ботил; ва чавркунада ва ситамгор (аз «Мунтахаб»).
- ҚОРБУЛҚОР** چاربلچار дар «Шамсӣ» ба маънии шикасту баст навишта; ва таҳқиқ ин аст, ки чун лафзи қор дар туркӣ ба маънии нидо ва овоз додан аст ва лафзи бул (ба замми муваҳхада) дар туркӣ ба маънии фаровон ва бисъёр, лихозо қорбулқор иборат аз андакталаб ва бисъёрталаб бошад. Ӯ он ки булқор (биззам) дар туркӣ ба маънии ваъда низ омада ва қор ба маънии нидо ва овоз додан, пас қорбулқор маҷмӯъ ба маънии талаб ва ваъда бошад.
- ҚОНДОР** ва **ҚОНАДОР** چاندار و چانهدار сиклоҳдор; ва ба маънии дӯст ва мададгор низ омада.
- ҚОГИР** ва **ҚОЙГИР** چاگير و چاگير маъна аз мулк, ки ба хангоми таъйини мансаб аз сарқори подшоҳ ба умаро муқаррар гардад. Ва ин лафз агарчи дар ашъори мутааххирини Эрон воқеъ аст, магар истилоҳи хиндуён аст, на забони ҳудашон (аз «Сироч» ва ғайра).
- ҚОҒАР** چاغر чинадонаи муғрон, ки ба тоғи ҳавсала гуянд (аз «Сироч» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- ҚОҶНАҒАР** چاچنگر номи шаҳр дар Ҳинд (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч» навишта, ки бад-ин ном шаҳре дар Ҳинд нест. Билфеъл зохиран ҳамин Қочмуст, ки қасабаест аз Қаннавч.
- ҚОПУЗ** چاپوز шаҳрест аз Туркистон.
- ҚОМУС** چاموس муарраби говмеш, ки муҳаффафи говмеш аст (аз «Рисолаи муарработ»); ва дар ин диёр мардуми ин замона ба ҷихати тафриқаи нару мода нарро қомус гуянд ба таъриб ва модаро говмеш хонанд, чунонки асл аст.
- ҚОЛИНУС** چالينوس номи ҳақимест; ва ин муарраби Голинус аст, ки ба вови маъдула бошад (аз «Рисолаи муарработ»).
- ҚОВАРС** چاودرس муарраби говарс; ва он навъе аз ғалла бошад.
- ҚОЛИС** چالس нишинанда ва нишонанда.
- ҚОШ** چاش тудан ғалла ва анбори ҳар чиз (аз шуруҳи «Нисоб»); ва дар «Бурҳон» ва луғоти туркӣ ба чими форсӣ (яъне қош)*-ст. Ва асаҳ ҳамин аст.
- ҚОҲИЗ** چاھظ номи олиме машхур; ва он ки ҳадақан чашми ӯ берун баромада бошад (аз «Мунтахаб»).
- ҚОЕЪ** چايع гурусна (аз «Мунтахаб»).
- ҚОМЕЪ** چامع ба маънии масҷиде, ки дар он намози қумъа гузоранд.
- ҚОТОҒ** چاتاغ лафзи туркист; ба маънии қуллчаи хайма ва бодрса (аз «Сироч»)⁷.
- ҚОФ(Ф)** چاف ба маънии хушк (аз шарҳи «Нисоб»).
- ҚОСАЛИҚ** چااليق лақаби раиси гарсоён дар билоди ислом ва ӯ зердасти битриқи Антокия аст. Баъд аз қосалиқ матрон аст ва баъд аз он ускуф, баъд аз он қиссис ва баъд аз он шаммос (аз «Мунтахаб»).
- ҚОМАИ ҒУК** چامه غوك гиёҳест бағоят бориқ, ки дар миёни об истода пайдо мешавад; ба хиндӣ гай гуянд.
- ҚОМҒУЛ** چامغول ба маънии харомзода ва шарир (аз «Латоиф»).
- ҚОЪИЛ** چامل гардонанда ва пайдокунада ва созанда.
- ҚОЧИМ** چاجيم навъе аз фарши рангин; лафзи туркист (аз «Бурҳон»).
- ҚОМ** چام пиёлаи шаробхӯрӣ; ва вилоятест аз Хуросон мавлиди Абдурахмонӣ Қомӣ; ва лақаби ҳуққоми вилояти Синд; ва ҳафто аз ҳар чиз; ва шишаҳои ҳаммом (аз «Бахори Аҷам» ва «Сироч»).
- ҚОЗИМ** چازم катъқунанда ва соқинқунанда ҳарфи мутаҳарриқро ва азми устуворқунанда (аз «Мунтахаб»).
- «**ҚОМИ ҚАМ**» چام قيم номи китоб.
- ҚОСУМ** چاوم ба маънии қобус (аз «Мунтахаб»).
- ҚО БАРОИ ҚАСЕ ХОЛӢ ҚАРДАН** چا براي قسه خالي كردن аз рӯи таъзим ба қои худ нишондан (аз «Мусталахот»).

ЧОР ЗАДАН چار زدن мунодо кардан (аз «Мусталаҳот»).

ЧОМИ ХОЛӢ ДОДАН چام خالی دادن имтиҳон кардани соқӣ хуши мастро (аз «Мусталаҳот»).

ЧОН БУРДАН چان بردن зиндагонӣ кардан.

ЧО ГАРМ ҚАРДАН چاگرم کردن киноя аз қарор гирифтан дар ҷое то дере (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Сироч»).

ЧОНИШИН چانشين ба маънии қоим-мақом.

ЧОМА ГУЗОШТАН چامه گذاشتن мурдани авлиё ва салотин (аз «Ҷаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот»).

ЧОСИМИН چايمين бехиссу ҳаракатшудагон ва ҳалокшудагон ва барҷоймондагон (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЧОН(Н) چان номи Абулҷин, ки падари чин ва париён буд (аз «Суроҳ» ва «Муайид»); ва гоҳе ин лафзро маҷозан бар навъи чин итлоқ кунанд.

ЧОНИ ЧОН چان چان киноя аз рӯҳи аъзам ва ишора ба зоти ҳақ таоло; ва мурод аз оташи тез, зеро ки хилқати **чонн**, яъне падари чин аз оташ будааст; ва навъе аз нон, ки чанд тӯ бошад, ба ҳиндӣ паратха номанд (аз «Бурҳон» ва ғайри он).

ЧОМАИ СУРХ ПУШИДАНИ СУЛТОН چامه سرخ پوشيدان سلطان дар ғазаб ва қаҳр будани султон (аз «Мусталаҳот»).

ЧОМАКАН چامگن чомаҳонаи ҳаммом (аз «Латоиф»).

ЧОН ДАР МИЕН ДОШТАН چان در داشتن киноя аз ниҳояти меҳру маҳаббат (аз «Мусталаҳот»).

ЧОМИ ҶАҲОНБИН چام جهانبين иборат аз Чоми Қайхусрав, ки аҳволи хайру шарри олам аз он маълум мешуд.

ЧОНОН چانان ба маънии чон; ва алифу нун (яъне он)* дар охир зонд, ҳамчунин дар **ҷовидон** (аз «Рисола»-и Абдулвосеъ).

ЧОНДОРУ چاندارو ба маънии тирёк ва нӯшдору (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ЧОДУ چادو ба маънии соҳир ва сеҳр ҳар ду омада; ва Хони Орзу дар «Сироч» навишта, ки он чи дар «Рашидӣ» навишта, ки **ҷоду** соҳир ва **ҷодуй** (ба ён нисбат) ба маънии сеҳр аст ва авом **ҷоду** сеҳрро гуянд ва соҳирро **ҷодугар**, ин ғалат аст. Муаллиф гуянд, ки филвоқеъ дар каломи кудамо **ҷоду** ба маънии соҳир ва дар каломи шуарои муътабарӣ Ҳинд, мисли Амир Хусрав ва Файзӣ ва шоирони мутааххирини Эрон **ҷоду** ба маънии сеҳр ва **ҷодугар** ба маънии соҳир беш аз он аст, ки теъдод тувон кард. Паё тағлити ин ҳар ду лафз бар сабили итлоқ дуруст набошад. Ва аз ин ҷост, ки дар «Бурҳон» **ҷоду** ба маънии сеҳр ва соҳир ҳар ду омада.

ЧОМИ ЧАМ ва **ЧОМИ ҚАЙХУСРАВ** چام چم و چام كينسرو муносибати **чом** ба Чамшед он аст, ки Чамшед ҷомро эҳдос нумуда ва Қайхусрав ҷоме сохта буд муштамил бар хутути хандасӣ, чунончи аз хутут ва рӯкум ва давонри устурлоб иртифоъи кавокиб ва ғайра маълум нумоянд, ҳамчунин ӯ аз он **чом** ҳаводисн рӯзгор маълум мекард, чунончи дар кутуби таворих мастур аст; ва низ «**Чоми Чам**» номи китобест.

ЧОРУЛЛОҲ چارالله номи олиме аҷалл, ки соҳиби «Тафсири кашшоф» аст, сокини шаҳри Замаҳшар.

ҶОЗИБА چاذبه қувватест, ки дар аъзо мавҷуд аст, то он чи муносиб ва муфид бошад, ҷазб кунанд; ва ба маънии таъсир ва кашиши маҳаббат низ мустаъмал.

ЧОНОНА چانانه маъшуқ (аз «Бурҳон»).

ЧОНА چانه номи яке аз ансор; ва дар форсӣ ба маънии **чон** (ба зиёдати хо).

ЧОРИҶА چارحه ба маънии даст, чаро ки **чарх**, ки ба маънии хаста кардан ва касб кардан аст аз даст мебарояд (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ЧОИЗА چايزه сила ва инъом; ва хате мустақим, ки барои аломати тасҳех муқаррар кардаанд (аз «Мадор» ва «Кашф» ва «Латоиф»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **ҷоиза** ба маънии сила ва инъом; ва ба

- истилоҳи аҳли дафтар сурати али-фест, ки бар сари аъдод баъди муқобала ва тасхех кашанд ва он аломати сикхат бошад.
- ЧОРИЯ** چاربه ба маънии киштӣ ва сафина; ва ба маънии офтоб; ва ба маънии канизак ва духтар; ва оби равон; *чамъи* он *чаворӣ* (ба фатҳи чим меояд; аз «Мадор» ва «Кашф» ва «Мунтахаб»).
- ЧОМА** چامه раҳти пушидани ва густурдани; ва суроҳӣ ва пиёлаи шароб; ба маънии ахир мазид алайҳи чом аст (аз «Баҳори Аҷам»).
- ЧОДДА** چاده лафзи арабист; ба маънии роҳи борик ва роҳи рост, ки дар сахро аз омадурафти мардум падида меояд; ва дар форсӣ ба таҳфи дол (яъне чода)* мустаъмал аст (аз «Канз» ва «Чароғи хидоят»).
- ЧОЛА** چاله чубе чанд ба якдигар банданд ва машке чанд пурбод карда ба зери он таъбия кунанд ва бар он нишаста аз даръё убур кунанд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).
- ЧОРЧӢ** چارچى дар туркӣ нақиб ва мунодоқунанда; лафзи туркист (аз «Мусталаҳот»).
- ЧОМИ ОЛИ** چام على пиёлаи бисъёр калон.
- ЧОМИ ФИРЪАВНИЙ** چام فرموى Фиръавно чоме буд аз зар, ки чаҳор кас онро дар маҷлис ба давр меоварданд (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ЧОИЙ** چاى ба маънии гули чоҳӣ, чухӣ.⁸
- ЧОНИ** چانى мансуб ба *чон*, ки ба маънии рӯҳ ва ҳаёт аст; ба ин маънӣ лафзи форсист; ва низ сигаи исми фонл, ба маънии гунаҳгор, аз *чиноят*, ки ба маънии гуноҳ ва таксир бошад; ва ҳам мансуб ба *чонн*, ки падари париён ва чиннот бувад, агарчи ба ин маънӣ нуни *чонн* мушаддад аст, магар форсиён муҳаффаф хонанд. Дар ин ҳар ду сурат лафзи *чонӣ* арабист.
- ЧОЛИ** چالى чилодиҳанда ва зудояндаи кудурат ва мусаффо ва равшанқунанда.
- ЧОМАҒӢ** چامگى рӯзина ва вазифа ва чомаи кӯҳна ва моҳиёна, ки баҳон чома бидиҳанд; ва дурде, ки дар чом боки монад баъд аз нушидани шароб (аз «Кашф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Рашидӣ» ва «Мадор»); ва дар «Сироч» навишта, ки *чомағӣ* (ба фатҳи мим) ротиба ва вазифа; ва ин мураккаб аст аз калмаи *чома* ва калмаи *ғӣ*, ки (ба кофи форсӣ) барои нисбат аст. *Чомағӣ* дар асл ба маънии баҳон чома бошад; баъд аз он ба *маҷоз* ба маънии хӯрок, ки ба нӯкар ва ғулум диҳанд, шухрат ёфта.
- ЧОДУЙ** چادوى сеҳр ва соҳирӣ.
- «ЧОРБАРДӢ»** چاربردى номи шарҳи «Шофия»; ва ин мансуб аст ба *Чорбард*, ки шахрест; ва лафзи *Чорбард муарраби Чорпард* аст, ки ба чими форсӣ ва бои форсист. Ва касоне, ки *Чорбардӣ* ба каср (яъне *Чорбирдӣ*)* хонанд, хатост (аз «Муайид»).
- ЧОФИ** چافى чафоқунанда ва чавркунада.
- Фасли чими араби маъа бои муваҳхада**
- ЧАБО** چبا пиёлаи худро ба дигаре тавозуъ кардан (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи хидоят»).
- ЧАБРАН** چبرا аз руи беихтиёрӣ.
- ЧУБ(Б)** چوب ба маънии чох.
- ЧИБТ** چبت ба маънии бут ва коҳин ва соҳир ва сеҳр ва ҳар чи ғайри худо парастигада шавад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).
- ЧАБАРУТ** چبروت азамат ва бузурғӣ ва такаббур; ва дар истилоҳи соликон олами азамат ва ҷалоли асмон сифоти илоҳӣ ва мартабаи ваҳдатро ғуянд, ки ҳақиқати Мухаммадист ва тааллуқ ба мартабаи сифот дорад (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Канз» ва «Кашф»).
- ЧИБОЯТ** چبايت гирд кардани моли хароҷ (аз «Мунтахаб»).
- ЧУБОТ** چبات *чамъи чобӣ*, ки ба маънии гирдқунандаи моли хароҷ аст.
- ЧИБОЛИ РОСИЕТ** چبال راسيات ба маънии кӯҳно баланд ва устувор (аз «Латоиф»).
- ЧАБАЛУРРАҲМАТ** جبل الرحمت кӯхест миёни Арафот.

ЧИБИЛЛАТ چيلت офариниш (аз «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Кашф» ва «Қанз»).

ЧАБОИР چاباير чамъи чабира; ва он чӯбҳои кучак бошад, ки бар узви шикаста мебанданд (аз «Суроҳ»).

ЧАБР چابر шикастаро бастан ва неку кардан холи касеро; ва ба зӯр баъ коре доштан касеро (аз «Мунтахаб»).

ЧУББАИ ДАРВЕШ چوبه درويش киноя аз офтоби зимистон (аз «Рашидӣ»).

ЧАБАЛ چيل куҳ.

ЧИБОЛ چيال кӯхҳо.

ЧАБИН چابين пешонӣ; лафзи арабист ва ба каср (яъне **чибин**)* хатост (аз «Мадор» ва «Кашф» ва «Мунтахаб»).

ЧУБУН//ЧУБН چين панир ва сафедӣ, ки аз оби шир чудо кунанд; ва моъулчубун обест, ки баъд аз чудо кардани сафедни шир боқӣ монад ва он агар аз буз бошад дар баъзе амроз ба кор баранд. Авом аз нофаҳмидагӣ моли **чубн** гӯянд (ба замми аввал ва сукуни бои муваҳхада), ба маънии азулӣ, яъне тарсидан аз ҷанг (аз «Мадор» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қомус» ва «Кашф»).

ЧАБОН چابان ба маънии баддил ва азул, яъне зидди баҳодур ва шуҷоъ (аз «Кашф» ва «Қомус»); ва ба фатҳи аввал ва ташдиди бо (яъне **чаббон**)* ба маънии саҳро ва биёбон (аз «Латоиф»).

ЧАБО КАРДАН چابکردن додани пиёлаи худ ба ҳариф аз рӯи тавозуъ (аз «Ҷароғи хидоят» ва «Мусталахот»).

ЧИБОҲ چباه пешониҳо; ва ин чамъи чабҳа аст, ки ба маънии пешонӣ бошад.

ЧУБЛА چباه кӯҳони шутур (аз «Қанз»).

ЧАБР ва **МУҚОБАЛА** چابرد مقابله илм-ест аз фунуни ҳисоб, ки доништа мешавад ба он бисъерӣ аз маҷхулоти адабия ба зиёдат кардан ва кам кардани аъдод дар мабодии матлуб; чи **чабр** дар истилоҳи ин илм ба маънии зипеда кардан аст ва **муқобала** ба маънии кам кардан ва соқит кардан.

ЧАБЧАБА چبچه ба маънии шиканба, яъне меъда (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Қанз» ба замми ҳар ду чим (яъне **чубчуба**)*.

ЧАБИНГИРИФТА گرفتنه چابين туруш-ру (аз «Мусталахот»).

ЧАБАРНЯ چابريه ҷамоатест, ки мегӯянд: бандаро дар кор ихтиёр нест; ва ба сукуни бо (яъне **чабрня**)* хатост (аз «Мунтахаб»).

ЧАББОНА چابانه ба маънии саҳро ва дашт (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЧАБҲА//ЧАБХАТ چابه//چابه пешонӣ; ва манзили даҳум аз манозили Қамар ва он ҷаҳор ситорааст, ки бар пешони бурҷи Асад воқеъ шуда (аз «Кашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ЧИБИЛЛИ چيللي хилқӣ ва табӣи ва пайдоишӣ (аз «Мадор» ва «Хиёбон»); ва **чабалӣ** (ба фатҳатайн) мансуб ба **чабал**, ки ба маънии кӯҳ аст; ва ба сукуни бои муваҳхада (яъне **чилӣ** ва **чаблӣ**)* хатост (аз «Кашф»).

Фасли чими арабӣ маъа
сои мусалласа

ЧАС(С) چث аз бун баркандан (аз «Мунтахаб»).

ЧУСМОН چثمان бадан ва тан (аз «Суроҳ» ва шуруҳи «Нисоб»).

ЧУССА چثه ба маънии бадан ва тани мардум ва ғайра (аз «Мунтахаб»).

Фасли чими арабӣ маъа
хои муҳмала

ЧАХД//ЧАХАД چهد инкор кардан ба доништагӣ (аз «Мунтахаб»).

ЧУХУД چهود дидаву доништа инкор кардан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ЧАХШ چخش бачаи ҳар ва бачаи асп; ва номи саҳобӣ (аз «Мунтахаб»).

ЧАҲМАРИШ چهمارش зани пир (аз «Қанз» ва «Суроҳ»).

ЧАҲИМ چهميم яке аз номҳои ҳафт дӯзах ва оташи бисъер қавӣ ва банд (аз «Мунтахаб»).

ЧУҲӢ جعى *мухаффафи* **Чӯҳӣ**, номи масҳара, ки ниҳоят хуштабъ ва зариф буд.

ЧУХДАБ//ЧУХДУБ جندب навъе аз малах, ки сурхранг ва дароз бошад (аз «Чорбардӣ» ва ғайри он).

Фасли чими арабӣ маъа
доли муҳмала

ЧИДДАТ چدت нав шудан ва тозагӣ ва навӣ (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Шамсӣ» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

ЧАДИД چديد хар чиз, ки нав бошад; ва **чадидӣ** ба знёдати ён тахтонӣ ғалат аст; ва номи баҳре аз нуздаҳ бухури шеър, чаро ки ин баҳр нав пайдо карда шудааст. Ва мустаъмали ин баҳри маҳбун: фаъилотун, фаъилотун, мафойлун.

ЧАДАД چدد ба маънии замини ҳамвор (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Канз»); ва ба замматайн (яъне **чудуд**)* ба маънии роҳҳо, **чамъи чуддат** (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ЧАД(Д) چد ба маънии бахт ва насиб ва бузургӣ ва тувонгарӣ ва падари падар ва падари модар; ва билкаср (яъне **чид(д)**)* ба маънии кӯшиш ва **зидди ҳазл** (аз «Канз» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Латоиф»).

ЧИДОР چدار девор (аз «Латоиф» ва «Суроҳ»).

ЧАДР//ЧУДР چدر девор; ва ба замматайн (яъне **чудур**)* **чамъи чидор**, ки ба маънии девор аст; ва ба фатҳатайн (яъне **чадар**)* нишони газидан ва обила баромадан (аз «Суроҳ» ва ғайра).

ЧАДВОР چدوار бехест маҳрутишакли снёхранг; ба хиндӣ нарбасӣ гуянд.

ЧАДИР چدير бар вазни **фақир**; ба маънии лонқ ва сазовор (аз «Канз» ва «Суроҳ»).

ЧИДРАХШ چدرخش номи шатранҷбози комил; ва ин масмӯъ аст аз баъзе асотиза ё он ки **чидд** (билкаср) ба маънии кӯшиш ва **рахш** ба маънии асп, ки музоф аст ба сӯи бозӣ, яъне чун ба кӯшиши асп бозӣ меангезад.

ЧАДЪ چدع бинӣ ва гуш ва даст буридан ва банд кардан (аз «Мунтахаб»).

ЧИДОЛ چدال чанг ва хусумат кардан (аз «Суроҳ»).

ЧАДАЛ چدل ба маънии чанг ва пайкор; ва ба лафзи **доштан** мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).

ЧАДВАЛ چدول ба маънии наҳр; ва ба нисбати мушобаҳат **маҷозан** ба маънии хутути шангарф ва ғайра, ки гирди сафҳа кашанд (аз «Мадор» ва «Кашф»).

ЧАДОВИЛ چداول **чамъи чадвал**; ба маънии хутут ва анҳор.

ЧУДРОН چدرون деворҳо; **чамъи чадр** ва **чудр** (ба фатҳ ва ба зам; аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЧАДИДОН چديدان рӯзу шаб (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЧУДДА چده номи шаҳр бар канораи баҳри Макка (аз «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Кашф» ва «Музил»); ва соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки ба ин маънӣ билкаср аст (яъне **чидда**)*; ва ба фатҳ (яъне **чадда**)* ба маънии модари модар ва модари падар.

ЧУДРИ چدري навъе аз обила, ки бар андоми атфол падид ояд; ба форсӣ чечак гуянд (аз «Баҳр-ул-ҷавохир» ва «Мунтахаб»); ва дар «Суроҳ» ба замми аввал ва фатҳи сонӣ ва ба фатҳатайн (яъне **чударӣ** ва **чадарӣ**)* ҳам оварда.

ЧАДИ چدى бузғола; ва номи бурҷест аз буручи осмон; ва ситораест наздики Қутби Шимолий, ки ба урф он ситораро **Қутб** гуянд ва аҳли риёзӣ ин ситораро ба чиҳати имтиёз бурчи **чудайӣ** (ба замми чим ва фатҳи дол ва ташдиди ёи тахтонӣ) хонанд (аз «Мунтахаб»); ва форсиён ба ин маънӣ ба таҳфифи ё низ оранд.

Фасли чим маъа золи муъчама

ЧАЗР//ЧИЗР چدر асли ҳар чиз ва аз бех баркандан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи илми ҳисоб **чазр** ба маънии ададе, ки чун дар нафси худаш зарб кунанд ада-

де дигар ҳосил ояд ва он чи баъд аз зарб ҳосил ояд, онро **мачзур** гуянд. Ва **чазр** ба эътибори изофати мачзури худ ду қисм аст: яке **чазри мунтиқ**, яъне чазр барои адади мунтиқ ва дигар **чазри асам**, яъне чазр барои адади асам. Пас **чазри мунтиқ** он аст, ки чун адади солимро дар нафси худаш зарб кунанд, ададе дигари солим падид ояд, чунончи адади 3, ки чун 3-ро дар 3 зарб кунанд, 9 ҳосил мешавад; ва ҳамчунин адади 4, ки чун 4-ро дар 4 зарб кунанд, 16 ҳосил мешавад. Пас дар ин ҳар ду мисол адади 3 ва 4 чазр аст ва адади 9 ва 16 мачзур, ки ҳар ду адади мунтиқанд; ва дигар **чазри асам** ва он чунон аст: ҳар ададе, ки чун онро мачзур фарз кунанд барои он чазри солим ба ҳам нарасад, магар он ки каср дар \bar{u} воқеъ бошад, чунончи адади 10, ки агар барои он чазр таҷвиз кунанд, 3 адади солим ва 1 субъ бошад. Чун ибро дар нафси худаш зарб кунанд, 9 адади солим ва 43 хисса, минҷумла 49 хиссаи 1 адад ҳосил ояд. Чун дар комил шудани 10 касри 6 ҷузв аз 49 ҷузви мазкур боқӣ монад, лиҳозо чазри мазкур тақрибӣ шуд, на таҳқиқӣ. Ва чун ин қисм чазр бар мачзури худ ба далолати сарех долл ва нотик нест, балки ба ишорати тақдир далолат мекунад, пас гуё асам аст. Агарчи асам (ба фатхатайн) ба маънии қар ва ношунавост, лекин чун қарри модарзодро гунгӣ лозим аст, лиҳозо *мачозан* ба муқобалаи **мунтиқ**, ки (ба замми мим ва касри тои муҳмала) ба маънии гӯест, лафзи асам ба маънии гунг мустаъмал мешавад; ва **чазри асам** маҳз ба муқобалаи мунтиқ аст ва илло **чазри асами солим**-ро вучуд нест.

ЧИЗЪ جذع танаи дарахт; ва ба фатхатайн (яъне **чаззъ**)* ба маънии гову асп, ки ба соли севвум бошад ва шутур, ки ба соли панҷум ва гӯспанд, ки ба соли дуввум бошад (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).

ЧУЗУЪ جذوع танаҳои дарахт (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).

ЧИЗМ جذم беҳи ҳар чиз ва асли иморат (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

ЧУЗОМ جذام беморӣ аст аз фасоди хун, ки баданро меғудозад (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Суроҳ»).

ЧАЗЛОН جذلان шодон ва хуш (аз «Мунтахаб»).

ЧАЗВА//ЧИЗВА//ЧУЗВА چنوه ба маънии поран оташ (аз «Мунтахаб»).

ЧАЗРА چنره ба форсии Мовароуннаҳр шарораи оташро гуянд (аз шуруҳи «Нисоб»).

ЧАЗБА چنبه як бор кашидан; ва мустаъмал аст ба маънии кашиши қалбӣ.

Фасли чим маъа рои муҳмала

ЧИРЧИСБОҚИЕ چرچيس باقىя номи пайғамбарест, ки ба анвоъи укубат уро мекуштанд ва боз ба амри плоҳи зинда мешуд ва умматро даъват мескард; зохиран **боқие** ба чирхати он аст, ки баъд аз мурдан боз зинда мешуд.

ЧАРАБ چرب марази хориш (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Баҳрул-ҷавоҳир» ва «Суроҳ»).

ЧИРОБ چراب анбон ва пӯсти гов (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

ЧАРИБ چريب муарраби газе, ки (ба фатҳи кофи форсӣ) ба маънии паймона аст (аз «Рисолаи муарработ»).

ЧАРРАСАТ چرست овози бар ҳам задани ду чиз ва бар ҳам судани дандон ва овози даридани қарпос (аз «Рашидӣ» ва «Сироч»); ва ба таҳриф (яъне **чарасат**)* низ омада (аз «Қашф» ва «Мадор»); ва **бирист** (ба касратайн ва сини муҳмала) низ аз тавобеъи **чаррасат** аст, яъне овозе ки вақти бирьён кардани қабоб бармеояд; ва аз мачмӯъи **чаррасат** ва **бирист** кино аз шӯру ғавғост ва *мурод* аз фитнаву шар ва ғаммозӣ; ва ин луғати Мовароуннаҳр аст (аз «Шамсӣ» ва «Фарҳанги Нуруддин»).

ЧИРОХАТ چراخت реш ва захм; ва билфатҳ (яъне **чарохат**)* ҳатост (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мунтахаб» ва «Баҳрул-ҷавоҳир» ва «Қанз» ва «Суроҳ»).

ЧАРИХ چريخ захми ва маҷруҳ.

ЧУРҲ چرح ба маънии реш ва захм (аз «Мунтахаб» ва «Бахр-ул-чаво-хир»).

ЧАРОД چراد ба маънии малах (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Бахр-ул-чавоҳир»).

ЧАРИД چريد қосид ва қосус (аз «Латиф»).

ЧАРОИД چرائد ба маънии дафтарҳо.

ЧАРРУ МАДД چررمد ба маънии қабзу баст; чарр ба маънии кашидан ва мадд ба маънии дароз кардан, яъне фароҳам кардан ва паҳн сохтан, ҷунончи амвоҷи баҳри муҳигро ҳол аст. Ва таҳқиқ ин аст, ки ба ҷои чарру мадд лафзи чазру мадд саҳеҳ аст; чазр (ба фатҳи ҷим ва сукуни зои муъҷама ва дар охир рои муҳмала) ба маънии бозгаштани оби дарёе ва кам шудани он ва ин хилофулмадд аст, ҷунон ки дар «Комус» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб» мастур аст.

ЧАРИР چرير бар вазни фаъил; номи шоири азимушшон аз шуарои араб (аз «Таърих»-и Ибни Халликон ва «Кашф» ва «Латиф»).

ЧУРУНҒОР ва **БУРУНҒОР** چرنگار و برنگار фавҷи ҷониби дасти чапи подшоҳ дар рӯзи ҷанг; ва лафзи дигар, яъне **бурумғор** (ба замми аввал ва сонӣ) фавҷи ҷониби дасти ростии подшоҳ дар рӯзи ҷанг; ва ин ҳар ду лафзи туркист (аз луғоти туркӣ).

ЧАРРОР چرار ба сӯи худ кашанда ва лашкари бисёре ва анбӯҳ, ки аз бисёрии мардум оҳиста раванд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Қанз»).

ЧАР(Р) چر кашидан ва бунӣ кӯҳ ва гуноҳ кардан ва ҳаракати зер ва сабуҳо; *ҷамъи чарра* (аз «Мунтахаб»); ва дар форсӣ **чар** (ба фатҳ) ба маънии шиғофе, ки дар замин бошад; ва *маҷозан* ба маънии нақб ва кучаи саломат; ва биззам (яъне чур)* зини асп (аз «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧУРОЗ چراز ба маънии теғ ва шамшерӣ буррон (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ЧУРУЗ چرز замини беғиёҳ (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ЧИРС//ЧАРС چرس ба маънии овози нарм; ҷун овози занғула муносиби ин маъни буд, уро **чарас** (ба фатҳатайн) гуфтанд (аз шуруҳи «Нисоб»-и Мавлоно Юсуф ва «Қанз»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **чарас** (ба фатҳатайн) дарои калон ва ҳариял.

ЧИРЧИС چرچيس бар вазни Идрис; номи пайғамбарест, ки ба анвоъи уқубат уро мекуштанд ва боз ба амри илоҳӣ зинда мешуд ва уммати хурдо даъват мекард (аз «Мунтахаб»).

ЧАРИШ چريش бар вазни фаъил; ба маънии булғур, ки ба хиндӣ далия гуянд (аз шуруҳи «Нисоб»).

ЧУРУФ چرف маконе, ки онро сел канда бошад (аз «Қанз» ва «Суроҳ»); ва дар «Мунтахаб» ба маънии обгир навишта.

ЧАРҒ چرغ ҳалкаи маъракаи куштигирон (аз «Чароғи ҳидоят»).

ЧАРРИ САҚИЛ چررقيل номи илмест, ки дар он қавоиди кашидан ва бардоштани борҳои гирон мундариҷ аст, ҷунончи гардун, ки ба ароба шухрат дорад ва ба хиндӣ гарӣ ва чҳакра гуянд, яке аз ҷумлаи ақсоми **чарри сақил** аст.

ЧУРМ چرم ба маънии гуноҳ; ва билкаср (яъне **чирм**)* ба маънии ҷуса ва тан; ва итлоқи ин лафз бар улуввиёт ва суфлиёт ҳар ду ояд, ҷун **чирми кӯҳ** ва **чирми хок** ва **чирми Қамар** ва **чирми Шамс**; ва аксар истеъмоли ин дар ҷамодот бошад (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Сироҷ» низ навишта, ки **чирм** (билкаср) ба маънии ҷисм аст; вэ аксар итлоқи ин бар фалакиёт ва маъданиёт бошад; ва гоҳе бар ҷавҳари узви ҳайвон, на бар маҷмуъи ҷисми ҳайвон; ва ба фатҳатайн (яъне **ҷарам**)* гузир ва чора (аз «Мунтахаб»).

ЧАРОИМ چرائم ба маънии гуноҳҳо ва хатоҳо; ва ин *ҷамъи ҷарима* аст, ки ба маънии гуноҳ ва хато бошад.

ЧАРИМ چريم бурида аз бун (аз «Мунтахаб»); ва шореҳи «Гулкушти» ба маънии чурмона ҳам навиштааст.

ЧУРИН چورين чое, ки хурмо хушк кунанд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЧАРАЕН چريان равон шудани об ва ғайра (аз «Кашф» ва «Баҳори Аҷам»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки дар форсӣ ба сукуни сонӣ (яъне чарён)* низ мустаъмал аст.

ЧАРМА چرمه аспӣ нуқраи хинг (аз «Муайид» ва «Бурҳон»); ва дар баъзе кутуб ба маънии сабзхинг навиштаанд.

ЧАРРОРА چراه лашкари гирон ва навъест аз каждум, ки дум бар замин қайрон меравад ва дар замини Аҳвоз бисёр мебошад. Ҳар касеро, ки мегазад хун аз ҳар буни мӯяш равон мешавад, магар мусофирро наmezанад (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ЧУРРА چره ба маънии далер ва шуҷоъ; ва ба маънии асп, ки бар он сувор шаванд; ва ба маънии нар ва фаҳл мутлақан; ва ба маънии нари боз хусусан, яъне чурра нар аст ва боз модаи он аст. Ва ба нисбати боз чурра кӯчак ва камшикор ва заиф мебошад ва ба ин маънӣ туркист (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мадор» ва «Бурҳон» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Сироч» ва «Рашидӣ»); ва **чирра** (ба касри чим ва ташдиди ро) ба маънии нушхор, яъне он чӣ чаҳорпоёни ғиёххор аз меъда берун оварда боз меоянд; ба хиндӣ ҷугал ғӯянд ва ба ин маънӣ арабист (аз шуруҳи «Нисоб»).

ЧАРИДА چريده ба маънии танҳо; ва ба маънии шоҳи дарахти бебарг; ва ба маънии дафтари нависандагон (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»); ва Хони Орзу дар «Сироч» навишта, ки **чарид** ба маънии дафтар маро собит нест, ки арабист ё форсӣ.

ЧАРДА چرده ба маънии ранг, ки сиёҳ бошад; ва ба маънии аспӣ сабзхинг низ меояд (аз «Бурҳон»).

ЧАРЪА//ЧИРЪА//ЧУРЪА چرعه як бор ошомидан; ва биззам он микдори чизе ки як бор дар як дам нӯшида шавад (аз «Мунтахаб»).

ЧАРГА چرگه саф кашидан ва анбӯҳи мардум ва навъе аз шикор қардан, ки чанд мардум гирди сайд ҳалка

баста мегиранд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»); ва билкаср (яъне **чирга**)* хатост; ва ин лафзи туркист.

ЧУРМОНА چرمانه он чӣ аз гунаҳгор гиранд: ва **чаримона**, ки шуҳрат дорад дуруст нест (аз «Баҳори Аҷам»).

ЧАРИМА چريمه ба маънии гуноҳ (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЧАРӢ چرى ба маънии далер (аз «Латоиф»); ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне **чарӣ**)* ба маънии вақил ва расул; ва ба касри аввал ва фатҳи сонӣ ва алифи мақсура (яъне **чиро**)* ба маънии вазифа ва ротиба (аз «Латоиф»).

ЧИРАМИ چرمى мансуб ба **Чирам**, ки номи ҷоест дар Эрон.

Фасли чим маъа зои муъчама

ЧУЗВИ ЛОЯТАЧАЗЗО چوز لايتجزى чи-зест, ки аз камоли хурдӣ ва бориқӣ қобили он набошад, ки онро ду ҷо ё се ҷо тақсим тувон қард. Ва мутақаллимин қоида тақсими он нестанд ва ҳуқуқом тақсими онро ба тавҷеҳот собит мекунад.

ЧАЗОЛАТ چزالت муҳкамӣ ва устуворӣ ва хубӣ ва бузургӣ ва тамоми шудан (аз «Кашф» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЧАЗР چزر буридан ва шутур куштан ва мева боз қардан аз дарахт ва бозгаштани оби даръё ва кам шудан; ва ин хилофи мадд аст; ва ба фатҳатайн (яъне **чазар**)* зардак; дар ин сурат **муарраби газар** аст (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қомус»).

ЧАЗОИР چزائر **чамъи чазира**; ва номи силоҳи ҷанг ва он бундуке қаллон бошад.

ЧУЗ چز қисмест аз ҷомаи абрешумӣ; ва гоҳе ба маънии пораи чизе меояд; дар ин сурат **муҳаффафи чузъ** аст, ки лафзи арабӣ бошад; ва дар иборати арабӣ ба ҳамза (яъне **чузъ**)* хонанд ва дар иборати форсӣ бидуни ҳамза, магар дар иборати арабӣ ин ҳамза агар мазмун бошад, ба сурати **вов** нависанд, ҷунончи: **ҳозо чузвӯка** ва агар мак-

сур бошад ба сурати ё нависанд, чунонки: *марарту ило чузъика* ва агар мафтӯх бошад ба сурати **алиф** нависанд, чунонки: *раайту чузъака*; ва дар иборати форси, ки лафзи **чуз** бидуни ҳамза нависанд, чун онро музоф нумоянд, ба чои ҳамза **вов** нависанд, чунонки гуянд: *чузви бадан аст*. Лафзи **чуз** бидуни **вов** калимаи форсиест ва хама чо ба маънии лафзи **ғайр** ояд, харчанд ки муродифи лафзи **ғайр** аст, магар ба хилофи лафзи **ғайр** мактӯулизофат бошад, яъне ба каср, ки аломати изофат аст, мустағмал намешавад, чунонки Низомӣ фармояд, мисраъ:

Чуз он к-аз сухан барнишонам гуле...

Ин аз таҳқиқоти соҳиби «Баҳори Аҷам» ва Хайруллоҳи мунаҷҷим аст.

ЧАЗАЪ جزع ношакебой; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне **чазъ**)* ба маънии муҳраи сулаймонӣ, ки сафеду сиёҳ бошад; ва гоҳе аз лафзи **чазъ** чашм мурод доранд, ба эътибори сафедиву сиёҳӣ (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Баҳр-ул-ча-воҳир» ва «Қанз»).

ЧАЗОИЛ جزائل чизҳои муҳкам ва бисъёр; *ҷамъи ҷазила*.

ЧАЗИЛ جزيل бузург ва муҳкам (аз «Қанз»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» пур ва бисъёр.

ЧАЗЛ جزل буридан ва хезуми хушк ва ситабр ва сухани дурушт ва муҳкам ва хайри бисъёр ва қарни бисъёрато ва донои дурустраӣ ва овози кабутар; ва ба фатҳатайн (яъне **чазал**)* реши кӯхони шутур, ки аз полон ба ҳам расад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЧАЗМ جزم буридан ва сокин қардан харфро ва азме ки аз он барнагардад; ва ба маънии яқин низ омада (аз «Мунтахаб»).

ЧАЗИЛА جزيلة муҳкам ва бисъёр.

ЧУЗДИДА چزدیده нобино (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

ЧУЗВРАСИ چزورسی кифоятандешӣ ва бухл.

Фасли ҷим маъа сини муҳмала

ЧАСОРАТ چارث далерӣ (аз «Мунтахаб»); ва шорехи фозил навишта, ки **часорат** ба маънии таҷовуз ва гузаштан аст, лиҳозо пулро **часр** гуянд, ки бад-он таҷовуз вокеъ мешавад. Ва чун дар далерӣ таҷовуз аз ҳадди худ мешавад, лиҳозо далериро **часорат** гуфтанд.

ЧАСАД چسد тан; баъзе гуянд, ки хос ҷисми одамиро гуянд (аз шарҳи «Нисоб»).

ЧАСР//ЧИСР چسر пул, ки ба рӯдҳо ва анҳор банданд (аз «Суроҳ» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ЧАСТАИ КАЛОҒ چسته کلاغ варзишест, ки куштигирон як поро ба хуфтагоҳ гузошта ба зӯри як по мисли калоғ аз чое ба чое барчаҳанд (аз «Мусталаҳот»).

ЧАСК چك дарду ранҷ ва бало (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ЧАСТАРАҒ چستره хабардор (аз «Латоиф»).

ЧИСМ چسم исми ом аст; хар чиз, ки тӯл ва арз ва умқ дорад; ва дар **чисму чирм** фарке нест, магар он ки истеъмоли **чисм** дар чизҳои касиф аст ва истеъмоли **чирм** дар чизҳои латиф; ва ин ҳам куллия нест.

ЧАСИМ چسيم фарбеҳ ва соҳибчисм.

ЧИСМИ ТАЪЛИМИ چسم تعليمي микдоре ки барон он тӯлу арз ва умқ бошад.

Фасли ҷим маъа шини муъҷама

ЧУШО چشا ба маънии оруғ (аз «Мунтахаб»).

ЧАШИБ چشب таоми саҳт, яъне нони бе nonхуриш (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ЧАШ چش кӯфтан ва шикастан (аз «Суроҳ»).

ЧАШИШ چشيش бар вазни **фаъил**; ба маънии булғур, хоҳ пухта бошад, хоҳ хушк, ки ба хинди далия гуянд (аз шарҳи «Нисоб»).

ЧАШН چشن маҷлиси шодӣ; ва ба маънии хушӣ ва комронӣ (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Қашф»).

ЧАШНИ САДА جشن سده номи чашн, ки ба рӯзи даҳуми баҳманмоҳ кунанд (аз «Бурҳон»).

Фасли чим маъа соди муҳмала

ЧАС(С) حصى муарраби гач, ки чунап иморат бошад; ва билкаср (яъне **чис(с)**)* низ омада (аз «Мунтахаб»).

Фасли чим маъа айни муҳмала

ЧАЪД جمع муи марғули сар; ва биззам (яъне **чуъд**)* хатост (аз «Мунтахаб» ва «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Сурух» ва «Қашф»).

ЧАЪФАР جمعر ба маънии **ҷун** хурд; ва падари қабила аз Бани Омир; ва номи марде (аз «Сурух» ва «Мунтахаб»); ва низ номи марде, ки онро **Чаъфари Бармакӣ** гӯянд; ва назди баъзе номи кимиёгар ва номи бародари амзодан расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама, ки эшонро **Чаъфари Тайёр** гӯянд, зеро ки баъди шаҳодат ҳақ таоло эшонро болу пар дода буд, ки дар боғи олами барзах парвоз мекунанд.

ЧАЪШИШ جماشيش ба маънии гадоён (аз «Латоиф»); **ҷамъи чуъшуш**; ва дар «Сурух» **чуъшуш** ба маънии марди дуруштрӯст.

ЧУЪАЛ جمعل ҷонварест сиёҳи пардори мушобех ба занбур, ки дар саргин ва наботот пайдо мешавад; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне **чаъл**)* ба маънии гардидан ва гардонидан (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Латоиф»); ва дар истилоҳ нақли чизе ки бар он даъвии асл нумоянд.

ЧАЪБА جمعيه бар вазни **Қаъба**; ба маънии таркаш (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ЧАЪДИ СОДА جمع ساده ба истилоҳи урафои мусикӣ иборат аз содаҳои; ва **чаъди пурхам** (ба хои муъчама) *киноя аз муболаға дар таҳриротӣ дилвез* (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

ЧАЪФАРИ جمعفارى гулест зардранг; ва *маҷозан* ба маънии мутлақи ранги зард; ва дар «Баҳори Аҷам» **чаъфарӣ** навъе аз садбарг.

ЧАЪЛИ جملى чизӣ нақлиро гӯянд, ки мисли чизи асли сохта бошанд.

ЧАЪФАРИ БАРМАКӢ جمعر برمكى номи вазирӣ Хорунурашид.

Фасли чим маъа ғайни муъчама

ЧУҒ جمع چوبе ки бар гардани гови қулба ниханд; ба хиндӣ **ҷуа** гӯянд; ва билфатҳ (яъне **чағ**)* **ҷубе** ки дар ҷуғрот гардонанд, то равған барояд (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва шарҳи «Нисоб»).

ЧУҒРОФИЁН جمعرافيان донандагонии илми ҷуғрофия, яъне донандагонии илми ҳайъати арз ва ашколи ақолим ва рубъи маскун.

ЧИҒЛА//ЧАҒЛА جمعله амрад ва содарӯ (аз «Мусталаҳот»); ва дар луғоти туркӣ марди раққос.

Фасли чим маъа фо

ЧАФО جمعنا ба маънии ситам; ва биззам вал-мадд (яъне **чуфоз**)* хошоки сел ва чирки зарди нуқра (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **чафо** ба маънии ситам ба лафзи *кардан* ва *задан* ва *рафтан* ва *омадан* ва *гуфтан* ва *кашидан* ва *бурдан* ва *дидан* ва *ҷустан* ва *густурдан* мустамал аст.

ЧИФОНИН КАЛ-ЧАВОБИ جمعان كالجواب косаҳои бузург ҳамчу хавз.

ЧУФТ جمعت *зидди* тоқ; ва хар шайъ ки дугон бошад ва зану шавҳар ва нару мода; ва ба маънии хар ду гови қулба (аз «Рашидӣ»).

ЧАФИР جمعفیر бар вазни **фақир**; ба маънии таркаш (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз» ва «Сурух» ва ғайра).

ЧУФТ ҚАРДАНИ НАЗАР جمعت كردن نظر ба ғаври тамом назар кардан (аз «Мусталаҳот»).

ЧАФР جمعفر барра ва бузғолан чаҳормоҳа; ва ҷоест ба Макка; ва номи илми маъруф, ки аз он бар ахволӣ ғайб огоҳӣ даст диҳад (аз «Мунтахаб» ва «Сурух» ва ғайра).

ЧАФОФ جمعفاف хушк шудан (аз «Мунтахаб»).

ЧАФ چت пажмурда ва маҳв (аз «Латонф»).

ЧУФТАТОҚ چفته طاق *киноя аз ду аб-руў.*

ЧУФТАК چفك чуфти сурхоб, ки ба ҳиндӣ чакви-чаква гӯянд (аз «Бурхон»).

ЧУФТА ЗАДАН زدن چفته иғлом кардан; чаро ки **чуфта** ба маънии сурин аст (аз «Мусталаҳот»).

ЧУФТ ШУДАН چفت شدن чимоъ кардан.

ЧУФТРОН چفت ران касе ки кулбаронӣ кунад.

ЧАФН چفن палаки чашм ва ниёми шамшер; ва ба ин маънӣ билкаср (яъне **чифн**)* низ омада (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қомус»).

ЧИФОН چفان косаҳои бузург ва шоҳҳои раз; чамъи **чафна** (аз «Латонф» ва «Суроҳ»).

ЧУФТА چفته лагаде, ки аспу хар ба хар ду по андозад (аз «Рашидӣ»); ва ба маънии чоҳ ва гавди суроҳ (аз «Латонф»); ва ба маънии сурин ва кафали одамӣ (аз «Сироҷ» ва «Чароғи ҳидоят»); ва билфатҳ (яъне **чафта**)* ба маънии хамида ва қач ва ба ин маънӣ ба чими форсӣ (яъне **чафта**)* низ омада (аз «Бурхон»).

Фасли чим маъа қоф

ЧАҚ-ЧАҚ چق چق шӯру ғавғои бемаънӣ (аз «Мусталаҳот»).

Фасли чим маъа кофи форсӣ ва арабӣ

ЧИГАРБАНД چگربند маҷмӯи чигар ва шуш ва дил ва ғайра; ва *киноя аз фарзанд* (аз «Бурхон» ва «Хиёбон» ва «Латонф» ва «Сироҷ»).

ЧАКАР چكر *муфарраси* лафзи хиндист, ки аслаш **чҳаккар** аст ва маънни он боди тунди ғуборогин аст, ки аз самти мағриб вазад; ва ба касри аввал ва фатҳи кофи форсӣ (яъне **чигар**)* узви маъруф; ва гоҳе *маҷозан* ба маънни ранҷ ва ғаму ғусса ва тарассуд ва интизор ва тобу тоқат ояд (аз «Сироҷ-ул-лу-

ғот» ва «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧИГАРБАНД ПЕШИ ЗОҒ НИҲО-ДАН چگربند پيش زاغ نهادن *киноя аз ихтиёри меҳнат ва бало* (аз «Баҳори Аҷам»).

ЧИГАР ДОШТАН چگر داشتن тобу тоқат доштан (аз «Мусталаҳот»).

ЧИГАР БОХТАН چگر باختن баддилӣ ва тарсидан (аз «Баҳори Аҷам» ва «Чаҳор шарбат»).

ЧИГАРГҶУША چگروشه *киноя аз фарзанди азиз.*

ЧИГИ-ЧИГИ چگى چگى лафзест, ки ҳангоми аҷзу иттироҳ гӯянд; ва лафзи чиги-чигӣ ба маънии ғабғаб, ки гуште нарм зери занохдон бошад (аз «Сироҷ»).

Фасли чим маъа лом

ЧАЛО چلا аз хонумон берун кардан касеро ё аз худ тарки ватан кардан; ва билкаср (яъне **чало**)* сурма ё сурмаест маҳсус; ва ба маънии зудудан, яъне аз занг пок карда равшан сохтан; ва билфатҳ ва ташдиди лом (яъне **чалло**)* ба маънии бисъёр ҷилодиханда; ин лафз ба ҳама маонӣ арабист; ва **чало** (билкаср) ба маънии дуввум ба лафзи *кардан* ва *додан* ва *задан* ва *ғурифтан* мустаъмал (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧУЛАСО چلسا ҳамнишинон; ва ин *чамъи* чалис аст (аз «Қанз»).

ЧИЛБОБ چلباب ба маънии чодир (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Ҳалл-ул-луғот»).

ЧУЛЛИ ОБ چل آب сабзӣ, ки бар рӯи об истода бандад (аз «Мусталаҳот»).

ЧАЛБ چلب кашидан; ва ба фатҳатин (яъне **чалаб**)* байъу савдо ва суду нафъ ва он чи барои фуруҳтан аз шаҳре ба шаҳре баранд; ва биззам ва билкаср ва сукуни сонӣ (яъне **чулб** ва **чилб**)* абри тунуки беборон; бо ин ҳама маонӣ арабист. Ва дар форсӣ ба маънни зани фоҳиша; ва ба маънни шӯру ғавғо (аз «Латонф» ва «Мунтахаб» ва

- «Сироч» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф»).
- ЧАЛЛОБ** چلاب ба маънии кашанда; ва чизеро аз ҷое ба ҷое баранда; ва касе ки давобро барои фуруҳтан аз ҷое ба ҷое кашад (аз «Мусталаҳот»); ва биззам ва ташдиди лом (яъне чуллоб)* *муарраби гулоб* ва ба маънии шарбат, ки аз қанду гулоб созанд; ба ин тавр, ки қандро дар гулоби кисми аввал ва бехтар бо ҳам омехта ҷуш диҳанд ва дар шиша нигоҳдоранд, бағоят муфаррех аст (аз «Мунтахаб» ва «Рисолаи муарработ» ва кутуби тиббия); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки чуллоб *муарраби гулоб*; ва аз кутуби луғат ба маънии шарбати қанд дарёфт шуда. Ва Анварӣ ин лафзро ба таҳфифи лом низ ба ин маъни овардааст. Ва он чи лафзи чуллоб ба маънии мухил дар Ҳиндустон равоҷ дорад, дар сиҳхати он тааммул аст. Зоҳиран мусталехи атиббои форсист. Фақир муаллиф гуяд, ки вачҳи истеъмоли лафзи чуллоб ба ҷои лафзи мухил он аст, ки мухил ба маънии ҷориқундан шикам аст. Чуң ин лафз хеле макрӯҳ буд, лиҳозо ба ҷои он чуллоб гуфтанд, ба маҷози итлоки ҷузв бар кул.
- ЧИЛОФАТ** جلانت миёнтиҳӣ будан; *маҷозан* ба маънии ҷаҳл ва ҳамоқат; маъхуз аз *чилф* (билкаср), ки ба маънии хуми тийҳӣ ва ҳайвони шикамдаридаи тийҳкарда аст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).
- ЧАЛОВАТ** چلاوت чило ва равшани ва сафо.
- ЧАЛОЛАТ** چالالت бузург шудан ва бузургӣ (аз «Мунтахаб»).
- ЧАЛВАТ** چلوت зоҳир қардан ва нумудан худро ба мардум; ва ин зидди халват аст.
- ЧАЛОДАТ** چلادت ҷустиву ҷобукӣ ва далерӣ (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Қанз»).
- ЧАЛИД** چليد бар вазни *фаъил*; ба маънии шабнаме, ки дар айёми сармо мунҷамид гардад ва он барф аст; ва *чалидӣ* ба мушобаҳати он номи яке аз се рутуботи ҷашм аст (аз «Қашф» ва «Сурурӣ»).
- ЧАЛД** چلد тозиёна задан ва ҷусту ҷолок ва тез ва шитоб; ва бад-ин маъни муштарақ аст дар араби ва форсӣ; ва билкаср (яъне чилд)* пусти хайвон (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам»).
- ЧУЛУД** چلود пустиҳои хайвонот.
- ЧАЛМАД** چلمد бар вазни *сармад*; ба маънии санги саҳт.
- ЧАЛЛОД** چلاد дар асл ба маънии шахсе, ки дурра мезанад, чи *чалд* (билфатҳ) ба маънии дурра задан аст; ё он ки маъхуз аз чилд (билкаср) ба маънии пустиқашанда бошад. Чуң сайёфӣ ва пустиқашӣ наздик ба ҳаманд, ба ҳар ду маъни истеъмоли ёфта. Ва аз «Суроҳ» мустафод мешавад, ки *чаллод* ба маънии сайёф аз рӯи асл аст, чи *таҷолуд* ва *маҷолида* ба маънии шамшер задан яқдигарро навиштааст (аз «Хиёбон»); пас он чи дар урф ба маънии сайёф аст, ки хунён ва мучримонро ба шамшер қатл мекунад, мутобики «Суроҳ» бошад.
- ЧУЛМУД** چلمود санги саҳт (аз «Мунтахаб»).
- ЧУЛЛНОР** چلنار *муарраби гулнор* (аз «Қомус» ва «Рисолаи муарработ»).
- ЧИЛАВРЕЗ** چلوريز ба маънии сабуқбинон ва ҷалд ва шитоб; чи *чилилав* ба маънии инонӣ асп (аз «Баҳори Аҷам»).
- ЧАЛИС** چليس ҳамнишин (аз «Мунтахаб»).
- ЧУЛУС** چلوس нишастан (аз «Мунтахаб»); ва баъзе муҳаққикин навиштаанд, ки *чулус* нишастанӣ касе ки хобида ё соҷид бошад; ва *куъуд* нишастанӣ касе ки истода бошад.
- ЧАЛФ** چلфт буридан ва барқандан; ва билкаср (яъне *чилф*)* ҷафоқунанда ва хуми тийҳӣ ва ҳайвони пустиқандашуда ва шикамдарида ва ҳар чи миёнтиҳӣ бошад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).
- ЧАЛАК** چلق мушт задан ба шаҳват ва инзол қардан пеш аз идҳол; ва ин мубаддали *залақ* аст бо бадали зон муъҷама ба ҷим, ҷаро ки дар каломи араб ҷиму коф дар исми воҳид ҳеч ҷо ҷамъ нашуда, магар дар лафзи муарраб ё мубаддал.

ЧАЛ چل номи тоири хушовоз (аз «Бурхон»); ва биззам ва ташдид (яъне чулл)* пӯшиши сутурон. Форсиён ба тахфиф низ меоранд. Ва *муарраби* гул аз хар дарахт ки бошад. Ва чалла (ба фатҳи чим ва ташдиди ломи мафтӯҳа) сиғай мазӣ, ба маънии бузург аст.

ЧАЛИЛ چاليل дар арабӣ ба маънии бузург (аз «Мунтахаб»); ва ба замми чим ва фатҳи лом (яъне чулайл)* чули асп ва ниқоби чизе (аз «Мусталаҳот»).

ЧАЛОЧИЛ چالچال зангӯлаҳои хурд, ки бар чарм дузанд ва дар гардани асп ва шутуру гов андозанд; ва ин *чамъи чулчул* аст (аз «Мунтахаб» ва «Бурхон»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки *чалочил* ба маънии чизе ки курсакл аз рӯйи созад ва дар дафу дойраҳо таъбия нумоянд ва гоҳе алоҳида истеъмол нумоянд; агар калон бошад ҷанҷ қуанд.⁹

ЧАЛЛОЛ چالال гове, ки пасифанда бихӯрад (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Баҳори Аҷам» ба маънии каннос, ки начосотро бар хар ва ғайра бор карда бибарад.

ЧАЛОИЛ چاليل бузургихо.

ЧУЛЧУЛОН چلچلان кашниз (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ЧУЛБОН چلبان ба маънии моши сабз (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Бурхон»).

ЧУЛДУ چلندر ба маънии инъом ва сила; ва ин лафзи туркист (аз «Мадор» ва «Баҳори Аҷам»); ва билкаср (яъне чилдӯ)* низ омада.

ЧИЛАВ چلر инони асп; ва ба маънии аспи кутал ва давондани асп; ва ин лафзи туркист (аз «Баҳори Аҷам» ва луғоти туркӣ ва «Сироч»).

ЧУЛГА چلگه марғзор; ин лафзи туркист.

ЧАЛОЛА چالاله лафзи аллоҳ аст, ки дар қузве аз аҷзони Мусхафи маҷиди мутаотири пахлави ҳам воқеъ шуда; бинобар тақрор *чалолойн* гӯянд. Арбоби тафосир навишта, ки дар аснон кироти *чалолойн* ҳар дуое, ки кунанд, дараҷаи қабул ёбад. Ва баъзе гӯянд, ки *исми аъзам* ҳамин аст (аз «Мусталаҳот»).

ЧАЛЛОЛ ва **ЧАЛЛОЛА** چلال و چالاله канносе, ки начосотро аз кӯю барзан бар хару астар бор карда бибарад (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧИЛВА چلره ба навъи хос худро ба касе нумудан; чаро ки бар вазни *фиъла* (билкаср) аст, ки барои ҳолат бошад (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Фарҳанги Ҳусайнӣ» ва «Латойф» ва «Зубдат-ул-фавоид»); ва дар «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» билфатҳ (яъне *чалва*)* аст, ба маънии нумудан ва арз кардан худро ба касе; ва гоҳе *маҷозан* ба маънии хиромии маъшук низ мустаъмал мешавад.

ЧАЛИЙ چلي равшан ва ошкоро; ва ба истилоҳи котибон хаги ситабр, ки ба паркалам нависанд.

ЧАЛАҚИ چلعي касе ки закарро ба даст молида инзол кунад.

Фасли чим маъа мим

ЧУМОДАЛУЛО چمادى الارلى ба замми аввал ва фатҳи дол, ба ҳазфи алифи максура дар талаффуз, ки ба сурати ё-ст, чаро ки чун алиф аз алифу лами таъриф ба дарчи калом соқит шуд, иҷтимоъи соқинайн лозим омад миёни алифи максура ва лом. Пас алифи максураро дар талаффуз ҳазф карданд ва *чумодо* сиғай муфради сифати мушаббах аст бар вазни *хуборо*, ба маънии афсурда ва яҳбаста. Чун дар охири ин лафзи алифи максура, ки аломати таънис аст воқеъ гашт, сурати муаннас пайдо шуд. Лихозо васфи он ба лафзи *ӯло*, ки *муаннаси* аввал аст оварданд, на ба лафзи аввал, то татобуки сифату мавсуф дар тазкир ва таънис аз даст наравад. Ва *чумодиулаввал*, ҷунонки машхур аст, хатог (аз «Суроҳ» ва «Музил» ва «Мунозарат-ул-иншо» ва «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Сихос» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва ғайра); ва дар китобе муътабар навиштааст, ки чун дар вақти тасми-яи шуҳури ин моҳ, дар ибтидои мавсима, ки дар он инҷимоди обҳо мешуд, воқеъ гашт, лихозо ба ин мусаммо гашт.

ЧУМОДАЛУХРО چمادى الاخرى ба замми аввал ва фатҳи дол, ба ҳазфи

алифи максура, ки ба шакли ёи тахтонист ва мавсуф кардан ба лафзи **ухро** ва **охира**. Аввало чаро, ки бештар ба истеъмоли араб хамин аст ва **чумодассонӣ**, чунонки машхур шуда бехтар нест. Гуянд, ки итлоки лафзи **сонӣ** он чо бошад, ки барои **ӯ** баъд аз он солис низ бувад (аз «Суроҳ» ва «Мунозарат-ул-иншо» ва «Музил» ва «Сихоҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»). Чун ба вақти тасмияи шухури ин моҳ дар охири мавсима, ки дар он инчимоди обҳо мешуд, вакеъ гардид, лихозо ба ин исм мусаммо шуд.

ЧАМОАТ **جماعت** гурӯҳи мардум; ва номи шакл аз шонздаҳгона ашколи рамл.

ЧАМЪИ(И)ЯТ **جمعيت** фароҳам омадан ва гурӯҳи мардум; чун лафзи **чамъ** ба маънии маҷмӯъ низ мустаъмал, лихозо ба илҳоки **ё** ва **то** масдар сохтаанд.

ЧАМОДОТ **جمادات** чизҳо, ки чон надоранд; ва аксар итлоқи он бар сангҳо ва чизҳои маъданӣ ояд.

ЧАМОД **جماد** ҳар чиз, ки аз ҳайвонот набошад; ва ба маънии заминӣ саҳт ва ҳар чӣ, ки чон надорад; ва заминне, ки оби борон бад-он нарасад (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Муайид»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки бад-ин маънӣ ба касри аввал (яъне **чимод**)* низ омада; ва ҳам дар «Суроҳ» навишта, ки **чимод** (ба касри аввал) **ҷамъи чумд**, ки (биззам) ба маънии чоӣ баланд ва саҳт бошад.

ЧМУД **جمود** мунҷамид ва баста шудани об ва ғайра; ва афсурда шудан; ва ба фатҳи аввал ва замми мим (яъне **чамуд**)* басташуда.

ЧАМАД **جمد** ба маънии яҳ (аз шуруҳи «Нисоб»).

ЧАМШЕД **جمشيد** номи подшоҳе; агар ба лафзи хотам ва нигин ва асп ва тахт ва бод ва осаф ва моҳӣ ва туюр ва амсоли он бошад, **мурод** аз он ҳазрати Сулаймон ало набиюно ва алайҳиссалом аст. Ва агар ба садд ва ойина ва об ва ҳайвон ва амсоли он бошад, Сикандар **мурод** аст. Ва агар ба чом ва шароб ва базм ва ҷашн ва наврӯз ва амсоли

он бошад, Ҷамшеди подшоҳ **мурод** бояд кард (аз «Қашф» ва «Муайид»).

ЧУМҲУР **جمهور** ба маънии гурӯҳ; ба фатҳ (яъне **ҷамхур**)* чунонки машхур шуда хатгост; ва ҳамчунин ҳар исм, ки бар ин вазн ояд, биззам бошад, чунончи: дустур ва зунбур ва усфур ва сундук ва мислахум. Магар лафзи **саъфуқ** ба маънии ламим (билфатҳ) аст. Ва назди баъзе **саъфуқ** аҷамист (аз «Музил» ва «Қашф» ва «Мадор»).

ЧАМОЪАДОР **جامعهءادار** он чи дар авом **ҷамъдор** машхур шуда аз сикҳати хеле баъид бошад (аз «Баҳори Аҷам»).¹⁰

ЧАММИ ҒАФИР **جم غفير** ба маънии хучуми ом ва ҷамоъати касир; ва маънии **ҷамм** гурӯҳ аст ва **ғафир** (ба ғайни муъҷама ва фо) бар вазни фаъил, ба маънии пӯшанда бошад; ва зоҳир аст, ки гурӯҳи азим заминро мепӯшад (аз «Қомус» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ЧАМОҲИР **جماهير** гурӯҳҳои мардум; ва ин **ҷамъи ҷумхур** аст.

ЧИМОР **جمار** сангрзаҳои ҳоҷиён ва ишорат аст ба **рамуҷулҷимор**, яъне андохтани сангрзае чанд, ки ҳоҷиён дар адон маносики ҳаҷ мекунанд (аз «Шарҳи Хоқонӣ»); ва **ҷимор** ба маънии сангрза андохтан низ омада, чунонки дар «Мунтахаб».

ЧАМДҲАР **جمدعر** лафзи хиндист; навъе аз ханҷар.

ЧАМЪАНДОЗ **جمع انداز** касе ки ҳар тираш бар ҳадаф расад ва хато нашавад (аз «Мусталаҳот»).

ЧАММОШ **جماش** касирулҷамш, яъне он ки дар **ӯ** бозин бисёр бувад; ва низ ба маънии шӯҳ ва далер; баъзе форсиён ин лафзро ба ҷими форсӣ (яъне **ҷаммош**)* истеъмоли кунанд. Дар ин сурат навъе аз тафрис метавон гуфт (аз «Мадор» ва «Фарҳанги Бухдӯл»).

ЧАМЪ **جمع** ҳама ва гурӯҳи мардум; ва номи санъате, ки шоир чанд чизро дар як васф **ҷамъ** кунанд, чунончи байт:

Факру кунчу хумул роҳат дон,
Шухрату молу чоҳ офат дон.

Ва исми воҳидро чамъ кардан ва тафсили ин маъни касируннафъ бад-ини намот аст. Бидон ки чамъ он аст, ки далолат кунад бар зиёда аз ду дар як маъни. Пас он ду навъ аст: яке солим, ки সিғаи муфрад дар чамъ саломат монад ва он ки ба **вову нун** аст ва ё ба ё-ву нун мар музаккарро ва ё бо алифу то-ст мар муаннасро. Пас чамъи солими мавзуъ барои қиллат аст ва барои касрат ҳам ояд. Ва чамъи тақсир ду қисм аст: қисми аввал чамъи қиллат, ки далолат кунад бар се то даҳ ва вазнаш чаҳор аст: **афъул** (ба фатҳи аввал ва замми айн) ва **афъол** (билфатҳ) ва **афъилат** (ба фатҳи аввал ва касри айн) ва **фиълат** (билкаср). Ва ин авзон гоҳе барои маъни касрат ҳам ояд. Ва қисми сонӣ чамъи касрат, ки далолат кунад бар зиёда аз даҳ ва авзонаш бисёр аст, чун **фуъл** (биззам), чунончи **буъл** чамъи **бозил** ва **ғайра**; ва **фуълал** (ба замми фо ва фатҳи айн), чунончи **бурақ** чамъи **барқат** ва **ғайра**; ва **фуъл** (ба замматайн) чамъи **фаъл**, чунонки **ҷубун** чамъи **ҷабон** ва **суқуф** чамъи **сақф** ва **ҳумур** чамъи **ҳумор** ва **ғайра**; ва **фиълал** (ба касри фо ва фатҳи айн), чунончи **фирақ** чамъи **фирқат** ва **ғайра**; ва **фаълалат** (ба фатҳатайн), чунончи **талабат** чамъи **толиб** ва **ғайра**; ва **фуълалат** (ба замми фо ва фатҳи айн), чунончи **қузот** чамъи **қозӣ**, ки дар асл **қузаят** буд, ё ба ҳаракати худ ва фатҳи мокабл алиф шудааст; ва **фиълалат** (ба касри фо ва фатҳи айн), чунончи **қирадат** чамъи **қирд** ва **ғайра**; ва **фуълала** (ба замми фо ва ташдиди айнӣ мафтӯҳ), чунончи **ҷуҳҳал** чамъи **ҷоҳил** ва **ғайра**; ва **фуъл** (ба замми фо ва ташдиди айн), чунончи **ҷуҳҳол** чамъи **ҷоҳил** ва **ғайра**; ва **фиъл** (ба касри фо), чунончи **ҷимол** чамъи **ҷамал** ва **киром** чамъи **карим** ва **ғайра**; ва **фуъл** (ба замматайн), чунончи **қубур** чамъи **қабр** ва **ғайра**; ва **фуълон** (биззам), чунончи **руғфон** чамъи **рағиф** ва **ғайра**; ва **фиълон** (билкаср), чунончи **нирон** чамъи **нор** ва **ғайра**; ва **фаъл** (ба фатҳи фо ва лом), чунончи **марзо** чамъи **мариз**; ва **фиъл** (ба касри фо ва фатҳи лом), чунончи **ҳичло** чамъи **ҳаҷл**; ва **фуълало** (ба замми фо ва фатҳи айн), чунончи **уламо** чамъи

олим; ва **афъило** (ба фатҳи ҳамза ва касри айн), чунончи **анбиё**; ва **атиббо** чамъи **набӣ** ва **табиб**; ва **фаълало** (ба фатҳи фо ва лом), чунончи **саҳоро** чамъи **саҳро** ва **ятомо** чамъи **ятим**; ва **фуълло** (ба замми фо ва фатҳи лом), чунончи **усоро** чамъи **асир**; ва **фаълӣ** (ба фатҳи фо ва касри лом), чунончи **лаёли** чамъи **лайл**; ва **фаълӣ** (ба фатҳи фо ва касри лом ва ташдиди ё), чунончи **ҳаволий** чамъи **ҳавлоб**; ва **фаълонл** (ба фатҳи фо ва касри ҳамза), чунончи **расоил** чамъи **рисола**; ва **фавоъл** (ба фатҳ ва касри айн), чунончи **кавоҳил** чамъи **коҳил**; ва **афоъл** (ба фатҳи ҳамза ва касри айн), чунончи **асобиҳ** чамъи **исбаъ**; ва **афоъл** (ба фатҳи ҳамза ва касри айн), чунончи **ақолим** чамъи **иқлим**; ва **тафоъл** (ба фатҳи то ва касри айн), чунончи **таҷориб** чамъи **таҷриба**; ва **тафоъл**, чунончи **тамосил** чамъи **тимсол**; ва **мафоъл** (ба фатҳи мим ва касри айн), чунончи **масоҷид** чамъи **масҷид**; ва **мафоъл** (**مفاعيل**; ба фатҳи мим ва касри айн), чунончи **макотиб** чамъи **мактуб**; ва **фаълон** (ба фатҳи фо ва касри лом), чунончи **балоғин** чамъи **булған**; ва **фаълон** (**فماليين**; ба фатҳи фо), чунончи **салотин** чамъи **султон**; ва **фаълонл** (ба фатҳи фо ва касри лом), чунончи **анодил** чамъи **андалеб**; ва **фаълонл** (**فمعاليل**) ба фатҳи фо), чунончи **қаротис** чамъи **қиртос**; ва **фаълонилат** (ба фатҳи фо ва касри лом аввал), чун **таломиза** чамъи **талмиз**; ва **афоъила**, чун **асотиза**; ва **мафоъила** ва **фаълоният** ва **фавоъила** низ омадааст. Ва сивон инҳо авзони исми чамъ бисёр аст ва он низ дар охири ин мабҳас гуфта хоҳад шуд. Бидон ки калимаи сониро, ки бар вазни **фаъл**, яъне исме, ки ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ бошад, ба шарте ки аҷвафи вовӣ ва сифати мушаббах набошад, чамъи он бар вазни **фуъл** (ба замматайн) аксар меояд, чунончи **фулус** чамъи **фалс**. Ва лафзе, ки аҷвафи вовӣ бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **афъл** (ба фатҳ) меояд, чунончи **асвоб** чамъи **савб**; ва ҳам чамъи **фаъл**, ки аҷвафи ёй набувад самоъан бар вазни **фиъл** (билкаср) меояд, чун **биҳор** чамъи **бахр**; ва ҳам чамъи **фаъл** самоъан бар чанд ваз-

ни дигар низ меояд, чунончи *рилон* (билкаسر) чамън *рол* ва *бутнон* (биззам) чамън *батн* ва *суқуф* (ба замматайн) чамън *сақф* ва *ғиродаг* (ба касри аввал ва фатҳи сонӣ) чамън *ғирд*; бар вазни *фаъоли* (ба фатҳи аввал ва касри лом) низ меояд, чун *аҳоли* чамън *аҳл*; ва чамън қиллати ин аксар бар вазни *афъул* (ба фатҳи аввал ва замми солис) ояд, чунончи *афлус* чамън *фалс*; ва бар вазни *афъол* (бил-фатҳ) аз муфради саҳеҳ; ва *афъилат* (ба фатҳи аввал ва касри солис) ва *афъоил* шоз меояд, чун *аф-род* чамън *фард* ва *анҷидат* чамън *наҷд* ва *ароҳит* чамън *раҳт*. Ва агар сифати мушаббахун биҳи бар ин вазн бошад, чамъаш аксар бар вазни *фиъол* (билкаسر) ояд, чун *сиъоб* чамън *саъб*; ва чун сифати аҷвафи ёй бувад, бар вазни *афъол* ояд, чун *ашёҳ* чамън *шайҳ*; ва самоъан бар чанд вазни дигар низ меояд, чунончи *зийфон* (билкаسر) чамън *зайф* ва *вурдон* (биззам) чамън *вағд* ва *куҳул* (ба замматайн) чамън *каҳл* ва *вурӯд* чамън *вард* ва *суҳул* (ба замматайн) чамън *саҳл* ва *сумаҳо* (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) чамън *самҳ* ва *ритлат* (билкаسر) чамън *ратл*, ба маънии чавони суст; ва калиман сулосӣ, ки бар вазни *фиъл* бошад, яъне исме, ки ба касри аввал ва сукунӣ сонӣ бошад, ба шарте ки сифати мушаббахун биҳи набувад, аксар бар вазни *фуъул* (ба замматайн) ояд, чун *ҳумул* чамън *ҳимл*; ва ҳам чамън *фиъл* (билкаسر) бар чанд вазни дигар самоъан низ меояд, чун *қидоҳ* (билкаسر) чамън *қидҳ* (билкаسر), ба маънии тири бепару пайкон ва *синвон* (билкаسر) чамън *синв* ва *қирадат* (ба касри коф ва фатҳи рои мухмала) чамън *қирд* ва *зубон* (биззам) чамън *зийб*; ва чамън қиллати ин аксар бар *афъол* меояд, чун *аҳмол* чамън *ҳамл* меояд; ва бар вазни *афъул* кам меояд, чун *арҷул* чамън *риҷл* (билкаسر); ва агар сифати мушаббах бар ин вазн бувад, чамъаш аксар бар вазни *афъол* бошад, чун *ачлоф* чамън *чилф* ва бар вазни *афъул* (ба фатҳи аввал ва замми севвум) кам меояд, чун *ачлиф* чамън *чилф*; ва калпмаи сулосӣ, ки бар вазни *фуъл* бувад, яъне исме, ки ба замми аввал ва сукунӣ сонӣ

бошад, чамъи он аксар бар вазни *фуъул* (ба замматайн) ва *афъол* (ба фатҳ) ояд, чун *қурӯғ* ва *ақроғ* чамън *қурғ*; ва исми чамъи ин вазн бар чанд вазни дигар ҳам меояд самоъан, чунончи *хифоф* (ба касри аввал) чамъи *хуфф* ва *фулк* (биззам) чамън *фулк*, муфрад ва чамъ бар як вазн; ва *қират* (ба касри аввал ва фатҳи сонӣ) чамъи *қурт*; ва аз аҷвафи вовӣ, ки бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни *фиълон* (билкаسر) меояд самоъан, чунончи *ийдон* чамън *уд*; ва агар сифати мушаббах бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни *афъол* ояд, чунончи *аҳрор* чамън *ҳурр*; ва исми сулосӣ, ки бар вазни *фаъал* (ба фатҳатайн) бошад, ба шарте ки аҷваф набувад, аксар чамъаш бар вазни *афъол* ояд, чунончи *аҷмол* чамън *ҷамал*; ва агар аҷваф бувад, бар вазни *фиълон* (билкаسر) ояд, чунончи *тиҷон* чамън *тоҷ* ва *нийрон* чамън *нор*; ва ҳам чамъи ин вазн самоъан бар чанд вазни дигар низ меояд, чунончи *зукур* (ба замматайн) чамън *закар* ва *хирбон* (билкаسر) чамън *ҳароб* ва *азмун* (ба фатҳи аввал ва замми солис) чамъи *заман* ва *ҳумлон* (биззам) чамън *ҳамал* ва *қират* (билкаسر) чамън *ҷор* ва *ҳиҷло* (билкаسر ва алифи максура) чамън *ҳаҷал*; ва агар сифати мушаббах бар ин вазн ояд, чамъаш аксар бар вазни *фиъол* (билкаسر) ояд, чун *ҳисон* чамън *ҳасан* ва низ бар вазни *фиълон* (билкаسر) ояд, чун *ихвон* чамъи *ах*, ки дар асл *аҳв* буд ва *фуълон* (биззам), чун *зукрон* чамъи *закар* ва *фуъул* (ба замматайн), чун *нусуф* чамъи *насаф*, ба маънии миёнаи сол, ва *афъол*, чун *абтол* чамън *батал* ояд. Ва исме, ки бар вазни *фаъил* (ба фатҳи аввал ва касри сонӣ) бошад, чамъаш аксар бар вазни *афъол* ояд, чунончи *афхоз* чамън *фаҳиз* ва ҳам чамъи ин вазн самоъан бар вазни *фуъул* ояд, чунончи *нумур* чамън *намур*; ва агар сифати мушаббах бар ин вазн бошад, чамъаш аксар бар вазни *фиълон*, чун *вичоғ* чамън *вачиғ* ва бар вазни *фуъул* (ба замматайн), чун *хушҷун* чамън *ҳашин* ва бар *афъол*, чун *анкод* чамън *накид* ояд ва бар вазни *фаъоло* (ба фатҳ) кам меояд, чунончи *ҳазор* чамън *қазир*. Ва исме, ки бар вазни *фаъул* (ба

фатҳи аввал ва замми сонӣ) бошад, чамъаш аксар бар вазни **афъол**, чун *аъқоз* чамъи *ачуз* ва бар вазни **фиъол** (билкаسر) кам меояд, чунончи *сибоъ* чамъи *сабуъ*; ва агар сифати мушаббах бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **афъол** ояд, чунончи *айқоз* чамъи *яқуз*. Ва калимае, ки бар вазни **фиъал** (ба касри аввал ва фатҳи сонӣ) бошад, чамъаш аксар бар вазни **афъол** ояд, чун *аъноб* чамъи *инаб* ва бар **фуъул** ва **афъул** кам ояд, чунончи *зулуъ* ва *азлуъ* чамъи *зиллаъ*. Ва калимае, ки бар вазни **фиъил** (ба касратайн) бошад, чамъаш бар вазни **афъол** ояд, чун *обол* (ба алифи мамдуда) чамъи *ибил*. Ва калимае, ки бар вазни **фуъал** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) бошад, чамъаш аксар бар вазни **фиълон** (билкаسر) ояд, чунончи *сирдон* чамъи *сурад* ва ҳам чамъи ин вазн самоъан бар ин авзон ояд, чунончи *рибоъ* (ба каср) чамъи *рубавъ* ва *иртоб* чамъи *ругаб*. Ва исме, ки бар вазни **фуъул** (ба замматайн) бошад, чамъаш бар вазни **афъол** ояд, чунончи *аъноқ* чамъи *унуқ*; ва агар сифати мушаббахун биҳи бошад, чамъаш низ бар вазни **афъол** ояд, чунончи *ачноб* чамъи *чанб*. Ва калимае, ки бар вазни **фаълат** (билфатх ва сукуни айн) бошад, чамъаш бар вазни **фиъол** (билкаسر) ояд, чун *қисоъ* чамъи *қасъат* ва бар **фуъул** ва **фиъал** (ба касри аввал ва фатҳи дуввум) низ ояд, чун *будур* ва *бидар* чамъи *бадрат* ва бар **фуъал** (ба замми аввал ва фатҳи дуввум), чун *нуваб* чамъи *навбат* меояд; ва гоҳе бар вазни **фаъоил** низ ояд, чун *сароир* чамъи *саррат* ва бар вазни **фаълӣ** (ба касри лом) низ меояд, чун *лаёлӣ* чамъи *лайлат*. Ва калимае, ки бар вазни **фиълат** (ба касри аввал ва сукуни сонӣ) бошад, чамъаш аксар бар вазни **фиъал** (ба касри аввал ва фатҳи дуввум) ояд, чун *лиқаҳ* чамъи *лиқҳат* ва бар вазни **фиъол** (ба касри аввал) ва **афъул** (ба фатҳи аввал ва замми севвум) кам меояд, чун *лиқоҳ* чамъи *лиқҳат* ва *анъум* чамъи *неъмат*. Ва калимае, ки бар вазни **фуълат** (ба замми аввал ва сукуни сонӣ) бошад, чамъаш аксар бар вазни **фуъал** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) ояд, чун *бурақ* чамъи *бурқат*; ва ҳам чамъи ин

вазн бар вазни **фуъул** ояд, чун *хучур* чамъи *хучрат* ва **фиъл** (ба каср) чун *биром* чамъи *бурмат* кам меояд; ва гоҳе бар вазни **фаъоил** низ меояд, чун *ҳароир* чамъи *хуррат*. Ва калимае, ки бар вазни **фаълат** (ба фатхот) бошад, чамъаш аксар бар вазни **фиъл** (билкаسر) ояд, чун *риқоб* чамъи *рақабат*; ва гоҳе бар вазни **афъул** (ба фатҳи аввал ва замми севвум) ояд, чун *айнуқ* чамъи *ноқат*, ки дар асл *навақат* буд ва бар вазни **фиъал** (билкаسر ва фатҳи сонӣ) ояд, чун *тияр* чамъи *торат* ва бар вазни **фуъл** (биззам) низ ояд, чун *будан* чамъи *баданат*. Ва калимае, ки бар вазни **фаълат** (ба фатҳи аввал ва касри сонӣ) бошад, чамъаш бар вазни **фаъил** (ба фатҳи аввал ва касри сонӣ) ояд, чун *маъид* чамъи *маъидат*. Ва калимае, ки бар вазни **фуълалат** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) бошад, чамъаш бар вазни **фуъал** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) ояд, чун *тухам* чамъи *тухамат*. Ва исме, ки бар вазни **фаъл** (ба фатх) бошад, чамъаш аксар бар вазни **афъилат** (ба фатҳи аввал ва касри айн) ояд, чун *азминат* чамъи *замона* ва ҳам чамъи ин вазн самоъан бар вазни **фуъул** (ба замматайн) ояд, чун *қузул* чамъи *қазол* ва бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *ғизлон* чамъи *ғазол* ва бар вазни **фуъул**, чун *унуқ* чамъи *аноқ* ояд; ва агар сифати мушаббах бар ин вазн ояд, чамъаш бар вазни **фуъало** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) ояд, чун *ҷубано* чамъи *ҷабон* ва бар вазни **фуъул** (ба замматайн) ояд, чун *сунуъ* чамъи *сануъ* ва бар вазни **фиъл** (билкаسر), чун *чиёд* чамъи *қавод* ояд. Ва исме, ки бар вазни **фиъл** (билкаسر) бошад, чамъаш аксар бар вазни **афъилат** (ба фатҳи аввал ва касри айн) ва **фуъул** (ба замматайн) ояд, чун *аҳмират* ва *ҳумур* чамъи *ҳимор*; ва гоҳе самоъан бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *сийрон* чамъи *сивор* бар вазни **фаъоил**, чун *шамоил* чамъи *шимол* ояд; ва агар сифати мушаббах бар ин вазн ояд, чамъаш бар вазни **фуъул** (ба замматайн), чун *қунуз* чамъи *киноз* ва бар вазни **фаъл** муфрад ва чамъ бар як вазн ояд, чун *ҳаҷҷон* чамъи *ҳаҷҷон*. Ва исме, ки бар вазни **фуъл** (биззам) бошад, чамъи ин

аксар бар вазни **афъилат** (ба фатхи аввал ва касри айн) ояд, чун *ағрибат* чамъи *ғуроб* ва гоҳе бар вазни **фуъул** (ба замматайн), чун *қуруд* чамъи *қурод* ва бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *ғирбон* чамъи *ғуроб* ва бар вазни **фуълон** (биззам), чун *руққоқ* чамъи *руқоқ* ва бар вазни **фиълат** (билкаسر), чун *ғилмат* чамъи *ғулом* ва бар вазни **фуъл** (биззам), чун *зубб* чамъи *зубоб* ояд, ва агар **сифати мушаббах** бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **фиълон** (билкаسر) ояд, чун *шиҷъон* чамъи *шучоъ* ва бар вазни **фуъало** (ба замми аввал ва фатхи сонӣ), чун *шучаъо* чамъи *шучоъ* ояд; ва агар бар ҳамин се вазни мазкура муаннаси самоъӣ ояд, чамъаш бар вазни **афъул** (ба фатхи аввал ва замми солис) ояд, чун *аънуқ* чамъи *аноқ* ва *азруъ* чамъи *зуроъ* ва *аъқуб* чамъи *уқоб* ояд ва *амкун* (ба фатхи аввал ва замми солис) шоз аст. Ва исме, ки бар вазни **фиълолат** мусалласуло бошад, яъне *фо-и у* мазмум ё мафтӯҳ ё максур бувад, чамъаш бар вазни **фаъоил** ояд, чун *ҳамоим* чамъи *ҳамолат* ва *расоил* чамъи *рисолат* ва *завоиб* чамъи *зувобат*. Ва исме, ки бар вазни **фаъил** бошад, чамъаш аксар бар вазни **афъилат** (ба фатхи аввал ва касри айн) ояд, чун *арғифат* чамъи *рағиф* ва бар вазни **фуъл** (ба замматайн), чун *руғуф* чамъи *рағиф* ва бар вазни **фуълон** (биззам), чун *риғфон* чамъи *рағиф* ва гоҳ бар вазни **афъило** (ба фатхи аввал ва касри айн), чун *ансибо* чамъи *насиб* ва бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *фисол* чамъи *фасил* ва бар вазни **афъил** (ба фатхи аввал ва касри айн), чун *афоил* чамъи *афил* ва бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *зилмон* чамъи *залим* ва бар вазни **афъил** низ, чун *аҳодис* чамъи *ҳадис*; ва агар **музоаф** бар ин вазн ояд, чамъаш бар вазни **фуъл** (ба замматайн) кам ояд, чун *сурур* чамъи *сарир*; ва агар **сифати мушаббах** бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **фуъало** (ба замми аввал ва фатхи сонӣ) ояд, чун *курамо* чамъи *карим* ва бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *киром* чамъи *карим* ва бар вазни **фуъл** (ба замматайн), чун *нузур* чамъи *назир* ва бар вазни **фуълон** (биззам), чун *су-*

нён чамъи *санӣ* ва бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *хисён* чамъи *хасий* ва бар вазни **афъол** (билфатх), чун *ашроф* чамъи *шариф* ва бар вазни **афъило** (ба фатхи аввал ва касри айн), чун *асдиқо* чамъи *садиқ* ва бар вазни **афъилат** (ба фатхи аввал ва касри айн), чун *аҳиббат* чамъи *ҳабиб* ва бар вазни **фуъл**, чун *зуруф* чамъи *зариф*; ва гоҳе бар вазни **фаъоло** (ба фатхи аввал ва чаҳорум), низ ояд, чун *ятомо* чамъи *ятим*; ва агар **сифати мушаббах** аз ин вазн ба маънини **мафъул** бошад, чамъаш аксар бар вазни **фаъло** (ба фатхи аввал ва фатхи лом) ояд, чун *қатло* чамъи *қатил* ва гоҳ бар вазни **фуъало** (ба замми аввал ва фатхи сонӣ), чун *қутало* чамъи *қатил* ва бар вазни **фуъоло** (ба замми аввал ва фатхи лом), чун *усоро* чамъи *асир* ояд ва *марзо* (билфатх) чамъи *мариз* шоз аст; ва агар **сифати мушаббах** бар вазни **фаъилат** бошад, чамъаш аксар бар вазни **фаъоил** ояд, чун *сабоеҳ* чамъи *сабиҳат* ва бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *сибоҳ* чамъи *сабиҳат* ва гоҳе бар вазни **фуъало** низ ояд, чун *хулафо* чамъи *халифат*. Ва исме, ки бар вазни **фаъул** (билфатх) бошад, чамъаш аксар бар вазни **афъилат** (ба фатхи аввал ва касри айн) ояд, чун *аъмидат* чамъи *амуд* ва бар вазни **фуъл** (ба замматайн), чун *умуд* чамъи *амуд* ва гоҳе бар вазни **фиълон** (билкаسر), чун *қиъдон* чамъи *қатуд* ва гоҳе бар вазни **афъол** (билфатх), чун *афлоъ* чамъи *фалуъ* ва бар вазни **фаъоил**, чун *заноиб* чамъи *зануб*. Ва агар исме бар вазни **фаъулат** (ба фатхи аввал) бошад, чамъаш бар вазни **фаъоил**, чун *ҳамоил* чамъи *ҳамулат* ояд; ва агар **сифати мушаббах** бар ин вазн бошад, аксар чамъаш бар вазни **фуъл** (ба замматайн) ояд, чун *субур* чамъи *сабур* ва гоҳе бар вазни **фуъало** (ба замми аввал ва фатхи айн), чун *вудадо* чамъи *вадуд* ва бар вазни **афъол**, чун *авдоъ* чамъи *адувв* ояд; ва агар **сифати мушаббах** бар ин вазн барон муаннас ояд, чамъаш бар вазни **фаъоил** ояд, чун *аҷоиз* чамъи *аҷуз*. Ва калмае, ки бар вазни **фуъл** (ба замматайн) бошад, чамъаш самоъан бар вазни **афъил** ояд, чун *аориз* чамъи *уруз*. Ва агар исме

бар вазни **фoъил** бошад, чамъаш аксар бар вазни **фавоил** (ба фатх) ояд, чун *кавоҳил* чамъи *қоҳил*, ба маънии мобайни ҳар ду шона; ва гоҳе бар вазни **фуълон** (биззам), чун *ҳуҷрон* чамъи *ҳочир* ва бар вазни **фиълон** (билкасп), чун *чин-нон* чамъи *чонн*; ва агар **сифат**, яъне **исми фoъил** ва **сифати мушаббаҳ** бар ин вазн ояд, чамъаш аксар бар вазни **фуъл** (ба замми аввал ва ташдиди айни мафтӯх) ояд, чун *чуҳҳоғ* чамъи *қоҳил* ва бар вазни **фуъл** (ба замми аввал ва ташдиди айни), чун *чуҳҳоғ* чамъи *қоҳил* ва бар вазни **фаъалат** (ба фатҳатайн), чун *фасақат* чамъи *фосиқ* ва агар нокис бошад бар вазни **фуъалат** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ), чун *қузот* чамъи *қозӣ*, ки дар асл *қузят* буд, ёи мутаҳарриқи моқабли он мафтӯх, ё-ро ба алиф бадал карданд; ва бар вазни **фуъл** (биззам), чун *бузл* чамъи *бозил* ва бар вазни **фуъало** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ), чун *шуаро* чамъи *шоир* ва бар вазни **фуълон** (биззам), чун *суҳбон* чамъи *соҳиб* ва бар вазни **фиъл** (ба каср), чун *тиҷор* чамъи *тоҷир* ва бар вазни **фуъул** (ба замматайн), чун *қузуд* чамъи *қоид* ва бар вазни **фуъоло** низ ояд, чун *туҳоро* чамъи *тоҳир* ва бар вазни **афoъил** низ ояд, чун *аботил* чамъи *ботил* ва *фаворис* чамъи *форис* шоз аст; ва агар муаннас бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **фавоил** ояд, чун *ҳавоиз* чамъи *ҳоиз* ва бар вазни **фуъал** (ба замми аввал ва ташдиди айни), чун *ҳуйяз* чамъи *ҳоиз*. Ва агар **исме** бар вазни **фoъилат** бошад, чамъаш аксар бар вазни **фавoъил** ояд, чун *кавосиб* чамъи *қосибат* ва агар **сифат**, яъне **исми фoъил** ва **сифати мушаббаҳ** бар вазни **фoъилат** ояд, чамъаш низ бар вазни **фавoъил** ояд, чун *навоим* чамъи *ноимат* ва бар вазни **фуъал** (ба замми аввал ва ташдиди айни мафтӯх), чун *нӯвам* чамъи *ноимат*. Ва агар **исме** бар вазни **фуъл**, яъне **исми чаҳорҳарфӣ**, ки робети *ӯ* алифи мақсура бошад ва фои *ӯ* ба ҳар се ҳаракат, ки бошад, чамъаш бар вазни **фиъл** (билкасп) ояд, чун *инoс* чамъи *унсо*; ва агар **сифати мушаббаҳ** бар ин тавр ояд, чамъаш низ бар вазни **фиъл** ояд, чун *итoш* чамъи *атишо* ва бар вазни **фаъоло**

(ба фатҳи аввал ва чаҳорум), чун *ҳарoмо* чамъи *ҳурмо* ва бар вазни **фаъоли** (ба фатҳи аввал ва касри лом) низ меояд, чун *даъовӣ* чамъи *даъво*; ва агар **фуъло** муаннаси **исми тафзил** бошад, чамъаш бар вазни **фуъал** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) ояд, чун *суғар* чамъи *сугро*. Ва агар **исме** бар вазни **фаъло** (билфатҳ) бошад, чамъаш бар вазни **фаъоло** (ба фатҳи фо ва лом) ояд, чун *саҳоро* чамъи *саҳро* ва бар вазни **фаъоли** (ба касри лом), чун *сахорӣ* чамъи *сахро* ва бар вазни **фаъолий** (ба фатҳи аввал ва касри лом ва ташдиди ё), чун *сахорӣ* чамъи *сахро*; ва агар **сифати мушаббаҳ** бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **фиъл** (ба каср), чун *битoҳ* чамъи *батҳо* ва бар вазни **фаъолий** (ба фатҳи аввал ва касри лом ва ташдиди ё), чун *азорӣ* чамъи *азро*; ва агар **сифати мушаббаҳ** бар вазни **фуъало** (ба замми аввал ва фатҳи сонӣ) бошад, чамъаш низ бар вазни **фиъл** ояд, чун *ишор* чамъи *ашро*. Ва калмае, ки бар вазни **фуъоло**, яъне **исми панҷҳарфӣ**, ки охираш алифи мақсура бошад, чамъаш бар вазни **фуъолаёт** (ба замми аввал ва фатҳи лом) ояд, чун *ҳубораёт* чамъи *ҳуборо* ва гоҳе бар вазни **фаъоли** (ба касри лом), ояд, чун *ҳаботӣ* чамъи *ҳубото* ва бар вазни **фаъонил** низ ояд, чун *ҳабоир* чамъи *ҳуборо*. Ва агар **исме** бар сурати **اعمال** ояд, яъне било таъйини ҳаракати аввал ва солис, чамъаш бар вазни **афoъил** ояд, чун *асобеъ* чамъи *асбаъ* ва *ачодил* чамъи *ачдал*; ва агар **сифати мушаббаҳ** бар вазни **афъал** ояд, чамъаш бар вазни **фуълон** ояд, чун *ҳумрон* чамъи *аҳмар* ва бар вазни **фуъл** (биззам), чун *ҳумр* чамъи *аҳмар*. Ва агар **исми тафзил** бар ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **афoъил** ояд, чун *афозил* чамъи *афзал*. Ва **исме**, ки бар вазни **اعمال** (яъне **фаълон**, **фиълон**, **фуълон**)* ба ҳаракоти сулсаи **фо** ва сукуни айни бувад, чамъаш бар вазни **фаъолийн** (ба фатҳ) ояд, чун *шаётгин* чамъи *шайтон* ва *сароҳин* чамъи *сирҳон* ва гоҳе бар вазни **фиъл** (ба каср) низ ояд, чун *сироҳ* чамъи *сирҳон* ва гоҳе бар вазни **фаъолий** (ба фатҳи аввал ва касри лом ва ташдиди ё), чун *аносий* чамъи *инсон*; ва агар **сифати мушаббаҳ** бар

ин вазн бошад, чамъаш бар вазни **фиъол** (ба каср) низ ояд, чун **ғизоб** чамъи **ғазбон** ва бар вазни **фаъоло** (ба фатҳи аввал ва фатҳи лом), чун **сақоро** чамъи **сақрон**; ва чамъе, ки аз **сифати мушаббах** бар вазни **фаъоло** (ба фатҳ) ояд, фои калимаи онро дар ин чаҳор лафз замма дода мешавад, чун **қусоло** чамъи **каслон** ва **сукоро** чамъи **сақрон** ва **учоло** чамъи **ачлон** ва **ғуёро** чамъи **ғайрон**. Ва калимае, ки бар вазни **фаъилон** (ба фатҳи аввал ва касри сонӣ) бошад, чамъи он бар вазни **фаъолий** (ба касри лом ва ташдиди ё), чун **заробий** чамъи **зарибон**; ва гоҳе бар вазни **фиъло** (ба касри фо ва фатҳи лом), чун **зирбо** чамъи **зирбон**. Ва калимае, ки бар вазни **фаъил** (ба фатҳи фо ва касри айн) бошад, чамъаш бар вазни **афъол** ояд (**билфатҳ**), чун **амвог** чамъи **майит** ва бар вазни **фиъол** (ба каср), чун **ҷиёд** чамъи **ҷайид** ва бар вазни **афъило** (ба фатҳи аввал ва касри айн), чун **абйино** чамъи **байин** ояд; ва гоҳе бар вазни **фаъло** (ба фатҳ) низ ояд, чун **мавто** чамъи **майит**. Ва лафзе, ки бар вазни **фуъол** (ба замми аввал ва ташдиди айн) бошад, чамъаш бар вазни **фаъолил** ояд, чун **авовир** чамъи **уввор**. Ва лафзе, ки бар вазни **мафъул** ё **мифъол** (**билкаср**) бошад, чамъаш бар вазни **мафъоӣл** ояд, чун **маловин** чамъи **малъун** ва **мафотех** чамъи **мифтоҳ**. Ва лафзе, ки бар вазни **муфъил** (ба замми мим ва касри айн) бошад, чамъаш низ гоҳе бар вазни **мафъоӣл** ояд, чун **манокир** чамъи **мункир** ва **мафотир** чамъи **муфтир**. Ва калимае, ки бар вазни **مقتل** ва **مقتلة** (ба фатҳи мим ё касри мим; яъне **мафъил**, **мафъилат** ва **мифъил**, **мифъилат**)* бошад, чамъаш бар вазни **мафъоӣл** ояд, чун **масоҷид** чамъи **масҷид** ва **маҳомид** чамъи **маҳмидат** ва **мақотеъ** чамъи **миқтаъ** ва **маҳочим** чамъи **миҳҷамат**. Ва калимае, ки бар вазни **муфъил** (ба замми мим ва касри айн) бошад, чамъаш бар вазни **мафъоӣл** ояд, чун **матофил** чамъи **мутфил**. Ва калимае, ки ҳамвазни **маҳрӣ** (**билфатҳ**) ва **суррият** (ба замми аввал ва касри рои мушаддад ва ташдиди таҳтонӣ) ва **сиълот** (**билкаср**) ва **калансуб** (ба фатҳи аввал ва сонӣ ва сукуни нун ва замми

син) ва **қаҳавбот** (ба фатҳи аввал ва сонӣ) ва **ишрин** (**билкаср**) бошад, чамъаш бар вазни **фаъоли** (ба фатҳи аввал ва касри лом) ояд, чун **маҳорӣ** ва **сарорӣ** ва **саъоли** ва **қалосӣ** ва **қаҳобӣ** ва **ашорӣ**; ва чамъи **маҳрӣ** бар вазни **фаъоло** (ба фатҳи аввал ва фатҳи лом) ва **фаъолий** (ба фатҳи аввал ва касри лом ва ташдиди ё) низ ояд, чун **маҳоро** ва **маҳорий**. Ва калимае, ки бар вазни **улье** ва **қубо** ва **ҳулоё** бошад, чамъи у бар вазни **фаъолий** (ба фатҳи аввал ва касри лом ва ташдиди ё) бувад. Ва калимае, ки ҳамвазни **чаронз** ва **қурисо** ва **ҳуборо** ва **харобат** бошад, чамъаш бар вазни **фаъоил** ояд, чун **чаронз** ва **қароис** ва **ҳабоир** ва **хароиб**. Ва калимае, ки ҳамвазни **иклим** ва **ақвол** бошад, чамъаш бар вазни **афъоӣл** ояд, чун **ақолим** ва **ақовил**. Ва калимае, ки ҳамвазни **танассуб** ва **таҷрибат** бошад, чамъаш бар вазни **тафъоӣл** (ба фатҳи аввал ва касри айн), чун **таносиб** ва **таҷориб** ояд. Ва калимае, ки аввали он то ва робеъи он мадда бувад, чамъаш бар вазни **тафъоӣл** ояд, чун **тамосил** чамъи **тимсол** ва **тасовир** чамъи **тасвир**. Ва калимае, ки ҳамвазни **билағн** (ба касри аввал ва фатҳи сонӣ) бошад, чамъаш бар вазни **фаъолин** (ба фатҳи аввал ва касри лом) ояд, чун **балогин** ва чамъи **рубӯғин** муҷаррад ҳар чи мулҳақ ба он бошад, бар вазни **фаъолил** ояд, чун **чаъофир** чамъи **чаъфар** ва **қаводид** чамъи **қавдад** ва чамъи **хамосин** муҷаррад низ бар ин вазн меояд, магар ба ҳазфи ҳарфи **ҳомис**, чун **сафорич** чамъи **сафрахл** ва чамъи **лафзи** **рубӯғин** **мазид** ё **мулҳақ** ба он, ки ҳарфи **робеъи** он мадда бошад, чамъаш бар вазни **фаъоӣл** ояд, чун **қаротис** чамъи **қиртос** ва **чалобиб** чамъи **чилбоб** ва **қанодил** чамъи **қандил** ва **асофир** чамъи **усфур**. Ва чамъи **исме**, ки мансуб ё чамъе бошад бар вазни **фаъолилат** ва **мафъолилат** ва **фаъолият** ва **фаъоӣлат** (ба фатҳи аввал ва касри ҳарфи чаҳорум) ояд, чун **ҳанобилат** чамъи **ҳанбалӣ** ва **ашовират** чамъи **ашъарӣ** ва **асотизат** чамъи **устоз** ва **таломизат** чамъи **талмиз**, ки ҳар ду аҷампанд; ва гоҳе лафзи чамъро **бори** дигар чамъ **қунанд**, чун **ақолиб** чамъи **ақлуб**, ки чамъи

калб аст ва *ҷамоил* ҷамъи *ҷамол*, ки ҷамъи *ҷамл* аст ва *аноғим* ҷамъи *инғом* ва он ҷамъи *нағим* аст ва *буйотот* ҷамъи *буйот*, ки ҷамъи *байт* аст; ва гоҳе ҷамъ бар моддаи воҳиди худ наёяд, чун *нисо* ва *нисват* ва *нисвои* ҳар се лафз ҷамъи *имрӯбат* (*имрот*) аст; ва гоҳе ҷамъи мувофиқи қиёсе, ки муфради он мехоҳад наёяд ва инро ҷамъи хилофулқиёс гуянд ва истеъмоли он бар самъ мавкуф аст, чун *маҳосин* ҷамъи *ҳусн* ва *матовим* ҷамъи *таъом* ва *матовин* ҷамъи *таъна* ва *лавоқеҳ* ҷамъи *мулқиҳат* ва *тавоеҳ* ҷамъи *мутихат* ва *ансор* ҷамъи *насор*. Ва гоҳе лафзе бошад, ки аз авзонӣ ҷамъ набошад ва маънии ҷамъ дар у ёфта шавад ва онро исми ҷамъ гуянд, чун *рақб* (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) ба маънии суворон, исми ҷамъи *рокиб* ва *ҳадам* (ба фатҳатайн) ба маънии ходимон, исми ҷамъи *ҳодим* ва *зариб* (ба фатҳи аввал ва касри сонӣ) исми ҷамъи *зирбон* (ки билқаср аст) ва *абуд* (ба фатҳи аввал ва замми сонӣ) ба маънии обидон, исми ҷамъи *обид* ва *риҷлат* (билқаср) ба маънии пиёдагон, исми ҷамъи *роҷил* ва *руфқат* (ба замми аввал ва сукуни сонӣ) ба маънии рафиқон, исми ҷамъи *рафиқ* ва *ҷомил* (ба касри мим) исми ҷамъи *ҷамал*, ба маънии шугур ва *абид* бар вазни *фаъил* ба маънии бандогон, исми ҷамъи *абд* ва *тувом* (ба замми аввал ва мадди севвум) исми ҷамъи *таввум* (ки ба фатҳи аввал ва севвум) аст ва *қасбо* (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) исми ҷамъи *қасаб*, ки (ба фатҳатайн) ба маънии най аст ва *машшоҳ* (ба фатҳи мим ва сукуни шини муъчама ва замми таҳтонӣ) исми ҷамъи *шайх* ва *саҳоба* (билфатҳ) ба маънии ёрон, исми ҷамъи *соҳиб*. Ва чун аз лафзи муфрад, ки ба чизе мансуб бошад, ёи нисбат ҳазф кунанд, он муфрад дар маънии ҷамъ мешавад, чун *рум* ҷамъи *румӣ* ва *араб* ҷамъи *арабӣ*. Ва чун дар охири лафзе тои ваҳдат бошад, ҳар гоҳ он то-ро ҳазф кунанд, ба маънии ҷамъи он лафз мешавад, чун *калим* (ба фатҳи коф ва касри лом) ҷамъи *калима* ва *тамр* (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) ҷамъи *тамрат* ва *миёд* (ба касри мим ва сукуни айн) ҷамъи *меъдат*.

Ва гоҳе лафзе дар маънии ҷамъ мешавад ба зиёда қардани то дар охираш, чун *камоғат* ва *ҷабоғат*, ки муфради он *камоғ* ва *ҷабоғ* аст, ҳар ду ба маънии саморӯғ; ва ҷамъ ба алифу то дар охираш барои алами муаннас меояд, чунончи *ҳинду* ва *ҳиндот*; ва агар сифати муаннас бошад, ҷамъаш ба алифу то наёяд, чунончи *ҳоизро* ҷамъ *ҳавоиз* меояд, на *ҳоизот*; ва лафзе, ки дар у тои таънис аст, исм бувад ё сифат тои таъниси он ҳазф карда ба алифу то ҷамъ нумоянд, то иҷтимоъи ду аломати таънис лозим наёяд, чунончи *зорибот* ва *муслимот* ҷамъи *зорибат* ва *муслимат*; ва лафзе музаккар, ки сифати ғайри оқил бошад, гоҳе ҷамъаш низ ба алифу то ояд, чун *сибаҳл* ва *сибаҳлот*, ба маънии зани фарбеҳ ва *марфуғ* ва *марфуғот*; ва лафзе, ки уро ҷамъи тақсир наёмеда бошад, ҷамъаш низ ба алифу то ояд, чунончи *суродиқот* ҷамъи *суродиқ*, ё он ки дар ҳамосӣ ҷамъи тақсираш ба ҳазфи хомис омеда бошад, ба ибқои усули алифу то ҷамъаш оранд, чун *сафарҷалот* ҷамъи *сафарҷал*, ки ҷамъи тақсираш *сафориҷ* омедааст, ба ҳазфи хомис. Ва лафзе, ки бар вазни *фаълат* бошад (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ), дар ҳолати ҷамъ ба алифу то айни калиман он фатҳ ёбад, ба шарте ки аҷваф набувад, чун аз *тамрат* (ба сукуни мим) *тамарот* ояд (ба фатҳи мим) ва агар аҷваф бошад, айни калима ҳамчунон дар ҷамъ сокин монад, чунончи дар муфрад бувад, масалан аз *ҷавзат* ва *байзат* *ҷавзот* ва *байзот* ояд (ба сукуни вов ва ё), магар қавми Ҳузайл дар аҷваф низ ба таври саҳеҳ ва ғайра фатҳ хонанд, чунончи аз *ҷавзат* ва *байзат* *ҷавазот* ва *бязот* оранд (ба фатҳи вов ва ё). Ва лафзе ки бар вазни *фиълат* (ба касри аввал ва сукуни сонӣ) бошад, дар ҳолати ҷамъ ба алифу то ва айни калиман он фатҳ ва касра ёбад, чун аз *қисрат* *қисарот* (ба касри аввал ва фатҳи син) ва ҳам *қисирот* (ба касри аввал ва сонӣ) ва Бани Тамим дар ин сурати мазкура ба сукуни айни калима низ хонанд, чунончи *қисрот* (ба сукуни син). Ва лафзе, ки бар вазни *фиълат* (ба касри фо ва сукуни айн) агар аҷваф бошад мутлақан, яъне хоҳ во-

ви, хоҳ ёй, ё ноқиси вовӣ бувад, пас айни калима дар ин ҳар ду сура-
рат дар вақти чамъ сукун ва фатҳ
ёбад, чун *диймот* ва *диямот* (ба
сукуни ё ва фатҳи ё) чамъи *дий-*
мат, ки асли он *дивмат* буд, ба
маънии борони бераъду барқ, чун
байъот ва *баяъот* (ба сукуни ё ва
фатҳи ё) чамъи *байъат*, ба маънии
маъбади насоро, чунончи каниса
маъбади яҳуд. Ва лафзе, ки бар
вазни *фуълат* (ба замми аввал ва
сукуни сонӣ) бошад, дар ҳолати
чамъ айни калимаи он фатҳа ва
замма ёбад, чунончи аз *хучрат* —
хучарот ва *хучурот* ояд (ба замми
чим ва фатҳи он) ва Тамим ба
сукун низ хонанд, чунончи *хучрот*
(ба сукуни чим). Ва лафзе, ки
бар вазни *фуълат* (ба замми фо
ва сукуни айн) агар ноқиси ёй
ё ачвафи мутлақан бошад, дар
ин ҳолат чамъи айни калимаи он
сукун ва фатҳ ёбад, мисоли но-
қиси ёй, чун аз *руқят* — *руқёт* (ба
фатҳ ва сукуни коф) ва *ҳиллат* ва
ҳилёт; мисоли ачваф, чунончи аз
давдат ва *давлат* — *давадат* ва *ди-*
валот (ҳар ду ба сукун ва фатҳи
вов). Ва агар сифати мушаббаҳи
саҳеҳ ё музоъаф хоҳ бар вазни
фаълат (билфатҳ) бошад, ё *фиълат*
(билкаср), ё *фуълат* (биззам) бу-
вад, дар ҳолати чамъ ба алифу то
айни калима ба сукун ояд фақат,
чун аз *саъбат* — *саъбот* ва аз *суф-*
рат — *суфрот* ва аз *салбат* — *сал-*
бот ва аз *маддат* — *маддот* ва аз
шиддат — *шиддот* ва аз *муддат* —
муддот. Ва ҳар лафзе, ки бар ваз-
ни *ҷал* бошад, ба ҳаракоти салосаи
фо ва сукуни айн (яъне *фаъл*,
фиъл, *фуъл*)* ба шарте, ки муан-
нас аст ба тақдирӣ то, пас он низ
ҳукми *نعل*-и мусалласулфо дорад,
чун аз *арз-аразот* (ба фатҳи ро),
чунончи аз *тамрат* — *тамарот* ва
чамъи *урс* — *урусот* (ба заммаи ро)
ва фатҳан он, чунончи аз *хучрат* —
хучарот ва чамъи *ғайр* — *ғайрот* (ба
сукун); ва фатҳи ёи тахтонӣ, чу-
нончи аз *диймат* — *диямот*; ба сукун
ва фатҳи ё ва чамъ ба вову нун
барои лафзе меояд, ки дар охири
он топ фавқонӣ набувад ва алам
бошад музаккарн оқилро, чунончи
зайдин чамъи *зайд*, ё он ки сифат
бошад мар музаккарро, чунончи *зо-*
риб ва *мазруб*-ро чамъ *зорибун* ва
мазрубун меояд ва алифн мақсура-

ро дар чуни чамъ бияфгананд, чу-
нончи аз *мустафо* *мустафун* меояд,
лекин *сунун* чамъи *санат* ва *қиллун*
чамъи *қиллат* ва *аҳлун* чамъи *аҳл*
ва *арзун* чамъи *арз* хилофулқиес
аст. Ва *афъал* ва *фаъло*, чунончи
аҳмар ва *фаълон* ва *фаъло* (فعلی),
чунончи *атишон* ва санъате, ки муш-
тарак бошад миёни музаккар ва
муаннас, чунончи *ҷариҳ* ва *сабур*;
ин ҳар се қисм алфозро чамъ ба
вову нун намеояд ва ин чамъ ба
вову нун ба ҳолати рафъи бошад
ва илло дар ҳолати насби ва ҷаррӣ
хамин чамъи солими музаккар ба
ёи маъруфу нун ояд, чунончи *ра-*
айту *Зайдин* ва *зорибин* ва *мазру-*
бин ва *марарту* *бизайдин* ва *зори-*
бин ва *мазрубун*.

ЧАМЪУЛЧАМЪ جمع الجمع назди сар-
фиён чамъе, ки аз лафзи чамъ
оварда бошанд, чун *ақолиб* чамъи
ақлуб, ки чамъи *калб* аст ва *аноъ-*
им чамъи *инъом*, ки чамъи *наъим*
аст; ва ба истилоҳи суфийя шуҳуди
халқ аст қонм ба ҳақ; маънии ав-
вал аз «Фусули Ақбарӣ» ва маънии
сонӣ аз «Латоиф».

ЧАМАЛ چال шутури нар; ва ба зам-
ми чим ва ташдид ва фатҳи мим
(яъне *чуммал*)* ба маънии ҳисоби
аъдоди ҳуруфи абҷад; ва ба ин
маънӣ ба таҳфифи мим низ омада
(аз «Суруҳ» ва «Қомус» ва «Муай-
ид» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЧИМОЛ چمال ва ин чамъи *чамал*
аст; ва ба фатҳ (яъне *чамол*)* ху-
би сурат ва сират; ва биззам ва
ташдиду таҳфифи мим (яъне *чум-*
мол ва *чумол*)* хубрӯ ва хушсират;
ва ба фатҳ ва ташдиди мим (яъне
чаммол)* шутурбон (аз «Мунта-
хаб»).

ЧАМИЛ جميل хуб ва некӯ ва хубсу-
рат (аз «Мунтахаб»).

ЧИМОЪУЛИСМ جمع الاثم ба маънии
хурдани шароб; чи *исм* ба маънии
шароб омада; ва *чимоъулисм* ба
маънии шароб низ омада (аз «Мун-
тахаб»).

ЧАМОМ چمام осудагин асп баъд аз
мондагӣ; ва биззаму билкаср (яъне
чимом ва *чумом*)* оби манӣ, ки
фаҳро аз тарки чимоъ ҳосил ша-
вад; ва ба ҳар се ҳаракат, пур ва

лаболаб гаштани зарф ва паймона
(аз «Мунтахаб»).

ЧУМОН چمان марворид ва мухрахон
симин, ки ба шакли марворид со-
занд (аз «Мунтахаб»).

ЧАММОЗА چمازه сиған муболага; ба
маънии уштуру тээратор (аз «Мун-
тахаб»); ва дар кутуби форси ба
тахфи ми (яъне чамоза)* низ
омада.

ЧУМЪА//ЧУМУЪА چمه рӯзи одина
(аз «Мунтахаб»).

ЧАМРА چمره ахгари оташ ва сангре-
за; ва сангрета андохтан дар ҳаҷ
се мартаба; ва номн мараз, ки он
бусуре чанд паҳн бошад бағоят
сурх бо сӯзиши азим; ва дар форси
харорате ва бухорест, ки дар охири
зимистон ба се мартаба аз замин
бармехезад; дар чамраи аввал за-
мин гарм мешавад ва дар чамраи
дувум об гарм мегардад ва дар
чамраи севвум наботот гарм ша-
вад ва баргу шугуфа падида ояд
(аз «Бурхон» ва «Мунтахаб» ва
«Латонф»).

ЧАМИЛА چيله хуб ва неқу ва хуб-
сурат.

ЧУМДА چنده ба маънии бузург ва
баланд (аз «Бахори Аҷам»).

ЧУМЧУМА چچمه косаи сар, ки онро
каҷак низ гуянд; ва қадаҳи чӯбин;
ва хоҳе ки дар шӯристон бошад (аз
«Кашф» ва «Сурури» ва «Мунта-
хаб» ва «Шарҳи Нисоб»-и Мавлоно
Юсуф ва «Канз» ва «Мусталаҳот»).

ЧАМЪАФҒАНИ جمع افغانى навъе аз
камолоти тирандозӣ, ки тирхон бисёр
дар як ҷо зананд (аз «Чароғи хи-
доят»).

ЧУМЛАҒИ چملي ба маънии хама; ва
дар ин лафз ёи масдарист, ба маъ-
нии чумла шудан; ва ҳо, ки дар
охири лафзи чумла аст, ба кофи
форси бадал шуда, чунонки дар ҳо-
лати нисбат мисли *пардағи ва хо-
нағи* (*بردگی*) ва *ҳанги*); ва баъзе
муҳаққиқин навиштаанд, ки мета-
вонад, ки дар асл ба *чумлағи*
(*بچملي*) буда, аз олами *битамомӣ*
(*بتمامي*), ки бидуни ё мустаъмал аст
(аз «Бахори Аҷам»).

Фасли чим маъа нун

ЧАНГАЛИИ ЯКПО چنگلي يکپا навъе
аз ҳайвонот ба сурати инсон, ки як
по дорад, аз тамизу нутқ бебаҳра
аст; ба *мачоз* мардуми бешуур ва
бесарупо (аз «Мусталаҳот»).

ЧУНУДИ КИБРИЕ چنود کبريا киноя
аз малонк.

ЧАНОБ چناب даргоҳ ва остона ва
ғирдоғирди сарой ва канор; маъхуз
аз чанб, ки ба маънии паҳлу ва
канора бошад; ва касоне ки барои
ин маъни биззам (яъне *чуноб*)*
хонанд, ғалат аст, чаро ки *чуноб*
(биззам) ба маънии дарди паҳлуст
(аз «Мунтахаб» ва «Сихох» ва
«Латонф» ва «Канз»); ва дар фор-
си *чаноб* (ба *фатх*) номи бозӣ ва
ба маънии гарав ва шарт ва ки-
мор; ва ба зам ба маънии дугон-
дугон; ва билкаср (яъне *чиноб*)*
ресмон бошад, ки бар гардани ча-
ҳорпоя банданд ва ҳар ҷо, ки хо-
ханд баранд (аз «Бурхон» ва ғай-
ри он).

ЧАНУБ چنوب тарафи дасти рости ка-
се, ки рӯ ба сӯи машрик дошта
бошад; ва ба маънии боде, ки аз
тарафи дасти рости он шахс вазад
(аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва
«Кашф» ва «Мадор» ва «Латонф»
ва «Канз»); ва Мавлоно Юсуф иб-
ни Монеъ, ки аз ақобири аҳли таҳ-
қиқанд, чунин навиштаанд, ки *ча-
нуб* боде ки аз ҷониби ямини Каъ-
ба вазад, ҷи Каъбаро араб як
шаҳс қарор додаанд, ки рӯяш ба
сӯи машрик аст; ва *чануб* маъхуз
аз *чанб* аст, ки ба маънии паҳлу
бошад; ва таҳсиси *чанб* ба ямин аз
ин сабаб қарданд, ки ҷанби ямин
шаки аъзами бадан аст.

ЧАНОИБ چنائب ба маънии аспони
ороста, ки пешсувори салотин ва
умаро баранд; ва ин *чамъи чанибат*
аст (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва
«Шамси»).

ЧУНУБ چنوب марди беғусл; ва ба
фатҳи аввал ва суқуни сонӣ (яъне
чанб)* ба маънии паҳлу ва канора
(аз «Мунтахаб»).

ЧАНИБАТ چنيبт аспи кутал, ки пеш-
сувори салотин ва умаро баранд
(аз «Кашф» ва «Бахори Аҷам» ва
«Суроҳ»).

ЧУНОТ چنات *чамъи* чонӣ, ки ба маънини гунаҳгор бошад.

ЧАННАТ چنت бихишт; ва дар асл бӯстонеро гӯянд, ки дарахтони ӯ заминро пӯшида бошад; чи дар ҳар лафзи арабӣ, ки чиму нун бошад, маънии хафо ва пӯшидагӣ дар он малҳуз бошад, чунончи париро **чин** аз он гӯянд, ки аз назар пӯшида аст; ва **чанин** ба маънии бачае, ки дар шикам пӯшида бошад; ва **чунна** (биззам) ба маънии сипар, ки мардро мепӯшад (аз «Шарҳи Нисоб»-и Мавлоно Юсуф ибни Монеъ раҳматуллоҳи алайҳи).

ЧАНОБАТ چنايت дурӣ; ва *маҷозан* ба маънии ҳолати ғусл, чаро ки дар он низ дури аз таҳорат бошад (аз «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧИНОЯТ چنايت гуноҳ қардан (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва «Қанз»).

ЧИНОЕТ چنايات таксирот.

ЧАНОХ چناح боли мурғ ва бозуи даст ва муқаддимаи лашқар, ки онро хировул гӯянд; ва биззам (яъне **чуноҳ**)* ба маънии гуноҳ (аз «Маддор» ва «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавохир» ва «Қашф» ва «Суруҳ» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧУНБИШИ ЗАНАХ چنبيش زناح масҳарагӣ.

ЧУНД چند лашқар ва сипоҳ; ва номи даво, ки хояи сағобӣ бошад; ва ба фатҳ (яъне **Чанд**)* номи шаҳр аз Турон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Сурури» ва «Қанз»).

ЧУНУД چنود лашқарҳо; ва ин *чамъи* чунд аст (аз «Қашф» ва «Қанз»).

ЧУНАИД چنيد номи яке аз авлиёи қомилн сокини Бағдод.

ЧАНТУР چنتر лафзи ҳиндист; номи созе, ки онро бийн низ гӯянд ва шакли ӯ бо тарозу мушобаҳат дорад ва он чӯбе бошад мисли гардани танбӯр ва зери ҳар ду сари он ду кадуи мудаввар васл қарда бошанд ва бар он чӯб, ки болои ҳар ду каду бошад, мисли танбӯра торҳо кашанд; пас он чӯб ба манзалан шохини тарозуст ва ҳар ду каду ба манзалан ҳар ду палла; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **чантур** навъе аз бийн аст ба зиёдати чанд

тор аз бийн; ва баъзе аз олоти расад.

ЧИНС چنس як навъ аз ҳар чиз, ки дар ӯ ақсоми чизҳо бошад (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»); ва ба истилоҳи мантиқиён **чинс** онро гӯянд, ки дар таҳти он чанд навъ мундариҷ бувад; ва **навъ** онро гӯянд, ки таҳти он асноф воқеъ шавад; ва **синф** онро номанд, ки дар таҳти он афрод бошанд, чунончи хайвон, ки **чинс** аст ва инсон **навъ** ва фарангӣ ва ҳабашӣ ва ҳиндӣ ва кӯҳӣ аснофанд ва ашхоси ҳар **синф** афрод хастанд.

ЧИНОС چنيس дар иборат ва шеър ду лафз овардан, ки дар талаффуз мушобех бошанд.

ЧАНИБАТКАШ چنبيت كاش мирохӯр (аз «Сироч»).

ЧАНАФ چنت майл қардан ба сӯи зулм (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ЧАНОҒ ва **ЧАНОҚ** چناغ و چناق ба маънии шарт ва ғарав бошад, ки ду кас бо ҳам банданд; ва биззам (яъне **чуноғ** ва **чуноқ**)* домани эин ва зинпӯш (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва луғоти туркӣ); ва дар «Мусталаҳот» навишта: ғарав, ки бо ҳам банданд ва онро «маро ёд ва туро фаромӯш» низ гӯянд.

ЧАНГ چنگ ба лафзи қардан ва овардан ва *пайвастан* ва *уфтодан* ва *доштан* мустаъмал мешавад (аз «Баҳори Аҷам»); ва **чунг** (биззам) баёзи бузург, ки дар он ҳар қисм ашъор ва ғайра мундариҷ бошанд (аз «Бурҳон»).

ЧУНБАК چنبك част қардан ва ҳез қардан (аз «Бурҳон»).

ЧАНГАЛИИ ПОЯК چنگليء پايك ҳайвонест ба сурати одаим, ки як по дорад (аз «Баҳори Аҷам»).

ЧУНБИШИ АВВАЛ چنبيش اول *киноя* аз ҳаракати фалак ё ҳаракати сайёрот аз бурҷи Ҳамал ё ҳаракати қалами қазо (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч»).

ЧАНДАЛ چنديل бар вазни сандал; ба маънии санги бузург (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латонф»).

ЧАНОН چنان бар вазни *сахоб*; ба маънии дил; ва ба қасри чим (яъне

чинон)* *чамъи чаннат*, ки ба маънии бихишт аст (аз «Кашф» ва «Комус» ва «Мунтахаб»).

ЧУН چن сипар; ва билкасп (яъне чини)* парӣ; ва ин исми чинси парӣён аст, ки бар воҳид ва касир итлоқ метавон кард, чунонки инсон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

ЧАНИН چنين бар вазни *фаъил*; баъчае, ки дар шиками модар бошад (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).

ЧИННА چنه парӣён (аз «Мунтахаб»); ва *чунна* (биззам ва ташдиди нун) ба маънии сипари фарох (аз шарҳи «Нисоб»).

ЧУНОБА چنابه ду кудак, ки ба як хамл мутаваллид шаванд; ба араби тавъамон гуянд; ва *маҷозан* ба маънии дугон-дугон (аз «Бурҳон» ва ғайра).

ЧАНОЗА//ЧИНОЗА چنازه тобути мурда (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧИННИЙ چنى чинни воҳид; ва чин исми чинс аст парӣёнро; ва *чин* муштақ аз *чунун* аст, ки ба маънии пӯшида шудан бошад; чун парӣ сифати ихтифо ва пушидагӣ дорад, уро *чинний* гуфтанд; ва касоне, ки *чамъи чинн ачинна* гуянд (ба фатҳи аввал ва касри чим ва ташдиди нун) ғалат аст, чаро ки *ачинна чамъи чанин* аст ва *чанин* бачаеро гуянд, ки дар шикам бошад ва *чаний* (ба фатҳи аввал ва касри нун ва ёи мушаддад) меваеро гуянд, ки аз дарахт чида шавад («Шарҳи Нисоб» аз Мавлоно Юсуф ибни Монеъ).

ЧАНГИ ЗАРГАРИ چنگ زرگرى чанги ба маслаҳат ва чанги сохта, ки бидуни кина бошад барои фиреб додани шахси дигар (аз «Рашиди» ва «Чаҳор шарбат» ва «Бурҳон» ва «Сироҷ» ва «Мусталаҳот»).

ЧУНУНИ ДАВРИ چنون دورى навъе аз чунун, ки дар айёми баҳор баъзе ҷавонро зоҳир шавад (аз «Баҳори Аҷам»).

ЧИНСИ ОЛИ چنى عالى ба истилоҳи мантиқ он ки фавқи ҷамеъи аҷнос бошад, чунонки ҷавҳар, ки фавқи ҷисми мутлақ аст ва ҷисми мутлақ фавқи ҷисми номӣ ва ҷисми номӣ

фавқи ҳайвон аст ва ҳайвон фавқи инсон; ба ҳамин ҷиҳат инсонро навъи софил гуянд.

Фасли чим маъа вов

ЧАВЗИ БУЕ چوز بويе ба маънии чаепхал.

ЧАВЗО چوزا номи бурҷест аз буруҷи осмон; дар асли луғат *чавзо* ба маънии гуспанди сиёҳ, ки миёни ӯ сапед бошад; ва чун ҳамчунин гуспанд дар миёни галлан гуспандони сиёҳи мутлақ бағоят азҳар ва намудор бошад, ҳамчунин бурҷи мазкур низ ба инсбати дигар буруҷи кавокиб равшанӣ дорад ва дар миёни ҳама буруҷ мумтоз аст, лиҳозо ба ин исм мусаммо карданд; ва сураташ ба шакли ду кудакӣ бараҳна аст, ки пайн ҳамдигар даромадаанд. Ва сивои он *Чавзо* номи сурати дигар аст аз суварӣ ҷанубӣ ба сурати марди қоим ба ду курсӣ, минтақабаста ва шамшере ҳамоил андохта ва ба дасти рост асое болаи сар гирифта ва дасти чап дар остин кашида; ва бад-ин маънӣ Хоҷа Ҳофиз фармояд, мисраъ:

Чавзо саҳар ниҳод ҳамоил баробарам...

(аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Бирҷандӣ»-и шарҳи бист-бобӣ).

ЧАВО چوى бар вазни *наво*; ба маънии сӯзиши дил аз ишқо маҳаббат (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).

ЧАВРАБ چورب мӯза ва он чи пойро пӯшанд (аз «Кашф»).

ЧАВОБ جواب посух; ва ба истилоҳ ба маънии муқобил; ва ба фатҳи чим ва сукуни вов ва алифи мамдуда (яъне *чав-об*)* обе, ки чав дар он ҷушониди ба беморон диҳанд ва онро *оши чав* низ гуянд; ва ба фатҳи аввал ва сонӣ ва сукуни севвум ва касри бон муваҳҳада (яъне *чавоби*)* ҳавзҳои бузург; ба ин маънӣ дар асл *чавобӣ буда*, *чамъи чобия*; ёи тахтонӣ ба ҷиҳати таҳфиф ҳазф кардаанд (аз «Мунтахаб»).

ЧУЪУЛКАЛБ جوع الكلب иллатест, ки харчанд иҳрад сер нашавад; ва иштидоди иштихон таом ва ҳирс бар

- маъкулот хамчунон бошад; ва ни маразро **шаҳвати калби** низ гуянд.
- ЧАВОЗИБ** چواذب *ҷамъи ҷозиб*, ки ба маънии кашанда аст; ва ба маънии кашиш мустаъмал мешавад; ва ба замми аввал (яъне **ҷувозиб**)* таомест, ки аз шакару биринчу гӯшт пазанд (аз «Мунтахаб»).
- ЧАВДАТ** چودت неқӣ ва нек шудан ва хубии ҳар чиз; ва биззам (яъне **тезрафтории асп** (аз «Мунтахаб» ва «Кашф» ва шуруҳи «Нисоб»).
- ЧАВОРЕҲ** چوارح ба маънии дасту по ва забон ва дигар аъзон одаи ва ҷонварони шикорӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ЧАВД** چود неқӣ ва чизҳои нек; ва борони бисъёр; ва биззам (яъне **чуд**)* бахшиш ва саховат; ва номи деҳест (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва ғайри он).
- ЧАВОНМАРД//ЧУВОНМАРД** چوانمرد сахӣ ва қарим (аз «Сироч»).
- ЧАВҲАРИ ФАРД** چوهر فرد ҷузвӣ лоятаҷаззо, ки назди мутақаллимин қобили қисмат ба ҳеч ваҷҳ набошад, магар назди ҳукамо қобили қисмат аст; ва назди шуаро *киноя* аз даҳони маъшук.
- ЧАВОД** چواد маънии лафзӣ бисъёр ҷудкунанда; ва яке аз асмон сифоти ҳақ таолост; ва ба маънии аспӣ тезрафтор; барои ҳар се маънии мазкура ба таҳфифи вов аст ва ба ташдиди вов (яъне **ҷаввод**)* хатост (аз «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Қанз-ус-саодат» ва «Сурох» ва «Муайид» ва «Қанз» ва «Латоиф»).
- ЧУЪУЛБАҚАР** چوع البقر маразест, ки ҷамъи аъзоро ҳолати гуруснагӣ торӣ шавад, бо вучуди серии меъда.
- ЧҶИ ШИР** چوى شير Ширини маъшукан Хусрав ақсар ғизо ба шир мекард. Гӯспандонаш чаҳор кӯрӯх дур аз шаҳр бар кӯҳ мечариданд. Парасторон ба овардани шир ранҷ мебудданд. Фарҳод ба ҳукми Ширин аз кӯҳ то шаҳр нахре тайёр кард. Шубонон дар он ҷо дар наҳр шир медӯшиданд, бе захмат дар ин ҷо ба ҳавз ҷамъ мешуд.
- ЧҶИБОР** چويبار ҷое ки дар он ҷуи бисъёр бошад (аз «Сироч»).
- ЧАВЗАҲАР** چوهره *муарраби гавзаҳар* ва он ҷузвӣ аввал аст аз аҷзон фалаки Қамар, ки бар ҳар се аҷзон дигари он, ки **моил** ва **ҳоил** ва **тадвир** аст муҳит гардида; ва ба маънии ҳар як аз уқдаи **раъсу занаб** ва он ду нуктаи тақотуи ҳоил ва моил аст; ва *маҷозан* ба маънии тез низ омада (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва ғайри он).
- ЧИВОР//ЧУВОР** چوار ба маънии ҳамсоягӣ; на ба **фатҳ** (яъне **ҷавор**)* ҷунонки машҳур аст (аз «Сурох» ва «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Кашф» ва «Мадор» ва «Қанз»).
- ЧАВҲАР** چوهر *муарраби гавҳар* аст, ба маънии санги қимате; ва асли ҳар шайъ ва хулосаи он; ва ба истилоҳ чизе ки ба зоти худ қоим бошад; ва ин **ҷавҳар** зидди **араз** аст; ва **араз** онро гуянд, ки ба зоти худ қоим набошад, балки қиёми **араз** ба василаи **ҷавҳар** бошад, ҷунонки лавҳ ва нақш. Пас лавҳ ҷавҳар аст ва нақш **араз**; ва ҷомаву ранг; ҷома ҷавҳар аст ва ранг **араз**. Ва Хони Оруз дар «Сироч» навишта, ки **ҷавҳар муарраби гавҳар** аст; ва ба маънии мавҷи оҳан ва мавҷи ҷӯб ва устухон; ва ин итлоқи форсиёни арабидон аст ва илло дар арабӣ ба ин маънӣ ёфта нашуда.
- ЧАВЗИР** چوهره *муарраби гавдира*, ба маънии бачаи гови даштӣ (аз «Мунтахаб» ва «Рисолаи муарработ»).
- ЧАВДАР** چودر гиёҳест, ки миёни зироати гандум ва ҷав мерӯяд; донан он борик бошад (аз «Бурҳон»).
- ЧАВР** چور майл қардан аз ростӣ ва ситам қардан (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи форсиён номи хатест, ки бар қанораи ҷоми майҳорони вилоят мебошад, ҷунонки дар «Бурҳон»; ва *маҷозан* ба маънии ҷоми пуру молмомол.
- ЧАВЗ** چوز *муарраби гавз*, ки (ба фатҳи кофи форсиёт) ба маънии васати чизе; ва ба маънии гирдақон, ки ба хиндӣ аҳрут гуянд; ва баъзе самари дарахт, ки мудаввар бошад, ҷунончи **ҷавзи хиндӣ**, ба маънии мағзи нонориял.
- ЧУВОЗ** چواز миёсара; ва он олатест ҷӯбӣ, ки бад-он раванг аз кунҷид ва арақ аз найшакар гиранд; ба

хиндй кулу гўянд (аз «Бурхон» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Ҷахонгирӣ» ва «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Сурурӣ»); ва ба фатҳи аввал (яъне **чавоз**)* дар арабий гузар ва гузаштан ва равон шудан ва равонӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЧАВОИЗ جوائز атоё ва инъомот ва тухфаҳо.

ЧАВШ چرش зирех ва ҷушидани дег ва шуридани дил; ва биззам ва билфатх (яъне **ҷуш** ва **чавш**)* синан инсон (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва биззам дар форсӣ ба маънии халка ва ҷушидани дег ва шуриши дил (аз «Бурхон»); ба ҳар ду маънии ахир ба тафовути фатҳу зам ва тавофуқи лисонайн аст. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки чавш тарчамаи **фавр** ба лафзи *задан* ва *кардан* ва *гирифтан* ва *бархостан* ва *дамидан* ва *баланд шудан* ва *уфтодан* ва *ниҳодан* ва *реҳтан* ва *омадан* мустаъмал аст.

ЧАВОРИШ جوارش давои мураккаб, ки хушмаза ва ҳозим бошад, ба хилофи маъҷун, ки дар он хуш будани маза қайд нест; ва қасоне, ки ба фатҳи ҷим ва фатҳи рои муҳма-ла (яъне **чавораш**)* гўянд, хатост, чаро ки *муарраби* гувориш аст (аз «Баҳр-ул-чавохир»).

ЧУЪ جوع гуруснагӣ (аз «Мунтахаб»).

ЧАВОМЕЪ جوامع *ҷамъи ҷомеъа*; ва *маҷозан* ба маънии тамои ва ҳама.

ЧАВОҲИРИ ТИСЪА جواهر تيسه гоҳе *мурод* аз нух фалак бошад ва гоҳе иборат аз нух чавҳар бошад, ки ба хиндӣ нуртан гўянд ва онҳо ин аст: лаъл ва марворид ва алмос ва зумрурд ва ёқут ва фирӯза ва марҷон ва нилам ва ақиқ; ва баъзе ба ҷоп ақиқ лаҳсанӣро шуморанд; ва сивои инҳо чанд чавоҳири дигар низанд.

ЧАВФ چوف шикам ва андаруни ҳар чиз ва ҷои холӣ, ки дар миёни чизе бошад; ва биззам (яъне **ҷуф**)* навъе аз моҳӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ЧУВОЛИҚ جوالق *муарраби* гувол, ки ба маънии ҷувол аст; балки ҷувол ҳам *муарраби* гувол аст (аз «Рисолаи муарработ» ва «Рашидӣ»).

ЧАВЗАҚ چوزق гўзани пунба кабл аз шугуфтан ва монанди он; *муарраби* гавза; ва дехест ба Ҳирот (аз «Мунтахаб»).

ЧУҚ چوق ба маънии фавҷ ва гуруҳи мардум ва гуруҳи мурғон ва гуруҳи чин; ва ин лафзи туркист (аз луғоти туркӣ навишта шуд); ва дар «Фарҳанг»-и Фаҳри Қаввос ва Шерхонӣ ба вои маҷҳул навишта; ва дар «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» билфатх (яъне **чавқ**)*. Зоҳиран дар сурати фатҳ муарраб аст, чаро ки дар «Мунтахаб» лафзи туркӣ ва форсӣ бе таъриб наёмада. Ва лафзе, ки дар ӯ ҷиму қоф бошад, дар каломи араб наёяд, магар он ки муарраб бошад. Ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **ҷуқ** (биззам) ба маънии гуруҳ дар асл лафзи туркист; ва ба ҷими форсӣ (яъне **ҷуқ**)* ба маънии ҷубе, ки бар гадани гови гадун ва қул-баву чарх банданд.

ЧАВСАҚ چوسق *муарраби* қавшақ (аз «Рисолаи муарработ» ва «Сурурӣ» ва «Бурхон»).

ЧАВСАНГ چوسنگ миқдори чав (аз «Латонф»).

ЧУВОЛ جوال чизе ки дар он ғалла пур қарда бар ҳар ва ёбу ниҳанд; ва ба маънии далқ ва навъе аз порчаи дурушт, ки дарвешон пӯшанд низ омада (аз «Мадор» ва «Ҷахонгирӣ» ва «Муайид» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф»); ва баъзе ҷуволро ба маънии бадан ва ҷисм навишта, шеърӣ Низомӣ ба санад овардаанд, байт:

Ҳам аз баҳри мардӣ, ҳам аз баҳри мол
Бикӯшем то ҷон бувад дар ҷувол.

Зоҳиран ин *маҷоз* аст; ва лафзи **ҷувол** *муарраби* гувол аст; ва ба фатҳи аввал (яъне **чавол**)* дар арабий ба маънии гирд баргардидан (аз «Мунтахаб»).

ЧАВҲАРИ ФАЪОЛ چهره فعال ба маънии акли ошир; ҷи ҳуқамо гўянд, ки сивои нух фиришта ва хашт фалак ҳамда оламро ба ҳукми ҳақ тало акли ошир офаридааст.

ЧАВҲАРИ АВВАЛ چهره اول *киноя* аз Ҷабраил алайҳиссалом ё қалам, ё нури Мухаммадӣ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама, ё Одам

алайҳиссалом; ва назди ҳукамо *киноя аз акли аввал*.

ЧАВЗИ МОСИЛ جوز مائل самари дҳатура.

ЧУЛ چول биёбон.

ЧАВГАНДУМ چوگندم риш, ки сиёҳу сафед бошад (аз «Мусталаҳот»).

ЧАВОМЕЪУЛКАЛИМ چوامع الكلم чанд аходисанд, ки ҳар як аз онҳо бо вучуди ихтисори алфоз ва иборат матолиби касиро муштамил аст.

ЧАВЪОН چوعان гурусна (аз «Мунтахаб»).

ЧАВН چون номи рӯди Чамна.

ЧАВЗАН چوزن ба маънии сохир ва чодугар, чаро ки маъмули сохирон аст, ки бар ҷав афсун хонда мезананд (аз «Шарҳи Сикандарнома» ва «Бурҳон» ва «Сироҷ»).

ЧУЛИСТОН چولستان ба маънии биёбони ҳамвор; ва ин лафзи туркист; саҳеҳ ба чими форсӣ, барои маслаҳате дар ин ҷо навишта шуд (аз луғоти туркӣ ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ЧАВШАН چوشн ба маънии сина ва зиреҳ ва навъе аз либоси чанг, ки ғайри зиреҳ аст. Чи дар зиреҳ тамома ҳалка бошанд ва **чавшан** мураккаб аз ҳалкаҳо ва порчаҳои оҳан бошад (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»); магар дар «Баҳори Аҷам» биззам ва вои маҷхул (яъне **чӯшан**)* навишта; ва дар «Сироҷ» навишта, ки **чавшан** мураккаб аст аз **чавш** ва калимаи **шан**, ки барои нисбат бошад. Ва лафзи **чавш** ва **чӯш** ба маънии ҳалка (ба фатҳ ва замми аввал ҳар ду дуруст); ва аз ин олам аст **рушан**, ки мураккаб аз **рӯ**, ба маънии рух ва **шан**, ки калимаи нисбат аст. Ва лафзи **гулшан** низ аз ин олам аст, ғоятш дар **чавшан** як шинро ба сабаби иҷтимоӣ ду шин ҳазф кардаанд.

ЧАВАЛОН چولان магар дар форсӣ ба сукуни вов (яъне **чавлон**)* мустаъмал; ба маънии давидан ва даво-нидани асп ва гирд гаштан; бо лафзи *задан* ва *додан* ва *кардан* мустаъмал; ва биззам (яъне **чувлон**)* ба маънии занчире, ки дар пой муҷримон ва гунаҳгорон андо-

занд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қанз» ва «Мунтахаб» ва «Зубдат-ул-фавоид» ва «Фарҳанги Ҳусайнӣ»).

ЧАВЗ ШИКАСТАН چوز شكستن навъе аз фол задан аст.

ЧАВ(В) چو ба маънии фарке, ки дар миёни замину осмон аст; ва ба маънии бод низ омада, ба муносибати он ки бодро мавзъе хамин аст.

ЧАВҲАРДОРУ چوهر دارو навъе аз сурма, ки ба он ҷавохирот ҳал кунанд, бағоят мукаввии басар аст.

ЧАВДА چوده неки ва нек шудан ва хубӣ; ва биззам (яъне **чӯда**)* давидан ва нек рафтани асп (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб» ва «Қашф»); агарчи муқаррар ба тои мудаввара навиштан ҳоҷат набуд, магар ба поси хотири баъзе қасон ночор चुнир кард.

ЧУНА چونه ба маънии атрдон ва таблаи аттор (аз «Мунтахаб» ва шурӯҳи «Нисоб»).

ЧУҲА چومه дур бош душоха.

ЧАВЛАҲ چوله нассоҷ ва сафедбоф ва анкабӯт (аз «Рашидӣ» ва ғайра).

ЧУЛИДА چولیده ба маънии жӯлида ва парешон.

ЧАВОҲИРИ МУЧАРРАДА چواهر مجرده چواهرи ашара; ва он назди ҳукамо даҳ фириштаанд.

ЧУШБИРА چوش بیره таомест, ки аз орд фатир созад ва кима дар он резанд (аз «Мусталаҳот»).

ЧАВОНИ САНГДИДА چوان سنگه ديدنه ба маънии баҳодури риёзаткашида (аз «Мусталаҳот»).

ЧАВВОЛА چواله чизе ки бисёр гирдгарданда бошад; ва **шӯълаи чаввола** онро ғӯянд, ки ҷубе дароз гирифта, ба ҳар ду сари он машъал афрӯхта ба суръати тамома онро гирдогирди сару паҳлуи худ бигардонанд.

ЧУДИ چودی номи кӯҳе, ки киштии Нӯҳ алайҳиссалом ба вақти таназзули туфон бар он қарор гирифта буд (аз «Сурурӣ»).

ЧУФИ چوفی навъе аз моҳӣ (аз «Қашф»).

ЧАВЛАҚИ چولقى ба маънии жандапуш ва каландари пашминапуш (аз «Бурхон»).

ЧУҲИ چوحي номи масхарае, ки бағоят зариф буд (аз «Мусталаҳот»).

ЧАВҲАРИ جوهرى тоифаест, ки ҳақ таолоро ҷавҳар меғоянд ва тӯлу арз ва умки ӯ собит мекунанд; ва номи шоире.

ЧАВҲАРИ СОНИ چوهر ثانی ақли дуввум аз уқули ашара.

ЧАВОРИ چوارى ба маънии канизон ва духтарон; ва киштиҳои дарёе ва чизҳои ҷоришаванда; *ҷамъи ҷория* (аз «Қашф» ва ғайри он).

ЧАВОН//ЧАВОН ва **ЧУВОНИ//ЧАВОНИ** چوان و چوانى аз «Шакарис-тон» ва «Мадор»; ва «Баҳори Аҷам» ба фатҳ навишта.

ЧАВЗИ ҲИНДИ چوز هندی ба маънии мағзи нориял.

ЧАВЗИ ХУРОСОНИ چوز خراسانى ахрут.

ЧАВЗИ چوزى мансуб ба Чавз, ки номи қарияест, мансуб аст ба он олиме бузург ва муҳаддис.

ЧАВАЛОНИ//ЧАВЛОНИ چولانى асп ва пиёлан шароб (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

Фасли чим маъа хо

ЧАҲЛИ МУРАККАБ چهل مرکب эътиқод доштан бар моҳияти чизе ба тавре ки донишани ӯ ба хилофи моҳияти он чиз бошад (аз «Баҳрул-ҷавоҳир»); чунончи касе пораи арзизро нукра донад; ва **чаҳли ба-сит** надонишани ҳақиқати чизеро мутлақан, чунончи надонишани мардуми ин диёр он чизро, ки бад-он наботи сурхро ранги сурх диҳанд.

ЧАҲОЛАТ چاهالت на ба каср (яъне чиҳолат; аз «Қашф» ва «Суруҳ»).

ЧИҲАТ چيهت ба маънии тараф ва ҷониб; ва ба маънии барон ва сабаб низ мустаъмал; ва Бухлуд дар «Шарҳи девони Ҳофиз» навишта: хар гоҳ ки лафзи чиҳат муродифи тараф ва ҷониб бошад, ба тои дароз нависанд; ва вақте ки лафзи чиҳат муродифи калимаи **барон** ва

сабаб бошад, ба тои гирд маркум нумоянд.

ЧУҲД//ЧАҲД چهد ба маънии тоқат ва кушиш ва билфатҳ ранчу машаккат (аз «Мунтаҳаб» ва «Суруҳ» ва «Сурури» ва тарҷаман «Мақомоти Ҳарири» ва «Латонф»); ва дар «Қанз» ба фатҳ (яъне **чаҳд**)* кӯшидан; ва биззам (яъне **чуҳд**)* тоқат.

ЧАҲДИ ЧАҲИД چهد چهد кӯшиши бисёр кардашуда.

ЧИҲОД چهد бо куффор қорзор қардан (аз «Мунтаҳаб»).

ЧАҲР چهر ошқоро қардан ва овоз баланд қардан дар хондан (аз «Мунтаҳаб» ва «Қанз»).

ЧИҲОР چهار ошқоро шудан (аз «Мунтаҳаб»).

ЧИҲОДИ АКБАР چهد اكبر риёзати фақр ва нафскушӣ ва зуҳд.

ЧИҲОДИ АСҒАР چهد اصغر ба истилоҳи суфиён чанг қардан бо кофирон.

ЧИҲЕЗ چيزه *имолан* чиҳоз, ба маънии сохтаги ва асбобу раҳт барои духтар ва мурда ва зари қимор (аз «Латонф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»).

ЧАҲОЗ چهاز киштии бузург ва фарҷ ва полони шугур; ва ба каср (яъне **чиҳоз**)* асбоби арӯс ва асбоби майит ва мусофир (аз «Музил» ва «Мунтаҳаб» ва «Баҳрул-ҷавоҳир»).

ЧАҲДУЛМУҚИЛ چهد المقل кӯшиши дарвеш ва саъйи андак (аз «Латонф»).

ЧАҲЛ چهل *нодонӣ* ва *нодонистан*; ва билқаср (яъне **чиҳл**)* хатост (аз «Суруҳ» ва «Қашф» ва «Мунтаҳаб»).

ЧАҲУЛ چول саҳт *нодон* (аз «Мунтаҳаб»).

ЧАҲАННАМ چهنм ба маънии чохи амик ва номи дӯзах (аз «Мунтаҳаб» ва «Музил» ва «Қашф» ва «Мадор»).

ЧИҲОНИДАН جهانيدن маъруф аст.

ЧИҲОН جهان чиҳанда; ва **чиҳон** ба маънии олам низ ба касри чим аст, чун азбаски нопойдор ва бесабот аст, гӯё ки чиҳанда аст (аз «Қашф»

ва «Латонф» ва «Хиёбон»); ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Муайид» ба фатху каср (яъне чаҳон ва чихон)*, ба маънии рӯзгор; ва баъзе гӯянд, ки чихон дар асл гаҳон бувад, *мухаффафи* гоҳон, мураккаб аз гаҳ ба маънии вақт ва алифу нуни нисбат. Чун мавҷудоти арзиро ба авкот ва азмина тааллуки тамомаст, лиҳозо ба чихати тасмийи он ҳарфи аввали гаҳон-ро ба ҷим бадал карда чаҳон гуфтанд.

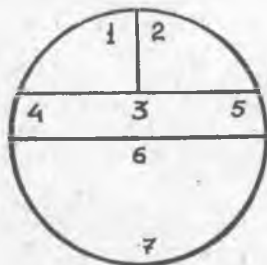
ЧУХУДОНА *چهردهانه* порчаи зард, ки чуҳудон бар дӯш доранд ва онро ибодат донанд (аз «Латонф»).

ЧАХАЛА *چاله* чамъи чоҳил аст.

ЧАХУДӢ *چهردی* як шахс аз қавми чуҳуд, ки куффори мусой ҳастанд; ва ин *муфарраси* яҳудӣ-ст; ҳарфи ё дар ин лафз барои ваҳдат аст ва бидуни ё чамъи он аст.

Фасли ҷими арабӣ маъа ёи таҳтонӣ

ЧАЙБ *چیب* гиребон ва пираҳан ва сина ва дил (аз «Мунтахаб»); ва *маҷозан* ба маънии қисае, ки зери гиребон меҷуханд; ҳоло бар қисаи доман итлоқ кунанд ва ин маҷоз дар маҷоз аст, чунончи фатилан шаҳмиро шамъ гуфтан; ва ба истилоҳи илми хайъат ва хандаса *чайб* иборат аст аз нисфи ватар ба муқобалаи нисфи қавс; ва сураташ ин аст:

1,2 — Нисфи қавс, 3 — Ватар, 4,5 — Чайб, 6 — Қутр, 7 — Қавси тамома.

ЧИЕБ *چیب* чамъи чайб; хилофулкиёс, зеро ки феъли билфатхро, ки аҷвафи ёи бошад, чамъ бар вазни фиъол намеояд.

ЧАЙИИД *چید* ба маънии хуб ва сара ва нек; ва ба касри аввал ва суку-

ни сонӣ (яъне *чид*)* ба маънии гардан ва унук (аз «Мунтахаб»).

ЧИЕД *چید* чамъи чайиид, ки ба маънии сара ва нек аст; ва ба маънии аспони тезрафтор; дар ин сурат *чамъи қавд* аст, ки ба маънии аспони тезрафтор бошад; ва ба маънии гарданҳо, дар ин сурат *чамъи чид* аст, бар вазни ид, ки ба маънии гардан бошад.

ЧАЙШ *چیش* лашкар ва ҷӯшидани дег ва шӯридани дил (аз «Суроҳ» ва «Қанз»).

ЧУЮШ *چویش* лашкарҳо; чамъи чайш (аз «Қанз»).

ЧИЯФ *چیف* чамъи чифа, ки ба маънии хайвони мурдан бугирифта аст (аз «Суроҳ»).

ЧАЙПОЛ *چیهال* номи яке аз роҷаҳон Ҳинд, ки Султон Маҳмуд бар ӯ ғолиб омад; ва гоҳе ба маънии мутлаки подшоҳ истеъмол кунанд.

ЧИТАЛ *چیتل* навъе аз сими маскук; ва ин лафзи ҳиндист. Ва баъзе навишта, ки ба маънии дом аст, ки бисту панҷум ҳиссаи фалс бошад.

ЧИМ *چیم* ин ҳарф ба тои фавқонӣ ва ба зои арабӣ ва форсӣ ва ба шини муъҷама ва ба кофи форсӣ бадалшавад; ва ҷими форсӣ дар таъриб ба соди муҳмала бадалшавад; ва ба шини муъҷама дар форсӣ ва ба ёи таҳтонӣ, чун *мурҷона* ва *мурёна* ба маънии занги оҳан; ва гоҳе зои ҳам ояд, чун *лаф* ва *лафҷ* ба маънии лаб.

ЧАЙХУН *چیهون* рӯдест миёни Хуросон ва Мовароуннаҳр, наздики Балх (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЧИРОН *چیران* ҳамсоягон; чамъи чор аст, ки ба маънии ҳамсоя бошад (аз «Қанз»).

ЧЕЛОН//ЧИЛОН *چیلان* номи мулкест; ва деҳест наздики Бағдод ва онро Чил низ гӯянд (аз «Мунтахаб»).

ЧИВА *چیه* ба маънии симоб (аз «Бурҳон» ва «Латонф»).

ЧИҒА *چینه* зеварест мурассаъ, ки онро бар сари дастор зананд (аз «Чауроғи хидоят»).

ЧИҒА-ЧИҒА *چینه* чизе месозанд, ки бо судои талқ, яъне абрак, ки онро абрак низ гӯянд, омехта заноя-

ни вилоят бар пешонӣ ва абруъ часпонанд, мисли муқайяши реза, чунончи Ҷалоли Асир гуянд, фард:

Қардай чига-чига абруро,
Додай арз чавҳари муро.

(аз «Чароғи хидоят»).

ЧИФА *چينه* ҳайвони мурдори буги-рифта (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қанз»).

ЦИРА *چيره* бар вазни тира; таоми ро-тиба (аз «Чароғи хидоят»).

ЧЕБА *چيبه* ба маънии бактар; ва ин лафзи туркист (аз луғоти туркӣ); ва дар «Бахори Аҷам» навишта, ки **чайба** (билфатҳ) дар туркӣ зирех-ро гуянд.

ЧАИ *چي* номи паргане аз мулки Си-foxон (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

БОБИ ЧИМИ ФОРСИЯ

Фасли чими форси маъа алиф

ЧОРВО *چاروا* ба маънии чорпоя (аз «Бурҳон»).

ЧОРЗАРБ *چارزرب* навъе аз ашғоли суфиён; ва навъе аз навозиши соз, ки ба хиндӣ чаутала гуянд; ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **чорзарб киноя** аз тарошидани муи ришу бур-рут ва абру, ки баъзе қаландарон кунанд.

ЧОР МАЗҲАБ *چار مذهب* ҳанафӣ, шо-феъӣ, молиқӣ, ханбалӣ.

ЧОРҚАБ *چارقب* навъе аз либоси ума-ро; ва ин лафзи туркист.

ЧОР АСБОБ *چار اسباب* иллати арбаъа, яъне иллати моддӣ ва иллати фоъ-ий ва иллати сурий ва иллати ғойӣ.

ЧОРУМ УСТУРЛОБ *چارم اصطربلاب* *киноя* аз Куръони маҷид, зеро ки китоби чаҳорум аст баъд аз Тавроту Инҷил ва Забур.

ЧОШТ *چاشت* як паҳри рӯзи барома-да ва таоми он вақтро низ гуянд (аз «Бурҳон»).

ЧОРДАҲ РИВОЯТ *چارده روايت* *мурод* аз чордах ривояти шогирдони ҳафт имоми кироат аст, чаро ки ҳар имомро ду-ду шогирданд.

ЧОЧ *چاچ* номи шаҳрест аз Турон, ки ба Тошканд шуҳрат дорад ва камо-ни хуб аз он ҷо оранд ва Шош *му-арраби* ҳамин аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч»).

ЧОРМЕХ *چارمبخ* навъе аз таъзиб, ки муҷримро ба чаҳор меҳ дасту по банданд (аз «Бурҳон»).

ЧОРШОХ *چارشاخ* навъе аз таъзиб (аз «Латонф»).

ЧОР *چار* *муҳаффафи чора* (аз «Си-роч»).

ЧОҒАР *چاغر* ин лафз ба чими арабӣ саҳеҳ бошад; ба маънии чинадонаи мурғон, ки ба арабӣ хавсала гуянд.

ЧОР ТАКБИР *چاركتبير* *киноя* аз тар-ки чизест; чи ин *киноя* аст ба на-мози чаноза, чаро ки дар намози чаноза фақат чор такбир мебошанд.

ЧОРМАҒЗ *چارمغز* тухми дарахтест аз қисми мева, ба форсӣ гирдакон ва ба хиндӣ акҳрут гуянд (аз «Бур-ҳон» ва «Сурури»).

ЧОР НАФС *چارنفس* нафси аммора, нафси лаввома, нафси муҳлима, нафси мутмаинна.¹¹

ЧОВУШ *چاوش* бар вазни товус; лаф-зи туркист; ба маънии нақиби лаш-кар ва қофила; ва ин дар асл ба ду вов (*چاروش*) аст. Вови аввалро ба ҳамза бадал кардаанд; ва биду-ни ҳамза ба замми вов, бар вазни посух низ омада (аз «Бурҳон» ва ғайра).

ЧОЛИШ *چالش* ба маънии ҳамлаи ҷанг (аз «Бурҳон»).

ЧОЛИШ *چاليش* хиромидан (аз «Ла-тонф»).

ЧОШ *چاش* ба маънии хирмани аз коҳ пок кардашуда (аз «Бурҳон» ва луғоти туркӣ).

ЧОРБОЛИШ *چاربالش* маснад (аз «Бур-ҳон»).

ЧОРУМ АРАЗ *چارم عرض* баъзе навиш-таанд, ки *маҷозан* ба маънии инсо-ният, чи инсон мартабаи чаҳорум аст аз қисми мутлақ ва қисми но-мӣ ва ҳайвон.

ЧОҲИ МАҒ چامغ чохи амик (аз «Латоиф»).

ЧОҚ چاق туркист; ба маънии ситабр ва қавӣ ва чуст ва тандуруст ва тоза (аз «Бурҳон» ва «Чароғи хидоят» ва луғоти туркӣ).

ЧОРУҚ چارق навъе аз кафши сахроӣ-ён; ин лафзи туркист (аз «Латоиф» ва «Сироҷ» ва «Мусталаҳот»).

ЧОРТОҚ چارطاق навъе аз хаймаи чаҳоргуша, ки ба хиндӣ равтӣ гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Сурурӣ» ва «Латоиф» ва «Бурҳон» ва «Сироҷ»).

ЧОБУҚ چابك чусту чолок ва ҷалд ва тозиёна (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироҷ» ва «Сурурӣ»).

ЧОЛИК چاليك номи бозии атфол, ки ба хиндӣ гиллиданда гуянд (аз «Бурҳон»).

ЧОРБАРГ چاربرگ номи гулест; ва назди баъзе лолаи кӯҳӣ.

ЧОРДОНГ چاردانگ киноя аз чизе, ки ба нисбати амсоли худ дучанд бошад; чи динор шашдонг мебошад ва донг шашум ҳиссан динор аст. Пас чаҳордонг ба нисбати дудонг зонд мебошад; ва лафзи чаҳордонг, ки гоҳе дар сифати Ҳиндустон воқеъ мегардад, бинобар он аст, ки чун арзу тӯли Ҳиндустон сивои Рус аз аксар билоди олам зоид аст, ё он ки ободӣ ва таҳсили зари Ҳиндустон ба нисбати таҳсили дигар билоди олам бештар аст. Пас аз ин сабаб тамоми оламо як динор фарз карданд ва Ҳиндустонро аз он ба манзалаи чаҳордонг шумурданд, ё он ки Ҳиндустон дар чаҳор иқлим воқеъ аст, чунонки дар нақшаи рубъи маскун зоҳир аст дар (лафзи ҳафт иқлим)* фасли ҳой маъалфо.

ЧОЛ چال аспе, ки мӯяш сурху сапеди дар ҳам омехта бошанд; ва ба маънии мағок ва чоҳ, чаро ки хон хавваз ба лом бадал мешавад; ва дови кимор; ва ба маънии мурғе, ки онро кабк гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ЧОР МАНЗИЛ چارمنزل шарият, тариқат, маърифат, ҳақиқат.

ЧОР МУРҒИ ХАЛИЛ چارمرغ خلیل кабутар ва зоғ ва хурус ва товуси ҳазрати Халил. Ба мучиби амри

ҳақ таоло гӯшти ҳар як аз он чаҳор бар сари кӯҳе ниҳода боз ба сӯи худ талаб фармуд. Онҳо зинда шуда ҳозир омаданд. Ва дар забхи туюри мазкур ишорат аст. Бидон ки кабутар киноя аз улфати ҳулқ ва аз хурус шахват ва аз зоғ хирси мол ва аз товус зебу ороиши зоҳирӣ, яъне ҳар чаҳор сифот тарк кун.

ЧОРҲАМ چارخم фанест аз куштӣ; ва ба маънии камоли кашида шудани камон ва навъе аз камони ҳамдор (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи хидоят»).

ЧОМИДАН چاميدان шошидан (аз «Бурҳон»).

ЧОМИН چامين бавл ва ғоят (аз «Бурҳон»).

ЧОВИДАН چاويدان фаръед кардани ғунҷишкро гуянд (аз «Бурҳон»); ва ба маънии хондан низ аз «Баҳори Аҷам» мустафод мешавад.

ЧОКИРОН چاكران мураккаб аст аз чок ва рон; ва ин киноя аст аз фарҷ ё аз дубур (аз «Латоиф»).

ЧОР ТАКБИР ЗАДАН چار تكبير زدن чар тақбир тарки қуллӣ; ва ин киноя аз намози чаноза аст, чаро ки дар намози чаноза чаҳор тақбир мешаванд (аз «Мадор» ва «Бурҳон»).

ЧОРТОҚАҒАН چارطاق انگن фаррош (аз «Мадор»).

ЧОРЗАБОН چارزبان киноя аз пургӯй ва касирулкалом.

ЧОРМЕХ ШУДАН چارمخ شدن камоли муҳкам шудан; ва навъе аз таъзиби мучримон, ки дароз бар замин андохта ба чаҳор меҳ дасту по банданд.

ЧОР ХОН چار خوان чор ҷӯи бихишт: ё Нил ва Фурут ва Даҷла ва Чайхун.

ЧОР ТҶҶҶОН چار طرفان иборат аз тҷҷҷони об, ки бар қавми Нӯҳ алайҳиссалом расида; ва тҷҷҷони бод бар қавми Ҳуд алайҳиссалом; ва тҷҷҷони оташ бар қавми Лут алайҳиссалом; ва тҷҷҷони ҳок бар қавми Солеҳ алайҳиссалом; ва баъзе навишта, ки чор тҷҷҷон киноя аз ҷаҳл, ки зидди ҳикмат аст; дуввум чуби, ки зидди шуҷоат аст; севвум хирс,

кн зидди иффат аст; чаҳорум **чавр**, ки зидди адолат аст.

ЧОР КОН چارکان иборат аз кони оташӣ, ки гугирд ва нушодури конӣ аз он барояд; ва баъзе навишта, ки *киноя* аз кони лаъл ва ёқут; дуввум кони **оби**, ки марворид ва марҷон аз уст; севвум кони **бодӣ**, ки набототи киматӣ аз он хезад; чаҳорум кони **хокӣ**, ки алмос ва зару нукра аз он пайдо шавад.

ЧОР АРКОН چارارکان арбаъаи аносир.

ЧОҲҚАН چاهکن золим ва маккор.

ЧОҲИ НИСЕН چاه نسيان чоҳи хароб ва беоб.

ЧОҲИ СИТОРАЧУ چاه ستاره چر навъе аз расад аст, ки ба умки шаст газ чоҳе қованд ва болои он боме бароранд шаст газ баланд ва онро мушаббак сохта нишинанд ва кайфияти нучум ва афлок дарёбанд (аз «Мусталаҳот»).

ЧОРСУ چارسو бозоре, ки ба ҳар чор тараф роста ва дукконҳо дорад; ва ба маънии роҳи қалон, ки дар он чаҳор роҳ муҷтамеъ шуда бошанд.

ЧАҲОРГОҲ چهارگاه номи шуъбае аз мусикӣ; ва *киноя* бошад аз қолбуди унсуре, ки мураккаб аз арбаъаи аносир аст.

ЧОРОИНА چارآينه навъе аз либоси чанг, ки чаҳор тахта аз оҳан сохта ва дар банот ё маҳмал гирифта гирди пушту сина кашанд.

ЧОРШОҲА چارشاخе тануманд ва қавиҳайқал ва фарбеҳи номавзунқади бадандом (аз «Сироч» ва «Чароғи ҳидоят»).

ЧОҚАНДА چاقنده дар туркӣ ба маънии дарвақт; чаро ки **чоқ** ба маънии вақт ва хангом ва нуни зоид ва да ба маънии дар.

ЧОРМАВҶА چارموجه ба маънии гирдоб.

ЧОРПОРА چارپاره навъе аз ракс; ва номи созе, ки чаҳор васл дорад (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

ЧОРГОМА چارگامه аспӣ тезрафтор.

ЧОНА چانه гирдогирди даҳон; ва ба маънии факи асфал низ навиштаанд ва он устухони занаҳ бошад (аз «Сироч»).

ЧОРА چاره илоҷ ва тадбир ва макру фиреб.

ЧОШНИ چاشنى андак чизе аз шароб ва таом; ва ба маънии нумудор ва маза ва ширинӣ ва чизи андак, ки ба кадри чашидан бошад ва кадре ҳаловат (аз «Баҳори Аҷам» ва «Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Орзу ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Мадор»).

ЧОР ҚҶҶН БИҲИШТИ چارچوى بهشتى яке аз об, дуввум аз шир, севвум аз хамр, чаҳорум аз асал; ва баъзе навишта, ки *киноя* аз Чайхун ва Сайхун ва Нил ва Фурот.

ЧОПЛУСҲ چاپلوسى чарбзабонӣ ва хушомад.

ЧОЧИ چاچى хар чизи мансуб ба **Чоч** умуман ва қамон хусусан; ва **Чоч** шаҳрест аз Турон.

ЧОБУКИ چابكى аспӣ тезрафтор (аз «Рашидӣ»).

ЧО ва **ЧОИ** چا و چاى номи давоест; ва қасоне, ки чоҳ гуянд, ғалат аст (аз «Бурҳон»).

ЧОРБИСТЯ چاربيستى номи мансаб, ки аз тарафи подшоҳ бошад.

Фасли қими форсӣ маъа бои форсӣ

ЧАПАНДОЗ چاپ انداز қасе ки тири бозғаштӣ занад (аз «Шуруҳи Сикандарнома»); ва дар «Мусталаҳот» ба маънии маккор ва хайёл.

ЧАПКҶЛАШ چپقلش чанги шамшерро гуянд (аз луғоти туркӣ).

ЧАП ДОДАН چاپ دادن тарк қардан (аз «Мусталаҳот»).

ЧАП РАФТАН ва **ЧАП ДОДАН** چاپ رفتن و چاپ دادن ба маънии муҳолафат қардан (аз «Мусталаҳот»).

ЧАПЧАЛА چپچله пуштаи баланд ё кӯҳпораи барф, ки кӯдакон ба сурин бар он нишаста аз боло ба нишеб билғазанд.

ЧАПОТЯ چپاتى нони тунуқи фатирӣ, мансуб ба **чапот**, ки дар форсӣ тапончаро гуянд. Чун зарби даст ба нисбати қулича зиёда меҳоҳад, лиҳозо **чапотӣ** гуфтанд (аз «Бурҳон» ва ғайра).

**Фасли чими форсӣ маъа
тои фавқонӣ**

ЧАТР ЗАДАН چترزدن варзишест куш-тигиронро, ки ба рӯи хар ду даст истода шуда хар ду поро чуфт карда ба гардиш дароянд (аз «Шархи Гулкушtii»).

**Фасли чими форсӣ маъа
хои муъчама**

ЧАХИДАН چخیدن кӯшидан ва ситеза кардан (аз «Бурҳон» ва «Чаҳонгирӣ»); ва дар «Латонф» тунд дам задан ва худро ба ҳам кашидан ба вақти чимоъ аз хушӣ.

**Фасли чими форсӣ маъа
рои муҳмала**

ЧАРХҚАБО چرخ قبا *мурод* аз даври домани қабо; ё чарх чинсе аз атлас аст ва чархқабо ба изофати маклубӣ ба маънии қабон атлас бошад (аз «Шархи Қирон-ус-саъдайн»).

ЧАРО چرا ба маънии чаридан ва чароғ; ва ба касри аввал (яъне **чиро**) * ба маънии барон чӣ, зеро ки ин лафз мураккаб аст аз калиман чӣ, ки барои истифҳом аст ва аз лафзи ро, ки ба маънии барои бошад; ва соҳиби «Муайид» ва «Кашф» ва «Латонф» ва «Бурҳон» ва «Иброҳимӣ» ва дигар муҳаққиқон ба касри аввал таҳқиқ карда навиштаанд; ва Сирочуддин Алихони Орзу дар «Чароғи хидоят» ва «Хиёбон» навишта, ки лафзи **чиро** мувофиқи қоида максур аст, магар чун соҳиби «Рашидӣ» ва ғайра ба фатҳ (яъне **чаро**) * навиштаанд, лаҳҷан дигарон ва забони қавми маҳсус аст. Пас ба ин маънӣ ба фатҳ ҳам ғалат набошад, агарчи муҳолифи қиёс ва муховараи баъзе мардум аст. Ва дар «Сироч» навишта, ки **чиро** (ба касри аввал) ба маънии барои чӣ лаҳҷаи ироқиён аст ва лаҳҷаи дигарон ба фатҳи аввал; ва қиёси муаллиф мутобиқи ироқиён аст.

ЧАРХОБ چرخاب гирдоб (аз «Мусталаҳот»).

ЧАРХ چرخ хар қиз, ки гирду мудаввар ва гардон бошад; ва **олатест**

гирд кулолонро, ки ованди гилӣ бар он месозанд; ва дулоб, ки бар чоҳ истода кунанд; ва ба маънии осмон ва даври домани қабо ва ғайра; ва навъе аз чомаи абрешумӣ ва баъзе гӯянд, ки навъе аз атлас, ки онро атласи чархӣ номанд; ва ба маънии ракс низ омада ва гирд гардидан; ва ба маънии гиребон ва пирохан; ва ба маънии камони саҳт; ва номи деҳе (аз «Бурҳон» ва «Шархи Қирон-ус-саъдайн» ва «Сироч» ва «Латонф»).

ЧАРИДАН ДОРАД چريدان دارد ай дидан дорад (аз «Мусталаҳот»).

ЧАРБОХУР چرب آخور касе ки рӯзгор ба нозу неъмат гузорад; ва ба маънии фароҳии ваҷҳи маош (аз «Мусталаҳот» ва «Шархи Хоконӣ»).

ЧАРЗ چرز номи тоир, гӯшти он ҳалол аст (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ЧАРХАНДОЗ چرخ انداز камондор, ки тирандоз бошад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ЧАРОҒИ РҶЗ چراغ روز иборат аз чароғи бефурӯғ; ва ҳам *киноя аз офтоб* (аз «Мусталаҳот»).

ЧАРКАС چركس дар турк қавмест аз куффор.

ЧАРОҒ//ЧИРОҒ چراغ соҳиби «Муайид» ба каср навишта; ва дар «Маддор» ва «Бурҳон» ба фатҳ таҳқиқ нумуда; ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки барои **чароғ афрӯхтан** лафзи *афрӯхтан* ва *бар кардан* ва *гирифтан* ва *сӯхтан* ва *равшан кардан*; ва барои **итфои чароғ** лафзи *нишондан* ва *куштан* ва *хомӯш кардан* ва *гул кардан* мустаъмал; ва лафзи **чароғ** (ба фатҳи аввал) ба маънии чаридан низ омада, ба зиёдаги ғайни муъчама.

ЧАРҒ چرخ тоири шикорист, навъе аз шикара (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

ЧАРХИ ФАЛАК چرخ فلک иборат аз арш.

ЧИРК چرك рим, ки аз захм барояд, ба хиндӣ онро пип гӯянд; ва ба маънии чизи тира, ки бар бадан ва чома пайдо шавад, ба хиндӣ майл гӯянд; ва касофати охан ва ғайра, ки дар оташ ҷудо мешавад (аз «Бурҳон»).

ЧАРБАК چربک ба маънии чарбаи наққошон; ва ба маънии нони тунук, ки ба равған биръён кунанд, ба хиндӣ пурӣ гуянд; ва ба маънии сари шир, ки ба хиндӣ малай гуянд¹²; ва биззам (яъне чурбак)* ба маънии дурӯғ ва хушомад; ва ба маънии танз ва сухрия; ва ба маънии ҳаҷлат; ва ба маънии ҷистон, ки ба арабӣ луғаз гуянд ва ба хиндӣ паҳелӣ номанд (аз «Латониф»).

ЧАРОҒ АЗ ЧАШМ ПАРИДАН چراغ از چشم پريدان киноя аз садамаи шадид ба димоғ расидан; чи дар чунин хол дар чашм мисли ламъан барқ мутахаййил мегардад.

ЧАРОҒОН چراغان навъе аз таъзиб, ки сари гунаҳгоронро чанд чо захм зада, ба ҳар захм як фатила афрухта мегузоранд (аз «Мусталаҳот»).

ЧАРБИДАН چرييدان ғолиб омадан ва афзун омадан.

ЧАРХИ КАМОН چرخ کمان ба маънии халқан камон.

ЧАРМДОН چرمدان ба маънии киса (аз «Латониф»).

ЧАРХАКӢ ЗАДАН چرخکي زدن чарх задан ва ракс қардани куштигирон дар мақоми ғолиб омадан бар ҳариф (аз «Мусталаҳот»).

ЧАРОЗАН چرازان ба маънии чаранда.

ЧАРОҒВОРА چراغواره киндил ва чароғдон.

ЧАРБА چربه коғази борики қадре чарбқарда ё пӯсти оху, ки наққошон онро бар тасвир ва нақши дигар ниҳода нақли он бардоранд (аз «Чароғи хидоят» ва «Бурҳон» ва «Латониф»).

ЧАРДА چرده ба маънии ранг; магарин лафз бо лафзи *сиёҳ* мустаъмал мешавад (аз «Муайид»); ва дар «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонгирӣ» рангу пӯсти рӯи одамай; ва ба ҷими арабӣ (яъне чарда)* хатост.

ЧАРЗА چرزه ба маънии пӯсти одамай ва ҳайвон (аз «Бурҳон» ва «Қашф»).

ЧАРТА چرته ба маънии рангу пӯсти одамай (аз «Рашидӣ» ва «Рисола»-и

Абдуллосеъ ва «Бурҳон»); ва забти ҳаракати аввал қасе нақарда, ғолибан ба фатҳ бошад, ба киёси чарда.

ЧАРХӢ چرخي ҷинсе аз ҷоман абрешумӣ (аз «Қашф»).

ЧАРОҒӢ ОСМОНӢ چراغ آسماني барқ (аз «Мусталаҳот»).

ЧАРХАКӢ چرخکي чарх задан ва ракс қардани куштигирон ба вақти ғолиб омадан бар ҳариф; ва баъзе гуянд, ки номи варзишест, ки чархзанон ба амал оранд.

ЧАРХЧӢ چرخچي фавҷи хировул (аз «Мусталаҳот»).

Фасли ҷими форсӣ маъна
сини муҳмала

ЧАСТАХОР چسته خوار қасе ки ағъиман марғуб бе талош рӯзии ӯ шавад; чаро, ки ҷаста ҷизе хурданӣст (аз «Мусталаҳот»).

ЧУС چس гузи бесадо (аз «Мусталаҳот»).

ЧАСТА چسته ҷизе бошад аз пӯсти аспу хар ва шутур (аз «Бурҳон»); ва биззам (яъне ҷуста)* ширдони ғусфандон ва ғайра; ва он меъдаи аввалин аст аз хар ду меъдаи ҳайвоноти сабзаҳор (аз «Сироч»); ва дар «Рашидӣ» билфатҳ (яъне ҷаста)* ба маънии қафал ва сурин ва рони ҳайвонот навишта.

Фасли ҷими форсӣ маъна
шини муъҷама

ЧАШМДОШТ چشمداشت тавакқуъ ва умед.

ЧИШТ چشت номи мавзеъ.

ЧАШМЗАД چشمزده ба маънии тарфатулъайн, ки ба хиндӣ пал гуянд; ва ба маънии ишора қардан аз чашм; ва ҷашми захм задан ва ба маънии ҳаросидан.

ЧАШМБАНД چشمبند афсуни хоббандӣ (аз «Чароғи хидоят»).

ЧАШМИ ШӢР//ЧАШМШӢР چشم شور ҷашми бад, ки зуд асар кунанд (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМАӢ ХӢЗР چشمه خضر ҷашман оби ҳаёт.

ЧАШМАИ ШОПУР چشمه شاپور бидон ки Шопур номи шаҳрест аз музофоти Арман, ки дар он чашмае аз алмос ва дигар қавохирот мурассаъ сохтаанд, ки дурахшандагии ӯ полағзи назар аст (аз «Шарҳи қасоиди Урфӣ»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **чашмаи Шопур** чашмаи машҳур аст, ки Шопур ба дасткориҳои хунарварон дар замини Арман аз санг тарошида ва ончунон сафо дорад, ки назар бар он намеистад.

ЧАШМИ ХУРҶС چشم خروس донае бошад сурхранг ва сараш сиёҳ, ба ҳиндӣ ҳхунгчи гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгири» ва «Сироч» ва «Бурҳон»).

ЧАШ چشم *муҳаффафи чашм* (аз «Бурҳон»).

ЧАШМУ ЧАРОҒ چشم و چراغ *киноя аз сабаби биной ва сармоия басорат.*

ЧАШМЗОҒ چشم زاغ беҳаё (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМАҚ چشمک ишора ба чашм ба сӯи касе ба сабили ихфо (аз «Бурҳон» ва ғайра).

ЧАШМИ БУЛБУЛ چشم بلبل навъе аз кумош, ки онро булбулчашм гӯянд (аз «Чароғи ҳидоят»).

ЧАШМ چشم маъруф; ва *киноя аз қабули масъул; ва ба маънии умед ва таваққуъ; ва ба маънии чашми захм; ва донаи сиёҳ, ки онро ҷоксӯ гӯянд* (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят»).

ЧАШМЗАХМ چشم زخم озору нуқсон, ки аз асари назари бад ба касе расад (аз «Сироч» ва «Бурҳон»).

ЧАШМ РАСИДАН چشم رسيدان асари назари бад расидан (аз «Бурҳон»).

ЧАШМ СИЁҲ ҚАРДАН چشم سياه كردن ҳасад қардан ва рағбат қардан ва тамаъ доштан ва равшан қардани чашм (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Мусталаҳот»).

ЧАШМ СУРҲ ҚАРДАН چشم سوره كردن ба маънии тамаъ доштан; ва ба маънии ошиқ шудан; ва ба маънии хашмгин шудан.

ЧАШМБАНДОН چشم بندان соҳирон.

ЧАШМРО ОБ ДОДАН چشم را آب دادن *киноя аз тамошо қардан ва дидани*

чизи марғуб (аз «Ҷаҳор шарбат» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»).

ЧАШМ ОБ ДОДАН چشم آب دادن тамошо қардан (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМ ГАРМ ҚАРДАН چشم گرم كردن наззора қардан; ва низ *киноя аз бедорӣ* (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМУ РҶ ДОШТАН چشم و رو داشتن ҳаё ва озарм доштан (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМИ БЕОБ ДОШТАН چشم بي آب داشتن беҳаё будан (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМ ҚАРДАН چشم كردن чашмзаҳм расонидан.

ЧАШМҶО ДИДАН چشمها دیدن *киноя аз таҷрибаи бисёр* (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМДАРИДА چشم دريده ба маънии шӯх ва беҳаё (аз «Мусталаҳот»).

ЧАШМИ СИЁҲ چشم سياه итлоқ дар таърифи чашми маъшук аст; ва чун нисбат ба худ кунанд, *мурод* чашми бенур бошад, яъне аз лағзи сиёҳ тира мурод доранд.

ЧАШМИ ФАРАНҒИ چشم فرنگي *мурод аз айнак.*

ЧАШМИ ҲИССИ چشم حسى иборат аз чашми зоҳирӣ.

ЧАШМРАВШАНИ//ЧАШМРҶШАНИ چشم روشني ба маънии муборакбод (аз «Мусталаҳот»).

Фасли чими форсӣ маъра ғайни муъҷама

ЧУҒД چغد тоирест манхуси кӯҷактар аз бум; ва он қисмест аз бум; ва кунгураи қаср (аз «Латоиф» ва «Тухфат-ус-саодат» ва «Бурҳон»).

ЧАҒЗ چغز ба маънии ғӯк; ва ҷароҳатеро гӯянд, ки даҳонаш баста шавад ва андаруни он чирк ҷамъ шуда бошад (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Бурҳон» биззам ва билфатҳ низ (яъне ҷузғ ва ҷағз)*.

ЧАҒ چغ ҷӯбе ки дар ҷуғрот гардонанд, ба ҳиндӣ рай гӯянд; ва биззам (яъне ҷуғ)* ҷӯбе ки бар гардани гов ниҳанд, ба ҳиндӣ ҷӯа номанд (аз «Бурҳон»).

ЧАГУК چوگк сурхоб (аз «Сироч-ул-луғот»); ва дар «Бурхон» ба маънии гунчишк.

ЧУГУЛ چغل ба маънии ғаммоз (аз луғоти туркӣ).

ЧАГИДАН چغيدان кашидан ва дам задан (аз «Бурхон»).

ЧАҒРИШТА چغورشته ресмони бар дук печида, ки ба ҳиндӣ пиндия гӯянд (аз «Бурхон»).

ЧАҒОНА چغانه номи созест; ва он чӯбе бошад монанди муштаи наддофон, ки сари онро шикофта ҷалочиле чанд дар он таъбия кунанд ва усул бад-он нигоҳ доранд; ва номи пардае аз мусиқӣ (аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Сироч» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Бурхон»).

Фасли чими форсӣ маъа фо

ЧУФТ چفت чуфт ва фарбеҳ ва ғафс; ва билфатҳ (яъне **чафт**)* чӯббанде бошад мураббаъ, гоҳе шоҳаҳои ангӯр бар он медавонанд, ба ҳиндӣ таттӣ гӯянд (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Латоиф»).

ЧАФИДАН ва **ЧАФСИДАН** چفيدان ва چفسيدان ба маънии часпидан (аз «Бурхон»).

ЧАФТА چفته ба маънии хамида ва қач; ва ба маънии боч; ва ба маънии сари гӯспанд; ва ба маънии тухмат; ва баробар (аз «Латоиф»).

Фасли чими форсӣ маъа қоф

ЧАҚОЧОҚ چقاچاق овози теғу тир ва чуз он, ки ба бадани инсон дархӯрад; ва ин лафз мутобики лаҳҷаи туркон аст.

ЧАҚМОҚ چقماق оханест, ки бар санг зада оташ бароваранд, ва ба маънии таъна ва сарзаниш (аз «Мусталахот»).

Фасли чими форсӣ маъа қофи арабӣ

ЧАКМАИ МИРҲОҶ چکمه مرحاج чакма дар туркӣ мӯза ва Мирҳоҷ (مرحاج) муҳаффафи Мирҳоҷ (ميرحاج), ки қо-

филасолори хоҷиён бошад; ва Мирҳоҷ лақаби шахсе будааст, ки поҳон гулда ва тулоӣ дошт, музаи у аксар пора-пора мешуд. Дар лутиён ин масал муқаррар шуд, ки ҳарифро гӯянд, ки: «аз ин ҷо бирав, вагарна кунатро чакмаи Мирҳоҷ кунам».

ЧАҚОД چقاد ба маънии пешонӣ (аз «Бурхон» ва «Сироч»).

ЧАҚАС چكس нишемани бозу ҷурра ва боша (аз «Сироч-ул-луғот»); ва дар «Рашидӣ» ба замматайн (яъне **чукус**)* ҷубе, ки бозу бошаро бар он нишонанд; ва дар «Бурхон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ба фатҳатайн ва шини муъчама (яъне чакаш)*.

ЧАҚУШ چکش дастафзорест оҳангаронро, ки бад-он оҳанро мекубанд; ба арабӣ митрақа гӯянд (аз «Сироч»); ва дар «Мусталахот» навишта, ки **чақуш** (ба фатҳ ва ба шини муъчама) нишастангоҳи бозу ҷурра ва булбул, ба ҳиндӣ адда гӯянд; ва низ дастафзорест оҳангаронро, ки оҳанро бад-он кӯбанд ва ба ин маъни туркист.

ЧИГЛАМИШ چگلماش дар туркӣ тарҷамаи кашидашуда.

ЧАҚОВАК چقادك мурғест аз гунчишк андак бузург ва хушовоз ва тоҷ бар сар дорад, ба ҳиндӣ чандӯл гӯянд; ва дар «Ҷавоҳир-ул-хуруф» навишта, ки паррандаест аз гунчишк бузурғтар ва хушовоз, ки ба Ҳиндустон онро ҷал гӯянд (ба фатҳи чими арабӣ) ва ба арабӣ қуббара номанд; ва шорехи «Нисоб» ба маънии қабк низ навишта; ва низ номи навое аз мусиқӣ; ва баъзе ба маънии сурхоб, ки ба ҳиндӣ онро чаквӣ-чаква гӯянд, гумон бурдаанд ба муносибати талаффузе, ки миёни чақовак ва чаква-ст; ва ин хатост (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон» ва «Сироч»).

ЧАҚ چк ба маънии қабола ва ҳадди ҷизе ва замину боғ ва байънома ва маншур ва муштаи наддоф ва ҷубе бошад панҷшоҳа, ки хирмани кӯфтаро бад-он мегардонанд; ва ба маънии барот ва вазифа ва **муҳаффафи** чакидан (аз шарҳ ва «Бурхон» ва «Сурурӣ» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Кашф» ва «Муайид»).

ЧИГИЛ چگل шахрест дар Туркистон хуснхез (аз «Бурхон» ва «Сурурӣ» ва «Мадор» ва «Рашидӣ» ва «Муайид»); ва дар «Чаҳонгирӣ» ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне чагил)* аст.

ЧАКИДАН چکيدان маънии он маъруф аст (аз «Кашф»).

ЧИКОН چکان ба маънии чаканда; муштақ аз чакидан (аз «Мадор» ва «Кашф»).

ЧИКИН چکين навъе аз кашида, ки аз реши алвон бар чома ва ғайра нақш кунанд (аз «Рашидӣ» ва «Мадор» ва «Бурхон» ва «Кашф»).

ЧАКРА چکره ба маънии рашха, яъне обе ки қатра бичакад (аз «Латоиф» ва «Бурхон»).

ЧАКМА چکمه дар туркӣ мӯзаро гӯянд.

ЧАКУ ЧОНА چک و چانه чак факи асфал, занаҳ ва чона зақан; киноя аз қобилият ва истеъдод (аз «Мусталаҳот»).

ЧАКСА چکسه порчаи когаз ё барги дарахт, ки дар он даво баста печида бошанд, ба хиндӣ онро пурия гӯянд (аз «Рашидӣ»).

Фасли чими форсӣ маъа лом

ЧАЛИПО چليپا чӯби чаҳоргӯша ба сурати доре, ки насоро ҳазрати Исо алайҳиссаломро ба заъми худ бар он дор кашида буданд (шаклаш бар хошия аст); салиб муарраби ҳамина чалипо-ст (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон»); ва маҷозан ба маънии қачдор ва пурхам бошад; ва дар «Кашф» мастур аст, ки насоро онро ба зуннор мебанданд; ва дар «Сироҷ» навишта, ки чалипо салиби насорест ва он ба шакли дор аст, ки ба эътиқоди эшон ҳазрати Исо алайҳиссаломро бар он дор кашиданд; ва тарсоён аз тило ва нуқра шакли он сохта ба сабили табаррук дар гардан овозанд, то ахволи эшон ҳар дам ёд бошад, ки дар роҳи худо ин ҳама тасеъ кашиданд.

ЧИЛҚАБ چلبق ба маънии чалта.¹³

ЧИЛҚАД چلقد ба маънии чалта.

ЧАЛ چل амр аз чалидан ва ба маънии рафтан; ва ин муштарак аст дар форсӣ ва хиндӣ; ва ба каср (яъне чил)* муҳаффафи чихил, ки адади маъруф аст; ва ба маънии аҳмақ; ва ин ки дар Хиндустон шайхчиллӣ (ба зиёдати таҳтонӣ) шуҳрат дорад аз ин қост (аз «Сироҷ»).

ЧАЛИДАН چليدن масдарест форсӣ ба хиндӣ муштарак, ба маънии рафтан; ва ба маънии рамидан ва сазовор шудан ва лоиқ будан (аз «Шарҳи Гулкушӣ»).

ЧУЛИСТОН چليستان бар вазни гулистон; дар туркӣ дашти беоб.

ЧУЛОВ چلاد ба маънии хушкаи биринч.

ЧИЛҒУЗА چلغوزه номи мевае, ки мағзи тухми дарахти чир бошад (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Бурхон» ва «Рашидӣ»); ва дар «Муайид» ва «Мадор» ба фатҳ (яъне чилғӯза)*; ва дар «Сироҷ» билқаср, дарахти санавбар. Чун ғӯзан он бисёр аст, чилғӯза ном қарданд; ва маҷозан бори онро низ гӯянд.

ЧАЛПОСА//ЧИЛПОСА چلپوسه қонваре шабех ба хирбо, ки дар сақфи хо-наҳо бошад, ба хиндӣ ҳипкалӣ гӯянд (аз «Сироҷ» ва «Бурхон»).

ЧАЛАПЧИ چلپچی ба маънии таште, ки дар он даст шӯянд; ва ин туркист; мардум аз новокифӣ чаламчӣ гӯянд (аз «Нисоб»-и туркӣ навишта шуд); ва баъзе ба касри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне чилапчӣ)* навиштаанд.

ЧИЛИ چلي ба маънии хумқ ва беақлӣ (аз «Чаҳонгирӣ»); ва баъзе ба замми аввал (яъне чулӣ)* ба маънии номардӣ навишта.

Фасли чими форсӣ маъа мим

ЧАМГАРДИШ چمگردش хиромиш ба бозича (аз «Мусталаҳот»).

ЧУМОҚ چماق гурзи оҳанин шашпахлу ва чӯбдасте ситабр, ки сари он

гирехдор бошад; ва *мачозан* ба маънии олати таносул (аз «Кашф» ва «Мусталахот» ва «Бурҳон» ва луғоти туркӣ ва «Сироч»).

ЧАМ چم хиром ва рафтори ноз ва печу хам (аз «Бурҳон»).

ЧАМИДАН چميدان хиромидан ва хамидан (аз «Бурҳон»).

ЧАМОН چمان ба ноз хиромон; ва ба рафтор аз сабаби ноз ба хар сӯ майлқунанда (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»); ва дар «Латониф» ба маънии кирмҳои бавл ва ғоят низ навишта.

ЧАМАН چمن дар боғ макоме хос бошад, ки дар он чо анвоҳои гулҳо коранд (аз «Мадор» ва «Сироч»); ва дар «Рашидӣ» чавтараи миёни боғ, ки чаҳор тарафи он гулҳо коранд; ва яке аз аҳли таҳқиқ навишта, ки *чаман* дар асл ба маънии чои хиром ва рафтор аст, ки гирди ҳар чаҳор хиёбони боғ созанд, ба урф онро *равиш* гуянд, ба далели он ки *чаман* мураккаб аст аз *чам*, ки ба маънии чамидан ва хиром бошад ва *нун*, ки яке аз хуруфи нисбат аст; ва он чи дар баъзе маком ба маънии хиёбони боғ воқеъ шуда *мачоз* аст, ба лиҳози муқоранати ҳамдигар.

ЧАМИН چمين бавл ва ғоят (аз «Бурҳон» ва «Латониф»).

ЧАМОНА چمانه нимқадуи мунаққаш ба сурати пиёлае, ки дар он шароб хуранд; ва ба маънии хиромон ва чамон; ва *чамона* ба зиёдати *хо*, чунончи *равон* ва *равона* (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Кашф»).

ЧУМЧА چمچه лафзи туркист; ба маънии кошуқ ва кафгири кӯчак.

ЧАМЯ چمى ба маънии маънаві, ки муқобили суварӣ бошад (аз «Бурҳон»).

Фасли ҷими форсӣ маъа нун

ЧАНД چند адади маҷхули аз се то нух; ва ин лафз гоҳе барои истифҳом ояд ва гоҳе барои хабар додан; баъд аз лафзи *чанд* сифан *чамъ* овардан дар мутааххирин ривоч надорад (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мусталахот» ва ғайра).

ЧАНОР چنار дарахте/бошад дар вилоят бисёр калон, баргаш ба шакли панҷаи инсон, ба шабҳо аз ӯ аҳғар борад ва умраш ба ҳазор сол расад ва бор надорад (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Кашф» ва «Мадор»); ва ба каср (яъне *чинор*)* хатост.

ЧАНБАР چنبر муҳити доираро гуянд; ва ба маънии даф ва ҳалқа ва тавк; ва ба маънии каманд; ва ба маънии қайд; ва ба маънии чарх задан (аз «Бурҳон»).

ЧАНГАЛУК چنگلوك касе ки дасту пой ӯ қач ва норост шуда бошад (аз «Латониф»).

ЧАНГ چنگ панҷаи даст; ва номи соз; ва хар чиз, ки ҳамида бошад; ва касоне ки лафзи *чанг*-ро ба маънии панҷа ба замми аввал (яъне *чунг*)* хонанд, хатост (аз «Кашф» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мадор»).

ЧАНГОЛ چنگال панҷаи одамай ва ғайра (аз «Муайид» ва «Баҳори Аҷам» ва «Ҷаҳонгири» ва «Мадор»).

ЧАНГУЛ چنگل панҷаи одамай ва ғайра (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири» ва «Мадор»).

ЧИНДОВУЛ چنداول ба маънии соқои фавҷ (аз луғоти туркӣ); ва фавҷеро гуянд, ки барои ҳифозати паси лашкар меояд, ба хилофи *хировул*.

ЧАНДОЛ چندال фурумоя ва ба маънии посбон низ омада (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

ЧАНДОН چندان ба маънии қадри муътадиба (аз «Мадор» ва «Мусталахот»).

ЧУНОН چنان баъзе ба каср (яъне *чинон*)* гуянд; калимаи ишорат ба баъид; магар замма ақвост, чаро ки дар каломии аксари қудамо ва баъзе мутааххирин *чунон* (چونان) ба вов дида шуда ва ин далолати сарех дорад, ки ба замми аввал аст, на ба каср (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

ЧУНИН چنين дар асл *чун ин* (چون اين) буд, вову алифро ҳазф карданд ба чихати таҳфиф, *чунин* (چنين) шуд, *чунонки* Фирдавсӣ вовро саломат дошта, байт:

Манучеҳр хандиду гуфт он гаҳе,
Ки *чунин* нагуяд магар аблаҳе.

Ва аксари ашхоси Ҳинд ва вилоят ба касратайн (яъне **чинин**)* гӯянд, вачҳаш зоҳир намегардад (аз «Шаръ-уш-шуаро»).

ЧИНГИЗХОН چنگيزخان подшоҳе буд азимулқадри кофирмазҳаб аз Туркистон, ки дар санаи понсаду чихилу панҷ ба вучуд омада ва Ҳулокухон ибни Тулуйхон ибни Чингизхон Бағдод ва аксар амсори он навоҳиро дар санаи шашсаду панҷоҳу шаш қатл намуд (аз «Нафоис-ул-фунун» ва «Қашф» ва «Мадор»).

ЧИНГИЗНАЖОДОН چنگيز نژادان узбакон.

ЧАНБАР ҶАҲОНДАН چنبر جهانندن найза гардонидан; ва баъзе навишта, ки гирдогирди ҳариф асп давондан.

ЧАНОЧАН چناچن ба маънии овози тир; ва **чақочак**, аз галати котибон аст (аз шарҳи Хони Орзу).

ЧАНДАН چندان чӯбест хушбӯдор; ва ин муштарак бошад дар ҳиндӣ ва форсӣ; ва сандал *муарраби* ҳамин аст.

ЧУНУ چون او *муҳаффафи* чун **ӯ** аз «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

ЧАНДМАРДА چندمردе яъне қонмақоми чанд мард (аз «Мусталаҳот»).

ЧАНГИ چنگي чангнавоз.

ЧАНБАРБОЗИ چنبريازى киноя аз чарҳ задан ва ракс кардан.

ЧАНДМАРДАИ ҲАЛЛОҶИ چندمرده حلاجى яъне мувозанаи чанд Ҳаллоҷ; ҷое ки қасе бар сари лоғзани ва худситой ояд, гӯянд: «бибинем чандмардаи ҳаллоҷи чи аз ӯҳдаи чанд Мансури Ҳаллоҷ тавонӣ баромад» (аз «Мусталаҳот»).

Фасли чими форсӣ маъа вов

ЧУХО چوخوا чомаи пашмини кӯтоҳ, ки навъе аз либоси фуқарост; лафзи туркист (аз «Рашидӣ» ва «Сурурӣ» ва «Бурҳон»).

ЧУБДАСТӢ ва **ЧУБДАСТ** چوبدستى و چوبدست ба маънии асо, ки ба ҳиндӣ латҳӣ гӯянд.

ЧАВГОНӢ ЗАР چوگان زر киноя аз теғ.

ЧУБГАЗ//ЧУБИ ГАЗ چوب گز چۇبه ки бад-он порча ва ғайра паймонш кунанд.

ЧУБИ ТАРИҚ چوب طريق аз тарафи салотин шахсе дар билод муайян ва маъмур бошад, ки ҳар ки аз атвори адаб баргардад, уро чӯборӣ кунад. Он чӯбро **чӯби тариқ** гӯянд (аз «Мусталаҳот»).

ЧУБИ МУҲАССИЛ چوب محصل чӯбе ки дар дасти муҳассил бошад (аз «Мусталаҳот»).

ЧУБИ ТАЪЛИМ چوب تعليم чӯбе ки муаллим атфолро бад-он адаб кунад; ва ба маънии чубе ки дар дасти атфоли навомӯз диҳанд, то бар ҳарф гузорад ва ашколи он маҳфуз дорад (аз «Мусталаҳот»).

ЧАВПОН چوپان галлабон.

ЧУШИДАН چوشيدان бар вазни нӯшидан; ба маънии макидан (аз «Бурҳон»).

ЧУБАҚЗАН چوبك زن мехтари посбонон; ва маъмули ӯ он аст, ки чӯбаке ва тахтае ба даст гирифта ба шаб мегардад ва чӯбакро бар тахта мезанад, то аз садои он дигар посбонон бедор шаванд (аз «Сироч»); ва баъзе ба маънии нақорачӣ навиштаанд.

ЧУН چون барои чанд маънӣ ояд: аввал **чуни вақтия** ба маънии вақте ки, Ҳофиз фармояд, байт:

Хаёли рӯи ту чун бигзарад ба
гулшани чашм,
Дил аз пайи назар ояд ба сӯи равзани
чашм.

Дуввум **барои ташбех**, ки ба маънии монанд ояд; севвум **барои шарт**, ҳаҷорум **барои истифҳом** ояд ва маънии чи гуна диҳад ва ба маънии чаро низ ояд.

ЧУЛИСТОН چولستان бар вазни гулистон; дар туркӣ дашти беобрӯ гӯянд (аз «Бурҳон» ва луғоти туркӣ).

ЧУҲИДАН چوخييدان лағзидан (аз «Бурҳон»).

ЧАВГОН چوگان *муҳаффафи* чавлагон, ки мураккаб аст аз чавл ба маънии хамида ва гон қалимаи нисбат; ва савлаҷон *муарраби* ҳамин аст; чун сари чавгон ҳамдор бо-

шад, лихозо бад-ин исм мусаммо гашт (аз «Сироч»).

ЧУ ҷо харфи шарт аст ва барои таш-бех ояд ва барои атф ҳам ояд.

ЧАВТАРА چوتره маъруф аст ва чабу-тара ғалат аст; ва баъзе гуянд, ки чабутара хиндист ва чавтара фор-сист (аз «Муайнд» ва «Рашидй» ва «Бурҳон»).

ЧАВЛА//ЧЎЛА چوله номи кавм аз турк.

ЧАВГОНИ چوگانى аспе, ки дар чав-гонбозй хуб давад (аз «Мустала-хот»).

ЧЎБАКИ چوبكى чўбдор (аз «Муста-лахот»).

Фасли чими форсй маъа хо

ЧИХО چها ба маънии чи бисёр.

ЧАХОРМЕХИ ХАЕТ چهارميخ حيات кино аз арбаъаи аносир.

ЧАХОР БОД چهارباد сабо ва дабур ва шимол ва чануб; сабо боди машриқ аст; ва дабур боде, ки аз тарафи мағриб вазад.

ЧЙ МАҲ ҚАРД, КИ У ТАҲ ХОҲАД ҚАРД چه مه كرد که او ته خواهد کرد маъ-нини ин қариб хоҳад омад.

ЧЙ МАҲ ҚАРД چه مه كرد яъне чй хо-сил қард (аз «Мусталаҳот»).

ЧАХОР ИҚЛИМИ ҲИИД چهار اقليم кино аз тамоми Ҳинд, чаро ки Ҳиндустон дар чаҳор иқлим во-қеъ аст.

ЧАХОР МИР چهار مير хулафои арбаъа ризвонуллоҳи алайҳим.

ЧЕХРАПАРДОЗ چهره پرداز мусаввир.

ЧЕХРАХЕЗ چهره خيز равшан ва му-чалло ва мусаффо.

ЧАХОР ТАБЪ چهار طبع гармй ва сар-дй ва хушкй ва тарй.

ЧАХОРДОНГ چهاردانگ таҳқиқи ин лафз дар баёни лафзи чордонг дар фасли чими форсй маъа алиф гу-зашт.

ЧЕХРА ГАРДИДАН ва **ЧЕХРА ШУ-ДАН** چهره گرديدان و چهره شدن хариф ва муқобил шудан (аз «Чароғи хи-доят»).

ЧАҲОР РҶКН چهاررکن манори шомй ва ямонй ва ироқй ва ҳаҷари ас-вад; ва ин ҳар чаҳор аз арқони Қаъба аст.

ЧЙ МАҲ ҚАРД ВА ТАҲ ҚАРДАН چه مه كرد و ته كرد ҷо мустаъмал кунанд, ки шахсе мутаваҷҷеҳи коре гардад, ки аз у бузургтаре ҳам ла-ёқати он кор надошта бошад, ми-сол «водшоҳ чй маҳ қард, ки вазир таҳ хоҳад қард» (аз «Чаҳор шар-бат»).

ЧАҲИ БЕЗАН چه بيزان ҷоҳе ки Безан ном паҳлавонро Афросиёб дар он қайд қарда буд, ба сабаби ошиқ шудан бар Манижа ном духтари Афросиёб.

ЧИҲИЛТАНОН چهل تنان гурӯҳе аз абдол, ки ҳақ таоло оламо ба ву-ҷуди эшон коим дорад.

ЧАҲИ ЗУҲРА چه زهره кино аз ма-халли хубути Зуҳра ва он бурчи Сунбула аст.

ЧАҲОРТОРА چهار تاره номи соз.

ЧАҲОРГОҲ چهارگاه навъе аз нағма (аз «Мадор»).

ЧАҲОРМАВЧА چهارموجه ба маънии гирдоб.

ЧАҲ-ЧАҲ چه چه овози булбул ва мис-луху; ва ин ҳукми калимоти асвот дорад.

ЧИ//ЧЙ//ЧА چه ин ҳарф барои чанд маънй ояд: аввал барои истифҳом, чунонки: чй мекунй; дуввум барои таъзим, чунонки мисраъ:

Чй диловар аст дузде, ки ба каф чароғ дорад...

севвум барои таҳқир, мисраъ:

Чй бошад забунй? — Харочоварй...

мисоли диғар, мисраъ:

Ман чй бошам, ки бар он хотири отир гузарам...

чаҳорум барои қасрат, мисраъ:

Чи шабҳо нишастам дар ин дайр гум...

панҷум барои тағсир, чунонки: боғча ва тоқча ва сароча; шашум барои иллат, чунонки: аз он ҷо ба-ромад, чй хавфи дуздон буд; мисо-

ли дигар: дар ин иборат чӣ гуна бар қудамо эътироз тавон кард, чи қудамо ҳар чи гуфтаанд санад аст; ҳафтум **барои тафсил**, чунонки мисраъ:

Чаҳон яқсар, чи арвоҳу чи аҷсом...

ҳаштум *муҳаффафи чиз*, чунонки: ҳар чӣ напойд, дилбастагиро нашо-яд; нуҳум **барои тасвия**, яъне баробар шумурдан ду чизро, ки бо ҳам муғоиранд, чунонки байт:

Чу мардонагӣ ояд аз раҳзанон,
Чи мардонии лашкар, чи хайли занон.

Ва ҳам **барои тасхил**, чунонки мисраъ:

Чӣ умрест, к-ӯро ба чандин хатар...

ва бояд донист, ки мардуми Эрон касраи **чи-ро** ба ишбоъ хонанд ва хиндуён маҷхул.

ЧЕХРАКУШОЙ چهرهکشایی ба маънии наққошӣ ва мусаввирӣ.

ЧӢ ҒАМАСТӢ چه غمستی ба маънии чӣ ғам будӣ; ва ин мураккаб аст аз ғам ва аст ва ё-и таманноии шартия.

Фасли чими форсӣ маъа ёи тахтонӣ

ЧИРАДАСТ چیره دست ба маънии ғолиб ва саркаш.

ЧИРАБАНД چیره بند касе ки дастори рангин ва мунаққаш бандад; ва ба истилоҳи хиндуён лӯлӣ, ки ханӯз бикр бошад.

ЧИЗ-МИЗ چیزمیز андак ва қалил.

ЧИЗЛИЗ چیزلرز ба маънии бизоати музҷот (аз «Латоиф»).

ЧИК-ЧИК چیک چیک овози мурғон (аз «Латоиф»).

ЧЕЧАК چچک ба маънии обила; лафзи туркист (аз «Сироч»).

ЧИНАДОНА چینه دانه ҳавсалаи мурғон (аз «Бурҳон»).

ЧИЛДӢ چیلدو ба маънии инъом; ин лафзи туркист (аз луғоти туркӣ); мағар дар форсӣ **чилду** (ба касри чими арабӣ ва сукуни лом ва вови маъруф) шухрати тамои дорад, зохиран *муфарраси* он аст.

ЧИРА چیره ба маънии ғолиб ва шучоъ (аз «Чароғи хидоят» ва «Бурҳон»); ва дар «Сурурӣ» ба ёи маҷхул (яъне **чера**)*.

ЧИНА چینه раддаи девор (аз «Бурҳон»); ва донае, ки мурғон хӯранд.

ЧИРАДАСТӢ چیره دستی ғалаба ва саркашӣ.

ЧӢ چی лафзи туркист; ба маънии доранда.

БОБИ ҲОИ МУҲМАЛА

Фасли ҳои муҳмала маъа алиф

ХОШО حاشا ба маънии паноҳ; ва ба маънии баънд аст; ва поки ва холӣ; ва ба маънии мағар, ки калимаи истисноат; ва номи давое ва он навъе аз пӯдинаи кӯхист (аз «Мадор» ва «Қанз» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

ХОЧИБ حاجب ба маънии пардадор ва дарбон ва ҷубдор; ва ба маънии абруъ (аз «Латоиф»); ва навъе аз радиф аст, ки қабл аз қофия воқеъ шавад, ё миёни ҳар ду қофия ва ҳар мисраъи байти зӯқофиятайн ҳоил гардад.

ХОИБ حائب гуноҳгор (аз «Мадор» ва «Мунтахаб»).

ҲОЛИБ حالب рағест дар рон; ва ба маънии душандаи шир (аз «Латоиф»).

ҲОНУТ حانوت ба маънии дуккон (аз «Қашф» ва «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ҲОРИС حارث ба маънии асад ва шерри дарранда; ва ба маънии зироаткунанда ва музореъ; ва номи Ибни Хишом, ки аз санодиди араб буд (аз «Қашф» ва «Латоиф» ва «Қанз»).

ҲОНИС حانث гунаҳгор ба сабаби хилоф кардани қасам (аз «Қашф» ва «Мадор»).

ҲОЧ(Ч) حاج сиған исми фонил; ба маънии ҳаҷқунанда ва *ҷамъи ҳочӣ*

- (ба ҳазфи ёи нисбат), чунонки **рум** ва яҳуд *чамъи руми* ва яҳудӣ; магар дар форсӣ ба тахфиф ояд (аз «Қанз» ва «Шакарстон» ва «Хиёбон» ва «Мунтахаб»).
- ХОД(Д)** *حاد* тезу тунд (аз «Қанз»).
- ХОФИД** *حافد* ба маънии ёру дӯст ва хидматгор ва фарзандзода ва духтарзода ва домод ва падари зан ва бародари зан (аз «Қанз»).
- ХОР(Р)** *حار* ба маънии гарм, ки зидди сард аст; ва ба маънии гармикунанда.
- ҲОЗИР** *حاضر* ба маънии огоҳ.
- ҲОФИР** *حافير* ба маънии суми асп ва канандаи ҷоҳ ва ҷуз он; ва **ҳавофир** *чамъи он* (аз «Мадор» ва «Мунтахаб»).
- ҲОЧИЗ** *حاجز* моневъ ва хоил миёни ду чиз; ва номи манзилест дар роҳи Маккаи муаззама (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).
- ХОРИС** *حارس* ба маънии посбон (аз «Мунтахаб»).
- ҲОФИЗ** *حافظ* маъруф; форсиён ба маънии мутриб ва қаввол оранд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Чаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот»).
- ҲОК(К)** *حاك* ба маънии миёни чизе (аз «Мунтахаб»).
- ҲОЗИҚ** *حاذق* зирақ ва доно ва устод дар кор (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва ба доли муҳмала (яъне *ходик*) * ғалат.
- ҲОИК** *حائك* чомабоф, ки ба хиндӣ ҷўлоҳа гуянд (аз «Латоиф» ва «Қанз»).
- ҲОМИЛ** *حامل* бардорандаи чизе бар худ; ва ба истилоҳи илми ҳайъат фалаке бошад миёни ҳар як фалак аз ин афлоки шашгона, ки тавбири қавқаб дар сихани он маркуз бошад, сивои фалаки Шамс ва шаклаш дар таҳқиқи лафзи тадвир марқум шуд, дар он ҷо бояд ҷуст.
- ҲОМИЛИ РАЪСУЛҒУЛ** *حامل راس الرسول* шакли ёздаҳум аз бисту як ашколи шимоӣ, ки бар фалак муртасим аст ба сурати марде бар пои чапи худ истода ва пои рост бардошта ва дасти рост бар сар ниҳода ва ба дасти чап сари деви хунҷакон ба мӯи сар гирифта, қавоқибаш бисту шаш.
- ҲОЛ** *حال* замоне ки дар вай бошанд (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи форсиён ба маънии ракс ва ваҷд низ навиштаанд; ва ба маънии гуё ҷавгон низ омада. Ва ба ин маънӣ дар асл ба ҳои ҳавваз ва лафзи форсиест; ва ба ташиди лом (яъне *ҳолл*) * дар арабӣ ба маънии фурудоянда.
- ҲОИЛ** *حائل* боздоранда ва моневъшаванда миёни ду чиз (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ҲОМ** *حام* номи писари Нӯҳ алайҳиссалом, ки падари Сиёҳон аст (аз «Мунтахаб»).
- ҲОТИМ** *حاتم* номи саҳии машҳур (аз «Музил» ва «Мунтахаб»); ва дар «Мадор» ба фатҳи то (яъне **Ҳотам**) * ва дар «Сикандарӣ» ба қаср ва Мир Нуруллоҳ дар «Шарҳи Гулистон» ба қасри то тасхеҳ нумуда; ва дар «Шарҳи Гулистон» Хони Орзу навишта, ки шуарои мутааххирин бо ҳам ва там қофия кунанд. Ва Ҳотими мазкур ибни Абдуллоҳ писари Саъди Тойӣ мансуб ба қабилаи Тайӣ.
- ҲОТИМИ АСАММ** *حاتم اصم* яке аз авлиён ақмал аст, ғайр аз Ҳотими Тойӣ (аз «Шарҳи Бўстон»-и Мир Абдулвосеъ).
- ҲОЗИМ** *حازم* доно ва ҳушёр ва дурандеш ва пешбин.
- ҲОЛ ГАРДИДАН** *حال گردیدن* мутағаййир шудани ҳол (аз «Мусталаҳот»).
- ҲОЛ ҚАРДАН** *حال کردن* ваҷд қардан (аз «Мусталаҳот»).
- ҲОЛГАҲ** ва **ҲОЛГОҲ** *حالكه و حالگاه* майдонеро гуянд, ки дар он ҷавғонбозӣ кунанд; ва *ҳол* шояд ки аз тағайюри лаҳҷаи қавмест; дар асл *ҳолғаҳ* (*هالگه*) ба ҳои ҳавваз, чи ҳол дар форсӣ ба маънии гӯй аст.
- ҲОССА** *حاصه* қувватест, ки дарёбад чизеро, ҷун сомеъа ва босира ва ломиса ва ғайра; ва **ҳавосс** *чамъи* ин аст.
- ҲОШАЛИЛЛАҲ** ва **ҲОШОЛИЛЛАҲ** *حاشالله و حاشالله* покӣ ва дурист худойро аз ин кор (аз «Мунтахаб»).

ҲОШИЯ حاشیه шугурони ҷавон; ва ба маънии канора ва мардумони шогирдпеша ва хидматгорон (аз «Мунтахаб»).

ҲОШИЯИ ҚАДИМА حاشية قديمه ҳошияест аз муҳаккиқ Давонӣ бар «Шарҳи Таҷрид», ки аз Али Қушчист; ва «Таҷрид» китобест аз Насируддини Тусӣ дар илми ақоиди шиъа, магар шорехин ва муҳашшиёни мантиқ ва ҳикматро бисёр даҳл дар он додаанд; ва бидон ки **ҲОШИЯ** шарҳи шарҳро гуянд.

ҲОРА حاره киштзор (аз шарҳи «Нисоб»).

ҲОКИ حاكى ҳикояткунанда (аз «Қанз»).

ҲОВӢ حاوى ихотақунанда ва гирдогирд гиранда ва аз ҳама сӯ бар чизе муҳитшаванда (аз «Қанз»).

ҲОМӢ حامى химояткунанда ва нигоҳдоранда (аз «Қанз»).

ҲОФӢ حانى бараҳнапо (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ҲОЗИРӢ حاضرى муродифи моҳазар, яъне таоми мавҷуд (аз «Мусталаҳот»).

ҲОЛЕ حالى ба маънии вақте; ва ба ёи маъруф (яъне ҳоли)* ҷалд ва филҳол; ва ба маънии касе ки ба зевар ораста бошад ва сохибхилъя бувад.

ҲОҶҶӢ حاچى мансуб ба ҳоҷат ва ҳоҷат сифат аст барои мавсуфи маҳзуф, ки лафзи ҷамоъат бошад; ва ҳоҷат сиғаи муаннаси исми фоил аст; пас ҳоҷҷи касест, ки мансуб бошад ба ҷамоъати ҳоҷат; ба ҳолати илҳоки ёи нисбат тои таънис аз охири ҳоҷат соқит шуд, чунончи дар **омӣ** ва **муътазилӣ**; ва форсиён ба таҳфифи ҷим (яъне ҳоҷӣ)* хонанд; ва баъзе таваҳҳум нумуданд, ки дар асл **ҲАҶҶ** буда, як ҷимро ба ё қалб кардаанд. Бар аҳли татаббуъ махфӣ нахоҳад буд, ки мисли ин дар сиғаи исми фоил ва дигар асмои маъҳуд нест, агарчи дар афъоли ин қисм қалб омадааст.

Фасли ҳои муҳмала маъа
бои муваҳҳада

ҲАББАЗО حبذا қалимаи мадҳ аст, ба маънии хуб аст ва бехтар аст.

ҲИБО حبا бахшидан (аз «Қанз» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ҲУБЛО حباى зани обастан (аз «Қанз»).

ҲУБОЛО حباى ба маънии занони ҳомила; ин **ҷамъи ҳубло** аст (аз «Қанз»).

ҲУБОРО حبارى номи тоирест баробари мурғобӣ ва ранги у зарду сиёҳ бошад, ба форсӣ онро **ҷарз** гуянд (аз «Шарҳи Нисоб» аз Мавлоно Юсуф ва «Сихоҳ»); ва сохиби «Мунтахаб» навишта, ки онро ба форсӣ таъзарӣ гуянд.

ҲУБ(Б) حب дӯстӣ; ва билфатҳ (яъне ҳабб)* ба маънии дона (аз «Мунтахаб»); ва он чи аз даво мисли донаи гулӣ банданд; ва билқаср ва ташдиди бо (яъне **ҳибб**)* ба маънии дӯст ва дӯстӣ (аз «Суроҳ»).

ҲУБУБ حبوب донаҳо мисли гандум ва наҳуд ва ғайра; ва ин **ҷамъи ҳабб** аст.

ҲАБОБ حباب гунбади об, ки бар рӯи об зоҳир шавад (аз «Қомус» ва «Суроҳ» ва «Фарҳанги Ҳаририй» ва «Қашф»); ва дар «Мунтахаб» ба зам (яъне **ҳубоб**)*; ва дар «Баҳори Аҷам» биззам ва билфатҳ ҳарду навишта; ва низ дар «Мунтахаб» **ҳибоб** (ба қаср) дӯстӣ қардан; ва биззам дӯстӣ ва мор ва дев.

ҲУБУР حبور шод қардан ва шод шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»); ва **ҷамъи ҳибр** низ аст.

ҲИБР حبر сиёҳни даво; ва ба маънии донишманд ва некӯор (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲАБТ حبط ночиз ва маъдум ва зоеъ шудан (аз «Қашф»).

ҲУБУТ حبوط ботил ва ночиз шудани савоб ва амал (аз «Суроҳ»).

ҲАБК حبك некӯ бофтани чома ва устувору некӯ қардани ҳар чиз ва буридан ва задан; ва ба заммагӣ (яъне **ҳубук**)* роҳҳои ситоратон ва муи муҷаъад ва шикани об ва зиреҳ ва реги туд; ва **зулҳубук му-род** аз осмон (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲАБЛ حبل ба маънии расан; ва ба маънии рағ, чунончи ҳаблуларид

рагест дар гардан; ва ба замма-
тайн (яъне хубул)* ҳамли зан (аз
«Мунтахаб»).

ҲАБОИЛ حبال занони ҳомила; ин
ҷамъулҷамъи хубло-ст, зеро ки
хублоро *ҷамъ хуболо* ояд ва *хубо*-
ро *ҷамъ ҳабоир* ояд; ва ба маънии
расанҳо ва побандҳо, дар ин сурат
ҷамъи ҳибола бошад, ки ба маънии
расан ва дом аст; ва баъзе навишта-
таанд, ки номи шайтони занон аст,
чунончи Иблис номи шайтони мар-
дон аст; ва *ҳабоилшайтон киноя аз*
занони фоҳиша.

ҲАБЛУЛМАТИН حبل المتين ба маъ-
нии расани устувор; ва ақсар *му-*
род аз он Куръони маҷид бошад.

ҲИБОЛА حباله домрасан (аз «Мунта-
хаб»).¹⁴

ҲАББА حبه ба маънии дона; ва ба
маънии вази як сурх, ки ба ҳиндӣ
раттӣ гуянд; ва назди баъзе вази
ҷави мутаваассит (аз «Муайид» ва
кутуби тиб).

ҲАБАШИ حبشى мансуб ба ҳабаши; ва
ба сукуни бои муваҳҳада (яъне
ҳабшӣ)* хатост (аз «Мадор»).

Фасли ҳои муҳмала маъа
тои фавқонӣ

ҲАТФ حنث ба маънии марг ва мавт
(аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ҲАТМ حتم устувор қардани қор ва
ҳукм қардан ва воҷиб қардани қор
бар қасе (аз «Мунтахаб»).

Фасли ҳои муҳмала маъа
сои мусалласа

ҲАС(С) حش ба маънии барангехтан
ва таҳрис (аз «Мунтахаб»).

Фасли ҳои муҳмала маъа
ҷими араби

ҲИЧО حجي ба маънии ақлу хирад ва
қаронаи ҷизе ва замзамаи габрон;
ва ба фатҳатайн (яъне ҳаҷо)* ҳа-
рис шудан ва баҳил шудан ва му-
лоим шудан (аз «Мунтахаб» ва
«Латоиф» ва «Қанз» ва шарҳи «Ни-
соб»).

ҲУЧҚОБ حجاب пардадорон ва дарбо-
нон; ин *ҷамъи ҳоҷиб* аст; ва ба
қасри аввал ва таҳфифи ҷим (яъне
ҳиҷоб)* ба маънии парда (аз «Мун-
тахаб»).

ҲУЧУБ حجب ба маънии пардаҳо; ва
ин *ҷамъи ҳиҷоб* аст (аз «Мунта-
хаб»).

ҲУЧҚАТ حجت далел ва бурҳон (аз
«Мунтахаб»).

ҲИҶОМАТ حجات хун қашидан ба
заҳмҳои кўчаки устура ба шохӣ гов
(аз «Сурух» ва «Баҳори Аҷам» ва
«Бахр-ул-ҷавоҳир»); ва ҳамчунин
ҳар масдаре ки маънии он ба санъ-
ате тааллуқ дорад, ба қаср аст, чу-
нонқи *ҳиёкат* ва *ҳиётат* ва *дибоғат*
ва *диросат* ва *синоат* ва *сибоғат* ва
ғайра; ва ба маънии мури сар таро-
шидан, ки дар урфи мардум маш-
хур шуда, дар ҳеч китобе ёфта на-
шуда, зоҳиран ғалат аст, ғояташ
истилоҳи мутааххирини ҳинд бо-
шад.

ҲИҶОБАТ حجابت пардадорӣ ва дар-
бонӣ ва элҷигарӣ.

ҲУЧҚОҶ حجاج *ҷамъи ҳоҷ*, ки сиғаи
исми фоил аст аз музоаф, ба маъ-
нии ҳаҷқунанда; ва билфатҳ (яъне
Ҳаҷҷоҷ)* номи амире золим, ки па-
дараш Юсуф ном дошт. Навишта-
анд, ки Ҳаҷҷоҷ ҳафтод ҳазор қасро
ба ноҳақ қуштааст (аз «Мунтахаб»
ва «Қашф» ва «Латоиф» ва таво-
рих).

ҲУЧҚАҶ حجاج ба маънии ҳуҷҷатҳо; ва
ин *ҷамъи ҳуҷҷат* аст; ва ба қасри
аввал (яъне *ҳиҷаҷ*)* *ҷамъи ҳиҷҷа*
ва *ҳаҷҷа*, ки ба маънии сол аст (аз
«Қанз»).

ҲАҶАРУЛАСВАД حجر الاسود сангест си-
ёҳ дар Қабъа, ки мас қардани он
муҷибӣ изолаи маосист.

ҲАҶР//ҲИҶР//ҲУҶР حجر ҳаром ва
боздоштан қасеро аз тасарруф; ва
ба фатҳатайн (яъне *ҳаҷар*)* ба
маънии санг; ва ба қасри аввал ва
сукуни ҷим (яъне *ҳиҷр*)* ба маъ-
нии хирад ва ақл; ва ба замми ав-
вал ва фатҳи ҷим (яъне *ҳуҷар*)*
ҷамъи ҳуҷра; ва ба фатҳи аввал ва
сукуни сонӣ (яъне *ҳаҷр*)* ба маъ-
нии бағал ва қанор (аз «Қашф» ва
«Мунтахаб»).

ҲИҶОЗ حجاز номи мулкест аз Араб,
ки Макка ва Мадина ва Тоиф ва

шаҳрҳои дигар, ки мобайни замини Наҷд ва Ғур воқеъ аст; ва номи макомест аз мусиқӣ (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Кашф»); ва ҳичоз маъхуз аз ҳаҷз бошад, ки ба маънии миёни ду чизе даромадан аст. Чун мулки Ҳичоз мобайни Наҷд, ки замини баланд аст ва Тихома, ки замини нишеб аст, ҳоил ва ҳочиз аст, лихозо бад-ин исм мусаммо гашт.

ҲИЧЕЗ **حيز** *имлоаи* Ҳичоз, ки мулкест аз Араб.

ҲАЧАЛ **حجل** ба маънии кабк, ки ба хиндӣ чакур гӯянд (аз «Мунтахаб»); ва ба замини ҳо ва фатҳи чим, ҳучала (аз «Латоиф»).

ҲИЧОЛ **حجال** *чамъи* ҳачала (аз «Латоиф»).

ҲУЧЧАТИ МУҲКАМ **حجت محكم** олати маснӯъӣ, ки замини ҳикка ба худ фуру кунанд (аз «Мусталаҳот»).

ҲАЧМ **حجم** бар вази базм; баромадаргии чизе ва ситабрӣ ва часомаги чизе (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ҲАЧЧОМ **حجام** хункашанда ба устура задан (аз «Мунтахаб»); ва дар ин замон ҳаллоқ ва мутароширо аз он *маҷозан* ҳаҷҷом гӯянд, ки дар замонаи қадим ин қавм шох ҳам мекашидад.

ҲАЧАЛА **حجله** магар дар истеъмоли форсиён ба сукуни чим (яъне ҳачла)* мустаъмал; ба маънии мавзеъ, ки ба пардаҳо ораста кунанд барои арӯс, ба хиндӣ чхаппарқхат гӯянд; ва он чи дар мардум ба замини аввал ва сукуни чим (яъне ҳучла)* машхур шуда, ғалат аст (аз «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Кашф» ва «Суроҳ» ва «Баҳори Ачам»).

ҲИЧЧА/ҲАЧЧА **حجه** ба маънии сол (аз шуруҳи «Нисоб»); ва ба маънии як бор ҳаҷ қардан (аз «Мунтахаб»).

Фасли ҳои муҳмала маъа
доли муҳмала

ҲУДО **حدي** суруде ки дар Араб шутурбонӣ месароянд ва шутур бадон маст шуда чолок мегардад (аз

«Мадор»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» худо (**حدا**); ба замини аввал) ба маънии рондани шутур ба нағма.

ҲАДАБ **حديب** баромадани пушт ва кӯзпушти ва замини баланд; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне ҳадб)* ба маънии меҳрубонӣ қардан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Канз»).

ҲАДОСАТ **حداثت** нав шудан ва тозагӣ ва навӣ ва аввали чизе (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ҲАДСОТ **حداثات** занони навҷавон.

ҲИДАТ **حديت** ба маънии танҳо будан ва танҳой; ва аз ин қост алоҳида; ва ба қаср ва ташдиди дол (яъне ҳиддат)* тезию тундӣ (аз «Мунтахаб»).

ҲАДАС **حداث** бевузу шудан; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне ҳадс)* тифл ва амрад ва марди навхоста (аз «Мунтахаб» ва «Шакристон» ва «Латоиф» ва «Суроҳ»).

ҲАДИС **حديث** ба маънии хабар ва сухан ва чизи нав; ва дар истилоҳи шаръ сухан ва феъли расулulloх саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама.

ҲУДУС **حديث** нав пайдо шудани чизе; ва ин сифати махлуқот аст (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ҲАДОИЧ **حدايچ** қаҷоваҳои пардадор, ки замон дар он нишинанд ва маҳаффаҳои замон.

ҲАД(Д) **حد** ҳоил миёни ду чиз ва ниҳоят ва канораи чизе ва задан гунаҳгорро то бори дигар гуноҳ накунад; ва ба истилоҳи мантиқ таърифи шайъ ба зотӣ, чунонки таърифи инсон ба ҳайвони нотик ба ҳилофи расм, ки он таърифи шайъ ба аразӣ аст, чунонки таърифи инсон ба мошӣ ва зоҳик.

ҲАДДОД **حدا** ба маънии оҳангар.

ҲАДИД **حديد** чизе ки онро тез карда бошанд; ва ба маънии оҳан; ва ин маъхуз аз ҳадд аст, ки ба маънии манъ бошад. Чун ҳадид ба маънии оҳан монегӣ таарузи душман аст, лихозо оҳан бад-ин исм мусаммо гашт (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва шарҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ХАДР حدر фуруд омадан аз боло ба нишеб (аз «Суроҳ» ва «Қомус»).

ХАДС حدس доной ва дарёфтан ва фиросат (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Қашф»).

ХАДҚ حدق гирд фуру гирифта; ва ба фатхатайн (яъне ҳадақ)* сиёҳин дидаҳо; *воҳидаш* ҳадақа; ва ба маънии бодинҷон низ омада (аз «Мунтахаб»).

ХАДОИҚ حدائق боғхон пурдарахт, ки гирди онҳо девор бошад (аз «Мунтахаб»).

ХАДСОН حدائون ба маънии воқеа, ки пайдо шавад (аз «Қашф»); ва дар «Мунтахаб» ба фатхатайн (яъне ҳадасон)* ба маънии ҳодиса; ва биззам (яъне *худсон*)* чавонони навхоста.

ХАДИСИ ҲАСАН حديث حسن яке аз ақсоми ҳадиси набавист, ки он чи пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама ба забони муборақ иршод фармуда ба сиҳхати ривоёт пайваста бошад.

ХАДОСАТИ СИН حدائت سين ба маънии навзодагӣ ва тифли ва хурдсолӣ.

ҲАДАҚА حدقة ба маънии сиёҳии чашм (аз «Қомус» ва «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Суроҳ» ва «Бахр-ул-чавоҳир»); ва баъзе аз муҳаққиқин чунин навиштаанд, ки ҳадақа (ба фатхот) сиёҳии чашм ва ҳадқа (билфатх) ба маънии косан чашм низ омада; ба маънии аввал маъхуз аз ҳадақ (ба фатхатайн), ки бодинҷон бошад, ба муносибати сиёҳии лавн ва ба маънии дуввум маъхуз аз ҳадқ (билфатх), ки масдар аст ба маънии гирди чизе фуру гирифта. Чун косан чашм чавҳари чашмро гирд фуру гирифтааст, лихозо косан чашмро ҳадқа гуфтанд.

ҲАДИҚА حديقة боғе ки гирдогирди ӯ девор бошад, ё перомунӣ ӯ ихота бошад аз ҷуб ва хор (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ҲУДАБИЯ حدیبیة номи мавзеъи қариби Макка ба ду фарсах (аз «Латонф»).

ҲАДАБА حدبه баромадагии пушт, яъне кузии пушт (аз «Суроҳ»).

Фасли ҳои муҳмала маъа золи муъчама

ҲИЗО حدزا ба маънии баробар (аз «Қашф» ва «Қанз»).

ҲАЗОҚАТ حدائق ба маънии зирақӣ ва доной (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»); ва ба доли муҳмала (яъне ҳадоқат)* ғалат аст.

ҲАЗАР حذر парҳез қардан; ва ба фатҳи аввал ва қасри соёнӣ (яъне *ҳазир*)* ба маънии хонф ва тарсон (аз «Мунтахаб»).

ҲИЗОР حذار тарсидан ва хавф (аз «Латонф»).

ҲАЗУР ва **ҲАЗИР** حذير و حذير тарсон (аз «Латонф»).

ҲАЗФ حدف андохтан ва дур қардани ҳарфе аз калимае (аз «Мунтахаб»).

ҲАЗОМИ حدائم номи зане аз араб (аз «Мунтахаб»).

ҲАЗВ حذو баробар қардан ду чизро бо ҳам; ва номи ҳаракати моқабли ридф ва қайд аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва расонли қавофӣ).

ҲУЗАИҒА حدیفة номи саҳобӣ, ки воқифи асрони расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама буд (аз «Латонф»).

Фасли ҳои муҳмала маъа рои муҳмала

ҲИРО حرا кӯҳест ба Маккаи шарифа, ки ҳазрати рисолатпаноҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама пеш аз нубувват чанд рӯз дар ғори он кӯҳ ба ибодат машғул буданд (аз «Мунтахаб»); ва *ҳаро* (билфатх) ба маънии сазоворӣ, чунончи *ҳарӣ* бар вазни *фаъил*, сазовор аст.

ҲАРБ حرب қорзор; ва ба фатхатайн (яъне *ҳараб*)* хашмигин шудан ва бебаҳрагӣ (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ҲИРОБ حراب қамъи ҳарб, ки ба маънии қорзор аст (аз «Латонф» ва «Суроҳ»).

ҲУРУБ حروب қанғо ва қорзорҳо.

ҲАРРОҚАТ حرافات сузиш ва сӯхтагӣ; магар дар қутуби муътабаран лу-

рот ин тавр ба алиф ба назар наё-
мада.

ХУРКАТ حرکت сӯзиш (аз «Суроҳ» ва
«Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

ХИРФАТ حرّفت касб ва пеша (аз
«Мунтахаб»).

ХАРАКАТ حرکت на ба сукуни сонӣ,
чунонки машҳур аст; лекин баъзе
устодон ба сукуни сонӣ (яъне **ҳар-
кат**)* низ навиштаанд, магар бех-
тар нест, Мулло Фавқӣ гуяд, байт:

Зи бас хушҳаркату ширинадо буд,
Ки гар медод тезӣ хушнамо буд.

Баъзе авом, ки ба ташдиди коф
(яъне **ҳаракат**)* гуянд, маҳзи га-
лат аст (аз «Чароғи ҳидоят» ва
«Қашф»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам»
навишта, ки **ҳаракат** (ба фатҳот)
чунбиш; ва ин масдари сулосист,
ки аз ӯ ҳеч сифае аз боби сулосии
мучаррад муштак нашуда.

ХАРАКОТ حرکات *ҷамъи* ҳаракат; фор-
сиён ба сукун (яъне **ҳаркот**)* низ
оранд, чунончи ҷое Туғро оварда-
аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУРМАТ حرمت муаззаз ва арҷманд
шудан ва ҳаром шудан (аз «Канз»).

ХУРРИЯТ حریت озодагӣ ва озод
шудан аз қайди бондагӣ, яъне бан-
да ва мамлуки касе набудан.

ХИРОСАТ حرّاث кишткорӣ қардан ва
кашоварзӣ нумудан.

ХАРС حرث ба маънии коштан ва аф-
рухтани оташ ва ҷамъ қардани мол
ва Қуръон хондан ва лоғар қардан
сутурро аз бисъёрии рондан (аз
«Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ХУРРОС حرّاث музореён, яъне зи-
роаткунандагон; ва ин *ҷамъи* **ҳорис**
аст, ки ба маънии зироаткунанда
бошад (аз «Қашф» ва «Ҳиёбон»).

ХАРАҶ حرّج ба маънии тангӣ ва сах-
тӣ, магар ба лафзи мараҷ (ки он
низ ба фатҳатайн аст) ба маънии
фасод; ҳар ду лафзро ба сукуни
рон муҳмала (**ҳарҷу марҷ**)* хонанд
(аз «Суроҳ» ва «Мадор» ва «Мун-
тахаб»).

ХУР(Р) حر ба маънии марди озод ва
бандан озодшуда; ва ба маънии бар-
гузидан ҳар чиз ва бачаи қабутар;
ва билфатҳ ва ташдиди ро (яъне

ҳар(р)* ба маънии гармӣ ва гарм
шудан; ва ба маънии замини санг-
лоҳ; ва билқаср (яъне **ҳир**)* фар-
ҷи зан (аз «Мунтахаб» ва «Лато-
иф» ва «Канз»).

ХУРУР حرور гармо; ва ба фатҳ (яъне
ҳарур)* боди гарм, ки ба шаб ва-
зад; ва **самум** боди гарм, ки ба рӯз
вазад; ва ба маънии гармин офтоб
ва оташ (аз «Мунтахаб»).

ХУРУФИ ЧАШМАДОР حرّوف چشمه دار
он ҳарфҳое, ки доира дорад, мисли
чим ва **син** ва **шин** ва **сод** ва **ғай-
ра** (аз «Сироҷ»); ва назди фақир
муаллиф соду зод ва то ва зо ва
хо.

ХАРФИ БОРГИР حرف بارگیر ҳарфе ки
тақвия каломи касе бошад (аз
«Мусталаҳот»)¹⁵.

ХАРИР حرير ҷомаи абрешумӣ; ва ба
маънии марди гармшуда аз ғазаб
ва ҷуз он (аз «Мунтахаб»).

ХАРФИ ЧАВҲАРДОР حرف چوهر دار
ҳарфи хуб (аз «Мусталаҳот»).

ХАРФИ ВАРАҚГИР حرف رونگیر ҳар-
фи дарозе, ки таҳрири он варақро
даргирад (аз «Мусталаҳот»).

ХАРФГИР حرفگیر айбгир.

ХАРФИ ГУЛУСУЗ حرف گلوسوز сухани
тунду талх (аз «Мусталаҳот»).

ХИРЗ حرز паноҳгоҳ ва ҷон устувор;
ва *маҷозан* таъвиз (аз «Мунтахаб»
ва «Суроҳ» ва «Қашф» ва «Лато-
иф» ва «Канз»).

ХАРС حرّس ниғаҳбонӣ қардан; ва ба
фатҳатайн (яъне **ҳарас**)* ба маъ-
нии ниғаҳбонон (аз «Мунтахаб» ва
«Суроҳ»).

ХАРАЗ حرّض беморӣ, ки аз ишқу ан-
дӯх бошад; ва фасоди бадан ва
мараз, ки ба мавт кашад; ва фасод
ди мазҳаб ва фасоди ақл (аз «Ла-
тоиф»).

ХАРИФ حرّيف ҳампеша ва ҳамкор; ва
ба қасри ҳо ва ташдиди ро (яъне
хирриф)* ба маънии тезмаза ва га-
зандан забон (аз «Мунтахаб» ва
«Суроҳ» ва «Канз»).

ХАРФ حرف сухан ва тараф ва кано-
ра ва лаби шамшер ва айб; ва ба
истилоҳи наҳвиён лафзе ки маънии
он бидуни инзимоми калимаи дигар
ҳосил нашавад, чунончи дар арабӣ:

- мин* ва *ан* ва *ило* ва *ало*; ва дар форсӣ: аз ва *дар* ва *бар* ва *то*; ва билкаср (яъне **ҳирф**) * қасб қардан; ва биззам (яъне **ҳурф**) * ҳаббуррашод, ки онро ба форсӣ сипандон ва ба ҳиндӣ ҳалун номанд (аз «Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қанз» ва «Мадор» ва «Бурҳон»).
- ҲУР(Р)ОК** حراق ба маънии сӯхта, ки аз сангу чакмоқ бар он оташ гиранд; ва билфатҳ ва ташдид (яъне **харрок**) * неқ сӯзанда (аз «Мунтахаб»).
- ҲАРИҚ** حريق сӯзиш ва сӯхташуда ва оташи забонақашанда (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Суруҳ»).
- ҲАРҚ** حرق сӯхтан; ва ба фатҳатайн (яъне **ҳарак**) * оташ (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).
- ҲАРИФИ ДАҒАЛ** حريف دغل номи дов аз кушті.
- ҲАРАМ** حرم ихотаи гирдогирди хонаи Қаъба аст; одами мучрим ва дигар ҳайвонотро дар он қатл қардан ҳаром аст; ва форсиён ба маънии андаруни сарои мардумони ашроф ва ба маънии манқӯҳа ва ба маънии канизе, ки ба *ӯ* ватӣ қарда шавад, низ истеъмол кунанд (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Баҳори Аҷам»).
- ҲАРОМ** حرام манъ қардан ва манъ кунанда ва нораво ва ношониста.
- ҲАРИМ** حريم ихотаи гирдогирди хона.
- ҲАРФИ КАМ** حرف کم ҳарфи саҳле, ки таҳқири мухотаб бошад.
- ҲУРУФИ МУЪЌАМ** حروف معجم ба маънии ҳуруфи манқута ва гоҳе мутлақ ҳуруфи таҳачҷӣ *мурод* бошад (аз «Баҳори Аҷам»).
- ҲАРАМАИН** حرمين иборат аз Қаъба, ки дар Маккаи муаззама воқеъ; ва равзаи он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама, ки дар Мадинаи мунаввара мавҷуд аст; ва ба итлоки ҷузв бар кул ба маънии Маккаи муаззама ва Мадинаи мунаввара меояд.
- ҲИРМОН** حرمون ноумедӣ (аз «Мунтахаб»); ва дар «Қанз» бенасибӣ.
- ҲАРРОН** حران марди ташна; ва номи шаҳре ба Шом, ки мавлиди Зар-
- тушт буд (аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).
- ҲАРОМИЕН** حراميان дуздон ва раҳзанон.
- ҲАРФ ДАР КОРИ КАСЕ ҚАРДАН** حرف دركار کسی کردن бар қавли *ӯ* эрод гирифтан (аз «Мусталаҳот»).
- ҲАРУН** حرون саркаш (аз «Мадор» ва «Латоиф» ва «Қашф» ва «Сурурӣ»).
- ҲАРФ ЗАДАН** حرف زدن суҳан гуфтаи.
- ҲАРБА** حربہ корд ва олати ҷанг ва ҷубдастӣ ва найзаи қутоҳ (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).
- ҲИРФА** حرفه пеша.
- ҲУРРА** حرة зани озод, ки канизи қасе набошад; ва билфатҳ (яъне **ҳарра**) * сангистон (аз «Латоиф»).
- ҲАРРОҚА** حراقة каштиҳои нафтандозӣ; ва биззам ва таҳфиф (яъне **ҳуроқа**) * сӯхтаи чакмоқ ва шуъла (аз «Латоиф» ва «Суруҳ» ва «Мунтахаб»); ва дар «Қанз» **ҳурроқа** (ба зам ва ташдид) ба маънии каштии даръё.
- ҲАРОМТЌУША** حرام توشه ҳаромхор ва намақҳаром.
- ҲАРОРА** حراره ба маънии рақс қардан ва тоб додан дафро аз оташ; ва овозе, ки аз чанд созу чанд халқ як мартаба барояд ва ғавғои мардум (аз «Латоиф» ва шуруҳ).
- ҲАРАМГОҲ** حرمگاه маҳалсарой; ва ба маънии манқӯҳа ва ҳалила низ оранд; тасмиятулҳол би исмилмаҳал форсиён бар баъзе алфоз бо васфи маънии зарфият лафзи **гоҳ** ва *хона* зиёда кунанд, чунонки: *ҳарамгоҳ* ва *мактабхона* ва *манзилгоҳ* ва *базмгоҳ* ва *ҳарамсаро* (аз «Мусталаҳот»).
- ҲИРЗИ ЯМОНӢ** حريماني адғияе чанд аст, ки расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама ҳазрати Алӣ қаррамаллоҳу ваҷҳахуро ба вақти сафари Яман талқин ва таълим фармуда буданд.
- ҲАРОМИ** حرامى дузд ва сорик ва раҳзан.
- ҲАРАКАТИ МАЗБҲӢ** حرکت مذہبى *кино* аз ҳаракати андак ва бефоида.

ҲАРАКОТИ НАФСОНИ حرکات نفسانی харакотест, ки мучибн тахрики рӯҳ бошад, мисли ғазаб ва лаззат ва фараҳ ва хавф ва беқарории дил ва хузн ва ғам ва ҳаҷолат ва та-саввурот ва тафаккурот.

ҲАРОРАТИ ҒАРИЗИ حرارت غریزی ба маънии гармии табъӣ ва гармии хилқӣ, ки аз ҳарорати аслии рӯҳ дар бадан бошад ва он бухорест латиф, ки суъуд мекунад аз ҷавфи қалб ва сорӣ мегардад дар уруки аъсоб.

ҲАРОРАТИ ҒАРИБИ حرارت غریبی гармин ғайри табиӣ, ки хилқӣ ва асли набошад, чунончи гармӣ, ки аз мулоқоти офтоб ба мизоҷ дарояд ва гармин даво ва гармини тааффун, ки дар бадан воқеъ шавад ва гар-мӣ, ки аз ҳаракат пайдо шавад.

ҲАРИЙ حرى ба маънии сазовор ва лоиқ (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Латонф» ва шурӯҳи «Нисоб»).

ҲАРФИ ЧАКУШИ حرف چكشی сухани сахт ва ноҳамвор.

ҲАРФИ ҚОЛАБИ حرف قالبی он чи аз касе бишнавад ва бигуянд, бе фаҳми маънӣ ва идроки мазмун (аз «Мусталаҳот»)¹⁶.

Фасли ҳои муҳмала маъа
зои муъҷама

ҲИЗБ حزب ба маънии гурӯҳи мардум (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

ҲАЗР حزر андоза кардан ғалларо дар кишт ва меваро бар дарахтон (аз «Суроҳ»).

ҲАЗОЗ حزاز сабӯсан сар, ки ба ҳин-дӣ бапҳа гуянд (аз «Худуд-ул-ам-роз»).

ҲАЗМ حزم устуворӣ ва хушёрӣ (аз «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Латонф»); дар асл танги сутур бастан аст; ва маҷозан ба маънии устуворӣ ва огоҳӣ; ва баъзе муҳак-қиқини чунин навиштаанд, ки ҳазм андеша кардан аст дар оқибат ва анҷоми амри мавҳум ва эхтироз ну-мудан ба қадри имкон аз халал ва залали он.

ҲИЗОМ حزام танги сутур ва дастбан-ди тифл ба ғаҳвора (аз «Мунта-хаб»).

ҲАЗИРОН حَزيران моҳи нухум аз со-ли румиён ва он мутобики моҳи хурдод бошад ва ба андак тафовут мутобики асарҳ аст.

ҲАЗИН حزين андӯхгин (аз «Муайид» ва «Қашф»).

ҲУЗН//ҲАЗАН حزن ба маънии ан-дӯҳ; ва ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне ҳазин)* ғамгин (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Лато-иф»).

ҲУЗМА حزمе дастаи қоғаз ва дастаи хушаи гандум, ба ҳиндӣ онро гад-дӣ гуянд (ба ташдиди доли ҳиндӣ; аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Мунта-хаб»).

ҲИЗБУЛЛОҲ حزب الله иборат аз гу-рӯҳи сулаҳо.

Фасли ҳои муҳмала маъа
сини муҳмала

ҲУСНО حسنى нектар; ва ин муаннаси аҳсан аст.

ҲАСНО حسنا занн ҷамила.

ҲУСНУЛМАОБ حسن المآب хубии чоғ бозгашт ва некуии бозгашт ва қур-би илоҳӣ.

ҲУСНИ ТАЛАБ حسن طلب талаб кар-дан чизеро аз касе ба киноёт ва ишороти покиза ба тавре ки кубҳи суол зоҳир нашавад, чунончи сугу-дани чизи касеро пеши моликаш.

ҲАСАБ حسب андоза ва шумори чизе; ва шараф ва бузургӣ аз молу чоҳ ва дин; ва ба маънии мувофиқ; ва ин гоҳе бо лафзи насаб мустаъмал мешавад; ва ба фатҳи аввал ва су-куни сонӣ (яъне ҳасб)* шумурдан ва мувофиқ ва мумосил ва мисл ва писанд шудан ва микдори чизе ва кофӣ ва басқунанда (аз «Мунта-хаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қанз» ва «Латонф»).

ҲИСЕБ حساب имолаи ҳисоб; ва ба фатҳи аввал ва касри син ва ёи маъруф (яъне ҳасиб)* бузургвор ва кофӣ ва ба маънии ҳисобку-нанда.

ҲАСАНОТ حسنات нақуноҳ; ҷамъи ҳа-сана (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Мадор»).

ҲАСАНИ САЙЕҲ حسن سياح номи ва-
лиоллоҳ.

ҲАСАНИ САББОҲ حسن صباح номи
подшоҳе, ки хеле пурфитрат буд,
ки ба либоси фуқаро аз умаро со-
зиш карда қалъаи Аламут ба та-
сарруф дароварда; ва дар «Муста-
лахот» навишта, ки Ҳасани Саббоҳ
номи музаввирест, ки тафсили мак-
корни ӯ дар кутуби таворих муфас-
салан ва дар «Тазкираи Давлатшо-
ҳӣ» муҷмалан мастур аст.

ҲАСАД حسد заволи неъматӣ касе
хостан; ба лафзи *бурдан* ва *кардан*
ва *доштан* мустаъмал (аз «Баҳори
Аҷам»).

ҲУСНИ МУҚАЙЯД حسن مقيد ҳусни
маҳлуқот аст, ки гоҳе маъдум ва
гоҳе пайдо мешавад ва ҳаддеву ни-
хояте дорад ба хилофи **ҳусни мул-**
лақ, ки он номаҳсур аст.

ҲУССОД حساد ба маънии ҳосидон; ва
ин *ҷамъи ҳосид* аст.

ҲАСУД حسود бадхоҳ ва бисъёр ҳасад-
кунанда (аз «Мунтахаб» ва «Ма-
дор»); ва ба замматайн (яъне ҳу-
суд)* *ҷамъи ҳосид* ва ҳам масдаб
аст ба маънии бад хостан; ва ба
замми аввал ва сонӣ, ки ба маънии
ҳосид шухрат дорад, ғалат аст (аз
«Ҳиёбон»).

ҲУСУР حصور монда шудан ва фуру
мондани биной аз дидани дур (аз
«Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ҲАСИР حير монда ва ранҷашуда (аз
«Латонф»).

ҲУСНИ ГУЛҶУСҶУЗ حسن گلرؤسز ба маъ-
нии ҳусни сабех, чи *гулҷусҷуз киноя*
аз чизе ки бисъёр ширин бошад,
чаро ки ифроти ширинӣ гулҷуро ме-
сӯзад; пас маънии **ҳусни гулҷусҷуз**
ҳусни ширин бошад ва ширин му-
қобили намакин аст; чун **ҳусни си-**
ёхро ҳусни малех ва намакин гӯ-
янд, лиҳозо ба муқобилаи он **ҳус-**
ни сабех, яъне ҳусни сафедро **ҳус-**
ни гулҷусҷуз гуфтанд, яъне ҳусни ши-
рин; ва дар «Ҷаҳор шарбат» **ҳусни**
гулҷусҷуз-ро ҳусни дилчасп ва мат-
буъ навишта.

ҲАСИС حيس бар вази **фаъил**; ба
маънии овози нарм ва бонги оташ
(аз «Латонф»).

ҲАССОС حساس нек дарёбанда (аз
«Мунтахаб»).

ҲИС(С) حس ба маънии дарёфтани ба
яке аз ҳавоси ҳамса (аз «Қашф»).

ҲУСНИ МАТЛАЪ حسن ملاءح байги
дуввум аз ғазал ва касида, ки баъ-
ди матлаъ бошад.

ҲУСНИ МУТЛАҚ حسن مطلق ҳусни
боритаоло, ки адаму таназул на-
дорад.

ҲАСУК حوك ба маънии хордор; ва
маҷозан ба маънии зишт ва шарир
аст (аз «Латонф»).

ҲИССИ МУШТАРАК حس مشترك қув-
ватест, ки он қабул мекунад ҷа-
меъи суварӣ маҳсусотро, ки мурта-
сим ва манқуш мешаванд дар ҳа-
воси ҳамсаи зоҳира. Пас **ҳисси**
муштарак ба манзалаи ҳавз аст ва
панҷ ҳавоси зоҳирӣ мисоли панҷ
наҳр, ки об ба ҳавз мерасонанд ва
маҳалли он дар ҷавфи пешонист.

ҲАСАҚ حسك *муарраби* ҳасақ (ки ба
хои муъҷама бошад) ва он тухмест
хордор, ки ба давоҳо ба кор ояд,
ба хиндӣ онро гукхрӯ гӯянд; ва
ҳам ба маънии хорҳои оҳанӣ, ки
ба сурати ҳасақ созанд ва дар май-
дони ҷанг, ки гузаргоҳи фавҷи душ-
ман бошад андозанд, то аспу пӣ-
даи душман фиғор гардад (аз «Ри-
солаи муарработ» ва «Баҳр-ул-ча-
воҳир» ва «Муайид» ва «Мадор» ва
«Бурҳон»).

ҲАСАНИ АБДОЛ حسن ابدال номи бу-
зурге; ва номи шаҳре, ки дар он
мазори он бузург воқеъ аст.

ҲУСНУТТАЪЛИЛ حسن التعليل он чи
шоир ё муншӣ исбот кунад сифати
чизе ва иддио кунад барои суботи
он сифат сабабе ва иллате муно-
сиб, магар дар ҳақиқат сабаб ва
иллати он набошад. Мисоли он дар
форсӣ Амир Хусрав фармояд, байт:

Лола, ки ба дил гиреҳ шудаш дуд,
Аз охи ман аст ҳасратолуд.

ҲУСОМ حسام ба маънии шамшер (аз
«Муайид» ва «Қашф» ва «Суроҳ»
ва «Мунтахаб» ва шуруҳи «Ни-
соб»).

ҲАСМ حسم буридан ва қатъ кардан
(аз «Мунтахаб»).

ҲАССОНИ АҶАМ حسان اجم лақаби
Ҳоконӣ, чаро ки Ҳассон ибни Со-
бит мадоехи расул саллаллоҳ

алайхи ва олихи ва саллама баён карда, ҳамчунин Ҳоконӣ низ аксар мадху наъти он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама кардааст, лиҳозо ба ин лақаб мушарраф шуд.

ҲАСАН *حسن* хуб ва некӯ; ва биззам (яъне *хусн*)* некӯй ва хубӣ; ва маҳосини *ҷамъи* он; *хусн* дар инсон киноя аз таносуби аъзоист ё хушнамонӣ ранг; ва истеъмоли ин лафз бар чанд ҷост, чунончи: *хусни баҳор* ва *хусни гулистон* ва *хусни маош* ва *хусни маъод* ва *хусни сулук* ва *хусни қабул* ва *хусни хидмат* ва *хусни саъй* ва *хусни занн* ва *хусни тадбир* ва амсоли он (аз «Баҳорн Аҷам»).

ҲУСАЙН *حسين* тасғири ҳасан аст.

ҲАСАН-БАСАН *حسن بسن* ба маънии бисъёр нек, чаро ки *ҳасан* ба маънии нек аст ва *басан* муаккад ва тобеъи ўст; ва лафзи *басан* алоҳида маъни надорад.

ҲАССОН *حسان* ба маънии бисъёр хуб; ва номи шонре маддхои расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама, ки онро Ҳассон ибни Собити Ансорӣ гӯянд; ва ба каср ва таҳфиф (яъне *ҳисон*)* ба маънии хубон (аз «Мунтахаб»).

ҲУСБОН *حسان* шумор кардан ва андоза кардан ва шумораҳо, воҳид ва ҷамъ хар ду омада; ва ба маънии азоб; ва билқаср (яъне *ҳисбон*)* пиндоштан (аз «Суроҳ»).

ҲИСОБ НАГИРИФТАН *حساب نگرفتن* муътабар надоштан ва тавачҷух накардан (аз «Баҳори Аҷам»).

ҲИСОБ АЗ КАСЕ БУРДАН ва **БАРДОШТАН** ва **БАРГИРИФТАН** *حساب از کسی بردن و برداشتن و برگرفتن* тарсидан аз ӯ (аз «Мусталаҳот»).

ҲАСУВ *حسو* он чи шӯрбо ва ҷуз он андак-андак нушанд (аз «Мунтахаб»).

ҲИСОБИЯ *حسابيه* мансуб ба *ҳисоб*; ва баъзе гуфта, ки *Ҳисоб* таҳаллуси шoirест, валлоҳу аълам биссаваб.

ҲАСАНА *حسنة* некӣ ва нек (аз «Мунтахаб»).

ҲАСБУЛФАРМУДА *حساب الفرموده* ғалат аст, чаро ки алифу лом бар кали-

маи форсӣ наёранд ва *ҳасбуламр саҳеҳ* (аз «Музил»).

ҲУСНИ БИРИШТА *حسن برشته* ба маънии сабзи тахгулгун, яъне малеҳе, ки аз таҳи рангаш сурҳӣ намоён бошад (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Чаҳор шарбат» Мирзо Қатил ба маънии хусне, ки батеъуззавол бошад; ва дар «Шаръ-уш-шуаро» ба маънии хусни пухта ва намакин.

ҲИССИ *حسى* мансуб ба яке аз хавоси ҳамсаи зоҳирӣ.

ҲУСАЙНИ *حسينى* номи макоми суруд (аз «Қашф») ва онро дар охири шаб сароянд.

ҲАСБИ ҚАФО *حسبى كفى* бас аст маро ва кофист маро; *қафо* (ба фатҳи коф ва фатҳи фо) сиғаи мозист, дар асл қафони буд, ба қаринаи *ҳасби* ёи мутакаллим ҳазф карданд.

ҲАСАНИ *حسانى* мансуб ба имом Ҳасан алайҳиссалом (аз «Лубб-ул-алоб»).

Фасли ҳои муҳмала маъа шини муъҷама

ҲАШО *حشا* он чи дар шикам ва сини бошад аз дилу ҷигар ва сипурз ва гурда; ва ба маънии дил аксар мустаъмал мешавад (аз «Мунтахаб» ва шурӯҳи «Нисоб» ва «Латонф»).

ҲИШАМТ *حشمت* ба маънии дабдаба ва бузургӣ; ва ба фатҳ (яъне *ҳашмат*)* хатост (аз «Музил» ва «Шамсӣ»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» билқаср, ба маънии ғазаб ва шарм; ва ба фатҳатайн (яъне *ҳашамат*)* хидматгорон ва тобеъон; ва ба суқуни шин (яъне *ҳашмат*)* низ ба ин маъни омада.

ҲАШАРОТ *حشرات* *ҷамъи* ҳашарат (ки ин низ ба фатҳатайн аст) ба маънии ҷонварони реза ва ҷонвароне, ки дар замин суроҳ карда хона созанд, лиҳозо ба сӯи замин изофат карда *ҳашаротуларз* гӯянд (аз «Қашф» ва «Суроҳ»); мисли мор ва росу ва муш.

ҲАШР *حشر* барангехтан; ва *маҷозан* ба маънии қиёмат; ва ба фатҳатайн (яъне *ҳашар*)* ба маънии гурӯҳ ва анбӯҳ (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»).

ҲАШИШ حشيش ба маънии гиёҳи хушк (аз «Қашф» ва «Қанз»).

ҲАШОИШ حشائش гиёҳҳои хушк.

ҲАШАМ حشم чоқарон ва хидматгори, ки барои ӯ ғазаб намоянд бар дигарон (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Сурух» ва «Қанз»).

ҲАШВ حشو ба маънии оғандан; ва ба маънии он чи аз қисми пунба ва пашм дар лиҳоф ва болиш ва ғайра пур кунанд; ва каломи зоида, ки дар адон матлаб воқеъ шавад; ва ба маънии шутурони хурд (аз «Мунтахаб»); ва дар шарҳи «Нисоб» ба маънии шутури ҷавон.

ҲАШАФА حشفه ба маънии сари зақар (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қанз»).

ҲУШОША حشائشه андак чон, ки дар мариз ва маҷруҳ монад ва онро рамак низ гуянд (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

Фасли ҳои муҳмала маъна
сода муҳмала

ҲАСО حما сангрезаҳо; ва ин ҷамъи ҳасот аст, ба ҳазфи то (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»); ва дар «Сурух» сангреза.

ҲАСБО حصبا ба маънии сангреза (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ҲАСАБ حسب ҳезум ва ҳар чи бад-он оташ афрӯхта шавад (аз «Мунтахаб» ва «Сурух»).

ҲАСОТ حسات сангрезан воҳид; ва ҳасо (ба ҳазфи то) ҷамъи он.

ҲАСОФАТ حصافат ба маънии устувории ақл ва мутлақ устуворӣ ва хушкӣ ва тангӣ (аз «Мунтахаб» ва «Сурух» ва «Қанз»).

ҲИСОНАТ حسانت устуворӣ; ва билфатҳ (яъне ҳасонат)* парҳезгорӣ; ва ба қасри аввал ва зоди муъҷама (яъне ҳизонат)* ба маънии доягӣ қардан ва баъаи ғайрро шир додан (аз «Латоиф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»).

ҲАСД//ҲАСАД حسد дурудани зироат ва гиёҳи хушк ва устувор қардан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ҲАСОД حساد дурудани зироат ва ғайра (аз «Мунтахаб»).

ҲИСОР حصار ба маънии қалъа ва ихота; ва номи шуъбае аз мусиқӣ (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).¹⁷

ҲАСР حصر гирд гирифтаи чизеро ва ихота қардан (аз «Мунтахаб»).

ҲАСУР حصور марде ки бо вучуди мардӣ ба зан майл накунад (аз «Мунтахаб»).

ҲАСИР حصير бар вази фақир; ба маънии буриён хурмо (аз «Қашф» ва «Сурури»).

ҲИСАС حصاص ҷамъи ҳисса; ва ба фатҳатайн (яъне ҳасас)* давидан ва каммӯ шудани сар (аз «Латоиф»).

ҲАСҲАСАЛҲАҚ(К) حاصص الحق сиған мазӣ аз боби рубоъии музоаф, ба маънии зоҳир шудани ҳақ.

ҲИСРИМ حصرم ғураи ангур (аз «Мунтахаб»).¹⁸

ҲИСН حصن чои паноҳ ва қалъа; ва биззам (яъне ҳусн)* иффати зан (аз «Мунтахаб»).

ҲУСУН حصون қалъаҳо; ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне ҳасун)* марди парҳезгор (аз «Латоиф»).

ҲАСИН حصبين бар вази матин; ба маънии муҳкам ва устувор (аз «Қашф» ва «Қанз» ва «Мунтахаб»); ва дар шарҳи «Нисоб» ба маънии зиндон.

ҲИСОН حصان аспӣ нар ва некӯ, ки насли он нигоҳ дошта шавад (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ҲАСИНА حصينه ба маънии устувор ва муҳкам.

ҲАСБА//ҲУСБА//ҲАСАБА حصبة донҳои сурх ва борик ва сӯзанда, ки бар бадан падида оянд, ба форсӣ сурхча гуянд (аз «Мунтахаб»).

Фасли ҳои муҳмала маъна
зоди муъҷама

ҲАЗРАТ حضرت наздиқӣ ва ҳузур ва даргоҳ (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Суруҳ»); ва ба маънии хозир шудан; ва калимаи таъзим барои асомии бузургон; шорехи фозил навишта, ки ҳазрат ба маънии ҳузур аст ва дар урф калимаи таъ-

зим шуда, ки бар ҳамон шахс итлок кунанд аз ғояти шуҳрат. Бар сомеъа гиронӣ надорад. Ва шореҳе навишта, ки **ҳазрат** калимаест мушғир бар азамати мусаммо, ки пеш аз асмон аброр оранд; лутӣен умуман истеъмол карда, ба асмон илоҳӣ ҳам истеъмол нумоянд.

ҲАЗАРОТ *حضرات* *ҷамъи ҳазрат*; *киноя* аз бузургон ва маҳдумон, чаро ки лафзи **ҳазрат** дар ин замон ба-рон таъзим мустаъмал мешавад.

ҲАЗАР *حضر* ба маънии ҳузур, ки зидди сафар бошад, яъне хонабошии ва ба шахр омадан аз саҳро; ва *мухаффафи* **Ҳазармут** (**Ҳазармавт**), ки мулкест аз вилояти Яман (аз «Шарҳи Хоконӣ» ва «Латоиф»).

ҲУЗЗОР *حضار* ба маънии ҳозирон; ва ин *ҷамъи ҳозир* аст.

ҲУЗУР *حضور* масдар аст, ба маънии ҳозир шудан, *нақизи ғайбат*; ва дар урф калиман таъзим аст, балки бар зоти маҳдумон итлок кунанд, то лафзи ғайбат (аз «Суроҳ»).

ҲАЗОЧИР *حاضجر* ба маънии кафтор, ки қонварест дарранда, ба хиндӣ хундар гӯянд (биззам); ва лафзи **ҳазочир** ғайри мунсариф аст, яъне ба қондан нахвӣ бар он танвин ва чар намеояд, чаро ки манқул аст аз сиған мунтаҳоулҷумӯъ, чи дар асл **ҳазочир** *ҷамъи хизачр* аст (ки ба қасри аввал ва фатҳи соий бошад); ва *хизачр* ба маънии бузургшикам аст. Чун кафтор бисёр бузургшикам мебошад, лихозо бар воҳиди *ӯ* итлоқи ҷамъ карданд, то далолат кунанд бар камоли бузургшикамии *ӯ*. Мунсариф онро гӯянд, ки бар *ӯ* танвин ва чар ояд. Ва ғайри мунсариф ба истилоҳи нахвиён он бошад, ки ба шартӣ будани ду сабаб ё як сабаб, ки қоиммакоми ду сабаб бошад, аз асбоби тисъаи манъи сарф бар *ӯ* танвин ва чар наёяд; дар ҳолати рафъӣ бар харфи охираш замма ояд ва дар ҳолати насбӣ ва чарӣ фатҳ; ва асбоби манъи сарф дар қутуби нахвӣ ба тафсил мастур аст.

ҲУЗУЗ *حفض* давоест, ки онро ба хиндӣ расаут гӯянд (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Мадор» ва «Мунтахаб»).

ҲАЗ(З) *حظ* ба маънии тоза (аз шарҳи «Нисоб»).

ҲАЗИЗ *حذيف* пастӣ ва нишеб (аз «Мунтахаб» ва дигар қутуб).

Фасли ҳои муҳмала маъа тои муҳмала

ҲАТАБ *حطب* ҷӯб ва ҳезум (аз «Мунтахаб»).

ҲАТБУҚ *حايون* ба маънии ошно ва ёр навиштаанд; шояд ки дида бошанд.

ҲАТИМ *حطيم* бар вазни насим; ба маънии шикаста ва санги Қабба мобайни руқи ва Замзам ва девори беруни хонаи Қабба ба қониби мағриб, ки дар он ҷо новдони Қабба аст (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲУТОМ *حطام* бар вазни ғулум; ба маънии хурд шикасташуда; ва ба маънии резаи гиёҳи хушк ва резаи ҳар чиз; ва *киноя* аз андаки моли дунё (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қанз» ва «Қашф» ва «Латоиф»); ва дар «Ҳиёбон» навишта, ки **хутом** резаи қоҳ ва *мурод* аз он моли дунёест. Чи моли дунё ба муқобалаи дараҷоти ухравӣ ё ба ивази инсон, ки ашрафулмаҳлуқот аст, ҳукми резаи қоҳ дорад ба муқобалаи хирманҳои ғалла; қасоне ки ба ташдиди то (яъне *хуттом*)* хонанд, хатост.

ҲУТАМА *حطمة* оташи қавӣ ва номи дӯзах (аз «Мунтахаб»).

Фасли ҳои муҳмала маъа зои муъҷама

ҲАЗОИР *حظائر* *ҷамъи ҳазира*.

ҲАЗ(З) *حظ* баҳра ва насиб (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Қашф»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки форсиён ба маънии хушӣ ва хурра-мӣ истеъмол кунанд.

ҲАЗИРА *حظيرة* ихотае, ки аз ҷубу най барои ҳайвонот созанд; ва ба маънии ихотаи қабристон ва гунбади қабр мустаъмал (аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).

ҲАЗИИ *حظي* ба маънии соҳибманзилат; ва номи аспӣ шаштум, ки дар «Нисоб» ба зарурати назм ба маҳалли ҳафтум воқеъ шуда (аз шарҳи «Нисоб»).

Фасли ҳои муҳмала маъа фо

ХИФЗУЛҒАЙБ حفظ الغيب касеро дар акиби ӯ ба хуби ва неки ёд доштан.

ҲАФОДАТ//ХИФОДАТ حوادث ҳол пурсидан ва шоди ошкор қардан ва меҳрубонӣ нумудан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ҲАФД حقد хидмати шитоб нумудан; ва ба замми аввал ва касри фо ва фатҳи доли муҳмала (яъне **хуфид**)* сиғаи мозии маҷҳул ба маънии хидмат қардашуда.

ҲАФИР حفير гӯри қандашуда (аз «Мунтахаб»).

ҲАФР حفر замин қандан (аз «Мунтахаб»).

ҲАФС حفس чамъ қардан ва орамидан ва бачаи шери дарранда ва номи имоми қироат, ки қироати ӯ ривочи тамои дорад ва ин шоғирди Осими Кӯфист; ва **Абӯхафс** кунияти ҳазрати Умар разияллоҳу анҳу (аз «Мунтахаб»).

ХИФОЗ حفاظ овор ва ҳа미ят ва мурвват ва ниғаҳбонӣ ва мувозабат қардан ва парҳезгорӣ (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам»); ва биззам ва ташдиди фо (яъне **хуффо**)* ба маънии хофизон (аз «Латонф»).

ҲАФ(Ф) حف гирди чизе шудан ва пиростани ришу бурут ва хидмат ва меҳрубонӣ қардан ва овоз қардани боли мурғ дар паридан (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).

ҲАФСА حفسه номи духтари ҳазрати Умар разияллоҳу анҳу, ки дар никоҳи ҳазрати расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама буд.

ҲУФРА حفره сӯроҳ ва мағок (аз «Қомус»).

ҲАФЛА حفله анбӯҳӣ ва бисъёрий.

ҲАФИЙ حفي меҳрубон.

Фасли ҳои муҳмала маъа қоф

ҲУҚБ//ҲАҚАБ حقب ҳаштод сол; ва ба замматайн (яъне **хуқуб**)* рӯзгор; ва ба фатҳатайн (яъне **ҳақаб**)* танги полони шутур (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

ҲАҚОРАТ حقارت хорӣ (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Хиёбон»); ва ба касри аввал, ки шухрат дорад беасл аст.

ҲИҚД حقد ба маънии кина ва инод (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ҲУҚҚАБОЗ حقه باز ба маънии бозигар; ва **хуққа** зарфе бошад бо сарпӯш, ки андаруни он чанд табақа бошад ва дар миёни ҳар лаҳза чизи дигар нумояд; ва **хуққабоз** *маҷозан* ба маънии айёр ва маккор (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот»).

ҲАҚИҚ حقيق собит ва сазовор ва лоиқ (аз «Мунтахаб»).

ҲАҚ(К) حق собит ва сазовор ва воҷиб; ва ба маънии ростӣ ва рости дуруст; ва яке аз номҳои ӯ субҳонаху таоло (аз «Мунтахаб»); ва дар муҳовараи форсиён ба маънии мурдан низ омада; ва дар истеъмоли форсӣ ба маънии мазкур, ба таҳфиф аксар омада (аз «Мусталаҳот»); ва биззам ва ташдид (яъне **хуқк**)* чоҳак ва гӯй, ки дар бандгоҳи устухон бошад.

ҲАҚН حقن боздоштан ва банд қардан чизеро аз хуруҷ (аз «Қанз»).

ҲУҚБА حقبه ба маънии муддати ҳаштод сол (аз «Мунтахаб»).

ҲУҚҚА حقه зарфе бошад аз чӯб, ки дар он марворид ва ҷавохирот ва маъочин ва атр ва ғайра ниҳанд; ва билқаср ва ташдид (яъне **хиққа**)* шутурбачаи сесола, ки по дар ҷаҳорум гузошта бошад (аз «Мунтахаб»); ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот» навишта, ки **хуққа** муродифи қуттӣ, чунончи *хуққай лаъл* ва *хуққай ҷавохир* ва *хуққай маъҷун*; ва дар Ҳиндустон қалёнро низ гуянд, лекин дар каломи шуарои Эрон ва Турон бад-ин маъний дида нашуда. Магар Мирафзали Собит ва Мир Имомӣ дар шеъри худ овардаанд, Собит гуяд, байт:

Қашидӣ хуққаву дар оташи ғам
сӯхтӣ моро,
Мабодо з-оташи дудаш шавад
навхаттӣ руҳ софат.

Зоҳиран дар муҳовараи ҳиндӣ баста бошад.

Фасли ҳои муҳмала маъа
кофи араби

ҲИҚМАТ *حکمت* доноӣ ва дурустқирдорӣ; ва номи илмест, ки дар он баҳс карда шавад ба аҳволи ашъёи мавҷудоти хориҷия, ҷунонки ҳас дар нафсуламар ба қадри тоқати баъшарӣ ва он бар се гуна аст: табиӣ ва риёзӣ ва илоҳӣ. Табиӣ илмест, ки баҳс карда шавад дар он аз умуре, ки дар тааққул ва вучуди хориҷӣ муҳтоҷ бошад ба сӯи модда, ҷунончи обу ҳаво ва дигар аҷсоми басита ва мураккаба; ва риёзӣ илмест, ки баҳс карда шавад дар он аз умуре, ки фақат дар вучуди хориҷӣ муҳтоҷ ба сӯи модда бошад, ҷунончи миқдор ва адади хос, ки мавҷуд дар моддиёт аст, на мутлақ адад, зеро ки баъзе аз мутлақ адад (мутлақадад) мавҷуд дар хориҷ бидуни модда аст, ҷунончи дар уқули ашара; ва илоҳӣ илмест, ки баҳс карда шавад дар он аз умуре, ки ба вучуди хориҷӣ ва тааққул ҳар ду муҳтоҷ набошад ба сӯи модда, ҷунончи боритаоло ва уқул; ва бояд донист, ки баъзе муҳакқикон ҷунин тафсил кардаанд, ки ҳиқмат дониستاني ҷиззо бошад, ҷунонки ҳас ва қиём нумудан ба қорхо ҷунонки бояд; пас ҳиқмат мунқасим мешавад ба ду қисм: яке илмӣ ва дигаре амалӣ. Илмӣ тасаввури ҳақоики мавҷудот бувад ва инро **ҳиқмати назарӣ** низ гӯянд; ва амалӣ муморасати ҳаракот ва музовалати саноот бошад ва инро **ҳиқмати амалӣ** хонанд. **Ҳиқмати назарӣ** се қисм аст: аввал илми мобаъдаттабиат, дуввум илми риёзӣ, севвум илми табиӣ. Аммо усули илми мобаъдаттабиат ду бошад: яке илми илоҳӣ ва дуввум илми фалсафаи уло ва фуруъи он чанд навъ аст, чун маърифати нубувват ва баҳси имомат ва аҳволи маъод. Аммо усули риёзӣ чаҳор аст: илми хандаса ва илми адад ва илми мусикӣ ва фуруъи он илми манозир ва мароё ва илми ҷарри асқол. Аммо усули илми табиӣ ҳашт сифат бошад: аввалан самоъи табиӣ, сониян самоъи олам, солисан илми кавну фасод, робеъан осорҷ улвӣ, хомисан илми маъодин, содисан илми наботот, собеъан илми хайвонот, соминан илми нафс ва фуруъи он илми тиб ва илми ах-

коми нучум ва илми фалоҳат ва ғайри он бошад. Аммо илми мантиқ ғайр аз ин улум аст ва он олат аст барои таълими улум. Ҳарчанд аз улуми ҳуқамост, ки Арасту онро вазъ карда, лекин дохили ҳеч яке аз ин улум нест, магар дар тахти ҳиқмати назарӣ дохил аст. Ва **ҳиқмати амалӣ** се қисм аст: аввал таҳзибулаҳлок, дуввум тадбири манозил, севвум сиёсати мудун.

ҲУҚМАНДОЗ *حکمانداز* тирандози қомил, ки ҳаргиз нишонро хато нақунад (аз «Сурурӣ»).

ҲАҚ(К) *حك* тарошидан ва дур кардан ва судан ҷизеро ба ҷизе (аз «Қанз»).

ҲАҚКОК *حکاک* ҳаққунанда; ва ба маънии ниғинасоси муҳрқан; ва номи дардест, ки аз хоридани аъзо сӯзиш ба ҳам расад (аз шуруҳи «Нисоб»).

ҲУҚМ *حكم* фармон додан ва донистан; ва ба истилоҳи мантиқин *мурод* аз исбот қардани амре, ки қоилро суқут бар он саҳеҳ бошад; ва ба фатҳ (яъне ҳақм)* боздоштан ва лиғом дар даҳани асп қардан; ва ба фатҳатайн (яъне ҳақам)* миёнҷӣ ва ҳуқмқунанда ва довар ва тамизқунандаи некро аз бад; ва номи шахсест; ва ба қасри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне ҳиқам)* ба маънии ҳиқматҳо, дар ин сурат *ҷамъи ҳиқмат* аст (аз «Мунтахаб»).

ҲУҚКОМ *حکام* ба маънии ҳоқимон; ва ин *ҷамъи ҳоқим* аст.

ҲАҚИМ *حکيم* доно ва росткор ва ҳудованди ҷамеъи улуми ҳиқмат; ва ақсоми улуми ҳиқмат дар баёни лафзи ҳиқмат мазкур шуд.

ҲИҚМАТУЛЪАЙН *حکمت العين* номи китобе дар илми ҳиқмат, мисли «Майбузӣ» ва «Садр» аст.

ҲИҚКА *حکه* хориш, ки гоҳ-гоҳ бар баъзе андомҳо пайдо мешавад, на он хориш, ки мараз бошад (аз шуруҳи «Нисоб»).

ҲИҚМАТИ ЯМОНИЯ *حکمت يمانية* шариасти Муҳаммадӣ саллаллоҳу алайҳи ва олийҳи ва саллама; чи аҳли Ироқ ва Форс Макқаро аз мутааллиқоти мулки Яман шуморанд.

ҲИҚМАТИ МАДАНИ *حکمت مدني* қавонини интизоми шахр; ва ба маъ-

ни шариати набавӣ, ки зуҳури он аз Мадина аст.

ҲИКМАТИ АМАЛИ *حکمت عملی* донистани интизоми аҳволи маош ва маъод ба ваҷҳи комил; ва афроди он се аст: таҳзибулахлоқ ва тадбири манозил ва сиёсати мудун.

ҲУКМИ БАЕЗИ *حکم بیاضی* яке аз аснофи ҳукми подшоҳист ва он аз ҳукми дафтарӣ муътабар бошад (аз «Мусталаҳот»).

Фасли ҳои муҳмала маъа лом

ҲАЛФО *حلفا* гиёҳест, ки онро дӯх гӯянд ва лӯх низ номанд, ки аз он бурӯё бофанд (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Канз»); ва ба замми аввал ва фатҳи лом (яъне ҳулафо)* савгандхӯрандагон; ва ин *ҷамъи ҳалиф* аст.

ҲАЛВО *حلوا* муаннаси аҳло, ба маънии ҳар чизи ширин.

ҲАЛИБ *حليب* шири тоза ва хом (аз «Канз»).

ҲАЛБ//ҲАЛАБ *حلب* шир душидан; ва ба фатҳатайн (яъне Ҳалаб)* номи шаҳрест дар Шом (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

ҲИЛЛАТ *حلت* ба маънии ҳалол шудан ва кушодан.

ҲАЛОВАТ *حلاوت* ширинӣ.

ҲИЛТИТ *حلتیت* ангуза (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

ҲАЛЛОҶ *حلاج* ба маънии касе ки пунбаро аз пунбадона ҷудо кунад; ва лақаби Ҳусайн ибни Мансур, ки «аналҳак» гуфта буд, чаро ки рӯзе пунбаи халлочеро ба андак дер ба каромати худ аз пунбадона ҷудо карда буд, ки халлоҷ аз он мутаҳайир монд.

ҲАЛЛУ АҚД *حل و عقد* кушодану бастан.¹⁹

ҲАЛВОИ БЕДУД *حلواى بی دود* киноя аз меваҳои ширин, чаро ки аз гармии офтоб пухта мешаванд ва ду ди ин оташ ба он намерасад, ба хилофи халвон маъруфи маснӯъӣ.

ҲАЛВОИ ШАҲИД *حلواى شهید* навъе аз халвост.

ҲИЛС *حلس* палос ва гилеми ситабр; ва ба фатҳ ва ташдиди лами максур (яъне ҳаллис)* ба маънии далер ва шуҷоъ (аз «Мунтахаб» ва шурӯҳи «Нисоб»).

ҲАЛҚАБАГУШ *حلقه بگوش* киноя аз гулом ва фармонбардор; чи дар вилоят маъмул аст, ки ба гӯши гулом халқа меандозанд аз тило ё нукра (аз «Сироч»).

ҲАЛЛОФ *حلاف* бисёре савгандхор (аз «Латонф»).

ҲАЛФ//ҲИЛФ *حلت* ба маънии савганд хурдан; ва ба фатҳатайн (яъне ҳалаф)* гиёҳе ки онро дӯх гӯянд ва лӯх низ номанд (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ҲАЛҚ *حلق* гулӯй ва ной ва мӯ тарошидан (аз «Канз»).

ҲАЛЛОҚ *حلاق* ба маънии мӯтарош, яъне устура; ва ба маънии ҳаҷҷоми урфӣ.

ҲАЛАК *حلك* сиёҳни сахт (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латонф» биззам (яъне ҳулк)*; ҳолик сахт сиёҳ.

ҲУЛОҶИЛ *حلال* ба маънии меҳтар ва сайнди қавм, яъне сардори қавм (аз «Мунтахаб» ва шурӯҳ).

ҲИЛ(Л) равон шудан ва аз эҳром берун омадан; ва ба фатҳ ва ташдиди лом (яъне ҳалл)* ба маънии кушодан ва фуруд омадан ва ҳалол шудан; ва ба маънии рағфани кунҷид (аз «Мунтахаб» ва «Сурох»).

ҲУЛАЛ *حلل* ҷамъи ҳулла, ки ба маънии чома бошад (аз «Мунтахаб»).

ҲАЛЛОЛ *حلال* бисёркушоандаи гирех ва фурушандаи рағфани кунҷид (аз «Мунтахаб»).

ҲУЛУЛ *حلول* фуруд омадан (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»); ва ба истилоҳи ҳикмат ихтисоси чизе ба чизе ба ҳайсияте бошад, ки ишорат ба яке аини ишорат ба дигаре бошад, чунончи савод ба чашм; ва ҳулул ду қисм аст: сараёнӣ ва тараёнӣ. **Ҳулули сараёнӣ** он бувад, ки аҷзон ҳол дар аҷзон маҳал дарояд; ва ҳулули тараёнӣ он бувад, ки аҷзон ҳол дар аҷзон маҳал дарнаёяд, балки маҷмӯъ дар маҷмӯъ бошад; ва он чи ҳулул кунад, онро ҳол

гўянд ва он чи дар он хулул кунад, онро маҳал номанд.

ҲИЛИМ حليم охистағи нумудан дар укубати касе; ва ба зам ва ба зам-матайн (яъне ҳулим ва ҳулум)* хоб дидани болиғ ва он чи дар хоб дида шавад (аз «Мунтахаб»).

ҲУЛЛОМ حلام бачаи бузу гўспанд ва барра; ва он чи дар мардум лафзи ҳалвон барои маънии бачаи гўспанд машхур шуда, ғалат аст (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Бахр-ул-ҷавоҳир» ва «Мадор» ва «Қашф»).

ҲАЛИМ حليم бурдбор; ва дар истеъмоли форсиён номи ошест маъруф (аз «Бахори Аҷам»).

ҲАЛЛОҶИ ҚАРДАН حلاجى كردن харфҳои сахти ба тасреҳ ё ба киноя гуфтан касеро (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи хидоят»).

ҲАЛОЛИ ХОСТАН حلالى حواستن чун касе мушриф ба марғ шавад, истиғфори ҳуқуқ аз дигарон ва бихил хостани ӯ аз ёрон (аз «Мусталаҳот»).

ҲУЛЛОҶ حلال бачаи бузу гўспанд; ва он чи дар урф лафзи ҳалвон барои маънии бачаи гўспанд машхур аст, ғалат (аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).

ҲАЛҚА БАР ДАР ЗАДАН حلقه برادر زدن киноя аз тафтиши ҳол ва талаби соҳибхона.

ҲУЛВ حلو ширин (аз «Қанз»).

ҲАЛИЛА حليله зани манкӯҳа.

ҲАЛФА حلفه як бор қасам хўрдан (аз шурӯҳи «Нисоб»).

ҲУЛБА حليه тухмест зардранг, ки тарап он меҳуранд, ба хиндӣ митҳӣ гўянд (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ҲАЛАМА حليمه сари пистон (аз «Мунтахаб»).

ҲИЛБЯ//ҲУЛБЯ حليه ба маънии зевар; ва билқаср ба маънии хилъат ва сурат ва хилқат ва ороиш ва сифати чизе (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Муайид»).

ҲУЛЛА حله ба маънии бурди яманӣ ва чома ва изор ва ридо (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Латоиф» ва

«Сурурӣ»; ва билфатҳ ва ташдиди лом (яъне Ҳалла)* номи шаҳр ва қабила ва номи мавзъ ба Шом ва маҳалла; ва билқаср (яъне ҳилла ва Ҳила)* номи манзил дар роҳи Макка; ва ба маънии мақом ва манзил ва маҷлис (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲАЛҚА حلقه доираи мардум, ки иборат аз маҷлис аст.

ҲАЛИМА حليمه номи дояи расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама.

ҲУЛИИ حلى ба маънии зеварҳо, ки аз симу зар бошад; ва ин *ҷамъи* ҳилъа аст (ки билқаср бошад); ва дар форсӣ ба таҳфифи ё (яъне ҳули) * низ мустаъмал мешавад (аз «Мунтахаб»).

ҲАЛВОИ МАҒЗӢ حلواى مغزى навъе аз ҳалво, ки бағоят сафед бошад ва дар он мағзи пиставу бодом бисёр меомезанд ва курсҳо мебанданд.

ҲАЛВОИ МИҚРОЗӢ حلواى مقراضى навъе аз ҳалво, ки мевачот бағоят борик тарошида дар он махлут нуомоянд.

ҲАЛВОИ ПАШМӢ حلواى پشمى навъе аз ширинӣ.

ҲАЛҚАЧӢ حلقى чалебӣ, ки ширинии маъруф аст (аз «Бурҳон»).

Фасли ҳои муҳмала маъа мим

ҲАМРО حمرا соли сахт ва зани сурҳанг ва ҳар шайъи муаннас, ки сурҳанг бошад (аз «Мунтахаб»).

ҲУМАЙРО حميرا *тағири* ҳамро; ва лақаби ҳазрати Оишаи сиддиқа разияллоҳу анҳа (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲУМАЙҚО حميقتا зани кўчак, ки аҳмақ бошад.

ҲАМОЪ حماء гили сиёҳ ва лой (аз «Мунтахаб»).

ҲИМО حمى ба маънии сабзозоре, ки барои чаронидани сутурон ниғоҳ дошта бошанд; ва ба замми аввал ва ташдиди мими мафтӯҳ (яъне ҳуммо)* ба маънии тапи гарм (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ҲУМУЗАТ حموضت турушӣ (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Су-роҳ»).

ҲАМОҚАТ حماقت беаклӣ (аз «Мун-тахаб» ва «Кашф»).

ҲУМРАТ حمرة сурхӣ; ва ба маънии сифедӣ низ омада (аз «Мунтахаб»).

ҲАМОСАТ حماست далерӣ (аз «Мунта-хаб»).

ҲУММАТ حمات гармон саҳт ва сиёҳӣ (аз «Мунтахаб»).

ҲИМОЯТ حمايت ниғаҳбонӣ.

ҲАМИЙЯТ حميت ба маънии ғайрат ва нанг; ва ба касри аввал ва су-куни мим ва фатҳи таҳтонӣ (яъне ҳимят)* парҳез фармудан ва хифо-зат ва нигоҳ доштан (аз «Мунта-хаб» ва «Сулоҳ» ва «Канз»).

ҲАМЪАТ حمات гил ва лои сиёҳ; дар асл ҳамоъ буд, ҳамзоро ба тон таъ-нис бадал карданд; ва ба замми аввал ва таҳфифи мим (яъне ҳу-мот)* ҳимояткунандагон; ба ин маънӣ *ҷамъи ҳомӣ-ст*; ва дар рас-мулхати арабӣ тои ин лафз гирд менависанд, ба ҳар ду маънии маз-кур (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Су-роҳ» ва «Канз»).

ҲАМД حمد сутудан ва ситоиш (аз «Мунтахаб»); ва ба истилоҳи хос баёни кибриё ва ҷалол ва азамати ҳақ субхонаҳу таолоро гӯянд; ва баъзе аз муҳаккикин чунин навиштаанд, ки ҳамд дар луғат сано кардан аст ба забон бар хубии ихтиё-рии касе барои таъзими вай, чунон-чи гӯӣ: *Зайд хушнавис аст ва китоб хуб мехонад*; ва дар истилоҳ феълӣ, ки огоҳӣ диҳад аз таъзими мунъим хоҳ ба забон бошад, хоҳ ба дил, хоҳ ба даст. Ва мадҳ он аст, ки сано ба забон бошад дар хубии касе, ки он хубӣ ба ихтиёри ӯ набошад, чунончи гӯӣ: *Зайд ка-моли ҳусайн аст ва ниҳоятӣ зеҳн*. Ва назди баъзе ҳамд ва мадҳ му-тародифанд, ихтиёри ва ғайри их-тиёри шарт нест.

ҲАМОИД حمائد хубиҳо ва хислатҳои ситуда.

ҲИМЯР حمير қабилаест аз қабили Бани Сабо ва Заҳхоки подшоҳ аз он қабила будааст; ва мавзеъест дар биёбони Араб, ки гурги он чо

бағоят дарранда ва хунрез бошад; ва ба фатҳи аввал ва касри мим (яъне ҳамир)* *ҷамъи ҳимор* аст, ба маънии харон (аз «Мунтахаб» ва «Шарҳи девони Хоқонӣ» ва шуруҳи «Нисоб»).

ҲИММИС حمص нухуд; ва ба замми аввал ва ташдиди мими мафтӯҳа (яъне ҳуммас)* низ омада (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

ҲУММОЗ حمّاض тараест турушмаза, ки онро ба форсӣ турша гӯянд (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

ҲУМК//ҲУМУК حمق нодонӣ ва беак-лӣ (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ча-воҳир» ва «Кашф»).

ҲАММОЛ حمال бисъёр бардорандан бор.

ҲУМУЛ حمول давоё, ки бар порча олуда дар дубур ё дар кубул ни-ҳанд; ва ин истилоҳи тиб аст; ва ба фатҳи аввал (яъне ҳамул)* бисъёр бардорандан бор ва *маҷозан* ба маънии собир ва мутаҳаммил.

ҲАМЛ حمل бардоштан; ва ба маънии бори шикам ва боре, ки бар гардан бардоранд; ва билкаср (яъне ҳимл)* боре, ки бар пушт ё бар сар кашанд; ва ба маънии гуноҳ; ва ба фатҳатайн (яъне ҳамал)* ба маъ-нии барра ва номи бурчи аввал аз афлок (аз «Мунтахаб» ва «Сихоҳ»); ва он бурчи мазкур ба сурати ме-ши нар аст, соҳиби ду шох, сари ӯ ба тарафи мағриб ва думи ӯ ба та-рафи машрик ва пушт ба шимол ва по ба ҷануб ва мутаваҷҷеҳ шу-дааст ба сун пушти худ. Рӯзе ки офтоб дар ин бурҷ дохил шавад, ҳамон рӯз Наврӯз аст; ва шарафи офтоб дар иҷ бурҷ мешавад; ва муддати мондани офтобро дар ин бурҷ фарвардин гӯянд ва ба ҳиндӣ тақрибан байсақҳ бошад; ва дар вилоят ибтидои баҳор аз ин моҳ аст ва дар Ҳиндустон ин моҳи охи-ри баҳор аст; ва лафзи ҳамл (бил-фатҳ)* ба маънии гумон бурдан ва киёс нумудан низ омада.

ҲАМОИЛ حمائل даволи шамшер ва он чи дар бар овезанд (аз «Мунта-хаб» ва «Кашф»); ва зоҳиран Қуръ-они маҷиди кучаки тактеъро ба ҳа-мин ҷиҳат ҳамоил гӯянд, ки аз са-буқӣ қобили он бошад, ки онро дар бар тувон овехт; ва лафзи ҳамоил

- ба маънии ҳор низ меояд; ва сохиби «Суроҳ» навишта, ки **ҲАМОИЛ** *чамъи ҳимола* аст (ки ба касри аввал бошад) ба маънии даволи шамшер, тамма каломуху, магар дар форси ба маънии воҳид мустаъмал мешавад.
- ҲАМИМ** *حاميم* ба маънии гарм ва оби гарм ва хешованд ва марди тапгирифта (аз шуруҳи «Нисоб»).
- ҲИМОМ** *حام* ба маънии марг; ва ба фатҳ (яъне **ҲАМОМ**)* ба маънии кабутарон ва кабутар; ва ин лафз ба маънии чамъ ва воҳид ҳар ду омада; дар сурати чамъ будан *чамъи ҳамома* аст (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»); ва **ҲАМОИМ** низ *чамъи он* меояд; ва билфатҳ ва ташдиди мим (яъне **ҲАММОМ**)* гармоба, чаро ки гармкунандан абдон бошад (аз «Баҳр-ул-ҷавохир» ва «Қашф» ва «Латоиф»).
- ҲАМОИМ** *حاميم* *чамъи ҳамома*, ки ба маънии кабутар ва ҳар мурғи тавқдор аст, мисли фохта ва қумрӣ ва гайра.
- ҲАММОМИ ЗАНОН** *حام زنان* ба маъноз чон пуршӯру гавғо (аз «Мусталаҳот»).
- ҲАМДОН** *حمدان* олати таносул (аз «Мусталаҳот»).
- ҲАМДУН** *حمدون* олати таносул; ва баъзе навишта номи устод ва меъмор ва баъзе номи иморате гуфта.
- ҲАМДУНА** *حمدونه* ба маънии бӯзина (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Маддор»).
- ҲУМРА** *حمره* номи шакле аз шонздаҳ ашколи рамл.
- ҲАМАЛА** *حمله* бардорандагон; ин *чамъи ҳомил* аст.
- ҲУМА** *حمه* ба маънии заҳри каждур (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва шуруҳи «Нисоб»).
- ҲАМЗА** *حزّه* номи амми расудуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама; ва номи паҳлавоне; ва гиёҳест, ки онро тара ва тезак гӯянд (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).
- ҲАМОМА** *حامه* кабутари воҳид ва қумрӣ ва фохта ва ҳар мурғи тавқдор; ва харфи то дар охири ин лафз барон таънис нест, барои ваҳдат аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Қашф» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Баҳр-ул-ҷавохир» ва «Зубдат-ул-фавоид»).
- ҲАММУВИ** *حموى* мансуб ба **ҲАММУЯ**, ки номи ҷадди уст (аз «Лубб-ул-албоб»).
- ҲУМРИ** *حمري* ба маънии сурх, мансуб ба **ҳумрат**; дар ҳолати илҳоқи ёи нисбат тон масдарӣ ҳазф нумоянд, чунончи аз *сурат* — *сурӣ* ва аз *фитрат* — *фитрӣ*.
- ҲАМЛАГИРИЯ** *حمله گيري* киноя аз таҳаммули ҳамлаи ҳариф.

Фасли ҳои муҳмала маъа нун

- ҲИННО** *حني* барги маъруф, ки аз он дасту по сурх кунанд; дар истеъмоли форси ба алиф (*حنا*) нависанд ва ба таҳриф хонанд; ва дар «Сироч» навишта, ки **ҳинно** (билқаср ва ташдид) барги маъруф ва низ **ҳинно** зин; пас ба ҳар ду маъний мушаддади билқаср аст ва ба таҳриф (яъне **ҳино**)* ҳам дуруст.²⁰
- ҲАНИЗ** *حنيذ* бузғолаи лоғари биръён кардашуда (аз «Латоиф»).
- ҲАНҶАР** *حنجر* ба маънии халқ ва гулӯ (аз «Латоиф»); ва дар «Мунтахаб» хулҷум.
- ҲАНАШ** *حانش* ба маънии мор (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).
- ҲАНУТ** *حنوط* хушбӯҳои даромехта, ки барои мурда месозанд (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ҲАННОТ** *حناط* гандумфурӯш ва хушбӯфурӯш (аз «Мунтахаб»).
- ҲАНИФ** *حنيف* рост дар дин; ва касе ки аз ботил ба сӯи ҳақ моил бошад; ва он ки бар миллати Иброҳим алайҳиссалом бошад (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).
- ҲАНАҚ** *حنق* кина ва душманӣ ва хашм гирифтани (аз шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ»).
- ҲАНҶАРАИ ҒАЛТАҚ** *حجره غللك* хушхондагии суруд; ва навъе аз овоз, ки савтро ба халқ ғалтонида бароранд, ба ҳиндӣ ғитқарӣ гӯянд.
- ҲАНАҚ** *حنك* коми даҳан, ки ба ҳиндӣ талӯ гӯянд (аз «Мунтахаб»).

ҲАНЗАЛ//ҲИНЗАЛ حنظل самари гиёҳест ба шакли харбуза, лекин кучактар аз он, бағоят талх бошад, ба хиндӣ пхарпаҳиндва номанд ва баъзе пидраян гӯнд (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲАНИН حنين орзумандӣ ва бисёрни гирья ва ба маънии нола; ва ба замми аввал ва фатҳи нун (яъне **Ҳунайн**)* номи аллома аст, ки кутуби юнониро тарҷама карда; ва номи мавзеъест миёни Маккаи муаззама ва Тоиф, ки дар он ҷо куффор бо ҳазрат салаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама ҷанг карда буданд; ва номи мӯзадӯзе, ки аз аҳли дониш буд; аъробӣ мӯзаи Ҳунайнро қимат карда нахарид, Ҳунайн дар ғазаб шуд ва аз кӯчаи дигар рафта бар сари роҳи аъробӣ як мӯзаро овехт ва пеш рафта мӯзаи дигарро дар роҳи вай андохт ва камин карда ба ҷо бинишаст. Аъробӣ мӯзаи нахустинро диду гуфт: «агар мӯзаи дигар бо ин мебуд мегирифтам». Чун пеш рафт мӯзаи дигар дар роҳ уфтода ёфт. Аз шутур фуруд омад ва зонуи шутур баст ва барои гирифтани мӯзаи аввал баргашт. Ҳунайн фурсат ёфта шутуро даррабуд. Аъробӣ бо он ду мӯзаи Ҳунайн ба хонан худ баргашт.

ҲАНЧАРАИ ҒАЛТОН حنجرۃ غلطان хонандаи хушхон (аз «Мусталаҳот»).

ҲИННОИ САРИ НОХУН حناى سر киноя аз чизе, ки қариб ба завол бошад (аз «Мусталаҳот»).

ҲАННОН حنان бахшоянда ва раҳматкунанда; ва яке аз асмон илоҳӣ (аз «Қанз»).

ҲАННОНА حنانه навҳакунанда; ва номи сутун ва он ҷунон аст, ки сутуне аз ҷӯб буд, ки он ҳазрат салаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама пуштро ба он такья карда хутба мехонданд. Чун минбар муқаррар шуд ва бар минбар баромада хутба хонданд, аз он сутун нола баромад монанди тифле, ки аз модар ҷудо шавад (аз «Латоиф»).

ҲАНИЙЯ حنیه ба маънии камоне ки ба тир андохтан овоз кунад (аз «Мунтахаб»).

ҲАНЧАРА حنجرۃ ба маънии ҳалк ва гулӯ; ва дар «Мунтахаб» хулқум.

ҲИНТА حنطة ба маънии гандум (аз «Мунтахаб»).

Фасли ҳои муҳмала маъа вов

ҲАВБО حووبا ба маънии тани инсон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Қанз»).

ҲАВЗИ ТАРСО حوض ترسا ҳавзе бошад, ки тарсоён барои шароб дар он ангур афшуранд.

ҲАВРО حوراء ба маънии зани сафедпӯст, ки сиёҳни чашми ӯ ва мӯн ӯ бағоят сиёҳ бошад.

ҲУТ حوت моҳӣ; ва номи бурҷи дувоздахум аз фалак, ки ба сурати моҳист ва он хонан Муштарист.

ҲАВБАТ حوبت гуноҳ кардан (аз «Суроҳ»).

ҲАВОИЧ حوائج *ҷамъи* ҳоҷат, хилофулқиёс. Асмаъӣ дар ҳавоии ин инкор дорад. Истеъмоли *ҷамъи* солими ин, ки *ҳоҷот* аст, бехтар бошад; ва *ҷамъи* таксири *ҳоҷат* *ҳоҷ* аст, ҷунонки *ҳомм* *ҷамъи* *ҳомма* (аз «Суроҳ» ва «Авҳом-ул-хавос»).

ҲАВОЧ(Ч) حواچ ба маънии ҳаҷқунандагон (аз «Мунтахаб»); ва ин *ҷамъи* *ҳоҷча* аст, ҷунонки *давоб* *ҷамъи* *добба*; ва *ҳоҷча* дар асл *ҷамъи* *ҳоҷча* будааст. Мавсуфро ҳазф карда фақат сифатро коиммакоми мавсуф сохта, *ҷамъи* он *ҳоҷч* меоранд ва метавонад, ки *ҷамъи* *ҳоҷч* бошад, ки сиғаи исми фонил аст аз *ҳоҷч*, ҷунонки *кавоҳил* *ҷамъи* *ҳоҳил* ва *савоҳил* *ҷамъи* *соҳил*; ва *ҳоҷч* дар асл *ҳоҷ* будааст, ҷимро дар ҷим идғом кардаанд.

ҲАВОФИР حواير ба маънии сумҳон аспон; ва ин *ҷамъи* *ҳофира* аст, ки ба маънии суми аспу хар бошад (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).

ҲАВР حور бар вази *ғавр*; ба маънии нуксон (аз «Суроҳ»); ва биззам (яъне *хур*)* бар вази *нур*, *ҷамъи* *ҳавро* (ки ба фатҳ аст) ба маънии зане, ки сафедии пӯст ва чашми ӯ ниҳоят сафед ва сиёҳни чашм ва мӯн ӯ бағоят сиёҳ бошад ва маъшуқаҳе, ки дар бихишт насиби муъминон хоҳанд шуд (аз «Қашф» ва «Мадор»); бидон ки баъзе му-

ҳаққиқон навиштаанд, ки форсиён хур-ро ба маънии муфрад истеъмоли кунанд, лиҳозо ба алифу нун чамъ карда хурон гуянд; ва ҳамин ҳол аст лафзи машоихон ва ақобирон ва умароён, ки ҳар се лафз бидуни инзимоми алифу нун, ки аломати чамъи форсист *чамъи шайх* ва *акбар* ва *амир* аст; ва ин ҳолӣ аз рақоқат нест. Муаллиф гуянд, ки чун хурон дар каломи сиқот бисъёр мустаъмал шудааст, истеъмоли он чоиз, ба хилофи машоихон ва ақобирон ва умароён, чаро ки инҳо аз сиқот масмуъ нест. Ва Хони Орау навишта, ки баъзе аз асотиза лафзи арабиرو, ки чамъ бошад, боз ба алифу ҳо чамъ кардаанд, чунонки Мир Муҳаммадали Сониб гуянд, мисраъ:

Зулфаш ба дастам медиҳад
сарриштаи омонло...

пас агар ба алифу нун чамъи араби-ро чамъ кунанд, ҳамин ҳол до-рад.

ҲАВОР حواری ансори Исо алайҳиссалом (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

ҲАВОС حواس *чамъи ҳосса* (ки ба ташдиди сини муҳмала аст); ва он қувватест, ки ҳис мекунад ва ақсоми он даҳанд, панҷ зоҳирӣ ва панҷ батинӣ. Он ки зоҳирианд аввали онҳо қуввати босира, ки аз он идроки алфон ва ашқол карда мешавад, дуввум қуввати сомеъа, ки аз он идроки асвот карда мешавад, сеvvум қуввати шомма (ба мими мушаддад), ки аз он идроки бӯҳои хуш ва нохуш карда мешавад, чахорум ҳисси завқ, ки он қуввати зонқа бошад, аз он идроки мазаи баъзе ашъё карда мешавад, панҷум ҳисси ламс, ки он қуввати ломиса бошад. Он дар ҳама аъзо мавҷуд аст, аммо дар даст зиёда, хусусан дар ҷилди анмулаи саббоба. Ва ба ин ҳис дуруштӣ ва нармӣ ва сардию гармӣ ва монанди он дарёфта мешавад. Ва ин ҳама ро ҳавоси хамсаи зоҳирӣ гуянд. Ва он панҷ ҳавоси батинӣ, ки бошад, ҳисси муштарақ ва ҳаёл ва ваҳм ва ҳофиза ва мутасаррифа. Ҳисси муштарақ қувватест дар муқаддаи батни аввал аз бутуни салосаи димоғ. Ва он қабул кунад чамъи суварро, ки мургасни аст дар ҳавоси хамсаи

зоҳира. Пас ин ҳавоси хамсаи зоҳира ба манзилаи ҳавоси аст ин ҳисси муштарақро, ё ба масобаи анҳори хамса, ки об ба хавз мерасонад, лиҳозо инро ҳисси муштарақ гуянд. Ва ҳаёл қувватест дар муаххари батни аввал аз димоғ, ки ниғоҳ дорад суваро махсусаро баъди ғуюбат. Ва он ҳазинаи ҳисси муштарақ аст. Ва ваҳм қувватест дар охири батни аввал ва кори ӯ он аст, ки ҷизҳои дида ва нодида, рост ё дурӯғ нақш менамояд, хоҳ он ҷизҳо дар олами сурат бошад, хоҳ набошад, масалан агар ҳазор офтоб бар осмон таваҳхум кунад, ва ҳол он ки якест, беш нест. Ва ин қувват дар ҳайвоноти ғайри инсон ба ҷои қуввати ақл аст. Барра модарни худро ба воситаи ваҳм шиносод дар рама, бо вучуди он ки модараш дар сад ғуспанд аст. Ва дигар нисбати душманни гург ва дӯстни сагро бад-ин қувват дарёбад. Ва ин қувват тобеи ақл нагардад, ба хилофи қувватҳои дигар. Чунонки шахсе дар хонаи торик танҳо бо мурда мучовир бошад, ҳарчанд ақл ҳукм кунад, ки мурда қамод аст, аз ӯ тарс набояд, ма-

(3 — зонқа, б — босира, ш — шомма, ал — аъсоби ломиса, хм — ҳисси муштарақ, х — ҳаёл, с — сомеъа, м — мутасаррифа, в — воҳима, ҳ — ҳофиза).*

гар воҳимаи васваса меандозад ва хоиф мекунад. Ва ҳофиза қувватест дар аввали батни муаххари димоғ, нигоҳ медорад ҳар чи аз ҳавоси зоҳира ва ботина бад-ӯ расад. Ва мутасаррифа қувватест дар аввали батни авсат ва кори ин таркиби баъзе сувар маъа баъзе маонӣ. Ва ин қувватро ба эътибори истихдоми нафси нотика дар таркиби мудракоти худ мутафаккира гуянд ва ба эътибори истихдоми ваҳм дар таркиби мудракоти худ мухайила гуянд. Бидон ки мурод аз сувар, ки дар ин чо мазкур шуд он чиз аст, ки идроки он ба яке аз ҳавоси зоҳирӣ мумкин бошад, чунончи лаззат ва басар ва самъ ва шамм. Ва мурод аз маонӣ қизест, ки идроки он ба яке аз ҳавоси зоҳир мумкин набошад, чунончи дӯстӣ ва душманӣ. Ва барои тасреҳ шакли раъси инсон маъа шакли димоғ, ки махрутнст навишта мешавад.

ҲАВК حوك сабзаест мисли сипарғам, ки онро буюнг низ гуянд ва нозбу низ номанд (аз шуруҳи «Нисоб»); ва дар «Бурҳон» ва «Қанз» навишта, ки райҳони кӯхист, ки онро бодруч номанд.

ҲАВЛ حول бозгашт ва бозгардидан ва қуввату тувонӣ ва гирд гаштан ва ба маънии сол: ва ба фатхатайн (яъне ҳавал)* қачбин шудан ва аҳвал шудан; ва ба касри аввал ва фатҳи вов (яъне хивал)* баргаштан ва рафтани аз чое ба чое (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Суруҳ»).

ҲАВОСИЛ حواصل мурғест сафед, ки аксар бар канораи обҳо нишинад ва чун ҳавсалии ниҳоят калон дорад, бар воҳид итлоки чамъ қарданд, чи дар ҳақиқат ҳавосил қамъи ҳавсала аст (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва дигар кутуб).

ҲАВОМИЛ حوامل занони ҳомила.

ҲАВОРИИЕН حواريان қамӯбаи дӯстони Исо алайҳиссалом; ва онҳо го-зурон буданд ӯ сафедпӯст буданд (аз «Латоиф»).

ҲУРИЕН حوريان мазид алайҳи ҳурон; чи ғоҳе дар охири лафзи ҳур ёи зоида оранд, чунонки дар қамъён ва қамъёнӣ (аз «Қавохир-ул-хуруф»).

ҲУРУЛЪИН حورالعين ба маънии занони сафедпӯсти фарохчашм; чи ҳур (биззам) қамъи ҳавро-ст ва ҳавро (билфатҳ) ба маънии зани сафедпӯст, ки мӯи сараш ва сиеҳии чашмаш бағоят сиеҳ бошад ва сафедии пӯст ва сафедии чашми ӯ ниҳоят сафед; ин (билкаср) қамъи айно ва лафзи айно (билфатҳ) ба маънии зани фарохчашм аст (аз «Тафсири Мадорик» ва «Қанз»).

ҲАВСАЛА حوصلة ба маънии меъдаи мурғ, ба хиндӣ пута гуянд; ба касри сод ё сукуни сод (яъне ҳавсила ё ҳавсла)* хатост (аз «Муайид» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

ҲАВЗА حوضе мушобех ба ҳавз; ҳо дар охир барои ташбеҳ аст, ё он ки тои ваҳдат аст, ки ба вақф ҳо шуда, ба маънии як ҳавз, ё он ки зоид бошад.

ҲУВОРА حواره нони майдан сафедранг.

ҲАВЗА حوزة ба маънии ноҳия ва миёни мамлакат (аз «Қашф» ва «Суруҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ҲАВОШИ حواشي қамъи ҳошия; ва ба маънии хидматгорон низ меояд.

ҲАВЕШИ حويشي имолаи ҳавошӣ, ки қамъи ҳошия аст.

ҲАВОРИЙ حواري حواری ба маънии гозур ва сафедпӯст ва ёрони Исо алайҳиссалом; ва ба маънии мутлақ ёри-диханда маҷоз аст; ва ба замми аввал ва дар охир алифи максура ба сурати ё (яъне ҳуворо)* нони сафед ва орди таоми сафед; ва ба ташдиди вов (яъне ҳувворо)* низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲАВОЛИ حوالى ба маънии гирдо-гирди қизе; бидон ки лами ин лафзро касра додан ва дар охир ёи маъруф хондан ба тасарруфи форсиён аст, зеро ки дар ҳақиқат ҳаволо (ба фатҳи лом ва дар охир алифи максура ба сурати ё) аст. Ва дар истеъмоли ибороти арабӣ ҳамеша музоф бошад ба сӯи яке аз замонир. Дар ин ҳолат алифи охираш ба таври алифи лафзи ало (على) ба ёи тахтонӣ табдил ёбад, чунонки дар ҳадиси «Саҳеҳи Бухорӣ»: «аллоҳумма ҳаволайно ва ло

алайно» ва дар ин мисраъи «Бустон»: «хаволайта мин кулли фачча амиқун» ломи **хаволайта**-ро мафтӯх бояд хонд ва максур хондан галат аст (аз «Музил» ва «Суроҳ» ва «Қомус» ва «Баҳори Аҷам» ва ғайра). Ва назди баъзе хаволо (ба фатҳи лом ва дар охир ёи таҳтонӣ) сигаи тасния аст ба чихати тақрир, ки ба замир музоф шуда нунаш соқит шудааст; ва он чи баъзе гумон баранд, ки **хаволи** (ба касри лом) *ҷамъи хавли*-ст, чунонки **аҳоли ҷамъи аҳл**, ин қиёс ҳа-тост, зеро ки дар луғат истеъмол шарт аст ва қиёсро чандон дахл нест.

ҲАВЕЛИ *حويلي* *имоллаи* хаволи-ст, ки ба тасарруфи форсиён ба касри лом ва ёи маъруф бошад; ва илло **хаволо** дар ҳақиқат ба фатҳи лом аст ва ба маънии ғирдоғирди ҳар чиз; ва ҳоло хоси исми ихотаи ҳар ча-хор девори хона муқаррар ва мус-таъмал шудааст (мустафод аз «Ба-хори Аҷам»).

Ҳасли хои муҳмала маъа ёи таҳтонӣ

ҲАЙСУМО *حيثما* ба маънии ҳар кучо (аз шарҳи «Нисоб»).

ҲАЁ *حيا* ба маънии шарм; ва ба маъ-нии борон ва фароҳии сол; ва би-дуни ҳамза низ омада (аз «Мунта-хаб» ва шуруҳ); ва дар «Қанз» на-вишта, ки ба фатҳи аввал ва дар охир ҳамза, ба маънии шарм; ва ба фатҳи аввал ва бидуни ҳамза, ба маънии борон.

ҲАЙЗО *حيا* зане ки ба ҳолати ҳайз бошад.

ҲАЙТАТ *حيايت* ниғаҳбонӣ ва эҳтиёт; маъхуз аз **ҳавт**, ки ба маънии гирд овардан ва нигоҳ доштан аст.

ҲАЙРАТ *حيرت* бар як ҳол мондан аз тааҷҷуб.

ҲАЙСИЯТ *حيثيت* ва ин масдарӣ ҷаълист, *маҷозан* ба маънии вазъ ва услуб.

ҲАЙЯТ *حيات* *ҷамъи ҳайят*, ки ба маъ-нии мор аст; ва ҳаёт ба маънии қирмҳои дароз низ омада; ин лафз дар «Маснавий» ба зарурати назм ба таҳфиф омадааст; ва низ лафзи ҳаёт, ки ба маънии зиндагист мас-

дар бошад аз сулосии мучарради лафифи макрун; дар асл **ҳаяватун** буд бар вази **ғалабатун**, вови му-тахарриқи моқаблаш мафтӯх; он вовро ба алиф бадал карданд **ҳаёт** шуд. Ва лафзи **ҳаёт**-ро дар рас-мулхати арабӣ *حيرة* нависанд; алиф-ро ба шакли вов ва тои фавқониро мудаввар ниғоранд.

ҲАЙДАР *حيدر* ба маънии асад ва ше-ри дарранда; ва лақаби ҳазрати амирулмуъминин Али қаррамалло-ху вачҳаху (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ҲАЙИИЗ *حيز* қаронаи ҳар чиз; ва ба маънии макон (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва ба истилоҳи ҳукамо сатҳи ботинии қисми ховӣ, ки мум-моси сатҳи зоҳирии қисми маҳ-вист; ва ба касри аввал ва ёи таҳ-тонии маъруф (яъне ҳез)* ба маъ-нии муҳаннас ва ба ин маъни фор-сиест (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироҷ» навишта, ки ҳез, ки ба маънии му-ханнас аст, ба ҳои хавваз саҳеҳ бошад, чаро ки дар форси хои хут-тӣ намеояд.

ҲАЙС-БАЙС *حيص بيص* ду лафзанд, маҷмуъ дар муҳоваран араб ба маънии ҷангу ғавғо; лафзи аввал ба маънии як сӯ уфтодан аз роҳ; ва сонӣ ба маънии сахтӣ ва тангӣ (аз «Мунтахаб»).

ҲАЙЗ *حياض* *ҷамъи ҳавз*.

ҲАЙФ *حيث* зулму ситам ва ҷавр (аз «Қанз» ва «Ҳиёбон»).

ҲАЙЕЛ *حيال* бисёр хилақунанда ва маккор.

ҲАЙЯЛ *حيل* *ҷамъи хила*; ва билфатҳ (яъне **ҳайл**)* ба маънии тувонӣ (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ҲАЙЗУРРИҶОЛ *حيض الرجال* ғайбат ва каломӣ бефоида (аз «Латоиф»).

ҲАЙЮЛОЛАМ *حي العالم* наботест да-воӣ, ки ҳамеша сабзу хуррам бо-шад (аз «Баҳори Аҷам»).

ҲАЙН *حين* вақт ва ҳамгон ва рӯзи қиёмат; ва ба фатҳ (яъне **ҳайн**)* ҳалоқӣ ва марг (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Лато-иф»).

ҲАЙВОН *حيوان* масдар аст; зинда бу-дан ва зиндагонӣ ва ба маънии ҷондор маҷоз аст. Форсиён ба ҳар

Х
Х
С
Д
И
Г
Ш
С.
В
Т:
В:
Қ:
В:
Қ:
М:

ду маънӣ бештар ба сукуни сонӣ (яъне ҳайвон)* истеъмом кунанд (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар хавоши баъзе кутуби мантиқ дида шуда, ки ҳаявон биттаҳрик ба маънии ҳаёт аст; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне ҳайвон)* сифати мушаббах аст, чунонки *сақрон*.

ҲИТОН *حيطان* деворҳои хона; ва ин *ҷамъи ҳоит* аст (аз «Канз»).

ҲИТОН *حيتان* ҷамъи ҳут, ки ба маънии моҳист (аз «Канз»).

ҲАЙЗАБУН *حيزبون* ба маънии зол, яъне зани пир (аз шарҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ҲАЙЯ *حيه* ба маънии мор.

ҲАЙКАРДА *حي کرده* яъне ихотакарда ва дар кайд оварда ва гирифтосохта; ва ин маънӣ аз маънии ҷамъ қардан ва фуру гирифтган мустафод аст.

ҲИРА *حيره* аксари шорехони «Нисоб» дар таҳқиқи ин лафз очиз шуда навиштаанд, ки зоҳиран қавме паси сарро ба форсӣ *ҳира* мегуфта бошанд; ва шорехе навишта, ки *чира* (ба ҷими форсӣ) ба маънии паси сар; ва ин забони қавмест аз билоди Мовароуннаҳр. Ва дар «Бурҳон» навишта, ки *қафоҳир* як лафз аст ба маънии сурат ва руи неку; зоҳиран қавме ҳои ҳавазро ба ҳои ҳутӣ бадал нумуда, дар охир ҳо зоиди қарда бошанд. Ва ин назди фа-

қир муаллиф аз тавҷехоти собика вачех аст, валлоҳу аълам биссаваб.

ҲИТА *حيطه* ба маънии девор гирди чизе баровардан (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии ҷои ихота қардашуда мустаъмал.

ҲИЕСА *حياه* даволе, ки танги аспро бад-он устувор кунанд (аз «Мунтахаб»); ва дар «Муайид» ба маънии халқани танги асп.

ҲАЙЛҶУЛА *حيلولة* миёни ду чиз даромадан ва ҳоил шудан.

ҲАЙВОНИ *حيواني* иборат аз гушт хурдан; ва он чи аз ҳайвон пайдо шавад, мисли ширу ҷуғрот ва рӯған ва ғайра; ва ин истилоҳи омилони афсунхон аст (аз «Мусталаҳот»).

ҲУЯИ(И) *حيمي* ба маънии шармгин (аз «Латоиф»).

ҲАЙ(И) *حي* ба маънии зинда ва номи ҳақ таоло; ва ба маънии миёни деҳ; ва қабиле аз Араб; ва ба маънии ҷамъ қардан ва фуру гирифтган; ва исми феъл аст, ба маънии биё; ва «ҳайя алассалот», яъне биё бар намоз (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»); ва барои ҳама маонии мазкура дар форсӣ ба таҳқиқи ё (яъне ҳай)* низ меояд; ва дар «Канз» навишта, ки ҳайй (билфатҳ ва ташдид) ҷамъ қардан ва гирд фуру гирифтган; ва билфатҳ ва ташдид ва фатҳи ё (яъне ҳайя)* исми феъл аст, ба маънии биё.

БОБИ ҲОИ МУЪҶАМА

Фасли ҳои муъҷама маъа алиф

ҲО *حَا* исми яке аз хуруфи таҳачҷӣ; ва ин ҳарф ба ҷими арабӣ бадал шавад, чун *исфоноҳ* ва *испоноҷ* — тараи маъруф; ва ба шини муъҷама, чун *афроҳтан* ва *афроштан*; ва ба ғайни муъҷама, чун *ситег* ва *ситех*, ба маънии чизи рост ва монанди найза ва сутун; ва ба қоф, чун *чаҳмоҳ* ва *чақмоқ*; ва ба қофи арабӣ, чун *ҳамон* ва *камон* ва *ҳаманд* ва *карно* ва *карно*; ва ба ҳои ҳавваз, чун *ҳок* ва *ҳок*; ва ҳои масдар ва мозӣ дар аксари масодир ба ҳои арабӣ бадал шавад, чунонки дар *дӯҳтан* ва *рехтан* ва

сӯҳтан ва *тоҳтан* ва *боҳтан* ва *соҳтан* ва *омӯҳтан* ва *омехтан* ва *овехтан* ва *афрӯҳтан* ва *андӯҳтан* ва *бехтан* ва *пӯҳтан* ва *пардоҳтан* ва *гурехтан* ва *ғудоҳтан* ва *навоҳтан*; ва дар *шиноҳтан* ба сини муҳмала; ва дар *фурӯҳтан*, ба маънии байъ ба шини муъҷама бадал шавад; ва *омехтан* ва *гусехтан* шоз аст (аз «Қавоҳир-ул-хуруф»).

ҲОРО *حَارَا* санги саҳт; ва номи навое аз мусиқӣ; ва навъе аз ҷомаи абрешумӣ, ки монанди сӯф мавҷдор бошад (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»).

ХОТУНИ ЯҒМО خاتون يئما киноя аз офтоб (аз «Бурхон» ва «Сироч»).

ХОТУНИ АРАБ خاتون عرب Каъба (аз «Бурхон»).

ХОИБ حائب ба маънии ноумед ва маъюс ва бебахра (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Кашф»).

ХОТИБ خايب марди занхоҳанда ва хостгорикунанда ва шавҳар ва домод.

ХОРИ АҚРАБ خار عقرب киноя аз Миррих, чаро ки бурчи Ақраб хонаи Миррих аст.

ХОКИ МУРАККАБ خاك مركب *мурод* аз маволиди сӯлоса, ки наботот ва чамодот ва ҳайвонот бошад.

ХОҚ БАР ЛАБ خاك بر لب касам хӯрдан дар инқори амре (аз «Чаҳор шарбат» ва «Мусталахот»).

ХОРБАСТ خورباست он чи аз хор гирди боғ ва зироат хисор созанд (аз «Бурхон» ва «Сироч»).

ХОРИҚИ ОДОТ خارق عادات муъҷизаҳои анбиё ва кароматҳои авлиё.

ХОРПУШТ خورپشت човварест мисли рӯбох, ки дар замин сӯроҳ карда мемонад ва бар пушту дум мисли дук хорҳо бошанд, ба ҳиндӣ сахӣ номанд.

ХОССИЙЯТ خاصيت табиат ва ҳӯй ва асар; ва дар муховаран форсӣ ба таҳфифи сод ва ташдиди таҳтонӣ, балки ба таҳфифи ҳар ду (яъне хосият)* дуруст ва сахех аст.

ХОТ خات ғилевоз.

ХОҶ خاج чалипо ва салиби насоро (аз «Бурхон»).

ХОД خاد ба маънии ғилевоз (аз «Латиф» ва «Сироч» ва «Бурхон»).

ХОВАНД خواند *мухаффафи худованд* (аз «Бурхон»); ва дар «Сироч» навишта, ки *хо мухаффафи хона* ва *ванд* ба маънии соҳиб, лекин *хованд* ба маънии мутлақи соҳиб мустаъмал аст.

ХОЛИ ЗИЁД خال زياد он чи дар ахир бозини нард ҳарифи ғолибро аз аъдоди матлуб зои�д уфтад, яъне ин касро барои бурдани бозӣ чаҳор адад матлуб аст ва бар каъбатайн

шаш ҳол зоҳир шуданд, аз он ҷумла чаҳор хонаро ба муҳра гирифта ду адади зои�дро фуру гузошт. Пас ин ду адади фуру гузошташударо, ки аз ҳоҷат зои�д буданд, **холи зиёд** гӯянд; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **зиёд** номи яке аз бозини нард аст, маъхуз аз маънии лафзи арабӣ, чаро ки дар бозини мазкур дар ҳар нақш як ҳол зои�да кардаанд ва онро **холи зиёд** гӯянд.

ХОРБАНД خوربند он чи хору ҷӯб гирди боғу кишт ниҳанд барои муҳофазат.

ХОЛИД خالد ҷовидон ва ҳамеша; ва номи марде, ки ниҳоят карим буд (аз «Шарҳи девони Хоқонӣ»).

ХОНАИ ХУРШЕД خانه خورشيد бурчи Асад.

ХОБУР خابور номи мавзеъест аз Туркистон.

ХОР-ХОР خارخار таралдуд ва тафаккур ва андешаи табиат барои амри марғуб ва ғайри марғуб (аз «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам»).

ХОРИ ШУТУР خار شتر номи гиёҳест хордор, ки шутур онро ба рағбати тамои хӯрад, онро уштурхор низ гӯянд (аз «Чаҳонгирӣ»).

ХОНАГИР خانه گير номи бозини чаҳорум аз ҷумлаи ҳафт бозини нард; ва он ҳафт ин аст: фори�д ва зиёд ва ситора ва хонагир ва тавил ва ҳазорон ва мансуба (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ»).

ХОНАИ ТИР تير خانه хонаи Уторид, ки бурчи Ҷавзост; ва он аз буручи бодист.

ХОВАР خوار ба маънии машриқ; ва ба маънии мағриб низ меояд (аз «Муайид» ва «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»); ва баъзе гӯянд, ки дар асл *хорвар* буд, чаро ки *хор* ба маънии моҳи шаби чаҳордаҳум аст, ки ба арабӣ бадр хонанд. Ҷун зуҳури бадр аз машриқ мебошад, лиҳозо рои муҳмалан аввалро ба ҷиҳати таҳфиф ҳазф карда, машрикро *ховар* номанд.

ХОСИР خاسر касе ки дар моли ӯ зиёи воқеъ шавад ва касе ки нуқсони худ кунад.

ХОТИР خاطر он чи дар дил гузарад ва дилро низ гӯянд, чаро ки дар

- урф дил соҳиби хатара аст (аз «Мунтахаб» ва «Бахори Аҷам» ва «Хиёбон»).
- ХОКИ ЧИГАРГИР** خاك چگرگير замине ки дигро аз он чо баромадан надиҳад (аз «Мусталаҳот»).
- ХОК ХҲРДАНИ ТИР** خاك خوردن تير бар замин уфтодан ва бар ҳадаф нарасидани тир (аз «Мусталаҳот»).
- ХОНАДОР** خانهدار ба маънии молики хона; ва ба маънии мардуми хона ва посбони хона (аз «Мусталаҳот»).
- ХОКСОР** خاکسار монанди хок; ва маҷозан ба маънии залил ва хор; ва гоҳе итлоки ин лафз ба маънии ғариб ва фонӣ кунанд ба сабили мадх (аз «Бурҳон» ва «Хиёбон»).
- ХОЛИЮССАЙР** خالى السير ба истилоҳи мунаҷҷимон Қамарро холиюс-сайр вақте гуянд, ки назари ҳеч кавкаб ба ӯ набошад ва ҳар гоҳ ҳаёти хайвоне маслуб гардад ҳеч кавкабро бо толеъи ӯ назари саъд ё наҳс набошад (аз шурӯҳи «Қасоиди Ҳоконӣ»).
- ХОМСҶЗ** خامسوز чизе ки аз боло сӯхта гардад ва аз андарун хом бошад (аз «Баҳори Аҷам»).
- ХОЯРЕЗ** خايريز нонхӯрише, ки аз байзаи мурғ созанд ва онро хогина гуянд (аз «Сироч»).
- ХОКАНДОЗ** خاك انداز хар гоҳ ки чизи касе гум шавад, аз ҳама ашхоси мазнун дар ҷоёе хок бияндозад, то дузд чизи гумшударо дар хок пинҳон карда бияндозад, то дузд расво нашавад (аз «Мусталаҳот»).
- ХОНАРАС** خانه راس он мева, ки онро хом аз шох ҷудо карда дар хона пухта ва расида карда бошанд.
- ХОМУШ** خاموش ба маънии хомӯшӣ низ меояд; ва ҳамчунон лафзи меҳмон ба маънии меҳмонӣ ва ҳамчунон лафзи миёнҷӣ ба маънии миёнҷигарӣ (аз «Чароғи хидоят»).
- ХОШ** خاش модари зан ва модари шавҳар (аз «Рашидӣ»).
- ХОНАБАДУШ** خانه بدوش мусофир ва фақирни бетааллук ва ринди беҳопумон ва мардуми бекайдни парешонхол (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).
- ХОМРИШ** خامريش беакл ва масҳара (аз «Латоиф»).
- ХОФИЗ** حافظ фуруандозанда ва ҳаракати касрадиҳанда; ва номест аз номҳои ҳақ таоло ва маънии он хоркунандаи ҷабборон (аз «Мунтахаб»).
- ХОЗЕЪ** خاضع фуруандозанда ва фурутани ва тавозуъкунанда.
- ХОШЕЪ** خاشع очизӣ ва фурутаникунанда.
- ХОТИФ** خاطف ба маънии рубоянда; ва дар сифати барқ хотиф аз он воқеъ шавад, ки бинии мардум мерубояд (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қанз»).
- ХОРИҚ** خارق аз ҳам даранда ва порақунанда; ва маҷозан ба маънии каромати валӣ, чаро ки он низ одатро пора мекунад.
- ХОНИҚ** خانق хафақунандан гулӯ.
- ХОЯСК** خايسك митрақан оҳангарон ва заргарон, ки ба ҳиндӣ хатжаура гуянд (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» ва «Сироч» ба касри севмум, ки ён тахтонист (яъне хойиск)*.
- ХОЛ** خال бузургӣ ва фарҳанг ва тақаббур; ва ба маънии бародари модар, ки ба ҳиндӣ мамун гуянд; ва нуктан сиёҳ, ки бар андоми мардум бошад; ва ин лафз ба ҳама маонӣ арабист. Ва маҷозан дар истеъмоли форсӣ ба маънии обила ва табхола низ омада (аз «Сурури» ва «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоф» ва «Қанз»).
- ХОМИЛ** حامل гумном ва фурумоя (аз «Латоиф»).
- ХОТИМ//ХОТАМ** خاتم ангуштарӣ; магар мухтори фусаҳони Аҷам ба фатҳ (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Сурух» ва «Баҳори Аҷам»); ва яке аз сикот дар таълифи худ навишта, ки хотам (ба фатҳи тои фавқонӣ) муҳр ва ангуштарӣ ва ҷуз он ки бад-он муҳр кунанд, чи афъал (ба фатҳи айн) ба маънии мо яфъал мустаъмал шавад; ва нисли альёламу мо яълам биҳиссонез, пас хотам ба маънии мо яхтам биҳи бошад ва он ангуштарист.
- ХОМ** خام чарми даббоғатнокарда; ва ба маънии холис ва шароби мукат-

тар (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Латоиф»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки *хом муқобили пухта* ва пусти даббоғатнокарда ва ба маънии холис, чун *анбари хом* ва *сими хом* ва *бодии хом*; ва ба маънии беасл низ меояд, чун *кори хом* ва *хайли хом* ва *савдои хом*.

ХОРИМ حارم шигофандаи парраи бинӣ ва буррандаи бинӣ; ва *маҷозан* ба маънии муфсид ва шарир омада.

ХОНАИ ШАШУМ خانه ششم *киноя* аз бурчи Сунбула; ва ҳам ба маънии бурче, ки аз бурчи толеъ шашум уфтад ва он хонаи беморӣ ва хавфу хатар аст назди муначчимин.

ХОФИҚАЙН خافقین машриқ ва мағриб (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Латоиф» ва «Қанз»).

ХОТУН خاتون дар туркӣ аз алқоби замони қибор аст, магар *ҷамъи* ин лафз ба тасарруфи форсиёни арабидон хавотин омада, ба таври фаромин (аз «Мадор» ва «Баҳори Аҷам» ва луғоти туркӣ).

ХОН خان лақаби подшоҳони Туркистон ва Хато; ва ба маънии раис ва амир (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Латоиф» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Муайид» ва луғоти туркӣ); ва дар «Сироч» навишта, ки хон лақаби салотини Туркистон аст. Дар Эрон низ дохили асмои умаро ва салотин мешавад; ва ба маънии хона ва қорвонсарой низ омада.

ХОНУМОН خانومان *хон муҳаффафи* хона ва мон ба маънии рахт (аз «Баҳори Аҷам» ва манқул аз «Шафранома»).

ХОНА БАР ХУРҶС БОЗ ҚАРДАН خانه بخرويس بازکردن *киноя* аз хароб қардани хона (аз «Ҷароғи хидоят»).

ХОЯИ ҒУЛОМОН خايبه غلامان навъе аз ангур (аз «Ҷаҳор шарбат» ва «Мусталахот»).

ХОТИРНИШОН خاطر نشان дар маънии ин лафз тааммул аст; ва маънии ин нишонандаи хотир бошад ва ин муносиб наменумояд, магар ба ҷояш хотирнишин мустаъмал шавад. Бидон ки агар нишон ба маънии аломат ва рақам ҷирода кунанд, маънии **нишони хотир** ба маънии

манқуши хотир бошад, ё он ки он чи дар замир хутур кунад онро **хотир** гӯянд. Агар **хотирнишон** ба маънии нишонандаи хатарот ва тафаккурот гӯянд, дуруст шавад. Ҷи гоҳе ба сабаби адами дарёфти ҷизе тараддуд бошад, чун аз ҳақиқаташ огоҳ бошад, он огоҳӣ нишонандаи тараддуд ва изтироб мегардад.

ХОЗИН خازن хизонаҷӣ ва ниғабони хизона (аз «Латоиф»).

ХОҚОН خاقان подшоҳи бузург (аз луғоти туркӣ); дар қадим лақаби подшоҳони Чин ва Туркистон буд; ва ҳоло бар ҳар подшоҳ итлоқ кунанд.

ХОВАРОН خاوران ба маънии **ховар**; алифу нун зоида аст; ва **ховар** машриқро гӯянд. Ва дар «Рашидӣ» мастур аст, ки номи вилоятест ба сӯи машриқ аз Эрон. Ва дар «Сирочул-луғот» вилоятест аз Хуросон.

ХОНАОБОДОН خانهآبادان *киноя* аз шахси беандеша дар қорхо (аз «Ҷаҳор шарбат»).

ХОКИ РАЙҶОН خاك ريجان он чи дар суғол хок пур қарда **райҷон** ва сабза мекоранд (аз шарҳи Сайфуллоҳи Аҳмадободӣ ва Хони Орзу).

ХОҚМОЛ ҚАРДАН خاکمعال کردن бар замин овардан паҳлавонро (аз «Ҷаҳор шарбат»).

ХОИН خائن ба маънии хиёнаткунанда ва дағалбоз.

ХОҚДОН خاکدان ҷое ки бар он хоку хошок андозанд (аз «Бурҳон»).

ХОРИҚОН خارقان номи дехест наздики Бистом (аз «Латоиф»).

ХОНАКАН خانهگن хона вайронкунанда ва ноҳалаф (аз «Латоиф» ва «Баҳори Аҷам»).

ХОРЧИН خورچين он чи барои муҳофизати гирди боғу зироат ва девори хона аз хору ҷуб банд созанд барои адами духули мардуми ғайр ва ҳайвоноти музия.

ХОМА ЗАДАН خامه زدن ба маънии қаламро қат задан.

ХОР ДАР РОҶ НИҶОДАН خار در راه نهادن *киноя* қори мушкил пеш ниҳодан (аз «Мусталахот»).

- ХОКИ ФАРОМУШОН** خاک فراموشان киноя аз қабр (аз «Мусталаҳот»).
- ХОРИЦ ЗАДАН** خاریج زدن яъне зари қалбро хорич аз доруззарб сикка задан (аз «Мусталаҳот»).
- ХОНА КАРДАНИ КАМОН** خانه کردن каҷ шудани гушаҳои камон аз вазъи аслии худ (аз «Мусталаҳот»).
- ХОЯ НИХОДАН** خایه نهادن байза додани мурғ; ва қардани қоре, ки нанг бор орад; ва ба маънии тарсидан низ омада (аз «Мусталаҳот»).
- ХОЛУ** خالو арабист; ва дар ин лафз вов зонд аст барои таҳсини қалима; ва дар луғат ба маънии бародари модар аст; ва дар ин замон ба маънии шавҳари хола шухрати тамом гирифта.
- ХОКДОНИ ДЕВ** خاکدان киноя аз дунё.
- ХОЗАНА** خازنه хоҳари зан; чи хо муҳаффафи хоҳар аст (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонگیری»).
- ХОГИНА** خاکینه нохуриши маъруф; чи хог (ба қофи форсӣ) ба маънии байзаи мурғ аст (аз «Бурҳон»).
- ХОРА** خاره ба маънии санги саҳт ва навъе аз қумош ва он дар нури офтоб пора-пора шавад, чунончи қатон дар маҳтоб (аз «Ҷароғи хидоят» ва «Сироч-ул-луғот»).
- ХОЗА** خازه гили сиришта ва гилоба, ки бар девор моланд (аз «Бурҳон» ва «Сурурий»).
- ХОЛИЯ** خالیе ба маънии гузашта ва қадим.
- ХОСИРА** خاسره тижигоҳ ва қамар.
- ХОНАҚОҶ** خانقاه макони будани машоих ва дарвешон; муарраби хонагоҳ, мураккаб аз хона ва гоҳ аз олами манзилгоҳ ва маҷлисгоҳ; форсиён ба сукуни нун низ истеъмол кунанд (аз «Баҳори Аҷам»).
- ХОНАВОДА** خانواده хонадон; хон муҳаффафи хона ва вода ба маънии бино ва асл (аз «Бурҳон»).
- ХОША** خاشه ба маънии хошок.
- ХОҚРҶБА** خاک رویه гарду хошок, ки аз руфтани саҳн ва ҷо пайдо меояд.
- ХОКИ АНГЕХТА** خاک انگیخته мурод аз қураи Замин.
- ХОКИ ФИРҶЗА** خاک فیروزه он чи фирӯза аз қон дуруст ва бузург барояд, нигинаи ангуштарӣ ва ғайра созанд; ва он чи резаи борик барояд, онро хоки фирӯза гуянд (аз «Ҷароғи хидоят» ва «Баҳори Аҷам»).
- ХОКИ МУРДА** خاک مرده замин, ки рустани дар он набошад (аз «Мусталаҳот»).
- ХОЯ** خایه байзан мурғон ва байзан мардон ва байзаи дигар ҷаҳорпоёни нар.
- ХОССА** خاصه васфе бошад, ки ёфта шавад магар дар як шайъ, мисли зехк ба инсон, ки дар дигар ҳайвонот ёфта намешавад; ва ба таҳфифи сод ва ҳои нисбат (яъне хос)* дар истеъмоли форсиён ба маънии ҷизи бехтар, ки лоики мардуми хос ва умаро бошад; ва ба ҳамин ҷиҳат номи навъе аз ҷомаи сифед ва таоме, ки барои умдагон пазанд.
- ХОЛИСА** خالصة хоса ва наёмехта ба ҷизе; ва ба истилоҳ замин ва мулки подшоҳӣ, ки ба ҷоғири қасе набошад, маънии лугавӣ (аз «Мунтахаб»).
- ХОНАХОҶ** خانه خواه чун мусофир дар шаҳр ворид шавад, бо ҳар ки дар собикае маърифат дошта бошад, ба хонааш дарояд. Соҳиби он хона хонахоҷ аст (аз «Мусталаҳот»).
- ХОССАГИ** خاصگی муқарраб ва мусоҳиби подшоҳ ва рисоладори фавқ ва ҳазинадор; ва қанизе, ки барои мубошарат ва муошарат бошад; ва ҳар ҷизи нафис ва ғариб (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).
- ХОҚШИ** خاکشی номи даво, ки ба номи хубхалон шухрат дорад.
- ХОНИ** خانی хавзи қучак (аз «Сироч»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки хонӣ қисмест аз зари маскуки роиҷ дар Турон.
- ХОНАИ МОҶЯ** خانه مایه киноя аз об.
- ХОРИЦОҶАНГИ** خاریج آهنگی берун шудани нағма аз парда ва аз баҳру қавонди худ.

ХОМДАСТИ خام دستى нотаҷрибақорӣ ва мол бемасриф ҳарч қардан (аз «Мусталаҳот»).

ХОТИМБАНДИ ва **ХОТИМКОРӢ** خاتم بندى و خاتم كارى он ки аз оҷ ва устухони шугур ва ҷӯб ва ғайра гулҳо ва нуқуш бар баъзе чизҳо қанда васл нумоянд (аз «Баҳори Аҷам»).

ХОТИ خايطи қасе ки ба иродаи худ хато қунад; ва муҳтӣ қасе ки иродаи савоб қунад ва беқасд хато аз ӯ зоҳир гардад (аз «Суруҳ»).

Фасли ҳои муъҷама маъа бои муваҳхада

ХАБОӢ خبايه пинҳон қардан ва пӯшидагӣ ва борон ва гиёҳ; ва билқаср ва дар охир ҳамзаи мамдуда (яъне хибӯъ)* ба маънии хайма (аз «Мунтахаб»).

ХАБОЕ خبايا хаймаҳо ва пӯшидагиҳои ҳар чиз.

ХАБ(Б) خب мавҷ задани дарёе; ва макқор ва ҳилагар ва далер; ва ба қаср (яъне хибб)* фиреб додан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ХАБ-ХАБ خب خب овози бӯса (аз «Мусталаҳот»).

ХИБРАТ خبرت дониш ва доништагӣ ва озмоиш; ва биззам (яъне хубрат)* баҳрае аз гӯшт ва ҷуз он ва донистани чизе (аз «Мунтахаб»).

ХУБС خبт паяидӣ ва палид шудан ва нохуш шудан (аз «Мунтахаб»).

ХАБИС خبيث палид ва нохуш.

ХАБАСУЛҲАДИД خبث الحديد чирки оҳан, ки дар вақти гудохтани оҳан аз ӯ берун ояд, онро рими оҳан низ гӯянд (аз «Мунтахаб»).

ХАБОР خبار замини нарм ва сӯроҳнок (аз «Мунтахаб»).

ХАБАР خبر ба маънии огоҳӣ; ва ба маънии сухане, ки бад-он эълом қунанд; ва ба маънии ҳадиси наба-ви саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама; ва ин лафз гоҳе ба маънии хабардор бошад. Мирзоҷалоли Асир гӯяд, байт:

Беҳушии шароби нигоҳаш наёфтам,
Вақте хабар шудам, ки дил аз қор
рафта буд.

(аз «Мунтахаб» ва «Ҷароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мусталаҳот»).

ХАББОЗ خباز нонпаз.

ХУБЗ خبز ба маънии нон; ва билфатҳ (яъне хабз)* нон пухтан (аз «Мунтахаб»).

ХАБИС خبيس бар вазиқи фаъил; ба маънии зариф ва хуштабъ (аз «Латоиф»).

ХАБИС خبيص таоме, ки аз рағван ва хурмо созанд (аз «Мунтахаб»).

ХАБТ خبط омехтагии ақл бо ҷунун.

ХУБОТ خباط девонагӣ.

ХАБН خبن печидани қанори чома ва ҷуз он ва дӯхтани он то қутоҳ шавад; ва дур қардани ҳарфи дуввуми соқин аз руқи, ҷун аз мустафъилун син биандозанд, мутафъилун бимонад, мафоилун ба ҷои вай ниҳанд ва аз фоилотун файлотун созанд (аз «Мунтахаб» ва расоили арӯз).

ХАБАРИ ҚАСЕ ГИРИФТАН ва **ТАДБИРИ ҚАСЕ ҚАРДАН** خبر كسى گرفتن ба маънии г...дан бошад (аз «Ҷаҳор шарбат»); ва дар «Ҷароғи ҳидоят» навишта, ки хабари қасе гирифтани (ба фатҳатайн) ба истилоҳи лутӣёни вилоят ба маънии зино ва лаввотат ба қасе қардан. Ҷун бо ҳарфи аз мустаъмал мешавад, ин маъний манзур набошад.

ХАБҶА خبجه тамри хиндӣ; ва ба ҷои муваҳхада нун хондан (яъне ханҷа)* ғалат аст (аз «Сироч»).

Фасли ҳои муъҷама маъа тои фавқонӣ

ХУТОР ختار пок қардани кишт аз гиёҳи худрӯ (аз «Муайид»); ва дар «Сироч» ба фатҳи аввал (яъне хатор)*.

ХИТОМ ختام мум ва лак ва ғайра, ки бар он муҳр қунанд (аз «Латоиф» ва «Суруҳ»).

ХАТАН ختن ба маънии домод; ва ба замми аввал ва фатҳи фавқонӣ (яъне Хутан)* номи шаҳр дар ҳудуди Чин (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Сурури»).
рафта буд.

ХИТОМА ختامه мум ва лак ва ғайра, ки бар он муҳр кунанд; ва дар охир тои таъниси зоида.

ХАТИЪА ختيه зехгир, ки тирандозон дар сарни ангушт пушанд.

ХАТМАНА ختمه яъне бо муҳр; чи дар араби хатм ба маънии муҳр кардан; ва нун зоид ва ҳарфи хо дар туркӣ ба маънии бои маъийят.

ХАТЛИ ختلى аспе, ки аз Хатл оваранд; ва Хатл (билфатҳ) вилоятест аз Бадахшон ва онро Хатлон низ гуянд (ба зиндати алифу нун). Асп дар он ҷо хуб пайдо мешавад. Ва баъзе аҳли луғат навиштаанд, ки вилоятест ба Туркистон қариби Балх (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Мадор»); ва биззам (яъне Хутталон)* хатост, чаро ки Хуттал (биззам ва таъдиди фавкони мафтӯҳ) шаҳри дигар аст ба Мовароуннаҳр (аз «Мунтахаб» ва «Лубб-ул-албоб»); ва хатли ба маънии фиребанда низ омада (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); ва дар «Сироч» навишта, ки хутли (биззам) мансуб ба Хутталон ва аксар ин лафз ба маънии аспи хуб меояд; дар нисбат алифу нун соқит мешавад.

Фасли хои муъчама маъа чим

ХАҶАЛАТ خجالت масдар аст, ба маънии шарманда шудан; ва ҳаҷолат (ба зиндати алиф) хатост (аз «Мунзил-ул-ағлот» ва «Суроҳ»).

ХАҶОЛАТ خجالت ва ҳаҷалат (ба фатҳот) шармандагӣ ва ҳаё; аксар форсиён ҳаҷалат-ро ба сукуни соий (яъне ҳаҷлат)* истеъмол кунанд ва ба лафзи *кашидан* ва *бурдан* ва *бардоштан* ва *расидан* ва *додан* истеъмол кунанд; ва сохиби «Муарраб» гӯяд ҳаҷолат аз хатон омма аст, магар аксар устодон бастаанд, Урфӣ гӯяд, байт:

Ба бахти беасарам он кунад
ҳаҷолати аҷз,
 Ки заъфи боҳ маҳалли зифоф бо домод.

Соиб гӯяд, байт:

Зи ростӣ набувад шоҳаҳон бебарро.
 Ҳаҷолате, ки ман аз қомати дуго дорам.
 (аз «Баҳори Аҷам»).

ХАҶ خج муҳаффафи ҳаҷолат.

ХУҶАСТАБУНЪЕД خجستهبنيد лакаби Аврангобод, ки шаҳрест дар Дакан.

ХУҶАНД خجند қасабаест аз Мовароуннаҳр (аз «Сироч»).

ХИЧИР//ХАҶИР خجير ба маънии хуб ва писандида (аз «Сироч»).

ХУЧУР خچور ба маънии худуд; ва дар кутуби форсӣ хучури Суғд омада, яъне худуд ва навоҳии мулки Суғд; ва дар «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам» навишта, ки номи ҷоест душворгузор аз мулки Озарбойҷон, ки тангноҳ дорад ва роҳаш саъбулмурур.²¹

ХАҶЛАК خجلک номи сардоре аз сардорони муғулон.

ХАЧИЛ خچل ба маънии шарманда; ва ба фатҳи аввал ва сукуни чим (яъне ҳаҷл)* ба маънии шарм ва ҳаё доштан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХУҶАСТА خجسته ба маънии муборак ва хумоюн; ва ба касри чим (яъне хучиста)* хатост (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор» ва «Муайид» ва ғайра).

Фасли хои муъчама маъа доли муҳмала

ХУДО خدا ба маънии молик ва соҳиб; чун лафзи худо мутлак бошад бар ғайри зоти борӣ таоло итлоқ накунад, магар дар сурате ки ба ҷизе музоф шавад, чун *қадхудо* ва *деҳхудо*; ва гуфтаанд, ки худо ба маънии худоянда аст, чи мураккаб аз калимаи худ ва калимаи о, ки сифат амр аст аз омадан. Ва зохир аст, ки амр ба таркиби исми маъний исми фоил пайдо мекунад. Ва чун ҳақ таоло ба зуҳури худ ба дигаре муҳтоҷ нест, лихозо ба ин сифат хонданд (аз «Рашидӣ» ва «Хиёбон»); ва Хони Орзу дар «Сироч-ул-луғот» низ аз алломаи Давонӣ ва имом Фаҳруддини Розӣ ҳамин нақл карда.

ХИДОРАТ خدارت парданишинӣ (аз «Мунтахаб»).

ХАДИЪАТ خديعت бар вазни насиҳат; ба маънии макру фиреб (аз «Мунтахаб»).

ХИДМАТ خدمت чокарӣ кардан; ва дар истеъмоли форсӣ ба маънии тухфа ва салом ва курнуш низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

ХИДАМОТ خدمات ҷамъи хидмат; на ба сукуни дол (яъне хидмот)*.

ХИДОҶ خداج ба маънии нуқсон ва ноқис ва нотамои ва зодани пеш аз вақти валодат (аз «Латоиф»); ва дар «Мунтахаб» ба фатҳи аввал (яъне хадоч)*.

ХУДО ЧАВОБ ДИХАД خدا جواب دهد калимаи нафрин аст, ба маънии худо бимиринад (аз «Мусталаҳот»).

ХУДО БАРДОРАД خدا بردارد ба маънии худо бимиринад (аз «Мусталаҳот»).

ХУДОВАНД خداوند ба маънии соҳиб ва молик; ва маънии таркибии ин лафз монанди соҳиб ва молик аст, чаро ки калимаи ванд ин ҷо ба маънии монанд аст ва барои нисбат низ меояд. Дар ин сурат бояд ки бар худои таоло итлоқи лафзи худованд нақунанд, чаро ки тарқи адаб аст (фа тааммал аз «Рашидӣ»); ва дар «Сироч» навишта, ки худованд ба маънии молик ва соҳиб, яъне монанди худо, чаро ки лафзи ванд калимаи нисбат аст ва маънии ташбеҳӣ аз он ҳосил мешавад, агарчи ба маънии монанди худост. Магар ақсар ба маънии молик мустағмал мегардад. Ва итлоқи лафзи худованд бар зоти ҳақ таоло дар ашъори устодон бисёр аст. Ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки дар баъзе маҳал лафзи ванд дар калимаи худованд маҳзи зоид бошад.

ХАД(Д) خد ба маънии руҳсора (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва дар форсӣ гоҳе ба таҳфиф (яъне хад)* низ мустағмал мешавад.

ХУДОВАНДГОР خداوندگار лафзест мураккаб аз худованд ва лафзи гор. Пас гор дар ин ҷо калимаи нисбат аст, ки ифодаи маънии ташбеҳӣ кунад, мисли худованд (аз «Сироч»); ва низ Сирочуддин Алихони Орзу дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки лафзи гор дар калимаи худованд-гор зоид аст, чунонки дар фирӯзманд ва шодманд лафзи манд зоид аст. Ва баъзе муҳаққиқин навиш-

таанд, ки худовандгор дар асл худовандигор буд. Гор калимаи нисбат аст, яъне мансуб ба худовандӣ; ё-ро ба ҷиҳати таҳфиф ҳазф кардаанд.

ХИДР خدو парда; ва ба фатҳатайн (яъне хадар)* хобидағи ва сустии андом; ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне хадир)* ба маънии суст ва беҳис (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Канз»).

ХАДҶУР خدور марди суст ва кохил (аз «Латоиф»).

ХИДЪ//ХАДЪ خدع фиреб додан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХАДАНГ خدنگ дарахтест, ки ҷӯби он ниҳоят муҳкам ва софу рост бошад. Чун ақсар аз ҷӯби он тир месозанд, лиҳозо маҷозан исми тир шуда (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сироч»); ва навъе аз тирӣ кӯчак.

ХУДУҚ خدوق ба маънии хашм ва рашк ва ҳаҷалат ва андӯҳ ва парешонӣ ва васвос ва дағдағаи хотир (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Латоиф» ва «Сироч» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ХАДАМ خدم чокарон ва ғуломон; ва ин исми ҷамъи ходим аст (аз «Канз»).

ХУДДОМ خدام ҷамъи ходим.

ХУДО-ХУДО КАРДАН خدا خدا کردن тарсон-тарсон кор кардан (аз «Чаҳор шарбат»); ва дар «Мусталаҳот» ба маънии паноҳ ба худо бурдан.

ХУДОЙГОН خدايگان ба маънии подшоҳ ва худованд (аз «Қашф» ва «Мадор» ва «Муайид»); бидон ки ин лафз мураккаб аст аз лафзи худо ва аз лафзи гон, ки ба маънии лоик ва сазовор аст. Пас лафзи худойгон ба маънии касе ки лоикӣ худо бошад, яъне сазовори тақарруб ва инояти худои таоло бошад. Баъзе мубтадиён дар бодикюрраъӣ гумон баранд, ки худойгон ҷамъ аст. Ва ҳаёл намеқунанд, ки гоф аз кучо омад. Чаро ки исме, ки дар оғури он ҳои мухтафӣ бошад, дар ҳолати ҷамъ ҳоро ба кофи форсӣ бадал карда ба алифу нун ҷамъ

кунанд, чунонки бандагон *чамъи* банда. Ва дар охири лафзи худо хои мухтафӣ нест, ки ба кофи форсӣ бадал гардад. Лекин агар ба ин далел худойгон-ро чамъ гуянд чоиз бошад, ки соҳиби «Баҳори Аҷам» дар рисолаи «Ҷавоҳир-ул-хуруф» навиштааст, ки кофи форсӣ гоҳе дар ғайри калимаи зотулло дар холати чамъ зонд ҳам оранд, чунонки кумригон ба маънии кумриён. Ва дар ин боб шеъри Мир Муизӣ ба санад оварда. Ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки худойгон мураккаб аст аз лафзи худо ва лафзи гон, ки калимаи нисбат аст, чунонки ройгон ва шойгон, ки дар асл роҳгон ва шохгон буд, яъне он чи ки дар роҳ ёбанд, ки муфт бошад ва он чи лоики шоҳ бувад. Магар он ки дар худойгон гон нисбати ифодаи ташбеҳ мекунад, чунонки лафзи ванд дар худованд, яъне шахсе ки мисли худо молик ва мутасарриф ва ғолиб бошад.

ХУДУ *خلدو* оби дахан, ки ба хиндӣ тхӯк гуянд (аз «Бурҳон»).

ХУДЕВ *خدیدو* ба маънии худованд (аз «Қашф»); ва дар «Муайид» ва «Мадор» ба каср ва ба зам низ (яъне хидев ва худев)*; ва дар «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیری» ба касратайн (яъне хидев)* ба маънии подшоҳ ва худованд. Ва баъзе муҳакқикон навиштаанд, ки худев (ба замми аввал) *муҳаффафи* худеванд, ки *имолаи* худованд аст. Ва баъзе гуфта, ки *имолаи* лафзи худой аст. Чун алиф ба қондаи имола бошад ичтимоеъи ду ё, ки сакил аст лозим омад ёи дуввумро ба вов бадал карданд, худев шуд.

ХУДЪА//ХАДЪА//ХАДАЪА *خداعه* ба маънии макру фиреб (аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Мунтахаб»); ва дар «Қанз» биззам (яъне худъа)*.

ХАДИЧА *خديچه* бар вазни натиҷа; модари ҳазрати Фотима разияллоҳу анҳо. Манқул аст аввал кесе ки аз замон имон овард, ҳазрати Хадича буданд (аз «Мадор» ва шурӯҳи «Нисоб»).

ХАДША *خديشه* ба маънии харош; ва *маҷозан* ба маънии шақку шубҳа (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХАДАРИ *خديرى* дардест, ки хисси узъ ботил кувад (аз шурӯҳи «Нисоб»).

ХИДМАТӢ *خدمتى* ба маънии тухфа ва пешкаш ва назрона; агарчи ин лафзи арабист, аммо бад-ин таркиб дар форсӣ истеъмоли ёфта (аз «Сироч» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

Фасли хон муъҷама маъа
золи муъҷама

ХАЗАФ *خذف* сифолреза (аз «Қомус» ва «Суроҳ»); ва дар «Мунтахаб» ва «Қанз» ба зон хавваз.

ХАЗУЛ *خذول* ба маънии шарманда ва бебахра (аз «Латоиф»).

ХИЗЛОН *خيزلان* ба маънии бебахрагӣ ва фуру гузоштан ва бозмондан (аз «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Қанз»).

Фасли хон муъҷама маъа
рон муҳмала

ХИРС ДАР ҚУҶИ БУАЛИ СИНО *در کوه بوملى سينتا خورس* ҷое ки адами доноест, ҳар навои ҳукми доно дорад (аз «Баҳори Аҷам»).

ХАРОБ *خراب* масдари арабист, ба маънии вайрон кардан; форсиён ба истеъмоли худ ба маънии вайрон ва зоеъ оранд, ва *маҷозан* ба маънии маст ва беҳуд низ оранд; ва ба маънии ғалло; ва ба маънии вайрона ҳам ояд (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Рашидӣ»).

ХАРЧӢБ *خرچيب* он ҷӯби кӯҷак, ки бар пусти косан рубоб ниҳанд ва торҳо бар он кашанд (аз «Шарҳи Қирон ус саъмайн»).

ХУРРУБ *خرويب* номӣ гнѐхе, ба хар бино, ки бируҷал он бино хароб шавад (аз «Латоиф»).

ХАРИБ *خراب* ба маънии вайрон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

ХУРОФОТ *خرافات* суҳанони беҳуда ва парешон, ки хушоянда бошанд (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ»); ва ин *чамъи* хурофӣ аст. Ва хурофа *маҷозан* ба маънии каломӣ паре-

ХИДМАТ خدمت чокарӣ кардан; ва дар истеъмоли форсӣ ба маънии тухфа ва салом ва курнуш низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Бахори Аҷам» ва ғайра).

ХИДАМОТ خدمات *ҷамъи* хидмат; на ба сукуни дол (яъне хидмот)*.

ХИДОҶ خداج ба маънии нуқсон ва ноқис ва нотаом ва зодани пеш аз вақти валодат (аз «Латоиф»); ва дар «Мунтахаб» ба фатҳи аввал (яъне ҳадоч)*.

ХУДО ҶАВОБ ДИҲАД خدا جواب دهد калимаи нафрин аст, ба маънии худо бимиронад (аз «Мусталаҳот»).

ХУДО БАРДОРАД خدا بردارد ба маънии худо бимиронад (аз «Мусталаҳот»).

ХУДОВАНД خداوند ба маънии соҳиб ва молик; ва маънии таркибии ин лафз монанди соҳиб ва молик аст, чаро ки калимаи ванд ин ҷо ба маънии монанд аст ва барои нисбат низ меояд. Дар ин сурат бояд ки бар худои таоло итлоқи лафзи худованд нақунанд, чаро ки тарки адаб аст (фа тааммал аз «Рашидӣ»); ва дар «Сироч» навишта, ки худованд ба маънии молик ва соҳиб, яъне монанди худо, чаро ки лафзи ванд калимаи нисбат аст ва маънии ташбеҳӣ аз он ҳосил мешавад, агарчи ба маънии монанди худост. Магар аксар ба маънии молик мустаъмал мегардад. Ва итлоқи лафзи худованд бар зоти ҳақ таоло дар ашъори устодон бисёр аст. Ва соҳиби «Бахори Аҷам» навишта, ки дар баъзе маҳал лафзи ванд дар калмаи худованд маҳзи зонд бошад.

ХАД(Д) خد ба маънии руҳсора (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва дар форсӣ гоҳе ба таҳриф (яъне хад)* низ мустаъмал мешавад.

ХУДОВАНДГОР خداوندگار лафзест мураккаб аз худованд ва лафзи гор. Пас гор дар ин ҷо калмаи нисбат аст, ки ифодаи маънии ташбеҳӣ кунад, мисли худованд (аз «Сироч»); ва низ Сирочуддин Алихони Орзу дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки лафзи гор дар калмаи худованд-гор зонд аст, чунонки дар **фирузманд** ва **шодманд** лафзи **манд** зонд аст. Ва баъзе муҳаққиқин навиш-

таанд, ки худовандгор дар асл худовандигор буд. Гор калмаи нисбат аст, яъне мансуб ба худовандӣ; ё-ро ба ҷиҳати таҳриф ҳазф кардаанд.

ХИДР خدر парда; ва ба фатҳатайн (яъне ҳадар)* хобидағӣ ва сустин андом; ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне ҳадир)* ба маънии суст ва бехис (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Канз»).

ХАДУР خدور марди суст ва кохил (аз «Латоиф»).

ХИДЪ//ХАДЪ خدع фиреб додан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХАДАНГ خدنگ дарахтест, ки ҷуби он ниҳоят муҳкам ва софу рост бошад. Чун аксар аз ҷуби он тир месозанд, лиҳозо *маҷозан* исми тир шуда (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сироч»); ва навъе аз тири кӯчак.

ХУДУК خدوک ба маънии хашм ва рашк ва ҳаҷалат ва андӯҳ ва парешонӣ ва васвос ва дағдаған хотир (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Латоиф» ва «Сироч» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ХАДАМ خدم чокарон ва ғуломон; ва ин исми *ҷамъи* ходим аст (аз «Канз»).

ХУДДОМ خدام *ҷамъи* ходим.

ХУДО-ХУДО КАРДАН خدا خدا کردن тарсон-тарсон кор кардан (аз «Ҷаҳор шарбат»); ва дар «Мусталаҳот» ба маънии паноҳ ба худо бурдан.

ХУДОЙГОН خدايگان ба маънии подшоҳ ва худованд (аз «Қашф» ва «Мадор» ва «Муайид»); бидон ки ин лафз мураккаб аст аз лафзи худо ва аз лафзи гон, ки ба маънии лонк ва сазовор аст. Пас лафзи худойгон ба маънии касе ки лонки худо бошад, яъне сазовори тақарруб ва инояти худон таоло бошад. Баъзе мубтадиён дар бодиюрраёӣ гумон баранд, ки худойгон ҷамъ аст. Ва ҳаёл намеқунанд, ки гоф аз кӯчо омад. Чаро ки исме, ки дар охири он хои мухтафӣ бошад, дар ҳолати ҷамъ ҳоро ба кофи форсӣ бадал карда ба алифу нун ҷамъ

кунанд, чунонки бандагон *чамъи* банда. Ва дар охири лафзи *худо* ҳои мухтафӣ нест, ки ба кофи форсӣ бадал гардад. Лекин агар ба ин далел худойгон-ро *чамъ* гуянд чоиз бошад, ки соҳиби «Баҳори Аҷам» дар рисолаи «Чавоҳир-ул-хуруф» навиштааст, ки кофи форсӣ гоҳе дар ғайри калимаи зотулҳо дар ҳолати *чамъ* зонд ҳам оранд, чунонки кумригон ба маънии кумриён. Ва дар ин боб шеър Мир Муиззӣ ба санад оварда. Ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки худойгон мураккаб аст аз лафзи *худо* ва лафзи гон, ки калимаи нисбат аст, чунонки *ройгон* ва *шойгон*, ки дар асл *роҳгон* ва *шоҳгон* буд, яъне он чи ки дар *роҳ* ёбанд, ки муфт бошад ва он чи лоиқи *шоҳ* бувад. Магар он ки дар худойгон гон нисбати ифодаи ташбеҳ мекунад, чунонки лафзи *ванд* дар худованд, яъне шахсе ки мисли *худо* молик ва мутасарриф ва ғолиб бошад.

ХУДУ *خُدو* оби даҳан, ки ба ҳиндӣ тхӯк гуянд (аз «Бурҳон»).

ХУДЕВ *خُدو* ба маънии худованд (аз «Қашф»); ва дар «Муайид» ва «Мадор» ба каср ва ба зам низ (яъне *хидев* ва *худев*)*; ва дар «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ба касратайн (яъне *хидев*)* ба маънии подшоҳ ва худованд. Ва баъзе муҳаққиқон навиштаанд, ки *худев* (ба замми аввал) *муҳаффафи* худеванд, ки *имоллаи* худованд аст. Ва баъзе гуфта, ки *имоллаи* лафзи *худоӣ* аст. Чун алиф ба қоидаи *имолла* бошад иҷтимоъи ду ё, ки сакил аст лозим омад ён дувумро ба вов бадал карданд, *худев* шуд.

ХУДЪА//ХАДЪА//ХАДАЪА *خُدِهه* ба маънии макру фиреб (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Мунтахаб»); ва дар «Қанз» биззам (яъне *худъа*)*.

ХАДИЧА *خَدِيحِه* бар вазни *натича*; модари ҳазрати Фотима разияллоҳу анҳо. Манқул аст аввал касе ки аз занон имон овард, ҳазрати Хадича буданд (аз «Мадор» ва шуруҳи «Нисоб»).

ХАДША *خَدشِه* ба маънии *харош*; ва *маҷозан* ба маънии шақку шубҳа (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХАДАРИ *خَدَرِي* дардест, ки ҳисси узв ботил кунад (аз шуруҳи «Нисоб»).

ХИДМАТИ *خِدْمَتِي* ба маънии тухфа ва пешкаш ва назрона; агарчи ин лафзи арабист, аммо бад-ин таркиб дар форсӣ истеъмол ёфта (аз «Сироч» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

Фасли хон муъҷама маъа
золи муъҷама

ХАЗАФ *خَذَف* суфолреза (аз «Қомус» ва «Суроҳ»); ва дар «Мунтахаб» ва «Қанз» ба зон ҳавваз.

ХАЗУЛ *خَذُول* ба маънии шарманда ва бебахра (аз «Латоиф»).

ХИЗЛОН *خِزْلَان* ба маънии бебахрагӣ ва фуру гузоштан ва бозмондан (аз «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Қанз»).

Фасли хон муъҷама маъа
рои муҳмала

ХИРС ДАР КҶҶИ БҶАЛИ СИНО *خِرس در کوه بوعلى سينا* ҷое ки адами доноест, ҳар нодон ҳукми доно дорад (аз «Баҳори Аҷам»).

ХАРОБ *خَرَاب* масдари арабист, ба маънии вайрон кардан; форсиён ба истеъмоли *худ* ба маънии вайрон ва зоеъ оранд; ва *маҷозан* ба маънии маст ва беҳуд низ оранд; ва ба маънии гадо; ва ба маънии вайрона ҳам ояд (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Рашидӣ»).

ХАРЧҶБ *خَرْچوب* он чӯби кӯчак, ки бар пӯсти косаи рубоб ниҳанд ва торҳо бар он кашанд (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).

ХУРРУБ *خَرُوب* номи гиёҳе, ба ҳар бино, ки бирӯяд он бино хароб шавад (аз «Латоиф»).

ХАРИБ *خَرِب* ба маънии вайрон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

ХУРОФОТ *خُرَافَات* суҳанони беҳуда ва парешон, ки ҳушоянда бошанд (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ»); ва ин *чамъи* хурофа аст. Ва хурофа *маҷозан* ба маънии каломии паре-

шон ва беҳуда. Ва дар ҳақиқат **Хурофа** (ба замми аввал) номи мардест аз Араб, ки парӣён бар ӯ ошӣк буданд. Ва ӯ аз он олам хикоёт мекард ва мардум мутааҷчиб шуда бовар накардандӣ; лиҳозо хар сухан, ки қобили эътимод набошад, онро **хурофа** ва **хурофот** гӯянд (аз «Сурурӣ»).

ХУРОФАТ خرافات каломии парешон ва беҳуда, ки қобили эътимод набошад; дар ҳақиқат **Хурофа** номи марде аз Араб, ки парӣён бар ӯ ошӣк буданд ва ӯ аз он олам хикоёт мекард ва мардум мутааҷчиб шуда бовар накардандӣ, лиҳозо хар сухан, ки он қобили эътимод набошад, онро **хурофат** гӯянд (аз «Сурурӣ»).

ХУРТ خورت сӯрохи сӯзан (аз «Канз»).

ХАРҚИ ОДАТ خرق عادت киноя аз қаромоти авлиё, чаро ки хилофи одот мебошад.

ХАРОБОТ خراباёт майхона ва қиморхона (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ХАРЧ خرج берун шудан ва баромадан **зидди** даҳл; форсиён ба маънии моле, ки онро харч тувон қард, истеъмоли нумоянд; ва ба чими форсӣ (яъне **харч**)* аз ғалатест. Магар ҳоло аз қасрати истеъмоли мардум айби он мастур гашт (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

ХУРУЧ خروج берун рафтан; ва ба маънии бағӣ шудан низ омада.

ХАРОҚ خراج маҳсули замин ва боч ва он чи ки подшоҳ ва ҳоким аз раоё бигирад; ва ба ин маъни ба қаср (яъне **хироҷ**)* хатост. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **хароҷ** (ба фатҳ) он чи аз таҳсили мазруёти мулк аз подшоҳони забардаст ба даст ояд; ва он чи ҳақи сиёнат ва ҳифозат аз савдогарон гирифта шавад боч аст, тамма қаломуху; ва ба замми аввал (яъне **хуроҷ**)* думмал ва реше, ки дар бадан падида меояд (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Суроҳ»); ва Хони Орзу дар «Хиёбон» навишта, ки **хароҷ** (ба фатҳ) боч ва дар форсӣ ба қаср (яъне **хироҷ**)* шухрат дорад. Бидон ки таври форсиён аст, ки масдари боби тафъил, ки бар вази **фаъол** бувад (ба фатҳи аввал), онро ба қасри аввал хонанд,

дар баъзе мавоқеъ, чунонки: **вақор** ва **дамор** ва **вадоъ** ва **хароҷ** ва **равоч**, ки дар асл ҳама мафтуҳулавал хастанд, форсиён ҳамаро ба қасри аввал хонанд (яъне **викор**, **димор**, **видоъ**, **хироҷ**, **ривоч**)*. Ҳамчунин ҳазфи тои муфозалат аз авохир ноқис қунанд, чунонки **мудоро** ва **мувосо** ва **муҳоко** ва **муҳобо**, ки дар асл **мудорот** ва **мувосот** ва **муҳоқот** ва **муҳобот** аст. Ҳамчунин баъзе алфози мазмумулфоро **мафтӯх** хонанд, чун **сундуқ** ва **зунбӯр**, ки ба зам аст ва ба фатҳ (яъне **сандуқ** ва **занбӯр**)* шухрат дорад. Ва ин навъе тафрис аст, чунонки араб дар таъриб тасарруфот нумояд, ҳамчунин форсиён низ тасарруфот доранд аз забонҳои дигар. Пас ин қисм алфозро дар форсӣ ғалат наметавон гуфт, агарчи ин қоида дар зоҳир муҳолифи қавли ақсаре аз уламоест, балки муҳолифи баъзе ақволи худам низ аст. Аммо он чи баъди таҳқиқ ва танқиҳ ба субут пайваст навишта омад.

ХУРДОД خورداد номи моҳи шамсӣ, ки ба хиндӣ тақрибан асарҳ бошад; ва номи рӯзи шашум аз хар моҳи шамсӣ (аз «Бурҳон»).

ХУРСАНД خورسند ба маънии қонё; ва ба маънии хуш ва шодмон ва розӣ; ва ба вов навиштан хатост (аз «Муайид» ва «Сироч» ва «Бурҳон» ва «Чаҳонгирӣ»).

ХАРРОД خراد он ки қубҳоро бар қарҳ харошида ҳамвор қунад; чун маъҳази ин лафз дар қутуби муътабаран луғоти араб ёфта нашуда ва Мулло Нуруддин Зухурӣ дар «Хони халил» ба лафзи ниҳод лафзи **харрод**-ро қофия сохтааст. Зоҳиран тои харрот (خراتل)-ро форсиён ба тасарруфи худ ба тои қарашат (قرشت) бадал қарда ба қихати қурби маҳраҷ ба дол мубаддал нумодаанд. Ва дар «Суроҳ» навишта, ки ба истилоҳи шуарои араб ин амалро иҷоза гӯянд, ки дар як мисраъ харфи равин тои муҳмала овардан ва дар мисраъи дигар дол овардан.

ХАРОИД خرايد занони бикр ва шармгин ва дурҳои носуфта (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХУРД-МУРД خردمرد ба маънии реза-реза (аз «Латиф»).

ХУРД خرد *зидди бузург*; ва ба маънии резан ҳар чиз; ба ин ҳар ду маъни ба вов навиштан набояд; магар ҳар гоҳ ки мози **хурдан** ба ин маъни ҳосили билмасдар бошад, ба вов нависанд (аз «Сироч» ва «Баҳори Аҷам» ва «Муайид»).

ХУРШЕД خورشید ба маънии таркиби он офтоби рӯшан; чи **хур** (биззам бидуни вов) ба маънии офтоб ва **шед** (ба ёи маҷхул) ба маънии рӯшан. Чун лафзи **хур** (биззам) танҳо истеъмоли кунанд, мутааххирин ба вов (خور) нависанд, чихати имтиёз аз лафзи **хар** (خر билфатҳ). Ва чун бо **шед** зам кунанд бидуни вов (خور) нависанд (аз «Рашидӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки дар лафзи **хуршед** вови маъдула аст. Инро бе вов набояд навишт, агарчи дар «Рашидӣ» бе вов гуфтааст.

ХАРВОР خروار тӯдаи чизе, ки ба қадри баландии қисми **хар** бошад; ё он ки чизе, ки дар бор ба қадри бардоштани **хар** бошад, яъне **хар** онро тувонад бардошт. Ё он ки **вор** дар асл **бор** буд, ба қалби изофат, яъне **бори хар**. Ай, боре, ки муътоди бардоштани **хар** бошад. Ё он ки **хар** ба маънии қалон ва **харбор** ба маънии бори қалон. Пас дар ин ҳар ду сурати ахир **бо-ро** ба муносибати қурби маҳраҷ ба вов бадал қарданд (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Сурурӣ» ва ғайра).

ХАР خر ҳайвони маъруф, ки ба арабӣ ҳимор гӯянд; ва ба маънии лои шароб ва гили тира; ва ба маънии бузург ва қалон, чунончи **харпушта** ба маънии пуштан қалон ва **харсанг** ба маънии санги бузург; ва ба маънии чӯбаке, ки бар қосаи рубоб ва сатор ва чанг насб кунанд ва торхоро бар он кашанд ва онро **харак** низ гӯянд ва ба хиндӣ қҳарач гӯянд; ва гоҳе аз лафзи **хар** мурод марди аҳмақ бошад (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Ҷаҳонгирий» ва «Рашидӣ»).

ХАРИ ТАНБҮР خرطنبور чӯб ё устухони кӯчак, ки бар қосаи танбӯр насб кунанд ва торхоро бар он кашанд, ба хиндӣ қҳарач гӯянд.

ХАРХЕЗ خرخيز бар вази **парвез**; номи вилоятест аз Туркистон қарибӣ Хато (аз «Қашф» ва «Бурҳон»).

ХИРАДСҶЗ خردسوز номи оташхонае; ба чихати он ки ақл ба дарёғти он намерасад; ва баъзе навишта, ки ба забоне хирад ба маънии гуноҳ аст (аз шуруҳ ва «Бурҳон»).

ХАРХАЗ خرخز номи шаҳр (аз шарҳ).

ХАРЗ خرز мӯза дӯхтан; ва биззам (яъне **хурз**)* дарзҳои машк ва мӯза; ва ба фатҳатайн (яъне **хараз**)* муҳраҳо (аз «Мунтахаб»).

ХАРРОЗ خراز чармдӯз (аз «Мунтахаб»).

ХАРМАГАС خرمنگس мағаси қалон, ки бар чироҳат кирм меандозад.

ХУРҶС خردس мурғи хонагӣ (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

ХАРКУС خركس ба маънии аҳмақ (аз «Мусталаҳот»).

ХИРС خرس қонварест пашмдор, ки ба хиндӣ ричх гӯянд; ва номи ду шакл аст бар фалак қониби шимол, ки ба сурати хирсанд. Якero Дубби Акбар ва дигарро Дубби Асғар номанд. Ва **хурс** (биззам) зиёфати чашни валодат ва *ҷамъи* аҳрас, ки ба маънии лол ва гунг аст; ва ба фатҳатайн (яъне **харас**)* ба маънии гунг шудан ва гунгӣ; ва билфатҳ (яъне **харс**)* **хум**, ки зарфи маъруф аст (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва шуруҳи «Нисоб»).

ХАРОС خراس навъе аз осие, ки онро **хар** ё гов мегардонад; ва ҷузози равшангарон, ки бад-он аз қунҷид ва ғайра равшан гиранд; ва билфатҳ ва ташдиди сонӣ (яъне **харрос**)* хумсозанда, ки онро қуллол гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Шарҳи Хоконӣ» ва «Қанз»).

ХУРУШ خروش ба маънии шӯру ғаёғо (аз «Қашф» ва «Бурҳон»).

ХУРДАФУРУШ خرده فروش онро бисатӣ гӯянд (аз «Ҷароғи хидоят»)²².

ХУРҶСИ АРШ خردس ارش дар қутуби манқулот мастур аст, ки болои арш хурусест, ки пеш аз субҳ аввал ӯ бонг кунанд, баъд аз он ба иттибоъи ӯ хурусони замин дар овоз оянд (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайри он).

ХАРС خرص таҳмин қардани мева бар дарахт ва зироат бар замин; ва ду-

- руғ гуфтан; ва биззам (яъне хурс)* синон ва чўби найза ва нахли пироста ва халкаи зару нукра; ва билкаср (яъне хирс)* шутури қавй; ва ба фатхатайн (яъне харас)* гурусна шудан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Сурух»).
- ХАРРОТ** خراط он ки чўбхоро бар чарх харошида ҳамвор кунад; маъхуз аз хиротат (билкаср); ва хиротй (билкаср, ба зиёдати ё) муховаран авом аст (аз «Музил» ва «Мунтахаб» ва «Бахори Аҷам»).
- ХАРТ** خرط чўб тарошидан; ва хар чизи тарошида ва харошида сафо додан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).
- ХАРБАТ** خرط бати калон; ва низ ба маънии аблаҳ ва аҳмақ мустаъмал (аз «Латоиф»).
- ХАРЯЪ** خرع бачаи харгўш (аз шархи «Нисоб»).
- ХАРИФ** خریت ба маънии хазон; ва он вакте бошад, ки офтоб дар мизон дарояд (аз «Баҳр-ул-ҷавохир»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки ин маъхуз аз харф аст (ки ба фатх) ба маънии мева чидан бошад. Чун дар ин мавсим аз дарахтон мева чинанд, лихозо хариф гўянд.
- ХАРИФ** خرث ба маънии сахт пир, ки тағайюр дар ҳавосаш роҳ ёфта бошад (аз «Қанз»); ва пири беакл; ва ба фатхатайн (яъне хараф)* табоҳии акл аз калонсолй; ва ба фатх (яъне харф)* мева чидан (аз «Мунтахаб»).
- ХАРУФ** خروف ба маънии барраи гўспанд ва ғайра (аз «Мунтахаб»); ва соҳиби «Нисоб» ба маънии бачаи харгўш оварда.
- ХАРҚ** خرق даридан ва пора шудан; ва ба фатхатайн (яъне харақ)* шарманда шудан ва хумқ; ва ба истилоҳи ҳукамо шарм ва ҳаё қардан дар ҷо, ки шарму ҳаё лозим набошад (аз «Мунтахаб» ва ғайра).
- ХАРИҚ** خریق пардадарида шуда (аз «Латоиф»).
- ХИРСАҚ** خرسك номи бозии атфол; ва он ҷунон бошад, ки бар замин доира бикашанд ва яке дар миёни доира истода шавад ва дигарон омада ўро зананд ва ў пой худро дароз қарда ҷунбонад. Ба хар ка-
- дом ки пой ў хўрал, ўро ба ҷои худ нишонад (аз «Рашиди» ва «Сяроҷ» ва «Бурҳон»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки хирсақ (билкаср) номи бозии атфолро, ки тифлоро хирс қарор диҳанд ва атфолӣ дигар гирдогирди ў чарх зананд, ба хар ки лағад занад, боз ўро хирс созанд; ва навъе аз мафрўшот аз олами қолин. Ва фарқ он ки решаҳон қолинро метарошанд ва хирсақ-ро тарош назананд. Решаҳон он мисли пашми хирс овезон бошад.
- ХАРЧАНГ** خرچنگ панҷпоя; ба арабӣ саратон гўянд ва ба хиндӣ онро гинигча номанд (ба касри кофи форсӣ ва пун) ва баъзе кекро гўянд; ва он ҷонварест, ки дар толобҳо мебошад; ва низ Харчанг номи бурчи фалак, ки ба арабӣ Саратон гўянд (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Латоиф»).
- ХАРСАНГ** خرسنگ санги бузург ва калон (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот»).
- ХАРДАЛ** خردل донате бошад бағоят кучаки тезмаза; ин арабист, на форсӣ, ба хиндӣ райй гўянд (аз «Мунтахаб»); ва билфатх ва касри дол (яъне хардил)* ба маънии номард ва тарсанда (аз «Бурҳон»).
- ХУРТУМ** خرطوم бинии фўл, на ба фатх (яъне хартум*; аз «Мадор» ва «Сурух»).
- ХИРОМ** خرام рафтори нарми бо ноз (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Сурурӣ» ва «Бурҳон»).
- ХАРМ** خرم шингофтани пардаи бинӣ ва буридан; ва андохтани фо аз фаъулун ва андохтани мим аз мафойлун (аз «Мунтахаб»); ва биззам, сонӣ мушаддади мафтўх, бидуни вои маъдула (яъне хуррам)* ба маънии тоза ва сероб; ва маҷозан ба маънии шодмон; ва ба таҳ-фиф (яъне хурам)* низ омада. Ва ба ин маънӣ муштарак аст миёни форсӣ ва арабӣ (аз «Мунтахаб» ва «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»). Магар ба воқ ҳам менависанд, ба ҷихати қароҳияти илтибос ба лафзи хар ва мими мутақаллим.
- ХАРҚ** ва **ИЛТИЕМ** خرق و التيام пора шудан ва боз ба ҳам пайвастан; ва

хукамо дар харк ва илтиъи афлок мункиранд.

ХИРМАН *خوم* тудан ғаллаи молида ва бо коҳ омехта; ё тудай ғаллаи соф; ва ба фатх (яъне харман)* анбори хуша ва дарахти ғалла, ки ханузаш аз пойи говон молида ва шикаста набошанд (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Мадор» ва «Сурурӣ»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки **хирман** (билкаسر) тудан ғаллаи нокуфта; ва ба маънии мутлақ тудай низ омада. Ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **хирман** (билкаسر) тудан хар чиз умуман ва тудай ғалла хусусан. Магар ҳақ он аст, ки билфатх (яъне харман)* бошад, чаро ки **хар** (билфатх) ба маънии бузург ва **ман** ба маънии бор бошад. Магар чун таркиби ин хар ду лафз маънии қабех низ пайдо мекунад, лиҳозо харфи аввалро максур хонанд.

ХУРОСОН *خراسان* номӣ мулке дар Эрон; ва дар асл ба маънии машрик аст. Чун вилояти Хуросон аз Форсу Ирок ба тарафи машрик воқеъ аст, лиҳозо ба ин исм мавсум шуд (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч»); ва номи пардае аз мусиқӣ.

ХИРОМОН *خرامان* аз «Қашф» ва «Бурҳон» ба маънии хушрафтор.

ХИРҚА БА ДАСТИ КАСЕ ТОЗА ҚАРДАН *خرقه بدست کسی تازه کردن* ба истилоҳи сӯфия аз сари нав ба муршиди дигар байъат қардан (аз шуруҳи «Сикандарнома» ва «Баҳори Аҷам»).

ХИРҚА АЗ КАСЕ ПУШИДАН *خرقه از کسی پوشیدن* муриди ӯ шудан (аз «Мусталаҳот»).

ХАР ГИРИФТАН *خرگرفتن* касеро аҳмақ фарз қардан.

ХАРҚАМОН *خرکمان* ба маънии камони калон ва саҳт, ки музореъон барои куштани шағол ва ғайра доранд; ва чизест, ки камонгарон камонро ба он чоқ кунанд (аз «Мусталаҳот» ва «Ҷароғи ҳидоят»).

ХАР ДАР ПЕШИ ХОНАИ ХУД БАСТАН ва **ХАР ДАРОЗ БАСТАН** *خر در پیش خانه خود بستن و خردراز بستن* аз беғам ва фориғулбол будан ва арз додани чоҳу шаъни худро (аз «Мусталаҳот»).

ХАРОТИН *خراتین* *муарраби харотин* (*خراتین*); кирме дароз, ки дар замин намнок мебошад; мураккаб аз **хара**, ки ба маънии гил аст ва **отин** ба маънии пайдошуда (аз «Сироч-ул-луғот»).

ХИРМАНИ ҚҶҲНА БА БОД ДОДАН *خرمن کهنه بباد دادن* ба давлати гузашта лоф задан ва ғурур қардан (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ХАРЧИ РОҶ ШУДАН *خرج راه شدن* дар роҳи сафар мурдан (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

ХАРЗАН *خرزن* тозиёна (аз «Латоиф»).

ХАРИДАН *خریدن* машхур аст; ва ба маънии раҳонидан аз чизе; ва бад-ин маъний **бозхаридан** низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУРВ//ХИРВ *خرد* саргини туюр (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ХАРХАША *خرخشه* бемавқеъ мучодала қардан (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Қашф» ва «Сурурӣ» ва «Муайид» ва луғоти туркӣ).

ХИРГОҶ *خرگاه* ба маънии ҷои хушӣ; чаро ки **хир** (билкаسر) ба забони паҳлавӣ ба маънии хушӣ. Алҳол **хиргоҳ** ба маънии хайма мустаъмал аст, ба муносибати он ки хайма низ ҷои хушист (аз «Рашиди» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф»); ва соҳиби «Бурҳон» навишта, ки **хар** (билфатх) ба маънии калон, чунонки дар лафзи харлушта ва **хармағас** ва лафзи **гоҳ** ба маънии хайма мутлақ. Пас лафзи **харгоҳ** (билфатх) ба маънии хаймаи калон бошад; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **хиргоҳ** (билкаسر) ба маънии ҷои хушӣ; ва таҳқиқ он аст, ки **харгоҳ** ба фатх бошад мувофиқи киёс, ба маънии ҷои бузург; ва касри **хо** ба сабаби қароҳияти фатҳи **хо**-ст, ки аз иштирок маънии ҳимор пайдо мешавад.

ХАРБУЗА *خربزہ* ба маънии меваи хушбӯдори калон; чаро ки **хар** (билфатх) ба маънии калон ва **буза** (ба замми муваҳхада ва фатҳи зон муъчама) ба маънии меваи ширин ва хушбӯдор. Чун **харбуза** ба нисбати ақсар меваҳо калон ва ширин ва хушбӯдор аст, лиҳозо ба ин

исм мусаммо гардид (аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Сурурӣ» ва «Сироч»).

ХИРМАНИ МОҲ خرمن ماه ҳолаи моҳ (аз «Рашидӣ» ва «Мусталаҳот»).

ХУРДА خرده резан ҳар қиз; ва ба маънии аҳғар ва айб ва нуқта (аз «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Латиф» ва «Ҷаҳонگیرӣ»); ва ҳамчунин хурраму хурсанд ва **хурд** ба маънии кучакро низ мутааххирин таҳқиқ кардаанд, ки бидуни вов аст. Магар баъзе ба вов низ раво доштаанд («Шарҳи Зулайҳо» аз Муҳаммадафзали Илоҳободӣ ва «Шарҳи Гулистон» аз Мир Нуруллоҳ).

ХИРҚА خرته чоман порина ва қуҳнапора дӯхта (аз «Қомус» ва «Сурур» ва «Кашф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мунтахаб»); ё он ки **харқ** ба маънии чок шудан ва пора шудан аст. Чун чоман фуқаро аксар аз пеши гиребон чок бошад, лихозо **хирқа** мегуфта бошанд.

ХАРМУҲРА خرهمره муҳраи сифед, ки ба арабӣ нукус гӯянд ва ба ҳиндӣ санқх номанд; ва **маҷозан** хармуҳраҳон кучак, ки дар Ҳиндустон дар хариду фуруҳт роиҷ аст (аз «Сироч»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки **хармуҳра**-ро дар «Рашидӣ» ба маънии муҳраи бузурги камбаҳо гуфта ва дар «Муайид» аз шахсе нақл карда, ки хармуҳраи амалӣ, ки онро ранг дода бар гардани хар мебанданд зоҳиран ҳамон аст, ки ба ҳиндӣ каурӣ гӯянд ва аз он оронин харон созанд. Ва хар дар ин чо ба маънии бузург нест, чунонки соҳибн «Рашидӣ» фаҳмида, тамма каломуху. Фақир муаллиф гӯяд, ки лафзи хар дар **хармуҳра**, ки дохили нуқуд аст, ба маънии ҳайвон, ки дар арабӣ **химор** гӯянд, зеро ки аз он оронин харон месозанд. Ва лафзи **хар** дар **хармуҳра**, ки ба маънии нукус ва санқх аст, ба маънии бузург. Ва лафзи **хармуҳра** ҳам ба маънии чизе сифед, ки дар гили толобҳо ба ҳам мерасад, ба ҳиндӣ гхунга гӯянд. Ва бад-ин маъний дар асл **харамуҳра** буд, чи **хара** (билфатҳ) ба маънии гил ва лой аст.

ХАРБАНДА خرينده молики хар, ки ходими хар бошад.

ХАРЗАҲРА خرزهه дарахти канер; як қисми он гули сурх дорад ва қисми

дигар сифед (аз «Сироч» ва «Сурури» ва «Шамсӣ»).

ХАРОБИИ БАСАРА خرابيه بصره киноя аз харобии қисм, ки мавт бошад.

ХИРГАҲИ МАҲ خرگه ماه киноя аз бурчи Саратон, ки хонаи моҳ аст; хо-сияти бурчи мазкур сардтар аст; ва гоҳе аз **хиргаҳи моҳ** ҳолаи моҳ мурод бошад.

ХАРПУШТА خرپشته ба маънии гарева ва пуштаи калон.

ХАРА خره кунҷора, яъне суфли равғани кунҷид ва саршаф; ва ба маънии тудай хок ва гили тира; ва ба замми аввал ва фатҳи сонӣ (яъне хура)* нурест аз ҳақ таоло; ва қисме аз мур, ки ба арабӣ арза ва ба ҳиндӣ димак гӯянд; ва ба замма-тайн ва ҳои малфуз (яъне хуруҳ)* ба маънии хурус ва **маҷозан** ба маънии суроҳӣ, ки онро ба шакли хурус сохта бошанд (аз «Ҷаҳонگیرӣ»).

ХАРОБА خرابه вайрона; ва **маҷозан** мулки ғанимро гӯянд.

ХАРИДА خریده бар вазни ҳамида; ба маънии духтари норасида ва бикр ва зани шармгин ва дурри носуфта (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Қанз» ва «Муайид» ва «Сурури»).

ХАРЗА خرزه олат, яъне к... ва казиби дароз ва ситабр (аз «Латиф»).

ХАРПОЧА خرپاچه ба маънии бачани хар.

ХАРДАЛА خردله ба маънии як донан хардал, чаро ки то дар охир, ки ба ҳо бадал шудааст, барои ваҳдат аст; ва ба ҳиндӣ онро райи номанд.

ХАРОБИ خرابي агарчи **хароб** худ мас-дар аст ба маънии вайрон шудан, магар дар форсӣ аксар лафзи **ха-роб** ба маънии вайрон мустағмал мешавад, лихозо ёи масдарӣ мул-ҳақ карда **харобӣ** гӯянд.

ХУРОСОНӢ خراساني номи таом.

ХАРҶ КАРДАНИ ЧИЗЕ خرچ کردن چيزي ба маънии фуруҳтани чизе (аз «Мусталаҳот»).

Фасли ҳои муъҷама маъа
зои муъҷама

ХАЗОНИ ҲИНО خزان حنا ба маънии зардин ранги ҳино.

ХАЗРАЧ خزرچ кабилаест аз Араб (аз «Латоиф»).

ХАЗАР خزر мулкест шимолӣ аз Туркистон; мардуми он чо сифедранг бошанд (аз «Шарҳи Хоконий»).

ХАЗ(3) خاز дар араби номи навъе аз чомаи абрешумӣ (аз «Сурурӣ» ва «Латоиф»); ва Мавлоно Юсуф ибни Монеъ дар шарҳи «Нисоб» навишта, ки чомаест, ки онро аз пашму абрешум бофанд. Ва дар «Бурхон» марқум аст, ки навъе аз пӯстин аст. Ва дар форсӣ билфатҳ (яъне хаз)* ба маънии баландии рон ва мухаффафи хазон ва амр аз хазидан ва номи шахр (аз «Латоиф» ва ғайри он).

ХАЗАФ خازف суфол (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва дар «Суроҳ» ба золи муъчама (яъне خذت).

ХУЗАЪБИЛ خزاعيل ба маънии ноҳақ ва ботил (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ХАЗОИН خزائن қамъи хизона, чунонки расоил қамъи рисола.

ХАЗОН خزان дар «Бурхон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Сироҷ-ул-луғот» ва «Муайид» ва «Сурурӣ» билфатҳ, ба маънии муддати мондани офтоб дар бурҷи Мизону Ақраб ва Қавс; ҳамчунин дар «Шарафинома» мазкур аст. Ва соҳибн «Зуфонгӯе» навишта, ки саҳеҳ он аст, ки номи рӯзи ҳиҷдаҳум аз шаҳривар бошад. Ва ҳақ ин аст, ки хазон (билфатҳ) мураккаб аз хаз, ки ба маънии хазидан аст ва алифу нуни нисбат, яъне мавсимн сард, ки мансуб ба хазидани мақоноти гарм аст. Ё он ки хаз (билфатҳ) навъе аз чомаи пашмин ва пӯстин аст ва алифу нуни нисбат, яъне мансуб ба пӯшиндани хаз аст.

ХАЗРОН خزران номи вилояте қариби Туркистон (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Сурурӣ» ва «Сироҷ»).

ХУЗОЪА خزاعه номи кабилае аз Араб.

ХИЗОНА خزانه ба қаср саҳеҳ ва ба фатҳ (яъне хазона)*, ки машхур аст, хато; ва дар «Қашф» навишта, ки хизона (билқаср) хонае, ки дар у мол ниҳанд; ва дар «Суроҳ» билқаср, ба маънии ганҷина ва хазоин қамъи он; ва дар «Мунтахаб» ва «Қомус» билқаср, ба маънии ганҷи-

на ва ганҷинадорӣ; ва дар «Муайид» ва «Мадор» ва «Латоиф» ва «Канз» низ ба қаср таҳқиқ қардаанд. Пас хизона ба маънии мол ва нуқуди қасир маҷоз бошад, ба итлоки зарф бар мазруф, ё ба итлоки масдар бар мафъул.

ХАЗИНА خزينة Сироҷуддин Алихони Орзу навишта, ки хазина лафзи форсист мубаддалӣ хазина, ба маънии хизона; ва хазина ба маънии хизона дар кутуби луғат омада. Ва зоҳир аст, ки ибдоли хои муъчама ба хои ҳавваз дар кутуби қавонини форсия чо ба чо мастур аст. Ва Абдулвосеъ дар «Шарҳи Бустон» навишта, ки хазина (ба фатҳи хои муъчама ва ёи маъруф), фаъила ба маънии мафъул метавонад буд, лекин дар кутуби луғат наёмада ва дар иборати арабия ҳам мустаъмал нашуда. Пас зоҳир он аст, ки хизена (ба қасри аввал ва ёи маҷхул) имолаи хизона бошад. Ва соҳибн «Баҳори Аҷам» навишта, ки хазина дар қаломн устодон ба маънии маҳзан низ омада.

ХАЗИЙ خازي ба маънии расво; ва ба қасри аввал ва сукуни зои муъчама (яъне хизй)* ба маънии расвоӣ (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

ХАЗРӢ خزري мансуб ба Хазрон, ки номи мулкест (аз «Шарҳи Сикандарнома»-и Хони Орзу).

ХИЗОНАҒӢ خزانگي мансуб ба хизона, яъне чизе ки хос ва мумтози подшоҳ бошад; ва таронаҳои хизонағӣ мурод аз таронаҳои хос, ки онро подшоҳ ёд дорад ва месарояд, ё он ки онро подшоҳ тасниф қардааст.

Фасли хои муъчама маъа сини муҳмала

ХИССАТ خست ба маънии баҳилӣ.

ХАСОРАТ خسارت ҳалоқӣ ва гумроҳӣ ва зиён (аз «Мунтахаб»).

ХАСОСАТ خساست ноқасӣ ва забун шудан; ва ба маънии бухл мустаъмал (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ХУСР خسر дар араби ба маънии зиён, ки дар муқобалан мафъат ва суд аст; ва дар форсӣ ба замма-

тайн (яъне хусур)* ба маънии падари шавхар ва падари зан (аз «Мунтахаб» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Сироч»).

ХАСУР خور ба маънии зиёнзада (аз «Латонф»).

ХАС خس хошок ва коҳ ва бехҳои бориқ; ва навъе аз гиёҳ, ки хушбӯдор бошад; ва ба фатҳ ва ташдид (яъне хасс)* дар араби ба маънии тухми коҳу; ва фурумоя ва забун ва нокас ва бахил. Ва ба ин маъни дар кутуби форсӣ ба тахфиф (яъне хас)* мустаъмал мешавад (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Бурҳон»).

ХАСОИС خاسيس нокасиҳо ва забунҳои ва чизҳои забун.

ХУСУФ خوف дар замин фуру шудан ва гирифта шудани моҳ, чунонки кусуф гирифта шудани офтобро гуянд (аз «Мунтахаб»).

ХАСФ خفت дар замин фуру шудан ва гирифта шудани моҳ (аз «Қанз»).

ХАСАК خاك лафзи форсист; донае бошад хордор, ки ба хинди гукхру гуянд; ва он чи ба шакли он аз оҳан сохта дар майдони ҷанг андозанд; ва билкаср (яъне хиск)* гули коҷира (аз «Сироч»).

ХУСРОИ خسروан зиён (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ХАС БА ДАНДОН ГИРИФТАН ва **ХАС БА ДАҲАН ГИРИФТАН** خس يندندان گرفتن و خس بدمن گرفتن аҷз кардан ва амон хостан; чун хунуд бар ҷамоъае ғолиб оянд, он ҷамоъан мағлуб хас ба даҳан мегиранд, ки мо ҳукми гов дорем, куштани мо раво нест (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ХУСРАВ خسرو номи писари Сиёвуш ибни Қайковус; ва низ номи Парвез ибни Хурмуз ибни Нушервон, ки ошики Ширин буд (аз «Муайид» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Кашф» ва «Мадор» ва «Бурҳон»); ва маҷозан ҳар подшоҳро низ гуянд; ва дар «Сироч-ул-луғот» ва «Баҳори Аҷам» навишта, ки хусрав ба замми аввал аст. Ва баъзе ба касри аввал (яъне хсрав)* гуфтаанд ва ҳамин касра ақвост, ки муаррабаш кисро да-

лолат бар касра дорад. Ва низ карохати лафзи хусур, ки падари зан аст мутақозӣ ба ин маънист. Агарчи хусрав биззам бошад, магар ба касра хондан авлост. Ва низ соҳиби «Баҳори Аҷам» аз устоди худ накл карда, ки хусру (ба замми аввал ва севвум бошад) қалби хурсу, чи хур (биззам) офтоб ва сӯ (биззам) фуруғ аст. Пас маънии таркибин он офтобфуруғ бошад. Ва низ навишта, ки дур нест, ки мубаддали хушру бошад, ба маънии хубру. Ва назди фақир муаллиф хисрав (билкаср) бар вазни дирҳам, муарраби хушру-ст. Ва биззам чунонки машхур аст, дуруст набошад, ҷаро ки дар ин сурат бар вазне аз ҳар панҷ авзони асмон рубоъӣ намсояд.

ХАСТА خسته ба маънии тухми хурмо ва шафтолу ва кунор ва мислаҳу; ва ба маънии хароб ва ошиқ ва бемор; ва ба маънии захмӣ ва шикаста; ва гоҳе ба маънии муфлис ояд (аз «Бурҳон»).

ХИСКДОНА خسك دانه тухми гули муасфар (аз «Бурҳон»).

ХАСОРА خساره зиён ва ҳалокӣ ва гумроҳӣ (аз «Мунтахаб»).

ХУСРАВОНИ خسروانى навъе аз суруд (аз «Сироч-ул-луғот»).

Фасли ҳои муъҷама маъа шини муъҷама

ХАШАБ خشب ба маънии ҷӯб ва хезум (аз «Латонф» ва шарҳи «Нисоб»).

ХИШТ خشت найзан кӯчаки оҳани хиндӣ санг (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироч» навишта, ки хишт (билкаср) маъруф; ва найзан кӯчак, ки дар миёни он ҳалқа аз ресмон бофта банданд, ки ангушти саббоба дар миёни он ҳалқа карда бар душман андозанд.

ХУШУНАТ خوشونت дурушти ва дурушти шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ХАШИЯТ خشيت тарсидан ва тарсонидан (аз «Латонф» ва «Мунтахаб»).

ХУШҚБАНД خوش بنده навъе аз илоҷи захм, ки захмо бидуни бастанӣ

давои тар илоҷ кунанд (аз «Чароғи хидоят»).

ХУШҚ ОВАРД خشك آورد ба маънии хомӯш монд (аз «Латонф»).

ХУШҚЗАР خشك زار киноя аз офтоб; ва ба маънии зари холис.

ХУШҚҚИМОР خشك قمار хиште, ки муқомирон бар он бучул андозанд (аз «Мусталаҳот»).

ХУШҚМАҒЗ خشك مغز савдоӣ ва де-вона.

ХУШҚРЕШ خشك ريش захме, ки аз берун хушк бошад.

ХУШҚУЪ خشك اقز ва фурутани ва хавф (аз «Қашф»).

ХАШФ خشف часпидан ва дарёфтан ва ба санг сар қуфтан; ва билқаср (яъне хишф)* бачаи оху (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ХУШК خشك ба маънии сирф ва холис; ва ба маънии бефоида; ва ба маънии бахил (аз «Бурҳон» ва «Чароғи хидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

ХУШУК خشوك зишт ва ҳаромзода ва чарбзабон (аз «Латонф»).

ХИШТАК خشتك порчаи чаҳоргуша, ки зер бағали чома ва миёни почома дузанд. Соҳиби «Чавоҳир-ул-хуруф» навишта, ки коф дар охир барои ташбеҳ аст.

ХИШМ خشم ба маънии ғусса (аз «Музил» ва «Латонф» ва Иброҳимӣ, «Шарҳи Сикандарнома»); ва дар «Сироч» навишта, ки хашм (билфатҳ) ба маънии ғазаб; ва ба қаср низ гуфтаанд, магар фатҳ ақвост.

ХАШАН خشن дар форсӣ ба маънии палос; ва дар арабӣ ба фатҳи аввал ва қасри сонӣ (яъне хашин)* ба маънии ҳар чиз, ки дурушт бошад; ва номи дардест, ки пусти узвро саҳт ва дурушт гардонад (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб»).

ХУШҚПАҲЛУ خشك پهلو ба маънии бахил (аз «Мусталаҳот»).

ХАШХАША خشخشه бонги қоғаз ва чомаи нав (аз «Муайид» ва «Сурурӣ»).

ХАШЯ خشيه ба маънии хавф (аз «Мунтахаб»).

ХУШҚМАҒЗИ ва **ХУШҚДИМОҒИ** خشك مغزى و خشك دماغى ба маънии девонагӣ ва ҷунун.

ХУШҚИ خشقى модари зан ва модари шавҳар, ки ба Ҳиндустон хушқоман гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Қашф»).

ХУШҚОРИ خشكاري орди нобехта, ки нухола аз ӯ нағрифта бошанд; ва дар баъзе нусах хушқорӣ (خوشكاري) ба вов навишта (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

Фасли ҳои муъҷама маъа
соди муҳмала

ХУСУСАН خصوصاً масдар аст, ки мафъули мутлақи феъл махзуф воқеъ шавад, яъне ҳасасту хусусан (аз «Баҳори Аҷам»).

ХИСБ حسب фароҳии айш ва осудагӣ; ва бисъерии гиёҳ ва шаҳри обод (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ХАСУСИЯТ خصوصيت хос қардан ва хос шудан чизеро, чаро ки хасус (ба фатҳ) сифати мушаббах аст ва ёи тахтонӣ ва фавқонӣ барои масдарият; ва дар «Қомус» ва «Мунтахаб» ба зам (яъне хусусият)* ва ба фатҳ ҳар ду навишта.

ХАСР خسر миёни мардум, яъне қамар; ва ба фатҳатайн (яъне хасар)* сармо ва сард шудан; ва ба фатҳи аввал ва қасри сонӣ (яъне хасир)* ба маънии сард, тарҷамаи абрад (аз «Мунтахаб»).

ХАСОИС خصائص ҷамъи ҳасиса, ки ба маънии хӯхо ва асарҳо бошад.

ХАСЛ خصل он чи аз қисми нуқуд бар сари дови қимор гузоранд (аз «Чароғи хидоят» ва «Мадор» ва «Қашф»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки хасл (билфатҳ) он чи ки бар вай гарав банданд; ва дар «Бурҳон» навишта, ки хасл (билфатҳ) дов ва шартӣ гаравбандӣ дар қимор.

ХИСОМ خصام ҷангу ҷидол қардан ва ҷадалқунандагон; дар ин сурат ҷамъи хасм аст (аз «Мунтахаб»).

ХАСМ *حسم* душман; ва ба маънии молик ва сохиб; ва аз ин рӯ шавхарро хасм гуянд (аз «Мусталахот»).

ХАСИН *حسين* табар, ки бад-он хезум шгофанд.

ХАСМОНА *حسمانه* ғавр ва пардохт; ва ин аз олами шафақат бошад, ки дар асл ба маънии тарс аст. Дар ин сурат хасмона ба маънии тарбият бошад, ки ба таври душман бар ахволи шахсе назар карда, ўро тарбият нумоянд; ва ба маънии монанди душман; ва ба маънии хариф. Ва дар ин сурат алифу нун ва ҳои он (яъне она)* барои нисбат ва ташбеҳ бошад, яъне монанди хариф (аз «Чароғи хидоят» ва «Бахори Аҷам»).

ХАСОСА *حسامه* ба маънии дарвешӣ ва бадҳоли; ва ба зам (яъне хусоса)* он чи баъд аз чидан дар дарахти ангур бимонад (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

ХАСМИ *خصمي* ба маънии душманӣ; ва гоҳе ба маънии моликият ва вачҳаш дар лафзи хасмона мастур аст.

Фасли ҳои муъчама маъа
зоди муъчама

ХАЗРО *خزرا* сабза ва гиёҳи сабз; ва ҳар чизи муаннас, ки сабз бошад; ва номи иморат аст дар Ҳамадон; ва ба маънии осмон; ва ба маънии муаззами қавм (аз «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Суроҳ» ва ғайра).

ХИЗОБ *خزاب* ҳар ранг умуман; ва ба маънии васма ва хино хусусан; ва ба маънии гулгуна низ омада; ба лафзи *бастан* ва *задан* ва *ниҳодан* ва *кардан* ва *сохтан* ва *додан* ва *расонидан* мустағмал (аз «Бахори Аҷам»); ва ба маънии рангин ва хизоб кардашуда низ меояд, Саъдӣ гуянд, мисраъ:

Мудомаш ба хун дасту ханҷар хизоб...

ХАЗИБ *خزيب* бар вазни рақиб; ба маънии ранг кардашуда ва рангин (аз «Мунтахаб»); ва ба замми аввал ва фатҳи зоди муъчама (яъне хузайб)* номи ғуломи ҳабаши; ва

баъзе ба ин маънӣ ба соди муҳма-ла (яъне хусайб)* низ навиштаанд.

ХАЗБ *خزب* ранг қардан; ва билқаср (яъне хизб)* чизе ки бад-он муйро ранг кунанд (аз «Мунтахаб»).

ХУЗРАТ *خزرت* сабзӣ (аз «Мунтахаб»).

ХУЗРАЕТ *خزريات* набототи сабзи тар; киноя аз тарқорӣ ва тараҳо; ва ин *чамғи хузрӣ*-ст, чунонки *хублаёт* чамғи *хублӣ*-ст.

ХИЗР *خضر* номи пайғамбар аст алай-хиссалом; ва ба фатҳи аввал ва қасри соӣ (яъне хазир)* ба маънии шоҳи сабз ва кишт ва тара ва номи пайғамбари мазкур, чаро ки ҳар ҷо ӯ менишинад сабза мерӯяд, ё он ки сайраш ҳама сабзазорхост, ё он ки қадамаш баракате дорад, ки ҳар ҷо гузораш меафтад он сарзамин сабзу хуррам мешавад. Ва дар нубуввати эшон ихтилоф аст, назди баъзе набианд ва назди баъзе вали. Ва ба фатҳатайн (яъне хазар)* тозағӣ ва сабзӣ; ғараз, ки лақаби пайғамбар, ки Урмиё номи аслии эшон аст, ба ду вачҳ аст: яке Хизр, ки ба қасри аввал ва сукуни соӣ бошад, дуввум Хазир, ки ба фатҳи аввал ва қасри соӣ бошад (аз «Латиф» ва «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ХАЗУР *خزور* сабзшаванда; ва ба замматайн (яъне хузур)* сабзҳо.

ХУЗУЪ *خزوع* фурутани қардан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХАЗФ *خزف* ба маънии чоғиб (аз шарҳи «Нисоб»).

ХАЗРОИ ДИМАН *خزراي دمن* ба маънии сабза, ки бар ҷои андохтан саргин ва хокрӯба мерӯяд (аз «Мунтахаб»); ва хазрои диман киноя бошад аз занони ҷамили бадасл; ва ҳар шайъе, ки ба зоҳир ораста бошад ва дар ҳақиқат беаслу бад бувад.

ХИЗРХОН *خزرخان* номи яке аз умарои Ҳинд, ки шох Темур онро ноби худ карда мутаваҷҷеҳи Самарқанд шуд. Ва баъд аз чанд сол Хизрхон бар тахти Дехлӣ нишаст; ва номи яке аз салотини Аҷам.

ХУЗОРА *خزارة* ба маънии дарё (аз шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ»).

Фасли хои муъчама маъа
тои муҳмала

ХАТТИ ИСТИВО خط استواء бидон ки хатти истиво хаттест мавҳум, ки як сари он ба машрик ва сари дигар ба мағриб, ки ҳукамо дар айни муқобала ва муҳозоти доираи муъаддилуннаҳор бар васати замин фарз кунанд, ба наҳче ки агар доираи муъаддилуннаҳор котеъи олам шуда, замиро ҳам қатъ нумояд. Пас замин аз чое, ки қатъ шавад, ҳамон чо хатти истиво-ст. Ва муъаддилуннаҳор доираест, ки тансифи фалак менумояд аз машрик то ба мағриб. Ва ин доираро муъаддилуннаҳор аз он гӯянд, ки чун сайри офтоб бар ин доира мегардад, лайлу наҳор дар қамеъи олам баробар мешавад, магар дар арзи тисъин. Ва офтобро бар ин доира иттифоқи сайр дар сол ду бор афтад, яке дар аввали Ҳамал ва дигар дар охири Сунбула. Ва хатти истиво-ро хатти истиво аз он гӯянд, ки дар он чо дувоздах моҳ лайлу наҳор баробар мебошад биттақриб. Ва хатти истиво аз ҷануби Чин шуруъ шуда бар Гангдиж ва ҷазираи Ҷамкут гузашта бар ҷануби Сарандеп ва ҷазоири Занг ва бар ҷануби Снѐхони мағриб ба баҳри Укьѐнус мунтаҳӣ мешавад; ва хатти истиво маҷозан муъаддилуннаҳорро низ гӯянд.

ХУТАБО خطبا хутбахонандагон; ин қамъи хатиб аст.

ХИТЬ حياء ба маънии гуноҳ; магар форсиѐн ҳамзоро ба алиф бадал кунанд; ва ба фатҳ (яъне хато)* гуноҳ қардан ва норост, ки он нақизи савоб аст ва гуноҳе ки беирода бошад; ва бад-ин маъний ба мадди ҳамза низ омадааст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва ба фатҳ ва бидуни ҳамза (яъне Хато خطا) номи шахрест мобайни Туркистон ва Чин ва Турон.

ХАТТИ ТАРСО خط ترسا хатти қавми тарсо, ки ниҳоят пурпеч бошад.

ХАТОЕ خطايا қамъи хатийя, ки ба маънии гуноҳ қардан аст (аз «Суроҳ»).

ХУТУБ خطوب қамъи хатб, ки (ба фатҳи аввал ва сукуни дуввум) ба

маънии қори бузург бошад (аз «Латоиф»).

ХИТОБ خطاب сухан бо касе рӯ ба рӯ гуфтан; ва ному лақаб, ки дар он мадҳ бошад; ва ба маънии зидди ғийбат; ва ба маънии итоб низ меояд (маънии аввал аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва дуввум аз «Латоиф» ва севвуму ҷаҳорум аз «Шамсӣ»).

ХИТЬ خطب калимае, ки хотиб вақти никоҳ гӯяд; ва ба маънии калимае, ки рофеъи низоъ бошад; ва ба замми хо ва фатҳи то (яъне хутаб)* қамъи хутба, ки дебачан китобро низ гӯянд.²³

ХИТБАТ خطبت калимае ки хотиб вақти никоҳ гӯяд; ва ба маънии калимае, ки рофеъи низоъ бошад.

ХУТУВОТ خطوات гомҳо, яъне қадамҳо; ин қамъи хутва аст.

ХАТТИ БАҒДОД خط بغداد номи хатти дуввум аз тарафи қанора, аз ҷумлаи ҳафт хатти Ҷоми Ҷамшед; ва асмон он хатҳо ин аст: аввал хатти ҷавр (ки ба фатҳи чим аст), дуввум хатти Бағдод, севвум хатти Басра, ҷаҳорум хатти азрак, панҷум хатти дар шақар, шашум хатти қосагар, ҳафтум хатти фурудина (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мадор» ва «Рашидӣ»); ва дар «Сурурий» маркум аст, ки хатти лаби ҷомро аз он хатти ҷавр ном ниҳоданд, ки чун хоҳанд, ки ҳарифро биҷаидозанд то хатти ҷавр пур қарда медиҳанд.

ХАТАР خطر қадру чоҳ ва азамат ва бузургӣ; ва ба маънии офат ва душворӣ ва андешан зарар (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Сурурий» ва «Бурҳон»).

ХАТИР خدیر ба маънии бузург ва азим (аз «Қашф»).

ХАТТИ ЧАВОЗ خط جواز хатте ки барои гузаштани қола ва раванда ба гузарбонон нависанд (аз «Муस्ताлахот»).

ХАТФ خطف рубудан ва хира қардани барқ биноиро (аз «Мунтахаб»).

ХУТТОФ خطاف тоире, ки дар урф онро абобил гӯянд (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ХАТТИ АЗРАҚ خط ازرق номи хатти чаҳорум аз тарафи канора, минҷумлаи ҳафт хутути Ҷоми Ҷамшед (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ХАТТИ МАНДАЛ خط مندل доираи азиматхонон (аз «Мусталаҳот»).

ХАТТИ МУСТАҚИМ خط مستقيم хатти рост.

ХИТОМ ختام миҳори шутур (аз «Латоиф» ва «Суроҳ»).

ХАТТИ РАЙҲОН خط ریحان номи хатте аз шаш хатти ихтироъкардан Ибни Муқла; ва низ хатте ҷалиӣ, ки дар арзи ҳуруфаш ақсоми гулҳо ниғоранд ва онро хатти гулзор низ гуянд.

ХАТ АЗ ХУН НАВИШТАН خط از خون киноя аз камоли аҷз аст (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

ХАТ БАР ОБ ҚАШИДАН خط بر آب киноя кори бефоида қардан ва амри душвор ва санъати аҷиб нумудан.

ХАТ БАР ХОҚ ҚАШИДАН خط بر خاک киноя аз ҳаҷолат ва инфӣ-ол (аз «Мусталаҳот»).

ХАТ ҚАШИДАН خط کشیدن киноя аз маҳв қардан ва матрук нумудан ва бартараф сохтан; ва ба маънии риш баровардан; ва ба маънии навиштан (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот»).

ХИТТА خطе замине ки ба чихати бини қардани иморат гирдогирди ӯ хат қашида бошанд ва ҳудуд пайдо карда шуда бошанд, то дигаре дар он дахл накунад; ва ба маънии порай замин ва дар урф шаҳри қалонро гуянд (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Мадор» ва «Қашф»).

ХАТИЯ خطيه гуноҳ (аз «Мунтахаб»).

ХИТБА خطبه зан хостан; ва биззам (яъне хутба)* он чи бо ҳамду наъти хитоб ва насиҳат ва ваъз ба халқуллоҳ бошад; ва ба маънии дебочаи китоб низ меояд (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ХАТФА خطفه як бор дурахшдан ва ҷастани барк ба наҳче ки биноиро даррубояд ва чашмро хира қунад.

ХАТТИ РОҲ خط راه муродифи хатти ҷавоз.

ХУТВА خطبه гом, яъне масофате, ки миёни ҳар ду по ба вақти рафтор воқеъ шавад (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Сурурӣ» ва шарҳи «Нисоб»).

ХАТТИ АЛМОС ва **ХАТТИ ШАҲОБИ** ва **ХАТТИ АСАЛИ** خط الماس و خدشهایی خط عسلى ва хатти майгун (аз «Мусталаҳот»).

ХАТТИ ДЕВОНИ خط ديوانى хатти шиқастан ахли дафтар (аз «Мусталаҳот»).

ХАТТИ ХУЛИ мансуб ба Хат, ки номи мавзеъест; ва ба маънии тира; дар ин сурат мансуб ба мавзеъи мазкур ё мансуб ба хат дар ростӣ; ва навъе аз бурди ямонист, ки хатҳое дар он бофида бошанд ва он ба нисбати сода қиматӣ бошад (аз «Мадор»).

ХИТМӢ ختمى гули хиру (аз «Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қанз»).

Фасли хои муъҷама маъа фо

ХАҶОӢ خطايا пинҳониҳо (аз «Қашф» ва «Қанз»).

ХАҶО خطا пушидагӣ (аз «Суроҳ» ва «Қашф»); ва дар «Баҳр-ул-ҷавоҳир» **хиҶо** (билқаср) ба маънии пушиш

ХАҶАР خفر ба маънии шарму ҳаё ва ниғоҳбонӣ (аз шуруҳи «Нисоб»).

ХАҶИР خفير ба маънии шармнок ва фаръедрас ва ниғоҳбон ва раҳбар ва қосмд (аз «Латоиф»).

ХУҶТУХЕЗ خفت و خيز охистагӣ ва даранг ва таъхир; ва низ ба маънии чимӯ (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Латоиф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироч»).

ХУҶҶОШ خفاش номи тоир, ки онро шабпар гуянд (аз «Комус» ва «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ХАҶЗ خفض фуру доштан ва андохтан қасро аз мартабаи худ ва қаллимаеро қасра додан ва таносонӣ ва айш ва нарм рафтн (аз «Мунтахаб»).

ХУҶ(Ф) خفت муза; ва билфатҳ (яъне ҳаф)* сӯхтан ҷакмоқ ва хема (аз «Латоиф» ва «Қанз»).

ХАФФОФ خفاف мӯзадӯз ва мӯзафуруш.

ХИФРИҚ خفريق ба маънии зишт ва бад (аз «Мадор» ва «Муайид»); ва дар «Кашф» ба фатҳи аввал ва солис; ва дар «Латоиф» низ ба фатҳи аввал ва севвум (яъне **хафрақ**)* ба маънии зишт ва бадхӯ; ва дар «Сироч-ул-луғот» **хафрақ** (билфатҳ ва рои мухмалаи мафтӯх) ба маънии беғайрат; ва ин *муарраби хафрағ* аст, чи хаф гиёхест бағоят нарм ва рағ ба маънии маъруф. Дар ин сурат *киноя аз суст* ва нармрағи беғайрат аст. Ва баъзе навишта, ки билфатҳ *муарраби хафрағ* аст ва **хафрағ мухаффафи хуфтарар** бошад, яъне сустрар ва беғайрат. Ва заммаи хоро ба фатҳ бадал кардаанд, чаро ки вазни фуълал (биззам) дар каломи араб наёмада.

ХИФРИҚ خفريق ба маънии зишт ва бад (аз «Латоиф»); ва **хифриқ** агарчи ба маънии бад аст, магар илтизоман ба маънии шарм ва надомат омада.

ХАФИҚ خفيق овози рафтани об ва овози вазидани бод ва сохиби хафакон ва сарчунбонанда аз ғалабаи хоб (аз «Мунтахаб»); ва номи мараз низ навиштаанд.

ХАФЧОҚ خفچاق қавмест аз туркони сахронишин; ва дашти **хафчоқ** даштест, ки дар он қавми **хафчоқ** бувад ва бош доранд; ва он чи баъзе гумон баранд, ки **хафчоқ** номи биёбонест, хатост (аз луғоти туркӣ таҳқиқ нумуда шуд).

ХУФТАК خفتك марази кобус (аз «Бурхон»).

ХАФАҚОН خفقان номи мараз; ва ба сукуни сонӣ (яъне **хафқон**)* хаго (аз «Музил» ва «Мунтахаб» ва «Кашф»); ва сохиби «Бахори Ачам» навишта, ки **хафақон** (ба фатхот), магар форсиён ба сукуни сонӣ низ оранд, ба маънии табидани дил.

ХАФТОН خفتان навъе аз чоман сипоҳиён, яъне чилтах (аз «Чахонгирӣ» ва «Кашф» ва «Бурхон» ва «Сироч» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Сурурӣ»).

ХАФОЧА خفاجه дар «Бурхон» ва «Мунтахаб» ва «Сироч» навишта-

аст, ки **хафоча** (ба фатҳи аввал ва чими арабӣ) кабилаест дар Араб аз Бани Омир, ки аксари он қавм роҳзанӣ мекунанд; ва ба чими форсӣ (яъне **хафоча**)* ғалат аст.

ХУФЧА خفچه ба маънии чӯбдасте қучак, ки бар сари он охани сартез насб кунанд ва бахалбонон барои рондани гов дар даст доранд (аз «Мусталаҳот»).

ХУФЯ خفيه пинҳонӣ ва пӯшида ва ошқоро; ва ин аз луғоти азод аст (аз шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ»).

ХАФА خفه фишурдани гулӯ бошад; ва ба маънии гулуфишурда низ ояд (аз «Бурхон» ва «Бахори Ачам»); ва дар «Чавоҳир-ул-хуруф» навишта, ки **хафа** дар асл хапа буд (ба бон форсӣ), ба маънии афшурдани гулӯ; ва ба маънии он ки гулӯ афшурда бошад *маҷоз* аст.

ХАФТА خفت ба маънии ҳамид; ва дар ин мисрағи «Маснавӣ», мисрағ:

Лангу луку хафташаклу беадаб...

ба ҳамин маънии ҳамид аст (аз «Латоиф» ва «Бурхон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» ба ин маънӣ биззам (яъне **хуфта**)* навиштааст.

ХАФАГИ خفگی ва ба сукуни сонӣ, чунонки дар мардум машҳур шуда (яъне **хафгӣ**)* хатост; дар асл ба маънии афшурдагии гулуст; ва ба маънии забти ғазаб ва озурдагии хотир маҷоз бошад.

Фасли хои муъҷама маъа лом

ХУЛАФО خالفا *ҷамъи халифа*.

ХАЛО خلا обхона ва ҷои холӣ ва холӣ шудан (аз «Мунтахаб»); ва вуҷуди хало назди ҳукамо муҳол аст. Эшон меғӯянд, ки ҳар чи дар олам мавҷуд аст малост. Ва ҳар макон ва ҳар шайъи ҷавфдор, ки онро дар урф холӣ гӯянд, он ҳам аз ҳаво пур аст.

ХАЛОБ خلاب ба маънии обу гил, ки дар роҳҳо мебошад (аз «Бурхон» ва «Кашф» ва «Сироч» ва «Чахонгирӣ» ва «Муайид» ва «Рашидӣ»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки **халоб** (билкаср) ва қила билфатҳ (**халоб**)* замини гилнок, ки по дар

он бимонад ва ба душворӣ барояд; ва баъзе навишта обу гил, ки ганда шавад.

ХИЛОФАТ خلافت ба ҷои касе баъди вай будан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Кашф»).

ХУЛЛАТ خلت ба маънии дӯстӣ; ва биззам ва сукуни ломи ба ғайри ташдид (яъне хулт)* ба маънии хислати нек (аз «Суроҳ» ва шарҳи «Нисоб»).

ХАЛОҚАТ خلاقت кӯхна шудан ва кӯхнагӣ (аз «Латоиф»).

ХИЛОАТ خلاعت аз мараз ғам хӯрдан; ва ба фатҳ (яъне халоат)* аз фармони модару падар берун омадан; ва бесомон ва парешон шудан ва фисқу фучур (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ХИЛҚАТ خلقت офариниш (аз «Суроҳ»).

ХИЛЪАТ خلت ҷомаи дӯхта, ки касеро пӯшонанд; ва ба фатҳ (яъне халъат)* хондан ҳатост (аз «Қомус» ва «Муайид» ва «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Латоиф» ва «Сурурӣ»); шорехи фозил навишта, ки хилъат билкасер аст. Ҷун моддан ин лафзи халъ аст (ба фатҳи аввал) ба маънии кандани ҷома ва рахт ва кашидани кафш ва ғайра, дур нест, ки дар асл хилъат ҷомае бошад, ки аз тани худ кашида ба дигаре диҳанд. Ва дар «Баҳори Аҷам» хилъат (билкасер) ҷомае, ки аз тани худ кашида ба касе диҳанд. Ва дар урф ҷомае, ки мулук ва умаро ба шахсе бахшанд ва он кам аз се порча набошад.

ХАЛВАТ خلوت ба маънии тихӣ шудан ва танхой ва ҳолӣ шудани макон аз ғайр (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Музил»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки халват (билфатҳ) ҳолӣ шудан ва маҷозан ба маънии ҷои ҳолӣ; ва ба лафзи гузидан ва дошта мустаъмал. Ва халват ба истилоҳи сӯфиён дуним рӯз бошад, ки дар гӯша нишинанд барои ибодат (аз шуруҳ).

ХАЛИЧ خايح нахре ва ҷуе ва шохе, ки аз дарёе баромада бошад (аз «Муайид» ва «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Мусталахот»).

ХАЛЪИ РҶҲ خاليج روح ҷони худ ба ҷисми дигаре андохтан; ва ин илмест ҷугиёро.

ХАЛВАТИ САҲЕҲ خلوت صحيح танҳо будани зану шавҳар ба ҷиҳати ҳамбистарӣ дар маконе, ки тифле ё гурба ё саре ё ҳайвоне дигар дар он ҷо набошад.

ХАЛЛУХ خالغ бар вазни фарруҳ; номи шаҳре аз Туркистон (аз «Сироч» ва «Сурурӣ» ва «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирий» ва «Лисон-уш-шуаро» ва «Мадор» ва «Муайид»).

ХУЛД خلد бақон доим ва ҳамешагӣ; ва номи биҳишт; ва навъе аз муши кӯр (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ХУЛУД خلرد ҳамеша ва ҳамешагӣ (аз «Мунтахаб»).

ХАЛОР خالار номи мавзеъе аз тавобеъи Шероз, ки шароби он ҷо хуб бошад (аз «Шарҳи девони Хоқонӣ»).

ХЕЛЕЪУЛЪИЗОР خلع العذار ду қалимаи мураккабанд ба маънии баромадафисор ва шикастаполханг; ва кино аз аспӣ белигом ва шутури бемихор (аз «Кашф» ва «Суроҳ» ва «Сурурӣ» ва «Муайид»); чи халъ ба маънии берун кардашуда ва изор ба маънии фисор, ки оро полханг низ гӯянд ва ба ҳиндӣ бағдур номанд.

ХИЛОШ خلائش гилу лой, ки дар роҳон обнок мебошад (аз «Ҷаҳонгирий»); ва ба фатҳ (яъне халош)* шӯру ғавғо (аз «Бурҳон»).

ХАЛИШ خالش ба маънии халидан; ва ба маънии хусумат ва муноқаша мустаъмал; ва ба фатҳи лом (яъне халаш)* ҳатост (аз «Бурҳон»).

ХИЛОС خلاص ба маънии ҳолис ва баргузида; ва ба маънии сидқи муҳаббат; ва ба маънии бутаи зарғарон; ва ба фатҳ (яъне халос)* масдар аст, ба маънии растан ва раҳой (аз «Мунтахаб» ва «Кашф» ва «Сурурӣ»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки халос (ба фатҳ) масдар аст ва халосӣ ба зиёдати тахтонӣ низ дар муховараи форсиён воқеъ аст. Мисоли халос, Саъдӣ гӯяд, байт:

Ҷе гуфт аз чорсун қасос,
Чӣ кардӣ, ки омад ба ҷонат халос.

Мисоли халосӣ, Яҳъён Шерози гӯяд, байт:

Сафар аз ғам халосӣ кай диҳал
мехнатнасибноро,
Ҳамон дар баҳр бошад, гарчи киштӣ
бар канор ояд.

Ва лафзи халос, ки масдар аст дар муховараи форсиён ба маънии мафъул низ ояд, яъне ба маънии раҳо ва озод.

ХУЛУС **خاروص** сода ва пок шудан; ва *маҷозан* ба маънии дӯстӣ ва холис ва дурде, ки дар таҳи чизе монда бошад (аз «Мунтахаб»).

ХИЛТ **خلم** ҳар чиз, ки омехта шавад; ва яке аз ахлоғи арбаъа, ки сафро ва хун ва балғам ва савдо бошад; ва билфатҳ (яъне халт)* омехтан (аз «Мунтахаб»).

ХАЛИТ **خلیط** ба маънии шарик ва ағбоз дар ҳуқуқи мулк ва шавҳар ва ибни амм ва омезишкунанда бо касе ва гили омехта бо коҳ (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ХАЛЪ **خلع** аз ҷой баромадан; ва ба маънии баромадани узв аз бандгоҳ; ва ба маънии берун кардани чома ва муза; ва ба маънии хилъат додан; ва биззам (яъне хулъ)* талок гирифтани зан ба ивази бахшидани маҳр ва кобин ё ба додани моли дигар (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Канз»).

ХИЛОЪ **خلاع** *ҷамъи* хилъат, ки мепошанд.

ХАЛФ **خلف** ба маънии пас ва фарзанди бадатвор; ва ба фатҳатайн (яъне халаф)* аз пас оянда ва фарзанди неку соlex; ва биззам (яъне хулф)* хилоф кардани ваъда; ва ба касри аввал ва сукуни сонӣ (яъне хилф)* пистони сугур ва инсон ва чизи мухталиф ва марди ситезанда; ва ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне халиф)* штурмодаҳои обистан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ХИЛОФ **خلاف** дарахти бед ва носозгорӣ кардан бо ҳам; дар асл маънии ин лафз вопас истода шудан аст; ва маънии носозгорӣ *маҷоз* аст; ба лафзи *кардан* ва *афгандан* ва *уфтодан* мустаъмал (аз «Мунтахаб» ва «Кашф» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Баҳори Аҷам»); ва баъзе

барон маънии дарахти бед ба фатҳ (яъне халоф)* низ навиштаанд.

ХАЛУҚ **خلوق** ба маънии бӯи хуш (аз «Мадор» ва «Сурурӣ» ва «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Кашф»); ва аз китобе дарёфт шуд, ки дар «Тоҷул-луғот» ва «Шарафнома» низ ҳамчунин аст; ва дар «Мунтахаб» навишта, ки навъест аз бӯи хуш.

ХИЛОҚ **خلاق** навъе аз хушбӯ; ва билфатҳ (яъне халок)* баҳраи тамоми аз хубӣ; ва билфатҳ ва ташдид (яъне халлок)* бисъёр офаринанда ва номи ҳақ таоло (аз «Мунтахаб»).

ХАЛҚ **خاق** офаридан ва офарида ва офаридашудагон ва офариниш ва андоза кардан ва дурӯғ гуфтан; ва биззам ва ба замматайн (яъне хулқ ва хулук)* хӯй ва одат ва мурувват; ва аксар итлоқи он бидуни қайд бар нек ояд ва гоҳе ба қайди бад ва қач, ба маънии хун бад ояд; ва ба маънии дин; ва ба фатҳатайн (яъне халақ)* кӯҳна шудани чома ва ба маънии чомаи кӯҳна; ва бад-ин маънӣ ба касри лом (яъне халиқ)* низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Латонф» ва «Суроҳ»).

ХИЛОЛ **خلال** ба маънии дар миёни... ва фосилаи миёни ду чиз; ва дӯстӣ кардан, масдар аз боби мафъолилат; ва дӯстон ва хислатҳо (аз «Мунтахаб» ва «Канз»); ва дар «Канз» ба маънии ҷуби дандон низ навишта; ва ба маънии хас ва коҳ низ меояд, зоҳиран ба ин маънӣ аз рӯи *маҷоз* аст.

ХАЛИЛ **خليل** ба маънии дӯсти содик; ва лақаби ҳазрати Иброҳим алайҳиссалом.

ХАЛҲОЛ **خلخال** халқан тило ва нуқра, ки дар пой кунанд; ва онро дар форсӣ побиранчон гӯянд; ва номи шахрест дар Озарбойҷон (аз «Сироч» ва «Мунтахаб» ва «Бурхон»).

ХИЛ(Л) **خل** ба маънии ёру дӯст; ва билфатҳ ва ташдиди лом (яъне халл)* ба маънии сирка (аз «Сурурӣ» ва шарҳи «Нисоб» ва «Канз»).

ХАЛАЛ **خالل** кушодагӣ ва раҳна ва табоҳии қор; ба лафзи *омадан* ва

- афгандан* ва *андохтан* мустаъмал (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам»).
- ХИЛМ** *خلم* оби ситабр ва ғализ, ки аз биний мебарояд; ва ба араби ба маънии ёру даст (аз «Қашф» ва «Сурури»); ва дар «Бурҳон» барои маънии оби ғализи биний биззам (яъне хулм)* аст.
- ХАЛАЧОН** *خلجان* ба маънии халидан; ва *киноя аз* тараддуд ва тафаккур ва насвос (аз «Бурҳон» ва «Мадор»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки халачон бар вазни рамазон, лафзи арабист, форсиён гоҳе ба сукуни соий (яъне халчон)* низ истеъмол кунанд.
- ХАЛОШОН** *خلاشان* *киноя аз* хосидон ва душманон ва муфсидон.
- ХУЛҚОН** *خلقان* ба маънии кӯҳна (аз «Мадор» ва «Қашф»); ва дар «Сурух» ва «Биёбон» навишта, ки хулқон (биззам) ба маънии чомаҳои кӯҳна бошад, чаро ки ин *чамъи* халак аст, ки (ба фатҳатайн) ба маънии чомаи кӯҳна бошад.
- ХАЛЪИ БАДАН** *خلع بدن* чони худ ба қисми дигаре андохтан ва ҷудо кардани бадан аз рӯҳ; ва ин амали ҷугиён аст, ки ба риёзат ҳосил мекунад. Ва дар истилоҳи ҳуқуқнома инро амали симиё гуянд, бар вазни кимиё.
- ХУЛЛОҶ** *خللان* ба маънии дӯстон; ва ин *чамъи* халил аст; ва баъзе гуянд, ки дар асл хуллол буд, муштақ аз хуллат. Пас ломи дуввумро ба нун бадал кардан аз ҷихати қурби маҳрач, ки ҳар ду васатианд.
- ХАЛИЛИИ МАРВ** *خليلي مراد* халилий аз қисми олу, мансуб ба Марв; ва Марв бар вазни сарв номи шаҳрест аз Эрон.
- ХУЛУВ(В)** *خلو* ҳолӣ шудан; ва билфатҳ (яъне халв)* халват кардан (аз «Мунтахаб»).
- ХАЛОША** *خلاشه* хошок (аз «Сироч»).
- ХАЛА** *خلة* ба маънии сихи сартез ва ҳар қиз, ки халанда бошад мисли дурафш; ва ба маънии ҷӯби дароз, ки ба он киштиро ронанд; ва ба маънии дарде низ омада, ки ҷунон маълум шавад, ки касе дар узв сӯзан мехалонад (аз «Бурҳон» ва баъзе шуруҳи сикот).
- ХУЛТА** *خلته* анбозӣ ва омезиш ва муошарат кардан бо касе (аз «Мунтахаб»).
- ХАЛОБА** *خلابه* фирефтан ба забон (аз «Латиф» ва «Мунтахаб»).
- ХАЛИФА** *خليفة* аз паси касе оянда ва дар коре қоиммақоми касе шаванда ва подшоҳ ва валиаҳд. Бидон ки халифа дар асл халиф аст, бар вазни фаъил, ба маънии пасоянда, баъдуху дар охири он то, ки барои нақл аз маънии васфӣ ба маънии исмӣ меояд лоҳиқ намуда ба маънии қоиммақом ва ноибмағноб истеъмол карданд. Ва назар аз маънии васфӣ, ки аз *ӯ* мафҳум мешуд бардоштанд, ҷунончи дар лафзи *кофия* ва *шофия* ва *забеҳа*. Ва ин то-ро тои нақл гуянд, чаро ки нақл мекунад мазид алайҳи худро аз маънии васфӣ ба сӯи маънии исмӣ.
- ХИЛОЛИ МОИДА** *خلال مائدة* риштаи майда, ки ба ширӯ шакар хӯранд, ба хиндӣ сиваян гуянд.
- ХАЛОСИ** *خلاصي* ин лафз ғалат аст, чаро ки халос бидуни ё худ масдар аст. Аз таълифоти Нуруллоҳ ва Хони Орзу. Ва баъзе гуянд, ки чоиз бошад, чаро ки ин навъе аз тасарруфи форсиён аст.
- ХАЛЛОҚУЛМАОНИ** *خلاق المعاني* лақаби Хоконӣ.
- ХАЛАЧОНИ** *خلاه جاني* лақаби пахлавон аст, ки Муҳаммадқоим ном дошт (аз «Чароғи хидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

Фасли ҳои муъҷама маъа мим

ХУМУД *خمود* сард шудани оташ ва беҳуш шудан ва ором гирифтани (аз «Латиф» ва «Мунтахаб»).

ХИМОР *خمار* ба маънии доманӣ, яъне ҷодари борики якарэ, ки занон бар сар пушанд; ва билфатҳ ва ташди мим (яъне хаммор)* ба маънии хамрсоз ва майфуруш; ва ба замми аввал ва таҳфи мим (яъне хумор)* он чи баъди зоиш шудани нашъаи шароб аъзошиканӣ ва дарди сар мебошад. Ва дар «Мунтахаб» навишта, ки хумор бақиян мағист, ки дар сар монад.

ХАМИС خمیس рӯзи панҷшанбе; ва лашкаре, ки панҷ фавҷ дошта бошад ва он муқаддама ва қалб ва маймана ва майсара ва соқа бошад, чунонки дар туркӣ ҳировул ва қул ва чурунғор ва бурунғор ва чиндовул (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Канз»).²⁴

ХАМТ حَمَط навъе аз арок, ки меван кӯчак дорад; ва арок пилуро гӯянд; ва шири туруш ва ҳар чизини туруш ва ҳар чизи талх; ва дарахти хордор (аз «Мунтахаб» ва «Сууроҳ» ва шарҳи «Нисоб» ва «Сихоҳ»).

ХИМЪ حَمَع ба маънии гурги дарранда (аз «Мунтахаб» ва «Сууроҳ» ва «Канз»).

ХАМЕЗАИ ХУШК خمیازه خشک орзуи бехосил (аз «Мусталаҳот»).

ХУМУЛ حُمُول гумном будан ва гумномӣ (аз «Мунтахаб» ва «Сууроҳ» ва «Канз» ва «Қашф»).

ХАМЛ حَمَل решаҳои чома ва ба маънии холис (аз «Мунтахаб»).

ХАМУ ЧАМ حَم و چَم нозу адо, ки аз маъшук хангоми хиром бар рӯи кор ояд (аз «Баҳори Аҷам»).

ХАМ ЗАДАН حَم زدن киноя аз гурехтан (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУМИ АФЛОТУН حَم اذلاطون дар кутуби таворих навиштаанд, ки чун Афлотун ба синни пирӣ расид дар хуми бузург бинишаст. Шогирдон ба муҷибии васияти ӯ сари хум муҳкам баста дар ғори кӯҳе ниҳоданд.

ХУМОҲАН حَمَان бар вазни кушодан; навъе аз санг аст тираранги ба сурҳӣ монл (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ»).

ХАМЕЗА БАР ЧИЗЕ ҚАШИДАН خمیازه بر چیزى کشیدن дар орзу ва иштиёқи он чиз будан (аз «Мусталаҳот»).

ХАМИ КАСЕ ХҶРДАН حَم كسى خوردن фиреби касе хӯрдан (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ХАМ АНДАР ХАМ ДОШТАН حَم اندر حَم داشتن мусовӣ ва ҳариф будан (аз «Чароғи ҳидоят»).

ХУМҲОНА حَمَانَه шаробхона, ба эътибори он ки ақсар дар шаробхона хумҳо ниҳода мебошанд (аз «Бурҳон»).

ХАМСАИ МУТАҲАЙИРА حَمسة متحيره панҷ кавокиби сайёра сивои Қамар ва Шамс ва он Уторид ва Зухра ва Миррих ва Муштарӣ ва Зухал бошад. Ва мутаҳайира аз он гуянд, ки инҳоро гоҳ-гоҳе раҷъат мешавад, яъне сайри маъмулии худ гузошта ба қониби ақиб худ рафтор сар мекунад. Боз аз он тараф баргардида ба сайри маъмулии худ оянд.

ХАМСАИ МУСТАРАҚА حَمسة مسترقة бидон ки соли шамсӣ сесаду шасту панҷ рӯзу рубъи рӯз аст. Магар мутааххирини таърихи Фурс ҳар моҳи шамсиро сирӯза гиранд ва панҷ рӯзи зоидро дар охири исфандормуз афзоянд ва ин панҷ рӯзро хамсаи мустарақа гӯянд. Ва он рубъи рӯзи боқимонда дар яқсаду бист сол як моҳ чамъ карда, соли садубистумро сездахмоҳа гиранд. Ва асмои хамсаи мустарақа ин аст: аҳнавад, ашнавад, исфандор, даҳашт, ҳаштивеш. Ва хамсаи мустарақа аз он гӯянд, ки гуё ин панҷ рӯзро аз миёни соли дуздиданд. Ва баъзе навишта, ки вазири яке салотини Аҷам ҳосили ин панҷ рӯзро аз тамоми мамолик ӯ хамеша мебурд ва ба ҳисоб намеовард.

ХАМИРМОЯ حَميرمايه чизе ки маншаъи зиёдатии он чиз бошад; дар урф фақат хамир гӯянд (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУМРА حَمْره буръё; ва билфатҳ (яъне хамра) * муҳаффафи хамира; ва биззам ва ташдиди мим (яъне хумира) * хуми кӯчак.

ХАМЕЗА خمیازه лафзи муштарак аст, ба маънии даҳандара ва фожа; ва ҳам ба маънии кашидани аъзо ба сӯи боло; ва инро хамёза аз он гӯянд, ки аъзоро ба ҳам мегирад (аз «Сироч»).

ХУМИ ИСО حَم عيسى яке аз муъҷизоти Исо алайҳиссалом буд, ки агар чомаи садрангро дар хум меандохтанд сафеду сиёҳ бармеомад (аз «Латоиф»).

Фасли хои муъчама маъа нун

ХУНФАСО خنفسا кирми саргингалто-нак, ки дар начосат пайдо мешавад; ба араби онро чуъал низ гӯянд ва ба хиндӣ губраэла.²⁵

ХУНСО خنثى ба маънии шахсе ки аломати марду зан ҳар ду дошта бошад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Бурҳон»).

ХУНЁ خنيا бар вазни дунё; ба маънии суруд ва наъма (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Сироч»).

ХИНГБУТ بت خنگ ба маънии бутӣ сафед; ва *маҷозан* пиёлаи баллур ва номи ошиқ (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

ХУНЁГАР خنياگر мутриб ва қаввол.

ХИНЗИР خنزير ҳук (аз «Мунтахаб»).

ХИНЧИР خنجير бӯе, ки аз сӯхтани устухон ва ҷарм ва ҷароғи хомуш барояд (аз «Бурҳон»).

ХИНСИР//ХИНСАР خنصر ба маънии ангушти кӯчак (аз «Мунтахаб»).

ХАНУР خنور зарф ва коса ва ованд ва матбах (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»); ва ба маънии кундуи ғалла ва кундуи об низ омада.

ХУНДГОР خندگار *мухаффафи* худовандгор; ва *маҷозан* ба маънии султоң ва шоханшоҳ; ва ба маънии устод ва муаллим низ омада; дар нн сурат *мухаффафи хундгор* (خوندگار) аст.²⁶

ХАНДАРИС خندريس бар вазни занҷабил; шароби кӯҳна ва гандуми кӯҳна (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ХАННОС خناس деви саркашанда ва вопас раванда (вакати зикри номи аллоҳ; аз «Мунтахаб»)*.

ХАНОФИС خانفيس *ҷамъи хунфасо*, ки кирме бошад сиёҳранг дар саргин ва начосат.

ХУНУС خنوس паси чизе ниҳон шудан; ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне *ханус*)* пинҳоншаванда (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ХАНДАҚ خندق *муарраби қанда*, ки ба фатҳи кофи арабист (аз «Рисолаи муарработ»).

ХАНИҚ خنق хафа қардани гулӯ; ва касе ки уро хафа қарда бошанд (аз «Латоиф» ва «Суроҳ»).

ХИНГ خنگ яъне сифед, хусусан аспӣ сифед; чун ба сиёҳӣ ё сабзӣ моил бошад сабзахинг гӯянд ва агар сифеди холис бошад нуқраҳинг номанд (аз «Рашидӣ»); ва *хунук* (ба замматайн ва кофи араби) ба маънии сард ва хушу хуррам ва гоҳе ба маънии номард ояд (аз «Сурурӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Латоиф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Қашф» ва «Сикандарӣ»); лекин дар «Мадор-ул-афозил» ба маънии сард, ба замми аввал ва фатҳи нун (яъне *хунак*)* омада.

ХУНБАК خنيك бар ҳам задани каф-ҳои даст ба навъе ки овоз ба усул барояд; ва навъе аз ҷоман дурушт, ки факирон пушанд (аз «Бурҳон»); ва дар «Қашф» ба маънии хуруш ва сард дам задан.

ХАНДАИ ҶОМ جام خنده мавҷи чоми шароб.

ХАНДАИ ЗАМИН خنده زمين дамидани сабза ва раёҳин (аз «Сироч»).

ХАНИДА خنيدة бар вазни расида; ба маънии писандида (аз «Рашидӣ»); ва дар «Муайнд» биззам ва дар «Бурҳон» ба фатҳ ва ба зам (яъне ханида ва хунида)* ҳар ду.

ХИНГИ МАГАСИ مگسي خنگ аспӣ сифед, ки бар он холҳон сиёҳ ё сурх бошанд.

Фасли хои муъчама маъа вов

ХУШО خوشа ба маънии бисёёр хуш; чи алиф дар охири лафзи хушо барон ифодаи маънии қасрат аст.

ХОНО خوانا ба маънии хонанда ва ҳае, ки бе тааммул тувон хонд (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУНБАҶО خون بها тарҷамаи дият, яъне заре ва чизе ки дар ивази хун ба ворисони мақтул диҳанд (аз «Баҳори Аҷам»); гоҳе *маҷозан* ба маънии муқобил ва монанд бошад.

ХУДҶИСОБ خود حساب касе ки муҳосиби аъмоли худ бошад (аз «Мусталаҳот»).

ХУН ДАР МИЁН АСТ خون در ميان است (яъне чанг дар миён аст (аз «Мусталахот»)).

ХАСТ خواست ба маънии кӯфта ва молида (аз «Бурҳон»).

ХОСТ خواست ба маънии хоستان ва суол кардан (аз «Хиёбон»).

ХУШАИ ЧАРХ خوشه چرخ бурчи Сунбула; ва гоҳе барои ин маъни фақат лафзи хуша ояд (аз «Бурҳон»).

ХАВХ خوخ ба маънии шафтолу (аз шуруҳи «Нисоб»).

ХУРДОД خورداد номи моҳи шамсист, ки ба хиндӣ такрибан асарх бошад; ва номи рӯзи шашум аз хар моҳи шамсӣ. Ва дар «Бурҳон» ин лафзро бидуни вов навиштан ишора карда.

ХЕШОВАНД خوشواند монанди хеш ва мансуб ба хеш; чи лафзи ованд барои ифодан маънии монанд ва нисбат ояд. Дар ин сурат лафзи хеш ба маънии худ бошад, на ба маънии касе ки дар риштаи қариб бошад. Пас чун бародарон ва хешовандон дар риоят ва посдорӣ хотир монанди нафси худ бошанд, лихозо бародарон ва азизонро монанди ҷони худ тасаввур нумуда хешованд гӯянд.

ХУРД خورد ба маънии лоик (аз «Латоиф»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки хурд (ба замии вови маъдула) ба маънии таом ва зидди бузург. Ва баъзе гӯянд, ки барои маънии зидди бузург, яъне кӯчак, дар асл бе вов (яъне خورد) буда ва алҳол ба вов шухрат дорад. Ва ба маънии сазовор ва лоик, тамма каломуху. Ва хурд сиғаи мозӣ аз хурдан, ки ба маънии ворид ва муттасил шудани ҷизе бар ҷизе, ҷунонки ворид шудани ҷӯб ва санг ва ғайра бар ҷисми мазруб ба вақти задани зориб.

ХУШИД خوشيد ба маънии хушк шуд; ва ин сиғаи мозиет аз хушидан (аз «Кашф» ва «Бурҳон»).

ХОБИ САИЕД خواب صياد киноя аз ғафлати сохта (аз «Мусталахот»); ва дар «Ҷароғи хидоят» ба маънии макру фиреб.

ХУШНУД خوشنود калби хушванд ё хушун, ки ванд ва ун хар ду калимаи нисбат аст; ва хушнуд бидуни

вов (яъне خشنود) * низ расмулхат аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУД خود бар вази зуд; ба маънии қулоҳи оҳанӣ (аз «Бурҳон»); ва ба Фатҳи аввал ва вови маъдула (яъне хад)* ба маънии хеш; ва го-ҳе зоиид ҳам ояд.

ХУРШЕД خورشيد магар ба ён маъруф (яъне хуршид)* хондани он фасех. Ва баъзе аз мутааххирин дар лафзи хуршед навиштани вов таҷвиз накардаанд. Касоне ки ба фатҳи шини (яъне хуршад)* хонанд хатост (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Музил»); ва дар «Рашидӣ» навишта, ки хур (биззам) ба маънии офтоб ва шед ба маънии рушан. Чун ба маънии офтоб танҳо истеъмол кунанд, ба вов нависанд, ба ҷиҳати нитиёз аз хар (билфатх), ки тарҷамаи химор аст. Ва чун бо шед зам кунанд бе вов нависанд.

ХАВЕД//ХАВИД خويد бар вази баъид; ва хид//хед (билқаср ба ғайри вов) бар вази ид, хар ду дуруст (аз «Сироч» ва «Ҷароғи хидоят» ва «Бурҳон» ва «Музил»); ва дар «Сироч-ул-луғот» се шеър дар санади хавед ва панҷ шеър дар санади хед аз «Фарҳанги Қавсий» ва ғайра манқул аст.²⁷

ХУРШЕД ЧИ МАҲ ҚАРД, КИ УТАҲ ХОҲАД ҚАРД خورشيد چه مه كرد که او ته خواهد کرد истеъмол кунанд, ки ҷадду падари Фулонӣ ҷи қарданд, ки писари ўшон хоҳад нумуд.

ХУНИ КАБУТАР خون کبوتر шароби сурх.

ХУРДАКОР خورده کار ба маънии доно ва диққатписанд ва борикбин.

ХАВАР خوار сустӣ; ва дар форсӣ биззам ва вови маъдула (яъне хур)* ба маънии хуроқ ва таоми хурданӣ ва офтоб ва номи рӯзи ёздаҳум аз хар моҳи шамсӣ. Дар қадим лафзи хур-ро, ки ба маънии офтоб аст бе вов менавиштанд. Мутааххирин ба ҷиҳати рафъи иштибоҳ ба лафзи хар, ки ба маънии химор аст, ба вов нависанд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Фарҳанги Ҳаким Нуруддин» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Кашф»).

ХУВОР خوار дар арабӣ ба маънии овози гов; ва ба замии аввал ва

Фасли хои муъҷама маъа нун

- ХУНФАСО** خنفا кирми саргинғалто-нак, ки дар начосат пайдо мешавад; ба араби оиро чуъал низ гуянд ва ба хиндӣ губраэла.²⁵
- ХУНСО** خنشى ба маънии шахсе ки аломати марду зан хар ду дошта бошад (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва «Бурҳон»).
- ХУНЕ** خنيا бар вази дунъё; ба маънии суруд ва нағма (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Сироч»).
- ХИНГБУТ** بت خنگ ба маънии бути сафед; ва *маҷозан* пиёлаи баллур ва номи ошик (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ХУНЕГАР** خنياگر мутриб ва каввол.
- ХИНЗИР** خنزير хук (аз «Мунтахаб»).
- ХИНЧИР** خنجير бӯе, ки аз сӯхтани устухон ва ҷарм ва ҷароғи хомӯш барояд (аз «Бурҳон»).
- ХИНСИР//ХИНСАР** خنصر ба маънии ангушти кӯчак (аз «Мунтахаб»).
- ХАНУР** خنور зарф ва коса ва ованд ва матбах (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»); ва ба маънии кундуи галла ва кундун об низ омада.
- ХУНДГОР** خندگار *мухаффафи* худовандгор; ва *маҷозан* ба маънии султон ва шоҳаншоҳ; ва ба маънии устод ва муаллим низ омада; дар ин сурат *мухаффафи* хундгор (хондгар) аст.²⁶
- ХАНДАРИС** خندريس бар вази занҷабил; шароби кӯҳна ва гандуми кӯҳна (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).
- ХАННОС** خناس деви саркашанда ва вопас раванда (вақти зикри номи аллоҳ; аз «Мунтахаб»)*.
- ХАНОФИС** خانفاس *ҷамъи хунфасо*, ки кирме бошад сиёҳранг дар саргин ва начосат.
- ХУНУС** خنوس паси чизе ниҳон шудан; ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне *ханус*)* пинҳоншаванда (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).
- ХАНДАҚ** خندق *муарраби* қанда, ки ба фатҳи кофи арабист (аз «Рисолаи муарработ»).

ХАНИҚ خنق хафа қардани гулӯ; ва касе ки уро хафа қарда бошанд (аз «Латоиф» ва «Суруҳ»).

ХИНГ خنگ яъне сифед, хусусан аспӣ сифед; чун ба сиёҳӣ ё сабзӣ моил бошад сабзахинг гуянд ва агар сифеди холис бошад нуқрахинг номанд (аз «Рашидӣ»); ва *хунук* (ба замматайн ва кофи араби) ба маънии сард ва хушу хуррам ва гоҳе ба маънии номард ояд (аз «Сурурӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Латоиф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Қашф» ва «Сикандарӣ»); лекин дар «Мадор-ул-афозил» ба маънии сард, ба замми аввал ва фатҳи нун (яъне *хунак*)* омада.

ХУНБАҚ خنباқ бар ҳам задани кафҳон даст ба навъе ки овоз ба усул барояд; ва навъе аз қомаи дурушт, ки фақирон пушанд (аз «Бурҳон»); ва дар «Қашф» ба маънии хуруш ва сард дам задан.

ХАНДАИ ЧОМ چام خنده مавчи қоми шароб.

ХАНДАИ ЗАМИН زمين خنده дамида ни саба ва раёхин (аз «Сироч»).

ХАНИДА خنيده бар вази расида; ба маънии писандида (аз «Рашидӣ»); ва дар «Муайид» биззам ва дар «Бурҳон» ба фатҳ ва ба зам (яъне ханида ва хунида)* хар ду.

ХИНГИ МАГАСИ مكي خنگ аспӣ сифед, ки бар он холҳон сиёҳ ё сурх бошанд.

Фасли хои муъҷама маъа вов

- ХУШО** خوشа ба маънии бисъёр хуш; чи алиф дар охири лафзи хушо барон ифодаи маънии касрат аст.
- ХОНО** خوانа ба маънии хонанда ва хате, ки бе тааммул тувон хонд (аз «Баҳори Аҷам»).
- ХУНБАҲО** خون بها тарҷаман дият, яъне заре ва чизе ки дар ивази хун ба ворисони мақтул диҳанд (аз «Баҳори Аҷам»); гоҳе *маҷозан* ба маънии муқобил ва монанд бошад.
- ХУДҲИСОБ** خود حساب касе ки муҳосибӣ аъмоли худ бошад (аз «Мусталаҳот»).

ХУН ДАР МИЁН АСТ خون در میان است яъне чанг дар миён аст (аз «Мусталахот»).

ХАСТ خواست ба маънии кӯфта ва молида (аз «Бурхон»).

ХОСТ خواست ба маънии хостан ва суол кардан (аз «Хиёбон»).

ХУШАИ ЧАРХ چرخ خوشه бурчи Сунбула; ва гоҳе барои ин маъни ҷафакат лафзи хӯша ояд (аз «Бурхон»).

ХАВХ خوځ ба маънии шафтолу (аз шуруҳи «Нисоб»).

ХУРДОД خورداد номи моҳи шамсист, ки ба ҳиндӣ тақрибан асарҳ бошад; ва номи рузи шашум аз ҳар моҳи шамсӣ. Ва дар «Бурхон» ин лафзро бидуни вов навиштан ишора карда.

ХЕШОВАНД خوشاوند монанди хеш ва мансуб ба хеш; чи лафзи ованд барои ифодаи маънии монанд ва нисбат ояд. Дар ин сурат лафзи хеш ба маънии худ бошад, на ба маънии касе ки дар риштан қариб бошад. Пас чун бародарон ва хешовандон дар риоят ва посдорни хотир монанди нафси худ бошанд, лиҳозо бародарон ва азизонро монанди ҷони худ тасаввур нумуда хешованд гӯянд.

ХУРД خورد ба маънии лоиқ (аз «Латоиф»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки хурд (ба замии вови маъдула) ба маънии таом ва зидди бузург. Ва баъзе гӯянд, ки барон маънии зидди бузург, яъне кӯчак, дар асл бе вов (яъне خورد) буда ва алҳол ба вов шуҳрат дорад. Ва ба маънии сазовор ва лоиқ, тамма каломуху. Ва хурд сифати мозӣ аз хӯрдан, ки ба маънии ворид ва муттасил шудани чизе бар чизе, ҷунонки ворид шудани ҷӯб ва санг ва ғайра бар ҷисми мазруб ба вақти задани зориб.

ХУШИД خوشيد ба маънии хушк шуд; ва ин сифати мозист аз хӯшидан (аз «Кашф» ва «Бурхон»).

ХОБИ САИЕД خواب سيناد киноя аз ғафлати сохта (аз «Мусталахот»); ва дар «Чароғи хидоят» ба маънии макру фиреб.

ХУШНУД خوشنود қалби хушванд ё хушун, ки ванд ва ун ҳар ду калиман нисбат аст; ва хушнуд бидуни

вов (яъне خشنود) * низ расмулҳат аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУД خود бар вазни зуд; ба маънии кулоҳи оҳанӣ (аз «Бурхон»); ва ба фатҳи аввал ва вови маъдула (яъне хад)* ба маънии хеш; ва гоҳе зоиД ҳам ояд.

ХУРШЕД خورشيد мағар ба ёи маъруф (яъне хуршид)* хондани он фасех. Ва баъзе аз мутааххирин дар лафзи хуршед навиштани вов таҷвииз накардаанд. Қасоне ки ба фатҳи шин (яъне хуршад)* хонанд хатост (аз «Бурхон» ва «Мадор» ва «Музилл»); ва дар «Рашиди» навишта, ки хур (биззам) ба маънии офтоб ва шед ба маънии рушан. Чун ба маънии офтоб танҳо истеъмол кунанд, ба вов нависанд, ба чихати имтиёз аз ҳар (билфатҳ), ки тарҷамаи химор аст. Ва чун бо шед зам кунанд бе вов нависанд.

ХАВЕД//ХАВИД خويد бар вазни баъид; ва хид//хед (билқаср ба ғайри вов) бар вазни ид, ҳар ду дуруст (аз «Сироч» ва «Чароғи хидоят» ва «Бурхон» ва «Музилл»); ва дар «Сироч-ул-луғот» се шеър дар санади хавед ва панҷ шеър дар санади хед аз «Фарҳанги Қавсӣ» ва ғайра манқул аст.²⁷

ХУРШЕД ЧИ МАҲ ҚАРД, КИ Ҷ ТАҲ ХОҲАД ҚАРД خورشيد چه نه کرد که او ته خواهد کرد ин масал дар ҷое истеъмол кунанд, ки чадду падари фулонӣ ҷӣ қарданд, ки писари ушон хоҳад нумуд.

ХУНИ КАБЪТАР خون کبوتر шароби сурх.

ХУРДАКОР خوردکار ба маънии доно ва диққатписанд ва борикбин.

ХАВАР خوار сустӣ; ва дар форсӣ биззам ва вови маъдула (яъне хур)* ба маънии хурок ва таоми хӯрдани ва офтоб ва номи рузи ёздаҳум аз ҳар моҳи шамсӣ. Дар қадим лафзи хур-ро, ки ба маънии офтоб аст бе вов менавиштанд. Мутааххирин ба чихати рафъи иштибоҳ ба лафзи хар, ки ба маънии химор аст, ба вов нависанд (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон» ва «Фарҳанги Ҳаким Нуруддин» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Кашф»).

ХУВОР خوار дар арабӣ ба маънии овози гов; ва ба замии аввал вә

вови маъдула, дар форсӣ ба маънии залил ва хароб; ва номи чоест аз Ирок, ки замини он чо сахту камзироат аст (аз «Шарҳи қасонди Хоконӣ»).

ХОСТОР//ХОСТГОР خواستار//خواستگار талабгор.²⁸

ХУРШЕДСУВОР خورشيد سوار киноя аз сахархез ва бедордил (аз «Сироч-ул-луғот»).

ХЕШДОР خویشدار марди боэҳтиёт, ки худро аз офот махфуз дорад.

ХОЗАГАР خوازهگر ба маънии хоҳанда ва хоҳишгар (аз «Латониф»).

ХОЛГАР ва **ХОЛИГАР** خوالگر و خوالگر ба маънии таббох ва боварчӣ (аз «Қашф»).

ХУШГУВОР خوشگوار ба маънии чизин ширин ё мутлақ лазизе, ки табиат аз хурданаш хуш шавад (аз «Қашф» ва «Муайид»).

ХУДСУВОР خودسوار худрағӣ ва худсар (аз «Мусталаҳот»).

ХУНДГОР خوندگار соҳибамр ва соҳибфармон (аз «Рашидӣ»); ва бояд дониш, ки муҳаффафи худовандгор аст; ва лақаби султони Рум назди аҳли Эрон.

ХУГИР خوگر муҳаффафи хӯгир (хогир), яъне шахсе ки ба чизе одат дошта бошад (аз «Қашф» ва «Латониф»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки хӯгар (ба фатҳи кофи форсӣ) ба маънии улфатгиранда; ва ин муҳаффафи хӯгор аст.

ХОЧАИ АБДУЛҚОДИР خواجه عبدالقادر номи яке аз устодони илми мусиқӣ, ки дар фанни нағма ва суруд маҳорати тамои дошт.

ХУНДОР خوندار ба маънии хунӣ (аз «Мусталаҳот»).

ХУНРЕЗ خونريز ба маънии хунрезанда ва ба маънии хун рехтан, ки масдар аст низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ХУНИ ХУРҶС خون خروس киноя аз шароби сурх.

ХУНИ НОМУС خون ناموس киноя аз шароб (аз «Мусталаҳот»).

ХАШ خوش ба маънии шод; ва ба маънии хуб; ва ба замми хо (яъне хуш)* ғалат, лихозо хаш-ро бо

саркаш ва ғаш кофия кардаанд, на бо хуш ва хомуш ва хамуш (аз «Хиёбон»); ва лафзи хад (خود) низ ба фатҳи хои муъҷама ва вови маъдула ва сукуни дол аст, лихозо хад-ро бо бад кофия кунанд (аз «Баҳори Аҷам»).

ХЕШ خویش қавм ва қариб; ва ба маънии худ; ва он чи дар Ҳиндустон домодро хеш гуянд, ҳарчанд маҷоз аст, магар бад-ин маъни дар муҳоваран забондонон ёфта нашуд (аз «Сироч»); ва дар «Латониф» ба маънии кулба ва музореъ ва хубу хуш низ навишта; ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки хеш муродифи худ, магар қадре тафовут аст, чаро ки лафзи худ фонли феъл ва танбеҳи ӯ воқеъ мешавад, ба хилофи хеш. Зеро ки мегуянд, ки худ мекунад ва намегуянд, ки худ мекунад ва хеш мафъул ва музофилайҳ воқеъ мешавад.

ХОЧАТОШ خواجه تاش ғулмон ва нӯкарони як хоҷа ҳар як мар дигаре ро хочатош бошад (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Бурҳон» ва «Сироч»); ва назди фақир муаллиф таҳқиқ ин аст, ки хочатош дар асл хочадодш бошад. Ва долро ба чихати қурби маҳраҷ ба то бадал кардаанд. Ва дош дар туркӣ муродиф ба лафзи ҳам ояд, ки ба чихати иштирок аст, чунончи юлдош ба маънии ҳамроҳ ва вокдош ба маънии ҳамкадам ва ҳамчашм.

ХОБИ ХАРГҶШ خواب خرگوش тағофул ва фиреб (аз «Қашф» ва «Сироч»).

ХАВОС(С) خواس ва дар муҳоваран форсӣ ба таҳфиф (яъне хавос)* ҷамъи хосс, ки муқобили ом бошад; ва ҷамъи хосса; ва ба маънии хидматгорон ва парасторони мумтоз; ва ба маънии хидматгор ва мусоҳиби воҳид низ меояд (аз «Мусталаҳот» ва ғайра); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» гуяд, ки ба ду-се маънии охир истилоҳи мумтозони Ҳинд аст.

ХАВЗ خوض дар об даромадан ва дар чизе даррафтан ба фикр (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Сурури»).

ХУШГИЛОФ خوش غلاف шамшере, ки ба андак ҳаракат аз ниём худ ба худ бадар ояд.

- ХАВОТИФ** *خوافت* рубояндаҳо ва садмаҳо.
- ХАВОРИҚ** *خوارق* афъол ва ҳасоил, ки хилофи одоти дигар мардумон бошад; ва *маҷозан* каромоти авлиё.
- ХАВАРНАҚ** *خورنق* бар вази **шакарлаб**; номи қасре ачиб, ки Нуъмон ибни Мунзар барои Бахроми Гур аз Симнори меъмор бино гардонида буд (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Кашф» ва «Бурхон»).
- ХУДАҚ** *خردك* ба маънии халаҷони хотир ва васвос (аз «Сироч»).
- ХУРОК** *خوراك* мураккаб аст аз **хур**, ки ба маънии хуриш аст ва **ок** калимаест муфиди маънии нисбат (аз рисолаи муътабар навишта шуд).
- ХУШТАРАҚ** *خوشترق* бисъёр хуштар.
- ХАВАЛ** *خول* ҳашам ва ҳадам ва давлат (аз «Мунтахаб»).
- ХОЛ** *خوال* ба маънии таоми хурдаи ва ба маънии дудай чароғ (аз «Сироч»).
- ХУШҚАЛАМ** *خوش قلم* қоғазе, ки бисъёр соф бошад, ки ба хуби тувон навишт (аз «Мусталаҳот»).
- ХАВОТИМ** *خواتم* ин **ҷамъи хотима** аст.
- ХУДКОМ** *خودكام* худрой (аз «Бурхон»).
- ХУРШЕДИ ЛАБИ БОМ** *خورشيد لب بام* *киноя аз* охири умр.
- ХУШЪИНОН** *خوش عينان* аспӣ мутеъ ва фармонбардор, ки ба андак ишоранин ба ҳар сӯ, ки хоҳанд бигардад.
- ХУШИДАН** *خوشيدن* хушк шудан (аз «Бурхон»).
- ХУШОНИДАН** *خوشانيدن* мутааддин хушидан аст, ба маънии хушк шудан (аз «Хиёбон»).
- ХУШДОМАН** *خوشدامن* модари зан ва модари шавҳар (аз «Бурхон» ва «Сироч»); ва баъзе муҳаккикон навиштаанд, ки ин форсии сохтан хиндуёни форсидон аст.
- ХОН** *خوان* маъруф аст; ба лафзи *густурдан* ва *чидан* ва *ниҳодан* ва *оростан* ва *сохтан* ва *андохтан* ва *қашидан* ва *афгандан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»).²⁹
- ХАВОНИН** *خوانين* **ҷамъи хон**, ки лағати туркист, ки дар асл лақаби подшоҳони Туркистон аст. Ва алҳол дар лақаби умаро мустаъмал шуда. Ва форсиёни арабидон ин лафзро ба таври арабӣ ҷамъ кардаанд.
- ХАВОҚИН** *خواقين* **ҷамъи хоқон**, ки ба маънии подшоҳи бузург аст дар туркӣ.
- ХАВОТИН** *خواتين* **ҷамъи хотун** аст, ки дар туркӣ зани парданишин аст; ва ин ҷамъ ба тасарруфи форсиёни арабидон аст.
- ХУРҲЧИВАН** *خورخچيوان* девест, ки дар замон барои фондиат хулул кунад (аз «Муайид» ва «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ХҶРДАН** *خوردن* маъруф; ва ба маънии ворид ва муттасил шудани ҷӯб ва санги зориб ба ҷисми мазруб; ва дар «Чароғи хидоят» ба маънии мулоқӣ шудан низ омада.
- ХУЗИСТОН** *خوزستان* вилоятест аз Форс (аз «Бурхон»).
- ХУЛИНҶОН** *خولنجان* давоест, ки он беҳи барги танбул аст, ба хиндӣ куличан гӯянд (аз «Муайид»); ва дар «Бахр-ул-ҷавоҳир» ба фатҳ.
- ХОБИ ПАРЕШОН** *خواب پریشان* хоби муваҳҳиш; ва хобе, ки бо бедорӣ ва беоромӣ омехта бошад (аз «Мусталаҳот»).
- ХУДРО БА ҚАСЕ РАСОНДАН** *خودرا* *با كسه رساندن* ба ӯ баробарӣ ҳосил кардан (аз «Мусталаҳот»).
- ХУДФИГАН** *خودفگان* яккатоз (аз «Мусталаҳот»).
- ХУДШИКАН** *خودشكان* фурӯтаникунанда (аз «Мусталаҳот»).
- ХАЙ АЗ БАҒАЛ РАВОН ШУДАН** *خوي از بغل روان شدن* *киноя аз* шарманда шудан (аз «Рашидӣ»).
- ХУШНИШИН** *خوش نشين* қасе ки ҳар ҷо, ки ӯро хуш ояд ҳамон ҷо сокин шавад (аз «Мусталаҳот»).
- ХҶ** *خو* ба маънии одат (аз «Сироч»); ва билфатҳ (яъне **хав**)* гиёҳи худру, ки дар киштҳо рӯяд ва ҷӯбҳо, ки меъморон бар он нишаста кор кунанд; ва буридан ва дур

кардан ва кафи даст ва ишкпечон (аз «Латонф»).

ХОСТА خواسته молу зар ва асбоб (аз «Бурхон»); ва дар шарҳи «Нисоб» оварда, ки чун молро мардум мехоханд, лиҳозо хоста ном кардаанд.

ХУНГИРИФТА خون گرفته ачалгирифта.

ХАҲЛА خواهه қач ва норост (аз «Бурхон»).

ХУРДА خورده резан ҳар чиз; ва ба маънии нукта ва айб ва аҳгар (аз «Латонф» ва «Ҷаҳонгирӣ»); ва баъзе муҳаққикон ин лафзро бидуни вов навиштан саҳеҳ гуфтаанд. Ва соҳиби «Баҳори Аҷам» ин лафзро ба вов ва бидуни вов, ҳар ду вазъ навишта.

ХОҶА خواهе ба маънии худованд; ва дар Турон алқоби содот аст; ва ба маънии гуломи ҳасӣ низ, агарчи барои ин маънӣ хоҷасаро машҳур аст. Магар дар Ҳиндустон ба ҷиҳати тамиз аз лафзи хоҷа, ки аксар алқоби азизон бошад, алиф ҳазф карда хӯҷа (خوجه)* менависанд ва меконанд (аз «Ҷароғи ҳидоят»). Ва фақир муаллиф лафзи хоҷа-ро дар луғоти туркӣ ба маънии молик ёфта. Аз ин маълум шуд, ки ин калимаи туркист. Ва дар баъзе фарҳангҳо хоҷа ба маънии вазир навиштаанд.

ХУШГОҲ خوشگاه ба истилоҳи лутӣён фарҷ (аз «Мусталаҳот»).

ХУРА خوره навъе аз мараз, ки мӯй бирезонад (аз «Сурурӣ»); ва ба хиндӣ балхура гӯянд; ва дар «Бурхон» ба маънии ҷузом аст; ва дар «Сироч» низ ба маънии ҷузом.

ХУБОНӢ خوبانی зардолуи хушкшударо гӯянд, ки мағзи бодом дар он мениҳанд (аз «Бурхон»).

ХУДСАРИ خودسرى такаббур ва истиғно кардан аз итоати касе.

ХУРОӢ خورای ба маънии лоиқ (манқул аз «Шарафнома»).

ХУНГАРМӢ خون گرمى улфат ва муҳаббат.

ХОРӢ خورای ба маънии душном низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ХОСТГОРӢ خواستگارى талаб нумудан ҷизеро, магар ба маънии шодии та-

қаррур нисбати муноқаҳат мустаъмал.

ХАӢ خوى ба маънии арақ, ки ба хиндӣ пасина гуянд; ва ба маънии ҷомаи латифи абрешумии сурхранг; ва номи ҷоест; ва ба фатҳи аввал ва қасри вов ва ёи маъруф (яъне хавӣ)* ба маънии оби даҳан (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Сурури» ва «Муайид» ва «Сироч»); ва ба маънии ҷомаи латиф (манқул аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»); магар дар «Сироч-ул-луғот» барои маънии оби даҳан ба ёи маҷҳул (яъне хаве)*; ва дар «Ҷаҳонгирӣ» барои маънии оби даҳан ба замми аввал (яъне хӯй)*.

ХУДСОЗИ خود سازى ба таҳзиби ахлоқи худ кӯшидан ва зоҳири худ оростан (аз «Мусталаҳот»).

ХУЗИ خوزى бар вазни рӯзӣ; мансуб ба Хуз, ки номи вилоятест, ки онро Хузистон низ гӯянд (аз «Сироч»).

ХОҶАӢ ФАРӢӢ خواهه فرمى хоҷан нақлӣ, ки асли набошад.

ХУРДАКОРӢ خورده كارى диққатписандӣ дар санъати борик ва нозук, ки устодонӣ дасткор нумоянд (аз «Ҷароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

Фасли ҳои муъҷама маъа ҳо

ХАҲ خه ба маънии хушо; ва ин яке аз калимоти таҳсин аст. Гоҳ барои таъкиди таҳсин ҳаҳ-ҳаҳ муқаррар низ меояд (аз «Сироч»).

ХАҲ-ХАҲ خه خه воҳ-воҳ бисъёр хуб.

ХАҲӢ خهى калимаи таҳсин ва тааҷҷуб, ҷунонки зиҳӣ; ва ин дар асл ҳаҳ буд; ва он чи мардум ҳаҳӣ-ро ба қиёси зиҳӣ ба қасри хо (яъне хиҳӣ)* хонанд, ғалат аст (аз «Сироч» ва «Муайид» ва «Сурурӣ» ва «Бурхон»).

Фасли ҳои муъҷама маъа ёи таҳтонӣ

ХАӢФО خيفه муаннаси аҳиф аст; ва хайфо ба маънии аспе мода бошад, ки як ҷашми снѐҳ ва дигар сапед дорад; ва ба хамин муносабат номи санъатест, ки як калимаи он манқут ва дигар ғайри манқут бо-

шад (аз «Шуруҳи Мақомоти Ҳарирӣ»).

ХАИБ *خياب* бебаҳра ва ноумед.

ХАИРИЯТ *خيريت* (аз «Қашф») ³⁰.

ХАИРОТ *خيرات* аъмоли нек; ин *чамъи хайр* аст ва *хайр* дар асл *ахяр* буд. Сигаи афъалуттафзил ҳамзоро ҳазф карда ҳаракати *ё* ба моқабл доданд.

ХИЕТАТ *خيئات* дӯхтани чома (аз «Мунтахаб»).

ХАИБАТ *خيبت* ба маънии ноумедӣ ва яъс (аз «Қашф»); ва дар «Қанз» бебаҳрагӣ.

ХИЕНАТ *خيانت* дағали ва норостӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ХАИРБОД *خيرباد* калимаест, ки дар вақти руҳсат бо якдигар гуянд; *маҷозан* ба маънии руҳсати сафар мустаъмал шавад (аз «Баҳори Аҷам»).

ХИЕР *خير* қисме аз тарқорӣ, ки онро аксар хом меҳуранд; ва ба маънии ихтиёр ва баргузидан ва баргузидагон; ва муддати хиёр дар фасҳи байъ се руз аст (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Мунтахаб»).

ХАЙИР *خير* сигаи сифати мушаббах, яъне бисёре некукор; ва билфатҳ ва таҳфифи *ё* (яъне *хайр*)* некуй; бо ин маънӣ масдар аст; ва ба маънии некутар, дар ин сурат *мухаффафи ахяр* аст, ки сигаи исми тафзил бошад. Ҳамзоро аз аввал ҳазф карда ҳаракати *ё* ба моқабл додаанд (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва ғайра).

ХИРАСАР *خيرسر* беҳудагард ва булҳавас ва парешон ва сарқаш.

ХИР-ХИР *خيرخير* ба маънии беҳуда.

ХЕЗ *خير* ба маънии мавҷи об ва масънӣ модаи кабудтар вақти нишоти нар (аз «Муайид»).

ХЕЗУМЕЗ // **ХЕЗУ МЕЗ** *خيروميز* ба маънии завқу шавқ ва ихтилот ва иртибот.

ХИРАКУШ *خيركش* ноҳаққуш ва беسابқуш; ва он чи дар «Муайид» ба маънии занқуш навишта, ҳатост (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч»); ва дар «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Сурури» ба маънии бемуҳобо ва бебок ва золим.

ХАЙШ *خيش* навъе аз чома, ки торҳояш ситабр бошад ва он аз анвоъи катон ва қасаби румӣ бошад (аз «Қомус» ва «Сихоҳ» ва «Суруҳ»); ва соҳиби «Баҳр-ул-ҷавоҳир» навишта, ки *хайш* (билфатҳ) ҷилбобе бошад аз катан; ва соҳиби «Мунтахаб» гуянд, ки *хайш* (билфатҳ) навъе аз чома аст, ки торҳои ситабр дорад; ва соҳиби «Муайид-ул-фузало» навишта, ки *хеш* (билқаср ва ёи маҷхул) чомаи маъруф, ки дар бофти он пунба бор мекунанд; ва соҳиби «Рашидӣ» навишта, ки *хеш* (билқаср ба ёи маҷхул) чомаи ситабри катон, ки торҳои он гунда бошанд ва некғафс бофта бошанд; ва соҳиби «Мадор-ул-афозил» навишта, ки *хеш* (билқаср ба ёи маҷхул) чомае бошад пунбаоганда ва ин пунбаро дар бофти он дохил кунанд, чуночки пашм дар ғолича; ва соҳиби «Ҷаҳонгирӣ» навишта, ки *хеш* (билқаср ба ёи маҷхул) навъе аз бофта, ки дар билоди Гуҷарот ва Синд аксар мебофанд; ва дар «Бурҳон» билқаср аст. Фақир муаллиф гуянд, ки чун аз панҷ кутуби хосси луғоти араб маълум шуд, ки билфатҳ (яъне *хайш*)* ва аз панҷ кутуби дигар ёфт гардид, ки билқаср ба ёи маҷхул (яъне *хеш*)* аст. Пас ба вузӯҳ пайваст, ки нади форсиён билқаср ба ёи маҷхул аст ва дар муҳовараи араб билфатҳ. Аз ҳулосаи тақорирӣ ҳама соҳибон фақирро ба субут мерасад, ки *хеш* ҳамин аст, ки дар диёри мо онро қҳес гуянд. Ва ин тафовут аз тағайюри лаҳҷаи хиндуён аст. Ва ин ки баъзе соҳибон қайди катон овардаанд, шояд ки дар баъзе билод аз торҳои катон мебофта бошанд ва дар баъзе диёр пунба меомехта бошанд. Ва чун қайди торҳои гунда ва ситабр кардаанд ин сабаб аст, ки ресмони онро дутора карда мебофанд. Ва барои таҳқиқи қавлҳои соҳиби «Ҷаҳонгирӣ» аз нассоҷе, ки дар бофтани қҳес маҳорати тамоми дошт, пурсидам, ки асли қҳес аз қудом мулк аст. Гуфт аз мулкӣ Синди Панҷоб. Пас аввалӣ он аст, ки лафзи *хайш*-ро билфатҳ хонанд, мӯтобиқи «Қомус» ва «Сихоҳ» ва ғайруҳумо, агарчи билқаср низ саҳеҳ аст, то илтибос нашавад ба лафзи *хеш*, ки дар мулкӣ мо ба маънии домод мустаъмал аст. Ва

лафзи кхес, чунончи машхур аст зохиран индалтахкик аз забони булағо нозебо бошад, валлоху аълам биссаваб.

ХАЙЛТОШ خيالاتش ду калиман мураккаб аст, ба маънии гуруҳи ғулмон ва нукарон, ки аз як рисола бошанд; ва ба маънии соҳиб ва амир низ омада (аз «Рашидӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки чамӯаи сипох, ки шарик бошанд дар қавм ва тонфа. Ва факир муаллиф гуяд, ки тош дар ин лафз мубаддали дош аст, ки (ба доли муҳмала) дар турки калимаи иштирок аст, чунонки дар форсӣ лафзи ҳам дар лафзи ҳамқадам ва ҳамгуруҳ. Пас хайлтош ба маънии ҳамхайл бошад, яъне чанд кас, ки дар хайли як соҳиб хозир бошанд.

ХИЁТ خياط ба маънии сӯзан; ва билфатҳ ва ташдиди ё (яъне хайёт)* ба маънии дарзӣ (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»); ва дар «Муҳаззаб» ва «Сихоҳ» ба касри аввал (яъне хиёт)* ба маънии ришта низ омада.

ХАЙТ خيط ба маънии ришта; хайти асвад сиёҳии шаб; ва хайти абяз рӯшноии субҳ (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ХИК خيك ба маънии машк, ки дар ӯ об пур карда меоранд (аз «Рашидӣ» ва «Сурурий»).

ХИЕРАК خييارك кисме аз варам ва дунбал, ки дар бунӣ рон пайдо ояд.

ХАЙТАЛ خيطل ба маънии гурба, ки хайвони маъруф аст (аз шарҳи «Нисоб»).

ХАЙЛ خيل суворон ва гуруҳи мардум ва ғайра; ва галлаи аспон; ва ба маънии бисъёр; ва ба маънии кам (аз «Қашф» ва «Суруҳ» ва «Мадор» ва манкул аз «Шарафнома»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки хайл (билфатҳ) суворон ва аспон; ва ин чамъест, ки воҳид надорад. Ва баъзе чамъи он хуҷул гуфтаанд. Форсиён ба маънии муглаки чамоа ва гуруҳ истеъмол кунанд, хоҳ малонку парӣ, хоҳ инсону туюр ва вухушу хашарот.

ХАЁЛ خيال пиндор; ва сурате, ки дар хоб бинанд, ё дар бедорӣ тасаввур

карда шавад; ва ба маънии сурате, ки дар об ва ойна нумояд (аз «Қашф» ва «Суруҳ» ва «Қанз»); ва соҳибни «Музил-ул-ағлот» навишта, ки ба фатҳ саҳеҳ аст, на ба каср (яъне хиёл)*; ва соҳибни «Баҳр-ул-ҷавоҳир» гуфта, ки ба фатҳ номи қувватест, ки нигоҳ медорад чизеро, ки қабул кардааст онро ҳисси муштарак аз суратҳои маҳсуса, агарчи ғоиб шаванд он суратҳои маҳсуса; ва соҳибни «Мунтахаб» навишта, ки билкаср ба маънии тасаввур ва пиндор; ва дар фарҳанге навишта, ки он чи дар боғу кишт барон рамондани туюр насб кунанд; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки хиёл (билкаср) пиндор ва гумон ва ба лафзи бастан ва бофтан ва кардан ва санҷидан ва кашидан ва дидан ва хостан мустаъмал; ва ба лафзи пухтан киноя аз тамаъ ва тавакқуъ доштан.

ХУҶОЛ خيول аспон ва суворон (аз «Қанз»).

ХИЕМ خيام чамъи хайма (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Қанз»); ва билфатҳ ва ташдиди ёи тахтоӣ (яъне хайём)* ба маънии хаймадуз (аз «Қанз»); ва таҳаллуси шоире.

ХИЯМ خيم чамъи хайма (аз «Мунтахаб»); ва билкаср ва ёи маъруф (яъне хим)* дар форсӣ ба маънии хӯ ва одат (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки агарчи ба маънии хӯй ва одат аст, магар аз каломи Фирдавсӣ ба маънии хӯи бад зоҳир мешавад.

ХАЙШУМ خيشوم бинӣ ва устухони бинӣ (аз «Қанз»).

ХАЕШИМ خياشيم пардаҳои бинӣ ва бунҳои бинӣ.

ХАЙРИ МАҚДАМ خير مقدم калимаест, ки дӯсте дар вақти омадани дӯсте меғуяд, ба чихати тағаъули нек ва истифсори ваҷҳи омадан, яъне хайр аст омадани тую.

ХЕСИДАН ва **ХЕСОНИДАН** خيسيدان و خيسيدن ба маънии тар кардан (аз «Рашидӣ»).

ХАЙЗУРОН خيزران дарахти бед, ки ба ҳиндӣ бент гуянд; ва ин муарраби хезрон аст, ки ба касри аввал ва ёи маҷхул ва вақфи зон муъчама бошад, яъне зон муъчама низ ба

лафзи кхес, чунончи машхур аст зохиран индалтаҳқиқ аз забони булагу нозебо бошад, валлоху аълам биссаваб.

ХАЙЛТОШ خيالاتاش ду калимаи мураккаб аст, ба маънии гурӯҳи ғуломон ва нукарон, ки аз як рисола бошанд; ва ба маънии соҳиб ва амир низ омада (аз «Рашидӣ»); ва дар «Сироҷ-ул-луғот» навишта, ки чамоъаи сипоҳ, ки шарик бошанд дар қавм ва тоифа. Ва фақир муаллиф гуянд, ки тош дар ин лафз мубаддала дош аст, ки (ба доли мухмала) дар туркӣ калимаи иштирок аст, чунонки дар форсӣ лафзи ҳам дар лафзи ҳамқадам ва ҳамгурӯҳ. Пас хайлтош ба маънии ҳамхайл бошад, яъне чанд кас, ки дар хайли як соҳиб ҳозир бошанд.

ХИЁТ خياط ба маънии сӯзан; ва билфатҳ ва ташдиди ё (яъне хайёт)* ба маънии дарзӣ (аз «Мунтахаб» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Канз»); ва дар «Мухаззаб» ва «Сихоҳ» ба касри аввал (яъне хиёт)* ба маънии ришта низ омада.

ХАЙТ خيط ба маънии ришта; хайти асвад сиёҳии шаб; ва хайти абъз рӯшноии субҳ (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ХИК خيك ба маънии машк, ки дар ӯ об пур карда меоранд (аз «Рашидӣ» ва «Сурурий»).

ХИЕРАК خيبارك қисме аз варам ва дунбал, ки дар бунӣ рон пайдо ояд.

ХАЙТАЛ خيطل ба маънии гурба, ки хайвони маъруф аст (аз шарҳи «Нисоб»).

ХАЙЛ خيل суворон ва гурӯҳи мардум ва гайра; ва галлан аспон; ва ба маънии бисъёр; ва ба маънии кам (аз «Кашф» ва «Суроҳ» ва «Мадор» ва манкул аз «Шарафнома»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки хайл (билфатҳ) суворон ва аспон; ва ин чамъест, ки воҳид надорад. Ва баъзе чамъи он хуҷул гуфтаанд. Форсиён ба маънии муглаки чамоа ва гурӯҳ истеъмол кунанд, хоҳ малонку парӣ, хоҳ инсону туюр ва вухушу хашарот.

ХАЕЛ خيال пиндор; ва сурате, ки дар хоб бинанд, ё дар бедорӣ тасаввур

карда шавад; ва ба маънии сурате, ки дар об ва ойна нумояд (аз «Кашф» ва «Суроҳ» ва «Канз»); ва соҳиби «Музил-ул-ағлот» навишта, ки ба фатҳ сахеҳ аст, на ба қаср (яъне хиёл)*; ва соҳиби «Баҳр-ул-ҷавоҳир» гуфта, ки ба фатҳ номи қувватест, ки нигоҳ медорад чизеро, ки қабул кардааст онро ҳисси муштарак аз суратҳои махсуса, агарчи ғоиб шаванд он суратҳои махсуса; ва соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки билқаср ба маънии тасаввур ва пиндор; ва дар фарҳанге навишта, ки он чи дар боғу кишт барои рамондани туюр насб кунанд; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки хиёл (билқаср) пиндор ва гумон ва ба лафзи бастан ва бофтан ва қардан ва санҷидан ва кашидан ва дидан ва хостан мустаъмал; ва ба лафзи пухтан киноа аз тамаъ ва таваккуъ доштан.

ХУҶУЛ خيول аспон ва суворон (аз «Канз»).

ХИЁМ خيام чамъи хайма (аз «Мунтахаб» ва «Кашф» ва «Канз»); ва билфатҳ ва ташдиди ёи тахтоӣ (яъне хайём)* ба маънии хаймадӯз (аз «Канз»); ва таҳаллуси шоире.

ХИЯМ خيم чамъи хайма (аз «Мунтахаб»); ва билқаср ва ёи маъруф (яъне хим)* дар форсӣ ба маънии хӯ ва одат (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироҷ-ул-луғот» навишта, ки агарчи ба маънии хӯй ва одат аст, магар аз каломи Фирдавсӣ ба маънии хӯй бад зоҳир мешавад.

ХАЙШУМ خيشوم бинӣ ва устухонӣ бинӣ (аз «Канз»).

ХАЁШИМ خياشيم пардаҳои бинӣ ва бунҳои бинӣ.

ХАЙРИ МАҚДАМ خيرمقدم калимаест, ки дӯсте дар вақти омадани дӯсте мегуянд, ба чиҳати тафатули нек ва истифсори ваҷчи омадан, яъне хайр аст омадани ту.

ХЕСИДАН ва **ХЕСОНИДАН** خيديدن و خيساندين ба маънии тар қардан (аз «Рашидӣ»).

ХАЙЗУРОН خيزران дарахти бед, ки ба хиндӣ бент гуянд; ва ин муарраби ҳезрон аст, ки ба қасри аввал ва ёи маҷҳул ва вақфи зон муъчама бошад, яъне зои муъчама низ ба

мобаъди худ сокин аст (аз «Рисолаи муарработ» ва «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Куня» ва «Бурхон»); ва дар китобе дидаам, ки ин лафз мураккаб аст аз ду амр: яке хез, дигаре лафзи **рон**. Чун аксар аз чубаш дастаи чобуки аспон месозанд ва он олан хезондан ва рондани асп аст, лихозо ба ин исм мусаммо гашт.

ХАЙРВОН **خیروان** номи мавзеъест, гуянд ки зухури Маҳдин охируззамон он чо хоҳад шуд.

ХАЙРБОД ГУФТАН **خیرباد گفتن** рухсат ва вадоъ нумудан ва рухсат шудаи (аз «Сироч-ул-луғот»).

ХАЮ **خيو** оби даҳан (аз «Муайид» ва «Чаҳонгирӣ»); ва дар «Бурхон» навишта, ки билкаср ва ёи маъруф (яъне хив)* аст ва ба фатҳи аввал ва замми таҳтонӣ (яъне хаю)* низ саҳеҳ бошад; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **хую** (ба замматайн) ва қила ба касри, аввал ва замми дуввум (яъне хию)* оби даҳан; ва ин ки дар «Бурхон» ба касри аввал ва сукуни дуввум (яъне хив)* навишта хатбст.

ХИРУ **خيرو** хитмӣ (аз «Сироч»).

ХИРА **خيره** дар форсӣ саргашта ва ҳайрон ва мутааҷҷиб ва бисъёр ва ошкоро ва шух ва суст ва торик ва тира ва узви дар хоб рафта ва беҳуда ва саркаш ва далер ва беваҷҳ ва бесабаб (аз «Муайид» ва «Латонф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироч» ва «Сурурӣ» ва «Рашидӣ» ва «Бурхон»); ва **хияра** (ба касри аввал ва фатҳи ёи таҳтонӣ) лафзи арбист, ба маънии ихтиёр ва баргузидагӣ, дар ин сурат масдар аст; ва ба маънии некон ва некӯтарон, дар ин сурат **ҷамъи хайр** аст, ки

ба маънии некӯ ва некӯтар бошад (аз «Байзовӣ» ва «Мунтахаб» ва «Фусули Акбарӣ»).

ХАЙМА **خيمه** ва билкаср (яъне **хе-ма**)* хатотс, чаро ки ин лафзи арабист. Дар арабӣ ёи маҷхул ҳеч чо наёмада, магар ба нудрат дар ҳолати имола (аз «Муайид» ва «Музил» ва «Кашф» ва «Сурурӣ»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки **хайма** (билфатҳ) ба лафзи **задан** ва **кашидан** ва **баркардан** ва **барпо кардан** ва **наб кардан** мустаъмал; ва ба лафзи **афғандан** ҳам омада.

ХАЙШХОНА **خيشخانه** хонае, ки умаро дар мавсими гармо аз порчаи **хайш** созанд ва об бар он пошанд; ва **хайш** қисмест аз катон, ки торҳои ситабр дорад ва тунук мебофанд (аз «Шарҳи Ҳоконӣ» ва «Мунтахаб»).

ХАЙЛХОНА **خيلخانه** хонадон (аз «Сироч»).

ХИРИ **خيري** бар вази пирӣ; ва анвоъи он бисъёр аст: зарду сифед ва сурху кабуд ва онро **хитмӣ** ва **гули хиру** низ номанд (аз «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам»); ва дар «Сурурӣ» навишта, ки ин **муарраби хиру**-ст.

ХЕЛЕ **خيلي** ба маънии бисъёр (аз «Баҳори Аҷам»).

ХИРАРОИ **خيره راي** сустрой ва парешонфикр.

ХИРАГИ **خيرگي** ба маънии ҳайрат ва тирагӣ ва торикӣ ва шухӣ (аз «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам»).

ХАЙМАГИ **خيمگي** мансуб ба **хайма**, ки сӯзани хаймадӯзӣ бошад; ва ҳам ба маънии шахсе ки дар **хайма** бошад; ва ба маънии **фирӯш** низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

БОБИ ДОЛИ МУҲМАЛА

Фасли доли муҳмала маъа алиф

ДОМО **داما** даръё (аз «Мунтахаб»).

ДОРО **دارا** номи подшоҳ; ва ҳар подшоҳро доро гуянд; ва гоҳе ишорат би яоти ҳақ таоло кунанд, чи **доро** ба маънии доранда. Ва ҳақ таоло дорандан ҳама олам аст; ва ба маънии тувонгар, ки муқобили но-

дор бошад (аз «Бурхон» ва «Мусталаҳот» ва ғайра).

ДОЪ **دام** ба маънии беморӣ ва мараз; ва дар форсӣ бидуни ҳамза (яъне до)* ба маънии раддаи девор (аз «Сурурӣ» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Сироч» ва «Бурхон» ва «Сурурӣ»).

1 Гибс-ул-луғот.

- ДОРУШИИФО** دارالشفاء давохона ва матаббн табиб.
- ДОРУССАФО** دارالصفا хонаи Қаъба.
- ДОРУЗЗАРБ** دارالضرب ҷое ки дар он бар симу зар сикка зананд, ба ҳиндӣ таксал гуянд (аз «Баҳори Аҷам»).
- ДОРУЛҲАРБ** دارالحرب мулки куффор, ки мугеъи ислом набошанд. Чун инчунин мулк лонки ғазо қардан аст, лихозо дорулҳарб гуфтанд.
- ДОЪУССАЪЛАБ** داءالشعاب иллатест, ки мӯй бирезонад; дар урф болхура гуянд.
- ДОРОБ** داراب писари Баҳман.
- ДОМАНИ ШАБ** دامن شب охири шаб.
- ДОҲИ АРАБ** داه عرب киноя аз залил ва хор (аз «Чароғи ҳидоят»).
- ДОБ** داب ба маънии хӯ ва хислат (аз «Сурурӣ»).
- ДОРУССАЛТАНАТ** دارالسلطنة лақаби Лохур.
- ДОРУЛИМОРАТ** دارالامارت фӣ замонино лақаби Қалқатта.
- ДОРБАСТ** داربست он чи аз ҷӯбҳо барои сохтани иморат банданд ва меъморон бар он баромада қор кунанд; ва ба маънии ҷафт, ки токи ангур ва қаду бар он андозанд (аз «Мусталаҳот»).
- ДОЧ** داج лафзи форсист, ба маънии торикӣ ва торик; ва дочқ (ба ташдиди ҷим) муарраби он аст. Ва назди баъзе арабиюласл ба маъниҷ бисъёр торик (аз «Сироҷ» ва «Мунтахаб» ва «Сурурӣ» ва «Бурҳон»).
- ДОРУИ ЧАРРОҲ** دارى چراغ мурод аз дорун беҳушӣ.
- ДОРУЛҶИҲОД** دارالجهاد дар замонаи Оламгир Ҳайдарободро мегуфтанд.
- ДОМОД** داماد ба маънии марди навқадҳудо, яъне марде ки тоза шодин арусни ӯ шуда бошад; ва он чи дар Ҳиндустон ба маънии шавҳари духтар шухрат дорад маҷоз аст. Ва баъзе гуянд, ки ин лафзӣ дуъост ва мухаффафи доимобод аст.
- ДОЪУЛАСАД** داءالاسد ба маънии ҷузом.
- ДОД** داد адлу инсоф ва ато ва бахшиш (аз «Баҳори Аҷам»).
- ДОВАР** داور ба маънии хоким; ва дар асл ин лафз додвар буд, ба маънии соҳиби дод. Пас ба ҷихати таҳриф доли сониро ҳазф қарданд (аз «Бурҳон» ва «Сироҷ»).
- ДОР** دار ба маънии мутлақ ҷуб ва дарахт аст; ва низ ҷубе дарози сарқач, ки дар замин фуру бурда дуздон ва гунаҳгоронро дар гулу расан баста бад-он кашанд; ва ба арабӣ ба маънии хона ва маҳалла ва сарой (аз «Сироҷ» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).
- ДОРУЛЪИЕР** دارالعيار ҷое ки дар он мубассирон ва наққодон аз симу зар ҷошӣ гиранд ва сараро аз носара тамйиз кунанд ва зару симро бисанҷанд.
- ДОРУССУРУР** دارالسرور лақаби Бичопур.
- ДОДОР** دادار ба маънии одил; мураккаб аст аз дод ва қалмаи ор, ки муфиди маънии нисбат аст (аз «Сироҷ»).
- ДОДАР** دادر ба маънии бародар ва дуст; ва ин лақаби Мовароуннаҳр аст (аз «Латоиф» ва «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»).
- ДОИРАИ НИСФУННАҲОР** دائرة النهار доираест самтурраъсу валқадам, ки аз ҷануб ба шимол ба хар ду кутби олам гузашта тансифи доираи муаддилунаҳор ва минтақатулбуруҷ мекунад.
- ДОРУЛБАВОР** دارالبوار хонаи ҳалокат, яъне дузах (аз «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»).
- ДОРУЛҚАРОР** دارالقرار номи бихишг аз ҷумлан ҳашт бихишт; ва лақаби Қандаҳор.
- ДОРУГИР** داروقير киноя аз ҳукумат ва риёсат (аз «Баҳори Аҷам»); ва ба маънии ҷангу пайқор ва ситеза низ омада.
- ДОБИР** دابر пасрав ва бақияи ҷизе ва асл (аз «Мунтахаб»).
- ДОННШОМУЗ** دانش آموز ба маънии ус-тод ва шогирд хар ду омада.
- ДОРБОЗ** دارباز бозигар, ки бар найи дароз баромада бозӣ кунад, ба ҳиндӣ нат гуянд.

ДОРОИ ШАБ АНДАР РҶЗ دارائى *дарайи* شيب اندرروز навъе аз дорой, ки ба қадри як ангушт сиёҳу як ангушт сафед бошад.

ДОРУЛМАРЗ دارالمرز *дорулмулк* ва тахтгоҳи султон ва шаҳри амири соҳиби мулк; чи **марз** (ба фатҳи мим ва сукуни рои муҳмала ва баъдуху зои муъчама) ба маънии замини обод аст.

ДОС داس *олатест оҳанӣ, ки бад-он коҳ ва зироатро катъ кунанд; ва ба маънии ҳаси борик, ки бар сари ғилофи хар донаи хӯшаи гандум ва ҷав бошад.*

ДОШ داش *хар ҷой, ки дар он оташи бисёр афрӯзанд, хоҳ дар он хишт пазанд, хоҳ коса пазанд, хоҳ оҳак пазанд (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор» ва «Сироч»); ва дар туркӣ ба маънии санг ва ба маънии ҷам, чунонки: юлдош ба маънии ҷамроҳ.*

ДОҲИЗ داحض *лағзанда ва дуршаванда ва ботил (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).*

ДОМИҒ دامغ *саршикананда (аз «Мунтахаб»).*

ДОНИК//ДОНАК دانق *муарраби донг аст (аз чанд кутуб).*

ДОРУЛМУЛК دارالملك *шаҳре ки дар он подшоҳ сукунат дорад ва онро дорулхилофат низ гӯянд.*

ДОНГ دانگ *дар вазни донг ихтилофи бисёр аст, магар ба иттифоқи аксари сикот ҳамин таҳқиқ шуда, ки вазни донг шаш раттист; ва дар «Латоиф» ба маънии ҳисса ва бахш низ навишта.*

ДОЛ(Л) دال *дар арабӣ ба маънии роҳнумоянда ва далолаткунанда бар ҷизе (аз «Мунтахаб»); ва дар форсӣ тоири шикорӣ, ки онро уқоб низ гӯянд (аз «Бурҳон»); ва ҳарфи дол ба истилоҳи тақвим аломати бурҷи Асад аст ва ҳам аломати ситоран Уторид. Видон ки ҳарфи дол ба бои арабӣ бадал шавад, чун *долон* ва *болон*, ба маънии даҳлезии хона; ва ба тои фавқонӣ, чун *ход* ва *хот*, ба маънии ғилевоз; ва *шувод* ва *шувот* (ба замми шини муъчама) тоирест, ки ба форсӣ *чарз* гӯянд ва ба арабӣ *хуборо* номанд; ва ба чими арабӣ, чун *гурд* ва*

гурҷ (ба замми кофи форсӣ) номи вилоят; ва ба золи муъчама, *чуң одар* ва *озар*; ва дар таъриб *наз* ба золи муъчама бадал шавад, чун *устод* ва *устоз*; ва ба зои муъчама, чун *сурхмард* ва *сурхмарз*, ба ҳиндӣ лал чавлай гӯянд; ва ба шини муъчама, чун *қудоб* ва *қушоб*, номи ошест; ва ба кофи форсӣ, *чуң каланд* ва *кулунг*, номи дастафзор; ва ба лом, чун *дағ* ва *лағ* (бил-фатх) замини саҳт ва беғиёҳ; ва ба нун, чун *гузида* ва *гузина*, ба маънии мунтахаб ва ҷида; ва бар ин қиёс *нумуда* ва *нумуна*; ва ба вов, чун *бед* ва *бев* (ба ёи маҷхул), ба маънии кирме, ки пашминаро табоҳ кунад; ва ба ҳо, чун *табарзад* ва *табарза*, навъе аз шақари сифед; ва ба ёи тахтонӣ, чун *Озарбодгон* ва *Озарбойгон* ва *модандар* ва *моҷандар*, ба маънии зани падар; ва дар охири афъол ифодан маънии ҳол кунад, чун *кунад* ва *занад* ва *гузарад*; ва дар охири асмо зоида ояд, чун *шафтолу* ва *шафтолуд* ва *пираҳан* ва *пираҳанд* ва *норван* ва *норванд*.

ДОХУЛ//ДОХУЛ داخل//داخول *ба маънии даргоҳ ва долон, ки бар дари салотин барон нишастани мардум аз ҷубу санг созанд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироҷ-ул-луғот» ва «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» чунин навишта, ки дохул ба маънии саропардаи бори ом; ва он ихотае бошад, ки дар пеши саропардаи ҳоси подшоҳ бикашанд ва бар дари он алам истода кунанд, то дар ӯ касе сувор гузаштан на-тавонад, ба сабаби бузургии алам; ва низ дар «Сироҷ-ул-луғот» аз «Бурҳон» нақл карда: он чи аломате, ки бар атрофи зироат созанд, ба ҷихати манъи вуҳуш ва туюр.*

ДОЪУЛФИЛ داءالفيل *маразест, ки соқ ва қадам бузург шавад ва рангаш монл ба сиёҳӣ ва шабеҳ ба пой пил гардад. Ва сабаби он моддаи савдовист (аз «Кифоя»).*

ДОҲУЛ داحول *муродифи хироса; ва он одамшакле барон рамонидаи вуҳуш ва туюр дар бор ва кишт созанд (аз «Мунтахаб»).*

ДОРУЛЧАЛОЛ دارالجلال *дар замонаи собиқ лақаби Деҳлӣ буд.*

ДОМ دام *маъруф аст; ва ҷонварони ғайри даррандаи саҳроӣ, ки гиёҳ*

- меҳуранд, мисли оху ва гавазн ва амсоли он; нақизи дад, ки ба маънии чорпоёни зиноб аст, мисли шеру паланг ва гургу саг (аз «Сироч»); ва дом ба маънии маъруф ба лафзи *ниҳодан* ва *чидан* ва *задан* ва *кашидан* ва *густурдан* ва *андохтан* мустаъмал (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар маносиби умаро ва салотини Ҳинд ва хароҷи мулк дом иборат аз чихилум хиссаи рупия ва ҳам ба маънии бисту панҷум ҳисса аз фулус; ва дар авзони адвия *доми пухта* хездах моша ва назди баъзе бисту як моша бошад; ва *доми хом* дувоздах моша.
- ДОРУННАИМ** دارالنعيم хонаи нозу неъмат; ва *мурод аз* ин бихишт аст.
- ДОРУССАЛОМ** دارالسلام хонаи саломат; ва номи бихишт; ва номи ҷоест дар Араб (аз «Латиф» ва «Мунтахаб»); ва баъзе Бағдодро низ навиштаанд.
- ДОБИШЛИМ** دابشليم номи роҷан Ҳинд, ки бисёр доно ва одил буд ва қиссаҳои «Калила ва Димна» аз ӯст.
- ДОИН** دائن ба маънии қарздиҳанда.
- ДОДАН** دادن маъруф; ва ба маънии қардан, чун *вағда додан*; ва ба маънии ниҳодан, чун *ғуш додан*; ва ба маънии гуфтан, чун *ҳол додан*; ва ба маънии гузоштан, чун *қўча додан*; ва ба маънии кашидан, чун *ҷоруб додан* (аз «Баҳори Аҷам»).
- ДОСТОН** داستان қисса ва ҳикоят ва шуҳрат ва масал ба *маҷоз*; ва лақаби Золи падари Рустам (аз «Сироч»).
- ДОЛОН** دالان асах; ва даллон (ба ташдиди лом, бидуни алифи аввал) ҳағост; маънияш маъруф (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).³¹
- ДОМҒОН** دامغان шаҳрест дар иқлими чаҳорум аз мулки Қухистон; ва дар таворихе навишта, ки аз Табаристон.
- ДОҒИ ГОЗУРОН** داغ گازران он чи бар порчаи нав нишоне ниҳода ба гозур медиҳанд, ки ба шустан зонл нашавад (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ДОМАН АФШОНДАН** دامان افشاندين ғурур ва ноз қардан (аз шурӯҳ ва «Сироч»).
- ДОМАН ЧИДАН** دامان چيدان канора қардан.
- ДОМАН БАР ЗАМИН КАШИДАН** دامان بر زمين كشيدين ба ғурур роҳ рафтани ва руъунат ва раъноӣ (аз «Чаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот»).
- ДОМАН БА ДАНДОН ГИРИФТАН** دامان بدندان گرفتن иборат аз тез гурехтан (аз «Баҳори Аҷам»).
- ДОМАНЧОК БУДАН** دامان چاك بودن мансуб будани духтар бо писар (аз «Мусталаҳот»).
- ДОҒ БАР ЯХ ЗАДАН** داغ بريخ زدن озор ба шахсе расонидан, ки ӯ мутаазӣ нашавад (аз «Мусталаҳот»).
- ДОВ** دار ба маънии девор, хоҳ пухта бошад, хоҳ хом ва онро *дой* низ гӯянд; ва ба маънии зиёда қардани ҳасли қимор ва навбати қимор бохтан; ва ба маънии макру ҳила; ва ба маънии душном (аз «Сироч»).
- ДОҲИЯ** داميه бар вази ҳодиса; ба маънии саҳтии замона ва ходиса (аз «Қашф» ва «Қанз»).
- ДОРУЛҲИЛОФАТ** دارالخلافة ҳар шаҳр, ки тахтгоҳи подшоҳ бошад; хусусан лақаби Дехлист ва Аграро низ гӯянд.
- ДОРУЛҚУМОМА** دارالقمامه ибодатхонаи тарсоён (аз «Муайид» ва «Шарҳи Хоқонӣ»); ва ҳам дар шарҳи мазкур ба маънии маҳалли иҷтимоӣ занони фосиқа низ навиштааст; ва дар «Мунтахаб» ҷоест ки хошоку саргин андозанд.
- ДОҒГОҲ** داغ گاه девон (каҷехрӣ), чаро ки қоғазҳо он ҷо ба муҳр мерасанд (аз «Мусталаҳот»)³².
- ДОИЯ** داميه хоҳиш ва ирода; *давоӣ чамъи* он.
- ДОМАНИ ҚУҲ** دامان كوه саҳрон поини қуҳ (аз «Баҳори Аҷам»).
- ДОНЧА** دانچه ба маънии адас (аз «Бурҳон»).
- ДОҒЕЪА** دانعه он қуватест дар бадан, ки он чи аз тағзияи бадан фузла бошад ва салоҳияти физо шудан надошта бошад, онро мундафеъ гардонад.
- ДОИРА** دائره хати гирд; ва гардиши замона (аз «Мунтахаб»); ва номи соз, ки маъруф аст; ва назди баъзе халқай маҷлис; ва лашкаре, ки бар

чоё фурӯд омада бошад; ва зоҳиран ин се маъни маҷоз аст аз маънии аввал (аз «Мунтахаб»).

ДОБУҒА دابوغه ба маънии ҳиндувона, ки онро тарбуз гуянд (аз шарҳи «Нисоб»).

ДОББА دابه ҳар хайвон, ки бар замин роҳ равад; ва ғолиб итлоқи ин ба он чаҳорпоя мешавад, ки бар он сувор шаванд ё бор кашанд (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ДОҲ داه канизак (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ДОНИЯ دانیه наздиқшаванда (аз «Қанз»); маъхуз аз **дунув(в)**.

ДОНГОНА دانگانه он бошад, ки чамъе чун ба сайругашт бираванд, ҳар кадом заре бидиҳад, то аз он саранҷоми ҳурдани кунанд (аз «Латоиф»); ва ба маънии рахт ва матоъи хона низ навиштаанд.

ДОИРАИ УЗМО ва **ДОИРАИ АЗИМА** دائرة عظمى و دائرة عظيمه бидон ки доираи азима онро гуянд, ки тансифи кура нумоянд, ки ин доира бар он кура фарз карда шавад. Ва агар доираи тансифи кура нанумоянд, онро доираи сағира гуянд. Ва давоири азима, ки аҳли хайъат бар фалак фарз кардаанд ҳамагӣ нуханд: аввал муаддилуннаҳор ва инро муаддилуннаҳор аз он гуянд, ки чун сайри Шамс бар ин доира мегардад, лайлу наҳор баробар мешавад дар чамъи навоҳӣ тақрибан, магар дар арзи тисъин баробар намешавад. Ва Шамсро бар ин доира иттифоқи сайр дар сол ду бор меуфтад, яке дар аввали Ҳамал ва дигар дар охири Сунбула. Ва дар тахти ин доира дар айни муҳозоти ин доира як доираи дигар бар рӯи замин фарз кунанд, ба наҳче ки агар доираи муаддилуннаҳор қотейи олам шуда замиро ҳам қатъ нумояд. Пас замин аз ҷое, ки қатъ шавад ҳамон хатти истивост. Ва хатти истиво аз он гуянд, ки дар он ҷо ҳамеша лайлу наҳор баробар бошад биттақриб. Дуввум доираи минтақатулбуруҷ, ки доираи муаддилуннаҳорро он тақотуъ нумудааст ҳамоили. Ва чун Шамс ба ҳар ду нуқтаи маҳалли тақотуъ расад, лайлу наҳор дар чамъи биқоъ, ғайри арзи тисъин ва мо яқрибу

минху баробар мешавад. Ва ин ду маҳалли тақотуъро ду нуқтаи эътидол гуянд. Ва он нуқта, ки чун Офтоб аз ӯ гузарад ва шимоли шавад, вайро эътидоли рабъи гуянд ва он раъси Ҳамал аст. Ва нуқтаи дигар, ки муқобили он аст, чун Офтоб аз ӯ гузарад ва ҷануби шавад, онро эътидоли харифи хонанд ва он раъси Мизон аст. Ва сайри Шамс доиман бар ҳамин доира мебошад. Ва ин доираи минтақатулбуруҷ аз он гуянд, ки ҳама дувоздаҳ буруҷ бар ҳамин доира воқеъ шудаанд. Севвум доираи моррагун билақтобиларбаъат ва ин доираест, ки бар ҳар ду қутби минтақатулбуруҷ ва ҳар ду қутби муаддилуннаҳор ғайр бар ҳар ду майли кулли гузаштааст. Ва майли кулли иборат аст аз ғояти буъди минтақатулбуруҷ аз муаддилуннаҳор. Чаҳорум доиратулуфӯқ ва ин доираест, ки тансифи фалак мекунад дар миёни маръӣ ва ғайри маръӣ, яъне доираи уфӯқ фарқ мекунад он қадар фалакро, ки болон замин дида мешавад ва миёни он қадар фалак, ки аз назари нозир маҳҷуб аст зери замин. Ва тулуъу ғуруби кавокиб ба ин доира тааллуқ дорад. Ва қутбайни ин доира самтурраъсу валқадаманд ва инро уфуқи ҳисси гуянд. Ва назди муҳаккиқин уфӯқ се қисм аст: якеро баён қардам ва баёни дуввуму севвум татвилро меҳақад. Ва ҳар як аз ин ҳар се уфӯқ ба лиҳози ҳаракати фалак ҳамоилист ва дӯлобӣ ва раҳавӣ. Дӯлобӣ бар хатти истивост ва ҳамоили дар аксар билоди маъмури олам ва раҳавӣ, яъне ба таври гардиши оснӣ бар арзи тисъин аст, ки қутби шимоли дар он ҷо самтурраъс бошад. Панҷум доираи нисфуннаҳор ва ин доираест, ки ба ҳар ду қутби олам, ки иборат аз ҳар ду қутби муаддилуннаҳор аст гузашта ба самтурраъсу валқадам мегузарад ва тансиф мекунад он қадар фалакро, ки фавқи уфуқи маръист ва биззарур ғайри маръӣ тансиф хоҳад кард. Ва ин таъриф ба лиҳози аксар билоди маъмур аст, ҷаро ки дар арзи тисъин содиқ намеояд. Шашум доираи тулиртифоъ чун қавси иртифоъи кавокиб аз ин доира маъхуз аст, лиҳозо ба ин исм мусаммо гашт. Ва ин доира мегузарад ба самтурраъсу валқадам; ва ин доира дар рӯзу

шаб ду бор бо доираи нисфуннаҳор мунтабиқ мегардад ва дар ҳар вақт аз маҳалли худ таҷовуз мекунад. Ҳафтум доираи аввалуссамовот ва ин доираест, ки мурур мекунад ба самтайнурраъсу валқадам ва ба ду нуктаи машриқ ва мағриб. Ва қутбайни ин доира ҳар ду нуктаи ҷануб ва шимол аст ва бар хатти истииво мунтабиқ мешавад ба муаддилуннаҳор. Ва дар уфуқи раҳавӣ макотъи муаддилуннаҳор бошад ба завоёи қоима ва дар офоқи монла макотъи муаддилуннаҳор низ бошад, магар бар ғайри қавоим. Ҳаштум доиратулмайл ва ин доираест, ки мурур мекунад ба ҳар ду қутби муаддилуннаҳор ва шинохта мешавад ба ин доира буъди кавокиби сайёра аз муаддилуннаҳор ва майли минтақатулбуруҷ аз муаддилуннаҳор. Ва бояд донист, ки ҳар ду нуктаи эътидолайиро майл пабошад ва чун кавокиб аз нуктаи эътидол таҷовуз кунад пайваста майл меафзояд, то ба майли кул्लӣ, ки нуктаи инқилобӣ аст. Нухум доиратуларз ва ин доираест, ки мурур мекунад ба ду қутби буруҷ ва шинохта мешавад ба он арзи кавокиб. Ва баъзе мутааххирини фанни ҳайъат сивои нух доираи машхураи мазкура доираи даҳум низ навиштаанд ва онро васатуссамоъурруъят номанд. Ва он мегузарад ба ақтоби минтақатулбуруҷ ва уфук; ва ҳар ду қутби он толеъ ва ғорибад. Бидон ки се доира аз ин даҳ доира, ки муаддилуннаҳор ва минтақатулбуруҷ ва морратун билиқтобиларбаъат бошад шахсиянд, яъне афроди инҳо нестанд. Ва ҳафт доираи бокӣ, ки доираи нисфуннаҳор ва ирғифоъ ва уфук ва аввалуссамовот ва майл ва арз ва васатуссамоъурруъят бошад наъбиянд, яъне афроди қасира доранд. Лекин доираи уфук мутааддид на мешавад дар мавзеи воҳид, ҳамчунин нисфуннаҳор ва аввалуссамовот ба хилофи се доираи боқия, ки мутааддид мегарданд (аз «Шарҳи Чағминии форсӣ» ва дигар кутуби илми ҳайъат).

ДОҲЯ داعى доно ва зирак (аз «Қашф»).

ДОЪЯ داعى дуёқунанда; ва ба маънии хоҳанда ва талабқунанда ва қасдқунанда ва иқтизоқунанда.

ДОРОИЙ دارائى ба маънии подшоҳӣ; ва наъве аз решмина, ки машхур аст.

ДОРУИ БЕҲУШИ داروى بيهوشى давоест, ки дар шароб андохта барои имтиҳони касу нокас бинушонанд, ки лоики мусохабати салотин ҳаст ё нест (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайри он).

ДОҒИ ДУРАФШИ داغ درفشى доғе ки дурафшо гарм карда диҳанд; ва ба доғи дурафши аксар сӯроҳ кардан дар чизе манзур бошад.

ДОМАНИ دامنى чодирн борики яқарз ва бедарз.

ДОНИ دانى нокас ва фурумоя ва паст; ва ба маънии наздик; ба маънии аввал аз даноат ва ба маънии сой аз дунув(в).

ДОВАРИ دارى ба маънии ҳукумат ва қасд ва муомала; ва ба маънии хусумат ва ҷанг ва шиқоят ва муҳокама (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

Фасли доли муҳмала маъа бои муваҳҳада

ДУББО دبا ба маънии каду (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

ДУБ(Б) دب ба маънии хирс (аз «Бурҳон»); ва даб (билфатҳ) лаввотат ва иглом; ва ба маънии нақшу нигор, ки бар чома қунанд ва пинҳон қардан; ва билфатҳ ва ташдид (яъне дабб)* нарм рафтан (аз «Латоиф»).

ДАБОБ دباب лаввотат ва иглом (аз «Латоиф»).

ДАБИБ دبيب ба маънии нармқӯфта (аз «Латоиф»).

ДИБОҒАТ دباغت пиростани пӯст ва пок қардани пӯст (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); гоҳе маҷозан ба маънии олуфан ва хушқ қардани рутуботи аслия аз чизе ояд.

ДАБУР دبور боде ки аз мағриб вазад; ва ин бодро атиббо бад шуморанд (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Сурури» ва «Мунтахаб»); ва Мавлоно Юсуф ибни Монъ дар шарҳи «Нисоб» гуфта, ки дабур маъхуз аз дубр аст, ки ба маънии пушт бошад. Ва чун ин бод аз ҷониби пушт

ти Каъба мевазад, инро дабур ном карданд.

ДУББИ АҚБАР ва **ДУББИ АСҒАР** **دب اکبر و دب اصغر** ду сурати хирсанд аз таркиби кавокиби қариби Қутби шимоӣ, яке калон ва дигаре кучак, ки он ҳар ду ро Банотуннаъши Суғро ва Банотуннаъши Кубро ннз гӯянд.

ДУБР//ДУБУР **دبر** нақизи қабл; яъне пушт ва паси ҳар чиз; ва *маҷозан* ба маънии мақъад (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва ғайра).

ДАБИР **دبير** нависанда ва муншӣ (аз «Бурҳон»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки ба маънии муншӣ ва муҳосиб ҳар ду омада; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки ин лафз назди аксар форсиет ва назди баъзе арабӣ. Дар яке аз рисолаи муътабара ба назар омада, ки дабир дар асл дубир буд (ба замми дол), чи бир ба маънии хофиз аст. Ва муншӣ ҳам соҳиби ду хофиз—назм ва наср мебошад. Ва назди баъзе дабир (ба фатҳ) *муарраби* ҳамин дубир аст.

ДАБУС **دبوس** ба маънии гурзи оҳанӣ; ва ба ташдид (яъне даббус)* муарраби он (аз «Сироч» ва «Бурҳон»).

ДИБС **دبس** ба маънии дӯшоб, яъне шириан ангур (аз «Бурҳон» ва «Латонф»).

ДИБК **دبق** сиреш (аз «Латонф» ва шуруҳи «Нисоб»); магар дар «Нисоб» ба зарурати назм ба қасри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне дибак)* омада; ва дар «Сихоҳ» дабқ (бил фатҳ) чизест ҳаспанда монанди сиреш, ки бад-он шикори мурғ кунанд.

ДАБИРИ ФАЛАК **دبير ذك** Уторид (аз «Сироч-ул-луғот»).

ДАБАРОН **دبران** номи манзили ҷаҳорум аст аз манозили Қамар; ва он як кавкаб аст нек равшан ва сурх ва он ба ҷои чашми Савр воқеъ шудааст. Чун қасе ба вақти тулӯъи он ўро бинад, кўр шавад (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Мунтахаб»).

ДАБИСТОН **دبستان** ба маънии мактаб; ва ин лафз дар асл адабистон буд. Чун мактаб ҷои адаб аст, ба

ин исм мусаммо шуд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ДАББА ДАР ПОИ ПИЛ АФГАН-ДАН **دبه در پای پيل افگندن** ба маънии фитнаангезӣ (аз «Сироч»).

ДАБИЛА **دبيله** бар вази фатила; ва рами калони мудаввар.

ДАББА **دبه** саҳеҳ ва ба зам (яъне дубба)* хатост; ба маънии зарфи чармин, ки аз чарми хом бошад. Аксар дар он равған пур кунанд (аз «Мунтахаб» ва «Ҷатонф» ва «Баҳори Аҷам»).

ДАБДАБА **دبديه** овози таблу нақора; ва *маҷозан* ба маънии ҷоҳ ва ҳайбат ва бузургӣ (аз «Фарҳанги Хусайнӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироч» навишта, ки зоҳиран ин лафзи арабист.

ДАБИҚИ **دبيقي** навъе аз дебои латифи мансуб ба Дабик, ки қарияест дар мулки Миср (аз «Лубб-ул-ал-боб»).

Фасли доли муҳмала маъа
сон мусалласа

ДИСОР **دثار** ҳар ҷомае, ки ба бадан мулсақ набошад ва онро бар ҷомаи дигар пушанд, мисли ҷодир ва разоӣ (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф» ва «Сурури» ва «Қанз»⁸³).

Фасли доли муҳмала маъа
чими арабӣ

ДУҶО **دجى** торикии шаб (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва «Муайид»).

ДАҶОҶ//ДИҶОҶ **دجاج** мокиён; ва хурусро низ гӯянд (аз «Мунтахаб»).

ДАҶОҶА//ДИҶОҶА **دجاجه** як мокиён ё хурус; ва то дар охири ин лафз аломати таънис нест, балки барои ваҳдат аст; ва номи шакле аз ашқоли шимолии фалак, ки ба сурати мокиён аст.

ДАҶЛА//ДИҶЛА **دجلاه** аз «Қомус» ва «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» рӯдест, ки зери Бағдод меравад; ва *маҷозан* ҳар рӯдро даҷла гӯянд, ва соҳиби «Муайид» ва «Мадор» ва «Қанз» ва «Қашф» фақат билқаср (яъне диҷла)* навиштаанд.

Фасли доли муҳмала маъа
хои муҳмала

ДАҲРАЧАТ درچه гардонидан ва ғал-
тонидан (аз «Канз»).

Фасли доли муҳмала маъа
хои муъчама

ДУХТАРИ ОФТОБ دختر آفتاب шароб.

ДУХТ دختر муҳаффафи духтар (аз
«Бурҳон»).

ДУХ(Х) دخ ба маънии дуди оташ
(аз шарҳи «Нисоб»).

ДУХТАРИ РАЗ دختر راز шароби ангу-
рӣ (аз «Бурҳон»).

ДАХЛ دخل даромадан; ва ба маънии
омадани, ки зидди харҷ бошад; ва
эътироз кардан дар қору амали
касе.

ДАХИЛ دخيل он ки дар қору амали
касе дахл дошта бошад; ва харф-
ест аз нух хуруфи кофия, ки воқеъ
бошад дар миёни рави ва алифи
таъсис, масалан ғайн дар *шоғил* ва
зоди муъчама дар *фозил*; ва дар
«Латоиф» ба маънии дӯсти хос.

ДУХОН دخان дуд, ки аз оташ меба-
рояд (аз «Мунтахаб»).

ДУХН ва **ДУХНА** دخن و دخنه ғаллае
бошад, ки онро арзан ва говарс гӯ-
янд ва ба ҳинди чина номанд (аз
«Канз» ва шарҳи «Нисоб»).

ДАХМА دخمه он таҳхона, ки қуффо-
ри Ачам мурдагонро дар он нигоҳ
медоштанд; ва гӯрхонаи габрон (аз
«Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф»
ва «Сироҷ»).

Фасли доли муҳмала маъа
доли муҳмала

ДАД دد хар чаҳорпоя, ки дарранда
бошад, мисли шеру гург ва юзу си-
ёҳгӯш (аз «Бурҳон»).

ДАДА دد ба маънии чаҳорпоя, ки
дарранда бошад, мисли шер ва ғай-
ра (аз «Бурҳон»).

Фасли доли муҳмала маъа
рои муҳмала

ДИРЕҒО دريغا дар ин лафз алиф зо-
ид аст ва метавонад, ки барои нуд-
ба бошад, ки дар охири мандуб зо-

ид кунанд барои мадди савт; ва
Хони Орзу навишта, ки алифи **да-
рего** робит бувад, яъне дарег аст;
ва хамин қисм алифи **хушо** ва **басо**
ба маънии хуш аст ва бас аст.

ДАРО درا ҷарас; дар охири ин лафз
вакте ки музоф ё мавсуф шавад,
чун алиф салоҳияти ҳаракат надо-
рад ба ҷиҳати изҳори касра ё ме-
нависанд; ва дар форсӣ хамин ҳол
аст ҳар лафзе, ки дар охири он
алиф ё вов бошад; ва фатҳи лафзи
даро аз «Сурурӣ» ва «Қашф» ва
«Мадор» ва «Бурҳон» аст; ва дар
«Муайид» ба каср (яъне **диро**)*
таҳқиқ карда шуда.

ДАРАХТАКИ ДОНО درختک دانا да-
рахтест дар ҷазирани Андалус, ҳар
ки барги он зери сар ниҳода хоб
кунад, он чи фаромӯш шуда бошад
ёд ояд (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ДАРВО دروا ба маънии сарнигун ва
овехта ва муҳтоҷ; ва ба маънии
хоҷат ҳам омада (аз «Шарҳи Хо-
конӣ»).

ДАРБ درب ба маънии дарвоза; ва
биззам (яъне **дурб**)* ба маънии
ақл ва одат (аз «Суроҳ» ва «Мун-
тахаб» ва ғайра).

ДИРОЯТ دريأت ақлу дониш ва до-
нистан (аз «Мунтахаб»).

ДАРУБАСТ دروبست киноя аз тамои,
яъне бе тасарруфи ғайрӣ (аз «Ба-
хори Ачам»).

ДАРАҚОТ درکات ҷамъи дарақа, ки
(ба фатҳатайн) ба маънии таҳ ва
нишеб аст; ва ин дар муқобалаи
дарачот аст; ва даракот ба маъ-
нии манозили дӯзах аст.

ДАРАҚОТ درجات пояхон баланд;
ҷамъи дараҷа; ва дараҷоти сипехр
сесаду шастанд.

ДУРУСТ درست ба маънии тамои ва
ғайри ноқис; ва ба маънии ашра-
фии зар низ; ва ба маънии дираму
динор (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»
ва «Сироҷ»).

ДИРОСАТ دراست доноӣ ва сабақ до-
дан ва сабақ гирифтани (аз «Мунта-
хаб»).

ДАРСОАТ در ساعت ба маънии фил-
фавр.

ДАРЪЕИ СОЛИС دريای ثالث *мурод*
аз борон; бидон ки даръе се қарор

додаанд: аввал анхори бихншт, ки болои осмонанд; дуввум даръёи мухит, ки гирдогирди замин аст; сев-вум даръёе, ки дар миёни осмону замин аст ва он борон бошад («Шархи Сикандарнома» аз Хони Орзу ва Сайфуллоҳ ва «Бахори Ачам»).

ДАРЧ درچ печидан чизеро дар чизе ва навардидани коғаз ва тумор ва шикани нома ва қасида ва насре, ки шоир ё муншӣ бар коғаз навишта бо худ дорад ба чихати изхори камол; ва номи макомест бар арш, ки расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва олиҳи ва саллама ба шаби меъ-роч аз он даргузаштанд; ва биззам (яъне **дурч**)* сундуқча ва табла, ки зевар ва чавохир дар он ни-ханд; ва ба фатхатайн (яъне **дараҷ**)* чамъи дараҷа; ва роҳҳо ва пояҳои нардбон (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Қанз» ва «Бурҳон» ва «Латоиф» ва ғайра).

ДАРБАНД دربنده номи қалъаест; ва ба маънии мутлақ қалъа ва ҳисор; ва ба маъни дарвоза; ва номи шаҳр наздики Шервон, ки онро Бобулабвоб гуянд; ва ба маънии гузаргоҳи даръё, ки онро бандар гуянд; ва фосилаи миёни ду вилоят (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Ла-тоиф» ва «Рашидӣ»).

ДАРУБАНД دروبنده номи шаҳр; ва ба маънии банддар ва қуфл; ба зиё-дати вов, чунончи тануманд ва ба-руманд.

ДУРД درد шароби тира ва ҳар куду-рат, ки дар чизе рақиқ таҳнишин шавад (аз «Латоиф» ва «Сироч»).

ДАРХУРД درخورد лонқ ва сазовор (аз «Бурҳон»).

ДУРУД درود агар аз тарафи ҳақ та-оло бошад, раҳмат мурод бошад; ва агар аз малонк аст, истиғфор мурод бошад; ва агар аз ҷониби муъминон аст, ба маънии дуъо бошад; ва аз баҳоним ва туюр, ба маънии тасбеҳ (аз «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон»); ва ин лафз ба маънии буридани зироат ва қатъ кардани ҷўб низ омада.

ДУРАР درر чамъи дур(р), ки ба маъ-нии марвориди бузург аст.

ДАР(Р) در шири гову гўспанд ва ға-нимат ва қори неқу ва нақуи ва хубӣ ва хайр; ва аз ин ҷост гуянд: лиллахдарра, яъне худойро хубӣ ва нақуи у; ва биззам (яъне **дур(р)**)* марвориди бузург (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»); ва дар «Бахори Ачам» навишта, ки **дур(р)** (биззам ва ташдиди ро ва тахфифи он) форсиён мутлақ марворидро гу-янд; ва дар луғати араб дуғға бар вазни хурра марвориди калонро гу-янд.

ДАРЪЁИ АХЗАР درى اخضر *мурод аз* фалак; ва номи даръёе аз ҳафт даръё, ки ҳар яке шохе аз баҳри мухит аст.

ДУРУР دور равон шудани арақ ва шири ва ғайра.

ДАРХУР درخور лонқ ва сазовор (аз «Бурҳон»).

ДАРЪЕБОР دريابار ба маънии даръёи бузург; ва вилоятро гуянд, ки бар канораи даръё бошад (аз «Бур-ҳон»); ва дар «Латоиф» ба маънии ҷазоир.

ДУРУДГАР درودگر ба маънии наҷвор; ва ин маъхуз аз дурудан аст, ки (биззам) ҷўбу зироат қатъ кардан бошад (аз «Рашидӣ»).

ДУРУГАР دروگر *мухаффафи* дуруд-гар, ки устоди ҷўбтарош бошад; ва ба қасри аввал ва фатҳи соӣи (яъне **диравгар**)* қатъкунандаи зи-роат (аз «Бурҳон»).

ДУРУЗ دروز чамъи дарз, ки ба маъ-нии маҳалли пайванди ду чиз аст (аз «Қанз»).

ДАРС درس хондани китоб; ба лафзи *гуфтан* ва *додан* ва *ғирифттан* ва *кардан* ва *хондан* мустаъмал (аз «Бахори Ачам»).

ДАРДАБИС درديس бар вазни **ханда-рис**; ба маънии зани пир; ва ба маънии сахтӣ ва бало (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

ДАРОЗГУШ درازگوش навъе аз ҳар, ки гўши дароз дорад ва насоро таъзи-ми он кунанд, зеро ки маркуби Исо алайҳиссалом будааст (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ДУРБОШ درباش *мухаффафи* **дурбош** (دورباش)*; ва он найзаи кўчаки ду-шоха аст, ки пешсувори мулук ба-

ранд, то мардум онро дида аз роҳ дур шаванд.

ДАРВЕШ درويش ба маънии хоҳанда аз дарҳо; ва ин дар асл дарвез буд, зо-ро ба шини муъчама бадал карданд. Ва дарвез дар асл даровез буд, ба маънии овозанда аз дар. Чун гадо ба вақти суол аз дарҳо меовезад, яъне дарҳоро мегирад, лиҳозо гадоро дарвеш гуфтанд. Ва баъзе муҳаққикон навиштаанд, ки дарвеш дар асл дарюз буд. Дар миёни ё ва вов қалби маконӣ карданд дарвез шуд, баъдуҳо зо-ро ба шин бадал карданд. Ва юз сиған амр аст, аз юзидан, ки ба маънии ҷустуҷӯ кардан аст. Ин вачҳи охир мустафод аст аз «Сироч-ул-луғот» ва вачҳи аввал, ки собик мазкур шуд аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Сурурӣ» ва «Сироч». Бидон ки чун итлоқи ин лафз бар худорасидагони гушанишини содиқ намеояд ва зебо наменумояд, лиҳозо факири сохибмаърифатро ба чиҳати тамйиз дурвеш (ба замми дол) бояд гуфт. Дар ин сурат мураккаб бошад аз дурр, ки ба маънии марворид аст ва веш, ки дар асл вош буд мазид алайҳи ваш, ки калимаи ташбеҳ аст, ҷунонки сор мазид алайҳи сар. Баъдуҳо вовро касра дода, алифро ба қондан имола ёи маҷхул карданд. Касе аз ахли луғат ин вачҳ навишта. Факир муаллиф ба дуъои дурвешон аз қавонини форсия истихроҷ нумуда. Агар мунсифон писанд нумоянд фа-биҳо ва илло маъзур доранд.

ДУРАФШ درفش порчаи кумоши сегуша, ки ба зар мунаққаш карда бар сари алам банданд. Ва чун маънии дурафшидан ва ларзидан аст, инро низ дурафш аз он гӯянд, ки аз бод меларзад. Ва олатест, ки бад-он дар чарм сӯроҳ кунанд, онро ба ҳиндӣ суталӣ гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Сироч»); ва сохиби «Мадор» ва «Муайид» навишта, ки ба фатхатайн (яъне дарафш)* олате, ки бад-он дар чарм сӯроҳ кунанд; ва ба замми аввал ва фатҳи сонӣ (яъне дурафш)* ба маънии алам ва нишони лашкар; ва дар «Ҷаҳонгирӣ» ба ҳар ду маънӣ ба фатхатайн ва ба касри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне дарафш)* низ омада; ва дар «Бурҳон» ба касри аввал ва

фатҳи сонӣ, олати чармдӯзон ва алами фавҷ.

ДУРАХШ//ДУРУХШ درخش ба маънии барқ ва фуруғ ва рӯшаниро низ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Сироч»).

ДИРЪ درغ зирех (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Кашф»).

ДИРЕҒ دريغ афсӯс ва андӯҳ (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Кашф»).

ДУРҶҒ دروغ кизб (аз «Муайид»); ва ба фатҳ (яъне даруғ)* низ омада.

ДУРРИ НАҶАФ در نجف сангест сафеду шаффоф монанди баллур, ки дар миёни он муҳои сиёҳ муояна мешаванд. Ва он мӯҳоро ба ҷаноби Алӣ қаррамаллоҳу вачҳаху нисбат кунанд ва таъзим нумоянд (аз «Баҳори Аҷам»).

ДАРАҚ درق ба маънии сипар, ки аз захми тег хифозат кунанд (аз «Кашф»).

ДАРҚ درك дарёфтани; ва ба фатхатайн (яъне дарак)* ва билфатҳ, табакаи дӯзах (аз «Мунтахаб»).

ДАРРОК دراك нек дарёбанда (аз «Мунтахаб»).

ДАРАНГ درنگ ба маънии фурсат ва охиштагӣ (аз «Рашидӣ» ва «Мадор» ва «Сироч»); ва дар «Бурҳон» ва «Латойф» ба касри аввал (яъне диданг)*.

ДАРҚУЛ (Л) دركل билкул ва тамом.

ДУРРИ ЯТИМ در يتيم марвориди бузург ва обдор, ки дар садаф ҳамин як дона танҳо пайдо шуда бошад (аз «Сироч-ул-луғот»).

ДАРОЗДУМ درازدم хирбо; ва тарсоён таъзими он кунанд, чаро ки хирбо таъзими офтоб мекунад (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

ДИРҶАМ درجم муарраби дирам; ва вази он сеvu ним моша назди аксар; ва дар «Тухфат-ул-муъминин» ва «Қанз» вази дирам шаш донг ва донг ду кирот ва кирот ду тассуҷ ва тассуҷ ду ҷави миёна; ва ба истилоҳи фикҳ дирҳами шаръӣ паҳнони он ба он қадар бошад, ки дар кафи даст мутаваасситуллоҳ об қарор гирад; ва дар «Сироч» навиш-

та, ки дирам (ба касри аввал) *мухаффафи* дирҳам аст ва *дирҳам* лафзи арабист, на муарраб, чунонки баъзе гумон баранд, ки дирам форсист ва *дирҳам муарраби* он аст ва *дароҳим чамъи* он, чунонки дар Каломии маҷид дар сураи Юсуф воқеъ аст. Ва ҳеч яке аз муҳаккиқони луғати қуръонӣ *дирҳам*-ро муарраб нагуфта. Ва лиҳозо Суҷутӣ ва ғайра аз муарработи қуръонӣ онро наёварда. Пас дирам *мухаффафи* *дирҳам* бошад. Ва ин тахфиф аз тасарруфи форсиён аст, агарчи дар «Суроҳ» *дирҳам*-ро *муарраби* дирам гуфта.

ДАРШАН *درشن* лафзи хиндист, ба маънии ҷҳарукх, яъне даричаи маконе, ки подшоҳ дар он ҷо менишинад.

ДАРМОН *درمان* илочи бемор; ва ба маънии бигзор; ва дар ин сурат амр аст.

ДАРАН *درن* зулу; ва он кирмест обӣ, ки хун мемакад (аз «Бурҳон»).

ДАРЗАН *درزن* ба маънии сӯзан; дар асл дарззан буд, ба маънии дарзбанд, ба ду зон муъҷама, як зон муъҷама ҳазф карданд. Дарзан ба маънии бастан бисъёр омадааст; ё он ки нун барои нисбат аст, ба маънии мансуб ба дарз.

ДАР ҚОР ҚАРДАН *درکار کردن* касеро даромӯхтан ва дар ҳақи касе ҷизе сарф сохтан.

ДУРУХШИДАН *درخشیدن* тобидан ва партав афғандан (аз «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

ДУРВИДАН//ДИРВИДАН *درویدن* ба маънии дурудан.

ДУРУДАН *درودن* бар вазни гушудан; ба маънии ҷӯб тарошидан ва зироат катъ кардан (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Кашф»).

ДАРАФШОН *درفشان* ба маънии рӯшан (аз «Бурҳон»).

ДАРУН *درون* ба маънии дар миён (аз «Бурҳон»).

ДАРОИДАН//ДИРОИДАН *درائیدن* овоз кардани ҷарас ва ғайра ва гуфтан (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

ДУРАФШИДАН *درفشیدن* ларзидан; ва *дурафшон* ба маънии ларзон (аз «Рашидӣ»); ва аз «Бурҳон» ба фатҳатайн (яъне *дарафшидан*)* маълум шуда; ва аз «Муайид» ва «Сироч» ба замматайн (яъне *дуруфшидан*)*.

ДУРУХШОН *درخشان* ба маънии ларзон ва тобон (аз «Кашф» ва «Бурҳон»).

ДУРУҒЗАН *دروغزن* козиб ва дурӯғгӯ.

ДАР ПҶСТ УФТОДАН ва **ДАР ПҶСТИН УФТОДАН** *در پوست افتادن و در پوستین افتادن* дар айби касе ғавр нумудан ва зоҳир кардани айби касе (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам» ва «Хиёбон»).

ДАР ПҶСТ ГУФТАН *در پوست گفتن* суҳанро ба киноя пӯшида гуфтан.

ДАРГИРИФТАН *درگیرتن* мувофиқ омадан ва бар ҷизе муҳит шудан ва суҳтан; ва ба маънии баробар шудани сӯҳбат; ва ба маънии рӯшан шудани оташ ва ҷароғ (аз «Баҳори Аҷам» ва «Ҷароғи хидоят»).

ДАРУФТОДАН *درافتادن* бо касе дар муқаддима баҳс кардан ва бо ҳам ҷангу хусумат нумудан (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»).

ДАР ЛАВЗИНА СИР ҚАРДАН ва **ДАР МАҒЗИ БОДОМ СИР ОМЕХТАН** *در لوزینه سیر کردن و در مغز بادام سیر آمیختن* яъне дар хушии касе ҳалал ва ғам пайдо кардан (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

ДАР САР ҚАРДАН *در سر کردن* барбод додан («Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Орзу ва Сайфуллоҳ).

ДАР САР ШУДАН *در سر شدن* охир шудан (аз шуруҳ).

ДАР БАР ОВАРДАН *در بر آوردن* банд кардан.

ДАР ҚОСА НИМКОСА ДОШТАН *در کاسه نیمکاسه داشتن* таъбия кардани ҷизе аз роҳи фиреб дар ҷизе; ва ба ин маънӣ зери *қоса нимқоса доштан* низ омада (аз «Ҷароғи хидоят»).

ДАР ХАТ ШУДАН *در خط شدن* дарҳам ва ҳароб шудан ва шарманда шудан ва мансӯх ва рад ва мутағайир ва андӯх шудан (аз «Бурҳон» ва

«Рашидй» ва «Мусталахот»); ва баъзе навишта, ки киноя аз очиз шудан, зеро ки чун касе очиз мешавад дар давидан бо касе хате бар гирди худ кашида менишинад.

ДАР ОБУ АРАҚ УҒТОДАН در آب و قندон ҳаҷалати бисёр кашидан (аз «Мусталахот»).

ДАР ОБУ ОТАШ БУДАН در آب و آتش будан ба меҳнату машаққат мубтало будан (аз «Мусталахот» ва «Ча-роғи хидоят»).

ДАР ПОИ ЧАРОҒ КАМАР БАСТАН در پاي چراغ كمر بستن расми қаландарони вилоят аст; муридро бар сари мазори пири силсила бурда, бар пои чароғ камар баста истода созанд ва гуянд: «камарбаста дар пои чароғ аст», эй мустағиди хидмати муридй шудан аст (аз «Мусталахот»).

ДАРОЗ ШУДАН دراز شدن хуфтан (аз «Шаръ-уш-шуаро»).

ДАР ҚУВОЛ РАФТАН در جوال رفتن фиреб ва дағо хўрдан (аз «Мусталахот»).

ДАР ХАМ БУДАН در خم بودن дар дафъи касе будан (аз «Мусталахот»).

ДАР КОР ГИРИФТАН در كار گرفتن киноя аз чинмоъ кардан (аз «Мусталахот»).

ДАР ДИЛ ҚАРДАН در دل كردن зорй кардан.

ДАР ПЎСТ ДАРОМАДАН در پوست درآمدن киноя аз вокиф шудани ро-зи касе.

ДИРАВ даро қатъ кардани зироат (аз «Бурҳон»).

ДАРВОЗА دروازه номи хисорест дар Рум (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъ-дайн»).

ДАРМАҚА درمكه нони майда, ки са-фед бошад (аз «шурўҳи «Нисоб»).

ДУРРОҒА درامه навъе аз чомаи ма-шонх (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Мадор»); ва дар «Қашф» на-вишта, ки он фута бошад, ки бар дўш андозанд; ва дар «Хиёбон» на-вишта, ки дурроға (ба зам ва таш-диди рои муҳмала) навъе аз чома, ки аксар аз суф бошад; форсиён

ба тахриф (яъне дуроға)* низ ис-теъмол кунанд.

ДИРРА دره даволи чармй, ки муҳ-тасиб бад-он ҳад занад (аз «Мун-тахаб» ва «Сурурй» ва «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Қанз»); ва дар(р)а ба фатҳ, ба ташдид ва тахриф, дар форсй ба маънии ро-хе, ки дар кўх бошад; ва ба ҳамин ҳаракот, ба маънии шиканба, ки меъдаи баҳоим бошад; ва бизам ва ташдиди ро (яъне дурра)* дар арабй ба маънии марвориди бузург (аз «Рашидй» ва «Суроҳ» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Мунта-хаб»).

ДАРРОҶА دراجه ду бурчи бузург, ки ба тарафайни дарвозан қалъа месо-занд (аз «Шарҳи Хоқонй»).

ДАРЮЗА ва **ДАРВЕЗА** دريوزه و دروازه оветхан аз дарҳо барои суол, яъне гадой (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонгирй»); ва дар «Сироч» на-вишта, ки дарюза ва дарюз ба маъ-нии қустуҷу қардан аз дар, ки ибор-ат аз гадоист; ва дарюз ба маъ-нии гадо низ омада, чи юз ба маъ-нии қустуҷу ва ҷўянда хар ду са-хеҳ аст; ва дарвеза мақлуби дарюза аст.

ДАРАМНА درمنه навъе аз гиёҳи да-вой (аз «Рашидй» ва «Сироч»).

ДАРИЧА دريچه ба маънии дари кў-чак; ва ҳамин шухрат дорад, магар дар зиёда будани ёи тахтонй таам-мул аст, лекин аксари устодон да-рича ба зиёдати ёи тахтонй овар-даанд, чунончи Урфй гуянд, байт:

Даричааш ба зиё дидан Суҳайли Яман.
Нишманаш ба ҳаво Каъбаи насими баҳор.

Ғолиби занн он аст, ки дарича дар асл дариза буд, ки зои муъҷамаро ба чими форсй бадал карданд. Ва дариза мураккаб аст аз лафзи дар ва лафзи йиза, ки (ба ёи тахтонй ва зон муъҷама бошад) ба маънии хурд ва кўчак. Дар ҳолати таркиб ё-ро сокин кунанд. Пас дариза ба маънии дарвозан кўчак бошад, чунонки машкиза ва новиза ба маъ-нии машки кўчак ва нови кўчак. Ва баъзе дарбача навиштаанд (ба бон муваххада) ва ин ҳолй аз ға-робат нест, Туғро гуянд, байт:

Рӯзу шаб дарбачаи машрику мағриб
боз аст,
В-арна аз тангии ни хона нафас
мегардад.

(аз «Чароғи хидоят» ва «Хиёбон»).

ДАРАЧА درچه ба маънии пойгоҳ ва поя (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-чавоҳир»); ва ба истилоҳи илми ҳайъат ва нучум сесаду шастум ҳиссае аз фалак бошад. Бидон ки фалакро чун дувоздаҳ бахш кунанд, ҳар бахшро бурҷ номанд ва чун бурҷро сӣ ҳисса кунанд, ҳар ҳиссаро дарача гуянд ва чун дараҷаро шаст пора созанд, ҳар пораро дақиқа хонанд ва чун дақиқаро шаст ҷо қисмат кунанд, ҳар қисматро сония гуянд. Бидон ки ҷунончи фалакро сесаду шаст дараҷа аст, ҳамчунин ба муқобалаи он замиро низ сесаду шаст дараҷа фарз кунанд. Магар ин нест, ки масофаи дараҷаи фалак бо масофати дараҷаи замин баробар бошад, балки миёни масофати дараҷаи фалак ва дараҷаи замин тафовути азим аст. Ҷунончи масофати дараҷаи фалак ёздаҳ лакху ҳафтоду ҳафт ҳазору шашсаду бисту шаш курӯх бошад ва масофати дараҷаи замин тақрибан шасту ҳафт курӯх пау кам мебошад.

ДАРАҚА درکه табакаи дӯзах ва пояи зерин (аз «Қанз»).

ДАРИХОНА ва **ДАРХОНА** دريخانه
درخانه ба маънии даргоҳ ва дарбори подшоҳ (аз «Баҳори Аҷам»).

ДАРҚА درقه ба маънии сипар ва зирек (аз «Бурҳон»).

ДАРАМНАИ ТУРКӢ درمنة تركي тухми баститоч, ки шабех ба нонхоҳ мебошад ва таъмаш тунд, дар охири дуввум гарм ва хушк; ва баститочро ба форсӣ хилоли Макка гӯянд ва шоҳхон бориқ дорад ва он наботест хордори барғаш бохушунат ва реза ва гулаш сафеду азрақ ва шоҳаҳо ба қадри шибре аз як бех мерӯяд (аз «Тухфат-ул-муъминин»).

ДАРОЗДАСТИ درازدستی ситам ва тааддӣ.

ДАРОЗНАФАСӢ درازنفسӣ пургӯӣ, яъне каломро тавил кардан ва бисёр гуфтан (аз «Бурҳон»).

ДУРДИ دردی ба маънии дурд, ки дар чизи рақиқ таҳнишин шавад; ва маҷозан ба маънии шароби тира. Ва бояд донист, ки дурдӣ лафзи арабист ва дурд (бидуни ёи тахтонӣ) форсӣ.

ДАРОРИ دراری ба маънии ситораноги равшан ва бузург; ва ин ҷамъи дуррӣ аст, кӣ ба маънии ситорани равшан бошад.

ДУРРИ دری лафзи арабист, ба маънии ситорани равшан, ки бузург бошад (аз «Суруҳ» ва «Сурури» ва «Қашф»); ва дарӣ (ба фатҳи аввал ва касри рои муҳаффаф) лафзи форсист, ба маънии забоне аз ҳафт забони форсӣ, ки ба дараи кӯх мансуб аст. Чи дар замонаи собиқ дар дараҳои кӯх рустоиён бад-он нотиқ буданд. Чун махлут ба забони дигар набуд, лихозо фасех хонанд. Ва баъзе навиштаанд, ки дар замонаи Баҳман чун мардум аз атроф ба даргоҳи у меоманд, мардумон забони якдигар намефаҳмиданд, ҳукм кард, ки забоне вазъ кунанд, ки бар дари подшоҳ бад-он тақаллум кунанд, лихозо дарӣ номанд, яъне забони даргоҳи салотин. Ва ин забон аз дигар забонҳои форсӣ, ки паҳлавӣ ва форсин сирф ва хиравӣ ва зовули ва сакзӣ ва сӯғдӣ бошад, фасехтар аст (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки қабки дарӣ мансуб ба дараи кӯх аст. Агарчи қабки дарӣ навъе алоҳида аст аз қабк, ки ба ҷусса аз дигар қабкон калонтар ва бузургу бехтар бошад. Чун ин навъи қабк дар дараи кӯх бисёр ёфта мешавад, онро дарӣ меҳонанд.

ДАРЮЗАГӢ دريوزگي ба маънии гадой; ва дар ин лафз калимаи гӣ зоид аст, ҷунонки дар ҷумлагӣ, чаро ки фақат дарюза ба маънии гадонист. Ва фақир муаллиф гӯяд, ки чун асл дарюз аст ва дарюза ба зиёдати хо ба маънии соил ва соилӣ — ҳар ду омада. Пас дарюза ба маънии соил гирифта ёи масдари ба он мулҳақ карданд, дар ин сурат ҳои мухтафӣ мувофиқи қоида ба қофи форсӣ мубаддал гашта дарюзагӣ шуд.

ДУРУШТИ درشتӣ саҳтӣ ва бадхулқӣ ва таноҳарӣ ва фарбеҳӣ (аз «Мусталаҳот»).

ДАРЗГИРӢ درزگیری марбут кардан ва камоли васл кардани ду чизро бо ҳам.

Фасли доли муҳмала маъа зои арабию форсӣ

ДУЗДИ ҲИНО دزدچنا сифедӣ, ки дар дасту по баъди бастанӣ ҳино монад (аз «Чароғи хидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

ДИЖҲУХТ دژخت ба маънии Бай-тулмуқаддас (аз «Бурҳон»).

ДИЖ دژ ба маънии қалъа ва ҳисор; ва ба маънии зишт ва бад низ (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироч» навишта, ки диз (билқаср ва зои арабӣ) ба маънии қалъа; ва баъзе ки ба зои форсӣ навиштаанд дуруст набошад. Пас ба зои арабӣ саҳеҳ аст.

ДАЖМИЛАШ//ДАЗМИЛАШ // دژملش дар туркӣ ба маънии ораста.

ДИЖХИМ دژخيم ба маънии бадхислат ва зиштхӯ (аз «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Сироч»).

ДАЖАМ دژم ба маънии афсурда ва андуҳгин (аз «Ҷаҳонگیرӣ»); ва дар «Бурҳон» ба қасри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне диҷам)*; ва баъзе аз муҳаққикни навишта, ки диҷам (ба қасри аввал ва фатҳи сонӣ) ошуфта ва баддимоғ. Ва ин дар асл диҷан буд, ба маънии ошуфта ва хашмгин.

ДУЖАН دژن ҳар қиз, ки мазаи он тез бошад (аз «Бурҳон»).

ДИЖИ РҶИИН دژوئين номи қалъае, ки духтарони Гуштосп дар вай маҳбус буданд. Исфандиёр он қалъаро фатҳ кард ва хоҳарони худро баровард; ва диҷи рӯйин гоҳе *мирод* бошад аз осмон.

Фасли доли муҳмала маъа сини муҳмала

ДАСТУПО دستوپا ба маънии саъю талош (аз «Мусталаҳот»).

ДАСТБОЛО دستبالа ба маънии ғолиб ва муаззаз.

ДАСТИ МУСО دست موسи киноя аз офтоб.

ДАСТИ ЧАРБ دست چرب ба маънии имдод ва ионат (аз «Мусталаҳот»).

ДУСУМАТ دستومت ба маънии чизе ки ба ҳиндӣ чикнайӣ гуянд, хоҳ аз рағғани кунҷид ва ғайра бошад, хоҳ аз рағғани гов, хоҳ аз пих.

ДАСТ دست нух маънӣ дорад; аввал маъруф аст, ки ба арабӣ онро яд гуянд; дуввум фонда ва нафъ; ва сеvvум нурут ва зафар ва ғалаба; ҷаҳорум садр ва маснад, ки онро чорболиш низ гуянд; панҷум қувват ва қудрат ва тувонӣ; шашум тарз ва равиш ва қонда; ҳафтум як қизи тамои, чун *як даст чоми* ва *як даст силох*; ҳаштум қарат ва мартаба, чун *як даст бозӣ* ва *як даст сафар*, ба маънии як қарат бозӣ ва як мартаба сафар; нуҳум дасту ва вазир (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Рашидӣ» ва «Латонф» ва «Кашф»); ва дар «Бурҳон» сивои маънии мазкура ба маънии фурсат ва ба маънии мургони шикорӣ низ навишта; ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки даст ба маънии фурсат низ омада; ва ба маънии маснад ва чорболиш арабист, лекин форсиён низ истеъмол кардаанд; ва ба истилоҳи атиббо иҷобати табиатро низ гуянд, ки дафъи фузлаи гизост.

ДАСТ БАР РҶИ ДАСТ دست بروى دست бекор ва муаттал будан (аз «Мусталаҳот»).

ДАСТПУХТ دست پخت пухтаи даст ва парвардаи даст (аз «Баҳори Аҷам»).

ДАСТРАНЧ دست رنج касб ва пеша ва санъат; ва меҳнат ва машаққат; ва учрат ва музде, ки дар қори даст пайдо мешавад (аз «Бурҳон» ва манқул аз «Маҷмаъ-ул-фурс» ва «Шарафнома» ва «Сикандарӣ» ва «Мусталаҳот»).

ДАСТПЕЧ دست پيچ ба маънии дастовез ва зареъа (аз «Чароғи хидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

ДАСТБҶУРД دست ببرد ба маънии ғалаба ва фирӯзӣ (аз «Бурҳон»).

ДАСТБАНД دست بند икди гавҳарни, ки занон бар даст банданд (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Баҳори Аҷам» навъе аз рақс, ки раққосон

- дасти якдигар бо ҳам гирифта рақс кунанд.
- ДАСТМУЗД** *دست‌مزد* учрат ва муздури (аз «Мусталахот» ва «Бурхон»).
- ДАСТУР** *دستور* конун ва қоида ва тарз ва ойин; ва ба маънии руҳсат ва иҷозат; ва ба маънии вазир ва амири соҳибмаснад; ва ин лафз мураккаб аст аз лафзи даст, ки ба маънии маснад ва кудрат бошад ва аз лафзи вар, ки ба маънии соҳиб ояд. Ба чихати таҳфифи моқабл вовро сокин карданд, чунонки дар **ганчур** ва **ранчур**; ва **дустур** (биззам) *муарраби* ин аст, чаро ки вазни **фаълул** (билфатҳ) дар арабӣ наёмада (аз «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Рисолаи муарработ»).³⁴
- ДАСТЕР** *دستيار* мададгор; ва ба маънии силоҳ низ омада.
- ДАСОТИР** *دساتير* *ҷамъи дастур*.
- ДАСТҚОР** *دست‌کار* ба маънии санъат; ва ба маънии сонеъ ва устоди хунареманд (аз «Мусталахот»).
- ДАСТБАСАР** *دست‌بسر* мутахайир ва мутаассиф; ва баъзе ба маънии саломӣ низ гуфтаанд (аз «Баҳори Аҷам»).
- ДАСТПАРВАР** *دست‌پرور* парваришёфта аз даст (аз «Мусталахот»).
- ДАСТИ ХАР** *دست‌خر* *киноя аз к...* хар, лихозо дар каломӣ кудамо ба маънии дашноми муғаллаза омада (аз «Баҳори Аҷам» ва «Чароғи хидоят» ва «Сироч-ул-луғот»).
- ДАСТГИР** *دست‌گیر* гирандан даст ба рои муованат ва мададгорӣ; ва ба маънии дастгирифташуда низ омада, яъне гирифторм ва қайдӣ; ғараз, ки ба маънии исми фонил ва исми мафъул хар ду омада (аз «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам»).
- ДАСТАИ ШАМШЕР** *دسته شمشير* номи олатест, ки бад-он тир рост кунанд; ва баъзе гуфта, ки онро ба хиндӣ банк гӯянд ва бад-он тир метарошанд (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).
- ДАСТАФРОЗ** *دست‌افراز* ба маънии олаи кори пешаварон ва косибон, ки ба хиндӣ ҳатҳияр гӯянд, мисли теша ва ранда ва дурафш ва амсоли он (аз «Латоиф»).
- ДАСТОМУЗ** *دست‌آموز* парваришёфта бар даст (аз шарҳ).
- ДАС** *دس* ба маънии монанд (аз «Бурхон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **дас** ба маънии монанд, ё он ки *муҳаффафи дес* (*ديس*) бошад. Дар ин сурат билкаср (яъне дис)* сахеҳ.
- ДАСТХУШ** *دست خوش* ба маънии чи-зе ки аз молиши даст фарсуда ва музмахил шуда бошад; ва ба маънии очиз ва забун ва зердаст ва мағлуб; ва ба маънии шахсе ки масхара бошад (аз «Бурхон» ва «Чохор шарбат» ва «Рашидӣ» ва «Латоиф» ва «Баҳори Аҷам»); ва Хони Орзу дар «Шарҳи Сикандарнома» ба маънии кудрат ва истеъмол ва машқ низ навиштааст.
- ДАСТКАШ** *دست‌کش* озмоиши дасти фарсудашуда; ва ба маънии тухфа низ омада; ва дар «Мусталахот» ба маънии асои кӯркаш ва ба маънии мағлуб низ навишта.
- ДАСТБОФ** *دست‌باف* *киноя аз осон*.
- ДАСТОРБУЗУРГ** *دستار بزرگ* қалтабон (аз «Мусталахот»).
- ДАСТУДИЛ//ДАСТУ ДИЛ** *دست‌ودل* ба маънии қувват ва химмат.
- ДАСТ БАР ДИЛ** *دست بردل* *киноя аз* бекарор ва музтариб, зеро ки хар киро дил метапад даст бар дили худ мегузорад; ва дар «Шарҳ-ушшуаро» ба маънии очиз; ва **даст бар дил** ғузоштан ба маънии тасалли кардан низ омада ва манъ кардашуда ва боздошташуда (аз «Хиёбон» ва «Баҳори Аҷам»).
- ДАСИМ** *دسم* ба маънии чарб; ва ба фатҳатайн (яъне **дасам**)* чарбӣ ва чарб шудан (аз «Мунтахаб»).
- ДАСТИ КАЛИМ** *دست کليم* *киноя аз* офтоб.
- ДАСТОН** *دستان* *ҷамъи даст*, бар хилофи қиёс; ва номи Зол, ки падари Рустам буд; ва ба маънии макру хила; ва ба маънии суруд ва нағма ва овоз; ва ба маънии афсона (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **дастон** (ба фатҳ) *ҷамъи даст*, хилофулқиёс; ва макру хила; ва лақаби Золи падари Рустам, чаро ки ба

- афсуну макр машхур буд, ки Симуриги пеши ӯ хозир мешуд.
- ДАСТБАРАНЧАН** دست برنجن зеварест монанди халқа, ки занон бар сояд пушанд, ба хинди канган гӯянд (аз шарҳи «Нисоб»).
- ДАСТАРХОН** دسترخوان *мухаффафи дасторхон* аст, чаро ки он чомаест, ки возеъ онро ба чихати пӯшидани хони таом ваъз карда. Ва чун таом хуранд онро зери хон густуранд.
- ДАСТ ДОДАН** دست دادن муяссар шудан ва байъат кардан (аз «Сироч»).
- ДАСТХУН// ДАСТИ ХУН** دست خون ба маънии охири бозӣ, ки баъд аз бохтани молу асбоб бозанда ба хуни худ дов ниҳад (аз «Шарҳи касоиди Хоқонӣ»).³⁵
- ДАСТ ШУСТАН** دست شستن ноумед шудан (аз «Сироч»).
- ДАСТ ҒОТАН** دست یافتن ғолиб шудан (аз «Бурҳон»).
- ДАСТУ ДАҲАН БА ОБ ҚАШИДАН** دست و دهن با آب کشیدن ба истилоҳи мазаҳи шиъиён ба маънии вузӯст (аз «Чароғи хидоят»).
- ДАСТ БАР БАР НИҲОДАН** دست بر برنهادن ба маънии салом кардан; ва саломӣ мардуми вилоят чунин бошад, ки даст ба сина ниҳанд.
- ДАСТ ДАР ОСТИН ҚАШИДАН** دست داشتن در آستین کشیدن муаттал мондан ва мавкуф кардан.
- ДАСТ СУТУНИ ЗАНАХ МОНДАН** دست ستون رنج ماندن *киноя* аз мутаҳайир мондан.
- ДАСТ БАР ДИЛ ГУЗОШТАН** ва **НИҲОДАН** دست بردل گذاشتن و نهادن тасалли кардан (аз «Чароғи хидоят»).
- ДАСТ АЗ ЧИЗЕ БАРКАНДАН** دست از چیزی برکنندن тарки он кардан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТ БАР АБРУ ГИРИФТАН** دست بر ابرو گرفتن тоби наззора наёвардан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТПАЙМОН** دست پیمان он чи аз нақду чинс ва зевар қабл ва музавҷат ба арӯс диҳанд; ва маҳри муаччал ва қобин ва асбоби домодӣ (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайри он).
- ДАСТ ФУРУ ҚУФТАН** دست فرو گرفتن омодаи куштӣ шудан.
- ДАСТ ҚУСТАН** دست جستن гадоӣ кардан.
- ДАСТ БАРДОШТАН** دست برداشتن дасти худ бар замин ба зӯр ниҳода харифро ба даъвӣ гуфтан, ки «дасти моро аз замин бардор!» (аз «Шарҳи Гулкушті»).
- ДАСТ БОЛО ҚАРДАН** دست بالا کردن *киноя* аз тазаллум ва фаръед (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТИ ЧАРЪ БАР САР ҚАШИДАН** دست چرب بر سر کشیدن изҳори шафакат ва мудоро кардан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТ БАР ТАРКАШ ЗАДАН** دست بر ترکش زدن мухайёи ҷанг шудан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТ БА ДОМОН ДОДАН** دست بدامان دادن мурид шудан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТ ПЕШ ДОШТАН** دست پیش داشتن манъ кардан; ва *киноя* аз гадоӣ низ (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТ АФШОНДАН** دست افشاندن рад кардан ва тарк кардан; ва ба маънии рақс кардан низ омада.
- ДАСТ ДАР ГИЛ ДОШТАН** دست در گل داشتن мустаъиди таъмир будан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТ ДАР КАМАР ДОШТАН** دست در کمر داشتن раъноӣ ва худнумоӣ кардан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТ БАР ПУШТ ЧАНБАР ҚАРДАН** دست بر پشت چنبر کردن ба маънии даст бар пушт халқа кардан, яъне ҳар ду дасти муҷрим дар паси пушти ӯ ба ҳам бастан.
- ДАСТОР БАР ЗАМИН ЗАДАН** دستار بر زمین زدن *киноя* аз доди худ хостан ва аҷзу илҳоқ кардан (аз «Мусталаҳот»).
- ДАСТАНБҶА** ва **ДАСТАНБҶУ** دستنبريه و دستنبره бошад мураккаб аз атриёт ва онро ба чихати бундан дар даст доранд; ва ҳар меван хушбӯ, ки онро бибӯянд; ва самаре бошад кӯчактар аз харбуза, ки онро ба хиндӣ қачрӣ номанд (аз «Бурҳон»).
- ДАСТОРЧА** دستارچه рӯмол ва шуккаи алам ва камарбанд; ва ба маънии

рӯмол, ки дар гулӯи асп банданд; ва ба маънии хадия ва тухфа; ва ба маънии муборакбод додан низ навиштаанд (аз шуруҳ).

ДАСТГОҲ دستگاه сармоя ва асбоб; ва ба маънии мағлуб низ омада; ва корхонаи аҳли хирфа; ва ба маънии масҳара (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи хидоят»).

ДАСТМОЯ دستمایه ба маънии сармоя.

ДАСТГАҲ دستگه ҷои садр ва маснад, ҷаро ки даст ба маънии маснад омада; ва ба маънии қудрат ва сомон.

ДАСТБАСТА دست بسته ба маънии аҷиб ва ғариб; ва он сифати қор воқеъ шавад, ҷунонки гӯянд: «Фулӯи қор(и) дастбаста қард» (аз «Сироч-ул-луғот»).

ДАСТА دسته масҳара; ва ба маънии ҷамъе аз мардум (аз «Мусталаҳот»).

ДАСТВОНА ва **ДАСТИНА** دستوانه و دستینه зеварест, ки занон дар сонд банданд (аз «Мусталаҳот» ва «Бурҳон»).

ДАСТУРИ دستورӣ руҳсат ва иҷозат (аз «Рашидӣ» ва «Сурурӣ»).

ДАСТБОЗИ دست بازی зӯрозмоӣ бо қуввати даст ва мулоабат бо маъшуқ қардан ва бозии шагранҷ, ба ҳар муҳра, ки даст ниҳанд ҳамонро бозанд (аз «Мусталаҳот»).

ДАСТЧАРБӢ دست چربی имдод ва ионат қардан ва сарват ва мукнат (аз «Баҳори Аҷам»).

Фасли доли муҳмала маъа шини муъҷама

ДАШТ دشت саҳро; лекин ин лафзи арабист ва назди ақсар муштарак аст (аз «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»); ва биззам (яъне душт)* ба маънии бад ва зишт (аз «Рашидӣ»); ва ба ин маънӣ дар форсӣ ва ба ҳиндӣ китобӣ муштарак аст.

ДУШХОР دشخوار ба маънии мушқил ва душвор (аз «Рашидӣ» ва «Кашф» ва «Сироч» ва «Бурҳон»).

ДУШВОР دشوار мураққаб аз душ ба маънии зишт ва вор қалмаи нисбат (аз «Баҳори Аҷам»).

ДАШ دش худ оростан (аз «Латоиф»); ва биззам (яъне душ)* ба маънии бад ва зишт; ва аз ин маъхуз аст душном, яъне номи зишт; ва душман ба маънии баднафс ва душвор ва душхор, яъне мушқил, зеро ки мушқил монанди зишт аст дар танаффури табиат (аз «Рашидӣ»).

ДАШТИБАЕЗ دشت بیاض номи ҷоест дар Хуросон, ки Валии Даштибаёзии шоир аз он ҷост (аз «Чароғи хидоят»).

ДУШНОМ دشنام дар асл душтном буд, душт ба маънии зишт ва ном иборат аз алқоб ва хитоб.

ДУШМАНКОМ دشمن کام касе ки ба ҳасби муроди душманон харобу камбаҳт ва залил бошад.

ДУШМАН دشمن мураққаб аз лафзи душ, ки ба маънии бад ва зишт аст ва лафзи ман, ки ба маънии нафс ва зот аст. Пас душман ба маънии баднафс бошад; ва ин лафз гоҳе ба маънии муфрад ояд ва гоҳе ба маънии ҷамъ (аз «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам»); ва шорехи фозил навишта, ки дар асл душтман буд, ҷи душт ба маънии бад ва зишт ва ман ба маънии дил ва табъ. Пас маънии таркибии он баддил ва зишттабъ бошад. Муаллиф гӯянд, ки дар ин лафз тавофуқи лисонӣ аст ба форсӣ ва ҳиндӣ.

ДАШНА دشنه ханҷар (аз «Бурҳон» ва «Сироч»); ва дар «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Кашф» билқаср (яъне дишна)* аст.

Фасли доли муҳмала маъа аини муҳмала

ДАЪВАТ دعوت хондан қасеро барои додани таом ва ғайра; ва билқаср (яъне диъват)* ба писарӣ хондан; ва дар насаб даъво нумудан (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ДАЪВАВОТ دعوات ҷамъи даъват, ки ба маънии дуъост (аз «Хиёбон»); ва ба суқуни айн (яъне даъвот)* ҳатост.

ДАЪАТ دعمت роҳат ва таносонӣ (аз «Суруҳ»).

ДИЪОМАТ دعامت сутун ниҳодан иморатро (аз «Қанз»).

ДУЪОБАТ دعايت музоҳ ва зарофат (аз «Мунтахаб»).

ДУЪОИ КАДАҲ دعاى كده номи дуъоест (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Бахори Аҷам» ба маънии намози истиско.

ДАЪ دع ба маънии бигзор; ба ин маъни сифати амр аст; ва ба фатҳи аввал ва ташдиди айн масдар аст, ба маънии дафъ қардан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ДАЪОИМ دعائم пояҳон тахт ва сутунҳои иморат ва ғайра; *ҷамъи диъомат* (ки ба каср аст).

ДУЪО ҚАРДАН ва **ДУЪО ГУФТАН** دعا کردن و دعا گفتن руҳсат қардан ва вадӯ шудан (аз «Мусталаҳот»).

ДАЪВО БА КУРСИ НИШОНДАН دعوى بکرسى نشاندين даъворо ба далоли ва гувоҳон собит қардан.

ДУЪОИ ЧАВШАН دعاى چوشн дуъон маъруф, ки дар рузи ҷанг барои ҳифзи худ хонанд (аз «Мусталаҳот»).

ДУЪОИ БОРОН دعاى باران намози истиско (аз «Мусталаҳот»).

ДАЪОВО//ДАЪОВИ دعواى ҷамъи даъво//даъвий, ҷунонки *фатво* ва *фатовӣ*; ва ба касри вов (яъне *даъовӣ*)* низ дуруст аст (аз «Шарҳи усули Акбарӣ»).

ДАЪИЙ دعوى бар вазни *фаъил*; ба фарзандӣ гирифташуда, ки онро мутабаъно низ гуянд; ва ба маънии ҳаромзода ва валадуззино низ омада (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф»).

Фасли доли муҳмала маъа
ғайни муъчама

ДАҒЛАТМИШ دغلتمش дар туркӣ ба маънии суфташуда.

ДАҒАЛ دغل макру ҳила; ва ба маънии маккор ва хилағар ва дағобоз; ва ба маънии симу зари носара (аз «Бурҳон»).

ДАҒДАҒА دغدغه ба маънии тарсу бим ва ташвиш ва майл нумудан ба чизе; ва ба касри аввал ва солис (яъне *дигдига*)* хориш ва ҳаракати паиҳам ва ҷунбидани ан-

густон зери бағал ва паҳлуи касе, то ба ханда уфтад (аз «Бурҳон» ва «Бахори Аҷам»).

Фасли доли муҳмала маъа фо

ДАФТАР دفتر маҷмуъаи ҳисоб; ин лафзи форсист (аз «Сироч»).

ДАФОТИР دفاتر *ҷамъи дафтар*; аз олами фаромин, ки *ҷамъи фармон* аст.

ДАФ دت дар форсӣ номи сози маъруф; ва биззам ва ташдиди *фо* (яъне *дуффо*)* дар арабӣ номи ҳамон сози маъруф; ва билфатҳ ва ташдиди *фо* (яъне *даффо*)* дар арабӣ ба маънии паҳлу (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ДАФҚ دفق резонидани об (аз «Қанз»).

ДАФН دفن дар замин пинҳон қардан (аз «Мунтахаб»).

ДАФОИН دفائى *ҷамъи дафина*, ки молҳои мадфун бошад.

ДАФИН دفين пӯшида (аз «Латоиф»).

ДАФТИН دفتين шонаи ҷулоҳа, ки дар бофтаи ҳар бор ба даст ҳаракат медиҳад (аз «Бурҳон»); ва дар «Бахори Аҷам» навишта, ки ба маънии муқаввои хушнависон ва наққошон, қӣ дар он қоғазҳои худро ба эҳтиёт нигоҳ доранд, низ омада.

ДИФЪ دفع бар вазни *фиъл* (билкаср); ба маънии мавсимӣ гармо ва ҷон гарм; ва баҷои уштур ва пашми уштур (аз шуруҳи «Нисоб»).

ДАФИНА دفينه моле, ки дар зери замин дафн қарда бошанд.

ДИФЛО دفلى харзаҳра (аз «Бурҳон»).

ДАФТАРИ НАМАДИ دفتر نمادى харфа беасл ва фарҷи зан; ва китоби намади ва баёзи намади низ гуянд (аз «Мусталаҳот»).

Фасли доли муҳмала маъа қоф

ДИҚҚИ ШАЙХУХАТ دق شيخوخات юбусате бувад, ки бар мизоҷ ғолиб шавад бе ҳарорат; ва ин мушобеҳ ба диқ бошад ва аксар машоихро хо-

дис шавад ва аломати он лоғарӣ ва дуруштии пӯст.

ДАҚҚУЛҲАСИР دق الحصير бӯрьёқубӣ; чун касе хонаи нав созад ва таоме муҳайё гардонад ва мардумро даъват кунад, онро дар Аҷам бӯрьёқубӣ ва дар Араб даққулҳасир гӯянд; ва ба маънии меҳнат ва машаққат ннз ояд (аз «Латиф»).

ДАҚ АЗ ДИЛБАР دق از دلبر номи фанне аз куштӣ (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Чароғи ҳидоят» ба маънии хушоянда; муаллиф гӯяд, ки ин исми мураккаб аст аз ҷаҳор лафз; дақ (билфатҳ) ба маънии қўфтагӣ ва малол аст ба сабили маҷоз.

ДАҚЕНУС دقيانوس номи подшоҳи золим, ки асҳоби каҳф ба хавфи ӯ аз шаҳри худ гурехта дар ғор пинҳон шуда буданд (аз «Латиф»).

ДАҚ دق ба маънии гадоӣ; ва навъе аз либоси пашмина; ва ба маънии эътироз ва муоҳиза кардан дар кори касе; ва навъе аз акмишаи нафис; ва билфатҳ ва ташдид (яъне даққ)* қўфтан ва орд кардан; ва билкаср (яъне диққ)* борик ва андак; ва номи иллатест, ки одамиро борик кунад (аз «Бурҳон» ва «Латиф» ва «Мунтахаб» ва «Муайид»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки дақ ба маънии гадоӣ миҷоз аст, зеро ки он дари дигаронро қўфтан аст барои таҳсили муроди худ.

ДАҚИҚ دقيق орд ва борик ва чизи андак ва чизи борик (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

ДАҚУ ЛАҚ دق لق муарраби дақу лақ аст, ба маънии саҳрон беғиёху дарахт (аз «Рашидӣ»).

ДУҚОҚ دقان борик ва андак; ва ба каср (яъне диқоқ)* ҷамъи дақиқ, ки ба маънии борик аст; ва билфатҳ ва ташдиди сонӣ (яъне даққоқ)* қўбанди чизе ва қассор, ки ҷомаро меқўбад ва ордфуруш (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ДАҚАЛ دقل тири каштӣ ва нахли пурбор ва хурмои забун (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ДИҚҚА دقه борикӣ ва хасоса; ва биззам (яъне дукқа)* гарду ғубор ва намаки бо тавобил омехта (аз

«Мунтахаб»); ва билфатҳ ва ташдиди қоф ва дар охир ҳои нисбати форсӣ (яъне даққа)* ба маънии чўбе, ки ба он чизеро қўбанд ва либоси гадоӣ.

ДАҚИҚА دقيقه чизе ки борик бошад; ва ба истилоҳи ҳайъат ва нучум дақиқа ба маънии як ҳисса аз шаст ҳиссаи дараҷа; ва тамоми дараҷаҳои фалак сесаду шаст бошанд. Бидон ки фалакро дувоздаҳ бурҷанд ва ҳар бурҷро сӣ дараҷа ва ҳар дараҷаро шаст дақиқа ва ҳар дақиқаро шаст сония.

Фасли доли муҳмала маъа
кофи араби ва форсӣ

ДАҚУР دقر номи обест миёни Озарбойҷон ва Шервон (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ДАГ-ДАГ دگدگ овози бар ҳам задани дандон аз шиддати сардӣ.

ДАК دك ба маънии тақдири илоҳӣ; ва ба маънии гадо; ва ба маънии муҳкам ва мазбут ва садма ва сода ва беғиёх (аз «Ҷаҳонگیرӣ»); ва дар араби ба фатҳ ва ташдиди коф (яъне дакк)* қўфтан; ва ба маънии ҳамвор (аз «Мунтахаб»).

ДАГАЛ دگل ба маънии дағал, ки мазкур шуд.

ДУКҚОН دقان муарраби дўқон (ки ба таҳфиф аст; аз «Рисолаи муарработ» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Қанз» ва «Муайид»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки дук(к)он (ба ташдид ва таҳфифи коф) ҳар ду саҳеҳ ва дўқон (دقان) ба вов маҳзи ғалат аст; ва қиёс бар динор (دينار), ки дар асл диннор (دينار) буд, ба ташдиди нун бечост, зеро ки қиёс дар забон пеш намеравад, магар дар сурати омадани лафз; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки дукқон битташдид аст, форсиён ба таҳфиф хонанд ва навиштан ва хондани он ба зиёдати вов хатост.

ДАКОКИН دكابين ҷамъи дукқон аст (аз «Қанз»).

ДУҚҚОН ГАРДИДАН دقان گردیدن қиноя аз гармин бозор ва пурмоя будани дукқон (аз «Мусталаҳот»).

ДУҚҚА دقه муҳаффафи дукқон (аз «Мусталаҳот»); ва ба фатҳ ва таш-

дид (яъне дакка)* *муфарраси* дҳакка, ки лафзи хиндист, тарчамаи садма.

ДАГЛА دگل кабои сипохиён, ки маъруф аст.

Фасли доли муҳмала маъа лом

ДИЛИ ШАБ دل شب нисфи шаб (аз «Бурҳон»).

ДАЛОЛАТ دلالت роҳ нумудан; ва ба истилоҳ будани шайъ ба ин ҳайси-ят, ки лозим мешавад аз алами он шайъ алам бар шайъи дигар, чунончи аз алами вучуди маснӯъ алам бар вучуди сонёъ хосил мешавад; ва аксоми далолат бисёёр аст.

ДИЛҲОС دلهاк ба маънии шери дарранда, ки онро асад гӯянд (аз шарҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ДИЛОС دلاص ба маънии зиреҳи оҳанӣ, ки рахшанда бошад; ва ба маънии рӯшан ва тобон низ омада (аз «Қанз» ва «Латоиф»).

ДАЛҚ دلق масдар аст, ба маънии лағзонидан; ва навъе аз пашмина, ки дарвешон пушанд; ва фурумоя ва нокас; ва ба фатҳи аввал ва касри лом (яъне далққ)* ба маънии теззабон; ва ба фатҳатайн (яъне далаққ)* *муарраби* дала, ки гурбаи сахроист, аз пусти он пустин созанд (аз «Латоиф» ва «Суруҳ» ва «Мунтахаб»).

ДАЛҚ دلк ба даст молидан баданро ва молиш додан (аз «Мунтахаб»); ва ба фатҳатайн (яъне далаққ)* заволи офтоб ва ғуруби сиёҳӣ (аз «Латоиф»).

ДАЛЛОҚ دلاک он ки дар ҳаммом андоми мардумро бимолад ва киса кунад (аз «Латоиф»).

ДУЛУҚ دلوق гаштани офтоб аз бо-лои сар ва фуру шудани офтоб; ва билфатҳ (яъне далуққ)* он чи бар-тан моланд, чун равған ва хушбӯ (аз «Мунтахаб»).

ДАЛҚАҚ دلقق номи масҳара (аз «Латоиф»).

ДАЛАЛ دلл нозу карашма.

ДАЛОЛ//ДИЛОЛ دلال ғамза ва ишора ба чашм (аз «Бурҳон»); ва дар

«Мадор» ва «Муайид» ва «Сурурӣ» ба касри аввал (яъне дилол)* ба маънии ноз.

ДУЛМУЛ دلمل бар вазни булбул; на-хӯди хом ва сабз, ки дар ғилоф бошад ва онро бирьён кунанд; ва ҳар ғаллаи хоми сабз, ки бо хӯшай он бирьён карда бихӯранд, хоҳ чав, хоҳ гандум ва мисли он (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ДУЛДУЛ دلدل номи модаастаре сафеди ба сиёҳӣ монил, ки ҳокими Исқандария ба ҳазрати расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама фиристода буд ва он ҳазрат ба амирулмуъминин Алӣ қаррамаллоҳу ваҷҳаҳу баҳшида буд барои суворӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ДАЛЕЛ دليل роҳбар ва роҳнумо; ва дар истилоҳи аҳли мунозара иборат аст аз он чи лозим ояд аз до-нистани вай донистани чизе дигар; ва дар истилоҳи атиббо бавли ран-чурро гӯянд, ки табиб марази бе-мор аз он маълум мекунад (аз «Латоиф»).

ДАЛБОДАЛ دلبادل номи хаймаи ка-лон.

ДИЛ ДОДАН دل دادن далер сохтан.

ДИЛУ ЧОНРО ЯКЕ ҚАРДАН دل و چاردا يکي کردن камолӣ эҳтимом дар коре қардан.

ДИЛ БА ДАРЪЕ ҚАРДАН دل بديرا کردن киноя аз саховати фавқулмақдур (аз «Мусталаҳот»).

ДИЛ БА ЧИЗЕ ДУХТАН دل بچيزي داختن мутаваҷҷеҳ қардани дил ба чизе (аз «Мусталаҳот»).

ДИЛ ГИРИФТАН دل گرفتن рағбат қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДИЛ БАР ЛАБ ДАВИДАН دل بر لب دويدن киноя аз гирьяи хунӣ қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДИЛДИЛ ҚАРДАН دل دل کردن бе-қарорӣ қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДИЛ ДАВИДАН دل دويدن ошиқ шудан ва тамаъ қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДАЛВ دلو зарфе ки бад-он об аз чоҳ кашанд; ва номи бурчи фалак, ки вабולי офтоб дар он аст.

ДАЛИДА دلیده галлаи аз осие ши-
каста, ки орд нашуда бошад (аз
«Бурхон» ва «Сироч»).

ДАЛЛОЛА دلالة зане, ки дигар за-
нонро бадроҳ кунад.

ДАЛМА دلمه шире, ки баъд аз моя
задан баста шавад (аз «Сироч-ул-
луғот»).

ДИЛРУБОЛИҚДА دلربالقهه яъне дар
дилрубой; лиқ дар туркӣ аломати
масдар аст, мисли моқ ва лафзи да
(ба фатҳи дол) ба маънии дар, ки
аломати зарфият аст.

ДАЛА دله гурбаи сахроӣ (аз шарҳи
«Нисоб»); ва дар «Мусталаҳот» ва
«Баҳори Аҷам» ба маънии рӯбоҳи
сифед; ва номи зани хилагар.

ДАЛОИЛИ САЛОСА دلالت لثلاثе дар
истилоҳи сӯфиён фано фишшайҳи
ва фано фиррасули ва фано филло-
ҳи; ва назди мантиқин далолати
мутобиқати ва далолати тазамманӣ
ва далолати илтизомӣ.

ДАЛИЛИ دليلي навъе аз себ аст.

ДИЛДИҲИ دلدهي тасалли кардан ва
далер кардан ва ошиқ шудан (аз
«Чаҳонгирӣ» ва «Чаҳор шарбат» ва
«Мусталаҳот»).

ДИЛГАРМИ دل گرمي ба маънии ма-
дад.

ДИЛБАСТАГИ دل بستگی алоқаи маъ-
навӣ.

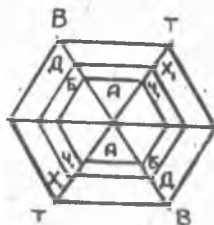
ДАЛОЛАТИ МУТОБИҚИ دلالت مطابقي
он аст, ки лафз бар тамоми мавзӯ
лаҳ худ далолат кунад, чунонки
далолати лафзи инсон бар маҷмӯъ-
аи ҳайвони нотик, ки мавзӯ лаҳ
ӯст; ва инро мутобиқӣ ба ҳамин
сабаб гӯянд, ки мутобиқати лафз
бар тамоми мавзӯ лаҳ аст, ки ҳай-
вони нотик бошад. Ва бидон ки
мавзӯ лаҳ маънии вазъиро гӯянд,
ки возеъ барои ҳамин маънии лаф-
зиро вазъ карда бошад ва мадлул
маънии муродиро гӯянд.

ДАЛОЛАТИ ТАЗАММАНӢ دلالت
تضمني он аст, ки далолати лафз бар
қузвӣ мавзӯ лаҳ бошад дар зимни
далолати мутобиқӣ, чунонки дало-
лати лафзи инсон бар ҳайвон ё бар
нотик дар зимни маҷмӯъаи ҳайво-
ни нотик; ва инро тазамманӣ барои
ҳамин гӯянд, ки мадлул, яъне ҳай-
вон ё нотик дар зимни мавзӯ лаҳ,

ки ҳайвони нотик бошад, малҳуз
ва мафҳум мешавад.

ДАЛОЛАТИ ИЛТИЗОМӢ دلالت التزامي
он аст, ки далолати лафз ба таба-
ийяти далолати мутобиқӣ бар чизе
бошад, ки он чизе хорич аз ҳақи-
қати мавзӯ лаҳи он лафз бошад,
магар лозим он бувад, чунончи да-
лолати лафзӣ инсон бар қотиб ва
зоҳик дар зимни маънии ҳайвони
нотик. Ва инро илтизомӣ барои он
гӯянд, ки мадлул, яъне қитобат ва
зиҳк лозими мавзӯ лаҳ аст, ки
ҳайвони нотик бошад.

ДАЛЕЛИ ТУРСӢ دليل ترسی иборат
аз бурҳони турсист. Ва ин чун бур-
ҳони сулламист, ки мазкур шуда.
Ва ба ин бурҳони турсӣ собит ме-
кунанд дар илми ҳикмат мутаноҳӣ
будани абъод ва ибтол менумоянд
адами таноҳни абъодро. Ва турсӣ
аз он гӯянд, ки дар ин баҳс шакле
мекашанд ба сурати турс, яъне си-
пар ба ин вазъ.

Фасли доли муҳмала маъа мим

ДИМО دماء хунҳо; ва ин қамъи дам
аст, ки ба маънии хун бошад.

ДАМОСАТ دماست нармӣ ва ҳамвори
хар чиз; ва нармхӯӣ.

ДАМИ АСАД دم اسد дам ба маънии
даъво ва асад лақаби ҳазрати Алии
Муртазо қаррамаллоҳу ваҷҳаҳу; ва
хулосаи маънии дами асад даъвии
муҳаббати Алии Муртазост.

ДАМОР دمار ба маънии ҳалок (аз
«Мунтахаб»); ва дар форсӣ ба кас-
ри аввал (яъне димор)* шухрат
дорад, аз олами хироч ва ривоч; ва
ин навъе аз тафрис аст. Ва тафси-
ли ин маънӣ дар таҳқиқи лафзи
хароч гузашт (аз «Ҳиёбон»); ва он

чи нн лафз ба маънии димоғ дар мардум шухрат дорад, ғалати махз аст.

ДАМАР **دمر** манкус (аз «Мусталахот»).

ДУМУЗ **دموز** бедастурӣ дар хонаи кассе рафтан (аз «Қанз»).

ДАМКАШ **دمکش** шахсе ки ҳамроҳи дигаре нағма хонад ва пайравии ӯ кунад ва муайиди овоз шавад; ва ба маънии мутлақи сарондан низ омада (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

ДАМЪ//ДАМАЪ **دمع** ба маънии ашқи чашм; ва ба истилоҳи ҳукамо иллатест, ки об аз чашм берун меояд (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Суроҳ»).

ДУМУЪ **دموع** ашқҳои чашм; ва ин *ҷамъи дамъ* аст, ки ба маънии ашқ бошад.

ДИМОҒ **دماغ** ба маънии мағз; ва аттуббо чунин ташреҳ кардаанд, ки узвест ки маҳалли руҳи нафсонист; ва он мураккаб аст аз муҳ ва аврида ва шароӣни ва ғишои рақиқ, ки мулоқии нафси ӯст ва ғишои сулб, ки ҳамчун битонаи ин ғишост ва мумоси қиҳф аст; ва шакли **ДИМОҒ** мусалласии махрутист. Ва лафзи **ДИМОҒ**-ро ба ин маънӣ, ки мазкур шуд, ба фатҳ (яъне **ДАМОҒ**)* хондан набояд, чаро ки маънии **ДАМОҒ** (ба фатҳи аввал) чизе бар сар кӯфтан аст. Ва касраи лафзи **ДИМОҒ**, ки боло мазкур шуд аз «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф» ва «Латоиф» собит аст. Ва гоҳе лафзи **ДИМОҒ** ба тариқи *маҷоз* ба маънии аҷаб ва тақаббури ва тоқат низ меояд. Ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки **ДИМОҒ** билкаср аст, магар дар муҳовараи форсиён ба фатҳ низ чоиз аст; ба маънии мағзи сар ва ба маънии ниҳват ва ғурури *маҷоз* аст; ва ба маънии нашта ва кайф ва ба маънии хоҳиш, лекин ба ин маънӣ дар маҳалли таъзим ояд.

ДИМАШҚ//ДИМИШҚ **دمشق** шаҳрест пойтахти мулки Шом, бинокардаи Димшоқ ибни Намруд (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»); ва дар «Сихоҳ» ба касри аввал ва фатҳи мим (яъне **ДИМАШҚ**)* фақат; ва дар «Муайид» ва «Мадор» ва «Қашф» ба касра-

тайн (яъне **ДИМИШҚ**)* навиштаанд; ва Хони Орзу дар «Ҳиёбон» навишта, ки лафзи **ДИМАШҚ** аз «Қомус» ба касри аввал ва фатҳи мим маълум мешавад ва қиёс низ ҳамин меҳодад. Дар ин сурат он чи Фозили Чалабӣ дар ҳавошии мутаввал ба касри мим гуфта ва он чи шухрат дорад ва он ки бо ишқ қофия кардаанд, ҳама ашқоле дорад, магар он ки ғуем лафзи аҷамист. Зеро ки Димишқ номи ғуломи Намруди онро бинокарда бар ин тақдир саҳеҳ метавонад шуд, харчанд барои форсиён зарур нест, чаро ки инҳо дар баъзе алфозии арабия тасарруфи ғуна доранд. Ва шореҳи фозил навишта, ки Димишқ (ба касри мим) низ баъзе чоиз доштаанд.

ДУМИ ГУРҒ **دم گرج** киноя аз субҳи козиб, ба эътибори дарозӣ ва борикӣ ва сифедии моил ба сиёҳӣ (аз «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).

ДАМ **دم** дар арабӣ ба маънии хун; ва ин дар асл даман буд, ёи он ҳазф шуд ба касрати истеъмоли; ва дар «Қанз» навишта, ки **ДАМ** дар асл *думуввун* буд; ва дар форсӣ **ДАМ** (билфатҳ) ба маънии нафас ва суҳан ва афсун ва фиреб ва макр ва ҷуръа ва андаке аз об ва анбони боди оҳангарон; ва ба маънии гурури ва буй ва тезии шамшер ва хангом ва вақт ва лоф (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Чароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам» ва шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Мусталаҳот»).

ДАМИМ **دميم** зиштрӯӣ (аз «Латоиф»).

ДАМИ ТАСЛИМ **دم تسليم** вақти мурдан ва чон супурдан; ва ба маънии хомушӣ ва ризоталабӣ (аз «Муайид» ва «Мусталаҳот»).

ДАМИДАН **دميدان** мутародифи рустан; чун дамидани саззаву гул ва баҳор; ва ба маънии ҷӯш задан, чун дамидани хун ва арақ; ва ба маънии дам додан, чун дамидани карно ва най ва сур ва рӯҳ ва нафас ва афсун ва оҳ; ва ба маънии вазидан, чун дамидани бод; ва ба маънии тулӯъ кардан, чун дамидани субҳ ва офтоб ва ғайра лозим ва мутааддӣ ҳар ду омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ДИМОҒ РАСОНИДАН دماغ رسانيدن масту сархуш шудан.

ДИМОҒ СҮХТАН دماغ سوختن мехнати бисъёр кардан ва фикри бисъёр нумудан.

ДАМИ СИЕВУШОН دم سياهوان даво-ест сурхранг, ки онро хуни сиёвушон низ гуянд ва ба арабӣ даммулахавайн(и) номанд.

ДАМОН دمان ба маънии чӯшанда ва даманда; ва киноя аз маст ва хашмнок ва аз ғазоби муфрит фаръёдкунанда; ва ин сифати исми фоил аст аз дамидан; ва зоҳир аст, ки баъзе аз хайвоноат дар ҳолати ғазаб ва мастӣ нафасҳои тунд зананд, чунонки пил ва мори бузург; ва аксар ин лафз дар сифати пил ва аждаҳо ва шер воқеъ мешавад (аз «Бурҳон» ва «Хиёбон» ва «Сироч»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки ин лафз дар сифати паҳанг ва даръе ва сайд низ омада.

ДУМИ ХАР ПАЙМУДАН دم خر پيمودن ҳарзақорӣ кардан (аз «Латониф»).

ДИМАН دمن саргини чамъгашта ва мазбала, ки хокрӯба ва начосат дар он ҷо андозанд; ва ба маънии мутлақи саргин (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

ДАМ ХҶРДАН دم خوردين фиреб хӯрдан (аз «Сироч»).

ДАМ БАСТАН دم بستن хомӯш шудан (аз «Мусталаҳот»).

ДАМ ЗАДАН دم زدن сухан гуфтан (аз «Мусталаҳот»).

ДИМОҒ ГИРИФТАН دماغ گرفتن му-родифи остин ба бинӣ гирифтан (аз «Мусталаҳот»).

ДИМОҒИ БЕҲУДА ПУХТАН دماغ پختهده киноя аз қасрати фикр; ва чун қасрати ҳаракати фикрӣ бо-исн гарми димоғ аст, лиҳозо чу-нин гуфта (аз «Хиёбон»).

ДУМИ ГОВ دم گاو тозненаи бузург, ки гову харро бад-он зананд; ва ба маънии нафирӣ ва қарной ва онро говдум низ гуянд (аз «Лато-иф»).

ДУМИ ГАВ دم گو киноя аз аҳмақ; ва зоҳиран номи фанне аз куштӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

ДАМА دم боду барфи бо ҳам оме-та, ки дар баъзе айёми сармо бу-вад; ва олате бошад аз мис, ки ак-сар ба сурати бат месозанд ва дар шикаму минқори он сӯрохе бувад. Чун қадре об дар шикамаш андох-та бар оташ ниханд, боди тунд аз сӯроҳ ва минқораш беруи меояд ва зуголи бисъёр дар ним соат меаф-рузад; ва ба маънии олати дами-дани оҳангарон (аз «Бурҳон» ва «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Оруз ва «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Сироч»).

ДАМДАМА دمدمه фиреб ва чоплӯсӣ ва макру хила; ва ба маънии нақо-ра ва духул; ва ба маънии овози нақора ва сарқуби қалъаро низ гу-янд ва он бурҷмонанд бошад, ки дар муҳозини қалъаи душман аз ҷу-бу санг ва гил созанд ва болои тӯп-ҳо ниҳода ба қониби қалъаи душ-ман гулаҳо андозанд; ва дар арабӣ ба маънии ҳалок ва зилзила ва хашм ва ғазаб ва азоб (аз «Сироч» ва «Латониф» ва «Бурҳон» ва «Ра-шидӣ» ва «Мунтахаб» ва «Қанза»).

ДАМОМА دامه нақора (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ДАМНА دمنه номи шағолест, ки бисъ-ёр маккор буд ва қиссаи он дар китоби «Қалила ва Димна» мастур аст. Чун у бисъёр маккор буд ба маҷоз бар ҳар маккор ва ҳилагар итлоқ кунанд (аз «Сироч»); ва ба қасри аввал (яъне димна)* ба маъ-нии шағол ва рубоҳ ҳар ду омада (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Су-рурӣ»); ва дар арабӣ саргини бар ҳам нишаста ва пушк (аз «Мунта-хаб»).

ДУМЛҶОБА دم لابه дум чунбонидани сағ; ва киноя аз чоплӯсӣ ва тамал-луқ ва аҷз (аз «Бурҳон» ва «Си-роч»).

ДУМСИЧА دمسچه тоирест кӯчак, ки бор-бор думро ҳаракат медиҳад, ба арабӣ саъва ва ба ҳиндӣ мамула гуянд (аз «Ҷаҳонғирӣ»).

ДАМИ ҚУМРИ دم قمرى номи лахне аз мусикӣ (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ДАМКАШИ دمكشى дар нағмасарой бо дигаре мувофиқат кардан ва ёрии овози дигаре кардан.

ДАМИ НАТЪЙ دم نعلی номи фанне аз куштӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

ДИМЕТӢ ديماطی навъе аз чомаи латиф, ки аз шаҳри Димёт, ки дар мулки Миср аст, оранд.

ДАМАВИ دموی мансуб ба дам, ки ба маънии хун бошад.

Фасли доли муҳмала маъа нун

ДУНЪЕ دنيا ин ҷаҳон; ва маънии асли зани бисёр наздикшаванда аст. Муштак аз дунувв, ки ба маънии қариб бошад, чаро ки дунъё ақраб аст ба сӯи одамай ба нисбати укбо; ё ба маънии зани сахт ва хасис ва нокас, дар ин сурат муаннаси адно-ст, муштак аз диноъат, ки ба маънии нокаси ва забунист (аз «Шарҳи Мақомоти Ҳарирӣ» ва «Сурурӣ» ва «Мадор»); бидон ки алифи лафзи дунъёро ба хилофи алифи лафзи укбо ва зурбо ва нусро ва ғайра ба расмулхати арабию форсӣ ба шакли алиф нависанд, чаро ки инчунин алиф, ки баъди ёи тахтонӣ воқеъ шавад, ба шакли алиф нависанд, чунонки дар *ульё* ва ғайра; магар дар лафзи *Яҳё* аламан ба ё нигоранд.

ДУНБ دنب ба маънии думи баҳоим.

ДИНОЪАТ دنائت бар вазни итоат; ба маънии нокаси ва забунӣ ва пастфитратӣ ва қаминиғӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва ғайри он).

ДАНДОНСИФЕД دندان سفيد ба маънии хандон (аз «Бурҳон»).

ДАНДОНБАЛАНД دندان بلند аспӣ пирсолро гӯянд, ки аз пирӣ дандонаш аз гӯшти беҳи худ андаке берун баромада бошанд (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ДАНОНИР دنائير чамъи динор, чаро ки динор дар асл диннор буд (ба касри дол ва ташдиди нун). Пас нуни аввалро ба ё бадал қарданд. Дар ҳолати чамъ нуни асли, ки ба ё бадал шуда буд, бозомад (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ДАНДОНИ ЗАРДИ МУСИҚОР دندان زرد موسيقار ба шакли дандон чизе дар мусиқор насб кунанд ва бештар ранги он зард бошад (аз «Ҷароғи хидоят»).

ДАНДОНДАРОЗ دندان دراز ба маънии ҳарис. (аз «Баҳори Аҷам»).

ДАНАС دنس чирк ва чиркнок шудан; ва ба фатҳи аввал ва касри нун (яъне данис)* ба маънии чирколу-да, ки ба хиндӣ майла гӯянд (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ДУНБАҚАШҚАК دنب ككك дунба, ки дар ош пазанд; ва кофи севвум барои нисбат аст.

ДАНГ دنگ бар вазни ранг; девона ва хайрон; ва ба маънии аблах ва аҳмак; ва ба маънии нишона ва нуқтаи парқор; ва ба маънии садое, ки аз бар ҳам задани санг ва ғайра барояд; ва шӯру ҳӯи қаландарон; ва билкаср (яъне динг)* чӯбе тавил ва ситабр, ки бад-он шодӣ биқубанд, то биринҷ аз пӯст бадарояд ва олаи шолиқубии гулханафрузон ва қоғазнён (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Ҷароғи хидоят» ва «Латоиф» ва «Мусталаҳот»).

ДУНБОЛ دنبال ба маънии паси чизе ва ақиб ва думи ҳайвонот.

ДАН(Н) دن ба дар форсӣ мустаъмал ба таҳфифи нун; ба маънии хуми бузург ва хуми дароз, ки бар замин нагвонад истод, то дар замин гав накунад; ва динон (ба каср) чамъи он (аз «Мунтахаб» ва «Қомус»); ва лафзи дин (ба касри дол) дар туркӣ тарҷаман ҳарфи аз, ки ба арабӣ тарҷаман он мин ва ан бошад.

ДАНДОН БА КОМ ФУРҮ БУРДАН دندان بكام فرو بردن киноя аз комёб шудан ва муставлӣ шудан ва дар ғазаб шудан (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ДАНДОН ТЕЗ ҚАРДАН دندان تيز كردن тамаъ қардан ва кина қардан (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ДАНДОНКУНОН دندان كنان аҷз ва ил-хох ва зориқунон ва тарсон (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ДАНДОНФИГАН دندان فگان қисме аз моҳӣ, ки гӯшти он бағоят лазизу латиф бошад (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ДУНБА НИҲОДАН دنب نهادن фиреб додан (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ДАНДОН СУРХ ҚАРДАН دندان سرخ كردن рағбат қардан ва хоҳиш қар-

дан (аз «Чаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот»).

ДАНДОН БА ФОРСИ НИҲОДАН *دندان* фаҳмидани ҳарф ва қабул қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДАНДОН *دندان* маъруф; ва бўса (аз «Мусталаҳот»).

ДАНДОН БА ХУН БУРДАН *دندان* *киноя* аз сабр қардан ва хуни чигари худ хурдан.

ДАНДОН БАР ЧИГАР АФШУРДАН *دندان* *бирҷағра* дил бар ҳалок ниҳодан ва чуръат бар қори душвор нумудан (аз «Баҳори Аҷам» ва ғайра).

ДАНДОНИ ҚАРДАН *دندان* шарманда қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДАНДОН НУМУДАН *دندان* ҳаида қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДУНУВ(В) *دنو* наздик шудан ва қурб (аз «Мунтахаб»).

ДАНИЯ *دنيه* нокас ва забун ва сифла.

ДУНБА *دنبه* ба маъни суриш ва думи навъе аз гӯспанд, ки паҳн бошад, ки хиндиён онро чакатӣ номаид; ва *маҷозан* ба итлоки чузв бар қул маҷмуъи гӯспандро дунба гӯянд; ва номи таоме; ва ба маъни макру фиреб низ омада.

ДУНБОЛА *دنباله* чизе ки мушобех ба дунбол бошад; ва дунбол ба маъни думи чаҳорпоён; дар ин сурат ҳарфи хо барон ташбеҳ бошад; ва ба маъни пас ва ақиб низ омада; ба ин маъни ҳарфи хо зонд бошад.

ДАНИИ *دني* ва дар истеъмоли форси ба таҳфифи ё (яъне *дани*)* ба маъни нокас ва пастфитрат ва сифла; ва ба маъни наздикшаванда. Ба маъни аввал муштақ аз *диноъат* ва ба маъни сонӣ муштақ аз *дунув* (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

ДУНЪЯВИ *دنيوي* мансуб ба дунъё; ва ба замми аввал ва қасри нун ва суқун (яъне *дунивӣ*)* ғалат аст; ва дунъёвӣ ба саломат доштани алииқ низ чоиз (аз «Суроҳ»); ва Ибни Ҳоҷ навишта, ки дунъёвӣ ба вов ва дунъёйӣ ба ҳамза ҳар ду ғалат аст.

ДАНДОНЗАНИ *دندان زني* баробарӣ ва хусумат ва душманӣ қардан (аз «Мусталаҳот»).

Фасли доли мұҳмала маъа вов

ДУБОЛО *دوبلا* дучанд ва музоаф.

ДАВОБ(Б) *دواب* чунбидагон; ва ин *ҷамъи* добба аст (ки ба ташдиди бои муваҳҳада бошад), маъхуз аз *дабиб*, ки ба маъни бар замин чунбидан аст ва тои таънис дар добба барои тақдирӣ мавсуфи муаннас бошад, мисли тои забеҳа. Пас добба дар асли луғат ба маъни чунбанд, ки мутлақ қондор бошад. Магар аксар истеъмоли ин лафз дар ҳайвонот аст, ки бар он сувор шаванд ва бор баранд, мисли аспу ҳар ва шутуру фил ва астару чо-муш ва гов (аз «Мунтахаб»).

ДУЛОБ//ДАВЛОБ *دولاب* ҷархе ки ба он аз чоҳ об қашанд; ва ин *мурраби дулоб* аст, ки ба вови маҷхул бошад; ва *даволиб ҷамъи* он (аз «Мунтахаб» ва ғайри он); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки *дулоб* ба истилоҳ парешонхолоӣ, ки аз яке қарз гирифтани ба дигар қарзхоҳ додан.

ДАВОЛИ ҚАСАБ *دوال* *қиноя* аз ҳалқайи қиребон (аз «Шарҳи Қиронус-саъдайн»).

ДУШОБ *دوشاب* шираи ангур ва шираи хурмо (аз «Латиф» ва «Мунтахаб»); ва баъзе гуфта, ки шираи ангур, ки онро як-ду рӯз нигоҳ доранд то туруш шавад; ва ба ҳамин сабаб онро *душоб* гӯянд, ки оби ангур аст ва шаб бар он гузашта.

ДАВЛАТ *دولت* гардиши замона ба неқӣ ва зафар ва иқбол ва мол ва чизе ки даст ба даст бигардад; ва моду зафарро давлат ҳамин сабаб гӯянд, ки ба навбат ба яқдигар мерасад ва даст ба даст мегардад; ва биззам (яъне *дувлат*)* навбат ва ғанимат ва ғалаба дар ҷанг (аз «Мунтахаб» ва «Қанз» ва ғайри он); ва дар «Суроҳ» навишта, ки *давлат* (*дувлат*) билфатҳ ва биззам, расидани мол ва зафар ба сӯи қасе.

ДУРДАСТ *دور دست* ба маъни чоё, ки расидан дар он чо мушкил бошад (аз «Бурҳон»).

ДАВОТ دوات лафзи араби; зарфе, ки дар он сиёҳии китобат нигоҳ доранд; ва касоне, ки давоот ба ду алиф (яъне довот)* хонанд, хатост; ва ба форсӣ ома хонанд, бар вазни хома (аз «Бахори Аҷам»).

ДУСТ دوست муқобили душман, маъхуз аз дӯсидан ба маънии часпидан ва пайвастан. Чун ду таи бо ҳам ба чону дил пайванданд, ҳар кудоми он дигареро дӯст бошад; ва дӯст дар асл дӯс буд, сиғаи амр ба маънии мафъул; то дар охир зонид аст, аз қабилӣ *кӯс* ва *кӯст*, ба маънии нақора ва *болши* ва *болишт*, ба маънии тақья (аз «Чавохир-ул-хуруф» ва «Бахори Аҷам»).

ДУВИСТ دويست ба маънии дусад; ва ин ҳоси исми дусад аст ва бар ин киёс чорӣ нест; ва дувист дирами шаръӣ, ки бар он адои закот фарз мешавад, панҷоҳу чаҳор тулаву ҳашт мошаву ду чав бошад (аз «Мадор»).

ДУВОЧ دواج болопӯш; ва ба ташдиди вов (яъне дувоч)* низ омада (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латониф» ба касри аввал (яъне дивоч)* ба маънии либос; ва дар «Бурҳон» ва «Сироч» ба фатҳи аввал (яъне давоч)* ба маънии лихоф; ва дар «Сурури» ба фатҳи аввал, ба маънии қабо.

ДУХ دوح гиёҳест, ки ба он буръё бофанд.

ДУЗАХ دوزخ соҳиби «Қашф» навишта, ки *дузах* ба зон форсӣ (яъне *дужах*)* ва он ҳафт табақа аст болон якдигар: зери ҳафтум замин аввал *ҷаҳаннам*, баъдуҳу *лазо*, баъдуҳу хутама, баъдуҳу *сабир*, баъдуҳу *сақар*, баъдуҳу *ҷаҳим*, баъдуҳу *ҳовия*.

ДУД دود ба маънии кирмҳо; ва ин исми чамъ аст ва воҳиди он дуда, ки ба маънии як кирм аст (аз «Мунтахаб» ва «Сурух» ва «Бахр-ул-ҷавохир» ва «Канз»).

ДУ БУЪД دو بعد иборат аз арз ва тӯл.

ДУВОР دوار гардиши сар аз иллоте; ва ба фатҳи аввал ва ташдиди вов (яъне даввор)* бисъёр гардишкунанда (аз «Мунтахаб» ва «Бахр-ул-ҷавохир»).

ДУ ПАЙКАР دو پيکار бурҷи севвум аз дувоздах бурӯчи фалакӣ, ки онро Ҷавзо гуянд. Ва бурҷи мазкур ба сурати ду кӯдаки бараҳна аст, ки пайи ҳамдигар даромадаанд ва ба ҳамин чихат араби тавъамон низ гуянд.

ДУТОР دوتار номи соз, мисли сетор.

ДАВОИР دوائر *ҷамъи доира*.

ДАВР دور гирд гаштан; ва ба истилоҳ таваккуфушшайъ ало нафсиҳи ва он мусталзими тасалул аст; ва баъзе чунин таъриф кардаанд, ки даври таваккуфи шайъ бар дигар ва таваккуфи дигар бар ҳамон шайъ, ҷунончи вучуди мурғ мавкуф бар байза ва вучуди байза мавкуф бар худӣ мурғ; ва лафзи дур (ба замми дол ва воӣ ғайри малфуз ва сукуни роӣ муҳмала) дар туркӣ ба маънии лафзи *ст* (аст)*, ки ҳарфест барои исботи мазмуни чумла.

ДАВРГИР دورگير подшоҳи ҳафт иқлим ва тасхиркунандаи офоқ.

ДАВРИ ҚАМАР دورگير аз замонаи Одам то ин замон ҳама даври Қамар аст; ва даври ҳар қабқаби сайёра ҳафт ҳазор сол мебошад. Ва даври Қамар даври охир аст аз чумлаи адвори ҳафт ситорагон. Ва Одам алайҳиссалом дар ибтидои даври Қамар пайдо шудаанд (аз «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот»). Ва муаллиф гуянд, ки чун аз «Ойини Акбарӣ» дарёфта мешавад, ки то имсол, ки санаи якҳазору дусаду чихилу дуи ҳиҷрист, Одам алайҳиссаломро ҳафтҳазору яксаду ҳафтод соли шамсӣ гузашта. Аз ин маълум мешавад, ки билфеъл даври Қамар нест, балки даври Зуҳал бошад. Ва аз он то ҳол яксаду ҳафтод соли шамсӣ гузаштаанд.

ДУЧОР دوچار бар вазни хумор; ба маънии муқобил; ва ба изҳори вов хатост (аз «Бурҳон»).

ДУРБОР دوربار ду найза, ки дар қадим аз ду тарафи мулук дар ҳини суворӣ нигоҳ медоштанд (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

ДУ МОР دو مار киноя аз Заҳҳок, чаро ки дар шонаи Заҳҳок ҷироҳат шуда ду мор пайдо гардида буд.

ДАВОЛБОЗ دوال باز дағобоз (аз «Рашидӣ»).

ДАВС دوس хирман кўфтан ва поймол кардан; ва чизеро рўшан кардан ва сайкал нумудан; ва номи қабиле аз Яман (аз «Суруҳ» ва «Муайид»).

ДУШ دوش ба маънии шаби гузашта; ва ба маънии рўзи гузашта саҳеҳ набошад (манқул аз «Шарафнома»).

ДУШАШ//ДУШАШ دوشش ба маънии дови дувоздаҳ, ки дар бозни нард мебошад.

ДУДКАШ دودکش равзана, ки барон дуд баромадан дар ҳаммом ва ғайра созанд (аз «Мусталаҳот»).

ДУРБОШ دورباش найзае бошад, ки синони онро душоҳа созанд ва чўби онро ба зару чавахир зинат медиҳанд ва пешопеши сувории подшоҳон баранд, бад-он чихат ки чун мардум онро аз дур мушоҳада кунанд, бидонанд ки сувории подшоҳ меояд, аз роҳ дур шаванд ва роҳро ҳолӣ созанд; ва низ агар касе дар рўзи ҷанг каманд ба ҷониби подшоҳ андозад, ба он дафъ кунанд ва қатъ созанд; ва гоҳе ба тариқи истиора аз оҳ мурод бошад; ва гоҳе киноя бошад аз мавонез (аз «Латоиф» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ДАВОФЕЪ دوافع *ҷамъи* дофеъ.

ДУҒ دوغ шире ки аз ӯ маска бароварда бошад (аз «Баҳори Аҷам»).

ДУ МУРҒ دمرغ рӯҳ ва нафси нотика (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»); ва баъзе ба маънии сурат ва ҳаюло навишта.

ДУ ҲАРФ دو حرف *мурод* аз лафзи кун (کن), ки калимаи арабист, ба маънии шав; ва ин сиғаи амр аст аз кона якун, ки ҳақ таоло рўзи азал бар пайдо шудани махлуқот амр карда буд, пас олам ҳамон замон мавҷуд шуд.

ДАВОЛАҚ دوالق даволеро гўянд, ки бад-он кимор бозанд; ва номи давоест (аз «Бурҳон»); ва Хони Орзу дар «Шарҳи Сикандарнома» навишта, ки даволак наъве аз киморбозист, ки ба даволи чарм мебозанд.

ДУК دوک охани дароз, ки дар чарҳаи ресмон бошад (аз «Бурҳон»).

ДАВОЪУЛМИСК دواالمسك маъҷунест муқаввии қалб, ки мушк ҷузви аъзами он аст.

ДУРТАРАК دورترك бисъёр дуртар; ба ин маъни коф барои таъзим бошад, на ҷунонки дар «Рисола»-и Абдулвосеъ ва дар рисолаи «Маҷмаъ-ул-Баҳрайн» навишта, ки ин коф зоида аст.

ДУДОҲАНГ دودآهنگ равзанае ки аз он дуд берун равад, онро дудкаш низ гўянд (аз «Муайид»).

ДУРАНГ دورنگ мунофиқ.

ДУЛ//ДАВЛ//ДИВЛ دول ва ба фатҳи вов (яъне дувал)* *ҷамъи* давлат аст (аз «Комус»); ва дул (ба замми аввал ва вови маҷхул) лафзи форсиест, ба маънии далви обкаш; ва ба маънии макрор ва беҳаф; ва ба маънии тири каштӣ; ва ба маънии харита ва киса; ва аз ин ҷост харитаеро, ки бар миён банданд, дулмиён гўянд (ба замми дол ва хазфи вов; аз «Латоиф» ва «Мусталаҳот»).

ДАВОЛ دوال тасмаи чарм, ки бад-он чизеро бибанданд; ва тасмаи ситабр, ки бад-он нақораро навозанд; ва ба маънии теғ ва шамшер низ омада (аз «Бурҳон»); ва дар «Ҷаҳонگیری» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Рашидӣ» ба замми дол (яъне дувол)* аст.

ДАВРИ КУЛ دور كل наъве аз суруд.

ДУВОЗДАҲМАҚОМ//ДУВОЗДАҲМАҚОМ دوازده مقام дар истилоҳи мусиқӣ мақоми пардан сурудро гўянд; ва он дувоздаханд, ҷунонки: аввал «Рост», дуввум «Сифоҳон», севвум «Буслик», чаҳорум «Ушшоқ», панҷум «Зери бузург», шашум «Зери кўчак», ҳафтум «Ҳичоз», ҳаштум «Ироқ», нуҳум «Зангула», даҳум «Ҳусайнӣ», ёздаҳум «Раҳовӣ» ва дувоздахум «Наво»; ва баъзе ба ҷои «Сифоҳон» «Шабоб» навиштаанд.

ДУВОЗДАҲ ИМОМ دوازده امام аввал имом ҳазрати Алӣ, дуввум имом Ҳасан, севвум имом Ҳусайн, чаҳорум имом Зайнуллобин, панҷум имом Муҳаммади Боқир, шашум имом Ҷаъфари Содик, ҳафтум имом Мусон Қозим, ҳаштум имом Алӣ Мусон Ризо, нуҳум имом Муҳаммадтақӣ, даҳум имом Муҳаммаднақӣ, ёздаҳум имом Ҳасани Аскарӣ, дувоздахум имом Маҳдӣ саломуллоҳи алайҳиму аҷмаъина.

ДУСТКОМ دوست کام касе ки ба ҳасби муроди дӯстон мақсуди ӯ ҳосил бошад (аз «Латоиф» ва «Сироҷ»).

ДУЮМ دويم ки ба маънии лафзи сонист, ба зиёдати ёи тахтонӣ хилофи қонда аст, чаро ки ё дар аҷвофаш ҳеч ҷо нест, лекин маъахозо дар назми баъзе устодон омадааст. Магар саҳех **ДУВВУМ** аст, бидуни ёи тахтонӣ. Ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **ДУВВОМ** (دوام); ба фатҳи ҳамза) низ омада.

ДУНИМ ва **БА ДУНИМ** دونيم و بدونيم ду пора (аз «Баҳори Аҷам»).

ДУДМОН دودمان хонадон ва қабила ва табор (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ДУҚДОН دوكدان чарҳае, ки бад-он ресмони пунба ресанд.

ДУ САҲН دو سخن киноя аз осмон ва замин.

ДУШИДАН دوشيدن шир аз пистони гову буз ва ғайра баровардан.

ДУН دن ба маънии сиво ва ғайр ва андак ва наздик ва зер, муқобили **ФАВҚ** ва ҳақир ва ҳасис ва сифла (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ДУНОН دونان каминангон ва ҳасисон.

ДУЗАБОН دوزبان мунофик.

ДУ РУХ НИҲОДАН دورخ نهادن киноя аз моти дуруҳӣ қардан, чаро ки чун ба муқобалаи шоҳи ҳариф ҳар ду рух ниҳода кишт диҳанд, биззарур уро мот воқеъ гардад.

ДАВАРОН دوران ба маънии гардиши фалак, ки замона бошад; ва ба маънии гардиши сар, ки марази машҳур аст. Бидон ки ҳар лафзе бар ин вазн ояд аз масодир ва дар ӯ маънии ҳаракат ва интиқол бошад, пас он лафз ба фатҳоти сало-са меояд, чунончи **ДАВАРОН** ва **ЧАРАЁН** ва **ТАЯРОН** ва **САЯЛОН** ва **САВАРОН** ва **ҲАЯРОН** ва **ФАЯЗОН** ва **МАЯЛОН** ва **ХАФАҚОН** ва **ҲАСАЁН** ва **ҲАЯВОН** ва **ЧАВАЛОН**. Магар форсиён аксари ин-хоро ба суқуни сонӣ истеъмол кунанд ва ғоҳе ба фатҳот.

ДУД БАРОВАРДАН دود برآوردن хароб қардан (аз «Сироҷ-ул-луғот»).

ДАВОНДАН دواندن ҳаҷил қардан (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят»).

ДУД ҚАРДАН دود كردن зуҳур қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДУШ ЗАДАН دوش زدن огоҳ қардан (аз «Мусталаҳот»).

ДАВ(В) دو биёбон (аз шарҳи «Нисоб»).

ДУМУ دومو касе ки дар сар ё риши ӯ дар ибтидои пирий муи сиёҳу сифед бошад.

ДУ ТИФЛИ ҲИНДУ دو طفل هندو мар-думи чашм (аз «Сироҷ-ул-луғот»).

ДУРУ دورو мунофик.

ДУДА دوده дар арабӣ ба маънии кирми воҳид; ва ин кирм, ки навишта шуд ба қасри кофи арабист; ва дуд (биззам бидуни то) ва дидон (бил-қаср) **ЧАМЪИ** он аст (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»); ва дар форсӣ **ДУДА** ба маънии хонадон ва ҳешу табор; ва ба маънии дуди ҷароғ (аз «Бурҳон» ва «Латоиф» ва «Чароғи ҳидоят» ва «Сироҷ-ул-луғот»).

ДАВҲА دوحه дарахти бузург (аз «Мунтахаб» ва «Сихоҳ» ва «Қанз» ва шуруҳи «Нисоб»).

ДУШИЗА دوشيزه духтари бикр ва зани ҷавон, ки ҳанӯз наздики мард нашуда бошад (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва ғайра).

ДУШОҲА دوشاخه чӯбе бошад душоҳа, ки ба таври шиканҷа бар гардани муҷримон ниҳанд (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироҷ-ул-луғот»).

ДУГОҲ دوگاه шуъбаи мақоми «Хусайнӣ» ва он мураккаб аст аз ду нағма (аз «Рисолаи мусикӣ»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки го-ҳе киноя бошад аз ду ҷаҳон.

ДУВОЛА دواله ба ҳиндӣ ҷаҳор ҷаҳаб-ла гӯянд.³⁷

ДУДИЛА دودله мутараддид; ва гоҳе ба маънии мунофик.

ДУГОНА دوگانه ду рақъат намоз (аз «Сироҷ-ул-луғот»).

ДУРА دوره мартабони кӯчак, ки дар миёни он шаҳд ва маъҷун нигоҳдоранд (аз «Латоиф»).

ДУАСПА دواسپه киноя аз суръат; ва ба маънии шитоб ва ҷалд, чаро ки соҳиби ду асп, ки ба навбат бар дигаре сувор мерафта бошад, албатта ба нисбати соҳиби як асп **ВЗ**

пиёда чалд роҳ тай хоҳад кард (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

ДУ КУЛЛА **دوله** яъне куллатайн; ба мазҳаби Шофеъӣ ин микдор об (ки)* аз истъмољ ғайри тохир на- мешавад.

ДУПАРВЕЗАНИ **دوپرویزنی** майда, ки ду бор бехта шуда бошад.

ДУБАЙТИ **دوبیتی** номи мансаб; ва соҳиби ин мансабро ҳаштод ҳазор дом муқаррар бошад. Чун чихил домро як рупия мешавад, ба ин ҳисоб ду ҳазор рупия мешаванд.

ДУСАРИ **دوسری** ба маънии ниқоқ.

ДУРУҲИ **دورویی** ба маънии ниқоқ (аз «Бурҳон»).

ДАВОИРИ ФАЛАКИ **دوائر فلکی** бидон ки давоири изом, яъне доираҳои калон, ки фалакро тансиф менумоянд ҳамагӣ даҳанд: аввал доираи муаддилуннаҳор, дуввум доираи минтақатулбуруҷ, севвум доираи морра биликтобиларбаъати, чаҳорум доираи майл, панҷум доираи арз, шашум доираи уфук, ҳафтум доираи нисфуннаҳор, ҳаштум доираи аввалуссамовот, нуҳум доираи иртифоъ, даҳум доираи васатуссамоъирруъят. Сивои инҳо давоири сифоранд, яъне доираҳои кучак, ки фалакро баробар дуним намесозанд ва онҳо бисъеранд (аз «Шарҳи Чағминӣ» ва ғайра навишта шуд; ва тафсили давоири изом дар фасли дол маъа алиф навишта шуд, дар он ҷо бояд ҳуст).

ДУСТҶОНИ ва **ДУСТКОМИ** **دوستگانی** **دوستگامی** пиёлаи навбати ҳеш, ки аз роҳи муҳаббат ва ихлос ба дигаре диҳанд (аз «Қашф»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта: пиёлаи пур аз шароб, ки дӯстон ба дӯстон диҳанд, ки дар ёди фулон бинӯш; ва ин мансуб ба дӯстон аст, яъне маъшукон. Ва дар «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам» **дӯстқомӣ** пиёлаи худро ба дигаре додан ё тавозуъ кардан.

ДАВОЛБОЗИ **دوال بازی** навъе аз қимор, ки тасмаро печида миле аз он мегузаронанд (аз «Баҳори Аҷам»).

ДАВИЙ **دوی** овоз кардани гӯш; агар овози нарму ғалз бувад **давий** гӯянд ва агар борику тез бувад **та-**

нин номанд; ва ба маънии овози бод ва овози мағас ва пашша ва овози боли мурғ хангоми паридан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва кутуби тиббия ва «Тоҷ-ул-асомӣ»).

ДУШОБДИЛИ **دوشاب دلی** ҳар соат ба чизе майл кардан, мисли занони бордор (аз «Мусталаҳот»).

ДАВОЙ **دوائی** мазид алайҳи даво; ва ин тасарруфи форсиёни мутааххирин аст ва дар қадим набуд, Ашраф ғӯяд, байт:

Бода дар хум кӯҳна чун гардад
давоӣ мешавад,
Духтари раз пир чун шуд мумиёӣ
мешавад.

(аз «Чароғи хидоят»).

ДУЗАҲИ **دوزخی** мансуб ба **дӯзах**.

ДАВОЛАКБОЗИ **دوالک بازی** макқорӣ ва ҳайёли (аз «Мусталаҳот»).

ДАВОЪИ **دوامی** хоҳишхо ва боисҳо; ва ин **ҷамъи** доия аст.

ДАВОҲИ **دواهی** ҳаводис ва сахтиҳои замона; ва ин **ҷамъи** доҳия аст, ки ба маънии ҳодиса ва офат бошад.

Фасли дол маъа ҳо

ДАҲО **دما** зирақӣ ва ҷавдати фикр (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ДЕҲКИЕ **دهکيا** раиси деҳ ва муқаддами деҳ.

ДУҲОТ **دهات** ба маънии зирақон; ва ин **ҷамъи** доҳӣ-ст.

ДУҲНИЙАТ **دهنيت** ба маънии ҷарбӣ ва равған, хоҳ наботӣ, хоҳ ҳайвонӣ.

ДУҲМАТ **دهمت** сиёҳӣ (аз «Мунтахаб»).

ДАҲШАТ **دهشت** ҳайрат ва саросемагӣ (аз «Мунтахаб»).

ДАҲ ОЯТ **دهآيت** доираи хурд, ки ба замонаи қадим дар Қуръонхо ба ҳар даҳ оят нишоне аз тило ва ғайра мекарданд ва ҳоло ба ҳар оят месозанд (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

ДУҲҚАНАТ//ДЕҲҚАНАТ **دهقانت** кашоварзӣ ва қору бори зироат.

ДАҲОНБАНД **دهان بند** ба маънии таъвиз, ки дар гулӯи гӯспандон бан-

данд, то аз гург махфуз монад; ва ба маънии таъвизе, ки барои забонбандии душманон ва бадгӯён нависанд.

ДУҲУР دهور *чамъи даҳр*, ки ба маънии замона аст.

ДАҲ РӯЗ روز *да* муддати калил (аз «Баҳори Аҷам»); факир муаллиф гуянд, ки даҳ рӯз муддати калилро аз он гуянд, ки даҳ киноя аз адади ду аст, чаро ки лафзи ду-ро даҳ адад бошад.³⁸

ДИҲИШ ديش ба маънии саховат.

ДАҲАНИ ТЕҒ دهن تېغ дами теғ аст (аз «Мусталаҳот»).

ДИҲОҚ دهن پور пур ва моллом (аз «Мунтахаб»).

ДУҲУЛ دهل номи сози маъруф (аз «Муайид» ва «Сурурӣ» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Рашидӣ»).

ДАҲДИЛ دهدل мунофик; ва ба маънии шучоъ (аз «Латоиф» ва ғайра).

ДАҲ АҚЛ عقل *да* назди ҳукамо ҳамагӣ даҳ фириштаанд ба ин тавр, ки аввал ҳақ таоло як фиришта пайдо фармуд, пас он фиришта як фириштаи дигар ва як осмон пайдо кард. Ва баъдуху фириштаи дуввум як фиришта ва як осмон пайдо сохт. Ҳамчунин даҳ фиришта ва нух осмон пайдо шуданд ва фириштаи даҳум ҳама оламо ба ҳукми ҳақ таоло пайдо кард. Ва ақл ба истилоҳи ҳукамо он аст, ки дар шаръ онро малак гуянд ва ба форси фиришта номанд.

ДЕҲҚОН دهنان *муарраби деҳгон* аст, ки мураккаб аз деҳ, ки ба маънии қария бошад ва лафзи гон, ки калмаи лаёқат ва нисбат аст (аз «Рашидӣ»).

ДАҲОКИН دهنين *чамъи деҳқон*, ки музореъ бошад.

ДУҲУЛ ДАРИДАН دهل دريدن манъ кардан қасеро аз нағмаву овоз (аз шарҳи Хони Орзу).

ДЕҲИСТОН دهنستان номи мулкест; ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки деҳистон дар муқобалаи шаҳристон.

ДУҲН دهن ба маънии рағған, хоҳ аз наботот ва хоҳ аз хайвонот ва ҳуббот (аз шуруҳи «Нисоб»).

ДАҲМАРДА دهمرد *ҳарзагӯ* ва бисёргӯ (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч»).

ДАҲ *да* адади муайян; ва ба ҳоли мухтафӣ низ омада; ва билқаср ва ҳоли малфуз (яъне деҳ)* ба маънии қария; ва ин ки баъзе деҳ (ديه) ба ёи тахтонӣ гуянд ағлаб, ки сахех набошад, зеро ки дар каломи устодон ёфта нашуда (аз «Сироч-ул-луғот»); ва чое дар «Шарҳи Сикандарнома»-и Хони Орзу чунин навишта, қи деҳ ва деҳ (ديه) ҳар ду омада, мисоли дуввум, Мавлавӣ Низомӣ фармудаанд, байт:

Надида чу рӯбоҳ чора дигар
Ба наздики он деҳ карда гузар.

Ва дар «Латоиф» навишта, ки деҳ (билқаср) калмаи нафрин ва аз пеш роидан; ва ба фатҳ (яъне даҳ)* амри маъруф ва наҳӣ аз мункар; ва лафзи да (ба фатҳи дол ва ҳоли мухтафӣ) дар турки тарҷамаи лафзи дар, ки ҳарфи зарфият аст.

ДЕҲЗАДА دهدد ба маънии деҳи вайрон.

ДУҲУЛДАРИДА دهل دريده ба маънии расво; ва баъзе ба маънии хомӯчи низ навишта (аз «Сироч-ул-луғот»).

ДАҲДИЛА دهدله ба маънии булҳавас; ва ба маънии баҳодур ва шучоъ; ва ба маънии мутараддид ва парешонхотир (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ДАҲРА دهره навъе аз шамшери кӯчаки дудама, ки сари он монанди синони найза борик бошад (аз «Сироч»).

ДАҲ-НУҲ دهنه ба маънии зевар ва ороиш ва зеб (аз «Бурҳон»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки даҳ-нуҳ киноя аз зеб, чаро ки лафзи зеб ба ҳисоби абҷад нуздаҳ адад дорад, ки даҳ ва нух аст.

ДАҲАНА دهنه канораи дарёе ва сарҳади мулк; ва номи даво, ки онро даҳанаи фаранг гуянд, *муарраби* он даҳнач аст.

ДЕҲҚАДА دهنكده ба маънии хонаи деҳ, яъне хонае, ки дар деҳ воқеъ бошад, ба қалби изофат.

ДАҲДАҲИ دهدمي ба маънии сара ва ҳолис ва қомилтиёр (аз «Рашидӣ» ва «Латоиф»); ва дар «Сурурӣ» ба маънии рӯшан; ва дар «Мустала-

хот» навишта: зари роиҷ ва комп-
льиёр; дар хиндӣ барабани гуянд.
Ва аз «Ойини Акбарӣ» хамин маъ-
лум шуда Ва Маҷдуддин Али
Кавӣ навишта: заре ки дар оташ
пиҳанд, мутлақан аз он сӯхта на-
шавад ва кам нагардад.

ДАҲПАНЧӢ دِه پانچى зари камъиёри
бисъёр ғаш (аз «Мусталаҳот»).

ДУҲНИ МИСРИ مصرى دهن равғани
баласон.

ДУҲРИ دهري пири солхӯрда; ва бил-
фатҳ ва биззам (яъне даҳри ва ду-
хри)* он ки оламо қадим донад
ва ба киёмат коил набошад; ва ба
замин аввал ба чихати он аст, ки
бунъёди ҳаракоти баъзе алфоз дар
ҳолати нисбат тағйир меёбад (аз
«Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Су-
роҳ»); ва дар «Ҷорбардӣ» диҳри
(билкаср) гуфта.

ДЕҲМӢ دهمى ба маънии меод маро,
чаро ки ҳар гоҳ бо сиғаи музорсё
ёи истимрор мулқак шавад, ба маъ-
нии мозӣ гардонад.

ДАҲАНХОНӢ دهن خوانى илзом додан
(аз «Мусталаҳот»).

Фасли доли мухмала маъа
ёи тахтонӣ

ДАЁҚУДО دياتودا ба забони юнонӣ
шарбати хашхошро гуянд; ва ҳар-
фи шашумро золи муъчама хондач
сахеҳ набошад (аз «Баҳр-ул-ҷаво-
ҳир» ва «Бурҳон»); ё он ки дар
сурати золи муъчама муарраби он
бошад.

ДЕБО ديبا ҳарири тунук (аз «Сироч-
ул-луғог»).

ДАЙРИ МИНО ديرمينا маъбади на-
сорост; ва киноя аз фалак (аз
«Шарҳи Хоконӣ»).

ДИЯТ ديت ба маънии хунбаҳо; ва
он дар шаръ даҳ ҳазор дароҳим
аст (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»
ва ғайра); ва дар «Баҳори Аҷам»
навишта, ки дият-ро форсиён ба
маънии мутлақи чурмона низ оранд.

ДАЙЮС ديوث ба маънии беғайрат
ва беҳамият (аз «Мунтахаб» ва
«Қанз» ва «Латонф» ва «Қомус»);
ва дар «Рисолаи муарработ» на-
вишта, ки ин муарраб аст. Дар асл

дают (ба тахфифи тахтонӣ ва тои
фавқонӣ) буд. Ва баъзе навишта,
ки дайюс ба маънии касе ки зани
худро ба дигарон диҳад.

ДИБОЧ ديباج муарраби дебоҳ; ва де-
боҳ ба зиёдати хо хамин дебо-ст,
ки навъе аз чомаи абрешумӣ ва
мунаққаш бошад (аз «Сурурӣ» ва
«Қашф» ва «Суроҳ»); ва дар «Мун-
тахаб» ва «Рисолаи муарработ» на-
вишта, ки дибоч муарраби дебо-ст,
ба зиёдат кардани ҷим дар охир
ва маъруф кардани ёи маҷҳул.

ДЕВЛОХ ديولاخ маскани девон.

ДЕВЗОД ديوزاد киноя аз аспӣ кави-
хайқал ва тезрав.

ДЕВЗАД ديوزد касе ки осеби деваш
зада бошад (аз «Мусталаҳот»).

ДЕВОРБАЛАНД ديواربلند киноя аз
давлатманд (аз «Мусталаҳот»).

ДЕВБОД ديوباد гирдбод (аз «Суру-
рӣ» ва «Бурҳон»).

ДЕВИ СИПЕД ديوسپيد деве ки Рус-
там уро ба машаккати тамои дар
Мозандарон кушта буд.

ДАЙБОЗУР ديبازور номи рӯзи хаштум
аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Бурҳон»
ва «Сироч» ва «Рашидӣ»).

ДАЙМЕҲР ديمهر номи рӯзи понзда-
ҳум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Бур-
ҳон»); ва дар «Рашидӣ» ба ин маъ-
ни дайбимеҳр (ба зиёдати бои му-
вахҳадаи максур, ки баъди ёи тах-
тонӣ) омада.

ДАЙЧУР ديجور шаби торик; ва даё-
ҷир چامتى он аст (аз «Мунтахаб»);
ва дар «Латонф» навишта, ки ба
маънии шаби торик ва шаби бисту
хаштум аз ҳар моҳ; ва дар «Бур-
ҳон» ба маънии сиёҳ ва торик на-
вишта ва қайди шаб накарда; ва
дар «Сироч» навишта дайҷур ба
маънии торик мураккаб аз дайҷ
аст, ки имолаи доҷ бошад ва лаф-
зи ур (вар)* нисбат, чунонки дар
ганҷур ва ранҷур ва муздуур. Ма-
гар бар ин тақдир ба касри аввал
бошад, агарчи доҷ дар арабӣ ба
маънии сиёҳ мустаъмал аст, магар
дар форсӣ ба маънии сиёҳии шаб
аст.

ДИЕР ديار چامتى дор аст, ки ба маъ-
нии хона бошад; ва маҷозан ба
маънии мулк ва биллод мустаъмал;

ва билфатҳ ва ташдиди ё (яъне дайёр)* ба маънии бошанда ва сохиби хона.

ДЕВМОР ديومار ба маънии аждаҳо.

ДЕВГИР ديوكير номи шаҳри Давлатобод, ки дар Дакан аст (аз «Бурхон»).

ДАЙР ديو дар «Рашидӣ» гунбаде, ки барои ибодат сохта бошанд; ва дар «Бурхон» мутлақ ибодатхонаи тарсоён; лекин ба маънии маъбади тарсоён лафзи арабист, чунонки дар «Канз» оварда (аз «Сироч»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки дайр (билфатҳ) парастигшоҳи куффор ва форсиён ба маънии гунбад истеъмол кунанд.

ДИДОР ديدار рӯй ва чеҳра; ва биной ва дидан ва чашм (аз «Фарҳанги Нуруддин» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурхон»).

ДИНОР دينار дар асл диннор (ба касри дол ва ташдиди нун) буд. Нуни аввалро ба ё бадал қардаид то мултабас нагардад ба он масодир, ки бар вазни фиъол аст, чунонки дар қавли ҳақ таоло: «ва каззабу би оётино киззабан»; чамъи он данонир меояд. Нуни асли, ки ба ё бадал шуда буд боз дар ҳолати чамъ авд қард (аз «Баҳр-ул-чавохир»); ва низ лафзи динор номи давое, ки шарбати онро шарбати динор гӯянд ва он тухми қушус аст, ки дохили аҷзон шарбати мазкур аст.

ДЕВСОР ديو سار монанди дев; чи сор ба маънии монанд ояд (аз «Сироч»).

ДЕВИ ҲАФТСАР ديو هفت سار киноя аз кураи арз, ба эътибори ақолими сабъа (аз «Сироч» ва «Муайид»).

ДЕРБОЗ ديرباز ба маънии дарозии замон ва муддат ва замони дароз ва қадим хатост; саҳеҳ ба ин маъний дерёз (ба ёи тахтонист ба ҷои муваҳхада); ва лафзи ёз муштак аз ёзидан, ки ба маънии ҳаракат қардан (аз «Сироч-ул-луғот» ва «Чавохир-ул-хуруф»).

ДЕЗ ديز ба маънии ранг ва лавн (аз «Бурхон» ва «Латоиф»).

ДЕБОИ ШАБ АНДАР РҶЗ دبياي شب اندروز навъе аз дебое, ки рангаш

сиёҳу сафед бошад (аз «Чароғи хи-доят»).

ДЕС ديس ин лафз барои ташбех ояд, ба маънии ҳамто ва нисл ва монанд (аз «Сироч» ва «Бурхон» ва «Латоиф»).

ДИК ديك ба маънии хурӯс (аз «Бурхон»).

ДАЙРИ ҲИРҚИЛ ديو هرقل дайрест бинсохтаи Ҳирқил; ва Ҳирқил (ба касри хо ва коф) лақаби подшоҳи Рум.

ДЕВМАРДУМ ديو مردم навъе аз хайвон, ки ба ҳиндӣ онро ибни манас гуянд; ва ба маънии одамиёни шарир ва муфсид низ омада (аз «Бурхон» ва «Шурӯҳ»).

ДАЙХИМ دايخيم ба маънии тоҷ (аз «Муайид» ва «Сурурӣ» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Чаҳонگیری» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Бурхон»).

ДАЙЛАМ ديلم тоифаи маъруф; ва саҳтӣ ва бало ва душманон ва гуруҳ ва дурроҷи нар (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии касе ки модараш аз ҳабаш ва падараш аз турк бошад ё баръакс бувад (аз «Муайид» ва «Канз»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки делама (ба ёи маҷхул ва лами мафтӯҳ) номи мулкест, ки муи мардуми он ҷо муҷаъад бошад.

ДИМ ديم ба маънии рӯй ва чеҳра; ва навъе аз чарми будор (аз «Чаҳонگیری»).

ДАЙЕН ديان подошдиханда ва қаҳр-кунанда ва ҳисобкунанда; ва ин исмest аз асмой сифоти ҳақ таоло (аз «Мунтахаб» ва «Канз» ва «Латоиф»).

ДАЙДАН ديدان дар арабӣ ба маънии хӯ ва одат (аз «Канз»); ва ба касри аввал (яъне дидан)* дар форсӣ ба маънии мулоқот қардан; ва ин дар муҳовараи аҳли Эрон шоеъ аст.

ДАЙБОДИН//ДАЙБАДИН ديبادين // ديبادين хар ду номи рӯзи бисту севум аз хар моҳи шамсӣ (аз «Бурхон» ва «Сироч» ва «Рашидӣ»).

ДИН دين дар форсӣ номи рӯзи бисту чаҳорум аз хар моҳи шамсӣ; ва дар арабӣ ба маънии мазхаб; ва ба маънии подош додан; ва ба

маънии хисоб, чунонки молики яв-миддин, яъне молики рӯзи хисоб; ва билфатҳ (яъне дайн)* дар арабӣ ба маънии воме, ки дар у таъйини вақт муқаррар бошад, ки дар фулон рӯз адо карда хоҳад шуд. Агар вақти адои он муайян набошад, онро қарз гуянд (маънии форсӣ аз «Бурҳон» ва маънии арабӣ аз «Мунтахаб»).

ДИДБОН دیدبان шахсе ки бар ҷон баланд нишаста назар дар атроф гуморад ва аз омадани фавҷи душман қалъанишинонро хабар меода бошад; ва ба маънии ҷосуи низ омада (аз «Баҳори Аҷам»).

ДЕРМОН دیرمان ба маънии бақо ва пойдорӣ; ва ба маънии боқӣ ва пойдор.

ДИДА СУРҲ ҚАРДАН دیده سرخ کردن тамаъ доштан; ва баъзе гуянд, ки ба маънии ишқ варзидан аст.

ДИДОН دیدان ҷамъи дуда, ки ба маънии кирм аст (ки билқаср бошад; аз «Қанз» ва «Суроҳ»).

ДЕВОНТАН دیوان تن муҳаффафи девони танҳо.

ДЕГ ПУРБОД ҚАРДАН دیک پر باد کردن бар дегдон ниҳодани дег барон таби таом (аз «Мусталаҳот»)

ДЕР ШУДАН دیر شدن ба маънии тамошудан ва хароб шудан аст; баъд аз он ба маънии фавт шудан мустаъмал шуда (аз «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»).

ДИВОН دیوان муарраби девон (ки ба ён маҷхул) аст, ба маънии ҷои ҷамъ шудани мардум; маҷозан ба маънии дафтари муҳосаба ва қачхрӣ; ва ба маънии доруладолат ва макони нишастани мулк ва умаро ва соҳиби доруладолат ва соҳиби маснад; ва ба маънии доду фаръёд ва мочаро; ва ба маънии китоби ғазалҳо; ҷамъи он **ДАВОВИН** (ба ду вов) аст, на **ДАВОНИН** ва **ДАЁВИН** (аз «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва ғайри он); ва шореҳи «Мақомоти Ҳарирӣ» навишта, ки **ДЕВОН** дар асл **ДИВВОН** буд (ба қасри дол ва ташдиди вов), пас бадал қарданд вови аввали ўро ба ён таҳтонӣ ба сабаби қасраи моқабли он; ва бар ин маънӣ далел аст лафзи **ДАВОВИН**, ки ҷамъи он

аст. Ва лафзи **ДЕВОН** дар асли луғат ба маънии ҷамъ шудан аст, маҷозан ба маънии дафтар мустаъмал шуда. Чи маънии асли моддаи ин лафзи ҷамъ ва таълиф аст. Ва аз ин ҷост, ки **ТАДВИН** ба маънии ҷамъ қардан ва фароҳам овардан омада. Ва низ гуфта, ки ин лафзи аҷамист. Ва ваҷҳи таъсияш он ки рӯзе Нушервон ба аҳли муҳосаба амр қард, ки муттафиқ шуда дар се рӯз фулон хисоб ба зудӣ дуруст кунед. Пас бар эшон гузар қард, то бинад ки ҷӣ сон месозанд. Пас дид, ки ба ҷалдии тамомтар хисоб мекарданд ва менавиштанд. Нушервон ба ҷалдии эшон мутааҷҷиб гашту гуфт, ки: «эшон девон ҳастанд». Пас аз он вақт исми аҳли муҳосаба ва исми ҷои эшон муқаррар гашт. Чун ёи маҷхул дар арабӣ наёяд, ё-ро маъруф қарда муарраб сохтанд.

ДЕВОРИ ҚАСЕ КҶТОҲ ДИДАН دیوار کسی کوتاه دیدن киноя аз очиз ва забун дидан (аз «Мусталаҳот»).

ДИНА دینه ба маънии дирӯз, яъне рӯзи гузашта (манқул аз «Маҷмаъул-фурс» ва «Сироч»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки **ДИНА** мансуб ба дӣ, яъне мансуб ба рӯзи гузашта.

ДЕРИНА دیرینه ба маънии қухна.

ДЕВЧА دیوچه кирмест обӣ, дарозу сиёҳ, ки ба хиндӣ онро чунк гуянд; ва ба маънии кирме, ки аз замин барояд, аксар чубу дигар ашъёро табоҳ сохта гил қунад ва ба хиндӣ димак гуянд (аз «Латоиф» ва «Сироч»).

ДЕҲ ديه ба маънии қария; магар дар қаломи аҳли лисон ба назар наёмада (аз «Муайид»); ва дар «Сироч» навишта: ағлаб ки сахех набошад, зеро ки дар қаломи асотиза ёфта нашуда; ва дар «Шарҳи Сикандарнома»-и Хони Орзу навишта, ки **ДЕҲ** ва **ДЕ** (ده) дар ду ба маънии қария омада; мисоли дуввум Мавлавӣ Низомӣ фармояд:

Надида чу рӯбоҳ ҷора дигар
Ба наздики он деҳ қарда гузар.

Ва Иброҳим Қивом дар «Фарҳанг» навишта, ки **ДЕҲ** ба маънии қария то ғоят дида нашуда; ва дар «Ба-

хори Ачам» навишта, ки дех ба ишбоъи дех (ده) аст.

ДЕВОНА دېوانه ба маънии касе ки мансуб ва мушобех ба девон бошад дар судури ҳаракоти номулоим; ва дар охири ин лафз, ки хон мухтафист барои нисбат ва мушобехат бошад (аз «Баҳори Ачам» ва «Сироч»).

ДИДАНИ МОҲИ НАВ ДЕВОНА ديدن ماه نو ديوانه ба чуш омадани чунун; чун девона моҳи нав нигарад чунонаш боло мегирад (аз «Мусталахот»).

ДЕБА ديبه ҳарири тунук; ва хо бадал аз алиф аст, чунонки хоро ва хора (аз «Сироч»).

ДЕБОҲ ديباه мазид алайҳи дебо (аз «Баҳори Ачам»).

ДЕБОЧА ديباچه *мусаллаҳи* дебо-ст; ва навъе аз ҷомай решумин, ки кабочан салотин ба он бошад, ки ба ҷавохир муқаллаб созанд ва он аз лавозими либоси подшоҳист, чунонки Сомонӣ навишта; ва ба муносибати ороиш хутбаи китобро низ гуянд. Ва баъзе муҳаққикон навиштаанд, ки **дебоча** ба ёи маъруф ва чими арабӣ (яъне **дибоча**)* лафзи арабист, ба маънии чехра ва руй ва руҳсора (аз «Канз»); чун хутбаи китоб ба манзалаи рӯи китоб аст, лихозо хутбаи китобро низ *маҷозан дебоча* гуфтанд. Ва чун соҳибӣ «Бурҳон» ва «Рашидӣ» низ ба ёи маҷхул ва чими форсӣ навиштаанд, пас аз ин ҷо ба хотир мерасад, ки **дибоча** (ба ёи маъруф ва чим) *муарраби* он аст. Ва низ баъзе муҳаққикон навиштаанд, ки маъхуз аст аз **дибоч**, ки *муарраби дебоҳ* аст, ба муносибати зинат ва равнак; ва ҳарфи хон мухтафӣ дар охири лафзи **дибоча** барои нисбат ва мушобехат аст.

ДИМА ديمه руҳсора ва рӯшанӣ ва навъе аз чарм (аз «Сироч»); ва дар арабӣ ба маънии хамеша ва бороне, ки паёнап биборад (аз «Мунтахаб»).

ДАЙ دى номи моҳ; ва он муддати мондани офтоб аст дар бурҷи Ҷадӣ

ва ба ҳиндӣ маҳ номанд ва баъзе мағх гуянд. Ва чун дар ин моҳ бағоят шиддати сармо бошад, лихозо гоҳе аз лафзи **дай** сармо мурод бошад; ва номи рӯзи нуҳум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва ба маънии шаби торик, ба ин маънӣ *муҳаффафи дайҷур* аст; ва билқаср ва ёи маъруф (яъне **дӣ**)* ба маънии рӯзи гузашта ва онро *дируз* гуянд (аз «Бурҳон» ва «Латонф» ва ғайраҳо); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **дӣ** (билқаср) ба маънии рӯзи гузашта; ва билфатҳ (яъне **дай**)* номи моҳи даҳум аз соли шамсӣ, ки иштидоди зимистон дар он бошад; ва *маҷозан* лафзи **дай** ба маънии зимистон низ меояд; ва он чи лафзи **дай-ро муҳаффафи дайҷур** гуянд ва санади он мисраъи Ҳочаи Ҳофиз оранд, мисраъ:

Зи зулфу рух намудӣ шамсу дайро...

хатост, чи **дайҷур** сифати шаб воқеъ шавад, на он ки **дайҷур** мутлақ шаби сиёхро гуянд. Ва сабаби ин ғалатии нусха аст ва саҳеҳ чунин аст, мисраъ:

Зи зулфу рух намудӣ шамсу файро...

фай (билфатҳ) ба маънии соя; дар ин сурат муқобалаи шамсу фай ба мушобехати зулфу рух дуруст мешавад. Пас **дай-ро муҳаффафи дайҷур** фаҳмидан мучибӣ адами фаҳм аст.

ДИНИ ҲАНИФИ دين حنيفى *мурод* аз дини ҳазрати Иброҳим алайҳиссалом (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

ДЕВОНБЕГИ ديوان بيگى навъе аз кабутарон, ки пару гулу сиёх бошад ва миёну бозу сафед бувад (аз «Шамсӣ»).

ДАЙЛАМЯ ديامى номи қавмест; ва гуянд, ки қавми мазкур мӯи мучаъад ба сони занҷир доранд.

ДИНОРИ دينارى чинсе аз ҷомай абрешумӣ ва шароби лаъл (аз «Сироч»).

БОБИЗОЛИМУЪЧАМА

Фасли золи муъчама маъа алиф

ЗО **ذ** ба маънии ин мард; ва ин аз асмон ишорат аст барои муфрази музаккари қариб.

ЗОБ **ذاب** ба маънии айб (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латоиф» ба маънии саҳт ташна, ҷунонки лабҳон ӯ аз ташнагӣ хушк шуда бошад; ва ба маънии гудохта.

ЗОТУЛҶАНБ **ذات الجنب** вараме бошад дар хиҷоб, ки он пардаест миёни қалбу меъда. Ва ин варам дар ямин бувад ва гоҳе дар ясор. Аломат: бо вучуди дарди паҳлу тап ва зикуннафас бувад.

ЗОТ **ذات** ба маънии соҳиб ва худованд; ва ба маънии ҳастӣ ва ҳақиқати ҳар чиз ва нафси ҳар шайъ; ва *муаннаси* зу; ва ба маънии тараф ва ҷониб. Ва лафзи зот арабист. Дар ҳақиқат исми ишорат аст, ки ҳои вақф дохили он шудааст. Ва асли ӯ зоҳ буд, чун ҳои ҷузви калима гардиҷ ба то бадал гашт, зот гуфтанд. Ва маънии асли лафзи зот мушорилайҳ аст. Чун ҳастии ҳар шайъ мушорилайҳ мебошад, лихозо ба маънии худованд ва ҳастии ҳар чиз мустаъмал (аз шарҳи «Нисоб», ки аз Мавлоно Юсуф ҷибни Монсеъ аст ва «Қанз»); ва Хони Орзу дар «Чароғи хидоят» навишта, ки лафзи зот ба маънии қавм, ки дар урф мустаъмал аст, ғалат аст, зеро ки бад-ин маънӣ лафзи **ҷот** аст (ба ҷим) ва он лафзи хиндиюласт аст. Ва сабаби ғалат буданаҳ он бошад, ки золи муъчама дар хиндӣ намеояд. Пас Туғро, ки дар ду шеъри худ лафзи **ҷот-ро** зот (ба золи муъчама) фаҳмида овардааст, хато карда, тамма каломуху. Ва ба хогири ноқиси муаллиф мерасад, ки лафзи зот ба маънии қавм, ба золи муъчама навишта хато бошад. Магар бехтар он аст, ки зот (**ذات** ба зои муъчама) нависанд, чаро ки зот *муфарраси* **ҷот** бошад, ки ба хиндӣ қавм аст, бо бадали ҷими араби ба зои муъчама. Ва қатъи назар аз нияти тафрис ҷими **ҷот-ро** ба ҷиҳати фасохат ба зои муъчама бадал карда зот хонда шавад.

ЗОТБАХТ//**ЗОТИ БАХТ** **ذات بخت** *мурод* аз ҳақ таоло чалла шаънуҳу; чи **бахт** ба маънии сирф ва холис аст.

ЗОТУЛБУРУҶ **ذات البروج** фалаки хаштум, ки онро дар шаръ курсӣ гуянд.

ЗОТУЛЪИМОД **ذات اليماد** соҳиби биноҳои баланд ва соҳиби сутунҳо; чи **имод** (ба касри аввал) ба маънии биноҳои баланд аст ва ба маънии сутунҳо (аз «Мунтахаб»).

ЗОТУССАДР **ذات الصدر** худованди сина, яъне донои асрори дил; ва *мурод* аз ин авлиё; ва ба истилоҳи атиббо варами сина (аз «Латоиф»).

ЗОКИР **ذڪر** ёдқунанда.

ЗОЕЪ **ذاع** ошқоро ва фош ва пароганда (аз «Қанз» ва «Қашф»).

ЗОТА ИРҚ **ذات عرق** номи ҷоест, ки ироқиён аз он ҷо эҳром банданд.

ЗОҚА **ذاك** исми ишорат ба сӯи баъид, тарҷамааш ба форсӣ лафзи **он**.

ЗОТУШШИМОЛ **ذات الشمال** *мурод* аз гунаҳгорон ва кофирон, чаро ки номаи аъмол эшонро ба дасти чап ояд (аз «Латоиф»).

ЗОҲИЛ **ذاهل** ба маънии ғофил (аз «Мунтахаб»).

ЗОЛ **ذال** нарм рафтани ва шитоб рафтани (аз «Мунтахаб»); ва номи ҳарфи маъруф. Баъзе ихтилоф кардаанд, ки ин ҳарф дар форсӣ наъмадааст ва он ҷо, ки ёфта шавад дар асл доли муҳмала бошад. Ва Мавлоно Шарафуддини Алий навишта, ки золи муъчама дар забони аҳли форс аст ва лаҳҷаи Мовароуннаҳр ба доли муҳмала (аз «Ҷавоҳир-улхуруф»).

ЗОТУЛБАИН **ذات البين** он чи муқаддама ва муомала, ки миёни ду кас бошад; ва ба маънии миёнҷи низ омада.

ЗОТУЛЯМИН **ذات اليمين** ҷониби дасти рост; ва қасоне, ки номаи аъмолашон бар дасти рост ояд; ва *мурод* аз ин муъминонанд.

ЗОИҚА **ذائقة** номи қуввате, ки бад-он мазаи чизҳо дарёфта мешавад ва он бар зоҳири забон мебошад (аз

«Мунтахаб»); ва касоне, ки зонқа-ро ба маънии маза гуянд, хатост.

ЗОТУЛКУРСЯ ذات الكرسی шакли да-хум аз ашколи шимолӣ ва он ба сурати занест бар курсӣ нишаста ва ҳар ду по фуру гузошта.

**Фасли золи муъчама маъа
бои муваҳҳада**

ЗУБОБ ذباب мағас (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Муайид» ва «Суру-рӣ» ва «Мадор» ва «Бахр-ул-ҷаво-хир»).

ЗАБ(Б) ذب дур қардан ва боздош-тан ва даромадан ва лоғар шудан; ва гови даштӣ (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЗАБЕҲ ذبيح ба маънии бисмил ва мазбуҳ.

ЗАБҲ ذبيح бисмил қардан (аз «Лато-иф» ва «Суроҳ»).

ЗИБҲИ АҚБАР ذبيح اکبر гусфанде, ки ба фидяи Исмоил алайҳиссалом аз биҳишт расида буд; ва ба маънии қурбонии иди азҳо.

ЗАБР ذبر навиштан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЗУБУЛ ذبول лоғарӣ ва пажмурдагӣ; ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне забул)* ба маънии лоғар ва пажмурда (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ЗУБОЛ ذبال ҷамъи зубола; ва зубола (ба зам) ба маънии фатилае, ки шуъла лозими ӯст (аз «Латоиф»).

ЗАБАҲА//ЗУБАҲА ذبحه вараме бо-шад ба ҳар ду ҷониби ҳулқум.

ЗУБОБӢ ذبابى мансуб ба зубоб, яъне мағас; ва дар ин ҷо мағасе *мурод* бошад, ки сабзранг мебошад, чаро ки зубобӣ аксар дар сифати зумур-руд воқеъ шуд.

**Фасли золи муъчама маъа
хои муъчама**

ЗУХР ذخر чизе нигоҳ доштан ва ни-гоҳ дошташуда барои вақте (аз «Мунтахаб»).

ЗАХИРА ذخيره он чиз, ки нигоҳ дош-та шавад, ки вақте ба қор ояд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЗАХОИР ذخائر ҷамъи захира.

ЗУХРА ذخره захира ва сахтӣ (аз «Шакаристон»),

**Фасли золи муъчама маъа
рои муҳмала**

ЗАРАБ ذرب навъе аз исҳол, ки таом дар меъда тағйир напазирад ва да-ранг қунад. Гоҳе исҳол мешавад ва гоҳе банд шавад (аз «Бахр-ул-ҷа-вохир» ва «Мунтахаб» ва «Кифоя»).

ЗУРРИЯТ ذريت ба маънии фарзан-дон ва фарзандзодагон; ва ба маъ-нии насли одамі ва ҷин; ва зарорӣ ҷамъи он (ба фатҳи аввал; аз «Ла-тоиф» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Қанз»).

ЗУРРУҲ ذروح кирмест пардор ба кадри бодомӣ кучак, сурхранг бо холҳои сиёҳ, хӯрдани он сам аст.

ЗАРОРИҲ ذرايح ҷамъи зурруҳ (аз «Мунтахаб»).

ЗАРУР ذرور ба маънии давои хушк, ки онро дар чашм ё дар захм би-пошанд (аз «Мунтахаб» ва «Су-роҳ» ва «Қарободинот» ва «Қашф» ва «Қанз»).

ЗАРОИР ذرائر ҷамъи зара, ки мӯрчан хурд бошад (аз «Латоиф»).

ЗАР ذر ба маънии мон, яъне бигузур (аз шарҳи «Нисоб»).

ЗИРОӢ ذراع ба маънии бозу ва ара-ши даст, яъне аз оранҷ то ангуш-тон ва дар хайвонот аз поча боло-тарро *зироъ* гуянд; ва газ, ки ба он чизхоро паймоянд; ва доғи рони шутур; ва номи манзили ҳафтум аз манозили Қамар ва он ситорае чанд аст, ки бар сонди бурҷи Асад воқеъ шудаанд (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЗАРОЕӢ ذرائع ба маънии василаҳо; ин ҷамъи зареъа аст (аз «Латоиф»).

ЗАРӢ ذرع тоқат; ва ба араш пайму-дан; ва ба фатҳатайн (яъне *зараъ*)* тамаъ ва бачаи гови ваҳшӣ (аз «Қанз»).

ЗАРҚ ذرق саргини мурғ (аз «Мунта-хаб»).

ЗУРВА//ЗИРВА ذروره ба маънии ба-ландии кӯх ва болон сари кӯх (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Қашф»); ва дар «Қанз» болотарин мавзеи чизе; ба зои хавваз на-виштан ва билфатҳ (яъне зарва)* хондан хатост.

ЗАРЕЪА ذريعه ба маънии васила ва дастовез; ва дар асл зареъа, яъне шутури мода, ки сайёд паси он пинҳон шавад, то сайдро бизанад (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЗАРРА ذره мӯрчаи хурд; ва он чи дар нури офтоб аз равзан барояд аҷзои борик-борик дида мешаванд; ва ба маънии микдоре, ки садум хисса аз як чав бошад; ва биззам ва ташдиди ро (яъне зурра)* номи ғаллае, ки онро арзан гӯянд; ва ба маънии ғаллаи зуррат, ки онро ба хиндӣ чувар гӯянд ва ҳушан он бо-лои дарахтш бар мунтахо бошад, на дар васати дарахт (аз «Мунта-хаб» ва «Мадор» ва «Рашидӣ» ва «Суроҳ» ва «Қашф»).

ЗАРОНЙ//ЗАР-АНИ ذرائى навъе аз намаки сахт ва сафед (аз «Суроҳ»).

ЗУЪОФ ذعاف захри қотил ва зуд қонбардоранда (аз «Қанз» ва «Мун-тахаб»).

ЗАФАР ذفر бӯи ҳуш, ки тез бошад ва бӯи ноҳуш, ки тез бошад; ва ба маънии бӯи бағал; ва аз ин қост мушки азфар ва бағали азфар; ва ин луғат аз луғоти аздоод аст (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ЗАФИФ ذفيف ба маънии зуд ва са-бук (аз «Мунтахаб»).

ЗАҚАН ذقن занаҳдон.

Фасли золи муъчама маъа коф

ЗУКОЪ ذكاء ба маънии офтоб; ва ба фатҳи аввал (яъне зако)* ба маъ-нии дониш ва тезии табъ ва зира-кӣ; ва афрӯхтан ва шӯъла кашидан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Ла-тонф» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Сурурӣ» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Қанз»).

ЗИКР ذكر ёд кардан ба забон; ва ба фатҳатайн (яъне закар)* олати мард; ва ба маънии нар, ки зидди

мода бошад; ва ба маънии фӯлод (аз «Мунтахаб»).

ЗУКУР ذكور ба маънии мардон; ва ин ҷамъи закар аст, ки ба маънии нар бошад, ки зидди мода аст.

ЗИКРИ АРРА ذكر اره навъе аз зикри дарвешон, ки талаффузи он ба шир-кати забону сина бошад ба вачхе ки садои арра ва андозии кашидани арра бад-он мафҳум шавад, яъне лафзи аллоҳро ба сӯи димоғ ка-шанд ва лафзи ҳуро ба қониби қалб ва сина; ва ин кашидан ва фуру бурдани ҳар ду лафзи мазкур ба зӯр ва шиддат бошад, лекин ба овози мутавассит ва савти ҳазин.

ЗАКИЙ ذكى ба маънии тезтабъ (аз «Латонф»).

Фасли золи муъчама маъа лом

ЗИЛЛАТ ذلت ба маънии хорӣ ва гу-ноҳ (аз «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Суроҳ» ва «Латонф»).

ЗАЛОҚАТ ذلالت теззабонӣ ва фасо-хат, яъне тезӣ ва сафоии тақрир (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ЗАЛАҚ ذلق теззабонӣ ва беором шу-дан ва пихол андохтани мурғ ва те-зии ҳар чиз (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЗАЛИҚ ذليق теззабон ва синони тез (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

ЗАЛИЛ ذليل хор (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латонф» ба маънии хор ва гунаҳгор ва ром ва мутеъ ва нарм ва осон.

ЗУЛ(Л) ذل хорӣ; ва билқаср (яъне зилл)* нармӣ ва ром шудан (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Су-роҳ» ва «Мадор»).

ЗАЛУЛ ذلول ба маънии ром, яъне нарм ва мутеъ.

ЗАЛАҚБАЕН ذلق بيان фасеҳ ва ба-леғ.

Фасли золи муъчама маъа мим

ЗИММАТ ذمت аҳду паймон ва ўҳда ва замон.

ЗАМ(М) ذم ҳаҷв гуфтан ва бад гуф-тан касеро ва накуҳидан (аз «Мун-тахаб» ва «Латонф» ва «Қанз»).

ЗАМИМ ذميم накуҳида ва зишт ва оби бинӣ ва оби нохуш; ва ба маънии чизе ки чун байзаи мӯр аз масоми бадани инсон берун ояд (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЗАМОИМ ذمائم *чамъи* замима, ки ба маънии бад ва накуҳида ва чизи зишт аст (аз «Хиебон»).

ЗАМИМА ذميمة накуҳида ва зишт.

ЗИММА ذمه аҳд ва амон ва зинҳор ва замон; ва аҳли **зимма** аҳли китоб, ки ба аҳду паймон дар дори ислом дароянд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Канз»).

ЗИММИ ذمى аҳли китоб, ки зинҳорӣ бошад, мансуб ба аҳду паймон, яъне кофири мутеъулислом ва чиз-гузур (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

Фасли золи муъчама маъа нун

ЗАНБ ذنب ба маънии гуноҳ; ва ба фатҳатайн (яъне *занаб*) * думи хайвонот ва номи ситораест, ки онро Занабулфарас гӯянд; ва номи шаклест дар осмон, ки аз тақотуи минтакаи фалаки чавзаҳар ва моил ба сурати мори бузург ба ҳам мерасад. Як тарафашро Раъс гӯянд ва тарафи дигарро Занаб (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва ғайра).

ЗУНУБ ذنوب ба маънии гуноҳҳо; ин *чамъи* занб аст, ки ба маънии гуноҳ бошад; ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне *зануб*) * ба маънии далви пуроб ва мутлақ далв; ва ба маънии аспӣ дароздум (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

Фасли золи муъчама маъа вов

ЗАВВ ذوب гудохтан ва саҳт шудани гармии офтоб (аз «Мунтахаб»).

ЗУЛБОБ ذولباب худованди холис, яъне худованди ақл ва соҳиби фаҳм (аз «Латоиф»).

ЗУНОБ ذناب *киноя* аз дарранда, мисли гурбаву саг ва гургу шер; чи **ноб** ба маънии дандони яшк аст, ки ба хиндӣ онро кучлӣ гӯянд ва баъзе кила номанд (ба ёи маъруф).

ЗАВОИБ ذوايب ба маънии гесӯхо ва мӯҳои пеши сар; ва ин *чамъи* зувоба аст (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ЗАВОТ ذوات *чамъи* зот, ки ба маънии худованд ва ҳастӣ ва ҳақиқати ҳар чиз аст.

ЗУЛХИМОР ذوالخمار номи марде, ки микнаба бар рӯ андохтӣ; ва он марде буд коҳин ва бағоят мушаббид ва аз вай умури ачиба зоҳир мешуд (аз «Латоиф»).

ЗУЛФАҚОР ذوالفقار номи теғи ҳазрати Муртазо Алӣ қаррамаллоҳу вачҳаҳу; ва ҳақиқаташ ин ки шамшери Ос ибни Мунаббаҳ, ки рӯзи ҷанги Бадр қушта шуда ба ҳазрати расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама мунтақил шуд ва аз пайғамбар ба Муртазо Алӣ (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Қомус» ва «Суроҳ» ва «Музил»); **фақор** (ба фатҳ) қатори устухон ва муҳраҳон пушт аз гардан то камар (аз «Мунтахаб»). Чун бар пушти шамшери мазкур қатори муҳраҳон пушт, яъне адимулиртифоъ сохта шуда буд, лихозо ба исми Зулфақор мавсум шуд, чунонки соҳиби «Қомус» ба хамин маънӣ ишорат карда: сайфун муфакқарун ка муаззамин фиҳи хузузун мутмаинатун ан матниҳи ва он чи дар ин замона накли **Зулфақор** шамшери дузабона созад тахайюлотӣ барғалати баъзе мутааҳхирин аст.

ЗУЛМАҶОЗ ذوالمجاز номи бозорест дар Мино, қариби Маккаи муаззама (аз «Суроҳ» ва ғайра).

ЗАВҚ ذوق чашидани маза (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»); ва дар «Баҳори Аҷам» навишта, ки завқ (билфатҳ) чашидан ва чошнӣ; форсиён ба маънии лаззат ва маза ва нишот ва хушӣ оранд; ва ба лафзи *додан* ва *чашидан* ва *қардан* ва *задан* ва *бурдан* ва *доштан* ва *ангехтан* ва *дидан* ва *дарёфтан* ва *таровидан* мустаъмал.

ЗУЛҲУБУК ذوالحبيك *киноя* аз осмон; чи **хубук** *чамъи* ҳабика аст, ки ба маънии роҳ дар регтӯда ва шикани об ва шикани зирех ва мӯи чаёд бошад; завотулхубук низ омада.

ЗУҶАСАДАИН ذوجسدین *мурод* аз ситоран Уторид; чаро ки хонаи ӯ Ҷавзост, ки онро Ҷасадайн ва Ду Пайкар гӯянд, зеро ки ба сурати ду кӯдаки урбён аст, ки пайи ҳамдигар даромадаанд.

ЗУННУН ذوالنون лақаби Юнус пайгамбар алайҳиссалом; чаро ки ҳафт руз дар шиками моҳӣ монда буданд; ва низ лақаби валӣ, ки Зуннун Мисрӣ гуяндаш; зу ба маънии соҳиб ва нун ба маънии моҳӣ; ваҷҳи ин лақаб он ки рузе дар сувори киштӣ шахсе бар эшон бадғумонии дуздин гавҳари худ карда буданд. Ба дуои эшон моҳиён гавҳарҳо дар даҳон гирифта бароманданд, эшон гавҳар аз моҳӣ гирифта бад-он шахс доданд.

ЗУЛҚАРНАЙН ذوالقرنين лақаби Сикандар аз он ки ду гесӯ дошт; чи қарн гесуро гуянд; ё он ки расид ба ҳар ду тарафи олам, ки машрик ва мағриб бошад; ва ё он ки қаримуттарафайн буд аз модар ва падар; ё он ки дохил шуда буд дар нур ва зулмат (аз «Мачмаъ-ул-бахрайн», ки чомаъи дуготи Куръон ва ҳадис аст). Ва баъзе муҳаққиқин навишта, ки Зулқарнайн, ки дар Куръони маҷид аҳволаш воқеъ аст, подшоҳе дигар будааст, на Сикандари Румии писари Файлақус аст, чаро ки миёни ин ҳар ду тафовити замона бисёр аст.

ЗУННУРАЙН ذوالنورين лақаби Усмон разияллоҳу анҳу, чаро ки ду духтари расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама дар никоҳи эшон омада буданд.

ЗУЛМАНАН ذوالعنين соҳиби миннатҳо ва соҳиби эҳсонҳо; чи минан (ба қасри мим ва фатҳи нун) *ҷамъи* миннат аст.

ЗУЛЯЗАН ذواليزن номи подшоҳи Яман, ки дар далерӣ ва найзазанӣ маъруф буд (аз «Муайид»).

ЗУФУНУН ذوفنون соҳиби ҳунарҳо.

ЗАВБОН ذوبان ба маънии гудохтан ва гудозиш; ва ба маънии беқарорӣ низ омада.

ЗУ ذو ба маънии худованд (аз «Канз»).

ЗУЗУВОБА//ЗУЗУНОБА ذوزبابه//ذوزبابه ҳар ду дуруст, ба маънии ситораи манхус, ки ба шакли қоруб гох-гоҳе бармеояд; магар таҳқиқ ин аст, ки агар ба вақти тулӯаш шуоъи ӯ ба тарафи мағриб бошад **зузувоба** хонданаши мустаҳсану бал ансабу; ва агар шуоъи он ба ҳангоми

тулӯаш ба суи машрик бошад **зузуноба** гуфтанаши авлост; ва нуктаи ин тафриқ бар арбоби хибрат муҳтаҷаб нест, фа ифҳам ва тааммал.

ЗУВОБА ذوابه гесӯ ва мӯи пешонӣ ва алокаи шамшер (аз «Мунтахаб»).

Фасли золи муъҷама маъа ҳо

ЗЕҲНИ ДАРЪЕ ذهن دريا гирдоб ва қатри даръё (аз «Мусталаҳот»).

ЗАҲАБ ذهاب зари сурх ва тило (аз «Канз»).

ЗАҲОБ ذهاب масдар аст, ба маънии рафтан ва гузоштан (аз «Музил» ва шарҳи «Нисоб»); ва дар «Латониф» ба қаср (яъне **зиҳоб**)*; ва **заҳобу иёб** ба маънии рафтан ва бозгаштан.

ЗАҲЛАТ ذعات ба маънии ғафлат.

ЗУҲУЛ ва **ЗУҲУЛАТ** ذمول و ذمولت ғафлат ва фаромушӣ (аз «Латониф» ва «Канз» ва «Суроҳ»).

ЗЕҲН ذهن фаҳмидагӣ ва зиракӣ ва қудрати мудрика (аз «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Латониф» ва «Қашф»); ва дар форсӣ ба маънии таҳ ва ботин (аз «Мусталаҳот»).

ЗАҲИН ذهين бар вазни **матин**; ба маънии зирак (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»).

ЗЕҲНИ ҚАШТИ ذهن كشتى ба чо мондани қашти ба сабаби набудани бод (аз «Мусталаҳот»).

Фасли золи муъҷама маъа ёи тахтонӣ

ЗЕБ ذيب ба маънии гурги дарранда; ва ба чои тахтони ҳамза (яъне **зеъб** ذئب)* низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ЗИЕБ ذياب ба маънии гургон; ин *ҷамъи зеб* аст, ки ба маънии гург бошад (аз «Канз»).

ЗИЕНИТУС ذيانيطس номи мараз, ки навъе аз салисулбав аст; чун **зиёнитус** ба забони юнонӣ дӯлобро низ гуянд ва соҳиби ин мараз об борбор менӯшад ва бавл низ борбор мекунад, лихозо ба ин исм мусам-

мо гашт (аз «Бурхон» ва «Баҳр-ул-чавоҳир»); ва дар «Худуд-ул-амроэ» навишта, ки лафз **заёбинитус** аст (ба фатҳи золи муъчама ва таҳтони ба алифи кашида ва касри бои мувахҳада ва касри нун ва сукуни тахтони ва замми тои муҳмала ва сукуни сини муҳмала); муаллиф гуяд, ки бар ин такдир агар нунро барои таҳфиф ҳазф кунанд ва бои мувахҳадаро саломат доранд, чунонки машҳур аст (яъне **зиёбитус**)* ҳам дуруст бошад.

ЗАЙЛ ذيل доман (аз «Қанз»).

ЗИБОЛ ذى بال соҳиби шон ва соҳиби иззат аст; ва ба маънии соҳиби бозу хато, чаро ки **бол** ба маънии бозу форсист. Ба лафзи **зй**, ки арабӣ бошад мураккаб кардан бе муҳовара ва бар **зихуш** киёс набояд кард, зеро ки **зихуш** дар кутуби булағо дида нашуда.

ЗИСАЛАМ ذى سلم номи маком; ва **салам** (ба фатҳатайн) дарахтест ҳордор.

ЗИЛҚАЪДА ذى القعدة маънии лафзӣ соҳиби нишастан; ва чун ин моҳ аз ҷумлаи шуҳури ҳаром аст, ки дар онҳо муҳораба ҳаром буда, пас араб дар ин моҳ аз муҳораба ва муқотала куъуд мекарданд, ай боз менишастанд.

ЗИҲИЧЧА ذبحه ҳичча (билкаср ва ташдиди чим) ба маънии як бор ҳаҷ кардан; ва киёс он аст, ки билфатҳ (яъне ҳаҷча)* бошад, на билкаср, чаро ки вазни фаъла (билфатҳ) барои маррат ояд ва фиъла (билкаср) барои ҳолати вукуъ ояд. Пас чун дар ин моҳ як бор ҳаҷ карда мешавад, лиҳозо **зилҳичча** гуянд. Ӯ он ки **ҳичч** (билкаср ва ташдиди чим) ба маънии сол ҳам омада аст. Чун ин моҳ мунтаҳои сол бошад ва сол бар ин комил мегардад, гуё ки ин моҳ соҳиби сол аст. Ба хамин ҷиҳат **зилҳичча** мегуфта бошанд.

ЗИ ذى ба маънии худованд ва соҳиб.

БОБИ РОИ МУҲМАЛА

Фасли рои муҳмала маъа алиф

РО ر ин ҳарфи аломати мафъул аст; ва гоҳе ба маънии барои ояд, чунонки: *худоро*, яъне барои худо; ва гоҳе бадали изофат ояд, чунонки мисраъ:

Қасонро нашуд новак андар ҳарир..

яъне новаки он қасон; ва гоҳе ифодаи маънии аз сабабия кунанд, чунонки: *қазоро*, яъне ба сабаби қазо; ва гоҳе зоида бошад, *Амир Хусрав* гуяд, байт:

Гарчи тани ман зи пай *сўзрост*,
Заҳмати ту аз пай ин *рузрост*.

Мисоли дигар, шеър:

Ҳар он мисол, ки тавқеъи ту бар он набувад,
Замона тай накунад ҷуз барои *ҳанноро*.

Ва ин ҳарф ба чими арабӣ бадал шавад ва ба шини муъчама ва ба ғайни муъчама, чун *канор* ва *каног*, ба маънии канораи даръё ва

наҳр; ва ба кофи форсӣ, чун *римоз* ва *гимоз* (ба ёи маъруф ва зои муъчама) навъе аз ҷоман нафис; ва ба лом, чун *чанор* ва *чанол* ва ин бисёр аст; ва ба нун, чун *латанбор* ва *латанбон* ва *устувор* ва *устувон*; ва ба вов, чун *бармар* ва *барму* ба маънии интизор; ва ба хо, чун *ҳувбар* ва *ҳувба* ба маънии шонаи одам; ва дар охири калима барои нисбат ояд, чун *лаҳар* (ба фатҳатайн) ба маънии шаробхона, зеро ки *лаҳ* ба маънии шароб аст; ва дар охири зоида низ ояд, чун *шино* ва *шинор* ба маънии шиноварӣ.

РОНО رنا лақаби роҷаи Ҷайпур; ва дар «Ҷароғи хидоят» навишта, ки **Роно** (ба нун) лафзи ҳиндист, яъне роҷа умуман ва лақаби роҷаҳои Удайпур, ки мулкест мобайни Мулҳу ва Аҷмер ва Гучарот.

РУАСО رؤسا ба маънии сардорон; ин *ҷамъи раис* аст, чунончи *шурафо* *ҷамъи шариф*.

РОКИБ راكب сувор.

РОСИБ راسب таҳнишини ва дурдишаванда.

РАЪСУ ЗАНАБ راس و ذنب он чи дар осмон аз тақотуи минтакаи фалаки чавзаҳар ва моили сурати мори бузург ба ҳам расад як тарафашро Раъс гӯянд ва тарафи дигарро Занаб; ва инро тиннини фалак низ гӯянд (мустафод аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»); ва соҳиби «Қомус» гӯяд, ки тиннини сифедест дар осмон, ки танааш дар шаш бурҷ аст ва думаш дар бурҷи ҳафтум ва сайр мекунад чун кавокиби сайёра.

РОҲИБ راهب порсо ва обиди тарсоён; ва баъзе навишта, ки роҳибон аксар дар камар ё дар даст занҷире доранд (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

РОСТ راست ба маънии сидк ва дуруст; ва номи мақомест аз дувоздаҳ макоми мусикӣ (аз «Қашф»); ва баъзе навиштаанд, ки вақти он баъд аз тулуъ то чошт аст ва баъзе гуфтаанд, ки ба хиндӣ сирираг гӯянд.

РОФАТ//РАЪФАТ رافت меҳрубонӣ.

РОВАТ روات лафзи хиндист, ба маънии баҳодур ва меҳтар (аз «Шарҳи Кирон-ус-саъдайн»).

РОЯТ رايات алами лашкар (аз «Мунтахаб»).

РОЕТ رايات аламҳо ва нишоҳои лашкар (аз «Мунтахаб»).

РОҲАТ راحت ором ва осоиш; ва ба маънии кафи даст (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Латоиф»).

РОСИЕТ راسيات қамъи росият, ки ба маънии кӯҳи устувор аст (аз «Латоиф»).

РОЗИЕНАҶ روزيناج муарраби розиёна, ки онро бодиён низ гӯянд.

РОҶЕҲ راجع афзун ва ғолиб ва фоик ва бехтар; ва паллаи тарозу, ки аз ғиронӣ ба вақти санҷидан зер монад ва марҷӯҳ паллаи боло.

РОБЕҲ رابع суддиханда ва нафъбахш.

РОҲ راه шод шудан ва шодмонӣ; ва ба маънии шароб ва кафҳои даст; ва ба ин маънӣ қамъи роҳат аст, ки ба маънии кафи даст бошад (аз

«Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қашф»); ва ба маънии роҳ ва ба маънии қарор гирифтани низ омада.

РОҲИ РҲҲ راجح номи лаҳнест аз се лаҳни борбадӣ (аз «Сироч»).

РОМЕҲ رامج найзадор ва найзазан; ва Симоки Ромеҳ ситораест, ки наздики ӯ ситораи дигар аст, ки онро Найзаи Симок гӯянд; ва Симоки дигар низ аст, ки наздики худ ситораи дигар надорад ва онро Симоки Аъзал гӯянд, яъне бесилоҳ (аз «Мунтахаб»).

РОСИХ راسخ устувор ва барҷо (аз «Мунтахаб»).

РОД راد сахӣ ва баҳодур (аз «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Бурҳон»); ва ба ташдиди дол (яъне родд)* дар арабӣ ба маънии радқунанда.

РОИД رائد он ки ўро барои обу алаф фиристанд; ва ба маънии дастос (аз «Мунтахаб»).

РОВАНД رواند давое наботист зардранги мубаррид билараз, ки ба исхол гармии ҷигар фуруъ нишонад ва мукаввии қуввати ҷозибии ҷигар аст; реванд *имолаи* ҳамин аст (аз «Тухфат-ул-мўъминин» ва ғайра).

РОСИД راصد *мурод* аз муначчим.

РОЪИЮЛИБОД راي العباد ба маънии ниғаҳбони бандагон; *мурод* аз подшоҳ.

РОКИД راكد оби истода, ки қорӣ ва равон набошад (аз шарҳи «Ҳисоб»).

РОҲДОР راهدار ба маънии хушрафтор хатос; ва сахеҳ роҳвор аст (ба вов); ва раҳвор навъе аз рафтор аст, ки бисёр ҳамвор бувад; ва соҳиб ин рафторро низ раҳвор гӯянд (аз «Сироч»).

РОМИШГАР رامشگر ба маънии мутриб (аз «Бурҳон»); ва навиштаанд, ки *ромиш муҳаффафи оромиш* аст. Чун созу нағма бонси оромиши дил мешавад, лихозо дар ин ҷо *маҷозан* итлоқи мусаббиб бар сабаб қарданд (аз «Сироч»).

РОИҶҶУР راجور номи ҷоест.

РАЪС راس ба маънии сар ва болои чизе (аз «Мунтахаб»).

РАИС رئيس сардор ва меҳтари кавм (аз «Мунтахаб»).

РУЪЪС رؤس *чамъи раъс*, ки ба маънини сар аст; ва гоҳе ба маънии меҳтарон ва сардорон ояд.

РОМИШ رامش нағма ва суруд.

РОШ رаш тӯда ва анбори ғалла; авом ба сини муҳмала (яъне рос)* хонанд (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

РОҚИС راقيس рақсқунанда; ва номи ситораест, ки дар даҳони аждаҳон фалак воқеъ шудааст.

РОИЗ رائض касе ки аспонро риёзат омӯзад ва он ҷобқусувор бошад (аз «Сурурӣ» ва «Қашф»).

РОБИЗ رابض ба маънии қалъадор; чи рабаз (ба фатҳатайн) девори гирдогирди шаҳро гӯянд (аз «Мунтахаб»).

РОТЕЪ راتع ба маънии чаранда (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

РОЕЪ راتع боланда ва афзуншаванда ва расонандаи даҳле, ки аз кишт ҳосил шавад.

РОДЕЪ رادع боз истодақунанда аз чизе (аз «Мунтахаб»).

РОФЕЪ رافع бардоранда; ва ҳаракати пешдиханда калмаро; ва додхоҳ ва қисса ва ҳоли худ пеши ҳоким баранда (аз «Мунтахаб»).

РОКЕЪ راتع пайванддӯзанда бар ҷома ва ғайра.

РОҒ راغ саҳрои домани кӯҳ ва марғзор (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Сироч» ва «Қашф» ва «Рашидӣ»).

РОВИҒ رادغ ба маънии фиребӣ ва хилагар; аз равғ (билфатҳ; аз «Мунтахаб»).

РАЪУФ رؤف ба маънии меҳрубон.

РОФ رات басбоса (аз «Бурҳон»); ба маънии ҷовитрӣ; ва дар «Нисоб» ба ин маънӣ роб оварда; ва дар «Сироч-ул-луғот» ба маънии чабу-тара.³⁹

РОФИФ راتف ба маънии дурахшанда (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РОТИҚ راتق ба маънии бастақунанда; исми фонл аз ратқ, ки ба маънини бастан аст (аз «Мунтахаб»).

РОВАҚ رادق полунаи шароб, яъне ҷома ва ғайра, ки ба он шаробро соф қунанд (аз «Суроҳ»); ва дар «Муайид» навишта, ки ба маънии шароб низ омада; ва дар «Рисолаи муарработ» оварда, ки **ровақ муарраби ровақ** аст; ва Ибни Ҳоҷ навишта, ки **ровуқ** (رادوق) бар вази форук аст, ба маънии полунаи шароб, на **ровақ** (ба фатҳи вов), тамма каломуху. Ҳақ ин аст, ки **ровақ** (ба фатҳи вов) *мухаффафи ровуқ* аст, ки воқи сониро хазф карда, воқи аввалро фатҳ додаанд, зеро ки дар каломи араб фоул (ба замми айн) наёмадааст. Ба ҳар тақдир дар истеъмоли форсиён **ровақ** ба маънии шароб *маҷоз* бошад, ба итлоки сабаб бар мусаббиб.

РОИҚ رائق оби ҷорӣ ва соф; ва ҳар чи софу латиф бошад.

РОЧИЛ راجل пиёда (аз «Мунтахаб»).

РАЪСУЛМОЛ راس المال сармоия тичорат (аз «Мунтахаб»).

РОМ رام мутеъ ва улфатгирифта ва фармонбардор; ва номи рӯзи бисту якум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва як навъ дарахт аст (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

РОИЗАН راي زن *мурод* аз оқил ва доно; ва ба маънии вазир.

РОЙГОН رايگان ба маънии муфт ва бейваз; ва чизе ки дар роҳ ёфта шавад (аз «Бурҳон»); ва навиштаанд, ки **ройгон** дар асл **роҳгон** буд, ба маънии лоиқи роҳ; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **ройгон** чизе ки дар роҳ ёбанд бе машаққат; дар асл **роҳгон** буд, хоро ба ҳамзаи мулайяна бадал карданд **ройгон** шуд.

РАЪЮЛЪАЙН راي العين дидан ба чашм.

РОМИН رامين номи ошики Виса; ва низ номи чанғӣ, ки чанғ хуб менавохт; ва қила номи возеъи чанғ аст; ва баъзе навишта, ки номи зани чанғнавоз (аз «Латоиф»).

РОНИН رائين шалвор (аз «Бурҳон» ва «Муайид»).

РОСАН راسن гиёҳи давоист, ки бӯи нохуш дорад (аз «Бурҳон»).

РОЗИ ЗАМИН راز زمين сабза ва гулҳо (аз «Муайид»).

РОҲ ПЕШ ГУЗОШТАН راه پیش گذاشتن раҳнумой кардан (аз «Мусталахот»).

РОҲИ КҶҲ РАФТАН راه كوه رفتن амали лаввотат кардан (аз «Мусталахот»).

РОИҶА رایجه мутлақ бӯ, магар ба маънии бӯи хуш мустаъмал (аз «Латоиф»).

РОБИТА رابطه саҳеҳ аст; ва ба бон мавкуф (яъне робта)* хондан хато; он чи ба он чизеро ба чизе банданд (аз «Мунтахаб»); лихозо ба маънии алоқа мустаъмал аст.

РОБИЯ رایبه ба маънии заминни баланд (аз «Мунтахаб»).

РОСТА راستе бар вазни хоста; сафи дӯконҳои бозор (аз «Бурхон»).

РОҶИЛА راجله сутури боркаш ва шутури суворӣ ва маркаб, хоҳ нар бошад, хоҳ мода; ва то дар охир барои муболаға аст (аз «Суруҳ» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва ғайра).

РОҶ راه ба маънии хуш (аз «Ҷаҳонгирӣ»); ва дар баъзе фарҳанг ба маънии пардаи суруд; ва ба маънии интизор; ва ба маънии қарат ва бор, чунонки сад раҳ ба маънии сад бор.

РОСТМАЗА مزه راست ширинмаза.

РОВИЯ رایبه шутури обкаш ва зарфи об аз чарм (аз «Латоиф»).

РОБЕЪА رایبه чизи ҷаҳорум; ва номи занн зоҳида, ки ӯ падари худро духтари ҷаҳорум буд дар Басра.

РОСТХОНА راست خانه ба маънии касе ки росту дуруст бошад (аз «Мусталахот»).

РОҶИ БУРИДА راه بریده роҳе ки ба сабаби раҳзании куттоъуттарик ғайри маслук бошад (аз «Мусталахот»).

РОТИБА راتبه ба маънии собит ва ба як ҷо истода ва қароргирифта; муштак аз рутуб (ба замматайн) ба маънии собит ва сокин шудан.

РОДИ رادی саховат ва ҷавонмардӣ ва ҳикмат ва шаҷоат (аз «Латоиф»).

РОФИЗИ رافضی мансуб ба рофиза; ва рофиза гурӯҳе аз лашкаре, ки сардори худро бигуздоранд; ва фиркае

аз шиъа, ки Зайд ибни Алӣ ибни Хусайнро байъат карданд, баъд аз он гуфтанд, ки аз шайхайн табарро кун, то бо ту ҳамроҳӣ кунем. Зайд инкор нумуд ва гуфт, ки: «чи гуна табарро кунам аз эшон, ки вазир ва муовини ҷадди ман буданд». Пас эшон ӯро рафъ карданд, яъне гузоштанд, то он ки Ҳаҷҷоқ ӯро шахид кард (аз «Мунтахаб»).

РОМИ رمی тире сангандозанда ва тухматкунанда (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РОЪИ رمی ниғаҳбон ва воли ва ҳоким ва шубон, яъне ҷаронандаи ҷаҳорпоён (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб» ва «Хиёбон»).

РОҶИ راجی умедвор (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РОВИ رادی ривояткунанда ва серобшаванда; ва ба маънии касе ки касидаи шоирро ба алҳон ва хушовозӣ пеши мулук хонад (аз «Мунтахаб» ва «Шарҳи Хоконӣ»).

РОҚИ راقی афсунгар ва азиматхон; ва касе ки бар маризон афсун ва дуъо бидамад (аз «Мунтахаб» ва ғайри он); ва ба маънии болораванда низ омадааст.

РОҶУВИ راهوی номи мақомест аз дувоздах мақоми мусиқӣ (аз «Бурхон»); ва баъзе навишта, ки вақти он баъд аз тулуъ аст; ва баъзе навиштаанд, ки вақташ аз субҳ то тулуъ; ва ба хиндӣ онро лалит номанд.

РОИ//РАЪИ رای ба маънии ақл ва фикр; ва ба маънии роҷаи Ҳинд низ омада; ба маънии аввал ва дуввум арабист ва ба маънии севвум хиндист.

РОМИШИ رامشی мутриб (аз «Бурхон» ва ғайра).

РОЗИ رازی мансуб ба Рай (ба зиё-дати ёи муъҷама); ва Рай номи шаҳрест.

РОЪАНОГУИ راعناگوي киноя аз мунофик; ва маънии роъано ин аст, ки: «муроот кун моро». Саҳоба ин маъниро қасд карда ба ҳазрати расул саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама хитоб мекарданд. Ва яҳуд андак тағйир дода роъино мехонданд, яъне шубони мо. Ҳақ таоло

саҳобаро манъ кард, ки калимаи **роъано** бори дигар хитоб ба он ҳазрат нақунанд, балки **анзарно** бигуянд (аз «Мунтахаб»). Зоҳиран он яҳуд мунофиқ бошанд ва калимаи **роъано**-ро ба лаҳҷае мегуфта бошанд, ки муъминонро **роъино** мафҳум мешуд. Ва **роъаногӯй** ҳамон **роъано** аст, ки дар тахти лафзи он **роъино** муталаффиш ва мурод бошад.

РОҲИ ХУСРАВОНӢ راه خسروانى номи навоест аз мусиқӣ, аз таснифоти Борбад (аз «Бурҳон»).

РОҲИБИ АСАЛӢ راهب على зоҳиди яҳудон, ки порчае зард ба чихати аломат доранд; чи **асалӣ** порчаи зардро гуянд, яҳудон барои имтиёз бар дӯши чомаи худ дӯзанд (аз «Бурҳон»); ва аз «Мунтахаб» чунин дарёфт шуд, ки маънии лафзи **роҳиби асалӣ** он аст, ки **роҳиб** хушоянда ва макбули халқ, чи маънии **асал** хушоянда сохтани ҳақ таолост касеро ба сӯи халқ.

РОШӢ راشي ришватдиҳанда.

Фасли рои муҳмаля маъа
бои муваҳҳада

РИБО ربا зиёда шудан ва нашъунумо кардан ва зиёда гирифтани даром ва байъ (аз «Мунтахаб»).

РАБИБ ربيب - писаре ки онро зан аз шавҳари собик оварда бошад. Пас он кудак ин шавҳари холро **рабиб** бошад.

РАБ(Б) رب худованд ва парвардгор ва ба салоҳ оранда; ва биззам ва ташдид (яъне **рубб**)* оби ангур ва анор ва себ ва ғайра, ки пазанд то ғализ шавад; ва биззам ба ташдид ва фатҳи бо (яъне **рубба**)* ба маънии бисёр ва ба маънии андак (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

РАБОБ رباب номи сози маъруф; ва абри сифед; ва номи зане чамила, ки маъшуқи Раъд ном ошиқ буд; ва мавзеъест ба Макка; ва кӯҳе дар Мадина (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва баъзе навишта, ки **рабоб** ба маънии абр забони сурёнист; ва дар «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Сурури» ва «Қашф» бӯ маънии номи сози маъруф ба фат-

ҳи аввал аст; ва дар «Бурҳон» навишта, ки **рубоб** (ба замми аввал) номи соз, ки он танбурмонанде бувад бузургшикам ва кутӯҳдаста ва бар рӯи он ба чои тахта пӯсти оҳу бошад. Ва дар «Рисолаи муарработ» мастур аст, ки **рабоб муарраби** равода аст. Ва маънии **равода** овози ҳазиндоранда аст, чи **равод** ба маънии овози ҳазин аст ва хо барои нисбат. Ва дар «Сироҷ» навишта, ки **рабоб** (ба фатҳ) **муарраби** **рубоб** (ба зам) аст.

РУБОЪАЕТ رباعيات ҷаҳор дандон, ки миёни саноё ва анёб бошад; ва ин чамъи **рабӯъия** аст, ки (ба фатҳи аввал) бар вазни самония бошад (аз «Мунтахаб»).

РАБОҲ رباح номи ғуломи он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама (аз шарҳи «Нисоб»).

РИБҲ ربح нафъ ва суд, ки дар тичорат ҳосил мешавад (аз шарҳи «Нисоб»).

РАБӢИ ШАДДОД ربع شداد *мурод аз боғи Ирам.*

РАБЕӢУЛОҲАР ربع الآخر саҳеҳ аст, на **рабеъуссонӣ**, ки дар истеъмоли ом аст, чаро ки истеъмоли араб бештар **рабеъулоҳар** аст. Ва баъзе гуянд, ки итлоқи лафзи сонӣ он чо кунанд, ки барои он солис низ бошад. Чун ба вақти тасмннн шухур ин моҳ дар охири фасли **рабеъ** воқеъ шуда буд, лиҳоз ба ин исм мусаммо гашт (аз «Рисолаи илми нуҷум», ки бисёр муътабар буд, навишта шуд).

РАБАЗ ربيض девори шаҳрпаноҳ; ва ба маънии гирдогирди қалъа; ва ба маънии зан; ва ба маънии аҳли хона аз зану модар ва хоҳар; ва ба ин маънӣ биззам ва ба замматайн (яъне **рубз** ва **рубуз**)* низ омада (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Латиф»).

РАБОТ رباط мусофирхона; ва ба каср (яъне **рибот**)* чизе ки ба он саҳт банданд чизеро (аз «Латиф»).

РАББУННАВӢ رب النوع фиришта, ки ҳақ таоло барои парвариш ва ҳифозати ҳар навъ аз анвоъи наботот ва ҳайвонот ва ҷамодот муқаррар фармуда, ҷунонки барои парвариши ҳар навъ фириштаи алоҳида аст.

РУБЪ رُبْ чахорум хиссан чизе; ва олатест мунаҷҷимонро аз қабилли устурлоб, ки бад-он иртифоъи офтоб ва соатҳо ва амалҳои дигар маълум кунанд ва онро **рубъи муҷайъ** низ гуянд (ба замми мим ва фатҳи ҷим ва ташдиди ё); ва билкасер (яъне **рибъ**)* таб, ки дуруздармиён гузошта ояд, ки аз рӯзи навбат то рӯзи навбати дигар чахор рӯз бошад; ва билфатҳ (яъне **рабъ**)* сарой ва хона ва маҳалла ва манзил (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва шарҳи «Нисоб»).

РАБЪ ربيع мавсими баҳор; ва он дар Ҳинд чайт ва байсақх аст ва дар дигар вилоёт байсақх ва четх; ва номи марде саҳӣ, ки уро Рабъ ибни Фазл гуянд.

РАБЪУЛАВВАЛ ربيع الاول чун ба вақти тасмияи шухур ин моҳ дар ибтидои фасли рабъ воқеъ шуда буд, лихозо ба ин исм мусаммо гашт (аз «Рисолаи нучум», ки бисёр муътабар буд, навишта шуд).

РУБУДАН ربودن ба зӯр ва суръат чизеро аз шайхсе бурдан (аз «Кашф» ва «Сурурӣ»).

РУБЪИ МАСКУН رُبْ مَكُون рубъи замин, ки сукунат кардашудаи инсон аст; ва *мурод аз рубъи маскун* ҳафт иқлим бошад, чаро ки ҳафт иқлим монанди ҳафт бисоти мутаввала аз машиққ то мағриб дар рубъи маскун воқеъанд баробари якдигар. Бидон ки замин куравишакл аст ба сурати гӯй, ки давраи он ҳашт ҳазор фарсанг аст, ки бисту чахор ҳазор куруҳ бошад. Ба ин ҳисоб тӯли **рубъи маскун** дувоздаҳ ҳазор куруҳ аст ва арзи миёнаи он шаш ҳазор куруҳ. Ҳукамо кураи заминро сесаду шаст бахш қисмат кардаанд. Ҳар бахширо дараҷа номанд ва ҳар дараҷаро шасту ҳафт куруҳ пау кам мебошад. Чун замин куравишакл аст, яксаду ҳаштод дараҷа тахт ва яксаду ҳаштод дараҷа фавқ. Аз ҷумлаи яксаду ҳаштод дараҷаи фавқ навад дараҷаи ҷанубӣ зери даръи муҳит аст ва навад дараҷаи шимолӣ, ки хушк аст, онро рубъи маскун номанд. Аз ҷумлаи навад дараҷаи рубъи маскун сӣ дараҷа аз самти Қутби Шимолӣ хорич нумуда, чаро ки тамо-

ми кӯҳҳои барф аст, дар он ҷо ҷонваре камтар зияд. Пас шаст дараҷае, ки боқӣ монд маҳалли ободонист. Ва назди баъзе арзи маъмураи олам аз хатти истиво то панҷоҳу ним дараҷа аст ва назди баъзе шасту шаш дараҷа. Ва тӯли маъмураи олам аз ҷазоирӣ ҳолидот то соҳили баҳри муҳити шарқӣ яксаду ҳафтод дараҷа. Ва масоҳати тамоми кураи замин шаш курурудаҳ лакҳу навад ҳазору нухсаду ҳашт куруҳ аст. Ва масоҳати маъмураи рубъи маскун ба қавли аксаре аз сикот як куруру чихил лакҳу сӣ ҳазору дусаду бист куруҳ аст.

РАБВ ربو кӯтаҳдамӣ (аз «Худуд-ул-амроз»).

РИБҚА ريبقه халқан расан (аз «Суруҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»).

РАБИБА ريببه духтаре ки онро зан аз шавҳари собик ҳамроҳ оварда бошад (аз шурӯҳи «Нисоб»).

РАБВА ربه замини баланд (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»); ва дар «Латонф» ба ҳаракоти сало-са (яъне **рабва**, **рибва**, **рубва**)* ба маънии пушта ва ҷои баланд; ва *мурод аз* замини Байтулмақаддас, ба чихати он ки баландтарини заминхост. Гуянд ки замини Байтулмақаддас аз замини Ҳинд чахор фарсах баландтар аст.

РАПЗА رپزه ба маънии хуш ва хурд (аз «Латонф»).

РАБОЪИ ربابى шутури ҳафтсола ва гову аспу гӯспанди чаҳорсола; ва шутури ҳафтсоларо **рабоъи** аз он гуянд, ки ба ҳафтумсолағӣ чаҳор дандон мешавад; ва ба замми аввал (яъне **рубӯӣ**)* дар истилоҳи шуарон Аҷам чаҳор мисроъ, ки мисроъи чаҳорум ба аввал ва сонӣ ҳамкофия бошад ва дар мисроъи севвум лозим нест, қи ҳамон кофия бошад. Ва ин **рубӯӣ** дар баҳри ҳазачи аҳраб ва аҳрами мусамман ояд. Вазнаш хоси ин аст: «ло хавла ва ло қуввата илло биллоҳ». Ва агар бар ин вазн набошад, онро китъа гуянд, **рубӯӣ** нагуянд (аз «Сурурӣ» ва шарҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки **рабоъи** (ба фатҳи аввал) аспу гови чаҳорсола, ки по-дар соли панҷум ниҳода бошад ва гӯспанди сесола,

ки по дар чаҳорум ниҳода бошад ва шутури шашсола, ки по дар хафтум ниҳода бошад.

Фасли рои муҳмала маъа тои фавқонӣ

РАТАБ رتب фурчан миёни вусто ва саббоба (аз «Суроҳ»).

РИТОЧ رتاج дарвозаи бузург, ки дари хурд миёни ӯ бошад; ва ба маънии банди дар ва шутурини лоғар (аз «Латоиф»).

РАТҚ رتق бастан (аз «Мунтахаб»).

РАТҚУ ФАТҚ رتق و فتق ба маънии бастану кушодан (аз «Суроҳ» ва «Баҳр-ул-чавоҳир»).

РАТМ رتم риштае, ки ба чихати ёдошт ба ангушт банданд ва онро ба форсӣ ёдовар гуянд (аз «Латоиф»).

Фасли рои муҳмала маъа сои мусалласа

РАС(С) رث ба маънии кӯҳна (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латоиф» ба маънии бадҳолӣ низ оварда.

Фасли рои муҳмала маъа чими арабӣ

РАҚО رقاء ба маънии умед ва умеддоштан; ва ба маънии тарсидаи низ омада; ва ба ғайри ҳамза чоғиб ва канораи чизе, мисли канораи осмон ва канораи чоҳ; ва ба касри аввал (яъне ричо)* чунонки машхур шуда, ҳатот (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Латоиф» ва «Мунтахаб» ва «Канз»).

РАҚАБ رقب маъхуз аз тарҷиб, ки ба маънии таъзим аст. Чун ин моҳро араб шаҳруллоҳ гуфтандӣ ва таъзим кардандӣ, лиҳозо ба ин исм мусаммо шуда. Аз пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама низ ривоят аст, ки рақаб ҷуест дар бихишт ширини аз барф сафедтар. Ҳар кӣ дар ин моҳ рӯза дорад, аз он ҷӯяш об диҳанд. Аз ин сабаб моҳи мазкурро рақаб ном карданд (аз «Рисолаи нучум», ки камолӣ муътабар буд).

РУҶУЛАТ ва **РУҶУЛИЯТ** رجوات و رجوليت мардӣ ва мард будан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

РАҶЪАТ رجعت ба маънии бозгашт ва бозгаштани мард ба сӯи зани муталлака; ва бозгаштани қавқабӣ сайёра сивои меҳру моҳ аз сайри табии худ, ки аз мағриб ба сӯи машрик аст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва дар «Латоиф» биззам (яъне ружъат)*.

РИҶЗ رجز ба маънии палидӣ ва азоб ва ширк; ва ба фатҳатайн (яъне раҷаз)* номи баҳре аз нуздаҳ бухури шеър, ки вазнаш шаш бор мустафъилун аст ва ҳашт бор низ; ва ба маънии ашъоре, ки арабон дар маърақаҳо ва ҷангҳо дар мақоми муфохарат аз мардонагӣ ва шарофати қавми худ мехонанд; ва навиштаанд, ки раҷаз (ба фатҳатайн) дар луғат ба маънии изтироб ва суръат аст; ва низ навиштаанд, ки раҷаз номи бемории шутур аст, ки шутур дар рафтани меларзад ва чун ҳаракат кунад, боз сокин шавад. Чун дар аввали аркони баҳри раҷаз ду сабаби хафиф аст, аз инчихат баъди ҳаракате сукуне воқеъ аст. Бад-ин муносибат ин баҳрро раҷаз ном кардааст (чанд маонии аввал аз «Мунтахаб» ва «Сурурӣ» ва «Қашф» ва боқӣ аз «Арузи Сайфӣ» ва ғайра).

РИҶС رجيس палидӣ ва уқубати гуноҳ (аз «Мунтахаб»).

РАҶЕЪ رجيع ҳар чи рад карда шавад ва саргини одамай ва сутур ва нушхор ва шутури лоғар (аз «Мунтахаб»).

РАҶФ رجف зилзила ва саҳт чунбидани замин ва ҷуз он (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РИҶЛ رجل ба маънии по; ва ба фатҳатайн (яъне раҷал)* пиёда шудан; ва ба фатҳи ро ва замми чим (яъне раҷул)* марде ки ба ҳадди булуғ расида бошад; ва ба фатҳи ро ва ба касри чим (яъне рачил)* мӯи фуруҳишта, хилофи чаъд (аз «Мунтахаб»).

РИҶОЛ رجال ба маънии мардон; ҷамъи раҷул (аз «Мунтахаб»).

РАҶМ رجم санг задан ва сангсор кардан ва нафрин ва ба гумони су-

хан гуфтан даромадан ва душно додан (аз «Мунтахаб»).

РАҶУМ رجوم ронанда; ва ба замматайн (яъне ружум)* ситораҳо, ки ба он ронда шаванд шаётин (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

РАҶИМ رجم сангсор кардашуда ва рондашуда (аз «Мунтахаб»).

РАҶМИ ШАЁТИН رجم شياطين рондани шаётин; ва он навъе аз ситора бошад шуъламонанд, ки малоик ба дафъи шаётин аз осмон меандозанд; ва назди ҳукамо бӯҳороти буракист, ки ба кураи норӣ муштаъил мешавад.

РУҶҶОН رججان чарбидани тарозу ва монанди он ба як тараф ва афзун омадан (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии зиёдати ва фавқият низ муштаъмал мешавад.

РАҶЛА رجه тараи хурфа (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

РАҶФА رجه ларзаи замин ва ҷуз он (аз «Мунтахаб»).

РАҶЪАТУЛҚАҲҚАРО رجة القهقري ба ҷониби пошнаи худ рафтани, ҷунонкӣ рӯ ба сӯи мағриб карда ба тарафи машрик рафтани; ҷи қаҳқаро бар вазни фаълало ва қаҳқара бар вазни залзала масдар аст, ба маънии паси пой рафтани (аз «Суроҳ» ва «Маҷмаъ-ул-биҳор»).

Фасли рои муҳмала маъа
хон муҳмала

РАҶО رجا оснӣ.

РУҶАМО رجما ҷамъи раҳим.

РАҶО رجي санги оснӣ; ва ҳар ду сангро раҳаён гӯянд (ба фатҳи аввал ва сонӣ; аз «Суроҳ»).

РЕҶЛАТ رحلت кӯч кардан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РАҶРОҶ رجراج фароҳ (аз «Мунтахаб»).

РАҶИЗ رجيز ҳар ҷиз, ки шуста бошад (аз «Мунтахаб»).

РАҶИҚ رجيق шароби холис ва соф (аз «Сурурӣ» ва «Мунтахаб»).

РАҶЛ رحل маскан ва манзил ва раҳт ва асбоб ва полони шутур ва кӯч

кардан (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); ва дар «Қомус» ба маънии маркаби шутур навиштааст; ва маҷозан ба маънии ду тахтаи ҷубин, ки Қуръони маҷидро дар он ниҳанд дар хангоми тиловат муштаъмал.

РИҶОЛ رحال ҷамъи раҳл, ки ба маънии кӯч кардан ва полони шутур аст.

РАҶИЛ رحيل ба маънии кӯч (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РАҶИМ رجم ҷон кӯдак дар шикам, онро захдон гӯянд; ва ба маънии қаробат, ки дар раҳим шарик бошад; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне раҳм)* бахшудан (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Қашф»).

РАҶМОН رجمان муштак аз раҳмат, сиған сифати мушаббах, маънии он бахшоянда; ва итлоки ин лафз ба ҷуз зоти ҳақ таоло бар дигаре раво нест, ба хилофи раҳим, зеро ки ҳақ таоло амр кардааст: «қул удъ-уллоҳа ав удъурраҳмона». Пас аз ин ҷо собит шуд, ки раҳмон ҳам мисли лафзи аллоҳ, ки исми зот аст, ҳукми хусусият пайдо карда. Ва дар расмулхат бидуни алиф бояд навишт, зеро ки Раҳмон яке аз номҳои Мусайлиматулқаззоб ҳам ҳаст. Ва он кофире буда, ки даъвон нубувват карда. Пас навиштан ва нанавиштани алиф ба ҷихати тамйиз ва тафриқа бошад. Ва дигар он ки дар навиштани алиф иттибоъи хатти қуръонист (аз шуруҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва ғайра).

РАҶБА رجة замини фароҳ ва сахни масҷид ва ғайра; ва қорвонсароӣ (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

Фасли рои муҳмала маъа
хон муъҷама

РУҶШО رخش муҳаффафи руҳшон.

РАҶО رجا нармӣ ва сустӣ ва фароҳии айш (аз «Мунтахаб» ва «Қанз») ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Қанз»).

РУҶУТ رجوت ҷамъи раҳт.

РАҶТ رجت чома ва либос; ва он ҷи бад-он чома ва қоғаз ва ғайра сох-

та шавад; ва ба маънии асп; ва ба ин маъни дар асл **рахш** буд, шини муъчама ба фавкони бадал карданд, Низомӣ гуянд, мисраъ:

Мапечон инони ман аз роҳи рахт...

яъне аз роҳе, ки маркаби ман ба осони бигзарад (аз «Ҷавохир-ул-хуруф» ва ғайра).

РАХОВАТ رخوات сустӣ (аз «Суроҳ»).

РУХСАТ رخصت арзонӣ ва иҷозат ва осони ва вуъат дар масоъил (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

РАХ رخ рахна ва ғаму ғусса; ва бизам (яъне **рух**)* рухсора; ва номи мургест азим, ки филу каргаданро мерубояд ва ба боло мебарад; ва ба мушобаҳати он номи муҳраи шатранҷ аст, ки аз дур муҳраро мезанад (аз «Мунтахаб» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Сироч»); ва дар «Нафоис-ул-фунун» мастур аст, ки рух чонварест монанди шутур ва онро ду кӯҳон бошад ва дандонҳои пешини ӯ тез бувад ва ҳеч хайвоне аз ӯ халос натавонад ёфт. Пас аз ин маълум шуд, ки чаҳорпоя бошад.

РАХШ رخش ранги сипеду сурхи дар ҳам омехта; ва баъзе гуянд рангест миёни сиёҳу бур. Чун аспи Рустам ҳамин қисм ранг дошт, аз ин ҷиҳат аспи Рустамо рахш гуфтандӣ. Ва *маҷозан* ҳар аспро рахш гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

РАХИС رخيص ба маънии арзон (аз «Сурурӣ» ва шарҳи «Нисоб»).

РАХАМ رحم дустӣ ва меҳрубонӣ ва нармӣ (аз «Мунтахаб»).

РАХИМ رحيم марди нармовоз ва заъиф; ва *киноя* аз зоҳид.

РУХОМ رخام санги сифед ва нарм (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Кашф»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки аксоми он зарду сурх низ бошад; ва дар «Хиёбон» навишта, ки санги мрамор аст.

РУХШОН رخشان тобон ва рӯшан (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Кашф»).

РАХИДАН رخيدان нафаси тунд задан аз давидан ва бор бардоштан (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

РУХИ КАСЕ БУРДАН رخ کسی بردن *киноя* аз обрӯи ӯ рехтан (аз «Мунталаҳот»).

РАХТ БАСТАН رخت بستن сафар кардан (аз «Бурҳон» ва «Чаҳор шарбат»).

РАХТ АФГАНДАН رخت افگندن муқим шудан (аз «Бурҳон»).

РИХВ رخوا нармӣ ва суст шудан.

РИХВА رخوا дардест, ки андомро суст гардонад (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар асл луғат ба маънии нармӣ ва сустист. Ва **хуруфи рихва** чанде аз хуруфи таҳачҷӣ, ки ба нармӣ аз забон бароянд ва он сездах ҳарф аст: *сои мусалласа* ва *ҳо* ва *хо* ва *зол* ва *зои муъҷаматайн* ва *син* ва *шин* ва *сод* ва *зод* ва *зои муъҷама* ва *ғайни муъҷама* ва *фо* ва *ҳо*.

РАХНА رخنه суроҳ ва айб ва фасод.

Фасли рои муҳмала маъа
доли муҳмала

РИДО ردا чодире, ки бар дӯш гиранд (аз «Мунтахаб»).

РАДОЪАТ رداآت фосид ва забун шудан ва табоҳ гаштан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РАД(Д) رد бозгардонидан ва бозгаштан ва бозовардан (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии раддаи девор ва **ридъ** (билқаср ва дар охир ҳамза) ёру дӯст (аз «Суроҳ»).

РАДДУ БАДАЛ ردوبدل суханҳои қачвоқач, ки дар ҳолати баҳсу муқобара бар забон оранд.

РАДИЮЛКАЙМУС ردى الكيموس ғизое, ки дар ӯ хилти ғайри муътадилулқивом валқайфият пайдо шавад.

РАДИФ رديف касе ки бар як асп паси сувор нишинад; ва дар «Латоиф» навишта паси дигаре суворшаванда; маъхуз аз **ридф**, ки (билқаср) ба маънии сурин аст; ва ба маънии лафзи муқаррар, ки дар охири мисроъҳо ва абъёт ояд.

РИДФ ردف ба маънии сурин; ва ба маънии дар пайи ҳам даромадан ва паси сувор нишинанда; ва ҳарфи иллати сокини моқабли ҳаракати мувофик, ки бефосила ҳарфи со-

кини пеш аз хуруфи раѵӣ вокеъ мешавад.

РАДИФИ САРАТОН رديف سرطان киноя аз бурчи Асад.

РАДА رده ба маънии саф ва қатор (аз «Латоиф» ва «Ҷаҳонگیرӣ»).

РАДИЙ ردى бар вазни **фаъил**; зидди ҷайид; ва ба ташдиди доли максур (яъне раддӣ)* хатост (аз «Музил-ул-ағлот»).

Фасли рои муҳмала маъа золи муъчама

РАЗОЕ رذابا **ҷамъи разият**, ба маънии ноқан фурумонда бар рох (аз «Суроҳ»).

РАЗИЛАТ ва **РАЗОЛАТ** رذيات و رذالت ба маънии ноқасӣ ва фурумоғӣ (аз «Суроҳ»).

РАЗИЛ رذيل ноқас ва фурумоғ.

РАЗОИЛ رذائل ноқасихо ва фурумоғихо; ин **ҷамъи разилат** аст.

РУЗОЛА رذاله суфли чизе, ки ҳуло-саи он аз ӯ кашида бошанд (аз «Комус»); ва **маҷозан** ба маънии ноқас ва фурумоғ; ва ба фатҳи аввал (яъне **разола**)* низ омада. Дар ин ҳолат масдар аст, ба маънии ноқас ва фурумоғ шудан (аз «Комус» ва «Мунтахаб»); дар ин сурат агар ба қиёси Зайд адлун масдар ба маънии сифат гирифта ба маъ-
ни ноқас ва фурумоғ гӯянд, чоиз бошад, чунончи дар «Мадор» ба зам ва дар «Қашф» ба фатҳ аст; ва **ризола** (رذاله); ба қасри аввал ва зои хавваз) чунончи шуҳрат гирифта, ба ин маъни дар ҳеч китоби муътабар ёфта нашуда.

РАЗИЛА رذيله ноқасӣ ва фурумоғӣ ва зани ноқас ва фурумоғ (аз «Су-роҳ» ва «Мунтахаб»).

Фасли рои муҳмала маъа зои муъчама

РАЗОЕ رذابا мусибатҳо (аз «Мунтахаб»).

РАЗОНАТ رذانت оҳистагӣ ва гиронборӣ ва оромидагӣ (аз «Баҳр-ул-ҷа-воҳир» ва «Суроҳ»); ва дар

«Қашф» ва «Мадор» ба маънии ус-тувори.

РАЗМИ ЁЗДАҲ РҲХ رزم يازده رخ разме будааст, ки ёздаҳ паҳлавони Эрон ва ёздаҳ паҳлавони Турон ду-ду бо ҳам муориз шуданд, охир паҳлавони Эрон зафар ёфтанд (аз «Шарҳи қасоиди Ҳоконӣ»).

РАЗ رز дарахти ангур; ва ба маънии ангур, ки самари ӯст; ва амр аз **разидан**, ки ба маънии ранг кардан аст, чунонки дар ранги раз аст (аз «Сироҷ» ва «Бурҳон»).

РАЗМ رزم ба маънии ҷангу ҷидол; ва ба фатҳатайн (яъне **разам**)* си-ған мутақаллими мустақбал аз **разидан** (аз «Сироҷ» ва «Бурҳон»).

РАЗИДАН رزیدن ранг кардан (аз «Бурҳон»).

РАЗИН رزين бар вазни **қарин**; ба маънии оромида ва оҳиста ва гиронмоғ; ва дар форсӣ ба маънии устувор мустаъмал аст (аз «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Мун-тахаб» ва «Суроҳ»).

РАЗМА رزمه пуштвора ва букҷаи чо-ма ва рахт (аз «Муайид» ва «Бур-ҳон»).

РАЖДА رزده ба маънии ҳарис ва бисъёрхуранда (аз «Бурҳон»).

Фасли рои муҳмала маъа сини муҳмала

РУСУБ رسوب чизе ки дар таҳи обу шароб ва бавл ва мислуҳум фуру нишинад, онро ба форсӣ дурд гӯ-янд (ба замми дол; аз «Мунтахаб» ва «Қашф»); магар соҳиби «Қашф» ба фатҳ (яъне **расуб**)* низ навиш-та.

РИСОЛАТ رسالت пайғом бурдан ва пайғамбарӣ.

РУСТАМИ ЯКДАСТ رستم يكدست номи паҳлавон аст, сивои Рустами Зол ва он якдасти модарзод буд (аз «Мусталаҳот»).

РУСУХ رسوخ устуворӣ ва побарҷо бу-дан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РАСАД رسد ҳисса ва қорвони ҷин-си ғалла (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

РАСАНБОЗ رسن باز бозигар, ки бар расан давад.

РУСТАХЕЗ رستخيز киймат; ва ба маънии таркиби руйидан ва бархостан (аз «Кашф» ва «Муайид» ва «Рашиди»); ва соҳиби «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ба фатҳ (яъне растахез)* навиштаанд ва маънии таркиби раҳо шудан ва бархостан гуфтаанд.

РАСТОХЕЗ رستاخيز ба зиёдати алиф; ва назди баъзе алиф барои атф аст; ва дар «Сироч-ул-луғот» рустохез ва рустахез (биззам аст) ба маънии киймат.

РУСФ//РУСУФ رسف пайвандгоҳи борикӣ соид бо кафи даст, ба хиндӣ калай гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РУСТАМБАРФ برقم аз барф сурати пахлавон созанд, ки пурхайбат бошад (аз «Мусталаҳот»).

РАСУЛ رسول ба маънии фиристодашуда; ва ба маънии пайғамбаре, ки соҳиби китоб бошад, ба хилофи набӣ, ки он аам аст, хоҳ соҳиби китоб бошад, хоҳ набошад; ва лафзи расул ба маънии қосид ва пайк низ мустаъмал аст (аз шарҳи «Нисоб»).

РУСУЛ رسول қамъи расул, ки ба маънии қосид ва пайғамбар аст.

РАСОИЛ رسائل мактубот ва номаҳо ва ҳамроҳон; ва дар «Латоиф» ба маънии ҳамзабонон.

РАСИЛ رسيل ҳамроҳ ва пайғомбаранда ва фиристода (аз «Латоиф»).

РАСМ رسم нишон ва ойин ва навиштан; ва ба маънии доғ; ва ба маънии одат (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки расм (билфатҳ) қоида ва қонун; ва ин лафзи арабист; ва ба маънос ба маънии вазифа ва мушоҳара, тамма каломуху; ва ба истилоҳи мантик таърифи шайъ ба аразиёт, ҷунонқи таърифи инсон ба мошӣ ва зоҳик ба хилофи ҳад, ки он таърифи шайъ ба зотиёт бошад, ҷунонқи таърифи инсон ба ҳайвони нотик.

РУСУМ رسوم нукуш ва ойинҳо ва одатҳо.

РАССОМ رسام наққош ва мусаввир; муштак аз расм, ки ба маънии нақш кардан аст (аз «Кашф» ва

«Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» ва «Кашф» навишта, ки номи наққош ва номи оҳангар аст; ин қавл ҳаду хатост.

РАСИДАН رسيدان маъруф; ва ба маънии пухта шудани мева ва нуҷ ёфтан ва ба қамол расидан; ва ин ҳамма маонӣ маънос аст (аз «Сироч»).

РУСҒА رسغه пайвандгоҳи сари дасту пой (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РАСТА رسته ба маънии саф, яъне чанд чиз, ки пахлуи ҳам бошанд, ҷунонқи дукконҳои бозор, ки то дур баробар бошанд (аз «Бурҳон» ва «Рашиди» ва «Мадор»); ва дар «Сироч» ва «Ҷароғи ҳидоят» навишта, ки раста (билфатҳ), ба маънии саф ва дуккон; ва ба маънос ба маънии бозор ва роҳ; ва ба маънии раҳошуда ва озод; ва биззам (яъне руста)* ба маънии рӯидашуда; ва ба маънии муҳкам низ омада; ва билқаср (яъне риста)* сифати исми маъфул аз ресидан, ки аҳли Хинд қатна гуянд.

РИСОЛА رساله масдара аст, ки ба маънии исми маъфул мустаъмал мешавад.

РУСТИЯ رستيا ба маънии роҳат ва фароғат ва неъмат; ва ба маънии ризқу рӯзи ва нони ҳалво (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

РАСМӢ رسمي ба маънии чоқар; ва ба маънии хароҷгузор.

Фасли рои муҳмала маънашину муъҷама

РИШО رشا ба маънии расан; ва манзили бисту шашум аз манозили Қамар; ва он чанд ситораи хурд аст мусалсал монанди расан; ва ба фатҳ (яъне рашо)* бачаи оху.

РАШОҚАТ رشاقات неқӯқада шудан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

РАШОДАТ رشادات ба роҳи рост будан.

РАШҶ رشج таровидани об (аз «Мунтахаб»).

РАШОЕҶ رشانج қамъи рашха; ва ин қамъ шоз аст.

РУШД//РАШАД رشد ба роҳ шудан

ва рохи рост ёфтан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАШИД رشيد рохи рост нумоянда ва ростдабир; ва номи писари Хоконӣ (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАШОД رشاد ба сомон будан ва ба рохи рост будан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва дар «Баҳр-ул-чавоҳир» ба фатҳ, ба маънии хардал; ва дар «Муайид» ва «Мунтахаб» ба маънии тухми таран тезак, ки онро холун гуянд.

РИШТАИ УМР رشته عمر риштаи солгирех (аз «Мусталаҳот»).⁴⁰

РАШМИЗ رشميز бар вазни шабдиз; кирмест чӯбхор, ки ба арабӣ арза ва ба хиндӣ димақ гуянд (аз «Бурҳон»).

РАШ رش рӯзи ҳездаҳум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва навъе аз чомаи абрешумӣ; ва ба маънии бозу, ки ба арабӣ азуд ва аз сари ангушт то оринҷ ва масофати ҳар ду даст чун аз ҳам боз купанд; зоҳиран ба ин маънӣ муҳаффафи араш аст; ва ба арабӣ ба фатҳи аввал ва ташдиди шин (яъне рашш)* ба маънии чакидани об ва ашк ва об задан ва борони андақ (аз «Сироҷ» ва «Бурҳон» ва «Чаҳонگیرӣ» ва «Латоиф» ва «Мунтахаб»).⁴¹

РАШФ رشف макидан (аз «Мунтахаб»).

РИШТАИ МАРЪЯМ رشته مريم марвинст, ки риштаи ҳазрати Марьям чунон борик будӣ, ки бидуни дуто кардан бофта намешуд (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

РИШТА ЗАДАН رشته زدن паймудан ба таноб (аз шарҳе навишта шуд).

РИШТА ДАРОЗ ДОДАН رشته دراز دادن муҳлат ва фурсат додан ва танг нағрифтан.

РАШКИН رشكين мансуб ба рашк, яъне соҳибрашк; ва дар «Сироҷ-ул-луғот» навишта, ки ин мураккаб аст аз рашк ва калимаи кин. Чун ду коф ба ҳам омаданд, якеро ҳазф карданд. Ағлаб, ки кофи тозӣ ҳазф карда бошанд ба хилофи чиркин, ки кофи дуввумро, ки форсӣ буд, ҳазф карданд.

РИШТА БА АНГУШТ БАСТАН رشته بانگشت بستن /a маънии ёд доштан (аз «Мусталаҳот»).

РИШТАИ ПЕЧОН رشته پچان мори печон (аз «Мусталаҳот»).

РАШҲА رشعه об, ки аз чоё таровиш кунад ва ба чоё чакад (аз «Мунтахаб»).

РИШТА رشته тор ва силки марворид; ва риштамонанд чизе ки аз майда сохта бо ширу шакар хуранд; ва ба маънии расан; ва номи беморист, ки монанди тори ситабр дар пой берун меояд, ба хиндӣ онро нару гуянд; ва дар «Сироҷ» навишта, ки рашта (билфатҳ) ба маънии ранг кардашуда, ба каср маъруф аст; ва номи оше ва халвост; ва ин ки дар Ҳиндустон ба маънии хешӣ ва каробат мустаъмал мешавад, дар форсӣ дида нашуда.

РАШИҚА رشيقه некӯқад ва зебоандом (аз «Мунтахаб»).

РАШОША رشاشе чакидағӣ ва таровиши об ва резиш ва бориши қатраҳои борик (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Муайид»).

РИШВАТ//РУШВАТ رشوت он чи ба қасе диҳанд, то қорсозии баноҳақ кунад; ва дар форсии қадим онро пора гуянд (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

РАШИДӢ رشيدى таҳаллуси шоире.

РИШТАИ ХИТОӢ رشته خطائى чизест аз қабили моҳича, мисли наҳи абрешум; онро бо набот ва гулоб омехта нушанд (аз «Мусталаҳот»).

РИШТАИ КОҶӢ رشته كاجى номи таом аз қисми моҳича.

Фасли рои муҳмала маъа
соди муҳмала

РАСОНАТ رسالت устуворӣ ва муҳкамӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РАСАД رسد чашм доштан; ва ба маънии назаркунандагон; ва ҷавтрае, ки ба баландии ҳафтсад газ бар қуллаи кӯҳи баланд месозанд ва мунаҷҷимон бар он нишаста аҳволи кавокиб маълум кунанд (аз «Латоиф» ва «Қашф» ва «Муайид»).

ид»); ва дар «Шарҳи Чағминии форсӣ» чунин ба назар омада, ки **расад** чунон бошад, ки дар сахро бар гаревае баланд, ки дар ғояти баландӣ бошад, сатҳи онро ҳамвор карда, бар он сатҳ ду қасри муқобили якдигар бино кунанд, рӯи яке ба суи маширр ва рӯи дигар ба мағриб. Ва дар миёни ҳар ду қаср мафосила ба қадри чаҳор зироъ бувад ва тули ҳар яке аз ин ҳар ду қаср чаҳорсад газ бошад ва баландии ҳар ду қаср сад газ, балки зойд; ва дар «Таворихи Вилоятнома» мастур аст, ки дар мулки Фаранг **расад** иморате бошад, ки иртифоъаш қариб ҳазор даст ва чохи зеринаш понсад даст хоҳад буд ва мудаввару мусамман аз санг тартиб ёфта ва табақаҳои мутааддид сохта ва бар сари гунбади болон он парколаи шиша ниҳода ва дар миёни ҳар табақа сӯрохе мудаввар микдори як ангушт месозанд, ки рушани офтоб аз болои табақаҳо то ба таҳи чоҳ нумоён бошад ва дар миёни табақаҳо чо ба чо китобҳои илми хайъат ва танҷим ниҳода бошанд. Ҳукамо боло баромада, ба василаи шишаи дурбинҳои калон эҳсоси буруҷ ва сайёраҳо нумоянд.

РАСОС رصاص ба маънии арзиз, яъне қалъӣ, ки ба ҳиндӣ ронг гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф»).

РАСАД ДАР ҚОР БАСТАН رسد در کار بستن қорро ба хубӣ тамом кардан (аз «Мусталяҳот»).

РАСАДГОҲ رسدگاه ҷои умед ва ҷавтараи бочгоҳ, яъне ҷое ки мардумони савдогар бочу закоти матоъи худ диҳанд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»); ва таҳқиқ он ки барои маънии дуввум ба сини муҳмала (яъне رسد) нависанд, ҷаро ки **расад** ба маънии ҳисса ва қорвони ҷинси ғалла бошад, чунонки дар «Ҷароғи ҳидоят». Ва зоҳир аст, ки ҷавтараи бочгоҳ маҳалли омадани қорвони ғалла ва ғайра аст.

Фасли рои муҳмала маъна
зоди муъҷама

РИЗО رضا хушнудӣ; ва ба фатҳ ва мад (яъне разо)* хушнуд шудан; ва ба истилоҳи аҳли тасаввуф хуш-

нудӣ қардан бар ҳар чи аз қазои илоҳӣ ба банда расад ва фурутар аз ин мартабаи сабр аст ва болотар аз ин мартабаи таслим; ва лақаби Алӣ Мусо ибни Ҷаъфар алайҳимуссалом; дар «Мунтахаб» ба ҳаммаънӣ ба фатҳ (яъне разо)* навишта; ва соҳиби «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Музил-ул-ағлот» ва Ибни Ҳоҷ ба маънии аввал ба қаср (яъне ризо)* навиштаанд.

РАЗОАТ رضاعت ширхори бачагон (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ»).

РАЗЕЪ رضیع тифли ширхор ва ҳамшир, яъне ду тифл, ки аз як доя шир хӯрда бошанд; ҳар яке мардигаро **разеъ** бошад.

РАЗОЪ//РИЗОЪ رضاع шир макидани бача ва ширхорағӣ (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Латоиф» ва «Суроҳ»).

РИЗВОН رضوان ба маънии хушнудӣ; ва номи фириштае, ки муваққал ва дарбони бихишт аст (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Сурурӣ»).

РАЗИЯ رضيه хушнудӣ қардашуда.

РАЗАВИЯ رضويه мансуб ба имом Алӣ Мусо Ризо разияллоҳу анҳу.

РАЗИ رضی хушнуд (аз «Латоиф»).

Фасли рои муҳмала маъна
тои муҳмала

РАТБ رطب ба маънии чизе ки аз рутубати аслии худ тар бошад ё ба ҳосият ва таъсир тар бошад; ва ба замми аввал ва фатҳи сонӣ (яъне рутаб)* ба маънии хурмое, ки тозаву тар бошад ва ҳануз хушк нашоуда бошад (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Латоиф»).

РИТЛ//РАТЛ رطل паймони нимман, яъне ним осор; ва ман дувоздаҳ увқия ва увқия чихил дирам; ва гоҳе лафзи **ритл** ба маънии пиёлаи шароб ояд, ки дар он ним сер шароб гунҷад; ва ба маънии мутлақ пиёлаи шароб низ ояд (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф» ва «Муҳаззаб»).

РАТЛИ ГИРОН رطل گران паймони бузург (аз «Бурҳон»).

РУТУБАТИ АСЛИЙЯ (رُوت اصليه) та-
рй ва рутубати хилкй, ки дар аъзон
абдон аст.

Фасли рои муҳмала маъа
айни муҳмала

РАЪОЕ رعايا *чамъи раъийят*, чунон-
ки қазоё *чамъи қазият*, ба маънии
маҳкумон ва ниғахдошташудагон
(аз «Мунтахаб» ва ғайра).

РИЪО رعا алаф ва гиёҳ; ва ба фатҳ
(яъне *раъо*)* чаридан ва чаронидан
(аз «Суроҳ»); ва дар «Латоиф» ба
касри аввал (яъне *риъо*)* ба маъ-
нии галлаи гов ва галлаи гўспанд
ва ғайра; ва дар «Қашф» ба касри
аввал, шубонон ва ҳокимон.

РАЪНО رعنا зани гўл ва суст (аз
«Суроҳ»); ва дар «Мунтахаб» ва
«Канз» ба маънии зани ҳештаноро;
ва аз «Латоиф» ва «Қашф» ва
«Муайид» ва «Хиёбон» ва «Шарҳи
Ҳоконӣ» дарёфт шуда, ки *раъно*
дар муховаран форсиён ба алифи
мақсура, ба маънии зебо ва хуш-
нумо ва чолоку мутақаббир мус-
таъмал мешавад; ва номи гуле, ки
аз андарун сурх ва аз берун зард
бошад; ва *маҷозан* ба маънии ду-
ранг низ омада, чунонки *сарви раъ-
но* ба маънии сарви дуранг.

РАЪИБ رعييب ба маънии хоиф (аз
«Латоиф»).

РИЪОЯТ رعايات ниғахдошти чизе кар-
дан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РУЪУНАТ رعونت нодонӣ ва нармӣ ва
суст шудан ва саркашӣ ва хўдорой
ва зинат (аз «Сурури» ва «Мунта-
хаб» ва «Қашф» ва «Мадор» ва
«Муайид» ва «Суроҳ» ва «Музил»).

РАЪИЙЯТ رعيت мо яҳфизатурроъӣ,
яъне он чи, ки ниғаҳбонӣ кунад он-
ро шубон ва галлабон (аз «Му-
зил»).

РУЪОТ رعات ниғаҳбонон; ва *маҷозан*
ба маънии ҳокимон ва салотин; ин
чамъи роъй-ст.

РИЪОС رعاه шорехони «Нисоб» на-
виштаанд, ки ба маънии гўшвора
ва гулубанд аст; ва ба маънии тоҷ,
чунонки дар «Нисоб» оварда, ба
назар наёмада; ва ҳамин дар
«Канз» навишта.

РАЪД رعد овози абр; ва гуянд, ки
овози фиришта аст, ки абрро меро-
над (аз «Мунтахаб»); ва номи оши-
ки Рабоб (аз «Латоиф»).

РУЪОФ رعات хуне ки аз димоғ ба ро-
хи бинӣ барояд (аз «Баҳр-ул-ҷаво-
хир» ва «Мадор» ва «Муайид» ва
«Мунтахаб»).

РИЪША رعشه иллаетест, ки аз он дас-
ти одамай беирода мечарзад (аз
«Баҳр-ул-ҷавохир»); ва дар «Мун-
тахаб» ба фатҳ (яъне *раъша*)*.

РАЪЙ رعي чаридан ва чаронидан ва
ниғаҳбонӣ; ва ба касри аввал ва
фатҳи айн (яъне *риъай*)* гиёҳ, ки
сутурон меҳуранд (аз «Мунтахаб»
ва «Латоиф»).

РАЪНОЙ رعنائى худорой ва зебой.

Фасли рои муҳмала маъа
ғайни муъчама

РАҒИБ رغييب рағбатқунанда (аз «Ла-
тоиф»).

РАҒОИБ رغائب чизҳои марғуб; во-
хидаш рағибат.

РАҒАД رغد айши хуш ва неъмат (аз
«Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАҒИФ رغييف гирдан нон, ки барои
пухтан ба қадре паҳн карда бо-
шанд (аз шарҳи «Нисоб»).

РАҒОМ رغام хоки регомез (аз шарҳи
«Нисоб» ва «Мунтахаб»).

РАҒМ رعم хоқолуда шудан ва мак-
рўх доштан ва хор шудан; ва *ма-
ҷозан* ба маънии коре баакс кар-
дан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАҒВ//РИҒВ//РУҒВ رغو кафк, ки ба
хиндӣ ҷағ гуянд (аз «Суроҳ»).

Фасли рои муҳмала маъа фо

РУФАҚО رفقا *чамъи рафиқ* (аз
«Қашф» ва «Мадор»).

РУФОТ رفات шикаста ва аз ҳам рех-
та ва реза-реза (аз «Мунтахаб» ва
«Латоиф»).

РАФОҚАТ رفقات ҳамроҳӣ (аз «Қо-
мус»).

РИФЪАТ رفعت баландӣ (аз «Мунта-
хаб» ва «Канз»).

РАФОХАТ ва **РАФОҲИЯТ** رفاہت و رفاہیت таносонӣ ва фароҳин айшшудан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва Зухурӣ ба ташдиди ён тахтонӣ (яъне рафоҳийят)* оварда, мисраъ:

Ки дорад рафоҳийятш кӯчабанд...

РАФАС رفاست ба маънии чимоъ ва фуҳш, яъне суҳанони зишт гуфтан (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб» ва «Канз» ва «Латоиф»).

РИФД//РАФД ريفد косан бузург ва баҳшиш (аз «Мунтахаб» ва «Сихох»).

РАФС رفس ба по задан чизеро (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАФАЗ//РАФЗ رفاض гузоштан ва тарк додан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАФЪ رفع бардоштан; ва ҳаракати пеш додан калимаро; ва қисса пешии ҳоким бурдан ва бардоштани ғалла (аз «Мунтахаб»); ва дар «Хисбон» ба маънии маъзулӣ.

РАФРАФ رفراف ба маънии бол чунбонидани мурғ то фуруд ояд; ва тоқ дар иморат; ва чомаҳои сабз ва болиш ва хайма; ва номи мақоми Исрофил алайҳиссалом (аз «Мунтахаб»).

РАФ راف он чи барои нишастани мардум ба сурати тоқ бар дари иморат созанд ва баромадагӣ бошад аз девор (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»).

РИФҚ رفق нармӣ ва мулофат (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

РИФОҚ رفاق *ҷамъи рафиқ* (аз «Латоиф» ва «Суроҳ»).

РАФТАН رفتان маъруф; ва ба маънии мурдан; ва ин маҷоз аст (аз «Мусталаҳот»).

РАФЕЪУШШАЪН رفيع الشأن лақаби шохзода.

РАФУ رفو дуруст кардан ва ислоҳ додани чома (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Бурҳон»); ва дар «Мунтахаб» ба зам (яъне руфӯ)*.

РУФҚА رفقة исми ҷамъ аст, ба маънии гурӯҳи ҳамсафар (аз «Суроҳ»).

РИФОҲ رفاه таносонӣ ва фароҳин айш; ва ҳам *ҷамъи рафҳ*, ки (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) ба маънии таносонист.

РИФОДА رفاده порчае чанд тунҳам печида, ки бар рағи фасдкарда ва ғайра банданд; ва рафида имолаи ҳамин аст (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

Фасли рои муҳмала маъа коф

РУКАБО رقبا *ҷамъи рақиб*, ки ба маънии ниғаҳбон ва муваккал аст.

РАҚТО رقبا ҳар шайъи муаннас, ки бар он нуктаҳои сиёҳу сафед бошанд; ва номи санъате, ки дар он як ҳарфи манкут ва як ҳарфи ғайри манкут бошад.

РАҚСИ МУЛЛО رقص ملا навъе аз рақс; ва ба истилоҳи лутийён ҳаракати чимоъро гӯянд (аз «Мусталаҳот»).

РИҚОБ رقاب *ҷамъи рақоба*, ки ба маънии гардан аст; ва ба маънии ғулумон ва канизон.

РАҚИБ رقيب ба маънии посбон ва ниғаҳбон; ва ду қас, ки бар як маъшук ошиқ бошанд; ҳар яке мар дигареро рақиб бошад, чаро ки ҳар яке аз дигаре ниғаҳбонӣ ва хифозати маъшук мекунад.

РИҚҚИЯТ رقيبيت бандагӣ қардан ва ғулумӣ нумудан (аз «Латоиф»).

РАҚОБАТ رقابت интизор ва ниғаҳбонӣ (аз «Мунтахаб»).

РИҚҚАТ رققت нармӣ ва мулоимӣ (аз «Латоиф»); ва маҷозан ба маънии гирья мустаъмал; ва ба маънии улфат ва муҳаббат низ омада, чунонки дар шуруҳи сикот.

РУҚОД رقاد ба маънии хоб ва хуфтаи (аз шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

РУҚУД رقود хоб қардан ва хобқунандагон; *ҷамъи роқид* (аз «Мунтахаб»).

РИҚОЪ رقاع пораҳо ва навиштаҳои мухтасар; ва ин *ҷамъи руқъа* аст; ва номи ҳатест аз шаш хат, ки Ибни Муқла вазъ кардааст (аз «Мунтахаб»).

РАҚОИК رقائق чизҳои борик; киноя аз асрор ва румуз.

РУҚОҚ رقائق нони тунук (аз «Мунтахаб»).

РИҚ(Қ) رِق бандағӣ ва ғуломӣ; ва ба фатх ва ташдиди қоф (яъне раққ)* пусти оху, ки бар вай навишанд (аз «Мунтахаб»).

РАҚАМИ АВВАЛ رقم اول киноя аз нури мухаммадӣ ё арш.

РАҚСИ УСУЛ رقص اصول навъе аз рақс, ки ба хиндӣ рақси баратал номанд.

РАҚОИМ رقائم қамъи рақима.

РАҚАБА رقبة ба маънии гардан; ва ба маънии банда ва абд; ва қасоне, ки ба сукуни қоф (яъне рақба)* хонанд, хато; магар ба фатҳи аввал ва суқун (яъне рақба)* ба маънии замин, ки наздик ба оби рӯд бошад (аз «Мунтахаб» ва «Бахр-ул-ҷавоҳир» ва «Мадор»); холо мутлақ замини мутааллиқан дехро гӯянд.

РУҚЪА رقعة порчаи чома ва қоғаз; ва мардум аз беилтифотӣ, ки ба ташдиди қоф, бидуни айни (яъне руққа)* хонанд, галат.

РУҚЯ رقيه сеҳр ва афсун; ва ба замми аввал ва фатҳи қоф ва ташдиди ёи таҳтони мафтӯҳа (яъне Руқайя)* номи духтари расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама (аз «Мунтахаб»); ва руқя тасғири рақия аст, ки бар вазни фаъила бошад, аз маъҳазӣ тараккӣ ва иртиқо; ва баъзе ба қасри қоф (яъне руқия)* навишта.

РАҚСИ КАЧГОҲ رقص كچگاه навъе аз рақс.

РАҚСИ ЧОРПОРА رقص چارپاره навъе аз рақс (аз «Мусталаҳот»).

РАҚСИ РАВОНИ ва **РАҚСИ МАВЛАВИ** رقص روانی و رقص مولوی ҳар ду аз анвоъи рақс аст (аз «Мусталаҳот»).

Фасли рои муҳмаля маъа қоф

РИКОБ ركب шутурони суворӣ; ва ҳалқан оҳанӣ, ки бар зин банданд, то вақти суворӣ пой дар он ниханд

(аз «Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки дар форсӣ **риқоб** (ба қасри аввал) ба маънии пиёлаи дарозӣ ҳаштпахлу; ва баъзе навишта, ки ба маънии пиёлаи дароз *маҷоз* аст; дар ҳақиқат ба маънии каштист.

РИКЕБ رقيب ба маънии рикоб; ва ин *имолаи* рикоб аст.

РУҚУБ رقيب сувор шудан; ва ба фатҳ (яъне **рақуб**)* марди бисёр суворикунанда ва сутуре, ки лоиқи суворӣ бошад (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

РАҚОКАТ رككات сустӣ ва заъифӣ ва борикӣ ва беиззатӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва ғайри он).

РАҚЪАТ ركمت бар вазни ғафлат; ҷузвн салот, ки рубъи салот аст, ё сулс, ё нисфи он бошад, ба шарте ки руқъ дар он дохил бошад; ва ақсари мардум аз беилтифотӣ бар вазни салот ва ҳаёт хонанд (аз «Муайид»).

РАҚАЗОТ ركضات давониданҳои асп ва ҷунбониданҳои по ба ҷиҳати миҳмез задани асп.

РУҚНОБОД ركناباد номи тафарруҷоҳе аз Шероз (аз «Сироч»).

РАГБАНД رگبند ба арабӣ қабира гӯянд ва ба хиндӣ паттӣ номанд ва он хунро боздорад.

РИКОБДОР ركبدار қасе ки рикобро гирифта ағниёро бар асп сувор созад; ва шахсе ки анвоъи халвиёт ва лавзиёт бисозад (аз «Мусталаҳот»).

РИКОЗ ركاز ганҷ ва ҳизона, ки дар замин бошад (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» ба фатҳ (яъне рақоз)* аст.

РАҚЗ ركض пой ҷунбонидан ва асп тоҳтан (аз «Қашф» ва «Суруҳ»); ва ба маънии давонидани сутур (аз «Бахр-ул-ҷавоҳир»).

РАҚИК رقيب суст ва заъиф ва борик ва ҳақир; ва он ки бар аҳли хонаи худ ғайрат надорад (аз «Мунтахаб»).

РУКУ ва **РУҚУИ** ва **РУҚУҲ** ва **РУҚУҚ** ركو و ركوى و ركوه و ركوك ба маънии латта ва чомаи қуҳна ва мутлақ карбос (аз «Бурҳон» ва

- «Сироч-ул-луғот»); ва дар шархи «Нисоб» ба маънии чодирӣ яктахта низ навишта.
- РАК** رك заъиф шудан (аз «Латоиф»).
- РУКНИ ҲАТИМ** ركن حطيم яке аз аркони Қаъба аст.
- РАКИДАН** ركين худ ба худ сухан гуфтан аз рӯи қаҳр (аз «Бурҳон»).
- РУКУН** ركون ором гирифтани ва майл кардани ба чизе (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).
- РУКН** ركن дар шархи «Нисоб» ба маънии хеш ва қариб; ва дар «Мунтахаб» ҷониби кавии чизе; ва дар «Мадор» ва «Қашф» навишта, ки **руки** (биззам) ҷузъи аъзами ҳар шайъ ва қаронаи кӯҳ ва қувват ва гӯшаи девор.
- РАКИН** ركين муҳкам ва устувор ва марди охиста ва орамида (аз «Мунтахаб»).
- РАГИ ГАРДАН** رگ گردن ба маънии ғурур ва саркашӣ.
- РАГ ҚАФТАН** رگ گفتن сустӣ кардани (аз «Сироч»).
- РАГИ ЧОН** رگ جان ширён; ва он рагест, ки ба дил тааллуқ дорад.
- РИКВА** ركوه ба маънии ибрики чармин, ки ба хиндӣ ҷағал гӯянд (аз «Латоиф» ва ғайра).
- РУҚБА** رقبه ба маънии зону (аз «Мунтахаб»).
- РАКИЯ** ركيه ба маънии чохи воҳид (аз шархи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).
- РАКИЙ** ركي чоҳхо; ва ин *ҷамъи ракийя* аст.
- РИҚОБИ** رقابى табақча ва пиёлаи шароб (аз «Шарҳи Хоқонӣ» ва «Бурҳон»).
- РУҚНӢ** ركنى ба маънии зари ҳолис; мансуб ба **Руки**, ки номи кимиёгар аст, ки зари ҳолис месохт (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **руқнӣ** (биззам) зари ҳолиси мансуб ба Рукнуddин номе, ки зари ҳолис роиҷ кард, ҷунонки Қавсий навишта.
- РУКНИ ЯМОНӢ** ركن يمانى яке аз аркони Қаъба аст.
- Фасли рои муҳмала маъа мим**
- РУМӢ** رومج ба маънии найза (аз «Қашф» ва «Мадор» ва «Суроҳ»).
- РИМОӢ** رماح *ҷамъи румҷ*, ки ба маънии найза аст; ва биззам ва ташдиди мим (яъне **руммоҳ**)* ба маънии найзадорон ва найзасозон (аз «Латоиф»); ва билфатҳ ва ташдиди мим (яъне **раммоҳ**)* ба маънии найзобози комил.
- РАМОД** رماذ ба маънии хокистар (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Мадор»).
- РАМАД** رمد сурх гардидани сафедии ҷашм; ва он аксар бо дард ва ҷараёни об бувад (ва ин мустафод аст¹ аз кутуби тиб ва луғот).
- РАМИШ** رمش гурехтан ва рамидан.
- РАМАС** رمس чирки сифед, ки дар кунҷи ҷашм гирд ояд; ва он ҷи равон шавад, онро **ғамас** гӯянд (ба фатҳатайн; ва «Мунтахаб»).
- РАМАҚ** رمن бақияи ҷон (аз «Мунтахаб»).
- РИМОК** رماك бар вази китоб; модифёнхо; ва ин *ҷамъи рамка* аст (аз «Суроҳ»).
- РАМЛ** رمل ба маънии рег ва номи илме; ва ба фатҳатайн (яъне **рамал**)* номи баҳре аз нуздаҳ бухури шеър, ки вазнаш аксар ҷунин бошад: фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилот (аз «Мунтахаб»); ин баҳрро аз он **рамал** гӯянд, ки **рамал** дар луғат ҳасир бофтаи аст. Ҷун аркони ин баҳрро ватаде дар миёни ду сабаб аст ва ду сабаб дар миёни ду ватад, пас гӯё ки асбоби ўро ба автод бофтаанд, ҷунонки ҳасирро бо ресмон мебофанд. Ва назди баъзе маъхуз аз **рамалон** бошад, ки ба маънии давидани шутур аст башироб. Ҷун ин баҳр ба суръату шитоб хонда мешавад, **рамал** ном карданд. Ва асли ин баҳр ҳашт бор фоилотун аст.
- РИМОЛ** رمال ба маънии регхо; ва ин *ҷамъи рамл* аст, ки (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) ба маънии рег бошад (аз «Суроҳ» ва дигар кутуб).
- РАМИМ** رميم пӯсида ва кухна (аз «Қашф» ва «Латоиф»).

РАМ رَم гурехтан (аз «Бурхон»); ва дар «Сироч» навишта, ки рам (бил-фатх) рамидағӣ; ва дар арабӣ низ **рамм** (ба ташдид) ба маънии гурехтан омадааст. Пас метавонад, ки тахфиф аз тасарруфи форсиён аст. Ва ба маънии галлаи аспон ва гуспандон; зохиран ба ин маънӣ *мухаффафи* рама бошад. Ва номи сахро ва биёбонест (аз «Бурхон» ва «Муайид»).

РУММОН رومان ба маънии анор (аз «Мунтахаб»).

РАМАЗОН رمضان маъхуз аз рамаз, ки ба маънии сӯхтан аст. Чун моҳи сиём гуноҳонро месӯзад, лиҳозо ба ин исм мусаммо гашт (аз рисолаи илми нучум, ки камоли муътабар буд, навишта шуд); ё он ки муштақ аз рамаз аст ва маънии рамаз сухта шудани пой аз гармии замин. Чун моҳи сиём мучиби сӯхтағӣ ва таклифи нафс аст, лиҳозо ба ин исм мусаммо гашт (аз шарҳе муътабар навишта шуд); ва дар «Нисоб» рамазон ба маънии санги гарм аст ва аз санги гарм пой равандагон месӯзад. Ва шояд ки ба вақти ваъзи ин исм моҳи сиём дар шиддати гармо бошад.

РАМА رمة галлаи гуспандон (аз «Сурурӣ» ва «Бурхон»).

РАММОЪА رماة ба маънии тори сар, яъне мавзеъе дар сар, ки ба тифли нарм ва чаҳанда бошад; ба хиндӣ талу номанд (аз шарҳи «Нисоб»).

РАМҚА رمة аспи мода (аз шарҳи «Нисоб»).

РАМИ رمى ба маънии андохтан ва тир андохтан ва тухмат нумудан ва душнои додан (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

Фасли рои муҳмала маъа нун

РАНГБАСТ رنگ بست ранге, ки доим пойдор ва барқарор ва бетағйир бошад (аз «Рашидӣ» ва «Чароғи хидоят» ва «Сироч» ва «Бурхон»).

РИНД رند мункире, ки инкори ӯ аз умури шаръия аз зиракӣ бошад, на аз ҳақл; ва ба фатх (яъне ранд)* ба маънии рубудан ва дуздидан; ва ба маънии хушбӯй бошад; ва ба маънии гарду хок; ва тарошан чӯб,

ки аз ранда кашидан фуру меуфтад (аз «Латонф» ва «Шарҳи Хоконӣ»).

РУНУД رونود *чамъи ринд* аст, ба тасарруфи форсиёни арабидон. Чи ин мардум алфози форсиро ҳам гоҳе ба таври арабӣ чамъ оранд.

РИНДОНА КАРД رندانه كرد яъне қори риндона қард (аз «Мусталаҳот»).

РАНҚУР رنچور дар асл **ранҷвар** буд, ба ҷиҳати тахфиф мокабли вовро замма дода вовро сокин қардаанд.

РАНГРЕЗ رنگريز ин лафз ба зиёдати ёи тахтонӣ ғалат аст, саҳеҳ **ранғраз** аст (аз «Қашф» ва «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Мадор»); ва дар «Сироч» навишта, ки **ранғрез** ба зиёдати ёи тахтонӣ ба ҷои **ранғраз** ғалат аст. Ва агар ба маънии наққош ва мусаввир ва меъмор гуянд, саҳеҳ бошад.

РАНГОМЕЗ رنگ آميز *киноя аз наққош*.

РАНГ رنگ ин лафз сию як маънӣ дорад: аввал машҳур аст, ки лавн бошад; дуввум ҳисса ва насиб; севвум айбу ор; чаҳорум ранҷ ва меҳнат; панҷум қувват ва тувноӣ; шашум ҷон; ҳафтум шутури қавӣ; ҳаштум молу зар; нуҳум нафъу фонда; даҳум жанд ва далк; ёздаҳум тарз ва равиш; дувоздаҳум бузи қухӣ ва гови дашти; сездаҳум макру хила; чаҳордаҳум рӯйдан ва рустан; понздаҳум хубӣ; шонздаҳум хушӣ ва тандурустӣ; ҳафтадаҳум ҳаҷалат ва шарм; ҳездаҳум хун; нуздаҳум равак ва латофат; бистум мояи андақ; бисту якум зару сим ва дуздӣ; бисту дуввум қимор ва ҳосили қимор; бисту севвум худованд ва волӣ; бисту чаҳорум падарро гуянд; бисту панҷум ҳол; бисту шашум нукта; бисту ҳафтум ширинкорро гуянд; бисту ҳаштум ҷалочил; бисту нуҳум ҳашму ғазаб сиюм абрешум; сию якум хиёнат (аз «Ҷаҳонғирӣ» ва «Латонф» ва «Бурхон»); ва дар «Бурхон» ду маънӣ зиёда аст: яке молу асбоб; дуввум мисл ва назир; ва ҳашт маънии охир аз маонии сию якум дар «Бурхон» нест.

РАН رن машаққат ва меҳнат; зохиран *мухаффафи* **ранҷ** аст.

РАНГ РЕХТАН رنگ ريختن тарҳи иморат афгандан ва бинои қор гузоштан (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Мусталаҳот»).

РАНГ НАБАСТАН رنگ ناستن фоида набардоштан.

РАНГ БАР РҶ ШИКАСТАН رنگ برود شيكستن зард шудани ранги чехра аз қасрати ғайрат ва шарм ё аз қасрати биму хавф.

РАНГ КАРДАН رنگ كردن дағо ва фиреб кардан.

РАНГ Ӛ ОБ БАР РҶИ ҚОР ОВАР-ДАН رنگ يا آب برروي کار آوردن раннак додан.

РАНГ БАР ОБ ЗАДАН ва **РЕХТАН** رنگ برآب زدن و ريختن мансубаи тоза барангехтан.

РАНГ ДОДАН ва **ГИРИФТАН** رنگ دادن و گرفتن киноя аз мутағайир шудан.

РАНГИ ЗИНДА رنگ زنده ранги сабз ва ахзар (ин панҷ истилоҳ аз «Мусталаҳот»).

Фасли рои муҳмала маъа вов

РУСТО روستا қаря ва дех; ва *муҳаффафи рустой* (аз «Сурурӣ» ва «Хиёбон» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот»).

РҶЪЕ رۇيا ба маънии он чи дар ҳолати хоб дида мешавад.

РҶЪАСО رۇسا сардорон; ва ин *ҷамъи* раис аст.

РҶХИНО روغيئا навъе аз фӯлоди чавҳардор (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Қашф»).

РҶХИ ТҶТИЕ روح توتيا част, ки баъд аз сӯхтан онро дар чашм кашанд; ва ба маънии шароб низ омада (аз «Мусталаҳот»).

РИВОЯТ روايت нақл кардани сухан (аз «Мунтахаб»).

РАВҶОТ روحت بۇخون хуш ва бодхон хунук ва осоишҳо ва хушиҳо.

РУВОТ روات нақлкунандағони сухан ва об баркашандагон; ва ба маънии сокиён низ омада; ин *ҷамъи* ровӣ-ст.

РҶИДАСТ رويدست фанне аз қуштӣ, ки он пой дар пои ҳариф банд карда рӯйдаст бар синан ҳариф ба зӯр барзадан аст, ки аз чо дарояд; ва *киноя аз макру фиреб*; ва ба маънии тапонча (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят»); ва *матоъи рӯйдаст* ба маънии *матоъи хақир* ва хор, ки дар макони берунии дуккон медоранд; ва баъзе навишта: *матоъе*, ки онро бар қафи даст ниҳода, дар кӯчаву бозор фӯрӯшанд.

РАВЪАТ روعت хавф ва тарс; ва биззам (яъне *руъат*)* дил ва ақл.

РАВЗОТ روضات боғҳо ва марғзорҳо; ва ин *ҷамъи* равза аст.

РҶЪЯТ رۇيت ба маънии дидан ба чашм ва доништан; ва ба фатҳи аввал ва қасри вов ва ташдиди таҳтонӣ (яъне *равийят*)* ба маънии фикр ва тааммул (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

РҶЗИ БОЗХОСТ روز بازخواست рӯзи қиёмат.

РАВС روث саргинҳо; равса воҳид ва саргин андохтан (аз «Мунтахаб»); ва дар шарҳи «Нисоб» ба маънии саргин.

РАВОҶ رواج масдар аст, ба маънии эндди қасоди бозор; ва ба қаср (яъне *ривоч*)* ҷунонки машхур шуда, тасарруфи форсиён аст (аз «Қашф» ва «Мадор» ва «Музил» ва «Мунтахаб» ва «Хиёбон»).

РҶСАХТАҶ روختج муарраби рӯйсӯхта ва он давоест (аз «Бурҳон»).

РАВОҶ رواج соҳиби «Қашф» навишта, ки вақте ки миёни аср ва мағриб бошад; ва дар «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Суруҳ» ва «Мунтахаб» ба маънии шабонгаҳ ва аз завол то шаб.

РАВҶ روح ба маънии осоиш ва фарҳат ва тозағӣ ва хунуки насим ва бун хуш ва боди хушоянда; ва биззам (яъне *рӯҳ*)* ба маънии қон ва раҳмат ва Куръон ва номи ҳазрати Исо ва номи Ҷабраил алайҳумуссалом (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Латоиф» ва «Суруҳ»); ва *рӯҳ* (биззам) назди атиббо бухорест латиф, ки мутаваллид мешавад дар дил ва боисн ҳаёт ва ҳиссу хара-

- кат мегардад; ва назди фукаҳо амри илохист.
- РАВОЕҲ** رواج *ҷамъи роиҳа*, ки ба маънии бун хуш бошад.
- РИВОҶИ МАСЕҲ** رواى مسيح *киноя аз фалаки ҷаҳорум.*
- РУЗИ ИСТИФТОҲ** روز استفتاح *понздаҳуми шаҳри раҷаб; ва ваҷҳи тасмия он ки дари раҳмат ва дарҳон бихишт дар ин рӯз кушода мешавад; ва дари Қабъа низ ба ҷиҳати зоирон кушода мешавад; ва баъзе гуянд, ки забони Исо алайҳиссалом дар ин рӯз кушода шуда буд (аз «Латонф»).*
- РУХ** روخ *ғиёҳест дарозӣ холи аз барг ва бор, ки бад-он бӯриё бофанд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).*
- РУҶИ МУҶАРРАД** روح مجرد *рӯҳи мутлак; ва Ҷабраил алайҳиссалом ва Исо алайҳиссалом.*
- РУСИФЕД** روسفيد *муаззаз ва мумтоз ва давлатманд (аз «Ҷароғи ҳидоят»).*
- РҶД** رود *ба маънии наҳре, ки азим ва қорӣ бошад; ва номи соз; ва ба маънии рӯдаи гӯспанд ва ғайра; ва ба маънии рӯдаи камон; ва тор, ки бар рӯи сохҳо кашанд; ва ба маънии фарзанд низ омада (аз «Бурҳон» ва «Қашф»); ва дар «Сироч» навишта, ки рӯд (биззам ва вови маҷҳул) оби азим, ки қорӣ бошад; ва ба маҷоз зехи камон ва тори соз, чаро ки аз рӯдаи бачани гӯспанд созанд. Пас тори оҳангро рӯда нагуянд. Ва азбаски дар ин маънӣ шуҳрат дорад, маҷозан сохро низ номанд.*
- РУИБАНД** روي بند *бурқаб (аз «Бурҳон»).*
- РУИДОД** رويداد *мочаро ва аҳвол.*
- РУЗГОР** روزگار *ба маънии замона мутлак; ва ба маҷоз ба маънии имтидод ва муддат ва фурсат; ва ин лафз мураккаб аст аз рӯз ва калимаи гор, ки ба маънии кунанда бошад. Ҷун замона ҳаракати фалакулаъзам аст, ки мучиби ҳаракати афлок ва дигар мегардад ва фалаки Шамс низ аз он ҷумла аст. Пас замона, яъне ҳаракати фалакӣ созанда ва кунандаи рӯз аст. Ва рӯзгор ба маънии шуғл ва пеша ва нуқарӣ низ мустаъмал. Ва ин дар асл рӯзагор бошад. Пас ҳо дар лафзи рӯза барои нисбат аст, яъне он чи ба рӯз тааллуқ дорад. Ва ҳоло ба қасрати истеъмол бидуни ҳо нависанд ва ҳонанд, ҷунончи аз забони аҳли Эрон ба ин маънӣ рӯзгор ба фатҳи зои муъҷама (яъне рӯзагор)* масмуъ аст. Ва ин фатҳи зо бар будани ҳо далолат мекунад (фа таамма аз «Сироч»).*
- РУДБОР** رودبار *ҷое ки дар он ҷӯйҳои оби бисёр қорӣ бошанд; ва ба маънии ҷуи азим низ омада (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).*
- РУЗИ БОЗОР** روز بازار *ба маънии раванқ ва гармии бозор; ва ба маънии ҷое, ки дар он ба рӯзи муайян мардум ҷамъ шуда хариду фурӯхт нумоянд (аз «Бурҳон» ва «Сурури» ва «Сироч»).*
- РУ БА ДЕВОР** روديوار *киноя аз хайрон.*
- РУЗИ ДИГАР** روز دگر *рӯзи киёмат (аз «Мусталаҳот»).*
- РУИИНДИҶ** روزين دژ *қалъае буд аз вилояти Турон, ки Арҷоспи набераи Афросиёби воли он қалъа духтарони Гушгоспро аз Балх бурда дар он қалъа маҳбус сохта буд. Ва Исфандиёр аз роҳи Ҳафтхон рафта он қалъаро фатҳ кард (аз «Сироч»).*
- РУДҲЕЗ** رودخيز *ба маънии сайл; ва ба маънии мавҷ.*
- РУҲУЛҚУДУС** روح القدس *ҳазрати Ҷабраил алайҳиссалом (аз «Мадор»).*
- РУС** روس *номи мулке васеъ дар иқлими шашум ва ҳафтум.*
- РУНОС** روناس *беҳҳо, ки бад-он сурҳранг разанд, ба хиндӣ маҷитҳ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).*
- РУЗАИ ТАНАФФУС** روزة تنفس *навъе аз зухди фукароғ, ки аз шаб нийят карда, ҳама рӯз аз касе калом накунад; ва гуянд, ки ин зухд эҷоди ҳазрати Марьям аст ва инро рӯзан Марьям низ гуянд.*
- РУШИНОС** روشناس *киноя аз шахси маъруф ва машҳур; ва ба маънии ваҷех (аз «Бурҳон»).*
- РУҚАШ** روکش *шармандакунанда (аз «Ҷаҳор шарбат»); ва дар «Сироч» ба маънии ҳариф; ва дар «Ҷароғи*

хидоят» ба маънии ҳариф ва мукобил.

РАВИШ روش ба маънии рафтор; ва ба маънии тарз; ва ба *мачоз* ба маънии роҳе ки дар боғ ба атрофи чаманҳо созанд; ва ба вови маҷхул (яъне *руш*)* *мухаффафи рӯшан*, ки ба нун бошад, ба ҳазфи нун (аз «Сироч» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

РУЗИ БАХШ روزبخش рузи азал.

РАВЗ روز چامъи равза, ки ба маънии бустон ва марғзор бошад (аз «Латоиф»).

РАВОБИТ روابط чамъи робита.

РАЪУФ رؤف ба маънии бисъёр меҳрубон (аз «Мунтахаб»); чун ҳамзоро сурати муътади баҳо нест, ба лиҳози китобат дар ин ҷо навишта шуд.

РИВОҚ//РУВОҚ رواق ба маънии сақфе, ки дар мақдами хона созанд (аз «Музил»); муаллиф гӯяд, ки аз ин тақрир мустафод мешавад, ки ҳамин аст, ки ба хиндӣ онро ҷаҷча гӯянд; ва соҳиби «Суроҳ» ва «Қомус» навиштаанд: пардае ки даркашида бошанд аз сақф; ва соҳиби «Кашф» ва «Мадор» ба каср (яъне *ривоқ*)* навишта; ва аз «Мунтахаб» ба фатҳ ва зам (яъне *равоқ* ва *рувоқ*)* ба маънии сақф ва ба маънии абр ва саҳоб; ва дар «Ҷароғи хидоят» ба маънии соф ва холис навишта; ва дар «Бурҳон» ба каср аст, ба маънии пешгоҳи хона ва айвонс, ки дар мартабаи дуввуми иморат сохта бошанд.

РУБОҲТУРБАК روبه تربك ба маънии мақуй, ки онро ба арабӣ инабуссаълаб гӯянд (аз «Бурҳон»).⁴²

РУДАНГ رودنگ бехҳои борик, ки ҷомаҳоро бад-он сурхранг разанд, ба хиндӣ маҷитҳ номанд (аз «Бурҳон» ва шарҳи «Нисоб»).

РУҲИ МУҚАРРАМ روح مكرم Ҷабраил алайҳиссалом (аз «Сурурӣ» ва «Кашф»).

РУҲИ АЪЗАМ روح اعظم Ҷабраил алайҳиссалом.

РУЗИ УМЕД ВА БИМ روز اميد و بيم рузи маҳшар.

РУЗАИ МАРЪЯМ روزة مريم киноя аз хомӯшӣ (аз «Мусталаҳот»).

РАВОН روان ба маънии филҳол ва зуд; ва ба маънии ҳар ҷиз, ки моеъ ва ҷорӣ бошад; ва ба маънии раванда; ва ба маънии рӯҳ ва ҷон ва нафси нотика; ва баъзе гӯянд, ки *равон* нафси нотикаро гӯянд ва *ҷон* руҳи ҳайвониро гӯянд; ва нафси нотикаро *равон* аз он гӯянд, ки ҳамеша дар ҳаракати фикрист. Ва касоне ки лафзи *равон*-ро ба маънии рӯҳ (биззам) хонанд, хатост (аз «Рашидӣ» ва «Кашф» ва «Мадор» ва «Сурурӣ» ва «Латоиф» ва «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» ва «Латоиф» аз «Рисолаи меъроҷия»-и Шайх Абӯалӣ Сино манкул аст, ки *мурод* аз *равон* нафси нотика аст ва аз *ҷон* рӯҳи ҳайвонӣ.

РУҲОНИЕН روحانيان фириштагон ва париён (аз «Суроҳ»).

РУҲУЛАМИН روح الامين Ҷабраил алайҳиссалом (аз «Сурурӣ» ва «Кашф»); ва *Рӯҳ* номи Ҷабраил аст ва *амин* сифати уст. Ва хитоби *амин* аз он ёфт, ки он чи аз каломи ҷаноби илоҳӣ масмӯъ мекард, бияйниҳи пеши пайғамбар алайҳиссалоту вассалом адо менамуд.

РУШАН روشن дар «Муайид» ба вови маҷхул аст; ва дар «Рисолаи муаррабат» навишта, ки *равшан* (ба фатҳ) *муарраби рӯшан* (биззам) аст, ки ба маънии тобон аст; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки *рӯшан* (биззам) маъруф аст; ва ин мураккаб аст аз *рӯ*, ки ба маънии руҳсора ва ҷеҳра бошад ва аз лафзи *шан*, ки калимаи нисбат аст, аз олами гулшан ва ҷавшан. Чун ҷеҳра ба нисбати дигар аъзо зоҳиртар ва нумоёнтар аст, лиҳозо ҳар шайъи тобон ва зоҳирро *рӯшан* гуфтанд ва билфатҳ *муарраби* он аст.

РАВОШИН رواشن тобадонҳои иморат.

РУШАНОН روشنان ситорагон (аз «Кашф» ва «Бурҳон»).

РУШАНДОН روشندان равзана, ки барои рӯшанӣ дар хона гузоранд; ин лафз мин ҳайсулқиёс дуруст набошад, чаро ки худӣ *рӯшан* ба маънии тобадон омада. Аз ин ҷихат чамъи он *равошин* меояд, магар он

- ки лафзи дон зонд бошад, аз олами занахдон (аз «Сироч» ва ғайри он); ё он ки рӯшандон дар асл рӯшанидон аст, ё-ро ба чихати тах-фиф хазф кардаанд.
- РИВОКИЁН // РУВОКИЁН // РАВО-КИЁН** رواقيان ҳукамои ишроқин. ки аз мукошафа ахволи замоир маълум мекарданд; ва дар китобе навишта буд, ки **ривокиён** аз он ғуянд, ки эшон бар ривок ништа муолаҷаи беморон мекарданд ва эҳтиёҷ ба набзгириӣ надоштанд.
- РУИИҶТАН** روئينن лақаби Исфандиёр аст; гуянд ки ба дуёи яке аз сохибкамолони асри худ бар чилди бадани ӯ теғу тир кор намекард (аз «Сироч»).
- РҶДҲЕЗОН** رودخيزان *ҷамъи рӯдхез*, ки ба маънии мавҷ бошад.
- РҶЯН** روين бар вази *сӯзан*; номи беҳҳои борик, ки ҷомаро бад-он ранги сурх разанд, ба хиндӣ мачитх гуянд (аз «Бурҳон» ва «Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Орзу).
- РАВЗАН** روزان *муарраби рӯзан* (биз-зам; казо фил — «Мағриб»); ва **равзан** ба маънии сӯроҳи девор ва сӯроҳи хар чиз ва дарича.
- РАВЗИН** روازن тобадонҳо ва даричаҳо ва сӯроҳҳои хар чиз.
- РҶЗ ДЕР ШУДАН** روزدبر شدن дар истилоҳ ба маънии зоеъ шудани рӯз; Мавлавии Рум чанд ҷо дар «Маснавӣ» ба ин маъни овардаанд (аз «Латиф»).
- РҶ НАЁФТАН** رويناختن таваҷҷуҳ ва шафакат наёфтан.
- РАВҒАНИ ҚОЗ МОЛИДАН** روغن قاز *тамаллуқ* ва хушомад кардан; ва *фиреб додан* (аз «Чароғи хидоят» ва «Чаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот»).
- РҶ АНДОҲТАН** رو انداختن суол кардан (аз «Чароғи хидоят»); ва ба маънии аҷз ва илҳох нумудан (аз «Мусталаҳот»).
- РҶИДАСТӢ ХҶРДАН** روئى دستى خوردن *фиреб хӯрдан* ва тапонча хӯрдан (аз «Чароғи хидоят»).
- РҶ СОХТАН** روساختن шарманда шудан ва ҳаҷолат кашидан (аз «Чаҳор шарбат» ва «Сироч» ва «Мус-талаҳот» ва «Бурҳон» ва «Чароғи хидоят»); ва ба маънии тасвир навиштан низ гуфтаанд.
- РҶ ФАРМУДАН** رو فرمودن шарманда кардан.
- РҶ АЗ САНГ ДОШТАН** رو از سنگ داشتن беҳаё будан.
- РҶ ҚАРДАН** رو كردن ҳосил шудан ва рӯбару кардан ва таваҷҷуҳ кардан; ва ба маънии зухур кардан.
- РҶ ФИГАНДАН** رو فگندن аҷз ва илҳох нумудан (ин чаҳор истилоҳ аз «Мусталаҳот»).
- РҶ БА ЧИЗЕ АНДОҲТАН** رو بچيزى انداختن мутаваҷҷеҳи он шудан.
- РҶ ГИРИФТАН** رو گرفتن *пӯшидани рӯ*.
- РҶ НАДОШТАН** رو نداشتن беҳаё будан.
- РҶИ ЧИЗЕ НАДОШТАН** روئى چيزى نداشتن аз шармандагӣ маҷоли рӯбаруи ӯ надоштан.
- РҶ ДОДАН** رو دادن таваҷҷуҳ кардан ва ҳосил шудан (ин панҷ истилоҳ аз «Мусталаҳот»).
- РҶДҲОНА** رودخانه ҷои рӯд; ва он замин бошад, ки сайлоби рӯд дар он ҷорӣ шуда бошад (аз «Сирочул-луғот»).
- РҶЗНОМАЧА** روزنامهچه *қоғазе* ки дар он ҳисоб ё ахволи харрӯзаи касе марқум бошад.
- РАВЗА** روضه *боғ* ва марғзор, яъне сабззор (аз «Мунтахаб» ва «Латиф» ва шарҳи «Нисоб»).
- РАВӢЯ** رويه *ҳочат* ва фикру тааммул дар коре (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва ба маънии тарика ва дастур *маҷоз* аст, ба итлоқи сабаб бар мусаббиб; ва дар «Ташреҳ-ул-хуруф» навишта, ки **равийя** ба маънии тарика ва дастур форсист, мураккаб аз **рав**, ки амр аст аз **рафт**ан ва **калимаи ия** (ё **я**), ки дар охири амр ба маънии ҳосили билмасдар диҳад; аввал асаҳ аст.
- РҶЗИ СИЕҲ** روزى سپاه *рӯзи бад* ва наҳс ва рӯзи мотам (аз «Бурҳон»).
- РҶҲУЛЛОҲ** روح الله *ҳазрати Исо алай-хиссалом*.
- РАВҲОНИ** روحانى *мансуб ба равҳ*, ки ба маънии насим ва осонш ва то-

зағй бошад, яъне аз макулаи осоиш ва насим аст, дар «Латоиф»; ва покизағй; ва **рӯхонӣ** (биззам) он чи мансуб ба **рӯх**; ва он чи аз макулан рӯх ва чоно бошад; чое ки мегуянд ин чизи рӯхонӣ (равҳонӣ)-ст, ба зам ва фатҳ хар ду хондаанд. Ва дар лафзи **рӯх** (**равҳ**) биззам ва билфатҳ, дар ҳолати нисбат алифу нун зонд мекунанд (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

РӯЪОНӣ روحانى бар вазни **рӯхонӣ**; ба маънии дилӣ ва ақлӣ; мансуб ба **рӯъ**, ки ба маънии дил ва ақл аст (аз «Мунтахаб»).

РӯҶИ ҲАЙВОНИ حيوانى روح бухорест латиф, ки аз латофати ахлот дар дил ба ҳасби имтизоче махсус мутакаввин мешавад ва ба воситаи шаройини аъзо мунташир гардад ва аъзоро бад-ӯ ҳаёт ва истеъдоди қабули ҳиссу ҳаракат ва тағзия ва танмия ва тавлид ҳосил шавад. Ва ба қавли муаллими аввал ва муҳаққиқони ҳуқамо як рӯҳи воҳид аст, ки дар хар маҳалле ва маъҳаре аз ӯ сурате ва асаре пайдо мешавад, чунонки агар ба димоғ расад нафсонӣ гӯянд ва агар ба чигар расад табъӣ номанд. Ба ҳасби зоҳир қавли атиббо ҳамин аст, ки хар як бар истиклоли рӯҳе алоҳида аст (аз «Қифояи Мансурӣ» ва ғайри он).

РӯҶИ НАФСОНӣ نفسانى روح он чи аз рӯҳи хайвонӣ ба димоғ расад қайфияте дигар пазирад ва ин рӯҳ муфизӣ ҳиссу ҳаракат мешавад ва қуввати нафсонӣ бад-он коим бошад. Ва мурод бад-ин рӯҳ нафси нотика аст, чунонки дар қутуби илоҳӣ мурод ба **рӯҳи нафс** аст.

РӯҶИ ТАБЪИ روح طبعى он чи аз рӯҳ ба чигар расад ӯро қайфияте дигар ҳосил шавад ва қуввати табъӣ бад-ӯ коим бувад ва аз ӯ тағзия ва танмия ва тавлид ҳосил гардад (аз «Қифоя»).

РӯСТОИ روستائى бошандаи дех, яъне дехкон (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Сироч»).

РӯДАКӢ رودكى мансуб ба **Рӯдак**, ки ноҳияест ба Самарқанд (аз «Луббул-албоб»); зоҳиран **Рӯдакӣ** шоири қадим, ки мучиди ғазали форсест, аз он ҷост. Пас аз ин чо маълум

мешавад, ки ба қофи арабист, валлоху аълам биссавоб.

РУСПӢ روسپى зани фоҳиша ва бадқора ва зани қаҳба, ки лӯдӣ бошад (аз «Латоиф» ва «Қашф» ва «Сироч» ва «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

РАВОНӢ روانى навъе аз усули мусикӣ (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

РАВОВАӢ روانى ба маънии равоч ва равнақ ва баромадани хочат; ва гоҳе ба маънии баровардан ояд (аз «Ҷароғи ҳидоят» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

РӢИ روى ба маънии чехра ва сабаб ва тоқат ва умед (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва манқул аз «Шарафнома»); ва ба воқи маҷҳул (яъне **рӯӣ**)* навъе аз филизот, ки ба хиндӣ кансӣ гӯянд (аз шурӯҳ); ва дар арабӣ ба фатҳи аввал ва қасри вов ва ташдиди ё (яъне **равий**)* ба маънии сероб ва тоза; ва номи ҳарфи аслии қофия, ки мадорӣ қофия бар он аст (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»); ва дар «Рисола»-и Атой мастур аст, ки **равий**-ро аз **раво** гирифтаанд. **Раво** дар луғат расанест, ки бад-он бор бар шутур банданд. Чун бинои абъёт бар қавофист ва бинои қавофӣ бар ин ҳарф, гуё ки ба ин ҳарф абъёт бар ҳам баста мешавад. Ва пас уро бар ӯ ташбеҳ кардаанд ва барои ӯ номе аз он иштиқоқ карда. Ва метавон гуфт, ки **равий** дар луғат ба маънии бар ҳам тобанда аст, чунонки бар ҳам тобандаи ресмон аҷзон ресмон чамъ мекунад, ин ҳарф низ абъётро бо якдигар чамъ мекунад. Пас бар сабили ташбеҳ бад-он шахс **равий** ном карданд. Ва **равий** аслан ба ташдиди ё-ст, аммо шуарои Аҷам онро ба таҳфиф (яъне **равӣ**)* истеъмол кунанд.

РӢШАНОӢ روشنائى мураккаб аз **рӯшано**, ки *муҳаффафи* **рӯшанон** аст, ба маънии **рӯшан**, ба зиёдати алифу нун ва ёи масдарӣ ба маънии **рӯшанӣ** ва номи давои чашм; ва номи шахсе, ки дар афғонони мулҳид пайдо шуда буд ва мусулмонон ба зид онро пири торикӣ гӯянд (аз «Сироч»); ва фақир муаллим гӯяд, ки **рӯшаноӣ** ба маънии **рӯшаншаванда** шудан аст, мураккаб аз **рӯшан** ва алифи фоилӣ ва ёи масдарӣ ва ҳамза барои рафъи илти-

кои сокинайн ва метавонад, ки ёи нисбат бошад. Дар ин сурат **рушаной** ба маънии нуре ва партав, ки мансуб аст ба шайъи рушаншаванда, фа ифхам.

РУБАҲБОЗИ روبه بازى макру фирӯб ва дағобозӣ.

Фасли рои муҳмала маъа ҳо

РАҶО رجا халос (аз «Латоиф»).

РАҶБОНИЯТ رجبانيت зухди тарсоён ва насорост; ва он боздоштани нафс аст аз хузув ва лаззоти шаръия, чунонки никоҳ ва гизои латиф ва ғайра. Чунонки зоҳидони тарсоён барои дафъи шахвати ҷимӯ олати таносул мебуриданд.

РАҶАҚ رجا гарду ғубор ва шӯру ғавго (аз «Мунтахаб»).

РАҶОВАРД رجاورد савғот ва тухфа (аз «Бурҳон»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **раҷовард** он тухфаро гуянд, ки шахсе аз сафар ояд ва чизҳои номии дигар шаҳрҳо пешин дустони худ орад.

РАҶГУЗАР رجاگذر ба маънии шоҳроҳ; ва ба маънии сабаб низ *маҷозан* мустағмал мешавад.

РИҶС رجب бех ва бунъёд; ва билфатҳ (яъне **раҳс**)* бунъеди девор ва сангреза (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАҶТ رجا ба маънии гурӯҳ ва ҷамоъати мардон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

РАҶАҚ رجا наздик шудан ва гумроҳ шудан ва дуруғ гуфтан ва барнишастани гард бар чизе ва фуру пушидан ва худро бар ҳаром ва фасод доштан ва табоҳӣ ва дарёфтани чизеро ва такаббур намудан ва бехуш шудан ва ситам кардан ва айб кардан ва шитофтани (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Суроҳ»).

РУҶОҚ رجاق ибтидои булуғ.

РАҶАНҶОМ رجانجام аспӣ тезрафтор ва маркаб ва косид, чаро ки роҳро ба аҷом мерасонад (аз «Кашф» ва «Сурури» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Рашидӣ»).

РИҶОН رجان гиравхо ва гирав бастани ба тохтани асп; чамъ ва мас-

дар ҳар ду омада (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РАҶ ДОШТАН ره داشتن ба маънии интизор бурдан (аз «Шарҳи Сикандарнома»); ва баъзе ба маънии ҳифозати роҳ навишта.

РАҶН رجن ба маънии гирав ва гирав кардан ва гирав додан (аз «Кашф» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Қомус»).

РАҶОНИДАН رجانيدن халос кардан (аз «Кашф» ва «Муайид»).

РАҶИДАН رجايدن халос шудан (аз «Сироч» ва «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»).

РАҶОНДАН رجاندن озод кардан аз банд.

РАҶИН رجين гирав кардашуда (аз «Кашф»).

РУҶБОН رجاون соҳиби «Муайид» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» навиштаанд, ки ба маънии обидони тарсоён, чаро ки ин *ҷамъи роҳиб* аст. Ва соҳиби «Бурҳон» навишта, ки ин лафзи муфрад аст, ба маънии зоҳиди қавми насоро ва парҳезгор; ва низ соҳиби «Мадор» гуфта, ки дар «Одоб-ул-фузало» ин лафзро муфрад навишта, ба маънии зоҳиди тарсоён; ва соҳиби «Қомус» навишта, ки ин лафз муфрад ва чамъ ҳар ду омада ва ин муштак аз *руҳб* аст, ки ба маънии хавф бошад ва *роҳиб* касе ки аз азоби худо хонф бошад; ва дар «Латоиф» аз «Кашшоф» манкул аст, ки *руҳбон* (биззам) тарсидаи ва билфатҳ (яъне **раҳбон**)* тарсанда.

РАҶНИШИН رجانين *мурод* аз табиби раҳнишин.

РИҶМА رجمе борони нарм (аз шарҳи «Нисоб»).

РАҶВ رجا замини паст ва нишеб (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» ҷои баланд; ва дар «Суроҳ» навишта, ки замини паст ва замини баланд. Ва ин аз луготи азод аст.

РАҶ رجا ба маънии қарат ва мартаба; ва ба маънии қоида ва қонун ва оҳанг ва нағма (аз «Бурҳон»).

РИҶИ رجي ғулум ва абд (аз «Кашф» ва «Муайид»); ва дар «Бурҳон» ба фатҳи аввал (яъне **раҳӣ**)* навишта;

ва дар «Сироч» низ ба фатҳи аввал.

РАҲОВИ رهوى номи макомест аз ду-воздах макоми мусиқи (аз «Кашф» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Бурхон» ва «Рашидӣ» ва «Ҷахонгирӣ»); ва навиштаанд, ки вақти саройидани раҳовӣ аз субҳ то тулуъ аст; ва ба хиндӣ онро лалит гуянд.

Фасли рои муҳмала маъа ёи тахтонӣ

РЕХТАПО ريخته ба маънии тезкадам; ва дар «Мусталахот» навишта, ки рехтапо аспе, ки таносуби аъзойш ба камоли хубӣ бошад, гӯё ки ба қолаб рехтаанд.

РИМИЕ ريميا бар вази кимий; номи илмест, ки аз он дар ҳар ҷо, ки хоҳанд дар як лаҳза бираванд (аз «Мадор»).

РИШИ БОБО ريش بابا навъе аз ангур (аз «Ҷаҳор шарбат»).

РАИБ ريب ба маънии шак (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).

РИЕЗАТ رياضت ранҷ кашидан (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латонф» фармонбардорӣ ва нафскушӣ; ва ба истилоҳи атиббо ҳаракатест иродӣ, ки инсонро музтар гардонад ба та-наффуси азими мутавотир; ва ба маънии таъдими аспон, ки ба ҷиҳати суворӣ бошад, низ омада.

РИБАТ ريمت ба маънии гумон ва шак (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» ба маънии тухмат ва он чи дар шак афгананд.

РИХ//РЕҲ ريخ ба маънии бӯи мутлак, хоҳ хуш бошад, хоҳ нохуш; ва ба маънии боде, ки дар олам мевазад ва боде, ки дар шикам бошад ва низ боде, ки ба халал он дар ҷои пайванди андомҳо дард пайдо шавад (аз «Кашф» ва шарҳи «Нисоб»).

РИХ ريخ пехоли мурғ.

РИШХАНД ريخشند истеҳзо ва тамасхур (аз «Кашф» ва «Латонф»).

РИШИ ПУРБОД ريش پرباد ғурур ва такаббур (аз «Латонф»).

РЕВАНД ريوند номи даво; гуянд ки он дикро дур кунад ва гармин чи-

гарро билараз фуру нишонанд ва тафсиллаш дар рованд гузашт.

РЕХТАГАР ريختهگر касе ки зуруфи руйин ва ғайра дар қолабҳо рехта дуруст созад (аз «Мусталахот»).

РЕЧОР ва **РЕЧОЛ** ва **РЕЧОЛА** ريچار و ريچال و ريچاله ба маънии очор (аз «Бурхон»).

РЕШИ ЧУҒЗ ريش چغز ба маънии реше, ки то онро ҷок накунанд, бех нашавад (аз «Латонф»).

РЕБОС ريباس муарраби ревоҷ; рустание бошад бағоят нозук ва ҳудруй, ки мардум онро меҳуранд, мазаи он майхуш бошад, яъне туруши ба андак ширинӣ (аз «Бурхон» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Ҷахонгирӣ»).

РИШ ريش дар арабӣ ба маънии пари мурғ; ва дар форсӣ ба ёи маҷхул (яъне реш)* ба маънии ҷироҳат; ва ба маънии маҷрӯх ва захмӣ.

РИЕЗ رياض марғзорҳо; чамъи равза; ба табдили вов ба ё ба ҷиҳати касраи моқабл.

РАИТ ريط чодри яктахта (аз шарҳи «Нисоб»).

РАИЪ ريع афзуни мазрӯёт ва он чи аз зироат ҳосил шавад ва маҳсули зироат (аз «Сурури» ва шарҳи «Нисоб»).

РИҚ ريق оби даҳан ва ба маънии ношто, ки ба хиндӣ наҳар гуянд (аз «Латонф»).

РИМ ريم ба маънии чирке, ки бар бадан ва ҷома нишинад; ва он чи сифеди ба зардӣ монли гализтар аз хун аз миёни ҷироҳат бадар ояд; ва ба маънии касофати филиззот, ҷунончи рими оҳан ва рими нукра (аз «Бурхон» ва ғайри он).

РЕХТАДАМ ريختهدم теге ё корде, ки рӯи он, яъне тезӣ ва оби он аз задани у бар ҷизе саҳт шикаста ва рехта бошад.

РЕГ РЕХТАН ريگ ريختن хароб кардан.

РЕГИ РАВОН ريگ روان заминест ба тарафи ҷануб, ки ҳамеша рег дар он ҷорӣ мебошад (аз «Бурхон» ва шуруҳи «Нисоб»).

РАЙҲОН ريحان номи хате ва барғи кишт ва саба ва шохсипарғам, ки

онро нозбӯ гуянд; ва ҳар ғиёҳ, ки хушбӯ дорад; ва ба маънии гулҳое, ки сивон гули сурх бошанд; ва гоҳе маҷозан ба маънии шароб ояд (аз «Муайид» ва «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Мадор»).

РАЕҲИН ريحين чамъи райҳон; на ба каср (яъне риёҳин)* ҷунончи машхур шуда.

РАИЕН ريان ба маънии сероб ва тару тоза (аз «Кашф» ва «Мунтахаб»).

РАИН رين ғолиб шудани гуноҳ бар касе ва ҳабис ва дуруштнафс гаштан; ва билкаср (яъне рин)* уфтодан дар ҷизе ки баромадан аз он муяссар нашавад (аз «Мунтахаб»).

РАЙЪОН ريعان ба маънии аввал ва оғози ҳар ҷиз; ва оғози шабоб, ки наҷавонӣ иборат аз он аст (аз «Суруҳ» ва «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Хиёбон»).

РИДАН ريدان ғоиз кардан, ай суфли физо аз роҳи муайян берун омадан (аз «Кашф»).

РЕШИДАН ريشتان омехтан ва ранг кардан (аз «Бурхон» ва ғайра).

РЕСИДАН ريسيدان риштан пунба ва пашм аз ҷарҳа тофтани (аз «Бурхон» ва «Сироч»).

РИСТАН ريستن ба маънии ридан (аз «Латонф» ва «Бурхон»).

РЕСМОН ريسان расан ва тори борик, ки аз пунба ва ғайра мересанд.

РИМАН ريمين чирколуд ва саркаш ва миккор (аз «Бурхон»).

РИМОҲАН ريم آهن касофати оҳан, ки дар оташ ҷудо шавад (аз «Бурхон»).

РИМГИН ريگين чирколуд.

РАЙБУЛМАНУН ريب المنون ҳаводиси рузгор (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

РЕВ ريو ба маънии макру хила ва фироб (аз «Кашф» ва «Бурхон» ва «Сироч»).

РИШИ ГОВ ريش گاو ба маънии аҳмак ва аблаҳ ва хомтабъ ва масҳара (аз «Сурури» ва «Кашф» ва «Бурхон» ва «Ҷаҳорги хидоят»).

РЕГШУ ريگ شو шуستاني рег, то хурдан зару нукра аз он ҳосил кунанд (аз «Мусталахот»).

РИЯ ريه ба маънии шуш; ва лафзи шуш (биззам) номи узви дарунӣ, ки ба хиндӣ пхепхра гуянд (аз шарҳи «Нисоб»).

РАЙҲОНА ريحانه он чи дар он райҳон коранд.

РЕША ريشе бехҳои дарахт, ки борик бошад; ва ба маънии зулф; ва ба маънии турраи дастор (аз «Мусталахот» ва ғайри он); ва ба ёи маҷруф (яъне риша)* дар арабӣ ба маънии як пари мурғ.

РАИБОРИ ريبارى чаммосасувор, яъне сонднисувор (аз «Ойини Акбарӣ»).

РАЙҲОНИ ريحاني навъе аз шароб бошад рақику сабзранг ва хушбӯ ва латифулқивом ва софӣ (аз «Баҳрул-ҷавоҳир»); ва қисме аз танбоқуи суктанӣ, ки ба атриёт муаттар кунанд (аз «Латонф»).

РЕСМОНБОЗИ ريسان بازي ба маънии бозигарӣ, ки ғозинӣ дорбоз кунанд (аз «Мусталахот»).

РИЕЗИ رياضى қисмест аз се аксоми ҳикмат; ва он се қисм ин аст: табъӣ, риёзӣ, илоҳӣ. Бидон ки дар риёзӣ баҳс карда мешавад аз умуре, ки фақат дар вучуди хоричӣ муҳтоҷ ба сӯи модда бошанд, ҷунончи микдор ва адади хос, ки мавҷуд дар моддиёт аст, на мутлақ адад; ва аксоми илми риёзӣ чанд аст: илми ҳандаса ва илми адад, яъне илми ҳисоб ва илми нуҷум ва илми мусиқӣ ва илми мунозара ва мароё ва илми ҷабру муқобала ва илми ҷарри асқол.

РИШИ ҚОЗИ ريش قاضي пунбае, ки дар даҳони шишаи шароб ниҳанд (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳорги хидоят» ва «Ҷаҳор шарбат»); ва дар «Сироч-ул-луғот» ва «Бурхон» навишта, ки риши қозӣ ба маънии латтае ки бар сари шиша ва қаду банданд, то аз он шароб ҷоф шуда дар пиёла биёяд; ва дар «Мусталахот» навишта, ки риши қозӣ (ба изофат) софли шароб бехтан.

РИШГОВИ//РИШИ ГОВИ ريش گوى ба маънии ҳамоқат.

и
Е
й
ь
ь
и
и
о

у
аз

ар
у
я
о
т

за
ка
ки
ма
фи
ба
ль
юя
но

буд
они
рат

зато
е.
Ча

нии
(аз
нии
дан
ато

из.

РЕЗАХОНЙ ریزه خوانی овози печида кашидан аз нағамот, ки онро таҳрир гуянд; ба хиндӣ кхир, ба кофи максури махлутутталаффуз ба хо ва дар охир рои муҳмала (аз «Чароғи хидоят»).

РЕЗАКОРӢ ریزه کاری хурдакорӣ (аз «Мусталаҳот»).

РЕЗАСАРОЙ ریزه سرائی нағмасароӣ (аз «Мусталаҳот»).

РАӢ رای шахрест дар Ироки Аҷам (аз «Бурҳон»); ва дар баъзе шурӯҳи «Сикандарнома» навишта, ки миёни Рай ва Бухоро рӯди Чайхун ҳоил аст; ва билфатҳ ва ташдиди ё (яъне райӣ)* ба маънии сероб шудан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

РИШМОЛӢ ریشمالی дайносии ва беҳамияти (аз «Бурҳон»).

БОБИ ЗОИ МУЪЧАМА

Фасли зои муъчама маъа алиф

ЗО ز ин ҳарф ба чими арабӣ бадал шавад, чун *рӯз* ва *рӯч* ва *арз* ва *арҷ*, ба маънии қимат ва қадр; ва ба чими форсӣ, чун *пизишк* ва *пичишк*; ва ба сини муҳмала, чун *Аёз* ва *Аёс*, номи ғуломи Султон Маҳмуд; ва ба шини муъчама, чун *зулук* ва *шуллуқ*, ба маънии девча; ва ба ғайни муъчама, чун *гурез* ва *гурег*; ва ба фо, чун *зағанд* ва *фағанд*, ба маънии барҷастан; ва ба кофи тозӣ, чун *мазидан* ва *макидан*; ва ба ҳои ҳавваз, чун *дарвоз* ва *дарвоҳ*, ба маънии сарнигун; ва ба ёи таҳтонӣ, чун *овоз* ва *овой*; ва дар охир зонд низ ояд, чун *турб* ва *турбаз* (ба замми тои фавқонӣ ва фатҳӣ муваҳҳада; аз «Чавоҳир-ул-хуруф»).

ЗОҒО زاغیا ба маънии таъна (аз «Сурури»); ва дар «Бурҳон» таъна ва сарзаниш; ва баъзе номи мурге низ навиштаанд.

ЗОҶ زاج *муарраби зок*, ки ба хиндӣ пхаткарӣ гуянд.

ЗОД زاد дар арабӣ ба маънии тӯша, ки дар сафар ҳамроҳ бардоранд; ва дар форсӣ ба маънии фарзанд; ва ба маънии синну сол (аз «Бурҳон»).

ЗОҲИД زاهد он ки рағбат ва хоҳиши дунё надорад ва аз молу ҷоҳ ва номус тааллуқ нагирад (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЗОМИЁД زامیاد номи рӯзи бисту ҳафтум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Бурҳон»).

ЗОИР زائر зиёраткунанда.

ЗОЧИР زاجر манъкунанда.

ЗОҲИР زاهر рушан ва баланд (аз «Мунтахаб»).

ЗОР زار макони рӯйидан; ва ба маънии анбӯҳӣ ва бисёрини ҳар чиз; ва ба маънии заъифу хор ва нолон (аз «Бурҳон»); ва дар «Латоиф» ба маънии аҷз ва андӯх; ва дар «Сироч» навишта, ки зор ба маънии макон ва қасрат ва анбӯҳии чизе, чунонки *лолазор* ва *гулзор* ва *бозор*, ки ба маънии ҷои қасрати бо-ст, ки *муҳаффафи* або, ба маънии таом бошад. Ва ҳамчунин *корзор*, ба маънии ҷанг, ки маҳалли қасрати кор аст. Пас он ки ба маънии макони рӯйидан гуфта, ҳатост. Ва ба маънии заъиф, чунонки *зору низор* гуянд, бидуни лафзи *низор* бад-ин маънӣ дида нашуда. Ва зор дар арабӣ ба маънии овоз низ омада. Пас низоӣ ба ёи нисбат, ба маънии овоз ва фаръед бувад ва ин ки ошиқ зор ва гирияи зор, ба маънии бисёр истеъмол кунанд, пас бад-ин маънӣ порсист ва ба маънии нола арабӣ.

ЗАӢИР زائر бар вази *фақир*; бонги шери дарранда ва ғурридани вай (аз «Комус» ва «Суруҳ»).

ЗОДАИ ШАШ РӢЗ زاده شش روز *киноя* аз олам, чаро ки аз таҳтуссаро то арш дар шаш рӯз ҳақ таоло пайдо кардааст.

ЗОҒ زاغ номи тоири маъруф; ва ба маънии гушаи камон ва он пораи шохи сиёҳ бошад, ки бар ҳар ду гушаи камон васл кунанд; ва номи қавлест аз мусикӣ; ва дар арабӣ сиғайи мозиет, ба маънии гашт ва майл нумуд, чунончи: «мо зогалба».

сара ва мо тағо» муайиди ин маъ-
нист (аз «Латоиф» ва «Бурҳон» ва
«Ҷаҳонгирӣ»).

ЗОҚ زاک пхаткарий.⁴³

ЗОДАИ ХОҚ زاده خاқ киноя аз зару
сим.

ЗОҲИДИ ХУШҚ زاهد خشқ зоҳиди бе-
завки ибодат (аз «Бурҳон»).

ЗОҲИЛ زاهل дарахти заққум (аз
«Бурҳон»).

ЗОҲИЛ زاحل мондашаванда ва зоил-
шаванда (аз «Мунтахаб»).

ЗОБУЛ//ЗОБИЛ زابل номи шаҳре аз
вилояти Систон; ва номи мақоме
аз мақомоти суруд (аз «Сироч» ва
«Чароғи ҳидоят» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ЗОҒУЛ زاغول номи силоҳи оҳанӣ,
мисли табари саркач, дастадори бо-
риқнӯк; гоҳе бад-он чанг кунанд ва
гоҳе аз он замин мекананд (аз
«Мусталаҳот» ва «Бурҳон»).

ЗОЛ зани пири фартути сафед-
муй ва марди пир; ва номи падари
Рустам, чаро ки ӯ сифедмӯ мута-
валлид шуда буд (аз «Бурҳон» ва
«Сироч»).

ЗОДБУМ زادبوم маҳмуд бар қалб; ба
маънии ватан ва заmine, ки дар он
мутаваллид шавад.

ЗОБУЛИСТОН زابلستان мулки Систон.

ЗОЛИ МАДОИН زال مدائن золе буд
дар Мадоин, ки ҳучраи худро ба
дасти Нӯшервон нафурӯхт, харчанд
ки Нӯшервон қимати он меафзуд
(аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ЗОНУ ЗАДАН زانو زدن ба маънии
ништагани баадаб, чунонки дар на-
моз менишинанд.

ЗОҒИ КАМОН زاغ کمان нӯки гӯшаи
камон (аз «Мусталаҳот» ва «Ча-
роғи ҳидоят»).

ЗОВ زاو ба маънии бунъёд ва биной
ва меъмор; ва ба маънии қавӣ ва
пурзӯр (аз «Латоиф»).

ЗОИЧА زايچه он чи муначчимон ва
раммолон барои дарёфти муддаъо
нақше ба иҷмол навишта нигоҳ до-
ранд, то ба вақти ҳоҷат тафсили
аҳком аз он маълум кунанд; ва ин
лафз тафаъулан мураккаб аст аз
зой, ки ба маънии зоянда аст ва
лафзи ча барои тасғир, яъне зоян-

дан кӯчак, чаро ки аҳкоми толеъи
мавлуд ва ғайра аз он бармеояд. Ӯ
он ки зочча дар асл ба ҷими арабӣ
буда бошад, сиған нисбат аз маъ-
хазн зич бар қиёси томира, ба маъ-
нии зани соҳиби тамр; ва зич илм-
ест, ки дар он усули аҳкоми илми
танчим мундариҷ аст. Ба ҳиндӣ зо-
ичаи мавлудро чанмпатра гӯянд.

ЗОДА زاده фарзанд (аз «Бурҳон»).

ЗОВИЯ زويه кунҷ ва пайғула ва ғӯ-
шан хона ва гӯшаи ҳар чиз (аз
«Латоиф» ва «Суроҳ»).

ЗОВИЯИ ҚОИМА زويه قائمه чун бар
хати рост мафруш хате қоим кун-
анд, пас сатҳае, ки миёни мафоси-
лаи зильяйн воқеъ шавад, онро зо-
вияи қоима гӯянд. Шақлаш ин аст:

ҚОИМА | ҚОИМА

ЗОВИЯИ МУНФАРИҶА زويه منفرجه
чун хате болои хате ба наҳче ка-
шанд, ки мустақим набувад, балки
ба як тараф моил бошад. Пас ма-
фосилаи зильяйнро, ки ба тарафи
майлон аст, зовияи ҳодда гӯянд (ба
ташдиди дол) ва мафосилаи зиль-
яйнро, ки ба тарафи ғайри майлон
бошад, онро зовияи мунфариҷа но-
манд. Шақлаш ин аст:

МУНФАРИҶА / ХОДДА

ЗОЛИ ҚУҶА زال كوهه пиразане буд
дар ҚуҶа, ки аз танӯри ӯ тӯфони
Нӯҳ чушида буд ва ба ӯ мазаррат
нарасид (аз «Бурҳон»).

ЗОНУ ЗАДАН БО КАСЕ زانو زدن
باکسى киноя аз ништаган бо касе.

ЗОРНОЛӢ زارنالی заъифнолӣ (аз «Ча-
роғи ҳидоят»).

ЗОРӢ زارى дар арабӣ ба маънии
маъюбкунанда ва итобкунанда (аз
«Суроҳ»); ва дар форсӣ ба маънии
заъифӣ ва нолидан ва аҷз нумудан
(чунонки дар «Бурҳон» ва «Лато-
иф» аст).

ЗОВӢ زارى реза ва гӯшаи ҳар чиз.

Фасли зон муъҷама маъа
бои муваҳҳада

ЗАБОНБАҚАФО زبان بنتا гули нофармон, чаро ки дар паси гули мазкур чизе ба сурати забони гунчишк дида мешавад. Ва ба ҳамин ҷиҳат онро нофармон гӯянд, чаро ки шахсе ки фармони султон қабул накунад, барон таъзибаш забони ӯ аз паси гардан берун мекашанд.

ЗУБОНО زبانا номи манзили шонздаҳум аз манозили Қамар; ва он ду ситораанд, ки аз он ду шохи пешини бурҷи Ақраб аст (мустафод аз «Мунтахаб»).

ЗАББО زبا номи духтари подшохи Ҳира, ки бисёр доно ва соҳибғайрат буд; ва ба замми аввал ва бидуни ташдид (яъне **зубо**)* пуштахон баланд, ки оби сайл бад-он нарасад (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб»)⁴⁴.

ЗАБИБ زبيب бар вазни ҳабиб; ба маънии мавиз ва он ангур аст, ки хушқ қарда меоранд; ба хиндӣ онро даққ гӯянд. Ва аксари новокифони ин диёр онро мунаққо номанд.

ЗУБ(Б) زب ба маънии зақари кӯдакон (аз шарҳи «Нисоб» ва «Латониф»); билфатҳ (яъне **заб**)* ба маънии ройгон ва осон низ оварда.

ЗИБРИЧ زبرج зар ва зинат ва ороши аз ҷавохир ва қумош ва абри андақ, ки сурҳӣ дошта бошад (аз «Мунтахаб»).

ЗАБОНБАНД زبان بند таъвизе, ки барон забонбандии душманон ва бадгӯён нависанд.

ЗАБОД زباد араки хусъяи ҳайвоне, ки он навъе аз гурбаи саҳрой бошад; ва он арак хушбӯдор ва сифҳанг ва сифеди ба зардӣ моил низ бошад ба қивоми шахд (аз «Баҳр-ул-ҷавохир» ва «Қашф» ва «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Сурӯрӣ» ва «Мадор»); ва дар «Бурҳон» ба зам ва фатҳ (яъне **забод** ва **зубод**)*. Муаллиф гӯяд, ки ба хиндӣ онро мушки билай гӯянд. Ва яке аз ошноёни фақир онро дида аст. Ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки гурбаи забод аз гурбаи шаҳрӣ андаке калон бошад ва пузо ва кадре дароз бувад ва дар зерин дум

нофа дорад микдори ҷавзи хурд. Таровиши масти ӯ сифед бошад зардиомез.

ЗАБАД زيد кафи об ва кафи шир ва мисли он; ва кафи симу зари гудохта ва он чирки зару сим бошад (аз «Мунтахаб» ва «Латониф»).

ЗАБАРҚАД زبرجد навъе аз зумӯрруд (аз «Бурҳон»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки ҷавҳарест сабзранги ба зардӣ моил ва ин ҷизест алоҳида аз зумӯрруд. Ва низ соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки соҳиби «Сихоҳ» ва «Қомус» зумӯррудро ба забарҷад тафсир қардааст.

ЗАБОНБАНДИ ХИРАД زبان بند خرد *зинона аз шароб* (аз «Мусталаҳот»).

ЗАБОНГИР زبان گیر *ҷосус*.

ЗАБУР زبور ба маънии набиштаи фаъул ба маънии мафъул; ва номи китоби Довуд алайҳиссалом (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Бурҳон»).

ЗАБР زبر бар вазни абр; ба маънии навиштан; ва ба маънии ақл; ва ба маънии тувону ва муҳкам ва бонг барзадан; ва билқаср (яъне **зибр**)* китоб; ва ба замматайн (яъне **зубур**)* китобҳо ва оҳанпораҳо ва лавҳи маҳфуз (аз «Мунтахаб» ва «Латониф»); ва ба қасри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне **зибар**)* дар форсӣ ба маънии хифз хондан (аз «Бурҳон»).

ЗАБОНФУРҶ زبان فرج *пургӯй*, ба маънии бисёрғӯй (аз «Мусталаҳот»).

ЗИБЛ زبل саргини асп ва ғайра (аз «Мунтахаб»).

ЗАБОН//ЗУБОН زبان *узви маъруф аст ва рӯзмарраи қавлӣ; ва ин лафз дар «Мадор» ба фатҳ ва дар «Рашидӣ» ба зам ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ба фатҳ ва ба зам. Ва дар «Сироҷ» навишта, ки он чӣ дар «Рашидӣ» лафзи **зубон** (ба замми аввал) навишта таҳсиси замма ҳатот, ба фатҳ низ омада, балки ба лаҳҷаи Эрон ба фатҳ аст. Ҷояташ ҳар ду саҳеҳанд.*

ЗИБРИҚОН زبرقان номи марде аз асҳоб; ва ба маънии моҳи тамом; ва гоҳе аз ин қоғази сафед мурод бо-

шад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва ғайра).

ЗАБУН زبون шутури лагадзан; ва ба маънии оқиз ва заъиф ва хор ва бечора (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч» навишта, ки забун, ба фатҳи аввал ва ба замматайн (яъне зубун)* ба маънии асир ва заъиф низ оранд; ва дар туркӣ ба маънии бад ва зишт.

ЗАБОНИЕН زبانيан мардумони саркаш ва дарбонони дӯзах.

ЗАБОНДОН زباندان фасех ва балег (аз «Сироч»).

ЗАБОН ДОДАН زبان دادن ваъда ва аҳду паймон ва шарт қардан (аз «Мусталаҳот»).

ЗАБОН ТАР ҚАРДАН زبان تر کردن суҳан қардан (аз «Сироч»).

ЗАБОН БАР ДЕВОР МОЛИДАН زبان بار ديوار ماليدين қаноат ва таваккул.

ЗАБОН БА ҚАСЕ ЯКЕ ҚАРДАН زبان با كسه يكي کردن мувофақат бо қасе қардан.

ЗАБОНИ САНГИН زبان سنگين забони алкан.

ЗАБОН БАР ХОҚ МОЛИДАН زبان بار خاك ماليدين киноя аз аҷз (ин чаҳор истилоҳ аз «Мусталаҳот»).

ЗАБОНИ ТАРОЗУ زبان ترازو ҳамон хори тарозуи зарсанҷ (аз «Мусталаҳот»).⁴⁵

ЗАБОНА//ЗУБОНА زبانه шуълаи оташ; ва он чи бар пушти шоҳини тарозуи зарсанҷ хоре бошад, ба ҳиндӣ қанта гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ЗУБРА زبره поран оҳан; ва номи қавқабе рӯшан, ки бар дӯши бурҷи Асад воқеъ аст ва он манзили ёздаҳум аст аз манзили Қамар; ва билқаср (яъне зибра)* навишта ва китоби воҳид (аз «Мунтахаб»).

ЗАБОНИЯ زبانيه муваккалони дӯзах; ин *чамъи забонӣ*-ст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва ғайри он).

ЗУБДА زبده маска; ва хулосаи ҳар чиз (аз «Мунтахаб»).

ЗУБОҲ زباه пуштаҳои баланди замин, ки оби сайл ба он нарасад; *чамъи зубя* (биззам); ва масал аст дар

араб: «балағ-ас-сайл-уз-зубо», яъне мушқил ва душвор шуд қор; Анварӣ гуянд, мисраъ:

Чӣ кунӣ ба нақш тахайюл
балағ-ас-сайлу зубоҳу...

(аз «Мунтахаб»).

ЗУБАЙДА زبيده зани Ҳоруни Рашид; ва он зани бисёр бузургҳиммат ва неқуқор буд.

ЗАБОНИ زباني ба маънии мутамарридон ва муваккалони дӯзах; ва ин *чамъи зибнӣ* ва *зибният* аст, маъхуз аз забан, ки ба маънии рафъ ва бардоштан аст (аз «Байзовӣ» ва «Суроҳ» ва «Қомус»); форсиён *забонӣ*-ро муфрад истеъмоли кунанд ва ба таври форсӣ ба алифу нун *чамъ* қарда *забонӣ* оранд, чунончи *ҳур*-ро, ки *чамъи ҳавро*-ст ба маънии муфрад истеъмоли кунанд ва алифу нун *чамъ* қарда *ҳурон* гуянд.

ЗАБОНИ ГАНДУМӢ زبان گندمي забони мулоимгӯ.

ЗАБОНБОЗӢ زبان بازی баробарӣ ва хусумат (аз «Мусталаҳот»).

Фасли зои муъҷама маъа чим

ЗУЧОҶ زجاج обгина, ки ба ҳиндӣ онро қач гуянд; ва ба маънии чизе ки ба сурати қиндил аз обгинаи сафеду шаффоф созанд; ва ба маънии шишае, ки дар он арақ пур кунанд низ омада. Ва ба фатҳи аввал ва ташдиди чими аввал (яъне *Заҷҷоҷ*)* лақаби яке аз аиммаи наҳв (аз «Мунтахаб»); ва соҳиби «Луббул-албоб» навишта, ки имоми мазкур сокини Заҷҷоҷа буд, ки дехест ба Саъиди Миср.

ЗАҶИР زجير боздоранда (аз «Латиф»).

ЗАҶР زجر боздоштан ва манъ нумудан (аз «Мунтахаб»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки заҷр дар асл ба маънии боздоштан аст, лекин дар муҳовараи форсиён ба маънии лозими он, ки зарб ва сарзаниш бошад, мустаъмал аст.

ЗАҶЧА زچه зани навзоянда (аз «Бурҳон» ва «Чаҳонгирӣ» ва «Муайид»).

**Фасли зои муъчама маъа
ҳои муҳмала**

ЗАҲИР زحير номи маразе; ва сура-
таш ин аст, ки рӯдан фурудин, ки
муттасил ба суфра аст беихтиёр
ҳаракате ва дарде мекунад ба чи-
хати дафъ қардани бироз. Ва ҳеч
хориҷ намешавад аз он магар ру-
тубати лазичаи бо хун омехта; ва
ба форсӣ ин ҳолатро печиш гуянд.
Ва дар урф ба маънии нохуш ва
озурда мустаъмал аст. Агар *маҷо-
зан* ба маънии нохушӣ ва озурдагӣ
мустаъмал шавад бехтар бошад,
магар он ки гуям ҷо, ки муболаға
манзур бошад, масдарро ба маъ-
нии исми фоил истеъмом кунанд,
чунонки зайд, адл. Пас дар ин су-
рат заҳир ба маънии нохуш ҳам
дуруст бошад.

ЗАҲФ زحف рафтани кӯдак ба зону ва
ба шикам рафтани хайвон ва ба
нуқсон расидани тир бар нишон ба
тавре ки тири аввал наздик ба ҳа-
даф бар замин биюфтад, баъд аз
он ба қуввати бокии худ ба ҳадаф
расад (аз «Мунтахаб»); ва баъзе
ба маънии хато шудани тир низ
гуфтаанд; ва дар «Латоиф» ба маъ-
нии харидан ва ҷамъ шудан барои
ҷанг ва рафтан низ навишта.

ЗУХАЛ زحل ситораи сайёра, ки бар
фалаки ҳафтум тобад ва он наҳси
акбар аст (аз «Мунтахаб» ва «Су-
роҳ» ва «Латоиф»); ва дар «Ма-
дор» ба замматайн (яъне Зухул)*
аст.

ЗАҲМ زحم заҳмат ва анбӯҳ (аз «Ла-
тоиф»).

ЗИХОМ زحام анбӯҳӣ (аз «Муятахаб»).

ЗУҲЛУФА زحولة ҷои лағзони саро-
шеб, ки қудакон бар каноран дарёе
созанд ва аз баландӣ ба сӯи пасти
мелағзанд (аз «Сулоҳ»).

**Фасли зои муъчама маъа
ҳои муъчама**

ЗАХ زخ ба маънии шӯр ва бонг ва
садон ҷарас (аз «Бурҳон»); ва дар
«Рашидӣ» ба маънии овози ҳазин.

ЗАХҲОР زخار ба маънии бисёёр пур
ва молломлашаванда аз об; муштак
аз заҳр (билфатҳ), ки ба маънии
пур шудани дарёе ва рӯд аз об аст

(аз «Мунтахаб» ва «Сулоҳ»); ва
соҳиби «Муайид-ул-фузало» навиш-
та, ки заҳор лафзи форсӣ низ аст,
ба маънии наъразананда ва шӯру
бонгкунанда. Чи лафзи заҳр дар
форсӣ ба маънии шӯру бонг омада-
аст. Пас дар ин сурат мураккаб аст
аз лафзи заҳ ва калиман ор.

ЗАХМИ ДОМАНДОР زخم دامن دار заҳ-
ми фарбех (аз «Мусталаҳот»).

ЗАХМИ ТЕЗ زخم تيز иборат аз заҳми
амиқ (аз «Баҳори Аҷам»).

ЗУХРУФ زخرف ба маънии зар ва ҳар
чи ораста бошад; ва ба маънии
ороиш (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»
ва «Сулоҳ» ва «Мадор»).

ЗАҲОРИФ زخارف ороишҳои дунё ва
зарандудҳо ва муламмаъкардаҳ,
яъне чизҳои зоҳир ораста ва ботин
хароб (аз «Сулоҳ» ва «Мунтахаб»).

ЗАХМА زخمة ҳар чиз, ки ба он соз-
хоро навозанд (аз «Бурҳон»); ва
дар «Сироч» навишта, ки заҳма ҷў-
баке ки бад-он созҳо навозанд; ба
арабӣ мизроб гуянд ва ба ҳиндӣ
ҷава гуянд (ба фатҳи ҷими арабӣ);
ва дар «Мусталаҳот» ба маънии
ҳаракати ҷимӯъ низ навишта.

ЗАХРУФА//ЗУХРУФА زخرفة ороستاني
дуруғ (аз «Мунтахаб»); ва ба маъ-
нии тазйин, ки ба зоҳир ораста бо-
шад.

**Фасли зои муъчама маъа
доли муҳмала**

ЗУДУДАН زدود ранг аз чизе дур
қардан ва софу равшан қардани
ойина ва теғ ва ғайра (аз «Мадор»
ва «Муайид» ва «Қашф»); ва дар
«Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ба қасри
аввал ва замми сонӣ (яъне зиду-
дан)*; ва дар «Сироч-ул-луғот» ба
қасри аввал ва замми аввал ҳар ду
сахех гуфта.

ЗАДАН زدن ба ҷанд маънӣ омада:
аввал задан ба маънии маъруф, чу-
нонки *теғ задан* ва *ҷўб задан*; дув-
вум ба маънии хӯрдан ва нӯшидан,
чун *соғар задан* ва *қадаҳ задан* ва
шароб задан ва *кабоб задан*; сев-
вум ба маънии қардан, чун *машқ
задан* ва *ҷарҳ задан* ва *назар за-
дан* ва *ҷаст задан* ва *тағофул за-
дан*; ва дар каломи қудамо *салом
задан* ҳам омада, лекин муҳоваран

хол нест; чахорум ба маънии мушобеҳ будан, чунончи *ин ранг ба фулон ринг мезанад*; панҷум ба маънии кушодан, чун *раг задан*; шашум ба маънии афгандан, чун *дод задан* ва *қуръа задан*; ҳафтум ба маънии гардонидан, чун *инон задан*; ҳаштум ба маънии уфтодан ва афгандан, яъне лозим ва мутааддӣ ҳар ду омада, чун *шарар задан*; нуҳум ба маънии сӯхтан ва афрӯхтан, чун *оташ задан* ва *шӯъла задан*; даҳум ба маънии молидан, чун *равған задан*; ёздаҳум ба маънии насб кардан, чун *хайма задан* ва *тавила задан* ва *алам задан* ва *дор задан*; дувоздаҳум ба маънии навиштан, чун *ҷол задан* ва *тарҳ задан*; сездаҳум ба маънии ниҳодан ва густурдан, чун *тахт задан* ва *тоҷ задан* ва *турра задан* ва *гил задан*; чаҳордаҳум ба маънии бастан, чун *парда задан* ва *зевар задан* ва *шероза задан* ва *қуфл задан* ва *гиреҳ задан*; понздаҳум ба маънии навохтан, чун *сетор задан* ва *табл задан* ва *сурно задан*; шонздаҳум ба маънии гирифтан, чун *бӯса задан*; ҳафдаҳум ба маънии ғорат кардан, чун *роҳ задан*; ҳездаҳум ба маънии гуфтан, чун *ҳарф задан* ва *масал задан* ва *забонзада* ва *дурӯғзан* ҳам аз ин ҷост; нуздаҳум ба маънии баровардан, чун *обила задан* ва *зангор задан*; бистум ба маънии пошидан ва рехтан, чун *об задан* ва *намак задан* ва *ранг задан*; бисту якум ба маънии қатъ кардан, чун *пай задан* ва *ноф задан*; бисту дуввум ба маънии тохт кардан ва расонидан, чун *бар фавҷ задем*; бисту севвум ба маънии дидан, чун *фол задан*; бисту чаҳорум ба маънии рондан, чун *қалам задан*; бисту панҷум ба маънии андохтан ва дохил шудан, чун *ба об задан* ва *ба оташ задан* ва сивои ин низ омада.

ЗИДОЙ زدای бар вазни физой; покиза ва софқунанда; ба шартӣ таркиби исм (аз «Бурҳон»).

Фасли зон муъҷама маъа
рои муҳмала

ЗАРҚО زرقا ҳар зане, ки чашми ӯ ба сабзӣ ва кабудӣ бошад; ва номи зане хос аз араб, ки ба тезии басар зарбулмасал аст. Гӯянд, ки Зарқо

аз якрӯза роҳ суворро медид (аз «Муайнд» ва «Мунтахаб»).

ЗАРНАБ زرناب номи давое, ки барги дарахте бошад (аз «Мунтахаб»).

ЗАРОБ زراب номи кӯҳест дар навоҳии Бағдод; ва ба маънии шароби зардранг ва ба маънии тилои маҳлул низ омада (аз «Бурҳон»); ва билфатҳ ва ташдиди рои муҳмала (яъне зарроб)* номи гиёҳест, ки бӯи мушк дорад (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

ЗАРҒАБ زرغب ба маънии кемухт, ки навъе аз чарм аст.

ЗАРТУШТ//ЗАРДУШТ//ЗАРДУҲУШТ زرتشت و زردشت و زردهشت номи марде аз насли Манучехри шогирди Фисоғурас дар замони Гуштосп даъвои нубувват кард ва дини оташпарастӣ вазъ сохт ва мачус пайғамбар. донанд ва номи ӯ Иброҳим гӯянд. Ва китоби Жанд, ки сохтаи ӯст, онро осмонӣ донанд. Ва ин исм мураккаб аст аз лафзи зар ва калимаи духушт, ки ба маънии бад ва зишт аст; ва гоҳе доли лафзи душт-ро ба тои фавқонӣ бадал кунанд ва гоҳе баъди дол хо зойд кунанд. Чун зар пеши он шахс зишт ва мабғуз буд ва аслан зар намегирифт, лиҳозо ба ин исм хонданд. Ва аксари аҳли ислом ӯро козиб донанд, магар Фозили Шаҳрӯзӣ ва алломаи Шерозӣ ва алломаи Даввонӣ ва Мир Садруддин ва чанд уламои дигар ӯро набӣ ва ҳақими комил донанд (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Мадор»).

ЗАРРИНДАРАХТ زرین درخت дарахти утрӯҷ, ба маънии турунҷ; ва баъзе гӯянд, ки дарахти дигар аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).

ЗАРИ СОМИТ زرصامت зари хомӯш, ки ҳамин тилову нуқра бошад. Ва сомит муқобили ногик, чунончи моли сомит зару нуқра аст; ва моли ногик ғулому каниз ва аспу фил.

ЗУРТ//ЗУРРАТ زرت ғаллаи маъруф, ки ба ҳиндӣ қувар гӯянд ва ҳушан он бар сари дарахташ бошад.

ЗИРНИХ زرنیخ номи давое, ки ба ҳиндӣ хартал гӯянд (аз «Баҳр-ул-ҷавохир» ва «Қашф»).

ЗАРДРУХ زردرخ киноя аз ошик.

ЗАРИ СУРХ زرد سرخ тило ва ашрафӣ.

ЗАРИ СИФЕД زرد سفيد сим ва रुपия.

ЗАРОВАНД زرواند номи давое: ва он ду навъ бошад: яке тавил ва дигаре мудахраҷ (аз «Бурхон» ва «Муайид» ва «Кашф»); ва номи шахсе.

ЗУРУНБОД زرنباد номи даво, ки ба хиндӣ нарқачур гуянд (аз «Бахрул-чавохир» ва «Бурхон»); ва соҳиби «Мадор» ва «Муайид» ба фатҳ (яъне зарунбод)* навишта.

ЗАРД زرد лукма фуру бурдан ба гулу ва зирех бофтан; ва ба замма-тайн (яъне зуруд)* ба маънии зирех (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»); ва дар «Сироҷ» зард ба маънии бисъёр хурдан. Ва чун лафзи арабист ба зои форсӣ ғалат бошад. Ва бизам ва сукуни дуввум ва ташдиди дуввум (яъне зурд ва зуррад)* низ ғаллаи маъруф, ки ба хиндӣ чувар гуянд. Бад-ин маъний зурт ва зуррат (ба тои фавқонӣ) низ омада.

ЗАРРОД زراد ба маънии зирехгар, ки зирехро месозад; ва номи олимест (аз «Мунтахаб» ва «Латониф» ва ғайра).

ЗАРУД زرد номи мавзеъест беоб дар роҳи Маккаи муаззама (аз «Мунтахаб»).

ЗАРИР زيرр гиёҳи давоӣ бошад, ки онро икдилулмалик гуянд ва онро испарағ низ гуянд. Ва ранги он сабзи моил ба зардӣ бошад (аз «Сироҷ-ул-луғот» ва «Сурури» ва «Бурхон»); ва дар «Рашидӣ» навишта, ки гиёҳе зардранг, ки бад-он чомаро ранг кунанд; ва низ соҳиби «Бурхон» навишта, ки баъзе гуянд, ки барги зардҷӯб аст ва баъзе гуянд, ки гулест.

ЗАР زر аксар ба маънии тило ва заҳаб ояд; ва гоҳе бар нуқраву сим ва रुपия ва нуқуд низ итлоқ кунанд; ва ба маънии пири фартут, хоҳ мард бошад, хоҳ зан; ва ба маънии Зол, ки падари Рустам буд; ва муҳаффафи зард ҳам омада (аз «Бурхон» ва «Сурури»).

ЗАРИ МИСР زرد مصر зари холис; дар мулки мағриб конест, ки зари бехтар аз он ҳосил мешавад. Чун Миср ба мулки мағриб қурб дорад, бештари зари мағриб ба Миср фуруҳ-

та мешавад, лихозо зари макурро ба Миср нисбат кунанд. Ва баъзе навишта, ки зари Миср иборат аз зари маскуки Миср аст, ки хушвазъ мебошад.

ЗАРИ ДАСТАФШОР زردست افشار навъе аз зари беш кимат, ки Хусрави Парвез дошт, ки монанди мум нарм буд (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Бурхон»); ва дар «Сироҷ» навишта, ки баъзе гуянд, ки ба кимие нарм карда буд.

ЗАРДГУШ زردگوش мунофиқ ва музабзабулхол (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам»).

ЗАРИ ХИЛОС زرخلاص зари холис (аз «Мадор»).

ЗАРЪ زرغ ба маънии рӯйдан ва рӯёнидан ва коштан; ва ба маънии кишт ва зироат (аз «Мунтахаб»).

ЗУРОФ//ЗАРОФ زرافат ҳайвоне, ки онро ба форсӣ уштурговпаланг гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Бахр-ул-чавохир» ва «Кашф»); ва дар «Нафоис-ул-фулун» мастур аст, ки уро до шох бошад мисли шохи оху снӣхранг ва гӯшу пойи ӯ ба гӯшу пойи гов монанд ва даҳону сурӯхи бинии ӯ ба даҳону бинии гов-меш ва дум мушобех ба думи шутур ва пусти ӯ мунаққаш бувад, чун пусти паланг; ва дар «Сироҷ» навишта, ки дандонаш ба дандони хар монад ва хар ду даст дарозу хар ду пой кӯтоҳ. Бештар дар вилояти Нуба ба ҳам мерасад.

ЗАРҚ زرقت дуруғ ва макр ва риё ва нифок ва саргин андохтани мурғ ва гардидани чашм ва чаконидани дору ба ҷо; ва бизам (яъне зурқ)* кабудчашмон ва нобиноён ва регтӯдаҳо ва синонхон найза ва обҳои соф; *ҷамъи* азрак; ва ба фатҳатайн (яъне зарақ)* кабудчашм ва соф шудани об ва ҷуз он; ва бизам ва ташдиди сонӣ (яъне зуррак)* мурғест шикорӣ, *муарраби чурра* (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»); ва баъзе ба маънии навҳа низ навиштаанд.

ЗАРРОҚ زراق соҳиби нифок ва риё.

ЗИРИШҚ زرشك номи давое, ки мевае бошад кучак баробари наҳӯд, турушмазан снӣхранги моил ба сурхӣ (аз «Бурхон» ва «Кашф» ва «Мадор»).

ЗАРАК زرك резаҳои варақи тило (аз «Бурҳон» ва ғайра).

ЗАРИ ХУШК زر خشк зари холис (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч» навишта, ки **хушк** ба маънии танҳо омада, яъне заре, ки дар он ғаш набошад.

ЗАРДЧАШМ زرد چشم навъест аз мурғони шикорӣ ва аснофи он чанд аст, мисли боз ва боша ва ҷурра ва шохин ва шикара ва бесра.

ЗИРФИН//ЗУРФИН زرفين ба маънии халқай дар ва занҷир (аз «Мунтахаб» ва «Сироч» ва «Бурҳон»).

ЗАРИ ШОВ زر شاو ба маънии зари холис (аз «Сироч»).

ЗАРДОЛУ زردالو номи мева; чун онро хушк кунанд хубонӣ номанд.

ЗИРЕХ زره маъруф аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیر»).

ЗУРРОФА//ЗАРРОФА زرافه ҳайвонест, ки **уштурговпаланг** ном дорад; чи гарданаш ба гардани шутур монад ва сумаш ба гов ва рангаш ба паланг ва думаш ба думи оху ва дандон ба дандони хар ва хар ду даст дарозу хар ду пой кӯтоҳ. Бештар дар вилояти Нуба ба хам расад (аз «Сироч» ва «Мунтахаб»); ва ба тахфиф низ омада.

ЗАРДА زرده аспн зардранг (аз «Бурҳон»).

ЗАРРОДҶОНА زراد خانه ба маънии силоҳхона.

ЗАРРОҚҶОНА زراق خانه ба маънии хонае, ки бошандагони он аҳли ниғоқ ва риё бошанд.

ЗАРИ ҶАЪФАРИ زرجفارى зари холиси мансуб ба Ҷаъфари кимиёгар (аз «Муайид»); аммо он чи дар таворих аст, он аст, ки қабл аз Ҷаъфари Бармакӣ, ки вазири Ҳоруни Рашид буд, зари машғуш сикка мекарданд. Чун ӯ вазир шуд фармуд, ки тилоро холис кунанд ва бар он сикка зананд (аз «Баҳори Аҷам»); ва соҳиби «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» низ ҳамин навиштаанд, лекин ба иҷмол.

ЗАРИ ДАҶ-ДАҶИ زرده دمی зари холис ва тамомъиёр (аз «Сурурӣ» ва «Сироч»).

ЗАРИ ДАҶМЕҶИ زرده مہی ба маънии зари холис; ва ин зареро гӯянд, ки иёри он ба як мартаба аз **зари даҳ-даҳи** камтар бошад, яъне нуҳ ҳисса тилои холис ва як ҳисса ғаш дохил бошад (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).⁴⁶

ЗАРИ РУКНӢ زركنى зари холиси мансуб ба Рукн, ки кимиёгар буд (аз «Бурҳон»).

ЗАРИ ШАШСАРИ زر شش سرى зари холис (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **зари шашсарӣ** ба маънии зари холис. Дар айёми собиқ буге аз ҷое баромада буд, ки шаш сар дошт ва хама ҷисми он тилои холис. Пас онро шикаста маскук сохтанд. Ва дар «Шарҳи Ҳоконӣ» навишта, ки ашрафни мусаддасшакл, яъне қурси он шашпахлу бошад.

ЗАРИ МАҒРИБИ زرمغربى зари холис; чи дар мулки мағриб конест, ки аз он ҷо зари бехтар ҳосил мешавад (аз «Бурҳон» ва ғайри он).

ЗАРИ РУМИ زر رومى навъе аз зари холис.

ЗАРИИШОНСОЗИ زرشان سازى ба маънии кӯфтагарӣ, ки торҳои зару нукраро бар қабзаи шамшер ва ғайра мекубанд (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

ЗАРҒУНИ زرغونى давон мураккаби маъҷун, ки дар қивомӣ қанд адвияро борик карда меомезанд; ва он пушту гурдари қувват диҳад ва манӣ бияфзояд; ва ин *мубаддали заргунӣ*-ст, чи он ранги рӯро мисли зар сурх ва рӯшан менумояд.

Фасли зон муъҷама маъа айнӣ муҳмала

ЗУЪРУР زمرور номи мева; ва баъзе гӯянд навъе аз кунор аст (аз «Рашидӣ»).

ЗУЪОФ زعاف ба маънии қотил ва қушанда (аз «Суруҳ» ва «Мунтахаб»).

ЗУЪОҚ زعاق ба маънии шӯрмаза (аз «Суруҳ» ва «Мунтахаб»).

ЗАЪИМ زعيم кафил ва зомин; ва ба маънии вақил; ва ба маънии раис

ва меҳтар (аз «Латонф» ва «Су-роҳ»).

ЗАЪМ//ЗУЪМ//ЗИЪМ زعم ба маънии гумон ва занн (аз «Мунтахаб» ва «Суροҳ» ва «Бахр-ул-чавоҳир»).

**Фасли зои муъчама маъа
гайни муъчама**

ЗАҒИР زفير бар вазни **фақир**; ба маънии катон, ки ба хиндӣ алсӣ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Чаҳонгирий» ва «Рашидӣ»).

ЗАҒАН زغن ғалевоз (аз «Бурҳон»).

Фасли зои муъчама маъа фо

ЗАФТ زفت дурушт ва сахт ва фар-бех ва муҳкам ва ситабр ва пур ва молломол ва таъми тез, ки забон би-газад; ва биззам (яъне **зуфт**)* ба-хил ва бадху ва мазан зумухт, ки дар хурдан гулу гирад ва мисли мозу ва ҳалила; ва билкаср (яъне **зифт**)* навъе аз кир ва он самғест сиёҳи часпанда, ки аз дарахти са-навбар ҳосил шавад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Ла-тонф»); ва дар «Сироч» навишта, ки зоҳиран ба ни маънии охир фор-сӣ нест.

ЗАФИР زفير дам ба худ кашидан ва баъд аз он баланд кардан; ва сах-тӣ ва бало; ва бонги аввали хар ва шаҳиқ охири он (аз «Мунтахаб»).

ЗИФОФ زفات фиристодани арус ба хонаи шавҳар ва арусу домодро ҳамбистар кардан (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Мадор» ва «Му-айид» ва «Бахр-ул-чавоҳир»).

ЗУФОН//ЗАФОН زفان ба маънии за-бон (аз «Бурҳон»).

ЗУФОНА//ЗАФОНА زفانه забонаи оташ (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

Фасли зои муъчама маъа қоф

ЗИҚ(К) زق ба маънии машк, ки дар он об пур кунанд (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ЗАҚҚУМ زقوم дарахтест талхи захр-дор, ки шир аз он бармеояд, ба хиндӣ онро тхухар гуянд; ва да-

рахтест дар дузах, ки хуроки дуза-хиён хоҳад буд; ва номи таомест арабро, ки дар он хурмо ва маска ба ҳам омехта бошанд; ва дар фор-сӣ барон маънии аввал ба таҳфифи қоф низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Мадор» ва «Қашф»).

ЗУҚҚА زوق обу дона, ки тонр аз гу-лу бароварда дар даҳани бача ан-дозад; ва ба хиндӣ онро чуга гу-янд; ва давое, ки ба шири модар андохта дар даҳани тифл андозанд; ва мурғест кучак (аз «Мунтахаб» ва ғайра); ва дар «Мусталаҳот» на-вишта, ки **зуққа** доруест, ки ба вақ-ти зодан бачаро диҳанд; ва ба хин-дӣ гхуттӣ гуянд.

Фасли зои муъчама маъа коф

ЗАКАРИИЕ زكريا номи набӣ алайҳис-салом (аз «Музил-ул-ағлот»).

ЗАКО زكاء ба маънии болидан ва аф-зудан ва афзуда шудан ва танаъум кардан (аз «Мунтахаб» ва «Су-роҳ»).

ЗАКОБ زكاب сиёҳӣ, ки бад-он китоб нависанд (аз «Бурҳон»).

ЗАКОТ زكوة чихилум ҳисса аз мол, ки баъд аз соле дар роҳи худо ди-ҳанд. Ва акалли дараҷаи он мол дусад дирҳам аст, ки шасту панҷ рупияи ин диёр мешавад.

ЗУГОЛ زگال аҳғари қушта, ки сиёҳ шуда мемонад (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ЗАКИДАН زكيدن худ ба худ аз қаҳр сухан кардан (аз «Бурҳон»).

ЗАКИЙ زكى ба маънии пок аз фасод (аз шарҳи «Нисоб»).

Фасли зои муъчама маъа лом

ЗУЛАЙХО زليخا бар вазни сувайдо (аз «Баҳори Аҷам» ва «Музил» ва «Мадор» ва «Бурҳон»); бидон ки Зулайхо (ба замми аввал ва фатҳи лом) тасғири залҳо, ки сиғаи сифа-ти мушаббах бошад, муаннаси аз-лах, маъхуз аз залх, ки (билфатх) ба маънии ҷои лағзидани пост (аз «Суροҳ» ва «Мунтахаб»); чун занн маълума ба ҳусну ҷамол маҳалли лағзидани пой ақли бинандагон бу-

вад, лихозо бад-ин исм мавсума шуд; ё он ки ба камоли латофат ва сафо баданаш бағоят софӣ ва амлас буд, аз ин боис ба маҳалли лағзидан муносибаташ дида Зулайхо номаш карданд. Ва ин тасғир ба чихати тарахҳум ва мухаббат аст ва ё барон таъзим. Ва баъзе муҳаққиқон навиштаанд, ки мавлиди Зулайхо ба мулки мағриб аст. Исми аслии ӯ ба забони суръёни Ротил буд ва исми Зулайхо, ки шуҳрат дорад вазъкардан араб аст. Он чи лафзи Залихо дар мардум (ба фатҳи аввал ва касри лом) шуҳрат дорад, ғалат аст, зеро ки ҳеч вазне аз авзони илми тасриф муайинди сикҳаташ намешавад. Ва баъзе гуянд, ки Залихо (ба фатҳи аввал ва касри лом) ҳам дуруст бошад ва назирӣ ин лафзи қарисо-ст, ба маънии навъе аз хурмо. Ва баъзе гуянд, ки исми ачамист, валлоху аълам биссаов.

ЗИЛЕБО زليبا навъе аз ширинӣ, ки ба хиндӣ чалебӣ гуянд (аз «Мадор»).

ЗУЛФАТ ولفت дарача ва манзалат ва наздикӣ ва пораи аввали шаб (аз «Мунтахаб»); дар форсӣ гоҳе маҷозан ба маънии дӯстӣ ояд.

ЗАЛЛАТ//ЗИЛЛАТ زلت ба маънии лағзиш ва лағзидан; ва ба касри золи муъчама (яъне зиллат — ذلت)* хорӣ (аз «Латонф»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки заллат ба маънии лағзиш, ки иборат аст аз кори нописандида. Ва ин лафзро ба тариқи адаб истеъмом кунанд, чунончи заллати анбиё алайҳиссалом.

ЗАЛЛОТ زلات ба маънии лағзишҳо; *мурод аз он хатоҳо.*

ЗАЛЛАБАНД زلبند касе ки таоми пасмондан як вақтро ба вақти дигар нигоҳ дорад.

ЗУЛФ زلف дар асл ба замми аввал ва фатҳи лом (яъне зулаф)* лафзи арабист, *ҷамъи зулфа* (биззам), ки ба маънии пораи шаб аст; ва форсиёни арабидон ба тасарруфоти худ ба сукуни лом хонанд ва маҷозан ба муносибати сиёҳӣ итлоқи мушаббахун бихи бар мушаббах карда, мӯи махуси қариби гушро зулф гуфтанд; ва соҳиби «Кашф» низ навишта, ки зулаф *ҷамъи зул-*

фа аст ва зулаф пораи шабро гуянд. Ва ба ҳаҷини муносибат дар форсӣ мӯи махуси қариби гушро зулф гуянд, чаро ки ҳар ду сиёҳ мебошанд. Ва Хони Орзу дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки зоҳиран лафзи зулф *мухаффафи зулфин* бошад, ки (ба замми аввал ва касри фо) ба маънии занҷир аст. Пас ба чихати ташбеҳ бар мӯи садъ итлоқ кунанд. Ва аз «Мунтахаб» манқул аст, ки зулаф *ҷамъи зулфа*, ки ба маънии пораи шаб аст. Дар ин сурат низ бинобар ташбеҳ хоҳад буд.

ЗАЛАҚ زلق лағзидан ва замини ҳамвори беғиёҳ (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии ба даст инзол кардан низ омада; ва баъзе маҷозан ба маънии хушомад навиштаанд, ба муносибати маънии лағзидан.

ЗУЛУК ва **ЗУЛУ** زلوك و زلو кирме бошад дар толобо, ки хун мемақад; ба хиндӣ онро чунк гуянд (аз «Кашф»); ва соҳиби «Ҷаҳонғирӣ» ҳар ду лафзро ба фатҳи аввал ва замми лом ва вови маъруф (яъне залук ва залу)* навишта; ва дар «Бурхон» ва «Сироч» низ ба фатҳи аввал ва замми лом.

ЗИЛЗОЛ زلزال ларзонидан ва чунбонидан (аз «Мунтахаб»).

ЗАЛОЗИЛ زلازل *ҷамъи* залзала.

ЗАЛАЛ زال лағзиш; ва ба маънии нуксон ва қачӣ дар тарозу ва ҷои лағзиш (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

ЗУЛОЛ زال кирме бошад, ки дар мёнӣ барф ба ҳам расад, баробари ангушт. Ва он пардаест пур аз оби соф. Ва он кирмо андак ҳаёте ва ҳаракате бошад. Чун дар Араб оби ширин камтар ба ҳам расад, мардуми араб кирмхон мазкурро афшурда, обе ки аз онҳо барояд менушанд, чаро ки бағоят сарду ширин бошад. Ва маҷозан ҳар оби ширинро гуянд (аз нусхаи «Ҳаёт-ул-хайвон» навишта шуд, ки камоли муътабар аст; ва аз «Бурхон» низ собит аст). Ва дар «Сироч» навишта, ки зулол (ба зам) оби софу ширин, лафзи арабист. Ва баъзе гуянд, ки кирмест, ки дар барф пайдо мешавад.

ЗУЛФИН زلفين занҷир (аз «Сироч»).

ЗАЛЛА زله дар арабӣ он чи аз таом, ки баҳри касе нигоҳ доранд; ва пасхурда ва таоме, ки мардуми фурумоя аз ҷо бардоранд. Ва ба форсӣ кирмест пардор, ки дар мавсими гармо шабҳо овоз кунанд; ба хиндӣ чхингар гӯянд (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Муайид»).

Фасли зои муъҷама маъа мим

ЗУМУХТ زمخت мазае, ки мисли мазаи ҳалила бошад; ба хиндӣ он мазаро касайла гӯянд (аз «Мадор» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон» ва «Чахонгирӣ»); ва дар «Сироҷ» ба фатҳи аввал ва замми мим (яъне замухт)*.

ЗУМУРРУД زمرد чавҳарест сабъранг; ва ба фатҳи рои муҳмала (яъне зумуррад)* низ омада (аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Музил»).

ЗАМИЙЕД زمياد номи рӯзи бисту ҳафтум аз ҳар моҳи шамсӣ; ва ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ (яъне замёд)* ҳам омада (аз «Бурҳон»).

ЗАМР زمр най навохтан ва пай задан; ва ба фатҳатайн (яъне замар)* андакмӯ шудан ва андакмуруват шудан; ва ба замми аввал ва фатҳи мим (яъне зумар)* ғуруҳҳои мутафаррик аз мардум; ва номи суран Қуръон (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЗАМАХШАР زمخشر қасабаест аз музофоти Хоразм, мавлиди Ҷоруллоҳи соҳиби «Қашшоф»; ва «Наҳви Замахшарӣ» китобе дар наҳв аз ӯст.

ЗАМҲАРИР زمهرير ба маънии сармон саҳт; ва он сармоест, ки бад-он кофронро азоб хоҳанд кард. Ва мақоми он дар васати кураи ҳавост ва кураи ҳаво таҳти кураи нор аст ва фавқи кураи арз (аз «Латоиф» ва дигар кутуб); ва дар илми ҳикмат омадааст, ки бухороти даръё тасоъуд нумуда чун ба табакаи замҳарир мерасад аз бурудат мунҷамид шуда абр мегардад. Ва дар «Бурҳон» навиштааст, ки замҳарир мураккаб аст аз зам, ки ба маънии сармон саҳт аст ва ҳарир ба маънии кунанда аст.

ЗАМИНДЕВОР زمين ديوار номи варзишест, ки истода шуда дастҳо бар девор банд карда ва зӯр бар девор зада ба шинав раванд, яъне данд мекунанд (аз «Мусталаҳот» ва шурӯҳ).

ЗАМИНДӮЗ زمين دوز навъе аз хайма.

ЗАМ زم номи рӯдест дар Марв.

ЗИМОМ زمام миҳори шутур ва расане, ки дар ҷуби бинии шутур банданд; ва ба фатҳ хатост (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Сурури» ва «Қашф» ва «Баҳори Аҷам»).

ЗАМЗАМ زمزم хоҳест наздики Қабба (аз «Мунтахаб»).

ЗАМАМ زمم устувор.

ЗАМИСТОН زمستان мураккаб аст аз лафзи зам, ки ба маънии сардист ва лафзи стон (истон), ки барои қасрат ва низ барои зарфият бошад (аз «Рашидӣ»).

ЗАМАН زمن ба маънии замона ва рӯзгор ва вақт; ва ба маънии офат; ва ба фатҳи аввал ва қасри сонӣ (яъне замин — زمن)* ба маънии касе ки аз ҷой натавонад чунбид ё ба пой рафтан натавонад ва ба зӯри даст роҳ равад; ва ба маънии барҷомонда ва мубталошуда ба офати замона (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва ғайруҳумо).

ЗАМОН زمان ба маънии соат ва замона ва рӯзгор; ва ба маънии марғ ва аҳд ва вақт ва фурсат; ва ҳар гоҳ, ки лафзи замон ба муқобалаи замин воқеъ шавад, ба маънии осмон бошад (аз «Латоиф» ва шурӯҳ).

ЗАМИН زمين ба маънии маъруф аст; ва ин мураккаб аст ба лафзи зам, ки ба маънии сардӣ ва ёву нуни нисбат, чунонки дар симин ва заррин. Чун чавҳари арз сард аст, лиҳозо ба ин исм мусаммо гардид. Гоҳе нун ҳазф карда замӣ ҳам гӯянд. Ва дар арабӣ лафзи замин бар вазни фъил ба маънии касе ки понӯ шал шавад ва аз ҷои худ ҳаракат натавонад кард; ӯро замин (земн) низ гӯянд (ба фатҳи аввал ва қасри мим), маъхуз аз замонат.

ЗАМИНИ МУРДА زمين مرده замини

хушк, ки кобили зироат набошад (аз «Мусталаҳот» ва ғайра).

ЗАМЗАМА زمزمه нағма ва тараннум бошад, ки ба оҳистагӣ сароянд; ва калимоте, ки муғон вақти оташпарастӣ бар забон ронанд (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» навишта: он чи ки оҳиста-оҳиста сароянд, чи замзам ба маънии оҳиста-оҳиста аст. Ва дар «Хиёбон» навишта, ки замзама дар асл замзам аст, ки он мураккаб аз ду зам аст, ки ба маънии оҳиста бошад. Чун муғон дуёҳои мазхаби худро оҳиста-оҳиста хонанд, бад-ин маъний маҷозан мустағмал.

ЗУМУРРУДШОҲ زمردشاه номи подшоҳ.

ЗАМИНКИНА زمين كينه шахсе ки саҳт-кина бошад ва кинаи ӯ ба камоли хиссат ва пастфитратӣ бошад.

ЗУМРА زمرة гурӯҳи мардум (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

ЗИМИЧҶИ زميجи дар шарҳи «Нисоб» ба маънии дунба; ва дар шарҳи дигар ба маънии беҳи думи тоир навишта; ва дар «Мунтахаб» маҳалли рӯйидани думи мурғ.

ЗИМИККО زمكي дар шарҳи «Нисоб» ба маънии думи мурғ; ва дар шарҳе ба маънии беҳи думи тоир навишта; ва дар «Мунтахаб» маҳалли рӯйидани думи мурғ.

Фасли зои муъҷама маъна нун

ЗАНДАНИЧ زندانيچ чоман сафеди оҳордор (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ЗУННОРИ КАДАҲ زنارقدح ба маънии хатти кадаҳ.

ЗНАҲ زنج ба маънии занардон ва зақан; ва ба маънии таъна ва беҳуда низ (аз «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»).

ЗАНД زند номи китоби Зартушт, ки у даъво мекард, ки аз ҳақ таоло бар ман нозил шудааст гӯянд; ва ба маънии бузург ва азим ҳам омада; ва ба арабӣ устухони соҳидро гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Қашф» ва «Латоиф»).

ЗАНДАРҮД زندهرود номи рӯди Исфохон; ва маънии лафзӣ рӯди бузург аст, чаро ки **занда** ба маънии қалон омада (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

ЗИНДАПИЛ АҲМАД زنده پيل احمد лақаби бузурге, ки Шайх Аҳмад ном дошт, сокини Ҷом, ки қария-ест.

ЗАНГОНАРҮД زنگانه رود номи созе, ки зангӣён навозанд; ва номи рӯдхонае, ки аз паҳлӯи Зангон мегузарад ва Зангон шаҳрест (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

ЗАНБАМУЗД زمزد نون қурамскоро гӯянд, ки занонро ба мардон расонад (аз «Бурҳон»).

ЗУНБҮР زنبور маъруф аст (аз «Қомус» ва «Муайид» ва «Баҳори Аҷам»); ва ба маънии навъе аз пайкони тир ва ба маънии тӯпи кӯчак, ки онро зунбӯрак низ гӯянд.

ЗИНҶОР زنجار муарраби зангор, чаро ки фаълол (ба фатҳи аввал) мухтас ба рубоӣи музоъаф аст, дар ғайри он чоиз нест, чунончи *халхол* ва *салсол*.

ЗИНҲОР زنهار ба маънии паноҳ ва амон ва муҳлат ва аҳду паймон; ва барои таъкид бошад; ва ба маънии харгиз; ва ба маънии амонат ва бим ва ҳавф ва шиква ва шикоят ва парҳез ва ҳасрат ва афсӯс ва шитоб ва қалд ва ҳуш ва огоҳӣ (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ЗИНҲОРҲОР زنهارخوار аҳдшикан ва паймонгусил (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Қашф»).

ЗИНДОНИ СИКАНДАР زندان سکندر таҳонаест дар шаҳри Язд, гӯянд ки тобути Сикандар дар он гузоштаанд.

ЗАНДБОФ زندياب ба маънии булбул ва қумрӣ ва фохта (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонгирӣ»); магар дар «Мадор» ба зои форсӣ (яъне *жандбоф*)*.

ЗАНДЛОФ زندلاف булбул ва қумрӣ ва фохта ва дигар мурғони ҳушвоз; ва ба маънии маҷуси зандон низ омада (аз «Бурҳон»).

ЗИНДИҚ زنديق он ки қонл ба ду соней бошад ва аз ҳар ду ба нуру

зулмат ва яздуно ахраман таъбир кунад; ва он ки имон ба ҳақ таоло ва охират надошта бошад; ва он ки имон зоҳир кунад ва ба ботин қофир бошад. Ва баъзе гуфтаанд, ки ин *муарраби* зандин аст, яъне он ки дини занон дорад, ай дини ӯ чун дини занон беасл бошад. Магар саҳеҳ ин аст, ки *муарраби* зандин-ст, яъне он ки эътиқод бар Занди китоби Зартушт дорад, ки коил ба яздуно ва ахраман бувад. Мувофиқи қондан таъриб қофро дар охир зиёда кардаанд. Чун вазни *фаълил* (билфатҳ) дар каломи араб наёмадааст, лиҳозо ҳарфи аввалро, ки зои муъҷама аст, касра додаанд (аз «Мунтахаб» ва «Рисолаи муарработ»); ва дар «Хиёбон» навишта, ки *зиндик* (билкаср) *муарраби* *зиндик* аст ва он мураккаб аст аз Занд (билфатҳ), ки номи китоби Зартушт аст ва ёи нисбат ва қофи тасғир барон таҳқир ва касри аввал ба чихати таъриб аст; ба *маҷоз* ба маънии бедин ва аз дин баргашта ва мухталитулмазҳаб итлоқ карда мешавад.

ЗАНБАҚ زنبق гулест хушбӯ (аз «Мунтахаб»); ва дар «Сироч» навишта, ки *муарраби занба* аст ва он гулест сифед, ки барғҳои дароз дорад ба андак хушбӯ. Ва баъзе муҳаққиқин навиштаанд, ки *занбақ муарраби чанпа* аст ва *чанпа* гулест тезбӯ ва бодомиранг. Мисраъи Мулло Туғро муайиди хамин аст, мисраъ:

Рухи занбақ тилисми ранги қоҳест...

ва ба маънии равгани ёсамин низ омада, чунонки дар «Мунтахаб» ва «Қашф» мастур аст.

ЗАНБҶРАҚ زنبورک дар туркӣ бундуқи калон, ки бар шутурон ниҳода баранд.

ЗАНГ زنگ чарас, ки ба хиндӣ гҳанта гӯянд; ва ба маънии ноқус низ омада; ва ба ин ҳар ду маънӣ турқиқист ё муштарак; ва номи вилоятест; ва он чи бар оҳану мис ва ғайра ба сабаби сардӣ нишинад; ва ба маънии партави моҳу офтоб; ва ба маънии тунду тез; ва ба маънии об ва шароб (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ЗАНҚАБИЛ زنجبيل чашмаест дар биҳишт; ва номи давои маъруф; ва ба ин маънӣ *муарраби зангавир* аст (аз «Сурури» ва «Рисолаи муарработ»).

ЗИНДАПИЛ//**ЗАНДАПИЛ** زنده پيل ба маънии фили бузургчусса; чи *занда* ба маънии бузург ва азим аст; ва лақаби бузурге, ки Шайх Аҳмад ном дошт, сокини Ҷом, ки қарияест (аз «Бурҳон»).

ЗАНБИЛ زنبيل чармест, ки гадоён дар он чизҳои дарюза нигоҳ доранд (аз «Сироч»).

ЗАНИМ زنييم бар вазни *фаъил*; ба маънии санад, яъне он ки дар бадӣ нишона бувад (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» касе ки мансуб ба қавме бошад ва аз он набувад.

ЗАНДҶОН زنده خوان киноя аз булбул ва фохта (аз «Бурҳон»).

ЗАНҶОН زنگان номи шахрест дар Эрон мобайни Қазвин ва Табрёз; *Занҷон муарраби* он аст (аз «Сироч-ул-луғот»).

ЗАНҶАИ ШОВАРОН زنگه شاوران номи паҳлавоне эронӣ (аз «Шарҳи Сикандарнома»).

ЗНАХ ЗАДАН زنج زدن ҳарзагӯӣ қардан (аз «Бурҳон»).

ЗНАХДОН زنده دان дар ин лафз каллимаи дон зинд аст (аз «Сироч»).

ЗАНҶҶҶЛА БАСТАН زنگوله بستن ҳосил қардани мартабаи баланд дар фане; ва баъзе гӯянд даъвои мартабаи баланд қардан. Дар вилоят расм аст, ки шотир ё паҳлавон чун ба камолон фан расад *занҷула* мебандад (аз «Мусталаҳот»).

ЗАНБҶҶҶРА زنجبره навъе аз пайкони тир; ва ба маънии тӯпи кӯчак (аз «Бурҳон»); ва баъзе ба маънии мӯрча ва номи соз низ гуфтаанд.

ЗАНДА زنده ба маънии калон ва бузург (аз «Рашидӣ»); ва дар баъзе луғат ба зои форсӣ (яъне *жанда*)*.

ЗАНИНА زنيته ба маънии тухмат қардан ва гумони нек ё бад ба касе бурдан; ва ба маънии хушқай (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ЗАНҶҶҶҶЛА ва **ЗАНҶҶҶҶЛА** زنگوله و زنگاه ба маънии дарой ва чалочил; ва

номи мақоме аз мусикӣ; ва зеварест навъе аз позеб, ки ба вақти рафтан ва ракс қардан овоз қунад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Чахроғи ҳидоят» ва ғайра).

ЗАНГОНА زنگانه номи пардае аз мусикӣ; ва номи рӯдхона (аз «Бурҳон»).

ЗИНҲОРИ زنهاری касе ки амон талабад ва аҳду паймон қунад (аз «Бурҳон»); ва ба маънии кофире, ки ба зинхору паноҳи мусалмонон дар билоди ислом мақом созад (аз шарҳи «Нисоб»).

ЗАНЧИРИ زنجیری девона (аз «Бурҳон»).

ЗАНБҶҶРИ زنبجوری ҷомаи мушаббак (аз «Мусталаҳот»).⁴⁷

Фасли зои муъҷама маъа вов

ЗАВОЕ زوايا гӯшаҳо; *ҷамъи зовия* (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суруҳ»).

ЗАВРО زورا қадаҳ ва зарфи нуқра ва дачла ва шаҳри Бағдод ва мавзеъест дар Мадина наздики масҷид ва номи бозорест дар Мадина (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

ЗУЗО زوزа дар туркӣ гирия ва навҳа ва шӯру ғавғо.

ЗУВИЯТ زويت ба маънии печида шудан ва тонфае ва поре аз шаб (аз «Латоиф»).

ЗАВЧ زوج ба маънии ҷуфт, хоҳ музаккар бошад, хоҳ муаннас; магар фуқаҳои мутааххирин дар муаннас ҳо зиёда қардаанд ва **завча** гӯянд, агарчи назди аҳли луғат нест. Ва Ибни Ҳоҷ навишта, ки ҳар ду нару мода маҷмӯро **завч** гуфта хатост, зеро ки ҳар воҳидро аз нару мода **завч** бояд гуфт ва ҳар ду маҷмӯро **завчон** ё **завҷайн** бояд хонд; ва **завч** ба маънии ададе, ки ҷун оро нисф қунанд, ҳар ду ҳисса мусовӣ бошад, ба ғайри шикастани адад, масалан чаҳор ва шаш ва ҳашт.

ЗУД БУД زود بود *киноя аз беҷо* ва бехисоб (аз «Мусталаҳот»).

ЗУЗ زوز ба маънии хамин зуд, ки ба маънии ҷалд ва шитоб бошад; ва

ин мувофиқи қоидаи форсии баъзе билод аст, ки агар қабл аз дол ҳарфи иллат бошад, он долро золи муъҷама хонанд (аз «Латоиф» ва ғайри он).

ЗАВОҲИР زواهر ба маънии равшанҳо ва баландҳо; *ҷамъи зоҳира*, ки ба маънии равшан ва баланд аст (аз «Мунтахаб»); ва ба маънии шугуфаҳо низ навиштаанд.

ЗАВОЧИР زواجر боздорандагон ва мавонеш.

ЗУР زور ба маънии дурӯғ (аз «Мунтахаб»).

ЗУДСЕР زودسير касе ки аз суҳбати дӯстон зуд малологин шуда бар дари бегонагӣ занад (аз «Мусталаҳот»).

ЗУВВОР زوار зиёратқунандагон; ва ин *ҷамъи зовир* аст; ва билфатҳ ва ташдиди вов (яъне **заввор**)* сифаи муболага ба маънии бисёр зиёратқунанда ва ҳам сифаи нисбат; дар ин сурат ба маънии касе ки хидмати мазороти бузургон пеши ӯ бошад, хусусан ходими зиёрати аимман ухдоашараро гӯянд, разияллоҳу анҳум.

ЗУДҲЕЗ زودخيز ба маънии чолок (аз «Бурҳон»).

ЗАВРАК زورق киштии хурд (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва «Бурҳон»).

ЗАВОЛ زوال гаштан аз ҳоле ва дур шудан аз ҷое ва нест шудан (аз «Мунтахаб»).

ЗУЗАН زوزن номи шаҳрест дар Хурошон, мобайни Ҳирот ва Шопур (аз «Лубб-ул-албоб» ва «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» билфатҳ ва дар «Сироч» низ билфатҳ (яъне **Завзан**)*.

ЗАВИЪОН زويعان шайтонон ва шаррирон (аз «Латоиф» ва ӯ аз «Қомус» ва «Муҷмал» нақл қарда).

ЗУ زو *муҳаффафи* зуд, ки ба маънии ҷалд ва шитоб аст.

ЗАВОЛА زواله гулӯлаи орди хамирқардаро гӯянд, ки барои нон пухтан тайёр қарда бошанд (аз «Бурҳон»).

ЗУЗА زوزة бар вазни кӯза; дар туркӣ ба маънии гирия ва навҳа ва шӯру

машғала, яъне ғавго (аз «Бурҳон» ва шарҳи «Нисоб»); ва дар «Сироч» ба вови маҷхул.

Фасли зои муъчама маъа хо

ЗАҲРГИЕ زهرگيا гиёҳи заҳрдор (аз «Латоиф»).

ЗАҲРБО زهربا таоме ки заҳр дар он омезанд, барои ҳалоки душман (аз «Латоиф»).

ЗАҲРО زهرا лақаби ҳазрати Фотима разияллоху анҳа; аз он ки он ҳазрат сифедпӯст буданд. Маъхуз аз зуҳра (биззам), ки ба маънии баёз ва ҳусн аст (аз «Муайид» ва «Мунтахаб»).

ЗАҲОБ زهاب таровидани об бувад аз канораи чашма ва рӯдхона ва толоб ва амсоли он (аз «Латоиф»).

ЗАҲОДАТ زهادت парҳезгорӣ ва рағбат накардан ба дунё (аз «Мунтахаб»).

ЗИҲМАТ زهمت боди ғанда ва бӯи гӯшт ва бӯи моҳӣ (аз «Суроҳ»).

ЗАҲРХАНД زهرخند хандае, ки ба ҳолати қаҳру ҳаҷолат кунанд (аз «Бурҳон»).

ЗУҲД زهد хилофи рағбат кардан; ва хоқиш панмудан ба лаззоти дунё (аз «Сироҳ» ва «Мунтахаб»).

ЗУҲҲОД زهد ба маънии парҳезгорон; ва ин *ҷамъи* зохид аст.

ЗАҲУЗОД//ЗАҲУ ЗОД زهزاد ба маънии бача ва фарзанд; ва *мурод* аз ин аҳлу иёл; ва баъзе авом *заҳу зот* гуянд ва ин хатост (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ»).

ЗИҲОР زهار фарчи зан ва зақари мард (аз «Бурҳон»); ва сӯрохе дар санг ва ғайра, ки об аз он барояд.

ЗЕҲГИР زهگير чизе монанди ангуштарӣ бошад, ки аз шоҳи ҳайвон ва устухон ва ғайра созанд, ба вақти тирандозӣ дар нарангушт кунанд (аз «Бурҳон»).

ЗУҲАР زهر *ҷамъи* заҳра//зуҳра, ки (билфатҳ ва биззам) ба маънии шугуфа бошад (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ЗАҲИР زهير шугуфадор ва дарахти пуршугуфа.

ЗАҲФ زهف сабук шудан ва шитоби-дан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЗАҲАҚ زهق замини ҳомун; ва ба касри хо (яъне *заҳиқ*)* тезрафтор; ва билфатҳ (яъне *заҳқ*)* нест шудан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ЗУҲУҚ زهوق нест шудан ва ҳалок шудан ва ботил шудан ва гузаштани тир аз нишона; ва ба фатҳи аввал (яъне *заҳуқ*)* нестшаванда (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Латоиф»).

ЗЕҲИДАН زهيدان ҷӯшидан ва берун омадан (аз «Латоиф»).

ЗАҲРА БОХТАН زهره باختن номардӣ кардан (аз «Ҷаҳор шарбат»)⁴⁸

ЗАҲДОН زهدان ба маънии раҳим, ки қароргоҳи нутфа бошад (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

ЗЕҲ БАРЗАДАН زه برزدن ба маънии банд кардани ҳадди чизе; ва шеро-за бастан.

ЗАҲРДОРУ زهردارو ба маънии тирёк (аз «Бурҳон»).

ЗЕҲОЗЕҲ زهازه ба маънии офарин-ҳои паёнай ва офарину таҳсин, ки аз ҳар канор бошад.

ЗЕҲ زه калимаи таҳсин ва офарин; ва лафзи *зиҳӣ* аз ин аст; ва ба маънии чиллаи камон ва канораи ҳар чиз, чун *зеҳи гиребон* ва *зеҳи ҳавз*; ва билфатҳ (яъне *заҳ*)* нутфа ва бача ва фарзанд; ва ба маънии зодан (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ЗУҲРА زهره ба маънии ситораи маъруф; агарчи дар арабӣ ба ин маъ-ний ба замми аввал ва фатҳи сонӣ ва солис (яъне *Зуҳара*)* саҳеҳ аст, лекин форсиён ба сукуни сонӣ истеъмоли кунанд (аз «Мунтахаб» ва «Музил» ва «Қашф»); ва дар «Латоиф» марқум аст, ки Зуҳра ду хо-на дорад: яке Савр, дуввум Ми-зон ва ҷои *ӯ* ба фалаки севвум аст ва ранги *ӯ* сапед ва иқлими Мовароуннаҳр ҳавола ба *ӯ*ст; ва низ номи зане, ки Ҳоруту Морут шефтаи *ӯ* буданд; ва ба фатҳи ав-вал ва сукуни сонӣ (яъне *заҳра*)* ба маънии хубӣ ва орошиш ва тоза-гии дунё; ва биззам ба маънии си-педӣ ва ҳусн ва номи қабиле аз

Қурайш ва шукуфай зард ё мутлак шукуфа; ва ба замми аввал ва фатҳи ҳо (яъне **Зухра**)* ситораи Нохид ва шукуфай зард ё мутлак шукуфа; ва ба сукуни ҳо низ омада (аз «Мунтахаб»); ва **заҳра** (билфатҳ) дар форсӣ ба маънии пусте бошад монанди киса, ки дар он оби зарду талх пур бошад ва он ба чигари ҳар ҳайвон часпида мебошад; ва ба маънии далерӣ ва шаҷоат ва қувату қудрат (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ва «Муайид» ва «Мадор»); ва **зухра**, ки ба маънии шукуфа бошад, дар он ихтилоф аст: дар «Мунтахаб» ва «Мадор» ба замми аввал ва фатҳи сонӣ (яъне **зуҳара**)*; ва низ дар «Мунтахаб» ва китобе дигар биззам (яъне **зухра**)*; ва дар шарҳи «Нисоб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» ба фатҳатайн (яъне **заҳара**)*; ва низ дар «Мадор» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон» ва «Муайид» билфатҳ (яъне **заҳра**)*; ва соҳиби «Қомус» навиштааст, ки **заҳра**, **заҳара** (билфатҳ ва ба фатҳатайн) ба маънии шукуфай зард ва баҳҷат ва назорати дунё; ва биззам (яъне **зухра**)* ба маънии баёс ва хусн.

ЗИҲИ زهى калимаи таҳсин аст.

Фасли зои муъчама маъа
ёи таҳтонӣ

ЗИРБО زيربا навъе аз ош ва таом.

ЗАЙНАБ زينب номи духтари Ҷаҳш, ки дар никоҳи он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама буд; ва низ духтари он ҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама; ва низ номи духтари ҳазрати Фотима разияллоҳу анҳа, ки хоҳари ҳазрати имом Ҳусайн разияллоҳу анҳу буданд.

ЗИЁДАТ زيادت масдар аст, ба маънии афзунӣ; лозим ва мутааддӣ ҳар ду омада; ва **зиёдати** ба ёи таҳтонии зонда муҳоваран авом аст; ва **зиёд** ба ҳазфи тои фавқонӣ низ мустаъмали форсиён. Ва соҳиби «Баҳори Аҷам» чанд шеърӣ Ҳофиз ва Сонб ва Шафеъ бар ин санад овардааст.

ЗАЙТ زيت рағғани тухми дарахти зайту; ва дар баъзе билод онро

ба чароғ месӯзанд; ва барои дафъи дарди газидани занбӯр асари таом дорад (аз «Мунтахаб» ва дигар кутуб ва шурӯҳ).

ЗЕРДАСТ زيردست ба маънии мағлуб ва махфӣ; ва ба маънии шитоб.

ЗИЕДОТ زيادات номи китоби фикҳи ханафӣ аз имом Муҳаммад раҳматуллоҳи алайҳи (аз «Латоиф»).

ЗИЕФАТ زيفات ба маънии носарағӣ ва носара шудан (аз «Латоиф»).

ЗИЧ زيچ *муарраби зиг*; ва он риштае бошад, ки бар он тарҳи иморат кунанд. Ва ба муносибати он номи илмест дар усули аҳкоми илми нуҷум ва ҳайъат, ки тақвим аз он истихроҷ кунанд (аз «Мунтахаб» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Қомус» ва «Рашидӣ»); ва дар «Сироч-ул-истихроҷ» ва «Шарҳи Ҷағминӣ»-и форсӣ ҷунин навишта, ки **зиҷ муарраби зиг** аст ва он риштаҳо бошад, ки дурӯст мекунанд аз он нассоҷони мусаввир нуқуш ва тасвиrotро дар бофтани чомаҳо; ҳамҷунин зиҷи конуни танчим аст, ки дар ҷадовили он авзоъи кавокиб ва хутути тӯлу арзе, ки дар он мақодирӣ ҳаракоти марокизи кавокиб бошад ва ҳаракоти тандовир ва авҷот маълум мекунанд.

ЗЕБОЧ زيباج навъе аз таом.

ЗИЁД زياد афзун ва афзун шудан; ва номи марде қофир, ки гувоҳии дуруғ барои он сарвар саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама дода буд бар он ки он сарвар зино кардаанд, онро Зиёди Мункир гуфтанд; ва номи бозие аз ҳафт бозии нард ба ин навъ, ки ҳар нақш, ки дар каъбатайн уфтад, хангоми бохтан яке аз он зиёда бозанд (аз «Латоиф»); ва номи ҳафт бозии нард, ва дар «Бурҳон» ба ин тартиб мастур аст: аввал фор, дуввум зиёд, севвум ситора, чаҳорум хонагир, панҷум тавил, шашум ҳазора, ҳафтум мансуба; ва дар «Сироч» навишта, ки **зиёд** номи яке аз бозихои нард, маъхуз аз маънии лафзи арабист, чаро ки дар бозии мазкур дар ҳар нақш як ҳол зиёда кардаанд ва онро холи **зиёда** гӯянд; ва низ лафзи **зиёд киноя** аз Абдуллоҳ ибни Зиёд.

ЗЕРХУРД زیرخورد номи пардае аз мусикӣ, ки дар охири шаб сароянд (аз «Латоиф»).

ЗЕРОБОД زیراباد шаҳрест дар аксон Бангола.

ЗИЕДАСАР زیاده ба маънии саркаш ва мағрур ва худписанд (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Чароғи ҳидоят»); ва дар «Сироч» навишта, ки зиёдасар касе ки аз андозаи худ кадам берун гузорад.

ЗИНҲОР زینهار ба маънии паноҳ ва амон ва тарк кардан ва муҳлат ва аҳду паймон; ва ба маънии ҳаргиз ва шиква ва шикоят ва парҳез (аз «Бурҳон»).

ЗЕР زیر овози борик, ки дар муқобили бам бошад; ва бам овози пурғализро гуянд; ва лафзи зер ба маънии тори соз, ки овози борик дорад низ омада; ва номи пардае аз мусикӣ; ва ҳар шайъи борикро низ гуянд (аз «Латоиф»).

ЗЕРУЗОР زیروزار ба маънии овози ҳазин ва овози охиста (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»).

ЗАЙҒ زیغ майл кардан аз ҳақ ба сӯи дигар (аз «Мунтахаб»).

ЗЕВУ ҚОҒ زی وقت киноя аз суҳанҳои берабт (аз «Латоиф»).

ЗИҒ زیت зари носара ва нораво; ва билфатҳ (яъне зайф)* нораво шудани дирам аз чихати ғаш (аз «Мунтахаб») ва дар шарҳи «Нисоб» зайф (билфатҳ) дирами носара.

ЗЕРҶОҚ زیرچاق ба маънии маҳкум ва мағлуб ва нарм ва фармонбардор ва кунӣ (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят» ва «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Чаҳор шарбат» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

ЗИБАҚ/ЗИБИҚ زیبق муарраби чива, ки ба маънии симоб аст (аз «Мунтахаб» ва ғайра); ва дар «Хиёбон» навишта, ки зибак дар гӯш афғандан боиси ношунавоӣ ва азият мебардад.

ЗЕЧАК زیچک рӯдаи барраи ширхора, ки онро пок карда дар ҳам печида бар сик кабоб кунанд; ва баъзе гуянд, ки гӯспандро аз олошш пок нумуда аз масолах пур карда бирён созанд (аз «Бурҳон»).

ЗИРАК زیرк оқил ва доно ва ҳақим (аз «Бурҳон»).

ЗЕРБУЗУРГ زیر بزرگ номи пардае аз мусикӣ, ки дар ними шаб сароянд (аз «Латоиф»).

ЗАЙН زین оростан ва ороиш ва хубӣ ва зеб (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Кашф»).

ЗЕБОН زبان ба маънии хуб ва зебо (аз «Бурҳон»).

ЗЕРАҒАН زیرانگن тӯшак; ва номи шуъбаест аз бисту чаҳорум шуъбаи мусикӣ (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки онро Кучак низ гуянд; ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки ба ҳиндӣ онро бхайрун гуянд.

ЗИРАИ КИРМОН زیره کرمان ба маънии зираи сиёҳ; ва Қирмон шаҳрест муттасил ба Форс; шояд ки дар дигар билоди Эрон зираи сиёҳ аз Қирмон мерафта бошад ва дар Ҳиндустон аз Кашмир оранд.

ЗЕРИ ҲАР КОСА НИМКОСА ЕҶТАН زیر هرکاسه نیمکاسه یافتن фиреби касе зоҳир сохта аҷоибот мушоҳада нумудан.

ЗИЕДА ҚАРДАН زیاده کردن мағруф аст; ва киноя аз кам кардан (аз «Мусталаҳот»).

ЗИНА زینه нардбон.

ЗАЙМАЛА زیمله чизест ба шакли тарозу, ки пурбор карда ба дӯш баранд (аз «Ғароиб-ул-луғот»).

ЗЕРКОСА زیر کاسه номи дове аз куштӣ, ки даст зери зонуи ҳариф зада аз ҷо бардоштан аст.

ЗЕРҶОМА زیر جامه изор ва пойҷома (аз «Мусталаҳот»).

ЗЙ زی андоза ва ҳад; ва ба маънии тараф ва ҷониб ва наздик; билфатҳ (яъне зай)* ба маънии ҳаёт ва зиндагӣ (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мадор»); ва дар «Сироч» навишта, ки зӣ (билкаср) мухаффафи зист аст; ва ба маънии тараф ва ҷониб; лекин ин бе изофат мустағмал нест; ва зий (билкаср ва ташдиди ё) дар арабӣ ба

маъни либос ва чома (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЗАЙТУНИ زیتونی рангест сурхи ба зардӣ монл.

ЗИЕДАСАРИ زیاده سری худписандӣ ва саркашӣ.

ЗИРБОИ زیربای навъе аз таом, ки ош аст.

БОБИ ЗОИ ФОРСИ

Фасли зои форсӣ маъа алиф

ЖОҒАР ژاغر хавсалаи мурғон (аз «Бурҳон»).

ЖОЖ ژاج гиёҳест сифеду хордор ва сахту бадмаза, ки уштур онро чандон ки бихояд ба ҳалқ фуру бурдан натавонад; ва жожхой, ки суханхон бемаънӣ ва бефондаро гӯянд, аз ин чост (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонگیر» ва «Бахори Аҷам» ва «Муайид» ва «Мадор»).

ЖОЛА ژاله ба маъни тагарг, ки ба хиндӣ ула гӯянд; ва ба маъни шабнам, Саъдӣ гӯяд, шеър:

Жола бар лола фуруд омада хангоми
Рост чун орази гӯлбуи араққардаи ^{сахар,} ёр.

Ва ба маъни чола; ва он чунон бошад, ки чӯбхо ва алаф бар ҳам банданд ва чанд пӯсти гов пурбод карда зери он насб кунанд ва бар он нишаста аз обхон амик убур созанд (аз «Латоиф»).

ЖОЖХОЙ ژاجخانی киноя аз беҳудагӯй ва лоф (аз «Латоиф» ва ғайра).

ЖАХ جخ гӯштпораи сахт, ки бар андоми мардум падида меояд; ба хиндӣ онро масса гӯянд; ва ба маъни нолаву фаръед ва шӯр (аз «Бурҳон»).

ЖАРД جرد ба маъни бисъёр хурдан (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); зохиран ин лафзи муштарак аст ба забони арабӣ ва форсӣ, магар тафовут ин қадар бошад, ки дар арабӣ ба зои арабӣ ва дар форсӣ ба зои форсӣ.

ЖАРФ جرف амик (аз «Бурҳон»).

ЖАҒ-ЖАҒ جاج جاج ба маъни овози дандон, ки ба вақти хоидани чизи сахт ё ба қасрати сармо, ё ба хангоми қаҳру ғазаб мебарояд; ва ба маъни овозе, ки аз чунбонидани

чувови гирдакон ва бодом барояд (аз «Латоиф»).

ЖАҒК جاجك пихоли чашм ва чирки кунҷҳои чашм (аз «Бурҳон»).

ЖАФИДАН جافيدان ба маъни тар шудан ва хесидан (аз «Бурҳон»).

ЖАНД جاند ба маъни хирқа ва кухна ва пора ва далқ ва чакмоқ ва бузург ва маҳиб; ва номи китоби Зартушти оташпараст, ки ӯ даъво мекард, ки аз ҳақ таоло ба ӯ расида; ва номи кудест (аз «Сироч» ва «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Мадор» ва «Ҷаҳонگیر»).

ЖАНДРҶД جاندرد номи рӯди Исфохон.

ЖАНДБОҒ جاندباف булбул ва қумрӣ ва мисли он (аз «Мадор» ва «Бурҳон»); ва соҳиби «Ҷаҳонگیر» ва «Муайид» ба зои арабӣ (яъне жандбоғ)* навишта; ва қасе ваҷҳи тасмийи ин баён накарда. Шояд ки чун парҳон булбул ва қумрӣ ва фохта ва қабк ва қабутар ва дурроҷ чандон хушранг ва латиф набошанд, лихозо жандбоғ мегуфта бошанд.

ЖАНДА جنده хирқа ва далқ ва порои кухна; ва ҳар чизи бузург ва азим (аз «Бурҳон» ва «Сироч»); ва баъзе ба маъни маст низ навиштаанд.

ЖАНДАҒИ جاندگي ба маъни кухнағӣ (аз «Латоиф»).

ЖУҶИДАН جوجيدان чакидани об аз сакфи хона ба сабаби борон боридан (аз «Бурҳон»).

ЖҶПИН جوجبين қисме аз найзаи кӯчак, ки аҳли Ҳинд онро сел (ба ёя маҷҳул) гӯянд (аз «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонگیر»); ва дар «Сироч» навишта: найзаи кӯчак, ки сари он душоха бошад.

ЖҶЛИДА جوجليده дарҳам ва барҳам ва парешон (аз «Бурҳон»).

ЖИГ-ЖИГ ژینگ ژینگ *мубаддали* жиг-жиг аст, ки ба маънии қатра-қатра бошад.

ЖИЕН ژيان хашмнок (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор»); ва дар «Сироч» навишта, ки жиён (ба каср) хашмнок ва тундхӯ; ва итлоки ин лафз бар ҷамеъи даррандагон ва тонрони шикорӣ кунанд; ва баъзе инсонро низ дохил кардаанд.

БОБИ СИНИ МУҲМАЛА

Фасли сини муҳмала маъа алиф

СОЛИМАН ва **ҒОНИМАН** سالم و غانما ба маънии дар он ҳол, ки саломат-бошанда ва ғаниматоранда бувад.

СОРО سارا ба маънии ҳолис; лекин дар ғайри сифати анбару мушк ва зар мустаъмал нашуда (аз «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Бурҳон» ва манкул аз «Маҷмаъ-ул-фурс»); ва дар «Кашф» навъе аз анбар.

СОЛИБ سالب рубоянда (аз «Мунтахаб»).

СОХТ ساخت давол ва асбоби зин ва зевари асп (аз «Бурҳон»).

СОҲАТ ساحت кушодагӣ ва фазои макон ва ноҳия (аз «Мунтахаб»).

СОИҲОТ سائحات занони рӯзадор ва сайркунандагон (аз «Мунтахаб»).

СОАТ ساعت ба истилоҳи арбоби илми нучум дуним гҳарӣ бошад; ва лафзи *соат* ба маънии киёмат низ омада; ва ба маънии андак замон ва замони ҳол (аз «Мунтахаб»).⁴⁹

СОВАНТ سوانت ба маънии мардона; ин лафзи ҳиндист.

СОДОТ سادات *ҷамъи содат* аст, ки дар асл *сайид* буд, *ҷамъи таксири соид*; ва *соид* бар вазни *фоил*, ба маънии сайид аст. Пас *содот ҷамъ-улҷамъи соид* бошад, на *ҷамъи сайид* (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

СОКИТ ساكت хомӯш.

САОМАТ سامت бар вазни маломат; ба маънии малул шудан ва ба сугӯх омадан (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ЖЕ ژی ин ҳарф ба чими араби бадал шавад, чун *каж* ва *каҷ* ва *ложвард* ва *лоҷвард*; ба сини муҳмала, чун *тагаж* ва *такас* (ба фатҳи фавқонӣ ва фатҳи кофи араби), тухми ангур; ва ба шини муъҷама, чун *душ* ва *душ* (биззам) ба маънии зишт ва нохуш; ва ба кофи араби низ.

СОЯИ ДАСТ دست سايه мадад ва нонат.

СОЯРУСТ سايه رست *киноя аз* нозпарварда (аз «Мусталахот»).

СОҶ ساج мурғи кунҷндхор; ва ба маънии ҷуби сиёҳ; ва ба маънии ҷубе ки аз он каштӣ созанд; ва ба ҳиндӣ онро сал гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Кашф»); ва дар «Рисолаи муарработ» навишта, ки *соҷ муарраби сол*, ки ҷуби маъруф аст. Ва дар «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ба маънии тайласон ва навъе аз санг, ки бад-он сайкал кунанд.

СОЗАҶ ساذج *муарраби сода*; ва низ номи давое, ки ба ҳиндӣ тезпат гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Мадор»).

СОДАЛАВҲ ساده لوح *киноя аз* аҳмак ва бешуър.

СОНЕҲ سانح ба маънии сайде, ки аз ҷониби дасти чап ба тарафи дасти рости тирандоз дарояд; ва ин тавр сайдро муборак донанд ва *борех-ро*, ки зидди ин аст, шум гӯянд; ва *низ сонех* чизе ки зохир шавад касеро (аз «Суроҳ» ва «Мадор» ва «Муайид»); фақир муаллиф гӯяд, ки аз маънии лугавии *сонеха* маълум мешавад, ки ба маънии зухури чизе марғуб бошад. Магар истеъмоли он дар зухури мақдамоти нописандида ва муҳиш аст ва ваҷхаш дида нашуда.

СОЛҲУРД سالخورد ба маънии пир ва кухна (аз «Бурҳон»).

СОЗМАНД سازمند сохта ва ороста (аз «Бурҳон»); ва ба маънии созгор («Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Орзу).

- СОИД** ساعد дар «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ба маънии бозу навиштааст; ва дар истеъмоли форсиён мобайни кафи даст ва оринҷро гуянд.
- СОР** سار мургест сиёҳранги хушовоз, ки холҳои сафед дорад ва он дафъи малах мекунад; ва ба маънии соҳиб ва худованд, чунончи *шармсор*; ва ба маънии сар низ омада, чун *нигунсор* ба маънии нигунсар; ва ба маънии ранҷу меҳнат низ; ва ин лафз барои касрат ҳам омада, чун *кӯҳсор* ва *шоҳсор*; ва ба маънии мислу монанд низ омада, чун *девор* ва *хоксор*; ва ба маънии ҷо, чун *намаксор*; ва ба маънии шутур, чун *сорбон* (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Сироч»).
- СОҶУР** ساجور килода ва гулӯбанди сағ (аз «Бурҳон»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» навишта: ҷӯбе ки бар гардани сағ банданд.
- СОҚИИ КАВСАР** ساقى كوثر ҳазрати рисолатпаноҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама; ва аз тарафи ҳазрати рисолатпаноҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи, ва саллама ҳазрати Алии Муртазо разияллоҳу таоло анҳу **соқии кавсар** хоҳанд шуд.
- СОИР** سائر ба маънии боқӣ ва ҷамеъ ва ҳама; ва ба маънии сайркунанда (аз «Мунтахаб»); ва *маҷозан* ба маънии машҳур низ омада; ва дар «Ҳиёбон» навишта, ки **соир** ба маънии ҷамеъ машҳур аст, лекин аксари аҳли таҳқиқ навиштаанд, ки ба маънии боқист; ва дар «Ҷомеъ-ур-румуз»-и шарҳи «Мухтасар-ул-виқоя» мастур аст, ки **соир** ба ҳамзаи асли ба маънии боқист ва мубаддали он ба *ё* ба маънии ҷамеъ бошад; муаллиф гӯяд, ки аксари сикоти луғати араб **соир** ба маънии боқӣ навиштаанд; ва дар «Сихоҳ» ва «Суроҳ» ба маънии ҷамеъ марқум аст ва бештар ба ҳамин маъний мустаъмал.
- СОТУР** ساطور қорди бузург ва ханҷар (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Латонф»).
- СОБИҚАСОЛОР** سابقه سالار мураккаб ба маънии сардор.
- СОҒАР** سافر пиёлаи шароб (аз «Мадор» ва «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон»).
- СОДАПУРҚОР** ساده پركار маъшуки шӯху айёр.
- СОЗ** ساز сомон ва асбоб; ва чизе ки мутрибон навозанд, мисли дафу чангу ситор; ва ба маънии таркиб; ва ба маънии силоҳи чанг; ва мехмонӣ ва зиёфат; ва ҷок ва тувono; ва мувофиқ ва созвор; ва макру ҳила; ва мислу монанд ва нафъ (аз «Латонф»); ва ба маънии расанбоз ва дорбоз (аз «Мусталаҳот»).
- СОЛУС** سالوس ба маънии хушгӯ ва ҷарбзабон (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироч» ба маънии фиреб ва фиребанда.
- СОДИС** سادى шашум (аз «Мунтахаб»).
- СОС** ساس кирми бадбӯ, ки дар чаҳорпой бошад; ба ҳиндӣ хатмал гӯянд (аз «Бурҳон»).
- СОИИС** سائيس бар вазни **фониз** ғалат аст; ва **соис** (سائس) бар вазни **хомис** ва **саис** бар вазни **раис** темордори аспон (аз «Сироч» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Баҳори Аҷам»).
- СОИС** سائس сиёсатқунанда; ва ба маънии мутлак ниғаҳбон, хусусан ниғаҳбони аспон (аз «Муайид» ва ғайра).
- СОКИ АРУС** سان عروس навъе аз ширинии вилоят (аз «Ҷаҳор шарбат»).
- СОМИ АБРАС** سام ابرص карфаш, ки онро чалпоса низ гӯянд (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»); ва дар «Қанз» сусмор.
- СОКИТ** ساقط уфтода ва нокас ва фурумоя (аз «Латонф»).
- СОБЕЪ** سابع ҳафтум.
- СОТЕЪ** ساطع баланд (аз «Мунтахаб»).
- СОМЕЪ** سامع шунаванда.
- СОЛИҒ** سالغ гову гӯспанди шашсола (аз «Мунтахаб»).
- СОИҒ** سائغ гуворанда (аз «Мадор»).
- СОРАҒ** سارغ дар туркӣ номи гулест зардранг.
- СОЛИҒ** سالف пешрафта (аз «Мунтахаб»).
- СОИЛ БА ҚАҒ** سائل بكت гадое ноҳор, ки косаи гадоӣ ҳам надошта бошад (аз «Мусталаҳот»).

СОРИҚ سارق ба маънии дузд.

СОБИҚ سابق ба маънии аввал ва пешшаванда ва сабакдихандаи кӯдакон.

СОЧИК ساجق дастурест, ки як-ду рӯз пеш аз явми шодии катхудоӣ аз қисме пирояву албаса маъа сабучаҳои ширинии нуқл ва ороиш аз тарафи домод ба хонаи арус фиристанд; ва ин лафзи туркист (аз луғоти туркӣ навишта шуд).

СОИҚ سائق ба маънии шахсе ки аз пас ронад нобиноро, чунончи коид аз пеш кашад нобиноро (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Латонф» ва «Канз»).

СОРАК سارك тоирест сиёҳи хушовоз, ки холҳои сафеди реза-реза дорад, дар чусса баробари худхуд (аз «Бурҳон»).

СОЛИК سالك роҳраванда; ва ба истилоҳи сӯфия толиби тақарруби ҳақ таоло, ки ақли маош ҳам дошта бошад.

СОЛУҚ سالوك бисъёр роҳраванда; чаро ки сиғай муболага аст, ба маънии марди касируссулук, яъне сайёҳ; ва баъзе суълук навиштаанд, ба маънии фақир (аз «Муайид» ва «Мадор»); ва дар «Бурҳон» солукро ба маънии дузд ва роҳзан навишта.

СОДАДИЛ ساددل нодон ва аҳмак (аз «Бурҳон»).

СОҲИЛ ساحل каноран дарёе.

СОФИЛ سافل фуруғ ва паст.

СОИЛ سائل пурсанда ва хоҳанда ва равоншаванда ва чорӣ (аз «Мунтахаб»).

СОЛ سال ба забони юнонӣ каштиро гӯянд; ва ба ҳиндӣ номи дарахти маъруф (аз «Сироч»).

СОМ سام номи қадди Рустам; ва номи кӯҳе; ва рағ задан; ва номи писари Нӯҳ алайҳиссалом; ва ба маънии варам ва дард, аз ин қост **сарсом** ба маънии варамии димоғ; ва ба маънии оташ ва аз ин қост **чонваре**, ки дар оташ мебошад **сомандар** мегӯянд. Алиф дар дарҷи калом уфтод самандар шуд; ва дар арабӣ ба маънии марғ ва ҳалок ва зари сурх аст (аз «Рашидӣ» ва

«Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Мунтахаб»).

СОТГИН ساتين дар туркӣ махбубро гӯянд; ва *мачозан* пиёлаи шаробхӯрӣ (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»); ва дар «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Муайид» фақат ба маънии пиёлаи шароб аст.

СОСОН ساسان номи писари Баҳман, ки аз хавфи хоҳари худ, ки Хумой ном дошт ва ба мазҳаби зартуштӣ дар никоҳи Баҳман — падари худ буд ва фақир шуда сар дар олам ниҳод. Ва Сосониён аз насли ӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Қашф»); ва низ соҳиби «Бурҳон» ва «Қашф» навишта, ки **Сосон** дар луғат ба маънии гадо ва фақир аст.

СОН سان ба маънии тарз ва равиш ва расму одат ва назир ва монанд ва санги фасон, ки бар он корд ва шамшерро тез кунанд ва сомон ва саранҷом; ва ба маънии сӯхон ва пора ва ҳисса (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»).

СОВИН سارين сабади сартанг, ки ба ҳиндӣ питарӣ гӯянд (аз «Бурҳон»).

СОРБОН ساربان дорандан сор; ва лафзи **сор** ба маънии уштур аст, чунонки дар «Бурҳон».

СОЛИЁН ساليان *ҷамъи сол*, хилофи қиёс; ва ба маънии соли воҳид низ; дар ин сурат алифу нун зоиद бошад, чунонки дар **бахорон** (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироч» чунин навишта, ки **солиён ҷамъи солий**, яъне чизе ки сол аз он қарор гирифта бошад ва он вақту замона аст. Пас **солиён** ба маънии азмана ва авкот бошад.

СОЯ БАРАФГАНДАН سايه برافگندن тавачҷух нумудан.

СОЗ БАР ТОР БАСТАН ساز برتار بستن кӯк қардани соз.

СОАТИ САНГИН ساعت سنگين соати манхус (аз «Мусталаҳот»).

СОҲТАРҶ ساخته رو ба маънии шарманда, ки рӯи худ туруш қарда бошад; ва қасе ки рӯи худ ба тақаллуф ораста бошад.

СОВ ساو ба маънии бочу хароҷ ва ҳисса ва баҳра ва тилои холисро низ гӯянд, ки реза-реза бошад (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

СОЗИ ГОВ سازگار тасман чарм, ки ба он чахорпоyro меронанд. (аз «Латоиф»).

СОХТА ساخته ба маънии мустаъид ва омода.

СОДА ساده амрад ва бериш; ва ба маънии ахмақ ва надон; ва ба маънии холис (аз «Бурхон»).

СОЧМА ساخته дар туркӣ гулӯлаҳои хурд, ки дар тӯп ва бундуқ андохта мезананд; ба хиндӣ чахарра гуянд (ба фатҳи аввал ва таҳдиди ро); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки кисаи пур аз фулус, ки ба ҷои гулӯла дар тӯп гузоранд, то бисёр кас аз ғаним кушта шаванд.

СОҲИБА ساحبه борони шадид (аз шуруҳи «Нисоб»).

СОҚА ساقه дунболан лашкар ва фавҷи пасин аз панҷ фавҷи муайян, ки ба туркӣ онро чиндовул гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Мусталаҳот»).

СОМЕЪА سامعه қувватест дар гӯш, ки идроки асвот ва овозҳо мекунад.

СОБИҚА سابقه амре ки аз пештар василаи саранҷоми коре бошад ва маърифат ва шинохтагии замонаи собик.

СОҲИРА ساحره зани ҷодугар.

СОҲИРА ساحره рӯи замини ҳамвор (аз «Суроҳ» ва ғайра).

СОМОКЧА ва **СОМОХЧА** ساماڪچه و ساماڪچه синабанди занон, ки пистонро дар он банданд (аз «Бурхон»).

СОРА ساره навъе аз ҷодир; ва ба маънии парда; ва ба маънии ришват ҳам омада; ва номи зане нексират, зоҳиран ба ин маънӣ *мухаффафи Соира* аст, ки завҷан ҳазрати Иброҳим алайҳиссалом буд (аз «Бурхон» ва ғайри он).

СОЛИБАИ КУЛЛИЯ سالبه كلييه ҷумлае ки дар он нафӣи кул бошад, ҷунонки: «Ло шайбун миналинсонии бихачри».

СОЛИБАИ ҶУЗЪИЯ سالبه جزئيه ҷумлае, ки дар он нафӣи баъзе бошад, ҷунонки: «Баъзулхайвону лайса бинсонии».

СОВА ساره номи шаҳр дар Ироқи Аҷам; мавлиди Салмон ном шоир, мансуб ба он *Совағӣ*; пас кофи

форсиро ба ҷини арабӣ бадал карда *Соваҷӣ* гуянд (аз «Сурурӣ» ва «Бурхон»).

СОНЕҲА سانه ба маънии сайде, ки аз сӯи дасти чап ба тарафи дасти рости тирандоз дарояд; ва ин тавр сайдро муборак донанд. Ва *борех*, ки зидди ин аст, шум гуянд. Ва тафсили ин лафз дар лафзи *сонех* гузашт.

СОЛИҚА ساقه ба маънии зирех; зоҳиран маъхуз аз *Салуқ* аст, ки деҳест дар Яман, ки зирех дар он хуб месозанд (ҷунонки дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

СОМИРИ سامري номи марде бошандан шаҳри Сомира, ки ӯ аз баъзе осор Ҷабраилро мешинохт. Хоки зери ӯи модиини Ҷабраилро бардошта дар ҷавфи ғусола, ки аз нуқраву тило сохта буд, андохт, ғусола зинда шуд ва ба овоз омад. Ва ҷамъе касирро аз уммати Мусо алайҳиссалом ба сабаби ғусола гумроҳ сохт (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»); ва кисаи ин дар тафосир ба тафсил мастур аст.

СОЪИ سامي кӯшанда ва даванда ва ғаммоз ва бадгӯикунанда (аз «Мунтахаб»).

СОАТИ НУЦУМИ ساعت نجومى дуним гхарӣ.

СОЯҒИ سايگي номи мева (аз «Баҳори Аҷам»).

СОРИ ساري асаркунанда ва дарраванда ба ҳама аҷзон ҷиъе ва сирояткунанда (аз «Мунтахаб» ва «Бурхон»).

СОЛИ ҶАЛОЛИ سال جلالى навъе аз соли шамсист мансуб ба таърихи Ҷалолуддини Маликшоҳи Салҷуқӣ. Айёми сол сесаду шасту панҷ рӯзу рубъи рӯз. Ҳар моҳро сирӯза гиранд ва дар охири исфандормуз панҷ рӯз афзоянд ва дар соли чаҳорум шаш рӯз афзоянд. То алҳол, ки якҳазору дусаду чихилу дун хичрист соли таърихи Ҷалолӣ ҳафтсаду чихилу нух аст.

СОҲИ سامي ғофил ва фаромӯшкунанда (аз «Мунтахаб»).

СОЗГАРӢ سازگري номи пардае мураккаб аз «Ирок» ва «Сифоҳон» (аз

«Сироч» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»).

СОҚНИ ساقنى соқ маъруф аст; ва лафзи **ни** (ба касри нун ва ёи маъруф) дар туркӣ аломати изофат; ва ба маънии ро низ меояд.

Фасли сини муҳмала маъа
бон муваҳҳада

САБО سا номи шаҳри Билқис, ки дар никохи ҳазрати Сулаймон алай-хиссалом омада буд; ва ба каср (яъне **Сибо**) ғалат аст. Ва шаҳри мазкур дар мулки Яман аст, дар иқлими аввал. Ва низ номи падари Абдуллоҳ (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Муайид» ва «Бурҳон»).

САБЪАИ АМЪО اعماء سبعة иборат аз меъда ва шаш рӯда, ки исноашарӣ ва соим ва дақиқ ва аъвар ва кулун ва мустақим бошад.

САБУКПО سبکها тезрафтор.

САБ(Б) سب ба маънии душно; ва билқаср (яъне **сиб**)* ба маънии дастор (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

САБСАБ سبب ба маънии биёбон ва саҳро (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

САБАБ سبب расан ва ҳар чи бад-он ба дигаре пайвастан шавад ва пайванд; ва дар истилоҳи ҳукамо чизеро гуянд, ки мавҷуд бошад **фӣ** нафсиҳи ва ҳосил шавад аз он вучуди дигаре, яъне чизе ки василаи хусули чизе бошад; ва ба истилоҳи арӯз лафзи духарфӣ, ки яке аз он сокин бошад ва дигаре мутаҳаррик, ё ҳар ду мутаҳаррик.

САБОҲАТ//СИБОҲАТ صباح ба маънии шиноварӣ (аз «Суроҳ» ва «Кашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

САБАЛАТ سبلة ба маънии бурот, яъне мӯйлаб (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Музил-ул-ағлот»); ва ба сукуни дуввум (яъне **саблат**)* навъе аз тафрис бошад; ва дар «Бурҳон» ва «Сироч» ба касри аввал ва сукуни дуввум (яъне **сиблат**)* навиштаанд; ва биззам (яъне **сублат**)* чунончи машҳур бошад, хатост.

САБУЪИЯТ سبعت ба маънии даррандагӣ ва дарранда шудан.

САБЪАИ МУАЛЛАҚОТ سبعة معلقات шоирони фасех ва балеги араб ҳафт касида, ки аз рӯи тафоҳур бар дарвозаи Каъба овехта буданд, то содир ва вориди ҳар диёр мушоҳида нумоянд.

САБАҚАТ سبقت пешӣ гирифтан (аз «Мунтахаб»).

САБТ سبت ба маънии рӯзи шанбе (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

СУБОТ سبات замона; ва ба маънии хоб ва роҳат ва осониш; ва номи маразест ва он хоби гирон ва тавил бошад, чунонки ба душворӣ шавад (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва кутуби тиббия ва манкул аз «Муҳаззаб-ул-луғот»).

САББОҲ صباح ба маънии шиновар.

САБУКРҲ سبکروح киноя аз марди лағиф ва зариф ва бетааллуқ ва бетакаллуф ва бекибру инод; ва ба маънии марди сабукрафтор ва ҷусту-ҷолок дар ҳар қор (аз «Шарҳ-уш-шуаро» ва «Баҳори Аҷам» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Муайид» ва «Бурҳон»).

САББУҲ سبرح ба маънии шинокунанда; ва биззам (яъне **суббуҳ**)* бисъёр пок ва ин яке аз асмой илоҳист (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва гоҳе аз ин лафз ишорат бошад ба «суббуҳун қуддусун раббуно ва раббулмалонкати варруҳ».

СИБОҲ صباح заминҳои шӯранок (аз «Суроҳ»).

САБЪИ ШИДОД سبع شداد *мурод аз* ҳафт фалак; ва **шидод** (ба каср) *ҷамъи шадид* аст; ва дар ин чо киноя аз фалак.

САБАД سبد зарфе бошад аз ҷӯбҳои борик (аз «Муайид» ва «Бурҳон»).

САБЗВОР سبزوار номи шаҳре дар Эрон.

САБОҒАР سبافر номи паҳлавон.

САБУКСОР سبكار ба маънии форми-ғулбол (аз «Бурҳон»).

САБУКСАР سبکسر фурумоя (аз «Сироч»).

САБЗҚОР سبزگار касе ки аз \bar{u} қорхон хуб сар занад (аз «Мусталаҳот»).

САБЗУ НИМСАБЗ سبز و نيمسبز ду навъ аз ранги сабз, ки яке бағоят сабз бошад ва дигаре низ сабз бошад моил ба зардӣ; ва мардум аз новокифӣ серу **нимсер** гӯянд; ва ба ҷои муваҳҳада ва зои муъҷама ба ҳар ду ҷо тахтонӣ ва рон муҳмала хонанд (аз «Баҳори Аҷам»).

САБУКХЕЗ سبک خيز зудхез (аз «Сироч»).

САБУҚМАҒЗ سبک مغز беақл ва бевақор (аз «Латоиф»).

САБЗ ДАР САБЗ سبز در سبز номи навое аз мусикӣ (аз «Мусталаҳот»).

САБЗ سبز маъшуқи малех; ва номи шахрест дар Турон, дар навоҳич Самарканд.

САБЎС سبوس пӯсти гандум, яъне он чи ки дар ғарбол баъди бехтан боқӣ монад (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Сироч»).

СИБТ سبت фарзандзода, хоҳ авлод аз писар бошад, хоҳ аз духтар; ва тоифае аз фарзандони Яъқуб алайҳиссалом; ва билфатҳ ва ба фатҳатайн ва ба фатҳи аввал ва касри бои муваҳҳада (яъне **сабт**, **сабат**, **сабит**)* ба маънии мӯе, ки ҷаъд набошад, яъне фуруҳишта бошад (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

САБЪ سبع ба маънии ҳафт; ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне **сабуъ**)* ба маънии дарранда, мисли гурғ ва шер ва ғайра (аз «Мадор»); ва ба замми аввал ва сукуни бои муваҳҳада (яъне **субъ**)* ба маънии ҳафтум хисса аз чизе ва ҳафтум хисса аз Куръон ва онро муназал гӯянд, ки барои тиловати ҳафта муқаррар кардаанд, мисли хатама ғамӣ бишавқин (аз «Хиёбон» ва «Латоиф»).

СИБОЪ سبع ба маънии даррандагон, мисли гурғу шер; ва ин **ҷамъи сабуъ** аст, ки (ба фатҳи аввал ва замми сонӣ) ба маънии дарранда бошад.

САБҚ سبق пеш рафтан ва аз дигарон даргузаштан; ва ба фатҳатайн (яъне **сабак**)* он чи гарав банданд бад-он дар асп давонидан ва тир андохтан ва ҷуз он, ки мардуми

Ҳинд хӯр гӯянд; ва микдоре аз китоб, ки ҳар рӯз омухта шавад (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

СИБОҚ سبق пешӣ қардан дар давидан (аз «Мунтахаб»).

САББОК سبک ба маънии заргар; муштак аз **сабк** (билфатҳ), ки ба маънии зару сим гудохтан аст (аз «Мунтахаб» ва «Сурурӣ»).

САБУҚ سبک **зидди** гирон (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам»); ва дар «Сироч» навишта, ки **сабуқ** (ба фатҳи аввал ва замми дуввум) **зидди** гирон ва **киноя** аз бевақор; ва ба маънии ҷусту чолюк; ва ба маънии бетааллук; ва ба маънии таъҷилу шитоб низ, ки ин лафз ба лаҳҷаи ом ба замматайн (яъне **субук**)* аст ва ба лаҳҷаи аҳли Эрон ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне **сабуқ**)*.

САБЗАК سبزک номи тоир (аз «Бурҳон»); зоҳиран ҳамин тоир аст, ки ба хиндӣ онро нилкантх гӯянд.

САБЪИ ТИВОЛ سبع طوال **мурод** аз сабъи муаллақот, ки мазкур шуд.

САБАЛ سبل ошуб ва сурҳӣ, ки дар чашм пайдо шавад (аз «Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки ба маънии муи вожгун, ки дар андаруни палак рӯяд ва дар чашм меҳалад. Аз кутуби тиб маълум шуда, ки сабал маразест, ки рағҳои чашм сурх ва мумтало шаванд ва иён гарданд ва аз он чашм бихорад ва об ҷорӣ гардад; ва **субул** (ба замматайн) ба маънии роҳхо, дар ин сурат **ҷамъи сабил** аст, ки ба маънии роҳ бошад.

СИБОЛ سبال **ҷамъи сабалат**, ки маъруф аст (аз «Латоиф»).

САБИЛ سبيل ба маънии роҳ ва тарик; ва ба маънии вақф низ омада; ва ба маънии об ва шарбате, ки дар роҳи худо вақф кунанд.

САБЗЧАШМ سبز چشم кабудчашм, ки дар илми қиёфа ба бемурувватӣ махсус аст (аз «Мусталаҳот»).

СУБУҚТЕГИН سبک تگين номи падари Султон Маҳмуди Ғазнавӣ (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон»); ва баъзе аз муҳаққиқин навиштаанд, ки **Субуқтагин** (ба

фатҳи тои фавқонӣ) ба маънии са-
букқадам аст.

САБЗИ ТАҲГУЛГУН سبزه گلگون маъшуки малехи сабзранг, ки аз таҳи пӯсти ӯ сурҳии хун ба сабаби нозуки ва назокат нумоён бошад.

СУББУҲИЁН سبوحيان мурод аз мало-
ик, чаро ки суббуҳиён ба маънии
мансубон ба суббуҳ аст ва суббуҳ
ба маънии бисёёр пок ва номест аз
номҳои ҳақ таоло. Агар малоикро
суббуҳиён ба ин вачҳ гуфта шавад,
ки малоик худ поканд аз лавси ба-
шарият, ё он ки мансубанд ба суб-
хонаху таоло («Шарҳи Зулайҳо» аз
Муҳаммад Соҷид).

САБЗОН سبزان маъшуқони сабзранг
ва малех.

САБЗОНИ ЧАМАН سبزان چمن киноя
аз дарахтон.

САБЗ ШУДАН سبز شدن ба маънии
руйидан; ва ба маънии зоҳир шудан
ва муаззаз шудан (аз «Чаҳор
шарбат» ва «Мусталаҳот»).

САБЗ ҚАРДАН سبز کردن коштаи ва
руёнидан.

САБУҚЪИНОН سبک عنان тезрафтор
(аз «Бурҳон»).

СИБТАИН سبتين мурод аз ин имом
Ҳасан ва имом Ҳусайн ризвоналло-
ҳи алайҳимӯ (аз «Латоиф»).

СУБҲОН سبحان исми масдар аст; пок
қардан худоро аз бадӣ ва ба поқӣ
хондан ҳақ таолоро (аз «Мунта-
хаб» ва «Суруҳ»).

САБЪАИ АЛВОН سبعة الوان ҳафт ран-
ги машхура ва он: сибҳ ва сапед
ва сурх ва сабз ва зард ва қабуд
ва гулғаз, ки дар ин замона аббосӣ
гӯянд; ва таомҳои ҳафтранг ва он
аз суннатҳои Фиръавн аст (аз
«Бурҳон» ва ғайра).

САБЪИН سبعين адади ҳафтод.

САБУ سبو ованди об, ки маъруф аст
(аз «Баҳори Аҷам» ва «Қашф»); ва
дар «Мадор» ба замматайн (яъне
субу)*.

СУБҲА سبحة донаҳои дар ришта қа-
шида, ки ба урф онро тасбеҳ гӯ-
янд; ва билфатҳ (яъне сабҳа)* хон-
дан хато (аз «Суруҳ» ва «Баҳори
Аҷам» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»).

САББОБА سبابه ангуште ки қариби
нарангушт аст; чун дар арабӣ саб
(билфатҳ) ба маънии душном бо-
шад, дар айёми чоҳилият дар араб
расм буд, ки чун касеро душном
доданд ба қониби ҳасм ба ин ан-
гушт ишорат мекарданд. Ба ҳамин
чиҳат инро саббоба гӯянд. Ва касо-
не ки саббоба-ро биззам (яъне суб-
боба)* хонанд, хатост. Ва аҳли ис-
лом саббоба-ро мусаббиҳа ном кар-
даанд (ба замми мим ва фатҳи си-
ни муҳмала ва қасри бои муваҳҳа-
даи мушаддад ва ҳои муҳмала; аз
шуруҳи «Нисоб» ва «Мадор» ва
«Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

САБЪА سبعة ба маънии ҳафт; ва го-
ҳе мурод аз ҳафт кироат бошад.

САБЗА سبزه қонварест сабзранг миқ-
дори қабутар ва онро сабзак низ
гӯянд; ва он мурғи хурданист (аз
«Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).

САБЗАИ БЕГОНА سبزه بيگانه сабзаи
худрӯ.

САБИНА سبينة маъшуқи сабзранг ва
малеху ҷавон (аз «Чаҳор шарбат»
ва «Сироч» ва «Ҷароғи хидоят»).

СУБҲОНАЛЛОҲ سبحان الله ба поқӣ ёд
қардан аллоҳи таолоро; ва истеъ-
моли ин калима ақсар дар мақоми
истеъҷоб бошад.

САБУКИ سبكي ба маънии маъруф, ки
зидди гиронӣ бошад; ва низ ба
маънии беғайратӣ ва бекадрӣ.

СУБОЪИ سباعي навъе аз шеър, ки
ҳафт мисраъ бошад; ва гоҳе аз он
ҳафт фалак ё ҳафт сайёра мурод
бошад.

САБУЪИ سبعي ба маънии дарранда-
гӣ.

САБЪУЛМАСОНИ سبع المثاني киноя аз
сураи фотиҳа; чаро ки бо бисмил-
лоҳ ҳафт оят аст; масонӣ ҷамъи
масно-ст, ки (ба фатҳи мим ва су-
қуни сои мусалласа ва фатҳи нун
бошад) маъдул аз иснон; ва баъзе
навишта, ки масонӣ ҷамъи масно-ст,
ки муҳаффафи мусанно бошад. Чун
сураи фотиҳа ду бор нозил шуда,
яке дар Макка ва бори дигар дар
Мадина, лиҳозо ба сабъулмасонӣ
мусаммо шуд, ё он ки дар ҳар ду-
гона дубора хонда мешавад, ай но-
дан он қарда мешавад ба хилофи
дигар сураҳо. Ва назди баъзе сабъ-

улмасонӣ иборат аст аз тамоми Қуръони маҷид.

САБЗБАХТӢ *сибزیختی* нектолеъӣ ва хушнасибӣ ва бахтварӣ.

САБУҚРҶӢ *сибқурҷӣ* камоли бетаал-лукӣ; ва ба маънии ба латофат су-хан гуфтан низ омада (аз «Муста-лаҳот»).

САБУҚСАРӢ *сибқсарӣ* ҳамокат ва фурумоягӣ.

Фасли сини муҳмала маъа
бои форсӣ

СИПИЧОП *сибҷап* номи шаҳр аз Туркистон.

СИПЕДБАХТ *сибидбахт* неқбахт ва хушнасиб.

СИПЕДДАСТ *сибид даст* ба маънии марди сахӣ; ва лақаби ҳазрати Му-со алайҳиссалом (аз «Бурҳон»); ва дар «Шарҳи Ҳоконӣ» ба маънии дузд ва хиёнатпеша навишта.

СИПОНОХ *сибанох* номи тараи полак.

СИПЕД *сибид* ба маънии абяз; ва но-ми қалъа дар Туфон; ва номи дев; ва номи рӯд (аз «Бурҳон» ва «Ра-шидӣ»).

СИПЕДРҶД *сибидрӯд* номи рӯдест мо-байни Шервон ва Гелон.

СИПАНД *сибид* номи кӯҳе (аз «Лато-иф»); ва тухмест маъруф, ки барои дафъи назари бад сӯхтани он му-фид аст.

СИПАҲБАД *сибид* ба маънии сардор ва сипаҳсолор (аз «Мадор» ва «Ба-хори Аҷам» ва «Қашф»); ва дар «Бурҳон» ба замми муваҳҳада (яъне сипаҳбуд)*.

СИПЕДҚОР *сибидқор* ба маънии соlex ва муттақӣ (аз «Бурҳон»).

СИПЕДОР *сибидор* дарахте бошад хуш-комат, ки бор надорад; ва дар асл сипеддор буд. Чун ду ҳарф аз як ҷинс воқеъ мешавад, як ҳарфро со-кит месозанд, аз қабилӣ сипедев, ки дар асл сипеддев буд. Чаро ки ҷӯби он (яъне сипедор)* сифед бо-шад (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

СИПУЗ *сибӯз* амр аз сипӯхтан, ки ба маънии чизеро ба зӯр фуру бурдан

аст; ва ба маънии баровардан низ омада (аз «Латоиф»).

СУПУРЗ *сибӯз* узвест андаруни ши-кам (аз «Мадор»).

СИПАС *сибис* ба маънии пас ва пас-тар ва баъд (аз «Бурҳон» ва «Си-роҷ»).

СИПОС *сибис* шуқр (аз «Бахори Аҷам» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Муайид» ва «Мадор»); ва со-хиби «Бахори Аҷам» навишта, ки дар таҳқиқоти хайрулмуҳаққиқин чуниин аст, ки маънии таркибии лафзи сипос пос доштани се чиз бошад, ки лисон ва ҷанон ва аркон аст, яъне забон ва дил ва дасту по. То аз ҳар қадом ҳар чи содир ша-вад мушаъир ба таъзим ва табҷи-ли мунъим бошад.

СУПУШ *сибш* кирме бошад, ки дар ҷомаҳон мардум ва сар пайдо ша-вад; ба хиндӣ чун гуянд (аз «Ма-дор» ва «Қашф» ва «Латоиф»).

СУПОРИШ ва **СУФОРИШ** *сибурш* касеро ба касе супурдан, ё муқаддимаи касе ба касе супурдан (аз «Бахори Аҷам»).

СИПЕДАДАМ *сибиддам* субҳи содик (аз «Бурҳон»).

СИПАРҒАМ *сибғам* ба маънии райҳон, ки онро нозбу гуянд; ва ба хиндӣ марва номанд (ба фатҳи мим ва вов); чи ба воситаи бун хуш тақ-вияти қалб мекунад, гӯё ки сипар аст барои дафъи ғам (аз «Рашидӣ» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

СИПЕД ШУДАН *сибид шудан* зоҳир ва ошқоро шудан (аз «Бурҳон»); ва *маҷозан* ба маънии номвар ва му-аззаз шудан.

СИПОҶОН *сибҷон* номи шаҳр дар Эрон, ки онро муарраб қарда Исфаҳон гуянд; ва номи пардае аз мусиқӣ.

СИПАНДОН//САПАНДОН *сибидан* ба маънии хардал ва холун низ на-виштаанд, ки тухми тараи тезак; ва ба маънии мичмар низ гуфта, дар ин сурат *муҳаффафи сипанддон* аст. Як долро ҳазф қардаанд (аз «Бур-ҳон» ва «Латоиф»); ва дар «Си-роҷ» навишта, ки сипандон (ба кас-ри аввал) ба арабӣ хирриф ва ба хиндӣ райӣ гуянд.

СИПУЗИДАН سپوزيدان чизеро ба унф ва зӯр дар чизе фуру бурдан.

СИПАР АФГАНДАН ва **СИПАР ДАР ОБ АНДОХТАН** سپرافگندن و سپر در آب انداختن дар чанг номардӣ кардан ва очиз шудан; ва **сипари касе** дар об андохтан, яъне касеро дар чанг мағлуб кардан ва очиз кардан (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва ғайра).

СИПУХТАН سپوختن чизеро дар чизе ба зӯр фуру бурдан; ва ба маънии баровардан низ (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон»); ва ин аз луғати азод аст; ва дар «Бурҳон» ба фатҳ (яъне сапуҳтан)* низ оварда; ва дар «Сироч» навишта, ки сипуҳтан ва сипуздан (ба касри аввал) ба зӯр фуру бурдан дар чизе ва баровардан ба зӯр.

СУПУРДАН سپردن додан ва таслим кардан ва қаноат (аз «Муайид» ва «Кашф» ва «Мадор»); ва аз «Баҳори Аҷам» низ ҳамчунин мазмун мешавад; ва соҳиби «Музил-ул-ағлот» ба касри аввал ва замми сонӣ (яъне сипурдан)* ба маънии амонат гузоштан навишта аст; ва ба касри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне сипардан)* ба маънии тай кардан ва роҳ рафтан ва помол кардан (аз «Рашидӣ»); ва соҳибони «Мадор» ва «Муайид» ва «Кашф» ба замми аввал ва фатҳи сонӣ (яъне супардан)* ба маънии рафтан ва помол кардан навиштаанд; ва дар «Ҷаҳонгирӣ» барои ҳамин маънӣ ба касри аввал ва замми сонӣ (яъне сипурдан)* навишта; ва низ соҳиби «Мадор» ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне сапурдан)* навишта аст ва ба маънии рафтан ва помол кардан; ва дар «Бурҳон» ба касрч аввал ва замми сонӣ (яъне сипурдан)* чизеро пеши касе амонат гузоштан ва ба маънии қаноат кардан ва поймол кардан; ва ба касри аввал ва фатҳи сонӣ (яъне сипардан)* ба маънии тай кардан ва роҳ рафтан ва ба ин маънӣ ба фатҳатайн (яъне сапардан)* низ омада; ва ба замматайн (яъне супурдан)* ба маънии ба интиҳо расонидан ва тамом кардан; ва Хони Орзу дар «Сироч» навишта, ки супурдан пеши муаллиф ба замми син ва касри он ихтилофи лаҳча аст. Ва ҳамчунин бои форсӣ, ки баъзе мазмун

хонанд ва баъзе мафтӯҳ. Ва маънии асли тафвиз ва таслим аст; ва ба маънии таваккул ва фурутанӣ маҷоз; ва низ ба маънии тай кардани ҳақиқат; ва ба маънии поймол маҷоз аст.

СИПАРӢ ШУДАН سپرى شدن тай шудан ва гузаштан ва тамом гаштан.

САПИСТОН سپستان дар асли сағпистон буд; кофи форсиро ба чиҳати таҳриф ҳазф карданд; ва он самари дарахтест, ки ба пистони сағ мушобех бошад (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» ба касратайн (яъне сипистон)*.

СИПЕДА سپيده киноя аз рушанин субҳ; ва номи давое маъруф (аз «Бурҳон»).

СИПАНҶИСАРОӢ سپانچى سراй кулбаи фолизбонон ва даштбонон, ки бисъёр суст ва бесабот бошад, чаро ки се ва панҷ киноя аз се ва панҷ рӯз, ки муддати қалил аст (аз «Сироч»); ва киноя аз дунё низ бошад.

СИПОРӢ سپارى чизест, ки ба пон хӯранд (аз «Музил-ул-ағлот»-и форсӣ).

СИПАРӢ سپرى ба маънии гузашта ва охиришуда ва басаррасида ва ночиз (аз «Мусталахот» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Муайид»); ва дар «Сироч» навишта, ки сипарӣ бар вазни чигарӣ, яъне тай кардашуда ва маҷозан ба маънии тамом ва охир мустаъмал; муштак аз сипардан.

Фасли сини муҳмала маъа тои фавқонӣ

СИТО سىتا амр аз ситудан; ва ба маънии ситойидан; ва навъе аз чодир бошад, ки онро шомиёна низ гӯянд; ва номи лаҳнест аз мусиқӣ; ва ба маънии танбӯра, ки се тор дошта бошад; дар ин сурат мухаффафи сетор аст; ва ба маънии се пиёлаи шароб, ки бар наҳор бинӯшанд (аз «Латоиф»).

САТРАНЧ سترنج ду-се ғаллаи бо ҳам омехтаро гӯянд (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

СИТОХ ستاخ шохи дарахт, ки бас латифу нозук руста бошад; ва ба маънии мутлақ шох ҳам омада (аз «Сироч»).

- СИТАД** سِتَد сиғаи мозӣ, ба маънии гирифт; ва бояд донист, ки доли сокин ва моқабл мафтӯҳ, ки аломати музореъ аст, сивои ин се сиғаи мозӣ дар ҳеч мозӣ наёмада: яке зад, дуввум омад, севвум ситад.
- СИТОРАИ САҲАР** ва **СИТОРАИ СУБҲ** سِتَارَة سَحْرَة سِتَارَة صَبْح سитораи Зухра, ки дар охири шаб тулуъ кунад ва гоҳе ба вақти шом нумоён мешавад; ва ба маънии офтоб низ навиштаанд.
- СУТУР** سِتور истеъмоли ин лафз бар гову уштуру асп ояд (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф»).
- СИТАБР** سِتَبْر *зидди борик*; ва гунда ва ғализ; ва **ситабр** (سَطْبِر) муарраби ҳамин аст (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).
- СИТАҲР** سِتْهَر ба маънии толоб аст (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).
- САТР** سَتر дар арабӣ ба маънии мастур; ва дар форсӣ *мухаффафи истор*; ва ба касратайн (яъне ситир)* ба маънии вази понздаҳ мисқол (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).
- СИТР** سِتر ба маънии парда; ва билфатх (яъне сатр)* масдар аст, ба маънии пӯшидан; ва ба фатҳатайн (яъне сатар)* дар форсӣ *мухаффафи астар*, ки ба ҳиндӣ хаччар гӯянд (аз «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Сироч»).
- САТТОР** سِتَار пардапӯш; ва яке аз асмор илоҳист; лутӣён ва муқомрон назар ба афъоли замимаи худ худро таолоро бештар ба ин исм ёд мекунанд.
- СИТЕЗ** سِتِيْز чанг ва хусумат ва ҳашму носозгорӣ; ва амр ба ин маънӣ ҳам ҳаст.
- СИТОИШ** سِتَائِش ба маънии сано ва мадҳ ва дуо ва шукру наът (аз «Бурҳон»).
- СИТЕҲИШ** سِتِيْهَش чанг ва ситеза (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).
- СИТОК** سِتَاك шоҳи навруста ва но-зук аз дарахт (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).
- СУТУРГ** سِتْرَگ ба маънии бузург ва калон (аз «Сироч» ва «Мадор»).
- СИТОМ** سِتَام зеварест, ки хос ба асп тааллуқ дорад (аз «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).
- СИТОЗАН** سِتَاْزАН ситорнавоз; чи лафзи сито *мухаффафи ситор* аст; ва ба маънии сихи қабоб, ки сешоха бошад.
- СИТАДАН** سِتْدَان гирифтан (аз «Ҷаҳонгирӣ»); бояд донист, ки аз ин масдар сивои як сиғаи мозӣ, ки **ситад** бошад, дигар афъол муштак нашудааст.
- СИТУДАН//СУТУДАН** سِتْوْدَان ба маънии мадҳ қардан (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Муайид»); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **ситудан** (ба касри аввал) саҳеҳ аст, чаро ки **ситоиш** ҳосили билмасдари **ситудан** аст, да-лолат бар касра дорад.
- СУТУДОН** سِتْوْدَان гӯрхона ва мақбараи ғаброн; ва он хонае бошад, ки оташпарастон тобутҳои мурдагонро дар он хона ниҳанд (аз «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Рашидӣ» ва «Қашф»).
- СИТОРА ШУМУРДАН** سِتَارَة شَمْرْدَان бедор мондан ҳама шаб (аз «Бурҳон»).
- СИТЕҲИДАН** سِتِيْهِيْدَان ситеза қардан.
- СУТУРДАН** سِتْوْرْدَان мӯй тарошидан (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Қашф»); ва дар «Ҷаҳонгирӣ» ба касри аввал ва замми сонӣ (яъне **ситурдан**)*.
- САТАРВАН** سِتْرَوَان ба маънии зани ақима, ки ба ҳиндӣ банҷх гӯянд; ва ваҷҳи тасмия ин аст, ки **сатар** (ба фатҳатайн) ҳайвони маъруф, ки онро хаччар гӯянд ва лафзи **ван** калимаи ташбеҳ аст. Чун аз ҳайвони маъкур таволуд ва таносул намешавад, пайдонши ӯ аз хари нару аспи мода бошад, лиҳозо бад-ин исм мусаммо гашт. Агарчи маъни-яш аз «Муайид» ва «Қашф» собит шуда, магар ваҷҳи тасмия ба ин тасреҳ аз истикрои фақир муаллиф аст ва андаке дар «Бурҳон» ва «Сироч» ёфта.
- СУТУН** سِتْوْن маънияш маъруф аст (аз «Бурҳон»).
- СИТОН** سِتَان ба маънии остон ва ҷои анбӯҳи чизҳо, чун дар *гулистон*; ва гоҳе ин лафзро ба маънии мутлаки

чо низ истъёмол кунанд, чун *шабистон* ва *адабистон*; ва ба маънии касе ки бар пушти худ хобида бошад, ки ба хиндӣ чит гуянд (ба касри чими форсӣ), ки ба маънии сабр ва бетокат (аз «Чахонгирий» ва «Мусталахот» ва ғайра).

СИТУДА ستوده мадх кардашуда (аз «Рашидӣ»).

СУТУҲ ستره ба маънии тангомада ва малул ва оқиз ва бозмонда; ва ба маънии масдар низ омада (аз «Муайид» ва «Сироҷ» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

СИТАНБА ستانبه ба маънии сурати макрӯҳ; ва номи дев, ки ба хоб тарсонад (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

СИТОРА//СЕТОРА ستاره номи соз, ки онро сетор низ гуянд (аз «Баҳори Аҷам»); ва ба маънии бахту толеъ (аз «Мусталахот»); ва ба маънии шамсаи қуббаҳои рангин, ки меъморон бар суқуфи манозил месозанд (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

САТУҚА ستوقه муарраби сетаҳ, ки ба маънии дирами носара аст (аз «Мунтахаб» ва «Қомус»).

СИТТА ستة ба маънии шаш (аз «Мунтахаб»); ба касри аввал ва таҳфи-фи то ва ҳои малфуз (яъне сетаҳ)* дар форсӣ ба маънии дирами носара. Ва ин дар асл се таҳ буд, чаро ки ҳар ду ҷониби он ду таҳ нуқра бошад ва дар миён як таҳ мис бошад; ва сатуқа муарраби ин аст (аз шарҳи «Нисоб»).

САТИ ستي ба маънии фулод ва охан; ва навъе аз найза ва синон; ва ба каср (яъне ситӣ)* зани нек ва хотун (аз «Латоиф» ва «Бурҳон»).

Фасли сини муҳмала маъа ҷими арабӣ

САҶО سجا унвони китоб ва номаро гуянд (аз «Бурҳон»).

САҶОЕ سجايа хӯҳо ва одатҳо; ҷамъи сачийя (аз «Мунтахаб»).

САҶИИЕТ سجيات хислатҳо ва одатҳо.

САҶЪ جمع овози туюри хушовоз мисли булбул ва қумрӣ ва ғайраҳо; ва низ лафзе ки дар охири фикран

наср воқеъ шавад ва муносиби он дар охири фикран дигар низ як лафз воқеъ шавад, баёни ин муддао ба иборати дигар: сачъ дар луғат овози қумрӣ; ва ба истилоҳ иборат аз баробар будани ду лафзи авохирин фикратайн аст, ҳамчунки ҳар овози қумрӣ мувофиқи якдигар мебошад, эроди калимоти авохирин фикратайнро бар хасби мувофиқати ҳамдигар сачъ гуфтанд. Ва сачъ мунқасим бувад ба се қисм: мутавозӣ (ба зои муъҷама), мутарраф (ба ташдиди ро) ва мутавозин. Сачъи мутавозӣ мувофиқ будани ду лафз ба ҳарфи раъй ва вазн ва адади ҳуруф, чун *гул* ва *мул* ва *баҳор* ва *мазор* ва *сурӣ* ва *дури* ва *махҷури* ва *махмури* ва *назар* ва *шакар*; ва сачъи мутарраф мувофиқ будани ду лафз ба ҳарфи раъй фақат ва дар вазну адади ҳуруф мухталиф, чун *вақор* ва *атвор* ва *мол* ва *манол* ва *буд* ва *қуд*; сачъи мутавозин мувофиқ будани ду лафз дар вазну адади ҳуруф ва дар раъй мухталиф, чун *аъмор* ва *арзоқ* ва *маротиб* ва *маросим* ва *тахрир* ва *тасвид*. Пас сачъи мутавозин ба нисбати сачъи мутавозӣ ва мутарраф мустаҳсан ва марғуб нест. Бидон ки итлоқи лафзи кофия дар назм мекунанд ва он ҷи ба сурати кофия дар авохирин фикроти наср бошад, онро сачъ гуянд; ва авохирин оёғи Қуръони маҷидро, ки ба сурати кофия бошад *фавосил* хонанд ва аҳадро фосила номанд (аз кутуби луғат ва расоил таҳқиқ карда шуд).

СИҶФ سجت парда; ва ба маънии парда фурӯшиштан (аз «Мунтахаб»).

СИҶОФ سجات он чи бар атрофи чомаҳо дузанд; ва санҷоф (ба фатҳ ва нун), ҷунонки машҳур аст, хато бошад (аз «Баҳори Аҷам» ва «Музил-ул-ағлот»).

СИҶЧИЛ سجيل муарраби сангил; ва он навъе аз санги хом аст (аз шуруҳи «Нисоб»).

СИЧИЛ(Л) سچل чаки бомуҳр ва номае, ки ба муҳру дастхати қозӣ дурӯст шавад ва қаблаи шаръӣ ва ҳукмномаи қозӣ; ва билфатҳ ва сукуни чим (яъне сачл)* далви бузурги пуроб (аз «Суроҳ» ва «Мун-

тахаб» ва «Кашф» ва «Бахори Ачам» ва «Латонф»).

СИЧОЛ سچال далвхо; *чамъи* сачл; ва масдар аз боби мафъилат; бо ҳам фахр кардан дар об хӯронидан ва рондан ва чуз он (аз «Мунтахаб»).

СИЧАНЧАЛ سچنجل ба маънии ойна; ва ин лафзи румист (аз «Мунтахаб»).

САЧҚОНИИЛ سچقان نيل номи соли аввал аз дувоздах сол, ки назди туркон муқаррар аст; ба маънии соли муш, чи сачқон дар турки мушро гуянд ва йил ба маънии сол.

СИЧЧИН سچين зиндони сахт ва китоб, ки аъмоли шаётин ва мучримин дар он мастур аст ё мавзеъест, ки дар вай номхон фучқор ва куффор бувад; ва водиест дар ҷаҳаннам; ва санги сахтест дар табакаи хафумини замин (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Суруҳ»).

САЧҚОН سچقان дар турки мушро гуянд (аз луғоти турки навишта шуд).

СИЧН سچن ба маънии зиндон ва қайдхона (аз «Суруҳ»).

САЦОВАНДИ ҚАРДАН سچاوندی كردن киноя аз мунаққаш кардан (аз «Мусталаҳот»).

САЧЧОДА سچاده мусалло (аз «Суруҳ» ва «Мадор» ва «Бахори Ачам» ва «Муайид»); ва дар «Сурури» ва «Кашф-ул-луғот» биззам ва билфатҳ (яъне суччода ва саччода)*; ва соҳиби «Музил-ул-ағлот» фақат биззам (яъне суччода)* навишта.

САЧДА سچده дар «Бахори Ачам» ва «Кашф» билфатҳ ва билкаср (яъне сачда ва сичда)*; ва дар «Музил-ул-ағлот» фақат билфатҳ (яъне сачда)*; ва дар «Мунтахаб» ва «Суруҳ» билкаср (яъне сичда)* навишта ва гуфта, ки номи сураи Куръони маҷид сачда билфатҳ аст.

САЧИЯ سچيه хислат ва одат (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).

СУЧУДИ САМАДИ سچود صمدی дар истилоҳи куштигирон сачдае, ки ба вақти оғози кушти ё баъд аз итмоми он кунанд (аз «Шарҳи Гулкушти»).

САЦОВАНДИ سچاوندی китобе дар нлми қироат, ки дар он аломоти авқоф нуктаҳои тило гузоранд (аз «Мусталаҳот»).

Фасли сини муҳмала маъа
ҳон муҳмала

САҲЧ سچج хорошидан ва пӯст боз кардан; ва беморнест, ки аз хороши руда ба ҳам расад (аз «Мунтахаб»).

СУҲУҶ سچوج хорошида шудани чилл.

САҲУР سچور он чи дар рамазон ба охири шаб хуранд (аз «Кашф»).

СЕҲР سچر афсун ва чоду кардан ва фирефтан; ва ба фатҳатайн (яъне сахар)* вақти охири шаб ва замони пеш аз субҳ (аз «Мунтахаб» ва «Бахр-ул-ҷавоҳир» ва «Суруҳ»); ва баъзе шурроҳ навишта, ки сахар он вақтро гуянд, ки шашум ҳисса аз шаб монда бошад, яъне ҷаҳор-панҷ гҳарии шаб боки бувад (аз «Латонф»).

САҲҚ سچق судан ва сойидан (аз «Мунтахаб»).

САҲИК سچيق бисъёр сойидашуда.

САҲБОНИ ВОИЛ سچبان وائل номи марди фасеҳ ва балеғ аз араб, ки падараш Воил ном дошт; ва лафзи Воил ба вов ва қасри ҳамза, ки ҳарфи севвум аст.

СЕҲРИ ҲАЛОЛ سچر حلال шеър ва сухани фасеҳу балеғ, ки ба манзалаи сеҳр расида бошад; ва номи маснави аз Аҳлии Шерозӣ ба ду баҳр ва қавофии муқаррар ба маънии мухталифа (аз «Бурҳон» ва «Латонф»).

СИҲИЛ//САҲИЛ سچيل ба маънии ришта (аз «Суруҳ»).

САҲБОН سچبان номи марде бағоят фасеҳ ва балеғ аз араб.

САҲАРГОҲОН سچرگامان алифу нун дар ин зойд аст, чунонки дар *рӯзгорон* ва *баҳорон* (аз шурӯҳи сикот).

САҲАРА سچره ба маънии соҳирон; ва ин *чамъи* соҳир аст; ва *сахараи фиръавн* соҳироне ки бо Мусо алайҳиссалом муораза карда буданд.

САХНА سحنه ба маънии шакл ва рӯй ва сурати мардум (аз «Суроҳ»); ва дар «Мунтахаб» ба маънии нармӣ ва тозагии пӯсти рӯй низ навишта.

СИҶОИ سحای банди нома; ва он дар қадим ресмонс буд, ки бар нома мепечиданд, то касе ғайр нақшояд; холо лифофа ривоч дорад (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

САҶОБИ سحابی номи шоир.

**Фасли сини муҳмала маъа
хои муъчама**

САХТСО ساحت номи дов аз куштӣ, ки ҳиндуён гҳиссо гӯянд.

САҶОФАТ سخافت ба маънии тунуқӣ (ки ба замматайн аст) ва сабуқӣ, ки зидди сангинист; ва ба маънии камзарфӣ ва беаклӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

САХРАТ سخرت истехзо қардан ва тамасхур қардан.

СУХУНАТ سخونت гарм будан (аз «Мунтахаб»).

САХУТ سخوط ба маънии макруҳ (аз «Латоиф»), ки манкул аз «Қомус» аст.

САХАТ سخا хашм ва ғзаб (аз «Мадор» ва «Муайид»); ва дар «Мунтахаб» биззам ва ба фатҳатайн (яъне суҳт ва сахат)* низ; ва дар «Суроҳ» биззам ва билфатх ва суқуни сонӣ (яъне суҳт ва сахт)*.

САХФ سخف сабуқ шудан ва камзарф шудан (аз «Мунтахаб»).

САХИФ سخيف тунук ва сабуқ; ва ба маънии тунуқзарф; ва чомаи андакресмон ва тунук бофташуда (аз «Мунтахаб»).

САХТҶОН سخت جان ба маънии сангдил ва бераҳм.

САХТ ХҶРДАН سخت خوردن тасдеъ қашидани бисёр (аз «Чароғи хидоят»).

САХТҚАМОН سخت کمان паҳлавон ва тирандози шахзур.

САХИН سخين ба маънии оби гарм ва ҳар чиз, ки гарм бошад.

САХТБОН سختبان чарм.

СУХТАН//САХТАН سختن ба маънии санҷидан (аз «Мадор» ва «Бурҳон»).

СУХУН//СУХАН//САХУН سخن ба ҳар се ваҷҳ дуруст; ва гоҳе итлоқи ин лафз бар шеър қунанд (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Қашф»).

САХУН سخون ба маънии суҳан ва қалом (аз «Бурҳон»).

СУХТУ سختو рӯдаи гӯспандро гӯянд, ки дар он гӯшту биринҷ ва масолеҳ пур қарда ба рӯған бирьён қарда бошанд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Сироҷ-ул-луғот» ва «Мусталаҳот»).

САХТЧОВИДА سخت چاويده ҳарза ва пуч (аз «Чароғи хидоят»).

САХТЗЕҲ سخت زه саҳтқамон (аз «Латоиф» ва ғайра).

СУХРА سخره бар вази муҳра; ба маънии тамасхур ва хуштабӣ; ва он ки бар-ӯ истехзо ва ханда қунанд, яъне масҳара; ва ба форсӣ ба маънии қори бемузд, ки онро ба хиҷдӣ бегар гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Мадор» ва «Хиёбон» ва «Муайид»).

СУХТА سخته бар вази пухта; ва билфатх (яъне сахта)* низ ба маънии санҷида ва вази қардашуда (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Қашф»).

**Фасли сини муҳмала маъа
доли муҳмала**

СУДОБ سداب гиёҳе бошад мисли пӯдина (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Ҷаҳонгирӣ»); ва дар «Мадор» ва «Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ба фатҳи аввал (яъне садоб)*; ва гӯянд, ки барои искоти ҳамл ба қор ояд; ва барои хондани сеҳру афсун низ ба қор баранд.

САДОД سداد ростӣ ва дурустӣ дар қирдор ва гуфтор; ва росту дуруст шудан (аз «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Қашф» ва «Сихох»); ва ба замми аввал (яъне судод)* ба ин маъний ҷунонки машҳур шуда, ғалат аст, чаро ки судод (биззам) маразест, ки ба он маънази бинӣ ва сина баста шавад.

САД(Д) سد ба маънии ҳонл ва монез миёни ду чиз; ва банд кардан ва устувор шудани чизе (аз «Сууроҳ» ва «Мунтахаб»).

САДИД سدид рости дуруст ва муҳкам ва устувор (аз «Мунтахаб»).

СИДИР//САДИР سدیر номи қаср, ки Нуъмон ибни Манзар барон Баҳроми Гур сохта буд (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

САДИР سدیر ба маънии хайрон, ки чашмаш аз хайрат бозмонад; ва ба фатҳатайн (яъне садар)* тирагии чашм, ки бо гирони ва гардиши сар пади ояд; ва ба қасри аввал ва сукуни дол (яъне сидр)* кунор, ки меван маъруф аст.

СУДС//СУДУС سدیس шашум ҳисса (аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).

САДИС سدیس гову гӯспанд ва аспи панҷсола ва уштури ҳаштсола (аз шарҳи «Нисоб»).

СУДҚ سدق лафзи туркист, ба маънии таркаш (аз «Мусталаҳот»).

САДУМ سدوم номи қозии шаҳри Лут ва у фатво ба лаввотат дода буд; ва маҷозан ҳокими золиро низ гӯянд; ва номи қарияе аз қарияҳои қавми лут (аз «Бурҳон»).

САДЕВ سدوی номи девест, ки ангуштари ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом бурда буд (аз «Латиф»); ва номи бараҳмане.

САДА سده дар форсӣ номи қашне аз қашнҳои муғон, ки ба рӯзи даҳуми моҳи баҳман бошад; ва биззам ва ташдиди дол (яъне судда)* дар араби ба маънии остона ва ба маънии гирех монанди чизе ки дар рӯдаҳо ё дар рағҳо дарояд ва роҳи онро банд нумояд (аз «Бурҳон» ва «Латиф» ва «Сууроҳ» ва «Рашидӣ» ва ғайри онҳо); ва дар «Сироч» навишта, ки сада (ба фатҳатайн) даҳум рӯзи баҳман; чун дар ин рӯз адади фарзандони Одам, ки Каюмарс иборат аз он аст ба адади сад расида, лиҳоз рӯзи қашн муқаррар шуда; ва лафзи сад (سد) дар асл ба сини муҳмала (سد) аст, ки ҳоло ба сод машҳур шуда.

САДАНА سدنه ба маънии дарбонон ва ходимон; ва ин қамъи содин аст

(аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

СИДРА سدرة ба маънии дарахти кунор; ва дарахти кунор аст болон осмони ҳафтум ва онро сидратулмунтаҳо гӯянд. Ва ҳадди расидани Ҷабраил алайҳиссалом ҳамон ҷост (аз «Мунтахаб» ва «Латиф» ва ғайраҳо).

СИДРАТУЛМУНТАҲО سدرة المنتهى дарахти кунор аст бар фалаки ҳафтум, ки мунтаҳои аъмоли мардум ва ниҳояти расидани илми ҳалқ ва мунтаҳои расидани Ҷабраил алайҳиссалом аст. Ва ҳеч кас аз он нагузашта, магар пайғамбарӣ мо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллам (аз «Мунтахаб» ва «Латиф»).

СУДОБИ سدابی киноя аз сабзранг.

Фасли сини муҳмала маъна
рои муҳмала

САРО سرا амр аз саройдан; ва ба маънии хона (аз «Рашидӣ»); муаллиф гӯяд он ки фақат лафзи сарой ба маънии мусофирхона дар мардум мустаъмал аст, зоҳиран дуруст набошад; ба ҷои он меҳмонсарой бояд гуфт. Ва билфатҳ ва ташдид (яъне сарро)* дар араби ба маънии нармӣ ва роҳат. Лекин ба ин маъни дар охир ҳамза аст. Форсиён бидуни ҳамза низ оранд.

САРВИ РАЪНО سرو رعنا ба маънии сарви хушнамо ва ораста; ҷаро ки раъно ба маънии зани ҳештаноро бошад; ва гоҳе мурод аз ин маъшук бувад; ва сарви раъно ба маънии сарви дуранг низ навиштаанд.

САР ДАР ҲАВО سردر هوا ба маънии муштоқ ва парешон ва овора.

САРОПО سراپا ба маънии хилҷат; ва ба маънии тамом аз аввал то охир; ва васфи тамоми андомҳои маъшук.

САРО ва **ЗАРО** سروضرا ҳар ду лафз дар асл ба алифи мамдуда аст; ба маънии роҳат ва ранҷ; магар форсиён ба ҷихати таҳфиф ба алифи максура хонанд (аз «Хиёбон»).

САРИ ТАНҲО سر تنها якқа ва мунфарид (аз «Мусталаҳот»).

СУРХОБ سرخاب тоири маъруф, ки бар канораи обхо нишинад; вачҳи тасмия он ки модааш ба хилофи туюри дигар ба вақти маъхӯд хайз куннад (аз «Мусталаҳот»); ва номи фане аз фунуни куштӣ; ва он даст дар камари ҳариф андохта бар замин задан аст; ва ба маънии гулгуна ва гоза; ва ба маънии шароб; ва номи рӯдест дар навоҳии Кобул; ва номи китоб дар илми рамл; ва номи писари Рустам, ки уро Сурхоб ҳам ном аст (аз «Бурҳон»).

САРКӮБ سرکوب баландтар аз амсол; ва ба маънии дамдама, ки аз ҷубу сангу гил чоеро баланд созанд барои ҷанги қалъа (аз «Бурҳон»).

САРШЕБ سرشيب ба маънии сарнигун.

СУРМАЧӮБ سومه چوب мили сурма.

СУРӮБ سوب ба маънии онук, ки ба хиндӣ сиса гӯянд, ки аз он гулиҳои бундук созанд (аз «Мадор» ва шарҳи «Нисоб»).

САРҲИСОБ سرحاب ба маънии огоҳ ва хабардор (аз «Мусталаҳот»).

САРОБ سراب он чи дар айёми гармо мусофири ташнаро тобиши офтоби реги сахро аз дур чун об нумояд ва гоҳе дар шаби маҳтоб низ ҳамчунин менумояд (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф» ва «Баҳори Аҷам» ва «Суруҳ» ва ғайраҳо); ва ба зам (яъне суроб)* хондан хатост.

СИРДОБ سرداب *муарраби сардоба* (билфатҳ), хонае ки дар зери замин созанд, то дар гармо ба он паноҳ баранд ва об дар он ҷо нигоҳ доранд, то сард монад (аз «Бурҳон» ва «Муайид»).

САРАНДЕП سرانديپ ба тарафи ҷануби Ҳиндустон ҷазираест, ки онро Сайлон низ гӯянд ва он қариби хатти истиво аст ва шаҳре дар он ҷазира воқеъ аст ва онро низ Сарандеп номанд; ва ба хиндӣ Сарандепро Сангладеп низ гӯянд (аз «Сироч» ва «Хиёбон»).

САРИРАТ سريرت роз ва он чи пинҳон карда шавад (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»); ва дар «Шамсӣ» *маҷозан* ба маънии хислат ва табиат.

СУРӢАТ سرعت ба маънии шитоб; ва Мавлоно Юсуф ибни Монё дар шарҳи «Нисоб» навнштаанд, ки

филҳақиқат маънии **суръат** шитоб нест, зеро ки шитоб тарҷамаи аҷалат аст ва **суръат** зуд қардани қорест; ва фарқ миёни **суръат** ва аҷалат он аст, ки **суръат** амали бисёр қардан аст дар замони андак ва аҷалат, ки шитоб бошад қардани қорест пеш аз хангом, лекин ҳарду ба ҷои ҳамдигар мустаъмал мешаванд. Ва дар «Мунтахаб» аст, ки **суръат** шитоб қардан ба қоре дар аввали вақт ва он маҳмуд аст; ва аҷалат шитоб қардан пеш аз вақт ва он мазмум аст.

СУРОДИҚОТ سرادقات саропардаҳо ва хаймаҳо (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

СИРИШТ سرشيت хамир ва тинат ва омехтагӣ ва хилкат; ва *маҷозан* ба маънии табиат (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Бурҳон» ва «Сурури» ва «Латоиф» ва «Қашф» ва «Суруҳ»).

СИРОЯТ سرايت ба маънии таъсир ва даррафтаи ва асар қардани ҷизе дар ҷизе (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»); ва дар «Суруҳ» даргузаштан аз ҷизе.

САРИ АНГУШТ//САРАНГУШТ سرانگشت ба факи изофат мустаъмал аст; ва сивои ин лафзи **сар** ба аксар ҷо ба факи изофат омадааст (аз «Баҳори Аҷам»).

САРИ ДАСТ سر دست филфавр ва ҷолоқӣ; ва билоизофат (яъне **сардаст**)* ба маънии ҳақир ва камбӯё; ва номи ҷубдасти каландарон (аз «Мусталаҳот»).

САРИКАТ سرقت ба маънии дуздӣ қардан (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

САРПАРАСТ سرپرست ба маънии ходим.

СУРМАИ МАСТ سرمة مست сурмае ки ба шӯҳи ва раъной дар ҷашм кашанд.

СИРАМДАСТ سرم دست он ки дасти ӯ аз қори бисёр қардан аз обила харошида бошад (хар се истилоҳ аз «Мусталаҳот»).

СУРХБӮТ سرخ بت номи бут ва руҳи мутаҷаррағ ва номи маъшук (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

СИРОЧ سراج чароғ ва офтоб; ва бил-
фатҳ ва ташдиди ро (яъне сарроҷ)*
ба маънии зинфуруш ва зинсоз (аз
«Мунтахаб» ва «Латоиф»).

САРЧ سرچ зин, ки бар пушти асп ни-
ҳанд (аз «Мунтахаб» ва шуруҳ).

САРТОЧ سرتاج гесупуши занон (аз
«Мусталаҳот»).

САРҚУЧ سرقوچ номи дов аз куштӣ.

САРҲ سرح ба маънии сутури чаранда
ва чаридан ва ба чаро гузоштан ва
дарахтони баланд (аз «Суроҳ» ва
«Мунтахаб»); ва ба маънии осонӣ
низ омада.

САРЛАВҲ سرلوح нақшу нигор, ки ба
вараки аввали китоб кунанд.

САРМАД سرماд хамеша ва доим (аз
«Мунтахаб» ва «Сихоҳ» ва «Лато-
иф» ва «Суроҳ»).

СУРУД سرود ба маънии нағма ва са-
мӯъ, яъне роғ (аз «Бурҳон» ва «Ча-
хонгирӣ» ва «Муайид»).

САРД سرد ба маънии зирех.

САРОМАД سرآمد ба маънии бехтар
ва мумтоз ва сардор; сифаи мозӣ,
ба маънии тамом шуд.

САРБАНД سربند кӯчабанд (аз «Ча-
роғи хидоят»); ва ба маънии их-
тиёр ва огоҳии роз низ навиштаанд.

САРВИ ОЗОД سرو آزاد сарве ки як-
шоҳ бошад ва роструста бувад (аз
«Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бур-
ҳон»); ва баъзе сикот навиштаанд,
ки озод сифати сарв аз ин сабаб
аст, ки сарвро хазон намебошад.
Гӯё ки сарв аз тағайюри хазонӣ
озод аст, ба хилофи дигар дарах-
тон.

СУРХБЕД سرخ: بيد навъе аз ҳафтдаҳ
бед аст (аз «Сурурӣ» ва «Бурҳон»).

САРВОД سرواد каломи манзум ва
афсона (аз «Бурҳон»).

САРВБАНД سروبند ба маънии аҳд ва
аср; дар муҳовара гуянд, ки фулон
кор дар сарвбанди фулон подшоҳ
вокеъ шуд.

САРИ КАМАНД سر گماند чон паноҳ
ва чон муҳофазат ва сабаби наҷот
ва вачҳ (аз «Мусталаҳот»).

САРИ ФУЛОНӢ МЕЦУНБАД سر
فلانى ميجنيد яъне зинда аст ва эъти-
бор дорад (аз «Мусталаҳот»).

СУРҲАСВАД سرخ اسود номи бузурге.

САР سر фикру хаёл ва зӯр ва кув-
ват ва сардор ва муқаддам ва май-
лу хохиши чизе; ва ба маънии
фавқ ва зубда ва хулоса; ва дар
араби билкаср ва ташдид (яъне
сирр)* ба маънии рози пушида (аз
«Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва «Су-
роҳ»).

САРШОР سرشار ба маънии лабрез; ва
маънии таркиби он аз сар резан-
да аст, чи шор ба маънии рехтан
бошад; ва назари ин обшор аст. Ва
зохир аст, чун зарфе камолӣ пур
мешавад он чи дар он бошад аз са-
раш мерезад. Ва баъзе мардум, ки
ҳар ду шини муъчама (яъне шар-
шор)* гуянд хатост (аз «Рашидӣ»
ва «Сироч» ва «Бурҳон»).

САРИР سرير тахт ва авранг; ва са-
рири фаъил ба маънии мафъул аст,
муштақ аз сар (билфатҳ), ки ба
маънии буридан аст. Пас ба эъти-
бори буридан ва тарошидани қўб
тахтро сарир гуянд (аз шарҳи «Ни-
соб»); ва сарир номи қалъа низ аст
(аз «Бурҳон»).

САРДМЕҲР سرد مهر бемуҳаббат ва
бераҳм.

САРОИР سرائر пинҳониҳо ва розҳо;
ва ин қамъи сарир аст.

САРУ КОР//САРУҚОР سرو کار ба
маънии хохиш ва кор; чи лафзи
сар ба маънии майлу хохиш аст.

САРТАБЛДОР سرطبلدار навъе аз чил-
ди китоб ва Қуръон, ки бинидор
бошад.

САРЧАШМАДОР سرچشمه دار касе ки
муҳтареъ ва мубтадеъи амре бо-
шад.

САРИ ХАР سر خر муҳил ва бархам-
зани кор; ва ба маънии гиронҷой,
ки на бар қои худ дар маҷлис ни-
шинад; ва низ қўбе ки сари хар
бад-он бардошта бар канораи фо-
лиз гузоранд (аз «Мусталаҳот»).

САРЪУШР سرعشر даҳ оят, ки ба вақ-
ти бисмиллоҳ ба атфол навишта та-
баррукан сабақ диҳанд (аз «Мус-
талаҳот»); ва дар «Бурҳон» навиш-

та, ки ба фатҳи айни мухмала (яъне саръашр)* нақше ва нишоне, ки дар хошияи Куръон бар ҳар даҳ оят кунанд.

САРСАБЗ سرسبز ба маънии ҷавон; ва ба маънии фонқ ва бехтар ва хушу хуррам ва обод.

САРТЕЗ سرتيز ҳар шайъи нӯқдор; ва низ *маҷозан* ба маънии саркаш ва ҷангҷу.

САРВИНОЗ//САРВИ НОЗ سروناز ба маънии сарви навруста, ки шохаҳои он ба ҳар сӯ моил бошад (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Муайид»).

САРАНДОЗ سرانداز меъҷар ва миқнаъа; ва ба нозу нихват хироманда (аз «Мусталаҳот»).

САРАХС سرخس шаҳрест азим дар Хуросон (аз «Музил» ва «Мунтаҳаб» ва «Сироч»).

СИРЕШ سریش чизест ҷаспандаи маъруф (аз «Музил» ва «Бурҳон»).

САРБАХШ سربخش ба маънии ҳисса; ва ба маънии ҳиссан калон (аз «Бурҳон» ва «Шарҳи Сикандарнома»).

САРЧУШ سرچوش шӯрбой ва мисли он ки дар аввали ҷӯш аз сари дег бардоранд; ё шароб ва гулоб ва мисли он, ки ба аввали ҷӯш бигиранд ва он хулоса бошад (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва ғайра); ва ба маънии ҳар чизи соф ва хулоса (аз «Мусталаҳот»).

САРХУШ سرخوش касе ки аз нашъан шароб хушқол бошад; ва касе ки масти ӯ ба эътидол бошад (аз «Бурҳон» ва ғайра); ва дар «Сироч» навишта, ки мастӣ чанд мартаба дорад: аввал сархуш, баъд аз он тардимог, баъд аз он сияҳмаст, баъд аз он хароб.

СУРУШ سروش номи Ҷабраил алай-ҳиссалом; ва ҳар фириштае, ки пайгоми хайр орад; ва номи рӯзи ҳафтадаҳум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Мадор» ва «Сироч»).

САРОҒУШ سراغوش ба маънии гесу-пуши занон; ва он монанди қисан тавил бошад, ки гесуро дар миёни он меандозанд ва бар он нақшу

нигор аз зару ҷавохир мекунанд; ва ба ин маъний сароғуҷ (ба ҷим) низ омада; ва ин тариқан маҳсули занони вилоят аст; ва рӯпоке бошад, ки монанди дом бофта бошад (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва шуруҳ ва «Мусталаҳот»).

СИРИТРОТ سرطراط ба маънии полуда (аз шарҳи «Нисоб»).

САРХАТ سرخط ба маънии таълим хушнависон ва хатти ёддошти рӯзи нуқарӣ.

СИРОЪ سراغ шоҳаҳои тозан дарахти ангур; ва ин *ҷамъи саръ* аст (ки ба фатҳ бошад; аз «Мунтаҳаб» ва «Сурох»).

САРЕЪ سرع шитобкунанда ва ҷалд; ва номи баҳре аз арӯз, ки вазнаш ин аст: муфтаъилун, муфтаъилун, фонлон. Ҷун дар ин баҳр асбоб бештаранд аз автод зудтар гуфта мешавад.

СУРОФ سراغ нақши пай ва нишони пон одаи ва ғайра; ва *маҷозан* ба маънии талош; ва ин лафзи туркист.

САРИСОФ سرى صاف номи навъе аз ҷомаи сифед, ки борик бошад моил ба ғафс.

САРШАФ سرشف тухмест зард, ки аз он равған гиранд; ба хиндӣ сарсун номанд (аз «Бурҳон» ва «Муайид»).

САРИ ЗУЛФ سر زلف *киноя аз зулф* (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Бурҳон» ба маънии нозу ишва ва итоб.

САРМАШҚ سرمشق қитъан навиштаи хушнавис, ки ба урф онро таълим гуянд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Ҷаҳонги хидоят»).

СУРОДИҚ سرادق саропарда ва шомиёна (аз «Мадор» ва «Музил» ва «Мунтаҳаб»); ва баъзе навишта, ки ин *муарраби саропарда* аст; ва ин қавл ҷои тааммул аст.

САРУҚ سروق бисёб дудзидкунанда.

САРМАҚ سرمق *муарраби сурма*; номи тара, ки онро ба хиндӣ батхуво гуянд (аз «Мадор» ва «Муайид»).

СИРИШҚ سرشق қатраи оби ҷашм, қи онро ашқ низ гуянд; ва ба маънии мутлақ қатра низ омада (аз «Бурҳон» ва «Сурури» ва «Муайид» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мадор»).

САРҲАНГ سرهانг сардори лашкар ва пешрави лашкар ва хировул; ва ба маънии нақиб ва ҷубдор низ омада; ва ба маънии паҳлавон ва кутвол низ; ва ваҷҳи тасмия он ки сар ба маънии сардор ва амир ва ханг ба маънии силоҳ аст (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири» ва «Сироч» ва «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам»).

САРМОМАК سرمامك номи бозии маъруф, ки кӯдакон бозанд; ба ҳиндӣ даймачуна гуянд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

САРЧАНГ سرچنگ дастро ба зӯр бар сарн касе задан (аз «Шаръ-уш-шурро»).

САРДБАРГ سردبرگ ба маънии ҳаёл ва парво.

САРОВИЛ سرويل шалвор ва почома; дар ин лафз ихтилоф аст, назди баъзе арабист ва пешӣ чамъе аҷамӣ; гуруҳе воҳид гуянд ва тоифае чамъ донанд. Фақир муаллиф гуянд, ки саровил чамъ ва муарраб аст, ки ба маънии воҳид мустаъмал гардида. Зоҳиран дар асл шалвор бувад, ки мураккаб аст аз шал, ки (ба фатҳи шини муъҷама) ба маънии рон аст (аз «Бурҳон») ва вор, ки калимае ба маънии лонк бошад. Пас ломро ба рои муҳмала ва рои муҳмаларо ба лом бадал карданд шарвол ҳосил шуд. Баъдуху муарраб карданд. Ба қоидаи таъриб шини муъҷамаро ба сини муҳмала бадал нумуданд ва аввалро касра доданд, чаро ки вазни фаълон (ба фатҳ) дар каломи араб наёмада, илло ҳазъол, сарвол шуд. Ҷун чамъи калимаи хамосӣ, ки робеъи он мадда бошад, бар вазни фаълон меояд. Аз ин ҷихат чамъи сарвол саровил оварданд. Магар ин лафзи чамъ дар муҳоварот ба маънии воҳид мустаъмал шудааст, ҷунонки лафзи хур, ки чамъи хавро-ст ва ба маънии воҳид мустаъмал шуда. Аз ин ҷихат форсиён ба алифу нун чамъ карда хурон гуянд.

САРОФИЛ سروايل номи фиришта, ки муқарраби худост ва хомили сур.

САРҲАЛҚАИ ДАҲ АҚЛ سرخالق الله киноя аз ақли аввал.

САРМАЛ سرمايل номи сардоре аз муғулон.

САРМОИ ГУЛ سرماي گل сармои хафиф, ки дар айёми шугуфтани гули сурх, яъне гулоб мебошад (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Мусталаҳот»).

САРИ ҒУЛ سرغول шаклест бар фалак ба сурати марде, ки бар пой чапи худ истода ва пой рост бардошта ва дасти рост бар сар ниҳода ва ба дасти чап сари деви хунҷакон ба мӯи сар гирифта.

СИРБОЛ سريال пирохан ва ҳар ҷи пушида шавад (аз «Мунтахаб»).

САРСОМ سرسام маразе бошад, ки дар димоғ варам пайдо шуда, ҳалали димоғ зоҳир мегардад. Ва ин мураккаб аст аз сар, ки ба маънии раъс ва сом, ки ба маънии варам бошад (аз «Шарҳи Қонун» ва «Рашидӣ»); ва навиштаанд, ки соҳиби ин мараз аз рӯшани изо ёбад ва беором шавад.

САРАНҶОМ سرانجام ба маънии оқибат ва поёни қор; ва ин ки гуянд қор саранҷом нумуданд, яъне ба охир расониданд, на он ки саранҷом ба маънии асбоб ва сомон бошад (аз «Рашидӣ» ва ғайра); ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки саранҷом ба маънии оқибат ва охири ҳар чиз ва маҷозан ба маънии сомон. Ҷун сомон ва сабаби ҳар чиз мучиби ба охир расидан ва тамом шудани он чиз аст, лиҳозо маҷозан ба маънии сомон ҳам омада.

СИРЕШАМ سرشام ба маънии сиреш, ки ба қори қамонгарон ояд (аз «Рашидӣ» ва «Сироч»).

САРДАМ سردم номи шахсе ки бисъёр бадовоз буд.

САРГАРМ سرگرم ба маънии машғул; ва дар «Ҷабоғи ҳидоят» ба ҷид дёр қоре машғулшаванда; ва ба маънии маст низ омада.

САРАТ ГАРДАМ سرت گردم ба маънии қурбонат шавам (аз «Ҷор шарбат» ва ғайра).

САРГУРМ سرگرم бенбтидо ва беинтихо.

СУРМ سرم дар арабӣ даҳони рӯдае, ки маҳраҷи сикл аст (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»); ва сирам (ба касри аввал ва рои муҳмалаи мафтӯх) лафзи туркист, ба маънии да-

- воли харошида ва пусти харошида (аз «Мусталахот»).
- СУРМАЧАШМ** سرمه چشم шахси сурма ба чашм кашида (аз «Мусталахот»).
- САРАТОН** سرطان чонварест дар чӯхо ва толобхо баробари гуки мутавасит, мушобех ба шакли анкабут; онро ба хинди гингча гуянд (ба касри аввал) ва рафтори он гоҳе рост бошад ба тарафи сар ва гоҳе қач бошад, яъне ба тарафи акиб рафтор мекунад; ва номи бурҷи чаҳорум аз буручи осмон, зеро ки он бурҷ ба шакли саратон аст ва он хонаи Қамар. Ва муддати мондани офтобро дар он бурҷ дар форсӣ низ номанд; ва номи варами савдовӣ, ки саҳт бошад ва ҳар рӯз бузургтар шавад ва рағҳои сурху сабз мисли дасту пойи саратон дар он зоҳир бошад (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф» ва «Кифояи Мансури» ва ғайри инҳо).
- САРУН** سرودн шохӣ ҳар ҳайвон; ва ба замматайн (яъне **сурун**)* сурун ва қафал (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Қашф»).
- СУРИН** سرين маъруф аст; ва гоҳе ин лафз ба маънии тарафи пойни инсон низ омада.
- СИРИШТАН** سرشتن хамир кардан, яъне чизеро дар чизи хушк омехтан (аз «Бурҳон»).
- САРОЙИДАН** سرائيدان дар «Ҷаҳонгирӣ» ба фатҳи аввал (яъне саройидан)*; ва дар «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф» ба фатҳ ва ба касри аввал (яъне саройидан ва саройидан)*; ва дар «Бурҳон» забти ҳаракат накарда; ба маънии нағма.
- СУРУДАН** سرودن ба маънии саройидан (аз «Қашф»); ва аз «Бурҳон» низ ба замматайн мустафод аст, чи дар он суруд-ро ба замматайн навишта аст (аз «Ҷароғи ҳидоят»).
- СИРҲОН** سرحان ба маънии гурги дарранда (аз «Латонф» ва шуруҳи «Нисоб»).
- СИРҚИН** سرقين муарраби саргин (аз «Мунтахаб» ва «Рисолаи муарработ»).
- САРАЁН** سرayan рафтани чизе дар аҷзон чизе (аз «Мунтахаб»).
- САРОИ НУЪМОН** سرای نعمان касри Хаварнак, ки Нуъмон ибни Манзар бино карда буд ба ғояти хубӣ ва назоҳат.
- САР БАР ХАТ НИҲОДАН** ва **САР БАР ХАТТИ ФАРМОН НИҲОДАН** سر بر خط نهادن و سر بر خط فرمان نهادن итоат кардан (аз «Бурҳон»).
- САРГИРОН** سرگران маст ва мутақаббир ва малул (аз «Бурҳон»).
- САРАНГУШТОН УННОБӢ ҚАРДАН** سرانگشتان منابى کردن киноя бар ниғине чизе пардохтан.
- САР ОВАРДАН** سر آوردن ба охир расонидан ва тамом кардан (аз «Сироч»).
- САР ҚАРДАН** سرکردن шуруф кардан ва ба итмом расонидан ва комил кардан ва сулук кардан ва маош нумудан (аз «Ҷароғи ҳидоят» ва ғайра).
- САР ЗАДАН** سرزدن зоҳир шудан.
- САР БАРГИРИФТАГОН** سر بر گرفتگان итоатнакунандагон.
- САР БОЗ МОНДАН** سر باز ماندن ҳайрон мондан.
- СИРҚА ФУРӢХТАН** سرکه فروختن абру туруш кардан.
- СИРҚАЧАБИН** سرکه جبين турушрӯ ва бадхулк.
- СУРМА ХӢРДАН** سرمه خوردن гунг шудан.
- СУРМА БА ГУЛӢ ҚАШИДАН** سرمه سурما бориди ёбис аст, гуянд аз касрати хӯрдани он овоз банд мешавад.
- САР ДОДАН** سر دادن гузоштан ва раҳо кардани чонварон ва ғайра; ва оташ додани бундук ва тӯпро (аз «Шаръ-уш-шуаро»).
- СИРКАНГАБИН** سرکنگبين ҳамин сиканчабин, ки маъруф аст; чи **сик** (билкаср) ба маънии сирка ва **анчабин муарраби** ангабин.
- САР ДАР ЧИЗЕ ҚАРДАН** سر در سурма худро ба куштан додан аст дар талаби он чиз (аз «Хиёбон»); ва дар «Мусталахот» ба маънии саъй кардан дар чизе, чи **сар** ба маънии хоҳиш ва талаб аст.

- САР НИҲОДАН** سر نهادن хоё кардан.
- САР ВО ЗАДАН** سر وا زدن эъроз кардан (аз «Мусталаҳот»).
- САР УҒТОДАН** سر افتادن аз ҳад мутаҷовиз будан (аз «Мусталаҳот»).
- САР ОМАДАН** سر آمدن охир шудан; ва ба маънии комил омадан.
- САРБАНДИ ҚАСЕ ГИРИФТАН** سر بند گرفتن аз таҳи қораш хабардор будан (аз «Мусталаҳот»).
- САРИ ПО ЗАДАН** سرپا زدن ба маънии пушти по задан ва ба по чизе-ро рад кардан (аз «Мусталаҳот»).
- САРЧИН** سرچين зубда ва баргузида; ва дастчин низ ба ҳамин маънист (аз «Мусталаҳот»).
- САР ХОРИДАН** سر خريدن таваққуф ва баҳона кардан.
- САР АЗ ЧИЗЕ БЕРУН ОВАРДАН** سر از چيزی بيرون آوردن он баромадан.
- СУРХ ШУДАН** سرخ شدن дар ғазаб шудан (аз «Мусталаҳот»).
- САРХОНА РАСОНДАН** سرخانه رساندن фанро ба камол расондан; ва ба истилоҳи мусиқиеён овози баландро ғўянд.
- САР ДАР ҚУЛОҲИ ҚАСЕ НИҲОДАН** سر در نهادن کسی نهاده тобеъ ва мунқоди у будан (аз «Мусталаҳот»).
- САРДАСТИ ГИРИФТАН** سردستی گرفتن имдод ва нонат нумудан.
- САР ЗАДА ОМАДАН ВА РАФТАН** سر زده آمدن و رفتن беҳабар ва рафтан.
- САРИ САҲТ ХҶРДАН** سر سخت خوردن ба маънии расидани садамаи саҳт (аз «Мусталаҳот»).
- САРСУХАН** سرسختн унвони дoston, ки онро ба шанҷарф менависанд.
- САРИ ФАТИЛА ЧАРБ ШУДАН** سر فتيله چرب شدن киноя аз чимоъ (аз «Мусталаҳот»).
- САР ЧУНБОНИДАН** سر چنبايدن таҳсин кардан; ва ба маънии имтиноъ аз коре низ омада.
- САРҒАЛАЁН** سرغليان чилими ҳуққай танбоку.
- САРКУН** سرکن ба маънии сардори фавҷ (аз «Мусталаҳот»).
- САР НАГИРИФТАН** سر نگرفتن мувофақат накардан ва дарнагирифтани суҳбат.
- САРҒУШ ГИРИФТАН** سرگوش گرفتن мутеъ ва мунқод шудан.
- СУРУ** سرو ба маънии мутлақи шоҳи ҳайвон ва пораи шоҳи оҳу ва ғайра, ки барои дафъи назари бад ба гулӯи атфол овезанд; ва ба маънии пиёлаи шаробхӯрӣ (аз «Бурҳон» ва «Шарҳи Хоконӣ»); ва ба фатҳи аввал ва сукуни рон муҳмала (яъне сарв)* дарахти маъруф, ки рост мебошад.
- САР ДОШТАНИ ТАРОЗУ** سر داشتن ترآزو зиёда будани як паллаи тарозу (аз «Мусталаҳот»).
- СИРВОЛА** سروالе ба маънии шалвор (аз «Мусталаҳот»).
- СУРРА** سره дар арабӣ ба маънии ноф; ва ба фатҳатайн ва таҳфиф (яъне сара)* дар форсӣ ба маънии холис ва покиза ва хулоса ва баргузида ва беайб (аз «Қашф» ва «Сироч» ва «Хиёбон» ва «Бурҳон»).
- САРОЧА** سراچه ба маънии ҳонаи кӯчак (аз «Бурҳон»); ва ба маънии хаймаи калон; ва номи соз навиштаанд.
- САРПАНЧА** سرپنجه ба маънии панҷаи даст; ва ба маънии зӯр ва қувват; ва маҷозан ба маънии зулму тааддӣ; ва ба маънии марди қавидаст, ки машки зӯри панҷа расонида бошад; ва киноя аз мардуми пурқувват ва зolim (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Сироч» ва «Хиёбон»).
- САРДОБА** سردابه таҳҳона.
- СУРХЧА** سرخچه чӯшише бошад сурҳранг, ки бештар бар андоми атфол падида ояд (аз «Ҷаҳонгирӣ»).
- САРХОНА** سرخانه ба истилоҳи мусиқиеён ба маънии овози баланд; ва ба маънии мунтаҳон чизе (аз «Мусталаҳот»); ва ба маънии поя ва рутба (аз «Баҳори Аҷам»).
- САРВИ ПИЁДА** سرود پياده сарви кӯчак, ки ба кадри қомати марди пиёда бувад ва он бисёре хушнумо бошад

- (аз «Чароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам»).
- САРОЯНДА//СИРОЯНДА** سراینده нагмакунанда (аз «Муайид» ва ғайра).
- СУРФА** سرفه чонварест, ки дарахтро сӯроҳ кунад; ва ба мушобехати он номи иллатест, ки ба арабӣ суъол ва ба хиндӣ кхансӣ гуянд (аз «Сурурӣ»).
- САРИҚА** سرقه ба маънии дуздӣ (аз «Мадор» ва «Қашф» ва «Сууроҳ»).
- САРИЯ** سریه лашкаре ки зиёда аз панҷ кас бошад то чаҳорсад кас; ва ба истилоҳи аҳли ҳадис лашкаре, ки ҳазрати рисолатпаноҳ худ ба зоти муқаддас дар он набошанд ва ба саркардагӣ яке аз асҳоб фирис-тода бошад; ва ба замми аввал ва ташдиди рои максур ва ташдиди тахтонӣ (яъне сурриёя)* ба маънии канизе, ки барои чимоъ ва таматтуъ бошад. Ва ин мансуб аст ба лафзи **сир**, ки (ба касри аввал) ба маънии чимоъ бошад. Ва ин замман син аз тағайюротӣ нисбат аст (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Латойф»).
- САРИЧА** سرچه тоири маъруф, ки ба хиндӣ мамула гуянд (аз «Бурҳон»).
- САРЗАДА** سرزده яъне беҳабар (аз «Чароғи ҳидоят»).
- САРГАЗА** ва **САРГАЗИЯ** سرگزه و سرگزيе чизъя, ки аз қуффор гиранд.
- САРОСЕМА** سراسيمه ба маънии шӯри-дасар; чи осема ба маънии шӯрида ва парешон омада (аз «Бурҳон»).
- СУРОҚА** سراقه номи яке аз санодиди Қурайш (аз «Латойф»).
- СУРИНГОҲ** سرينگاه ба маънии шақика ғалат аст; сахех сарунгоҳ (ба вои маъруф) аст; ва сарун (ба фатҳи аввал ва замми сонӣ) шохи ҳайвонро гуянд; ва сарунгоҳ мавзеъ, ки аз он чо шохи ҳайвон барояд; ва он чоро ба арабӣ шақика ва ба хиндӣ канпатӣ гуянд («Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Орзу).
- САРУНГОҲ** سرودنگاه чои рустани шохи ҳайвон ва он хар ду тарафи сар аст дар арз; онро ба арабӣ шақика гуянд (аз «Сироч»).
- САРҚАРДА** سرکرده саргурӯҳ ва сардор.
- САРОПАРДА** سرپرده ба маънии пардан сароӣ; ва ба маънии хайма низ меояд.
- САРПҶШИДА** سرپوشیده ба маънии дӯшиза.
- САРСАҶДА** سرسجده муҳри намоз, ки ба чои саҷда ниҳанд.⁵⁰
- САРЗИНДА** سرزنده сарбузург; чи зинда ба маънии бузург аст.
- САРГУЗАШТА** سرگزشته аз чои серомада ва тарки сар гуфта; ин чаҳор истилоҳ аз «Мусталаҳот».
- САРДАСТИ** سردستی ба маънии моҳазар, яъне он чи ҳозир бошад; ва ба маънии чубе, ки қаландарон дар даст доранд (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят»).
- САРКУҶАҚИ** سرکوجقی фурӯмоғӣ ва бекадрӣ ва ҳақорат (аз «Бурҳон»).
- СУРНОИ** سرنای ба маънии шаҳноӣ; ва ин муҳаффафи сурноӣ (سورنای) аст, чи сур ба маънии шодист (аз «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Баҳори Аҷам»).
- САРВИ СИҲИ** سروسي сарви душоха, ки хар ду шохи он рост руста бошад; чи сиҳӣ (ба касратайн) ба маънии рост аст (аз «Бурҳон» ва «Баҳори Аҷам» ва «Рашидӣ»).
- САРҚАРДАГИ** سرکردگی ба маънии сардорӣ.
- САРИ** سرى ба маънии сардорӣ (аз «Бурҳон»).
- САРХУШИ** سرخوشي сурури нашъан шароб; ва ба маънии масти ба эътидол (аз «Бурҳон»); ва баъзе ба маънии ниммастӣ навишта.
- САРИБОЗОРИ** سرمازاري оворан бозор.
- САРҚОРИ** سرکاری ба маънии доруғай ва сарбароҳин қор ва мухторӣ ва эҳтимо ба саранҷоми амре (аз «Чароғи ҳидоят»).
- САРБАРОҲИ** سربراهي дурустӣ.
- САРБОБОИ** سربابائي ба маънии изҳори бузургӣ (аз «Шарҳи Гулкуштӣ»).
- САРИПАЙ//САРИ ПАИ** سرپي ба маънии сари по задан, ки ба хиндӣ тхукар гуянд.

САРГУШИ سرگوشی дар гӯши касе охишта сухан гуфтан.

САРБОРИ سرورى касе ки бор бар сар ниҳода бошад; ва ба маънии бори сар; ва ба маънии бори андак, ки бар болои бор гузоранд; ба арабӣ онро илова гӯянд (аз «Шарҳи Бӯстон» ва «Сироч»).

САРОИЛИ سرائيلي муҳаффафи исроилий; киноя аз Сомирӣ ва дигар кофирони Банӣ Исроил.

САРОБИЛИ سرابيلي хез ва муҳаннас (аз «Бурҳон»).

СИРКАПЕШОНИ سرکه پيشانی турушрӯ.

САРИИИ САҚАТИ سرى سقلى номи бузурге (аз «Мунтаҳаб»).

САРОВАРИ سرآوردى ба маънии гирдоварӣ (аз «Мусталаҳот»).

САРПАРАСТИ سرپرستى тимори ҳол кардан.

САРПОИ سرپاى ба маънии чимоъ (аз «Мусталаҳот»).

СУРМАИ СУЛАЙМОНИ سرمه سليمانى сурмае, ки чуғ ба чашм кашанд, маҳфиёти олам муояна кунанд (аз «Мусталаҳот»).

Фасли сини муҳмала маъа
зои муъчама

СИЗКО سزكا ба маънии ба шумо; чи сиз (билкаср) дар туркӣ ба маънии шумо ва лафзи ко муродифи калимаи бо; ва сиз дар авоҳири калимоти туркия барои нафӣ ояд, чунончи отсиз беасп (аз «Муайид» ва луғоти туркӣ).⁵¹

САЗОВУЛ سزاول ба маънии ҳосилкунанда; ва ин лафзи туркист.

СИЗИДА سزیده лоик ва сазовор.

СУСТРИШ سرست ريش ба маънии аҳмақ.

Фасли сини муҳмала маъа
тои муҳмала

СУТУРЛОБ سطرلاب ҳамон устурлоб, ки собиқ мазкур шуд.

САТВАТ ساتوت ба маънии қаҳр; ва ба маънии саҳт гирифтани ва ҳамла

бурдан (аз «Мунтаҳаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ»).

САТҲ سطح боми ҳар макон, ки бошад; ва ба истилоҳи илми ҳандаса он чи тӯдо арз дорад ва беумқ (аз шарҳи «Нисоб»).

САТИҲ سطح бар вазни фаъил; номи қалъае аз қилоъи Хайбар.

САТР سطر навиштан ва раста ва саф ва сатри китоб (аз «Мунтаҳаб» ва «Суроҳ»).

СИТАБР سيطبر муарраби ситабр (ستبر); ба касри аввал ва фатҳи тои фавқонӣ) ба маънии лук ва гунда ва гализ.

СУТЎЪ سطوع баланд шудан (аз «Мунтаҳаб» ва «Қашф»).

САТЛ//СИТЛ سطل ованде бошад мисли ташт аз биринҷ ё мис (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Мунтаҳаб» ва «Суроҳ» тоси дастадор.

Фасли сини муҳмала маъа
айни муҳмала

САЪДИ МУВАФФО سعد موفنا некбахтин бисъёр; ва номи ситораи Муштарӣ; ва низ навиштаанд, ки номи мардест, ки бисъёр босаодат ва вафо буд.

САЪД ВА АСМО سعد و اسما аввал номи ошиқ ва дувум номи маъшука, ки дар Араб будаанд.

САЪАТ//СИЪАТ ساعت фароҳӣ ва гунҷоиш (аз «Мунтаҳаб» ва «Суроҳ»).

СИЪОЯТ ساعت гаммозӣ ва бадгӯӣ (аз «Қашф» ва «Суроҳ»).

САЪДИ ЗОБЕҲ سعد ذابح манзили бисту дувум аз манозили Қамар; ва он ду ситора аст, ки миёни онҳо дури ба кадри як зироъ ва ба тарафи яке аз инҳо кавкабест хурд, ки онро гӯё меҳоҳад, ки забҳ кунад (аз «Мунтаҳаб»).

САЪД سعد ба маънии нек ва некбахтӣ; ва манзили бисту дувум аз манозили Қамар; ва он ду ситора аст бар ҳар ду саруни Ҷадӣ ва як ситораи дигар аст назди он ҳар ду ситораи мазкур, ки онро Шоти Саъд гӯянд, ба маънии гӯспанди ӯ, ки ин Саъд гӯё он гӯспандро забҳ мекунад. Ва ба ҳамин ҷиҳат онро

- Саъди Зобех гӯянд; ва номи подшоҳе; ва биззам (яъне суъд)* беҳи наботест, ки ба ҳиндӣ нагармутҳа гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Мунтаҳаб» ва ғайра).
- САЪДУССАЪУД** سعد السعود ситораи Муштарӣ; ва номи манзили бисту чаҳорум аз манозили Қамар.
- СУЪУД** سعود ситорагони босаодат мисли Зухра ва Муштарӣ ва Қамар; ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне саъуд)* манзили бисту чаҳорум аз манозили Қамар ва он се ситора аст хурд бар дунболи Чадӣ ва китфи Далв (аз шуруҳи баъзе кутуб маркум шуд).
- СУЪОД** سعاد номи зани маҳбуба, ки дар Араб будааст.
- СИЪР** سمر нархи ҳар шайъ, ки фурухта шавад (аз «Мадор» ва «Муайид»).
- САЪТАР** سعتр гиёҳест, ки ба зулфи хубон ташбеҳ кунанд ва фуқаро аз он нонхӯриш созанд ва хушк карда ба даво ба кор баранд; ва ба форсӣ овес гӯянд; ва дар кутуби тиб ба сод нависанд, то ба шаъир муштабеҳ нашавад (аз «Мунтаҳаб» ва ғайра).
- САЪДИ АКБАР** سعد اکبر Муштарӣ.
- САЪБИР** سمير оташи афрухта ва забонаи оташи сӯзон (аз «Мунтаҳаб»); ва дар «Латонф» номи табақаи чаҳорум аз ҳафт табақоти дузах.
- САЪТАРБОЗ** سعترياز зане, ки ба олати чармӣ бо зани дигар чимӯъ кунанд (аз «Бурҳон»).
- СУЪОЛ** سوال ба маънии сурфа (аз «Мунтаҳаб»).
- САЪДОН** سعدان номи мавзеъе аз Шервон.
- САЪДАИН** سعدين Зухра ва Муштарӣ.
- САЪФА** سفة қарҳа бошад, ки бар сар пайдо шавад; дар ибтидо бусуроти мутафаррика бошанд ва мутақарреҳ шаванд, баъдуху хушкреша шавад; ба ҳиндӣ ганҷ гӯянд.
- САЪИ** سمي ба маънии давидан миёни Сафо ва Марва ҳафт бор; ва ин ҳам аз лавозими ҳаҷ аст; ва шитоб кардан ва касби қор кардан (аз «Суроҳ»); ва маҷозан ба маънии кӯшиш; ва мардум аз беилтифотӣ ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне саъӣ)* гӯянд.
- САЪДИ** سعدى шоири маъруф, мансуб ба Саъд ибни Зангин подшоҳи Шероз ва номи эшон Муслиҳуддин аст.
- САЪТАРИ** سعتري ба маънии зане, ки ба олати чармин бо зани дигар чимӯъ кунад; ва маҷозан ба маънии шӯҳ ва бадкор (аз «Бурҳон»).
- Фасли сини муҳмала маъа
ғайни муъчама
- САҒАБ** سغب гуруснагӣ (аз шарҳи «Нисоб»).
- СУҒД** سغد замини нишеб, ки оби борон дар он чамъ шавад; ва номи шаҳрест наздики Самарқанд (аз «Бурҳон»).
- СУҒРОК** سغرات қадаҳи бузург; ва ба фатҳ (яъне сағрок)* пиёлаи май; ва ба маънии май низ омада; ва дар «Сироч» ва «Рашидӣ» навишта, ки сағрок (ба фатҳ) кӯзаи лӯладор; ва ин лафзи туркист.
- САҒБОН** سغبان ба маънии гурусна (аз шарҳи «Нисоб»).
- САҒБА** سغبه ба маънии фирефта ва чизе чарб (аз «Латонф»).
- САҒРИ** سغرى сахтруй ва бсхаёӣ (аз «Латонф»).
- СУҒЗИ** سغضى мансуб ба суғз; номи забоне аз чумлаи ҳафт забони форсӣ.
- Фасли сини муҳмала маъа фо
- СУФАҶО** سفها чамъи сафех, ки ба маънии нодон аст.
- СИФЕДОБ** سفيدآب усруби сӯхта ва оро баъзе мардум сифедаи кошко-рӣ гӯянд; зоҳиран саҳеҳ сифедаи косагарист, чаро ки аксар ба кори косагарон ва наққошон ва марҳам-созон меояд.
- СИФОРАТ** سفارت рисолат ва пайғамбарӣ (аз «Мунтаҳаб» ва «Суроҳ»).
- СИФЕДБАХТ** سفيدبخت хушнасиб ва некбахт.
- САҶОҶАТ** سفاجات фурумоягӣ ва беҳирадӣ ва сабукии ақл (аз «Баҳори

- Ачам» ва «Хиёбон» ва «Сурух» ва «Мунтахаб»).
- СУФТ** سفت сурух; ва билкаср (яъне сифт)* ба маънии китф ва дӯш (аз «Рашидӣ» ва «Кашф» ва «Муайид» ва «Мадор»); ва дар «Табахтурӣ» низ биззам (яъне суфт)* навишта; ва дар «Бурхон» биззам ба маънии дӯш; ва билкаср ситабр ва муҳкам ва дӯш; ва дар «Сироч-ул-луғот» аз «Фарҳанги Қавсий» нақл аст, ки суфт (биззам) ба маънии дӯш.
- СИФОҲ** سفاح ба маънии зино кардан; ва ба фатҳ ва ташиди фо (яъне саффоҳ)* ба маънии марди бисъёрато ва фасеҳи қодир бар суҳан; ва ба маънии хунрез; ва лақаби Абдуллоҳ ибни Муҳаммади аввал — халифа аз хулафои Аббосӣ (аз «Мунтахаб» ва «Сурух»).
- СИФОД** سفاد барчастанӣ нар бар мода, яъне чимоғи ҳайвонот ва баҳоним (аз «Мунтахаб»).
- СИФЕД** سفيد абяз (аз «Кашф» ва «Рашидӣ»).
- САФФУД** سفود ба маънии сих, ки онро бобзан низ гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Сурух»).
- СИФР** سفر китоб ва нома; ва билфатҳ (яъне сафр)* навиштан (аз «Мадор»).
- СИФЕДОР//СИФИДОР** سفيدار дарахтест, ки чӯбаш сифед бошад ва самар надорад ва шоҳаҳои нозук дорад, ки ба андак бод дар чунбиш ояд (аз «Сурурӣ» ва ғайра).
- САФИР** سفير расул ва пайк ва косид (аз «Мунтахаб»).
- СУФТАГУШ** سفته گوش ғулом ва каниз; ва ба маънии мутеъ (аз «Бурхон» ва «Сироч»).
- САФУФ** سفوف орди бехта мутлақан ва хусусан аз адвия (аз «Сурух» ва «Рисола»-и Ибни Ҳоҷ).
- САФҚ** سفك рехтани хун (аз «Мунтахаб»).
- САФҶОК** سفك хунрез ва қотил (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).
- САҶАРЧАЛ** سفرجل меван бихӣ, ки онро бех ва обӣ низ гуянд (аз «Мунтахаб»).
- СУФОЛ** سفال ованди гилӣ ва хазаф (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Бурхон» ва «Кашф»); ва дар «Чаҳонгирий» ба каср (яъне сифол)*; ва дар «Сироч» навишта, ки суфол (сифол) ба зам ва каср ҳар ду саҳеҳ бошад.
- СИФЛ//СУФЛ** سفل ба маънии пастӣ (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).
- СУФУЛ** سفول ба маънии пастӣ ва ба зер фуру шудан (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).
- САФОИН** سفائين чамъи сафина, ба маънии киштиҳо ва баёзҳо.
- СИФОҲОН** سفاهان номи шаҳр; ва номи пардае аз мусикӣ (аз «Кашф» ва «Муайид»).
- СУФЕН** سفيان номи ду кас аз уламони ҳадис.
- САФАН** سفن пӯсти дурушт аз моҳӣ ё наҳанг ва ғайра, ки бар қабзан шамшер васл кунанд, то гирифт хуб шавад; ва ба маънии сӯхони оҳанӣ; ва ба замматайн (яъне суфун)* чамъи сафина аст, ки ба маънии кишти бошад (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Сихоҳ»).
- СИФТИИ** سفئين бар вазни мискин; номи вилоте аз Туркистон (аз «Бурхон»).
- САФИНА КАРДАН** سفينه كردن зоҳир ва нумудор кардан (аз «Мусталаҳот»).
- СИФЕД ГАРДИДАН** ва **СИФЕД ШУДАН** سفيد گويدان و سفيد شدن нумудор ва нумоён ва ошкоро шудан ва муаззаз гардидан (аз «Чароғи хидоят» ва «Сироч» ва «Чаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот» ва «Бурхон»).
- СУФТҶА** سفته муарраби сафта, ки ба хиндӣ онро хиндуй гуянд (аз «Рисолаи муарработ»).
- САФИНА** سفينه баёзи ашъор ва киштии дарё.
- САФАҲ** سفه сабукии ақл ва нодонӣ (аз «Мунтахаб»).
- СИФЛА** سفله фурумоя (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мунтахаб»); ва низ соҳиби «Мунтахаб» ва «Кашф» ва «Сурух» навиштаанд, ки ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне сафила)*-ст ва чамъ аст, муфрад нест;

ва баъзе аз муҳаққикин навишта, ки **сафила** (ба фатҳи аввал ва касри фо) исми чамъ аст. Гоҳе ба чихати таҳриф ба касри аввал ва сукуни фо (яъне **сифла**)* низ истеъмоли кунанд. Ва дар «Комус» ба касри аввал ва сукуни дуввум ва фатҳи аввал ва касри дуввум (яъне **сифла** ва **сафила**)* ҳар ду гуфта ва ба лафзи **асофил**, ки далолат бар чамъият кунад, тафсир нумуда; ва аз «Ниҳоя»-и Чавзӣ мустафод мешавад, ки асл ба фатҳи аввал ва касри дуввум аст ва дар чамоат мустаъмал мешавад, аммо гоҳе ба таҳриф ба касри аввал ва сукуни дуввум низ меғуянд. Чун **фаъила** (ба фатҳи аввал ва касри сонӣ) аз авзони чамъ нест, зоҳиран ин аст, ки исми чамъ бошад. Ва дар «Хиёбон» навишта, ки ин лафз аз кутуби луғат ба касри аввал ва сукуни дуввум ва ба фатҳи аввал ва касри дуввум ҳар ду маълум мешавад, аммо ба маънии чамъ аст, лекин форсиён ба маънии муфрад истеъмоли кунанд.

СУФТА **سفتة** навъе аз пайкон; ва билфатҳ (яъне **сафта**)* коғази зар, ки ба хиндӣ хиндуй гуянд; ва ба маънии тухфа ва хадия низ; ва билкаср (яъне **сифта**)* ҳар чизи ситабр ва муҳкам, хусусан чома (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

СИФЕДМУҲРА **سفید مہرہ** ба маънии хармухран калон, ки ба хиндӣ санкх гуянд (ба фатҳи аввал).

СУФРА **سفرہ** дар араби тӯшадони мусофир; ва **маҷозан** ба маънии дасторхон, ки бар он таом чида бошад; ва ба форсӣ ба маънии макъад, ки маҳраҷи ғоит аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Сурурӣ» ва «Чароғи хидоят» ва «Мусталаҳот»); бидон ки чун **суфра**-ро, ки ба маънии дасторхон аст бо **суфра**, ки ба маънии макъад бошад дар талаффузи илтибос воқеъ шуда, боиси истикроти табоеъ гардид, лихозо **суфра**-ро, ки барои маънии дасторхон аст ночор ба фатҳ (яъне **сафра**)* муқаррар карданд ба чихати рафъи илтибос; ва барои маънии дигар ба зам (яъне **суфра**)* муайян дошта шуд, чунонки буд.

САФЕҲ **سفيه** бар вазни **фасеҳ**; нодон ва камақл (аз «Мунтахаб»).

СУФЛО **سفلی** ба маънии пасттар; ва ин муаннаси **асфал** аст; ва билкаср ва биззам ва касри лом (яъне **сифл** ва **суфлӣ**)* мансуб ба **сифл**, ки ба маънии пастист.

СИФЕДЧАШМИ **سفید چشمی** беҳаёӣ ва самоҷат (аз «Мусталаҳот»).

Фасли сини муҳмала маъа коф

СУҚМУНИЕ **سقمونیا** усоран дарахтест моил ба сабзӣ ва зардӣ, талхмаза (аз «Кашф» ва «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Музил» ва «Сурурӣ»); ва соҳиби «Баҳр-ул-ҷавоҳир» навишта, ки ба фатҳ (яъне **сақмуниё**)* аст (камо фил-«Мағриб» ва «Таҳзиб-ул-асмо»).

САҚҚО **سقا** магар ба истеъмоли форсӣ бидуни ҳамза, қасе ки об ғушондан пешан у бошад; ва ин синаи нисбат аст, чунонки **ҳаддод** ва **таббох** ва **саббоғ**.

САҚЛОБ **سقلاب** вилоятест аз Туркистон ба мунтаҳон билоди шимоли қариби Рум; мардуми он чо сурҳранг бошанд (аз «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Мадор»); ва биззам (яъне **Сақлоб**)* хатост.

САҚИРЛОТ ва **СИҚЛОТ** **سقرات و سقرات** банот, ки пашминаи маъруф аст; ва аз «Комус» манкул аст, ки **сиқлот** (билкаср) чомаи сӯф (аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Бурҳон»); ва дар «Сироч» навишта, ки **сақирлот** (ба фатҳ) чомаи сӯф; ағлаб, ки ин лафз туркӣ бошад.

СИҚОЯТ **سقايت** об додан (аз «Мунтахаб»).

САҚАНҚУР **سقنقر** ҷонварест аз ҳашаротуларз мисли сусмор, яъне мисли ғуҳ; ғушти ӯ бағоят мукаввӣ боҳ аст (аз «Бурҳон»).⁵²

САҚУТАР **سقوطر** номи қазирае, ки сабир он чо хуб бошад.

САҚР **سقر** чарғ, ки мурғи шикорист; ва ба фатҳатайн (яъне **сақар**)* ба маънии дӯзах (аз «Мунтахаб»).

САҚТ **سقا** мурдани чаҳорпоя; ва ба касратайн ва ба касри аввал ва сукуни сонӣ (яъне **сиқит** ва **сиқт**)* бачаи нотамоми аз шикам уфтода; ва ба фатҳатайн (яъне **сақат**)* ха-

то кардан дар китоб ва дар ҳисоб (аз «Латонф»); ва дар «Мунтахаб» билкасп, бачаи нотамоми аз шикам уфтода; ва ба фатҳатайн, он чи уфтода бошад аз чизе; ва матоъи забун ва сахву ғалат дар ҳисоб ва навиштан; ва дар «Мадор» ба фатҳатайн, мурдани чаҳорпоя, хусусан мурдани аспу хар; ва дар «Хиёбон» навишта, ки сақат (ба фатҳатайн) дар асл ба маънии ғалат ва хатост ва ба маҷоз ба маънии бад гуфтан мустаъмал аст.

СИҚЛОТ ва **САҚИРЛОТ** سقلاط و سقراط чомаи сӯф, ки дар урф онро банот гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Бурҳон»).

САҚРОТ سقراط номи ҳакиме (аз «Бурҳон»); ва сохиби «Мадор» аз «Сикандарӣ» ҳамин нақл карда.

СИҚОЛ سقال дар туркӣ риш, ки ба араби маҳосин ва лиҳя гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Муайид»).

САҚҚОИ НИЛ سقاي نيل киноя аз абр; чаро ки назди ҳукамо пайдоиши абр аз бухороти дарьёст. Гӯё ки абр саққоест, ки аз дарьё об меорад ё он ки абрро саққои нил аз он гуфта, ки бориши абр ба рӯдҳо об мерасонад ва мучиби зиёдати оби рӯд мегардад.

СУҚМ//САҚАМ سقم ба маънии беморӣ (аз «Мунтахаб»); ва дар «Суроҳ» билфатҳ (яъне сақм)*.

САҚИМ سقيم бемор ва маҷозан ба маънии чизи нокис низ меояд.

САҚОМ سقام беморӣ; ва ба қасри аввал (яъне сиқом)* ба маънии беморон; дар ин сурат *чамъи сақим* аст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

САҚЛОТУН سقلاطون ба маънии сақирлот, ки дар урф онро банот гӯянд; ва он порчаест, ки дар баъзе ҷазоир аз пашм бофанд; ва ба маънии ранги қабуд ҳам навиштаанд (аз «Бурҳон»).

САҚАТФУРҶШОН سقافورشان қасоне ки меваи уфтодаро бардошта арзон фурушанд; киноя аз шоироне, ки алфозу маонии сахл ва уфтода ва мубтазал дар ашъор банданд.

САҚҚОИ МУРҶОН سقاي مرغان ҳавосил ба лиҳози калони ҳавсалаи ӯ, гӯё ки ҳавсалаи ӯ ба манзалаи

машки уст; ва дар «Мунтахаб» навишта: мурғест, ки дар зерин гулу об нигоҳ медорад.

САҚАТЧИН سقاي چين резани ҳар чиз чамъоварианда (аз «Мусталаҳот»).

САҚИҚА БАСТАН سقايه بستن киноя аз ҳарфҳои дурӯғ бастан (аз «Мусталаҳот»).

СУҚТА سقته порое, ки аз чизе биюфтад; ва ба маънии пораи абр ва чизе ки соқит шавад аз шайъ (аз «Латонф»); ва дар «Мунтахаб» ба фатҳ (яъне сақта)* лағзидан ва уфтодан.

СИҚОЯ سقايه паймони об ва зарфе, ки дар он об хуранд ва ҷои об (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Мусталаҳот»); ва он ки дар масоҷид хизонаи об мебошад, бояд ки онро сиқоя гӯянд; ва ин ки мардум сақова (ба фатҳи аввал ва вов) гӯянд, хато бошад.

САҚИФА سقايه саҳеҳ аст ва авом, ки ба ҷои сн шугуфа гӯянд хатост, ҷунонки сухани дурӯғро гӯянд: фулонӣ шугуфа бастааст; ва ҳақиқаташ ин аст, ки сақифа айвоне бувад пинҳон, ки араб барон машвараҳои ботил дар он чамъ мешуданд; ва маҷозан машвара ва сухани беҳударо гӯянд (аз «Мунтахаб»).

САҚСАТА سقايه зиёдагӯӣ ва чизҳои ваҳмӣ.

САҚАТИ سقايه мансуб ба сақатфурушӣ, яъне хурдафурушӣ; ва лақаби яке аз авлиё, ки эшонро Сарийи Сақатӣ гӯянд (ба фатҳи ҳар ду син ва таҳриф ба рои муҳмала; аз «Лубб-ул-албоб» ва ғайра).

Фасли сини муҳмала маъа
кофи араби ва форсӣ

СИҚБО سقبا навъе аз ош аст, ки аз булғури гандум ва сиркаву набот ва гушту кишмиш созанд (аз «Бурҳон»).

СУҚНО سقني ба маънии суқунат ва сокин шудан ба ҷое; ва ба маънии бошандаи хона (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

САҚУБО سقوي номи марди тарсо (аз «Муайид»).

САКОРО//СУКОРО سكارى мастон (аз «Мунтахаб»).

САКАРОТ سكرات бешуурӣ ва беҳушихо ва таклифе, ки вақти марг бошад (аз «Муайид» ва «Кашф»).

СУКУТ سكوت хомӯшӣ (аз «Кашф»).

САҚИНАТ كينت бар вази ғанимат; ба маънии ором ва осоиш ва оҳистагӣ (аз «Кашф» ва «Суроҳ»).

САҚАНОТ سكنات *зидди* ҳаракот; ин *ҷамъи* сакна аст, ки (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) ба маънии сукун ва истикомат бошад, чунонки дар «Мунтахаб» аст.

СУГУСТ سگست ба маънии инкитӯ; ва бесугуст ба маънии беинкитӯ (аз «Латоиф»).

САГИ КИСТ كيت سگ ба маънии кист ва чикора аст (аз «Чаҳор шарбат»); ва баъзе навишта саги кист яъне ҳимоятдори кист.

СУКУНЧ//САКУНЧ سکنچ гандадаҳан, яъне касе ки аз даҳони ӯ бадбӯ ояд (аз «Кашф» ва «Сироч» ва «Мадор» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

СИКБОЧ سباج *муарраби* сикбо, ки навъе аз ош аст, ки аз сирка ва биринҷ ё булғур созанд (аз «Латоиф»).

СИҚАИ РОИЧ سقا رائج таронае бувад, ки харғиз аз усул ва парда берун наравад (аз «Шарҳи Гулкушти»).

СУҚҚАР سقر *муарраби* шаккар, ки таомро бад-он ширин кунанд; ва ба зами аввал ва сукуни коф (яъне суқр)* ба маънии мастӣ ва нашъа (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

СИҚАНДАР سکندر номи подшоҳе машҳур аз Рум; ва баъзе уро Зулқарнайн медонанд; лекин Зулқарнайн Ақбар, ки Хизр дар замонӣ ӯ буданд, дигар аст; ва баъзе гӯянд, ки ӯ Фиридун буд; ва ба маънии сиқандарӣ ҳурдани асп, яъне ба сар даромадани асп (аз «Бурҳон»).

САҒСОР سگار мисли сағ, яъне бад ва палид.

СИҒЗ سگز кӯхест аз Зобулистон мобайни Қач ва Макрон ва даръёи Синд аз паҳлуи он мегузарад (аз

«Бурҳон»); **Сигзӣ** мансуб ба он аст; ва **саққиз** (ба фатҳи син ва ташдиду касри кофи арабӣ) дар туркӣ номи адади ҳашт, ки ба арабӣ онро самония ва ба хиндӣ атх гӯянд.

СИГОЛИШ سگالش фикру андеша ва машвара; ва ин лафз ба кофи арабӣ ва форсӣ ҳар ду омада (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).

САҚКОК سگاك ба маънии оҳангар; чи сакк (билфатҳ ва ташдид) ҳалқай оҳанро гӯянд; ва ба маънии касе ки бар дираму динор⁹ сикка занад; ва ба зами аввал ва таҳфифи коф (яъне суқок)* ҷавфе ки миёни осмону замин аст (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» ба маънии ҳавое ки миёни замину осмон аст; ва Юсуф ибни Моноъ дар «Шарҳи Нисоб» ба маънии бод навишта.

СУКСУК سگك аспӣ камрафтор, ки роҳвор набошад; ва номи дараҳтест, ки оташи ҷуби он дер бимонад (аз «Латоиф» ва «Мусталаҳот»).

СУК(К) سك навъе аз хушбӯӣ, ки мураккаб бошад; ва билқаср ва таҳфифи кофи арабӣ (яъне сик)* дар форсӣ ба маънии сирка; ва билфатҳ ва кофи форсӣ (яъне sag)* номи қавме аз турк (маънии аввал ва сонӣ аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб»).

СИГОЛ سگال ҳаёл ва андеша (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

СУКУН سکون ором (аз «Муайид»).

СУҚҚОН سگان бошандагон; ва ин *ҷамъи* сокин аст; ва ба маънии дунболаи киштӣ (аз «Кашф» ва «Мусталаҳот» ва «Суроҳ» ва «Хиёбон»).

СИҚАНҶУБИН سگنجبين *муарраби* сикангубин; ва ин мураккаб аст аз сик, ки (ба касри аввал ва сукуни кофи арабист) ба маънии сирка ва аз ангубин, ки (ба зами кофи форсӣ) ба маънии шахд аст; ва ин таркиби замонаи собик аст. Ва фӣ замониро ба ҷои шахд канд ё шақари сифед дохил мекунанд. Ва дар лафзи сиканҷубин зами ҷим аз «Кашф» ва «Муайид» ба субут расида.

СИҚКИН سگين ба маънии корд (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

СИКОХАН **سكاهن** ранге бошад сиёҳ, ки онро аз **сирка** ва оҳан созанд; чи **сик** (ба касри син) ба маънии сирка бошад ва оҳан маъруф (аз «Бурхон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Мадор»).

СИГОЛИДАН **سكاليدن** андеша қардан ва қасд қардан (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон»).

САКАН **سكن** унс ва улфат; ва ҳар чи ба вай ором гиранд, чун зану фарзанд; ва номи марде; ва ба фатҳи аввал ва сукуни дуввум (яъне **саки**)* бошандагони хона (аз «Ла-тоиф» ва «Суроҳ»).

СИКАНДАРИ ХҶРДАН **سكندرى خردن** ба сар даромадан; чи **сикандар** ба забони румӣ сарро гуянд (аз «Мусталаҳот»).

СИККА БАР ЗАР ҚАРДАН **سكه بر زردن** мувофиқи гуфта ба амал овардан (аз «Мусталаҳот»).

СИКУ **سكو** чӯбе бошад панҷшоҳан дастадор, ки бад-он хирман ва ғаллаи кӯфта гардонанд ва гоҳе ба бод диҳанд, то аз коҳ чудо шавад; ва ба маънии ғаллаафшон, ки ба хиндӣ чҳаҷ гуянд, (аз «Бурхон» ва шарҳи «Нисоб»).

СУКОЧА **سكاجه** шакле муҳиб, ки ода-мӣ аз он ба хоб метарсад ё пиндор-рад, ки касе гулӯи ман меафшорад; ва ба арабӣ кобус номанд (аз шу-рӯҳи «Нисоб» ва «Бурхон»).

САКАНА **سكنه** бошандагон; ва ин **ҷамъи сокин** (аз «Мунтаҳаб»).

СУКАЙНА **سكينه** номи духтари ҳаз-рати имом Ҳусайн разияллоҳу ан-ху (аз «Мунтаҳаб» ва «Қашф»); ва ба фатҳи аввал ва касри коф (яъне **сакина**)* ором ва осоиш ва охиста-гӣ; ва номи духтар ҳам ба фатҳ омада.

СИККА **سكه** кӯча ва маҳалла ва бо-зор ва раста; ва ба маънии оҳан, ки бад-он бар симу зар нақш ку-нанд (аз «Мунтаҳаб»).

САКТА **سكته** маразест, ки ҳиссу хара-кат дар ин зоил шавад ва мариз чунон нумояд, ки мурдааст; ва низ дар Қуръон хондан бозмондан; ва навъе аз харфҳо, ки онро **ҳои сакта** гуянд; ва дар истилоҳи шуаро он ки дар вазн андаке таваккуф бо-

шад, ки қабех нумояд ва дар баъ-зе ҷо малех пиндоранд (аз «Мунта-ҳаб» ва «Латоиф»).

СИКИЗА **سكيزه** ба маънии барҷастан ва лағад андохтан ва ғалтидан (аз «Бурхон» ва «Латоиф»).

СУҚУРРА **سكوه** косаи гилӣ, ки хурд бошад; ва **усқарра** (ба зиёдати алиф) низ омада (аз «Латоиф»).

САГИ ҒАРҶА **سگ غرچه** ба маънии саги забун ва бечуръат; ва дар «Шарҳи Хоконӣ» ба маънии саги саҳронишин.

САГАКИ ВОЖУНА **سكك واژونه** номи дов аз куштӣ.

САГҶОНӢ **سگچانى** саҳтҷонӣ ва ҳарис будан.

САГЗӢ **سگزی** соҳиби «Қашф» навиш-та, ки (ба фатҳи аввал ва сукуни кофи форсӣ ва зои муъҷама) номи кӯҳи Рустам; ва забоне аз ҳафт за-бони форсӣ; ва дар «Сироч» навиш-та, ки **Сигзӣ** (билқаср ва кофи фор-сӣ ва зои муъҷама) ба маънии Сис-тон, чи Систонро Сигзистон гуянд; ва навиштаанд, ки таваллуди Рус-там дар он ҷо шудааст.

СИККА ХҶРДАНИ ДАҶВО **سكه خردن داجوى** нақши дуруст нишастан (аз «Мусталаҳот»).

СИККАИ МАРДИ **سكه مردى** ғайрат ва ҳамият ва обрӯ; ва баъзе **киноя** аз лиҳя гуфтаанд; ва баъзе **киноя** аз олати рӯчулият навишта.

СИКАНДАРИ **سكندرى** ба сар дарома-дани асп.

САГАКӢ **سگكى** дов аз куштӣ, ки ҳар ду дасти ҳар ду ҳариф дар қор на-бошад ва поҳоро ҳар ду ҳариф бо ҳам банд карда ҳар яке ба сӯи худ кашанд, мисли банд шудани саг бо мода (аз «Шарҳи Гулкуштӣ»).

Фасли сини муҳмала маъа лом

СУЛЛО **سلا** хори хурмо (аз «Су-роҳ»).

САЛВО **سالى** номи мурғе, ки онро сумоно гуянд ва ба форсӣ будана номанд ва ба хиндӣ патер хонанд (аз «Мунтаҳаб»).

САЛМО سلمى номи зане маъшука, ки дар Араб будааст; ва *маъозан* ҳар маъшукро гуянд (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»); ва ин исмиро гоҳе ба алиф (سما) ҳам менависанд.

САЛБ سلب рубудан ва нест кардан; ва ба фатхатайн (яъне салаб)* рубудан ва рубудашуда; ва пӯсти хайвон; ва навъе аз либоси дурушт, мисли чавшан ва хафтон, ки ба рӯзи чанг пӯшанд (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Бахр-ул-ҷавохир»).

САЛОБ سلاب чомаи мотам (аз «Мунтахаб»).

СУЛАҲФОТ سلافت ба маънии боха, ки ба хиндӣ қачхва гуянд (аз шуруҳи «Нисоб»).

САЛОСАТ سلاست нарм ва осон ва ҳамвор шудан ва равонӣ; ва ба истилоҳ равонии қалимот ба суҳулағ ва осонӣ, ки дар он алфози сақил набошад.

СИЛОҲДАСТ سلاحت марди сипоҳӣ, ки силоҳдор бошад.

СУЛОМИЕТ سلاميات ҷоҳон беҳи нохун; ва дар «Мунтахаб» ва «Суруҳ» навишта устухонҳои ангуштони дасту по.

САЛТАНАТ سلطنت дароздастӣ ва дароззабонӣ; ва ба маънии қаҳр ва ғалаба (аз «Мунтахаб» ва «Хиёбон»).

СУЛТ سالت ба маънии ҷав, ки ғаллаи маъруф аст (аз шуруҳи «Нисоб»).

САЛВАТ سالت ба вазни раҳмат; беғамӣ ва ором ва хушӣ; ва ба маънии тасалли (аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ» ва «Латиф»).

СУЛОЛОТ سلاوت *ҷамъи* сулола ва маънии он дар охири ҳамин фасл мастур аст.

САЛОМАТ سلامت бегазанд шудан ва беайб шудан ва раҳой ёфтан (аз «Суруҳ»); ва дар муҳовараи форсӣ ин масдар ба маънии мафъул бисъёр меояд, ба маънии мусаллам; ва саломатӣ назди баъзе дуруст набошад, чаро ки саломат худ масдар аст, ҳоҷат ба ёи масдарӣ надорад (аз «Музил» ва баъзе тасонифи Хони Орзу); ва дар «Баҳори Лҷам» ва «Хиёбон» навишта, ки зо-

битан форсиён аст, ки дар охири баъзе калимот ёи зоид лоҳиқ кунанд, хоҳ исми ҷомид бошад, хоҳ масдар, хоҳ форсӣ бошад, хоҳ арабӣ, чун: *армағон* ва *армағонӣ*; ва *фулон* ва *фулонӣ*; ва *қурбон* ва *қурбонӣ*; ва *нуқсон* ва *нуқсонӣ*; ва *ҷараён* ва *ҷараёнӣ*; ва *халос* ва *халосӣ*; ва *фузул* ва *фузулӣ*; ва *саломат* ва *саломатӣ*; ва *Саломат* номи зане маҳбуба аз Араб.

СИЛОҲ سلاح олае, ки бад-он чанг кунанд (аз «Қашф»).

СИЛЕҲ سليح имолаи силоҳ.

САЛЛОҲ سلاح маънии пӯсткан (аз «Латиф» ва «Мунтахаб»).

САЛҲ سلخ пӯст қандан; ва ба маънии рӯзе ки дар шом он ҳилол дида шавад. Ва вачҳи тасми он ки салх дар луғат берун овардани ғуспанд аз пӯст бошад. Чун дар он рӯз моҳ аз зери шуоъи офтоб берун меояд, лихозо рӯзи мазкур ба ин исм мусаммо гашт (аз «Рисолаи илми нучум», ки бағоят муътабар аст, навишта шуд).

СИЛАҲШҶР سلحشور касе ки варзиш ва истеъмоли силоҳ бисъёр кунанд; чаро ки ин мураккаб аст аз *силаҳ*, ки *муҳаффафи* силоҳ бошад ва аз лафзи *шӯр*, ки муштак аз *шӯридан* бошад; ва маънии *шӯридан* бо ҳам задани ҷизҳо ва истеъмол ва варзиш кардан (аз «Баҳори Лҷам» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва «Сироч»).

САЛИС سلس равон ва ҳамвор (аз «Мунтахаб»).

САЛАФ سلف даргузаштан; ва ба маънии пеш ва пешинагон ва обову аҷдод ва ғузашта; ва билқаср (яъне *силф*)* шавҳари хоҳари зан, яъне шавҳарони хоҳарони ҳар як мар дигареро силф бошад; ба форсӣ ҳамзулф гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Сурурӣ»).

САЛОҲИФ سلاحت ба маънии бохаҳо; ва ин *ҷамъи* сулаҳфот аст.

СУЛОФ سلافت он чи аз ангур қақад пеш аз фишордан; ва ба маънии шароб (аз «Мунтахаб»).

СИЛҚ سلق чуқандар, ки тарқориест маъруф мушобех ба шалғам (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).⁵³

- САЛЧУК** سلچوق номи марде, ки пада-ри калони подшоҳони Салчуқ аст, аввали эшон маъруф Туғрилбег ибни Микоил ибни Салчуқ аст (аз «Сироҷ»).
- СУЛОҚ** سلان сурх ва ғализ шудани палаки чашм (аз «Худуд-ул-амроз»).
- САЛМАК** سلمك овоза аст аз ҷумлаи шаш овозан мусикӣ; ва он шаш овоза ин аст: Шаҳноз ва Гардония ва Гавашт ва Моя ва Наврӯз ва Салмак (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»); ва дар «Мадор» ва «Сурурий» навишта, ки номи пардаест аз мусикӣ.⁵⁴
- СИЛК** سلك риштаи марворид ва ғайра; ва билфатҳ (яъне салк)* даркашдан чизеро дар чизе (аз «Суроҳ»).
- САЛОК** سلاك бар вази ҳалок; шӯшаи тило ва нукра (аз «Бурҳон»); авоми Ҳинд онро салаҳ гӯянд.
- САЛИК** سلك ба маънии мунсалик ва чизе ки дар чизе кашида шуда бошад (аз «Мунтахаб»).
- СУЛУК** سوك роҳ рафтани некравӣ қардан дар умурот; ва ба истилоҳи сӯфиён талаби тақарруби ҳақ таоло.
- САЛ(Л)** سل дар арабӣ баркашидани шамшер ва қорд ва ҷуз он; ва ба истилоҳи атиббо буридани рағро гӯянд; ва билқаср (яъне сил)* он ҷи берун кашида шавад аз чизе; ва ба маънии нутфа ва номи мараз; ва дар форсӣ навъе аз киштӣ, ки аз ҷубу най бар ҳам банданд; ва яке аз аслиҳа ва он найзан кӯчак бошад, ки ба ҳиндӣ онро сел гӯянд (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Бурҳон»).
- САЛОСИЛ** سلال ба маънии занҷирҳои оҳан ва ғайра; ва ин *ҷамъи* силсила аст (аз «Мунтахаб»).
- САЛСОЛ** سلال оби ширин ва хушғувор ва оби софӣ (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Қашф»).
- САЛСАБИЛ** سلسيل бар вази занҷабил; номи чашмаест дар биҳишт; ва ба маънии қизи нарм ва хушғувор ва шароб (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).
- САЛИЛ** سائل фарзанд ва бача (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).
- САЛҚУЛ** سالق калмаи туркист, ба маънии дасти чап; сал (билфатҳ) ба маънии чап ва қул (биззам) ба маънии даст.
- САЛОМОН** ва **АБСОЛ** سلامان و ايسال номи ошиқу маъшук; ва номи китоби қиссаи эшон аз Ҷомӣ.⁵⁵
- САЛИСАЛБАВЛ** سلس البول маразе ки бавл беирода хориҷ шавад (аз «Худуд-ул-амроз»); ва қасе ки бавлро забт натавонад; ва ба фатҳатайн (яъне саласалбавл)* маразест, ки бавл беирода берун меояд (аз «Мунтахаб»).
- САЛОЛИМ** سلام номи қалъае аз қилоъи Хайбар (аз шарҳи «Нисоб»).
- САЛОМ** سلام дар арабӣ ба маънии гардан ниҳодан ва бегазандагӣ ва беайбӣ ва салом гуфтан ва номест аз номҳои ҳақ таоло (аз «Мунтахаб» ва ғайра); ва дар форсӣ салом бар вази қалом, ба маънии садҳазор, ки ба ҳиндӣ лақх гӯянд; ва дар «Сироҷ-ул-луғот» аз китоби «Дабистон» нақл кардааст, ки мартотиби аъдод назди форсиён бад-ин гуна аст: як, даҳ, сад, ҳазор, салом, яъне садҳазор; ва сад саломро шумор гӯянд ва сад шуморро ашмор ва сад ашморро рода ва сад родаро арода ва сад ародаро рор ва сад рорро рориорро гӯянд.
- САЛИМ** سليم дуруст ва соҳибсаломат ва марди содадил; ва аҳмак; ва моргазида; ва ба ин маънӣ аз рӯи тафазули нек аст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Ҳиёбон»).
- САЛИМ** سليم номи писари бузурги Фиридун; ва билқаср ва фатҳ ва ба фатҳатайн (яъне силм, салм ва салам)* лавҳи атфол (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирий»); ва ба фатҳатайн (яъне салам)* дар арабӣ номи даррахтест; ва низ навъе аз байъ аст; ва он додани баҳои чизест боёро пеш аз тайёр шудани он чиз ба ҳафт шароити шаръия: аввал чинс, ҷунончи гандум ё ҷав ё нуҳуд; дуввум навъ, ҷунончи сурх ё сифед; сеvvум кадр, ҷунончи як ман ё ду ман; чаҳорум васф, ҷунончи қисми аввал ё қисми дуввум, обдода ё ғайри обдода, пок аз олоиш ё ғайри пок аз олоиш; панҷум аҷал, яъне ваъда, ҷунончи бист рӯз ё як моҳ; шашум ҷои таслим, яъне ма-

кони расонидани чинси мукаррара; ҳафтум раъсулмол, яъне таъйин кардани маблағ, чунончи даҳ рупия ё бист рупияро. Ва ба замми аввал ва ташдиди ломи мафтӯҳ (яъне суллам)* ба маънии нардбони чӯбин; ва ба касри аввал ва сукуни лом (яъне силм)* ба маънии сулҳ ва ошӣ; ба ин маънӣ низ арабист (аз «Кашф» ва «Латиф» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

САЛЧАМ سلجم муарраби шалғам; ба шини муъчама (яъне шалчам)* ҳа-тост, чаро ки дар таъриб шини муъчама ба муҳмала бадал меша-вад (аз «Рисола»-и Ибни Ҳоҷ).

САЛ ҚАРДАН سل کردن равои кардан.

СУЛТОН سلطان ба маънии воли ва ҳуҷҷат ва қудрат (аз «Мунтахаб»).

САЛМОН سلمان номи шоире машҳур, ки ўро Салмони Соваҷӣ гӯянд; ва номи яке аз асҳоби расулulloҳ сал-лаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва сал-лама, ки ўро Салмони Форсӣ гуф-тандӣ (аз «Муайид»).

САЛВ//СУЛУВ(В) سلو хурсанд шу-дан ва зоил шудани андӯҳ ва фа-ромуш кардан.

САЛОМИ ТАРОЗУ سلام ترازو майли кафзаи тарозу ба ҷонибе, ки чинс бошад (аз «Мусталаҳот»).

СИЛСИЛА سلسله ба маънии занҷири оҳан ва тидову нуқра ва ғайра; ва номи китоб (аз «Мунтахаб»); ва маҷозан ба маънии насл ва авлод ва қаробат; ва ҳам ба маънии тар-тиб ва асомии пирони тариқат то ба исми яке аз номварони аҳли ра-шод.

СУЛОЛА سلاله он чи берун кашида шавад аз чизе; ва нутфа (аз «Мун-тахаб» ва «Суроҳ»); ва ба маънии бача ва тифли сағир (аз «Шарҳи Мақомоти Ҳарирӣ»); ва дар «Кашф» маҷозан ба маънии хулоса.

САЛИҚА سليقة сиришт ва табиат (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

САЛАФА سلفه гузашташуда ва гу-заштагон; ва биззам (яъне сулфа)* ноштошикан (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

САЛЛА سله дар туркӣ сабад ва зан-бил; ва баъзе навиштаанд, ки ба маънии зарфе, ки ба ҳиндӣ онро

патара гӯянд (аз «Кашф» ва «Бур-хон» ва «Латиф» ва «Муайид»).

СИЛОҲИ سلاح ба маънии сипоҳӣ.

САЛЛОҲИ سلاح پست барқандан; ба зиёдати ёи масдарӣ бар саллоҳ, ки сиғаи нисбат аст аз салх, ки ба маънии пӯст қандан бошад.

Фасли сини муҳмала маъа мим

САМО سما ба маънии осмон; ва лаф-зи само маъхуз аз сумувв аст, ки ба маънии баландӣ бошад («Шар-ҳи Нисоб» аз Юсуф ибни Монеъ).

САМИРО سميرا номи мавзеест дар роҳи Маккаи муаззама (аз «Бур-хон»).

СУМОНО ساماني мурғест, ки онро салво низ гӯянд (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»); ва ба ҳиндӣ батер гӯянд.

САМОАТ سماعت ба маънии шунидан.

САМОҶАТ سماعت ба маънии зиштӣ ва айбнокӣ (аз «Мунтахаб»).

САМОҶАТ سماعت чавонмардӣ (аз «Кашф» ва «Мунтахаб»); чи самҳ дар луғат ба маънии саҳл аст; то чизеро саҳл нагиранд бази он душ-вор мебошад. Пас чавонмардӣ саҳл гирифтани модро дар зимн дорад; ва самоҷат ба маънии саҳл гирифт-тан ва игмоз кардан низ омада.

СУМЪАТ سمعت шунаводани амали хайри худро ба мардум, чунонки риё нумудани афъоли ҳасана, то маро нек пиндоранд (аз «Мунта-хаб»).

СУМРАТ سمرة гандумгунӣ (аз «Мун-тахаб»).

САМТ سمت роҳи рост ва равиши не-кӯ ва қасд ва оҳанг ва сурат ва хайъат ва ҷониб; ва ба касри син ва фатҳи мим (яъне симат)* дор ва нишон ва нақш (аз «Қомус» ва «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Ҳалли луғот» ва «Зубдат-ул-фавоид»).

СИМОТ سمات равишҳои некӯ ва су-ратҳо ва ҷонибҳо; ва ба ин маънӣ ҷамъи самт (билфатҳ); ва ба маъ-нии доғҳо ва нишонҳо ҷамъи симат аст (ки ба касри аввал ва фатҳи мим бошад).

САМИЧ سمج ба маънии бад ва нохуш ва зишт ва бадмаза (аз «Мунтахаб»).

СУМЧ ва **СУМЧА** سمج و سمجة таҳхона, ки зери замин созанд ва говону гўспандонро дар он ором диҳанд (аз «Латоиф»).

САМОҲ سماح ҷавонмардӣ ва бахшидан (аз «Латоиф»).

СИМОХ سماح сўрохи гўш (аз «Баҳрул-ҷавоҳир»); ва ин лафз ба син ва соди муҳмала ҳар ду омада.

САМАРҚАНД سمرقند *муарраби Самарқанд*; соҳиби «Муайид» ва «Қашф» навиштаанд, ки дар «Таворихи Табарӣ» маркум аст, ки Самар номи подшоҳе ва канд ба забони туркон шаҳро гўянд; ва маънии таркиби он шаҳри Самар аст, тамма каломухумо. Ва Ибни Халлиқон дар «Таворих»-и худ ва Шарешӣ дар «Шарҳи Мақомоти Ҳарирӣ» навиштаанд, ки ганд (ба кофи аҷамӣ) ба маънии хароб ва Самар номи подшоҳ шаҳреро хароб карда буд, лиҳозо он шаҳро Самарганд гуфтандӣ. Ҳоло муарраб карда Самарқанд гўянд. Ва соҳиби «Рашидӣ» навишта, ки дар асл Шамарқанд (ба шини муъҷама), зеро ки Шамар ибни Яқш ибни Абраҳа бо аҳли мадинаи Суғд ҷанг нумуда ва баъди фатҳ қардан мадинаи Суғдро вайрон карда, шаҳр аз сари нав таъмир нумуда, Шамарқанд ном ниҳод; ва канд дар лугати Мовароуннаҳр ба маънии шаҳр ва қария бошад.

САМИЗ سميد ба маънии нони сифеди майда.

САМУР سمور номи ҷонварест аз қисми рўбоҳ, ки пўсташ сурхи моил ба сиеҳӣ ва тирағӣ бошад; аз пўсташ пўстинҳо созанд; ва пўсти хайвони мазкурро низ самур гўянд (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Латоиф» ва ғайра); ва дар «Баҳрул-ҷавоҳир» ба фатҳи аввал ва ташдиди мим (яъне саммур)*.

СИМНОР سمنار номи меъморе, ки ба ҳукми Нуъмон ибни Манзари подшоҳ барои Баҳроми Гўр қасри Хаварнақ сохта буд ва баъди тамом шудани он қаср Нуъмон меъмори мазкурро аз болон он қаср ба зер

андоخت, то мислаш ба ҷои дигар насозад. Ва ба арабӣ Синиммор (ба қасратайн ва тақдими нун бар мими мушаддад) гўянд (аз «Муайид» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیر»).

САМАНДАР//САМАНДИР//САМАНДҶУР سمندر ҷонваре бошад ба шакли муши бузург, ки дар оташкада пайдо мегардад. Чун аз оташ берун меояд мемирад. *Муҳаффафи сомандар*, чи сом ба маънии оташ ва андар калимаи зарфият (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیر» ва «Қашф» ва «Латоиф»); ва баъзе навишта, ки ҷонварест пардор, ки дар оташ намесузад.

САМАР سمر афсона; ва гоҳе маҷозан ба маънии сухан (аз «Қашф» ва «Мунтахаб»).

САММУЛҶОР سم الفاجر навъе аз захр аст ва он санге бошад сифед ва зарду сурх низ, ки ба ҳиндӣ санҷия гўянд; ва маънии лафзии он захри муш аст, чи самм ба маънии захр ва ҷор мушро гўянд; ва авом аз ғалати сунбулқор гўянд (аз «Мунтахаб»).

СИМСОР سمار лафзи арабист, ба маънии даллол; ва дар урф он ки аҷноси мухталифан мардум фўрўшад (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

САМТУРРАЪС سم التراب ба маънии ҷониби сар; ва аксар аз ин лафз миёни фалак, яъне васатуссамо мурод бошад. Чи инсонро қочаки сари худ муҳозии васати осмон маълум мешавад.

СИМТ سمط марворид (аз «Мунтахаб»); ва дар «Суроҳ» ба фатҳ (яъне самт)*.

СУМУТ سموط риштаҳои марворид (аз «Мунтахаб»).

САМУЛҲИЕТ سم الخياط сўрохи сўзан.

СИМОТ سماء ба маънии саф ва дастурхон ва суфра ва қатор (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мадор» ва «Сурурӣ» ва «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Хиёбон» ва «Суроҳ»).

САМОЪ سماع шунидан; ва ба маънии раксу суруд ва ваҷд маҷоз аст (аз «Латоиф» ва «Баҳори Аҷам»); ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ба фатҳ (яъне самоъ)* ба маънии шу-

нудан; ва дар «Мадор» ба фатх, шунидани суруд; ва дар «Сурури» билфатх, ба маънии суруд; ва сохиби «Қашф» навишта, ки ба фатх мутлақ шунидан; ва ба касри аввал (яъне **симоъ**)* дар форсӣ ба маънии хоси суруд шунидан; ва *мақозан* ба маънии ваҷд ва ҳолати машоих низ; ва дар шеъри Ҳоҷа Ҳофиз ба маънии суруд ва нағма омадааст, байт:

Бибин, ки рақсунон меравад ба нолаи ^{чанг},
Касе ки раке нафармуду истимоъи ^{самоъ}.

САМЪ سمع ба маънии шунидан; ва ба маънии шунавоӣ ва гӯш; ва билкаср (яъне **симъ**)* бачаи гург аз кафтор (аз «Сурух» ва «Мунтахаб»); ва дар шарҳи «Нисоб» ба маънии бачаи гург мутлақ навишта.

СУММОҚ سُمُوق номи давоест; ва он мевае бошад туруш; ва ба фатх ва таҳфифи мим (яъне **самоқ**)* навъе аз санг, ки сифеду нарм бошад (аз «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Сурух» ва «Сурури»).

СИМОҚ سِمَاك номи ситора; ва он манзили чаҳордаҳум аст аз манозили Қамар (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Мадор»); ва низ сохиби «Мунтахаб» навишта, ки **Симоқ** ду ҳастанд: якеро **Симоқи Аъзал** ва дигареро **Симоқи Ромеҳ** гӯянд; ва он ҳар ду ба манзилаи ду пои бурҷи Асад аст. **Ромеҳ** (ба касри мим ва ҳои муҳмала) ба маънии найзадор. Ва **Симоқи Ромеҳ** ситораест, ки наздики ӯ ситораи дигар аст, ки онро **Найзаи Симоқ** гӯянд; ва **Симоқи дигар**, ки **Аъзал** бошад, назди худ ситораи дигар надорад. Ҳамин сабаб онро **Симоқи Аъзал** номанд; ва **Аъзал** (ба фатҳи аввал ва сукуни айни муҳмала ва фатҳи зои муъҷама) ба маънии марди бесилоҳ аст. Ва дар «Кифоят-ул-мунаҷҷимин» оварда: **Симоқ**, ки манзили Қамар аст, **Симоқи Аъзал** аст, ки бар китфи Сунбула воқеъ шудааст.

САМК سَمَك ба маънии сақф ва миқдори баландӣ ва баланд гардонидан; ва ба фатҳатайн (яъне **самк**)* ба маънии моҳӣ (аз «Комус» ва «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Латоиф»); ва дар форсӣ ақсар ба маънии он моҳӣ мустаъмал меша-

вад, ки зери замин аст ва бар пушти он моҳӣ гов ва бар шоҳи он гов замин; ва Анварӣ дар ҷое ба маънии моҳӣ ба сукуни мим (яъне **самк**)* оварда.

САМУМ سُمُوم бодӣ гарм; ва ба замматайн (яъне **сумум**)* ба маънии захрҳо; дар ин сурат *ҷамъи самм* аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Баҳрул-ҷавоҳир» ва «Мунтахаб» ва «Муайид»).

САМ(М) سَم заҳр; ва ба маънии сӯроҳи сӯзан; ва биззам (яъне **сум**)* дар форсӣ ноҳун, хусусан ноҳуни аспу ҳар ва мислуҳо; ва билфатх (яъне **Сам**)* номи паҳлавоне низ аст (аз «Синҳоҳ» ва «Бурҳон» ва ғайра).

САМОН سَمَان номи рӯзи бисту ҳафтум аз ҳар моҳи шамсӣ (аз «Бурҳон»).

САМИН سَمِين фарбеҳ ва чизе бошад сифеди мушобеҳи шахм, ки дар гушти хайвони фарбеҳ пайдо ояд, ки ба хиндӣ равач гӯянд (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва кутуби тиббия).

САМИ سَمِي равғани гов ва ғайра; ва ба касри аввал ва фатҳи мим (яъне **симаи**)* ба маънии фарбеҳӣ; ва ба фатҳатайн (яъне **саман**)* дар форсӣ гуле сифед ва хушбӯ (аз «Қашф» ва «Сурух» ва «Мунтахаб»).

САМАКИЕН سَمَكِيَان *киноя* аз аҳли замин; чаро ки замин назди аҳл манкул бар пушти гов аст ва гов бар пушти моҳӣ.

СИМОТАЙН سَمَطَيْن дурӯя ва ду раста аз дарахтон ва мардум ва ғайри он.

САМЪУЛКИЕН سَمْعُالْكِيَان китобе дар илми ҳикмати табиӣ, ки подшоҳон бо худ медоштанд; ва маънии он шунидани аҳволи мавҷуд аст (аз «Мунтахаб»).

СУМУВ(В) سَمُوV ба маънии баландӣ; ва ба фатҳи аввал ва замми мим (яъне **самув**)* ба маънии баланд.

САМИТА سَمِيْتَة силки марворид.

СИМА سِمَة ба маънии пӯшида ва пинҳон омада (аз «Бурҳон»).

СУМНА سَمْنَة тухмест аз қисми мева

- мисли бодом ва писта; ба хиндӣ чирунҷи гӯянд (аз «Бурҳон»).
- САМИНА** *سمينه* номи чомае, ки борику нозук бошад (аз «Бурҳон»).
- СУМАФГАНДА** *سماقگنده* киноя аз ланг ва монда аз рафтани роҳ (аз «Рашидӣ») ва «Сироч».
- САМОБИЛИ** *سماعيلي* тоифаест гумроҳ, ки қазибӣ аспро парастииш мекунад (аз «Муайид»).
- САМИЙ** *سى* ҳамном (аз «Баҳр-ул-чавоҳир» ва «Қашф»).
- СИМНОН** *سمنانی* мансуб ба Симнон, ки шахрест миёни Домғон ва Хоруррай (аз «Лубб-ул-албоб») и Шайх Алоуддавлаи Симнонӣ, ки аз он ҷост).
- Фасли сини муҳмала маъа нун
- САНО** *سنا* ба маънии рӯшании камтар аз зӣе ва нур; ва билмад ба маънии рафъат ва баландӣ; ва номи барги гиёҳест, ки он исҳол мекунад (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Қашф» ва шуруҳи «Нисоб»).
- САНГПО** *سنگپو* ба маънии санге, ки ба хиндӣ чҳанва гӯянд.
- СИНҶОБ** *سنجاب* номи ҷонварест, ки аз пусти он пӯстин созанд ва он хокистаргун бошад; ва пусти онро низ синҷоб гӯянд (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Сурури»); ва дар «Баҳр-ул-чавоҳир» ва «Қашф» ва «Ҷаҳонگیری» билфатҳ (яъне санҷоб)*.
- СУННАТ** *سنت* ба маънии роҳ ва равиш ва одат; ва ба истилоҳи фикҳ он чи пайғамбар ва саҳоба бар он амал карда бошанд; ва амре, ки пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама онро ҳамеша карда бошанд. Магар дар умри худ як-ду бор ба қасд тарк ҳам карда бошанд (аз «Мунтахаб» ва «Латонф» ва «Суроҳ»).
- САНГПУШТ** *سنگ پست* ҷонварест обӣ, ки онро кашаф ва боҳа низ гӯянд; ва ба хиндӣ качҳва номанд.
- САНГИ МАҶОАТ** *سنگ مجات* санге, ки барои дафъи гурӯснағӣ бар шикам банданд; ва ин маснун аст; ва маҷоат (ба фатҳ) ба маънии гурӯснабудан (аз «Мунтахаб»).
- САНГБАСТ** *سنگ بست* ба маънии муҳкам; ва мевае ки ҳанӯз норасида бошад ва асари ҳомӣ дар ӯ зоҳир шавад (аз «Латонф»).
- САНАВОТ** *سنوات چامبي* сана, ки ба маънии сол аст; ва Қутбуддини Алии шореҳи «Қасоиди Ҷурфи» ба маънии замини шӯр навишта.
- САНГИНДАСТ** *سنگين دست* касе ки ба тааммул ва тааннӣ қор кунад (аз «Мусталаҳот»).
- САНҶ** *سنج* ду табақи кӯчаки аз рӯйин, ки бо ҳам зананд; ва ин муфаррас ва мубаддали чҳанҷ аст, ки лафзи хиндӣ бошад ва онро чҳонҷ низ гӯянд; ва ба маънии вазн қардан ва вазн; ва ба ин маъний мубаддали санг аст, ба табдили кофе форсӣ ба ҷими арабӣ (аз «Сироч» ва ғайра).
- СУНУҶ** *سروح* зоҳир шудани шикор аз суи дасти чап; ва маҷозан ба маънии пайдо шудани ҳодиса (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ»).
- САНГЛОҶ** *سنگلاخ* замини саҳт, ки чун онро қованд сангҳо бисъёр бароянд; ва ҷое, ки дар он санги бисъёр бошад (аз «Бурҳон»); ҷаро ки лоҳ ба маънии қасрати ҷизест; ва дар «Латонф» ба маънии санги саҳт низ навишта.
- САНГИ РҶИ ЯХ** *سنگ روی يخ* киноя аз шахси маҳкум ва мутеъи амр (аз «Мусталаҳот»).
- САНҶИД** *سنجيد* номи мевае, ки шабех ба унуб бошад (аз «Рашидӣ»); ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Қашф» билқаср (яъне санҷид)*.
- САНАД** *سند* такъягоҳ ва он чи пушт ба вай гузоранд; ва нисбат қардан ҷизеро ба ҷизе; ва мансуб шудан ба ҷизе пушт ба пушт; ва ба маънии баландии ҷизе (аз «Суроҳ» ва ғайра); ва дар форсӣ ба қаср ва сукуни нун (яъне синд)* ба маънии ҳаромзода ва бад ва шарир ва қофияи маъюб, зоҳиран *муҳаффафи* синод бошад; ва номи мулкест аз Ҳиндустон; ва номи рӯди бузург дар Ҳинд, ки онро даръёи Атак номанд (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон»).

- ва «Кашф» ва «Латоиф» ва «Сироч»); ва сохиби «Мусталахот» навишта, ки санд (билфатҳ) ба маънии саргини инсон аст, ки бағоят ситабру сахт ва гунда бошад.
- СИНОД** سناد яке аз уюби кофия ва он ихтилофи радиф аст монанди: *замон* ва *замин*; ва вову ё дар *дуд* ва *дид* (аз «Мунтахаб» ва расоилю кофия); ва маънии асли муҳолиф аст.
- САНДБОД** ساندباد номи китобест таснифкардаи ҳаким Азрақӣ дар насоеҳ ва панду ҳикмат; ва дар «Бурҳон» билкаср (яъне **Синдбод**)*; ва дар «Сироч» навишта, ки санд (ва **синд**)* билфатҳ ва қила билкаср, номи китобест аз Азрақии шоир дар мавоиз ва насоеҳ; ва номи писари Гуштосп, зодхирани писари Гуштоспи мазкури ҳаким бошад ва ин ақвол аз ӯ ривоят карда бошанд; пас ба ин тақдир номи китоби мазкури насоеҳи **Синдбод** аст.
- СИНЧОР** سينچار номи шаҳрест ба мафосилаи се манзил аз Мавсил; ва номи мавзеъест, ки мавлиди Султон Санҷар аст (аз «Мунтахаб» ва «Қомус» ва «Рашидӣ»).
- САНЧАР** سينچار номи подшоҳи одил (аз «Бурҳон»).
- САНГСОР** سنگسور наъве аз сиёсат, ки одамеро то камар дар хок нишонанд ва бар он сангборон кунанд, ба ҳақде ки бимирад (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).
- СУНҚУР** سونقر паррандаест шикорӣ мисли боз, ки дар Ҳиндустон ба воситаи ҳарорат назияд; ва ин туркист (аз «Латоиф»); ва номи яке аз подшоҳони турк; ва номи яке аз ғуломон.
- СИНГИР** سنگير ба маънии найзаи кӯчак (аз фарҳанге навишта шуд).
- САНГИ ЗАР** سنگ زر ба маънии маҳак.
- САНГАНДОЗ** سنگ انداز муродифи қулҳандоз; ва он равзанест, ки даруни кунгураҳон қалъа созанд; ба хиндӣ ранд ғуянд (ба фатҳи рои муҳмала; аз «Мусталахот»); ва ба маънии фалоҳан ҳам омада; ва ба маънии чашне ва ишрате, ки майхорон дар авохири моҳи шаъбон кунанд; ва ба маънии салхи моҳи шаъбон низ омада (аз «Бурҳон»).
- СУНУРДАЖ** سونرداج ба маънии сарҳад, ки фосила бошад миёни ду вилоят; ва ин туркист.⁵⁶
- СУНДУС** سندس қисме аз дебои беш қимат, бағоят рақику борик ва латифу нозук; ва бештар либоси биҳиштиён аз он бошад.
- СУНДАРУС** سندروس ва он самғест зардранг, ки онро қаҳрубо ғуянд; ва дар «Бурҳон» билфатҳ (яъне **сандарус**)*; ва дар «Сироч» навишта, ки **сундарус** самғест зардранг, ки рағғани камон ва ғайра аз он созад ва он шабеҳ ба қаҳрубо бошад, балки қаҳрубо, ки дар ин динёр мутаориф аст аз он сохта мешавад.
- СИНОКАШ** سينكاش ба маънии синони қашида, ай синони дароз (аз шуруҳ).
- САНЧУҚ** سنجق ба луғати румӣ ба маънии алам ва нишони фавҷ; ва ба маънии камарбанд низ омада (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Кашф» ва «Сироч» ва «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Мадор»).
- САНОВАРҚ** سناورق барқи рӯшан; ва ба тариқи истиора оҳ низ мурод доранд (аз «Латоиф»).
- САНГИ ДИМИШҚ** سنگ دمشق мурод аз маҳак.
- САНГ** سنگ *мачозан* ба маънии миқдор ва гиронӣ ва вази ва вақр ва қимат ва қадр (аз «Сироч»); ва чизест, ки онро аз санг ё аз чӯб созад ва ба зарбати усул ба ҳам барзананд то овоз барояд; хиндуён онро чакчакӣ ғуянд (ба фатҳи ҳарду чими форсӣ ва ду кофе арабӣ); дар айёми ошуро пеши аламҳо ривочи тамом дорад; ва низ ба маънии санги зӯр аст, ки куштигирон бар дӯш гардонанд.
- СУНБУҚ** سنبق каштии кӯчак, ки риқоби чизоҳ бошад (аз «Мусталахот»).
- СУНБУЛ** سنبول гиёҳест хушбӯи снёҳранг, ки дар қутуби тиб онро **сунбулутиб** номанд ва ба хиндӣ онро балчхатр ғуянд; ва ба маънии хӯшай гандум ва чав, чаро ки чун тои ваҳдат дар охири лафзи **сунбул**

лоҳиқ кунанд сунбула гуянд; ва зо-хир аст, ки ин ҳар ду ташбеҳ ба зулф доранд (ин маонии мастураро соҳиби «Мадор» аз «Одоб-ул-фуза-ло» ва «Иброҳими» накл карда; ва соҳиби «Муайид» аз «Шарафнома» оварда); ва соҳиби «Қашф» баъди маонии мазкура изҳор карда, ки дар кӯхи Рахтос Наввобхони замон хонсунбул мурод нумуда буданд. Пас он гиёҳе дигар бувад сивои болчхатр. Ва дар «Бурҳон» гиёҳест хушбӯ ва сунбулуттиб навъе аз он аст; ва Хони Орзу дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки дар ин айём дар Ҳиндустон гуле аз вилоят оварда буданд, ки монанди нарғис пиёз дорад ва гули он моил ба кабудист ва хушбӯдор ва марғул ва барги гулҳои ӯ кадре чуғудат дорад. Аз баъзе мардум шундида шуд, ки сунбул ҳамин аст. Ва он чи баъзе па-ри сиёвушонро, ки ба араби шаъ-рулчин хонанд ва ба хиндӣ хансрач номанд ва нисбате ба зулф дорад, сунбул гуянд, дар форсӣ ба ин маъни наёмада.

САНОМ سنام кӯхони шутур (аз «Мун-тахаб»).

СИНЧОБИЕН سنچايان қавмест, ки аз мулки эшон синҷоб пайдо шавад; ва синҷоб чонваре бошад, ки аз пӯсташ пӯстин созанд (аз шарҳи Хони Орзу).

СИН(Н) سن ба маънии дандон; ва ба маънии сол ва миқдори умр (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Ма-дор» ва шуруҳи «Нисоб»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки сан (бил-фатҳ) дар туркӣ ба маънии лафзи ту аст, ки дар форсӣ калимаи хи-тоб бошад.

СИНДАН سندن дар туркӣ тарҷамаи харфи аз.

САН-САН سن سن дар туркӣ ба маънии туй-туй.

СИНСИН سنسن ба маънии хароммағз; ва он чизест сифед аз чинси асаб, ки миёни сӯроҳҳои муҳраи пушту гардан мебошад. Хурдани он харом аст.

СУНАН سنن чамъи суннат.

СИННИ سنين ба маънии солҳо; ва ин чамъи сана аст, ки (ба фатҳатайн) ба маънии сол бошад (аз «Мунта-

хаб»); ва ба маънии қахт ва сол-ҳои қахт (аз шарҳи «Нисоб»); ва бояд донист, ки санин (ба фатҳи син) ҳам чоиз аст ва ин чамъи солими музаккари сана аст. Чун лафзи сана-ро, ки ба фатҳатайн бошад, ба ё-ву нун чамъи солим оварданд, синро касра доданд бар хилофи қи-ёс, то далолат кунад бар шузузи ин чамъият, чаро ки шарти чамъ ба ё-ву нун ва ба вову нун бар тақдири исми алами музаккари оқил аст; ва дар ин лафз шарти фавт аст ва лафзи сифат ҳам нест.

САНУН سنون ба маънии доруе, ки бар дандон моланд (аз «Мунта-хаб»).

САНГЗАН سنگزن тарозуи камвази бо-шад (аз «Бурҳон»).⁵⁷

САНҚАЛОН//САНГИ ҚАЛОН سنگ کالان дар истилоҳи чавҳариён чав-хар бошад мисли ёқут ва зумурруд ва алмос ва ғайра.

САННОСИЕН سنسيان чамъи санносӣ; ва он фирқаест аз фақирони хунуд; ва ин лафзи хиндист.

СИНОН سنان нуки найза ва табар ва тезии ҳар чиз; ва ба маънии фасон, ки теғ бар он тез кунанд (аз «Мун-тахаб» ва «Латоиф»).

СИНДОН سندان яке аз олоти оҳан-гарон ва заргарон, ки оҳану зар ва ғайра бар он ниҳода мекӯбанд; ба хиндӣ онро эҳран гуянд, на ба маъ-нии он ки ба хиндӣ онро гхан ва хатҳаура номанд; ва ба маънии ту-нукан оҳанӣ, ки бар тахтаи дар он-ро мекӯбанд, то агар касе соҳиби хонаро аз омадани худ хабар ку-над, халқаро бар он тунукаи оҳанӣ, ки синдон гуяндаш бизанад (аз «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Латоиф»); ва дар «Баҳори Аҷам» ва «Муай-ид» ва «Қашф» ва «Мадор» бил-фатҳ (яъне сандон)*.

САНГ ДАР ДАҲОН АНДОХТАН سنگ در دهان انداختن хомӯш будан (аз «Мусталаҳот»).

САНГИ ИМТИҲОН سنگ امتحان санги маҳак.

САНГУ ТЕҒ МУҲР ҚАРДАН سنگ و تيج مهر كردن ба маънии муаттал ва бекор қардан (ваҷҳ дар «Мустала-ҳот»).⁵⁸

САНГИ ЯМАН سنگ يمن киноя аз акнқ.

САНГ ДАР МЎЗА УФТОДАН سنگ در موزه افتادن беором ва беқарор шудан.

САНГ ДАР ОБ АФГАНДАН سنگ در آب افگندن дар чое тамакқун қардан; ва ба маънии пушида ва пинҳон қардан низ оранд.

САНГ БАР САНГ МОНДАН سنگ بر سنگ مائدن киноя аз ошуби азим (аз «Мусталахот»).

САНГРУ سنگ رو беҳаё (аз «Мусталахот»).

САНГИ НАСУ سنگ نسر санги сифед, ки онро мрамар гўянд (аз шарҳи «Нисоб»).

САНЧА سنجе санге ки бар он чиэхоро дар тарозу вазн кунанд (аз «Мадор»).

САНДА سنده саргини одамӣ, ки бағоят ситабру гунда ва сахт бошад (аз «Рашидӣ» ва «Мусталахот»); ва дар «Бурҳон» биззам (яъне сунда)*; ва дар «Мадор» билқаср (яъне синда)*.

САНА سنه ба маънии сол; ва ба қасри аввал ва фатҳи нун (яъне сина)* ба маънии ғунудағӣ, ки муқадди-ман хоб аст; ва биззам ва ташдиди нун (яъне сунна)* ба маънии роҳу равиш ва одат; ва билқаср (яъне сина)* дандонаи чизе; ва дар форсӣ биззам ва ташдиди нуни мафтӯҳа (яъне сунна)* ба маънии манқӯҳаи писар; ва ба ин маънӣ ба замматайн (яъне сунӯх)* низ омада (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонғирӣ»).

САНГЧА سنگچه тағарғ ва жола; ва лафзи ча барои нисбат аст (аз «Сироч»).

САНГЛОҲА سنگلاخه анбӯҳии санғҳо; ки лафзи лох барои ифодаи маънии қасрат ояд (аз «Ҳиёбон»).

САНГИ САРОЧА سنگ سراچه ба маънии санги хона, ҷаро ки сароча тасғири саро бошад (аз «Ҳиёбон»).

СУНБУЛА سنبله ба маънии як хӯшан гандум ва ҷав ва мисли он, ҷаро ки дар охир тои ваҳдат аст; ва номи бурчи шашум ва он ба сурати духтар аст доман фуруҳишта ва

сари ӯ ба мағриб ва шимол ва пои ӯ ба машрик ва ҷануб, дасти чапи овехта дорад бо паҳлуи худ ва дасти ростӣ ӯ баланд аст баробари дӯш ва хӯшан гандумро бад-он даст гирифта аст. Ба ҳамин сабаб ба исми Сунбула мусаммост (аз «Шарҳи Ҷағминӣ»-и форсӣ ва шуруҳи «Нисоб»).

САНИЙЯ سنيه ба маънии рӯшан ва баланд (аз «Мунтахаб»).

СУНБА سنبه олатест оҳанӣ, ки бад-он сӯроҳ кунанд, ки ба хиндӣ бармо гўянд.

САНАҚСА // САНҚАСА // СУНУҚСА سناقصه ба маънии тухмат (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»); ва дар дигар луғоти муътабара ёфта нашуда.⁵⁵

САНОЙ سنائی номи валӣ, ки дар ҳикмат ва шойрӣ мартабаи аъло дорад (аз «Қашф»).

САНИ سنى рафеъ ва баланд; ва ба маънии рӯшан ва тобон низ омада.

САНГҶОНИ سنگ چانى бераҳмӣ ва сахтҷонӣ.

СУНБУЛӢ سنبلۃ навое аз мусиқӣ.

САНГ ШУДАНИ БЕМОРИ سنگ شدن بيمارى сахт шудани беморӣ (аз «Мусталахот»).

Фасли сини муҳмала маъа вов

СУФАСТО سونطا ҳикматест, ки бинои он бар ваҳм бувад (аз «Ҷаҳор шарбат»).

САВДО سودا ба маънии сиёҳ; ва номи хилте аз ахлоти арбаъа; ва дар форсӣ ба маънии девонағӣ; ва ин маҷоз аст, ҷаро ки ба сабаби қасрати хилти савдо ҷунун пайдо мешавад; ва гоҳе ба маънии ишқ ояд; ва дар туркӣ ба маънии хариду фуруҳт.

СИВО سوا ба маънии ғайр; ва ба фатҳ (яъне саво)* баробарӣ ва баробар (аз «Мунтахаб»).

СУВАЙДО سويدا нуқтаи сиёҳ, ки бар дил аст (аз «Мунтахаб»); ва ин тасғири савдо бошад, ки муаннаси асвад аст.

СУҚУССАЛОСА سوق الثلاثاء номи бозорест дар Бағдод, ки рӯзи сешан-

бе дар он чо хариду фуруҳт мешавад; ва дар қадим хонаҳои фуҳули уламои тарсоён дар он чо буд (аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).

СУВОРОНИ ОБ سواران آب ба маънии хубобҳои об (аз «Бурҳон»).

СУҒОТ سوغات ба маънии тухфа ва ҳадия (аз «Мадор»); ва соҳиби «Муайид» гуянд, ки ин лафзи туркист ва дар луғоти турки ба фатҳ (яъне савғот)* навишта, чунонки машхур аст. Ва Хони Орзу дар «Сироч» навишта, ки дар «Суроҳ» савғ (билфатҳ) ба маънии равон кардани ато омада; дар ин сурат дар асл ба маънии чизе ки барои касе бифристанд ва ба маънии раҳовард маҷозан бошад, тамма қаломуху; пас аз ин тақрири Хони Орзу зоҳир мешавад, ки савғот лафзи араби бошад.

САВРАТ صورت тезӣ ва ҳиддат ва тундӣ ҳар чиз; ва зулм ва ҳашм; ва биззам (яъне сурат)* шараф ва манзилат ва пораи Куръони маҷид ва номи шахре, ки дар Ҳинд бар соҳили дарёи Шўр аст (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

САВИЯТ صويت ба маънии баробарӣ ва эътидол (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»).

СҶМНОТ سومات номи бутхонае дар мулки Гучарот; ва дар асл ин лафзи хиндист, Сўмнотҳ буд; чи ба хиндӣ сўм камарро гуянд ва нотҳ ба маънии худованд аст. Чун он бутро ба ҳайкали камар сохта буданд, лиҳозо ба ин исм мусаммо гардид. Ва дар истеъмоли форсӣ харфи хо аз охир соқит шуда (аз «Сироч» ва «Кашф» ва «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Бурҳон»).

СУДАТ سودة сардорӣ ва меҳтарӣ (аз баъзе шуруҳи «Нисоб»); ва дар «Мунтахаб» ва «Шарҳи Юсуф» ба ин маънӣ ба замми аввал ва сукуни ҳамза, ки ба сурати вов аст ва фатҳи дол (яъне суъдат)* ба маънии пешвой; ва зоҳиран тои ин мубаддал аз дол аст.

СУЪУЛМИЗОҶ سوء المزاج ба маънии мараз ва беморӣ; чи суъ (биззам) ба маънии бадист.

САВОНЕҲ سوانح иборат аз аҳволот ва рӯйдодҳо; магар аксар истеъмо-

ли ин лафз дар рӯйдодҳои мутаваҳҳиш ва нописандида бошад; ва ин ҳамги сонех аст; ва таҳқиқи ин дар сонех ва сонех гузашт.

САВОД سواد сиёҳи ранг; ва ба маънии ҳаволии шахру навоҳӣ; ва ба маънии малака ва зеҳн; ва ба маънии мусаввада (аз «Муайид» ва «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

СУЪДАД سؤدد ба маънии сардорӣ ва пешвой (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

СУД سود дар араби ҳамги асвад, ки ба маънии сиёҳ аст; ва дар форсӣ ба маънии фонда ва нафъ (аз «Латиф»).

СУҲОНГИР سوهان گير киноя аз нарм ва мулоим.

СУСМОР سوسمار чонварест, ки ба хиндӣ гуҳ гуянд (ба қофи форсӣ ва вои маҷхул; аз «Бурҳон» ва ғайраҳо).

СУВОР سوار бар вазни хувор; ба маънии роқиб; ва ба каср (яъне сивор)* дар араби номи зеварест, ки ба хиндӣ канган гуянд (аз «Мадор» ва «Муайид»); ва муҳаққиқе чунон навишта, ки савор (ба фатҳ) ба маънии роқибӣ асп аст; ва ба маънии роқибӣ дигар сувориҳо маҷоз бошад; чи муҳаффафи асвор аст ва асвор мураккаб аст аз лафзи асв, ки бар вазни сарв бошад, мубаддали асп ва лафзи вор, ки калимаи нисбат аст.

СУР سور чанд маънӣ дорад: аввал ба маънии ҷаши ва шодӣ ва арӯсӣ; дуввум ранги сурх ва ба ҳамин ҷиҳат лолаву гул ва мисли онро сурӣ гуянд; севвум ранги хокистарии ба сиёҳӣ монл мар аспу хар ва шутурро; ва ба маънии чохорум дар араби девори қалъа ва шахрпаҳо; ва панҷум дар араби ба маънии нимхурда ва пасхурда; шашум ба истилоҳи аҳли мантиқ лафзи кул ва лафзи баъзе аст, ки вазъ қардзанд барои чанде афроди мавзӯъ ва ин маънии маҷоз аст аз маънии чохорум, камо лояхфо; ва ба замми аввал ва фатҳи вов (яъне сувар)* сураҳои Куръони маҷид (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Рашидӣ» ва «Мунтахаб» ва ғайра).

СУРАИ НУР سورة نور номи сурае аз суратҳои Қуръони маҷид.

СУХТАНИ ЗАР سوختن زر ба маънии талаф шудани зари танҳо (аз «Чархор шарбат»).

СУС кирмест, ки ҷоман абрешумиро табоҳ кунад; ва номи дарахте, ки беҳи онро аслусус гуянд (аз «Бурхон»).

СУХТАГИИ НАФАС سوختگی نفس тангии дам, ки дар ҳабси дам ва давидан пайдо ояд.

СУНИШ سونش бурода, ки аз сӯхон фуру резад ва буродаи оҳану алмос ва мис ва ғайра (аз «Сироҷ» ва «Бурхон»).

СУРАИ ИХЛОС سورة اخلاص қул хуваллоҳ...

САВТ سوط тозиёна ва ба тозиёна задан (аз «Суроҳ»).

СУВОЪ سواع номи бути қавми Нӯҳ алайҳиссалом, ки ба сурати зане буд (аз шуруҳи «Нисоб»).

САВОТЕЪ سواع چامъи сотеъа, ки ба маънии баланд аст.

САВҒ سوغ ҷавоз ва равонағи ва гуворой (аз «Мадор» ва «Қашф»).

СУЪИ ДИМОҒ سؤ دماغ марази димоғ.

САВОЛИФ سوائف ба маънии гузаштаҳо; ва ин чамъи солифа аст (аз «Мунтахаб»).

СУФ سوف ба маънии ҳикмат (аз «Бурхон»); ва ин лафзи юнонист; ва дар арабӣ ба фатҳи син ва фатҳи фо (яъне савфа)* ба маънии саранҷом ва ба маънии зуд бошад; ва ин ҳарфест, ки бар феъли мустакбал ояд.

САВОБИҚ سوابق гузаштаҳо.

СУЪИ ТАРИҚ سؤ طريق бадин роҳ ва бадроҳӣ.

САВҚ سون рондан ва равонӣ; ва биззам (яъне сук)* ба маънии бозор; ва ба маънии соқҳо; дар ин сурат чамъи соқ аст (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

САВИҚ سويق пист, ки ба ҳиндӣ сатту гуянд (ба фатҳи сини муҳмала ва ташдиди фавқонӣ).

САВОҚ سواك рафтори нарм; ва ба маънии баробари ту; дар ин сурат

мураккаб аз лафзи саво, ки (ба фатҳ) ба маънии баробар аст ва қофи хитоб; ва ба касри аввал (яъне сивок)* ба маънии мисвок (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

СУГ سوگ ба маънии мотам; ва ин лафз муштарақ аст дар ҳиндӣ ва форсӣ (аз «Сироҷ»).

СУ ва **АТМАҚ** سواत्मك ҳар ду лафзи туркист; аввал ба зам, ба маънии об ва сонӣ ба фатҳ, ба маънии нон.

САВОҲИЛ سواحل канораҳои дарёе ва рӯд.

СУОЛ سوال ба маънии хоستان ва пурсидан (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Музил-ул-ағлот»).

САУЛ سؤل бар вази фаъул; сиған муболаға, ба маънии бисъер суолкунанда (аз «Хиёбон»).

СУЗАНБОЛ ва **СУЗАНПАР** سوزن بال سوزن‌پر бачаи мурғи сихпар (аз «Мусталаҳот»).

САВОДИ АЪЗАМ سواد اعظم шаҳри бузург (аз «Бурхон»).

САВМ سوم гирон фуруҳтан ва диққат нумудан ва хориву ранҷ кашидан; ва ба маънии гиёҳ чаридани чорпо (аз «Латоиф» ва «Мунтахаб»).

СЕВВУМ//СЕЪУМ سؤم тарҷамаи солис, Волаи Ҳиравӣ гуянд, байт:

Дар сурату маънӣ аз тааззум
Хондаш ду ҷаҳон — ҷаҳони сеvvум.

(аз «Баҳори Аҷам»); ва Хони Орзу дар «Сироҷ» навишта, ки **суввум** баъзе гуянд ба замми аввал ва ташдиди вов, маъдуди се, ки ба арабӣ солис гуянд; Волаи Ҳиравӣ дар мадҳи дарवेश Қутбуддини Туйнонӣ гуфта, байт:

Қутб аст се ҳарф дар тааллум,
З-он ёфт ду қутби ҷарҳи суввум.

Муаллиф гуянд, ки ба форсӣ дар охири аъдод мим барои маъдуд меояд, чунонки **дуvvум** ва **сеvvум** ва **ҷаҳорум**; ва моқабли мими мазкур ба зам ва ба фатҳ ҳар ду омада; зам чунонки **дуvvум** гузашт ва фатҳ чунонки Мулло Назирӣ дар қасидае, ки қофия ва радифаш **замро** ва **карамро**-ст, ҳамон **дуvvумро**

бастааст. Ва дар ҳиндӣ ҳамин қисм меояд, чунонки *экум* ба маънии *якум* ва *панҷум* ба маънии *панҷум*. Чун мувофақат дар ин ду забони беш аз беш аст, ин ҳам далолат бар фатҳ дорад. Ба ҳар ҳол лафзи *се* ҳои мухтафӣ, ки дорад мактубии маҳз аст, дар шумор намеояд, мисли *ки* ва *чи*. Пас *се*-ро дар таркиб бо мими маъдуд холи *ки* ва *чи* бошад ва ҳои *ки* ва *чи* дар ҳолати таркиб ба сабаби касраи коф ва чӣ (*ҷи*) ба *ё* бадал шавад, чунонки *киям* ва *ҷиям*. Дар ин сурат сеюм ба *ё* собит шуда. Чун дар ин ҳол иштибоҳ бо сеюм, ки маъдуди сулсайн аст, мешавад. Лихозо вов дар китобат маъдуди се зиёда мекунанд. Пас касоне ки ба замми моқабл хонанд, вовро низ хонанд ва онон ки ба фатҳи вов хонанд, дар ин сурат ташдиди вов ҳисоб надорад.

САВОД БАРГИРИФТАН سواد برگرفتن хондан ва мутолаъа кардан.

САВОҚИН سواکن *ҷамъи сокина*, ба маънии бошандагон.

СУН سون номи рӯд.

СУСАН//САВСАН سوسن номи гулест осмонгун; дар «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Мадор» биззам ва вови маҷхул (яъне *сӯсан*)* ва дар «Мунтахаб» билфатҳ (яъне *савсан*)*; ва соҳиби «Баҳр-ул-ҷавоҳир» навишта, ки дар «Талхис» биззам аст ва дар «Қомус» билфатҳ. Зоҳиран билфатҳ муарраб аст ва биззам форсӣ.

СУРИНЧОН سورنجان беҳи наботест сифед (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Бурҳон»).

СУХТАН سوختن ба истилоҳи шуарон Эрон тан ба ишқу ҷаври маъшук дардодан; ва лафзи *восӯхтан* ба маънии безор шудан аз маъшук.

СУЗИЕН//СҶЗЕН سوزيان сармоя ва ғамхор ва нафъу суд ва тухфа ва роз (аз «Муайид» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»).

СУРАН سورن лафзи туркист; аллоҳу акбар *ё* мисли он гуфтани лашкариён ба овози баланд дар ҳангоми тохтан бар хасм (аз «Мусталаҳот»).

САВДОН سودان одамиёни сиёҳ.

САВОД РҶШАН ҚАРДАН سواد روشن کردن малакаи навишту хонд ба ҳам расонидан (аз «Мусталаҳот»),

САВОД ҚАРДАН سواد کردن навиштан.

СУИ ҚАСЕ ГИРИФТАН سوي کسی گرفتن чониби касе рафтан (аз «Мусталаҳот»).

СУДОИЕН سوداين судогарон.⁶⁰

СУ سو дар форсӣ ба маънии тараф; ва дар туркӣ ба маънии об ва шароб (аз луғоти туркӣ ва «Латоиф»); ва *суъ* (биззам ва дар охир ҳамза) дар арабӣ бадӣ ва андӯх ва тағайюри мизоч ба сӯи радоат ва оташ ва барас ва ҳар офате ва маразе, ки бошад; ва билфатҳ (яъне *савъ*)* андӯхгин қардан ва бад қардан ва бад (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»); ва дар «Байзовӣ» мастур аст: вақте ки *суъ* музоф бошад, биззам хонанд, чунонки дар *суъулҳисоб* ва *суъуддору*; ва хангоме ки музофилайҳ бошад, билфатҳ хонанд, чунонки дар *заннуссавъ* ва *доиратуссавъ*.

СУЗА سوزه ба маънии тукмаи қабо; ва дар «Рашидӣ» ба маънии порчаи мураббаъ, ки дар бағали пирохан дӯзанд; ва ба маънии тирези чома низ манқул сохта.

СУХТА سوخته ба маънии чомаи сӯхта, ки бар он аз сангу чакмоқ оташ гиранд; ва номи ганҷест аз ганҷҳои Хусрави Парвез; ва ба маънии чомаи санчида ва мавзун; ва гӯянд ки дар вилояти Рум марди толибилро *сӯхта* гӯянд (аз «Латоиф»).

СУСА سوسه кирми гандум (аз «Бурҳон»).

СУСАНИЙ//САВСАНИЙ سوسنی аспӣ кабуд ва ҳар шайъе, ки кабуд ва нилӣ бошад.

СУРӢ سوری номи гулест сурҳранг; ва ҳар гулу доларо, ки сурҳ бошад *сурӣ* гӯянд; *чи сур* ба маънии сурҳ аст; ва навъе аз пайкон (аз «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Рашидӣ»).

САВОНИЙ سوائی шутурони обкаш; ва ин *ҷамъи сония* аст (аз «Суруҳ»).

САВОҚӢ سوائی ҷамъи соқия, ки ба маънии ҷун хурд аст.

СУФАСТОЙ سوسفائى қавмест аз ҳукамои ботила, ки нафий ҳақоик ме-

кунанд ва он се қисманд; инодия ва анадия ва лодрия. **Инодия** қои ба ҳақоқиқ ашъе нестанд ва ме-
гӯянд, ки олама ваҳму хаёлист; ва
анадия мункиранд субути ашъёро
ва тобеъанд эътиқодоти худро ва
мегӯянд: агар эътиқод кунем шайъ-
ро чавҳар — чавҳар аст ва агар ар-
аз — араз аст ва агар қадим — қа-
дим аст ва агар ҳодис — ҳодис аст;
лоадрия мункиранд на субутро ва
на нафйро (аз «Латоиф» ва «Бур-
хон»).

СУИ سوي дар форсӣ ба маънии та-
раф; ва дар туркӣ ба маънии об
(аз луғоти туркӣ ва «Латоиф»).

СУЗАНИ ИСО سوزن عيسى гӯянд, ки
чун Исо алайҳиссаломро ба осмон
мебурданд, дар домани эшон сузан
буд. Ба ҳукми илоҳӣ ба ҳамин са-
баб бар фалақи чаҳорум монданд
ва болотар набурданд, чаро ки сӯ-
зан яке аз асбоби дунъест (аз «Бур-
хон» ва ғайри он).

СУҚИ سوقي мансуб ба суқ, яъне бо-
зорӣ; ва ба маънии дукқондор низ
омада.

СУЧИ سوچی обдор ва майфуруш; сӯ-
чихона ба маънии майхона; дар за-
бони туркӣ сӯ ба маънии об ва ша-
роб аст (аз «Мусталаҳот»).

Фасли сини муҳмала маъа
ҳои ҳавваз

СУҶО سوچا ситора аст борик дар Ба-
нотуннаш ва он муттасил аст бо
ситораи дувум аз се ситораи Ба-
нот.

СУҶРОБ سوهاب номи писари Рустам,
ки барои муқобалаи Рустам дар
майдон омада бо Рустам куштӣ
кард. Ва ҳол он ки якдигарро на-
мешнохтанд. Охираш ба сад ҳаро-
бӣ Рустам ўро зер карда, душмани
худ пиндошта, ханҷар зад. Баъд аз
расидани захм якдигарро бишнох-
танд, Рустам пушаймон шуд ва
бисъёр афсӯс кард, суд надошт.
Охир Суҷроб бинурд.

СУҶУЛАТ سهولت ба маънии осонӣ;
ва баъзе мардум, ки суҳулият ба
зиёдати ёи таҳтонӣ гӯянд, хатост.

СЕ ЗУЛМАТ سه ظلمت киноя аз сул-

би падар ва шиками модар ва зах-
дон (аз «Сироч»).

САҶМУССАОДАТ ва **САҶМУЛҒАЙБ**
سهم السعادت و سهم الغيب ба қоидаи
илми нучум далоили махсуса бо-
шад аз мавозеъи қавоқиб дар то-
леъи мавлуд.

СЕ РҶХ سه روح рӯҳи хайвонӣ ва на-
ботӣ ва қамодӣ; ва ин ҳар серо ма-
волиди салоса низ гӯянд (аз «Бур-
хон» ва ғайри он).

СУҶОД سهاد ба маънии беҳобӣ (аз
шаҳри «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

СЕҶРИНД سهريند номи шаҳрест дар
Ҳинд, ки баъзе онро Сирхинд гӯ-
янд.

СЕ БУЪД سه بعد тӯл, арз, умқ (аз
«Қашф»).

САҶАР سهجر бедорӣ ва бедор будан
(аз «Мунтахаб» ва «Суруҳ»); ва
биззам (яъне суҳр)* маразест, ки
сохибашро бедорӣ ва беҳобӣ муф-
рит бошад.

СЕ НАВЪ سه نوع маволиди салоса.

СЕ ҚАРҚАФ سه قرقف се китоб аст
дар мазҳаби тарсоён (аз «Мунта-
хаб» ва «Бурҳон»); ва дар «Шар-
ҳи Хоқонӣ» навишта, ки назди на-
соро се навъ шароб аст, чунонки
дар Қуръони маҷид шароб се навъ
мазкур аст: шароби таҳур ва шаро-
би занҷабил ва шароби салсабил.

СУҶАЙЛ سهيل номи ситораи маъруф;
ва ба қасри сонӣ (яъне Суҳил)*
хатост, чаро ки ин бар вазни сиғаи
тасғир аст (аз «Мунтахаб» ва ғай-
ра).

САҶЛ سهل осон ва замини нарму
ҳамвор (аз «Мунтахаб» ва «Су-
роҳ»).

САҶМ سهم дар арабӣ ба маънии тир,
ки аз қамон раҳо кунанд; ва ба
маънии ҳисса ва баҳра; ва дар
форсӣ ба маънии бим ва ҳавф (аз
«Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Ла-
тоиф» ва «Бурҳон»).

САҶҲОМ سهام ба маънии тираидоз;
ва ба қасри аввал ва таҳфифи хо
(яъне сиҳом)* ба маънии ҳиссаҳо
ва тирҳо; ва ба ин маънӣ қамъи
саҳм аст, ки ба маънии тир ва ҳис-
са бошад; ва ба зами аввал ва
таҳфиф (яъне суҳом)* торикӣ ва

тағайюри чехра ва лоғар шудан; ва ба фатҳ ва тахфиф (яъне **саҳом**)* шиддати харорати тобистон; ва низ ишорат бошад ба **саҳмулғайб**, ки мунтичи зухури зонҷи соҳиби он аст, ки бар он ҳукм нумоянд; ва дигар **саҳмуссаодат**, ки маншан давлат ва иқболи соҳиби толеъ аст (аз «Мунтахаб» ва «Шарҳи Хоқонӣ»).

САҲИМ سيم ба маънии шарик ва соҳибхисса (аз «Мунтахаб»).

САҲМУЛҲАШАМ سهم الحشم номи ӯҳда, чунончи сарлашкар ва бахшии фавҷ (аз «Сурурӣ»).

СЕХОҲАРОН سه خواهران се ситораанд паҳлуи ҳам аз ҷумлаи ҳафт ситораи Банотуннаъш.

СЕХОН سه خوان қавмест аз насоро, ки се худо меҳонанд: худои азза ва чалла ва Исо ва Марьям алайҳи-муссалом (аз «Бурҳон»).

САҲВ سهو фаромӯшии ва фаромӯш кардан ва ғофил шудан (аз «Мунтахаб»).

СУҲИЛА سهيله навъе аз хайма.

СЕГОҲ سه گاه нағмаи севвум аз шуъбан «Ҳичоз» (аз «Мадор»).

СЕ МАРТАБА سه مرتبه киноя аз тифлӣ ва ҷавонӣ ва пириӣ; ва гоҳе иборат аз адно ва авсат ва аъло.

СЕБАРГА سه برگه номи гулест.

СЕАСПА سه اسپе киноя аз камоли зудраванда (аз «Мусталаҳот»).

СЕ ҚИБЛА سه قبله қиблаи яҳуд ва қиблаи насоро ва қиблаи муслим; ва дар «Шарҳи Хоқонӣ» навишта, ки хонаи Қаъба ва Байтулмақддас ва Байтулмаъмур, ки қиблаи карубиён аст.

СУҲРВАРДӢ سه روردي мансуб ба Сухрвард, ки шахрест дар Ироки Аҷам.

СЕДОМАНӢ سه دامني навъе аз қабоча бо чокхон дароз; ва дар «Шарҳи Хоқонӣ» навишта: ҷомаи ҳарир, ки се чок дорад, ду аз пеш, як аз қафо; ва ин қисм ҷомаи маҳсули раққосони вилоят бошад.

САҲӢ سهي ба маънии рост умуман, ва сарве ки бағоят рост бошад хусусан (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонғирӣ»); ва дар «Сироч-ул-луғот» на-

вишта, ки саҳӣ (ба фатҳ) бар вази сафӣ, ба маънии рост; ва ин ҷуз дар сифати сарв воқеъ намешавад; ва ба муносибати сарв саҳиқад ва саҳиқомат низ гуянд. Пас танҳо саҳӣ ба маънии рост наёмада.

Фасли сини муҳмала маъа ёи таҳтонӣ

СИМИЕ سيمياء илми тилисм, ки аз он интиқоли рӯҳ дар бадани дигаре кунанд ва ба ҳар шакл, ки хоҳанд дароянд ва чизҳои мавҳум дар назар оранд, ки дар ҳақиқат вучуди онҳо набошад (аз «Мадор» ва «Мунтахаб»).

СИНО سينا номи ҷадди шайх Буалӣ; ва билфатҳ ва билқаср (яъне **Сайно** ва **Сино**)* номи кӯҳест ба Шом, онро Тури Сино гуянд (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Кашф»); ва дар «Бурҳон» билқаср ва билфатҳ, номи ҷадди Буалӣ; ва билфатҳ, номи кӯхи Тур; ва дар «Сироч» билқаср номи ҷадди шайх Буалӣ.

СИМО سيمه нишон ва аломате, ки шинохта шавад бад-он хайр ва шар; ва *маҷозан* ба маънии пешонӣ мустаъмал аст, чаро ки аломати хайру шар дар пешонӣ мафҳум мешавад (аз «Сурурӣ» ва «Муайид»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки ба маънии нишонҳо, ки аз қасрати сучуд дар пешонӣ пайдо мешаванд; ва *маҷозан* ба маънии пешонӣ; ва соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки ба маънии нишон ва аломат; ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки **симо** лафзи арабист, ба маънии нишон ва аломат: «қамо қолаллоху таоло симоҳум фӣ вучӯҳиҳим мин асарис-сучуди», магар форсиён *маҷозан* ба маънии пешонӣ истеъмол мекунанд; ва **сийямо** (билқаср ва ташдиди ёи таҳтонии мафтӯҳа) ба маънии хоса ва хос; ва қасоне, ки ба ин маънӣ ба фатҳ (яъне **саймо** ё **сайямо**)* хонанд, хатост.

СИМОБӢ ШУДАНИ ҲАВО سيمابى شادن هوا рӯшан шудани ҳаво; ва дар ин ҷо **ҳаво** ба маънии ҷавфи осмон аст.

СЕЛОБ سهلاب ба маънии сел (аз «Муайид»); ва соҳиби «Бурҳон» навишта, ки билфатҳ (яъне **сайлоб**)* аст, на ба қаср; ва ҳамин саҳеҳ аст.

СЕРОБ سيراب *зидди ташна*, яъне кесе ва чизе ки аз об сер бошад (аз «Муайид»).

СИЯҲТОБ سياه تاب ранге бошад сиёҳ ва бануфсаҷӣ, ки охани сайқалдидаро ба оби лимун ва гармии оташ ранг кунанд (аз «Сироч»).

СИХИ ЧОРҮБ سيخ چاروب ба маънии хасе, ки чорӯб аз он созанд.

САИБ سايب ба маънии баҳшиш ва диҳиш (аз «Латиф» ва «Мунтахаб»).

СИЕСАТ سياست пос доштани мулк ва ҳукм рондан бар раъийят ва қаҳр қардан ва ҳайбат нумудан ва забт сохтани мардум аз фисқ ва битарсонидан ва задан (аз «Мунтахаб» ва «Қанз»).

СИЕҲДАСТ سيهداست бахил.

СИЕҚАТ سياقت равои қардан.

САЙИНОТ سيات бар вазн *таййибот*; ба маънии маъсӣ ва гуноҳҳо (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

СИЯҲМАСТ ва **СИЕҲМАСТ** سيهداست ба маънии бадмаст ва бисёр маст.

СИЕДАТ سيادت бузургӣ ва сардорӣ.

СИЕҲАТ سياحت сайр қардан ва рафтани бар замин (аз «Мунтахаб»).

СИРАТ سيرت одат ва тарикат (аз «Мунтахаб»); ва дар «Мусталаҳот» навишта, ки форсиён ба маънии ирз ва номус оранд.

САЙЕҲ سياح бисёр сайркунанда (аз «Мунтахаб»).

СИД سيد ба маънии гурги дарранда; ва билфатҳ ва ёи мушаддади максур (яъне *сайид*)* ба маънии пешво ва меҳтари қавм ва сардор; ва ба ҳамина маъни ба таҳфифи таҳтонӣ, бар вазни қайд низ омада, чаро ки таҳфифи ёи мушаддада чоиз аст, чунонки *майит*-ро ба таҳфиф *майит* хонанд, бар вазни *байт*; ва қасоне ки ба ёи мушаддадан мафтӯҳ (яъне *сайиад*)* хонанд, хатост.

СИЕҲ-СИФЕД سيهد سفيد *киноя аз гарбу шарқ* ва шабу рӯз ва Зангу Рум ва шарру хайр ва куфру ислом.

СИЯҲБАҲОР سياه بهار ба маънии баҳори сабза; ва баъзе гуянд, ки дар билоди сардсер дар айёми рабеъ сабзаи кишт, ки аз зери барф аз

бас сардӣ ва серобӣ бағоят сабзӣ монил ба қабудӣ ва сиёҳӣ берун меояд, онро *сияҳбаҳор* гуянд.

САЙФУР سيفور навъе аз қомаи латифи абрешумии сиёҳранг (аз «Рашидӣ» ва «Қашф» ва «Бурҳон»).

СИЯҲҚОР سياه کار фосиқ ва бадкор.

СИСАНБАР سيسنبر сабзаест миёни пудина ва наъноъ, зеро ки чун пудинаро ба курзае дастнишон кунанд, сисанбар руяд. Чун сисанбарро ба курзаи дигар накл кунанд, наъноъ шавад ва буи он бағоят тез гардад. Чун бар газидани занбӯр ва ақраб бимоланд ором бахшад. Ва ин лафз муарраби *сияҳсунбул* аст (аз «Бурҳон» ва «Латиф» ва «Рисолаи муарработ»)⁶¹.

СИХПАР سيخ پر бачаи чонвари парранда, ки хануз парҳояш қомил набаромада, хуб паҳн нашуда бошад ва монанди хор нумудор шаванд (аз «Бурҳон»).

СЕБИ БАХҲУР سيب بخور навъе аз себ, ки пусти онро монанди уд баҳур кунанд (аз «Мусталаҳот»).

СИЕҲПИР سيهد پير ба маънии ғуломи пир (аз «Мусталаҳот»).

СИЯР سير дар араби одатҳо ва хислатҳо; ин *ҷамъи сират* аст; ва илми таворих ва баёни аҳволи гузаштагон; ва ба *фатҳи аввал* ва сукуни ё (яъне *сайр*)* ба маънии рафтани ва рафтор; ва ба *форсӣ* ба қасри аввал ва ёи маҷҳул (яъне *сер*)* сивои маънии машҳур *киноя аз безор* ва ранҷида; ва ба ёи маъруф (яъне *сир*)* чизест, ки ба хиндӣ *леҳсан* гуянд.

СУЯМБАР سيمبر лафзи хиндӣ; китобест, ки *сқанскрит* гуянд; ва номи ҷашни хостгории роҷаҳои салаф; ва он чунон бошад, ки чун духтари роҷа ба ҳадди булуғ расад, падараш тамомии роҷаҳои атрофро талабиди знефат мекунад, ба гарданҷар яке аз роҷаҳое, ки духтари мазкур ҳамоили гул ё хори марворид андозад, шодии духтар ба он кас муқаррар шавад.

СИНАИ БОЗ سينا باز *киноя аз сиёҳу сифед*; ва мурод аз пораҳои сипорӣ, ки ба хутути сиёҳу сифед бошад; ва ба маънии *синаи кушода* ва болида (аз «Мусталаҳот»).

СИЕВУШ سیاوش ва сохиби «Бахори Ачам» навишта, ки ба фатҳи вов (яъне **Сиёваш**)* аст; ва дар «Сироҷул-луғот» навишта, ки ба қасри аввал ва замми вов (яъне **Сиёвуш**)* ҳар ду саҳеҳ; ва **Сиёвуш** ба воми маъруф (سیاوش) бар вази **ридопуш** низ дуруст аст, номи писари Қайковус; ва дар «Шамшери Хонӣ» мастур аст, ки **Сиёвуш** писари Қайковус ба сабаби бухтони модари ғайри ҳақиқии худ аз падар ранҷида шуда назди Афросиёб, ки муҳолифи Қайковус буд рафт. Афросиёб аз омаданаш хуш шуда, духтари худро дар никоҳаш дод. Баъд аз чанде ба игвои домоди дигараш аз дасти Афросиёб ба ноҳақ кушта шуд, тамма каломуху. Ва дар китобе ба назар омада, ки **Сиёвуш** бағоят хушманиш ва айёш буд, лиҳозо *маҷозан* аз лафзи **Сиёвуш** маънии хуш ва шодмон мурод доранд.

СИЕХҶУШ ва **СИЯХҶУШ** سیادگوش و سیهگوش номи даррандае, ки аз сағ хурд ва аз гурба калон, гулобии моил ба сиёҳӣ, ҳар ду гӯши ӯ сиёҳу нӯқдор ва сареъулҳаракат ва бағоят чалдрав бошад.

СИМОБДАРҶУШ سیماب درگوش *киноя* аз касе ки овоз нашнавад, яъне кар бошад (аз «Бурҳон»).

СИМКУШ سیمکش мусриф ва мутлифи сим (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).

СЕБИ ОЗОИШ آرایش سبب навъе аз себ аст, ки дар Исфаҳон бехтар бошад (аз «Шарҳи Гулкушті»).

СИЕФАШ سیافش номи подшоҳ.

СИЕВАХШ سیاوخش номи писари Қайковус (аз «Сироҷ»).

СИЕТ سیاط *ҷамъи савт*, ки ба маънии тозиёна аст.

СИЕЪ سیاع ба маънии қаҳгил, ки деворро бад-он андуда кунанд (аз шарҳи «Нисоб»).

СИМУРҶ سیمرغ чонварест машхур; ва симурғ аз он гӯянд, ки ҳар лавн, ки дар пари ҳар як мурғ мебошад, ҳама дар парҳои ӯ мавҷуд; ва баъзе гуянд, ки ба ғайр аз ҳамин исми фарзӣ вучуд надорад (аз «Қашф»); ва сохиби «Бурҳон» **симурғ**-ро Анқо навиштааст.

СУЮФ سیوف шамшерҳо; *ҷамъи сайф*.

САИЕФ سیاف шамшерзан; ва ба маънии котил ва чаллод ва хунрез.

СИЕҶ سیاج рондан (аз «Мунтахаб» ва «Қашф»); ва дар «Муайид» навишта, ки ба маънии пойбанди боз аст; бидон ки чун дар илми ҳисоб таҳриқи забон ва рондани қалам ба суръати тамои аст, лиҳозо илми ҳисобро **сиёҷ** мегуфта бошанд, ё он ки хифзи ҳисоб ба манзилаи боз аст, ки аз дасти хавотири аксар парвоз менумояд ва навиштани он барои ёддошт ба мушобеҳи пойбанд аст. Аз ин сабаб қавоиди навиштани ҳисобро **сиёҷ** ном карданд.

СИЪУЛҲУЛҶ سیءالخلق марди бадахлок.

СЕРОҶАНГ سیرآهنگ ба маънии баландоҳанг; ва дар ин ҷо лафзи **оҳанг** ба маънии овоз аст.

САЙФИ ИСФАРАНГ سیف اسفرنگ **Сайф** номи шоир бошад, бошандаи Исфаранг; ва **Исфаранг** (билқаср ва сини муҳмала ва рон муҳмала ва фо ва нун ва қофи форсӣ) шахрест қариби Самарқанд.

СЕГ سیک ба маънии олати таносули мардон (аз луғоти туркӣ).

СИЕМАҚ سیامک номи писари Каюмарс (аз «Бурҳон»).

СИҚАНАҚ سیکناک ба маънии оҳиста; ва ин лафзи туркист (аз луғоти туркӣ навишта шуд).

СИЕҶСОЛ سیاه سال ба маънии хушксол.

СУЮЛ سیول сайлобҳо; ва ин *ҷамъи сайл* аст.

СИЯҶЧОЛ سیه چال чохи беоб, ки мучримонро дар он маҳбус нумоянд; ва лафзи **чол** дар асл **чоҳ** буд, хо-ро ба лом бадал кардаанд, чунончи дар «Ҷавоҳир-ул-хуруф».

САЙЕЛ سیال рақик ва қоришаванда.

СЕРҶОСИЛ سیرجاصل ҷое ки зироат дар он бехтар бошад.

СУЮРҶОЛ سیورغال ба маънии мадади маош; ва ин лафзи туркист (аз «Мадор»); ва дар луғоти туркӣ ба фатҳи аввал ва замми тахтонӣ ва воми маъдула ва суқуни рои муҳмала ва ғайни муъҷама (яъне **саюрғол**)* ба маънии инъом.

СИЯХГИЛЕМ *سيه گليم* ба маънии бадбахт ва бедавлат (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

СИЕҲҚАЛАМ *سيه قلم* ба маънии навъе аз тасвир, ки ба сиёҳи кашанд ва ҳеч рангомезӣ надошта бошад; ва он аксар хосаи фаранг аст; ва маъшуки малехро низ гӯянд (аз «Мусталаҳот»).

СИЯҲҚОМ *سيه قام* бадбахт ва номурад.

СИЯҲ ҚАРДАНИ ЧАШМ *سيه كردن چشم* ба маънии рушан қардани чашм мустаъмал (аз «Мусталаҳот»).

СИЯҲЧАШМ *سيه چشم* тоири шикорино гӯянд, чаро ки чашми баъзе навъи тоири шикорӣ сиёҳ мебошад, мисли баҳрӣ ва шоҳин ва чарғ ва ғайра; ва ин лафз гоҳе дар сифати маъшуқ воқеъ мешавад, ба ду вачх: яке он ки сиёҳни чашм мучиби хусну хубист ва дигар он ки тоири шикорино сиёҳчашм бевафо бошад, ба хилофи тоири шикорино зардчашм, ки дар урф онро калончашм гӯянд.

СИМ *سيم* обе ки дар каштӣ дарояд ва маллоҳ онро беруи мепошад (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн»).

САЯЛИ АРИМ *سيل عرم* оби бисёрӣ қорӣ, ки садди рӯдро шикаста бошад; чи **арим** ба маънии рӯдхона ва садде ки пеши рӯдхона гирифта бошанд; ба ҳиндӣ мендҳ гӯянд (аз «Мунтахаб»); ва зоҳир аст, ки ин қисм оби қорӣ, ки мендҳро шикаста равон шуда бошад бағоят тунду тез ва пурҳайбат бошад; ва сайлуларим ишорааст ба сӯи ояти: «фаъразу фаарсално алайҳим сайларими ва бадалуноҳум бичаннатихиму чаннатайни завотию уқулин хамтин ва аслин ва шайъин мин сидрин калилин».

СИЕМ *سيام* номи кӯҳ наздики Самарқанд (аз «Бурҳон»).

СИЕҲБОДОМ *سيه بادام* чашми маъшуқ (аз «Бурҳон»).

САИЛОН *سيلان* номи қазираест, ки аз кӯҳаш ёқути бехтар ҳосил мешавад; ва он ба тарафи чануби

Ҳинд аст; ва ба фатҳи аввал ва соҳӣ (яъне саялон)* дар арабӣ қорӣ шудани об ва хун ва ғайра (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Суроҳ» ва «Сироч»).

САЙРОН *سيران* масдар аст, ба маънии сайр қардан ва рафтор нумудан.

САИҲУН *سيحون* номи рӯдест; ва соҳиби «Латоиф» навишта: рӯдест миёни Андиҷон ва Самарқанд; ва дар «Мадор» навишта, ки наҳри ҳиндист; баъзе гӯянд, ки оби **Синд** аст ва афғон онро **Бобосин** ва ҳиндӣён **Нилоб** ва аксарӣ даръёи **Атак** гӯянд; ва **Атак** қалъаест бар қанори даръёи мазкур; ва баъзе гумон баранд, ки рӯди **Ганг** аст; ва аз таҳқиқоти хони мағфур Абдулкаримхон ва дар «Қашф» низ ҳамин ихтилоф аст; ва соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки наҳрест ба Мовароуннаҳр ва наҳрест ба Ҳинд.

СИН *سين* ин ҳарф ба чими арабӣ бадал шавад, чун *ревос* ва *ревоҷ*, ки рустанист майхуш; ва ба чими форсӣ, чун *хурӯс* ва *хурӯҷ*; ва ба дол, чун *пос* ва *под*, ба маънии хифозат; ва ба зои муъҷама, чун *саморӯғ* ва *заморӯғ*; ва ба шини муъҷама, чун *кустӣ* ва *куштӣ*, ки пахлавонои кунанд ва *фириста* ва *фиришта*; ва ба фо, чун *чуст* ва *чуфт* (биззам) ба маънии чоман танг ва часпон; ва ба лом, чун *саҷ* ва *лаҷ*, ба маънии руҳсора; ва ба вов, чун *ботс* ва *боту* (ба бои арабӣ ва вови маъруф) ба маънии турунҷ; ва ба ҳои ҳавваз, чун *хурӯс* ва *хурӯҳ* ва *омос* ва *омоҳ*; ва сини масдар ва мозӣ дар музореъ ва амр дар баъзе абвоб ба вов бадал шавад, чун *ҷустан* ва *ҷуст* ва *меҷӯяд* ва *биҷӯ* ва *рустан* ва *руст* ва *мерӯяд* ва *бирӯй*; ва дар баъзе абвоб ба ҳои ҳавваз, чун *костан* ва *кост* ва *мекоҳад* ва *бикоҳ*; ва ба ёи тахтонӣ, чун *оростан* ва *орост* ва *меороҷ* ва *биёрой* (аз «Чавохир-ул-хуруф»).

СЕБИ СИМИН *سبب سيمين* навъе аз себ.

СИЯ БАСТАН ва **СИЯ ҚАШИДАН** *سيلى بستن و سيلى كشيدن* ба маънии снлӣ задан (аз «Мусталаҳот»).

СИМ БАР САНГ ЗАДАН سيم بر سنگ *киноя аз чимоъ кардан (аз «Мусталахот»).*

СИЕХПИСТОН سياه پستان зане ки фарзанди у назияд (аз «Бурхон»).

СИЯХЗАБОН سياه زبان касе ки дуои бади у асар кунад.

СИЕХ ШУДАНИ ЗАБОН سياه شدن *аз кор уфтодани забон ба сабаби бад гуфтан.*

СИЯХБОДОМ АФШОНДАН سياه يادام *расмест дар вилоят, ки бар тобути мурда бодомхоро сиёҳ карда меафшонанд.*

СИЕХИ ҚАРДАН سياهي كردن *нумудор шудан (аз «Чароғи хидоят»).*

СИХ ШУДАН سبخ شدن *рост шудан.*

СИМОБ ШУДАН سيماب شدن *гурезон шудан ва нопадид шудан ва ларзон шудан.*

СИР ДАР ЛАВЗИНА ҚАРДАН سير در لوزينه كردن *киноя аст, дар шоҳидии касе ғам андохтан.*

СЕР ОМАДАН سير آمدن *малул шудан ва танг омадан (аз «Сироч»).*

СИМИ СУХТА سيم سوخته *нукраи нарма ва холис (аз «Бурхон» ва «Рашидӣ»); ва дар ҷое ба маънии лочвард ба назар омада.*

САЙИИЪА سياه بادى *бадӣ ва гуноҳи сағира.*

СИБА سيبه *туркист, ба маънии мурчаҳ ва он хандаке бошад, ки дар паноҳи он чанг созанд.*

СИЕҲА سياهه *ба истилоҳи мутасаддиёни дафтар мусаввадан рӯзномча, ки омадани нуқуд ё аҷноси харрӯза ба тариқи иҷмол билотафрик ва тафсил як ҷо менигоранд.*

СИЯХЧАРДА سياه چرده *ба маънии сиёҳранг; чи чарда ба маънии лавн ва ранг аст (аз «Бурхон»); ва гоҳе аз сияхчарда мурод бошад шахси малехи сабзранг.*

СИЕҲ سياه *ба маънии ғуломи хабашӣ (аз «Сироч»).*

СЕБЕ БА ДУ ҚАРДА سيبی بدو کرده *киноя аз мусовӣ ва баробар.*

САЙЕРА سياره *ба маънии қофила ва корвон ва ситора, ки ба ҳаракати худ мутаҳаррик бошад ва он ҳафтанд: Қамар, Уторид, Зухра, Шамс, Миррих, Муштарӣ, Зухал.*

СИЯХНОМА سياه نامه *фосик ва гунаҳгор (аз «Бурхон»).*

СИЯХКОСА سياه كاسه *бахил ва мумсик.*

СИЯҲХОНА سياه خانه *бадбахт ва хонавайронкарда; ба маънии зиндон ва хайман саҳронишинони араб (аз «Мусталахот»).*

СИЛИ سيلي *зарби дасте, ки бар гардан зананд ва он чунон бошад, ки чаҳор ангушти дастро рост кунанд ва нармаи дастро теғвор бар гардани муҷримон зананд (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ» ва «Бурхон»); ва дар «Чароғи хидоят» ёи аввалро маҷҳул гуфта (яъне селӣ)*; ва номи варзишест куштигиронро, ки панҷаро во карда бар бозу ва рону сина ва зону зананд.*

СИ سی *дар туркӣ тарҷаман лафзи ӯ, ки замири ғоиб аст; ва ба маънии ро низ ояд; ва барои изофат ҳам оранд.*

СИНАИ БОЗЕ سيناى بازى *киноя аз дурангӣ, чаро ки синаи боз дуранг мебошад, яъне сиёҳу сифед.*

СИҚИ سيقى *ба маънии шаробе, ки чандон ҷӯш диханд ва софаш кунанд, ки аз се хиссаи он як хисса боқӣ монда бошад; ва ин дар асл сеяқӣ буд (аз «Рашидӣ»); ва дар «Бурхон» ба ёи аввал маҷҳул, бар вазни неқӣ.*

СИМИ ҚАРОРИ سيم قرارى *рупияҳои хӯрок.*

СИЯХҚОРИ سياه كاری *киноя аз зулм ва шӯҳӣ.*

САЙРИ سيري *номи деҳа.*

САЙРУССАВОНИ سيرا سواى *ба маънии рафтори шутурони обкаш; ва он ниҳоят суст бошад.*

М
б»
ки
ос
ва
о-
ир
н-
ва
б-
ар
га
ъ
д-
а-
ба
ва
ба
ғи
р-
зи
и-
аз
ин
и-
ре
л
ъ-
н;
ш
к-
л-
н-
м,
уз
т;
у-
).
г,
р-
и-
у

БОБИ ШИНИ МУЪЧАМА

- Фасли шини муъчама маъа алиф**
- ШОНАБАҶО** شانهبا *мурод аз* кимати андак, яъне он микдори мол, ки дар кимати хариди шона кифоят кунад.
- ШОДОБ** شاداب ба маънии сероб ва пуроб ва тару тоза (аз «Бурхон» ва «Сироҷ»).
- ШОҶИ МАҒРИБ** شاه مغرب *киноя аз* хилоли аввали моҳ.
- ШОБ(Б)** شاب ба маънии марди чавон (аз «Кашф»).
- ШОҶИ АРАБ** شاه عرب ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама.
- ШОМИХОТ** شامخات *чоҳои баланд ва* баландиҳо, хусусан баландиҳои кӯҳ.
- ШОМАТ** شامت бадфолӣ; ва ба касри мим (яъне *шомит*)* шодикунанда бар харобӣ ва макруҳии касе (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).
- ШОТ** شات гӯспанд; ва ин лафзро аксар ба тои мудаваара (شاة) нависанд (аз «Латиф»).
- ШОҶБАЙТ** شاهبيت *байте ки аз ҳама* абъёти ғазал ё қасида бехтар бошад.
- ШОХИ НАБОТ** شاخ نبات он чи ба сурати шох дар кузаҳои набот бар риштаҳо баста шавад; ва номи маъшукаи Ҳоҷаи Шамсуддин Ҳофизӣ Шерозӣ раҳматуллоҳи алайҳи (аз «Баҳори Аҷам»).
- ШОХ** شاخ *шохи дарахт ва шохи ҳайвон* ва поран чома; ва навъест аз пиллаи дароз ва суроҳӣ.
- ШОХ-ШОХ** شاخشاخ ба маънии порапора.
- ШОМОХ** شاماخ *номи ғаллаи маъруфи* сифедранг, ки ба ҳиндӣ сонвон гӯянд.
- ШОҶРУҲ** شامرخ *номи подшоҳзода; ва* номи марде, ки шотир буд дар шатранҷбозӣ; ва ба маънии шахрухе, ки дар шатранҷ мебошад ва он кишт додан аст ба ҳариф ба тарзе ки зарб бар руҳи ӯ низ воқеъ шавад.
- ШОМИХ** شامخ ба маънии баланд (аз «Мунтахаб»).
- ШОҶИД** شاعد *ҳозир ва гувоҳ; ва* форсиён ба маънии соҳибхусн истеъмол кунанд; ва дар байти боби дувуми «Гулистон» ба маънии хуб ва хушнумо (аз «Ҳиёбон»).
- ШОДМАНД** شادمند *ин лафзи ғалат* аст, чаро ки лафзи *шод* сифат аст, ба маънии шодшаванда; пас ба лафзи *манд*, ки ба маънии соҳиб аст ба таркиб дуруст набошад; ба ҷои он *созманд* саҳеҳ аст (аз таҳқиқоти Хони Орзу); ва муаллиф гӯяд, ки агар муҳаффафи шодиманд гӯянд дуруст метавонад шуд.
- ШОГИРД** شاكرد *дар асл* ба маънии ходям аст; ва ба маънии тилмиз *маҷозан* шуҳрат гирифта (аз «Ҳиёбон»); муаллиф гӯяд зоҳиран лафзи *шогирд* дар асл *шоҳгирд* буда, зеро ки ходимон гирдогирди шох ва маҳдум истода шуда мутарасиди судури фармон ва хидмат мебошанд. Ба ҳамин ҷиҳат хидматгорино ба арабӣ ҳавошӣ гӯянд.
- ШОРИД** شارد ба маънии раванда (аз «Мунтахаб»); ва *маҷозан* ба маънии парешон мустаъмал.
- ШОЗ(З)** شاذ *чудошуда* ва танҳомонда ва мунфарид; ва ба истилоҳи сарфиён лафзе ки хилофи киёс бувад, ба маънии мутобики қавонин ва қавонди қуллия набошад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва ғайра).
- ШОДҶОР** شادخوار ба маънии осуда ва хушҳол ва фориғбол.
- ШОҶДОР** شاددار *дайюс* ва худбин.
- ШОТИР** شاطر *диловар* ва чолок; ва ба маънии пайк ва шатранҷбоз ва шуҳ ва бебок ва он ки ба ранҷ оварда бошад аҳли худро ба бадхӯй (аз «Латиф» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); ва мавлоно Юсуф ибни Монеъ дар «Шарҳи Нисоб» навишта, ки *шотир* ба маънии дузд ва гиреҳбур ва шатранҷбоз ва чолок; ва ин ҳама маонӣ ба муносибати он аст, ки *шотир* маъхуз аз *шатр* аст, ки ба маънии дур қардан бошад. Пас *шотир* ба маънии касе ки хилате кунад, ки дур аз зеҳну ақли мардум бувад, тамма

- каломуху. Ва фиркае аз сипохиёни чолок, ки ба либоси хоси худ пеши сувори салотин ва умаро даванд.
- ШОИР** *شاعر* донанда ва дарёбанда ва шеъргуянда.
- ШОПУР** *شاپور* номи подшоҳе; ва низ номи паҳлавоне (аз «Кашф»); ва дар «Сурурӣ» ва «Бурҳон» навишта, ки номи мусаввире, ки миёнҷӣ буд миёни Хусрав ва Ширин.
- ШОНАСАР** *شانوسر* ба маънии худхуд (аз «Сироч»).
- ШОР** *شار* шаҳр ва мадина; ва иморати баланд; ва рехтани об; ва самоъ ва рақс; ва ғаш, ки дар тило ва нукра бошад; ва чомаи борику рангин, ки ба хиндӣ сарӣ гуянд; ва номи тоири сиёҳ, ки ба хиндӣ онро майна гуянд; ва роҳи кушодаву фарох; ва подшоҳи Ғурҷистон (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири» ва «Сироч»).
- ШОРМОР** *شارمار* навъе аз мори бузург (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ШОХБАДЕВОР** *شاخ بديوار* ба маънии гарданкаш ва мағрур (аз «Мусталахот»).
- ШОДБАҲР** *شاد بهر* хушхол ва некнасиб (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).
- ШОШТАР** *شاشتر* бар вази **бохтар**; ба забони санскрит номи илми ақоид ва фикҳи ҳунуд аст.
- ШОҲИ ОБНҮС** *شاخ آبئوس* киноя аз мичмари обнӯс (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ШОШ** *شاش* *муарраби Чоч*, ки онро алҳол Тошганд гуянд (аз «Рисолаи муарработ»); ва дар форсӣ ба маънии пешоб (аз «Бурҳон»).
- ШОБОШ** *شبابش* *мухаффафи шодбош*; ва ба маънии ниёз ва пешкаш низ омада (аз «Кашф» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Баҳори Аҷам» ва «Мусталахот»).
- ШОХИС** *شاخص* марди чашмбозмонда ва хайрон (аз «Мунтахаб»).
- ШОЕЪ** *شائع* ба маънии ошкоро ва фош, яъне машҳур (аз «Мунтахаб»).
- ШОЪ** *شاع* ба маънии ошкор ва фош (аз «Латоиф»).
- ШОРЕЪ** *شارع* роҳи рост ва роҳи бузург ва соҳиби шаръ ва олим
- омил, ки таълими дин ба мардум кунад (аз «Кашф» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф»).
- ШОҲБУДОҒ** *شاه بداغ* номи шахсе ки хидмати шамъу чароғи шоҳ Аббос дошт.
- ШОРАҒ** *شارغ* ба маънии дастор; ва ин лафзи туркист (аз «Шарҳи Хоқонӣ»).
- ШОРИФ** *شارف* шутури мода, ки пир бошад (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).
- ШОҲИҚ** *شاهنق* ба маънии баланд ва бинои баланд; ва ба истилоҳи атиббо чинсест аз аҷноси набз, ки дар ҳаракат майл ба баландӣ дошта бошад, яъне аҷзои он дар иртифоъ махсус гардад; ва сабаби он шиддати хочат ба тазвиҷ (аз «Мунтахаб» ва кутуби тиббия).
- ШОРИҚ** *شارق* рӯшан ва тобон; ва ба маънии офтоб (аз «Мунтахаб»).
- ШОҚ(Қ)** *شانق* ба маънии душвор ва кори душвор (аз «Мунтахаб»).
- ШОДИМАРГ** *شادی مرگ* мавте ки ба сабаби шодии бисёр, ки якборағӣ дар табиат дарояд, пайдо мегардад; ва номи ҷое низ аст.
- ШОЛАНГ** *شالنگ* он чи ба ивази чизии фавтшуда чизии дигар аз касе бигиранд; ба хиндӣ онро гҳӣ гуянд (аз «Мадор»); ва дар «Бурҳон» чунин навишта, ки шахсеро дар ивази дигар ба чихати талабе, ки аз дигаре дорад, бигиранд; ба хиндӣ онро ўл гуянд (ба вови маҷҳул); ва ба маънии барҷастани пиёда ва шотирон; ва навъе аз гилем, ки зери фарш дӯзанд.
- ШОЛАҲАНГ** *شالهنك* ба маънии макру ҳила ва гарав, яъне раҳн ва зулму ситам ва саркаш (аз «Ҷаҳонгири» ва «Муайид» ва ғайра).
- ШОҚ(Қ)** *شاك* марди босилоҳи тамоm, яъне силаҳдор ва сипоҳӣ; маъҳуз аз шакка, ки ба маънии силоҳ аст; ва ба маънии шакқунанда ва гумонбаранда (аз «Суроҳ» ва ғайра).
- ШОРАҚ** *شارك* номи тоири сиёҳранг, ки ба хиндӣ майна гуянд (аз «Бурҳон»).
- ШОҲИД ЛАЪАМРУКА** *شاهد لعمرک* киноя аз сарвари коинот саллаллоҳу

алайхи ва олихи ва саллама (аз «Рашидӣ»).

ШОХУЛ/ШОХИЛ شاخل номи ғалла (аз «Бурҳон»), ки онро ба ҳиндӣ арҳар гуянд.

ШОҒИЛ شافل монёъ ва боздоранда (аз «Мунтахаб»).

ШОЛ شال навъе аз чодир ба аксоми алвон, ки дар Кашмир аз мӯи дунба бофанд; чун ду шолро чамъ кунанд, душола гуянд.

ШОҲИ НАҲЛ شاه نحل ба маънии подшоҳи занбурони шахд; ва дар занбурони шахд як занбури калон бошад ва ҳар ҷо, ки ӯ равад, ҳама дар паси ӯ раванд; ва низ лақаби амирулмуъминин Алий каррамаллоху вачҳаху, чи он ҳазратро **яъсубулуъминин** лақаб аст; ва **яъсуб** подшоҳи занбурони шахдро гуянд.

ШОҲИ ГУЛ شاخ گل маъруф аст; ва *киноя аз* маъшук (аз «Мусталаҳот»).

ШОКУЛ شاتول чизест аз биринҷ ва оҳан ва санғ, ки ба ресмон овехта, меъморон қачиву ростии девор маълум кунанд (аз «Мусталаҳот»).

ШОҲИСПАРҒАМ شاه اسپرغم ба маънии райҳон, ки онро нозбӯ гуянд.

ШОҲҚОМ شاه قام лафзест, ки шатранҷбозон ба вақти мот хӯрдани ҳариф гуянд; зоҳиран **қом** дар асл ба фатҳи мим (яъне **қома**)* аст, сиған мозӣ; яъне шох бозистода аз ҳаракат ва рафтори худ, ай мот шуд.

ШОМ شام ба маънии таоми шом (аз «Мусталаҳот»); ва номи мулкест, чаро ки он мулк ба ҷониби машомаи Қазба, яъне ба ҷониби ясори Қазба воқеъ аст; чи араб Қазбаро шахсе қарор додаанд, ки рӯ ба машрик аст.

ШОГИРДИ ФАСТАҚИМ شامگرد فاستقم *киноя аз* сарвари коинот саллаллоху алайҳи ва олихи ва саллама (аз «Рашидӣ»), ба лиҳози фаҳвои ояти: «фастакиму камо умирта», яъне пас устувор бош, ҷунонки амр кардашудаи ту.

ШОЁН شايان лоиқ ва сазовор (аз «Бурҳон»).

ШОЙИДАН شائيدن лоиқ будан.

ШОНИДАН ва **ШОНДАН** شائيدن و شائيدن ба маънии шона қардан; ва *муҳаффафи* нашондан (аз «Ҷаҳонгирӣ»).

ШОЙГОН شايگان ба маънии фароҳ; ва ба маънии лоиқ ва сазовор ва ҳар чизи бехтару хубро низ гуянд, ки лоиқи шох бошад; чи дар асл **шоҳгон** буд, хоро ба ҳамзаи мулайина бадал қарданд; ва номи ганҷе аз ганҷҳои Хусрави Парвез; ва ба маънии бегор, яъне кори бемузд, чаро ки ин ҳам тааллуқ ба шох ва ҳоким дорад; ва навъе аз қофияи маъюб, ҷунонки сиғаҳои исми фоилро, ки *гирён* ва *хандон* бошад, бо лафзи *замон* ва *фугон* қофия кунанд, ё он ки ёву нуни нисбатро бо ёву нун, ки аз зоти калима бошад, қофия оранд, монанди *симин* ва *оҳанинро* бо *чабин* ва *камин*, ё алифу нуни чамро бо алифу нуни асли қофия нумоянд, ҷунонки *дўстон* ва *ёронро* бо *замон* ва *камон* қофия созанд; ва ҳамчунин *сифот* ва *ҳодисот* ва *коинот*; ва инчунин қофия фақат як ҷо овардан дуруст бошад (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ШОДИН شادين ба маънии бачаи оху (аз шарҳи «Нисоб»).

ШОДУРВОН شادردان бисот ва фарш ва парда ва шомӣна ва соябон (аз «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»); ва дар «Муайид» ба фатҳи дол (яъне **шодарвон**)*; ва дар «Рашидӣ» забти ҳаракат нақарда; ва дар «Сироч-ул-луғот» низ ба замми дол (яъне **шодурвон**)* аст.

ШОРИСТОН شاورستان ба маънии шахристон ва шахр (аз «Бурҳон»); ва дар «Мадор» ба маънии шахристон ва қасабаи бузург, ки атрофаш боғҳои бисёр бошад, тамма каломуху; ва метавонад, ки ба маънии ҷое ки гузаргоҳи об бошад ё гузаргоҳи мардум, чи дар «Ҷаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» **шор** ба маънии роҳи фароҳ ва рехтани об мастур аст. Баъд аз таҳрири мақом аз таълифоти баъзе сикот ба субот пайваста, ки **шористон** ҷодае, ки ба шахр пайваста бошад.

ШОРИДАН شاريدن об рехтан (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ШОҲИН شاهين тоирест шикорӣ ва

- чуби рости тарозу, ки ба ҳар ду чониби он ҳар ду палла овезанд (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»); ва ба ин маънии сонӣ туркист ва ба чоӣ хо ҳамза низ омада (яъне **шойин**)⁶¹ ва баъзе ба маънии забонаӣ тарозу низ навиштаанд ва он чизе бошад, ки ба вақти бардоштани тарозу дар даст гиранд.
- ШОВАРОН** شاوران номи шаҳрест (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).
- ШОҲНИШИН** شاهنشين навъе аз иморат.
- ШОМИ ҒАРИБОН** شام غريبان номи шаҳрест, сивон маънии маъруф.
- ШОВАРОН** شاوران номи шаҳр, ки онро Шоварон низ гуянд (аз «Муайид»).
- ШОДМОН** شادمان муродифи шод; ва лафзи мон зоида аст, чунонки алифу нун дар шодон; ва зоҳиран аз ин олам аст мусалмон, ки ба андак тағйир ва таҳриф ва таҳфиф ин сурат гирифта (аз «Хиёбон»).
- ШОН//ШАЪН** شان дар форсӣ хонаи занбӯрон, ки дар он асал бошад; ва навъе аз порчаи сифед; ва дар арабӣ ба маънии шавкат ва азамат; ва ба маънии кор ва ҳол; ва ба маънии ҳақ, чунончи: *ин оял дар шаъни уст*, ай дар ҳақи уст (аз «Бурҳон» ва «Латоиф» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Рашидӣ» ва «Сурурӣ»).
- ШОҲИ ТУРҚОН** شاه ترکان Афросиёб.
- ШОНАБИН** شانه بين киноя аз фолгир; ва ин фоли махсус ба шонаи буз мебошад (аз «Баҳори Аҷам»); ва муаллифро масмӯъ аст, ки дар вилоят бар шонаи буз нақше менависанд ва ба ҳисоби он пай ба мақсуд баранд.
- ШОНА ДАР ОБ ГУЗОШТАН** شانه در آب گذاشتن киноя аз муҳайёи ороиш будан (аз «Мусталаҳот»).
- ШОВ** شار ба маънии холис; чунонки зари шов ба маънии зари холис (казофӣ «Сироч-ул-луғот»).
- ШОМЛУ** شاملو тоифае аз кизилбош; ва кизилбош фирқаест аз муғулони Эрон; ва дар яке аз луғоти туркӣ навишта, ки шомлу ба маънии шомӣ, чаро ки лафзи лу (ба замми лом ва вови маъруф) дар туркӣ ба-роӣ нисбат ояд.
- ШОҲИ ОҲУ** شاه آهر киноя аз камон (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ»).
- ШОТУ** شاتور дар туркӣ нардбон бошад (аз «Мусталаҳот»).
- ШОРИҚА** شارقе ба маънии чизи рӯшан ва рӯшаниӣ офтоб.
- ШОҚҚА** شاه قاقه ба маънии душвор (аз «Мунтахаб»).
- ШОҲАНШОҲ** شاهنشاه подшоҳони подшоҳ; ва ин муҳаффафи шоҳоншоҳ аст (аз «Бурҳон»).
- ШОТИРЗОДА** شاطرزاده киноя аз хидматгори ҷусту чолок.
- ШОНА** شانه номи силоҳ (аз «Фарҳанги Сикандарнома»); ва чизест маъруф, ки ба он мӯй рост кунанд; ва китфи мардум; ва ба маънии рочҳи ҷулоҳа; ва ба маънии кучи ҷулоҳа низ омада.⁶²
- ШОИСТА** شايسته бар вазни оҳишта, ба маънии лоиқ ва бехтар (аз «Бурҳон»).
- ШОИБА** شايبه ба маънии омезиши чизи бад дар чизи бехтар ва олудагӣ (аз «Суроҳ» ва «Мадор»).
- ШОХШОНА** شاخشانه қисме аз хила ва таҳдиди гадоён, ки шоҳи гӯспандро ба як даст ва шонаи гӯспандро ба дасти дигар гирифта он ҳар ду ро ба унвоне бо ҳам мемоланд, ки садои ғариб аз он бармеояд, то мардум аз он мутанаффир шуда зуд чизе ба ӯ медиҳанд (аз «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот»); ва низ дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки дар Ҳиндустон ба маънии овардани вучӯх ва шуқук дар амре мустаъмал аст.
- ШОРА** شاره дастори мунаққаш, ки дар хиндӣ чира гуянд; ва навъе аз чомаи борик ва рангин (аз «Бурҳон»).
- ШОДГУНА** شادگونه зани мутриба (аз «Фарҳанги Сикандарнома»).
- ШОҲЧИНӢ** شاهچيني навъе аз хино (аз «Бурҳон»).
- ШОКӢ** شاکي шикоят ва гилакунанда.
- ШОТӢ** شاطبي канораи даръе ва рӯд (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб»).

ШОҲИНИ ДУЗДИ//ШОҲИНДУЗДИ شامين دزدی кам санчидан ба чолокни даст.

ШОФЕЪИ شامی номи имоми мазхаби мансуб ба **Шофеъ**, ки чаддаш буд (аз «Музил» ва «Лубб-ул-ал-боб»).

ШОХЧАБАНДИ شاخچه بندی пайванд кардани дарахт; ва бухтон ва тухматсозӣ; ва ба маънии лубъатбозӣ (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Мусталаҳот»).

ШОНАОВЕЗИ شانه آویزی навъе аз таъзиб, ки одамеро шона ба расан баста меовезанд (аз «Чароғи ҳидоят»).

ШОНАГАРДОНИ شانه گردانی иборат аз пушт гардонидан, ай рӯгардонӣ ва эъроз кардан (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят»).

ШОҲИ شامی зарест маскуки Эрон, ки панҷоҳ динор аст (аз «Мусталаҳот»).

ШОДҲОРИ شادخواری шароб хӯрдан бе музоҳимати ғайр (аз «Мусталаҳот»).

ШОМИ شامی ба маънии вақти шом.

ШОНИ شانی ба маънии душман (аз «Суроҳ»).

Фасли шини муъҷама маъа
бои муваҳҳада

ШАБОБ شباب номи пардае аз мусиқӣ; ва дар араби ба маънии ҷавонӣ ва ҷавонон; ба ин маънӣ *ҷамъи шобб* бошад; ва ба касри аввал (яъне *шибоб*) * ба маънии нишоти асп; ва ба замми аввал ва ташдиди сонӣ (яъне *шуббоб*) * ҷавонон; ба ин маънӣ ҳам *ҷамъи шобб* аст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШАБ(Б) شب давое мисли намак, ки ба ҳиндӣ пхаткарӣ гуянд; ва ба маънии ҷавонӣ ва ҷавон шудан ва оташ афрӯхтан; ва ба маънии ҷанг ва баландии ҳар чиз (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); ва дар «Кашф» ба маънии пхаткарӣ ба касри аввал (яъне *шибб*) * аст.

ШАБИТ شیت номи тара, ки ба ҳиндӣ сувя гуянд (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ШАБАКОТ شبكات ҷолнҳои иморат ва домҳои сайёд.

ШАБИ БАРОТ شب برات шаби понздаҳуми моҳи шаъбон, ки дар он шаб малонка ба ҳукми илоҳӣ ҳисоби умр ва тақсими ризқ мекунанд.

ШАБАҲ شبح шахс ва ҷисм ва колбуд; *ҷамъи он ашбоҳ* (аз «Қомус» ва «Мунтахаб»); ва соҳиби «Мунтахаб» ва «Мадор» билфатҳ (яъне *шабҳ*) * низ навишта.

ШАБ НИМА ҚАРД شب نیمه کرد яъне дархам гурехт (аз «Мусталаҳот»).

ШАБГАРД شب گرد асас ва кутвол.

ШАББУР شبور ба маънии нафире ва нойе, ки аз руйин созанд; ва ин *муарраби шаппур* аст (аз «Бурҳон» ва «Рисолаи муарработ»).

ШИБР شبر ба маънии ваҷаб, ки онро бидист низ гуянд; ва он масофатест аз сари ноҳуни хинсир то сари ноҳуни нарангушт; ба ҳиндӣ онро болишт номанд; ва номи Шимр ибни Зилҷавшан, ки қотили имом Ҳусайн разияллоҳу анҳу будааст (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Муайид» ва «Латониф»); ва соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки билфатҳ ва ташдиди бои арабии мафтӯҳ (яъне *Шаббар*) * номи ҳазрати имом Ҳусайн разияллоҳу анҳу; ва ба ин маънӣ ба таҳфифи бо (яъне *Шабар*) * низ омада.

ШАББИР شبیر номи имом Ҳусайн разияллоҳу анҳу (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латониф» ва «Бурҳон» ба бои форсӣ (яъне *Шаппир*) * навишта ва гуфта, ки ба луғати суръенӣ мусағғари хуб аст.

ШАББИР ва **ШАББАР** ва **МУШАББИР** شبير و شبر و مشير ҳар се номи фарзандони Ҳорун алайҳиссалом, ки ҳазрати расули худо саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама бад-он номҳо Ҳасану Ҳусайн ва Муҳсинро мехонданд (аз «Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» ва «Латониф» ба бои форсӣ (яъне *Шаппир* ва *Шаппар* ва *Мушаппир*) *.

ШАБГИР شبگیر ба маънии шаб; ва ба маънии сахаргоҳ ва охири шаб ва сафар кардан ва роҳӣ шудан дар шаб пеш аз сахар ва баъд аз нимшаб; ва номи мурғе, ки дар

охири шаб овози ҳазин кунад (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот» ва «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам»); ва ба маънии марде ки ба охири шаб ба ибодат бархезад.

ШАБЕР شيبار ба маънии давоест талх, ки ба ҳиндӣ элва гӯянд (аз «Чаҳонгирӣ» ва «Бурҳон» ва «Муайид»); ва дар «Баҳр-ул-ҷавоҳир» давои мураккаби мухил, ки дар охири шаб хӯранд.

ШАБИ ҚАДР شب قدر дар таъйини ин ихтилоф аст; магар назди аксаре шаби бисту ҳафтуми рамазон аст. Ибодати ин шаб баробари ибодати ҳазор моҳ бошад.

ШАБЗИНДАДОР شب زنده دار ба маънии касе ки тамоми шаб дар ибодат бедор монад.

ШАБАФРҶЗ شب افروز ба маънии зарбафт, ки заминаш аз нуқра бошад (аз «Мусталаҳот»).

ШАБОРҶЗ شباروز ба маънии шабу рӯз, чаро ки алиф ба маънии вови отифа аст; ва шабонрӯз (ба зиёда-ти нун) *муҳаффафи шабонарӯз* аст; Урфӣ гӯяд, миераъ:

Шабонарӯз занад шотири сипехр шаланг...

ШАБДЕЗ شبديز номи аспи Хусрави Парвез; гӯянд ки ранги он асп сипех буд; ва шабдез ба маънии шабранг аст, чи дез (ба ёи маҷхул ва зои муъчама) рангро гӯянд; ва навиштаанд, ки Шабдез аз ҳамаи аспони ҷаҳон ҷаҳор вачаб баландтар буд; онро аз Рум оварда буданд (аз «Бурҳон»); ва дар «Рашидӣ» ва «Сироч-ул-луғот» ва «Сурурӣ» мастур аст, ки Шабдез номи аспи Ширин; мураккаб аз лафзи шаб ва лафзи дез, ки калимаи нисбат аст. Ва ин дар асл дес буд. Сини муҳмаларо ба зои муъчама бадал карданд. Ва дар «Латоиф» номи лахне аз мусикӣ.

ШАБ АНДАР РҶЗ شب اندروز навъе аз ҷомаи абрешумӣ, ки сипеху сифед бошад (аз «Кашф» ва «Ҷаҳор шарбат» ва «Мусталаҳот»).

ШАБПУШ شب پوش ҷомаи хоб; ва ба маънии кулоҳ низ омада.

ШУБОТ شباط номи моҳи румист, ки ба ҳиндӣ тақрибан пхагун бошад (аз «Бурҳон» ва шуруҳи «Нисоб»);

ва дар «Сихоҳ» ба сини муҳмала (яъне субот)* гуфта.

ШИБЪ شب سيرӣ аз таом ва ғайра; ва ин нақизи ҷуъ аст (аз «Суроҳ»).

ШАБҶАРОҶ شب چراغ гавҳаре бошад киматӣ, ки ба шаб монанди ҷароғ рушанӣ диҳад; ва гӯянд говмонанд ҷонваре дар даръе мебошад. Ба хангоми шаб ба ҷихати ҷаридан аз об берун меояд ва ин гавҳарро аз даҳан бароварда бар замин мениҳад ва ба рӯшани он меҷарад ва боз ба даҳон гирифта ба даръе ме-равад. Ва мардум ба камин нишаста он гавҳарро мерубоянд (аз «Бурҳон»).

ШАББОК شباك ба маънии сӯроҳку-нанда.

ШАБИ ЧАК شب چك ба маънии шаби барот, ки дар он ҷароғон ва оташ-бозӣ кунанд (аз «Баҳори Аҷам» ва «Сироч»).

ШАБОҶАНГ شب آهنگ қасдкунанда ба вақти шаб; ва номи ситораи рӯшан, ки дар баъзе айём ба вақти шом тобон шавад ва дар баъзе айём аз субҳ тулуъ кунад; ва ба маънии булбул (аз «Бурҳон» ва «Сироч-ул-луғот»); ва баъзе навишта: **Шаб-ҷанг** ситорае, ки вақти шом аввал аз ҳама ситорагон нумоён шавад ва он муайян нест ва онро ситораи **Шабкуш** низ гӯянд. Чунонки дар «Шарҳи Сикандарнома» аз Наввоб Амонихон ва Алишерӣ, магар Сайфуллоҳи Аҳмадободӣ ва Муҳаммадшоҳ ҳар ду шореҳони «Сикандарнома» шабоҷанг-ро ба маънии шабонгоҳ навишта; ва баъзе аҳли луғат ба маънии ситораи Шеъро гуфтаанд ва он ситораи рӯшан аст, ки баъди Ҷавзо барояд.

ШАБРАНГ شب رنگ номи аспи Сиёвуш (аз «Сироч-ул-луғот»).

ШАБКУК شب كوك гадое бошад, ки шабхо бар дарахт омада суол кунад (аз «Бурҳон»).⁶⁴

ШИБК شبك дук ва бодреши дук; ва ба фатҳатайн (яъне шабак)* доми сайёд (аз «Латоиф»).

ШИБЛ شبلى баҷаи шери дарранда (аз «Мунтахаб»).

ШАБАМ شبم сармо ва сард шудан; ва ба фатҳи шин ва қасри бои му-

ваххада (яъне **шабим**)* ба маънии чизи сард (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ШАБНАМ شبنم рутубатест, ки аз хаво бар дарахтон мутарашшеҳ шавад; ва номи чомаи сифеду борик ва латиф.

ШУБОН شبان ба маънии чӯпон ва касе ки ниғаҳбони мавоши дар сахро кунад (аз «Бурҳон» ва «Муайид» ва «Қашф»); ва дар «Сироч-уллуғот» навишта, ки **шабон** (ба фатҳи аввал) ва қила ба зам, лекин ба фатҳ аквост, зеро ки шабҳо низ ҳифозати гӯспандон мекунад. Алифу нун дар ин лафз барои нисбат аст. Ва ҳам дар «Бурҳон» навишта, ки ин лафз ба фатҳ (яъне **шабон**)* низ дуруст аст; ва дар «Рашидӣ» факат ба фатҳ аст; ва ба замми аввал ва ташдиди бои муваҳхада (яъне **шуббон**)* ба маънии чавонон; дар ин сурат лафзи арабист, *чамъи шабоб*, ки ба маънии чавон аст (аз «Мунтахаб»).

ШУБОНИ ВОДИИ АЙМАН شبان وادى اينم киноя аз Мусо адайҳиссалом, ки даҳ сол шубони ҳазрати Шуъайб алайҳиссалом қарда. Охир Шуъайб ба духтари худаш номзад қард (аз «Бурҳон» ва ғайри он).

ШАБГИР ЗАДАН شبگير زدن охири шаб кӯч қардан (аз «Чароғи ҳидоят»).

ШАБНИШИН شب نشين шабҳо дар маҷлис ништастан; ва ба маънии нишинандан шабҳо (аз «Мусталаҳот»).

ШАБХУН شبخون ба вақти шаб пинҳон бар душман тохтан; ва ба вақти шаб қатл қардан фавҷи душманро; ва дар «Сикандарнома» ҳам ҷо ба маънии мутлақ ҷанг ва қаттол омада (аз «Бурҳон» ва шурӯҳ); бидон ки таркиби ин лафз ба изофати маклубист. Ва дар сурати қалб қасраи изофат ба ҳеч яке аз музоф ва музофилайҳ набошад; ва дар баъзе маҳал ин лафз ба сукуни бои муваҳхада мувофиқи қиёс меояд; ва дар баъзе маҳал ин лафз ба хилофи қиёс, ба зарурати назм, ба зиндати ишбоъи қасраи бои муваҳхада (яъне **шабихун**)* воқеъ мешавад, ҷунончи ба ин тавр дар ашъори сикот бисёр мавҷуд аст.

ШАБИСТОН شبستان хонае ки шабҳо дар он бошанд (аз «Сироч»).

ШАБЪОН شبعان ба маънии пуршикам.

ШАБРАВ شبرو дезде, ки шабҳо барои дудди рафтани кори ӯ бошад; ва ба маънии аҳлуллоҳ, ки ба шаб бедор бошанд.

ШАБА شب донаҳон обгина, ки ба ҳиндӣ пут гуянд (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Хиёбон»); ва дар «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонгири» навишта, ки номи сангест сиёҳу баррок, ки сабук ва нарм бошад монанди қаҳрубо; ва дар арабӣ ба ҳон мазҳари малфуз (яъне **шабах**)* ба маънии биринҷ, ки он аз таркиби мис ва ҷаст ҳосил шавад, ба ҳиндӣ онро питал гуянд; ва ба қасри аввал ва сукуни муваҳхада ва ҳон малфуз ва ба қасри аввал ва фатҳи муваҳхада (яъне **шибх** ва **шибах**)* ба ҳар ду сурат ба маънии мислу монанд ва назир (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Қашф»).

ШАБАҚА شبکه доми сайёд (аз «Мунтахаб» ва «Муайид»).

ШАБОНА شبانه тоирест хушовоз; ва ба фатҳи аввал ва ташдиди муваҳхада ва ҳарфи ҷаҳорум низ бои муваҳхада (яъне **шаббоба**)* ба маънии оташафрӯзанда («Шарҳи Сикандарнома» аз Хони Орзу ва Сайфуллоҳ ва ғайруҳумо).

ШАБИНА شبينه чизе ки бар он шаб(и) гузашта бошад ва аз гузаштани шаб дар маза ё ранги он тағйир шуда бошад; ба ҳиндӣ онро басӣ гуянд.

ШАБЕҲ شبیه бар вазни **фасеҳ**; ба маънии назир ва мушобеҳ ва монанд; ва дар истилоҳ тасвири, ки мутобики шакли сурати шахси муайян кашида бошанд.

ШИБЛЯ شبلى номи яке аз авлиёи қомил.

Фасли шини муъҷама маъа
бои форсӣ

ШУПУШ شپش кирми хурд, ки дар чомаи мардум пайдо шавад (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Баҳори Аҷам»); ва низ дар «Бурҳон» на-

вишта, ки ба касратайн ва ба фатҳи аввал ва замми сонӣ (яъне ши-пиш ва шапуш)* ҳам омада.

ШАПЛАК شېلق ба маънии тапонча (аз луғоти туркӣ).

ШИПЛИДАН شېلېدين ба маънии афшурдан (аз «Ҷаҳонгирӣ» ва «Рашидӣ»); ва дар «Бурҳон» билфатҳ (яъне шаплидан)*.

Фасли шини муъҷама маъа
тои фавқонӣ

ШИТО شتا мавсими сармо ва зимистон.

ШАТТО شتى ба маънии парогандаҳо; ва ин *ҷамъи шатит* аст, ки ба маънии пароганда бошад; ва дар истеъмолад аз лафзи шатто ба маънии касрат ва бисъёри чизе мурод мегардад, чаро ки парогандагин аъдодро касрат ва бисъёри лозим аст (аз «Мунтахаб» ва ғайра).

ШАТТОНА БАЙНАҲУМО شتان بينهما ба маънии бисъёр фарқ аст миёни ҳар ду.

ШУТУР شتر ҳайвони маъруф (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Баҳори Аҷам»); ва ба фатҳи аввал ва суқуни сонӣ (яъне шатр)* дар форсӣ ба маънии канора ва гуша (аз «Бурҳон»); ва номи қалъае ба Эрон; ва дар арабӣ шатр (билфатҳ) буридан; ва ба фатҳатайн (яъне шатар)* бурида шудан ва баргаштагӣ палак аз болову пойин ва шигофтани палаки ҷашми зерин; ва навъест аз тасарруфи аруз дар баҳри ҳазач, ки бад-он тасарруф мафойлуно мафойлуно созанд (аз «Мунтахаб»).

ШУТУРҒАЛТ شتر غلط номи дов (аз «Шарҳи Гулкушти»).

ШУТУРМУРҒ شتر مرغ навъест аз мурғ, ки дар баъзе аз аъзо мушобех ба шутур бошад; гӯянд ки он оташ ҳам меҳӯрад.

ШАТАЛ شتل он чи ки дар киморбозӣ хариф бурда; баъд аз гарав бурдан андаке аз зари хосилан худ ҳозирони маҷлиси киморро бидихад (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Мусталахот»); ва ин туркист.

ШАТМ شتم душном (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ШУТУЛУМ شتلم ба маънии зулму тааддӣ (аз «Бурҳон»).

ШИТУРҒУ شترغو номи созест, ки мутрибон навозанд; лафзи туркист (аз луғоти туркӣ).

ШУТУРҒУРБА شتر گربه ҳар чизи мухолиф ва номуносиб ва номушобехро гӯянд (аз «Бурҳон»).

ШУТУРҲУЧРА شتر چره ҳар он ду шайъ, ки бо ҳам номуносиб ва мухолиф бошанд; ва дар «Ҷароғи ҳидоят» ба маънии каломи бенисбат.

ШУТУРДИЛИ شتر دلى баддилӣ ва номардӣ, ки зидди баҳодурист (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

Фасли шини муъҷама маъа
ҷими арабӣ

ШАҶОАТ شجاع қувватест мутаваассит миёни ҷубн ва таҳаввур (аз «Музил-ул-ағлот» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШУҶОЪ//ШАҶОЪ//ШИҶОЪ شجاع ба маънии далер ва баҳодур; ва навъе аз мори бузург (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШАҶАРАИ КАЛИМ شجرة كليم дарахте, ки Мусо алайҳиссалом дар водии Айман ба ҳаволии кӯҳи Тур таҷаллии анвори ҳақ таоло бар он дарахт мушоҳада нумуда буд; ва инро шаҷари Тур ва нахли Тур низ гӯянд.

ШАҶН شجن боздоштани ҳоҷати касеро аз қор; ва ба маънии роҳи водии бисъёрдарахт; ва андӯҳ ва андӯхгин шудан ва ғам ва ҳоҷат ва шоҳи дархамшуда ба шоҳи дигар ва шуъба ва шох аз ҳар чиз (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»); магар дар «Латоиф» ба фатҳатайн (яъне шаҷан)* аст, ба маънии андӯҳ ва ҳоҷат; ва дар «Сироч-ул-луғот» ба фатҳатайн (яъне шаҷан)* ба маънии сармон сахт.

ШИҶЪОН شجمان ҷамъи шучоъ.

ШАҶАРА شجرة ба маънии дарахт; ва ба маънии насабнома; ва он чи машонхон асомии пирони худ ба тартиб навишта ба мурид медиҳанд.

Фасли шини муъчама маъа
хон муҳмала

ШАХИХ شحح ба маънии бахил ва харис (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ШАХЕХ/ШАХИХ شحح бахил (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Латоиф»).

ШАХМИ ХАНЗАЛ شحم حنظل мағзи самараи ханзал; ва он давоест талхи мусҳили балғам.

ШАХМ شحم пих, ки ба урф онро чарбӣ гӯянд (аз «Мунтахаб»).

ШАХН شحن пур қардан ва рондан ва дур қардан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ШАХУН شحون қавӣ ва бузург (аз «Латоиф»).

ШИХНА/ШЕХНА شحنة марде ки ўро подшоҳ барои забти қорхо ва сиёсати мардум дар шаҳр насб кунад; ба урф онро қутвол ва ҳоким гӯянд; ва ин лафз ба фатҳ (яъне **шаҳна**)* ғалат аст (аз «Қомус» ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Музил-ул-ағлот» ва «Баҳори Аҷам»); ва соҳиби «Хиёбон» гӯяд, ки **шиҳна** дар «Мадор-ул-афозил» ба фатҳатайн (яъне **шаҳана**)* гурӯҳе ниғаҳбонони шаҳр; ва порсиён ба сукуни хо (яъне **шаҳна**)* истеъмол нумоянд.

ШАХМА شحه андаке пих ва чарбӣ ва нармаи гӯштро ва буногӯш (аз «Мунтахаб»).

Фасли шини муъчама маъа
хон муъчама

ШАХ شخ кӯҳ ва замини домани кӯҳ ва замини саҳт ва хар чиз, ки муҳкам ва саҳт бошад мисли қамон ва ғайра; ва *муҳаффафи шох* хоҳ дарахт, хоҳ шоҳи гов ва ғайра (аз «Бурҳон» ва «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам»); магар **шах** ба маънии саҳт туркист.

ШИХОР شخار чизест аз қисми намак, ки ба ҳиндӣ саччӣ гӯянд; ва бил-фатҳ ва ташдиди ҷим (яъне **шаҷ-ҷор**)* аз «Қашф» ва «Мадор»; ва дар «Бурҳон» ба фатҳи аввал (яъне **шаҳор**)* бар вазни **ҷаҳор**.

ШАХС شخص қолбуди мардум ва ҷуз он ва бадани инсон ва ғайра (аз

«Мунтахаб»); ва Юсуф ибни Мо-неъ дар «Шарҳи Нисоб» навишта, ки **шахс** маъхуз аз **шухус** аст, ки ба маънии падида омадани чизест.

ШАХУЛ ва **ШАХИЛ** ва **ШАХЛ** شخول *وشخيل و شغل* ба маънии сафир ва бонгу фаръёд ва наъра; ва ба но-хун қандан ва ба минқор газидани ҷонвар гӯштро (аз «Латоиф»).

ШАХҚАМОН شخ كمان тирандозе ки қамони ў бисъёр саҳт бошад; ва қашидани қамони саҳт далел бар қудрат ва қуввати бисъёр аст.

ШАХОЛИДАН شخاليدن қалонидан ва харошидан (аз «Бурҳон»).

ШАХУЛИДАН شخوليدن пажмурдан ва фаръёд қардан (аз «Бурҳон»).

ШАХИДАН شخيدن ба маънии лағзидан (аз «Бурҳон»).

ШАХУДАН شخودن реш қардан ба но-хун (аз «Латоиф»); ва дар «Сироч» ба маънии харошидан.

ШАХУДА شخوده ба нохун харошида.

Фасли шини муъчама маъа
доли муҳмала

ШУД شد ба маънии рафт ва гузашт; ва бил-фатҳ ва ташдиди дол (яъне **шадд**)* дар арабӣ ба маънии устувор қардан; ва ба истилоҳи мусиқӣ нағмаро баланду паст қардан то вақте ки мувофиқи муддао рост ояд (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб»); ва баъзе навишта, ки ба маънии дароз қашидани овоз; ва дар «Ҷаҳонгирӣ» ба маънии рост ва баланд қардани нағма; ва Мавлоно Юсуфи Қавсаҷ дар «Шарҳи Ахлоқи Носирӣ» навишта, ки **шадд** истихроҷи нағмаи воҳиди басита аст; ва дар «Ҷароғи ҳидоят» мастур аст, ки ба истилоҳи форсиён дароз қашидани овоз ва хуруф аст, лиҳозо **шадд қардани замзама** ба маънии дароз қашидани замзама аст.

ШАДДУ МАЛД شدومد лафзи ара-бист; форсиён ба маънии шаъну шавқат ва тақаллуф истеъмол нумоянд (аз «Ҷароғи ҳидоят»).

ШУДЕР شديار заминеро гӯянд, ки барои зироат ба қулбарони шифофта зеру забар қарда бошанд (аз «Му-айид» ва «Латоиф» ва «Қашф» ва

«Бурхон»); ва дар «Рашидӣ» билкаср (яъне шидёр)*.

ШАДДИ МУХОЛИФ شد مخالفت ба маънии овози баланд, ки ба шадду мадди тамои барои аз чо даровардани хариф баркашанд.

ШАДАҚ شدق фарох шудани кунчи дахан; ва билкаср (яъне шидк)* кунчи дахан (аз «Латоиф» ва «Су-роҳ» ва «Мунтахаб»).

ШАДДИ ПАҲЛАВОН شد بهوان овози баланд аст, ки куштигир дар аввали кушти гирифтани бармекашад (аз «Мусталаҳот»).

ШАДА شده ба маънии алам ва нишон.

ШАДИДА شدیده ба истилоҳи илми қироат ҳарфест, ки савташ аз махраҷи у баста шавад; агар ўро сокин хонӣ овоз бақувват барояд; ва он ҳама ҳашт ҳарф аст: ҳамза ва чим ва доли муҳмала ва коф ва коф ва тои муҳмала ва бои муваҳхада ва тои фавқонӣ (аз «Фусули Акбарӣ» ва дигар кутуб).

ШАДДИ ИРОҚИ شد عراقى номи мақомест; ва ҳам савте, ки паҳлавонони Ироқ ва лутиён ба овози баланди дарднок дар олами мастӣ баркашанд; ва алфози он бештар «Ярла-лам-ялалло» бошад (аз «Шарҳи Гулкушти»).

Фасли шини муъҷама маъ-
рои муҳмала

ШИРО(Ъ) شرواء харидан ва фурӯхтан; ва ин аз луғоти азод аст (аз «Суруҳ» ва «Мунтахаб»).

ШАРО شرى беша ва сахрои пурдарахт; ва нуқтаҳои сурхи пурхориш, ки бар ҷилди бадан падида оянд, ба хиндӣ питтӣ ғӯянд (билкаср; аз «Суруҳ» ва шуруҳи «Нисоб» ва «Худуд-ул-амроз»).

ШУРАФО شرفا ҷамъи шариф.

ШУРАҚО شرکا ҷамъи шарик.

ШИРБ شرب насиб ва баҳра аз об; ва биззам (яъне шурб)* нушидан; ва билфатх (яъне шарб)* дар форсӣ ба маънии катони тунук ва борик (аз «Мунтахаб» ва «Рашидӣ»).

ШАРОБ شراب ҳар шайъи рақик, ки нушида шавад; магар аксар мустаъмал ба маънии май ва ҳамр аст; ва ба истилоҳи атиббо ба маънии шарбати даво, чунонки **шароби бунафша** ба маънии шарбати бунафша.

ШУРБАТ شربت миқдори як бор хӯрдани ва ошомидани аз об ва ғайри он; ва ба ин маъни ба фатх (яъне шарбат)* низ омада; ва ба фатх, як бор ошомидан (аз «Мунтахаб»); ва низ **шурбат** ба истилоҳи атиббо миқдори давои хушк ё тар, ки дар як бор хӯрда шавад.

ШИРРАТ شورت ба маънии бадӣ ва бад шудан (аз шарҳи «Нисоб»).

ШАРИЪАТ شريعت ҷӯи бузург ва чоӣ ба об даромадан ва канораи обе, ки ҳалок аз он чо об хӯранд; ва роҳи пайдокардан ҳудо барои бандагон дар дини Муҳаммадӣ ба ибодот ва муомалот (аз шарҳи «Нисоб» ва «Мунтахаб» ва «Суруҳ»).

ШАРҶ شرح равон шудани об аз сангистон ва рӯдест ба Яман ва дуруғ гуфтан ва бар якдигар чидан ва устувор бастани харита; ва ба фатхатайн (яъне шарҷ)* қахқашон ва фароҳии водӣ ва шигофи камон ва банди хайма ва як хоя аз хояи дигар бузургтар шудан (аз «Мунтахаб»).

ШАРҲ شرح кушодан ва баён кардан ва ошқоро кардан (аз «Мунтахаб»).

«ШАРҲИ ТАҶРИД» شرح تجريد шарҳест аз алломаи Қушҷӣ бар «Таҷрид», ки матн аст дар илми ақоиди шиъа аз Хоча Насируддини Тусӣ.

ШУРБУЛЯҲУД شرب اليهود маънии луғавӣ шароб хӯрдани яҳуд аст; чун он қавм аз ҳавфи мусулмонон шароб бар сабили ихтифо хӯранд, ба маънии пинҳон шароб хӯрдан мустаъмал (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи ҳидоят» ва «Мадор»).

ШАРОБИ ПУШТДОР شراب پشتدار шаробе ки адвияи муқаввия андохта кашанд.

ШАРОБИ ТАҲУР شراب طهور шароби пок, ки дар биҳишт насиби биҳиштиён ҳоҳад шуд.

ШУРБАТИ ДИНОР شربت دينار шурбати давоест зардранги мусҳили

дофеъи қабз; ва **динор** ба забони юнони тухми кушусро гуянд, чунонки дар «Мунтахаб-ул-луғот» аст. Чун тухми мазкур дохили ин шурбат аст, лиҳозо **шурбати динор** номанд.

ШАРАР شرر як порои оташ (аз «Су-роҳ» ва «Муайид»).

ШАРОР شرار пораҳои оташ, ки бичаҳанд (аз «Мунтахаб» ва «Су-роҳ»); магар дар истеъмоли форсиён ба маънии оташпораи воҳид.

ШУРУР شرور бадихо ва шароратҳо.

ШАРОБИ ШЕРОЗ شراب شیراز навъе аз шароби ангурини сурхранг, ки бехтар аз ақсоми шаробҳои Эрон бошад.

ШУРТ شرط боди мувофиқ ва нишонӣ ва аломат; ва боди мувофиқро **шурт** аз ҳамин чихат гуянд, ки аломати равои шудани ҷихоз ва дур шудани тӯфон аст (аз «Мадор» ва «Рашидӣ» ва «Латоиф» ва «Сироч»); ва дар «Мунтахаб» ва «Су-роҳ» навишта, ки **шарт** (билфатҳ) лозим гардонидан ва лозим шудани чизе дар байъ ва монанди он ва таълиқ қардан қореро ба қоре ва ништар задан ва аҳду паймон; ва ба фатҳатайн (яъне **шарат**)* нишон; ва Мир Нуруллоҳ дар «Шарҳи Гулистон» навишта, ки **шарт** (билфатҳ) боди мувофиқ; ва ба зам (яъне **шурт**) ништар задани ҳаҷҷом.

ШИРОЪ شرع бодбони киштӣ (аз шарҳи «Нисоб» ва «Суруҳ»).

«**ШАРҲИ МАТОЛЕЪ**» شرح مطالع китобест дар илми мантик аз Мулло Қутбуддин.

ШАРРУФ شروف ба маънии занбар; ва он тахтае бошад, ки бар ҳар ду сари он дастае аз ҷӯб таъбия кунанд ва бар он гилу хок кашанд; ва дар «Шарафнома» ба маънии манқал (казо фир — «Рашидӣ»).

ШАРИФ شريف ҳар шайъи бузургқадр ва марди бузургқадр ва наҷиб ва асил; ва ба маънии хокими Маккаи муаззама, ки сайид бошад (аз «Хиёбон»).

«**ШАРҲИ МАВОҚИФ**» شرح مواقت шарҳест аз Мир Сайидшариф бар «Ма-

воқиф», ки матн аст дар илми ақоид ва калом аз Қозӣ Азуд.

ШАРОСИФ شرايف сархон устухонҳои пахлу, ки сӯи шикам бошанд; ва устухонҳои нарм, ки дар пахлу бошанд; ва ин **ҷамъи шурӯф** аст, ки бизам бошад (аз «Мунтахаб»).

ШАРАФ شرف ба маънии бузургӣ (аз «Мадор» ва «Муайид» ва «Мунтахаб»); ва шарафи офтоб дар дараҷаи нуздаҳуми бурҷи Ҳамал аст дар манзили Бутайн; ва шарафи моҳ дар дараҷаи севвуми бурҷи Савр дар манзили Сурайё ва Уторидро дар Сунбула ва Зухраро дар Хут ва Миррихро дар Ҷадӣ ва Муштариро дар Саратон ва Зухалро дар Мизон (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва ғайра).

ШАРҚ شرق ба маънии офтоб ва тобон ва рӯшан шудан ва ҷои баромадани офтоб (аз «Мунтахаб»).

ШУРУҚ شروق баромадани офтоб ва шигофтани гуши гуспанд ва ҷуз он (аз «Мунтахаб»); ва **маҷозан** ба маънии зухур ва рӯшанӣ.

ШАРАК شرک ҷушише бувад аз ғалабаи хун; ва ба маънии ҳалқаҳои дом; ва ба маънии роҳи васеъ ва бузург (аз «Бурҳон» ва «Латоиф»).

ШИРОК شرک даволи наълайн, ки бар арзи он бошад (аз «Мунтахаб»); ва дар «Мадор» ба фатҳ (яъне **шарок**)*.

ШАРАНГ شرنك харбузаи саҳроӣ, ки хушрангу хушшакл бошад, лекин бағоят талхмаза бувад; ба арабӣ онро ханзал гуянд ва ба хиндӣ пхарпҳандва ва индраян номанд (аз «Қашф» ва «Рашидӣ» ва «Сироч» ва «Бурҳон»).

ШЕРВОН شردان номи шаҳри Ҳоконӣ.

ШАРВИН شروين бар вазни Парвин; номи қалъаи Шервон аст (аз «Ҷаҳонگیر»).

ШАРОБ АНДОХТАН شراب انداختن ба маънии шароб сохтан.

ШАРАТАЙН شرطين тасниияи **шурт**, яъне аломат ва ду ситора аст дар аввали Ҳамал ва он манзили аввалин аст аз манозил Қамар (аз «Мунтахаб»); ва дар «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» навишта, ки **шаратайн** ду ситора, ки ба ҷои ҳар ду

шохи бурчи Ҳамал вокеъ шудаанд ва он тасниия **шурт** аст, ки (ба замми аввал) ба маънии аввали хар чиз бошад.

ШАРҲИ КАШШОФ شرح **ХОНДАН** كشاف خواندن *киноя аз зиёдагуй кардан ва харзагуй нумудан* (аз «Чароғи хидоят» ва «Мусталахот» ва «Бахори Аҷам»).

ШИРЁН شريان хар раге чаҳанда ва дар он руҳ ба нисбати хун зиёда мебошад (аз «Мунтахаб»).

ШАРОЙИН شارئين рағҳои чаҳанда; ин *ҷамъи ширён* аст (аз «Мунтахаб»).

ШАРҲА-ШАРҲА شرحه شرحه ба маънии порча-порча (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ШАРИЦА شريجه камоне ки аз най созанд.

ШАРМА شرمه ба маънии шарманда ва ҳачил.

ШАРТИА شرطيه *киноя аз қазияи шартия*, чунончи: «ин конатушшамсу толеъатан фаннахору мавҷудун».

ШАРОБИ ГУЗАШТА شراب گذشته шароби бемазаи аз кайфият уфтода (аз «Мусталахот»).

ШАРАҲ شره ғолиб шудани ҳирс (аз «Мунтахаб» ва «Мадор» ва «Қашф» ва «Суроҳ» ва «Муайид» ва «Сурури» ва «Латоиф»); ва соҳиби «Латоиф» аз ҳалли луғот нақл карда, ки *ширҳ* (ба касри аввал) нишот ва тезӣ ва ҷавонӣ ва ҳирс; ва дар «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ба фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне *шарих*)* ба маънии ҳарис.

ШУРТА شرطه боди мувофики мурод ва нишонӣ ва аломат (аз «Мадор» ва «Латоиф» ва «Рашидӣ» ва «Сироч»).

ШУРФА شرفه дар арабӣ ба маънии кунгуран иморат; ва билфатҳ (яъне *шарфа*)* дар форсӣ хар овозро гуянд, хусусан овози по (аз «Бурҳон» ва «Сурури» ва «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ШАРМАНДА شرمنده исми фоил аз шармидан; ва дар истеъмоли мутааххирин ба маънии мамнун ояд. Агарчи *шарм* исми чомид аст, магар форсиён гоҳе аз исми чомид

ҳам иштиқоқ нумоянд, чунонки аз дер деранда (диранда); ва баъзе аз муҳаққиқин, ки бар иштиқоқи чомид коил нестанд, навиштаанд, ки *шарманда* (ба фатҳи мим аст) дар асл *шармманд* буда, ба кондаи маъруф мими аввалро ҳазф карданд, чунонки дар *ниман* ва *сифедев* буда, ва ҳои мухтафӣ дар охир барои тағйиб оварданд, чунонки дар лафзи *дандона* ва *забона*, ба маънии мушобеҳи дандон ва мушобеҳи забон; пас *шарманда* (ба фатҳи мим) ба маънии шахсе ки мушобеҳ ба соҳиби шарм бошад.

ШИРЪА شرمه рудаи камон ва чиллаи камон (аз шарҳи «Нисоб»).

ШАРЗА شرزه хашмнок ва муҳиб ва сахмнок; ва ин лафз аксар дар сифати шеру паланг воқеъ шавад (аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Бахори Аҷам»).

ШИРЗИМА شردمه ҷамъе андак аз мардум ва поре аз мева ва ғайра (аз «Мунтахаб»).

ШАРОРА شراره оташпораи воҳид, ки бичаҳад (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ШАРАРА شرره як пораи оташ, ки бичаҳад (аз «Суроҳ»); ва ин лафз ба ҳамин ҳаракоти мазкура ба маънии *ҷамъи шарир* низ омада, чунонки *ҳабаса ҷамъи ҳабис* аст (ва ин мустафод аст аз «Фусули Акбарӣ»).

ШАРБАТИ شربتي номи чоман абрешумии борику латиф ва нозук; ва номи навъе аз шпринӣ (аз «Сироч» ва «Рашидӣ»); ва дар «Чароғи хидоят» *шарбатӣ* навъе аз зардолу ва тухмест сиёҳранг қариб ба шакл ва ҳосияти тухми райҳон; ва навъе аз ранг аст.

ШАРОБЗАДАҒИ شراب زدگی камоли беҳуш шудан аз нашъан шароб.

Фасли шини муъҷама маъа
сини муҳмала

ШАСТ شست номи адади маъруф, ки онро *шаст* (شست) ба соди муҳмала нависанд ба чихати дафъи илтибос аз маонии дигар ва онҳо ин аст: ништарн ҳаҷҷом ва тори соз ва

ҳалқан зулф; ва ба маънии зуннор; ва снғаи мозӣ, *мухаффафи нишаст*; ва ба маънии гирифти сӯфори тир ва куллобе, ки бад-он моҳӣ шикор кунанд ва он оҳане бошад саркаҷ; ва мизробӣ соз; ва ҳалқан каманд; ва нарангушт (аз «Мадор» ва «Рашиди» ва «Баҳори Аҷам» ва «Чароғи хидоят» ва «Латонф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгири»); ва гуянд, ки гирифти сӯфори тирро аз он шаст гуянд, ки ба вақти гирифтани тир дар камон ангуштон ба шакле мутамассил мешаванд, ки дар икди аномил барои адади шаст бошад.

ШАСТМИР *مير شست* тирандози комилхунар.

ШАСТГИР *شستگیر* тирандоз.

ШАСТАҚ *شستک* олати чармин, ки маъбунон барои дафъи ҳикка ба қор баранд; ва ба маънии к... ва қазиб низ омада.

ШУСТАРИ *شستری* навъе аз дебои нафисн мансуб ба шахри Шустар.

Фасли шини муъчама маъа
шини муъчама

ШАШ ЧИҲАТ *ششجهت* ба маънии атрофи олам, ки машриқ ва мағриб ва ҷануб ва шимол ва тахту фавқ бошад.

ШАШПАР *ششپار* навъе аз гурзи оҳанӣ, ки сари он шаш пахлу дорад.

ШАШДАР *ششدر* киноя аз ҷое, ки раҳой аз он душвор бошад; ва *мачозан* ба маънии очиз ва ҳайрон ва мутаҳайир низ мустаъмал; ва *шашдар* дар ҳақиқат шаш хона аст, ки дар бозии нард мебошад. Чун ҳар яке аз қабатайн то шаш нақш медорад, лиҳозо ду тахта бошанд, ки бар ҳар яке аз он дувоздаҳ дари манкуш мебошанд, ба ин тавр ки бар ямину ясори ҳар тахта шашшаш дар мешаванд ва дар миёни дарҳои ямину ясор андаке фосила мебошад. Пас ҳар гоҳ ки муҳра дар миёни даре, ки дар мунтаҳон тахта аст, банд гардад аз шаш хонаи ҷониби худ ба ҳеч хона рафта натавонад. Раҳои он бидуни раҳой додани ҳарифи дигар муҳол аст. Ва гоҳе аз лафзи *шашдар киноя* бошад аз шаш чихоти олам.

ШАШДОНГИ ИЕР *ششدانگ* киноя аз комилтӣер; ва ба маънии ноқисъиёр ҳам омада.

ШАШ РҶЗ *شش روز* айёми офариниши олам, камо қолаллоҳу таоло: «аллоҳуллай халақассамовоти валларза фӣ ситтати айёмин».

ШУШ *شش* номи узвест даруни сина, ки ба хиндӣ пхепра гуянд.

ШАШДОНГ *ششدانگ* *мурод* аз тамоми чизест, чаро ки *шашдонг*-ро як динор мешавад (аз Қухистонӣ «Шарҳи Мухтасари фикҳ»).

ШАШ АРКОН *شش ارکان* ситтаи заруриро гуянд, яъне шаш чиз, ки то вақте ки инсон зинда аст бе инҳо набошад: аввал ҳаво, ки муҳити абдон аст; дуввум ақл ва шурб; сеvvум ҳаракат ва сукуни бадания; чаҳорум ҳаракат ва сукуни нафсония, мисли газаб ва фараҳ ва ҳавф ва ҳузн ва ҳаҷолат; панҷум наwm ва яқза, яъне наwm ва бедорӣ; шашум истифрӯғ ва эхтибос, истифрӯғ масалан хуруҷи бавл ва ғойт ва ҷимоъ ва фасд ва ҳаммом; ва эхтибос адами хуруҷи чизҳои мазкура аст аз бадан.

ШАШПИСТОН *شش پستان* ба маънии нармпистон ва уфтодапистон.

ШАШ ХОТУН *شش خاتون* шаш ситораи сайёра сивои офтоб.

ШАШУМ ЗАМИН *ششم زمین* киноя аз вилояти Рум (аз «Муайид»).⁶⁵

ШАШЗАРБА *شش ضربه* ба истилоҳи нарродон шаш бозиро гуянд, ки паёпай аз ҳариф бибарад; ва баъзе гуянд, ки дови шаш зада бозиро аз ҳариф бибарад.

ШАШРҶЗА *ششروزه* иборат аз олам, ки аз арш то фарш дар шаш рӯз сохта шудааст.

ШАШДАРА *ششدره* маҳалли ҳалок; ва киноя аз аҷз ва таҳайюр ва нбҳом аст ба шаш чихати мазкура.

ШАШСАРИ *شش سری* ба маънии зарӣ холис ва тамомтӣерро гуянд, ки дар Хуросон буге буд аз тилон холис, ки шаш сар дошт. Аҳли ислом онро шикаста. Чун зарӣ он ниҳоят холис буд, лиҳозо зарӣ комилтӣерро *шашсарӣ* таъбир мекунанд (аз «Бурҳон» ва дигар кутуб).

Фасли шини муъчама маъа
тои муҳмала

ШАТҲИЙЕТ شطحيات ба истилоҳи сӯфия чизҳои муҳолифи зоҳири шаръи гуфтан ва калимоти хилофи шаръиат бар забон овардан (аз «Мунтахаб»); ва дар «Қашф» навишта калимоте, ки ба вақти мастӣ ва завқ беихтиёр аз баъзе восилни содир мешавад, чунонки гуфтани Мансур «аналҳак» ва гуфтани Чунайд «лайса фӣ чуббатӣ сиваллоҳи» ва гуфтани Боязид «субхонӣ мо аъзама шаъний». Машиоҳон ин калимоти хилофи шаръро на рад кардаанд, на қабул (манкул аз «Маъдан-ул-маонӣ»).

ШИТРАНЧ شترنج аз «Қомус» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Мунтахаб» ва «Баҳори Аҷам»; ва дигар аҳли луғат низ билқаср (яъне шитранч)* навиштаанд ва ба фатҳ (яъне шатранч)* заиф гуфтаанд, чаро ки муарраб аст ва вазни фаълал (билфатх) дар каломӣ араб наёмада; соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки ин муарраби сатранг аст, ки лафзи форсиёт, ба маънии бехе, ки ба сурати одамі бошад ва лихозо онро мардумгиё низ гуянд. Чун аксари муҳраҳои ин бозӣ ба номи инсон аст, ба маҷоз ин бозиро низ сатранг гуфтаанд; ва низ соҳиби «Баҳори Аҷам» навишта, ки баъзе муҳаккикин чунин гуфта, ки муарраби читранг аст, ки лафзи хиндист, муарраб аз чатур, ки ба маънии адади чаҳор аст ва анг, ки ба маънии узв аст ва ба маҷоз ба маънии рукн истеъмол ёфта. Лихозо читранг фавҷеро гуянд, ки чаҳор рукн дорад, сивои шоҳу фарзин, ки филу асп ва руҳу пиёда аст. Ва баъзе муарраби шудранч, ки муроди рафт ранч бошад ва баъзе муарраби садранг гуфтаанд ва ранг ба маънии хяла; ва номи возеҳи шитранч ҳаким Лаҷлоҷ аст (ба ҳарду чим) тамма каломуҳу; ва баъзе муҳаккикин навиштаанд, ки возеҳи шитранч Саҳсаҳа ибни Воҳир ибни Файласуф аст; ва соҳиби «Рашидӣ» дар ҷое навишта, ки шитранч ба маънии аксоми ғалла, ки ба ҳам омезад. Пас аз ин мустафод мешавад, ки шитранч муарраби он бошад ва ба муносибати омезиши аксоми муҳраҳо бозии маъруфро

низ шитранч мегуфта бошанд; ва Хони Орзу дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки агарчи лафзи шитранчро соҳиби «Қомус» билқаср навишта, лекин билфатх (яъне шатранч)* ҳам саҳеҳ аст.

ШАТР شطر ба маънии нисфи ҳар шайъ; ва ба маънии ҷониб ва тараф ва ҷихат ва нима ва поре аз ҷизе (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШАТ(Т) شت рӯд ва канораи даръё ва ҷӯй (аз шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ» ва «Латонф»).

ШАТАТ شطط аз андоза даргузаштан ва ҷавр кардан (аз «Мунтахаб»).

ШАТАЛ شطل муарраби шатал (شتل); чун ҷамоате қимор бозанд ва қасе ки дар миёни эшон ҳоли нишаста бошад, пас қиморбозоне, ки аз ҳарифи худ нақд ситонанд, ҷизе ба он мард, ки ҳоли нишаста аст мидиҳанд (аз «Қашф»).

ШАТАН شطن расани дароз (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб» ва «Суроҳ»).

ШАТТИ МУФЛИЧОН شط مفليجان номи чашма.

ШАТРИ شطرى ба маънии як нима; ва мустаъмал ба маънии баъзе ва андаке.

ШАТТОҲИ شطاحى беҳаёӣ ва шухӣ (аз «Мунтахаб» ва ғайри он).

ШИТРАНЧӢ شترنجى шитранчбоз; ва навъе аз фарш.

Фасли шини муъчама маъа
зои муъчама

ШАЗОЕ شظايا ба маънии дандонҳои ҳар ҷиз ва пора ва решаҳои ҳар ҷиз; ин ҷамъи шазия аст (аз «Мунтахаб»); ва дар луғоти тиб навишта, ки шазоё ба маънии решаҳои ҳароммағз.

Фасли шини муъчама маъа
айни муҳмала

ШАЪБ شعب ба маънии шигоф ва гор; ва билқаср (яъне шеъб)* роҳе, ки дар кӯҳ бошад; ва ба замми шин ва фатҳи айн (яъне шуъаб)* ҷамъи шуъба аст (аз «Мунтахаб» ва «Қашф» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир»).

ШИЪОБ شهاب роҳхо, ки дар кӯх бошанд ва шигофҳо ва дарзҳо; ва ин *чамъи шеъб* аст (аз «Шарҳи Мақомоти Ҳарирӣ» ва «Мунтахаб»).

ШУЪАЙБ شعيب номи пайғамбарест (аз «Мунтахаб»).

ШАЪР شعر мӯи одамі ва ғайра; ва навъе аз чомаи борики абрешумӣ; баъзе навишта, ки он сиеҳранг мебошад; ва билкасер (яъне *шеър*)* ба маънии дарёфтани ва доништан; ва дар истилоҳ сухани мавзун ва мукаффӣ, ки қоида қасди мавзунии он карда бошад. Ва назди баъзе муҳаққиқин қофия дар шеър будан шарт нест (аз «Муайид» ва ғайра); ва Мавлоно Юсуф дар «Шарҳи Нисоб» навишта, ки *шеър* ба маънии маърифати чизҳои бориқ аст ва ҳоло ба назм махсус шуда. Ва аввал қасе ки дар араби шеър гуфта Яъриб ибни Қаҳтон аст. Шеъри аввалаш ин аст:

Анносун мии абин ва умми,
Халифу қаҳлин валифу илми.

тамма каломуху; ва баъзе аз муҳаққиқон навишта, ки аввал қасе ки дар форсӣ шеър гуфта Баҳроми Гур аст ва шеъри аввал ин аст:

Манама он пида дамонун манама он
шери яла,
Номи Баҳром марову падарам
Бучабала.

Ва баъзе навишта, ки мисраъи сонӣ чунин аст ва аз маъшукаи ўст дар ҷавоби ӯ, мисраъ:

Номи Баҳром туроду падарат
Бучабала.

Валлоху аълам биссаваб.

ШИЪОР شمار чомае, ки зери чомаи дигар пушанд, яъне чомае, ки муттасил ба бадан бошад, ё чомае, ки ба бадан часпида монад, мисли қабҳо ва изор ва қулоҳ; ва он чомаи болоро дисор гуянд, мисли чодар ва ризой (аз «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШУЪУР شعور доништан ва дарёфтани (аз «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавохир»).

ШАЪОИР شمائر ибодот ва қурбониҳо; воҳидаш шаъира.

ШАЪИР شعير бар вазни *фақир*; номи галлаи маъруф, ки ба форсӣ ва хиндӣ онро ҷав гуянд (аз «Мунтахаб»); ва Мавлоно Юсуф ибни Моноъ дар «Шарҳи Нисоб» навишта, ки *шаъир* маъхуз аз *шаър* аст, ки ба маънии мӯй бошад, зеро ки ҷав мӯ бар сар дорад ва гандум надорад, ё он ки кам дорад.

ШАЪБАДАБОЗ شعيده باز бозигар, ки корҳо ва бозихон тааҷҷубафзо зоҳир қунад.

ШАЪАФ شعفت шефта гардонидани дустӣ қасе ва тамом гирифтани дустӣ дилро (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШЕЪРАЕН//ШЕЪРИЕН شعريان ҳар ду Шеъро, яъне Абур ва Ғумайсо, ё Шеърои Шомӣ ва Шеърои Ямонӣ; ва ин тасниия *Шеъро-ст*, на *чамъ*.

ШАЪБОН شعبان чун дар ин моҳ хайри қасир муншаъиб мегардад ва арзоки ибод муншаъиб мешаванд ва тамомии умуроти муқаддари олам алоҳида-алоҳида мешаванд, лиҳозо ба ин исми мусаммо гашт (аз китобе маътабар навишта шуд).

ШУЪЛИН شعلين мансуб ба *шуъла*; ёву нун барои нисбат аст, чунонки дар *нигин* ва *симин*.

ШАЪБАДА شعيده бар вазни *ваҳраҷа*; ба маънии бозӣ, ки ба сеҳру фан қунад (аз «Қашф» ва «Муайид» ва «Мадор»).

ШАЪШАЪА شعيمة ба маънии рушани офтоб ва ба об омехтани шароб; ва ба маънии шароб низ гуфтаанд (аз «Мадор» ва «Мунтахаб»); ва қасоне ки ба як айн нависанд хатот; ва соҳиби «Мунтахаб» навишта, ки ба маънии партав ва рушани офтоб, чунонки машхур аст, дар каломи араб наъмада.

ШУЪБА شيبه тоифае аз ҳар чиз; ва ба маънии шоҳи дарахт; ва ба истилоҳи мусиқӣ ба маънии нағмае, ки аз нағмаи дигар бароварда шавад, чунонки шуъба бисту қаҳоранд, ду шуъба аз ҳар мақом ва мақоми дувоздаҳгона машхуранд (аз «Қашф» ва «Муайид» ва ғайра).

ШУЪЛА شعله дурахш ва забонаи оташ; ва ба *фатх* (яъне *шаъла*)*

хатост (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Қашф» ва «Суроҳ»).

ШУЪЛАИ ЧАВ(ВО)ЛА شمله چواله ба маънии шуъла, ки гирд баргардад ва бисъёр гарданда бошад; ва он чунон бошад, ки ба ҳар ду сари най машъалаҳо баста гирди сару дӯши худ мегардонанд ба суръати тамомтар; ба ҳиндӣ онро банетӣ гӯянд.

ШУЪЛАЗОДА شمله زاده киноя аз иблис ва шайтон (аз «Мусталаҳот»).

ШУЪБАИ РАҚСИ ЗАРИНА شعبه رقصه номи шуъбае аз мусикӣ (аз «Мусталаҳот» ва «Чароғи хидоят»).

ШЕЪРО شعري бар вазни ҳирбо; магар дар истеъмоли форсӣ рои муҳмаларо мақсур карда бар вазни Деҳлӣ хонанд; ва он ситораи равшан аст, ки баъд аз Чавзо барояд, чунончи дар охири зимистон сари шом бар фалак нумоён мешавад; ва Шеъро ду хастанд: якero Шеърои Абури хонанд (ба фатҳи айн) ба воситаи он ки аз Мичарра убури кардааст ва он бисъёр равшан аст. Ва дигарero Шеърои Ғумайсо номанд (ба замми ғайни муъҷама ва фатҳи мим) ба ҷихати он ки гӯё ӯ хоҳари Сухайл аст, ки аз ӯ дур уфтода бар ӯ мегирияд, ки чашми ӯ чирколуда шуда, яъне кам равшанӣ дорад ва он равшан нест. Ва машхури Шеърои Абури аст, ки онро дар айёми Ҷоҳилият баъзе Қурайш ба худой парастниш мекарданд. Ҳар чо ки лафзи Шеъро мазкур шавад, мурад Шеърои Абури бошад, ки бағоят равшан аст. Ва сивои Шеърои Абури ва Шеърои Ғумайсо маҷозан итлоки Шеъро бар як-ду ситораи дигар низ кунанд (аз «Мунтахаб» ва «Муайид» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва ғайра).

ШЕЪРОИ ШОМӢ شعري شامى ситораест камравшанӣ, ки ба тарафи шимол тӯлуъ мекунад. Чун мулки Шом ба ҷониби шимоли Араб воқеъ аст, лихозо ба Шом нисбат карданд. Ва дар Бирҷандӣ «Шарҳи бист бобе» навиштааст, ки Шеърои Шомӣ-ро Шеърои Ғумайсо низ гӯянд.

ШЕЪРОИ ЯМОНӢ شعري يمانى ситораест равшан, ки ба тарафи ҷануб тобад. Чун Яман ба тарафи ҷануби

Араб воқеъ аст, лихозо ба Яман нисбат карданд. Ва баъзе навиштаанд, ки ғуруби ӯ ба тарафи Яман бошад. Ва баъзе навишта, ки Шеърои Ямонӣ Сухайлро гӯянд ва ин хатост, чаро ки аз «Шарҳи Тазкира»-и Насируддини Тусӣ ва «Шарҳи Чағминии форсӣ» ҳамин возех мешавад, ки Сухайл сивои Шеърои Ямонӣ-ст. Ва дар Бирҷандӣ «Шарҳи бист бобе» навишта, ки Шеърои Ямонӣ-ро Шеърои Абури низ гӯянд.

Фасли шини муъҷама маъа
ғайни муъҷама

ШАҒБ//ШАҒАБ شغب шӯр ва хуруш ва фитнаву фасод (аз «Баҳори Аҷам» ва «Мунтахаб»).

ШАҒОД شغاد номи бародари Рустам, ки Рустамро ба хила дар чоҳ андохта кушт (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ШАҒ//ШУҒ شغ шоҳи ҳайвон, ки аз миён тӣҳӣ бошад (аз «Бурҳон»).

ШАҒОФ شغاف ғилофи қалб ва пардаи дил ва сувайдои дил ё ҳиҷоби андаруни дил (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШАҒФ شغف шиддати муҳаббат (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир»); ва дар «Қашф» ба фатҳатайн (яъне шағаф)* ба ғилофи дил расидани муҳаббат ва дӯстӣ; ва дар «Мунтахаб» расидани ҷизе дар пардаи дил; ва ба фатҳатайн, даровехтани ҷизе ба ҷизе ва шефта гардонидани расидани дӯстӣ ба миёни дил (аз «Муҳаззаб»).

ШАҒОЛ شغال чонвари маъруф (аз «Муайид» ва «Бурҳон»).

ШУҒЛ//ШУҒУЛ//ШАҒЛ//ШАҒАЛ شغل ба ҳар ҷаҳор вачҳ дуруст аст; ба маънии қор ва бефурсатӣ ва боздоштан (аз «Мунтахаб»).

ШАҒБА شغب пусти баъзе андом, ки аз қасрати қор қардан саҳт ва дурушту сиёҳ шавад; ва маҷозан ба маънии залил ва хор (аз «Шарҳи Бӯстон» аз Абдулвосеъ); ва баъзе шағба-ро ба маънии фирефта навиштаанд.

Фасли шини муъчама маъа фо

ШИФО(Ъ) شفاء сикҳат ва тандурустӣ баъд аз мараз; ва номи китобе аз Буалӣ Сино, ки китоби мазукур чо-меъи чамеъи улуми маъқул аст, мисли мантиқ ва ҳикмат ва тиб; ва ба фатҳи аввал ва бе ҳамза (яъне шафо)* ба маънии охири умр ва канора ва тарафи ҳар чиз. Пас ба ҳар ду маънии аввал ба фатҳ хондан ҳагост (аз «Баҳори Аҷам» ва «Кашф» ва Ибни Ҳоҷ ва «Суроҳ» ва «Мунтахаб»).

ШАФАҚАТ شفاقت меҳрубонӣ (аз «Мунтахаб» ва «Кашф»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» гӯяд, ки ин лафзро аксари форсиён ба фатҳот истеъмоли кардаанд, агарчи дар урф ба сукуни сонӣ (яъне шафқат)* шуҳрат дорад; ва дар «Хиёбон» навишта, ки шафақат ба таҳрик ва таҳфиф ба маънии меҳрубонӣ, ҷунонки дар «Суроҳ» аст; ва таҳқиқ ин аст, ки шафақат (ба фатҳот) дар асли луғат ба маънии тарс аст. Чун меҳрубон аз офот ва балийот дустӣ худро тарсонанда бошад, маҷозан ба маънии меҳрубонӣ мустаъмал шуда.

ШАФАТ شفاقت ба маънии лаб.

ШАФФОФ شفاف чизе латиф, ки аз паси он чизи дигарро тувон дид, ҷунонки об ва шиша ва биллур ва ғайра.

ШИФ(Ф) شفت ба маънии афзунӣ; ва ба маънии камӣ; ва ин аз луғоти азод аст (аз шарҳи «Нисоб»).

ШАФОЦУР(У)Ф شفاجرт лаб ва каноран водӣ ва обгир; чи шафо (ба фатҳ) ба маънии канора ва тарафи ва **чур(у)ф** ба замматайн, ба маънии водӣ ва толоб ва обгир.

ШАФАҚ شفق сурхии шом ва бомдод; ва ба маънии сурхии бомдод Мирзо Соиб гӯяд, байт:

То чун шафақ мудом руҳат лолагун шавад,
Бе бода мағзарон чу шафақ субҳу шомро.

Бокири Кошӣ гӯяд, байт:

Резад чи сон ба домани мастон шароби сурх,
З-он гуна рехтаст шафақ дар канори субҳ.

(аз «Баҳори Аҷам»).

ШАФШОҲАНГ شفاهنگ тахтаи оҳан, ки дар он сӯроҳо бошанд бузург ва борик. Заргарон тори тилову нукра ва ғайра барои дароз кардан дар он сӯроҳо мекашанд; ба хиндӣ ҷантар гӯянд (аз «Бурҳон»).

ШАФАТАЙН شفايتин ба маънии ҳар ду лаб.

ШАФТОЛУ شفتالو мевани маъруф; ва низ ба маънии бусаи маъшуқ (аз «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Чаҳор шарбат» ва «Бурҳон»); ва муаллифи китобро шеърест, ки чаҳор номи мева ба санъати иҳом дар он дарҷ шуда, байт:

Зи боғи хусни хубонӣ, ки бе обӣ мабод оиро,
Ба ҷуз шафтолуви ширин беҳӣ дигар намедорад.

ШИФОҲ شفاء лабҳо; ва ин *ҷамъи* шафат аст, ки дар асл шафаҳат буда (аз «Суроҳ»).

ШАФРА شفره олатест кафшгаронро, ки бад-он чармро қатъ кунанд; ба хиндӣ рапинӣ гӯянд; ва ба зам (яъне шуфра)* палаки чашм, ки мижа бар вай рӯяд (аз «Мунтахаб»).

ШУФЪА شفاه хамсояғӣ (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»).

ШАФТА شفته бар вазни ҳафта; байзамонанде бошад аз ресмон, ки бар дук печида шавад (аз «Бурҳон»).

ШАФАВИ شفوى мансуб ба шафат, ки ба маънии лаб аст; чун шафат дар асл шафаҳат буд, хоро дар ҳолати нисбат ба вов бадал карда шафавӣ гӯянд, ҷунонки мансуб ба шаҳри Ғазнаро Ғазнави гӯянд (аз «Мунтахаб» ва ғайра); ва дар «Суроҳ» ва ҳам дар «Мунтахаб» навишта, ки шафавӣ дуруст набошад, ҷунонки машҳур шуда. Ва саҳеҳ шафаҳӣ-ст. Ва хуруфи шафавӣ бо ва фо ва мим аст.

ШАФТОЛУИ ОРДӢ شفتالوى آردى қисме аз шафтолу.⁶⁶

ШАФТОЛУИ ҚОРДӢ شفتالوى كاردى қисме аз шафтолуи нафис.

Фасли шини муъчама маъа коф

ШАҚҚИ АСО شقن عسا ба маънии муҳлифати ҷамъоан ислом (аз «Қомус» ва «Суроҳ») ва киноя аз ҷан-

гу чидол, чи аз касрати зарб чўбу асо шикаста мешавад.

ШУҚРАТ شُقْرَات рангест, ки зардии моил ба андак сурхй бошад (аз «Муфаррех-ул-кулуб»); ва дар «Бахр-ул-чавохир» навишта, ки рангест миёни сурхиву зардй; ва дар «Мунтахаб» навишта, ки сурхии бо сиёхй омехта.

ШАҚОВАТ شَقَوَات бадбахтй (аз «Мунтахаб»).

ШАҚИР شَقِر лолаи кўхй (аз шархи «Нисоб» ва «Бурхон»).

ШИҚДОР شِقْدَار ҳокими дехот ва омили парганот.

ШИҚҚИ АНФУС شِقْ اَنْفَس машакка-ти нафасхо (аз «Латоиф»).

ШИҚҚИ НАҚИЗ شِقْ نَقِيْض ба маънии сурат ва таври нақиз; ва нақиз рафъушшайъ бошад. Чун инсон, ки асл аст ва лонинсон нақизи он.

ШАҚОИҚНАМАТ شَقَائِقْ نَمَات навъе аз чома ва фарш, ки гулдўз бошад (аз шуруҳи сикот).

ШАҚОИҚ شَقَائِقْ лола; ва ин муфраду чамъ як сон ояд (аз «Бахр-ул-чавохир» ва «Суроҳ»); ва гоҳе *мачозан* ба маънии мутлак гулхо ояд.

ШАҚ(К) شِقْ ба маънии шигоф ва шигофтан ва душвор омадани қор бар қасе ва номи як қалъа аз қилоъи Хайбар; ва билқаср ва ташдид (яъне *шиққ*)* ба маънии нимаи қизе ва порае аз қизе ва қаронаи кўх ва бародар ва дўст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Латоиф»).

ШАҚИҚ شَقِيْقْ ба маънии бародар (аз шархи «Нисоб»).

ШИҚОҚ شِقَاقْ як тараф гирифтани ва муҳолифати ва душманй қардан (аз «Мунтахаб» ва «Латоиф»).

ШАҚОИҚИ НУЪМОН شَقَائِقْ نَعْمَان навъе аз лола, ки бағоят сурх бошад; **Нуъмон** (биззам) номи подшоҳ аз Араб (ки)* лолаи мазкурро аз қўхистон оварда буд; ва баъзе гуфта, ки подшоҳи мастур лолаи мавсуфро ниҳоят дўст дошт (аз «Мунтахаб» ва «Мадор»); ва соҳибии «Бахр-ул-чавохир» навишта, ки нуъмон (биззам) ба маънии хун

аст. Пас нисбат қардан лоларо ба хун ба сабаби сурхии он аст.

ШУҚҚА شُقْقَا порчаи чома ва қоғаз ва ғайра; ва дар «Мунтахаб» ба маънии қомаи пешшигофта ва порчае ки бар сари алам банданд.

ШАҚШАҚА شَقْشَقَا бонг қардани шу-тур.

ШАҚИҚА شَقِيْقَا ба маънии чои нарм, ки миёни гуш ва пешониест; ва ба маънии дарди нимсар (аз «Суроҳ»).

ШАҚЯ شَقْيَا бадбахт.

Фасли шини муъчама маъа кофи араби

ШИҚАРПО شَقْرَبَا ба маънии ланг ва он ки лангй дар по дошта бошад (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъдайн» ва «Мусталаҳот»).

ШАҚВО شَقْوَى чунонки дар лафзи даъво ва бушро; ба маънии гила қардан ва гила (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); ва *шақва* (ба хои хавваз) навиштан хатост.

ШИҚЕБО شَقِيْبَا сабрқунанда (аз «Бурхон»).

ШАҚ(К)АРХОБ شَقْرَوَابْ хоби хуш ва хоби сахар (аз «Бурхон»).

ШАҚ(К)АРЛАБ شَقْرَلَبْ ба маънии маъшук ва қасе ки лаби болои ў шигофта бошад.

ШИҚЕБ شَقِيْبْ ба маънии сабр ва ором; ва ба фатҳ (яъне *шақеб*)* хатост (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурхон» ва «Сироч» ва «Ҷаҳонгирй»).

ШАҚ(К)АРОБ شَقْرَابْ *қиноя* аз андак ранчише ва кудурате зоҳирй, ки дар миёни дўстон ва дар миёни ошиқу маъшук воқеъ шавад (аз «Ҷароғи ҳидоят» ва «Рашидй» ва «Бурхон» ва «Баҳори Ачам» ва «Қашф»).

ШИҚИФТ شَقِيْفْتْ ба маънии тааҷҷуб; ва ба маънии мутааҷҷиб ва аҷибу ғариб; ва ба қасри аввал ва замми кофи форсй (яъне *шиғуфт*)* низ омада, ба маънии аз ҳам қушудани ғунча (аз «Бурхон» ва «Мадор» ва «Муайид» ва «Рашидй» ва «Ҷаҳонгирй»); ва дар «Сироч» навишта, ки *шиқифт* (ба қасратайн ва кофи

арабӣ) ба маънии тааҷҷуб; ва ба замматайн (яъне **шукуфт**)* ба маънии во шудани гул; ва ба ҳар ду маъний ба кофи форсӣ шуҳрат дорад; ва он чи ба таҳқиқ пайваста тафовути алчина аст, ба ҳар ду коф саҳеҳ аст.

ШИКОЯТ شکایت гила кардан.

ШИҚАНЧ سنج ба маънии тобу печ; ва ба фатҳи аввал ва замми коф (яъне **шакунҷ**)* гирифтани узв ба ду ноҳун, ҷунонқи ба дард ояд.

ШАКЛИ БАДЕҲИЮЛИНТОҶ شکل بدیعی الانتاج он аст, ки ҳадди авсат дар сугро маҳмул бошад ва дар кубро мавзуъ, ба шартӣ он ки сугро мучиба бошад, хоҳ куллия, хоҳ ҷузъия; ва кубро куллия бошад хоҳ мучиба бошад, хоҳ солиба бошад. Бидон ки шакл мураккаб бошад аз ду қазия. Ва қазия ба маънии ҷумла аст. Пас қазияи аввалро сугро гуянд ва қазияи дувумро кубро номанд. Ва лафзи мукаррар, ки дар охири сугро ва васати кубро воқеъ шавад, онро ҳадди авсат гуянд. Чун ҳадди авсатро ду рунке аз шакли натиҷа ҳосил ояд ва мавзуъ ба маънии мубтадоот ва маҳмул ба маънии ҳабар. Ва **шакли бадеҳиюлинтоҷ** шакли аввал бошад аз ашқоли арбаъа. Мисоли шакли аввал, яъне **шакли бадеҳиюлинтоҷ**: куллу инсонин ҳайвонун ва куллу ҳайвонини ҷисмун. Ва натиҷаи ин: куллу инсонин ҷисмун. Мисоли шакли сонӣ: куллу инсонин ҳайвонун; ва ло шайъа миналҳаҷари бихайвонун; ва натиҷаи ин аст: ло шайъа миналинони бихаҷарин. Мисоли шакли солис: куллу инсонин ҳайвонун ва куллу инсонин зоҳиқун; натиҷаи ин аст: баъзулҳайвони зоҳиқун. Мисоли шакли робеъ: куллу инсонин ҳайвонун ва куллу нотикин инсонун; натиҷааш ин аст: баъзулҳайвони нотикун.

ШАК(К)АРХАНД شکرخند ба маънии табассум (аз «Бурҳон»).

ШУКР شکر сипос ва сано гуфтан мунъимро ба сабаби ҳусули неъмат аз ӯ; ва Хони Орзу дар «Хиёбон» навишта, ки **шукр** феълест, ки далолат кунад бар таъзими мунъим ба сабаби инъоми ӯ хоҳ ба забон, хоҳ ба қалб, хоҳ ба аркон ва ҷаворех, яъне дасту по, тамма каломуху; ва

билфатҳ ва сукуни коф (яъне **шакр**)* ба маънии фарқи зан; ва дар форсӣ ба фатҳатайн ва ба таҳфиф ва ташдиди коф (яъне **шак(к)ар**)* ба маънии ширинии маъруф ва гоҳе *мачозан* ба маънии лаби маъшуқ ва бӯса низ ояд; ва номи зани ҷамила, ки Хусрав бар ғами Ширин дар ақд оварда буд; ва ба касри аввал ва фатҳи кофи арабӣ (яъне **шикар**)* ба маънии шикаста ва шикоркунанда; ва ба фатҳатайн ва кофи арабӣ ва кофи форсӣ (яъне **шакр** ва **шагар**)* занбури сиёҳ, ки ба ҳиндӣ бхауиро гуянд (аз «Бурҳон» ва «Мунтахаб» ва «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Кашф» ва «Латойф» ва «Мусталаҳот»).

ШИКОР شکار ба маънии қасди куштани ҳайвон; гоҳ ба маънии ҳайвоне, ки кушта шуда бошад (аз «Мусталаҳот» ва «Баҳори Аҷам»).

ШАК(К)АРРЕЗ شکر ریز он чи дар шаби арусӣ бар сари арусӯ домод нисор кунанд (аз «Бурҳон» ва «Сироч»); ва баъзе гуфта, ки *киноя аз чилва* кардан аст; чи вақти чилва ва никоҳ бар сари арусӯ домод шакаррезӣ кунанд; ва ба маънии гирияи шодӣ низ омада.

ШАҚАРҲАШ شکرخش ба маънии нумуна (аз «Мусталаҳот»)⁶⁷.

ШАК(К)АРЛАНГ شکرلنگ қасе ки филҷумла ланг бошад (аз «Мусталаҳот»).

ШИКАСТАРАНГ شکرسترنگ *мурод аз зардранг*.

ШИКЕЛ شکیل расани асп; ва ба маънии макру фиреб (аз «Бурҳон»).

ШИКОЛ شکال ресмоне ки бар дасту пои аспу шутури шарир банданд; ва ба маънии макру хила; ва билфатҳ ва ташдиди коф (яъне **шаккол**)* бисёр шаклкунанда ва зариф (аз «Латойф»).

ШИКОРҚИЛ شکرآقيل онро гуянд, ки ҳама ҷонварони шикориро якборағӣ барои гирифтани сайд сар диҳанд.

ШИКУФТАН شکفتن кушуда шудани ғунча; ва ба кофи форсӣ (яъне **шигуфтан**)* низ омада (аз «Бурҳон»).

ШИКЕФТАН شکیفتن ба маънии сабр кардан («Шарҳи Бӯстон» аз Абдулвосеъ).

ШУКУҲИДАН شكوھيدان азамати хеш изҳор кардан ва тарсидан (аз «Муайид» ва «Латоиф»); ва дар «Чахонгирӣ» ба қаср (яъне **шикуҳидан**)* ба маънии тарсидан.

ШИКАРДАН شكدن ба маънии шикастан ва шикор кардан (аз «Бурҳон»).

ШУКУҲИДАН شكوھيدن лағзидан ва уфтодан (аз «Бурҳон»).

ШУКУЛИДАН شكوليدن пароганда кардан (аз «Бурҳон»).

ШИКҶҶИДАН شكنجيدن гирифтани узв бошад ба сари нохун (аз «Латоиф»).

ШИКАНҶА ҚАРДАН شكنجه كردن ранҷонидан ва танг нумудан қасеро.

ШИКАСТАН شكستن аз «Чахонгирӣ»; ва дар «Бурҳон» ба фатҳатайн (яъне **шакастан**)*.

ШИКАСТАНОХУН شكسته ناخن иборат аз беқувват ва беистеъдод.

ШИКАМ ХОРИДАН شكم خاريدن баҳона кардан ва узр овардан (аз «Бурҳон»).

ШАК(Қ)АР ДАР МИЧМАР АНДОҲТАН شکر در مجمر انداختن дар баъзе билод ба чихати бухур ва таътири махфил дар миёни шакар буродан уд омехта дар мичмар месӯзанд, то дуди уд дер монад.

ШИКАМ ДАР ХЕШ ДУЗДИДАН شكم در خویش دزديدن киноя аз тарсидан (аз «Мусталаҳот»).

ШУКУҶ شكوه ба маънии ҳишмат ва бузургӣ ва маҳобат ва шаъну шавкат; ва ба қасри аввал ва замми дуввум (яъне **шикуҶ**)* ба маънии тарсу бим (аз «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Кашф» ва «Латоиф»).

ШИКУФА شكوفه гули дарахти мева; ва мутлақ ғунча ва гули дарахтон; ва ба маънии қай, ки таоми ғайри мунҳазими меъда аз даҳон берун ояд (аз «Бурҳон» ва «Чахонгирӣ» ва «Мусталаҳот»); ва дар «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Баҳори Аҷам» ба замматайн ва дар будани кофи арабӣ (яъне **шукуфа**)* иттифоқи ҳама аст.

ШУКРОНА شكرانه биззам; ва алифу пун барои лаёқат.

ШИКАРА شكره мурғи шикорӣ, ки маъруф аст (аз «Бурҳон» ва «Сурурӣ» ва «Муайид»).

ШИКАНҶА شكنجه ба маънии азоб ва навъе аз таъзиб ва ҷаллатест машҳур мучаллидонро (аз «Сурурӣ» ва «Хиёбон»).

ШИКАНҶА شكنجه ба маънии меъдаи ҳайвонот, ки баъд аз ҳурдан обу физо дар он чамъ мешавад.

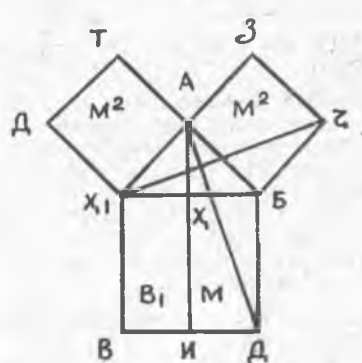
ШИКАМБАНДА شكم بنده ҳариси бисёрхор.

ШАКАРПҶАЗА شکر پوزه санбӯсае, ки даруни он аз қанду мағзи бодоми нимқуфта пур бувад (аз «Сироч»).

ШАК(Қ)АРРАНҒИ ва **ШАК(Қ)АРРАНҶИ** شکر رنگي و شکر رنجي озурдагӣ ва ранҷише, ки миёни дӯстон гоҳе воқеъ шавад.

ШАК(Қ)АРТАРӢ شکر تری шақари сифед; ин эҷоди форсидонони Ҳинд аст (аз «Баҳори Аҷам»).

ШАКЛИ АРҶСИ شكل عربسی шақлест барои исботи ин матлуб, ки ҳар ду мураббаъи зилъайни қоима мусовии мураббаъи ватарӣ ин қоима бошад. Ва ин шақлро аз он **арҷси** ном карданд, ки **арҷс** дар луғат ба маънии қасрати мол аст. Пас ин шақл низ қасируннафъ аст, монанди қасрати мол, ё он ки ба ҳаҷлаи арҷс ин шақл мушобехат дорад, чи ба маҳзи ташаккул ва чи ба истиқори анвоъи маҳосин; ва он шақл ин аст:

M^2 — мураббаъи зилъи қоима
 M — мураббаъ
 B^1 — ватар

**Фасли шини муъчама маъа
кофи форси**

ШАГАР شکر занбӯри сиёҳ (аз «Муайид»); ва дар «Бурхон» ба кофи арабӣ (яъне шакар)* чунонки дар «Сикандарнома» омада, мисраъ:

Зи пистони ҳар як шакар хӯрда шир.

ШИГАРФ شگرفت зебо ва некӯ ва ачиб; ва ба маънии бузург; агар дар ашъе истеъмол кунанд, ба маънии зебо бошад ва агар ба мардум истеъмол кунанд ба маънии сохибшукӯҳ ва бузург бошад (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Бурхон» ва «Ҷаҳонگیری» ва «Латиф» ва «Мадор» ва «Сироч» ва «Фарҳанги Кавси»).

ШИГОЛ شغال ба маънии шағол (аз «Бурхон»).

ШУГУН شگن фол гирифтанд; ва ин муфарраси лафзи сугун аст, ки ба замми сини муҳмала бошад мураккаб аз лафзи су, ки ба хинди нек аст ва гун ба маънии асар.

Фасли сини муъчама маъа лом

ШАЛИХО شليخа номи марде, ки аз асхоби Исо алайҳиссалом буд (аз «Муайид» ва ғайри он).

ШАЛВОР شلوار бар вазни ҳамвор; ба маънии изор; ва ин мураккаб аст аз шал, ки ба маънии рон аст ва лафзи вор, ки қалмаи нисбат аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Музил» ва «Сироч»).

ШАЛФ شلف зани фоҳиша (аз «Бурхон»).

ШАЛЛОҚ شلاق лафзи туркист; ба зӯри даст задан бар сари касе (аз «Мусталаҳот»); ва дар луғоти турки касеро ба ҷӯб задан аст; ва дар «Сироч-ул-луғот» ба маънии зарби даст; ва маҷозан ба маънии кӯфт низ мустаъмал аст; ва дар «Мусталаҳот» ба маънии шӯҳ ва фитнаангез низ омада.

ШАЛТОҚ شلتاق дар турки ба маънии чангу хархаша.

ШАЛТУҚ شلتوق ба маънии шолӣ, яъне биринҷ, ки ханӯз дар пуст бошад (аз «Бурхон»).

ШАЛАНГ شالانг барҷастан аз ҷое ба ҷое (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон» ва «Сироч»); ва дар «Қашф» ба касра (яъне шиланг)* омада.

ШИЛЛИҚ شلك овози чанд бундук, ки ба якборағӣ сар диханд; ва ин лафзи туркист (аз луғоти турки навишта шуд).

ШАЛИЛ شليل навъе аз шафтолу (аз «Рашидӣ»); ва дар «Ҷаҳонگیری» навишта, ки ба касратайн (яъне шилил)* номи мева аст, ки ранги сурху сипед дорад; ва дар «Бурхон» навишта, ки меваест шабех ба шафтолу; ва дар «Сироч» навишта, ки навъе аз шафтолу, ки баъзеи он тамом сурх бошад; ва ба арабӣ номи ҷомаест, ки дар зери зирех пӯшанд (казо фил — «Мунтахаб»).

ШАЛ شل ба арабӣ касе ки дасту пой у ҳаракат натавонад қард; ва ба форсӣ ҳар чизи суғуст ва нарм; ва ба касри аввал (яъне шил)* найзаи кӯчак; ва биззам ва билкаср (яъне шул ва шил)* номи мевае, ки ба хиндӣ бел гуянд.

ШАЛОИИН شلائين бар вазни салотин; ба маънии шӯҳ ва нохуш ва муҳкам ва саҳт дарғиранда ба чизе (аз луғоти турки ва «Ҷароғи хидоят» ва «Баҳори Аҷам»); ва дар «Сироч» навишта, ки шалойин бар вазни салотин, шахсе ки бисёр ором кунад ва аз манъ бознамонад; ва маҷозан ба маънии ошиқ ояд.

ШУЛА شله навъе аз таом, ки биринҷро дар обу гӯшт ба таври ҳариса мепазанд; ва новоқифони ин диёр оро шула (شوله) гуянд, ба воқи маҷхул. Фақир муаллиф баъзе сикотро дида, ки биззам ва ташдиди лом (яъне шулла)* гуянд. Ва он барои маънии мазкур пурмакрӯҳ ва маҳзи хато, чаро ки шулла (биззам ва ташдиди лом) ба маънии латтаи ҳайз омадааст; ва ба маънии фарчи зан; ва ба маънии бут ва бутпараст низ; ва ба фатҳи аввал ва ташдиди лом (яъне шалла)* ҷои саргин андохтан; ва ба фатҳи таҳфифи лом (яъне шала)* ба маънии касос (ва ин таҳқиқ аз «Рашидӣ» ва «Муайид» ва «Мадор» ва «Бурхон» ва «Ҷаҳонگیری»-ст); ва дар «Сироч» навишта, ки шула (ба замми аввал ва фатҳи лом) навъе

аз таоми маъруф; ва ин ки дар Ҳиндустон **шӯла** (ба вови маҷхул) шуҳрат дорад, асли он дида нашуда; ва ба замми аввал ва ташдиди лом, фарқи занон ва ҷои палидиҳо, ки дар куча бошад ва латтаи хуни хайз; баъзе ба ин маъни ба фатҳи аввал (яъне **шалла**)* гуфтаанд ва ин аквост.

ШАЛОИНИ شالینى шӯҳӣ ва часпидагӣ ба коре.

Фасли шини муъҷама маъа мим

ШУМУЛАН ва **ИСТИҚЛОЛАН** شمولان **киноя** аз қардани коре ба зоти худ бе иттибоъ ва рафоқати дигарон ва **шумулан**, яъне биттабаъ ва ба пайравии дигаре ба коре даромадан, ҷунончи подшоҳе тобеи подшоҳе шавад, ҷамеъи умарои хамроҳаш низ мутеъи он подшоҳи ғолиб шаванд. Ва насби лафзи шумул ва истиқлол ба ҷихати он аст, ки ба маҳалли худ дар таркиби ҳол воқеъ шудааст.

ШУММОТ شمات шодшавандагон ба макруҳӣ ва харобии қасе; ва ин **ҷамъи шомит** аст, ки (ба қасри мим) исми фоил аз **шамотат** бошад.

ШАМОТАТ شماتت шод шудан бар харобии қасе (аз «Мунтахаб» ва «Сурух»).

ШАМБАЛИТ شمبليت номи гулест зардранг; ва ба маънии тухми хулба, ки ба хиндӣ митҳӣ гуянд (аз «Бурҳон»); ва **шамлид** бар вазни **тамҳид** низ омада.

ШАМБАЛИД شمبليد номи гулест, ки зардранг бошад ва тухми хулба ва он донаҳои зардранг бошанд, ки ба хиндӣ митҳӣ гуянд (аз «Бурҳон»); ва **шамлид** бар вазни **тамҳид** низ омада.

ШИМШОД شمشاد номи дарахтест, ки баланд бошад ва ҷуби он ниҳоят муҳкамай дорад; ҷун дарахташ хушнумо бошад, лиҳозо онро аз аксоми сарв донанд; ва ба маънии райҳон ва марзангӯш низ; ва ба фатҳ (яъне **шамшод**)* ҳам омада (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонғирӣ»); ва соҳиби «Рашидӣ» забти ҳаракат накарда ва гуфта, ки навъе аз сарв

бошад; ва ба маънии райҳон низ; ва дар «Муайид» ва «Мадор» ба фатҳ; ва дар «Сироҷ» навишта, ки **шимшод** (ба қасри аввал) дарахтест, ки ҷуби он дар ғояти саҳтӣ ва сафо бувад ва дарахташ рости мавзун ва барғояш ба сабаби борикӣ ва ҳучум ба мӯи хубон мушобехат дорад, гоҳе мурод аз он мӯи хат бошад, ки бар изори хубон пайдо шавад ва гоҳе ба зулф ва турра ташбеҳ кунанд. Пас ин хама мачоз хоҳад буд. Ва дар «Тухфа» ба маънии марзанҷӯш гуфта, ки онро ба хиндӣ марва хонанд.

ШАМШЕР شمشير мураққаб аст аз **шам**, ки ба маънии нохун бошад; ва ба маънии думи шер низ омада. Ҷун олаи мазкур, яъне тег мушобех ба ноҳуни шер аст дар шакл, ё мушобех ба думи шер, лиҳозо ба ин исм мусаммо гардид (аз «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонғирӣ» ва «Рашидӣ»).

ШАМАР شمار дар форсӣ хавзи кучак ва толоб ва сари шир, ки ба хиндӣ малай гуянд (аз «Бурҳон» ва «Сироҷ» ва «Рашидӣ»); ва **шамр** (ба фатҳи аввал ва сукуни сонӣ) дар арабӣ ба маънии хиромидан (аз «Мунтахаб»); ва **Шимр** (ба қасри аввал ва сукуни мим) номи шахсе алайхиллаънат, ки қотили имом Ҳусайн разияллоҳу анҳу буда.

ШАМУС شمس сарқаш ва бадҳӯ (аз «Сурурӣ» ва «Мунтахаб» ва «Қашф»); ва ба замматайн (яъне **шумус**)* **ҷамъи шамс**, ки ба маънии офтоб аст.

ШАММОС شماس меҳтари тарсоён, ки миёни сар битарошад ва дар ибодатхона бинишинад (аз «Мунтахаб»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки номи шахсест, ки дини оташпарастӣ възқардаи ӯст.

ШАМАЪ شمع ба маънии мум (аз «Қомус»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки ба фатҳатайн (яъне **шамъа**)* ба маънии мум ва ба сукуни мим (яъне **шамъ**)* ҷунонки машҳур аст муваллад аст, яъне баъд аз ихтилоли Арабу Аҷам ба ҳам расида; ва соҳиби «Баҳори Аҷам» гуяд, ки дар форсӣ ба сукуни мим мустаъмал аст, ба маънии ҷизе ки аз мум ё аз пих сохта рӯшан мекунад; ва ин маъно аст аз

кабили тасмиятушшайъи биисми моддатиҳи ва онро ба форсӣ шамола гӯянд.

ШУМУЪ شموع *чамъи шамъ* аст.

ШУМУЛ شمول фаро гирифтаи чизеро ва муҳит шудан бар чизе (аз «Мунтахаб» ва «Латонф»).

ШАМЛ شمل парешонӣ ва пароганда ва чамъ шудан ва фаро гирифтаи (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ»); бидон ки ин лафз аз луғоти аздод аст.

ШАМОЛ شمال боде ки аз тарафи қутб ва Банотуннаъш вазад; ва ба каср (яъне шимол)* дасти чап; ва ба маънии одат ва қониби қутб ва Банотуннаъшро низ *мачозан* Шимол (ба каср) гӯянд, чаро ки дар асли луғат шимол ба маънии дасти чап аст; ва ин қонибест, ки ба тарафи чапи Қазба мансуб аст, чи араб Қазбаро шахс қарор додаанд, ки руи ӯ ба машиқ аст ва пушти ӯ ба мағриб. Ва ба ҳамин сабаб дабур-ро аз дубур ба маънии пушти Қазба мусаммо кардаанд. Ва ҳамчунин Шом-ро аз машъамат гирифтаанд, ки дасти чапи Қазба бошад (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Латонф» ва «Канз»); ва ваҷҳи тасмия аз Мавлоно Юсуф ибни Монеъ аст.

ШАМОИЛ شمائل ба маънии хислатҳо ва одатҳо; ва ба маънии шакл; ва ба маънии шохҳои наврастаи дарахт (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб» ва «Бурҳон»); ва соҳиби «Баҳори Аҷам» гӯянд, ки шамоил ба маънии хасоил аст, магар форсиён ба маънии сурат ва тақтеъ ва вазъ истеъмол кунанд.

ШАМ(М) شم дар арабӣ ба маънии бӯйидан; ва биззам ва сукуни мими ғайри мушаддад (яъне шум)* дар форсӣ попуш ва наълайни чарми (маънии аввал аз «Мунтахаб» ва маънии сонӣ аз «Сурури» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Латонф»); ва соҳиби «Рашидӣ» гӯянд, ки билфатҳ (яъне шам)* поафроси чармин, яъне попуш; ва ба маънии нафрат ва беҳушӣ; ва ба маънии нохун; ва дар «Бурҳон» навишта, ки шам (билфатҳ) дар форсӣ ба маънии фиреб ва нафрат ва парешон ва афғон ва навҳа ва нохун ва дум (ки ба зам-

ми дол аст); ва баъзе шурроҳ навиштаанд, ки шум (биззам) навъе аз абрешум, ки ноқис бошад; ва ба маънии нуктаҳои нилӣ, ки занони Ҳинд бар дасту по нақш кунанд; ва дар «Сироч» навишта, ки шам (билфатҳ) ба маънии нохун; ва аз ин маъхуз аст шамшер, ки дар асл ба маънии нохуни шер аст; ва биззам (яъне шум)* поафроси чӯбин.

ШАМИМ شميم боди ба бӯи хуш баромехта; ва дар «Суроҳ» ба маънии бӯйидан.

ШАМОИМ شمائم хушбӯхое, ки бӯида шаванд; ва ин *чамъи шамима* аст, на *чамъи шамим*.

ШАММОСИЕН شمسيان қавмест, ки кофир бошанд; ва дар «Бурҳон» ва «Сироч» навишта: ба маънии чамоъае, ки бар дини оташпараст бошанд.

ШАМЪУН شمعون номи марде; ва номи яке аз бародарони Юсуф алайҳиссалом, ки ба қатли Юсуф алайҳиссалом машвара карда буд; ва номи яке аз асҳоби Исо алайҳиссалом.

ШАМЪИ АЙМАН شمع ايمان он чи Мусо алайҳиссалом дар водии Аймаи бар дарахте таҷалли нури ҳақ тало дяда буданд.

ШАМАН شممن бутпараст (аз «Бурҳон» ва «Сироч»).

ШАМИДАН شميدان бӯйидан; ва ин аз қумлаи луғоти ғариба аст, ки форсиён дар он тасарруф карда тасриф нумудаанд, аз олами талабидан ва фаҳмидан, зеро чи маъхуз аст аз шамм ба маънии бӯйидан. Лекин баъд аз навиштан ба таҳқиқ пайваст, ки шамидан ба маънии бӯ кардан наёмада, балки ба ин маънӣ ҳам шанидан (ба нун) аст ва ба мим таҳриф (аз «Сироч»); магар шамидан дар асли форсӣ ба маънии рамидан ва беҳуш шудан ва парешон шудан ва тарсидан омада, чунонки дар «Муайид» ва «Ҷаҳонгирӣ»-ст.

ШУМОР БА ДАСТИ ЧАП ҚАРДАН شمعار بدست چپ کردن *киноя аз шумори садҳо ва ҳазорон, чаро ки дар ҳисоби иқди аномил ҳисоби мит-от ва улүф ба дасти чап кунанд ва шумори оход ва ашарот ба дасти рост нумоянд.*

ШАМИДА شامیده ба маънии беҳуш ва парешон (аз «Муайид» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва ғайра).

ШАММА شمه дар арабӣ ба маънии бун андак ва як бор бӯйидани чизе; ва ба касри аввал ва фатҳи мим (яъне шима ва шимма)* дар форсӣ сари шир, ки ба ҳиндӣ онро малай гӯянд; ва барои маънии аввал билкаср (яъне шима ва шимма)* хатост (аз «Муайид» ва «Қашф» ва «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ» ва «Латоиф»); ва дар «Сироч» навишта, ки шима (ба касри аввал ва фатҳи мим) ба маънии сари шир; ва билфатҳ ва ташдиди мим (яъне шамма)*, ки ба маънии андак машҳур аст, лафзи арабӣ бошад, маъхуз аз шамм, ба маънии бӯйидан; маҷозан дар форсӣ ба маънии андак ва кам мустаъмал шуда.

ШАМСА شمسه ба маънии тобдон; ва ба маънии қурси зарандуда, ки дар қубба, яъне калас мебошад.

«ШАМСИЯ» شمسيه номи рисолаест дар илми мантиқ.

ШАМОМА شمامه бӯи хуш, ки аз чизе бӯида шавад; ва билфатҳ ва ташдиди мим (яъне шаммома)* навъе аз харбузаи қўчаки сахрони хушбӯдор, ки ба форсӣ дастанбӯ гӯянд ва ба ҳиндӣ каҷрӣ ва сендх номанд (аз «Мунтахаб»); ва баъзе ахли луғат навишта, ки шамома дастанбӯ ва он гулӯла бошад ба сурати гӯй, мураккаб аз хушбӯҳо, ки онро ба даст доранд ва мебӯянд.

ШАМОМЧА شامچه чизе хушбӯдор, ки бӯида шавад.

ШАММОСИ شمسي дар «Бурҳон» ва «Сироч» навишта, ки ба маънии шахсест, ки бар дини Шаммос бошад ва Шаммос номи оташпараст аст.

ШАМОХИ شمخي қасабаест қарибн Шервон (аз «Муайид»).

ШАММОЪИ شمعي касе ки шамъ резад; оре форсиён аксар ба ёи хуттӣ дар охири сиғаи исми фонл зиёда кунанд, чунонки қаннодӣ (аз «Мусталаҳот»).

Фасли шини муъҷама маъа нун

ШАНАВО شنوا ба маънии шанаванда ва сареъ.

ШИНО شنا ба маънии шиноварӣ; ва номи варзишест, ки ҳиндиён онро данд гӯянд; ва онро шинав низ номанд (аз «Шарҳи Гулкуштӣ» ва «Муайид» ва «Сироч» ва «Мадор» ва «Бурҳон»).

ШУНЪАТ ва **ШАНОЪАТ** شنعت و شناعت ба маънии зишти ва бадӣ ва таъна (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Мунтахаб» ва «Сурох»); ва дар «Точ» ба каср (яъне шинъат ва шиноъат)*.

ШАНОТ شنات бар вазни қанот; душман(и) дорандагон; ва ин ҷамъи таксири шонӣ-ст, ки маҳмузи лом бошад.

ШАНБАЛИД شنبليد номи гулест, ки зардранг бошад; ва ба маънии тухми хулба ва он донаҳои зардранг бошад, ки тараи онро пухта меҳуранд; ва ба ҳиндӣ митҳӣ гӯянд (аз «Муайид» ва «Рашидӣ» ва «Сурури» ва «Сироч» ва «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Мадор» ва «Ҷаҳонгирӣ»).

ШИНОСОНАД شناساند мутааддӣи шиносад, Ваҳид гӯяд, байт:

Шухрати бедоди ӯ аз нотавонҳои мост,
Мешиносонад ба мардум мун теги тезро.

(аз «Ҷароғи ҳидоят» ва «Баҳори Аҷам»).

ШУНКОР شنكار ва ба ҷои қоф ғайни муъҷама (яъне шунғор)* ҳам омада; номи тоири шикорин сифедранги баробари уқоб, лекин дар қувват аз уқоб зиёда ва бисъёр камёб аст; ва ин лафзи туркист ва дар расмулхатти туркӣ шункор (شونكار) нависанд, ба зиёдати вои аломати заммаи моқабл (аз «Бурҳон»).

ШИНОР شنار ба маънии шиновар; ва ба маънии шум ва номуборак ва харобӣ; ва ба маънии нангу ор; ва дар арабӣ ба маънии душман (аз «Латоиф»).

ШАНОЕЪ شناع باديho ва зиштиho.

ШАНЕЪ شنيع ба маънии бад ва зишт.

ШАНҶАРФ شنجرت мубаддали шангарф; ва санҷарф (ба сини муҳма-ла) муарраби он.

ШАНГ شنگ дар асл ба маънии дузд ва роҳзан аст; ва ба маҷоз ба маъшук итлоқ кунанд; ва ба маънии шӯҳ ва зариф (аз «Сироч» ва «Рашидӣ») ва «Бурҳон»).

ШАНГУЛ شنگول бар вази мақбул; ба маънии шӯҳ ва зебо (аз «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Рашидӣ»).

ШАНГУЛ شنگل ба маънии шӯҳ ва айёр ва роҳзан (аз «Бурҳон»).

ШАНИДАН شينيدن ба маънии самъ, яъне суҳанро гӯш кардан; ва ба маънии бӯйидан; дар ин қавл «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ» ва «Муайид» ва «Музил» ва ғайраҳо муттафиқанд; ва дар «Шакаристон» низ навишта, ки хуросониён ба ҳар ду маънӣ ба фатҳ (яъне шанидан)* хонанд; ва дар «Мадор» ба ҳар ду маънӣ ба касратайн (яъне шинидан)*; ва дар «Кашф» ба касратайн, ба маънии самъ ва ба фатҳи аввал ба маънии бӯйидан; мағар қавли муттафиқ алайҳи аквост.

ШАНУФТАН شنفتن ба маънии шанидан (аз «Рашидӣ»).

ШУНҚОР ШУДАН شنقار شدن ба маънии мурдани салотини чағатой истеъмол кунанд (аз «Ҷаҳор шарбат»).

ШАН(Н) شن машки об, ки қуҳна бошад (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ШИНАВ شنو -номи варзишест, ки ҳиндиён онро данд гӯянд (аз «Шарҳи Гулкушӣ»).

ШИНУСА شنوسه ба маънии атса (аз «Рашидӣ»); ва дар «Сурури» ва «Бурҳон» ба фатҳи аввал (яъне шануса)* омада; ва дар «Сироч» ба фатҳ ва ҳар ду шини муъҷама (яъне шануша)* навишта ва гуфта, ки ба сини муҳмала низ омада.

ШИНОҲ شناه ба маънии шиноварӣ (аз «Муайид» ва «Сироч» ва «Мадор» ва «Бурҳон»).

ШИНШИНА شنشنه ба маънии ҳӯ ва табиат ва одат; лекин истеъмоли ин лафз ба маънии ҳӯи бад аст (аз «Мунтахаб» ва шарҳи «Нисоб»).

ШАНЗАБА شنزبه номи говест, ки бар таъзири шағоле, ки ба Димна маъруф ва мавсум аст фирефта шуда, бо шер чанг карда қушта шуда.

Фасли шини муъҷама маъа вов

ШИВО شوا ба маънии биръён (аз шарҳи «Нисоб»); ва дар «Бурҳон» навишта, ки дар арабӣ ба маънии гуштбиръён; ва дар форсӣ саҳтии пусти дасту по ба сабаби бисъёр қор кардан.

ШУРО شوري ба маънии машвара (аз «Мунтахаб»).

ШАВОИБ شوايب омезишҳо ва омехтагиҳо ва олудагиҳо.

ШУРБАХТ شوربخت ба маънии бадбахт.

ШАВОТ//ШУВОТ شوات сурҳоб (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»); ва дар «Тухфат-ус-саодат» ва «Сурури» ба маънии чарз, ки ба арабӣ ҳуборо гӯянд; ва баъзе гӯянд, ки филмурғ.

ШАВҚАТ شوكت хор ва қувват ва тезӣ ва шиддат ва ҳайбат (аз «Мунтахаб»).

ШУХ شوخ бар вази нур; ба маънии чирки бадан ва рими андом, ки ба ҳиндӣ майл гӯянд (аз «Рашидӣ» ва «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Ҷаҳонگیرӣ»); ва дар «Сироч» навишта, ки ба вови маҷҳул (яъне шӯҳ)* бебок ва далер; ва ба маънии ҷалд ва ҷолок; ва ба маънии чирки чома ва ғайра.

ШАВОМИХ شوامخ чизхон баланд ва баландиҳо; ин чамъи шомиха аст, муштак аз шумух ба маънии баланд шудан.

ШАВОРИД شوارد ба маънии рамандгон ва парешониҳо (аз «Кашф»); ва дар тарҷамаи «Мақомоти Ҳарирӣ» навишта, ки шаворид дар луғат чамъи шорида аст, ки ба маънии шерӣ модан раманда ва гурезанда.

ШАВОҲИД شواهد чамъи шоҳид.

ШУР شور фитна ва ғулғула ва шуҳрат ва овози баланд; ва ба маънии ишк ва чунун; ва дар охири асмо маънии доранда ва варзишқунанда диҳад, чун силаҳшӯр; ва ба маънии намакин ва намак; ва билфатҳ (яъне шавр)* дар арабӣ ба маънии машвара ва кингош кардан (аз «Фирдавс-ул-луғот»).

ШУРМУР شورمور навъе аз мӯр, ки бағоят хурд бошад (аз «Шарҳи Хоконӣ»).

ШУСТАР شوستر номи шаҳр аз Эрон; ва дар «Сироч-ул-луғот» навишта, ки **Шустар** бар вази хубтар, номи шаҳрест аз Хузистон, ки дебоч он ҷо ба хуби машҳур аст.

ШУРАГАЗ شورهگز навъе аз дарахти газ, ки дар замини шӯр рӯяд (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон»).

ШУНИЗ شونيز тухмест сиёҳ, ки ба хиндӣ калунҷӣ гӯянд (аз «Сироч»).

ШАВТ شوط тағ ва гашт (аз «Суроҳ»).

ШУВОЗ شواظ ба маънии шуълаи оташ (аз шуруҳи «Нисоб»).

ШАВОРЕЪ شوارع роҳҳои бузург ва роҳҳои рост (аз «Мунтахаб»).

ШАВОҲИҚ شواحن баландҳо ва баландҳо; ин *ҷамъи шоҳиқа* аст, ки маъхуз аз **шухуқ** бошад; ва **шухуқ** (ба замматайн) ба маънии баланд шудан аст.

ШАВОРИҚ شوارق рӯшаниҳо ва чизҳои рӯшан.

ШАВК شوك ба маънии хор.

ШАВВОЛ شوال ваҷҳи тасмия он ки дар ин моҳ араб сайру шикор мекарданд ва аз хонаҳои худ беруи мерафтанд; муштак аз **шавл**, ки масдар аст ба маънии бардошта шудан.

ШАВОҒИЛ شواغل *ҷамъи шугл*.

ШУРҒОЛ شورغال ки ба маънии рӯзина машҳур аст, ин лафзи ғалат аст, чаро ки дар кутуб ёфта нашуда; ва дар «Мадор» навишта, ки **суюрғол** (ба замми сини муҳмала ва замми ёи тахтонӣ ва вои маъруф ва ғайни муъчама) ба маънии мадади маош; ва дар луғоти туркӣ ба фатҳи аввал ва вои маъдула ва сукуни рои муҳмала (яъне **саюрғол**)* ба маънии инъом навиштааст.

ШУМ شوم масдар аст, ба маънии бадфолӣ; ва вои ин лафз бадал аз ҳамза аст (аз «Суроҳ» ва «Мунтахаб»); форсиён ба маънии манҳус оранд, масдарро ба маънии исми маъфул; ва дар муҳовараи урду *маҷозан* ба маънии бахил мустаъмал мешавад.

ШУРЧАШМ شورچشم касе ки назари ӯ ба чизҳо зарар расонад ва мардумро бемор нумояд (аз шарҳи «Нисоб» ва «Сироч»).

ШУРОНДАН شوراندن парешон кардан.

ШУХГИН شوخگين ба маънии чома ва бадан, ки пурчирк бошад; ба хиндӣ онро майла гӯянд (аз «Бурҳон» ва шуруҳи «Нисоб»).

ШУХТАРОЗУ//ШУҲТАРОЗУ شوخترازو شوخترازو ба маънии дағал; маъхуз аз санги камтар ба тарозу доштан (аз «Мусталахот»).

ШАВЛА شوله манзили нуздаҳум аз манозили Қамар; ва он ду ситораанд бар мунтаҳои Думи Акраб ба ҷои неши бағоят манҳус.

ШУША شوشه ба маънии тӯда ва пуштаи ҳар чиз ва салоки зару нуқра ва оҳан ва ғайра (аз «Қашф» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

ШУРИДА شوریده шурмаза ва парешонхол; ва *маҷозан* ба маънии девона ва ошиқ.

ШУРА شوره чизест маъруф мисли намак; ва номи гиёҳест; ва дар «Сироч» навишта, ки **шӯра** замини намнок ва хоки шӯр ва навъе аз дарахти газ.

ШАВҲАРА شوهره ба маънии сеҳра, ки гулҳоро ба ришта баста бар сари арусу домод банданд.

ШУРОБА شورابه оби шӯр; дар ин лафз ҳо барон исмият аст, чунонки дар *сабза* ва *сифеда*.

ШУМИ شومي ба маънии нуҳусат; агарчи **шум** масдар аст, ҳоҷат ба ёи масдарӣ надорад, лекин форсиён дар авохири баъзе масодири араби, ки дар муҳовараи худ ба маънии исми фоил ва исми маъфул мустаъмал мекунанд, ёи масдарӣ ба таври форсӣ зиёда месозанд, чунонки *халос* ва *халосӣ* ва *сағомат* ва *саломатӣ*, ҳамчунин *шум* ва *шумӣ*.

ШУРАПУШТИ شورهبشتى шӯҳӣ ва качадоӣ (аз «Мусталахот»).

ШУӢ شوى шавҳар (аз «Бурҳон»).

Фасли шини муъчама маъа
ҳои ҳавваз

ШАҲРАВО شهراد дираму динори носара, ки хос дар як шаҳр роиҷ бошад; ва ин дар асл **шаҳрраво** буд, як ро-ро мутобики кондаи маъруф

ҳазф карданд; ва низ он дирами носара, ки яке аз мулуки золим дар мулки худ ба зур риоҷ карда буд, дар мулки дигарон ривоч наёфт (аз «Рашидӣ» ва «Сироҷ» ва «Ҳиёбон» ва «Бурҳон»); муаллиф гӯяд, зоҳиран ба ин маънӣ дар асл **шаҳраво** буд; ва дар «Мунтахаб» навишта, ки навест аз хармухра, ки кӯчак бошад ба қадри тухми хурмо.

ШУҲАДО *شهادا* *ҷамъи* шаҳид.

ШАҲРИ ХУДО *شهر خدا* моҳи раҷаб; ва моҳи раҷабро асамм гӯянд, ки ба маънии ношунаво ва кар аст, чаро ки рӯзи қиёмат ҳама шаҳрҳоро, яъне моҳхоро ба гувоҳӣ додани гуноҳон, ки мардум дар он шаҳр карда бошанд, талаб кунанд. Ҳама шухур гувоҳӣ диҳанд, магар моҳи раҷаб гувоҳӣ надихад ва гӯяд, ки ман асамм будам, гувоҳӣ натавонам дод. Ё он ки раҷабро аз он асамм гӯянд, ки дар он овози теғу тир барнаёяд ва бонги ҷидол шанида нашавад, зеро ки он аз шухури ҳаром аст, ҷанг дар он мумтанеъ будааст (аз «Шарҳи Қирон-ус-саъ-дайн»).

ШАҲБО *شبا* *муаннаси* ашҳаб; ба маънии модии сифеду сиёҳ, ки сифедии он ролиб бошад бар сиёҳии он (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

ШАҲЛО *شلا* зани мешчашм (аз «Мунтахаб»); ва навест аз наргис, ки дар гули он ба ҷои зардӣ сиёҳӣ мебошад; мушобеҳи чашми инсон ҳамоно наргис аст; ва он қисм, ки зард аст, онро абҳар гӯянд; ва дар «Сироҷ» навишта, ки **шаҳло** ба маънии чашми сиёҳе, ки монл ба сурҳӣ бошад.

ШАҲОВ *شهاب* номи ранги сурхи маъруф, ки дар асл **шоҳоб** буд (аз «Бурҳон» ва «Ҷаҳонгирӣ»); ва ба касри аввал (яъне **шаҳоб**)* ситораи рушан; ва ба маънии шуълаи оташи баландшуда ва ситорае монанди ҷизе ки ба шакли анори оташбозӣ бар фалак давон мешавад ва он раҷми шаёгин аст; ва назди ҳукамо он духони арзист, ки ба кураи нор расида муштағил мешавад (аз «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Мадор» ва «Латоиф» ва дигар кутуб); ва дар «Латоиф» ва «Мадор» навишта, ки ба фатҳ (яъне **шаҳоб**)* ба маънии баҷаи сағ аст.

ШАҲЛОБ *شهاب* номи мулкест, ки рӯбоҳи он ҷо дарозму бошад (аз «Шарҳи Ҳоконӣ»).

ШУҲУБ *شهب* қавокиби рушан (аз «Мунтахаб»).

ШАҲВАТ *شهوت* орзу ва шавқи нафс ба тарафи хусули лаззат ва манфаъат (аз «Баҳр-ул-ҷавоҳир» ва «Сурури»); ва дар «Шамсӣ» навишта, ки **шаҳват** ба маънии мутлақ орзу ва хоҳиш, хоҳ орзуи таом бошад, хоҳ орзуи ҷимӯ.

ШАҲОМАТ *شهامت* бузургии ва тувонӣ ва шодмонӣ ва ҷустӣ ва далерӣ (аз «Мунтахаб» ва «Канз»).

ШАҲОДАТ *شهادت* хабари дуруст ва гувоҳӣ додан ва кушта шудан бар амри ҳақ ва беҳато ва ҳозир шудан ва огоҳии қотег ва гувоҳӣ додан ба ваҳдонияти ҳақ таоло ва рисолати расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама; ва гоҳе **шаҳодат** *мурод* аз калимаи шаҳодат бошад (аз «Мунтахаб» ва «Тоҷ-ул-масодир» ва «Суроҳ» ва ғайраҳо).

ШАҲРБАНД *شهربند* ба маънии ҳисор; ва ба маънии муқайяд ва маҳбус ва зиндон.

ШАҲИД *شيد* ба маънии гувоҳ ва кушташуда ва бегуноҳ, ё дар роҳи худо; ва он ки аз илми ӯ ҳеч ғоиб набошад (аз «Мунтахаб»); ва номи шоире.

ШУҲУД *شهود* ҳозир шудан; ва ба маънии ҳозиршудагон ва гувоҳон; *ҷамъи* **шоҳид** (аз «Мунтахаб»); ва дар «Латоиф» навишта, ки **шухуд** дар истилоҳи солиқон рӯъяти ҳақ аст, ки аз маротиби касрот ва мавҳумоти суварӣ убури нумуда ба мақоми тавҳиди аёнӣ расида дар суварӣ ҷамъи мавҷудот мушоҳадаи ҳақ нумояд ва ғайрият дур шуда, ҳар ҷи бинад, ҳақ бинад.

ШАҲРҶУД *شهرود* номи соз мисли мусикор (аз «Бурҳон»); ва дар «Сироҷ» навишта, ки **Шаҳрӯд** номи рӯдест дар Йроқ; ва номи созест ва тори бам, ки бар соэҳо банданд.

ШАҲРЕВАР *شهربور* номи моҳи шамсӣ; ва он муддати мондани офтоб аст дар бурҷи Сунбула ба андак тафовут бо куар, ки моҳи ҳиндӣст, мутобикат дорад.

ШАХР شهر ба маънии мох, ки муддатест машхур; ва иро аз он шахр гуянд, ки чун мардум назар мекунад ба сӯи хилол, пас шухрат мединханд онро (аз тайибе, ки бар «Кашшоф» аст навишта шуд); ва шахр, ки тарчамаи мадина бошад, форсист.

ШАХРИЕР//ШАХРЕР شهریار подшохи бузург ва одил (аз «Бурхон»).

ШАХВОР شهروار ҳар шайъи беҳтар ва умда, ки лоики подшоҳ бошад (аз «Бурхон»).

ШУХУР شهرور мохҳо; ва ин чамъи шахр аст, ки ба маънии мох бошад.

ШАХИР شهرير ба маънии машхур (аз «Латоиф»).

ШАХОДАТИ МАСТУР شهادت مستور шаҳид шудани шахсе дар шахр, ки котили он маълум набошад. Пас дар шарифат онро шаҳодати комил надонанд ва аҳкоми шаҳид бар он қорӣ насозанд. Ба ҳамин сабаб онро ғуслу кафан диҳанд ва илло шухадоро ғуслу кафан надиҳанд.

ШАХИ НИМРӮЗ شه نيمروز киноя аз Одам сафӣ алайхиссалом; ва киноя аз пайғамбари мо саллаллоху алайҳи ва олиҳи ва саллама; ва киноя аз Рустам ибни Зол. Ва ваччи тасмия ба ҳар се маънӣ дар «Бурхон» мастур аст.

ШАХНОЗ شهرناز номи навое аз мусикӣ (аз «Мусталаҳот»); ва дар «Латоиф» ба маънии арус низ омада; ва баъзе навишта, ки номи хоҳари Чамшед аст, ки Заҳҳок онро ба никоҳ оварда.

ШАХРИСАБЗ شهرسبز номи шахрест аз Турон наздики Самарқанд (аз «Сироч»).

ШАХРТОШ شهرتاش ҳамсоя ва ҳамшаҳр.

ШАХИҚ شهريق ба маънии охирин овози ҳар ва зафир овози аввалини ҳар (казо фил — «Мунтахаб»); чи дар овози ҳар ду қисм савт мебошад: яке борик ва дигар сақил. Борикро зафир гуянд ва сақилро шаҳиқ.

ШАХЛОН شهرلان номи кӯҳ (аз «Бурхон»); шояд ки бадал аз саялон бошад.

ШАХРБОНУ شهربانو духтари Яздҷурди подшохи Эрон, ки дар хилофати ҳазрати Умар разияллоху анху асир омада буд ва ба никоҳи имом Хусайн разияллоху анху даромада, имом Зайнулбидин разияллоху анху аз ӯ мутаваллид шуданд.

ШАХБАРА شهره ба маънии пирзан (аз шарҳи «Нисоб»).

ШУХРА شهره ба маънии сеҳра, ки аз гулҳо тартиб диҳанд; ва ин масмуъ аст.

ШУХ شه калимаест, ки дар мақоми нафрат ва қароҳият истеъмол кунанд (аз «Бурхон» ва «Латоиф»).

ШАҲАНШОҲ شهرشاه подшоҳи азимушшон; ва ин муҳаффафи шохоншоҳ аст, ба ҳазф қардани ду алиф (аз «Бурхон» ва «Ҳиёбон»).

ШАҲЛА شهرله ба маънии пирзан (аз шарҳи «Нисоб»).

ШАҲВАТИ КАЛБӢ شهوت قلبی иллатест, ки ҳарчанд хурад иштидоди иштиҳои таом ва хирс бар маъкулот ҳамчунон бошад; ва ин маразро қуъулқалб низ гуянд.

ШАҲРИ НАБИ شهر نبی Мадинаи мунаввара.

ШАХНОӢ شهرناي номи соз, ки онро сурно гуянд (аз «Бурхон»)⁸⁸.

ШАҲИДИ شهيدӣ тарбуз, ки аз андарун сурх барояд.

ШАХӢ شهرى подшоҳӣ; ва ба маънии домод; ва ҳар чизи ширинро низ гуянд; ва ба маънии халвое, ки аз нашоства тухми мурғ пазанд (аз «Латоиф»); ва дар араби ба маънии ҳар чизе ки орзу пайдо кунад ва марғуб бошад.

ШАҲРИ شهرى навъе аз суруд, ки ба забони паҳлавӣ бошад (аз «Мусталаҳот»).

ШАҲВИ شهرى мансуб ба шаҳват; ба ҳазфи фавқонӣ.

ШАҲВОНИ شهرانى мансуб ба шаҳват, ки ба маънии хоҳиши нафс ва орзуст; ба зиёдати алифу нун, чунонки нафсонӣ.

Фасли шини муъчама маъа ёи таҳтонӣ

ШАЙДО شيدا ошуфта ва девона (аз «Бурхон» ва «Сироч»).

ШЕВО *شوا* фасех ва балег (аз «Бурхон» ва «Сироч»).

ШЕРИ ХУДО *شير خدا* тарчамаи асадуллох; яке аз алқоби ҳазрати Алӣ каррамаллоху ваҷаҳу.

ШИРБАҲО *شيرها* *мурод* аз зару қумош ва зевар, ки аз ҷониби домод ба хонаи арус баранд; ба туркӣ сочик ва ба хиндӣ барӣ гуянд (аз «Бурхон» ва «Баҳори Аҷам»).

ШАЙБ *شيب* дар арабӣ ба маънии пирӣ ва сифедмӯ шудан; ва билқаср ва ёи маъруф (яъне *шиб*)* даволи борик, ки бар дунболаи тозиёна васл кунанд, то ба вақти задан овоз барояд; ва билқаср ва ёи маҷхул (яъне *шеб*)* дар форсӣ *мухаффафи нишеб* (аз «Муайид» ва «Мунтахаб» ва «Сироч»).

ШЕБУ ТЕБ *شيب و تيب* ба маънии саргашта ва мадрӯш (аз «Бурхон»).

ШЕРИ ҚУЛЛОБ *شيرقلاب* оҳане ки қаландарон бар сари даволи камар дузанд ва он ақсар ба сурати шер бошад; ба хиндӣ баксуа гуянд (аз «Чароғи хидоят»).

ШАЙХУХАТ *شايعخت* ба маънии пирӣ баъд аз панҷоҳсолағӣ то охири умр (аз «Мунтахаб»).

ШАЙБАТ *شيبت* пирӣ.

ШИШАИ СОАТ *شيشة ساعت* навъе аз гҳариёл аст; ва он чунон бошад, ки сари ду шишаро бо ҳам даҳон мулоқӣ карда мебанданд ва сӯрохе борик дар он гузоранд ва он миқдор рег дар шиша андозанд, ки дар арсаи як гҳарӣ аз шиша ба шиша бирезад, боз мунқалиб кунанд, то аз он ба дигаре резад.

ШИРМАСТ *شيرمست* бачан бузу оҳу ва ғайра, ки аз бисёр хӯрдани шири модари худ маст гардад.

ШИРХИШТ *شيرخشت* номи давое мусҳили мушобех ба қанд; *муарраби ширхшк*, ба ибдоли кофи арабӣ ба тон фавқонӣ (аз «Баҳори Аҷам»).

ШИС *شيث* номи пайғамбар, ки писари Одам алайҳиссалом буд; қасоне ки дар охири ин лафз шини муъҷамма нависанд (яъне *Шииш*)* маҳзи хатост.

ШАЙХ *شيخ* ба маънии хоҷа ва пир (аз шарҳи «Нисоб»).

ШАЙД *شيد* бар вази қайд; ба маънии макрур фиреб; ва билқаср ва ёи маҷхул (яъне *шед*)* ба маънии рӯшани; ва ба маънии офтоб (аз «Бурхон»); ва билқаср ба ёи маъруф (яъне *шид*)* дар арабӣ он чи деворро бад-он андоянд мисли оҳак ва гач; ва билфатҳ (яъне *шайд*)* ба гач ва ҷуз он андудани девор (аз «Мунтахаб»).

ШАЙЁД *شيداد* маккор ва фиребдиҳанда.

ШЕРГИР *شيرگير* қасе ки ўро масти нашъаи шароб мутавассит бошад; ва ба маънии муаззаз ва сохибмартаба (аз «Баҳори Аҷам»); ва дар «Бурхон» навишта, ки ба маънии ниммаст аст; ва ба маънии маст низ омада; ва дар «Латоиф» низ ба маънии ниммаст; ва дар «Сироч» навишта, ки *шергир* мартабае аз мастӣ; ва дар «Мусталахот» навишта: қасе ки қайфаш расо бошад ва аз ҷо дарнаёяд ва худдорӣ нумояд.

ШАЙПУР/ШАЙБУР *شيبور/شيبور* номи соз, ки дар чанг навозанд; ва онро нафири гуянд ва нойи румӣ низ гуянд (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон»).

ШИРУ ШАҚАР *شيرو شکر* навъе аз чоман абрешумин нафис.

ШЕВАИ БАЗЗОЗ *شيوه بزاز* иборат аст аз он ки дар фуруҳтани ашьё харидоронро аввал ҷинси ноқис нумудан ва баъд аз он ҷинси комил ва бехтарро ба назари харидор нумош додан то тамизи неку бад карда кадрдонӣ нумояд; ва маъмули баззозон ҳамин аст, ки аввал чоман ноқисро менумоянд.

ШИШАБОЗ *شيشه باز* киноя аз маккор ва дағобоз (аз «Бурхон»); ва фирқаи бозигарони раққос, ки шиша бар сар гирифта раққс кунанд.

ШАЙХУРРАИС *شيخ الرئيس* лақаби Буалӣ Сино.

ШИЁФИ АБЯЗ *شيات ابيض* номи давои чашм аст; мураккаб аз чанд адвия, ки сӯзиш ва сурҳии чашмро муфид бувад. Ҷузви аъзами он сифедаи кошғарист.

ШЕРҒАЛТ *شيرغلط* номи дов аз куштӣ, ки чун хариф бар замин бияндозад дасту по ва шнками худро ба тав-

ре бар замин часпонидан, ки ҳарчанд ҳариф зӯр кунад, пушти ин кас ба замин расондан натавонад; чи шер аслан ба пушт намехобад.

ШЮЮЪ شیوع ошкоро шудан.

ШИРИ МУРҒ شیر مرغ *мурод аз чизи ачиб ва камёб ва нодир.*

ШИРИНБОФ شیرین بات навъе аз чомаи латиф, ки онро ба ғалат сарисоф гуянд; ва аз баъзе асотиза масмуъ аст, ки ба маънии чомае, ки на ниҳоят ғафс бошад, на ниҳоят тунук, ки ба ҳиндӣ онро митха гуянд.

ШИША БАР САНГ شیشه بر سنگ *киноя аз шикаста ва хароб.*

ШИШОК ششاک ба маънии бачаи гӯспанди яқсола; ва рубоби чаҳортоира; ва ин лафзи туркист (аз «Латиф»).

ШИШАДИЛ شیشه دل номард.

ШИЯМ شیم одатҳо ва хӯҳо; ва ба ин маънӣ *чамъи шима* аст; ва билкаси ва ёи маъруф (яъне шим)* навъе аз мохист, ки дирамдор бошад (аз «Мунтахаб» ва «Бурҳон» ва «Сироч»).

ШЕРАНДОМ شیراندام касест, ки синафароҳу бориккамар ва бозуситабр бошад (аз «Мусталаҳот»).

ШЕРИ АЛАМ شيرعلم тасвири шер, ки бар чомаи алам дӯзанд барои тағайули ғалаба ва ҳайбати нозирин.

ШИРИН شیرین номи маъшукан Фарҳод; ва ба маънии азиз ва ноёб (аз «Мусталаҳот»).

ШАЙН شين дар арабӣ ба маънии зиштӣ ва айб; ва ин хилофи зайн аст; ва дар форсӣ билкаси ва ёи маъруф (яъне шин)* ба маънии бинишин, чаро ки *мухаффафи нишин* аст (аз «Мунтахаб» ва «Суроҳ» ва «Қашф» ва «Бурҳон»); ва номи яке аз ҳуруфи таҳаҷҷӣ; ва ин ҳарф ба тои фавқонӣ бадал шавад, чун *бахш* ва *бахт*; ва ба чими арабӣ, чун *кош* ва *қоҷ*; ва ба чими форсӣ, чун *пошон* ва *почон*; ва ба сини муҳмала, чун *шорак* ва *сорак*, номи тоири сиёҳ, ки ба ҳиндӣ майна гуянд; ва ба ғайни муъҷама, чун *шатаҷ* ва *ғатаҷ*, ба маънии ҷувол; ва ба лом, чун *аспеш* ва *аспғул*, тух-

ми давое, ки ба гуши асп мушобех бошад; ва ба хо, чун *пошанг* ва *поҳанг* (ба бои форсӣ) хиёре, ки барои тухм нигоҳ доранд; ва шини масдар ва мозӣ ва музореъ ва амр ба рон муҳмала бадал шавад, чун аз *коштан* — *қорад* ва аз *бардоштан* — *бардорад* ва аз *анпоштан* — *анпорад* ва аз *ғумоштан* — *ғуморад* ва аз *ғаштан* — *ғардад*; ва ифодаи маънии ҷисбат низ кунад, чун *пушиш* ба маънии худхуд ба истидлоли бонг, ки пупу кунад ва *пуп* коқули мурғон бошад ва он паре чанд аст болида бар сари онҳо; ва *болиш* такъя, ки дар қадим аз болу пари мурғон месохтанд; ва *чарбиш* ба маънии сари шир (аз «Чавоҳир-ул-хуруф»).

ШАЙЗУМОН شایزمان ба маънии гурғи даррандаи мутлақ, ё навъе аз гурғ.

ШЕВОЗАБОН شیوازبان фасеҳ ва балег ва теззабон.

ШЕРИ ГАРДУН شیر گردون бурҷи Асад; ва ба маънии офтоб (аз «Бурҳон»).

ШЕРИ ШОДУРВОН شیرشادروان тасвири шер, ки бар фарш ва пардае дармекашанд (аз «Муайид»).

ШИЛОН//ШЕЛОН شیلان ба маънии суфра ва хони таом ва дастурхон; ва *маҷозан* ба маънии таом низ омада; ва номи мезае, ки онро уноб низ гуянд (аз «Бурҳон» ва «Сироч» ва «Рашидӣ» ва «Баҳори Аҷам» ва «Муайид» ва «Қашф»).

ШЕВАН شویون навҳа ва нолаи мотам; ва дар «Сироч» билфатҳ (яъне *шайван*)* ба маънии навҳа ва фаръёд; ва ба замматайн ва вови маъруф (яъне шуюн)* *чамъи шон* ва ҳам *чамъи шайн*, ки ба маънии зиштӣ ва айб аст (аз «Рашидӣ» ва «Бурҳон» ва «Қашф» ва ғайра).

ШИР ҲИШТАН شیر هشتن ҳасрат хӯрдан.

ШЕРАК ШУДАН شيرك شدن далер ва чира шудан (аз «Мусталаҳот»).

ШИША БАР САРИ БОЗОР ШИКАСТАН شیشه بر سر بازار شکستن ифшон роз қардан (аз «Мусталаҳот»).

ШИРДОН شیردان гӯспанд ва ғайраро ғайр аз шиканба болон шиканба

- чизе бошад мисли каду (аз «Чароги хидоят»).
- ШАЙХАКОН** شیخکان *чамъи шайхак*, ки тасғири маъаттахқири *шайх* аст.
- ШЕРВОН** شیروان номи шахрест (аз «Бурхон» ва «Сироч»).
- ШАЙБОН** شیبان номи валӣ; ва номи қабилае (аз «Латоиф»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки номи ду қабила аст.
- ШЕБИДАН** شیبیدن бар вази леси-дан; ба маънии ларзидан ва сириштан орд ва ғайра; ва *маҷозан* ба маънии фирефта шудан.
- ШИҲА** شیه овози асп, ки ба арабӣ саҳил гуянд (аз «Бурхон» ва «Сироч»).
- ШИМА** شیمе табнат ва одат ва хӯй (аз «Мунтахаб»).
- ШЕФТА** شیفته ошиқ ва мадхуш (аз «Бурхон»).
- ШЕВА** شیوه нозу карашма ва тарз ва равиш; ва ба маънии хунар ва камол (аз «Бурхон»).
- ШЕРҶА** شیرویه номи писари Хусрави Парвез; ва ба маънии шуҷоъ ва соҳиб (аз «Бурхон» ва «Сироч»).
- ШИЪА** شیعه қавме ва гуруҳе алоҳида, ки чамъ шаванд бар амре (аз «Муайид»); ва дар «Мунтахаб» ба маънии иттибоъ ва ансор.
- ШИРХОНА** شیرخانه ба маънии майхона (аз «Мусталаҳот»).
- ШИША** شیشه маъруф; ва ба маънии ойина низ омада, Сонб гуянд, байт:
- Шишан хеш ба рӯшангари ғурбат
То кучо сабр кунӣ дар таҳи зангори ^{бирасон,}
ватан. ^{ватан.}
- (аз «Мусталаҳот»).
- ШЕФТАГИ** شیفتنگی беҳушӣ ва ҳайронӣ (аз «Бурхон»).
- ШЕРИ БАРҒИ** شیر برنی дар баъзе мулкҳои сард атфол аз барғ суриати шер месозанд, то аспон аз дида ни он рам хуранд (аз «Чароги хидоят»).
- ШИШАБАНДИ** شیشه بندی навъе аз сафир аст, ки ангуштон бар даҳон ниҳода овоз кунанд (аз «Мусталаҳот»).
- ШИДИ** شیدی лакаби ҳабашиён; аз ин ҷиҳат ҳар ҳабаширо шидӣ гуянд.
- ШЕЛОНЧӢ** شیلانچی доруған боварчиҳона; ва ба маънии бузи кассоб; ва ин лафзи туркист (аз луғоти туркӣ навишта шуд).
- ШЕРМОҶИ** شیرمامی навъе аз моҳии бузург, ки аз дандонаш дастаҳон пешкабз созанд (аз «Сурури» ва «Мадор»).
- ШИРИНҚОРИ** شیرین کاری корро ба ваҷҳи аҳсан саранҷом додан.
- ШИШАБОЗИ** شیشه بازی фаннест аз раққосӣ, ки раққосон шиша ва суруҳии пур аз гулоб ва об бар сар гузоранд ва рақс оғоз кунанд ва бо васфи ҳаракоти рақс шиша аз сар намеуфтад ва агар қаҷ мешавад ба ҳаракоти усул бар гардану бозу ниғаҳ доранд; ва ба маънии хуққабозӣ низ омада (аз «Мусталаҳот»); ва ба маънии он чи ки атфол дар шишаҳои кӯчак ранги сурх пур карда бозӣ мекунанд.
- ШИЪИ** شیعی мансуб ба шиъаи Алӣ ибни Абиталиб каррамаллоҳу вачаҳаху (аз «Лубб-ул-албоб»).
- ШАЙХИ НАҶДӢ** شیخ نجدی лакаби шайтон аст, зеро ки чун қурайш барои қатли рисолатпаноҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва саллама чамъ шуданд, ногоҳ шайтон ба сураи пире даромад. Чун пурсиданд, ки кистӣ? — Гуфт: ман шайхам, аз мулки Наҷд меоям ва дар ин машвара бо шумо шарикам (аз «Рашидӣ» ва «Бурхон»).

Тамом шуд ҷилди аввал.

